9th INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP SOCIAL SCIENCES CONGRESS

November 7 -10, 2023 Tashkent / Uzbekistan

PROCEEDINGS BOOK

ISBN

Entrepreneurship & Management Inquiries

EMI congress

9th International EMI

Entrepreneurship & Social Sciences Congress

7-10 November 2023, Tashkent - Uzbekistan

PROCEEDINGS E-BOOK

Editors

Prof.Dr.Himmet KARADAL

Prof.Dr. Erdogan EKIZ

Asst.Prof.Dr. Menekşe ŞAHİN KARADAL

Dilkur Academy – 31 December 2023

ISBN: **978-605-73415-3-2**

Presentation

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress is to be hosted by Central Asian University (**Uzbekistan**) between November 7-10, 2023 and will be held in **hybrid form**. **From 134 universities/institutions and 23 countries**: Türkiye, Canada, UK, USA, TRNC, Romania, Argentina, Albania, Uzbekistan, Azerbaijan, Kyrgyzistan, Kazakhstan, Pakistan, Philippines, Nigeria, UAE, Ethiopia, New Zealand, Poland, Saudi Arabia, Bahrain, Libya, India.

The aim of the congress is to **develop human, social and cultural capital**. The EMI Congress is an **academic, social and cultural organization** where academics, entrepreneurs, public and private sector managers and NGO leaders, artists and students **exchange information**. The main theme of the congress will be "***Entrepreneurship in New Era***". It is organized in cooperation with BAİBU, TEAM University (**Uzbekistan**), Eastern Mediterranean University (**N. Cyprus**), Vision University (**N. Macedonia**), University of Stavanger (**Norway),** İstanbul Nişantaşı University, Jizzakh State Pedagogical Institute (**Uzbekistan***) and Turan University (***Kazakhistan***)*.

On the day of completion of this journey, we are delighted with a high level of satisfaction and aspiration. It is important to offer our sincere thanks and gratitude to a range of organizations and individuals, without whom this year's conference would not take place. We would like to thank all the conference delegates, the Track Chairs and the reviewers and the staffs at **Central Asian University** for their efforts. This conference would have not materialized without the efforts of the contributing authors for sharing the fruit of their research and the reviewers for scrutinizing, despite their busy schedules. We also thank our members and colleagues who accepted the duty to participate in the Scientific Committee and for their valuable help in the screening, selecting, and recommending best contributions. I would like to thank Lecturer **Bahar AKBULAK** for her contribution to the design of all organization materials.

Note for Turkish academics: This book consists of 108 chapters. 29 of the chapters consist of works by participants from Turkey and 79 from outside Turkey. Accordingly, the work of participants from outside Turkey is approximately four times greater than that of participants from Turkey. Thus, in terms of academic incentive criteria, it more than satisfies the condition that more than half of the full-text papers must be from outside Turkey.

Akademik teşvik kriterleri*: Bu kitap **108 bölümden** oluşmaktadır. Bölümlerin **29'u Türkiye'den, 79'u Türkiye dışından** katılımcıların çalışmalarından oluşmaktadır. Buna göre, Türkiye dışından katılımcıların çalışmaları Türkiye'den katılıma göre yaklaşık dört katıdır. Böylece **akademik teşvik kriterleri** bakımından, tam metin bildirilerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından olması gerektiği koşulunu fazlasıyla sağlamaktadır.*

Entrepreneurship & Management Institute

The **EMI** Institute is engaged in congress organization, publishing, consulting and educational activities. For seven years, nine "International **EMI** Entrepreneurship and Social Sciences Congresses" have been organized, and three international refereed and indexed journals are regularly published twice a year. The **EMI** Institute also conducts leadership and executive development programs in Turkey, such as internships and training for educators. The **EMI** brand has been registered by the Turkish Patent and Trademark Office.

The **EMI** Institute has consultancy services providing comprehensive support for investors and entrepreneurs, encompassing various layers in project management and financial administration. Under **EMI**, we offer services that include technical, contractual, administrative, and legal management at every stage of the investment process. In the context of financial management, protective measures are implemented to safeguard investors' financial interests, quality, and timeliness.

The **EMI** Institute collaborates with universities and academics from many countries, especially in the Turkic world. Collaboration protocols (MoU) have been signed with **TEAM University** and **Navoi State Mining and Technology University** from Uzbekistan, **Turan University** from Kazakhstan, and **Khazar University** from Azerbaijan. **EMI** is also in cooperation with institutions in Turkey, including **Dilkur Academy**, CEO TEKMER, **Istanbul Nisantasi**, **Gedik, and Kent Universities**, as well as **Eastern Mediterranean University** in Northern Cyprus, and **Vizyon University** in North Macedonia.

The first and third **EMI** congresses were held in **Nicosia, Northern Cyprus**, the second in **Cappadocia** Nevsehir, the fourth in Istanbul, the fifth in **Gostivar**, **North Macedonia**, the sixth in **Gorazde**, Bosnia and Herzegovina, the eighth in **Cappadocia Aksaray**, and the seventh and ninth in **Tashkent**, Uzbekistan. In these nine **EMI** congresses, a total of 1,730 papers prepared by 2,819 academics were presented. Each **EMI** Congress sees participation from over 20 countries and more than 100 universities. These papers are published in the proceedings book with an ISBN number (www.emissc.org).

International refereed and indexed journals can be accessed through Dergipark.
Journal EMI (International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries - 2017),
ASSTUDIES (International Journal of Arts and Social Studies - 2018),
EUJMR (EUropean Journal of Managerial Research - 2017).
Dilkur Publishing (2020.

Girişimcilik & Yönetim Enstitüsü

EMI Enstitüsü, **kongre** organizasyonu, **yayıncılık, danışmanlık** ve **eğitim** faaliyetlerinde bulunmaktadır. yedi yıldan beri dokuz adet "**Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi**" düzenlenmiş; Üç adet **uluslararası hakemli ve indeksli dergi** yılda 2 sayı düzenli olarak yayımlanmaktadır. Yine EMI Enstitü tarafından Türkiye'de staj ve eğiticilerin eğitimi gibi **liderlik ve yönetici geliştirme programları** yapılmaktadır.
Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından **EMI** markası tescil edilmiştir.

EMI Enstitüsü, proje yönetimi ve finans yönetiminin çeşitli katmanlarını kapsayan, yatırımcılara ve girişimcilere kapsamlı destek sağlayan **danışmanlık** hizmetlerine sahiptir. EMI kapsamında yatırım sürecinin her aşamasında teknik, sözleşme, idari ve hukuki yönetimi kapsayan hizmetler sunulabilir. Finansal yönetim bağlamında, yatırımcıların finansal çıkarlarını koruyucu önlemler uygulanmaktadır.

EMI Enstitüsü, **Türk Dünyası** başta olmak üzere, birçok ülkeden **üniversite ve akademisyenlerle işbirliği** içindedir. **EMI** Enstitü, Özbekistan'dan ***TEAM University*** ve ***Navoi State Mining and Technology University***, Kazakistan'dan ***Turan University,*** Azerbaycan'dan ***Khazar University*** ile **işbirliği protokolü** (MoU) imzalanmıştır. **EMI,** Türkiye'den **Dilkur** Akademi, CEO TEKMER, İstanbul ***Nişantaşı, Gedik ve Kent Universiteleri***; KKTC'den ***Doğu Akdeniz Üniversitesi*;** K.Makedonya'dan ***Vizyon Üniversitesi*** ile işbirliği içindedir.

EMI Enstitüsü tarafından ilki ve üçüncüsü KKTC **Lefkoşa**'da, ikincisi Kapadokya **Nevşehir**'de, dördüncüsü **İstanbul**'da, beşincisi Makedonya **Gostivar**'da, altıncısı Bosna-Hersek **Gorazde**'de, sekizincisi Kapadokya **Aksaray**'da, yedinci ve dokuzuncusu Özbekistan **Taşkent**'te olmak üzere, dokuz EMI kongresinde toplam **2 bin 819 akademisyenin** hazırladığı **1.730 bildiri** sunulmuştur. Her EMI Kongresine **20'den fazla ülkeden ve 100'den fazla üniversiteden bildirili katılım** gerçekleşmektedir. Bu bildiriler, **ISBN numaralı bildiri kitabında** yayımlanmıştır (www.emissc.org).

Uluslararası hakemli ve indeksli dergilere Dergipark üzerinden ulaşılabilir.
Journal EMI (*International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries - 2017*),
ASSTUDIES (*International Journal of Arts and Social Studies - 2018*),
EUJMR (*EUropean Journal of Managerial Research - 2017*).
Dilkur Yayıncılık (2020).

BOARDS

Prof.Dr. **Himmet KARADAL,** Chair of EMI / BAİBU, **Türkiye**
Prof.Dr. **Mustafa TÜMER,** Vice Rector**,** Eastern Mediterranean University, **TRNC**
Prof.Dr.**Erdoğan EKİZ**, Dean, Central Asia University, **Uzbekistan**
Assoc.Prof.Dr. **A.Mohammed ABUBAKAR**
Assoc.Prof.Dr.**Dababrata Chowdhury, UK**
Dr.**Yusuf GEZER**, YY-PMC Consultancy, **UK**
Prof.Dr. **Muhsin HALİS,** Dean of Business Faculty, Kocaeli University
Prof.Dr. **Fevzi OKUMUŞ** - University of Central Florida, **USA**
Assoc.Prof.Dr. **Gulzhanat TAYAUOVA,** Vice Rector of Turan University, **Kazakhistan**
Assoc.Prof.Dr. **Yusif ALIYEV**, Director, State Pedagogical University, **Azerbaijan**

COORDINATORS

Prof.Dr. **Cem TANOVA,** Cyprus International University, **TRNC**
Assoc.Prof.Dr. **Gülbeniz AKDUMAN**, European Journal of Managerial Research, **EUJMR**
Assoc.Prof.Dr. **Yahya Can DURA**, Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries,
Assoc.Prof.Dr. **Gözde MERT**, International Journal of Arts and Social Studies, **ASSTUDIES**
Asst.Prof.Dr. **Menekşe Şahin KARADAL**, **ASSTUDIES**
Assoc.Prof.Dr. **Ayşe GÖKÇEN KAPUSUZ**, Selçuk University
Assoc.Prof.Dr.**Dababrata Chowdhury,** Anglia Ruskin University, **UK**
Assoc.Prof.Dr.**Dumitru GOLDBACH**, University of Târgoviste Valahia, **Romania**
Assoc.Prof.Dr. **Jabbarova Anora Javlievna**, Jizzakh State Pedagogical Institute, **Uzbekistan**
Assoc.Prof.Dr. **Farogat SHAKİROVA,** Tashkent State Transport University, **Uzbekistan**
Assoc.Prof.Dr. **Elira TURDUBAEV,** University of Central Asia, **Kyrgyzstan**
Assoc.Prof.Dr. **Murteza HASANOĞLU**, Baku State University, **Azerbaijan**
Assoc.Prof.Dr. **Azer DİLANCHİEV**, International Black Sea University, **Georgia**
Dr. **Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA**, **Azerbaijan** State Pedagogical University
Asst.Prof.Dr.**Serap EMIK**, Higher Colleges of Technology, **UAE** (Dubai)
Dr. **Neslihan DUMAN**, Erciyes University
Rasim KESKİN, TÜBİTAK Marmara Technopark
Asst.Prof.**Dr.Hülya ER,** Bolu Abant İzzet Baysal University
Dr.Sema GÜMÜŞ, Turkish Patent and Trademark Office
Majid WADOOD, Institute of Business Research, Tokyo-**JAPAN**

ADVISORY & PEER REVIEW & SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof.Dr. **Esra KARABACAK,** Near East University, **TRNC**
Prof.Dr. **İbrahim Sani MERT**, Antalya Bilim University
Prof.Dr. **Kemal Can KILIÇ**, Çukurova University
Prof.Dr. **Mazlum ÇELİK**, Hasan Kalyoncu University
Prof.Dr**. Orhan ELMACI**, Kütahya Dumlupınar University
Prof.Dr. **Saeed SHOBEIRI,** Teluq University, **Canada**
Prof.Dr. **Abdul Saboor GILL,** Arid Agriculture University, **Pakistan**
Prof.Dr. **Adnan ÇELİK**, Selçuk University
Prof.Dr. **Adnan KALKAN**, Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Prof.Dr. **Aıyzhan OMAROVA**, Yessenov University, **Kazakhistan**
Prof.Dr. **Bülent GÜLÇUBUK**, Ankara University
Prof.Dr. **Cihan COBANOGLU**, University Of South Florida Sarasota-Manatee, **USA**
Prof.Dr. **Hüseyin ARASLI,** University Of Stavanger**, Norway**
Prof.Dr. **Kadir ARDIÇ**, Kırgızistan-Türkiye Manas University, **Kırgızistan**
Prof.Dr. **Kashif Hussain,** Taylor's University, **Malaysia**
Prof.Dr. **Levent ALTINAY**, Oxford Brookes University, **UK**
Prof.Dr. **M.Sezai TÜRK,** Kyrgyz-Turkish Manas University, **Kyrgzstan**
Prof.Dr. **Mensur NUREDİN,** Vice Rector of International Vision University, **Macedonia**
Prof.Dr. **Natalia LATYGINA**, Kyiv National University of Trade And Economics, **Ukraine**
Prof.Dr. **Osman KARATEPE**, Eastern Mediterranean University, **TRNC**
Prof.Dr. **Öznur USANMAZ**, Dean, Aeronautics Faculty, Eskişehir Technical University
Prof.Dr. **Raximov To'xtabek Jumaboyevich**, Urganch State University, **Uzbekistan**
Prof.Dr. **Said KINGIR,** Sakarya University
Prof.Dr. **Salih OKUMUŞ**, University Of Prishtina, **Kosovo**
Prof.Dr. **Selami ÖZCAN,** Yalova University
Prof.Dr. **Selami ÖZSOY,** Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof.Dr. **Sergio Quiroga**, San Luis National University, **Argentina**
Prof.Dr. **Siham El-Kafafi**, Arrows Research Consultancy, Auckland, **New Zealand**
Prof.Dr. **Syed Afzal Moshadi SHAH**, Comsats University, **Pakistan**
Prof.Dr. **Veclal GÜNDÜZ**, Dean Of Bahçeşehir Cyprus University, **TRNC**
Prof.Dr. **Zoran FİLİPOVSKİ**, Vice Rector, Vision University, **Macedonia**

Assoc.Prof.Dr. **A.Kutalmış YALÇIN**, Düzce University / Yunus Emre Institute
Assoc.Prof.Dr. **Cenk TUFAN**, Akdeniz University
Assoc.Prof.Dr. **Erdal ŞEN**, Fenerbahçe University
Assoc.Prof.Dr. **H. Elif KUTLUGÜN**, TEAM University, **Uzbekistan**
Assoc.Prof.Dr. **İnci Fatma KURTULGAN,** Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc.Prof.Dr. **Tunga BOZDOĞAN**, Eskişehir Osmangazi University
Assoc.Prof.Dr. **Zümrüt Hatice ŞEKKELİ,** Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc.Prof.Dr. **Aktolkin ABUBAKIROVA**, Ahmet Yesevi University, **Kazakhistan**
Assoc.Prof.Dr. **Ali Kerim ÖNER**, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc.Prof.Dr. **Aybeyan SELİM**, Dean Of Vision University, **Macedonia**
Assoc.Prof.Dr. **Aytekin ZEYNALOVA**, Baku State University, **Azerbaijan**
Assoc.Prof.Dr. **Belal SHNEIKAT**, Skyline University College, **UAE**
Assoc.Prof.Dr. **Dinmukhamed KELESBAYEV**, George Washington University, **USA**
Assoc.Prof.Dr. **Ermek NURMAGANMET**, Vice Rector,Yessenov University, **Kazakhistan**
Assoc.Prof.Dr. **Gözde İNAL KIZILTEPE**, European University of Lefke **TRNC**
Assoc.Prof.Dr. **Harun YILDIZ**, Brunel University, **UK**
Assoc.Prof.Dr. **İrfan TOSUNCUOĞLU**, University of Portsmouth, **UK,**
Assoc.Prof.Dr. **Mehmet KAPLAN**, Isparta Applied Sciences University
Assoc.Prof.Dr. **Mehmet Necati CIZRELIOĞULLARI**, Cyprus Science University**, TRNC**
Assoc.Prof.Dr. **Mehriban IMANOVA**, Baku State University, **Azerbaijan**
Assoc.Prof.Dr. **Mustafa YENIASIR,** Near East University, **TRNC,**

Assoc.Prof.Dr. **Nafila RAHİMOVA**, The Academy of Public Administration of **Azerbaijan**
Assoc.Prof.Dr. **Özgür ÇARK,** Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc.Prof.Dr. **Selda ENE**, Marmara University
Assoc.Prof.Dr. **Serdal IŞIKTAŞ**, Near East University, **TRNC**
Assoc.Prof.Dr. **Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL,** Kayseri University
Assoc.Prof.Dr. **Sezgin DEMİR**, Tashkent State University of Oriental Studies, **Uzbekistan**
Assoc.Prof.Dr. **Shapan Chandra Majumder**, Comilla University, **Bangladesh**
Assoc.Prof.Dr. **Shemsi MORINA**, Vice Rector, University of Prizren, **Kosovo**
Assoc.Prof.Dr. **Slimane Ed-Dafali**, Chouaib Doukkali University, **Morocco**
Assoc.Prof.Dr. **Soner YILDIRIM**, University of Prizren, **Kosovo**
Assoc.Prof.Dr. **Suat BEGEÇ**, University of Turkish Aeronautical Association
Assoc.Prof.Dr. **Murteza HASANOĞLU**, Baku State University, **Azerbaijan**
Asst.Prof.Dr**. Ayşe Meriç YAZICI**, İstanbul Gelişim University
Asst.Prof.Dr. **Gözde SUNMAN**, Kapadokya University
Asst.Prof.Dr. **Gülaçtı ŞEN**, Balıkesir University
Asst.Prof.Dr. **Adnan Faıhan Mahmood**, Tikrit University, **Iraq**
Asst.Prof.Dr. **Ayçin ÖNER**, Ankara Hacı Bayram Veli University
Asst.Prof.Dr. **Berna TURAK KAPLAN**, Isparta University of Applied Sciences
Asst.Prof.Dr. **Gül Kadriye KARAKAYA EREN,** Hacı Bayram Veli University
Asst.Prof.Dr. **Hüseyin KARŞILI**, Bahçeşehir Cyprus University**, TRNC**
Asst.Prof.Dr. **Izzet ATALAY,** Bahçeşehir Cyprus University, **TRNC**
Asst.Prof.Dr. **Leyla İÇERLİ,** Aksaray University
Dr. **Mahlagha DARVISHMOTEVALI**, Hong Kong Polytechnic University, **Hong Kong**
Asst.Prof.Dr. **Menekşe ŞAHİN KARADAL,** Bolu Abant İzzet Baysal University
Asst.Prof.Dr. **Mürüde ERTAÇ**, Final International University, **TRNC**
Asst.Prof.Dr. **Raad Meshall AL-TALL**, Jadara University, **Jordan**
Asst.Prof.Dr. **Ragif Huseynov**, Azerbaijan Technological University, **Azerbaijan**
Asst.Prof.Dr. **Roza Jumabekova**, Yessonov University, **Kazakhistan**
Dr. **Sarkhan JAFAROV,** Azerbaijan State Pedagogical University, **Azerbaijan**
Dr. **Musediq Tunji BASHORUN**, University of Ilorin, **Nigeria**
Dr. **Ahmed SAHAB**, Angel Investor/Chairman, International Telecom Co. ITCL, **S.Arabia**
Dr. **Ayu EKASARİ**, Trisakti University, **Indonesia**
Dr. **Aziza SYZDYKOVA**, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
Dr. **Bilal SUCUBAŞI**, Halk Bank, N.**Macedonia**
Dr. **Malek CHANNOUFI**, University of Carthage, **Tunisia**
Dr. **Muhammad Umar Riaz ABBASI**, National University Of Modern Languages, **Pakistan**
Anwar SOLEH, Muhammadiyah University, **Indonesia**
Manije BAHRAH, Kahkaşan_e_Şarq University, **Afghanistan**
Taha BARUT, Hoca Ahmet Yesevi International Kazakh-Turkish University, **Kazakhistan**

CONTENTS

Crisis Entrepreneurship: Navigating and Innovating in Turbulent Times 13

Techniques of Line Balancing for Productivity Improvement 33

Debt Distress in South Asia 44

Relationship between women entrepreneurship and the gender gap in G20 countries..... 51

The Entrepreneurial Mindset and Self-Employment Intention of High School Learners 55

Towards an Ongoing Security Pension Scheme to foster economic and social development: Protecting against Instability and Insecurity in the Workforce in the Gulf Region 63

Aydınlık Üçlü İle İlgili Literatür Taraması 72

Mülkiyet-Saha Teknikleriyle Sosyal Veri Üretimi 91

Bebek ve Çocuk Giyim İşletmelerindeki İllüstrasyon ve Teknik Çizim Süreçlerinin Tasarımcı Görüşleri Kapsamında Değerlendirilmesi 103

Finansal Okuryazarlığın Bireysel Girişimcilik Yönelimi İle İlişkisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama..... 118

Girişimci Yılmazlığı 130

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Analizi..... 141

5 Yıldızlı Şehir Otellerinde Mobbingin Örgütsel Güvene Etkisi: Mersin İli Örneği..... 152

Customer Experience For Food and Beverage Businesses: The Case of Tripadvisor..... 161

Yiyecek İçecek İşletmelerinde İş Yaşam Dengesinin Mesleki Doyuma Etkisi..... 170

Mesleki Tükenmişliğin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma..... 183

Demographics and consumption culture as factors of sustainable development 195

Verimlilik, Sorunlar Ve Beklentiler Ombudsman Enstitüsü (Kazakistan ve Türkiye örneğinde)..... 202

Climate Change Education: Importance and Implications For A Sustainable Future In India. 210

Assessing the Effects of Violent Conflicts on Women's Livelihoods Opportunities in Nigeria 215

Kırgızistan'da Kadın Girişimciliği Dinamikleri..... 223

Islamic Discourse on Entrepreneurship: Insights from the Pious Caliphate 236

Yönetimde Örgütsel Çeviklik: Bibliyometrik Bir Analiz 240

The Unchanging Ideology of the West in the Changing World Order: Islamophobia 254

The role of education in achieving Sustainable Development Goals 262

Historical Study of the City Bukhara and its Diverse Culture and Storehouse of Religious and Philosophical Knowledge 267

Futures: Perspectives of Education in San Luis, Argentina 2032 273

Ahmet Yesevi Türbesindeki Yazı Sanatı ve Süslemeleri (2022-2023) 278

Azerbaycan Türkçesi ve diğer Türk dillerinin lehçelerinde durum kategorisi..... 286

Study of the morph semantic development of ancient lexemes of Turkic origin..... 293

Ulusal lider Haydar Aliyev'in dil reformları 299
"Kitabi-Dada Korkud" destanındaki isimlerin Sümer diliyle karşılaştırılması 305
Entegre Raporlama Uyum Skoru İle Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkiye Yönelik Amprik Çalışma 310
Entrepreneurship state after pandemic: Chinese case 321
Collecting and publishing historical eposes 327
Dil öğretiminde bilgi teknolojilerini kullanmanın yeni olanakları 335
Relationship between Bully Victimization and Self-Harm: Moderating Role of Body Dysmorphic Features and Borderline Personality Features 343
Midlife Crisis scale for Pakistani Middle Adulthood Population: Translation and Adaptation of Midlife Challenges Scale 353
Nöropazarlama Yaklaşımının Sağlık Turizminde Kullanılmasına Yönelik Öneriler 369
Girişimcilik Davranışında Düzenleyici Odak Teorisi İle Planlı (Causation) ve Doğaçlama (Effectuation) Karar Süreçleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması 382
Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları Ve Girişimciler Açısından Z Kuşağı Tüketicilerin Algılarının Önemi 391
Maarifçi -realist nəsrdə və milli ictimai düşüncədə İslam (XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri) . 403
Relative words and their functions in the Azerbaijani language 411
Ümumtürk ədəbi dilində bədii üslubun normativ inkişaf xüsusiyyətləri (İ.Həsənoğlu və Y.Əmrə əsərləri kontekstində) 416
Azerbaycan dili lehçelerinde kullanılan bazı ünsüzlerin Türk dillerinin Kıpçak grubuyla karşılaştırmalı analizi 422
Əlirza Nabdil Oxtayın Azərbaycan Ədəbiyyatında Mövqeyi 428
Attitude towards modality category in Azerbaijani linguistics 435
Common motifs in Turkish world epics over 441
Fenomenolojik Bir Çalişma Olarak Öğretmenlerin Perspektifinden Öğretmen Meslek Etiği Olgusunun İncelenmesi 449
İşletme Fakültelerinden Mezun Çalışanlar Açısından Kariyer Uyum Yetenekleri ve İşveren Çekiciliği Kariyer Değiştirme Niyetini Etkiler Mi? 461
Açıkça Konuşma Davranışının Örgütsel Politik Davranışlar Üzerine Etkisinde İşe Tutkunluğun Düzenleyici Rolü 477
Investigation of the Innovation Performance of Health Institutions and Employees' Tolerance for Ambiguity and Risk-Taking Tendencies ..... - 518 -
The Relationship between Healthcare Workers' Social Capital and Their Entrepreneurial Tendencies ..... - 531 -
Bireylerin Rekreasyonel Faaliyet Olan Yüzme Sporuna Bakış Açıları ..... - 541 -
Erkən orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində məskunlaşan etnos adlarının tarixi-linqvistik təhlili (qədim abidələrin materialları əsasında) ..... - 552 -
The oldest phonological ending of words of Turkish origin ..... - 559 -

Is Organizational Dissent a Success Factor of Agile Organizations?: A Theoretical View ..... - 567 -
Teknopark Şirketlerinin Başarısını Değerlendirmeye Yönelik Bir Ölçüm Modeli: Performans Prizması ..... - 573 -
Amerika'nın Orta Asya'daki Hegemonyası ..... - 579 -
Entrepreneurship and Economic Development: The Indian Perspective ..... - 590 -
Making Jails Productive: Industrial and Socio Economic Development: A case of DG Khan. - 603 -
Evaluation and Ranking of Selected Countries' Logistics Performance Index (LPI) in 2023: An Integrated LOPCOW-CRADIS Model ..... - 606 -
The Role of Archived Documents in Studying the History of Orphanages ..... - 614 -
Building Corporate Image: An Example of The Caravan And Wooden Furniture Sector in Bolu (Kurumsal İmaj Oluşturma: Bolu'da Karavan ve Ahşap Mobilya Sektörü Örneği) ..... - 617 -
Auction Houses Perspective: Demand for Cultural-Art and Business Tourism ..... - 630 -
Digital Management Approach: Future Projection ..... - 637 -
The Effect of Sand and Gravel Quarries on Channel Deformation (In The Example of the Gudyalchay River) ..... - 638 -
The Ascending Trajectory of India's Solar Water Heater Market ..... - 654 -
Dijital Oyunlardaki Olumsuz İçeriklerin Alımlanması: GTA 5 Örneği ..... - 658 -
Dış Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu ..... - 670 -
Markanın Dijital Ortamda Evrimi ..... - 681 -
Linguostylistic pecularities of newspaper language ..... - 698 -
Activation of Critical Thinking Skills in Teaching English in Digital Learning Environments - 702 -
Innovation School in Jizzakh ..... - 708 -
Comparative analysis of the structure and semantics of phraseological units with "eye", "hand" and "head" ..... - 713 -
Structure and Semantics of Syllabic Abbreviations in English, Russian and Uzbek Languages .... - 720 -
Management Models and Public Policy for City Branding In Turkey 2023 ..... - 729 -
Exploring the Impacts of Expatriation on Changing identities and Shopping behaviors ..... - 738 -
Knowledge Management Practices in Central Asia: Case of Uzbekistan's Hospitality Organizations ..... - 747 -
Innovative Entrepreneurship: Problems and Prospects of Development in Kazakhstan .... - 748 -
Research on entrepreneurial intentions and activity of Kazakhstani students ..... - 754 -
The AIoT Renaissance: Business Strategies for a Post-Pandemic World ..... - 758 -
Women Empowerment in Globally Developing Uzbekistan ..... - 762 -
Development of Family Entrepreneurship in The Service Sector ..... - 766 -

Foreign Experience in Training Future English Language Teachers at Higher Educational Institutions ..... - 772 -
The Gothic Novel in English Literature ..... - 780 -
Enhancing Critical Thinking Skills in Cambridge Curriculum: A Case Study from Presidential School in Jizzakh ..... - 783 -
Unleashing the Power of Individual Contributions in Collaborative Work: The Essence of Collective Success ..... - 788 -
The Concept of “Love” In J.R.R.Tolkien’s “Lord of Rings” ..... - 793 -
Analysis of Oral Discourse ..... - 798 -
Category of Expressiveness of Punctuation Marks in Linguistics ..... - 806 -
The Evolution of English Teaching Strategies in Primary School Environments in Uzbekistan .... - 813 -
The Writing Style of Theodore Dreiser in “SisterCarrie” and his Other Works ..... - 818 -
An Investigation of Stress, Mindfulness, and Self-Efficacy among English Language Learners at Universities in Uzbekistan ..... - 824 -
The Role of Using Authentic Video Materials in EFL Classrooms ..... - 835 -
History of Paper Making and Book Art in Central Asia (Brief Review) ..... - 842 -
The Means and Style of Creating an Image on The Stage of Puppet Theater ..... - 847 -
Study of main of genres of painting and their development in Uzbekistan in the second half of 20th century ..... - 852 -
XX-XXI yüzyıllarda Karakalpakistan Cumhuriyeti Müzeleri: ana tarihsel aşamalar, sorunlar ve gelişme stratejileri ..... - 857 -
Factors that caused the origin of the art of calligraphy and it is development. ..... - 862 -
Üniversite Öğrencilerinin Pandemi Döneminden Sonra Katıldıkları Sınavlara Yönelik Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi ..... - 867 -
Parameters and Variables Analysis in Natural Disaster Management: Kahramanmaraş-Centered Earthquakes Example ..... - 882 -
Forest ecosystems management in post-communist Romania ..... - 892 -
Karayollarda Heyelanların Oluşumu, Nedenleri ve Çözümlerinin Analizi ..... - 908 -
The theme of love and family in the work of Akmal Nur ..... - 913 -
Women Entrepreneurship and Sustainable Development: Global Trends and the Case of Türkiye and Uzbekistan ..... - 918 -
Classification of parcelled sentences, stylistic units of parcellation in translation studies . - 928 -
Activation of Critical Thinking Skills in Teaching English in Digital Learning Environments - 935 -
CONGRESS PROGRAM ..... - 941 -
Congress Participants' Institutions ..... - 953 -

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Crisis Entrepreneurship: Navigating and Innovating in Turbulent Times

Prof. Dr. Siham EL-KAFAFI
Arrows Research Consultancy Limited (ARCL) &
Te Wananga o Aotearoa, Auckland, **New Zealand**
selkafafi@gmail.com
Orcid: 0000-0002-5480-451X

ABSTRACT

In an era marked by rapid shifts, unexpected disruptions, and global challenges, entrepreneurship has evolved into a dynamic force that shapes economies, industries, and societies. Amidst this backdrop, crisis entrepreneurship emerges as a critical and enduring phenomenon, demonstrating its pivotal role in fostering innovation, resilience, and societal impact during times of uncertainty. This research paper delves into the multifaceted dimensions of crisis entrepreneurship and its profound implications for navigating an ever-changing world.

This research paper explores the concept of crisis entrepreneurship and its significance in adapting to turbulent times. In a world characterized by rapid and unpredictable changes, entrepreneurs play a pivotal role in driving economic recovery and societal resilience. This paper investigates the strategies, challenges, and opportunities that crisis entrepreneurs encounter as they navigate through periods of uncertainty and disruption. It emphasizes the importance of innovation, agility, and adaptability in crisis entrepreneurship, showcasing real-world examples and case studies from diverse industries. By analysing the ways in which crisis entrepreneurs respond to challenges, exploit emerging opportunities, and contribute to sustainable development, this paper contributes to the understanding of entrepreneurship's dynamic role in shaping a resilient future.

Through an exploration of real-world case studies, this study illuminates how entrepreneurs have harnessed adversity as a catalyst for transformative change. We delve into their capacity to adapt and innovate swiftly, unveiling novel products, services, and business models that address pressing needs. By navigating turbulent times, crisis entrepreneurs have demonstrated a remarkable ability to leverage their resourcefulness and creative problem-solving skills to thrive in a dynamic environment.

As we envision the future, the concept of crisis entrepreneurship remains an essential linchpin. Its lessons in adaptability, digital transformation, and ethical leadership stand as guiding principles for entrepreneurs navigating the complexities of an interconnected and ever-changing global landscape. This paper offers insights into how crisis entrepreneurship's enduring importance shapes business practices, industry norms, and society as a whole, emphasizing the power of human ingenuity to transform adversity into opportunity.

Keywords: crisis entrepreneurship, transformative change, disruptions, turbulent times, innovation, adaptability, resilience, recovery.

INTRODUCTION

In an era characterized by rapid technological advancements, shifting global dynamics, and unprecedented disruptions, the role of entrepreneurship has evolved into a dynamic force that shapes industries, economies, and societies. Among the myriad facets of entrepreneurship, the concept of crisis entrepreneurship has emerged as a pivotal driver of innovation, resilience, and adaptation in the face of turbulent times. This research paper delves into the enduring significance of crisis entrepreneurship in an ever-changing world, highlighting its role as a catalyst for transformation, economic recovery, and sustainable development.

Against this backdrop, the primary objective of this research paper is to provide a comprehensive exploration of the enduring importance of crisis entrepreneurship in a world characterized by constant change. By examining the role of crisis entrepreneurs in fostering innovation, driving economic recovery, promoting social impact, and facilitating digital transformation, this study aims to shed light on the profound implications of crisis entrepreneurship for businesses, economies, and societies at large.

RESEARCH METHODOLOGY

This research paper utilises the methodology of semi-systematic literature review to provide a comprehensive understanding of existing knowledge, theories, and findings related to the topic under investigation i.e., crisis entrepreneurship. It serves as the foundation upon which the new research is built, helping researchers identify gaps in the current understanding, formulate research questions, and establish the relevance of their study (Kraus etal., 2020 & Snyder, 2019).

Research Questions:

- How did crisis entrepreneurship provide business, economies, and societies solutions during turbulent times?
- What are the various strategies utilised by crisis entrepreneurship to navigate challenges during turbulent times?

Semi-systematic Literature Review Process

The employed semi-systematic literature review process involved the following key steps in this research paper.

1. Step One – Define Scope and Objective of the review. Researcher defined the scope and objectives of the review, specifying the research questions for the research to answer.
2. Step Two - Conduct a systematic search of academic databases, books, journals, and other scholarly sources to gather relevant literature.
3. Step Three - critically analyse and evaluate the sources, identifying key themes, methodologies, and findings.
4. Step Four – Summarizing the existing knowledge, emphasizing its relevance to the current research, and reporting on research findings.

Through this process, a literature review provides a solid theoretical foundation for the research paper, guiding the study's design, methodology, and analysis.

WHAT IS CRISIS ENTREPRENEURSHIP?

Crisis entrepreneurship refers to the practice of identifying and pursuing new business opportunities or adapting existing business models in response to crises, disruptions, or turbulent times. It involves leveraging entrepreneurial skills, innovation, and agility to navigate challenges and capitalize on emerging opportunities during periods of uncertainty and

upheaval. Crisis entrepreneurs proactively seek ways to address changing market conditions, customer needs, and external factors to create value and sustain their ventures in challenging environments (Audretsch, 2021 & Xu, 2021).

Lee et al. (2023) posited that crisis entrepreneurship includes businesses that pivot their manufacturing to produce essential medical supplies during a pandemic, startups that provide remote work solutions during times of travel restrictions, or companies that repurpose their resources to address environmental challenges, such as water scarcity or pollution.

Overall, crisis entrepreneurship is a dynamic and strategic approach that enables entrepreneurs to not only survive but also thrive in challenging and uncertain environments, contributing to economic recovery, innovation, and societal resilience.

CHARACTERISTICS OF CRISIS ENTREPRENEURSHIP

The following are the key characteristics of crisis entrepreneurship collated from various research results conducted by researchers in the field of entrepreneurship and innovation (Rudiger et al., 2014).

1. **Innovation in Adversity:**

Crisis entrepreneurs often innovate in order to meet the changing demands and preferences of consumers or to solve new problems arising from the crisis. They may develop new products, services, or technologies that address emerging needs.

2. **Agility and Adaptability**

Crisis entrepreneurs are quick to pivot their business models, strategies, and operations to respond to shifting circumstances. They are flexible and willing to make necessary adjustments in order to remain viable.

3. **Risk Taking**

Crisis entrepreneurs embrace calculated risks by investing resources and efforts into new ventures or adaptations during uncertain times. They understand that risks can lead to opportunities for growth and success.

4. **Resilience**

Crisis entrepreneurs possess a high degree of resilience and perseverance. They are able to cope with setbacks and challenges, maintaining a positive attitude and determination to overcome obstacles.

5. **Opportunity Identification**

Crisis entrepreneurs are adept at recognizing untapped opportunities or gaps that arise during crises. They have a keen eye for identifying areas where their skills, expertise, and resources can be harnessed for positive outcomes.

6. **Collaboration**

Crisis entrepreneurs often form strategic partnerships and collaborations to pool resources, share knowledge, and enhance their capabilities. Collaborations can help them access expertise or markets that they might not have had access to otherwise.

7. **Social Impact Diversification**

Crisis entrepreneurship can have broader societal benefits. For example, during a public health crisis, entrepreneurs in the healthcare sector might develop new medical technologies or solutions that improve public health outcomes.

8. **Diversification**

Crisis entrepreneurs may diversify their ventures to reduce risk. This could involve expanding product lines, entering new markets, or targeting different customer segments.

Difference between Crisis Entrepreneurship and Conventional Entrepreneurship:

Crisis entrepreneurship and conventional entrepreneurship share some fundamental traits, but they are distinct in how they respond to circumstances and challenges. Here are the key characteristics that distinguish crisis entrepreneurship from conventional entrepreneurship as explained by Abbas (2018), Lee et al. (2023), Kawamorita (2020), Xu et al. (2021) and Sarasvathy (2008).

1. **Context of Adversity:**
   - Crisis Entrepreneurship: Operates within challenging and uncertain contexts, such as economic downturns, pandemics, natural disasters, or geopolitical instability.
   - Conventional Entrepreneurship: Typically operates in stable economic and market conditions.

2. **Opportunity Recognition:**
   - Crisis Entrepreneurship: Seeks out opportunities that arise due to gaps, changes, or emerging needs resulting from the crisis.
   - Conventional Entrepreneurship: Identifies opportunities based on market trends, consumer preferences, and business ideas.

3. **Adaptation and Innovation:**
   - Crisis Entrepreneurship: Emphasizes rapid adaptation and innovation to address new problems or meet evolving demands generated by the crisis.
   - Conventional Entrepreneurship: Focuses on developing innovative products, services, or business models that align with existing market conditions.

4. **Risk Taking:**
   - Crisis Entrepreneurship: Involves calculated risk-taking to capitalize on emerging opportunities despite higher levels of uncertainty.
   - Conventional Entrepreneurship: Involves managing risks associated with starting a new venture but within a more predictable environment.

5. **Resource Constraints:**
   - Crisis Entrepreneurship: Often operates with limited resources and funding due to the challenging economic environment.
   - Conventional Entrepreneurship: May still face resource limitations but typically operates in a more stable funding environment.

6. **Agility and Flexibility:**
   - Crisis Entrepreneurship: Requires quick decision-making, flexibility, and adaptability to navigate rapidly changing circumstances.
   - Conventional Entrepreneurship: Also, values agility but within a relatively stable business environment.

7. **Resilience and Perseverance:**
   - Crisis Entrepreneurship: Demands a higher level of resilience to withstand setbacks and challenges specific to crisis situations.
   - Conventional Entrepreneurship: Requires resilience but within the context of more predictable challenges.

8. **Social Impact:**
   - Crisis Entrepreneurship: Often contributes to addressing broader societal challenges, such as healthcare, environment, or social inequalities, spurred by the crisis.
   - Conventional Entrepreneurship: May also contribute to social impact but often focuses on market-driven demands.

9. **Collaboration and Networking:**
   - Crisis Entrepreneurship: Encourages collaboration and partnerships to pool resources, share knowledge, and enhance collective capabilities.
   - Conventional Entrepreneurship: Also, values collaboration, but it may not be as critical to immediate survival.

10. **Speed and Execution:**
    - Crisis Entrepreneurship: Requires rapid decision-making and execution to capture fleeting opportunities and respond to changing circumstances.
    - Conventional Entrepreneurship: Values timely execution but within a more predictable timeframe.

Accordingly, we can observe that crisis entrepreneurship distinguishes itself by its response to adversity, rapid adaptation, innovative problem-solving, and the ability to thrive amidst uncertainty. On the other hand, conventional entrepreneurship operates under more stable conditions and focuses on seizing market opportunities and building ventures. Therefore, the key differences lie in the context, mindset, strategies, and challenges that each type of entrepreneurship entails.

CHALLENGES AND BARRIERS OF CRISIS ENTREPRENEURSHIP

Crisis entrepreneurship presents several challenges and barriers that entrepreneurs need to navigate while adapting to turbulent times and capitalizing on emerging opportunities. These challenges can be both external and internal, and they require creative problem-solving and resilience. Chaturvedi & Karri, 2022; Foss & Klein, 2018; & Christensen, 2013 posited the following common challenges and barriers associated with crisis entrepreneurship:

1. **Uncertainty and Risk:**

Turbulent times often come with heightened uncertainty and increased risks. Entrepreneurs must make decisions with limited information and navigate unpredictable market conditions, which can lead to higher levels of risk exposure.

2. **Limited Resources:**

Resource constraints, such as reduced access to funding, disrupted supply chains, and decreased consumer spending, can make it challenging for entrepreneurs to launch or sustain their ventures.

3. **Lack of Infrastructure:**

Existing infrastructure and support systems may not be equipped to handle the unique challenges presented by crises. This can hinder entrepreneurs' ability to access necessary resources and support.

4. **Regulatory and Legal Barriers:**

Rapid changes in regulations and policies during crises can create hurdles for entrepreneurs. Navigating compliance issues and adapting to shifting legal landscapes can be time-consuming and complex.

5. **Market Volatility:**

Economic downturns and market instability can impact consumer behaviours and preferences, leading to rapidly changing market dynamics that entrepreneurs must navigate.

6. **Customer Retention:**

Maintaining customer loyalty and retention during challenging times can be difficult, especially if customers are cutting back on spending or changing their purchasing habits.

7. **Competitive Pressure:**

As entrepreneurs adapt their business models, they may face increased competition from established players or other startups looking to pivot as well.

8. **Operational Challenges:**

Sudden shifts in demand, supply chain disruptions, and changing workforce dynamics can pose operational challenges that entrepreneurs must address to keep their businesses running smoothly.

9. **Psychological Toll:**

The stress of navigating crises and managing uncertainty can lead to burnout, mental fatigue, and other psychological challenges for entrepreneurs and their teams.

10. **Adapting Business Models:**

Pivoting or changing business models comes with its own set of challenges, including retraining staff, rebranding, and reestablishing customer relationships.

11. **Scaling Challenges:**

Scaling a crisis-driven business beyond the immediate response phase can be challenging, requiring entrepreneurs to balance growth with sustainability.

12. **Access to Expertise:**

Entrepreneurs may lack the necessary expertise to address new challenges presented by the crisis, such as public health concerns or sudden shifts in technology.

Despite these challenges, crisis entrepreneurs often find ways to overcome barriers and create successful ventures. They demonstrate resilience, resourcefulness, and the ability to adapt to rapidly changing circumstances. Creative problem-solving, a willingness to learn, and a focus on opportunities amid challenges are key characteristics that can help entrepreneurs navigate these barriers effectively which will be demonstrated in the following section.

Strategies Employed by Crisis Entrepreneurs to Navigate Turbulent Times

This section reviews the various crisis encountered around the globe and how it impacted the field of entrepreneurship and innovation in businesses. As a result of those turbulent times the world has gone through, entrepreneurs have developed and employed strategies to navigate those crises and capitalize on opportunities arising from challenging situations. This section delves in depth by providing specific examples of different crisis from around the globe and elucidating about the specific strategies applied by entrepreneurs to deal with them.

The general strategies are characterized by their focus on innovation, adaptability, and resourceful problem-solving. Here are some key strategies that crisis entrepreneurs often use as documented by Sutter et al. (2019), Su et al. (2021), Talavera et al. (2017), Apedo-Amah et al. (2020), Cucagna & Romero (2021), Wang et al. (2021), Geaneotes & Mignano (2020), Manolovaet al. (2020) and Ugaz (2020).

1. **Rapid Innovation**

Crisis entrepreneurs quickly innovate and develop new products, services, or solutions to address emerging needs or problems. They leverage their creative thinking and agile development processes to bring relevant offerings to the market swiftly.

2. **Pivoting Business Models**

Crisis entrepreneurs may pivot their existing business models to align with the changing landscape. This could involve shifting from physical to online sales, repositioning products for new markets, or changing revenue streams.

3. **Diversification**

Crisis entrepreneurs diversify their offerings to reduce risk and tap into multiple revenue streams. This strategy can involve expanding product lines, entering new markets, or targeting different customer segments.

4. **Strategic Partnerships**

Collaborations and partnerships with other businesses or organizations can enhance crisis entrepreneurs' capabilities and access to resources. These alliances can help them tap into new markets, share expertise, and pool resources.

5. **Leveraging Technology**

Crisis entrepreneurs adopt and leverage new technologies to meet changing consumer behaviours and preferences. This could involve using digital platforms for remote work, e-commerce, virtual events, or enhancing customer experiences.

6. **Lean Operations**

Crisis entrepreneurs optimize their operations and cut unnecessary costs to remain financially viable. This might involve reducing overhead, renegotiating contracts, or implementing efficiency measures.

7. **Adaptable Marketing Strategies**

Crisis entrepreneurs adjust their marketing strategies to resonate with changing consumer sentiments and behaviours. They might focus on empathy, social responsibility, or community engagement in their messaging.

8. **Resource Optimization**

Given resource constraints during crises, crisis entrepreneurs optimize the use of available resources. They prioritize essential tasks, use resources efficiently, and explore creative ways to stretch their budgets.

9. Customer-Centric Approach

Crisis entrepreneurs actively engage with their customers to understand their evolving needs and preferences. By staying attuned to customer feedback, they can tailor their offerings to meet changing demands.

10. Rebranding and Repositioning

Crisis entrepreneurs may rebrand or reposition their ventures to align with the current circumstances. This strategy can help them communicate a relevant value proposition to their target audience.

11. Scenario Planning

Crisis entrepreneurs engage in scenario planning to anticipate various possible outcomes and develop strategies to address each scenario. This helps them prepare for uncertainty and make informed decisions.

12. Crisis Communication

Effective communication is crucial during turbulent times. Crisis entrepreneurs transparently communicate with their stakeholders, employees, customers, and partners to build trust and manage expectations.

13. Sustainability and Social Impact

Some crisis entrepreneurs focus on sustainability and social impact, recognizing that addressing societal and environmental issues can resonate with consumers and create long-term value.

These strategies are not mutually exclusive, and crisis entrepreneurs often combine several of them to adapt to the unique challenges presented by turbulent times. The key is to remain agile, innovative, and responsive to the changing environment while keeping a focus on long-term sustainability and growth.

The following are some examples of turbulent times the world has gone through and the strategies that entrepreneurs have used to manage or deal with them.

1. COVID-19 Pandemic Strategies

The following strategies were utilised by entrepreneurs to deal with the crisis:

- **Remote Work Solutions:**

Entrepreneurs developed and provided tools for remote work, collaboration, and communication as millions shifted to working from home.

- **Healthcare Innovation:**

Startups and companies pivoted to produce medical supplies, such as masks, ventilators, and sanitizer.

- **E-commerce Expansion:**

Businesses rapidly expanded their online presence and e-commerce capabilities to adapt to changing consumer behaviour.

- **Contactless Services:**

Entrepreneurs introduced contactless delivery and payment solutions to minimize physical interactions.

2. **Global Financial Crisis (2008) Strategies**

The following strategies were utilised by entrepreneurs to deal with the crisis:

- **Cost Optimization:**

Entrepreneurs focused on cost-cutting measures, streamlining operations, and optimizing resource utilization.

- **Alternative Funding:**

Crowdfunding and peer-to-peer lending platforms emerged as alternative funding sources for startups.

- **Lean Business Models:**

Entrepreneurs adopted lean startup principles, emphasizing efficient use of resources and validating business models before scaling.

- **Innovative Offerings:**

Startups introduced innovative and cost-effective solutions that catered to changing market demands (Kenton, 2022).

3. **Natural Disasters (e.g., Hurricanes, earthquakes, and floods) Strategies**

The following strategies were utilised by entrepreneurs to deal with the crisis:

- **Disaster Preparedness Solutions:**

Entrepreneurs developed disaster preparedness apps (e.g., Weather Underground for Android and iOS, Hurricane Hound, tools, and platforms (e.g., Google maps) to help individuals and communities stay informed and connected (Rotter & Price, 2021).

- **Emergency Services Enhancement:**

Tech-based startups introduced solutions to improve emergency response coordination and communication. Examples include: AAPAH Innovations -Remote Sensing, Airborne Response – Unmanned Aerial Systems (UAS), SaveSarah – Connected Command Centre, and A2 VR – Virtual Reality (VA) (StartUs Insights, 2023).

- **Renewable Energy Initiatives:**

Entrepreneurs focused on clean energy or carbon-free solutions (e.g., nuclear energy, hydroelectric energy, solar energy, wind energy, geothermal energy) to reduce the impact of natural disasters on energy infrastructure (Constellation, 2023).

4. **Technological Disruptions (e.g., Rise of E-Commerce) Strategies**

The following strategies were utilised by entrepreneurs to deal with the arising issues:

- **Digital Transformation:**

Entrepreneurs embraced digital platforms and e-commerce, transitioning from traditional brick-and-mortar models to online sales.

- **Personalization:**

Startups leveraged data analytics to provide personalized shopping experiences, enhancing customer engagement and loyalty.

- **Last-Mile Delivery Innovation:**

Entrepreneurs introduced innovative last-mile delivery solutions, such as drones and autonomous vehicles (Patel, 2022).

5. **Geopolitical Instability (e.g., Trade Wars, Brexit) Strategies**

The following strategies were utilised by entrepreneurs to deal with the arising issues:

- **Market Diversification:**

Entrepreneurs diversified their customer base and markets to reduce dependence on regions affected by geopolitical uncertainties.

- **Supply chain Adaptation:**

Businesses shifted supply chain strategies to mitigate the impact of trade disruptions and tariffs.

- **Regulatory Compliance:**

Entrepreneurs navigated complex regulatory landscapes by staying informed and adapting their strategies accordingly (Samel et al., 2022).

6. Climate Change and Environmental Concerns Strategies

The following strategies were utilised by entrepreneurs to deal with the arising issues:

- **Sustainable Innovations:**

Entrepreneurs developed eco-friendly products and services (e.g., ink refill business, environmental publications by creating blogs and online newsletters, green finance for agriculture and education, eco-friendly retail, sustainable construction material, organic catering, handmade natural and organic products, upcycled furniture) that aligned with growing consumer demand for sustainability (Freedman, 2023).

Circular Economy Initiatives:

Startups focused on designing products with recycling and reuse in mind, contributing to a circular economy (Freedman, 2023).

- **Carbon Footprint Reduction:**

Entrepreneurs explored strategies to reduce energy consumption, emissions, and waste generation (Constellation, 2023).

Real Life Case Studies of Entrepreneurship Support:

This section provides some real-life examples from around the world and New Zealand illustrating the policy measures that have been implemented to support entrepreneurs during turbulent times, along with the outcomes and impact of these measures.

1. Canada's Emergency Wage Subsidy (CEWS) – COVID-19 Pandemic

Policy: The Canadian government introduced the CEWS to provide financial support to businesses and prevent layoffs during the pandemic. The subsidy covered a portion of employees' wages.

Outcome: Many businesses were able to retain their employees and avoid mass layoffs, contributing to social stability. The CEWS helped companies maintain operations while adapting to reduced revenue streams (GrantThoronton, 2020).

2. South Korean Regulatory Sandbox – Fintech Innovation

Policy Measure: South Korea introduced a regulatory sandbox that provided a controlled environment for fintech startups to test new financial products and services without the burden of strict regulations.

Outcome: Fintech startups were able to innovate and launch new products faster, fostering growth in the fintech sector. This approach facilitated greater collaboration between regulators and entrepreneurs (Sandbox Korea, 2023).

3. **European Union's Horizon 2020 Program – Research and Innovation**

Policy Measure: The EU's Horizon 2020 program offered substantial funding to support research, innovation, and technological development projects across various sectors.

Outcome: Numerous startups and research projects received funding, leading to breakthrough innovations and the establishment of new ventures. The program encouraged cross-border collaboration and knowledge sharing (European Commission, 2023 & Kalisz & Aluchna, 2012).

4. **Singapore's Skills Future Program – Workforce Development**

Policy Measure: The SkillsFuture program aimed to upskill and reskill the Singaporean workforce through subsidies, grants, and training programs.

Outcome: Entrepreneurs and employees were equipped with updated skills to navigate changing industries and technological advancements. This enhanced workforce capabilities and supported entrepreneurship (Kim et al., 2021 & Fung et al., 2021).

5. **India's Startup India Initiative – Entrepreneurial Ecosystem Support**

Policy Measure: The Startup India initiative offered benefits such as tax exemptions, funding support, and simplified regulations to promote startup growth.

Outcome: The initiative led to increased startup registration, job creation, and innovation. It encouraged young entrepreneurs to pursue their ideas and contributed to the growth of the Indian startup ecosystem (Garg & Gupta, 2021).

6. **New Zealand Business Finance Guarantee Scheme – COVID-19 Pandemic**

Policy Measure: The New Zealand government introduced the Business Finance Guarantee Scheme to provide a financial backstop to support lending to small and medium-sized enterprises (SMEs) impacted by the pandemic.

Outcome: Many SMEs were able to access loans and maintain their operations, preventing widespread business closures and layoffs. The scheme contributed to business resilience during the economic downturn (Jamieson, 2020).

7. **Callaghan Innovation's R&D Tax Incentive – Innovation Support**

Policy Measure: The R&D Tax Incentive, introduced by Callaghan Innovation, offers tax incentives to businesses engaged in research and development activities, encouraging innovation.

Outcome: The incentive has incentivized businesses to invest in research and development, driving innovation and technology advancement across various sectors in New Zealand (Callaghan, 2018).

8. **New Zealand Trade and Enterprise's (NZTE) – COVID-19 Business Advisory Fund**

Policy Measure: NZTE launched the COVID-19 Business Advisory Fund to provide small businesses with advisory services and support for managing the impacts of the pandemic.

Outcome: Small businesses gained access to expert advice and guidance on adapting their operations, digital transformation, and navigating financial challenges, enhancing their resilience (Fiedler et al. 2021).

9. **Agritech New Zealand – Industry Support**

Policy Measure: Agritech New Zealand is an industry association that collaborates with government agencies, research institutions, and businesses to promote innovation in the agritech sector.

Outcome: The association has facilitated collaboration between stakeholders, leading to advancements in agricultural technology, improved sustainability practices, and increased export opportunities (Bayne et al., 2021).

10. **Government Support for Māori and Pacifica Island Entrepreneurship**

Policy Measure: The New Zealand government has implemented initiatives to support entrepreneurship and economic development within the Māori and Pacific Island communities.

Outcome: These initiatives have contributed to job creation, community development, and the empowerment of underrepresented entrepreneurs, fostering economic growth and social inclusion (Carr, 2020).

These examples illustrate how well-designed policy measures can create an enabling environment for entrepreneurs to navigate turbulent times and seize opportunities. By offering financial support, reducing regulatory barriers, fostering innovation, and investing in human capital development, governments and organizations can play a crucial role in promoting entrepreneurship during crises.

RESEARCH FINDINGS

The following are the research findings on the enduring importance of crisis entrepreneurship in an ever-changing world:

1. **Adaptive Strategies**

Research uncovered a range of adaptive strategies employed by crisis entrepreneurs, such as diversifying product lines, shifting to e-commerce platforms, and embracing remote work models, which enabled them to remain operational during turbulent times.

For example, Krisp for remote work noise cancellation. Krisp, a noise-cancellation startup, responded to the rise of remote work during the pandemic. The company's AI-powered platform

effectively suppresses background noise in audio, addressing a pain point for remote workers, online meetings, and virtual events (Krisp, 2023).

2. **Innovation Patterns**

Crisis entrepreneurs tend to be more innovative and agile in developing new products, services, and business models in response to changing market demands and emerging opportunities.
For example, LVMH – shifting production to hand sanitizer.
Luxury goods conglomerate LVMH shifted its production lines to manufacture hand sanitizers during the pandemic. This crisis entrepreneurship approach demonstrated agility and repurposing resources for essential products (Schultz, 2020).

3. **Digital transformation**

Research revealed that digital transformation has become a key focus for crisis entrepreneurs, leading to increased investments in technology, digital marketing, and online customer engagement to sustain their operations.

For example, Xioami created affordable smartphones in emerging markets.
Xiaomi's crisis entrepreneurship centres around the world making technology accessible to emerging markets. The company's affordable smartphones and tech products cater to price-sensitive consumers, challenging established players and shaping global smartphone trends (Yang et al., 2021).

Another example is Domino Pizza that embraced technology by developing a user-friendly app and online ordering system. This digital transformation not only enhanced customer experience but also allowed the company to thrive, especially during the COVID-19 pandemic when in-person dining was limited.

4. **Resilience and Survival**

A good example of crisis entrepreneurship is demonstrated by Netflix during the 2008 economic downturn, Netflix shifted its focus from DVD rentals to streaming services. By adapting to the changing market demands and embracing digital innovation, Netflix not only survived but became a global streaming giant.

5. **Economic Recovery**

Crisis entrepreneurship can play a pivotal role in post-crisis economic recovery. By creating jobs, driving innovation, and contributing to GDP growth, entrepreneurs can lead countries toward revitalized economies.

The following are some examples from New Zealand:

Canterbury Earthquake Recovery

After the devastating earthquakes that hit Canterbury, particularly Christchurch, in 2010 and 2011, entrepreneurs played a significant role in the reconstruction efforts. Various local businesses, ranging from construction firms to technology startups, emerged to provide innovative solutions for rebuilding infrastructure. Entrepreneurs in the region also seized the opportunity to create new, earthquake-resistant building technologies. Their initiatives not only contributed to job creation but also spurred innovation in the construction sector.

Tourism Industry Recovery

New Zealand's tourism industry faced significant challenges, particularly after the global financial crisis of 2008 and more recently due to the COVID-19 pandemic. Entrepreneurs in the tourism sector adapted by offering unique and immersive experiences to attract visitors. Additionally, there has been a rise in eco-tourism ventures and digital platforms connecting tourists with local experiences. These entrepreneurial efforts have contributed to the recovery of the tourism industry, creating jobs and boosting local economies.

The following are some examples:

- **Virtual Reality (VR) Tourism:** to allow people to explore New Zealand's attractions virtually and encourage them to plan physical visits.
- **Eco-tourism Initiatives:** innovations in sustainable practices by emphasizing low-impact accommodation, wildlife conservation efforts, and promoting responsible travel to attract environmentally conscious travellers.
- **Adventure Tourism Packages:** New Zealand is renowned for its adventure tourism such as heli-skiing, glacier hiking, and extreme sports catering for adrenaline-seeking travellers.
- **Culinary Tourism:** New Zealand's cuisine is diverse and innovative to attract food enthusiasts through food festivals, farm-to-table experiences, wine and cheese tasting, and culinary tours to show casing local produce and traditional Māori cuisine.
- **Collaboration with Local Communities:** Tourism business in New Zealand have worked closely with indigenous Māori communities, offering authentic cultural experiences, traditional performances, and art workshops. These collaborations not only provide unique experiences for tourists but also support the local economy.
- **Digital Platforms and Apps:** There has been a surge in the development of mobile apps and digital platforms e.g., MetService (Planning ahead for the weather forecast), Google Maps, Air New Zealand, Rankers Camping NZ, CamperMate). These apps provide real-time information about travel restrictions, safety guidelines, and attractions. Additionally, there are apps that offer personalized travel itineraries and recommendations based on individual preferences.

6. Societal Impact

Crisis entrepreneurs prioritize societal impact by focusing on healthcare solutions, education technology, environmental sustainability, and social inclusion. The following are illustrative examples from New Zealand:

Healthcare Solutions

- Volpara Health Technologies

Volpara Health Technologies, based in Wellington, specializes in healthcare solutions, particularly in breast imaging. Their software helps in early detection and prevention of breast cancer, making a significant impact on healthcare outcomes (Volpara, 2023).

- Aroa Biosurgery

Aroa Biosurgery, headquartered in Auckland, develops innovative medical products for complex wounds and soft tissue repair. Their products have global applications, contributing to advancements in healthcare and patient outcomes (Aroa, 2023).

Education Technology

- Education Perfect

Education Perfect, founded in New Zealand, is an online education platform that offers interactive learning experiences for students. It provides educational content and tools to teachers and students globally, promoting technology-enhanced learning (Education Perfect, 2023).

- Cognition Education

Cognition Education, based in Auckland, focuses on educational consulting and professional development. They work with educators, schools, and governments globally to improve education systems, thereby positively impacting students' learning experiences (Cognition Education, 2023).

Environmental Sustainability

- Ekos

Ekos, a New Zealand-based company, offers a carbon management platform that helps businesses measure, mitigate, and offset their carbon emissions. By providing tools for sustainable business practices, Ekos contributes to environmental conservation efforts (Ekos, 2023).

- Eat My Lunch

Eat My Lunch is a social enterprise in Auckland that operates on a "buy one, give one" model. For every lunch purchased, they provide a free lunch to a child in need. This initiative addresses both hunger among school children and food waste.

Social Inclusion

- Refugee Background Youth Scholarships

Several organizations (e.g. Senior Advisers for Refugee and Migrant Support are based in Ministry regional offices in Christchurch, Wellington, Hamilton and Auckland) in New Zealand offer scholarships and support programs specifically designed for refugee background youth. These initiatives aim to provide educational opportunities and social inclusion for young refugees, helping them integrate into society.

- Diversity Works New Zealand

Diversity Works New Zealand is a national body that promotes diversity and inclusion in the workplace. They work with organizations to create inclusive workplaces, ensuring people from diverse backgrounds are valued and included in the workforce (Diversitas, 2023).

CONCLUSION

In a world marked by continual transformation, crisis entrepreneurship emerges as a steadfast beacon of innovation, resilience, and societal impact. As explored throughout this paper, the dynamic interplay between entrepreneurship and crises has unveiled the remarkable capacity of individuals, businesses, and communities to adapt, create, and flourish in the face of adversity. From navigating turbulent times to shaping industries and economies, crisis entrepreneurship has proven its enduring relevance as a force for positive change.

The evolution of crisis entrepreneurship showcases a profound shift in the entrepreneurial landscape, emphasizing the significance of adaptability, digital transformation, and sustainable practices. The various examples of crisis entrepreneurship demonstrated through innovative solutions to address global challenges underscore the transformative potential inherent in crisis situations. Through ingenuity and determination, crisis entrepreneurship helped individuals, organisations, communicates and industries around the globe to not only weather storms but also propel progress.

As economies recover from crises and global challenges persist, the lessons learned from crisis entrepreneurship resonate beyond their immediate context. The ability to embrace uncertainty, leverage technology, and prioritize societal well-being stands as a blueprint for modern entrepreneurship. Governments, policymakers, and institutions have a critical role to play in fostering an ecosystem that encourages innovation, supports risk-taking, and amplifies the impact of crisis entrepreneurs.

Looking ahead, the enduring importance of crisis entrepreneurship remains intertwined with the evolving nature of our world. As crises continue to reshape industries, the commitment to creative problem-solving, ethical leadership, and sustainable practices will remain a guiding light for entrepreneurs. The legacy of crisis entrepreneurship extends beyond economic growth to encompass the betterment of societies, the protection of the environment, and the empowerment of individuals.

REFERENCES

Abbas, S.A. (2018). Entrepreneurship and Sustainability Issues, *The International Journal,* Entrepreneurship and Sustainability Centre, 5(3), ISSN 2345-0282 (online) http://jssidoi.org/jesi/, https://doi.org/10.9770/jesi.2018.5.3(20).

Apedo-Amah, M. C.; Avdiu, B.; Cirera, X.; Cruz, M.; Davies, E.; Grover, A. & Iacovone, L. (2020). "Unmasking the Impact of COVID-19 on Businesses: Firm Level Evidence from across the World." World Bank Policy Research Working Paper 9434.

Audretsch, D.B.; Belitski, M. & Caiazza, R. (2021) From latent to emergent entrepreneurship: the importance of context. *Technological Forecasting and Social Change* 175: 121356.

Aroa (2023). *Unlocking Regenerative Healing for Everybody.* Available at https://aroa.com/

Bayne, K.; Wreford, A.; Edwards, P. & Renwick, A. (25 January 2021). Towards a Bioeconomic Vision for New Zealand – Unlocking Barriers to Enable New Paths and Trajectories, *New Biotechnology,* 60, pp. 138-145. https://doi.org/10.1016/j.nbt.2020.09.004

Callaghan Innovation. (2018). *Regulatory Impact Assessment – Research and Development Tax Incentive.* Available at https://www.taxpolicy.ird.govt.nz/-/media/project/ir/tp/publications/2018/2018-ria-rdtc-bill/2018-ria-rdtc-bill-pdf.pdf

Carr, A. (2020). COVID-19, Indigenous Peoples and Tourism: A View from New Zealand, *International Journal of Tourism Space, Place and Environment,* 22(3), 491-502. https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1768433

Chaturvedi, R. & Karri, A. (March 2022). Entrepreneurship in Times of Pandemic: Barriers and Strategies. *FIIB Business Review.* 11(1), pp. 52-66. https://doi.org/10.1177/23197145211043799

Christensen, C. M. (2013). *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail (Management of Innovation and Change).* Amazon.

Constellation (2023). *What is Clean Energy?* Available at https://www.constellation.com/energy-101/energy-innovation/what-is-clean-energy.html#:~:text=The%20use%20of%20clean%20energy,during%20the%20electricity%20generating%20process.

Cognition Education (2023). *Home Page.* Available at https://www.cognitioneducation.com/

Cucagna, E., & Romero, J. (2021). *The Gendered Impacts of COVID-19 on the Labor Market.* World Bank Gender Innovation Lab for Latin America and the Caribbean Policy Brief.

Diversitas (2023). *Home Page.* Available at https://diversitas.co/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw1aOpBhCOARIsACXYv-csG_16gq1oPBbGiXlnAxkquMXB2KtoRdZ6zNO71Jg7F5ubYQrs8zAaAi55EALw_wcB

Ekos (2023). *We Invest in Nature.* Available at https://ekos.co.nz/businesslitecalculator?gclid=Cj0KCQjw1aOpBhCOARIsACXYv-d07mI1nvrgM4wPQ590caSoAhQArc9anNEm70zdwO8VB9SoPQs6aN0aAnt5EALw_wcB

European Commission. (2023). *Horizon 2020.* Available at https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-2020_en#:~:text=Post%2Dprogramme%20documents-,What%20was%20Horizon%202020%3F,the%20archived%20Horizon%202020%20website.

Education Perfect (2023). *Effortlessly Differentiate Teaching and Learning.* Available at https://www.educationperfect.com/

Fiedler, A.; Fath, B.; Sinkovics, N. & Sinkovics, R.R. (2021). Exporting from a Remote, Open Economy During COVID-19: Challenges and Opportunities of SMEs. In Husted, K. & Sinkovics, R.R. (2021). *Management Perspectives on the COVID-19 Crisis: Lessons from New Zealand.* Edward Elger Publishing Limited. http://dx.doi.org/10.4337/9781800882096

Foss, N. J. & Klein, P. G. (February 19, 2018). Entrepreneurial Opportunities: Who Needs Them? *Academy of Management Perspectives, Forthcoming,* Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3126527

Fung, M.; Taal, R. & Sim, T. (2021). *SkillsFuture: The Roles of Public and Private Sectors in Developing a Learning Society in Singapore.* In Ra, S.; Jagannathan, S. & Maclean, R. (Eds). *Powering a Learning Society During an Age of Disruption.* Volume 58, Springer. pp. 195-208. https://doi.org/10.1007/978-981-16-0983-1

Freedman, M. (10 August 2023). *23 Green Business Ideas for Eco-Minded Entrepreneurs.* Available at https://www.businessnewsdaily.com/5102-green-business-ideas.html

Garg, M. & Gupta, S. (January 2021). Startups and Growing Entrepreneurial Ecosystem. *Journal of Intellectual Property Rights,* 26, pp. 31-38.

Geaneotes, A., & Mignano, K. (2020). *Leveraging Inclusive Business Models to Support the Base of the Pyramid during COVID-19.* EM Compass Note 84 (May), International Finance Corporation, Washington, DC.

GrantThoronton. (2020). *Canada Emergency Wage Subsidy.* Available at https://www.grantthornton.ca/globalassets/1.-member-firms/canada/insights/gt-20-154-cews-final.pdf

Jamieson, T. (2020). "Go Hard, Go Early": Preliminary Lessons from New Zealand's Response to COVID-19. *The American Review of Public Administration.* 50(6-7), 598-605. https://doi.org/10.1177/0275074020941721

Kalisz, D.E. & Aluchna, M. (2012). Research and Innovation Redefined. Perspectives on the European Union Initiatives on Horizon 2020, *European Integration Studies*. No.6, ISSN 1822–8402, Available at https://www.researchgate.net/profile/Maria-Aluchna/publication/314832321_Research_And_Innovations_Redefined_Perspectives_On_European_Union_Initiatives_And_Strategic_Choices_On_Horizon_2020/Links/58d3fbaf92851c44d44154ea/Research-And-Innovations-Redefined-Perspectives-On-European-Union-Initiatives-And-Strategic-Choices-On-Horizon-2020.pdf

Kawamorita, H., Salamzadeh, A., Demiryurek, K., & Ghajarzadeh, M. (2020). Entrepreneurial Universities in Times of Crisis: Case of Covid-19 Pandemic, *Journal of Entrepreneurship, Business and Economics*, *8*(1), 77–88.

Kenton, W. (2022). *Lean Startup: Defined, How it Differs from a Traditional Business.* Available at https://www.investopedia.com/terms/l/lean-startup.asp#:~:text=The%20lean%20startup%20method%20advocates,hoping%20that%20demand%20will%20emerge.

Kim, S.; Chen, Z.W.; Qi (Gerald), J. & Mussagulova, A. (2021). A Case Study of Singapore SkillsFuture Credit Scheme: Preliminary Insights for Making Lifelong Learning Policy more Effective. *Asian Journal of Political Science*, 29(2), 192-214. https://doi.org/10.1080/02185377.2021.1917431

Kraus, S.; Breier, M. & Dasí-Rodríguez, S. (2020). The Art of Crafting a Systematic Literature Review in Entrepreneurship Research. *The International Entrepreneurship and Management Journal* 16 (3): 1023–42. https://doi.org/10.1007/s11365-020-00635-4.Search in Google Scholar

Krisp.AI (2023). *Supercharge Your Online Meetings with Voice Productivity AI.* Available at https://krisp.ai/#:~:text=Krisp%20works%20where%20you%20do,noise%20with%20a%20single%20click.&text=Unlike%20other%20solutions%2C%20Krisp%20processes,voice%20never%20leaves%20your%20device.

Lee, Y.; Kim,J.; Mah, S. & Karr, A. (2023). Entrepreneurship in Times of Crisis: A Comprehensive Review with Future Directions, *Entrepreneurship Research Journal,* Published online by De Gruyter 27 March 2023, https://doi.org/10.1515/erj-2022-0366

Manolova, T. S.; Brush, C. G.; Edelman, L. F. & Elam, A. B. (2020). Pivoting to Stay the Course: How Women Entrepreneurs Take Advantage of Opportunities Created by the COVID-19 Pandemic. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship.* 38 (6): 481–91.

Patel, R. (2022). *Last-Miles Delivery Solutions: A Comprehensive Guide.* Available at: https://www.upperinc.com/guides/last-mile-delivery-solutions/#:~:text=Last%2Dmile%20delivery%20means%20delivering,enterprise%20supply%20chains%2C%20among%20others.

Peris-Ortiz,M.; Fuster-Estruch, V. & Devece-Carañana, C. (2014). *Entrepreneurship and Innovation in a Context of Crisis.* In Rudiger, K.; Peris-Ortiz,M. & Blanco-Gonzalez, A. (Eds.) (2014). *Entrepreneurship, Innovation and Economic Crisis: Lessons forResearch, Policy and Practice*, (pp.1-10). London: Springer. DOI 10.1007/978-3-319-02384-7.

Rotter, J. & Price, M. (2021). *16 Emergency Apps for Wildfires, Earthquakes and Other Disasters.* Available at https://www.cnet.com/home/energy-and-utilities/16-emergency-apps-for-wildfires-earthquakes-and-other-disasters/

Rudiger, K.; Peris-Ortiz,M. & Blanco-Gonzalez, A. (Eds.) (2014). *Entrepreneurship, Innovation and Economic Crisis: Lessons forResearch, Policy and Practice*, (pp.1-10). London: Springer. DOI 10.1007/978-3-319-02384-7.

Rubiano-Matulevich, E. & Iacovone, L. (2021). *Building Back Better from COVID-19: Boosting Women's Entrepreneurship.* The World Back, Available at: https://documents1.worldbank.org/curated/en/140651624866963247/pdf/Building-Back-Better-from-COVID-19-Boosting-Women-s-Entrepreneurship.pdf

Samel, M.; Dehnert, E.; Shrestha, A.; Milev, E.; Copeman, J. & Gonzalez, M. (2022). *Business in an Era of Heightened Geopolitical Instability: Briefing Report.* Economist Impact. Available at https://impact.economist.com/perspectives/sites/default/files/ei_norsk_hydro_briefing_report_business_in_an_era_of_heightened_geopolitical_instability.pdf

Sandbox Korea. (2023). *We Aim to Enhance Innovation Through the Financial Regulatory Sandbox.* Available at https://sandbox.fintech.or.kr/?lang=en

Sarasvathy, S.D.(2008). Effectuation: Elements of Entrepreneurial Expertise, ResearchGate eBook. DOI: 10.4337/9781848440197.

Schultz, A. (2020). *LVMH Converts Perfume Production to Hand Sanitizer*. Available at https://www.barrons.com/articles/lvmh-converts-perfume-production-to-hand-sanitizer-01584380869

StartUs Insights (2023). *5 Top Disaster Management Solutions.* Available at https://www.startus-insights.com/innovators-guide/5-top-disaster-management-solutions/

Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research.* 104, 333-339. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039.

Su, Z.; McDonnell, D.; Cheshmehzangi, A.; Abbas, J.; L. i, X. & Cai, Y. (2021). The Promise and Perils of Unit 731 Data to Advance COVID-19 Research. *BMJ Glob. Health,* 6:e 004772. DOI: 10.1136/bmjgh-2020-004772

Sutter, C.; Bruton,G.D. & Chen, J. (2019). Entrepreneurship as a Solution to Extreme Poverty:A Review and Future Research Directions. *Journal of Business Ventur.* 34, 197-214. DOI: 10.1016/j.jbusvent.2018.06.003.

Talavera, O.; Weir, C. & Xiong, L. (2017). Time Allocation and Performance: The Case of Chinese Entrepreneurs. *International Journal of Economics and Business.* 24, 27-51. DOI: 10.1080/13571516.2016.1199458.

Ugaz, C.; Dolun, M.; Schuber, C. & Schmidt. N. (2020). *Industries Post-COVID-19: A Gender-Responsive Approach to Global Economic Recovery.* Industrial Analytics Platform (blog), May 2020. United Nations Industrial Development Organization, Vienna.

Wang, C.; Wang, D.; Abbas, J.; Duan, K. & Mubeen, R. (2021). Global Financial Crisis, Smart Lockdown Strategies, and the COVID-19 Spillover Impacts: A Global Perspective

Implications From Southeast Asia. *Front. Psychology.* 12:643783. DOI: 10.3389/fpsyt.2021.643783.

Xu, Z.; Wang, X. & Wang, X. (2021) A comprehensive bibliometric analysis of entrepreneurship and crisis literature published from 1984 to 2020. *Journal of Business Research* 135: 304–318.

Yang, H.; Ma, J.; & Chattopadhyay, A. (26 April 2021). How Xiaomi Became an Internet-of-Things Powerhouse. *Harvard Business Review.* Available at https://hbr.org/2021/04/how-xiaomi-became-an-internet-of-things-powerhouse

Volpara (2023). *Saving Families from Cancer.* Available at https://www.volparahealth.com/?utm_source=mv&utm_medium=paid&utm_campaign=intent&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw1aOpBhCOARIsACXYv-c3ssh2aQRp929rzONmVgfR19wcjjHo6CdiCwc4u_ickcPzOJjjxWUaAiaQEALw_wcB&gclsrc=aw.ds.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Techniques of Line Balancing for Productivity Improvement

Lioul MEKONNEN(MSc)
Wolkite University, **Ethiopia**
leoul.mekonnen@wku.edu.et
0009-0009-4941-8356

Mequanint BIRHAN(MSc, MBA & BTh)
Mizan Tepi University, **Ethiopia**
mequanint@mtu.edu.et
0000-0002-1079-9114

ABSTRACT

The emergence of fast changes in fashion has given rise to the need to shorten production cycle times in the garment industry. As effective usage of resources has a significant effect on the productivity and efficiency of production operations, garment manufacturers are urged to utilize their resources effectively in order to meet dynamic customer demand. This paper focuses specifically on line balancing and layout modification. The aim of assembly line balance in sewing lines is to assign tasks to the workstations, so that the machines of the workstation can perform the assigned tasks with a balanced loading. Largest Candidate Rule Algorithm (LCR) & Ranked Positional Weight (RPW) Methodhas been deployed in this paper,

Key words: line balancing; productivity improvement; Largest Candidate Rule Algorithm; Ranked Positional Weight.

1. INTRODUCTION

Today's business climate for clothing manufacturers requires low inventory and quick response systems that turn out a wide variety of products to meet customer demand. It is especially in the apparel industry that managers are trying to develop their current systems or looking for new production techniques in order to keep pace with the rapid changes in the fashion industry.

In apparel enterprises a raw material is processed in different departments before becoming a garment (Figure 1). There is no doubt that the sewing department is the most important department in the whole firm. Because there are lot of different operations which are done manually, the sewing department has to be under constant control. Consequently, all line balancing processes which determine the speed of an assembly line are done in this department. But it is a big mistake not to consider the relationship of the sewing department with other departments.

Garment industry is one of the world's major industries and the garment industry is a substantial one within the supply chain of textile industry. The production process of garments is separated into four main phases: designing/clothing pattern generation, fabric cutting, sewing, and ironing/packing. The most critical phase is the sewing phase, as it generally involves a great number of operations [1].

Industrial Engineers are concerned with the balance of the lines by assigning the tasks to workstations as equally as possible. Unequal workload among workstations of a sewing line will lead to the increase of both WIP and waiting time, indicating the increase of both production cycle time and cost

The sewing line consists of a set of workstations in which a specific task in a predefined sequence is processed. In general, one to several tasks are grouped into one workstation. Tasks are assigned to operators depending on the constraints of different labor skill levels. Finally, several workstations in sequence are formed as a sewing line. Shop floor managers are concerned about the number of workstations. Inappropriate workstations assignment will leads to the increase of labor cost, WIP, cycle time and poor throughput. These shop floor supervisors arrange tasks to workstations based on their experience in practice. As a result, the line balance performance cannot be guaranteed from one supervisor to another with different assignment preference and/or work experience[2].

In manual-operations oriented system of garment manufacturing, there are different operations, which are done manually. If the operation manager needs to develop a new system, he has to observe the real system. However, closely observing the real garment manufacturing system is difficult and expensive [4,5].

2. STATEMENT OF THE PROBLEM

In the knit wear garment plant, the raw materials are processed in different departments and finally the product shipped to the customers. Sewing department is the large and most important section in the garment plant and the speed of the assembly process of the components would be under strong control. The model proposed here is based on a reconfigurable production line to meet customer requirements as well as improve system performances. In garment industry, any garment manufacturer tries the best to finish the assembly work soon to increase on-time delivery to reduce production cost. Assembly line balancing is therefore a critical issue for the efficiency and competitiveness. The main problem in asbem garment industry is there is a working progress or delay of work due to line balancing problem and there is no equal distribution of work in production line.

3. LITERATURE REVIEW

Line Balancing means balancing the production line, or any assembly line. The main objective of line balancing is to distribute the task evenly over the work station so that idle time of man of machine can be minimized. Line balancing aims at grouping the facilities or workers in an efficient pattern in order to obtain an optimum or most efficient balance of the capacities and flows of the production or assembly processes. Assembly Line Balancing (ALB) is the term commonly used to refer to the decision process of assigning tasks to workstations in a serial production system. The task consists of elemental operations required to convert raw material in to finished goods. Line Balancing is a classic Operations Research optimization technique which has significant industrial importance in lean system. The concept of mass production

essentially involves the Line Balancing in assembly of identical or interchangeable parts or components into the final product in various stages at different workstations. With the improvement in knowledge, the refinement in the application of line balancing procedure is also a must. Task allocation of each worker was achieved by assembly line balancing to increase an assembly efficiency and productivity. Shop floor managers are concerned with the balance of the lines by assigning the tasks to workstations as equally as possible. Unequal workload among workstations of a sewing line will lead to the increase of both WIP and waiting time, indicating the increase of both production cycle time and cost. In practice, the sewing line managers or production controllers use their experience to assign tasks to workstations based on the task sequence, labor skill levels and the standard time required to complete each task. As a result, the line balance performance cannot be guaranteed from one manager to another with different assignment preference and/or work experience [3].

The assembly line balancing problem was first introduced by Bryton in his graduate thesis. In his study, he accepted the amount of workstations as constant, the workstation times as equal for all stations and work tasks as moving among the workstations. The first article was published in 1955 by Salveson. He developed a 0-1 integer programming model to solve the problem. COMSOAL (Computer Method of Sequencing Operations for Assembly Lines).Configurations of assembly lines for single and multiple products could be divided by three line types, single-model, mixed-model and multi-model. Single-model assembles only one product, and mixed-model assembles multiple products, whereas a multi-model produces a sequence of batches with intermediate setup operations [6].

ALBP with various objectives are classified into three type.

- ALBP-I: Minimizes the number of workstations, for a given cycle time.
- ALBP-II: Minimizes the cycle time, for a given number of workstations.
- ALBP-III: Maximizes the workload smoothness, for a given number of workstations.

Balancing assembly lines becomes one of the most important parts for an industrial manufacturing system that should be supervised carefully. The success of achieving the goal of production is influenced significantly by balancing assembly lines. Since then, many industries and for sure researchers, attempt to find the best methods or techniques to keep the assembly line balanced and then, to make it more efficient. Furthermore, this problem is known as an assembly lines balancing problem . An assembly line consists of workstations that produce a product as it moves successively from one workstation to the next along the line, which this line could be straight, u-line or parallel until completed. To balance an assembly line, some methods have been originally introduced to increase productivity and efficiency. These objectives are achieved by reducing the amount of required manufacturing time to produce a finished product, by reduction in number of workstations or both of them [7].

This paper solves single-model line balancing problem with real application. As a result, for practical consideration, this paper focuses on the real case of an assembly line in garment manufacturing.

An assembly line consists of workstations that produce a product as it moves successively from one workstation to the next along the line, which this line could be straight, u-line or parallel until completed. To balance an assembly line, some methods have been originally introduced to increase productivity and efficiency. These objectives are achieved by reducing the amount of required manufacturing time to produce a finished product, by reduction in number of workstations or both of them [8].

The Largest Candidate, Kilbridge and Wester (column) and Ranked Positional Weights (RPW) are different heuristic methods commonly utilized to arrange and distribute the description

element time along the workstations in the system. Each of those methods could be results in a different type of workstations layout [9]. This study involved applying the first heuristic algorithms to study the process planning gaining a reduced production time. In this paper, largest Candidate Rule (LCR), balancing method is selected for polo shirt Assembly Line balancing.

Balancing assembly lines becomes one of the most important parts for an industrial manufacturing system that should be supervised carefully. The success of achieving the goal of production is influenced significantly by balancing assembly lines. Since then, many industries and for sure researchers, attempt to find the best methods or techniques to keep the assembly line balanced and then, to make it more [10]

Balancing assembly lines becomes one of the most important parts for an industrial manufacturing system that should be supervised carefully. The success of achieving the goal of production is influenced significantly by balancing assembly lines. Since then, many industries and for sure researchers, attempt to find the best methods or techniques to keep the assembly line balanced and then, to make it more efficient. Furthermore, this problem is known as an assembly lines balancing problem [11]. An assembly line consists of workstations that produce a product as it moves successively from one workstation to the next along the line, which this line could be straight, u-line or parallel until completed. To balance an assembly line, some methods have been originally introduced to increase productivity and efficiency. These objectives are achieved by reducing the amount of required manufacturing time to produce a finished product, by reduction in number of workstations or both of them [12]

LITERATURE RIVEW SUMMERY

Author	Tools	Problem	Methods
Yi-Jhen Lin, Chun-Ju Lin, and Tiffany Y. Chen, 2014	Encoding, assigning Genetic operators, Initial solution, Experimental Results, Parameter setting	Assembly line balancing problem (ALBP)	grouping genetic algorithm, tables Dividing the labor's according to their skill level
Md. NiazMorshed&KaziSaifujjamanPalash, 2014	Calculation of cycle time of process, identifying the non –value added activities, calculating total work load on station and distribution of work load on each workstation by line balancing	line efficiency problems	Flowchart for line balancing, control chart, tables
Naveen Kumar &Dalgobind Mahto,2013	Heuristic	line balancing problem	Ranked Positional Weight (RPW) Method
MASARU NAKAJİMA, SEİ UCHİYAMA, AND YOSHİTO MİURA, 1980	Heuristic	Line effchincey problems	Largest Candidate Rule (LCR) Method
MUCELLA G. GUNER AND CAN UNAL, 2008	Work sharing method	Labor product ivy improvement	Hybrid algorithm
GHOSH, S., & GAGNON, R. J, 1989	Simulation	long production lead time, bottlenecking	Arena software
M. Z. MATONDANG AND M. I. JAMBAK (2010)	Simulation	Line balancing problem	Largest Candidate Rule Algorithm (LCR)
N ISMAİL, G. R. ESMAEİLİAN, M. HAMEDİ, AND S. SULAİMAN (2011)	Heuristic	Line balancing problem	WİTH MİXED-MODEL PRODUCT
M.P. GROOVER, (2008),	Largest Candidate Rule Algorithm (LCR)	Efficiency problems	Computer integrated manufacturing
M. Z. MATONDANG AND M. I. JAMBAK (2010) "	Ranked Positional Weight (RPW) Method	Line balancing problem	Computer tequniques

Objective of the study

General objective: by using line balancing to increase productivity of asbem garment plc.

Specific objective

- To know the capacity of the company
- To know the processing time of the polo shirt product
- To know the production rate.
- Identification of bottleneck area.

Scope of the study

The scope of this study is on assembly line balancing in asbem garment plc and improving efficiency on asbem garment plc and the main area is in sewing section of production and improving line efficiency.

4. METHODOLOGY

A garment order is chosen which was started in that line, knowing total amount of order, style description, and fabric type and color. I have recorded the time to make each process for each and every worker to find out the number of operator and helper, type of machines and individual capacity. To find out the(standard minute value) S.M.V , process wise capacity has been calculated, in addition to that I have calculated the target, benchmark capacity, actual capacity line graph, labor productivity and line efficiency.. In this project I proposed a method to balance the line by sharing workload among equally adept workers who has experience in both the bottleneck process and balancing process. After balancing, new manpower has been proposed and final capacity of each worker has been reallocated. I have compared the line graph after balancing the line, labor productivity and line efficiency. Finally a proposed production layout has been modeled with balanced capacity.

The data has been collected from asbem garment plc knit wear garment section on basic polo-shirt production line. In the plant, there are 11 work elements or tasks to complete the production of the basic polo- shirt and for each of them the workstation time is recorded using the stopwatch. For each work element, the time is recorded 5 times to determine the time variability distribution and operator performance consistency and I use the average time.

Data collection method

- ✓ Primary data collection: Direct observation system for time study.
- ✓ Secondary data collection: factory documents and internet to review the articles and books which help for our term paper.

PROCESS SEQUENCE OF POLO-SHIRT MANUFACTURING

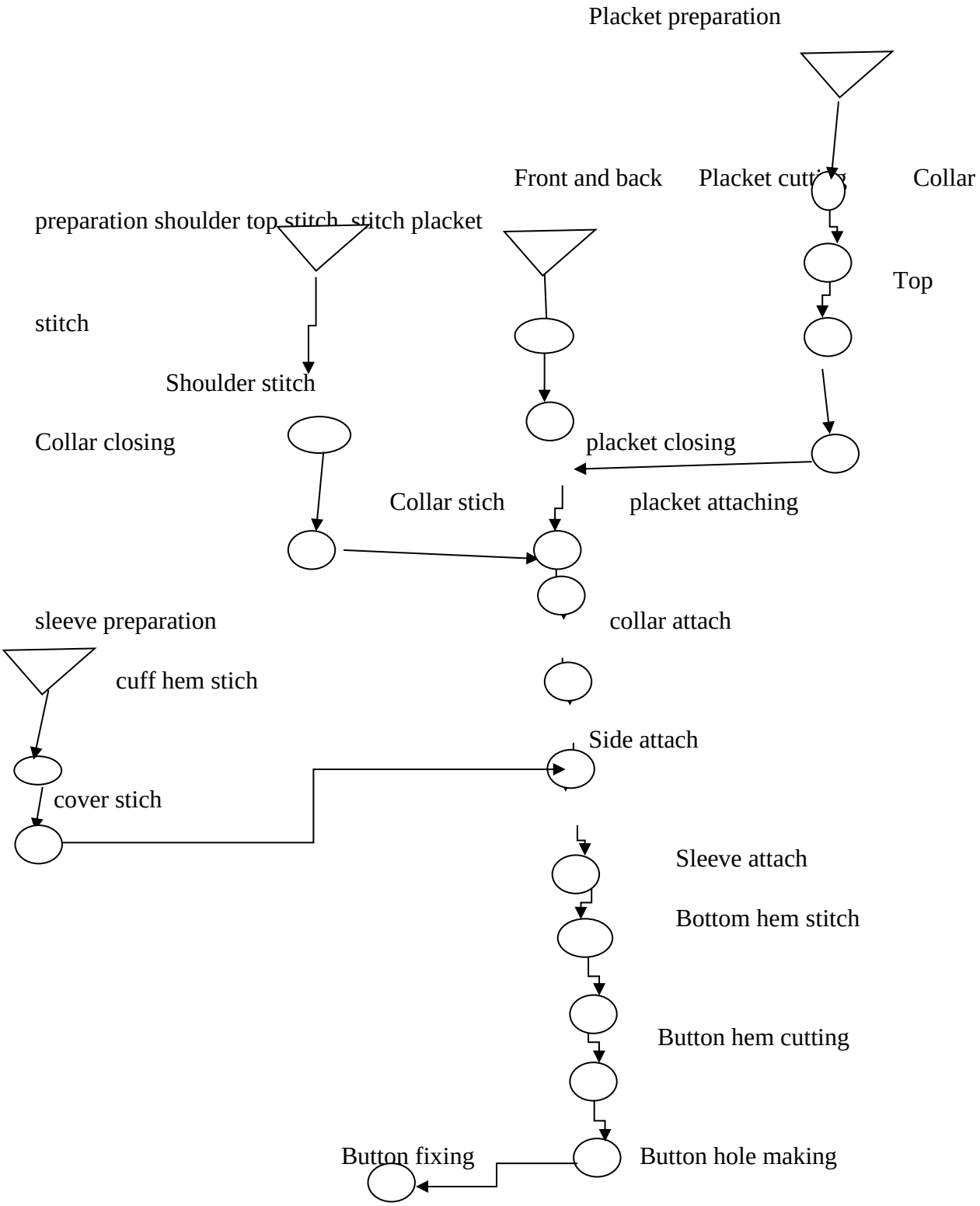

OPERATION BRAKEDOWN OF POLO-SHIRT PROUCT

5. DATA ANALYSIS

The researcher uses the Body making and assembling part to balance the line the other operation is making preparation for the assembly line. So I use 11 operations.

- So I have to differentiate where the bottle necks are:

no	Operations	SMV	Machine type	precedence	Work station
1	Shoulder join with tape	1.49	Over lock	0	1
2	Placket attach with body	1.25	1N Lock Stitch	1	1
3	Button hole on upper placket	1.06	Button holer	1,2	2
4	Button attach on lower placket	1.17	Button Stitcher	2,3	2
5	Right side seam	1.34	Over lock	1	3
6	Bottom hemming	1.2	Flat lock	1,5	3
7	Left side seam with care label	0.45	Over lock	5,6	4
8	Both sleeve attach	0.21	Over lock	7	4
9	Collar join	0.28	1N Lock Stitch	4	4
10	Back tacing	0.29	1N Lock Stitch	8,9	4
11	Bottom tuck	0.76	1N Lock Stitch	10	4

- Work Element time and Precedence at Present Assembly Line

Operation		Time	Work station
1	2	2.74	1
3	4	2.13	2
5	6	2.63	3
7	11	2.0	4

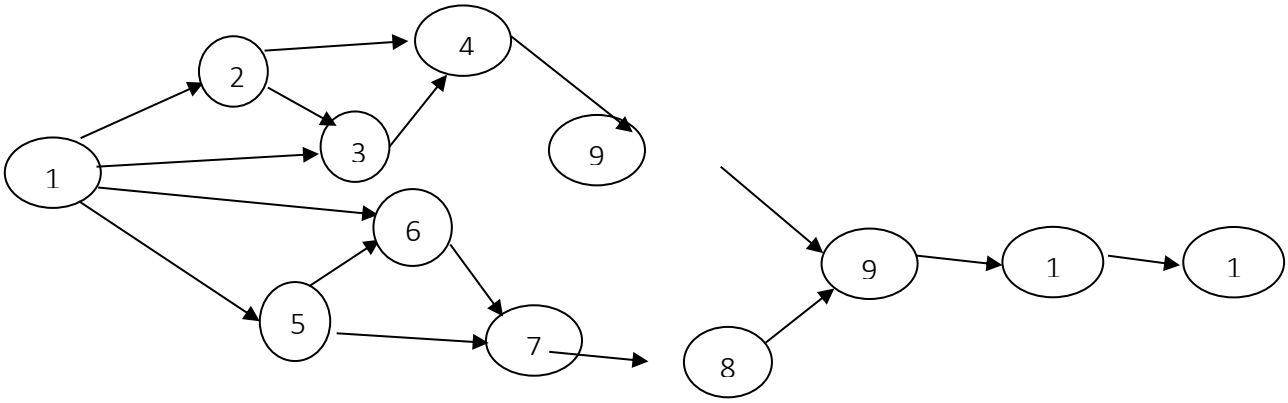

Precedence diagram

Calculation of existing assembly line

No of operator = 11
Cycle time(c) = 3min
Demand rate = 160
1Shift per day = 8hr
No of work station(m) =4
Sum of station time (STi)= 9.5

$$Line\ efficency = \sum_{i=1}^{N} \frac{STi}{m*c} * 100 = \left(\frac{9.5}{4*3}\right) = 79\%$$

Smoothness index =(cycle time –each task time)2 = 7.27

Expected no of production = $\frac{D*SH}{CT} = \frac{300*480}{3}$ = 48000 polo shirt per year

Heuristic Methods

After studying Present Assembly line if we want to increase production rate so minimize cycle time from 3 to 2.85 min for a given number of stations (m). The method to improve production rate by minimizing cycle time is discuss below.

5.1 Ranked Positional Weight (RPW) Method

The ranked positional weight method used and computed for each element. The method accounted for Tek value and its position in the precedence diagram The RPW is calculated by summing Tek and the other times for elements that follow Tek in the arrow chain of the precedence diagram Then rearrange the values of time using the previous steps, work elements are listed according to RPW value in Table.

- Work Element Arranged According to RPW

no	Operations	SMV	Machine type	Precedence	RPW in descending order
1	Shoulder join with tape	1.49	Over lock	-	9.5
2	Placket attach with body	1.25	1N Lock Stitch	1	8.25
3	Button hole on upper placket	1.06	Button holer	1,2	6.76
4	Button attach on lower placket	1.17	Button Stitcher	1,2,3	5.7
5	Right side seam	1.34	Over lock	1	4.53
6	Bottom hemming	1.2	Flat lock	1,5	3.19
7	Left side seam with care label	0.45	Over lock	1,5,6	1.99
8	Both sleeve attach	0.21	Over lock	1	1.54
9	Collar join	0.28	1N Lock Stitch	1,2,3,4	1.33
10	Back tacing	0.29	1N Lock Stitch	1,8	1.05
11	Bottom tuck	0.76	1N Lock Stitch	7,10,9	0.76

Work Element Assigned to Station According to Tek values for RPW

no	Operations	HIGH SMV	Machine type	precedence	Work station
1	Placket attach with body	1.49	1N Lock Stitch	-	1
5	Right side seam	1.34	Over lock	1	1
2	Shoulder join with tape	1.25	Over lock	1	2
6	Bottom hemming	1.2	Flat lock	1,5	2
3	Button attach on lower placket	1.06	Button Stitcher	1,2,3	3
4	Button hole on upper placket	1.17	Button holer	1,2	3
8	Bottom tuck	0..21	1N Lock Stitch	1	4
7	Left side seam with care label	0.45	Over lock	1,5,6	4
10	Back tacing	0.29	1N Lock Stitch	1,8	4
9	Collar join	0.28	1N Lock Stitch	1,2,3,4	4
11	Both sleeve attach	0.76	Over lock	7,10,9	4

Line efficiency = $\sum_{i=1}^{N} \frac{STi}{m*c} * 100$= 9.5 / 4*2.85 = **83.3%**

Expected no of production = D*SH / CT = 300*480 / 2.85 = 50,526 polo shirt per year.

5.2 Largest Candidate Rule (LCR) Method

In this approach work elements were arranged in descending order according to their Tek values. worker was assigned by elements at the first workstation by starting at the top of the list and selected the first element that satisfies precedence requirements and does not causing the total sum of Tek at that station to exceed the allowable C when an element is selected for assignment to the station, started backward at the top of the list for the subsequent assignments. The procedure then followed by stating that no more elements could be assigned without exceeding C and proceeded to the next station. Consequently, repeating the previous steps for as many additional stations as possible until all elements have been assigned as shown in the precedence diagram.

no	Operations	HIGH SMV	Machine type	precedence	Work station
1	Placket attach with body	1.49	1N Lock Stitch	-	1
5	Right side seam	1.34	Over lock	1	1
2	Shoulder join with tape	1.25	Over lock	1	2
6	Bottom hemming	1.2	Flat lock	1,5	2
3	Button attach on lower placket	1.17	Button Stitcher	1,2,3	3
4	Button hole on upper placket	1.06	Button holer	1,2	3
8	Bottom tuck	0.76	1N Lock Stitch	1	4
7	Left side seam with care label	0.45	Over lock	1,5,6	4
10	Back tacing	0.29	1N Lock Stitch	1,8	4
9	Collar join	0.28	1N Lock Stitch	1,2,3,4	4
11	Both sleeve attach	0.21	Over lock	7,10,9	4

Line efficiency = $\sum_{i=1}^{N} \frac{STi}{m*c} * 100 = \frac{9.5}{4*2.85} = \mathbf{83.3\%}$

Expected no of production = $\frac{D*SH}{CT} = \frac{300*480}{2.85}$ = 50,526 polo shirt per year.

6. RESULT AND DISCUSSION

Comparison of Two Methods

Comparison of Result obtained from above Methods Sr No Parameter Present Assembly Line

No	Parameter	Present assembly line	RPW method	LCR method
1	Cycle time (min)	3	2.85	2.85
2	Line efficiency	79%	83.3	83.3
3	Production rate per year	48,000	50,526	50,526
4	No of work station	4	4	4

- **Before line is balanced**

  Price of one polo shirt is 100

  Total produced per year is 48,000

  = 48,000*100

  =4,800,000ETB/year
- **After the line is balanced**

  Total produced per year is 50,526

  =50,526*100

  =5,052,600ETB/day
- **Profit per year is** 5,052,600 – 4,800,000**= 252,600 birr per year saved**

7. CONCLUSION

Result would have been more effective if we would have taken some large quantity order and balancing the process is highly related to the type of machines as machine utilized in bottleneck and balancing process should be similar. Further improvements in the productivity can be achieved by considering large amount of order minimum.

After applying balancing methods to existing assembly line by reducing cycle time 3 min to 2.85 min then methods give a more efficient assignment of work element with improvement of line efficiency from 79 % to 83.33 %, increase production rate of 48000 units to 50526units and they get 252,600 birr per year profit. So any one method from above two methods is applicable for balancing of existing assembly line because of very slight difference**.**

RECOMMENDATION

In this research only a serial production line is considered. However, production lines with parallel workstations or feedback facilities can be done as well. Considering possibility of detecting nonconformities within the production line, dependent defects and/or the imperfect inspection facilities can also be considered for extending the in future.

- The company must use different method of line balancing
- The company must give training for the employee
- The company should consider the line efficiency to increase the productivity of the company.

REFERENCES

[1] Yi-Jhen Lin, Chun-Ju Lin, and Tiffany Y. Chen , Assembly line balancing International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Bali, Indonesia, January 7 – 9, 2014

[2] Md. NiazMorshed&KaziSaifujjamanPalash, Assembly Line Balancing, Global Journal of Researches in Engineering: G Industrial Engineering Volume 14 Issue 3 Version 1.0 Year 2014

[3] Naveen Kumar &DalgobindMahto, Assembly Line Balancing, Global Journal of Researches in Engineering Industrial Engineering Volume 13 Issue 2 Version 1.0 Year 2013

[4] MASARU NAKAJİMA, SEİ UCHİYAMA, AND YOSHİTO MİURA, "LİNE BALANCİNG OF SEWİNG SYSTEMS- A SİMPLE CALCULATİNG METHOD TO DETERMİNE THE NUMBER OF WORK STATİONS AND CYCLE TİME", JOURNAL OF THE TEXTİLE MACHİNERY SOCİETY OF JAPAN, VOL. 33, NO.4, PP. 57-62, 1980.

[5] MUCELLA G. GUNER AND CAN UNAL, "LİNE BALANCİNG IN APPAREL INDUSTRY USİNG SİMULATİON TECHNİQUES", FİBERS & TEXTİLES IN EASTERN EUROPE, VOL. 16, NO.2, PP. 75-78, 2008.

[6] GHOSH, S., & GAGNON, R. J. (1989). A COMPREHENSİVE LİTERATURE REVİEW AND ANALYSİS OF THE DESİGN, BALANCİNG AND SCHEDULİNG OF ASSEMBLY SYSTEMS. INTERNAL JOURNAL OF PRODUCTİON RESEARCH, 27, 637–670.

[7] M. Z. MATONDANG AND M. I. JAMBAK (2010) "SOFT COMPUTİNG IN OPTİMİZİNG ASSEMBLY LİNES BALANCİNG JOURNAL OF COMPUTER SCİENCE," 6 (2): 141-162, ISSN 1549-3636 © 2010 SCİENCE PUBLİCATİONS.

[8] N ISMAİL, G. R. ESMAEİLİAN, M. HAMEDİ, AND S. SULAİMAN (2011) "BALANCİNG OF PARALLEL ASSEMBLY LİNES WİTH MİXED-MODEL PRODUCT," INTERNATİONAL CONFERENCE ON MANAGEMENT AND ARTİFİCİAL INTELLİGENCE IPEDR VOL.6 IACSİT PRESS, BALİ, INDONESİA PP (120-124).

[9] M.P.GROOVER, (2008), "AUTOMATİON, PRODUCTİON SYSTEMS, AND COMPUTER-INTEGRATED MANUFACTURİNG," 3RD EDİTİON, ISBN: 0132070731. USA

[10] M. Z. MATONDANG AND M. I. JAMBAK (2010) "SOFT COMPUTİNG IN OPTİMİZİNG ASSEMBLY LİNES BALANCİNG JOURNAL OF COMPUTER SCİENCE," 6 (2): 141-162, ISSN 1549-3636 © 2010 SCİENCE PUBLİCATİONS

[11] SOTİRİOS G. DİMİTRİADİS "ASSEMBLY LİNE BALANCİNG AND GROUP WORKİNG: A HEURİSTİC PROCEDURE FOR WORKERS' GROUPS OPERATİNG O THE SAME PRODUCT AND WORKSTATİON" COMPUTERS & OPERATİONS RESEARCH 33, 2006, PP.2757–2774.

[12] NİLSBOYSEN , MALTEFLİEDNER AND ARMİN SCHOLL , "A CLASSİFİCATİON OF ASSEMBLY LİNE BALANCİNG PROBLEMS" EUROPEAN JOURNAL OF OPERATİONAL RESEARCH 183 ,2007.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,

7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Debt Distress in South Asia

Asst.Prof.Dr Swati Jain
University of Allahabad, India
jswati2008@gmail.com
Orcid id:0000-0003-2933-0911

ABSTRACT

South Asia has experienced an exponential increase in the debt GDP ratio during 2019-2022. Bhutan, Maldives, and Sri Lanka have a debt ratio of more than 100 percent of GDP. India has a debt ratio of more than 80 percent of GDP. Nepal is marginally above, and Bangladesh is marginally below 40 percent of Debt GDP ratio. There is growing discussion on debt distress in developing countries including South Asia. Debt distress exists because GDP growth has not yet recovered to the pre covid levels. Nevertheless, theoretical argument regarding positive impact of deficit and debt on economic growth remain valid. Therefore, this paper investigates the impact of debt and deficit levels on growth and investment in South Asia. public debt and fiscal deficit reinforce economic growth during an economic slowdown. Whether debt distress is a short-term emergence or can have a medium to long term effect in the selected countries are the major research questions in this paper. We use the panel regression method to analyse the interdependence between debt, deficit, and growth for eight South Asian countries. All independent variables have negative and significant impact on public debt ratio. Public revenue has a stronger impact than GDP growth. GDP growth has a positive impact on fiscal balance but negative impact on debt and inflation.

Keywords: Debt-deficit financing, fiscal reforms, public expenditure, South Asia.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Background: South Asia has experienced an exponential increase in the debt GDP ratio during 2019-2022. Bhutan, Maldives, and Sri Lanka have a debt ratio of more than 100 percent of GDP. India has a debt ratio of more than 80 percent of GDP. Nepal is marginally above, and Bangladesh is marginally below 40 percent of Debt GDP ratio. This high increase was inevitable due to the sudden emergence of Covid-19 pandemic apart from gradual economic slowdown. Debt GDP ratio has started declining gradually in 2022 across countries. There is growing discussion on debt distress in developing countries including South Asia. Debt distress exists because GDP growth has not yet recovered to the pre covid levels. Moreover, external debt is rising to excessive levels. Bhutan, Maldives has external debt larger than gross national income and Sri Lanka have external debt, hovering around, 70 percent of Goss national Income. The argument for distress is the probability of entering into a high debt regime prevalent during 1990-2000. Probability of permanent high debt ratio can be identified through the rising fiscal deficit/budget deficit ratio. Nevertheless, theoretical argument regarding positive impact of deficit and debt on economic growth remain valid. The slight recovery in GDP growth since 2022 is the evidence. Therefore, this paper investigates the impact of debt and deficit levels on growth and investment in South Asia. public debt and fiscal deficit reinforce economic growth during an economic slowdown. Whether debt distress is a short-

term emergence or can have a medium to long term effect in the selected countries are the major research questions in this paper.

Table-1: Growing Debt Distress in South Asia

2020	Fiscal balance	Debt GDP	GDP growth	Interest Payment
Bangladesh	-4.84	34.51	3.448	18.37
Bhutan	-1.93	122.77	-2.348	4.57
India	-12.88	88.54	-5.831	21.97
Maldives	-23.505	154.39	-33.361	4.72
Nepal	-5.364	43.31	-2.37	4.19
Sri Lanka	-12.06	95.69	-3.472	29.94
2022	GDP GR c	fiscal balance	Debt GDP	Interest Payment
Bangladesh	7.1	-3.848	39.088	20.61
Bhutan	4.325	-7.547	124.795	7.03
India	6.831	-9.595	83.126	27.54
Maldives	12.326	-12.015	114.943	4.93
Nepal	5.838	-3.302	43.83	5.24
Sri Lanka	-8.659	-10.386	117.661	39.75

Table -1 shows that pandemic year resulted in the highest ever levels of deficit and debt and lowest level of GDP growth. GDP growth revived in 2022 excluding Sri Lanka. Debt and Deficit levels continue an upward path along with the interest burden. This makes the debt distress in the coming year as one of the biggest policy challenges. Public debt has grown by over 50 percent during the last 10-12 years outpacing the GDP growth. Developing countries, including South Asia, share 30 percent of this rising global debt. Further, India, China and Brazil accounts for 70 percent of this debt rise. This UNCTAD statistics indicate that debt for development is gradually becoming a burden and creating a distress situation. This distress more often gets reflected in stagnant or declining development spending in these countries as well as gradual growth in gross capital formation. Growing debt burden is not only due to financing needs because of Covid pandemic. It is coupled with the financing needs due to climate change and high inflationary pressures. Further, given the weak financial infrastructure and unequal resource availability, developing countries face a higher pressure of high-cost loans (UNCTAD 2023).

The general threshold of debt to GDP ratio is 60 percent, but country specific desirable debt levels (both internal and external) are much scattered around this level (Reinhart & Rogoff 2010; Salmon J. 2021). Debt levels above 60 percent, reduces the GDP growth by two percent evert time debt goes up by one of GDP. External debt higher than the threshold levels can dampen the GDP growth even more. The number of developing countries above this threshold increased substantially since 2019. The UN global crisis response group on global debt presents a dashboard for understanding the debt pressures for different regions. It mentions that Asia and the Pacific region have experienced the largest debt increase between 2010 to 2022. The stated reasons are the combined effect of counter cyclical nature of fiscal and monetary policies during Covid pandemic. Urgent development needs and contracting fiscal space is the most critical trade-off in the current macroeconomic policy making. Pettis M (2022) discusses four critical consequences of excessive debt affecting the growth status of any economy. First consequence is related to the inter sectoral sub-optimal transfers of income and investment to manage the demand supply imbalances in the economy. The second consequence is the financial distress created because of the uncertainty regarding the real cost of debt servicing and its distribution in the economy. The rapid rise of debt can lead to the systematic creation of fictional growth and bezzle leading to inflated asset prices (Pettis M. 2021). The effect of this fictional wealth, if continues for long period, depresses economic growth. Apart from the

fictional wealth and inflated asset price, the fourth additional, though temporary consequence can be due to the spillover and persistence of debt adjustment costs for a longer period even after growth revival. It is important to note that these consequences depend on the maturity of the debt and financial market in a particular country. Moreover, countries with larger population and higher external debt ratio and private sector dominated debt markets are more affected in comparison to only high public debt ratio and public sector dominance of debt.

Reinhart & Rogoff (2010) investigates the systemic relationship between higher public debt ratios, GDP growth and inflation. Authors have established a weak relationship in a panel framework of 44 advanced and emerging economies. Further, the relationship between debt and inflation exists only for emerging countries. Anja B. et al (2012) use a dynamic threshold panel methodology and analyse the non-linear impact of public debt on GDP growth in Euro area. The study assumes that sustainability of debt dynamics is a worrisome policy challenge for all developed countries. the study estimates that short run (annual debt GDP ratio) growth impact of debt is positive upto 67 percent of the threshold. The study also establish that debt creates pressure for interest rates only after the debt GDP ratio crosses the 70 percent level. The negative correlation between external debt, investment and economic growth was explained by Zouhaier H. and Fatma M. (2014) using dynamic panel data model of 19 developing countries over the period 1990-2011. The empirical result was that the external debt is negatively associated with economic growth. 10% increase in external debt as a percentage of GNI, decreased the growth by 0.27%. The external debt and investment were found to be negatively related. If the debt was reduced by 20%, the investment grew by 18%. Riffat N. and Munir K. (2015) have analyzed the impact of debt on growth in South Asian economies during 1991-2014. The study again established a non-linear, negative relationship between debt and growth. The authors explain various channels of debt-growth transmission and found investment, total factor productivity, to be the most effective channels. Akram N. (2016) has examined the effect of public debt on economic growth and poverty in selected South Asian Countries i.e. Bangladesh, Sri Lanka, India and Pakistan for the period 1975- 2010. The author has used fixed effect panel model for the estimation. The empirical result found a negative relationship between external debt and economic growth and a positive relationship between the domestic debt and economic growth. The paper concluded that the external debt had no impact on GINI coefficient while domestic debt had negative impact on the GINI coefficient and positive impact on economic growth. Whajah J. Bokpan G. and Kuttu S. (2019) have investigated the relationship between government size, public debt and inclusive growth. The authors have used fixed effect regression model to investigate the relationship for a panel of 54 African countries. The empirical results were that government size, public debt, labour productivity, population growth and gross fixed capital formation had significant effects on inclusive growth. The paper concluded that public debt was negatively associated with inclusive growth while government size had positive impact on inclusive growth. Salmon J (2021) reviews the empirical literature dealing with the question of non-linear debt growth relationship and its threshold effect between 2010 and 2020. The author highlights upon the debt hangover hypothesis. Traditionally, it explains the borrowing addiction of the corporate sector across countries due to cheap money polices of the banks to promote aggregate demand and capital investment in the economy. In case of public debt, as the real rate of interest, i.e., cost of borrowing is going down, market-based debt instruments are expanding, government debt levels have experienced phenomenal growth. As tax mobilisation has its own limitations in south Asian countries, reflected by the stagnant Tax-GDP ratio for a longer time period, public debt ratios go up every time there are economic disturbances at the macro level. The author found a larger scope to study developing countries in a panel framework to further establish this growth debt nexus. South Asia has been one region with larger scope to understand the impact of growing debt requirements on

economic growth and capital formation. Further, the nature of causal relationship (uni-directional or bi-directional) between fiscal variables, growth and investment-savings gap can also provide some new insights for future policy making. Rajakaruna I. et.al (2021) found the threshold level of 65.8 or lower as a critical debt GDP ration for managing the twin deficit challenges in South Asia

METHODS

we use the panel regression method to analyse the interdependence between debt, deficit, and growth for eight South Asian countries. Time period of the paper is 2001 to 2022 and eight south Asian countries, viz, Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan and Sri Lanka are included. The major data source utilised is the Fiscal Monitor and World Economic Outlook Database published by the IMF. The paper analyses the time series of selected economic and fiscal variables across countries. the selected variables are Government Debt GDP ratio, External Debt GDP ratio, Fiscal Balance (i.e deficit), Government Expenditure as percent of GDP, Government Revenue as percent of GDP, Gross Domestic Investment as percent of GDP, Gross Domestic Savings as percent of GDP, Consumer Inflation, Real Interest Rate, real GDP growth. There are three Models used for the analysing the debt-growth nexus for South Asia. Model-1 assumes debt stock in USD as a function of GDP growth, Government Revenues-GDP ratio and Fiscal Balance. All independent variables are included with one time lag. Model-2 assumes Debt-GDP ratio in the current period as function of nominal GDP growth, government revenues in USD, fiscal balance in USD and Gross Domestic Investment in USD. All independent variables except gross domestic investment are with one time lag. All variables are tested for stationarity for the selection of time lag. To check the causal relationship Model-3 takes GDP growth as a dependent variable. Inflation, debt-GDP ratio and fiscal balance are included as the independent variables. We have reported all significant relationships.

RESULTS AND FINDINGS

The World Bank Debt Sustainability Framework reveals that Maldives and Afghanistan have a high risk of debt distress. Bhutan has a moderate debt distress and Bangladesh has the lowest risk of debt distress. Since 2019, South Asian countries have a growing debt distress as the internal and external debt ratios have exhibiting an unprecedented increase after a short contraction phase during 2010 to 2017. Table 1 and 2 presents the pattern in selected fiscal and economic variables for selected south Asian countries with comparable data. In the recent years declining growth shows a larger impact on debt GDP ratio. Revival and expansion phases do not always lead to faster reduction in fiscal balance or debt gdp ratio. Bangladesh and Nepal have the lowest debt burden and thus have a lowest negative fiscal balance. Bhutan and Maldives have a higher debt burden in comparison to India but have the lowest debt service obligations.

Table-2: Mean Values of selected Economic and Fiscal Variables

2001-2022	GDP	Real r	GDI	GDS	Inflation	Govt Rev	Govt Exp	Fiscal bal	Primary bal	Debt GDP
Bangladesh	6.08	4.85	28.37	29.67	6.32	8.34	11.44	-3.09	-1.53	29.38
Bhutan	6.2	8.86	51.82	32.88	5.46	33.83	36.96	-3.12	-1.6	90.41
India	6.59	4.76	32.63	31.31	6.34	19.28	27.64	-8.37	-3.64	75.15
Maldives	6.78	3.69	20	5.25	3.5	25.84	33.67	-7.83	-6.42	61.64
Nepal	4.23	--	30.83	29.05	6.58	16.53	17.98	-1.46	-0.82	38.31
Sri Lanka	4	3.04	31.36	28.52	7.19	12.35	19.26	-6.92	-1.83	80.36

The estimations show a nonlinear negative relationship between growth and debt levels but a significant positive impact of deficit and capital formation on GDP growth. For the selected economies, the growth slowdown persisted even before the onset of pandemic-induced economic contraction. Despite the economic slowdown, fiscal reforms, driven mainly by expenditure controls, were adopted to control the deficit levels across developing economies.

Table 3- Panel Data Results: $Debt_t = f$ (GDP $growth_{t-1}$, $Govt.Revenue_{t-1}$, Fiscal $Balance_{t-1}$)
Total panel (balanced) observations: 132

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GDP_GR_C	-0.403187	0.226006	-1.783967	0.0774
GOVT_REV	-1.530945	0.378864	-4.040880	0.0001
FISCAL_BAL	-1.006865	0.486591	-2.069220	0.0411
C	89.29799	8.203951	10.88475	0.0000
	Effects Specification			
Cross-section fixed (dummy variables)				
Period fixed (dummy variables)				
R-squared	0.824722	Mean dependent var		62.54562
Adjusted R-squared	0.774888	S.D. dependent var		28.24997
S.E. of regression	13.40348	Akaike info criterion		8.225623
Sum squared resid	18324.64	Schwarz criterion		8.880805
Log likelihood	-512.8911	Hannan-Quinn criter.		8.491859
F-statistic	16.54936	Durbin-Watson stat		0.455081
Prob(F-statistic)	0.000000			

Table-4: Panel Data Results: $Debt_t = f$ (GDP $growth_{t-1}$, $Govt.Revenue_{t-1}$, Fiscal $Balance_{t-1}$ GDI_t)
Total panel (balanced) observations: 132

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GDP_GR_C	-0.265603	0.221802	-1.197477	0.2339
FISCAL_BAL	-1.506062	0.495169	-3.041512	0.0030
GDI	-0.772678	0.251813	-3.068461	0.0028
GOVT_REV	-1.160940	0.383586	-3.026542	0.0031
C	103.9544	9.218981	11.27612	0.0000
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Period fixed (dummy variables)				
R-squared	0.839668	Mean dependent var		62.54562
Adjusted R-squared	0.792045	S.D. dependent var		28.24997
S.E. of regression	12.88258	Akaike info criterion		8.151645
Sum squared resid	16762.05	Schwarz criterion		8.828666
Log likelihood	-507.0085	Hannan-Quinn criter.		8.426755
F-statistic	17.63145	Durbin-Watson stat		0.544032
Prob(F-statistic)	0.000000			

All independent variables have negative and significant impact on public debt ratio. Public revenue has a stronger impact than GDP growth. GDP growth has a positive impact on fiscal balance but negative impact on debt and inflation. The relationship becomes non-linear if GDP growth and growth in debt stock is analysed. The gap between real interest rate and real GDP growth is narrowing down across countries. Government revenue as percent of GDP is higher in Bhutan and Maldives along with their debt ratio. Thus, the bigger challenge is for India, Sri Lanka, Nepal and Bangladesh to find ways to increase their fiscal space through revenue reforms as compared to expenditure restraints. Jalles J. T. & Medas P. (2022) adds that the

negative relationship between debt and growth worsens with higher output gap and higher initial debt levels. It has been emphasized that when private and public investments are weaker, debt surges significantly. As a result, public and private investment both declines. Overall, every type of debt in the economy during slowdown lowers the possibility of investment thus growth.

CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS

Public debt affects the fiscal space and thus growth. Wyplosz (2020) defines fiscal space as a measure of convenience to adopt expansionary fiscal policy. Perotti (2007; Heller 2005) emphasized on the government's ability to fulfil its debt obligations while defining fiscal space. It is the intertemporal budget constraint of the government aiming for high and stable growth through fiscal policy. Kose M.A et.al (2022) have developed a cross country fiscal space database and have used are four broad parameters (30 indicators) to measure fiscal space. Government debt sustainability; Balance sheet composition; external and private sector debt and market perception of public debt risk are the major parameters to measure fiscal space, government debt being the most visible and comparable indicator. Public debt reinforces growth in the short run. In the long run the relationship becomes non-linear. Public debt sustainability is one of the most pressing challenges for the fiscal policy in high growth economies. Public debt has a negative effect on economic growth and fiscal deficit reinforces economic growth for selected south Asian countries between 2001-2022. Alternatively, GDP growth the government revenues reduces public debt.

The 2020 lockdown resulted in declining revenues, and when the government was required to expand the fiscal stimulus, a restrained approach was adopted (IMF Fiscal Monitor April 2021). Thus, the major challenge for South Asian economies is the compromise on economic growth given their commitment towards debt sustainability. The necessary fiscal policy reform is for the higher capital outlays targeting the economy's productive capacity across sectors which can result in higher growth, hence sustainability. The fiscal space crunch is a common challenge across South Asian countries. GDP growth is assumed to be one of the major determinants for fiscal space. South Asian countries are expected to experience GDP growth of 5.6 per cent in 2023 with probability of further downward moderation (IBRD 2023). This downward projection is on account of subdue growth in consumption and government expenditure. Consumption expenditure is constrained by the inflation pressures whereas the fiscal consolidation pressures for these countries constrain government expenditure. Fiscal sustainability is the common policy recommendation for South Asian countries to achieve stability along with inclusive growth.

References:

UNCTAD (2023) A world of Debt: A Growing Burden to Global Prosperity, July accessed from https://unctad.org/publication/world-of-debt

Pettis M. (2022) How does Excessive Debt Hurt an Economy? China Financial Matters, Carnegie Endowment for International Peace, accessed from https://carnegieendowment.org/chinafinancialmarkets/

Reinhart & Rogoff (2010) Growth in a time of debt, American Economic Review: Papers & Proceedings 100; 573–578 http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.100.2.573

Anja B., Westphal C. C. & Rother P (2012) Debt and Growth: New evidence from the EURO Area, Working paper No. 1450, European Centra Bank, Germany.

Zouhaier H. and Fatma M. (2014). Debt and Economic Growth. International Journal of Economics and Financial Issues, Vol. 4, No. 2, 440-448

Riffat N. & Munir K. (2015). Exploring the Channels and Impact of Debt on Economic Growth in South Asia. MPRA Paper No. 66830

Akram N. (2016). Public debt and pro-poor economic growth evidence from South Asian Countries. Economic Research- Ekonomska Istraživanja, 29:1, 746-757

Whajah J. Bokpin G. and Kuttu S. (2019). Government size, public debt and inclusive growth in Africa. Research in International Business and Finance 49, 225-240

Salmon J. (2021) Cato Journal, Vol. 41, No. 3 (Fall) Cato Institute. DOI:10.36009/CJ.41.3.2.

Rajakaruna I. et.al (2021) On public debt and twin imbalances in the South Asian region, Applied Economics, VOL. 53, NO. 27, 3080–3096 https://doi.org/10.1080/00036846.2021.1875119.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Relationship between women entrepreneurship and the gender gap in G20 countries

Safna. AP
Aligarh Muslim University, India
Safnaptb2001@gmail.com
0009-0004-5519-644X

ABSTRACT

The level of entrepreneurship's impact on the economy is influenced by a variety of variables, including the kind, gender distribution, and quality of the entrepreneurial activity. The reduction of the gender wage gap and the encouragement of female entrepreneurship are essential components of economic growth and development. Women's entrepreneurship is essential for generating employment and empowering women. The necessity for women's activities and empowerment is being reflected in gender-considering indices.

G20 nations, which make up the majority of the world's largest economies, are concentrating on women-led economic development. Despite this, gender inequity permeates all G20 nation's economies. Although the G20 includes many titles, including those of the largest economic power and those with more than half of the world's production. Thus, it is important for us to comprehend the causes and extent of the gender gap in entrepreneurship.

This article examines how the gender gap dimensions and women's entrepreneurial activity are connected in G20 nations in order to analyze the relationship between the gender gap and the rate of female entrepreneurship. Through correlation analysis, we describe the relationship between the gender gap dimensions which reflects thefour key dimensions of political empowerment, economic participation and opportunity, educational attainment, health and survival, and political attainment (introduced by the World Economic Forum), and various stages of women's entrepreneurial activities (produced by Global Entrepreneurship Monitor, GEM). Our findings imply that female entrepreneurship and gender gap considerations are not strongly associated in G20 countries.

INTRODUCTION

Over the past ten years, the growing involvement of women has been a key factor in economic progress. Women's entrepreneurship continues to get attention on a global scale. In terms of corporate experience, technical proficiency, and business education, women entrepreneurs have made significant progress. Businesses are being launched at an increasing rate in sectors including software, biotechnology, and financial services that are seeing tremendous growth notably in the 1990s, the amount of women entrepreneurs increased. Women entrepreneurs should be commended for using contemporary technology more frequently, investing more, finding a niche in the market for exports, providing significant job opportunities for others, and setting the example for future women entrepreneurs in the organised sector.

METHODOLOGY

This study, which aims to provide an empirical response, investigates if gender equality increases the number of women who start their own businesses. The answer to the issue is tried by looking at secondary data, such as the GEM (Global Entrepreneurship Monitor) and the WEF gender gap index. The GEM indicators that should be utilised are those that reflect women's early-stage entrepreneurial activity, women who own and operate profitable enterprises, and women's overall entrepreneurial activity. the four crucial variables of political empowerment, economic opportunity, educational achievement, health and survival, and political success are considered in the gender gap dimensions. In this instance, correlation analysis will be performed to test the following hypotheses:

- The gender gap index is connected with women's early-stage entrepreneurial activities.

- The gender gap score is connected with overall early-stage entrepreneurial activity.

The statistics used in this analysis came from the GEM report for G20 countries from 2012 to 2022 and the World Economic Forum's gender gap index for G20 countries from 2021 to2022.

A correlation analysis is used to compare the gender gap with the following indices: women's early-stage entrepreneurship and women's overall entrepreneurial activity. The results are then discussed and scrutinised.

Data source

The G20 countries received information on gender inequality from the World Economic Forum's (WEF) Global Gender Gap Reports. The World Bank has made these statistics yearly available to the public and shared them with them starting in 2006. We talk about how the four major characteristics—political empowerment, economic opportunity, educational attainment, health and survival, and political attainment—introduced by the World Economic Forum are reflected in the gender gap dimensions. Data from the Global Entrepreneurship Monitor (GEM), which is available to the public, is integrated with data gathered at the individual level. This study included data from the survey years 2012 to 2022 related to our study.

Data analysis

Pearson's product-moment approach using R programming has been used to analyze the relevant World Economic Forum Gender Gap Index and GEM Women Entrepreneurship data for G20 GEM member nations. The analysis of the 20 nations takes into account both the total and female early-stage entrepreneurial activity.

RESULTS

Table 1 displays the correlation coefficients between the World Economic Forum's gender gap index and the three stages of early female entrepreneurship as well as the total

entrepreneurial activity. Thus, even though the analysis was based on the supposition that data came from a normal distribution, any discrepancies between the findings of the parametric and non-parametric analysis were also detected by taking into account the Pearson coefficient. The p-value is selected in this study to have a 0.05 tolerable error threshold.

Table;1

Sl No	Factor Compared	P- Value	Person CorrelatonCoefficient
1	Women Early Stages Of Enterpernial Activity &Gender Gap	0.08686	-0.14075
2	Total Early-Stage Enterpernial Activity7 Gender Gap	0.2996	-0.08642852

Now, it is observed in Table 1 Column 1. The gender gap in the G20 nation group and women's early-stage entrepreneurial activity's Pearson coefficients' p-values are higher than the allowable error and do not suggest a link between these two parameters within either ofthese two groups. To put it another way, data shows that early-stage entrepreneurial activity is independent of gender equality across these G20 countries, refuting the idea that there is a link between the two. This implies that a decline in discrimination based on gender does not necessarily translate into a rise in the number of female-founded businesses. However, the p-value, which related to the Pearson coefficients between the gender gap and overall early-stage entrepreneurial activity, was below the acceptable error but There is no relation between total Early-stage entrepreneurial activity and the gender gap.

In addition, Figure 1's overall depiction of the relationship among early-stage entrepreneurial activity and the gender gap across the twenty countries under examination also shows a negative correlation..

Studies also show a contradictory connection between the gender gap and women's economic activity. German female entrepreneurship is exceedingly low,at barely 4% in 2022, despite Germany's top G20 ranking for the gender gap index. Even though women's business activities are quite active in Saudi Arabia and India, those nations performed relatively low on the gender gap index. It makes it very evident that there is no meaningful correlation between these two characteristics.

DISCUSSION

The characteristics of the gender gap are examined in this article along with how it pertains to women's entrepreneurial activities The relationship between the gender gap and the percentage of women who launch their own firms in G20 countries is also examined. One of the main goals of gender studies and female entrepreneurship is to identify the obstacles that prevent women from making contributions to socioeconomic advancement.. Women's entrepreneurship and gender equality are two additional elements that might be linked to economic success. However, it doesn't appear that the percentage of women who launch their own enterprisesreveals anything regarding a country's degree of development.

Women have historically been underrepresented in business compared to men for a variety of reasons, including a lack of networks and mentorship, cultural norms andexpectations, and juggling family responsibilities. When given the opportunity to start their own businesses, women can improve the economy, create jobs, and participate actively in decision-making. Lack of business education and training, restricted access to finance, and prejudice are some of the barriers that prevent women from starting their own businesses.

CONCLUSION

The study examined the complex link between women's entrepreneurship and the gender gap across G20 nations. As a SDGs goal gender equality is very important to analyse therefore, here studied if and how women's engagement in entrepreneurship would affect the persistent gender discrepancies in these G20 nations. According to an analysis, the relationship between different stages of entrepreneurial activity and the Gender Gap Index has no appreciable correlation in G20 countries. This indicates that a decrease in gender-based discrimination does not alwayscorrespond to an increase in the number of enterprises started by women.

When G20 countries stress on women-led development even though there is no significant participation of women in entrepreneurial activities while entrepreneurship becomes a major part of business enhancement. This makes the relevance of Finding a solution to the questions of why nations with high levels of gender equality have low levels of participation bywomen in entrepreneurship and what are the hidden elements that rely on women's activities in entrepreneurship is a key future goal for this field of study.

REFERENCES

Sarfaraz, L., Faghih, N., & Majd, A. A. (2014). The relationship between women entrepreneurship and gender equality. Journal of Global Entrepreneurship Research, 4,1-11.

Rietveld, C. A., & Patel, P. C. (2022). Gender inequality and the entrepreneurial gender gap: Evidence from 97 countries (2006–2017). Journal of Evolutionary Economics, 32(4),1205-1229.

Apostolopoulos, N., Al-Dajani, H., Holt, D., Jones, P., & Newbery, R. (2018). Entrepreneurship and the sustainable development goals. In Entrepreneurship and thesustainable development goals (pp. 1-7). Emerald Publishing Limited.

Botha, M., Nieman, G., & van Vuuren, J. (2006). Enhancing female entrepreneurship by enabling access to skills. The International Entrepreneurshipand Management Journal, 2, 479-493.

Wong, P. K., Ho, Y. P., & Autio, E. (2005). Entrepreneurship, innovation and economic growth: Evidence from GEM data. Small business economics, 24, 335-350.

Susan Marlow and Dean Patton(2005) Women's Entrepreneurship: A Review of the Literature with Recommendations for Future Research".

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Entrepreneurial Mindset and Self-Employment Intention of High School Learners

Salkynbayeva Fatima Davitbayevna
Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, **Kazakhstan**
fatima.salkynbayeva@yu.edu.kz
0000-0003-1253-9647

Assoc.Prof.Dr. Tayauova Gulzhanat Zhubatkanovna
Turan University, **Kazakhstan**
g.tayauova@turan-edu.kz
0000-0001-8061-3955

Assoc.Prof.Dr. Yesturlieva Aigul Iklasovna
Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
aigul.yesturliyeva@yu.edu.kz
0000-0001-5632-8134

ABSTRACT

The article presents the results of the study of entrepreneurial intentions of high school students, identifying their needs in the development of entrepreneurial skills. The analysis of the results of the study showed a positive attitude of high school students to entrepreneurship and revealed the desire of students to obtain knowledge and develop skills in this direction.

Currently, most scientists, entrepreneurs and teachers agree that the formation of entrepreneurial skills must begin from school. Despite the large amount of information about the need to develop entrepreneurial skills and abilities in students, there are no approaches to studying the needs of high school students in entrepreneurship education in the scientific literature.

Keywords: Foreign experience, world universities, youth, employment, innovative technologies, international experience, labor market, research institutes.

INTRODUCTION

Nowadays, unemployment is one of the most serious social and economic issues that many countries face. One strategic approach to overcoming this problem is to encourage

entrepreneurship. Unemployment has become a major issue in all developing countries, where the number of educated people is increasing exponentially but jobs are not available. To address these issues, entrepreneurship is regarded as a significant source of employment. The role entrepreneurs play in our modern world makes them uniquely important since their contributions are vital to the development of communities as well as whole nations. State that in the past 24 years, the formal sector in many parts of the developing world has faced difficulties in absorbing the yearly growth of job seekers in the market, leading to high unemployment rates. The economic importance of entrepreneurial activities is widely recognized and considered a key factor in creating new jobs. Entrepreneurship is critical in addressing economic problems such as unemployment and is viewed as a means of coping with unemployment by providing new job opportunities.

The entrepreneurial mindset (EM) is the constellation of motives, skills, and thought processes that distinguish entrepreneurs from non-entrepreneurs and contribute to entrepreneurial success. The decision for an individual to become self-employed or to remain as an employee depends on different factors, which play an important role in motivating and restraining people to become self-employed. Self-employment is considered synonymous with entrepreneurship. That is, many studies used self-employment as a proxy for measuring entrepreneurship.The term "self-employment" is used in this study to reflect entrepreneurial intention.

Individuals with self-employment intentions are those who are prepared or want to start a business. However, a significant challenge for young people is acquiring and developing the necessary entrepreneurial skills in order to consider entrepreneurship as a viable career.

LITERATURE REVIEW

The entrepreneurial mindset is the thinking and behavior that allows one to successfully engage in entrepreneurship (Neneh, 2012). Davis et al. (2016, p22) define the entrepreneurial mindset as the "constellation of motives, skills, and thought processes that distinguish entrepreneurs from non- entrepreneurs and contribute to entrepreneurial success." Therefore, the EM enables entrepreneurs to make realistic decisions when faced with uncertainties (Neneh, 2012).

The entrepreneurial mindset construct, as defined by Davis et al. (2016), comprises *traits* and *skills*. Skills can primarily be imparted through training and experience, while traits are more of intrinsic, inborn qualities. Stogdill (1974) gives examples of skills as follows: alertness, ambition, self-confidence, persistence, etc., and traits as the following; creative, diplomatic, organized, and persuasive. Stogdill's (1974) leadership traits and skills set relate very closely to the entrepreneurial mindset as espoused by Davis et al. (2016). The split of the mindset into two components is considered relevant given that the sample studied (high school learners) are undergoing training and may have acquired skills and traits from business-owning parents.

Particularly, skills training could lead to business opportunities and influence entrepreneurship (Emaikwu, 2011). Exploitation of entrepreneurial opportunity also depends on the entrepreneur's level of education, skills, or knowledge acquired through training, work experience, and social network (Shastri and Sinha, 2010; Ekpe et al., 2015). That is, entrepreneurship is the function of the entrepreneur, and hence the entrepreneur requires an entrepreneurial way of thinking or mindset to have better self-employment intention. Besides, Dasmani (2011) and Rufai et al. (2013) found that entrepreneurship graduates could not get employment because they possessed low skills and low self-confidence required by industries. However, numerous studies asserted that skills training and tertiary education

could lead to entrepreneurial activity or self-employment

(Stohmeyer, 2007). Further, an entrepreneurial mindset has a very big role to play when it comes to business start-ups because universities find it prudent to use entrepreneurial education to create entrepreneurial thinking (OECD LEED, 2016). Skills training could lead to business opportunities and influence entrepreneurship (Emaikwu, 2011).

Therefore, equipping students with the skills needed to be self-employed has been proposed as an effective solution to address changing market demands. That is, one of the primary goals of university-provided practical entrepreneurship programs for skill development is to encourage students to learn more about real self-employment practices (Reyad et al., 2020). Farooq et al. (2020) added that individuals who have a strong grasp of a specific entrepreneurial skill are more likely to believe that they can start their own business rather than working for another organization. Hynes and Richardson (2007) also emphasized the importance of learning the skills needed for self-employment and encouraging students to start their own businesses (Reyad et al., 2020). Lau et al. (2000), on the other hand, believe that encouraging entrepreneurial characteristics related to entrepreneurship development can influence entrepreneurial intention. Furthermore, Baron (2000) acknowledges that psychological characteristics predict entrepreneurial intent (Karabulut, 2016). It is, therefore, proposed that.

METHOD AND MATERIALS

The dominant approach in prior attempts to define and measure EM has been to focus on specific traits thought to be linked to entrepreneurial intentions or success, and a number of traits have received attention. The earlier definition by focuses on two elements: a way of thinking about business and capturing the benefits of uncertainty. Introduced skills into the definition. This proves that the definition of the entrepreneurial mindset is one that continues to evolve as time progresses. In fact, the aforementioned authors state that the entrepreneurial mindset was previously known as the entrepreneurial personality, and the debate over which elements make up the entrepreneurial personality has been long argued over time. It led many authors to conclude that any attempts at identifying or measuring the entrepreneurial mindset were misguided. Recent studies on the entrepreneurial mindset have focused on attempting to identify the cognitive motivations and psychological impulses that are prevalent in influencing entrepreneurial activities. Perhaps the most unfortunate discovery about how the entrepreneurial mindset has been defined and measured over time is the fact that personality instruments that were not uniquely designed to measure it have always predominantly measured it. Previous investigations have used broad personality instruments such as the 16PF, the Myers–Briggs Type Indicator, and measures of the five- factor model (FFM), all of which are well known, but none was designed to specifically measure the entrepreneurial mindset.

The General Enterprising Tendency test measures five characteristics of the entrepreneurial person: autonomy, creative tendency, need for achievement, calculated risk-taking, and the internal locus of control. The Entrepreneurial Attitude Scale developed by assesses the need for achievement, innovation, personal control, and self-esteem. The authors describe the test as an attitude measure as opposed to a personality tool, but its focus items strongly resemble those of a personality test. The Measure of Entrepreneurial Tendencies and Abilities, by uses four constructs: entrepreneurial creativity, entrepreneurial awareness, vision, and opportunism. The results of this study are heavily reliant on self-reported entrepreneurial achievements identifies innovativeness, competitive aggressiveness, proactiveness, strategic renewal, and risk-taking as elements of entrepreneurship but suggests that one will require an entrepreneurial mindset in order to effectively

The questionnaire used was adapted from.EMP. It was adjusted to better align with the aims and objectivesof this study. The questionnaire aims to assess, in extensive detail, the opinions of the respondent in relation to two core sub-constructs that make up the entrepreneurial mindset, the entrepreneurial traits and the entrepreneurial skills.

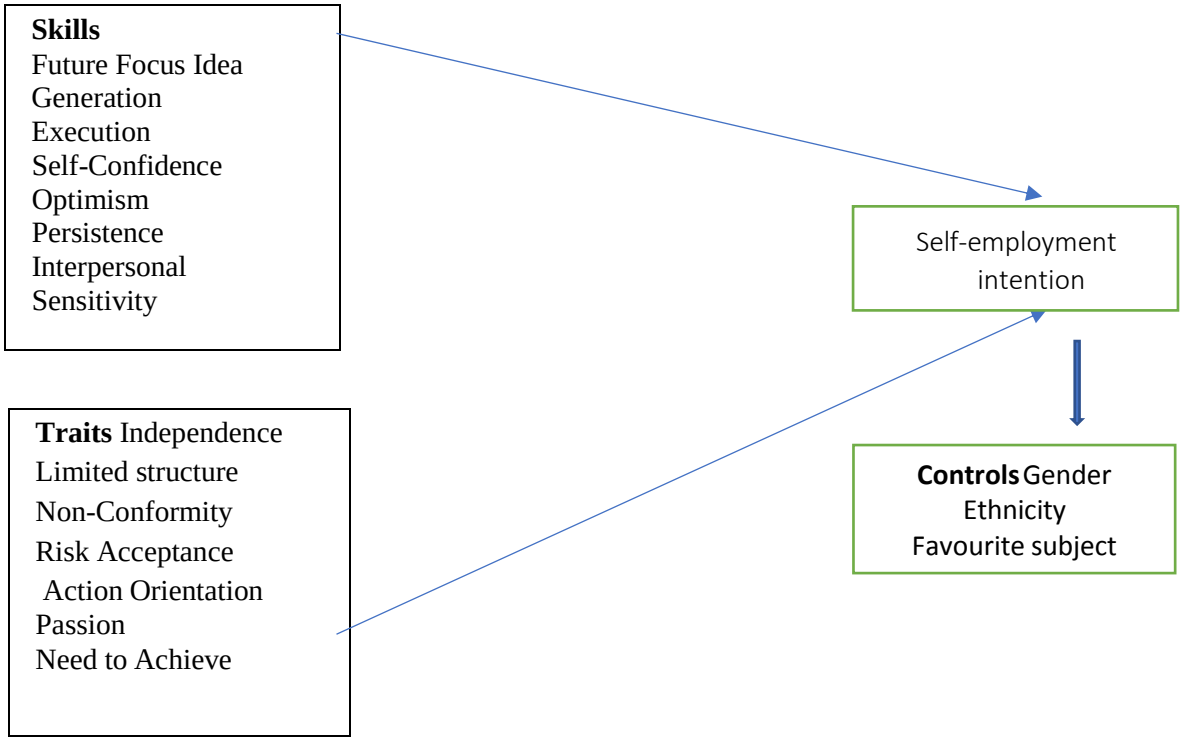

FIGURE 1 - Conceptual framework

Instruments	Dimensions	Descriptions
Entrepreneurial traits	Independence	The desire to work with a high degree of independence (e.g., I'm uncomfortable when expected to follow others' rules).
	Limited structure	A preference for tasks and situations with little formal structure (e.g., I find it boring to work on clearly structured tasks).
	Non-conformity	A preference for acting in unique ways; an interest in being perceived as unique (e.g., I like to stand out from the crowd).
	Risk acceptance	A willingness to pursue an idea or a desired goal even when the probability of succeeding is low (e.g., I'm willing to take a certain amount of risk to achieve real success).
	Action orientation	A tendency to show initiative, make decisions quickly, and feel impatient for results (e.g., I tend to make decisions quickly)
	Passion	A tendency to experience one's work as exciting and enjoyable rather than tedious and draining (e.g., I'm passionate about the work that I do).
	Need to achieve	The desire to achieve at a high level (e.g., I want to be the best at what I do).
Entrepreneurial skills	Future focus	The ability to think beyond the immediate situation and plan for the future (e.g., I'm focused on the long term).
	Idea generation	The ability to generate multiple and novel ideas and to find multiple approaches for achieving goals (e.g., Sometimes the ideas just bubble out of me).
	Execution	The ability to turn ideas into actionable plans; the ability to implement ideas well (e.g., I have a reputation for being able to take an idea and make it work).
	Self-confidence	A general belief in one's ability to leverage skills and talents to achieve important goals (e.g., I am a self-confident person).
	Optimism	The ability to maintain a generally positive attitude about various aspects of one's life and the world (e.g., Even when things aren't going well, I look on the bright side)
	Persistence	The ability to bounce back quickly from disappointment and to remain persistent in the face of setbacks (e.g., I do not give up easily).
	Interpersonal sensitivity	A high level of sensitivity to and concern for the wellbeing of those with whom one works (e.g., I'm sensitive to others' feelings)

Figure 2 Dimensions of entrepreneurial mindset.

The questionnaire was made up of three sections: Section A contains background information such as gender, ethnicity, favorite subject, family business background, and self- employment intention. Many scholars used a single-item instrument to assess family business background, which asked whether their families had a business background or not. for example, asked whether their parents were self-employed or not in order to assess family background. We used the same item for this study. Besides, in order to measure self-employment, identified individuals who transitioned from waged employment to self-employment in order to measure self-employment. Developed ten questions to assess students' willingness to engage in self-employment activities. After comparing the various measures used to assess self-employment intention, we asked respondents whether they would prefer to start their own business or work for someone else. They were to choose between the two options.
Section B is about entrepreneurial traits including dimensions such as independence; limited structure; non- conformity; risk acceptance; action orientation; passion; need to achieve, and section C contains entrepreneurial skills items under the dimensions of future focus; idea generation; execution; self-confidence; optimism; persistence; and interpersonal sensitivity.

RESULTS AND DISCUSSION

As part of solving the first task of determining the interest of high school students in entrepreneurship, respondents had to answer questions about their participation in school and extracurricular activities aimed at developing entrepreneurial abilities, as well as about those activities that take place directly at their school. The study was conducted in the Mangystau region. Slightly more than half of the students (53%) noted that there are additional classes at their school aimed at developing entrepreneurial skills, but most of them are not of a systemic nature. Schoolchildren who noted the presence of additional classes aimed at developing entrepreneurial skills, for the most part, indicated lectures by invited teachers from universities (62%) and business games (52%) as events held in their educational institutions. The school economic circle and meetings with active entrepreneurs were noted by only 5% of respondents
.

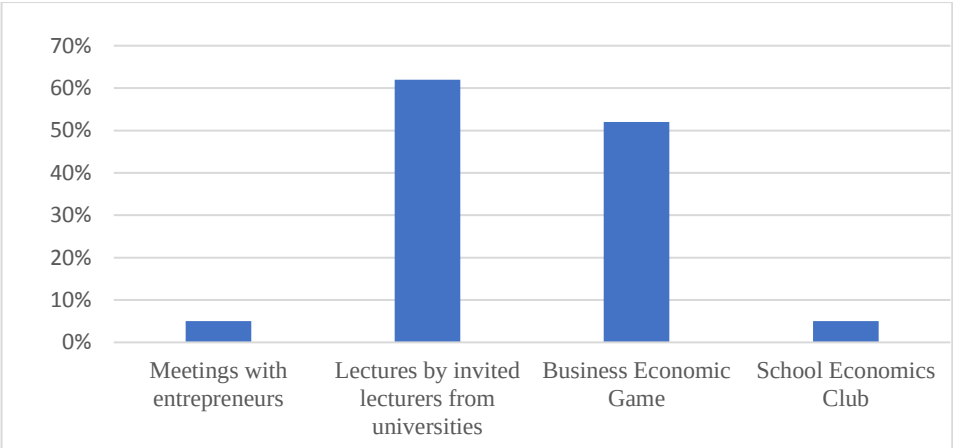

Fig.3. Participation of schoolchildren in activities aimed at developing their entrepreneurial abilities

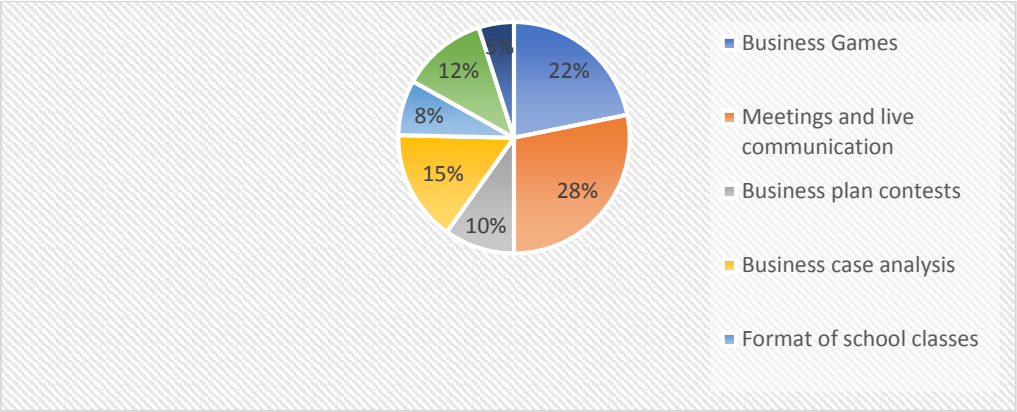

Fig. 4. The format of events that are most interesting to schoolchildren for the development of entrepreneurial abilities

When answering the question about the most preferred format of events for the development of entrepreneurial abilities, the majority of students make their choice in favor of business games (31%), live communication with entrepreneurs (40%) and analysis of situations from real business (22%). Only 7% of all respondents are not interested in attending any of the proposed formats of events aimed at developing entrepreneurial abilities.

CONCLUSION

The obtained values reflect a satisfactory level of influence of the school educational environment on the development of entrepreneurial abilities of students. The results of the study on identifying the needs for the development of entrepreneurial skills in high school students allow us to draw the following conclusions:

1) students are thinking about the career of an entrepreneur, as evidenced by their positive attitude to entrepreneurship and interest in attending various thematic events.

2) the need of students to expand their knowledge about entrepreneurship and the development of entrepreneurial skills necessary to create their own business has been identified.

3) entrepreneurship training in the general education system is in demand at the systemic level. 4) the development of interest in entrepreneurship should be organized according to methods involving interactive teaching methods.

REFERENCES

1. Abreu, M., Oner, O., Brouwer, A., and van Leeuwen, E. (2019). Well-being effects of self-employment: A spatial inquiry. *J. Bus. Ventur.* 34, 589–607. doi: 10.1016/j.jbusvent.2018.11.001

2. Ahmetoglu, G., Leutner, F., and Chamorro-Premuzic, T. (2011). EQ-nomics: Understanding the relationship between individual differences in trait emotional intelligence and entrepreneurship. *Pers. Individ. Differ.* 51, 1028–1033. doi: 10. 1016/j.paid.2011.08.0163.

3. Ajzen, I. (1991). “The theory of planned behavior". *Organ. Behav. Hum. Decis. Process.* 50, 179–211. doi: 10.1016/0749-5978(91)90020-T

4. Carree, M. A., and Thurik, A. R. (2003). “The impact of entrepreneurship on economic growth,” in *Handbook of Entrepreneurship Research. International Handbook Series on*

Entrepreneurship, eds Z. J. Acs and D. B. Audretsch (Boston, MA: Springer), 437–471. doi: 10.1007/0-387-24519-7_17

5. Dunn, T. A., and Holtz-Eakin, D. (2000). Financial capital, human capital, and transition to self-employment: Evidence from intergenerational links. *J. Labor Econ.* 18, 282–305. doi: 10.1086/209959

6. Fincham, J. E. (2008). Response rates and responsiveness for surveys, standards, and the Journal. *Am. J. Pharm. Educ.* 72:43. doi: 10.5688/aj720243

7. Griffiths, P., and Linquist, S. (2022). "The distinction between innate and acquired characteristics," in *The stanford encyclopedia of philosophy (Spring 2022 Edition)*, ed. E. N. Zalta (Stanford, CA: Stanford University).

8. James, G., Witten, D., Hastie, T., and Tibshirani, R. (2021). *An Introduction to Statistical Learning: with Applications in R, Springer Texts in Statistics*, 2nd Edn. New York, NY: Springer. doi: 10.1007/978-1-0716-1418-1

9. Sekaran, U. (2003). *Research Methods for Business: A Skill-Building Approach*, 4th Edn. New Delhi: New Age International Ltd Publishers.

10. Reyad, S., Badawi, S., and Hamdan, A. (2020). Assessing the impact of entrepreneurial skills development on self-employment practices amongst Egyptian and Bahraini accounting students in public and private universities. *J. Islam. Account. Bus. Res.* 11, 1101–1120.

Towards an Ongoing Security Pension Scheme to foster economic and social development: Protecting against Instability and Insecurity in the Workforce in the Gulf Region

Prof. Dr. Adel AHMED
Amity University, **Dubai**
aahmed1@amityuniversity.ae
0000-0003-3034-2821

ABSTRACT

The economies of the member states of the Gulf Cooperation Council (GCC) have attracted increasing attention over recent years. In the wake of high and rising oil prices since 2003, they have developed into a pole of global economic growth. They have also become more important as global investors and trade partners, and play a crucial role in global energy markets. Furthermore, together with other major oil-exporting countries, they have become part of the international policy debate on global imbalances. However, there are instability and insecurity in workforce because there is no pension scheme in place. Many people in the GCC are unable access pension provision due to the short term nature of their employment or insufficient pension arrangements at their organisation. Government has a responsibility to protect its citizens against poverty and insecurity in retirement. However, National Bonds, the UAE savings scheme provider, has launched a pension scheme targeted primarily at expatriate residents working in the private sector. The Gulf region, known for its economic prosperity and reliance on a transient labor force, faces significant challenges related to workforce instability and insecurity. These challenges are exacerbated by lack of comprehensive retirement planning options. In response to these issues, this research paper explores the need for an ongoing security pension scheme in the Gulf region as a means to safeguard workers against the adverse effects of job insecurity and to promote economic stability. The primary objective of this research paper is to investigate the multifaceted challenges of workforce instability and insecurity in the Gulf region, assess the economic and social implications of these challenges, and propose a comprehensive framework for an ongoing security pension scheme. It also aims to highlight the challenges and opportunities in implementing such a scheme and provide recommendations for policymakers in the Gulf region. This paper concludes by highlighting the importance of government involvement, public awareness, and international collaboration in establishing a robust pension system for Gulf region workers.

Keywords: Gulf region, pension scheme, workforce instability, economic volatility, retirement planning.

1. INTRODUCTION

The Gulf region has undertaken extraordinary economic growth in recent decades, driven by its vast oil reserves and strategic location. This prosperity has attracted a significant migrant workforce, which has played a crucial role in the development of the region. However, this economic success has also exposed vulnerabilities in the labor market, characterized by workforce instability and insecurity. The transient nature of employment for expats, dependence on oil revenues, and lack of comprehensive retirement planning options have left many workers financially vulnerable.

In this context, the need for an ongoing security pension scheme becomes apparent. Such a scheme could serve as a safety net for workers, providing them with financial security after retirement and reducing their vulnerability to economic fluctuations and job insecurity. This research paper aims to explore the multifaceted challenges of workforce instability and insecurity in the Gulf region, examine the economic and social implications of these challenges, and propose a comprehensive framework for an ongoing security pension scheme.

2. LITERATURE REVIEW

2.1 Workforce Instability and Insecurity in the Gulf Region

The Gulf region heavily relies on a transient labor force, comprising migrant workers who come to the region seeking employment opportunities. These workers often lack job security, as they are employed on temporary contracts that offer minimal protection against termination or exploitation (Al-Gharaibeh & Al-Zu'bi, 2015).

The transient nature of employment is underscored by the Kafala system, which governs labor relationships in some Gulf countries. Under this system, workers are tied to their employers, making it challenging for them to change jobs or seek better working conditions (Datta & Rahman, 2020).

The Kafala system and the transient labor force have been criticized for contributing to the vulnerability and exploitation of workers, particularly migrant workers who make up a substantial portion of the Gulf workforce (Datta & Rahman, 2020).

The Gulf economies are heavily dependent on oil revenues, making them susceptible to fluctuations in global oil prices. Economic downturns, as witnessed in 2014-2016, can lead to layoffs and wage reductions, further exacerbating workforce insecurity (Wam, 2019).

The oil price shocks of recent years have highlighted the need for economic diversification in the Gulf region to reduce dependence on oil-related industries and promote stability (Al-Mutawa, 2020). Many workers in the Gulf region do not have access to retirement planning options, leaving them financially vulnerable upon reaching retirement age. The absence of comprehensive pension schemes adds to the insecurity faced by the workforce (World Bank, 2019).

While some Gulf countries have introduced pension schemes for their citizens, the coverage and benefits of these schemes often exclude migrant workers (Kapiszewski, 2017). This exclusion raises concerns about the long-term financial security of these workers.

2.2 The Need for an Ongoing Security Pension Scheme

An ongoing security pension scheme can provide a safety net for workers in the Gulf region, ensuring that they have a reliable source of income after retirement. This would reduce the financial insecurity faced by retirees.

The lack of retirement planning options and the transient nature of employment make it imperative to establish a comprehensive pension system that caters to the needs of all workers, including migrants (Sengupta & Jomo, 2018). By promoting long-term savings and financial planning, a pension scheme can contribute to economic stability by reducing the reliance on social welfare programs in the event of worker layoffs or retirements. A well-designed pension scheme can also help stabilize consumer spending during economic downturns, as retirees continue to receive regular pension payments (Hinz, 2015). A well-structured pension scheme can make the Gulf region a more attractive destination for skilled workers. It can signal a commitment to the well-being of the workforce, potentially reducing labor turnover and

enhancing productivity (Dumont et al., 2018). In a competitive global labor market, offering comprehensive retirement benefits can set the Gulf region apart as a destination that values and invests in its workforce (World Economic Forum, 2020).

2.3 Key Features of an Ongoing Security Pension Scheme:

2.3.1 Universal Coverage: The pension scheme should aim for universal coverage, ensuring that all workers, including migrants, have access to retirement benefits. This would prevent discrimination and promote social inclusivity. Universal coverage can also help address the issue of pension portability, allowing workers to retain their pension benefits even if they change employers or leave the Gulf region (OECD, 2016).

2.3.2 Portability: Portability of pension benefits is crucial, allowing workers to retain their contributions and benefits even if they change employers or leave the Gulf region. This feature enhances workers' control over their financial future. The lack of pension portability can discourage workers from changing jobs or seeking better opportunities, as they may fear losing their accrued benefits (Abu-Saifan, 2013).

2.3.3 Adequate Funding: Adequate funding through contributions from both employers and employees, with potential government support, should be established to ensure the long-term sustainability of the pension scheme. The funding structure should be designed to balance the financial sustainability of the scheme with the affordability for both workers and employers (Sachs, 2019).

2.3.4 Investment Diversification: The pension fund should diversify its investments to reduce risk and generate sufficient returns to meet future pension obligations. Careful management and oversight are essential (OECD, 2016). Investment diversification can help protect the pension fund from market volatility and ensure that it can meet its long-term financial commitments to retirees (Dushi et al., 2017).

3. CHALLENGES AND IMPLEMENTATION

3.1 Legal and Regulatory Framework: Developing a comprehensive legal and regulatory framework is a challenge in itself. It requires collaboration between governments, employers, and international organizations to establish clear guidelines for the pension scheme. A robust legal framework is essential to protect the rights of workers and ensure that employers comply with their obligations under the pension scheme (Kapiszewski, 2017).

3.2 Public Awareness and Education: Raising public awareness about the benefits of the pension scheme and educating workers about their rights and responsibilities is crucial for its success. Public awareness campaigns can help dispel misconceptions about pension schemes and encourage workers to participate actively in planning for their retirement (World Bank, 2019).

3.3 Financial Sustainability: Ensuring the financial sustainability of the pension scheme amidst economic volatility may require government guarantees or reserves to protect against adverse events. Governments may need to establish dedicated funds or reserves to ensure that the pension scheme remains solvent and can meet its long-term financial commitments to retirees (OECD, 2016).

3.4 Cross-Border Collaboration: Given the transient nature of the Gulf workforce, cross-border collaboration is essential to facilitate the portability of pension benefits. Gulf countries may need to negotiate agreements to recognize and honor pension contributions made by workers across borders, ensuring that their retirement benefits are not lost when they return to their home countries (International Social Security Association, 2020).

4. CASE STUDIES AND BEST PRACTICES

To provide a more comprehensive understanding of the potential benefits and challenges of implementing an ongoing security pension scheme in the Gulf region, it is essential to examine international case studies and best practices. Several countries have successfully established pension systems that could serve as models for Gulf countries.

4.1 Singapore's Central Provident Fund (CPF)

Singapore's Central Provident Fund (CPF) is often cited as an exemplary model of a comprehensive pension system that promotes savings, investments, and retirement planning for citizens. The CPF is a mandatory savings scheme that covers all Singaporean citizens and permanent residents. Employees and employers contribute a portion of the employee's salary to the CPF, which is then invested in a range of instruments, including bonds, stocks, and government securities (Gupta, 2016).

The CPF provides retirement, healthcare, and housing benefits, making it a holistic social security system. Singaporeans have the flexibility to choose from various CPF accounts that suit their financial goals, such as retirement, healthcare, or housing (Gupta, 2016).

4.1.1 Key Features of Singapore's CPF:

Universal Coverage: The CPF covers all Singaporean citizens and permanent residents, ensuring that no one is left without retirement savings.

Mandatory Contributions: Both employees and employers are legally required to make contributions to the CPF, fostering a culture of savings.

Investment Options: The CPF offers a range of investment options, allowing individuals to choose their preferred risk-reward profile.

Portability: CPF savings are portable and can be withdrawn or transferred even if a person changes jobs or emigrates.

Singapore's CPF is often lauded for its effectiveness in promoting retirement planning, ensuring financial security in old age, and reducing the burden on the state in providing retirement benefits (Gupta, 2016).

4.2 Australia's Superannuation System

Australia's superannuation system, commonly referred to as "super," is another successful example of a pension scheme that combines mandatory contributions, investment options, and retirement benefits. Introduced in the early 1990s, the superannuation system requires employers to contribute a percentage of an employee's salary to a superannuation fund. Employees can also make voluntary contributions to their super accounts (Piggott et al., 2019).

4.2.1 Key Features of Australia's Superannuation System:

Mandatory Contributions: Employers are required to contribute a percentage of an employee's salary to a superannuation fund, providing a steady stream of savings for retirement.

Choice of Funds: Employees have the flexibility to choose their superannuation fund and investment options, allowing them to tailor their retirement savings strategy.

Tax Advantages: Contributions to superannuation funds are subject to favorable tax treatment, incentivizing individuals to save for retirement.

Preservation Age: Access to superannuation benefits is generally restricted until a specified preservation age, which ensures that funds are used for retirement purposes (Piggott et al., 2019).

The Australian superannuation system has garnered international attention for its ability to generate substantial retirement savings and reduce the reliance on government-funded pensions. It has been credited with improving retirement income security for Australians (Piggott et al., 2019).

4.3 United Arab Emirates (UAE) - The Federal Pension Scheme

The United Arab Emirates (UAE) has implemented the Federal Pension Scheme, which serves as an instructive case study for pension systems in the Gulf region. The Federal Pension Scheme primarily covers UAE citizens working in the public sector.

4.3.1 Key Features of the Federal Pension Scheme:

Coverage: The Federal Pension Scheme provides retirement benefits for UAE citizens employed in the federal government and certain related entities. It represents one of the earliest attempts in the Gulf region to provide a pension system for citizens (Mashaw, 2008).

Defined Benefit Plan: The UAE's Federal Pension Scheme operates as a defined benefit plan. It guarantees retirees a set percentage of their final salary based on years of service. This provides a degree of income security in retirement (Al-Homoud, 2018).

Contributions: The contributions to the Federal Pension Scheme are made by the UAE government on behalf of its employees. The employees are not required to contribute to the scheme, with the government solely responsible for funding (Al-Homoud, 2018).

4.3.2 Benefits and Challenges:

Benefits:

Income Security: The Federal Pension Scheme offers a degree of income security for UAE citizens in the public sector, ensuring they have financial support in retirement (Al-Homoud, 2018).

Attracting Talent: The existence of a pension scheme can make public-sector employment more attractive, aiding in the recruitment and retention of skilled workers (Iqbal & El-Katiri, 2019).

Challenges:

Limited Coverage: The Federal Pension Scheme's coverage is limited to citizens working in the federal government, leaving a significant portion of the UAE's workforce, including expatriates, without pension benefits (Iqbal & El-Katiri, 2019).

Sustainability: As a defined benefit plan funded solely by the government, the scheme may face long-term sustainability challenges, particularly as the population ages (Al-Homoud, 2018).

Policy Implications:

The UAE's Federal Pension Scheme highlights the potential benefits of providing income security to a portion of the workforce. However, it also underscores the need for broader coverage to include expatriates and workers in other sectors. Policy implications include expanding coverage to a more diverse group of workers and exploring funding options for long-term sustainability.

5. BENEFITS AND ECONOMIC IMPLICATIONS

The implementation of an ongoing security pension scheme in the Gulf region can have wide-ranging benefits, not only for workers but also for the overall economy. The economic implications of such a scheme are worth exploring in detail.

5.1 Benefits for Workers

Financial Security in Retirement: The most immediate benefit for workers is the assurance of financial security in retirement. With a well-structured pension scheme, workers can retire with confidence, knowing that they have a reliable source of income to support themselves and their families.

Reduced Reliance on Social Welfare: A robust pension scheme can reduce the reliance on social welfare programs, freeing up government resources to address other critical needs. Workers who have saved for retirement are less likely to require government assistance in their later years.

Enhanced Economic Mobility: Portability of pension benefits enables workers to change jobs or seek better opportunities without fearing the loss of their retirement savings. This can enhance economic mobility and encourage workers to pursue career advancement.

Improved Quality of Life: Workers who have adequate retirement savings can enjoy a better quality of life in retirement. They can afford healthcare, housing, and leisure activities, contributing to their well-being and overall life satisfaction.

Peace of Mind: Knowing that they have a pension to rely on can provide workers with peace of mind throughout their careers. This psychological benefit can reduce stress and anxiety associated with financial uncertainty.

5.2 Economic Implications

Stimulated Savings and Investments: An ongoing security pension scheme encourages individuals to save and invest for the long term. This can stimulate domestic savings and channel funds into productive investments, driving economic growth (Hinz, 2015).

Reduced Pressure on Public Finances: As workers rely more on their pension savings and less on government-funded pensions, the burden on public finances is alleviated. This allows governments to reallocate resources to areas such as education, healthcare, and infrastructure development.

Increased Confidence in Labor Market: The presence of a comprehensive pension scheme can boost confidence in the labor market. Skilled workers may be more willing to relocate to the Gulf region, knowing that they can secure their financial future.

Economic Stability: A pension scheme with investment diversification can help stabilize financial markets by providing a consistent source of long-term investment. This can counteract market volatility and reduce the likelihood of financial crises.

Competitiveness and Global Attractiveness: The Gulf region can position itself as a competitive destination for talent by offering comprehensive retirement benefits. This can enhance its global attractiveness, leading to increased foreign direct investment and economic diversification (World Economic Forum, 2020).

Social Cohesion: A well-functioning pension scheme can foster social cohesion by reducing income inequality and providing a safety net for retirees. Socially secure retirees are more likely to contribute positively to their communities.

6. Challenges and Solutions

While the benefits of an ongoing security pension scheme in the Gulf region are substantial, there are numerous challenges to its implementation. It is essential to acknowledge these challenges and explore potential solutions.

6.1 Challenge: Labor Market Informality

Informal labor markets are prevalent in the Gulf region, where many workers are employed without formal contracts and lack legal protection. Informal workers may not have access to the pension scheme, undermining its universal coverage goal.

Solution: To address this challenge, Gulf countries can adopt measures to formalize labor markets and encourage employers to provide formal contracts. Governments can incentivize compliance with labor regulations and promote awareness of the benefits of formal employment, including access to the pension scheme.

6.2 Challenge: Migrant Workers

Migrant workers, who make up a significant portion of the Gulf workforce, often face unique challenges in accessing pension benefits due to the transient nature of their employment and the Kafala system. Ensuring their inclusion in the pension scheme is crucial for social equity.

Solution: Gulf countries can introduce policies to include migrant workers in the pension scheme by requiring employers to contribute on their behalf. This can be facilitated through the reform of the Kafala system to provide greater labor mobility and protect the rights of migrant workers.

6.3 Challenge: Financial Sustainability

Ensuring the financial sustainability of the pension scheme in the face of economic volatility and changing demographics is a critical challenge. Overcommitting to pension benefits without adequate funding could strain public finances.

Solution: To ensure financial sustainability, Gulf countries can implement various strategies:

Regular Actuarial Assessments: Conduct regular actuarial assessments to determine the financial health of the pension scheme and adjust contribution rates and benefits as needed.

Government Guarantees: Consider government guarantees to back the pension fund, providing additional financial security to retirees.

Fiscal Discipline: Maintain fiscal discipline and avoid using pension funds for non-pension-related expenses.

Diversified Investments: Continue diversifying pension fund investments to minimize risk and maximize returns (Dushi et al., 2017).

6.4 Challenge: Public Awareness and Education

Lack of public awareness and understanding of pension schemes can hinder participation and contributions.

Solution: Gulf countries can invest in public awareness campaigns and financial education programs to inform workers about the benefits of the pension scheme, how it works, and the importance of long-term financial planning. These campaigns can target both citizens and migrant workers to ensure comprehensive coverage.

6.5 Challenge: Cross-Border Collaboration

Implementing pension portability for migrant workers requires cross-border collaboration and agreements to recognize and honor contributions made by workers across borders.

Solution: Gulf countries can engage in diplomatic negotiations and international cooperation to establish agreements that safeguard the pension rights of migrant workers. Such agreements can specify the conditions under which pension contributions are transferred or repatriated.

7. RECOMMENDATIONS AND POLICY IMPLICATIONS

Based on the research and analysis conducted in this paper, several recommendations and policy implications emerge:

7.1 Universal Coverage

Gulf countries should strive for universal coverage in their pension schemes. This includes ensuring that all workers, including migrant workers, have access to retirement benefits. Governments should consider mandating contributions from both employers and employees to create a stable source of funding.

7.2 Portability and Cross-Border Collaboration

To address the issue of workforce transience, Gulf countries should prioritize portability of pension benefits. This can be achieved through bilateral and multilateral agreements that recognize and honor pension contributions made by workers across borders. Such agreements should also promote labor mobility and protect the rights of migrant workers.

7.3 Financial Sustainability and Diversification

To ensure the financial sustainability of the pension scheme, Gulf countries should conduct regular actuarial assessments and adjust contribution rates and benefits as needed. Diversification of pension fund investments should continue to minimize risk and maximize returns.

7.4 Public Awareness and Financial Education

Investing in public awareness campaigns and financial education programs is essential to inform workers about the benefits of the pension scheme. These campaigns should target both citizens and migrant workers to ensure comprehensive coverage.

7.5 Government Oversight and Guarantees

Governments should play an active role in overseeing the pension scheme, ensuring its stability and responsiveness to demographic shifts. Consideration can be given to providing government guarantees to back the pension fund, providing additional financial security to retirees.

7.6 Reforming Labor Markets

To address labor market informality, Gulf countries should introduce policies to formalize labor markets and encourage employers to provide formal contracts. Reforms to the Kafala system should facilitate labor mobility and protect the rights of migrant workers.

8. CONCLUSION

The Gulf region's transient labor force and lack of comprehensive retirement planning options have created a pressing need for an ongoing security pension scheme. Such a scheme can provide financial security to workers in the Gulf region, reduce reliance on social welfare programs, and enhance economic stability.

Through an examination of workforce instability and insecurity, a review of international case studies, and an analysis of challenges and solutions, this research paper has outlined the importance of an ongoing security pension scheme for the Gulf region. It has also highlighted the economic and social benefits that can result from the establishment of a well-structured pension system.

Moving forward, Gulf countries should consider the recommendations and policy implications outlined in this paper as they work to develop and implement a pension scheme that protects the financial well-being of their workforce and contributes to the region's economic stability and global competitiveness.

References

1. Abu-Saifan, S. (2013). Employee motivation and performance. International Journal of Business and Management, 8(3), 13-17.
2. Al-Gharaibeh, F., & Al-Zu’bi, Z. (2015). Labor Market Flexibility in the Gulf Cooperation Council Countries: An Analysis of the Impact on Youth Unemployment. International Journal of Business and Social Science, 6(4), 69-80.

3. Al-Mutawa, N. A. (2020). Diversification and sustainable economic growth in the Gulf Cooperation Council (GCC) countries: An empirical analysis. Journal of Economic Studies, 47(3), 534-552.
4. Al-Homoud, M. (2018). Reforms in the Pension Systems in the United Arab Emirates: A Review. In Social Security and Pension Reform: International Perspectives (pp. 15-24). Springer.
5. Datta, D. K., & Rahman, A. U. (2020). Migrant labor and labor market outcomes in the Gulf Cooperation Council countries: Challenges and policy responses. International Journal of Manpower, 41(2), 275-293.
6. Dumont, J. C., Martin, J. P., & Spielvogel, G. (2018). Women on the Move: The Forgotten Dimension of Migration. OECD Publishing.
7. Dushi, I., Munnell, A. H., & Webb, A. (2017). How does pension accounting affect corporate investment? Financial Management, 46(2), 289-325.
8. Gupta, A. (2016). The Central Provident Fund in Singapore: An Overview. International Journal of Management and Applied Science, 2(6), 69-73.
9. Hinz, R. (2015). The investment efficiency of pension funds. Journal of Economic Dynamics and Control, 52, 56-69.
10. Iqbal, A., & El-Katiri, L. (2019). Pension Reforms in the Middle East and North Africa. World Bank.
11. International Social Security Association. (2020). International Agreements: Protecting the Social Security Rights of Migrant Workers. Retrieved from https://www.issa.int/en_GB/resources/reference/policy-papers/international-agreements-protecting-the-social-security-rights-of-migrant-workers
12. Kapiszewski, A. (2017). The impact of the global financial crisis on migrant workers and their families. International Migration, 55(5), 11-29.
13. Mashaw, J. L. (2008). Social Security Programs and Retirement around the World: Fiscal Implications of Reform (Vol. 1). University of Chicago Press.
14. OECD. (2016). OECD Pensions Outlook 2016. OECD Publishing.
15. Piggott, J., Kearney, M., O'Dea, C., & Sutton, K. (2019). The Australian Superannuation System: Background and Future Prospects. Australian Economic Review, 52(1), 23-33.
16. Sachs, J. (2019). The Role of Pensions in the Elderly Income Security and the Pension Design Challenge. Journal of International Commerce, Economics and Policy, 10(01), 1950005.
17. Sengupta, N., & Jomo, K. S. (2018). Social protection for migrant workers: A necessary paradigm shift. International Migration, 56(5), 5-24.
18. Wam. (2019). Gulf job market recovery to be slow, says World Bank. Retrieved from https://www.wam.ae/en/details/1395302823495
19. World Bank. (2019). Economic Update: Fall 2019 - Gulf Economic Update. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32580/9781464814473.pdf
20. World Economic Forum. (2020). The Global Competitiveness Report 2020. Retrieved from https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Literature Review on The Light Triad
Aydınlık Üçlü İle İlgili Literatür Taraması

Dr. Salih SERBEST
Ministry of Health, Republic of Türkiye
salih.serbest@gmail.com
Orcid: 0000-0003-1137-0763

ABSTRACT

Paulhus and Williams (2002) proposed the concept of three malevolent traits that collide to form the so-called "Dark Triad" of personality traits. More recently, the dark triad has been accompanied by a fourth dark trait, sadism, and it has been argued that these four traits make up the Dark Tetrad (Buckels et al., 2013; Chabrol et al., 2009; Međedović and Petrović, 2015; Paulhus, 2014). Light personality traits are personality traits that include trust, respect, originality, delicacy and many positive traits. The concept of the Light Triad, consisting of Faith in Humanity, Humanism and Kantianism, which defines a loving and benevolent orientation towards others, has recently been proposed as an antithesis to the malevolent personality concept called the dark triad. Although the concept of light personality is mentioned as the light triad by Johnson (2018) in the literature, its conceptualization and research has been carried out by Kaufman et al. (2019) made by while the dark triad has received much attention in the literature, the light side of personality has not received comparable attention. Previous studies show that these light triad is relatively different, that the light triad is largely irreducible to both the dark triad and core personality traits, and that this light triad structure predicts a variety of growth oriented and self-transcendent outcomes.
Keywords: Light Triad, Dark Triad, Dark Tetrad, Organizational Behavior, Management Psychology.

ÖZET

Paulhus ve Williams (2002), kişilik özelliklerinin sözde "Karanlık Üçlüsü"nü oluşturmak için çarpışan üç kötü niyetli özellik kavramını önerdiler. Oldukça yakın bir zamanda karanlık üçlüye dördüncü bir karanlık özellik olan sadizm eşlik etmektedir ve bu dört özelliğin Karanlık Dörtlüyü oluşturduğu ileri sürülmektedir (Buckels vd., 2013; Chabrol vd., 2009; Međedović ve Petrović, 2015; Paulhus, 2014). Aydınlık kişilik özellikleri güven, saygı, orijinallik, incelik ve birçok olumlu özelliği ihtiva eden kişilik özellikleridir. Başkalarına karşı sevgi dolu ve hayırsever yönelimi tanımlayan İnsanlığa İnanç, Hümanizm ve Kantçılıktan oluşan Aydınlık Üçlü kavramı, son zamanlarda karanlık üçlü isimli kötü niyetli kişilik kavramına bir antitez olarak önerilmektedir. Literatürde aydınlık kişilik kavramı Johnson (2018) tarafından aydınlık üçlü olarak bahsedilse de kavramsallaştırılması ve araştırılması Kaufman vd. (2019) tarafından yapılmıştır. Karanlık üçlü literatürde çok dikkat çekerken, kişiliğin aydınlık yönü karşılaştırılabilir bir ilgi görmemiştir. Önceki çalışmalar, bu aydınlık üç özelliğin nispeten farklı olduğunu, aydınlık üçlünün büyük ölçüde hem karanlık üçlüye hem de temel kişilik özelliklerine indirgenemez olduğunu ve söz konusu aydınlık üçlü yapısının çeşitli büyümeye yönelik ve kendini aşan sonuçları öngördüğünü göstermektedir.
Anahtar Kelimeler: Aydınlık Üçlü, Karanlık Üçlü, Karanlık Dörtlü, Örgütsel Davranış, Yönetim Psikolojisi.

GİRİŞ

Hepimizin içinde hem aydınlık hem de karanlık bir taraf bulunmaktadır. Bununla birlikte, günlük yaşamlarımızda tutarlı bir şekilde aydınlık ve karanlık düşünce, duygu ve davranış kalıplarını sergilediğimiz ölçüde hepimiz farklılık göstermekteyiz. 2002 yılından beri etik, ahlaki ve sosyal açıdan itici inanç ve davranışlarla ilişkilendirilen bir dizi "karanlık özellik" üzerine ampirik bir araştırma telaşı yaşanmaktadır (Moshagen vd., 2018). Bu karanlık özelliklerin "karanlık çekirdeğinin" (veya sözde "karanlığın kalbi"), yüksek düzeyde kişiler arası manipülasyon ve duygusuz davranışlarla karakterize edilen, uzlaşmaz bir sosyal stratejiden oluştuğu konusunda ortaya çıkan bir fikir birliği vardır (Jones ve Figueredo, 2013; Marcus vd., 2018; Moshagen vd., 2018).

Pozitif psikoloji, psikolojik bilimin şükran, sevgi, ilham veya merak gibi bazı pozitif insani nitelikleri incelemede yetersiz kaldığını savunmaktadır (Gable ve Haidt, 2005). Pozitif psikolojiye bu dönüşün takipçiler kazanmaya başladığı yaklaşık aynı zamanda, Paulhus ve Williams (2002), kişilik özelliklerinin sözde "Karanlık Üçlüsü"nü oluşturmak için çarpışan üç kötü niyetli özellik kavramını önermişlerir. Bu özellikler narsisizm, Makyavelizm ve psikopatidir. Takip eden yıllarda karanlık üçlü büyük ilgi görmüştür ve bu özellikleri iş yeri bağlamında manipülasyon (Jonason vd., 2012), başkalarından kaçak eş bulma (Jonason vd., 2010), yetişkinlerde zorbalık (Baughman vd., 2012) gibi çeşitli anti sosyal ve istenmeyen davranışlarla ilişkilendiren çok sayıda çalışma ortaya çıkmıştır.

Oldukça yakın bir zamanda karanlık üçlüye dördüncü bir karanlık özellik olan sadizm eşlik etmektedir ve bu dört özelliğin Karanlık Dörtlüyü oluşturduğu ileri sürülmektedir (Buckels vd., 2013; Chabrol vd., 2009; Međedović ve Petrović, 2015; Paulhus, 2014). Sadizm, başkalarını incitmekten veya başkalarının acı çekmesini izlerken hoş duygular hissetme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Sadizm, ek bir karanlık özellik olarak geçerliliğini kanıtlamıştır (Bulut, 2017).

Toplumlar ve dinler genelinde, genellikle sosyal davranışın bir "altın kuralı" vardır: başkalarına size nasıl davranılmasını istiyorsanız öyle davranın. Prososyal davranış, nedeni ne olursa olsun başkalarına veya topluma fayda sağlayan çok çeşitli gönüllü eylemleri ifade etmektedir (Graziano ve Eisenberg, 1997; Staub, 1978). Durumsal faktörlere ek olarak, bu alandaki araştırmalar, kişilik özelliklerini, para bağışlamak veya ihtiyacı olan diğer kişilere yardım etmek için gönüllü olmak gibi toplum yanlısı davranışlarla da ilişkilendirmiştir (Habashi vd., 2016). Spesifik olarak, prososyal özellikleri yüksek olan bireyler, kendine odaklı olan anti sosyal kişilik özellikleri yüksek olanların aksine, diğerlerine yardımcı olmaya yöneliktir (Staub, 2003). Olumlu sosyal davranışı açıklamak için perspektif alma, duygusal tepki verme, empatik ilgi (yani şefkat) ve özgecilik (fedakârlık) arasında bağlantı kuran empati-özgecilik hipotezini önermektedir. Empati-fedakârlık hipotezine göre, empati yaşayan ve başkaları için şefkat hisseden bireylerin, kendileri pahasına olsa bile, özgecil davranışlarda bulunma olasılıkları daha yüksektir (Batson, 1991).

Literatürde toplum yanlısı davranış önemli ölçüde ilgi görürken, toplum yanlısı kişilik özellikleri üzerine yapılan araştırmalar daha az ilgi görmüştür. Mevcut empati, şefkat ve özgecilik ölçütlerinin sınırlamaları vardır. Empati ölçekleri literatürde en çok dikkati çekmiştir ve çok sayıdadır, ancak yazarların yapıyı kavramsallaştırmasına bağlı olarak faktör yapısı ve içeriği açısından farklılık göstermektedir. Hem yardım etme hem de özgecilik toplum yanlısı davranışlar olsa da tüm yardımlar özgecil olarak motive edilemezler. Bu çerçevede, dış ödüllerle (örneğin sosyal statü) veya cezadan kaçınmayla (suçluluğu azaltma veya önleme) motive edilebilecek yardımlar bulunmaktadır (Johnson, 2018).

Bugüne kadar, empati, merhamet ve özgeciliği "prososyal kişilik" veya "prososyal yönelim" çatısı altında birleştirmek için birkaç girişimde bulunulmuştur. Penner'ın (2002) Prososyal Kişilik Bataryası (PSB), prososyal düşünceler/duygular ve yardımseverlik (yani geçmiş yardım davranışı) olmak üzere iki faktörlü bir yapıyı yansıtmaktadır. Bununla birlikte, prososyal davranışın bu tanımı, diğer yardım türlerini dışlayarak gönüllülüğe odaklanmaktadır. Empati, merhamet ve özgeciliğin bu ölçeğe nasıl dâhil edildiği de belirsizdir. Bu nedenle, literatürde toplum yanlısı özelliklerin incelenmesi ve ölçülmesi konusunda bir boşluk bulunmaktadır.

Prososyal davranış üzerine yapılan çoğu araştırma, bireysel farklılıklardan çok durumsal faktörlere odaklanmaktadır. Empati, merhamet ve özgecilik teorik olarak da örtüşen prososyal davranışla ilgili üç değişkendir. Bununla birlikte, toplum yanlısı özellikler nadiren birlikte incelenmektedir ve toplum yanlısı yönelim ölçütleri eksiktir. Bu boşluğu gidermeye yönelik prososyal yönelimdeki bireysel farklılıkları değerlendirmek için bir ilk olarak Aydınlık Üçlü Ölçeği (Light-3) geliştirilmiştir. Empati, merhamet ve özgeciliği değerlendiren, teori ve literatüre göre seçilen, her biri 12 maddeden oluşan, üç alt boyutlu Aydınlık Üçlü Ölçeği (Light-3) oluşturulmuştur (Johnson, 2018).

Daha sonradan yapılan faktör analizleri, güvenilirlik analizleri ve yapısal eşitlik modellemeleri kapsamında ölçekteki madde sayısı 36'dan 24'e indirilmiş ve her bir alt boyut 8 maddeden oluşmaktadır. İndirgenmiş 24 maddelik Light-3 kullanılarak son bir doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Üç değişiklikten sonra, model uyumu kabul edilebilir düzeydedir. Nihayetinde, daha yüksek düzeyde prososyal yönelim faktörü ve üç alt düzeyde faktöre (Empati, Merhamet, Özgecilik) sahip varsayılan hiyerarşik model desteklenmiştir. Genel olarak, toplum yanlısı yönelimin bir ön ölçüsü olarak, Light-3 yeterli faktör yapısını ve yapı için iyi bir destek göstermektedir. Gelecekteki çalışmalar, mevcut çalışmada tanımlanan faktör yapısını özel olarak hedefleyen ve onaylayan maddeler yazarak ölçeği daha da geliştirmelidir (Johnson, 2018).

Söz konusu ölçek daha sonra Kaufman vd. (2019) tarafından İnsanlığa İnanç, Hümanizm ve Kantçılıktan oluşan ve her biri 4 madde olmak üzere toplam 12 maddeden teşekkül eden Aydınlık Üçlü Ölçeği (Light Triad Scale-LTS) olarak geliştirilip kısaltılmıştır. LTS şu an için en çok ilgi gören ölçek haline gelmiştir ve literatürde de aydınlık üçlü kavramının mucitleri de Kaufman vd. (2019) görülmektedir.

Bu karanlık yapıları sosyal fenomenleri anlamak için önemli olarak kabul etmek zorunda olsak da insan davranışının olumlu tarafını anlamaya hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Bu boşluğu doldurmanın önerilen yollarından biri, Kaufman vd. (2019), tarafından kavramlaştırılan Aydınlık Üçlü kavramıdır. Söz konusu yazarlar, karanlık özelliklerin tam tersi olan, başkalarına karşı sevgi dolu ve yardımsever yönelimi temsil edecek bir ölçeği hedeflemişlerdir, ancak aynı zamanda özelliklerinin Karanlık Üçlünün tam tersi olmasını da engellemeye çalışmışlardır. Faktör analizini kullanarak birbiriyle ilişkili ancak farklı üç boyut ortaya çıkarmışlardır: İnsanlığa İnanç (insanların temelde iyi olduğuna inanmak), Hümanizm (her bireyin haysiyetine ve değerine değer vermek) ve Kantçılık (insanlara kendi amaçlarıymış gibi davranmak).

Aydınlık kişilik özellikleri, karanlık kişilik özelliklerinin panzehiri olmakla birlikte hayattan oldukça memnun, empati ve merhamet tutumlarına sahip, vicdanlı bir yönü olan, deneyime açık ve erdemli insanların özellikleri olarak ifade edilmektedir. (Kaufman vd., 2019).

Bireyin çevresinden alacağı sosyal desteğin, onun parlak kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir (Altıntaş, 2023). Bireysel tutum ve davranışları da etkileyen olumlu özelliklerden oluşan bir çerçeve sağlamaktadır (Kaufman vd., 2019).

Yeni yapının dış geçerliliğini göstermek için Kaufman vd. (2019), çeşitli, ağırlıklı olarak pozitif psikoloji yapılarıyla ilişkisini test etmişlerdir. Aydınlık üçlü, çeşitli büyüme odaklı ve kendini aşan sonuçlar örneğin ilişkili olma, yeterlilik ve özerklik ihtiyacı; bağlılık ve yakınlık, şefkat ve empati için güdüler; benlik saygısı veya yaşamdan memnuniyet, aynı zamanda savunma ve bağlanma stilleri için tahmin edici olduğunu kanıtlamıştır (Kaufman vd., 2019).

Aydınlık üçlünün üç unsuruyla ilgili yapılan araştırmalar şu anda oldukça sınırlıdır (Cooke, 2020). İnsan doğasının olumlu yönü ancak son yıllarda daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu nedenle, cömertlik, fedakârlık ve empati gibi özellikleri araştıran bazı çalışmalar ortaya çıkmaktadır (Kaufman vd., 2019). Bununla birlikte, Kaufman vd. (2019), bu insan doğası spektrumu üzerindeki çalışmaların çoğunun yalnızca bir uçla veya diğeriyle ilgilendiğini, yani anlayışı derinleştirmek için hem karanlık hem de aydınlık üçlüyü içeren ampirik araştırmaların gerekli olduğunu belirtmektedirler.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde prososyal özelliklerdeki bireysel farklılıklar ile prososyal kişilik değerlendirmesine yönelik açıklamalarda bulunulacaktır ve aydınlık üçlüye giriş yapılacaktır.

1.1. Prososyal Özelliklerde Bireysel Farklılıklar

Toplum yanlısı duygular, motivasyonlar ve davranışlar üzerine onlarca yıllık araştırmalara rağmen, toplum yanlısı yönelimdeki bireysel farklılıkları ölçmeye yönelik bir araştırma bulunmamaktadır. Hem bireysel farklılık hem de kapasite olarak önemli araştırmalardan yararlanan empati dışında, şefkat ve diğerkâmlık ağırlıklı olarak sırasıyla duygular veya davranışlar olarak incelenmeye devam etmektedir. Bu özelliklerin, anlamsal olarak farklı olmalarına rağmen, psikometrik düzeyde önemli ölçüde farklılık gösterip göstermediği de açık değildir. Bununla birlikte, empati, merhamet ve özgecilik üzerine teorik bakış açıları, bunların hem kavramsal hem de ampirik olarak farklı olduğunu öne sürmektedir (Johnson, 2018).

1.2. Prososyal Kişilik Değerlendirmesi

Prososyal davranış çalışması, "başkalarına fayda sağlayan davranışları" araştırmaktadır (Staub, 1978 s. 2). Prososyal davranış, durumsal faktörlerden etkilenmesine rağmen, prososyal tutum ve eğilimlerde bireysel farklılıkların da var olduğu öne sürülmektedir. Aslında, "prososyal kişilik" kavramı yeni değildir. Oliner ve Oliner (1988) ve Rushton vd. (1981), her ikisi de özgecil bir kişiliği tanımlamaktadırlar. Daha önce açıklandığı gibi, özellikle üç özellik - empati, şefkat ve fedakârlık - güçlü bir şekilde ilişkilidir. Örneğin, şefkat (sempati), empatinin tepkisel bir sonucu (Davis, 1996) ve özgeciliğin empati tarafından motive edilmesi (Hoffman, 1978) olarak tanımlanmaktadır. Hem duygusal hem de bilişsel bileşenleri içeren empati hem bir kişilik özelliği hem de bir yetenek olarak büyük ilgi görmektedir. Bununla birlikte, şefkat (sempati olarak da adlandırılır) ve özgecil eğilimlerdeki bireysel farklılıklar daha az araştırılmıştır. Ek olarak, empati, merhamet ve özgeciliğin ne ölçüde örtüştüğünü araştıran çok az ampirik araştırma bulunmaktadır (Johnson, 2018).

Araştırmacılar arasındaki faktör yapıları, toplum yanlısı bir yönelim yapısı açısından farklılık göstermektedir. Habashi vd. (2016), Beş Faktör Modeli'nden Uyumluluğun tek bir "prososyal kişilik" özelliğini bünyesinde barındırdığını ileri sürmektedirler. Bununla birlikte, Penner vd. (1995), PSB'yi geliştirirken, prososyal kişiliği iki faktöre ayırmaktadırlar: Öteki Odaklı Empati ve Yardımseverlik. Bununla birlikte, "prososyal yönelim" veya üç alt düzey faktöre (empati, merhamet, özgecilik) sahip bir kişilik ölçüsü, prososyal bir kişilik yapısını daha iyi temsil edebilir.

Mevcut ölçeklerin sınırlamaları ve prososyal yönelimdeki bireysel farklılıklar üzerine daha geniş bir araştırma eksikliği ışığında, prososyal kişiliğin üç yönünü içeren bir ön ölçüm geliştirilmiştir: empati, merhamet ve özgecilik. Teoriler ve önceki literatür, bu özelliklerin büyük ölçüde örtüştüğünü ve birlikte çalışılması gerektiğini öne sürmektedirler. Ek olarak, Karanlık Üçlü (yani narsisizm, Makyavelizm, psikopati; Paulhus ve Williams (2002) gibi anti sosyal kişilik özelliklerine olan ilgi, yeni kişilik ölçeklerinin yaratılmasına (Kısaltılmış Karanlık Üçlü (SD3); Jones ve Paulhus, 2014) ve bu özellikler üzerine gelişen bir araştırma grubuna yol açmıştır. Bununla birlikte, toplum yanlısı kişilik özellikleri için bir ölçüt eksikliği bulunmaktadır. Empati, literatürde bir özellik olarak büyük ilgi görürken, merhamet ve özgecilik yeteri kadar ilgi görmemektedir. Bu göz önüne alındığında, prososyal eğilimleri hızlı ama aynı zamanda kapsamlı bir şekilde ölçmek için bir araca ihtiyaç vardır.

Şu anda, prososyal özelliklerle ilgili literatür karmaşıktır. Empati ve merhamet hem özellikler hem de duygular olarak geniş çapta incelenirken, bu özelliklerin kavramsallaştırılması araştırmacılar arasında farklılık göstermektedir. Ayrıca, empati ölçümleri genellikle şefkati ve aynı şekilde empati ile merhameti yansıtan ögeleri içermektedir. Özgecilik ise, özellik düzeyinde çok az ilgi görmektedir.

Genel olarak, karanlık dörtlü (Makyavelizm, narsisizm, psikopati, sadizm) prososyal özellikler ve davranışlarla negatif olarak ilişkilidir. Duygusal empatinin daha önce Makyavelizm, psikopati ve narsisizm ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur (Wai ve Tiliopoulos, 2012). Ancak Jonason ve Krause (2013), anlamlı olmayan bir ilişki bildirmişlerdir. Literatür, sadizmin empati veya şefkatle ilişkisini araştırmamış olsa da aynı korelasyon modelini izleyeceği varsayılmaktadır. Aynı şekilde, özellik fedakarlığı ve karanlık dörtlü araştırılmamışken, karanlık dörtlü özelliklerinin kendine odaklı doğası göz önüne alındığında, özellik özgeciliği düşük olmalıdır. Bunların sonucunda, başkalarının duygularını kendilerini daha kötü hissettirecek şekilde manipüle etmenin iyilikten çok kötü niyetli olduğu varsayılmaktadır.

2. AYDINLIK ÜÇLÜ (AÜ)

Farklı bilim dallarında kişilik özelliklerinin olumsuz yönlerine yönelik çalışmalar artmıştır. Bu çalışmalardan birinde son zamanlarda "Kişiliğin Karanlık Yönü" olarak anılan ve literatüre Paulhus ve Williams (2002) tarafından kazandırılan subklinik narsisizm, Makyavelizm ve subklinik psikopatiyi içeren "karanlık üçlü" kavramıyla karşılaşmaktayız (Şahin ve Ağralı-Ermiş, 2020).

İlk olarak 2002 yılında Paulhus ve Williams tarafından kullanılan bir kavram olan karanlık kişilik özellikleri, insan doğasında kötü niyetli bir yön olduğunu ve bunun insanlar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Bu kaçınılmaz gerçeğin kabulü, kişiliğin karanlık yönüne dair literatürün gelişmesine ve insanlığın bu yönünün daha iyi anlaşılmasına ve yönetilmesine olanak sağlamaktadır (Pektaş ve Durmuş, 2022).

Psikolojide oldukça fazla araştırma, karanlık üçlüyü ve karanlık üçlünün tutumlar ve davranışlar üzerindeki etkisini araştırmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002; Vernon vd., 2008; Jonason vd., 2009; Jonason ve Webster, 2010; Jones ve Paulhus, 2010; Rauthmann ve Kolar, 2012). Karanlık üçlü, Makyavelizm (kişinin kendi amaçları için başkalarını manipüle etme eğilimi), narsisizm (abartılı bir öz-değer duygusu) ve psikopatiden (empati eksikliği veya eylemler için pişmanlık duyma) oluşmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002). Sosyal hayatta, bu subklinik karanlık kişilik özellikleri, bir dizi olumsuz davranış ve tutumla ilişkilendirilmektedir. Makyavelistler son derece bencil davranışlar sergilerler, çevrelerindekilerin pahasına kendi nihai hedeflerine ulaşmayı maksimize etmeye çalışırlar ve hedeflere ulaşmak için yalanları veya

aldatmayı rahatça kullanırlar (Jones ve Paulhus, 2009). Narsisizm, abartılı bir öz-değer ve bireysel önem duygusu (Raskin ve Terry, 1988) ve kendini sevme (Vernon vd., 2008) dâhil olmak üzere karmaşık özelliklerin derlemesidir. Son olarak, psikopati, düşük düzeyde empati ve daha yüksek düzeyde dürtüsellik dâhil olmak üzere bir dizi anti sosyal davranıştan oluşmaktadır (Cleckley, 1955 akt. Peterson ve Palmer, 2021; Bishop ve Hare, 2008).

Elbette geçmişte olduğu gibi insanlığın tek bir yönüne odaklanmak sakıncalıdır, bu nedenle tek başına karanlık kişilik özelliklerine odaklanmak yanlış sonuçlar doğurabilir. Bu noktada kişiliğin aydınlık tarafı veya aydınlık kişilik özellikleri ile karanlık kişilik özelliklerinin birlikte incelenmesinin daha faydalı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Literatürde aydınlık kişilik özellikleri ilk olarak 2018 yılında Johnson'ın tezinde yer alırken, 2019 yılında Kaufman vd. tarafından vurgulanan yeni bir kavram olarak literatürde yer bulmuştur (Polatçı ve Yeloğlu, 2021).

Diğer insanlara karşı şefkatli ve yardımsever yönelimi yansıtan bu olumlu kişilik özellikleri, kötü niyetli denetime ve olumsuz duygusal tepkilere yanıt olarak astlar arasında kötü niyetli yaratıcılığın oluşmasını engellemektedir (Kaufman vd., 2019).

Aydınlık üçlü olarak adlandırılan yeni bir paradigma, karanlık üçlüye neredeyse taban tabana zıt olan pozitif kişilik özelliklerini kullanmaktadır. İnsanlığa inanç, Kantçılık ve hümanizmden oluşan özelliklerin bir birleşimi olan aydınlık üçlü, bireysel tutum ve davranışları da etkileyen olumlu özelliklerden oluşan bir çerçeve sağlamaktadır (Kaufman vd., 2019).

Aydınlık üçlü kavramı üç özellikten oluşmaktadır:

Kantçılık, Hümanizm ve insanlığa inanç.

Kantçılığa göre insanlara karşı davranışlarımız bir amaç için değerli oldukları için değil, insanların kendileri değerli oldukları için belirlenmelidir. Yani insanlara bir amaca (araç olarak) hizmet ettikleri için değil, değerli oldukları için iyi davranılmalıdır. Karanlık üçlü özelliklerinden biri olan Makyavelizmin kavramsal karşıtı olan Kantçılık, adından da anlaşılacağı üzere Immanuel Kant'ın felsefesine dayanmaktadır. Hümanizm, her bireyin değerine ve haysiyetine değer vermek olarak tanımlanmaktadır. Son olarak, insanlığa inanç, insanların temelde iyi olduğu inancını ifade etmektedir. Bu özellikler, kişinin başka bir kişiye karşı tutumlarını göstermektedir (Tekeş ve Pıçaksız, 2021).

Ortaya çıkan aydınlık üçlü kavramı, psikolojide pozitif özelliklerin rolünü vurgulayarak kişilik etrafındaki bilimsel anlatıyı ve normatif diyaloğu açık bir şekilde yeniden dengelemeyi amaçlamaktadır (Kaufman vd., 2019). Aydınlık üçlü, pozitif özelliklerin yeni bir kavramı olsa da psikoloji, diğerlerinin yanı sıra benlik saygısı, fedakârlık, şükran, entelektüel alçakgönüllülük, farkındalık, ahlak gibi prososyal özellikleri sıklıkla araştırmıştır (Kaufman vd., 2019 s. 2). Aydınlık üçlü, politik davranış karşılaştırması olarak özellikle çekicidir, çünkü karanlık üçlünün diğer yüzünü temsil eden kişilik yönlerini yakalamak için tasarlanmıştır. Aydınlık üçlü, Kantçılıktan veya bireylerin yalnızca bir amaca ulaşmak için bir araçtan ziyade farklı bir amacı olduğu, hümanizm veya kişinin kendi değerini vurgulaması yerine herkesin değerine olan inancı ve insanlığa olan inanç veya tüm insanların temelde iyi olduğu görüşünden oluşmaktadır (Kaufman vd., 2019). Aydınlık üçlü oluşturulurken, Kaufman vd. (2019) şu soruyu motivasyon olarak kullanmışlardır:

"Başkalarına karşı günlük sevgi dolu ve yardımsever bir yönelim, karanlık özelliklerde yüksek puan alanların günlük düşmanca yönelimiyle doğrudan zıtlık içinde nasıl görünürdü?". Bu soru, başkalarına karşı olumlu, şefkatli ve insancıl yönelimi yansıtan bir önlemin geliştirilmesini sağlamıştır.

Dolayısıyla amaç, aydınlık üçlüyü, karanlık üçlünün baskın araştırma paradigması ile açık bir şekilde yan yana getirmektir. Kavramın birbiriyle bağlantılı kökenlerine rağmen, Kaufman vd. (2019), aydınlık üçlünün hem kavramsal hem de ampirik olarak karanlık üçlüden farklı olduğunu keşfetmişlerdir.

Aydınlığa karşı karanlık bir çerçevenin arketipik cazibesine rağmen, politik psikoloji alanındaki hiçbir araştırma, karanlık üçlü ile onun gelişmekte olan rakibi arasındaki doğrudan karşıtlığı ortaya koymamaktadır (Peterson ve Palmer, 2021).

Bununla birlikte, aydınlık üçlü kavramı henüz karanlık özelliklerden ve temel kişilik özelliklerinden göreli bağımsızlığını kanıtlayamamıştır. Yani, çalışmaların (Gerymski ve Krok, 2019; Kaufman vd., 2019) yalnızca karanlık üçlü ölçümlerini kullandığı göz önünde bulundurulursa, sadizmin karanlık özelliğinin aydınlık üçlü özellikleriyle nasıl bir ilişkisi olduğu bilinmemektedir. Bu nedenle, aydınlık üçlünün karanlık dörtlü özelliklerine indirgenemezliğine ilişkin kanıt, aydınlık üçlünün önemli bir yeni yapılar dizisi olarak kurulmasına yönelik argümana katkıda bulunacaktır. Karanlık dörtlü modelinin - psikopati ve sadizm (Međedović ve Knežević, 2019), kavramsal düzeyde onu aydınlık üçlünün doğal bir antitezi haline getirmektedir ve dolayısıyla bu bağlamda potansiyel olarak oldukça alakalıdır.

Bir dizi faydalı özellik ve sonuç için öngörücü değer göstermesine rağmen, aydınlık üçlünün çeşitli olumsuz ve saldırgan eğilimler için öngörücü potansiyeli hakkında çok az şey bilinmektedir. Yani, yeni psikolojik yapılar oluştururken, sadece olumlu değil, aynı zamanda caydırıcı psikososyal sonuçları da öngörmedeki yararlılığını ve değerini göstermek önemlidir. Bu, özellikle derin olumsuz toplumsal etkiye sahip olan ve karanlık özelliklerin "parmak izinin" büyük ölçüde tesis edildiği ilgili sosyal-psikolojik özellik benzeri yapılarda geçerlidir. Bu özelliklere benzer eğilimlerden bazıları yani dünyayı tehlikeli bir yer ve rekabetçi bir ortam olarak görmek (Duckitt vd., 2002) ve komplocu düşünce (Brotherton vd., 2013) gibi sosyal dünya görüşlerinin yapılarında özetlenmektedir. Komplocu düşüncenin kuralsızlık, güvensizlik ve önyargı gibi pek çok tiksindirici özellik, tutum ve davranışla ilişkili olduğu bulunmuştur (Abalakina-Paap vd., 1999; Bilewicz ve Krzeminski, 2010). Bahsi geçen toplumsal tutumların hem karanlık üçlü ve/veya karanlık dörtlü özellikleriyle de ilişkili olduğu (Međedović ve Petrović, 2015; Zeigler-Hill vd., 2020) hem de her ikisinin de yani aydınlık ve karanlık özelliklerin bir bireyde bir arada bulunabilirliği (Kaufman vd., 2019; Neumann vd., 2020) gösterildiğinden bu olumsuz eğilimlerin tahminine benzersiz katkıları sorusu ortaya çıkmaktadır.

Ulusal literatür incelendiğinde aydınlık kişilik kavramının yeni olması ve kavramla ilgili az sayıda çalışmanın olması dikkat çekmektedir (Polatçı ve Yeloğlu, 2021; Serbest ve Sökmen, 2021; Tekeş ve Bıçaksız, 2021; Erhan, 2022). Uluslararası literatürde de sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Gerymski ve Krok, 2019; Rodríguez vd., 2021; Khan vd., 2021; Krok vd., 2022; Farah Bijari vd., 2022).

Tüm bireylerin karanlık ve aydınlık bir tarafı bulunmaktadır ve her iki taraf da kişiliğin şekillenmesinde rol oynamaktadır. Bununla birlikte, kişilik araştırmaları, aydınlık tarafı araştıran sınırlı araştırma ile, esas olarak karanlık tarafa odaklanmıştır. Paulhus ve Williams (2002), insanların karanlık tarafının incelenmesine izin veren karanlık üçlüyü (Makyavelizm, narsisizm ve psikopati) tanıtmışlardır. O zamandan beri karanlık kişilik özelliklerine odaklanan 150 dergide 500'den fazla makale yayınlanmıştır (Dinic´ ve Jevremov, 2019). Karanlık tarafla ilgili araştırmaların genişlemesi devam ederken, son zamanlarda kişiliğin aydınlık tarafını incelemeyi amaçlayan bir ölçek geliştirilmiştir. Aydınlık üçlü, üç kişilik özelliğinden oluşmaktadır (Kaufman vd., 2019 s. 7):

Kantçılık (insanlara amaç olarak değil, kendi başlarına amaç olarak davranmak), Hümanizm (her bireyin haysiyetine ve değerine değer vermek) ve İnsanlığa İnanç (insanların temel iyiliğine inanmak). Aydınlık üçlü özellikleri, karanlık üçlü ile orta derecede negatif ilişkilidir ve kişisel ilişkilerle (örneğin bağlanma) bağlantılı çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Spesifik olarak, çiftleşme yönelimleri alanında, toplam aydınlık üçlü kişilik puanının daha yüksek seviyeleri, daha düşük bir sosyoseksüel yönelim seviyesiyle ilişkilendirilmiş ve bu, kısa vadeli çiftleşme için daha az eğilim olduğunu göstermektedir (Kaufman vd., 2019). Buna karşılık, karanlık üçlü, kısa süreli çiftleşmeyi teşvik etmesiyle bilinmektedir. Örneğin, bir bütçe ayırma görevinde, daha yüksek karanlık üçlü düzeyine sahip katılımcılar, kısa süreli çiftleşme eylemlerine daha fazla para ayırmaktadırlar (örneğin, tek gecelik ilişkiler; Jonason vd., 2012). Aydınlık ve karanlık üçlü arasındaki farklar sadece kısa süreli çiftleşmelerde değil, aşkta da görülmüştür. Araştırmalar, aydınlık üçlünün daha yüksek düzeylerinin daha romantik ve daha fazla arkadaşlık içeren aşk tarzlarıyla ilişkili olduğunu, karanlık üçlünün daha yüksek düzeylerinin ise daha az romantizm ve arkadaşlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir (Kaufman vd., 2019). Kısa süreli çiftleşme ve aşk tarzlarında aydınlık ve karanlık kişilik özellikleri arasındaki tutarsızlığa ilişkin bu bulgular, söz konusu kişilik özelliklerinin çiftleşme alanında farklı şekilde işleyebileceğini düşündürmektedir. Kişiliğin aydınlık tarafının flört uygulama kullanımı ve güdüleriyle nasıl ilişkili olduğu bilinmemektedir. Karanlık üçlü, aydınlık üçlü ile negatif ilişkilidir ve bu iki kişilik yapısı, uzun ve kısa vadeli ilişkilerin ölçütleriyle zıt ilişkiler göstermektedir (Sevi ve Doğruyol, 2020).

2.1. Aydınlık Üçlü Ölçeği (AÜÖ)

Aydınlık üçlünün üç unsuru nedir? Bu konuda yapılan araştırmalar şu anda oldukça kısıtlıdır. İnsan doğasının olumlu yönü ancak son yıllarda daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu nedenle, cömertlik, fedakârlık ve empati gibi özellikleri araştıran bazı çalışmalar ortaya çıkmaktadır (Kaufman vd., 2019). Bununla birlikte, söz konusu yazarlar, bu insan doğası spektrumu üzerindeki çalışmaların çoğunun yalnızca bir uçla veya diğeriyle ilgilendiğini, yani anlayışı derinleştirmek için hem karanlık hem de aydınlık üçlüyü içeren ampirik araştırmaların gerekli olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda aydınlık üçlü ölçeğinin üç alt ögesi şu şekilde kavramsallaştırılmıştır (Kaufman vd., 2019):

1. İnsanlığa inanç - veya genel olarak, insanların iyi olduğu inancı;

2. Hümanizm - ya da her türden insanın saygıyı hak ettiği inancı;

3. Kantçılık - ya da başkalarına hayatta piyon muamelesi yapılmaması gerektiği inancı.

Kantçılıktan yüksek puan alanlar, bir kişiyi amaç için bir araç olarak değil, bir kişi olarak görme olasılıkları daha yüksektir; hümanizmi yüksek test eden katılımcıların, başka birinin haysiyetine ve değerine değer verme olasılığı daha yüksektir ve insanlığa inanç için daha yüksek puanlar veren insanlar, insanların temelde iyi olduğunu düşünme eğilimindedirler. Bir dizi deneyde, Kaufman vd. (2019) bir aydınlık üçlü ölçeği (AÜÖ) yöntemini, yani söz konusu ölçeğin, geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmişlerdir ve aynı zamanda karanlık üçlü ölçeğinden kavramsal olarak zıt özelliklere odaklanmalarını sağlamışlardır. 1500'den fazla katılımcıyla yapılan deneylerin ardından, araştırmanın sonuçları aşağıdaki gibidir (Kaufman vd., 2019):

Aydınlık üçlü boyutlarındaki yüksek puanlar, yaşamdan daha yüksek memnuniyet, empatik ve şefkatli tutumlar, diğer insanları kabul etme, vicdanlılık, deneyime açıklık ve insanların erdemli ve iyi olduğuna dair inançlarla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Aydınlık üçlü ayrıca yeterlilik, özerklik, güvenli bağlanma stili, öz saygı, özgünlük duygusu, olgun savunma stilleri ve birçok karakter gücüyle (nezaket, affetme, merak, sevgi, bakış açısı ve şükran) bağlantılıdır. Buna karşılık, aydınlık üçlü ile atılganlık, cesaret, dış etkiyi kabul etme ve bazı olgunlaşmamış

savunma stilleri (yani inkâr ve yer değiştirme) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aydınlık üçlü boyutları ile başarı ve kendini geliştirme, bencillik, reaktif-proaktif saldırganlık stilleri, endişeli ve kaçınan bağlanma ve kendine yabancılaşma güdüleri arasında negatif ilişkiler bulunmuştur.

Karanlığın yokluğu mutlaka ışığın varlığını göstermemekte, aydınlık ve karanlık üçlü arasında bir dereceye kadar bağımsızlık bulunmakta ve kişiliklerin hem aydınlık hem de karanlık özelliklerin bir karışımına sahip olması için yer bırakmaktadır. Karanlık üçlü araştırmalarında nadiren görülen önemli bir bulgu, bu tür kişilik testlerinin cinsiyet varyasyonudur. Böylece, bulgularda Kaufman vd. (2019), "aydınlık ve karanlık üçlünün portreleri" olarak atıfta bulunurlar, aydınlık üçlü özelliklerinde yüksek puan alan katılımcılar daha yaşlı ile kadın olma eğilimindedirler ve çocukluklarında daha az öngörülemezlik yaşamışlardır. Ayrıca, daha yüksek düzeyde dindarlık, maneviyat, yaşam doyumu, başkalarını kabul etme, kendilerinin ve diğerlerinin iyi olduğuna inanma, şefkat, empati, deneyime açıklık ve vicdanlılık bildirme eğilimindedirler. Bu arada, karanlık üçlü özelliklerinde yüksek puan alanlar daha genç ile erkek olma eğilimindedirler ve psikolojik olarak daha çok başarı, güç, geçici seks ve ilişkiler tarafından yönlendirilmektedirler. Ayrıca, nispeten merhametsiz, nahoş, anlayışsız, kendinden memnun, ancak görünüşte iyi amaçlara şüpheyle yaklaştıklarını bildirmişlerdir.

Birlikte ele alındığında, bu sonuçlar, aydınlık üçlünün daha olumlu ve iyimser tutumlar, daha yüksek kişisel gelişim seviyeleri, yaşam kalitesi ve esenlik ölçümleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, itici kişiliğin savunmasız yönlerinin ve olumsuz özelliklerin "insan doğasını" oluşturmadığını ima edebilir; aksine, insanların hem kendilerinde hem de başkalarında olumlu kişilik yönlerini algılama ve tanıma olasılığı daha yüksektir (Donaldson vd., 2015; Strohminger vd., 2017). Örneğin araştırmalar, olumlu özelliklerden oluşan psikolojik iyi oluşun, diğer insanları ve sosyal çevrelerini, özellikle de neyin iyi ve peşinden gitmeye değer olduğunu anlamaya yardımcı olarak insanların sosyal ve duygusal gelişimine katkıda bulunduğunu göstermektedir (Krok, 2015; Schmid ve Muldoon, 2015). Optimal çözüm, ister gerçekçi olmayan bir şekilde yüce olan bir tür esenlik olsun, ister insan yetersizlikleri için aşırı vurgulanmış bir arayış olsun aşırılıklardan kaçınmaya odaklanan "altın ortalama" tutumu olabilir. İnsanlar, katı ve sıkı formüller temelinde mükemmel bir şekilde çalışıyor gibi görünmemekte; aksine hem olumlu hem de olumsuz özelliklerin gerçekçi bir dizisinden faydalanmaktadırlar (Shen ve Wyer, 2007). Bireyler fikir oluştururken, daha sonra nesneleri, olayları veya durumları değerlendirmelerini sağlayan olumlu ve olumsuz açıklamaları tartan bir arama sürecini etkinleştirme eğilimindedirler. Bu nedenle, aydınlık üçlü etik ve sosyal olarak şefkatli, inançları ve davranışları anlama yollarına dair daha derin bir içgörü sağlamaktadır.

Bu yaklaşıma yönelik bazı eleştiriler getirilmektedir:

Birincisi, anlamların kırılma noktasına kadar esnetilmesine bağlıdır. Peki "iyi" nedir? Erdemli mi, kutsal mı yoksa "işinde iyi" mi? Son listelenen durumda, bu bir tür narsisizm veya Makyavelizm olabilir mi? İyi bir rakip olmak, AÜÖ'nün esasen peşinde olduğu görünen "azizlik" anlamına gelmeyebilir. İkincisi, AÜÖ'de, örneğin terörist niyet şüphesinde hayatlara mal olabilecek "güvenilmezlik" kavramının olmaması anlamına gelen bir "belirsizlik" kavramı bulunmamaktadır. Son olarak, burada konuşlandırıldığı şekliyle Kantçılık, lider-takipçi güç ilişkilerini manipüle etmeyi içeren kolektif eylemin politik doğasından açıkça habersiz olduğu için amaçlı eylem olasılığını ihmal etmektedir (Ulloa, 2019).

TARTIŞMA

Kişilik ve sosyal psikoloji alanındaki sosyal açıdan itici özelliklerin en etkili teorilerinden biri, Paulhus ve Williams (2002) tarafından geliştirilen kişiliğin karanlık yönü (karanlık üçlü) olmuştur. Subklinik narsisizm, Makyavelizm ve subklinik psikopati olmak üzere üç boyutu kapsayan karanlık üçlü, benzersiz özelliklerine ve çok çeşitli toksik psikososyal sonuçlarla ilgili bağıntılarına adanmış bir dizi çalışmayla psikolojide çok fazla ampirik ilgi görmektedir (Dinic ve Wertag, 2018; Koladich ve Atkinson, 2016; Paulhus, 2014). Önceki araştırmalar, bu özelliklerde yüksek puanlar alan bireylerin daha kibirli ve değişken olma eğiliminde olduklarını ve anti sosyal faaliyetlerde bulunma ve sosyal sıkıntı yaratma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Gerymski ve Krok, 2019).

Bu araştırma eğilimi, kişiliğin olumsuz yönlerini anlamamızı sağlayan önemli sayıda bulgu üretmiş olsa da zihinsel yaşamın daha olumlu boyutları ve bunların bireysel ve toplumsal sonuçları pek araştırılmamıştır. Bu arada, pozitif psikoloji üzerine son literatür, büyük ölçüde insan işleyişini belirleyen çok sayıda pozitif özelliği örneğin yaşam doyumu, olumlu duygular, kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme, affetme, karakter güçleri (Diener vd., 1999; Fredrickson, 2001; Peterson ve Seligman, 2004; Ryff ve Keyes, 1995) ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım, insan doğasının yalnızca olumsuzluk ve patoloji etrafında dönmediğini, aynı zamanda olumlu, büyümeye yönelik bir yönü de yansıttığını gösterdiği için akademik olarak çok verimli ve başarılı olmuştur.

Pozitif psikoloji yolunu izleyen Kaufman vd. (2019), karanlık üçlüye aydınlık üçlü adı verilen alternatif bir yapı önermişlerdir. Amaçları, kişiliğin karanlık ve aydınlık tarafını karşı karşıya getirmek ve karanlık özelliklerin aksine pozitif kişilik özelliklerini kapsayan bir ölçü oluşturmaktır. Buradaki fikir, karanlık üçlünün yalnızca ters kodlanmış bir versiyonu olacak bir yapı oluşturmak değil (Muris vd., 2017), kişiliğin olumlu yönlerini ölçmek için kavramsal olarak yeni bir yönelim meydana getirmektir.

Karanlık üçlü boyutlarını ölçen çok sayıda farklı ölçek kullanarak – kişilik, psikolojik ihtiyaçlar ve güdüler, değerler ve karakter güçleri, savunma stilleri, dünya görüşü, öz saygı ve özgünlük, cinsiyet, aşk, ilişkiler, empati, şefkat, kişiler arası tarzlar, bencillik, saldırganlık, ahlaki yargılama, din, maneviyat, kendini aşma, merak ve yaşam doyumu – Kaufman vd. (2019), Aydınlık Üçlü Ölçeğini (LTS) geliştirmişlerdir. Demografik olarak farklı örnekler arasında, Aydınlık Üçlü Ölçeği çok iyi bir güvenilirlik ve geçerlilik elde etmiştir. Son versiyon üç faktör içermektedir:

(1) İnsanlığa İnanç - insanların temel iyiliğine inanma eğilimimizi yansıtır,

(2) Hümanizm - benzersiz bir kişi olarak her bireyin haysiyetine ve değerine değer vermeyi ifade eder,

(3) Kantçılık - insanları kendi içlerinde amaç olarak ilişkilendirmeyi ve araçsal muameleden kaçınmayı içerir.

Bağımsızdırlar, ancak kendi içinde tutarlı yapılardır ve toplamsal değildirler, yani ölçeğin tamamı için toplam puanı hesaplamamıza izin vermezler.

Birlikte ele alındığında, Aydınlık Üçlü Ölçeği, günlük davranışlarda gösterilen, diğer insanlara karşı şefkatli ve yardımsever bir yönelimi yansıtmaktadır. Üç faktörün kavramsal anlamı incelendiğinde, bu alt ölçeklerin genel olarak iyimser bir insan görüşünü yansıtan pozitif psikoloji alanında derin köklere sahip olduğu oldukça dikkat çekicidir (Lomas ve Ivtzan, 2016; Lopez vd., 2019). İnsanlığa İnanç, Hümanizm ve Kantçılık, insan güçlerinin gücünü temsil eden ve insanlarda olumsuzdan olumluya doğru kayma eğiliminin altını çizen pozitif yönlü faktörler

olarak değerlendirilebilir. Burada üzerinde durulan nokta, insanların başkalarıyla etik olarak yapıcı ve onaylayıcı yollarla ilişki kurabileceklerinin farkına varılmasıdır. Aydınlık üçlü faktörleri, aynı zamanda, insanları bencil, değişken ve kötü niyetli yollarla meşgul etmeye yönelten, büyük ölçüde itiraz edilebilir ve egoist düşüncelere ve arzulara karşı koyma yeteneğini de yansıtmaktadır.

Aydınlık üçlü özellikleri ile anti sosyal kişilik özellikleri ve davranışları arasındaki ilişkiler incelendiğinde; karanlık dörtlü özelliklerinin tümü (psikopati, narsisizm, Makyavelizm, sadizm) aydınlık üçlü özellikleriyle negatif olarak ilişkilidir. Bununla birlikte, narsisizm, aydınlık üçlü özellikleriyle çok daha az sağlam bir ilişkiye sahiptir. Spesifik olarak, bazıları yaklaşan istatistiksel öneme sahip küçük negatif korelasyonlar göstermiştir. Aydınlık üçlü özellikleri ile diğer karanlık dörtlü özellikleri arasındaki negatif korelasyonların gücü çok daha güçlüdür. Bazı araştırmalar narsisizm ve empati arasında negatif korelasyonlar olduğunu bildirirken (Hepper vd., 2014), diğerleri ise narsisizm ve empati arasında (Jonason ve Krause, 2013; Lee ve Gibbons, 2017) ve narsisizm ile şefkatli tepki verme arasında (Lee ve Gibbons, 2017) anlamlı olmayan ve hatta pozitif korelasyonlar bildirmektedirler. Genel olarak, duygusuzluk veya empati ve şefkat eksikliği karanlık dörtlünün temel bir özelliği olmasından dolayı karanlık dörtlü özellikleri toplum yanlısı özelliklerle negatif olarak ilişkili olmalıdır. Aynı şekilde, karanlık dörtlü özellikleri yüksek olan bireyler, genellikle başkalarının pahasına kendi kendine hizmet eden davranışlarda bulunurlar (Johnson, 2018).

Ulusal literatür incelendiğinde aydınlık kişilik kavramının yeni olması ve kavramla ilgili az sayıda çalışmanın olması dikkat çekmektedir (Polatçı ve Yeloğlu, 2021; Serbest ve Sökmen, 2021; Tekeş ve Bıçaksız, 2021; Erhan, 2022). Uluslararası literatürde de sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Gerymski ve Krok, 2019; Rodríguez vd., 2021; Khan vd., 2021; Krok vd., 2022; Farah Bijari vd., 2022).

SONUÇ

İlk olarak 2002 yılında Paulhus ve Williams tarafından kullanılan bir kavram olan karanlık kişilik özellikleri (karanlık üçlü), insan doğasında kötü niyetli bir yön olduğunu ve bunun insanlar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Bu kaçınılmaz gerçeğin kabulü, kişiliğin karanlık yönüne dair literatürün gelişmesine ve insanlığın bu yönünün daha iyi anlaşılmasına ve yönetilmesine olanak sağlamaktadır (Pektaş ve Durmuş, 2022).

Karanlık üçlü, Makyavelizm (kişinin kendi amaçları için başkalarını manipüle etme eğilimi), narsisizm (abartılı bir öz-değer duygusu) ve psikopatiden (empati eksikliği veya eylemler için pişmanlık duyma) oluşmaktadır (Paulhus ve Williams, 2002). Narsisizm, başkaları tarafından beğenilen ve kabul edilen şişirilmiş bir ego, kontrol manyağı, coşku, gösteriş, kasılma, gurur ve "kibri" içermektedir; Makyavelizm alaycı, paranoyak, insan düşmanı ve ahlaksız inançlar; duygusal kopukluk; ilgisiz ve kendi kendine hizmet eden güdüler; stratejik uzun vadeli planlama; manipülasyon ve sömürü ile karakterizedir; subklinik psikopati ise hem diğer insanlara hem de sosyal düzenleyici mekanizmalara karşı "otoriterlik", dürtüsellik, nankörlük ve başkalarına zarar vermekten suçluluk duymama, utanma veya pişmanlık duymama ile gösterilmektedir (Prusik ve Szulawski, 2019).

Kişiliğin karanlık üçlüsünün örgütlerde yıkıcı ve zararlı davranışlara yol açtığı ve bunun da diğer çalışanların, yöneticilerin ve liderlerin refahları üzerinde doğrudan etkileri olabileceği açıktır. Kişilik özellikleri tipik olarak bireylerin özellikleriyle ilişkilendirilmektedir.

Oldukça yakın bir zamanda karanlık üçlüye dördüncü bir karanlık özellik olan sadizm eşlik etmektedir ve bu dört özelliğin Karanlık Dörtlüyü oluşturduğu ileri sürülmektedir (Buckels vd., 2013; Chabrol vd., 2009; Međedović ve Petrović, 2015; Paulhus, 2014). Sadizm,

başkalarını incitmekten veya başkalarının acı çekmesini izlerken hoş duygular hissetme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Bulut, 2017).

Bu karanlık yapıları sosyal fenomenleri anlamak için önemli olarak kabul etmek zorunda olsak da insan davranışının olumlu tarafını anlamaya hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Aydınlık kişilik özellikleri güven, saygı, orijinallik, incelik ve birçok olumlu özelliği ihtiva eden kişilik özellikleridir. Aydınlık kişilik özellikleri, karanlık kişilik özelliklerinin panzehiri olmakla birlikte hayattan oldukça memnun, empati ve merhamet tutumlarına sahip, vicdanlı bir yönü olan, deneyime açık ve erdemli insanların özellikleri olarak ifade edilmektedir (Kaufman vd., 2019). Başkalarına karşı sevgi dolu ve hayırsever yönelimi tanımlayan İnsanlığa İnanç (insanların temelde iyi olduğuna inanmak), Hümanizm (her bireyin haysiyetine ve değerine değer vermek) ve Kantçılıktan (insanlara kendi amaçlarıymış gibi davranmak) oluşan Aydınlık Üçlü kavramı, son zamanlarda karanlık üçlü isimli kötü niyetli kişilik kavramına bir antitez olarak önerilmektedir. Literatürde aydınlık kişilik kavramı Johnson (2018) tarafından aydınlık üçlü olarak bahsedilse de kavramsallaştırılması ve araştırılması Kaufman vd. (2019) tarafından yapılmıştır. Karanlık üçlü literatürde çok dikkat çekerken, kişiliğin aydınlık yönü karşılaştırılabilir bir ilgi görmemiştir.

Empati, merhamet ve özgeciliği değerlendiren, teori ve literatüre göre seçilen, her biri 12 maddeden oluşan, üç alt boyutlu Aydınlık Üçlü Ölçeği (Light-3) oluşturulmuştur. Daha sonradan yapılan faktör analizleri, güvenilirlik analizleri ve yapısal eşitlik modellemeleri kapsamında ölçekteki madde sayısı 36'dan 24'e indirilmiş ve her bir alt boyut 8 maddeden oluşmaktadır. İndirgenmiş 24 maddelik Light-3 kullanılarak son bir doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Üç değişiklikten sonra, model uyumu kabul edilebilir düzeydedir. Nihayetinde, daha yüksek düzeyde prososyal yönelim faktörü ve üç alt düzeyde faktöre (Empati, Merhamet, Özgecilik) sahip varsayılan hiyerarşik model desteklenmiştir. Genel olarak, toplum yanlısı yönelimin bir ön ölçüsü olarak, Light-3 yeterli faktör yapısını ve yapı için iyi bir destek göstermektedir (Johnson, 2018).

Söz konusu ölçek daha sonra Kaufman vd. (2019) tarafından İnsanlığa İnanç, Hümanizm ve Kantçılıktan oluşan ve her biri 4 madde olmak üzere toplam 12 maddeden teşekkül eden Aydınlık Üçlü Ölçeği (Light Triad Scale-LTS) olarak geliştirilip kısaltılmıştır. LTS şu an için en çok ilgi gören ölçek haline gelmiştir ve literatürde de aydınlık üçlü kavramının mucitleri de Kaufman vd. (2019) görülmektedir.

İnsan doğasının olumlu yanının yaygınlığı, birçok yaşam koşulunda uyarlanabilir bir rol oynayan şaşırtıcı bir dizi güç ve zayıflık da dâhil olmak üzere, kişiliğin olumsuz yönlerinin varlığını geçersiz kılmamaktadır. Aslında bazı yazarlar, "karanlık" özelliklerin bir şekilde olumlu işlevsellikte ve değişen sosyal koşullara uyum sağlamada faydalı olduğuna dikkat çekmektedir (Jonason vd., 2016). İnsan doğasının hem olumlu hem de olumsuz yanlarını kapsayan daha dengeli görüş pozitif psikolojinin "ikinci dalgası" olarak tanımlanmaktadır (Ivtzan vd., 2015). Kişiliğin doğru ve nesnel bir tanımını sağlayabilen, aydınlık ve karanlık üçlü puanları arasında bir uzlaşma bulmaya odaklanmaktadır (Kaufman vd., 2019).

Karanlık üçlü ile ilişkili motivasyonları ve davranışları araştırmak için, kişisel hayatlarımızdan bu özelliklere uyan birini hatırlamak yararlı olacaktır - ve aynı şey aydınlık üçlü için de söylenebilir. Çoğu insan için, kişinin kendi hayatından bir "sıradan psikopatı" anımsaması, "sıradan bir aziz"i anımsaması kadar kolaydır. Kamusal alanda önde gelen kişilerin yanı sıra, kişisel yaşamlarımızdan da her iki tür insandan kolayca örnekler üretebiliriz. Gelişmekte olan bir araştırma literatürünün gösterdiği gibi, karanlık üçlü özelliklerine sahip bireyler önemli kişiler arası, örgütsel ve kurumsal zarara neden olma eğilimindedirler ve bu nedenle araştırma ilgisini hak etmektedirler. Bununla birlikte, kişiliğin aydınlık tarafı da anlaşılmaya değerdir.

Aydınlık üçlü özelliklerine sahip olanların dünyada yarattığı iyilikler hakkında daha fazla araştırma teşvik edilmelidir.

"Aydınlık üçlü" üzerine yeni bir literatür oluşmuştur: insanlığa inanç, hümanizm ve dindarlığı, maneviyatı, yaşam doyumunu, başkalarını kabul etmeyi, kendilerinin ve başkalarının iyi olduğuna inanmayı, şefkati, empatiyi, deneyime açıklığı ve vicdanlılığı vurgulamak için birleşen saygılılık yani Kantçılık. Bu kişilik özellikleri üzerine araştırma yapan en ünlü yazarlar bile, "azizliklerinin" yaygınlıklarına ters düştüğü sonucuna varmışlardır. Buna göre, kişilik özelliklerinin hem "aydınlık" hem de "karanlık" karışımlarını kontrol eden daha geniş bir çalışmada bulunabilecek karmaşık ve değişken özellik yelpazesine ilişkin daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Bireylerin doğumundan ölümüne kadar sosyal ilişkiler içerisinde bulunmaları, çalışma yaşamında aktif rol almaları, toplumsal olaylara katılmaları gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda çevresinden sosyal destek alması aydınlık kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Küçük yaşlardan bu yana alınan eğitimler, aile ve çevre ilişkileri, bireyin dünya görüşü vb. birçok unsurun kişilik özelliklerini oluşturmada ve açığa çıkarmada önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu yüzden çevresinden destek aldığını algılayan bir bireyin yine çevresine karşı aydınlık kişilik özellikleriyle hareket etmesi beklenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T. and Gregory, W. L. (1999). Beliefs in conspiracies. *Political Psychology*, 20(3), 637-647, https://doi.org/10.1111/0162-895X.00160.

Altıntaş, M. (2023). The power of perceıved social support to reveal light personality traits and predict life satisfaction. F. S. Pérez, A. E. del Carmen Acosta Toraya, W. A. A. Arias, Á. M. Velueta, J. A. R. Cruz and Y. I. Á. García (Editors), *4th International Latin American Congress On Social Sciences & Humanities Proceedings E-Book* (pp. 245-264). Rio de Janeiro, Brazil: IKSAD Publications.

Batson, C. D. (1991). *The altruism question: toward a social psychological answer*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum.

Baughman, H. M., Dearing, S., Giammarco, E. and Vernon, P. A. (2012). Relationships between bullying behaviours and the dark triad: a study with adults. *Personality and Individual Differences*, 52(5), 571-575, https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.020.

Bilewicz, M. and Krzeminski, I. (2010). Anti-semitism in Poland and Ukraine: the belief in jewish control as a mechanism of scapegoating. *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)*, 4(2), 234-243.

Bishop, D. and Hare, R. D. (2008). A multidimensional scaling analysis of the Hare PCL-R: unfolding the structure of psychopathy. *Psychology, Crime & Law*, 14, 117-132.

Brotherton, R., French, C. C. and Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: the generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4, 279, https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279.

Buckels, E. E., Jones, D. N. and Paulhus, D. L. (2013). Behavioral confirmation of everyday sadism. *Psychological Science*, 24(11), https://doi.org/10.1177/0956797613490749.

Bulut, T. (2017). The concept of sadism in the current empirical literature. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 36(1), 23-41.

Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R. and Séjourné, N. (2009). Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, 47(7), 734-739, https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.06.020.

Cleckley, H. M. (1955). *The mask of sanity: an attempt to clarify some ıssues about the so-called psychopathic personality*. 3rd ed. St. Louis, MO: Mosby.

Cooke, P. (2020). Dark entrepreneurship, the 'dark triad' and its potential 'light triad' realization in 'green entrepreneurship'. *Urban Science*, 4(4), 45, https://doi.org/10.3390/urbansci4040045.

Davis, M. H. (1996). *Empathy: a social psychological approach.* Oxford: Westview Press.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. and Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: three decades of progress. *Psychological Bulletin,* 125, 276-302, https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276.

Dinic´, B. M. and Jevremov, T. (2019). Trends in research related to the dark triad: a bibliometric analysis. *Current Psychology*, 40, 3206-3215, https://doi.org/10.1007/s12144-019-00250-9.

Dinic, B. and Wertag, A. (2018). Effects of dark triad and HEXACO traits on reactive/proactive aggression: exploring the gender differences. *Personality and Individual Differences,* 123, 44-49, https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.11.003.

Donaldson, S. I., Dollwet, M. and Rao, M. A. (2015). Happiness, excellence and optimal human functioning revisited: examining the peer-reviewed literature linked to positive psychology. *The Journal of Positive Psychology*, 10, 185-195, https://doi.org/10.1080/17439760.2014.943801.

Duckitt, J., Wagner, C., du Plessis, I. and Birum, I. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: testing a dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 75-93, https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.1.75.

Erhan, T. (2022). Karanlık ve aydınlık üçlü kişilik özellikleri bağlamında yapıcı sapma davranışı: havacılık çalışanları üzerine bir araştırma. *Journal of Aviation Research*, 4(1), 146-163, https://doi.org/10.51785/jar.1066310.

Farah Bijari, A., Hefazi Torghabeh, L. and Dehshiri, G. (2022). Evaluation of psychometric characteristics of light triad personality questionnaire in nurses. *Brain and Behavior*, 12(4), 2514, https://doi.org/10.1002/brb3.2514.

Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: the broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist,* 56, 218-226, https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.218.

Gable, S. L. and Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of General Psychology*, 9(2), 103-110, https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.103.

Gerymski, R. and Krok, D. (2019). Psychometric properties and validation of the Polish adaptation of the Light Triad Scale. *Current Issues in Personality Psychology*, 7(4), 341-354. https://doi.org/10.5114/cipp.2019.92960.

Graziano, W. G. and Eisenberg, N. H. (1997). Agreeableness: a dimension of personality. R. Hogan, J. Johnson and S. Briggs (Eds.), *Handbook of Personality Psychology* (pp. 795-824). San Diego, CA: Academic Press.

Habashi, M. M., Graziano, W. G. and Hoover, A. E. (2016). Searching for the prosocial personality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42, 1177-1192.

Hepper, E. G., Hart, C. M., Meek, R., Cisek, S. and Sedikides, C. (2014). Narcissism and empathy in young offenders and Non-offenders. *European Journal of Personality*, 28, 201-210.

Hoffman, M. L. (1978). Psychological and biological perspectives on altruism. *International Journal of Behavioral Development*, 1, 323-339.

Ivtzan, I., Lomas, T., Hefferon, K. and Worth, P. (2015). *Second wave positive psychology: embracing the dark side of life*. London: Routledge.

Johnson, L. K. D. (2018). *The light triad scale: developing and validating a preliminary measure of prosocial orientation*. Electronic Thesis and Dissertation Repository, 5515, https://ir.lib.uwo.ca/etd/5515.

Jonason, P. K., Icho, A. and Ireland, K. (2016). Resources, harshness and unpredictability: the socioeconomic conditions associated with the dark triad traits. *Evolutionary Psychology*, 14, 1-11, https://doi.org/10.1177/1474704915623699.

Jonason, P. K. and Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the dark triad traits: cognitive empathy, affective empathy and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, 55, 532-537.

Jonason, P. K., Li, N. P. and Buss, D. M. (2010). The costs and benefits of the dark triad: implications for mate poaching and mate retention tactics. *Personality and Individual Differences*, 48(4), 373-378, https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.11.003.

Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. D. and Schmitt, D. P. (2009). The dark triad: facilitating a short-term mating strategy in Men. *European journal of Personality*, 23(1), 5-18, https://doi.org/10.1002/per.698.

Jonason, P. K., Luevano, V. X. and Adams, H. M. (2012). How the Dark Triad traits predict relationship choices. *Personality and Individual Differences*, 53(3), 180-184, https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.03.007.

Jonason, P. K., Slomski, S. and Partyka, J. (2012). The dark triad at work: how toxic employees get their way. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 449-453, https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.008.

Jonason, P. K. and Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: a concise measure of the dark triad. *Psychological Assessment*, 22, 420-432, https://doi.org/10.1037/a0019265.

Jones, D. N. and Figueredo, A. J. (2013). The core of darkness: uncovering the heart of the dark triad. *European Journal of Personality*, 27, 521-531, https://doi.org/10.1002/per.1893.

Jones, D. N. and Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short dark triad (SD3): a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21, 28-41.

Jones, D. N. and Paulhus, D. L. (2010). Different provocations trigger aggression in narcissists and psychopaths. *Social Psychological and Personality Science*, 1(1), 12-18, https://doi.org/10.1177/1948550609347591.

Jones, D. N. and Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. M. R. Leary and R. H. Hoyle (Editors), *Individual differences in social behavior* (pp. 93-108). New York: Guilford.

Kaufman, S.; Yaden, D.; Hyde, E. and Tsukayama, E. (2019). The light vs. dark triad of personality: contrasting two very different profiles of human nature. *Frontiers in Psychology*, 10, 467, https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.00467/full.

Khan, I. U., Safdar, U. K. and Durrani, M. Z. (2021). The light triad traits, psychological empowerment, creative self-efficacy, self-resilience and innovative performance in ict of Pakistan. *Gomal University Journal of Research*, 37(3), 297-310.

Koladich, S. J. and Atkinson, B. E. (2016). The dark triad and relationship preferences: a replication and extension. *Personality and Individual Differences*, 94, 253-255, https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.01.023.

Krok, D. (2015). The mediating role of optimism in the relations between sense of coherence, subjective and psychological well-being among late adolescents. *Personality and Individual Differences*, 85, 134-139, https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.006.

Krok, D., Zarzycka, B. and Telka, E. (2022). The perception of COVID-19, the light triad, harmony and ethical sensitivity in late adolescents: the role of meaning-making and stress. *Research Square*, 1-14, https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1676287/v1.

Lee, S. A. and Gibbons, J. A. (2017). The dark triad and compassion: psychopathy and narcissism's unique connections to observed suffering. *Personality and Individual Differences*, 116, 336-342.

Lomas, T. and Ivtzan, I. (2016). Second wave positive psychology: exploring the positive–negative dialectics of wellbeing. *Journal of Happiness Studies*, 17, 1753-1768, https://doi.org/10.1007/s10902-015-9668-y.

Lopez, S. J., Pedrotti, J. T. and Snyder, C. R. (2019). *Positive psychology: the scientific and practical explorations of human strengths*. Los Angeles, CA: Sage Publications.

Marcus, D. K., Preszler, J. and Zeigler-Hill, V. (2018). A network of dark personality traits: what lies at the heart of darkness?. *Journal of Research in Personality*, 73, 56-62, https://doi.org/10.1016/j.jrp.2017.11.003.

Međedović, J. and Knežević, G. (2019). Dark and peculiar. *Journal of Individual Differences*, 40(2), 92-103, https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000280.

Međedović, J. and Petrović, B. (2015). The dark tetrad: structural properties and location in the personality space. *Journal of Individual Differences*, 36(4), 228-236.

Moshagen, M., Hilbig, B. and Zettler, I. (2018). The dark core of personality. *Psychological Review*, 125, 656-688, https://doi.org/10.1037/rev0000111.

Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H. and Meijer, E. (2017). The malevolent side of human nature: a meta-analysis and critical review of the literatüre on the dark triad (narcissism, Machiavellianism and psychopathy). *Perspectives in Psychological Science*, 12, 183-204, https://doi.org/10.1177/1745691616666070.

Neumann, C. S., Kaufman, S. B., ten Brinke, L., Yaden, D. B., Hyde, E. and Tsykayama, E. (2020). Light and dark trait subtypes of human personality – a multi-study person-centered approach. *Personality and Individual Differences*, 164(October), 110121, https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110121.

Oliner, S. P. and Oliner, P. M. (1988). *The altruistic personality: rescuers of jews in Nazi Europe*. New York: Free Press.

Paulhus, D. L. (2014). Toward a taxonomy of dark personalities. *Current Directions in Psychological Science*, 23(6), 421-426.

Paulhus, D. L. and Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563.

Pektaş, S. and Durmuş, G. (2022). Adaptation of the light triad scale to Turkish: a validity and reliability study. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 5(3), 664-674, https://doi.org/10.38021asbid.1167809.

Penner, L. A. (2002). The causes of sustained volunteerism: an interactionist perspective. *Journal of Social Issues*, 58, 447-468.

Penner, L. A., Fritzsche, B. A., Craiger, J. P. and Freifeld, T. R. (1995). Measuring the prosocial personality. J. Butcher and C. D. Spielberger (Eds.), *Advances in personality assessment* (pp. 147-164). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Peterson, C. and Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: a classification and handbook*. Washington, DC: American Psychological Association.

Peterson, R. D. and Palmer, C. L. (2021). The dark is rising: contrasting the dark triad and light triad on measures of political ambition and participation. *Frontiers in Political Science*, 3(657750), https://doi.org/10.3389/fpos.2021.657750.

Polatçı, S. ve Yeloğlu, H. O. (2021). Karanlık ve aydınlık kişilik özelliklerinin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Journal of Organizational Behavior Review*, 3(1), 73-87.

Prusik, M. and Szulawski, M. (2019). The relationship between the dark triad personality traits, motivation at work and burnout among HR recruitment workers. *Frontiers in Psychology*, 10, 1290, https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01290.

Raskin, R. and Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the narcissistic personality ınventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 890-902, https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.5.890.

Rauthmann, J. F. and Kolar, G. P. (2012). How "dark" are the dark triad traits? Examining the perceived darkness of narcissism, machiavellianism and psychopathy. *Personality and Individual Differences*, 53, 884-889, https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.06.020.

Rodríguez, E. A., Agüero-Flores, M., Landa-Blanco, M., Agurcia, D. and Santos-Midence, C. (2021). Moral injury and light triad traits: anxiety and depression in health-care personnel during the coronavirus-2019 pandemic in Honduras. *Hispanic Health Care International*, 19(4), 230-238, https://doi.org/10.1177/15404153211042371.

Rushton, J. P., Chrisjohn, R. D. and Cynthia Fekken, G. (1981). The altruistic personality and the self-report altruism scale. *Personality and Individual Differences*, 2, 293-302.

Ryff, C. D. and Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 719-727, https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719.

Schmid, K. and Muldoon, O. T. (2015). Perceived threat, social identification and psychological well-being: the effects of political conflict exposure. *Political Psychology*, 36, 75-92, https://doi.org/10.1111/pops.12073.

Serbest, S. ve Sökmen, A. (2021). Karanlık üçlü'den aydınlık tarafa giden yolda aydınlık üçlü ölçeği: Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Third Sector Social Economic Review*, 56(4), 2734-2744, https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.11.1705.

Sevi, B. and Doğruyol, B. (2020). Looking from the bright side: the light triad predicts Tinder use for love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(7), 2136-2144, https://doi.org/10.1177/0265407520918942.

Shen, H. and Wyer Jr, R. S. (2007). Procedural priming and consumer judgments: effects on the impact of positively and negatively valenced information. *Journal of Consumer Research*, 34, 727-737, https://doi.org/10.1086/523292.

Staub, E. (2003). *The psychology of good and evil: why children, adults and groups help and harm others.* Cambridge: Cambridge University Press.

Staub, E. (1978). *Positive social behavior and morality: social and personal influences*. New York: Academic Press.

Strohminger, N., Knobe, J. and Newman, G. (2017). The true self: a psychological concept distinct from the self. *Perspectives in Psychological Science*, 12, 551-560, https://doi.org/10.1177/1745691616689495.

Şahin, M. Y. and Ağralı Ermiş, S. (2020). The relationship between academics' dark triad traits and their organizational commitment in physical education and sport. *International Education Studies*, 13(9), 75-81, https://doi.org/10.5539/ies.v13n9p75.

Tekeş, B. and Bıçaksız P. (2021). Psychometric properties of the Turkish light triad scale. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(3), 535-556, https://doi.org/10.31682/ayna.871395.

Ulloa, I. (2019). The planner's subjective destitution: towards a hysterical-analytical triad of planning theory-research-practice. *Spatial Research and Planning*, 77(2), 181-198, https://doi.org/10.2478/rara-2019-0009.

Vernon, P. A., Villani, V. C., Vickers, L. C. and Harris., J. A. (2008). A behavioral genetic ınvestigation of the dark triad and the big 5. *Personality and Individual Differences* 44, 445-452, https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.09.007.

Wai, M. and Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 52, 794-799.

Zeigler-Hill, V., Martinez, J. L., Vrabel, J. K., Ezenwa, M. O., Oraetue, H., Nweze, T., Andrews, D. and Kenny, B. (2020). The darker angels of our nature: Do social worldviews mediate the associations that dark personality features have with ideological attitudes?. *Personality and Individual Differences*, 160(July), 109920, https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.109920.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Social Data Production With Property-Field Techniques

Mülkiyet-Saha Teknikleriyle Sosyal Veri Üretimi

Harita Yük. Müh. Yasemin KULEYİN
TDMMB (Türk Dünyası Mühendis Mimarlar Birliği)
yaseminkuleyin@gmail.com
0000-0002-6466-8224

ABSTRACT

"Human" is at the focal point of all strategies produced recently in the world, both in engineering projects and in technology-urban transformation-digital intelligence-big data analysis and management.

The main purpose of this study is to emphasize the importance of "people-oriented" strategies in engineering and technology projects, and to point out that cadastral studies produce not only technical data but also social data and that these data can be used for social analysis. This approach aims to make projects more effective and successful. It also shows that the people-oriented approaches underlying Turkey's success in Somalia offer the opportunity to achieve similar success in other countries.

Studies on property in the field do not only produce technical data; they also produce topographical data as well as social data, and cadastral records, which form the basis of ownership, blend social data with topographical data to provide support for social analysis of the locality you are studying. Many existing urban transformation, post-disaster studies, architectural etc. in Turkey constitute the data underlying the production of the underlying documents in the studies. Especially in foreign countries, it is foreseen that such teams will bring success at the point of global impact, as effective communication with the people in the region will be ensured with priority field contact.

Keywords: cadastre, social data, people-oriented projects, global impact, property

ÖZET

Dünya'da son dönemlerde üretilen gerek mühendislik projelerinde gerekse de teknoloji-kentsel dönüşüm-dijital zeka-büyük veri analizi ve yönetimi konularına dair üretilen tüm stratejilerin odak noktasında "insan" bulunmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, mühendislik ve teknoloji projelerinde "insan odaklı" stratejilerin önemini vurgulamakla birlikte kadastro çalışmalarının sadece teknik veri değil aynı zamanda sosyal veri de ürettiğini ve bu verilerin sosyal analizler için kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu yaklaşım, projelerin daha etkili ve başarılı olmasını sağlamayı hedefler. Ayrıca, Türkiye'nin Somali'deki başarısının altında yatan insan odaklı yaklaşımların, diğer ülkelerde de benzer başarıları elde etme fırsatı sunduğunu göstermektedir.

Sahada mülkiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece teknik veri üretilmemektedir; topoğrafik verinin yanı sıra sosyal veri de üretilir ki mülkiyetin esasını oluşturan kadastro tutanakları sosyal veri ile topoğrafik veriyi harmanlayarak, çalışma yaptığınız yöreye dair sosyal analizine destek

sağlama imkanı sunmaktadır. Türkiye'de mevcut birçok kentsel dönüşüm-afet sonrası çalışmalar-imar vb. çalışmalarda dayanak evraklarının üretiminin temelindeki veriyi oluşturmaktadır. Bilhassa harici ülkelerde, bu tür ekiplerin öncelikli saha teması ile bölgedeki insanlarla etkin iletişim sağlanacağından, küresel etki noktasında da başarı getireceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler kadastro, sosyal veri, insan odaklı projeler, küresel etki,mülkiyet.

1.GİRİŞ

Türkiye'de ve Dünya'da son dönemlerde üretilen gerek mühendislik projelerinde gerekse de teknoloji-kentsel dönüşüm-dijital zeka-büyük veri analizi ve yönetimi konularına dair üretilecek tüm stratejilerde odak "insan olmalıdır" ekseninde bir araya gelinmiştir. Gecikmeli farkındalık olarak da görülebilecek bu yeni akımın mimarlarının da bizler olması adına "insan kendini yeniden keşfediyor" olarak da tanımlanabilir bir durumdur. Böylesi bir kestirme yorum yapmak biz mühendisler için bilhassa sahada proje geliştiren yöneten kısımda olanlar için oldukça nettir. Bilhassa Mülkiyet Mimarlarının (Harita Kadastro Mühendisleri) sahada mülkiyet tesisini hukuka uygun kurabilmelerinin en yalın hali "insan" odaklı olmayı zorunlu kılmaktadır. Sahada mülkiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece teknik veri üretilmemektedir; topoğrafik verinin yanı sıra sosyal veri de üretilir ki mülkiyetin esasını oluşturan kadastro tutanakları muazzam sosyal veri içermektedir. Sosyal veri ile topoğrafik veriyi harmanladığınızda; çalışma yaptığınız yöreye dair sosyal analiz rahatlıkla yapılabilmektedir.

Sosyal bilimler, insan davranışı ve toplumu anlamamız için gerekli olan bilgilere sahiptir. Bu bilgiler, karmaşık toplumsal sorunların ele alınması, daha iyi politikalar geliştirilmesi ve daha bilinçli ve sürdürülebilir bir toplum inşa edilmesi için gereklidir.

Sosyal bilimler, doğa bilimleri gibi sistematik araştırma ve analiz yoluyla bilgi üretir. Bu bilgi üretimi, sosyal bilimlerin bilimsel bir disiplin olduğunu göstermektedir.

Bu noktaya dikkat çekmek adına doğu ve güneydoğu bölgelerinde muhtelif iller seçilerek sosyal veriler tamamen tapu ve kadastro personeli, LİHKAB ve özel sektör marifetiyle oluşturularak Sosyo-Kentsel Dönüşüm Modeli" adı altında proje olarak Çevre Ve Şehircilik Bakanlığına (o tarihteki adıyla) Mart/2016 yılında sunulmuştur.

Kadastronun önemli olan sosyolojik yönü aynı zamanda ülkedeki insanların kültürü ve davranış tarzını bile belirlemektedir. Çünkü Kadastral sınır, Mahkemede sınır ihtilafları, sınır ve mülkiyetten kaynaklanan cinayetler ya da yıllarca sürebilecek sınır dostlukları ve hatta ailede miras malının intikalinden doğabilecek memnuniyetlik ya da memnuniyetsizlik gibi toplumu derinden etkileyebilecek ve yönlendirebilecek bir güce sahip olması nedeniyle bireyin komşusu ile arasındaki mülkiyet sınırı ayrı bir kültür olup; etnik sebep ve değerler açısından tanımlanması gerekmektedir.

Türkiye'de 2015 yılında düzenlenen Dünya Kadastro Zirvesi ile uluslar arası düzeyde tarihsel bağ- ortak coğrafya- ortak din çatısında buluştuğumuz ülkelerin *kadastrosuna yapmaya talipli olduğumuz ülkeler nazarında bu dizilerin senaryo, reklamlarında yer almak suretiyle ulaştığı kitle pazarında hafızalarda kalacaktır çünkü* Kadastro Zirvesi ile hedef alınan ülkelerin %80 i dizi ihraç ettiğimiz ülkelerdir ve ihracat değeri giderek yükselmektedir haliyle hedeflerimizin sonuca ulaşması noktasında stratejik önem taşıdığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda Sosyal ve çevresel değer yakalama yönteminde, mülkiyetçi saha ekiplerinin veri işçiliği yaptığı göz ardı edilmemeli; mülkiyete ilişkin mahalde yaşayan ve yaşananlarla yüz

yüze olup sahada çok amaçlı kullanıma esas sosyal veri de ürettiği bir nevi duyguların temsilcisi olarak tanımlanabilirdir.

Türkiye' nin Somali neden-nasıl başarılı olduğu hakkındaki raporda (Turkey in Somalia : Shifting Paradigms of Aid / Gizem Sucuoglu & Jason Stearns) değinilen hususların ana fikri ;"***Ülkemizin insan ve toplum odaklı verdiği taahüdlerle tutarlı insani ve insani özellikleri birleştiren bir modelin parçası olarak çatışma önleme ve barış inşaasında bölgesinde küresel olarak görüntü ve güç elde ederek başrol oyuncu olduğu"*** yönündedir ki bu da kadastro ekiplerinin gerek görev tanımı gerekse de çalışma tarz ve prensipleri ile bire bir uyumlu olarak iddiamızı somutlaştırdığı yönünde yorumlanabilecektir.

2. YÖNTEM

Sahada mülkiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece teknik veri üretilmemektedir; topoğrafik verinin yanı sıra sosyal veri de üretilir ki mülkiyetin esasını oluşturan kadastro tutanakları muazzam sosyal veri içermektedir. Sosyal veri ile topoğrafik veriyi harmanladığınızda; çalışma yaptığınız yöreye dair sosyal analiz rahatlıkla yapılabilmektedir.

Çalışma mantığında öncelikle sosyal bilimlerin bilimsel statüsünün önemi, mahallinde yapılan kadastronun üretim mevzuatında kullanılan yöntemler ile Türkiye'nin Somali'de angajmanı beraber analiz edilmiştir.

2.1 Sosyal bilimlerin bilimsel statüsünün önemi:

Sosyal bilimler, insan davranışı ve toplumu anlamamız için gerekli olan bilgilere sahiptir. Bu bilgiler, karmaşık toplumsal sorunların ele alınması, daha iyi politikalar geliştirilmesi ve daha bilinçli ve sürdürülebilir bir toplum inşa edilmesi için gereklidir.

Sosyal bilimler, doğa bilimleri gibi sistematik araştırma ve analiz yoluyla bilgi üretir. Bu bilgi üretimi, sosyal bilimlerin bilimsel bir disiplin olduğunu göstermektedir.

Sosyal bilimlerin bilimsel statüsünün topluma çeşitli olumsuz etkileri vardır. Bu etkilerden bazıları şunlardır:

Kanıta dayalı politika oluşturmanın önündeki engeller: Sosyal bilimlerin bulguları ve tavsiyeleri, politika yapıcılar tarafından genellikle göz ardı edilir. Bu durum, sosyal sorunların temel nedenlerini ele almada başarısız olan ve hatta mevcut sorunları daha da kötüleştirebilen politikalara yol açabilir.

Toplumsal ilerleme ve kalkınmanın önündeki engeller: Sosyal bilimler, yoksulluk, eşitsizlik ve ayrımcılık gibi karmaşık toplumsal sorunların anlaşılması ve çözümü için gerekli bilgileri sunar. Ancak, sosyal bilimlerin bilimsel titizliğine yönelik şüphecilik, bu sorunların ele alınmasında ilerlemeyi engelleyebilir.

Araştırma ve finansman için caydırıcı: Sosyal bilimlerde bilimsel titizlik eksikliği algısı, araştırmacıların bu alanlarda kariyer yapmaları için caydırıcı bir unsur oluşturabilir. Ayrıca, azalan finansman sosyal bilimlerde yürütülen araştırmaların kapsamını ve derinliğini sınırlayabilir.

Transdisipliner işbirliğinin altının oyulup gitmesi: Sosyal bilimler, birçok toplumsal sorunun ele alınması için gerekli olan çok disiplinli işbirliğine önemli katkılar sağlar. Ancak, sosyal bilimlerin bilimsel geçerlilikten yoksun olduğu yönündeki yanlış kanı, bu katkıların takdir edilmemesine yol açabilir.

Sosyal bilimlerin bilimsel statüsünün iyileştirilmesi için atılması gereken adımlar şunlardır:

Sosyal bilimlerin güçlü yönlerinin ve zorluklarının kabul edilmesi: Sosyal bilimlerin, doğa bilimlerinden farklı olarak karmaşık bir insan davranışını incelemesi, kontrollü deney yapmanın zorluğu ve metodolojik çeşitliliği gibi zorluklarının olduğu kabul edilmelidir. Ancak, bu zorlukların sosyal bilimlerin bilimsel bir disiplin olduğu gerçeğini değiştirmediği de kabul edilmelidir.

Metodolojik çeşitliliğinin ve yorumlayıcı yaklaşımlarının benimsenmesi: Sosyal bilimlerin, farklı araştırma sorularına yanıt vermek için farklı metodolojileri kullanması gerektiği kabul edilmelidir. Bu metodolojilerin, sosyal bilimlerin bilimselliğini zedelemeden, insan davranışını ve toplumu daha iyi anlamamıza yardımcı olması gerektiği kabul edilmelidir.

Sosyal bilimlerin katkılarının takdir edilmesi: Sosyal bilimlerin, karmaşık toplumsal sorunların ele alınması, daha iyi politikalar geliştirilmesi ve daha bilinçli ve sürdürülebilir bir toplum inşa edilmesi gibi alanlarda önemli katkılarda bulunduğu kabul edilmelidir. Bu katkıların, sosyal bilimlerin bilimsel statüsünü güçlendirmek için kullanılması gerektiği kabul edilmelidir.

Transdisipliner işbirliğinin teşvik edilmesi: Sosyal bilimlerin, diğer disiplinlerle işbirliği yaparak daha kapsamlı ve derinlemesine bir anlayışa ulaşabileceği kabul edilmelidir. Bu işbirliğinin, sosyal bilimlerin bilimsel statüsünü güçlendirmek için kullanılması gerektiği kabul edilmelidir.

Sonuç olarak, sosyal bilimlerin bilimsel statüsünün iyileştirilmesi, toplumsal ilerleme ve kalkınma için önemli bir konudur. Bu konuda atılacak adımlar, insan davranışını ve toplumu daha iyi anlamamıza, karmaşık toplumsal sorunları ele almaya ve daha iyi politikalar geliştirmeye yardımcı olacaktır.

2.2. Kadastro Çalışma prensipleri :

Mülkiyet tesisi için insan odaklı yaklaşımın önemi:

Mülkiyet Mimarlarının (Harita Kadastro Mühendisleri), mülk sahiplerinin haklarını ve ihtiyaçlarını anlamak için "insan" odaklı olmaları gerekir.

Kadastro çalışmaları hem teknik hem de sosyal veri üretir. Sosyal veri, kadastro tutanakları aracılığıyla toplanır ve mülkiyet tesisi için önemlidir.

Kadastro sınırı, toplumu derinden etkileyebilecek ve yönlendirebilecek bir güçtür. Mülkiyet sınırı, etnik sebep ve değerler açısından tanımlanmalıdır.

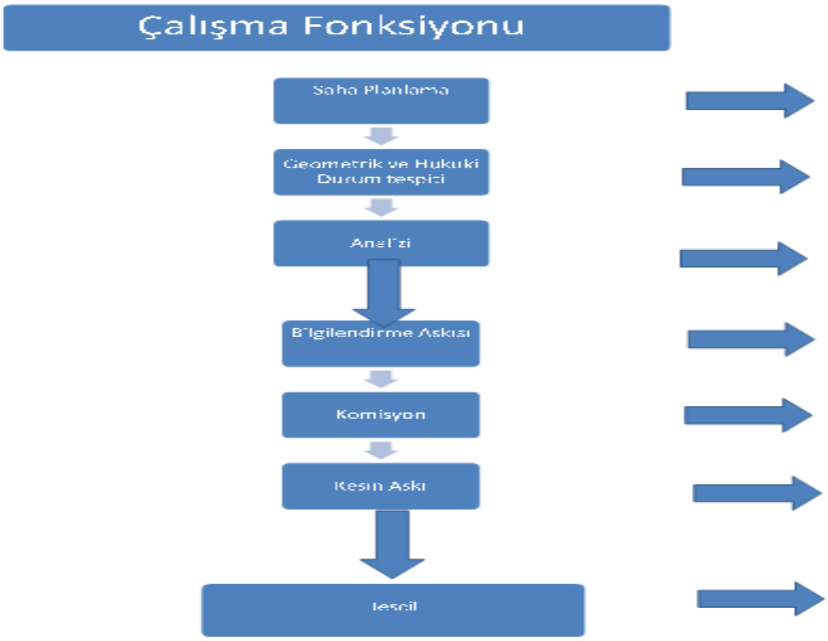

Şekil 1-Kadastro Çalışma Fonksiyonu

Mülkiyet tesisi için insan odaklı yaklaşımın faydaları:
Mülk sahiplerinin haklarının ve ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını sağlar.
Mülkiyet tesisinin daha doğru ve adil olmasını sağlar.
Toplumsal çatışmaların önlenmesine yardımcı olur.
Mülkiyet tesisi için sosyal verilerin kullanımının faydaları:
Mülk sahiplerinin geçmişi ve mülkiyetle ilgili anlaşmazlıkları hakkında bilgi sağlar.
Mülkiyet tesisinin daha doğru ve adil olmasını sağlar.
Toplumsal çatışmaların önlenmesine yardımcı olur.
Kadastro sınırının toplum üzerindeki etkisi:
İnsanların toprak ve kaynakları kullanma şeklini belirler.
İnsanların komşularıyla olan ilişkilerini etkileyebilir.
Toplumsal çatışmalara neden olabilir.

2.2.1 Proje Üreticleri-Yöneticileri Yönüyle Sosyal Verinin Önemi:

Proje Üretimi Döngüsü Çizelgesi

Aşama	Hedefler	Eylemler	Sonuçlar
Planlama	Projenin amacını, kapsamını, zaman çizelgesini, bütçesini ve risklerini belirlemek	Projenin gereksinimlerini belirlemek, proje planını hazırlamak, proje bütçesini hazırlamak, proje risklerini belirlemek	Projenin temel çerçevesini oluşturmak
Tasarım	Projenin nasıl gerçekleştirileceğini belirlemek	Projenin mimarisini tasarlamak, projenin işlevsel özelliklerini tasarlamak, projenin kullanıcı arayüzünü tasarlamak	Projenin detaylı planını oluşturmak
Uygulama	Projenin planlandığı şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak	Projenin kodlanmasını yapmak, projenin test edilmesini yapmak, projenin devreye alınmasını yapmak	Projeyi üretmek
Denetim	Projenin ilerlemesini izlemek ve gerekli düzeltmeler yapmak	Projenin ilerlemesini izlemek, projenin risklerini yönetmek, projenin maliyetini yönetmek	Projeyi kontrol altında tutmak
Kapanış	Projenin tamamlanmasını ve sonuçlandırılmasını sağlamak	Projenin kullanıcılara teslim edilmesini yapmak, projenin sonuç raporunun hazırlanmasını yapmak, projenin değerlendirilmesini yapmak	Projeyi tamamlamak

Şekil 2-Proje Üretimi Döngüsü Çizelgesi

Şekil-2 de görüldüğü üzere Proje Üretiminin planlama,uygulama, denetim ve hedeflenen zamanda ve maliyette başarılı olmasındaki riskleri belirlemek ve riskleri yönetmek hususlarında sosyal veri- projenin uygulama sahası yani mahallinde yaşayan insanlar, beklentileri, tutumları vb. etkenler ölçülemez olduğundan öngörülmezlik kaleminde değerlendirilmektedir.

Sosyal veriyi ölçmedeki zoruklar yanı sıra kadastronun üretim döngüsündeki doğal akışında; sahada mülkiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece teknik veri üretilmemektedir; topoğrafik verinin yanı sıra sosyal veri de üretilir ki mülkiyetin esasını oluşturan kadastro tutanakları sosyal veri ile topoğrafik veriyi harmanlayarak, çalışma yaptığınız yöreye dair sosyal analizine destek sağlama imkanı sunmaktadır.

Proje sahasında yaşayan insanlara yönelik bu veri, proje sahasında devamında yapılacak tüm çalışmalar açısından da fayda sağlayan sözel verilerdir.

Türkiye'de 2015 yılında düzenlenen Dünya Kadastro Zirvesi ile uluslar arası düzeyde tarihsel bağ- ortak coğrafya- ortak din çatısında buluşulan ülkelerin *kadastrosuna yapmaya talipli olunan ülkeler nazarında bu dizilerin senaryo, reklamlarında yer almak suretiyle ulaştığı kitle pazarında hafızalarda kalacaktır çünkü* Kadastro Zirvesi ile hedef alınan ülkeler Türkiye'nin film-diiz ihraç ettiği ülkelerdir ve ihracat değeri giderek yükselmektedir haliyle stratejik önem taşıdığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda Sosyal ve çevresel değer yakalama yönteminde, mülkiyetçi saha ekiplerinin veri işçiliği yaptığı göz ardı edilmemeli; mülkiyete ilişkin mahalde yaşayan ve yaşananlarla yüz yüze olup sahada çok amaçlı kullanıma esas sosyal veri de ürettiği bir nevi duyguların temsilcisi olarak tanımlanabilir olduğu düşünülmektedir.

2.3 Türkiye'nin Somali'deki Angajmanı :

Somali'de Türk Yaklaşımı, geleneksel Batılı yaklaşımlardan farklılık göstermektedir.

Türkiye'nin Somali'de angajmanı özellikle 2011 yılından günmüze yansımış olsa da iki ülke arasındaki ilişki 16. Yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Türkiye, Somali'de tarihi bağlar, stratejik önem ve yumuşak güç projeksiyonu gibi nedenlerle aktif bir rol oynamaktadır. Türkiye, Somali'ye insani yardım, kalkınma yardımı ve siyasi ve diplomatik destek sağlamaktadır. Bu destek, Somali'nin yeniden inşası ve kalkınması için önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin Somali'deki angajmanının sürdürülebilirliği için öneriler, veri yayınlama ve bilgiye erişim, politika tutarlılığı ve hesap verebilirlik, çok aktörlü ve çok yönlü yaklaşım, Somali'nin kendi liderliğini ve sahiplenilmesini destekleme, Somali'nin kalkınma önceliklerini göz önünde bulundurma ve yerel bağlamlara uyum sağlama gibi hususları içermektedir.

- Neden: Tarihi bağlar, Somali'nin stratejik önemi, Türkiye'nin Afrika'daki rolünü artırma çabaları
- Hedefler: Acil durum yardımı, kalkınma yardımı, siyasi ve diplomatik destek
- Yöntemler: Çok aktörlü ve çok yönlü yaklaşım
- Sonuçlar: Somali'nin yeniden inşası ve kalkınmasına katkı, Türkiye'nin yumuşak güç projeksiyonuna katkı

Türkiye Somali'de nasıl hizmet veriyor?

- Çok aktörlü ve çok yönlü bir yaklaşım: Türkiye, Somali'de çok sayıda aktörle birlikte çalışıyor. Bu aktörler arasında devlet kurumları, STK'lar ve özel sektör yer alıyor.
- İnsani yardım: Türkiye, Somali'ye önemli miktarda insani yardım sağladı. Bu yardımlar, kıtlık, çatışma ve doğal afetler gibi krizlere yanıt olarak sağlandı.
- Kalkınma yardımı: Türkiye, Somali'nin kalkınmasını desteklemek için de yardım sağlıyor. Bu yardımlar, eğitim, sağlık, altyapı ve kapasite geliştirme gibi alanlarda yapılıyor.
- Siyasi ve diplomatik destek: Türkiye, Somali'nin siyasi ve diplomatik gelişimini de destekliyor. Bu destek, Somali'nin barış ve istikrarını sağlama çabalarına odaklanıyor.

Türkiye'nin Somali'deki angajmanı, NeST çerçevesi ve metodolojisini yansıtıyor. Bu çerçeve ve metodoloji, karmaşık sistemlerin tasarımı ve geliştirilmesini aşamalı olarak gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Gereksinimler analizi

Türkiye'nin Somali'deki angajmanı, Somali'nin temel ihtiyaçlarını ve önceliklerini belirlemek için kapsamlı bir gereksinim analizi ile başladı. Bu analiz, Somali hükümeti, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkla yapılan görüşmelere dayanıyordu.

Tasarım

Gereksinimler analizinin ardından, Türkiye, Somali'nin ihtiyaçlarını karşılamak için bir dizi proje ve program tasarladı. Bu projeler ve programlar, Somali'nin altyapısını geliştirmek, ekonomik kalkınmasını desteklemek ve güvenlik ve istikrarı sağlamak için tasarlandı.

Kodlama

Türkiye, tasarlanan projeleri ve programları hayata geçirmek için Somalili ortaklarla birlikte çalıştı. Bu ortaklık, Somalili uzmanların ve işçilerin proje ve programlara dahil edilmesini sağladı.

Test

Türkiye, Somali'deki projelerini ve programlarını düzenli olarak test ediyor. Bu testler, projelerin ve programların belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşmadığını değerlendirmeyi amaçlıyor.

Bakım

Türkiye, Somali'deki projelerini ve programlarını sürdürmek için Somalili ortaklarla birlikte çalışıyor. Bu ortaklık, projelerin ve programların sürdürülebilirliğini sağlamaya yardımcı oluyor.

Türkiye'nin Somali'deki bazı önemli projeleri ve programları yer almaktadır:

Somali'nin altyapısını geliştirmek için: Türkiye, Somali'de yollar, köprüler, hastaneler, okullar ve diğer altyapı projelerini finanse ediyor.

Somali'nin ekonomik kalkınmasını desteklemek için: Türkiye, Somali'de küçük işletmeleri desteklemek, tarım üretimini artırmak ve turizmi geliştirmek için programlar yürütüyor.

Somali'nin güvenlik ve istikrarını sağlamak için: Türkiye, Somali'de Somali Ulusal Ordusu'nu eğitmek ve desteklemek için programlar yürütüyor.

Türkiye'nin Somali'deki angajmanı, Somali'nin uzun vadeli kalkınmasına önemli bir katkı sağlıyor.

2.4 Kadastro çalışma prensipleriyle üretilen sosyal veri ile Türkiye'nin Somali'deki Angajmanı benzerlikleri:

Türkiye' nin Somali'deki başarısını; neden (Tarihi bağlar, Somali'nin stratejik önemi, Türkiye'nin Afrika'daki rolünü artırma çabaları), hedefler (Acil durum yardımı, kalkınma yardımı, siyasi ve diplomatik destek), yöntemler (Çok aktörlü ve çok yönlü yaklaşım) ile sonuçlar (Somali'nin yeniden inşası ve kalkınmasına katkı, Türkiye'nin yumuşak güç projeksiyonuna katkı) bağlamında analiz edildiğinde; kadastronun üretim döngüsündeki doğal akışında sahada mülkiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece teknik veri üretilmemektedir; topoğrafik verinin yanı sıra sosyal veri de üretilir ki mülkiyetin esasını oluşturan kadastro tutanakları sosyal veri ile topoğrafik veriyi harmanlayarak, çalışma yaptığınız yöreye dair sosyal analizine destek sağlama imkanı sunmaktadır.

Proje sahasında yaşayan insanlara yönelik bu veri, proje sahasında devamında yapılacak tüm çalışmalar açısından da fayda sağlayan sözel verilerdir.

Bu bağlamda Sosyal ve çevresel değer yakalama yönteminde, mülkiyetçi saha ekiplerinin veri işçiliği yaptığı göz ardı edilmemeli; mülkiyete ilişkin mahalde yaşayan ve yaşananlarla yüz yüze olup sahada çok amaçlı kullanıma esas sosyal veri de ürettiği bir nevi duyguların temsilcisi olarak tanımlanabilir olduğu düşünülmektedir.

2.5 : Türkiye'nin Kentsel Yaşam Döngüsü:

Osmanlı döneminde şehir kurarken, mahallelerin odak noktaları oluşturuluyordu. Evler sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetler bu odak noktaların etrafında düzenleniyordu. İnsanlar evlerini sosyal ilişkileri dikkate alınarak inşa ediyorlardı. Ne çok yakın ne çok uzak; birbirinin rüzgârına engel olamayacak mesafede.

Mahalle olgusu; birer organik bünye gibidir. Bu organik bünyeler bazen büyüyor, bazen küçülüyor, bazen büyük hücre küçük hücreyi yutuyor, bazen de iki mahalle birleşip başka ad almaktadır.

Artık geçmişe karışmış olan mahallede insanlar birbirleriyle yakın ilişki içerisindeydi, XIX. y.y. da Osmanlı Mahallesi Arnavut kaldırımlı dar sokakların, cumbalı evlerin, bir evden sokağın karşı tarafındaki bir başka eve ip atıp çamaşır asan hanımların temsil ettiği karşılıklılık

içinde şekillenen bir yaşam alanıydı. Su temini, temizlik hatta güvenlik ve ticari işlerin yerel, gündelik denetimi vb konularda kendi işini gören mahalleli hangi dükkânın nereye açılacağı, mahalleye kimin yerleşebileceği ya da yerleşemeyeceği gibi işlere de kendisi karar verirdi.

Son dönem araştırmalara göre, günümüz kentleri süregelen bir mekânsal parçalanma süreci içerisindedir. Mevcut literatür genelinde mekânsal parçalanma, kentlerimizde giderek artan, gelecekteki boyutları ve etkilerinin hesaplanması güç olan, sosyal ve mekânsal bir ayrışma olarak tanımlanır. Ayrışma ya da parçalanma, yeni bir kavram değildir. Kutuplaşma ve modern toplumlarda farklılaşma arasında tanımlanır.

Parçalanma ekonomik, politik nedenlerle ortaya çıkan yeni bir yapılanma prensibi olarak algılanır (Kozak 2008). Parçalanma bu nedenle küreselleşmenin doğal bir karşılığı olarak da kabul edilir. Bu yüzden küreselleşmiş dünyanın dikkate almadığı bir yeniden entegrasyon yeniden dahil etme sürecidir (Tröger 2009). Özellikle mekansal ilişkiler doğru analiz edilmeli sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler mekan ruhuyla değerlendirilmelidir (Scholz 2004) (Deffner - Hoerning, 2011).

Kentler bir yandan mekânsal olarak parçalanırken, diğer yandan toplum sosyo-ekonomik ve kültürel ayrışmalarla çözülmekte; mekânda ve toplumsal yapıdaki bu iki çözülme süreci karşılıklı olarak birbirini belirlemektedir. Artan ekonomik gelir dengesizliği ile ayrışan toplum grupları mekânda kendi yaşam çevrelerine kapanırken, kentin mekânsal çözülmesi bu toplumsal ayrışmayı daha da güçlendirmektedir. Bu süreçler sonucunda kent tüm kentlilerce paylaşılan bir kamusal alan olmaktan çıkarak bir araya gelemeyen toplumsal gruplar / kültür grupları tarafından bölüşülmüş bir "kentsel alanlar kümelenmesi"ne dönüşmektedir. Cana Bilsel'e (2006) göre; "Toplumsal ayrışma süreçlerinin mekânda somutlaşmasıyla kentlilerin kolektif olarak paylaştıkları bir kamusal alanın mekânda var olma zemini ortadan kalkmaktadır.

Kolektif bir kentlilik duygusunun yerini giderek güçlenen bir toplumsal paranoyanın alması ise kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır."

D.Graham Shane'in (2011) kentsel tasarımın değişimi üzerine yazmış olduğu kitabında "Parçalanmış Şehirler-fragmented cities" olgusunu üçüncü bir kentsel model olarak tanımlamaktadır (Shane, 2011). Kentsel yönetim ile ilgi kuran bu modelde özellikle kentliler kentsel ekonomik değerin daha düşük olduğu çeper alanlarda üretilen nispeten daha ucuz ve toplu konut mantığıyla gelişen yerleşim alanlarına yönelmektedir.

İlk olarak New York kenti için J.Barnett (1996) tarafından bir çözüm olarak önerilen bu modelde, kentsel ulaşım akslarına bağlı bir gelişmeyle birlikte ünlü mimarlarca tasarlanan dünya ticaret merkezi, gökdelenler, alışveriş merkezleri ve kentsel konut alanları önerilmiş ve geliştirilmiştir. 1964 yılında Kopenhag kentinde kent yönetimi merkezi yaya akslarıyla belirlerken, 1980 yılında Londra parçalanmış metropol şemasını bir kentsel gelişme modeli olarak önermiştir. 2000'li yıllardan sonra ise karma kullanımlı konut alanlarının, alışveriş merkezlerinin rezidansların bir eleman olarak kullanıldığıve transit ulaşıma bağlı kentsel gelişme modeli (TOD - A transit-oriented development) kullanılmaktadır. Bu modelde otobüs, metro, metrobüs gibi her bir ulaşım durağını merkez alan ve 400 ila 800 m çapında bir alanda yayaların yürüyerek erişebildikleri mahalle birimleri geliştirilir (Shane, 2011).

Mekân ve insan birbirinden ayrılmaz. Birini diğerinden soyutlayarak, kültürün tek parçasıymış gibi yazamaz/konuşamazsın. Birinin elinden tutarak, diğerini yerde süründüremezsin. Birini tuttuğunda diğerini de tutmuşsun demektir. Biri kendini harflerle besleyerek sözcüğe, oradan alarak bir anlamlı cümleye dönüştürdüğünde, diğerini ruhsuz diye adlandırdığın taşları alıp şekillendirmeye ve onları üst üste koyarak anlamlı bir yapıya dönüştürürsün.

3. BULGULAR VE YORUMLAR:

3.1 Türkiye'de Kentsel Yaşam Döngüsü:

Bulgular:

Osmanlı mahalleleri, mekânsal ve toplumsal bütünlük açısından günümüz kentlerinden farklı bir yapıya sahipti. Bu farklılık, mahallelerin sosyal ilişkileri dikkate alınarak inşa edilmesinden kaynaklanıyordu.

Günümüz kentlerinde yaşanan mekânsal parçalanma, küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu sürecin kentlerin sosyal ve kültürel yapısında yarattığı olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir.

Parçalanmış kentler, kentlilerin birbirleriyle etkileşimini azaltarak, toplumsal bütünlüğü ve dayanışmayı zayıflatmaktadır. Bu durum, kentlerin daha yaşanabilir ve güvenli bir hale gelmesini engellemektedir.

Öneriler:

Kentsel tasarım ve planlama süreçlerinde, mahallelerin geleneksel yapısından esinlenilerek, sosyal ilişkileri teşvik eden mekânsal düzenlemeler yapılmalıdır.

Kentlerde, farklı gelir gruplarına ve sosyal kesimlere hitap eden, ortak kullanıma açık kamusal alanlar ve sosyalleşme fırsatları yaratılmalıdır.

Sosyal ve ekonomik adaleti sağlamak amacıyla, eğitim, sağlık, konut gibi temel hizmetlere erişimi kolaylaştıran politikalar geliştirilmelidir.

3.2 Türkiye'nin Somali'deki Angajmanı yönüyle:

Bulgular:

Tarihi bağlar: Türkiye ve Somali, yüzyıllar boyunca ticaret ve kültürel ilişkiler içinde olmuştur. Bu tarihi bağlar, Türkiye'nin Somali'de insani ve kalkınma yardımlarının daha etkili olmasını sağlamıştır.

Somali'nin stratejik önemi: Somali, Afrika'nın doğusundaki stratejik bir konuma sahiptir. Türkiye, Somali'deki istikrarın korunmasına katkıda bulunarak, kendi bölgesel çıkarlarını da korumayı amaçlamaktadır.

Türkiye'nin Afrika'daki rolünü artırma çabaları: Türkiye, son yıllarda Afrika'da giderek daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Somali'deki başarılı faaliyetleri, Türkiye'nin Afrika'daki rolünü artırma çabalarına önemli bir katkı sağlamıştır.

Acil durum yardımı: 2011'de Somali'de yaşanan kıtlık krizi, Türkiye'nin Somali'deki yardım faaliyetlerinin başlamasına neden olmuştur. Türkiye, bu kriz sırasında Somali'ye önemli miktarda insani yardım sağlamıştır.

Kalkınma yardımı: Türkiye, Somali'nin yeniden inşası ve kalkınması için de önemli miktarda kalkınma yardımı sağlamıştır. Bu yardımlar, Somali'nin altyapısının geliştirilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi alanlarda kullanılmıştır.

Siyasi ve diplomatik destek: Türkiye, Somali'nin siyasi ve diplomatik alandaki ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmaktadır. Türkiye, Somali'nin Birleşmiş Milletler'deki üyeliğinin desteklenmesi ve Somali hükümetinin uluslararası arenada kabul görmesinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Çok aktörlü ve çok yönlü yaklaşım: Türkiye, Somali'deki faaliyetlerini çok aktörlü ve çok yönlü bir yaklaşımla yürütmektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin Somali'deki faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olmasını sağlamaktadır.

Somali'nin yeniden inşası ve kalkınmasına katkı: Türkiye'nin Somali'deki faaliyetleri, Somali'nin yeniden inşası ve kalkınmasına önemli katkı sağlamıştır. Bu katkılar, Somali'nin altyapısının geliştirilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi alanlarda kendini göstermektedir.

Türkiye'nin yumuşak güç projeksiyonuna katkı: Türkiye'nin Somali'deki başarılı faaliyetleri, Türkiye'nin yumuşak güç projeksiyonuna da önemli katkı sağlamıştır. Bu katkılar, Somali halkı arasında Türkiye'ye yönelik olumlu bir imaj oluşmasına neden olmuştur.

3.3 Kadastro çalışma prensipleriyle üretilen sosyal veri yönüyle:

Bulgular:

Kadastro çalışmalarında, saha ekipleri mülkiyetle ilgili bilgiler toplamak için çeşitli yöntemler kullanır. Bu yöntemler arasında, araziyi yerinde incelemek, tapu kayıtlarını inceleyip değerlendirmek ve arazi sahipleriyle görüşmeler yapmak yer alır. Bu çalışmalar sırasında, saha ekipleri sadece teknik veri değil, aynı zamanda sosyal veri de üretir. Sosyal veri, arazi sahiplerinin sosyo-ekonomik durumu, kültürel özellikleri ve yaşam tarzı hakkında bilgi içerir. Kadastro çalışmalarının bir parçası olarak elde edilen sosyal veri, proje sahasında yapılacak diğer çalışmalar için de faydalı olabilir. Örneğin, bu veri, proje sahasında yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha iyi anlamak ve projenin daha etkili olmasını sağlamak için kullanılabilir.

Öneriler:

Türkiye, kadastro çalışmalarının sosyal ve çevresel değer yakalama yönteminde kullanılmasını teşvik etmelidir. Bu yöntem, kadastro çalışmalarının daha kapsamlı ve sürdürülebilir olmasını sağlayabilir.

4. SONUÇLAR

Türkiye’ nin Somali’deki başarısını; neden (Tarihi bağlar, Somali'nin stratejik önemi, Türkiye'nin Afrika'daki rolünü artırma çabaları), hedefler (Acil durum yardımı, kalkınma yardımı, siyasi ve diplomatik destek), yöntemler (Çok aktörlü ve çok yönlü yaklaşım) ile sonuçlar (Somali'nin yeniden inşası ve kalkınmasına katkı, Türkiye'nin yumuşak güç projeksiyonuna katkı) bağlamında analiz edildiğinde; kadastronun üretim döngüsündeki doğal akışında sahada mülkiyet üzerine yapılan çalışmalarda sadece teknik veri üretilmemektedir; topoğrafik verinin yanı sıra sosyal veri de üretilir ki mülkiyetin esasını oluşturan kadastro tutanakları sosyal veri ile topoğrafik veriyi harmanlayarak, çalışma yaptığınız yöreye dair sosyal analizine destek sağlama imkanı sunmaktadır.

Proje sahasında yaşayan insanlara yönelik bu veri, proje sahasında devamında yapılacak tüm çalışmalar açısından da fayda sağlayan sözel verilerdir.

Sınırlamalar:

Türkiye'nin Somali'deki angajmanının ölçülmesi ve değerlendirilmesi zordur.

Türkiye'nin Somali'deki yardımlarının etkisinin tam olarak anlaşılması için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik için öneriler:

Veri yayınlama ve bilgiye erişim, politika tutarlılığı ve hesap verebilirlik konusunda performansı artırın.

Çok aktörlü ve çok yönlü yaklaşımı sürdürün (yatay iletişim-sosyal veri)

Yerel bağlamlara uyum sağlamak (sosyal veri)

Vatandaşın da katılım sağladığı küçük veri akıllandırmadan büyük veriye gidişte sosyal veriyi de dikkate alan proje üretimi-yönetimi, multidisiplinerden transdisipliner yapıya geçiş metotları üretmek.

Bu bağlamda Sosyal ve çevresel değer yakalama yönteminde, mülkiyetçi saha ekiplerinin veri işçiliği yaptığı göz ardı edilmemeli; mülkiyete ilişkin mahalde yaşayan ve yaşananlarla yüz yüze olup sahada çok amaçlı kullanıma esas sosyal veri de ürettiği bir nevi duyguların temsilcisi olarak tanımlanabilir olduğu düşünülmektedir.

Türkiye, kadastro çalışmalarının sosyal ve çevresel değer yakalama yönteminde kullanılmasını teşvik etmelidir. Bu yöntem, kadastro çalışmalarının daha kapsamlı ve sürdürülebilir olmasını sağlamakla birlikte bilhassa harici ülkelerde, bu tür ekiplerin öncelikli saha teması ile bölgedeki insanlarla etkin iletişim sağlanacağından, küresel etki noktasında da başarı getireceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA:

1- Aşkun,V.(2023). Temel Bilimlerdeki Yanlış Kanılar – Sosyal Bilimler ve Toplum Üzerindeki Derin Etkileri (https://volkanaskun.com/?p=2410)

2- Aşkun, V. (2022). Karmaşık uyarlanabilir sistem bakış açısıyla sürdürülebilir kariyere ilişkin bir model önerisi (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

3- Kuleyin, Y. (2020) (ID 10558) Social Data Production With Property-Field Techniques-FIG Working Week 2020 İn Amsterdam, The Netherlands, 10-14 May

4- Sucuoğlu,G. ; Stearns,J.(2016) Turkey In Somalia: Shifting Paradigms Of Aid (Stable URL: https://www.jstor.org/stable/resrep25997.1)Published by: South African Institute of International Affairs (2016)

5-Kuleyin,Y.(2016)Sosyo-KentselDönüşümModeli-(https://www.linkedin.com/posts/yasemin-k-780697150_2016-y%C4%B1l%C4%B1na-aittir-activity-7089578647233150976-FKfs?utm_source=share&utm_medium=member_desktop)

6- Kadastro Kanunu-Üretim Yönetmeliği

7- TKGM Kadastro Tutanakları.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Evaluation of Illustration and Technical Drawing Processes in Baby and Children's Clothing Business With Designer's Opinions

Bebek ve Çocuk Giyim İşletmelerindeki İllüstrasyon ve Teknik Çizim Süreçlerinin Tasarımcı Görüşleri Kapsamında Değerlendirilmesi

Lecturer Yelda EGELİ
Maltepe University
yeldaegeli@maltepe.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4778-3770

Prof. Dr. Hatice HARMANKAYA
Selçuk University
harmankayahatice@selcuk.edu.tr
Orcid: 0000-0001-6375-7586

ABSTRACT

The design has features that aim to meet human needs and provide a high level of innovation such as general appearance, functionality, technology and production. Although it has a complex process structure, it is essentially an ordered phenomenon. The design exists in R&D but is based on the emergence of new products after modelling and testing selected designs. It is of great importance for designers in ready-made clothing companies to know their customers well, to analyse their wishes and desires correctly, to determine the fashion product expectation levels of customers, to know the production potential of the business well, and to follow seasonal trends in order to make the right decisions. In order to develop wearable products that are preferred by customers, designers should be able to mentally draw their thoughts. In the fashion design process, drawing techniques are an important dimension of the process. In the research; it is aimed to determine the activities of the designers in the baby and children's clothing businesses operating in Bursa during the fashion design processes, their drawing techniques, their thoughts on illustration and technical drawing. In the study, in which the scanning model was used within the scope of the descriptive research, video interviews were conducted with 33 designers from 321 companies in the computer environment. The images and audio recordings obtained from the questions asked with the structured interview form were primarily transcribed. Written interview records were evaluated by content analysis method. According to the findings of the research, it has been revealed that designers in the field of baby and children's clothing create their designs in a computer environment and only make technical drawings in this process. Remarkably, it has been determined that illustration and artistic drawings are not used in the sector although there are many lessons for illustration drawing in undergraduate fashion design programmes at universities.

Keywords: Children's Clothing, Technical Drawing, Illustration Drawing, Fashion Design, Designer.

ÖZET

Tasarım, insan ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, genel görünüm, işlevsellik, teknoloji ve üretim gibi yüksek seviyede yenilik sağlayan özelliklere sahiptir. Karışık bir süreç yapısına sahip olsa da özünde düzenli bir olgudur. Tasarım ar-ge içinde var olur ancak seçilen tasarımların modellenmesi ve test edilmesinden sonra yeni ürün ortaya çıkmasına dayanır. Hazır giyim firmalarında tasarımcıların doğru kararlar verebilmeleri için müşterilerini iyi tanımaları, onların istek ve arzularını doğru bir şekilde analiz edebilmeleri, müşterilerin moda ürün beklenti düzeylerini tespit edebilmeleri, işletmenin üretim potansiyelini iyi bilmeleri, sezon trendlerini takip etmeleri büyük önem taşımaktadır. Giyilebilir ve müşteriler tarafından tercih edilir ürünler geliştirmek için ise tasarımcılar zihinsel olarak düşüncelerini çizime dökebilmelidir. Moda tasarımında, çizim teknikleri sürecinin önemli boyutudur. Araştırmada, Bursa'da faaliyet gösteren bebek ve çocuk giyim işletmelerindeki tasarımcıların moda tasarım süreçlerinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerini, çizim tekniklerini, illüstrasyon ve teknik çizim konusundaki düşüncelerini belirlemek amaçlanmıştır. Betimsel araştırma kapsamında tarama modelinin kullanıldığı çalışmada 321 sayıda işletmeden 33 tasarımcı ile bilgisayar ortamında görüntülü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılandırılmış görüşme formu ile sorulan sorulardan elde edilen görüntü ve ses kayıtlarının öncelikli olarak transkripsiyonu yapılmıştır. Yazılı hale getirilen görüşme kayıtları içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; bebek ve çocuk giyimi alanındaki tasarımcıların, tasarımlarını bilgisayar ortamında gerçekleştirdikleri, bu süreçte sadece teknik çizim yaptıkları ortaya çıkmıştır. Dikkat çekici olarak üniversitelerde lisans düzeyindeki moda tasarımı programlarında illüstrasyon çizimine yönelik oldukça fazla ders verilmesine rağmen sektörde illüstrasyon ve artistik çizimlerin kullanılmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Giyimi, Teknik Çizim, İllüstrasyon Çizimi, Moda Tasarımı, Tasarımcı.

1. LİTERATÜR

Yüzyıllardan beri mevcut olan ve yaratılmayı sürdüren ekonomik-sosyolojik tabanlı tüketim; sosyal toplumu oluşturan bireylerin problemlerine, gereksinimlerine çözüm getirmek ya da yeni ihtiyaçlarını ortaya çıkarabilmek için moda ve tekstil sektörüne gereksinim duymaktadır (Yılmaz, 2014, s. 9, 10). Moda ve tekstil sektöründe marka yaratmak için özgün tasarımlara ihtiyaç duyulmakla birlikte, bu sayede tüketicinin dikkati de çekilmektedir. Bu tasarımlar sayesinde görsel anlamda farklı malzemeler kullanılarak farklı koleksiyonlar ortaya çıkarken, tasarımcılar yaratıcılıklarını sergilemektedirler. Teknik bilgi ve malzemeye sahip olan tasarımcı, yaratıcılık ile bütün niteliklerini birleştirdiğinde ortaya özgün tasarımlar çıkarmaktadır. Tasarım, zihinde beliren düşünce ve tasavvur olarak adlandırılmaktadır. Bir eserin, bir projenin zihinde tasarlanan hali şeklinde de tanımlanabilmektedir (Güngör, 2005, s. 5). Tasarım, insan ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, genel görünüm, işlevsellik, teknoloji ve üretim gibi yüksek seviyede yenilik sağlayan özelliklere sahiptir. Karışık bir yapıya sahip olsa da özünde düzenli bir olgudur. Tasarımın özünde; amaç, özgünlük, bilinç, kendine özgü teknik bilgi ve yaratıcılık bulunur (İnan, 2006, s. 19). Tasarım, tekrarlanan ve karmaşık bir döngü olmakla birlikte her moda tasarımcısı belirli bir düzende benzer rotalar izleyebilmektedir (Weber, 2008, s. 172-187). Tasarımın, modayla doğru orantılı ilişkilendiriliyor olması, giyimde fonksiyon ile estetik dengesinin kurulmasına yarar sağlamaktadır (Yetmen, 2016, s. 746). Bilim olarak estetiğin 18'inci yüzyılda Alman filozof Alexander Baumgarten'in çabaları sonucunda başlamış olduğu kabul görmekle birlikte, güzel ve duyularla alakası nedeniyle antik çağlara kadar geriye doğru ele alınabilmesi olasıdır. Estetik anlayış, insanların bilincinin deneyimlerinin ve gelişiminin yansıması olarak görülmektedir (Ahat ve Öztürk, 2018, s. 84). İşlev, diğer adıyla fonksiyon, basit tanımıyla meydana çıkarılan ürünün bir amaca hizmet etmesi durumudur. Su koymak için bir kap, bir şeyi kesmek için keskin bir metal, vücudumuzu örtmek amacıyla iplikleri kullanarak bir kumaş tasarlanabilir. Bu sebepledir ki işlev ve biçim bütünlük içinde olmalıdır. Biçim, fonksiyonu izler ve fonksiyon istenen neticeyi verirse, biçim amaca ulaşmış olur. İşlevini yerine getirmesi gereken bir üründe işlev, tasarlama aşamasında estetik öğeler kazandırma durumunda sınırlayıcı unsur olabilmektedir. Bununla birlikte fonksiyon yaygın bir şekilde objelerin görünümünü sınırlı hale getiren bütün faktörleri örtmekte kullanılmaktadır (Önlü, 2010, s. 87, 88). Zaman içinde eskiye nazaran hızlı ve dinamik bir değişim söz konusudur. Tasarımcılardan bilgileri ve yetenekleri ile kısa süreli yeni çözümler ve farklı çözüm yolları bulmaları istenmektedir. Tasarım için ortaya konulacak bilgi ile üretilecek fikirler çok önemlidir (Denel, 1970, s. 11). Yeni yönetim stratejilerinin, yeni teknolojilerin, entelektüel akımların ve yeni sosyal güçlerin etkisiyle tasarım problemlerinin sınırlarının genişlemeye başlaması ürünlerin tasarıma dönüşümünü hızlandırmaktadır. Bu sebeple tasarım pratiğinin eski bileşenleri yetersiz olmakta, söz konusu durum hem akademik ortamda hem de tasarım pratiğinde, tasarıma ilişkin birçok kavram ve tanımın içeriğinde değişimlere ve dönüşümlere yol açmaktadır (Tok, 2013, s. 51). Tasarımcı, fikir oluşturma sürecinden, nihai ürüne dönüştürme sürecine kadar bir dizi faaliyet gerçekleştiren kişidir. Farklı alanlarda çalışmakta olan tasarımcılar içinde moda tasarımcılarına stil yaratan insan anlamına gelen stilist denilmektedir (Ertürk ve Erdoğan, 2012, s. 3). Giyim sektörü; kumaşların giysilere dönüştüğü satış, dağıtım ve üretimin beraber yapıldığı emek yoğun bir sektördür (Yücel ve Tiber, 2018, s. 371). Giysi tasarımı; pazar koşulları, pazar hakkındaki verilerin nasıl ve hangi yollardan toplandığı, hedef kitle profili, ürün çizgisi, işletmenin büyüklüğü gibi ölçütler bakımından çeşitlilik ve farklılık göstermekle birlikte, mutlaka bir sürece gereksinim duymaktadır (Weber, 2008, s. 172-187). Tasarımcı, araştırma yaptığı, yenilikleri takip ettiği ve bunları kullandığı kadar özgün olabilmektedir. Bu tür koleksiyonlar işletmelerin kendilerini tanıtma yöntemi olarak da gösterilebilmektedir (Yılmaz, 2000, s. 13). Koleksiyonlar oluşturulurken izlenecek tasarım süreci; piyasa araştırması, hedef kitle analizi, konsept araştırması, kumaş ve malzeme araştırması, maliyet hesaplaması, üretim planı yapılması,

artistik ve teknik çizimlerin oluşturulması gibi aşamalar gerektirmektedir (Erdoğan, 2011, s. 14). Giysi tasarımının ilk aşamasını kapsamlı ve geniş bir piyasa araştırması oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öncelikli olarak belirtilmesi gereken çocuk, kadın ve erkek şeklinde hedef tüketicilerin kimler olduğunun ve yaş gruplarının belirlenmesidir. Tasarımcılar; yurt dışında ve yurt içinde moda fuarlarına ve defilelerine katılmalarının yanı sıra, trend analizlerini ve moda ile ilgili yayınları takip ederek, kültürel ve sosyal etkinliklerde yer alarak, malzeme araştırması yaparak hedef sezona yönelik tasarımlar için belirleyici özellikler hakkında fikir sahibi olmalıdırlar. Elde edilecek bütün bu bilgiler ışığında, tasarımcılar bilgi birikimlerini ve yeteneklerini de üzerine katarak yaratıcı modeller geliştirmektedirler (Görsel 1).

Görsel 1. Sezon Araştırması Örnek Çalışmalar (Yelda Egeli Kişisel Çizim Arşivi, 2019 Sonbahar-Kış Koleksiyonu)

Çizilmiş olan tasarımlar; uygun kumaşlar, aksesuarlar, desenler, süslemeler ve renklerle bütünleştirilmelidir. Hazırlanacak tasarımlar üretilebilirliği, pazara uygunluğu da göz önüne alınarak, maliyet açısından da değerlendirilip bu çerçevede koleksiyon için seçimler yapılmalıdır (Özdoğan, 1994, s. 86). Moda tasarımında, kumaşların giysi modeline uyumunun yanında, beden üzerindeki ergonomik özellikleri de son derece önemlidir. Model geliştirme sürecinde tasarımcılar, tasarımını yaptığı giysiyi vücut tipiyle birlikte en iyi yansıtacak moda figürünü seçmelidirler. Moda tasarımcıları, tasarımlarını somutlaştırma aşamasında iki farklı çizim türü kullanmaktadır. Bunlardan birincisi ölçülü bir şekilde yapılmasının yanında, üretim detaylarının gösterildiği teknik çizim, ikincisi abartılı bir görsel anlatımla birlikte sunumun hedef alındığı artistik çizim olarak karşımıza çıkmaktadır (Burke, 2006, s. 17).

Moda resminde artistik çizim genellikle modanın renklerle ve çizgilerle anlatımı şeklinde tanımlanabilmektedir. Başka bir tanıma göre ise, bir giysi modelinin aksesuarlarıyla yani tamamlayıcı öğeleri ile çağdaş moda anlayışı çerçevesinde renklerle ve çizgilerle anlatımıdır (Komşuoğlu vd., 1986, s. 41). Giysinin bütünlük, öz, hareket, doku, fon, renk, oran, biçim ve çizgi gibi öğelerle sanatsal olarak yorumlanmasıdır. Giysi tasarımı çerçevesinde tasarlanan görünümü yakalayabilmek için renk çizgi ve her çeşit efektlerin yardımıyla bir bütün olarak düşünüp (giysi, kemer, çanta, ayakkabı, aksesuar, makyaj, saç tuvaleti vb.) anlatılmak istenilenin ön plan dahilinde gösterimidir (Baş, 2004, s. 16). Yaratıcı ve yenilikçi olan illüstratörler, modelde ön plana çıkmasını istedikleri özellikleri vurgulayabilmektedir. Moda illüstrasyonu, moda tasarımının pratik, teorik ve teknik öğeleriyle alakalıdır. Giyim sanayinin gelişmesi sürecinde önemli bir rolü olan moda illüstrasyonu, giyimde yeterli beceri ve bilgiye sahip olan moda yaratıcılarının, moda resimleriyle beğeni toplayarak olumlu bir pazar yaratımında etkili olmaktadır (Özel, 2019, s. 23). Moda illüstrasyonu, sadece giyim sektöründe değil, grafik sanatında yer bulabilmektedir. Moda illüstrasyon çizimleriyle, vücut oranlarında çalışarak, onları abartarak ve değiştirerek modelin çekici hale gelmesi sağlanabilmektedir. Moda illüstrasyon çalışmalarını yürütecek sanatçıda, yetenekle birlikte yaratıcı gücün de olması gerekmektedir. Bütün bunların yanında siluet hazırlayabilmek için insanların anatomik yapılarını çok iyi bir şekilde incelemek de önemlidir. Moda illüstrasyon çizimleri direkt olarak alıcıya yani müşteriye hitap etmektedir. Bu çizimler ile giysilerin insanların üzerinde formu, vücuda oturuşu ve duruşu belirlenmektedir (Görsel 2). Moda figürleri giysi modelinin sunulması amaçlanarak çizilmektedir. Giysi modeli dengeli ve sağlam bir figürün üzerinde

güzel gözükmektedir. Moda figürü bu bakımdan çok önemli hale gelmektedir (Kürşad, 2008, s. 112). Moda resmi çalışmaları sürecinde, giysi modelinde olan yaratıcılık ne kadar önemliyse, modelin sunulmuş olduğu moda silueti de o kadar önemlidir (MEGEP, 2006, s. 39).

Görsel 2. Artistik Çizim Örnekleri, (URL1, 2020, URL2, 2020)

Teknik çizim, teknik elemanlarca bir mekanizmanın, bir inşaatın, bir cismin ölçü ve biçimlerini anlatmak için kullanılan çizgi lisanı olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte teknik resim, endüstride imalatının yapılacağı takım, makine ve bunlar gibi parçaların şekil ölçü ve bütün özelliklerini çizgiler vasıtasıyla açıklayan, birbirlerine yabancı teknik elemanların, mesleki olarak iletişimini sağlayan uluslararası dildir (Gürşahbaz, 2008, s. 38).

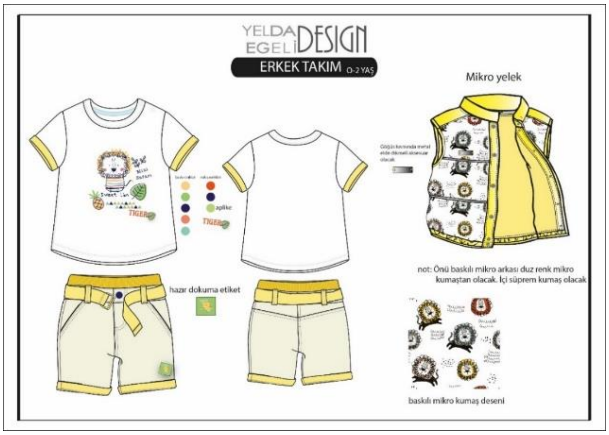

Görsel 3. Bilgisayar Programında Çizilen Teknik Föy Örneği (Yelda Egeli Kişisel Çizim Arşivi, 2020 Erkek İlkbahar-Yaz Koleksiyonu)

Teknik çizim hazır giyim sektöründe iletişim, verimlilik, kalite ve üretim esasları doğrultusunda oldukça gereklidir. Ürünün daha detaylı anlatılmasını sağlar. Bunun için de tasarımının ifade etmek istediği tasarımın nasıl yapılacağı hakkında tam ve kesin teknik bilgi sahibi olması gereklidir (Saner ve Ünver, 1945, s. 2). Teknik çizim işletmelerde tek bir ortak dil oluşmasında ve detayların kesinleştirilmesinde kullanılır. Tasarım ürünü için sadece bir teknik föy oluşturulabildiği gibi aynı tasarım için birden çok teknik föy çizilerek detaylandırmalar yapılabilir (Görsel 3). İşletmelerde tasarımcının detaylandırarak teknik çizimini oluşturduğu tasarım ile üretimden çıkan ürünlerin birebir aynı olması gerekir. Fakat bazı durumlarda işletmenin malzeme temini, model makinecinin yetkinlikleri, üretim bandının koşulları, üretim sorumlularının insiyatifleri doğrultusunda tasarım ile üretimden çıkan ürün arasında farklar oluşabilmektedir (Görsel 4).

Görsel 4. Yapılan Teknik Çizim ile Üretilen Ürün Arasında Farkın Olduğu Örnek (Yelda Egeli Kişisel Çizim Arşivi, 2013 Kız Sonbahar-Kış Koleksiyonu)

Çizilen tasarım ile nihai ürün arasında bu farkların oluşmaması için tasarım sürecinin hazırlık aşamasında pazar araştırmasının güçlü yapılması gerekmektedir. Özelikle kumaş ve yardımcı malzeme açısından sektördeki mevcut potansiyeller üzerinden tasarım çalışmaları yürütülmelidir.

2. YÖNTEM

Araştırmada bebek ve çocuk giyim işletmelerindeki tasarımcıların koleksiyon hazırlama süreçlerine dair tasarım uygulamalarını inceleyerek kullandıkları illüstrasyon ve teknik çizim tekniklerine yönelik görüşlerinin belirlemesi amaçlanmıştır. Nitel verilere dayanan çalışmada betimsel yöntem kapsamında tarama modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, "*gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma*" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Nitel araştırmada araştırılan durum ve olaylar kendi içerisinde ele alınarak, kişilerin onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanmaktadır (Altunışık vd., 2010, s. 302).

Araştırma sürecinin ilk aşamasında Bursa'daki bebek ve çocuk alanında faaliyet gösteren işletmelerdeki tasarımcılar ile ön görüşmeler yapılmıştır. Ön görüşmeler sonrasında veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve kapsam geçerliliği açısından pilot çalışma yapılmıştır. Merriam (2015, s. 87), görüşme formlarındaki sorularda bulunması gereken özellikleri şu şekilde belirtmektedir: "*Daha önceden hazırlanmış görüşme kılavuzu yarı yapılandırılmış görüşme sorularını içerir, sorular esnektir, her katılımcıdan spesifik veriler toplanır.*". Görüşme formundaki soruları; demografik sorular, deneyim/davranış soruları, fikir/inanç soruları, bilgi soruları ve duyumsal sorular olmak üzere beş grupta toplamak mümkündür (Kümbetoğlu, 2015, s. 84). Çalışmada gerektiği durumlarda sorulara ilave olarak doğaçlama soru sorulmuş ve bu yöntemle araştırılan konu hakkında daha detaylı bilgiler edinilmiştir. İkinci aşamada, alanında uzman olan 6 öğretim elemanına hazırlanan pilot görüşme formu mail ortamında gönderilerek yorumları alınmış ve bu yorumlar doğrultusunda ölçek üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, 6 ana grupta 25 sorudan oluşmaktadır. Üçüncü aşamada verilerinin toplanmasına yönelik geliştirilen ölçek ile Bursa Ticaret ve Sanayiciler Odasına kayıtlı bebek ve çocuk alanında tasarımcı olarak çalışan 33 stiliste, bilgisayar ortamında yüz yüze görüşme uygulanmıştır. Çocuk giysi üretiminde çalışan tasarımcıların seçilmesindeki neden; model, malzeme, süsleme, ölçü ve dikim açısından çocuk giysilerinde tasarım ve üretim açısından çizim tekniklerinin dikkat gerektirmesidir. Dördüncü aşamada, uygulanan görüşme formundan elde edilen veriler analiz edilerek bu

analizler doğrultusunda yorumlar yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Bursa'daki hazır giyim sektöründe bebek ve çocuk giysi üretimi yapan işletmelerde stilist olarak çalışan tasarımcılar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise "ölçüt örnekleme" tekniği kullanılarak seçilmiştir. Burada anlatılmak istenen ölçüt veya ölçütler araştırmacı vasıtasıyla oluşturulur ya da daha önceden hazırlanmış olan bir ölçüt listesi kullanılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 122). Ölçüt örnekleme tekniğine göre araştırma örnekleminin seçilmesi için kullanılan ölçütler aşağıda verilmiştir.

- Tasarım biriminde sorumlu olarak çalışması,
- Bebek ve çocuk giysi tasarımı alanında çalışıyor olması,
- Çalıştığı firmanın Bursa Ticaret ve Sanayi odasına kayıtlı olması,
- Bir dönem önce koleksiyon hazırlanmış olması
- Çalışmaya gönüllü katılması ölçütleri kapsamında araştırma örneklemi oluşturulmuştur.

Araştırmacı tarafından evrenin tipik bir örneği olduğu düşünülen, dolayısıyla evreni temsil ettiği yargısına varılan örneklemin belirlenmesinde tasarım ekibine ulaşılabilir olması, geniş bir ar-ge kadrosuna, dolayısıyla geniş bir koleksiyon zenginliğine sahip olması etkili olmuştur. Tasarım ekibi ve yöneticiler örneklem dahilinde veri sağlamıştır.

Araştırma sürecinde öncelikle 7 tasarımcıya ulaşılmış ve bu tasarımcıların çevresindeki tasarımcı arkadaşlarıyla görüşme sağlanmıştır. Kartopu yöntemi ile 33 tasarımcıya ulaşılarak araştırma ile ilgili bilgi verilip randevu saat ve tarihleri için ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşmeler kapsamında tasarımcılardan görüşme randevuları alınmıştır. Randevu tarih ve saatlerinde bilgisayar ortamında süresi 20-40 dakika arasında değişen birebir görüntülü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gönüllü olarak katılmalarına rağmen görüşme başında tasarımcılardan sözlü izin alınarak görüntü ve ses kayıtları alınmıştır. Verilerin analizinde ilk olarak, tasarımcılar ile yapılan görüşmelerin görüntü ve ses kayıtlarının bilgisayar ortamında transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyonların kodlanabilmesi için veriler tekrar incelenerek kelime bulutları oluşturulmuştur. Kelime bulutları kapsamında kodlanan verilerin çözümlenmesi sağlanmıştır. Yazılı hale getirilen veriler araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Kodlama işlemini yapabilmek için iki sütun oluşturup bu tabloya göre tasarımcılara ait kelime bulutları alt alta yerleştirilmiştir. Kod tekrarlarının belirlenmesi ve gizliliği korumak amacı ile tasarımcılar T1, T2, T3,……..T32, T33 şeklinde numaralandırılmıştır. Verilerin kodlama aşamasında araştırmanın kavramsal çerçevesi ve araştırma soruları dikkate alınarak, nitel veriler kendi alanında bölümlere ayrılmıştır. Ayrıştırılan bölümler, araştırmacı tarafından birkaç sözcük ile kodlanır. Tüm veriler bu şekilde kodlanarak, bir kod listesi oluşturulur. Oluşturulan bu kod listesi, verileri incelemede ve düzenlemede anahtar liste görevini görür (Yıldırım ve Şimşek 2018, s. 243). Yapılan kodlamaya yönelik örnek çalışma Tablo 1 de sunulmuştur.

Tablo 1. İçerik Analizinde Kodlama Örneği

Soru 9: Yeni bir sezona başlarken tasarım çizim sürecinde ilham ve araştırma kaynaklarınız genellikle nelerdir (dergiler, fuarlar, internet, mağazalar vb.) ?	Kodlama:
- İlk başladığımız zaman internet üzerinden başlıyoruz araştırmalara. Çok takip edilen, yoğun olan markaları takip ediyoruz. Yurt dışına çıkabiliyorsak yurt dışına çıkıyoruz. Fuarları takip ediyoruz, araştırmalarımızı yapıyoruz, ürün toplayabiliyorsak ürün topluyoruz. Genelde yurt dışını takip ediyoruz diyebilirim.	-internet -marka takibi -yurt dışı gezileri -fuar
- Dergilerden faydalanıyor musunuz peki? Genelde bebek ve çocukta çok kullanılır. - Evet, var. Burada dergilere ulaşabiliyoruz. İllüstrasyon çizimlerinin dergileri olabiliyor. Bunlar da sezonluk olarak çıkıyor. 2021 sezonu, 2022 sezonu gibi. Bu sezonluk olan dergilere ulaşabiliyorsunuz. İçerisinde hazır çizilmiş olarak sunulan bazı materyaller oluyor. Bunları da alıp değerlendirebiliyoruz.	-dergi

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, probleme dair bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Çalışmada tasarımcıların oluşturduğu örneklem grubunun 32'sinin kadın 1'inin erkek olduğu görülür. Örneklem grubunda; 20-25 yaş arası 4 tasarımcı, 26-30 yaş arası 7 tasarımcı, 31-35 yaş arası 10 tasarımcı, 36-40 yaş arası 9 tasarımcı, 41-45 yaş arası 3 tasarımcı bulunmaktadır.

Tasarımcılar unvanlarına göre, stilist 18 kişi, stilist + modelist 5 kişi, tasarımcı asistanı 1 kişi, firma sahibi + stilist 2 kişi, stilist + desinatör 1 kişi, stilist + modelist + imalat sorumlusu 1 kişi, stilist + ar-ge sorumlusu 5 kişidir.

Tasarımcıların öğrenim düzeyleri, lise + sertifikası olan 12 kişi, ön lisans mezunu olan 14 kişi, lisans mezunu olan 7 kişidir.

Çalışma yıllarına göre tasarımcı dağılımlarının, 1-5 yıl arası 7 kişi, 6-10 yıl arası 15 kişi, 11-15 yıl arası 5 kişi, 16-20 yıl arası 5 kişi, 21-25 yıl arası 1 kişi, 26-31 yıl arası 1 kişi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Koleksiyon Hazırlama Süreci ve Bu Süreçte Tasarımcılardan Beklentiler

Soru: Tasarım süreciniz hangi temel aşamalardan oluşuyor?	Sayı
Sezon trendlerini belirleme	22
Renk, malzeme, desen ve kumaş belirleme	29
Piyasa tercihlerine uygun tasarım hazırlama	2
Tasarımları belirleme, çizilmesi	32
Maliyet oluşturma, müşteri sunumu	2
Kalıpların hazırlanması	31
Prototip dikilmesi	21
Tasarımların üretilmesi	32
Soru: Tasarımcının teknik çizim ve resimleme (artistik) çizim alanında ne tür bilgi ve becerilere sahip olması gerektiğini düşünüyorsunuz?	
PS ve Aİ programlarının kullanımı	29
Kalıp bilgisi	10
Dikiş bilgisi	10
Kumaş bilgisi	5
Artistik çizimin iyi olması	3
Baskı deseni çizim bilgisi	5
Teknik çizimde çok profesyonel olmaya gerek yok	3
Hayal gücü, kendini yenilemek ve vizyonun geniş olması	9
Soru: Yeni bir sezona başlarken tasarım çizim sürecinde ilham ve araştırma kaynaklarınız genellikle nelerdir? (dergiler, fuarlar, internet, mağazalar vb.)	
İnternet	33
Marka takibi	16
Yurt dışı gezileri	24
Fuarlar	14
Dergiler	20
Mağaza gezileri	16
İMA kütüphanesi	1
Doğa, çevre gezileri	1
Dünya trendleri	2
Soru: Tasarımlarınıza ait çizimleri yaparken herhangi bir süreçte bilgisayar teknolojilerinden faydalanıyor musunuz?	
Evet	30
Hayır	3
Soru: Çalıştığınız firma size bilgisayar ortamında tasarım yapma imkanı sağlıyor mu? Sağlıyor ise kaç yıldır bilgisayar teknolojilerini kullanarak çizim yapıyorsunuz?	
1-5 Yıl arası	4
5-10 Yıl arası	15
10-15 Yıl arası	8
15-20 Yıl arası	3
Program bilgim yok.	2
Çalıştığım firma imkan sağlamıyor.	1
Soru: Koleksiyon sürecinde tasarım çizimlerinizi artistik çizim olarak mı yoksa teknik çizim olarak mı yaparsınız?	
Bilgisayar ortamında teknik çizim yapıyorum.	30
Elde teknik çizim yapıyorum.	3
Soru: Koleksiyon hazırlama sürecinde tasarım çizimlerinizi etkileyen faktörler nelerdir? Sürece etki eden en önemli 5 faktörü önem derecesine göre sıralayınız.	
Maliyet	32
Hedef kitle	31
İşletme yönetimi	13
Üretim-işletme potansiyeli	20
Kolay üretilebilirlik	1
Kalite	2
Sezon trendleri	2
Depo ürün kullanımı	2
Malzeme-kumaş-aksesuar	6

Tablo 2' de belirtildiği üzere; *tasarımcılara tasarım süreçlerinin temel aşamaları* sorulduğunda ilk sıraya **sezon trendlerinin** belirlenmesini yerleştirmişlerdir. Sonrasında **renk ve kumaşların seçilmesi** ve tasarımların oluşturulması, devamında oluşturulan tasarımların kalıplarının hazırlanması ve numune dikilmesi olarak sıralamıştır. Tasarımcıların çoğunluğu sıralamayı

tasarımların belirlenmesi, çizilmesi, kalıpların hazırlanması, renk, malzeme, desen ve kumaş belirlenmesi, sezon trendlerinin belirlenmesi ve prototip dikimi olarak belirtmişlerdir. Yapılan bu sıralamalar dışında tasarımcılar hazırlanan modellerin baskı, nakış desenlerinin ve aksesuarların seçilmesine, piyasa tercihlerine uygun tasarım hazırlamaya, maliyet oluşturulmasına ve müşteri sunumuna önem vermektedirler. *Tasarımcılarla yapılan görüşmelerde, illüstrasyon ve teknik çizim alanında ne tür bilgi ve becerilere sahip olunması gerektiği sorulduğunda* çoğunluğu **photoshop ve illüstratör çizim programlarının çok iyi derece kullanılması gerektiğini** söylemiştir. 5 tasarımcı bilgisayar bilgisinin yanında kalıp ve dikiş bilgisinin olması gerektiğini düşünürken, diğer tasarımcılardan 5'i yapılan bu sıralamaların yanında kumaş, baskı desen bilgisinin de olması gerektiğini belirtmiştir. Tasarımcılardan 9'u da, teknik çizimde çok profesyonel olmaya gerek olmadığını, hayal gücü ve yeteneğe sahip olunması gerektiğini dile getirmiştir. Bu durum tasarımcıların çoğunluğunun teknolojiyi kullanarak tasarım yaptıklarını ve tasarım alanında digital çizimin çok önemli olduğunu göstermiştir. Yeni bir sezona başlarken tasarımcılar ön bir araştırma yapmaktadır. *Tasarımcı gruba çizim sürecinde ilham ve araştırma kaynaklarınız nelerdir sorusu sorulduğunda*; tüm tasarımcıların verdiği ortak cevap öncelikle **internetten yararlandıkları** yönünde olmuştur. Devamında tasarımcılar kaynaklarını; popüler marka ve mağaza takibi, yurt dışı gezileri, fuarlar, dergiler olarak sıralamıştır. 1 tasarımcı bu sıralamanın dışında İMA kütüphanesinden faydalandığını ifade ederken, 1 tasarımcı da firma sahibinin baskılarından dolayı sadece internet kaynaklarından faydalandığını belirtmiştir. *Araştırmaya katılan tasarımcılara çizimlerini yaparken herhangi bir süreçte bilgisayar teknolojileri kullanıp kullamadıkları sorulduğunda*, 3 tasarımcı hariç tüm tasarımcılar "evet **bilgisayar teknolojisinden faydalanıyorum**" yanıtını vermiştir. Hayır cevabını veren 3 tasarımcı, bilgisayarda tasarım programlarını bilmedikleri için bilgisayar teknolojilerinden faydalanamadıklarını ifade etmiştir. *Çalıştığı firmanın bilgisayar ortamında tasarım yapma imkanı sağlayıp sağlamadığı sorulan tasarımcıların* 31'i evet sağlıyor cevabını vermiştir. 2 tasarımcı çalıştığı firmanın bilgisayar ortamında tasarım yapma imkanı sağlamadığını söylemiştir. 1 tasarımcı da çalıştığı firmanın bilgisayar ortamında tasarım yapma imkanı sağladığını ama kendisinin tasarım programı bilgisinin olmamasından dolayı bu imkandan faydalanamadığını belirtmiştir. *Tasarımcılara koleksiyon sürecinde tasarımlarını artistik çizim olarak mı yoksa teknik çizim olarak mı yaptıkları* sorulduğunda, 33 tasarımcıdan 30'u tasarımlarını teknik çizim tekniği olarak bilgisayar ortamında yaptıklarını söylemişlerdir. 3 tasarımcı ise, bilgisayarda tasarım programlarının kullanımını bilmedikleri için tasarımlarını elde **teknik çizim olarak yaptıklarını** ifade etmişlerdir. Bu durumda tasarım alanında artistik çizimin hiç kullanılmadığı görülmektedir. *Tasarımcılarla yapılan görüşmelerde koleksiyon hazırlama süreçlerinde tasarım çizimlerini etkileyen föktörler* sorulmuştur. 33 tasarımcıdan 14'ü **maliyet, hedef kitle, işletme yönetimi, üretim potansiyeli** olarak sıralamıştır. Kalan 19 tasarımcı da, **hedef kitle, maliyet, işletme yönetimi, üretim potansiyeli** olarak koleksiyon hazırlama süreçlerinde tasarım çizimlerini etkileyen föktörleri sıralamıştır.

Tablo 3. Tasarımcıların Koleksiyonlarına Ait İllüstrasyon ve Teknik Çizimlerinin Üretim Sürecine Etkileri

Soru: İllüstrasyon çizimlerinin işletmede üretim sürecine etkisini değerlendiriniz.	Sayı
Artistik çizim yapmıyorum.	33
Soru: Teknik çizimlerin ve teknik föylerinin işletmede üretim sürecine etkisini değerlendiriniz.	
Zaman	29
Maliyet	26
Anlaşılırlık	28
Kolaylık, bilgi akışı	27
Elde teknik çizim yapmıyorum zaman kaybı, anlaşılırlık ve yaratıcılıkta sıkıntı yaşıyorum.	2

Tablo 3' e göre; *illüstrasyon çizimlerinin işletmede üretim sürecine etkisi* sorulan tasarımcıların **tümü artistik tasarım yapmadıklarını**, tasarımlarını bilgisayarda teknik çizim olarak ya da elde teknik çizim olarak yaptıklarını ifade etmiştir. Tasarımcılara teknik çizimlerinin veya teknik föylerinin işletmede üretim sürecine etkisini sorulduğunda 33 tasarımcıdan 29 tasarımcı **zaman, maliyet, anlaşılırlık ve kolaylık** cevabını vermiştir. 3 tasarımcı elde teknik çizim yaptıkları ve bu durumun üretim sürecini zaman ve kolaylık açısından olumsuz etkilediğini söylemişlerdir. 1 tasarımcı zamandan ziyade teknik çizimlerin ve teknik föylerin işletmeye **kolaylık ve anlaşılırlık** sağlayacağını vurgulamıştır. Bu durumda tasarımcıların çoğunluğunun bilgisayarda teknik çizim yaptıkları ve tasarım süreçlerini olumlu yönde etkilediğini düşündükleri görülmüştür.

Tablo 4. Tasarımcıların Koleksiyonlara Ait Gerçekleştirdikleri İllüstrasyonlar ve Teknik Çizimlerin Özellikleri

Soru: Tasarım açısından yaptığınız çizimlerde dikkat ettiğiniz ve mutlaka bulunması gereken faktörler nelerdir?	
Dikiş özelliği	29
Net anlaşılır çizim	16
Aksesuar ve kumaş	30
Desen, baskı	21
Birebir boyutlandırma	14
Renk desen nakış varyantı hazırlama	9
Cmyk renklerin kullanımı	2
Etiket ve malzeme	1
Elde teknik çizim yapıyorum föy üzerine aksesuar kumaş yapıştırıyorum	3
Soru: Yapılan İllüstrasyon veya teknik çizim çalışmaları için değerlendirme toplantıları yapıyor musunuz?	
Evet	30
Hayır	3
Soru: Tasarımlarınıza ait hem illüstrasyon hem de teknik çizimlerinize ait dosyalarınızı arşivliyor musunuz? Arşivliyorsanız farklı yıllarda ve koleksiyon dönemlerinde bu arşivde yer alan tasarım çizimlerinden faydalanıyor musunuz?	
Evet- faydalanıyorum	29
Hayır-faydalanmıyorum	3
Evet- faydalanmıyorum	1

Tablo 4'de belirtildiği üzere; *tasarımcılara tasarım çizimlerinde dikkat ettikleri özellikler ve çizimlerde bulunması gereken faktörler* sorulduğunda; 15 tasarımcı **dikiş özellikleri, net ve anlaşılır çizim olması, aksesuar, kumaş, desen, birebir boyutlandırma** olarak sıralamıştır. 2 tasarımcı **cmyk renklerinin** kullanılmasına çok dikkat ettiklerini vurgulamıştır. 3 tasarımcı elde teknik çizim yaptıkları için tasarımlarında açıklayıcı, anlaşılır olmasına dikkat etiklerini, yapılan çizim üzerine aksesuar, kumaş ve renklerini mutlaka yapıştırdıklarını söylemiştir. 6 tasarımcı, yaptıkları **teknik çizimlerde öncelikle birebir boyutlandırmaya, dikiş özelliklerine, aksesuar, baskı ve desene dikkat ettiklerini** ifade etmişlerdir. 6 tasarımcı, yaptıkları teknik çizimlerde öncelikle dikiş özelliklerine, net ve anlaşılır olmasına, aksesuar, desen ve varyantlamaya önem verdiklerini söylemiştir. 1 tasarımcı, tasarımlarını birebir boyutta hazırlayıp bilgisayar programında orantılı küçültüklerini ve yapılan tasarıma özel aksesuar tasarlayıp scannerdan tarayıp orijinal görseli, yapılan tasarımın üzerine yerleştirdiklerini ifade etmiştir. Bu durumda tasarımcıların çoğunluğunun öncelikle yaptıkları teknik çizimlerde dikiş özelliklerine, anlaşılır net olmasına, tasarım üzerinde aksesuar, renk, kumaş ve baskı özelliklerini belirttikleri, çoğunluğunun birebir boyutlandırma yaptıkları ve orijinal aksesuar görsellerini tasarım çizimlerinin üzeride koydukları görülmüştür. *İllüstrasyon veya teknik çizim çalışmalarında değerlendirme toplantıları yapıp yapmadıkları* sorulan tasarımcıların büyük bir kısmı **toplantı yaptıklarını**, 3 tasarımcı ise toplantı yapmadıklarını söylemiştir. Bu durum tasarım sürecinde toplantı yapmanın tasarım ekibinin süreci takibi açısından önemini göstermektedir. *Tasarımcılara, tasarımlarına ait çizim dosyalarını arşivleyip arşivlemedikleri, arşivliyorlarsa farklı yıllarda ve koleksiyon dönemlerinde bu arşivde yer alan tasarım*

çizimlerinden faydalanıp faydalanmadıkları sorulduğunda; 4 tasarımcı hariç diğer tüm tasarımcılar sezonda çalıştıkları koleksiyonları arşivlediklerini ve daha sonrasında faydalandıklarını söylemiştir. Faydalanmadıkları söyleyen 4 tasarımcıdan 3'ü arşivlemediğini, 1 tasarımcı da arşivlediklerini ama yeni sezonlarda bu arşivden faydalanmadıklarını belirtmiştir. Bu durumda tasarımcıların çoğunluğunun bir önceki sezon çizimlerini arşivledikleri ve faydalandıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Tasarımda Çizim ve Nihai Ürün Arasındaki İlişkisi

Soru: Çiziminizdeki tasarımınız ile ürerim sürecindeki model arasında farklılıklar oluşur mu? Çizim ile nihai ürün arasında tasarım özellikleri açısından fark çıkıyorsa nedenleri sizce nelerdir?	
Farklılılar oluşmuyor	7
Çizimin yanlış anlaşılması	11
Çizimdeki gibi dikilen modelin istenilen görüntüyü vermemesi	2
Maliyet	1
Kalıp değişikliği	3
Teknik çizim hataları	1
Malzemenin temin edilememesi	1
Elde teknik çizim yapıyorum ; düşünülen tasarımın dikiş tekniklerine uymaması	1
Teknik föyde belirtilen modelin üretimde göze hoş gelmeyip değişmesi	7
Malzeme değişliği	1
Desen değişikliği	2
Soru: Koleksiyon sürecinde tasarımlarınızın ilk çizim hali (kağıt üzerindeki) ile son hali (üretime giren model) arasındaki farklar genelde hangi alanlarda oluşur?	
Malzeme	10
Kumaş	5
Model	1
Süsleme, desen, aksesuar	23
Kalıp, beden uyumu	13
Form, model	1
Dikim teknikleri	8
Fark oluşmuyor	1

Tablo 5'de belirtildiği üzere; *tasarımcılara çizdikleri tasarımları ile üretim sürecindeki model arasında farklılıklar oluşur mu? Çizimler ile nihai ürün arasında tasarım özellikleri açısından fark çıkıyorsa nedenleri nedir?* soruları sorulduğunda; 7 tasarımcı çizim ile üretim sürecindeki model arasında farklılıkların oluşmadığını ifade etmiştir. Tasarımcılardan 11'i ise farklıkların yapılan **çizimin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını** düşünmektedir. 3 tasarımcı **modellerin kalıplarında değişiklik yaşandığını** söylemiştir. 7 tasarımcı, çizimde belirtilen modellerin numune dikim işleminden sonra göze hoş gelmemesinden kaynaklı değişiklik yaşandığını belirtmiştir. Bu durumda tasarımcıların çok az bir kısmı çizim ile üretim sürecindeki model arasında farklılıkların olmadığını ifade ederken, çoğunluğu farkların oluştuğunu belirtmiştir. **Bu durum çizim aşamasında dış etkenlerden veya çizim kaynaklı bir çok nedenle modelin değiştiği sonucunu ortaya çıkmıştır.** *Koleksiyon sürecinde tasarımlarınızın ilk çizim hali (kağıt üzerindeki) ile son hali (üretime giren model) arasındaki farklar genelde hangi alanlarda oluşur?* sorusuna 6 tasarımcı; **maliyet, malzeme, kumaş ve model kaynaklı farklılıkların oluştuğunu** belirtmiştir. 1 tasarımcı **sadece desen boyutlandırmasında sorunlar yaşadığını**, 1 tasarımcı da pek bir fark yaşamadığını sadece ufak tefek aksesuar değişikliği olduğunu, yine 1 tasarımcı da sadece kumaş değişikliklerinin yaşandığını ifade etmiştir. 8 tasarımcı, hazırlanan koleksiyonların ilk hali ile üretilen son hali arasında aksesuar, desen ve dikişlerde farklılık oluştuğunu belirtmiştir. Tasarımcılardan 2'si farklılıkların form-model, dikim teknikleri, malzeme ve desen olduğunu ifade etmiştir. 2 tasarımcı da dikim tekniğinde, desen ve aksesuarda farklılıkların olduğunu söylemiştir.

Tablo 6. Koleksiyon Hazırlama Sürecinde Tasarımcıların Çizim Açısından Karşılaştıkları Problemler

Soru: Tasarımların çizim sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?	
Hiçbir zorluk yaşamıyorum	24
Elde teknik çizim yapıyorum, hayal ettiklerimi yansıtmakta zorlanıyorum, zaman kaybı yaşıyorum.	3
Dış faktörlerin müdahalesi	1
Arguman bulmakta zorlanıyorum	1
Malıyet nedenli kısıtlanıyorum	1
Soru: İllüstrasyon veya teknik çizim alanlarında kariyer yapmak isteyen moda tasarımcılarına önerileriniz nelerdir?	
Bilgisayar program bilgisi	18
Kalıp, kumaş, dikiş bilgisi	23
Yüksek hayal gücü	12
İşini sevmek, eleştiriye açık olma ve azimli olmak	6
Kendine güvenme	1
Özgün olmak ve uyumlu çalışmak	1

Tablo 6'da belirtildiği üzere; *tasarımların çizim sürecinde karşılaştığınız zorluklar nelerdir?* sorusuna tasarımcıların 24'ü **hiçbir zorluk yaşamadıklarını** söylemiştir. Kalan 9 tasarımcıdan 3'ü **elde çizim yaptıkları için hayal ettiklerini yansıtmakta zorlandıklarını ve zaman kaybı yaşadıklarını** ifade etmişlerdir. 3 tasarımcı, bilgisayarda tasarım programlarında çok profesyonel olmadıkları için aklındaki tasarımı, bilgisayar ortamında çizerken zorlandıklarını, **zamanın kısıtlı olmasından dolayı hızlı çalışamadıkları için zorluklar** yaşadıklarını belirtmiştir. 1 tasarımcı, dış faktörlerin çok müdahaleci olmasından kaynaklanan odaklanma problemi yaşadığını, 1 tasarımcı **çizim sürecinde argüman bulmakta zorlandığını**, diğer 1 tasarımcı ise **uygun maliyette ürün çıkarması gerektiği için çok kısıtlandığını** söylemiştir. Tasarımcıların çoğunluğunun çizim sürecinde çok zorlanmadıkları fakat dış etkenlerden kaynaklı kısıtlandıkları, bu durumlardan yaptıkları çizimlerin etkilendiği sonucu ortaya çıkmıştır. *Tasarımcılara illüstrasyon veya teknik çizim alanlarında kariyer yapmak isteyen moda tasarımcılarına önerileri sorulduğunda;* tasarımcıların geneli yeni tasarımcıların bilgisayar programlarını iyi bilmesi, kumaş bilgisinin, dikiş bilgisinin, kalıp bilgisinin olması ve yüksek hayal gücüne sahip olması gerektiğini söylemiştir. 2 tasarımcı, yeni işe başlayacak olan tasarımcılara işlerini çok sevmelerini ve emek vermelerini tavsiye etmiştir. 1 tasarımcı kendine güvenmeleri gerektiğini vurgulamıştır. 6 tasarımcı araştırmacı olmaları, eleştiriye açık, azimli ve işlerini çok sevmeleri gerektiğini söylemiştir. 1 tasarımcı da çalıştıkları ortamla uyum içinde olmalarını ve özgün çalışmalar yapmalarını tavsiye etmiştir.

4. SONUÇ

Moda tasarımında artistik çizim simgesel olarak alanla özdeşleşmesine rağmen araştırma sonuçlarına göre sektör açısından kullanımının yaygın olmadığı, işlemelerde tasarım süreçlerinin teknik çizimlerle ilerlediği sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle Türkiye'deki lisans düzeyi Moda Tasarımı programlarında moda resmi, moda illüstrasyonu, moda çizimi gibi dersler yoğun biçimde yer almasına rağmen sektörde özellikle çağın gereklilikleri ile bilgisayar çizimlerinin ağırlık kazandığı, işlevsellik ve hız açıdan teknik çizimin işletmelerde önemli yeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim boyutundan bakıldığında illüstrasyon çizimlerinin tasarımcılara estetik görüş ve yaratıcılık kazandırmak açısından katkı sağladığı düşünülürken, teknik çizim derslerine program içeriklerinde ders saati ve bilgisayar kullanımı açısından ağırlık verilmesi gerektiği söylenebilir. Araştırma kapsamındaki moda tasarımcıların çoğunluğunun ön lisans mezunu olması, meslek yüksek okullarının sektöre eleman yetiştirme konusunda aktif olduğunu göstermektedir. Bu nedenle moda sektörüne yönelik alanlarda eğitim programlarının

düzenlenmesi önemli bulunmaktadır. Araştırma sonuçları dikkate alındığında; moda tasarımcılarının çalıştıkları firmalarda tasarım işinden sorumlu olsalar bile üretim alanındaki süreçlere de hakim olmaları gerektiği belirlenmiştir. Moda tasarımcıları, koleksiyon hazırlık sürecinde hedef kitle, maliyet, malzeme, iş yeri yönetimi, üretim potansiyeli gibi tasarım yönetimi konularına da hakim olmalıdırlar. Moda tasarımcılarının özgün ve üretime hazır çizim yapabilmesi için kalıp, dikim, desen ve kumaş bilgisine sahip olması gerekir. Moda tasarımcılarının yaptıkları tasarımların maliyetini ve üretilebilirliğini doğru ve gerçeğe yakın analiz etmeleri ve çizimlerini bu doğrultuda yapabilmeleri oldukça önemlidir. Koleksiyon hazırlama süreci içerisinde yapılan çizimler ile üretimden çıkan nihai ürün arasında tasarım özellikleri açısından kalıp, dikiş, aksesuar ve maliyet etkisiyle değişiklikler olduğu belirlenmiştir. Tasarım sürecinde gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek ve çizim ile aynı modelleri üretebilmek için araştırma ve arge çalışmalarının önemi belirginleşmiştir. Bu bağlamda tasarımcıların iyi araştırma yapabilen, eldeki verileri sentezleyerek yorumlayabilen ve öngörüleri güçlü bireyler olması gerekmektedir. Yeni bir sezona başlarken koleksiyon hazırlama sürecinde firma sahipleri veya yöneticileri tarafından araştırma kaynaklarının kısıtlanması moda tasarımcılarının hayal güçlerini ve yeteneklerini olumsuz etkilemektedir. Tasarlama sürecinde tasarımcıların özgür bırakılması, fuarlara, sanatsal, kültürel ve teknolojik faaliyetlere katılımlarının sağlaması ve işletme tarafından araştırma ve geliştirme imkânlarının sunulması tasarım çizimlerinde özgünlüğü artıracaktır. Moda tasarımcılarının gelişen teknolojilere uyum sağlamak adına, dijital ortamlarda bulunan güncel tasarım programlarına hakim olması ve sürekli kendilerini geliştirmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

AHAT, K., ÖZTÜRK, S., G. (2018). Tasarımdan Alınan Estetik haz Ölçeğinin Türkçe Formunun Yapı Geçerliği ve Güvenirliği. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(7), 83-105.

ALTUNIŞIK, R., COŞKUN, R., BAYRAKTAROĞLU, S., YILDIRIM, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı).* Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

BAŞ, N. (2004). *Moda İllüstrasyonu-Stilistlik*. İstanbul: Ya-Pa Yayıncılık.

BURKE, S. (2006). *Fashion Artist Drawing Techniques to Portfolio Presentation*. China: Burke Publishing.

DENEL, B. (1970). *Tasarım Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Yükselen Matbaacılık.

ERDOĞAN, D., İ. (2011). *Bir Moda Tasarımcısının Koleksiyon Hazırlama Süreci ve Simay Bülbül Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

ERTÜRK, N., ERDOĞAN, D., İ. (2012). Bir Moda Tasarımcısının Koleksiyon Hazırlama Süreci ve Simay Bülbül Örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 3-57.

GÜNGÖR, H. (2005). *Temel Tasar (Basic Design)*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.

GÜRŞAHBAZ, N. (2008). *Hazır Giyim Sektöründe Üretim Kalitesini Arttırmaya Yönelik İşlem Bilgi Kartı Geliştirme Model Önerisi (Kadın Pantolonu Örneği).* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İNAN, N. (2006). *Bilgisayar Destekli Tasarım Sürecinde Disiplinlerarası Uyumlu Tasarım Olanaklarının Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

KOMŞUOĞLU, Ş., İMER, A., SEÇKİNÖZ, M., ALPASLAN, S., KÖSE, S. (1986). *Orta Dereceli Kız Teknik Öğretim Okulları-Resim II-Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: M.E.G.S.B. Devlet Yayınları.

KÜMBETOĞLU, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma (4. Baskı).* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

KÜRŞAD, D. (2008). *Moda İllüstrasyonu ve Türkiye'de Moda İllüstrasyonu Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.

MEGEP, (2006). *Giyim Üretim Teknolojisi, Artistik Giyim*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

MERRIAM, S., B. (2015). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama için Bir Rehber,* (1.Baskı Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınevi.

ÖNLÜ, N. (2010). Tasarımda Yaratıcılık ve İşlevsellik Tekstil Tasarımındaki Konumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1) ,87-88.

ÖZDOĞAN, Z. (1994). Konfeksiyon Sanayinde Koleksiyon Hazırlamanın Önemi ve Aşamaları. *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, 2(1), 71-86.

ÖZEL, M. (2019). *Türkiye'de Moda İllüstrasyonunun Gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SANER, F., ÜNVER, F. (1945). *Teknik Resim*. Ankara: Maarif Matbaası.

TOK, D., V. (2013). Tasarımcı Bakışı ve Tasarım Nesnesi Olarak "Giysi", *Uluslararası Sanat, Tasarım ve Manipülasyon Sempozyumu Bildirileri.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.

YETMEN, G. (2016). Moda Tasarımında Temel Tasarım Ögelerinin Önemi. *İdil Dergisi*, 5(22), 737-746.

YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, P. (2014). *Günümüz Tekstil ve Moda Tasarımında Tasarım, Tasarımcı ve Tüketici Açısından Tasarım Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YILMAZ, S., D. (2000). *Grafik Tasarım Sürecinde Bilgisayar Destekli Bir Ortamın Tasarımcının Yaratıcığına Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Sanat Dalı, Samsun.

YÜCEL, S., TİBER, B. (2018). Hazır Giyim Endüstrisinde Sürdürülebilir Moda. *TMMOB Tekstil Mühendisleri Odası Yayınları*, 25(112), 371.

WEBER, J. (2008). *Clothing Fashion, Fabrics & Construction*. USA: McGraw Hill.

İNTERNET KAYNAKÇA

URL 1, (2020). https://tr.pinterest.com/pin/422281207489824/ (Erişim Tarihi: 06.08.2020).

URL 2, (2020). https://tr.pinterest.com/pin/512988213809746730/ (Erişim Tarihi: 05.08.2020).

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Relationship of Financial Literacy and Individual Entrepreneurship Order: An Application for University Students

Finansal Okuryazarlığın Bireysel Girişimcilik Yönelimi İle İlişkisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama

Assoc.Prof.Dr.Yunus ZENGİN
Kafkas University
yunuszengin@kafkas.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8381-6918

ABSTRACT

With globalization, economic developments and financial freedoms around the world have caused individuals to be more interested in these areas. However, these developments also make it difficult to make more accurate and effective decisions in financial decision-making processes, which are getting more and more complex day by day. At this stage, since the level of accuracy of the decisions that individuals will take in the financial context is directly proportional to their current level of knowledge, their level of knowledge on this issue becomes more important. For this reason, literacy has taken an important place in the development and effectiveness of both markets, countries and even world economies. In other words, individuals' financial literacy levels not only affect their daily lives, but also affect the effectiveness and efficiency of the entire financial system from a social perspective. Financial literacy is defined as the ability of individuals to make conscious evaluations and make effective decisions while managing their money, although a clear definition decision cannot be made on it. This process is much more important especially for entrepreneurs who have an important place in the country's economies and undertake the role of locomotive in this sense. Entrepreneurs are people who produce goods and services by bringing together production factors in order to meet human needs and wants, are innovative, proactive and take risks, and whose main purpose is to make profit. However, in order to carry out these activities, organizations need to have a strategic corporate stance that includes certain processes, practices and activities that enable them to create value by being involved in commercial ventures. This stance is called entrepreneurial orientation. Based on this idea, the main purpose of the study is to determine the relationship between financial literacy and individual entrepreneurship orientation. For this purpose, a questionnaire was applied to 326 students studying at a Vocational School of Kafkas University using the random sampling method and the data obtained were evaluated with the SPSS statistical analysis program. According to the results of the analysis, there was a positive and significant relationship between students' financial literacy levels and entrepreneurial orientation, and this relationship was also found to be significant at the level of sub-dimensions.

Keywords: Finance, Financial Literacy, Entrepreneurship, Individual Entrepreneurship Orientation

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte dünya genelinde yaşanan ekonomik gelişmeler ve finansal özgürlükler, bireylerin bu alanlara daha fazla ilgi duymalarına neden olmuştur. Ancak yaşanan bu gelişmeler gün geçtikçe daha da karmaşık bir hal alan finansal karar alma süreçlerinde daha

doğru ve etkili kararlar almayı da güçleştirmektedir. Bu aşamada bireylerin finansal bağlamda alacakları kararların doğruluk düzeyleri mevcut bilgi düzeyleri ile doğru orantılı olduğundan bu konudaki bilgi düzeyleri daha önemli bir hal almaktadır. Bu nedenle okuryazarlık hem piyasaların hem de ülkelerin ve hatta dünya ekonomilerinin gelişmesinde ve etkinliğinde önemli bir yer almıştır. Diğer bir ifade ile bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri gündelik yaşantılarını etkilediği kadar toplumsal bir bakış açısı ile tüm finansal sistemin etkinliğine ve verimliliğine etki etmektedir. Üzerinde net bir tanımlama kararı alınamamasına karşın finansal okuryazarlık bireylerin paralarını yönetirken bilinçli değerlendirmeler yapabilmesi ve efektif kararlar alabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ülke ekonomileri içerisinde önemli bir yere sahip olan ve bu anlamda lokomotiflik görevi üstlenen girişimciler için bu süreç çok daha önemli olmaktadır. Girişimciler insan ihtiyaç ve isteklerini karşılamak amacıyla üretim faktörlerini bir araya getirerek mal ve hizmet üreten yenilikçi, proaktif ve riskler alan, temel amaçları kar elde etmek olan kişilerdir. Ancak bu faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için kuruluşların ticari girişimlere dahil olarak değer yaratmasını sağlayan belirli süreçleri, uygulamaları ve etkinlikleri içeren stratejik bir kurumsal duruşa sahip olmaları gerekmektedir. Bu duruşa girişimcilik eğilimi adı verilmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmadaki temel amaç finansal okuryazarlık ile bireysel girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu amaçla Kafkas Üniversitesine bağlı bir Meslek Yüksekokulunda eğitim gören öğrencilerden tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak 326 öğrenciye anket uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS istatistik analiz programı ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile girişimcilik eğilimi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye rastlarken ayrıca bu ilişkinin alt boyutlar düzeyinde de anlamlı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Finans, Finansal Okuryazarlık, Girişimcilik, Bireysel Girişimcilik Yönelimi.

GİRİŞ

Ekonomik ve toplumsal değişmenin fitilini ateşleyen sanayi devrimi, bu değişimi Endüstri 5.0 ile devam ettirmektedir. Sanayi ve toplumsal yaşamda birçok değişikliği beraberinde getiren bu süreçler bireylerin eylemlerinde, kararlarında ve düşüncelerinde klasik davranış modelleri yerine sürdürülebilirliği sağlamak adına mevcut sürece uyum sağlayacak farklı davranışları sergilemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle ekonomik yapıdaki görünüm, bilinen klasik üretim faktörleri arasında yer alan sermaye ve girişimciliğin de yenilenerek küreselleşen ve hızla küçülen dünya pazarına hükmedecek şekilde yapılandırılmasını istemektedir. Nitekim günümüzde ekonomik peyzaj hızla değişirken, bireylerin finansal okuryazarlık düzeyleri ve girişimcilik eğilimleri arasındaki bağlantı da giderek daha önemli hale gelmektedir. Finansal kararların karmaşıklığı ve girişimcilik fırsatlarının zenginliği, bu iki kritik alan arasında derinlemesine bir ilişkiye işaret etmektedir. Finansal okuryazarlık, bireylerin mali konularda bilgi sahibi olma ve bu bilgileri günlük finansal kararlarında kullanabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bütçe yönetimi, borçlanma, yatırım ve emeklilik planlaması gibi konularda finansal okuryazar bireyler, ekonomik olarak daha güçlü bir temele sahip olabilmektedir. Girişimcilik eğilimi ise bireyin herhangi bir girişimsel faaliyette geçmeden önce, mevcut durumdaki göstereceği davranışları, eylemleri ve düşüncelerindeki isteklilik ve yeteneklerini ifade etmektedir. Girişimciler genellikle risk alabilme, yenilikçi düşünebilme ve fırsatları değerlendirme konusunda becerilere sahip olan kişiler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu becerilere sahip bireylerin işletmelerini daha etkili bir şekilde yönetme ve finansal kararlarını daha bilinçli bir şekilde alabilmeleri sahip oldukları finansal okuryazarlık düzeyine bağlı olacaktır. Ayrıca bu beceri bir yandan bireylerin girişimcilik faaliyetlerinde işletmelerini finansal olarak daha sağlam temeller üzerine inşa ettirirken diğer taraftan da finansal

piyasalardan daha iyi faydalanmalarına ve işlerini sürdürülebilir bir şekilde büyütmelerine yardımcı olacaktır.

Finansal eğitim, çoğu müfredatta öğrenci yetkinliklerinin geliştirilmesinde kilit bir konu olarak görülmemektedir. Ayrıca bu kurumlar öğrencilerin aldıkları eğitimin onları gelecekteki zorluklara hazırlayıp hazırlamadığı da sorgulamaktadır. Bu durum, ekonomik ve finansal bilginin belirleyici olduğu yetişkinlik dönemlerinde bireylerin kararlarını zayıflattığı ifade edilmektedir. Bu düşünceden hareketle ele alınan bu çalışmada Kafkas üniversitesi bünyesindeki bir Meslek Yüksekokulunda eğitim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık ve bireysel girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki düzeyleri incelenmek amaçlanmıştır.

1. FİNANSAL OKURYAZARLIK

Finansal okuryazarlık terimi ilk olarak ABD'de 1787'de John Adams'ın Thomas Jefferson'a yazdığı bir mektupta, Amerika'da kredi, dolaşım ve paranın doğası konusundaki yetersiz bilgiden kaynaklanan kafa karışıklığının ve yaygın sıkıntının üstesinden gelmek için finansal okuryazarlığın gerekliliğini kabul etmesiyle ortaya çıkmıştır (Sarath Chandran ve Chandran, 2018). Sonrasında çeşitli gelişmeler yaşanmış ve finansal okuryazarlık terimi farklı hükümetler, kuruluşlar ve araştırmacılar tarafından tekrar tekrar kullanılmış ve farklı şekilde ele alınmıştır (Hung vd., 2009). Ancak yapılan çalışmalar finansal okuryazarlık ile ilgili tanımlamaların net bir zemine oturtulamadığını göstermektedir. Bu nedenle finansal okuryazarlık terimini ifade eden net bir tanımlama yapılamamıştır (Remund,2010). Buna karşın Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) yaptığı kapsamlı finansal okuryazarlık tanımına göre, bireylerin ve toplumun mali refahını iyileştirmek ve ekonomik hayata katılımı sağlamak için finansal kavramlar ve riskler hakkında bilgilendirilmesi, tercihler yapabilmesi ve etkili kararlar almak için bu bilgi ve anlayışı uygulamaya yönelik beceri, motivasyon ve güvene sahip olmasıdır (Garg ve Singh, 2018). Başka bir tanımlamada finansal okuryazarlık "Bireylerin yaşamları süresince finansal bağlamda güvenliklerini sağlamak adına, finansal kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmeleri için ihtiyaç duymuş oldukları bilgiyi elde edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Temizel ve Bayram, 2011). Finansal okuryazarlık bireylerin sahip oldukları paraları yönetirken daha bilinçli değerlendirmeler yapmak ve nakitleri hakkında etkin kararlar alarak finansal durumlarını yönetebilme becerisi sağlayabilmeleridir (Alkaya ve Yağlı, 2015). Yapılan tanımlamalar incelendiğinde finansal okuryazarlığın temelinde özellikle tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak adına finansal kuruluşların sunmuş oldukları finansal ürün ve hizmetleri kullanma aşamasında yeter düzeyde bilgi sahibi olmaları anlaşılmaktadır.

Ancak yapılan çalışmalar incelendiğinde gelişmiş ülkelerde dahil olmak üzere toplumlarda tüketicilerin finansal ürün ve hizmetler hakkında bilgi düzeylerinin çok da yüksek olmadığı görülmektedir (Lusardi ve Mitchell, 2007). Halbuki bireylerin yaşamları boyunca vermiş oldukları kararların büyük bir çoğunluğunu ekonomik kararlar oluşturmaktadır. Ekonomik kararları verirken ya da herhangi bir finansal olay karşısında bireyler finansal bilgiye ihtiyaç duyacaklardır. "Finansal okuryazar" olarak tanımlanan bir bireyin bütçe, sigorta, tasarruf, yatırım, kredi, basit faiz, bileşik faiz, enflasyon, risk, getiri, bilanço gibi temel finans bilgilerine sahip olması bu kararları almasında kendisine avantaj sağlayacaktır (Alkaya ve Yağlı, 2015). Bu açıdan değerlendirildiğinde finansal okuryazarlığın temel amacı, bireylerin refah düzeylerini iyileştirmek ve arttırmak adına daha etkin önlemler almalarını sağlamak ve bu konular ile ilgili sorun yaşamalarını önlemek için geliştirilen bireysel finans durumu ile ilgili konular hakkında yeter ölçüde bilgiye sahip olmaktır (Bihari ve Shukla, 2012: Öztürk ve Demir, 2015). Nitekim 2008 yılındaki küresel kriz sonrası ABD'nde mortgage kredisi ile ev satın

alanların büyük bir çoğunluğunun faiz oranlarının artması sonucunda yapacakları ödemelerinde artacağını bilmemeleri ciddi anlamda sorunlar yaratmıştır.

2. BİREYSEL GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİ

Girişimcilik kavramı, Fransızca "entreprende" kelimesinden türemiş olup ilk olarak orta çağda aktif olarak çalışan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. "Entreprende", bir şeyi üstlenmek veya sorumluluk almak anlamına gelir. İngilizce'de girişimci terimi "enter" ve "pre" sözcüklerinden oluşur ve ilk olarak üstlenen kişi anlamına gelir (Landström, 2005). Kavramın tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, çağın ve ülkelerin koşulları nedeniyle girişimcilik tanımlarının çoğunun iktisatçılar tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda girişimci ile ilgili ilk tanım Richard Cantillon tarafından, toprak sahipleri ile işçiler arasındaki dengeyi sağlayarak tarımsal üretim yapan çiftçiler olarak yapılmıştır (Hebert ve Link, 2009). Genel olarak girişimcilik, karşılanmamış fırsatların veya ihtiyaçların belirlenmesine dayalı olarak geleneksel olarak yapılandan farklı ve yeni bir şeyin gerçekleştirilmesi veya tanıtılması olarak tanımlanır (Trotte vd.,2021).

Girişimcilik, insanlık tarihiyle başladığı, medeniyetin gelişmesiyle evrildiği, günümüz girişimcilere benzer özellikler taşıyan örneklerin ise uzun mesafeli ticari faaliyetler ile ilgilenen tacirledir. Tarım yoğun dönemde toprağın, sanayi yoğun dönemde paranın, bilgi yoğun dönemde bilginin üretilmesi ve geliştirilmesi, girişimci ruh ile yapılan faaliyetlerdir (Ercan ve Yıldıran, 2021:142). Klasik ekonomilerde girişimcilik; emek, toprak ve kapitalin bulunduğu bir yerde, üretim modellerinin bütüncül ve rasyonel yaklaşım ile harmanlanarak kurulmasını sağlayan ana öğe olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2013:24). Girişimci ruha sahip bireylerin genetik özellikleri, yaşamı, tecrübesi, bireysel yaşamlarındaki değişiklikler gibi unsurlar girişimsel eylemlerde önemli rol oynamaktadır. Girişimci bireylerin bir çok özelliği bulunmakla birlikte ön plana çıkanlar şunlardır (Sart, 2020:60-61):

- *Risk alma eğilimi,* girişimci ruha sahip bireylerin eğilimi yüksek olmakla birlikte girişimciliğin en önemli özelliğidir.
- *Belirsizlik toleransı,* Belirsiz durumlardan çıkabilmeyi, olumsuzu olumlu hale çevirmeyi başarabilen kişilerdir.
- *Başarma ihtiyacı duyma*, risk almayı tetikleyerek yenilikler üretmeye dayanak sağlamaktadır.
- *İç kontrol odağı,* içsel gücülerle neden sonuç ilişkisini kurarak oto kontrol sağlamasına olanak tanımaktadır.
- *Yaratıcılık ve yenilikçilik,* yeni ürün üretme, mevcudu geliştirme konusundaki yeteneğidir.

Bünyesinde bu ve buna benzer özellikler bulunduran bireylerin girişimcilik faaliyetlerinde daha başarılı bir süreç sergileme eğilimimde olduğu ifade edilebilir. Nitekim Graevenitz ve arkadaşlarının ifadelerine göre bu özellikler herhangi bir kişinin girişimcilik eğilimine sahip olduğunu ve iş kurma kararlılığını daha üst düzeyde gösterebileceğini ifade ettiğini belirtmektedirler.

Girişimcilik eğilimi, bireyin herhangi bir girişimsel faaliyette geçmeden önce, mevcut durumdaki göstereceği davranışları, eylemleri ve düşüncelerindeki eğilimleri ifade etmektedir (Sart, 2020:59). Bireylerdeki bu eğilim girişimcilik ile ilgili girişim fırsatlarının keşfedilmesine olanak sağlayacak girişimcilik yönelimlerini ifade etmektedir. Temel dayanağı Ajzen'in "Planlanmış Davranış Teorisine" dayanan kavramda, kişilerin girişimsel davranışların temel belirleyicileri arasında yer alan davranışa ait olumlu yada olumsuz tutumları yer almaktadır (Tangör ve Özgen. 2022: 166).

Biliş ve eylem arasındaki planlama köprüsünün bir örneğini ifade eden bu teoriye göre davranışsal performans, kişinin söz konusu davranışı gerçekleştirme niyeti ve uygulayacağı planından tahmin edilebilir. Bilişsel açıdan bakıldığında davranış, davranışla ilgili belirgin bilgilerin veya inançların bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. Ajzen üç tür belirgin inancın olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, davranışa yönelik tutumları etkilediği varsayılan davranışsal inançlar; ikincisi, öznel normların temelindeki belirleyicileri oluşturan normatif inançlar, üçüncüsü ise davranışsal kontrol algılarının temelini oluşturan kontrol inançlarıdır (Engle vd., 2010: 37). Teori, bu üç tür inancın belirli bir şekilde davranma niyetiyle sonuçlandığını öne sürmektedir. Ayrıca bu üç inancın göreceli öneminin durumlara ve farklı davranışlara göre değişmesi de beklenebilir. Dolayısıyla, belirli bir eyleme geçme niyetinin oluşumunda bu inançların her birinin oynadığı rol, herhangi bir bireyin davranışı için çok farklı olabilmektedir. Bireyin bir şeyi yapmanın kişisel ve sosyal olarak istenirliğine ilişkin inançları ve gerekli olanı yapmak için gerekli beceri ve yeteneklere (kontrol) sahip olduğuna dair inançları ne kadar güçlüyse, belirli bir şekilde davranma olasılıkları da o kadar güçlü olacaktır (Engle vd., 2010: 37).

Bireysel girişimcilik çalışmalarının akademik alanda başlangıcı Miller (1983) tarafından yapılmıştır. Miller, çalışmasında üç farklı firma üzerinde çalışmıştır. Bunlar; basit firmalar, planlı firmalar ve organik firmalardır. *Basit firmalar*, küçük ölçekli olmakla birlikte güç ve yönetim tepede toplanmıştır. Girişimcilik özelliklerinin işyeri sahibi/liderin bilgisi ile sınırlıdır. Örnek olarak ABD'de Silikon Vadisi'nde girişimci/küçük şirketlerdir. *Planlı firmalar*, her faaliyetini planlı ve mekanik bir yaklaşımla sürdürmekte, yenilik ve karar alma, güçlü teknokratların bulunduğu bir sistemi ikna etme ile gerçekleşmekte ve bir statükonun hakim olduğu firmalardır. 1990'lı yıllarda teknolojik gelişmişliği mekanik yapısı nedeniyle 2000'li yıllarda farklı ülke ve firmalara bırakan Sony, Toshiba vb Japon firmaları örnek olarak verilebilir. *Organik firmalar* ise, tüketicilerin değişken zevk ve tercihleri ile mücadele edilen dinamik pazarlarda faaliyet göstermektedir. Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere, düşük düzeydeki çalışanlarına yetkiler verirler, bilim insanlarından faydalanırlar, yeni fırsatları keşfetmek için araştırma yaparlar, yetenekli bireyler ve farklı departmanlar ile çalışırlar ve son olarak organizasyon yapısı içerisinde yenilikçi projeler üzerinde çalışmak üzere açık iletişimlere sahiptir. Miller, risk alma, yenilikçilik ve proaktif kavramları tek boyutlu bütünleşik bir yapı ile girişimcilik eğilimini açıklamıştır. Covin ve Slevin (1989), Miller'in çalışmasını geliştirmiş, akabinde Lumpkin ve Dess(1996) ise eğilime; özerklik ve rekabetçi eylemleri ekleyerek beş boyutlu hale getirerek geliştirmiştir. Ritala ve ark. (2021:2), Miller'in çalışmasından esinlenerek teknoloji şirketlerinde yapmış olduğu bir çalışmada, temel olarak bir firmanın girişimcilik kapasitesinin, insanın doğuşuyla gelen yenilikçi, proaktif ve riskli davranışlara yönelimi önemli ölçüde farklılık gösteren çalışanların, bireysel davranışlarına dayanmakta olduğunu, bireysel düzeydeki girişimcilik davranışının ise kuruluşların dijital stratejisinin ve dönüşümünün başarısının temel itici gücü olduğunu iddia etmektedirler.

Gerek gelişmekte olan gerekse birçok geçiş ekonomisinde, girişimcilik ekonomik kalkınma için bir lokomotif olarak gösterilmektedir. Bu nedenle İnovasyon ruhuna sahip kişilerin ekonomik yapıya katkı sağlayacak ve katma değer yaratabilecek bir iş kurma olasılığı daha yüksektir. Üniversite öğrencileri yenilikçi yeteneklerin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle, girişimcilik yönelimi olan bireylerin kapasitelerini ve girişimcilik ruhları ile girişimcilik konusundaki niyetlerini araştırarak onları geleceğe hazırlamak, gelecekteki bu anlamda yapılacak önemli eylemlerden biri olacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ele alınan çalışma ile ulaşılmak istenilen temel amaç finansal okuryazarlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasındaki ilişki düzeyini belirlemektir. Bireylerin paralarını yönetirken bilinçli değerlendirmeler yapabilmesi ve efektif kararlar alabilmesi olarak ifade edilen finansal okuryazarlık, bireylerin gerek girişimcilik eylemi öncesi gerekse sonrasında gerçekleştireceği tüm faaliyetlerde üstlendiği risk oranının minimize ederek kararların efektif olmasını sağlaması çalışmayı bu bağlamda önemli kılmaktadır.

3.2.Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Finansal okuryazarlık ile bireysel girişimcilik yönelimi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ele alınan çalışmada, hazırlanan teorik çerçeve ve yapılan literatür araştırması sonrası ortaya çıkan bulgulardan hareketle test edilmek üzere belirlenen hipotezler ve hazırlanan araştırma modeli şekil 1'deki gibidir:

H_1: Finansal okuryazarlık ve bireysel girişimcilik eğilimi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.
H_2: Finansal okuryazarlığın alt boyutları olan harcama, tutum, algı ve ilgi ile bireysel girişimcilik eğilimi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.
H_3: Finansal okuryazarlık ile bireysel girişimcilik eğilimi alt boyutları olan risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

Belirlenen hipotezler dahilinde oluşturulan model Şekil 1'deki gibidir.

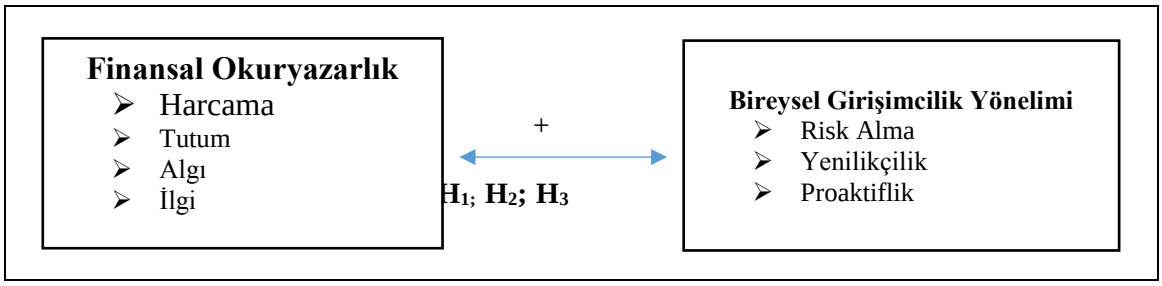

Şekil-1: Araştırma Modeli

3.3. Araştırmanın Varsayım ve Sınırları

Ele alınan çalışmada ulaşılan bulgular, çalışmanın yapıldığı üniversiteye bağlı Meslek Yüksek Okulunda okuyan öğrenciler ve bu çalışmaya zemin hazırlayan verilerin elde edilmesinde kullanılan anketlerdeki sorular çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu nedenle sınırlılıklar dahilinde elde edilen veriler ile ulaşılan bu sonuçlar, üniversitelerde okuyan bütün öğrencileri kapsamamaktadır. Ayrıca adaylara çalışmada veri elde etmek amacıyla hazırlanmış olan anket soruları için bilgilendirme yapılmış, verecekleri cevapların sadece çalışmadaki amaca ulaşmak için kullanılacağı ifade edilmiştir. Bu nedenle katılımcıların verdikleri cevapların mevcut durumu yeterli ölçüde özetlediği ve kullanılan ölçeklerin yeter düzeyde güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

3.4. Örneklem Seçimi

Araştırmanın ana kütlesini, Kafkas üniversitesine bağlı bir Meslek Yüksekokulunda eğitim gören 610 öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırma evreninden % 95' lik güvenirlik sınırları dâhilinde % 5' lik hata payı tahmin edilerek belirlenen örneklem sayısı 236 olarak hesaplanmıştır (Sancar, 2012). Google form üzerinden online olarak hazırlanan anketler

öğrencilere elektronik ortamda gönderilmiştir. 326 öğrencinin katılım sağladığı çalışma için yeter düzeyde bir katılım olduğu görülmüş ve bu doğrultuda araştırmaya devam edilmiştir.

3.5.Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmaya temel teşkil edecek verilerin elde edilmesi için anket tekniği kullanılmıştır. Kullanılan anket 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara ait demografik özelliklere ait bilgiler yer alırken, ikinci bölümde Sarıgül (2015) tarafından hazırlanan ve 14 ifade ve 4 alt boyuttan oluşan finansal okuryazarlık ölçeği, son bölümde ise Bolton ve Lane (2012) tarafından hazırlanan ve Türkçe 'ye Ercan ve Yıldıran (2021) tarafından uyarlanan, 10 ifade ve 3 alt boyuttan oluşan bireysel girişimcilik eğilimi ölçeğinden yararlanılmıştır.

3.6. Bulgular

Bu bölümde çalışmaya katılanlardan elde edilen veriler analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Çalışmada yer alan öğrencilere ait demografik özellikler Tablo 1 de yer almaktadır.

Tablo-1: Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	237	72,7
	Erkek	89	27,3
Sınıf	1.Sınıf	185	56,7
	2.Sınıf	141	43,3
Gelir Düzeyi	1000 TL den az	151	46,3
	1001 - 2500 TL	88	27,0
	2501 - 3500 Tl	21	6,4
	3501 - 5000 Tl	29	8,9
	5001 Tl den fazla	37	11,3
Finans Dersi Aldınız mı?	Evet	28	8,6
	Hayır	298	91,4
Finansal Okuryazarlık Hakkında Bilgi Sahibimisiniz?	Evet	26	8,0
	Hayır	194	59,5
	Kısmen bilgi sahibiyim.	106	32,5
Girişimcilik Dersi Aldınız mı?	Evet	143	43,9
	Hayır	183	56,1
Girişimcilik Hakkında Bilgi Sahibimisiniz?	Evet	142	43,6
	Hayır	94	28,8
	Kısmen bilgi sahibiyim.	90	27,6
	Total	326	100,0

Araştırmada yer alan katılımcıların çoğunluğunu kadınlar ve 1.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Gelir düzeyleri incelendiğinde çoğunluğu 1000 TL'den daha az gelire sahip ve yine çoğunluğunun finans ile ilgili herhangi bir ders almadıkları görülmüştür. Finansal okuryazarlık hakkındaki bilgi sahibi olma durumları incelendiğinde "hayır" diyenlerin oranın yüksek olduğu, girişimcilik dersi almayanların oranlarının yüksek olmasına karşın girişimcilik faaliyeti hakkında bilgi sahibi olanların oranın yüksek olduğu görülmektedir.

3.6.1.Finansal Okuryazarlık Ölçeğine İlişkin Madde Analizi ve Açımlayıcı Faktör

Araştırmada yer alan verilerin analize uygunluğunu test etmek için öncelikli olarak maddelerin korelasyon değerlerine bakılmış, FO14 nolu ifadenin hem madde korelasyon değeri hem de birden fazla boyuta binişik olması ve yapıyı bozması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğe ait diğer ifadelerin değerlerinin ,300'ün üstünde olduğu görülmüştür. Akabinde ölçeklere açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ölçekteki ifadelerin orijinal yapısına uygun dört alt boyuta toplandığı ve Cronbach alfa sonuçları da ölçeğin ve alt boyutlarının yeter düzeyde güvenilir seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo- 2: Finansal Okuryazarlık Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Boyutlar	Ölçek Madde	Faktör Yükleri	Cronbach α		KMO	Barlett Küresel Testi (p)
Harcama	FO4	0,703	0,663	0,6	0,638	716,598; p<0,05
	FO1	0,657				
	FO3	0,650				
	FO2	0,507				
Tutum	FO5	0,360		0,78		
	FO6	0,794				
	FO7	0,679				
	FO8	0,589				
Algı	FO9	0,747		0,687		
	FO10	0,598				
	FO11	0,530				
İlgi	FO12	0,830		0,741		
	FO13	0,732				

Ayrıca verilerin faktör analizi için yeterlilik düzeyine sahip olduğunu gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısına ve değişkenlerin korelasyon matrisindeki ilişki yeterliliğini belirlemek için Barlett küresellik testi sonuçlarına da bakılmıştır. Tablo 2 'de görüldüğü üzere ölçeklere ait KMO değerlerinin 0,60'ın üzerinde, Barlett Küresellik testine ait değerlerin ise anlamlı olduğu görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018:319). Ayrıca ölçeğin Cronbach alfa sonuçları da ölçeklerin yeter düzeyde güvenilir seviyede olduğunu göstermektedir.

3.6.2. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeğine İlişkin Madde Analizi ve Açımlayıcı Faktör

Araştırmada yer alan verilerin analize uygunluğunu test etmek için öncelikli olarak maddelerin korelasyon değerlerine bakılmış ve ölçeğe ait değerlerin ,300'ün üstünde olduğu görülmüştür. Akabinde ölçeğe açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ölçekteki ifadelerin orijinal yapısına uygun üç alt boyuta toplandığı ve Cronbach alfa sonuçları da ölçeğin ve alt boyutlarının yeter düzeyde güvenilir seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo-3: Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeğine Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Boyutlar	Ölçek Madde	Faktör Yükleri	Cronbach α		KMO	Barlett Küresel Testi (p)
Risk Alma	GY9	0,843	0,816	0,762	0,785	1104,293; p<0,05
	GY10	0,778				
	GY8	0,744				
Yenilikçilik	GY7	0,858		0,725		
	GY6	0,826				
	GY5	0,647				
	GY4	0,424				
Proaktiflik	GY1	0,793		0,72		
	GY3	0,786				
	GY2	0,699				

Ayrıca veri setinin faktör analizi için yeterlilik düzeyini belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), bunun yanında değişkenlerin korelasyon matrisindeki ilişki yeterliliği için ise Barlett küresellik testi sonuçlarına bakılmıştır. Tablo 3 'de görüldüğü üzere ölçeklere ait KMO değerlerinin 0,60'ın üzerinde, Barlett Küresellik testine ait değerlerin ise anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2018:319).

3.7. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkiyi ve aynı zamanda ileri sürülen hipotezleri test etmek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo-4: Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi

	FOY	Harcama	Tutum	Algı	İlgi	BGY	Risk Alma	Yenilikçilik	Proaktiflik
FOY	1								
Harcama	,889**	1							
Tutum	,335**	,303**	1						
Algı	-0,091	-,123*	0,012	1					
İlgi	,311**	-0,024	,163**	0,096	1				
BGY	**,183****	**,202****	**,156****	**,487****	**0,097**	1			
Risk Alma	,160**	,183**	,176**	,291**	0,075	,765**	1		
Yenilikçilik	,197**	,219**	,219**	,456**	0,074	,928**	,737**	1	
Proaktiflik	0,076	0,076	-0,015	,411**	,110*	,746**	,349**	,493**	1

Düşük Güç: r <0,30, Orta Güç: 0,30 < r < 0,70, Yüksek Güç: r>0,70 ; *: p<0,05, **: p<0,01

Yapılan korelasyon analizi incelendiğinde, finansal okuryazarlık ile bireysel girişimcilik eğilimi arasında pozitif yönlü, düşük ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür (r=,183; p<0,01). Finansal okuryazarlığın alt boyutları ile bireysel girişimcilik eğilimi arasındaki ilişki düzeyine bakıldığında finansal okuryazarlığın alt boyutlarından harcama (r=,202; p<0,01) ve tutum (r=,156; p<0,01) da pozitif yönlü, düşük ve anlamlı bir ilişki söz konusu iken, algı (r=,487; p<0,01) alt boyutunda pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülürken ilgi alt boyutu ile bireysel girişimcilik eğilimi arasında (r=,097; p>0,05) herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar incelendiğinde ileri sürülen **H_1 hipotezinin kabul, H_2 'nin için ise kısmen kabul edildiğ**ini söyleyebiliriz.

Finansal okuryazarlık ile bireysel girişimcilik eğiliminin alt boyutları arasındaki ilişki düzeylerine bakıldığında finansal okuryazarlık ile girişimcilik eğiliminin alt boyutlarından risk alma (r=,160, p<0,01) ve yenilikçilik (r=,197, p<0,01) ile pozitif yönlü, düşük ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülürken proaktiflik alt boyutu (r=,076; p>0,05) ile herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla ifade edilen **H_3 hipotezi de kısmen kabul edilmiştir.**

SONUÇ

Finansal okuryazarlığın bireysel girişimcilik eğilimi ile olan ilişkisini ele alan bu çalışmada Kafkas Üniversitesi bünyesinde eğitim ve öğretim faaliyetini sürdüren bir Meslek Yüksekokulunaki öğrencilerinin katılım sağlaması ile gerçekleşmiştir. Örneklemi oluşturan öğrencilerin sahip oldukları finansmanı ne kadar etkili kullandıkları ve daha bilinçli değerlendirmeler yapmak ve nakitleri hakkında etkin kararlar alarak finansal durumlarını yönetebilme becerilerini ve bunu girişimcilik sürecine aktarabilmeleri adına gerçekleştirilen çalışmada elde edilen veriler analiz edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğrencilerin finansal okuryazarlık becerileri ile girişimcilik eğilimleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ancak düşük seviyede bir ilişkiye rastlanmıştır. Elde edilen bu sonuç, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Nitekim düşük düzeyde sahip olunan bu bilgi, aynı zamanda girişimcilik eyleminin temel özelliklerinden olan risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik boyutlarını da etkilemektedir. Sonuçlar incelendiğinde bu boyutlar ile olan ilişki düzeylerinin de düşük olduğu, hatta proaktiflik boyutu ile herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Aynı durum finansal okuryazarlık alt boyutları ile bireysel girişimcilik eğilimi içinde geçerlidir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar incelendiğinde çalışmaya katılım sağlayan öğrencilerin sahip oldukları finansmanlarını etkin bir şekilde değerlendirme ve yönetmede sorun yaşayabilecekleri ortaya çıkmaktadır. Finansal okuryazar olarak tanımlanan bir bireyin sahip olduğu parayı yönetebilmesi bütçe, sigorta, tasarruf, yatırım, kredi, basit faiz, bileşik faiz, enflasyon, risk, getiri, bilanço gibi temel finans bilgilerine de sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim çalışmaya katılım sağlayan öğrencilerin finansman ile ilgili yeter düzeyde bilgi sahibi olmamaları bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Bu durumu etkileyebilecek birçok faktör olmakla birlikte genellikle istihdam durumu, aile geçmişi ve finansal sosyalleşme de bireyin finansal bilgisini, finansal tutumunu, finansal davranışını ve finansal okuryazarlığını etkileyebilmektedir. Bahse konu olan faktörler kişilerin gelişim sürecini olumsuz etkilediğinden bu unsurlara sahip olmayan bireyler özellikle girişimcilik faaliyetlerinde gerekli olan özellikleri yerine getirme konusunda sorun yaşayacaklardır.

Teknolojik gelişmenin hızlı bir şekilde yayılarak her alanda kullanıldığı günümüzde, insanlar özellikle yaşamlarını kolaylaştırabilecek bu süreçten en etkin bir şekilde yararlanma arzusundadırlar. Bununla birlikte dünya ekonomilerinin özellikle vatandaşlarının finansal refahını iyileştirmeye yönelik göstermiş oldukları güçlü çabaları, finansal okuryazarlığın öneminin artmasına katkıda bulunmaktadır. Çünkü finansal okuryazarlık, bireyleri finansal refahlarını artıracak ve kaliteli finansal kararlar alma konusunda kendilerine yol gösterecektir. Sağlıklı ve doğru kararların alarak olumlu sonuçlar ortaya koyan bireyler sahip oldukları yenilikçi ve yaratıcı özellikleri ile iç girişimcilik becerilerini dışa yansıtarak hem kendileri hem de ülke ekonomisine katkı sağlayacaklardır.

Her çalışmada olduğu gibi mevcut çalışmada belli kısıtlar dahilinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılanların önlisans dahilinde bir eğitim kurumunda olması, coğrafik yapı olarak gelişmişlik düzeyi ve çalışmadaki verilerin elde edilmesinde anket tekniğinin kullanılması çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların bu kısıtların daha az olacağı evren ve örneklemde yapılması alana farklı bir boyut kazandıracaktır.

KAYNAKLAR

Alkaya, A., & Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** Cilt: 8 (40)

Bihari S. C. & Shukla S., (2012), "**Financial Literacy: Mutual Funds**", Scms Journal Of Indian Management, India

Bolton, D. L., & Lane, M. D. (2012). Individual Entrepreneurial Orientation: Development of a Measurement Instrument. **Education and Training**, 54(2–3), 219–233.

Covin, J. G., & Slevin, D. P. (1989). Strategic Management of Small Firms in Hostile and Benign Environments. **Strategic Management Journal**, 10, 75–87.

Engle, R. L., Dimitriadi, N., Gavidia, J. V., Schlaegel, C., Delanoe, S., Alvarado, I., & Wolff, B. (2010). Entrepreneurial intent: A twelve-country evaluation of Ajzen's model of planned behavior. **International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research,** *16*(1), 35-57.

Ercan, S., & Yıldıran, C. (2021). Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeğinin Türkçe 'ye Uyarlanması. **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,** 16(1), 91–105.

Garg, N., & Singh, S. (2018). Financial literacy among youth. **International journaL of sociaL economics**, 45(1), 173-186.

Gürbüz, S, & Şahin, F. (2018). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**. Seçkin Yayınları. Ankara

Hébert, R. F., & Link, A. N. (2009). *A* **history of entrepreneurship**. Routledge.

Hung, A., Parker, A. & Yoong, J. (2009), "Defining and measuring financial literacy", RAND Working Paper No. WR-708.

Keleş, H. N. (2013). Girişimcilik Eğiliminin Kuşak Farkına Göre İncelenmesi. **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 13(26), 23–43.

Landström, H. (2005). **Pioneers in entrepreneurship and small business research**. USA.

Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (1996). Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it to Performance. **Academy of Management Review**, 21(1), 135–172.

Lusardi, A. & Mitchell, O. (2007), Financial literacy and retirement preparedness: evidence and implications for financial education, **Business Economics**, Vol. 42 No. 1, 35-44.

Miller, D. (1983). The Correlates of Entrepreneurship in Three Types of Firms. **Management Science**, 29(7), 770–791. https://doi.org/10.1287/mnsc.29.7.770

Öztürk, E., & Demir, Y. (2015). Finansal okuryazarlık ve para yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi akademik personel üzerine bir uygulama. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (68), 113-134.

Remund, D.L. (2010), "Financial literacy explicated: the case for a clearer definition in an increasingly complex economy", **The Journal of Consumer Affairs**, Vol. 44 No. 2, pp. 276-295.

Ritala, P., Baiyere, A., Hughes, M., & Kraus, S. (2021). Digital Strategy Implementation: The Role of Individual Entrepreneurial Orientation and Relational Capital. **Technological Forecasting and Social Change**, 171.

Sancar, A. (2012). **Personel güçlendirme algısı ile dönüştürücü liderlik arasındaki ilişkiler: kamu kurulusunda bir araştırma**, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarath Chandran M.C. & Chandran R. (2018). Effect Of Financial Literacy On Personal Financial Management Of IT Employees In Kerala, International Journal of Business and Management Invention. ISSN (Online): 2319 – 7 (8). 67-74

Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik. **Journal of Management and Economics Research**, 13 (1), 200-218.

Sart, G. (2020). Bireysel Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. **International Journal of Applied Economic and Finance Studies**, 5(1), 58–72.

Tangör, B. B., & Özgen, H. (2022). Öz-yeterlik ve bireysel girişimcilik yönelimi ilişkisinde mükemmeliyetçiliğin aracı rolü. **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, *8*(1), 164-178.

Temizel, F., & Bayram, F. (2011). Finansal okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İBBF) öğrencilerine yönelik bir araştırma. C**.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 12 (1)

Trotte, L. A. C., Santos, J. L. G. D., Sarat, C. F. N., Mesquita, M. G. D. R., Stipp, M. A. C., Souza, P. D., & Lima, C. F. D. M. (2021). Entrepreneurial tendency of Nursing students: a comparison between graduating beginners and undergraduate students. **Revista Latino-Americana de Enfermagem**, *29*.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Entrepreneurial Resilience

Girişimci Yılmazlığı

Assoc.Prof.Dr.Özgür ÇARK
Bolu Abant İzzet Baysal University
ozgurcark@ibu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4881-0542

ABSTRACT

Enterprises, by their nature, are stressful environments where uncertainty is intense and surrounded by many environmental elements that need to be predicted and monitored. The main actor affected by this uncertainty and stress is the entrepreneur. One of the most important factors affecting entrepreneurs operating in an uncertain and chaotic environment is the element of risk. So much so that when describing the characteristics of entrepreneurs, the ability to take risks is often emphasized. In the literature, the concept of entrepreneurial resilience is used to describe the ability of entrepreneurs to cope with difficulties such as risk or uncertainty and to cope with negative situations. The aim of this study is to reveal the current situation in the international and national literature on entrepreneurial resilience, the definition of the concept, its boundaries, limitations and effects. For this purpose, articles published in the WoS database under the title of entrepreneurial resilience in the field of business and management were examined bibliometrically. As a result of the analysis, it is seen that the interest in the concept of entrepreneurial resilience in the international literature has increased after 2020. In the national literature, although studies on the concept of resilience are mostly found in disciplines such as psychology, sociology and education, there are almost no studies on the concept in the field of business and management. This study aims to fill this gap in the national literature regarding the concept of entrepreneurial resilience.

Key Words: Entrepreneurial resilience, Resilience, Risk, Flexibility, Endurance.

ÖZET

Girişimler, doğası gereği belirsizliğin yoğun olduğu, öngörülmesi ve izlenmesi gereken pek çok çevresel unsur ile kuşatılmış, stres yoğun ortamlardır. Bu belirsizlik ve stresten etkilenen başlıca aktör ise girişimcidir. Belirsiz ve kaotik bir ortamda faaliyette bulunan girişimcileri etkileyen en önemli etkenlerden biri ise risk unsurudur. Öyle ki girişimcilerin özellikleri ifade edilirken, risk alabilme özelliği sıklıkla vurgulanmaktadır. Alan yazında girişimcilerin risk veya belirsizlik gibi zorluklarla başa çıkabilmesi ve olumsuz durumlarla mücadele edebilme özelliği için girişimci yılmazlığı kavramı kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı girişimci yılmazlığı ile ilgili uluslararası ve ulusal alan yazındaki mevcut durumu, kavramın tanımı, sınırları, sınırlılıkları ve etkilerini ortaya koymaktır. Bu maksatla WoS veri tabanında işletme ve yönetim alanında, girişimci yılmazlığı başlığı ile yayınlanmış makaleler bibliyometrik olarak incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda uluslararası alan yazında girişimci yılmazlığı kavramına olan ilginin 2020 yılından sonra arttığı görülmektedir. Ulusal alan yazında ise yılmazlık kavramı ile ilgili çalışmalara daha çok psikoloji, sosyoloji ve eğitim gibi disiplinlerde rastlanmasına rağmen işletme ve yönetim sahasında kavramla ilgili neredeyse herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma girişimci yılmazlığı kavramı ile ilgili ulusal alan yazındaki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimci yılmazlığı, Yılmazlık, Risk, Esneklik, Dayanıklılık.

GİRİŞ

Girişimcilik konusu ülkelerin kalkınmışlık ve iktisadi gelişmişlik düzeyleri etkisi nedeniyle uzun yıllardır araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olagelmiştir. Konuyla alakalı çok çeşitli sahalarda araştırma yürütülmekle birlikte araştırmacıların girişimciliği etkileyen bireysel güdüleyici unsurlar hakkında çok fazla araştırma yürütmediği görülmektedir (Bullough vd., 2014, s. 273). Oysa kaos ve karmaşa düzeyinin yüksek olduğu iş ortamlarında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir girişimciyi iş kurmaya teşvik eden motivasyon unsurlarının anlaşılması girişimciliğin teşvikinde ve bekasında oldukça önemli bir konudur. Çünkü girişimciler, ister hali hazırda var olan işletmelerde olsunlar, ister yeni girişimler başlatsınlar, ekonomik hayatın çarklarını döndüren ve toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin sunulmasını körükleyen en önemli ekonomik aktörlerin başında gelmektedir (Bullough & Renko, 2013, s. 343). Girişimciler amaç ve hedeflerini kıt olan kaynakları etkin ve efektif olarak kullanmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışan kişilerdir. Bu kişiler faaliyetlerini karmaşık ve kaotik bir çevre içerisinde yürütürler. Böyle bir çevrede giriştikleri teşebbüsleri başarıya ulaştırma veya başarısızlığa uğrama riski ile de sürekli olarak karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla girişim veya girişimcilik konusundan bahsedildiğinde bu konunun doğası gereği risk kavramından da birlikte bahsedilmektedir.

Yılmazlık kavramı psikoloji ve sosyal bilimler alanında yakaladığı çıkışı eğitim alanında da devam ettirmiştir. Son on yılda ise yılmazlık kavramının yönetim ve işletme sahasında da ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Yılmazlık, ekonomik performansı ile finansal kriz ve durgunluk gibi dışsal şoklara karşı duyarlılığı incelemek için kullanılan yönetim sahasında görece olarak daha yeni sayılabilecek bir kavramdır (Williams & Vorley, 2014, s. 257). Branicki ve arkadaşları (2018) tarafından yürütülen bir çalışmada, belirsiz ortamlarda faaliyet gösterme deneyimleri, zorluklarla ilgili doğrudan deneyimleri ve içinde yaşadıkları gayrı resmi örgüt ortamları nedeniyle girişimcilerin genellikle son derece yılmaz olduğunu ve KOBİ'lerin dirençli olmasını sağlayacak yeteneklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü özellikle KOBİ'ler riskin yüksek olduğu zor şartlar altında faaliyet gösteren örgütlerdir. Böylesine karmaşık ve riskin yüksek olduğu bir ortamda girişimcinin bu zorluklar karşısında yılgınlığa düşmemesi, engelleri aşıp amaç ve hedeflerine kararlı bir şekilde ilerlemesi, başarısız dahi olsa bu başarısızlıktan kaynaklı duruma dayanıklı olması, sorunlar karşısında dirençli olması girişimcinin sahip olması gereken en önemli özelliklerden biridir.

Yakın zamana kadar alan yazında kriz ve kaos gibi zor zamanlarda girişimcilik kararlarını neyin yönlendirdiği hakkında çok az şey biliniyordu. Fakat son yıllarda artan rekabet, hız ve kaos gibi zorluklar konuya olan ilgiyi artırmıştır. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar belirli kişisel faktörlerin, özellikle sıkıntılı dönemlerde girişimcilik arayışında büyük önem taşıdığını göstermektedir. Olumsuz ve zorlu koşullarda girişimcilik üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar girişimcilerin, girişimci faaliyetlere katılma konusundaki algılanan yeteneklerine ve zorluklar karşısında yılmazlık duygularına büyük ölçüde güvendiklerini göstermektedir (Bullough & Renko, 2013). Bu açıklamalara göre özellikle zorlu koşullar altında bulunan ülkelerde iş başlatma veya mevcut işlerini devam ettirmeye çalışan müteşebbislerin yılmazlık düzeylerinin yüksek olması gerekmektedir.

Yılmazlık kavramına akademik ilgi son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen, girişimcilik yılmazlığına ilişkin araştırmalar hala başlangıç aşamasındadır. Girişimci yılmazlığının gerçekte ne olduğu, hangi unsurları içerdiği ve nasıl geliştirilebileceği büyük ölçüde belirsizliğini korumaktadır (Duchek, 2018). Bu açıklamalardan hareketle girişimci yılmazlığı konusunun önemine ve alan yazındaki boşluğa istinaden kavramın şu anki mevcut durumu, sınırları ve sınırlılıkları hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu maksatla

bibliyometrik araştırma yöntemi kullanılarak girişimci yılmazlığı kavramı sistematik olarak taranmıştır. Kavramın tanımı, sınırları ve sınırlılıkları ile ilgili bilgiler verildikten sonra alan yazında performans analizi yapılmış, yıllara göre yayın dağılımı, en çok yayın yapan yazar, yayın yapılan ülke ve dergiler listelenmiş. Sonrasında en çok atıf alan yayınlara ilişkin analizler paylaşılmış olup, girişimci yılmazlığı kavramının diğer kavramlarla olan ilişki ağını gösteren bilimsel haritalama yapılmıştır.

Ulaşılan bulguların analizi neticesinde girişimci yılmazlığı kavramına uluslararası alan yazında yönetim ve işletme sahasında en eski tarihli 2013 tarihli yayına ulaşılmış olup, kavrama olan ilgiye özellikle 2020 yılından sonra artan bir ilgi olduğu görülmektedir. Uluslararası alan yazında konuya olan ilginin yüksekliğine rağmen ulusal yazında konuya olan ilgi maalesef düşüktür. Ulusal yazında her ne kadar eğitim, psikoloji ve sosyoloji gibi sahalarda yılmazlık konusu çalışılıyor olsa da yönetim ve işletme sahasında konuyla ilgili yayın yok denecek kadar azdır.

1. Girişimci Yılmazlığı

Yılmazlık çok çeşitli disiplinlerde çalışılmış olmakla birlikte çok farklı anlamlarla ilişkilendirilen geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle psikoloji sahasında yoğun olarak ele alınan yılmazlık kavramının, bir unsur veya sistemin yıkıcı bir durumdan sonra tekrar istikrarlı duruma dönme yeteneği ile ilişkili olduğunu belirten ifadelerin yanı sıra yılmazlık özelliğinin zamanla kazanılabileceğini ifade eden çalışmalara da rastlanmaktadır (Santoro vd., 2021, s. 457). Psikolojik araştırmalarda yılmazlık, bireysel olarak güçlü yönleri ifade ederken, bireylerin strese dayanma ve baskıyla baş etme yeteneği olarak da tanımlanabilir (Duchek, 2018, s. 431).

Yılmazlık konusu psikoloji sahasında özellikle gelişim psikologlarının, yaşam serüvenlerinde çeşitli sorunlar yaşamış çocukların zorluklar karşısında psikopatolojik göstergeler sergileyeceği tahminlerine rağmen sağlıklı işleyişin istikrarlı bir gidişatı olarak tanımlanabilecek direnç ve dayanıklılık durumları şeklinde bir olgu olarak ele almaya başlaması ve bu çocukları "yılmaz" olarak nitelendirmeye başlaması ile dikkat çeken bir konu olmuştur. Sonrasında yetişkinlere odaklanan çalışmalar, ilk etapta özellik yaklaşımına dayalı olarak yılmazlığı olağanüstü ve nadir olarak karşılaşılan bir durum olarak ele alma eğilimindeyken, özellik yaklaşımından uzaklaşan araştırmacılar, yılmazlığı bir yapı olarak ele almış ve zaman içinde geliştirilebilecek bir özellik olarak kabul etme eğiliminde olmuşlardır. Son zamanlarda ise araştırmacı psikologların yılmazlığı, travma ya da ciddi bir kayıp yaşamasına rağmen bireylerin nispeten istikrarlı, sağlıklı psikolojik ve duygusal işlevsellik düzeylerini sürdürme kapasitesi ya da yeteneği olarak ele alma konusunda birleştiği görülmektedir (Corner vd., 2017, ss. 688-689).

Psikoloji sahasında yılmazlık konusu ile ilgili yürütülen araştırmaları üç sınıfta toplanabilir. Bunlardan ilki koruma ve risk faktörleri ile bu faktörlerin ve psikolojik dayanıklılık açısından yılmazlığın ortaya çıkışına yönelik koşulların ve bunların dinamiklerinin incelenmesine odaklanırken, ikincisi bireylerin kişilik özellikleri, becerileri ve davranışları açısından yılmazlığa odaklandı. Üçüncüsü ise yılmazlığın intrapsişik boyutuna odaklanıp, dinamiğin kendisine destek olarak çevre ile etkileşimleri ile ilgilenmektedir (Bernard & Barbosa, 2016)

Girişimci yılmazlığı ile ilgili hem bireysel anlamda girişimci yılmazlığı hem de girişim yani örgütsel yılmazlık konusunda çalışmalar olup farklı analiz seviyelerinde bu iki alandaki etkileşim konusundaki çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Fakat mevcut çalışmalar örgütsel yılmazlığın hem bireysel hem de örgütsel olarak meydana gelen farklı düzeylerdeki unsurlardan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Örgütsel düzeyde, yılmazlık; işi daha iyi yönetebilmenin değişik yol ve yöntemlerini keşfedebilen ya da zorlu şartlara hızlı bir biçimde uyum sağlayabilen işletmelerin özelliklerini tanımlamak için veya örgütlerin potansiyel tehdit olabilecek yıkıcı sürprizlerden yararlanarak krizleri fırsata dönüştürebilmek için belirsizlikleri

etkili bir şekilde absorbe edebilme hatta yeni yetenekler geliştirebilme özelliğini ifade etmek için kullanılmaktadır (Santoro vd., 2021).

Özetle *örgütsel düzeyde yılmazlık,* bir örgütün kaynaklar, rutinler, yapılar vb. doğrultusunda çevresel bir zorluk ve etkiyi absorbe etme ve toparlanmayı öğrenme yeteneği olarak tanımlanmakta olup, bazı araştırmacılar ise *yılmazlığı*, bir örgütün yıkıcı bir olaydan yararlanma ve bundan çıkar sağlama yönündeki "dinamik yeteneği" olarak tanımlamaktadır. Daha sonraki zamanlarda ise *yılmazlık* kavramının, sistemdeki aktörlerin zorluklarla başa çıkmaları için temel olan kültür, sosyal bağlantılar vb. gibi kişisel özelliklere sahip toplum, şehir, topluluklar gibi daha geniş sistemleri de kapsayacak şekilde genişlediği görülmektedir. *Girişimci düzeyde yılmazlık* ise, girişimcinin işletme performansındaki temel rolü nedeniyle sıklıkla *bireysel dayanıklılıkla* eşanlamlı olarak sunulmaktadır. Bu nedenle dayanıklılık "girişimcinin kişilik özelliği" olarak ya da girişimci yaşam deneyimlerinin bir sonucu olarak da tanımlanmaktadır (Bernard & Barbosa, 2016; Branicki vd., 2018; Delladio vd., 2023, s. 274).

Zor koşullar altında iş kuran insanlar, başarılı olmak için çoğu zaman mevcut durumu değiştirmek ve yeni yollar açmak zorunda kalmaktadır. Yılmazlık düzeyi düşük bireyler ise iş kurma veya yeni girişimler sürdürme konusunda ihtiyaçları olan girişimci davranışlara sahip olma konusunda daha az yetenekli olmaktadırlar. Böylece bu kişiler, mücadele etmek yerine hareketsiz kalmayı tercih etmekte, iş dünyasının kötü ekonomik ortamına karşı temkinli ve korkulu olmaya devam etmektedirler. Fakat önceki çalışmalar, kişinin öz yeterliliğinin yılmazlığına katkıda bulunduğunu göstermiştir. Yani bireyin stresi ve çatışmayı yönetme becerisine olan kişisel inancı, başa çıkma becerilerine katkıda bulunmakta ve yılmazlık düzeyini artırmaktadır. Girişimcilik bağlamında ise öz-yeterliği yüksek olan girişimciler, zorlu koşullarda iş için gerekli olan uygun eylemleri gerçekleştirebilme yeteneklerine inanırlar ve bu da onların, zorluklardan sonra büyüme ve geri adım atmak yerine gelişme yeteneğini geliştirmelerine yardımcı olur (Bullough & Renko, 2013, s. 345).

Girişimciler sıklıkla, işletmelerin hayatta kalmasını tehdit etme potansiyeli taşıyan finansal krizler, teknolojik yenilikler veya alandaki yeni rakipler gibi beklenmedik olaylarla karşı karşıya kalmaktadır. Sonuç olarak başarısızlık ve aksaklıklar girişimciler için günlük işlerdir. Bu durum, girişimciler için, girişimci tükenmişliği gibi psikolojik bozukluklarla sonuçlanabilecek kalıcı baskı ve yüksek düzeyde stres gibi olumsuzluklara neden olabilir. Uzun vadede psikolojik olarak sağlıklı kalabilmek için girişimcilerin başarısızlık ve krizlerin üstesinden gelmelerini sağlayacak bir yılmazlık kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir. Girişimciler bu kapasite sayesinde potansiyel tehditleri tahmin edebilir, kritik durumlarla etkili bir şekilde başa çıkabilir ve değişen ortamlara uyum sağlayabilirler (Duchek, 2018, ss. 429-430).

Girişimci yılmazlığı kavramını çalışan araştırmalar incelendiğinde konunun farklı yöntem ve farklı değişkenlerle olan ilişkileri bağlamında ele alındığı görülmektedir. Girişimci yılmazlığını ölçmek için de farklı ölçekler geliştirildiği dikkat çekmektedir. Önceki niceliksel çalışmalarda genellikle sağlık ve psikoloji alanında geliştirilen ölçeklerin girişimciliğe uyarlandığı dikkat çekicidir (Corner vd., 2017, s. 690).

Santoro vd. (2021), küçük aile şirketlerini yöneten 195 girişimciyle yaptıkları ankette girişimci yılmazlığını dört soruyla ölçmüşlerdir. Bu çalışmada girişimci yılmazlığını çalışan yılmazlığının işletme performansı üzerindeki etkisi üzerinde düzenleyicisi olarak ele alan araştırmacılar, girişimcinin kişisel yılmazlığına yönelik güçlü bir eğilimi olduğunda, çalışan düzeyindeki yılmazlığın bilişsel, davranışsal ve bağlamsal boyutlarının performansı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Bazı bireylerin neden diğerlerinden daha dirençli olduğunu açıklamaya çalışan bazı araştırmalar, genel olarak olumsuz olaylardan önce insanların sahip olduğu kaynak

donanımlarını vurgulayarak, olumsuzlukları azaltmak için bu kaynağın önceden organize edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bazı araştırmalar yılmazlık konusunu bir sebep bazıları ise bir sonuç olarak ele almışlardır. Birtakım çalışmalar girişimci yılmazlığını kısa ve orta vadeli krizlerin atlatılması açısından ele alırken uzun vadede konunun ele alınması önem arz etmektedir. Lübnan'da 12 Filistin mülteci kampından 110 mülteci ile yapılan görüşmeler neticesinde Shepherd vd. (2020), önemli ve kalıcı olumsuzluklar karşısında olumlu işleyişin boyutlarını yani yılmazlığın sonuçlarını ortaya koymuşlardır.

Girişimci yılmazlığı konusunda 8 aile üzerinden nitel bir yaklaşımla biyografik analiz yürüten Duchek (2018), girişimci yılmazlığının gelişimi üzerinde etkisi bulunan dört unsur belirlemişlerdir. Bunların ikisi girişimci yılmazlığı destekleyen ve kolaylaştıran durumsal faktörler (ebeveyn davranışı ve ebeveyn deneyimi), ikisi ise yılmazlıkla ilgili süreç faktörleridir (girişimci öğrenme ve deneyim, girişimci iş tutum ve davranışları). Bunlar; çocuklarına saygılı davranan, onların fikirlerini dikkate alan ve destek sağlayan yani bağımsızlık veren, saygı duyan, öz güven aşılayan ve destek olan bunun yanı sıra çocuklarına sorumluluk ve hatta zorlayıcı görevler veren ebeveynleri ifade eden, *ebeveyn davranışı*, ebeveynlerin iş ve girişimcilik konusunda tecrübeli olması ve evlatlarını bu konuda küçük yaşlarda yetiştirmelerini ifade eden *ebeveyn deneyimi*, girişimcilerin girişimcilik eğitimi ve tecrübelerini ifade eden *girişimci öğrenme ve deneyim* ile girişimcilerin işlerine karşı bağlılıkları, çalışkanlıkları, iş yapma arzularını ifade eden *girişimci iş tutum ve davranışları* şeklindedir. Girişimci yılmazlığı hakkında nitel yöntemle 117 girişimciden veri toplayan Santoro ve arkadaşları (2020), algılanan girişimci yılmazlığının algılanan işletme başarısı ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

2. Yöntem

Bu çalışmada girişimci yılmazlığı kavramının ulusal ve uluslararası alan yazındaki durumu, konumu, ulaştığı nokta, sınırı ve sınırlılıkları ile ilgili bilgi toplanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, bibliyometrik analiz ve sistematik tarama yöntemi kullanılmıştır.

Bu amaçla önce uluslararası alan yazındaki durumu incelemek amacıyla Web of Science (WoS) veri tabanlarında yönetim ve işletme sahasında tüm zamanları kapsayacak şekilde başlık kısmında "entrepre* resilience" geçen makaleler taranmıştır. Sonrasında ulusal alan yazındaki durumu anlayabilmek için başlık kısmında "girişimci yılmazlığı", "girişimci dayanıklılığı", "girişimci direnci", "girişimci esnekliği" kavramları geçen yayınlar taranmıştır.

Ulaşılan 114 adet uluslararası ve 1 adet ulusal makalelere ilişkin performans ve içerik analizi yapılmıştır. Sonrasında makalelerin yayınlandığı yıl, ülke, en çok yayın yapan yazar vb. ilişkin bulgular ile kavramın diğer kavramlarla olan ilişkisini ortaya koymak adına bilimsel alan haritalaması analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Web of Science (WoS) veri tabanlarında yönetim ve işletme sahasında tüm zamanları kapsayacak şekilde başlık kısmında "entrepre* resilience" geçen makaleler taranması sonucunda ulaşılan 114 adet yayının yayınlanma yıllarına dair bulgular tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Yayınların yıllara göre dağılımı

Yayın Yılları	Ad.	% of 114
2023	32	28.070
2022	25	21.930
2020	15	13.158
2021	15	13.158
2017	8	7.018
2018	6	5.263
2019	5	4.386
2014	3	2.632
2013	2	1.754
2016	2	1.754
2015	1	0.877

Tablo 1 incelendiğinde yönetim ve işletme sahasında, başlık kısmında girişimci yılmazlığı kavramı geçen ilk makalenin 2013 yılına ait olduğu görülmektedir. Buradan hareketle kavramın tarihsel gelişimi açısından yönetim ve işletme sahası için on yıllık bir maziye sahip olduğu görülmektedir. Yayın ivmesindeki artış açısından inceleme yapıldığında ise 2020 yılında 15 makale yayınlandığı ve çift haneli yayın rakamlarına ancak son üç yılda ulaşılabildiği anlaşılmaktadır. En çok makale sayısı Ekim ayı itibariyle 32 makale ile 2023 yılına ait olduğu, en az makalenin ise 1 makale ile 2015 yılına ait olduğu görülmektedir. Sonuç olarak girişimci yılmazlığı konusu son on yılda yönetim ve işletme sahasında ele alınmaya başlanmış olup, özellikle son üç yılda konuya olan ilgide gözle görünen bir artış yaşanmış ve bu ilginin artarak günümüzde de sürdüğü görülmektedir.

Ulaşılan 114 yayına ait en çok yayın yapan yazar sıralamasına ilişkin bulgular tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: En çok yayın yapan yazar dağılımı

Yazarlar	Yayın Ad.	% of 114
Al-hakimi MA	3	2.632
Bullough A	3	2.632
Renko M	3	2.632
Santoro G	3	2.632
Anggadwita G	2	1.754
Borade DB	2	1.754
Danes SM	2	1.754
Del Giudice M	2	1.754
Elbaz AM	2	1.754
Ermolaeva L	2	1.754
Foo MD	2	1.754
Klishevich D	2	1.754
Vorley T	2	1.754
Williams N	2	1.754
Yu W	2	1.754

Tablo 2'ye göre en çok yayın yapan yazarlar üç yayın yapan dört yazardır. Bunlar (Al-Hakimi vd., 2022; Al-Hakimi & Borade, 2020; Goaill & Al-Hakimi, 2021), (Bullough vd., 2014; Bullough & Renko, 2013; Renko vd., 2021), (Santoro, Bertoldi, vd., 2020; Santoro, Ferraris, vd., 2020; Santoro vd., 2021). Bu yazarlardan Bullough ve Renko ortak yazar olarak üç yayına sahiptir. Sonrasında ise on bir yazar iki adet makale ile en çok yayın yapan yazarlardır.

Bullough ve Renko hariç en çok yayın yapan yazarlarda dikkat çeken husus ise bu makalelerin son üç yılda yapılan yayınlar olmasıdır.

Tablo 3: En fazla atıf alan makaleler

Yazar	Çalışma	Atıf
(Bullough vd., 2014)	Danger zone entrepreneurs: The importance of resilience and self-efficacy for entrepreneurial intentions	333
(Bullough & Renko, 2013)	Entrepreneurial resilience during challenging times	145
(Williams & Vorley, 2014)	Economic resilience and entrepreneurship: lessons from the Sheffield City Region	141
(Branicki vd., 2018)	How entrepreneurial resilience generates resilient SMEs	111

Tablo 3'de atıf sayısı 100'ün üzerinde olan makaleler görülmektedir. Bu makalelerden 333 atıf ile en fazla atıf sayısına sahip Bullough vd., (2014), makalelerinde tehlikeli bir savaş bölgesi olarak tanımlanan Afganistan'dan gelen birincil anket verileriyle, algılanan tehlikenin, girişimci öz yeterliliğinin ve yılmazlığın olumsuz koşullardaki girişimci niyetler üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemişlerdir. Araştırmacılar çalışma sonucunda algılanan tehlikenin bireyin girişimcilik niyetleriyle negatif ilişkili olduğunu, ancak yüksek yılmazlık düzeyine sahip bireyler arasında bu durumun marjinal olarak daha az olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, savaş koşullarında bile bireylerin, zorluklardan sonra yılmazlık ve girişimcilik yeteneklerine inanmaları durumunda girişimcilik niyetleri geliştirdiklerini de ifade etmişlerdir.

Bullough ve Renko (2013), Amerika Birleşik Devletleri'nde ve yurt dışında 500'den fazla girişimciden alınan anket verilerine dayanarak, kişinin girişimci olma yeteneğine olan inancı olarak tanımlanan girişimcilik öz yeterliliğinin ve yılmazlığın etkisini ve önemini araştıran ampirik bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışma sonucuna göre girişimci öz yeterliliği ve yılmazlığın özellikle önemli olduğunu vurgulayan araştırmacılar, öz yeterliliği ve yılmazlığı oluşturmak için girişimcilere ve girişimci adaylarına üç önemli tavsiyede bulunmuşlardır. Bunlardan ilki; girişimcilik yeteneklerine (yani girişimcilik öz yeterliliğine) olan inançlarını geliştirmek için iş geliştirme eğitimlerine *katılmaları*, ikincisi; zorlu zamanlarda yılmazlık düzeyi yüksek olan diğer kişileri modelleyerek öğrenmek için ağ oluşturma etkinlikleri, özel konferanslar ve mentorluk fırsatları aramaları ve son olarak girişimcilik arayışlarında aktif olup, iş zekasını uygulamaları ve objektif, eleştirel ve cesaret verici kişilerden geri bildirim almalarıdır.

Williams ve Vorley (2014) şehir bölgelerinde ekonomik yılmazlık ile girişimcilik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Literatür taramasından ve İngiltere'nin Sheffield Şehir Bölgesi'ndeki politika yapıcılarla yapılan görüşmelerden yararlanan araştırmacılar, girişimciliğin dinamik ve daha yılmaz bir ekonomi oluşturmak veya sürdürmek için ne kadar merkezi bir öneme sahip olduğunu ve bölgesel ekonomilerin çeşitlendirilmesini ve kapasite geliştirilmesini teşvik etmenin ayrılmaz bir parçası olarak politika tartışmalarında ön planda olması gerektiğini savunmaktadır.

Branicki vd., (2018), girişimci davranışların Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) yılmazlığını nasıl desteklediğini araştırmak, girişimci yılmazlık kavramını geliştirmek ve KOBİ yılmazlığının nasıl teşvik edilebileceğini belirlemek amacıyla Birleşik Krallık'ta 19 KOBİ katılımcısından oluşan bir alt örneklem sağlayan 11 odak grubu aracılığıyla nitel bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırma sonucunda belirsiz ortamlarda faaliyet gösterme deneyimleri, zorluklarla ilgili doğrudan deneyimleri ve içinde yaşadıkları gayrı resmi organizasyon ortamları nedeniyle girişimcilerin genellikle son derece yılmaz oldukları ve KOBİ'lerin yılmaz olmasını sağlayacak yeteneklere sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4: Yayınların ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	**Ad.**	**% of 114**
ABD	23	20.175
İngiltere	18	15.789
Hindistan	12	10.526
İtalya	11	9.649
Fransa	9	7.895
Avustralya	8	7.018
Almanya	7	6.140
Çin Halk Cumhuriyeti	6	5.263
Endonezya	5	4.386
Yeni Zelanda	5	4.386
Portekiz	5	4.386
İspanya	5	4.386

Tablo 4 incelendiğinde girişimci yılmazlığı konusunda en fazla yayınsa sahip ülkenin 23 yayın ile ABD olduğu görülmektedir. Dört ülke 10'dan fazla yayın sayısına sahip olup, bunlar sırasıyla; ABD, İngiltere, Hindistan ve İtalya'dır.

Araştırmalarda, yılmazlık düzeyinin zorlu koşullarda daha iyi geliştiği ifade edilmektedir. Çünkü karşılaşılan zorluklar ve bu zorluklarla mücadele etmek yılmazlığın doğası gereğidir. Öyle ki en çok atıf alan ilk iki yayın bile zorlu ve şartların ağır olduğu bir savaş coğrafyası olarak tanımladıkları Afganistan örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Bu verilerden hareketle özellikle siyasi, ekonomik ve toplumsal zorlukların daha yüksek olduğu gelişememiş veya gelişmekte olan ülkelerde yılmazlık konusunun daha çok ele alınması beklenmektedir.

Ulusal alan yazında yılmazlık konusu özellikle psikoloji ve eğitim alanında çalışılıyor olmasına rağmen "girişimci yılmazlığı" ile ilgili ulusal alan yazın taraması sonucunda yalnızca bir yayına ulaşılmıştır. Gülbahar (2020), "Girişimci Esnekliği Üzerine Kuramsal Bir İnceleme" başlıklı çalışmada, kavramsal olarak girişimci yılmazlığını incelemiştir.

Girişimci yılmazlığı kavramının diğer kavramlarla olan ilişkisini incelemek, kavramın sınırları ve sınırlılıkları hakkında fikir edinebilmek amacıyla makalelerin anahtar kelimelerinden hareketle yayınların kavramsal olarak bilimsel haritalaması yapılmış olup, şekil 1'de sunulmaktadır.

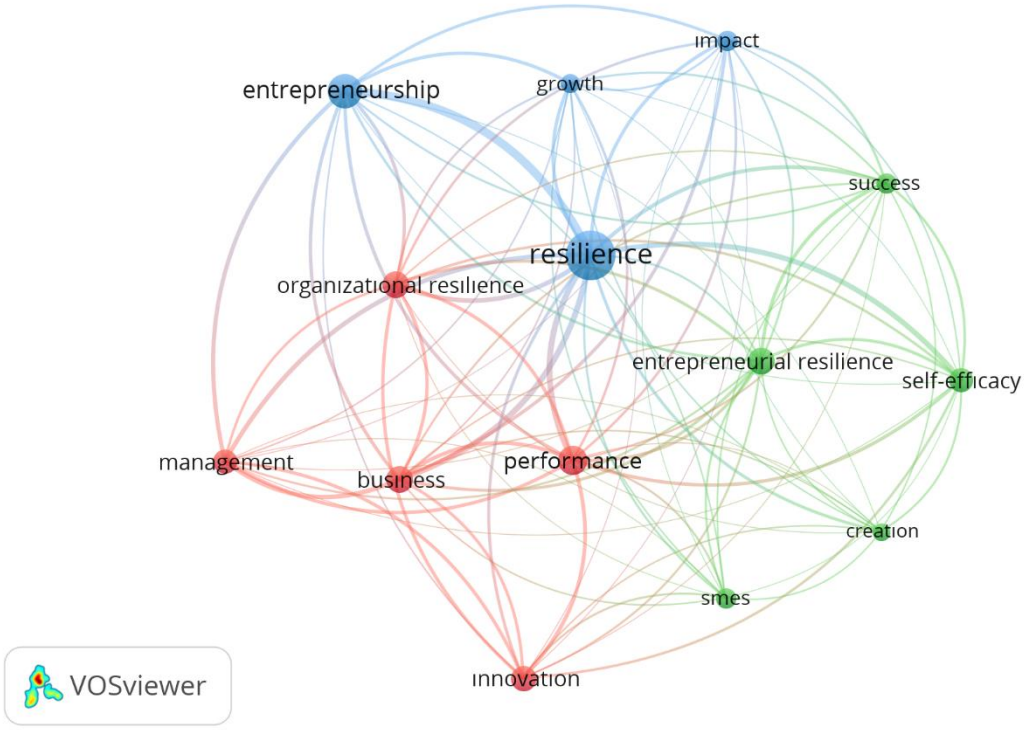

Şekil 1: Bilimsel harita

Şekil 1 incelendiğinde, yılmazlık kavramının üç farklı renk kümesinde toplandığı görülmektedir. İşletme, performans, yönetim, inovasyon ve örgütsel yılmazlık gibi daha çok örgütsel bağlam kırmızı kümede, öz yeterlilik, başarı, yaratılış, KOBİ ve girişimci yılmazlığı gibi bireyselliğe ilişkin bağlam yeşil kümede, girişimcilik, etki, büyüme ve yılmazlık gibi davranışsal ve tepkisel bağlam ise mavi kümede yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla bu ilişki ağından hareketle, girişimci yılmazlığının bireysel, örgütsel ve davranışsal bağlamda yoğun olarak çalışıldığı anlaşılmaktadır. Merkezde yer alan yılmazlık ile girişimcilik, örgütsel yılmazlık, girişimci yılmazlığı, gelişme, performans ve başarı kavramları ile yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada girişimci yılmazlığı kavramının ne anlama geldiği, tarihsel gelişim serüveni, şu anki durumu, sınırları ve sınırlılıkları hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu maksatla ulusal ve uluslararası alan yazınında bibliyometrik araştırma ve sistematik tarama yöntemi kullanılarak elde edilen, başlık kısmında girişimci yılmazlığı geçen 114 adet makalelik veri seti analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda uluslararası alan yazında konuya olan ilginin son on yılda başladığı ve bu ilginin özellikle son üç yılda yükselişe geçtiği tespit edilmiştir. Özellikle küreselleşme ve teknoloji gibi değişimlerin hızında yaşanan ivme ile birlikte artan belirsizlik ortamı, savaşlar, yaşanan salgın hastalıklar, doğal afetler ve iklim krizi gibi kaotik ortamlar yılmazlık kavramına olan ilginin artma nedeni olanı değerlendirilmektedir. Yapılan inceleme neticesinde psikoloji ve sosyoloji sahasında başlayan yılmazlık çalışmalarının daha sonra eğitim sahasında yükselişe geçtiği ve son on yılda ise yönetim ve işletme sahasında örgütsel yılmazlık ve girişimci yılmazlığı başlıkları altında çalışılmaya başlandığı ve 2020 yılından sonra ise konuya olan ilginin yükselişe geçtiği anlaşılmaktadır.

Girişimci yılmazlığı ile ilgili performans analizinde en çok yayın yapan ülkenin sırasıyla ABD, İngiltere, Hindistan ve İtalya olduğu görülmektedir. En çok yayın yapan yazar incelendiğinde, üç makalesi olan dört yazar, iki makalesi olan on bir yazar olduğu anlaşılmaktadır. Hem en fazla yayını olan ve en fazla atıf sayısına sahip yazarların ortak yazar olarak çalışma yürüttükleri ve çalışmalarını Afganistan gibi zorlu koşullara maruz kalan bir ülke örnekleminde yürüttükleri görülmektedir. Buradan hareketle zorlu şartlar altında olan ülkelerde yılmazlık konusunun daha fazla çalışılması gerekirken bu coğrafyalardaki yayın sayıları ile bu çıkarım maalesef çok da bağdaşmamaktadır.

Bilimsel harita ile kavramlar arası ilişki ağları incelendiğinde ise yönetim ve işletme sahasında yılmazlık konusunda örgütsel yılmazlık ve girişimci yılmazlığının birlikte ele alındığı görülmekte olup, başarı, performans, etki, yenilik, öz yeterlik, gelişme gibi konuların yılmazlık kavramı ile birlikte düşünüldüğü ve çalışıldığı anlaşılmaktadır. En

Ulusal alan yazında psikoloji ve eğitim sahasında konuyla ilgili çalışmalar bulunmakla birlikte yönetim ve işletme sahasında ise konuya olan ilgi neredeyse yok denecek kadar azdır. Konuyla ilgili başlığında yılmazlık ifadesi geçen kavramsal tek bir makaleye (Gülbahar, 2020) ulaşılabilmiştir. Bu makalede araştırmacının kavramın esneklik şeklindeki tercümesini tercih ettiği görülmektedir. Esneklik kavramının eski haline dönme, bir kuvvete maruz kaldığında bu kuvvetten kurtulduğunda kırılmadan veya zarar görmeden eski hale dönebilme gibi bir anlamı bulunsa da alan yazın incelendiğinde esneklik kavramının genellikle çalışma şekli bağlamında kullanıldığı ve değişkenliği önceleyen bir anlamda kullanıldığı dikkat çekmektedir.

İngilizce *"resilience"* kelimesinin psikoloji ve eğitim bilimlerinde daha çok *"yılmazlık"* veya *"dayanıklılık"* şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Esneklik kavramı ile ilgili hacimli bir tartışma yürüten Parlak ve Özdemir (2012), *"esnekliğin ve esnek çalışmasının boyutları ile ilgili olarak farklı yazarların farklı kavram ve tanımlar kullandıkları, aynı kavramı kullansalar bile tam olarak aynı şeyleri kast etmedikleri görülmektedir. Gerek işveren ve gerekse de işçiler için de bu kavram oldukça farklı şeyler ifade etmektedir."* şeklinde esneklik kavramı ile ilgili bir anlam kargaşası olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda "resilience" kavramının "yılmazlık" veya "dayanıklılık" olarak tercüme edilmesinin hem ulusal yazında diğer disiplinler ile ortak dil kullanılması hem de kavram ve anlam kargaşası oluşturmaması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Al-Hakimi, M., & Borade, D. (2020). The impact of entrepreneurial orientation on the supply chain resilience. *COGENT BUSINESS & MANAGEMENT*, *7*(1). https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1847990

Al-Hakimi, M., Borade, D., & Saleh, M. (2022). The mediating role of innovation between entrepreneurial orientation and supply chain resilience. *ASIA-PACIFIC JOURNAL OF BUSINESS ADMINISTRATION*, *14*(4), 592-616. https://doi.org/10.1108/APJBA-10-2020-0376

Bernard, M., & Barbosa, S. (2016). Resilience and entrepreneurship: A dynamic and biographical approach to the entrepreneurial act. *MANAGEMENT*, *19*(2), 89-123. https://doi.org/10.3917/mana.192.0089

Branicki, L., Sullivan-Taylor, B., & Livschitz, S. (2018). How entrepreneurial resilience generates resilient SMEs. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ENTREPRENEURIAL BEHAVIOR & RESEARCH*, *24*(7), 1244-1263. https://doi.org/10.1108/IJEBR-11-2016-0396

Bullough, A., & Renko, M. (2013). Entrepreneurial resilience during challenging times. *Business Horizons*, *56*(3), 343-350. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2013.01.001

Bullough, A., Renko, M., & Myatt, T. (2014). Danger Zone Entrepreneurs: The Importance of Resilience and Self–Efficacy for Entrepreneurial Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, *38*(3), 473-499. https://doi.org/10.1111/etap.12006

Corner, P., Singh, S., & Pavlovich, K. (2017). Entrepreneurial resilience and venture failure. *INTERNATIONAL SMALL BUSINESS JOURNAL-RESEARCHING ENTREPRENEURSHIP*, *35*(6), 687-708. https://doi.org/10.1177/0266242616685604

Delladio, S., Caputo, A., Magrini, A., & Pellegrini, M. M. (2023). Italian entrepreneurial decision-making under lockdown: The path to resilience. *Management Decision*, *61*(13), 272-294. https://doi.org/10.1108/MD-12-2022-1746

Duchek, S. (2018). Entrepreneurial resilience: A biographical analysis of successful entrepreneurs. *INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP AND MANAGEMENT JOURNAL*, *14*(2), 429-455. https://doi.org/10.1007/s11365-017-0467-2

Goaill, M., & Al-Hakimi, M. (2021). Does absorptive capacity moderate the relationship between entrepreneurial orientation and supply chain resilience? *COGENT BUSINESS & MANAGEMENT*, *8*(1). https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1962487

Gülbahar, Y. (2020). Girişimci Esnekliği Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. *International EUropean Journal of Managerial Research*, *4*(6), 131-148.

Parlak, Z., & Özdemir, S. (2012). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Journal of Social Policy Conferences*, *60*, Article 60.

Renko, M., Bullough, A., & Saeed, S. (2021). How do resilience and self-efficacy relate to entrepreneurial intentions in countries with varying degrees of fragility? A six-country study. *INTERNATIONAL SMALL BUSINESS JOURNAL-RESEARCHING ENTREPRENEURSHIP*, *39*(2), 130-156. https://doi.org/10.1177/0266242620960456

Santoro, G., Bertoldi, B., Giachino, C., & Candelo, E. (2020). Exploring the relationship between entrepreneurial resilience and success: The moderating role of stakeholders' engagement. *JOURNAL OF BUSINESS RESEARCH*, *119*, 142-150. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.11.052

Santoro, G., Ferraris, A., Del Giudice, M., & Schiavone, F. (2020). Self-efficacy and Success of Disadvantaged Entrepreneurs: The Moderating Role of Resilience. *EUROPEAN MANAGEMENT REVIEW*, *17*(3), 719-732. https://doi.org/10.1111/emre.12394

Santoro, G., Messeni-Petruzzelli, A., & Del Giudice, M. (2021). Searching for resilience: The impact of employee-level and entrepreneur-level resilience on firm performance in small family firms. *SMALL BUSINESS ECONOMICS*, *57*(1), 455-471. https://doi.org/10.1007/s11187-020-00319-x

Shepherd, D., Saade, F., & Wincent, J. (2020). How to circumvent adversity? Refugee-entrepreneurs' resilience in the face of substantial and persistent adversity. *JOURNAL OF BUSINESS VENTURING*, *35*(4). https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2019.06.001

Williams, N., & Vorley, T. (2014). Economic resilience and entrepreneurship: Lessons from the Sheffield City Region. *ENTREPRENEURSHIP AND REGIONAL DEVELOPMENT*, *26*(3-4), 257-281. https://doi.org/10.1080/08985626.2014.894129

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Analysis of the Financial Performance of Venture Capital Investment Partnerships

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Analizi

Assoc.Prof.Dr. Tunga BOZDOĞAN
Eskişehir Osmangazi University
tunga.bozdogan26@gmail.com
Orcid: 0000-0002-1651-9865

ABSTRACT

Venture capital investment partnerships play a significant role in the economic development strategies of countries by revitalizing the entrepreneurial ecosystem, fostering innovation, providing financing to businesses, and contributing to the overall national economy. Venture capital investment partnerships are crucial financial instruments that meet the financing needs of entrepreneurs and ventures, supporting their growth. The aim of this study is to assess the financial performance of venture capital investment partnerships listed on Borsa Istanbul by continuously measuring, evaluating, and improving their financial performance. In this study, the financial structures of investment partnerships for the years 2020-2023 have been analyzed using the ELECTRE method, which is a multi-criteria decision-making approach. The analysis is conducted through various financial ratios such as the current ratio, financial leverage ratio, asset turnover ratio, asset profitability, and profit margin ratios. The results obtained aim to evaluate venture capital investment partnerships from a comparative perspective, highlighting those with the highest and lowest performance.

Keywords: Venture Capital Investment Partnership, Financial Performance, Financial Analysis, CRITIC, ELECTRE.

ÖZET

Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, girişimcilik ekosistemini canlandırma, inovasyonu teşvik etme, işletmelere finansman sağlama, genel ülke ekonomisine katkıda bulunma konularında ülkelerin ekonomik kalkınma stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, girişimcilerin ve girişimlerin finansman ihtiyaçlarını karşılayan ve büyümelerine destek olan önemli finansal araçlardır. Bu araçlarında finansal performanslarının sürekli ölçülmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereklidir. Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul'a kayıtlı girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performanslarını değerlendirmektir. Çalışmada yatırım ortaklıklarının 2020-2023 yılları mali yapıları; cari oran, finansal kaldıraç oranı, aktif devir hızı oranı, aktif karlılığı ve kar marjı oranları aracılığıyla çok kriterli karar verme yöntemlerinden ELECTRE yöntemiyle analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlarla en yüksek ve en düşük performansı gösteren girişim sermayesi yatırım ortaklıkları karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı, Finansal Performans, Mali Analiz, CRITIC, ELECTRE

GİRİŞ

Küresel rekabet ortamında günümüzde hızla değişen ve gelişen ekonomik koşullarda başarılı olabilmek için dinamik bir ekonomik dönüşüm yeteneğine sahip olunması gerekmektedir. Ekonomik dönüşümün temel itici güç kaynağı ise girişimcilik faaliyetleridir. Girişimcilik katma değeri yüksek yeni bir ürün geliştirmeden yeni bir şirket kuruluşuna kadar oldukça geniş bir yelpazede ekonomik gelişimin ve değişimin yönlendiricisi olarak nitelendirilebilir. En yalın ifadesiyle girişimci, riskleri göze alarak yenilik yapan ve ekonomik gelişime katkıda bulunarak fırsatları takip eden ve bulduğunda her türlü tehlikeli durumu üstlenerek kendi düşüncelerini hayata geçiren kişi olarak tanımlanabilir (Bağcı,2020: 225). Bu tanım gibi farklı açılardan girişimci tanımları yapmak mümkündür ancak temelde girişimci gelişmiş bir ekonomide önemli faktörlerden biridir.

Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, girişimcilere temelde sermaye ve yönetsel danışmanlık desteği sağlayarak yeni işletmelerin kurulmasını ve büyümesini teşvik ederek bir finansal sistem içerisinde girişimcilere önemli katkılar yaparlar. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, yeni işletmelerin finansman ihtiyaçlarını karşılayarak yenilikçilik ve girişimciliği teşvik eder, ekonomik büyümeyi hızlandırır, iş imkânları oluşturur ve finansal sistemde riskleri çeşitlendirirler. Bir ekonomide kritik rol oynayabilecek ve fark oluşturabilecek bu ortaklıkların finansal yapılarının sürekli ölçülmesi, değerlendirilmesi ve geliştirici önlemlerin alınarak doğru bir biçimde yönetilmesi ekosistemin sağlığı ve sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir. Bunun gerçekleştirilmesi de girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performanslarının sürekli analiz edilmesiyle mümkündür. Girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performansının analizi, yatırımcılar, girişimciler ve sektörün genel sağlığı açısından kritik öneme sahiptir. Bu analiz, sağlam finansal temellere sahip işletmeleri ve yatırım ortaklarını tanımlamak, riskleri yönetmek ve gelecekteki stratejileri şekillendirmek için kullanılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul'da işlem gören girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performanslarını değerlendirmektir. Bu çalışma, 2020-2023 dönemi içerisinde yer alan yatırım ortaklıklarının mali yapılarını; cari oran, finansal kaldıraç oranı, aktif devir hızı oranı, aktif karlılığı ve kar marjı oranları aracılığıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Literatür araştırmasında girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının farklı çok kriterli karar verme yöntemleriyle analiz edildiği ancak ELECTRE yöntemiyle bir analizin yapılmadığı görülmüştür. Çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan ELECTRE yöntemi kullanılarak girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performansları analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.GİRİŞİM SERMAYESİ VE YATIRIM ORTAKLIKLARI

Girişimci, genellikle yeni iş fikirleri veya projeleri geliştiren, bu fikirleri hayata geçirmek için risk alan ve çeşitli kaynakları yöneten kişilerdir. Türkçe 'ye girişimci olarak çevrilen "entrepreneur" kelimesinin kökeni Fransızca "entreprendre" den gelmekte ve "bir şey yapmak, üstlenmek" anlamlarını taşımaktadır. Literatürde farklı girişimci tanımlarının yapıldığı görülmektedir (Evren Yatmaz, 2012: 12). Girişimciler, yenilikçi düşünce ve cesaretleri sayesinde yeni işletmeler kurabilirler veya mevcut işletmelerde büyüme fırsatları meydana getirebilirler. Günümüzde bir girişimcinin; belirsizliklere karşı risk alabilme, yeni ve yenilikçi fikirler üretme kabiliyetine sahip olabilme, uzun vadeli hedefler belirleme ve bu hedeflere ulaşmak için stratejiler geliştirerek vizyon belirleyebilme, etkili kaynak yönetimi, iyi

iletişim ve karar verme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Girişimciler, iş dünyasında farklı alanlarda faaliyet gösterebilirler ve iş fikirleri genellikle sektörden sektöre farklılık gösterir. Ancak temelde, yeni fırsatlar yakalama arzusu ve işlerini büyütme hedefi ile ortak bir amacı paylaşırlar. Girişimcilik, yeni ürünler, hizmetler ve iş fırsatları oluşturarak ülkelerin genel ekonomik büyümelerine önemli katkı sağlayabilmektedirler.

Her sorunun bir fırsat olarak görüldüğü, yenilikçi çözümlerin cesaretle hayata geçirildiği bir atmosfer olarak tanımlanabilen girişimcilik kültürü bir organizasyon veya toplum içinde girişimciliğin teşvik edildiği, yenilikçilik, risk alma, kararlılık, işbirliği, etkili iletişim ve değişime açıklık gibi değerlerin desteklendiği ve benimsendiği bir ortamı ifade eder. Özetle girişimcilik kültürü, ekonomik anlamda bir ülkenin veya bölgenin ekonomik faaliyetlerinde girişimciliğin teşvik edildiği ve yaygın olarak benimsendiği bir ortamı ifade eder. Yeni iş imkânları oluşturmayı, ekonomik büyümeyi, inovasyonu ve rekabeti teşvik eden değerler ve uygulamaları içeren bu kavram, bir ülkenin veya bölgenin ekonomisinin canlandırılması ve refah artışı hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabilecek gerekli altyapıyı sağlar.

Girişimciler için finansman, işlerini başarıyla yürütebilmeleri için kritik bir öneme sahiptir ve bu nedenle finansal konuları iyi anlamak ve etkili bir şekilde yönetmek önemlidir. Girişimcilik kültüründe finansman, yeni işletmelerin veya projelerin başlatılması, büyütülmesi veya sürdürülmesi için gerekli olan kaynakların sağlanması ve yönetilmesi sürecini ifade etmektedir. Girişimciler, yeni iş fikirlerini hayata geçirmek için sermaye ve finansal kaynaklara ihtiyaç duyarlar ve bu nedenle finansman konusu, girişimcilik ekosisteminin temel bir unsurudur.

Girişim sermayesi kavramı İngilizce 'de "*venture capital*" teriminin karşılığı olarak akademik çalışmalarda "risk sermayesi" kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. (Evren Yatmaz, 2012:9). Girişim sermayesi, orta çağda ve İslam dünyasında "*Mudaraba Ortaklığı*"[*] ve Avrupa'da da Venedik ve Hollandalı tacirler tarafından "*Commandita*" adıyla yüzyıllardır uygulanana bir sistemdir bu sistem, finansal kaynakları fazla olan yatırımcıların, büyüme potansiyeli bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasını ve büyümesini desteklemek amacıyla uzun vadeli yatırımlar yaptığı bir yaklaşım olarak da ifade edilebilir. İlk olarak 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan girişim(risk) sermayesi, hızla büyüyebilecek ve yüksek kar potansiyeline sahip yatırım projeleri veya büyüme potansiyeli taşıyan işletmelerle ortaklık kurarak uzun vadeli finansman ve yönetim desteği sunar. Bu destek, bu işletmelerin pazar değerini artırmak amacıyla yapılan uzun vadeli yatırımları içerir (Çoban, vd. 2006: 132).

Araştırma ve geliştirme faaliyetleri, yeni marka oluşturma, yeni ürün ve teknolojiler geliştirilmesi hem daha riskli hem de daha uzun vadede yatırım getirisi sağlayabilen yatırımlar olmakla birlikte büyük finansal kaynaklarla yapılabilirler. Bu kaynaklar bankalar ve diğer aracı finansal kurumlarca girişimcilere yeterli düzeyde ve uygun koşullarda aktarılamamaktadırlar. Girişim sermayesi finansman yönetiminin gelişmesine öncülük eden temel neden budur. Girişim sermayesi şirketleri, topladıkları fonları dikkatli bir inceleme ve değerlendirmenin ardından belirledikleri projelere ve girişimcilere yatırım yaparlar. Girişim sermayesi şirketleri, geri ödeme yükümlülüğü olmayan öz sermaye kaynakları aracılığıyla işletmeler için büyük bir fırsat sunarlar. Ayrıca, bu işletmelere yönetim ve teknik destek sağlarlar (Çonkar, 2017: 102). Girişim sermayesi finansman modeli, başarılı bir iş kurma fikrine ve girişimcilik becerilerine sahip olan ancak yeterli finansal kaynağa erişemeyen girişimcilere, projelerini gerçekleştirmeleri için gereken mali desteği sunan bir yaklaşımdır (Çonkar 2017: 104).

Girişim sermayesi, finansal kaynaklar açısından eksiklik yaşayan, ancak yenilikçi fikirleri olan girişimcilerin başarılı yatırım projelerini hayata geçirmelerine yardımcı olmak için geliştirilen bir finansman yöntemidir. ABD'de oldukça yaygın olan bu yöntem, Avrupa ve

[*] "*Mudaraba*" İslam finansında ve ticaretinde kullanılan bir terimdir. Mudaraba, iki taraf arasında bir işletmenin sermaye sağlanması ve yönetimi üzerine kurulan bir iş ortaklığı modelini ifade eder.

Japonya'da da büyük bir kabul görmüşken, ülkemizde finans sektöründe istenilen seviyeye ulaşamamıştır (Çonkar, 2017: 100).

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı, girişim sermayesi yatırımları yaparak şirketlere finansal destek sağlayan ve bu şirketlerde pay sahibi olan bir finansal kuruluş veya yapıdır. GSYO 'lar, genellikle teknoloji tabanlı, yüksek büyüme potansiyeli olan genç ve girişimci işletmelere yatırım yaparlar. GSYO 'lar, girişimcilerin iş fikirlerini hayata geçirmeleri için gerekli olan sermayeyi sağlarlar. Bu yatırımlar, genellikle risk sermayesi olarak da adlandırılır, çünkü yatırım yapılan şirketler genellikle henüz karlılık elde etmemiş veya büyüme aşamasında olan işletmelerdir ve bu nedenle yatırım riski yüksektir. GSYO 'lar, yatırım yaptıkları şirketlerde genellikle bir hisse sahibi olurlar ve bu sayede şirketin büyümesi ve değer kazanması durumunda kar elde ederler. Ayrıca, yatırım yaptıkları şirketlere iş stratejisi, yönetim danışmanlığı ve pazarlama desteği gibi operasyonel destekler de sağlayabilirler. GSYO 'lar, genellikle girişim sermayesi sektöründe uzmanlaşmış profesyonellerden oluşan bir ekip tarafından yönetilirler ve geniş bir yatırım portföyüne sahip olabilirler. GSYO 'ların amacı, girişimcilik kültürünü teşvik etmek, yenilikçi işletmeleri desteklemek ve ekonomik büyümeyi sağlamak için risk sermayesi yoluyla girişimcilere kaynak sağlamaktır.

Girişim sermayesi finansmanında dört ana taraf bulunmaktadır: yatırımcılar, girişim sermayesi şirketleri, girişimci şirketler ve menkul kıymetler borsaları (Bağcı, vd. 2020:228; Çonkar, 2017:104-105).

Şekil 1: Girişim Sermayesi Tarafları

Yatırımcılar, tasarruflarını girişim sermayesi şirketlerinin çıkardığı yatırım fırsatlarına yönlendiren bireyler veya kurumlardır.

Girişim sermayesi şirketleri, yatırımcılardan aldıkları fonları, mali destek gereksinimi olan ve potansiyel olarak büyüyebilecek şirketlere yatırarak kaynak sağlamaktadır. Bu kaynak sağlama süreci genellikle hisse senedi alımı ile gerçekleşir, böylece bu şirketlere ortak olunur ve finansman ihtiyaçları karşılanır.

Girişimci şirketler, girişim sermayesi finansmanından yararlanarak öz sermaye niteliğinde fon elde etmektedirler.

Menkul kıymet borsaları, girişim sermayesi şirketlerinin ve yatırımcıların yatırdıkları fonları, yeterli düzeyde geri alabilmelerini sağlamak amacıyla girişim şirketinin hisselerinin değer kazanmasına katkı sağlayan ve sonrasında ise bu hisselerin satılmasını sağlayan taraftır.

Özetle girişim sermayesi yatırım ortaklıkları;

Girişimlere Finansman Sağlama: GSYO'lar, başlangıç aşamasındaki girişimlere sermaye sağlayarak, ürün geliştirme, pazarlama, büyüme ve genişleme gibi faaliyetlerini finanse etmelerine yardımcı olur. Bu, yeni fikirlerin hayata geçmesini ve inovasyonun teşvik edilmesini sağlar.

Riski Dağıtma: GSYO'lar, yatırımlarını birçok farklı girişime dağıtarak risklerini azaltabilirler.

Girişimcilere Destek Olma: GSYO'lar, sadece finansman sağlamakla kalmaz, aynı zamanda girişimcilere danışmanlık, yönetim ve iş geliştirme konularında destek sunabilirler.

İnovasyonu Teşvik Etme: GSYO'lar, yeni teknolojilerin ve yenilikçi fikirlerin geliştirilmesine katkıda bulunarak rekabetçi bir iş ortamının oluşmasına ve toplumsal ve ekonomik açıdan gelişime katkı sağlanabilir.

İş İklimini Geliştirme: GSYO'lar, girişimcilik ekosistemini desteklerler. Bu, yerel veya ulusal düzeyde iş fırsatları oluşturarak işsizliği azaltabilir. Ayrıca yeni girişimcilerin ve işletmelerin oluşturulmasını teşvik ederler.

Yatırım Getirisi: GSYO'lar, yatırımlarından gelir elde etme amacı güderler. Başarılı bir girişim sermayesi yatırımı, yatırımcılara yüksek getiri sağlayabilir.

Ekonomik Büyümeye Katkı Sağlama: GSYO'lar, yeni işletmelerin büyümesini destekleyerek ekonomik büyümeye katkıda bulunabilirler. Bu, istihdam yaratma, ticaret hacmini artırma ve genel ekonomik refahı artırma potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak, girişim sermayesi yatırım ortaklıkları, girişimcilik ekosistemini canlandırır, inovasyonu teşvik eder, işletmelere finansman sağlar ve ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar. Bu nedenle, birçok ülkenin ekonomik kalkınma stratejilerinde önemli bir rol oynarlar.

Bu model Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren uygulanma olanağı bulmuştur. Bu konudaki ilk girişimler, bankalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki ilk şirket Vakıf Risk A.Ş.'dir ve bu konuyla ilgili ilk düzenleme 1998 yılında SPK' unca Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği ile yapılmıştır. Ancak girişim sermayesinin tanınması ve yasal çerçevesinin sağlamlaştırılması 2000'li yılları bulmuştur. Söz konusu Tebliğ, modelin Türkiye'deki hukuki altyapısını oluşturmuştur (Çoban, vd. 2006: 137-138; Sarımermer, 2022: 17). Daha sonra, 2003 yılında ve en son 2013 yılında Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği yayımlanmıştır.

Bu tebliğ çerçevesinde; madde 4'de ***Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı(GSYO)***: "*Bu Tebliğ ile belirlenmiş usul ve esaslar dâhilinde, girişim sermayesi yatırımları, sermaye piyasası araçları ve Kurulca belirlenecek diğer varlık ve haklardan oluşan portföyü işletmek amacıyla paylarını ihraç etmek üzere kurulan veya esas sözleşme değişikliği yolu ile dönüşen, Kanunun 48 inci maddesinde sınırı çizilen faaliyetler çerçevesinde olmak kaydı ile bu Tebliğde izin verilen diğer faaliyetlerde bulunabilen ve kayıtlı sermaye sistemine tabi anonim ortaklık olan sermaye piyasası kurumudur*" şeklinde tanımlanmıştır. ***Girişim Sermayesi Yatırımı:*** Bu Tebliğin 21'nci maddesindeki esaslar çerçevesinde yapılan yatırımları ifade etmektedir. Girişim sermayesi yatırımı madde 21'de özetle; *"Girişim şirketlerinin, sınai, zirai uygulama ve ticari pazar potansiyeli olan araç, gereç, malzeme, hizmet veya yeni ürün, yöntem, sistem ve üretim tekniklerinin meydana getirilmesini veya geliştirilmesini amaçlamaları ya da yönetim, teknik veya sermaye desteği ile bu amaçları gerçekleştirebilecek durumda olmaları gereklidir ve Ortaklıklar sadece anonim ve limitet şirketlere yatırım yapabilir. Ortaklıklar, girişim sermayesi yatırımı olarak; Girişim şirketlerine doğrudan veya dolaylı olarak sermaye aktarımı veya pay devri yoluyla ortak veya girişim şirketlerinin kurucusu olabilirler, girişim şirketlerinin ihraç ettiği borçlanma araçlarına yatırım yapabilirler".*

Ülkemizde ilk şirket 1996 yılında T. Vakıflar Bankası T.A.O. öncülüğünde; "Vakıf Risk Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş." ünvanı ile kurulmuştur. Şirketin ünvanı 2004 tarihinde Sermaye Piyasası Mevzuatında yapılan değişiklik gereği olarak Vakıf Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. olarak değiştirmiştir. 2010 yılında Şirket'in ünvanı RHEA Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Şirket Haziran 2023 tarihinde RHEA Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. olan Şirket Ünvanı ICU Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Hali hazırda Borsa İstanbul'da işlem gören 7 adet GSYO. bulunmaktadır.

2.METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı ülkemizdeki BIST 'te işlem gören girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performanslarını analiz etmektir. Analiz üç yılık (2020-2022) bir dönemi kapsamaktadır. Hali hazırda 2022 yılı itibariyle 7 adet girişim sermayesi yatırım ortaklığı bulunmaktadır bunlardan PARDUS Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığının sadece 2022 yılı verileri olduğundan çalışma dışı bırakılmış ve 6 girişim sermayesi yatırım ortaklığı analize dâhil edilmiştir. Aşağıda Tablo 1 'de bu şirketler sunulmaktadır.

Tablo 1: Analize Dâhil Şirketler

Nu	***Şirket KODU***	***Kuruluş Yılı***	***Şirket Adı***
1	ICUGS	1996	ICU Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş. (Vakıf Risk Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.)
2	ISGSY	2000	İŞ Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
3	HUBVC	2006	HUB Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
4	GÖZDE	2010	Gözde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
5	VERTU	2012	VERUSATÜRK Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.
6	HDFGS	2012	Hedef Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı A.Ş.

Literatür araştırması sonucunda çalışmalarda ortak olarak sıklıkla kullanılan mali oranlar belirlenmiş ve bunlardan beş tanesi analize konu edilmiştir. Tablo 2'de bu oranlar sunulmaktadır.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Oranlar ve Formülleri

Kullanılan Oranlar		**Formül**	**Hedef**
I) Likidite Oranı;	*Cari Oran:*	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Max
II) Mali Yapı Oranı;	*Finansal Kaldıraç Oranı:*	Yabancı Kaynaklar (Kısa ve Uzun) / Aktif Toplamı	Min
III) Faaliyet Oranı;	*Aktif Devir Hızı:*	Net Satışlar / Aktif Toplamı	Max
IV) Kârlılık Oranları;	*1.Aktif Kârlılığı:*	Net Kâr / Aktif Toplamı	Max
	2.Net Kar Marjı:	Net Kar/ Net Satışlar	Max

Oranların hesaplanmasında kullanılan veriler kamuoyu aydınlatma platformundan (www.kap.org.tr) elde edilmiştir.

2.2. Literatür Araştırması

Girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının performansları, yatırım getirileri, risk analizi, portföy çeşitlendirmesi, iş modeli analizi, likit varlıklar ve nakit akışı, karlılık analizi ve sosyal ve ekonomik etkiler gibi farklı bir çok açıdan ele alınıp incelenebilir. Çalışmada girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performansları mali oranlar aracılığıyla analiz

edilmektedir. Bu çerçevede literatür araştırması öncelikle finansal performansın değerlendirilmesini mali oranlarla ele alan çalışmalar dahilinde yapılmıştır. Literatürde bu perspektifte konuyu ele alan bazı çalışmalar şunlardır;

Sarımermer 2022 yılında yaptığı çalışmasında girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performanslarının CRITIC ve PROMETHEE yöntemleriyle değerlendirmiştir. Çalışmasında; cari oran, finansal kaldıraç oranı ve aktif devir hızı gibi mali oranların yanı sıra kısa ve uzun vadeli yatırımlar toplamının pasif toplamına oranını da kullanmıştır. Çalışmada 2015-2021 dönemi içerisinde Borsa İstanbul'a kote olan şirketlerin finansal performansları analiz edilmiş ve bu analizin sonuçları finansal oranlar üzerinden açıklanmıştır. Analiz sonucunda, kesin bir sıralama oluşturmanın zor olduğu, ancak şirketlerin dönem içindeki performansları ve finansal oranlarının durumu ve trendleri hakkında yorumlar yapmanın ve şirketleri bu oranlar üzerinden karşılaştırmanın mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

Pala 2022 yılında yaptığı çalışmada 2018-2021 yılları arasındaki BIST girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal durumlarını karşılaştırmalı olarak analizini 5 finansal oran kullanarak EWM-Corr ve ARAS yöntemlerini kullanarak gerçekleştirmiştir. Elde ettiği sonuçlarla GSYO 'ları kendi aralarında karşılaştırmalı olarak finansal başarı sıralamalarını sunmuştur.

Bağcı ve Kılıçaslan 2020 yılında yaptıkları çalışma ile BİST'e kayıtlı 7 girişim sermayesi yatırım ortaklığının 2013-2018 yılları arasındaki finansal performanslarını cari oran, finansal kaldıraç oranı, aktif devir hızı ve aktif karlılığı oranlarını kullanarak CRITIC ve ORESTE yöntemleriyle analiz etmeye çalışmışlardır. Analiz sonucunda Hedef Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı mali durumu en iyi işletme olarak tespit edilmiştir.

Apan ve Öztel 2020 yılında yaptıkları çalışmada Borsa İstanbul'da 2012-2016 döneminde 7 girişim sermayesi yatırım ortaklığını CRITIC tabanlı PROMETHEE yöntemiyle finansal performanslarının değerlendirmesini konu almışlardır. Çalışmalarında 12 finansal orandan yararlanmışlardır. Değerlendirmeye aldıkları dönemde GOZDE en başarılı şirket olurken, VERTU en düşük performansı göstermiştir.

Rençber ve Akbulut 2018 yılında yapılan çalışmada 2011-2016 yılları arasında faaliyet gösteren 11 GSYO şirketinin finansal performansı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, cari oran, nakit oranı, alacak devir hızı, özkaynağının karlılığı, net kar marjı ve borç oranı gibi finansal oranlar kullanarak TOPSIS yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda bir GSYO'nun cari oranı ve nakit oranının yüksek olması ile borç oranının düşük olmasının, o şirketin karlılığının her zaman yüksek olacağı anlamına gelmediği sonucuna varılmıştır.

Uygurtürk ve Soylu 2016 yılındaki çalışmalarında BIST 'te işlem gören 8 girişim sermayesi yatırım ortaklığının 2013-2015 yılları arasındaki likidite ve karlılık performansları COPRAS yöntemi ile cari oran, nakit oran, özsermaye karlılığı, faaliyet karlılığı, net kar marjı, aktif karlılığı, satışların maliyeti oranı ve faaliyet giderleri oranı ile analiz edilmiştir. Analizlerin sonuçlarına göre, RHEAG işletmesinin tüm yıllarda düşük performans gösterdiği ve son sıralarda yer aldığı, aynı zamanda EGYLO, EGCYO ve ISGSY'nin de performanslarında düşüş yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akbulut, Rençber ve Şen 2016 yılında yaptıkları çalışmada yatırım ortaklıklarının karlılıklarına göre performanslarının karşılaştırması amaçlanmıştır. Çalışmaya Borsa İstanbul'da işlem gören 11 adet GSYO dahil edilmiş ve değerlendirme dönemi 2011-2015 yılları arası olarak belirlenmiştir. Çalışmada Net Kar Marjı, Özkaynak karlılığı, Aktif karlılığı, VÖK/ÖZ ve FVÖK/TV oranları ile PROMETHEE yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bir yıl yüksek performans gösteren bir şirketin diğer bir yıl düşük performans gösterdiği belirlenmiştir. Sonuçlar, GSYO'ların karlılıklarına göre performanslarının yıllar içinde değişkenlik gösterdiği sonucuna varmıştır. Analiz, GSYO'ların karlılığını en fazla belirleyen faktörün Net Kar Marjı olduğu sonucuna varmıştır.

Yukarıda sayılan çalışmalarda GSYO 'ların finansal performanslarının ölçümünde COPRAS, ARAS, ORESTE, PROMETHEE ve TOPSIS gibi ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların yanı sıra GSYO 'ların performansının ölçümünü son dönemlerde ele alan; Aktaş ve Darwish (2020), Hocaoğlu Yıldız (2019), İlgün (2019), Aktaş ve İlgün (2019) ve Münyas (2017) görülmüştür.

Literatürde GSYO 'ların finansal performanslarının analiz edilmesinde farklı çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Literatüre katkı sağlaması ve finansal performansın değerlendirilmesinde kullanılan bir yöntem olması nedeniyle çalışmada ÇKKV Yöntemlerinden ELECTRE yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma bu açıdan orijinaldir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi ve Uygulanması

Araştırmada, bir dizi alternatifin birçok kritere göre değerlendirilip puanlanması ve sonrasında bu alternatiflerin sıralanmasını mümkün kılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olarak ELECTRE Yöntemi tercih edilmiştir. ELECTRE (ELimination and Choice Expressing the REality) Yöntemi temelde; karar, normalize ve ağırlıklı normalize karar matrisinin oluşturulması, uyum ve uyumsuzluk setlerinin belirlenmesi, uyum ve uyumsuzluk devamında, uyum üstünlük ve uyumsuzluk üstünlük matrislerinin oluşturulması, toplam baskınlık matrisinin oluşturulması ve net uyum ve net uyumsuzluk değerlerinin hesaplanması olmak üzere sekiz adımdan oluşmaktadır; (Odabaş ve Bozdoğan, 2020: 202-206; Kaplan, vd. 2023:876-881).

Yöntemde kullanılacak ağırlıkların hesaplanmasında nesnelliği sağlamak için CRİTİC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yönteminden yararlanılmıştır. CRITIC yönteminde kriterler arasındaki zıtlıkları tespit etmek için korelasyon analizi kullanılır (Diakoulaki vd., 1995). 2020, 2021 ve 2022 verilerini kullanılarak hesaplanan üç farklı CRITIC modelinin sonuçlarının ortalaması alınarak nihai kriter ağırlıkları hesaplanmıştır.

Aşağıda Tablo 3 'de CRITIC Yöntemiyle hesaplanan ağırlık değerleri verilmektedir.

Tablo 3: CRITIC Yöntemine Göre Kriter Ağırlıkları

Oranlar	2022	2021	2020	Ort.
CO	0,218	0,212	0,136	0,189
FKO	0,144	0,156	0,239	0,180
ADHO	0,231	0,257	0,144	0,211
AKO	0,114	0,152	0,141	0,136
NKM	0,293	0,223	0,339	0,285

ELECTRE yöntemi için karar matrisi oluşturulmuştur. Aşağıda Tablo 4 'de analizde son yıl olan 2022 yılı karar matrisi verilmektedir.

Tablo 4: 2022 Yılı Karar Matrisi

GSYO.	**KRİTERLER(ORANLAR)**				
	CO	**FKO**	**ADHO**	**AKO**	**NKM**
GÖZDE	0,0000333	0,0960731	0,0000223	0,3575115	16040,6807264
HDFGS	229,4844792	0,0020269	0,5323414	0,5283772	0,9925532
HUBVC	18,8054306	0,0043312	0,0000000	0,3063348	0,0000000
ICUGS	1,1603180	0,5612770	0,0000000	-0,0317181	0,0000000
İŞ GRŞM	39,3507783	0,0037281	0,7377533	0,7239466	0,9812855
VERTU	514,4148455	0,0151549	0,0000000	0,5815988	0,0000000

Aşağıda Tablo 5'de ise ELECTRE Yönteminin uygulanmasıyla elde edilen net uyum/uyumsuzluk üstünlük matrisleri sunulmaktadır.

Tablo 5: 2022 Yılı Net Uyum/Uyumsuzluk Üstünlük Matrisleri

	GSYO.	Net Uyum Üstünlük	Net Uyumsuzluk Üstünlük	Uyum Rank	Uyumsuzluk Rank	Ortalama Rank
1	GÖZDE	-0,21266574	-2,662558	4	1	3
2	HDFGS	1,34812185	-2,059647	2	2	1,5
3	HUBVC	-0,81997086	2,817561	5	5	5
4	ICUGS	-1,7129488	4,998212	6	6	6
5	İŞ GRŞM	1,36651261	-1,659401	1	3	1,5
6	VERTU	0,03095094	-1,434167	3	4	4

Aşağıda Tablo 6'da diğer yıllara da yöntemin uygulanmasıyla elde edilen üç yıllık başarı sıraları sunulmaktadır.

Tablo 6: Üç Yıllık Başarı Sıraları

GSYO.	2020 Yılı Başarı Sırası	2021 Yılı Başarı Sırası	2022 Yılı Başarı Sırası
GÖZDE	4	2	3
HDFGS	1	3,5	1,5
HUBVC	2	1	5
ICUGS	6	6	6
İŞ GRŞM	4	5	1,5
VERTU	4	3,5	4

Yukarıda Tablo 6 'ya göre 2020 yılında HDFGS, 2021 Yılında HUBVC ve 2022 yılında ise HDFGS ve İş Girişim en iyi performansı gösteren yatırım ortaklıkları olmuşlardır. Son yılda HDFGS ve İŞ Girişim yatırım ortaklıkları birbirlerine ise bir üstünlük sağlayamadıkları yöntem sonucunda ulaşılan 1,5 değeriyle ifade edilmektedir. ICUGS Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı ise tüm yıllarda en düşük performansı gösteren şirket olmuştur. Aşağıda üç yıllık toplam baskınlık grafikleri ile elde edilen sonuçlar grafik yardımıyla sunulmaktadır.

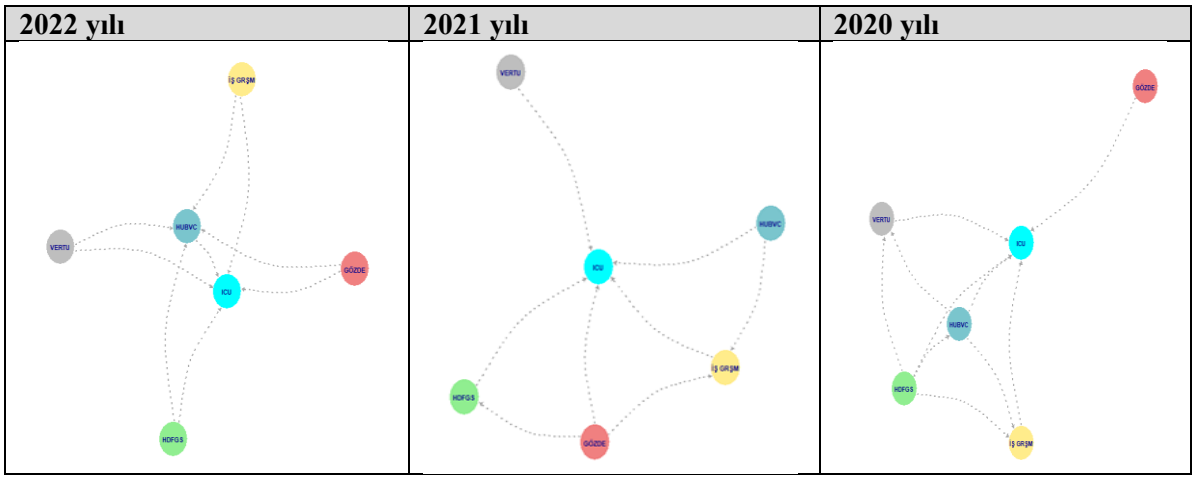

Şekil 2: Üç Yıllık Toplam Baskınlık Grafikleri

Yukarıdaki grafikte ikili üstünlük gösterimlerinde okun çıktığı taraf üstün olanı göstermektedir. Bu grafikler özellikle şirketlerin birbirlerine olan üstünlüklerini açıklamaya

yardımcı olmaktadır. Örneğin sıralamada 2022 yılı için en düşük performansa sahip olan ICUGS şirketine oklar bütün şirketlerden yöneldiği görülmektedir ve aynı yıl 5. Sırada olan HUBVC şirketi ise ICUGS haricinde tüm şirketlerden oklar yönelmiş sıralamada geçtiği ICUGS şirketine ise ok yöneldiği görülmektedir.

SONUÇ

Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları gerçekleştirmeyi amaçladıkları işlev gereğince genç girişimciler ve yenilikçi işletmeler için finansal destek sağlarlar ve bu, yeni iş fikirlerinin hayata geçirilmesini teşvik eder ve girişimciliği özendiren bir ekosistem oluşturur. Bu durum her ülke için ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için girişimcilik ekosistemi için önemli bir destek sağlarlar. GSYO'lar, girişimcilik ekosistemini güçlendirmek, inovasyonu teşvik etmek, istihdamı artırmak ve ülkenin uluslararası düzeyde rekabet edebilir işletmelerini desteklemeye yönelik önemli katkılar sağlayabilirler. Bu nedenle, bir ülkenin ekonomik büyümesi ve sürdürülebilir kalkınması için büyük bir öneme sahiptirler.

Girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının finansal performanslarını değerlendirmeye yönelik farklı yöntemler, oranlar ve ağırlıkların kullanmasıyla farklı sonuçların doğacağını ifade etmekte burada yarar vardır. Bu çalışmadan başka farklı finansal oranların ve yöntemlerin uygulanmasıyla birlikte sektörün gelişmesine yönelik pek çok farklı finansal analiz ve performans ölçümü yapılarak önemli katkılar sağlanabilir.

KAYNAKLAR

Akbulut, R., Rençber, Ö. F. ve Şen, B. (2016). "Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Karlılıklarına Göre Performanslarının Analizi". **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 19 (36), 273-290.

Aktaş, M. ve Darwish, Z. (2020). Türkiye'de Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları İle Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Oranlar Açısından Karşılaştırılması. **International Journal of Social Science Research**, 9 (1), 63-78.

Aktaş, M. ve İlgün, Y. (2019). Türkiye'de Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12 (3) , 384-398.

Apan, M. ve Öztel, A. (2020). "Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının CRİTİC-PROMETHEE Bütünleşik Karar Verme Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** (63) , 54-73.

Bağcı, H. ve Kılıçaslan, S. (2020). "BİST 'e Kayıtlı Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performansının CRITIC ve ORESTE Yöntemleriyle Analizi". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 30(1), 223-240.

Çoban, M. ve Saban, M. (2006). "Türkiye'de Risk Sermayesi Uygulaması ve Sorunları". **Muhasebe ve Finansman Dergisi,** (31), 131-140.

Çonkar, M. K. (2017). "Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim(Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları". **International Journal of Islamic Economics and Finance Studies**, 3(2), 100-124.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G. and Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The CRITIC Method. **Computers and Operations Research**, 22(7), 763-770.

Hocaoğlu Yıldız, E.S. (2019). **Türkiye'de Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları Üzerine Bir Analiz**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü.

İlgün, Y. (2019). **Borsa İstanbul'da İşlem Gören Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi,** Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Niğde.

Kaplan, G., Odabaş, A. ve Bozdoğan, T. (2023). Covid-19 Pandemisinde Bankaların Finansal Performanslarının ELECTRE ve TOPSIS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. **Alanya Akademik Bakış**, 7(2), 865-892.

Münyas, T. (2017). Girişim Sermayesi Yapısı ve Verilerle Türkiye Uygulaması. **Maliye Finans Yazıları**, (Özel Sayı), 277-294.

Odabaş, A. ve Bozdoğan, T. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının ELECTRE Yöntemiyle Analizi. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (88), 199-224.

Pala, O. (2022). EWM-CORR ve ARAS Tabanlı BIST Girişim Sermaye Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performans Analizi. **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 13(2), 505-525.

Rençber, Ö. F. ve Akbulut, R. (2018). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Göstergeleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 18. EYİ Özel Sayısı, 667-680.

Sarımermer, M. T. (2022). **Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının CRITIC ve PROMETHEE Yöntemleriyle Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE. İşletme Anabilim Dalı, Finansal Piyasalar ve Yatırım Yönetimi Bilim Dalı. İstanbul.

Uygurtürk, H. ve Soylu, N. (2016). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Likidite ve Karlılık Performanslarının COPRAS Yöntemi İle Analizi. **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9 (2), 637-650.

Yatmaz, F. E. (2012). **Girişim Sermayesi: Türkiye için Bölgesel Model Önerisi**, Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı, BGYUGM.

https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler (Erişim: 15.09.2023)

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Effect of Mobbing on Organizational Trust in 5-Star City Hotels: Mersin Province Example

5 Yıldızlı Şehir Otellerinde Mobbingin Örgütsel Güvene Etkisi: Mersin İli Örneği

Assoc. Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI
Mersin University
inci.erdogan@mersin.edu.tr
0000-0002-4101-7111

Zeliha Şükriye ŞENGÜLEN
Mersin University
22053490001@meu.edu.tr
0009-0007-8294-4345

ABSTRACT

Mobbing is a set of words or behaviors that directly affect interpersonal motivation. Mobbing has negative effects on the trust and commitment of employees to the organization. Employees exposed to mobbing begin to distrust the organization and lose faith in their future with the organization. Therefore, mobbing directly affects success and performance. The aim of this study is to examine the effects of mobbing on organizational trust with the chaos it brings. In the study, in-depth interviews were conducted with hotel employees in order to measure the effect of mobbing on organizational trust. Participants were required to have been exposed to mobbing at least once. The results obtained from the study shed light on the mobbing situations that the employees are exposed to, especially in the hotels that are labor-intensive service enterprises, and guide the managers and employees in the fight against mobbing.

Keywords: Mobbing, Trust, Organizational Trust, Organizational Commitment, Tourism.

ÖZET

Mobbing kişiler arası motivasyonu doğrudan olumsuz etkileyen sözler ya da davranışlar bütünüdür. Mobbingin çalışanların örgüte olan güveni ve bağlılığına yönelik olumsuz etkileri söz konusudur. Mobbinge maruz kalan çalışanlar örgüte güvenmemeye ve örgütle olabilecek geleceklerinin inancını yitirmeye başlarlar. Dolayısıyla mobbing başarıyı ve performansı doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı da mobbingin getirmiş olduğu kaosla örgütsel güven üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada mobbingin örgütsel güvene etkisini ölçmek amacıyla otel çalışanları ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Katılımcılarda en az bir kere mobbinge maruz kalmış olma koşulu aranmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, özellikle emek yoğun hizmet işletmeleri olan otellerde çalışanların maruz kaldıkları mobbing durumlarına ışık tutmakta, yöneticilere ve işgörenlere mobbing ile mücadele konusunda yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Güven, Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık, Turizm.

GİRİŞ

Günümüz iş hayatında rekabetlerin çoğalması, anlaşmazlıklara yol açmanın yanı sıra mobbing kavramını da beraberinde getirmektedir. Bu anlaşmazlıklar kişiler arasında yalnızca söylemle

değil davranışla da beraber çalışan motivasyonunun düşmesine sebep olmaktadır. Kişisel ya da iş yaşamıyla alakalı olarak hissedilen bu tutumlar, iş yerinde huzursuz bir ortam yaratmakta ve o kişiyi yıldırmaya yönelik davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu davranışlar örgütsel güvene de zarar vermektedir. Kişilerin iş yerlerinde birbirlerine güven duymaları ve huzurlu ortam yaratmaları istenir. Çalışan kişiler de güvenilir olmalı, kendine güven duymalı ve diğerlerine güvenebilmelidir. Örgüt üyeleri birbirlerine güven duydukları sürece daha huzurlu çalışmakta ve bir iş birliği sağlanmaktadır. Örgütsel güveni sağlayamadıkça çıkan sorunlar, kişiye haksız yapılan mobbingler o kişiyi örgütteki herkesten ve her işten uzaklaştırmaktadır. Bu da düzgün bir iş ortaya koyamamaya sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ise işten yıldırılıp pes ettirme sürecine varılmaktadır. Bu çalışmada örgütlerde yaşanan mobbing davranışlarının örgütsel güvene yaptığı etkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Mobbing Kavramı

Mobbing kavramı Psikolog Heinz Leyman tarafından tanımlanmaya başlanmıştır. Leymann'a göre; iş yerinde birileri tarafından, başka birisine ya da birilerine düzenli ya da aralıklarla iş yerinde huzursuz edici, duygusal olarak motivasyonunu düşürücü davranışlara maruz bırakılması mobbing kavramını açıklamaktadır (Leymann,1996:167-168'den akt. Erdirençelebi vd. 2017

İşe ilk başlanılan zamanlarda örgüt üyelerinin eşit yetkisi, performansı olsa da zamanla bireylerin birbirini kıskanması durumuyla da başlayabilen mobbing; azarlama, alay etme, kötü imalar gibi davranışlar, mobbing uygulanan kişiyi küçük düşürmekle beraber kişinin örgüt içinde psikolojik şiddet görmesi bununla beraberde depresyona girme, bunalım ve işten soğuma gibi durumlara yol açmaktadır. Mobbing birçok sebepten kaynaklanıyor olabilir. Kıskanma, bencillik, iki yüzlülük ya da duygusal davranışına bulunamayan karşılık kişinin karşı tarafı huzursuz etmesini sağlayacak sebepler olabilir. Tınaz, mobbingi iş yerinde önceden var olan ve rekabet ortamına bağlı olarak tetiklenen psikolojik baskı, varlığı ve boyutları henüz fark edilmemiş ve iş yerinde çalışanlar arasında sık bir şekilde ortaya çıkan ve işi istifaya kadar götüren olgu şeklinde ifade etmiştir (Tınaz, 2006:11).

Mobbing sadece uygulanan kişiye zarar vermemektedir. Aynı zamanda dolaylı olarak örgüt arkadaşlarını ve örgüt çalışmalarını da etkiler. Düşük motivasyonuyla örgütteki diğer arkadaşlarının motivasyonunu etkilemekle beraber, verimsizliği ile de örgüt çalışmalarında yetersiz performans sağlayacaktır. Aynı zaman çalıştığı işletmeye de katkısı olmamakla beraber işten istifaya kadar giden sonuçla işletmede belki de profesyonel olabilecek kişinin kaybına, yeni girecek kişiye verilecek eğitimlerle işletmede zaman kaybına, eğitimine verilecek giderlerle de ekstra masrafa sebep olacaktır.

Leymann iş ortamında meydana gelen mobbing olgusunu mağdur açısından beş farklı kategoride ele almıştır. Bunlar: Kendini gösterme ve iletişim oluşumunu etkileme sosyal ilişkilere saldırı, bireysel itibara saldırı, kişinin yaşam kalitesi ve mesleki durumuna saldırı ve kişinin sağlığına doğrudan saldırıdır (Yılmaz vd., 2008).

Mobbing aynı zamanda bir örgüt stratejisi olarak iş yerinde işten ayrılmasını istedikleri bir personelin hukuki yükümlülüklerinden kurtulmak için de işletmelerin seçtiği bir yöntemdir.

2. Örgütsel Güven

2.1. Güven Kavramı

Morgan ve Hunt (1994; akt. Ayden ve Özkan, 2014) güven kavramını iki kişinin karşılıklı olarak birbirine güvenme isteği olarak tanımlar. Rousseau vd. (1998; akt. Erbaşı, 2019) ise güven kavramını kişilerarası yarar görmekle beraber o kişiler tarafından zarar gelmeyeceğine yönelik beklentiler olarak tanımlar. Güven kavramı yazılı olarak bir sözleşmeye dayanmaz. Kişilerin davranışlarıyla, yerine getirdiği sorumlulukları ve kişiler arası iletişimi ile belli bir

zamanda elde edilir. Rotter'a (1967; akt. Erbaşı, 2019) göre güven, bireyler arasında ya da grup içerisinde kişilerin sözlü ya da yazılı her ifadesine itibar edilebileceğine yönelik beklentidir. McAllister ise kişilerin korkusunun değil beklentisinin ve düşüncesinin olmasına dayalı güven kavramının ortaya çıkışını ele almıştır (McAllister, 1995; akt. Erbaşı, 2019).

Genel olarak yazarların ortak düşüncesi güvenin durumsallığa bağlı olmasıdır. İki tür durumdan söz edilebilir. İlki kaybetme düşüncesidir. Yani risk durumudur. Risk ile güven, karşılıklı ilişkilerde risk alırken güven yaratma eğilimini oluşturur. Diğer yaklaşımda ise, belirsizliğe dayalı risk nedeniyle güven oluşmayacaktır.

2.2.Örgütsel Güven

Örgütsel güven zamanla kazanılan ve bir anda gerçekleşemeyen bir olgudur. Örgüt içerisinde çalışanların karşılıklı saygı, uyum ve nezaketli davranışları sonucunda oluşmaktadır. Demircan ve Ceylan (2003:142)'a göre bu davranışlar olmasına rağmen çalışanlar riskli veya belirsiz bir durumla karşılaştıkları zaman, örgütün davranışlarının ve taahhütlerinin tutarlı olacağına inançları örgütsel güvenin oluşmasına etki etmektedir. Örgütsel güven kavramı, yönetimin iş görenlerin söylediklerine olan inançlarının derecesi ve iş görenlerin yönetime olan güvenleri şeklinde ifade edilmektedir. Bu tanıma göre orta kademe yöneticilerle üst kademedeki yöneticilerin davranışları örgütsel güvenin kaynağını oluşturmaktadır (Şimşek ve Taşçı, 2004:3).

Bir işverenin güvenilir olduğunu ve örgüt çalışanlarına güvendiğini hissettirmesi, onları desteklemesi, örgütteki kişilere açık sözlü ve anlayışla yaklaşması, iş görenin güven hissetmesine ve iş taahhütlerinin yerine getirileceğine inanmasına sebep olmaktadır. İnsan ilişkilerinin kurulmasındaki temel kavram güvendir. Güven sağlandıktan sonra insanlar artık bir arada olabilmekte ve kişiler de kendilerine güven duymaya başlamaktadır. Güven kolay kazanılmaz ve güven derecesi bir anda ilerlemez. Fakat güveni kaybetmek bir anda olabilecek bir durumdur. Reinke (2003)'e göre; çalışanların ve üstlerinin arasındaki güven seviyesi, çalışanların yeni bir değer sistemini kabul etmesindeki en güçlü göstergesidir. Condrey (1995) ise örgüt içerisindeki yöneticinin o örgüte olan güveninin, o yöneticilerin de hal ve davranışlarına bağlı olduğunu öne sürmektedir (Reinke, 2003; Condrey, 1995; Neves ve Caetano, 2006; akt. Taşkın vd., 2010). Yöneticilerin herhangi bir insan kaynakları planlamasında yeniliğe açık ve pozitif yaklaşımları, onları daha da motive etmektedir. Güven ve değişim arasındaki ilişki ise karşılıklıdır. Eğer güven başarılı değişim için gerekli ise, çalışanların üst yönetimdekilere güveninin arttırması beklenir (Neves ve Caetano, 2006; akt. Taşkın vd., 2010).

Örgütsel güvenin pek çok dalı vardır. Örgüt güveni tek bir boyutla ele almak doğru değildir. Güven genellikle bireyler, gruplar ve örgütler arası bir ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber güven örgüt kültürü, inancı ve değerlerine bağlı olarak gerçekleşir. Aynı zamanda doğru bilgi sağlama, fikirlerde açık ve dürüst olmak güvenin devamlılığını sağlayacaktır.

Zamanla örgütsel rollerde oluşan güven ikili ilişkilerde, örgüt deneyimlerinin yanı sıra örgüt içindeki herkes tarafından ortaya konulan davranışlarındaki olumlu düşünceler ve beklentilerde kendisini göstermektedir. Üst seviyede örgütsel güvene sahip örgütlerin başarılı takım, uyum ve gruplar oluşturmada daha etkin oldukları ve kriz yönetimlerini daha iyi gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Çalışanların ve yöneticinin arasındaki güven, yönetim süresince oluşan davranışlarla beraber daha da etkili olur. Yöneticiler, güvenli ilişki kurarken güveni verilen sosyal ödüllerle pekiştirebilirler. Yöneticilerin çalışanların yanında olduğunu ve yapacakları işteki desteğini göstermesi, örgüt çalışanının güvenini ve bağlılığını arttırmayı sağlayacaktır.

Yönetici ve örgüt üyelerinin sürekli olarak karşılıklı sergilemesi gereken davranışları beş kategoriye ayıran Butler ve Cantrel (1984) ise, dürüstlük, yeterlik, tutarlılık, sadakat, açıklık olarak tanımladığı bu beş kategorinin pozisyona göre değişebileceğini de aktarmıştır (Butler ve Cantrel, 1984; akt. Kalemci Tüzün, 2007). Buna göre; dürüstlük kişinin yarattığı güvenilirlik algısıdır. Yeterlik işi yapabilecek bilgiye sahip olmaktır. Tutarlılık, doğru ve çelişmeyen yargılardır. Sadakat, örgüt içinde birbirini desteklemektir. Açıklık ise düşünce özgürlüğü olarak aktarılmıştır (Yılmaz 2018).

3. Mobbingin Örgütsel Güvene Etkileri

Mobbing, mağduru için olumsuz bir etkisi olmasıyla beraber işveren içinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Mobbing uygulandıktan sonra donanımlı iş görenin işinden istifa etmesiyle beraber işe yeni alınan personelin işe alım ve eğitim gibi süreçleri, işletme açısından ekstra maddi giderleri ortaya çıkaracaktır. Diğer bir sonuç ise iş yerindeki huzursuzluktan kaynaklı iş görenin işten ayrılma niyetine yönelmesi, bu süreçte ise işten kaçmaya ve bunun için sürekli rapor almaya eğilim göstermesidir. Bu alınan raporlar da işveren için maliyeti arttırır ve çalışma alanındaki iş gücünün düşmesiyle birlikte toplam verimlilik de düşecektir.

Örgütlerde çalışanlara yönelik istifaya zorlayıcı davranışlar, çalışanların işlerine son verildiğini kanıtlayabilmek ve haklarını alabilmek için yasal süreçlere girmelerine neden olmaktadır. Bu durumda hem işveren imajı zedelenmekte hem mevcut çalışanların örgütsel güvenleri azaltmakta, hem de tazminat süreçleri işveren için daha fazla maddi kayıp getirmektedir. Bunun yanı sıra bu örgütlerin ödemesi gereken sosyal bedeller oluşacaktır. Eğer iş yerlerinde rahatsız edici davranışlara taciz gibi davranışlar da ekleniyorsa, çalışanlar bu durumu örgüt dışında da anlatabilmektedir. Tınaz (2006:158)'a göre iş yerinde yaşanan mobbing genel motivasyonun düşmesine neden olmakta, örgüt çalışmalarında başarısızlıkları ortaya çıkarmakta ve bununla beraber yaşanan kötü sonuçlar işletmenin saygınlığını zedelemektedir. Bu durum ise rekabet ortamında olumsuz sonuçlara yol açacaktır. İşverenler iş yerlerinde mobbinge müdahale etmezlerse, performansı iyi çalışanlarını kaybederler. Bu da işgücü devir oranını yükseltir ve örgüt ortamını olumsuz çalışma ortamına dönüştürür. Mobbing uygulayan kişilere karşı saygı azalırken örgüt kültürü de zarar görmektedir. Aynı zamanda örgütün verimliliğini ve iş doyumlarını da düşürerek olumsuzluk yaratacaktır. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar sonucunda oluşan işe karşı isteksizlik, örgüte olan bağlılığın ve işe bağlılığın düşüşüyle çalışanlar arasında uyumu da bozacak ve örgüte olan güveni yok edecektir.

4. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Otel işletmelerinde çalışanların kısıtlı mola saatlerine sahip olmaları, Mobbing davranışlarının araştırılıyor olmasından dolayı gönüllü katılımcı bulmaktaki zorluklar, aynı zamanda çalışmanın zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı Mersin ilinde bulunan 5 yıldızlı şehir otellerindeki çalışanlar çalışmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemi yargısal örnekleme tekniği kullanılarak seçilmiştir. Koşul olarak en az bir kere mobbing davranışına maruz kalmış olmak aranmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin mobbing davranışının örgütsel güven üzerindeki büyük etkisine dikkat çekmesi ve ortaya konulacak çözüm önerilerin hem çalışanlar hem otel işletmeleri önceliğinde diğer işletmeler ve iş dünyası hem de bu alanda çalışma yapan araştırmacılar açısından yol gösterici olması amaçlanmaktadır. Rekabetin oldukça yoğun olduğu günümüz iş dünyasında çalışanların da birer iç müşteri oldukları ve pazarda işletmelerin ürünleri kadar imajlarının da müşteri değeri oluşturduğu düşünüldüğünde, çalışanların süreç açısından önemi göz ardı edilemeyecek kadar öncelikli olmaktadır. Bu da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

5. BULGULAR

Katılımcılar 20-48 yaş aralığında olup yaş ortalamaları 29'dur. Katılımcıların 5'i erkek, 10'u kadındır. Katılımcıların 5'i lise, 8'i lisans, 2'si lisansüstü eğitim mezunudur.

Katılımcılara mobbing kavramı detaylı olarak açıklanmış ve "iş yerinizde ne gibi mobbing davranışlarına maruz kalıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 2'si alay edilme ve küçük düşürücü hareketlere maruz kaldığını, 6'sı azarlama ve küçük düşürücü hareketlere maruz kaldıklarını ve bu 6 kişiden 1'i aynı zamanda aşağılanıp ayrımcılığa uğradığını ve 1'i de bunların yanında sözlü tacize de uğradığını ifade etmiştir. Katılımcıların 3'ü küçük düşürücü hareketlerin yapıldığını ifade etmiş, 1 katılımcı psikolojik baskı, kötü imalar ve azarlamaya maruz kaldığını belirtmiş ve diğer bir katılımcı ise tur kaptanı, rehber ve bazen misafirler tarafından hem sözlü hem de fiziksel tacize uğradığını belirtmiştir.

Katılımcılara "İş yerinizde yöneticilerinizle olan iletişiminiz nasıldır?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 8'i yöneticileri ile iletişim kurmalarının kısmen zor olduğunu ifade ederken 7'si mesafeli bir ilişkileri olduğunu belirtmişlerdir. Bulgular sonucunda katılımcıların yöneticileri ile mesafeli olmayı tercih ettikleri, iş dışında sohbet etmemeye çalıştıkları, eğer ederlerse görüşmenin farklı anlaşılmaya başlandığı ve rahatsız edici davranışlara yol açtığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların iletişim gerekçeleri işle ilgili olduğu durumlarda da iletişim çabalarının dikkate alınmadığı belirlenmiştir. Yöneticilerin kişisel kaprisleri karşısında alttan almaları gerektiğini düşünen katılımcıların ise çoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu davranışlar karşısında çalışanlar yöneticilerine karşı dürüst davranamamakta ve işe olan ilgilerini kaybetmektedirler.

Katılımcılara "İşinizle ilgili bir problem yaşadığınızda gönül rahatlığıyla yöneticinize iletebiliyor musunuz?" sorusu yöneltilmiş ve açıklamaları istenmiştir. Katılımcıların 9'u evet, iletebiliyorum, 6'sı hayır, iletemiyorum olarak cevap vermiştir. Katılımcıların sorunlarını dile getirirken genellikle gönül rahatlığı ile iletebildikleri görülse de aslında iletmede problem olmadığı, ilettikten sonra sürekli sorunlu kişi olarak görülmeye başlandıkları ve sorunun bu aşamada ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Bu durumda tutarsız davranışlarla karşılaştıkları, sorunları gönül rahatlığı ile iletseler de yardımcı olunmadığı, sorunu iletmede bir problem olmasa da asıl problemin ilgisizlik, çözüm üretmeme ve sonrasında çalışanı hedef almaktan kaynaklandığı ortaya koyulmuştur. Katılımcıların aynı zamanda yardım etmeyen ve sadece azarlayan yöneticilere sahip oldukları görülmektedir. Bunun sonucu olarak çalışanlar, yöneticilerine bir sorunu dile getirmek istemeyen, her sorununun üstünü kapatan çalışanlara dönüştürülmektedir.

Katılımcılara "Yöneticinize bir sorununuzu anlattığınız takdirde bunun size geri dönüşleri ne şekildedir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 5'i geri dönüş alabiliyorum, 10'u ise hayır, dönüş alamıyorum olarak yanıt vermiştir. Katılımcıların cevaplarına bakıldığında yarı yarıya bir fark olduğu ve çoğunluğun geri dönüş alamadığı görülmüştür. Bir önceki sorunun cevaplarının devamı olarak görülmüştür ki iletirken değil geri dönüş alırken yaşadıkları sorun burada da çıkan sonuçlarla desteklenmektedir.

Katılımcılara "İş hayatınızda zor durumlarla karşılaştığınızda iş arkadaşlarınızın tutumları nasıl oluyor?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 7'si izleyici olduklarını ve destek olunmadığını, 8'i yardımsever ve çözüm odaklı olduklarını belirtmiştir. Çalışanların iş ortamında yaşadıkları sorunlar karşısında iş arkadaşlarının onları kısmen ve manevi olarak destekledikleri ama somut olarak yardımcı olmadıkları görülmüştür. Çalışanların iş ortamında birbirlerinin kuyusunu kazmaya yönelik davranışlar içerisinde olması, biri hata yapınca bunu ifşalayarak kendisinin bu şekilde hata yapmadığını lanse etmeye çalışmaları, kendilerine herhangi bir kötülük yansımayacaksa yardımcı olmada istekli olmamaları hatta yardım etmemeleri çalışanların iş

ortamındaki huzurunu etkilemekle birlikte işe olan verimlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Katılımcılara "Başarılarınız ödüllendiriliyor mu? Emeğinizin karşılığını alabiliyor musunuz? Ve yönetici olsanız sizler neler yaparsınız?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 3'ü Evet ödüllendiriliyor, emeğimin karşılığını alıyorum derken 6'sı hayır ödüllendirilmiyor, emeğimin bir karşılığı yok cevabını vermiş ve 1'i ise sadece sözlü olarak ödüllendirildiğini belirtmiş, emeğimin karşılığı yok şeklinde cevap vermiştir. Başarıların ödüllendirilmesi ve emeğin karşılığını alma konusunda katılımcıların çoğunun olumsuz yönde yanıtlamış olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda çalışanların her iki koşulda da bir ödüle tabi olmaması yaptıkları işi önemsiz algılamalarına, değersiz hissetmelerine ve motivasyonlarının düşmesine sebep olmaktadır. Çalışanlar bu duruma çözüm olarak; kişi bazlı takdir edilme, prim veya hediyeler ile motive olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu şekilde çalışan verimliliğin ve örgüte bağlılığın da arttırılmasına yardımcı olunacaktır.

Katılımcılara "Bu işletmede desteklendiğinizi düşünüyor ve burada geleceğiniz olduğunuza inanıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 3'ü evet, 7'si hayır, 5'i kısmen olarak yanıtlandırmıştır. İş yerinde gördükleri destek ve geleceğe yönelik kariyer olanağı görme konusundaki düşüncelerini dile getirdiklerinde çoğunun olumsuz yanıtlar verdiği, desteklenmedikleri, işletmede bir gelecekleri olduğunu düşünmedikleri görülmektedir. Görüşmeden elde edilen bulgulara göre, işten ayrılma eğilimine giren çalışanların iş yerine uğratacağı zararlar düşünüldüğünde, çalışanların mevcut eksiklikleri belirlenip tamamlanarak ve desteklenerek teşvik edilmelerinin her iki tarafa da fayda yaratacağı ve iş yerine bağlılığın artacağı, dolayısıyla işten ayrılmaların önüne geçeceği anlaşılmıştır. Bu şekilde hem iş yeri açısından yeni personel bulma, işe alım, eğitim ve oryantasyon gibi maliyetli süreçlerin önüne geçilmiş olunacak hem de iş ortamının iyileştirilmesi neticesinde stresli süreçler ve mobbing için elverişli ortamlar ortadan kaldırılabilecektir.

Katılımcılara "Örgüt içerisinde yöneticinizin bir sorun karşısındaki tutum ve davranışları ne şekildedir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 1'i adil ve çözüm odaklı, 3'ü çözüm odaklı, 4'ü önemsemez, 1'i panik ve sinirli, 2'si sinirli, 3'ü hem sinirli hem aşağılayıcı, 1'i hem sinirli hem önemsemez ifadelerini dile getirmiştir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında; sorunlar karşısında yöneticilerin genellikle önemsemediğini, ancak çalışanlara karşı sinirli yaklaştıklarını görmekteyiz. Katılımcıların ifadelerine göre; sorunlar müşteriyle alakalı olduğunda yöneticilerin çözüm odaklı olmaları ama çalışanlarla ilgili olduğunda çözüme önem vermemeleri, görmezden gelmeleri çalışanların değersiz hissetmesine yol açmaktadır. Katılımcılar aynı zamanda yöneticilerin bağırarak kendini dinlettirmeye çalışmasının ve suçlayarak yaklaşmasının çalışanların sorunları anlatmasına engel olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcılara "İş arkadaşlarınız arasında hangi konularda güven problemleriyle karşılaşırsınız?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 2'si güvenirim, 5'i iş hayatı, 1'i özel hayat, 5'i ise hem iş hayatı hem özel hayat konusunda güvenmediklerini dile getirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışanların iş ve özel hayatlarıyla ilgili olan tüm konularda güven sorunu yaşadıkları görülmektedir. İş yerindeki çalışanların arkadaşlarının kuyusunu kazmaya çalışıp hatalarını ön plana çıkarmaya çalıştıkları, iş devretmelerde başkasının işi olduğu için özensiz davrandıkları, pozisyon ile ilgili konularda birbirlerine güvenmedikleri dile getirilmiştir.

Katılımcılara "Yöneticiniz ve arkadaşlarınız iş eksikliklerinizi nasıl tamamlamaya çalışır?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 1'i çıkar amacıyla yardım eder, 2'si istekli ve yardımsever, 1'i isteksiz, 5'i isteksiz ve ilgisiz, 6'sı tamamlamaz ve kendi yapar şeklinde cevaplandırmıştır. Katılımcılar iş eksikliklerinin tamamlamaya çalışılmadığını, iş arkadaşları bu eksikliklerini tamamlarlarsa da bu yardımın samimi olmadığını ve bugün ona yarın bana şeklinde çıkar

düşüncelerinden kaynaklı olduğunu, ya da söylenerek veya kızarak tamamlandıklarını dile getirmişlerdir. İş ortamlarında dayanışma ve yardımlaşmanın olmadığı açıkça görülmüştür. Bunun önüne geçebilmek adına işletmelerin, iş yerindeki güven ortamını desteklemeleri ve dostlukların üzerinde durularak bir ekip ruhu yaratmaları oldukça önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda hatalar karşısında yardım ve destek çabası göstererek öğretici olmanın ödüllendirilmesi ya da takdir edilmesi kişileri buna teşvik edebilecektir.

Katılımcılara "İş yerinizde sosyal ilişkileriniz engelleniyor mu öyleyse ne şekilde engelleniyor?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 5'i evet sosyal arkadaşlıkların kurulması engelleniyor cevabını vermiş, 1'i sosyal arkadaşlıkların kurulmasının ve mola/izinlerin aynı saat ve tarihlerde alınmasının engellendiğini ifade etmiş, 2'si yakın arkadaş olan çalışanların aynı tarihlerde izin haklarının kullandırılmadığını ifade etmiş ve 7'si ise bu konuda bir engellemenin bulunmadığını belirtmiştir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, mevcut engellemelerin sosyal ilişkilerde arkadaşlıklara yönelik olduğu görülmüştür. Yakın olan kişilere aynı anda mola hakkı verilmemesi, izin günlerinin aynı güne verilmemesi gibi engellemeler o kişilerde baskı oluşturmakta ve mobbing davranışına maruz kaldıkları hissi uyandırmaktadır. Katılımcılar bu engellemeler yerine iş performanslarının dikkate alınarak gerektiğinde aksiyon alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılara "Bu işletmeninin ya da örgüt yöneticilerinin size bir yanlış ya da yanlış anlaşılma gibi durumlarda adil davrandığını düşünüyor musunuz, düşünmüyorsanız neden?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 3'ü evet düşünüyorum, 10'u hayır düşünmüyorum, 2'si kısmen adil olarak düşünüyorum ifadelerine yer vermişlerdir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, genel olarak çalışanların yöneticilerini adil olarak algılamadıkları görülmüştür.

Katılımcılara "Mobbing davranışı ile karşılaştığınızda nasıl bir çözüme yönelirsiniz? İşten ayrılmak, sözel şikâyet, yazılı şikâyet, yasal süreç başlatmak gibi alternatiflerden hangisine yönelirsiniz? Peki benzer bir davranışa sizin dışınızdaki biri maruz kalırsa tepkiniz nasıl olur?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların 2'si işten ayrılma, 4'ü sözlü-şikâyet, 5'i sözlü şikâyet ve sonrasında işten ayrılma, 3'ü sözlü ve yazılı şikâyet, 1'i ise hem sözlü ve yazılı şikâyet hem de işten ayrılma olarak cevap vermiştir. Katılımcıların ifadelerine göre, çoğu çalışanın sözlü şikâyette bulunduğu görülmüştür. Genellikle sözlü şikâyete başlansa da bir çözüm üretilmediğinde yazılı olarak şikâyet ettikleri ve son olarak hala bir çözümle karşı karşıya gelmediklerinde istifa ettikleri ifade edilmiştir. Katılımcılar, diğer çalışanlar mobbinge maruz kaldığında kendilerine de zarar gelmemesi adına sadece yönlendirme yaptıklarını ifade etmiştir.

Demografik özelliklere bakıldığında erkek katılımcıların azarlama ve küçük düşürücü davranışları maruz kaldıkları, bütün erkek katılımcıların yöneticileri ile ilişkilerinin kısmen zor olduğu, 5 erkek katılımcının 3'ünün yöneticilere gönül rahatlığı ile sorunlarını aktardıkları, 5 erkek katılımcıdan 4'ünün sorunlara geri dönüş alamadığını, yine 4'ünün iş arkadaşları tarafından yardımsever ve çözüm odaklı yaklaştıkları, 3'ünün ödüllendirilmediği ve emeğinin karşılığı alamadığı, işletmede geleceklerinin olmadığını düşündükleri, 2 erkek katılımcı hariç diğer erkek katılımcıların iş arkadaşlarına iş ve özel hayat konusunda güvenmedikleri, iş eksikliklerini tamamlama konusunda sadece 1 kişinin olumlu dönütler aldığı, sadece 3 erkek katılımcının olumsuz yönde sosyal ilişkilerinin engellendiği, yöneticilerinin adil davranması konusunda sadece 3 erkek katılımcının olumlu yönde düşüncesinin belirtildiği ve mobbing karşısında çoğunun sözlü şikayet ettiği ve yine 5 kişiden 3'ünün işten ayrılma eğilimde olduğu bulgular sonucunda görülmektedir.

Kadın katılımcıların ise erkek katılımcılar gibi en çok azarlama ve küçük düşürücü hareketlere maruz kaldıkları görülmektedir. İş yerindeki yöneticileri ile ilişkilerinin çoğunun mesafeli olduğu, bir problem yaşadıklarında gönül rahatlığı ile çoğunluğun iletebildiği fakat

anlattıklarında geri dönüş alamadıkları, iş yerinde arkadaşlarından sorunlar karşısında destek alamadıkları, emeklerinin ve başarılarının ödüllendirilmediği, iş yerlerinde kısmen desteklenmedikleri, yöneticilerinin de sorunlar karşısında önemsemedikleri, örgüt içindeki arkadaşlarına güvenlerinin hem iş hem özel hayat açısından olmadığı, sosyal ilişiklerinin engellenmesi durumu ise 5 katılımcının engellendiği 5 katılımcının ise engellenmediği, yöneticilerinin adil olmadığı ve çoğunluğun mobbing karşısında sözlü şikayete yöneldiği görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda, otelde çalışan personellerin mobbinge maruz kalmaları neticesinde örgütsel güvenlerinde ortaya çıkan sonuçlar incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ise mobbinge maruz kalan kişilerin örgütsel güvenlerinin olumsuz etkilendiği görülmüştür. Katılımcıların ifadelerine göre, iş eksiklikleri konusunda desteklenmedikleri, eksiklikleri tamamlansa da bunun öğretici değil çıkar düşüncelerinden kaynaklı olduğu, sonucunda ise azarlama davranışı ve benzeri sözlü şiddete maruz kaldıkları anlaşılmıştır. Bunun önüne geçebilmek adına işletmelerin, iş yerindeki güven ve dostlukların üzerinde durarak teşvik etmesi ve işletme içerisinde bir ekip ruhu yaratılması gerekmektedir. Aynı zamanda hata yapan çalışanın eksikliklerini tamamlayarak yardım eden ve öğretici davranan diğer çalışanların ödüllendirilmesi ya da takdir edilmesi kişileri buna teşvik edecektir. Bu konuda işletmelerde departman yöneticilerinin dayanışma konusundaki önemi vurgulayarak çalışanlarını örgütlemesi, onlara yardım ettikleri takdirde bunun takdir göreceğini göstermesi ve onları buna teşvik etmesi çalışanlar arasındaki destekleyici ve tamamlayıcı özelliği ön plana çıkaracaktır. Bu doğrultuda işletmelerin insan kaynaklarının yöneticilere gerekli eğitimleri vermeleri, uyarılarını yapmaları, gerekirse son evrede o departman yöneticilerinde değişikliğe gidilmesi departman iş verimliliği açısından da olumlu olacaktır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, işyerlerinde mobbinge maruz kalınmasının çalışanların örgütsel güvenini sarsabileceğini ve bu durumun iş performansı, iş memnuniyeti ve işten ayrılma niyeti gibi faktörlere de etkisi olabileceğini göstermektedir. Çalışanların iş yerinde desteklenmedikleri ve kariyer olanağı bulamadıkları, bir gelecekleri olduğunu düşünmedikleri görülmektedir. İşten ayrılma eğilimine giren çalışanların iş yerine uğratacağı zararlar düşünüldüğünde çalışanların eksiklikleri belirtilerek, tamamlayabilecekleri eğitim olanaklarının sunulması ve desteklenmeleri iş yerine aidiyeti arttırarak işten ayrılmaların önüne geçecektir. Bu şekilde hem iş yeri hem de çalışan kazançlı çıkacaktır. Nitelikli ve uyumlu yeni bir personelin işe alım sürecindeki zorlukların ve maliyetlerin önüne geçilebilecek, örgüt kültürü güçlendirilecek ve çalışanlar için motive edici bir iş ortamı oluşturularak verimlilik de arttırılabilecektir.

Mobbing davranışının özellikle örgütsel güven üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda, işletmelere büyük sorumluluklar düşmektedir. İşletmeler şirket politikalarında düzenlemeler yaparak mobbinge karşı tolerans gösterilmemesini sağlayabilir ve çalışanlara bu tür durumlar için rapor verebilecekleri mekanizmalar geliştirebilir. Böylece güvenli bir ortam sağlandığının çalışanlara gösterilmesi oldukça önemlidir. Mobbing davranışının sadece yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya ve yatay olarak de uygulanabileceği unutulmamalıdır. İşletmeler, eğitim ve farkındalık etkinlikleriyle çalışanlara mobbingin ne olduğu ve nasıl önüne geçebilecekleri, nasıl rapor edebilecekleri gibi konuları anlatarak mobbingi tanıtmış ve önlem almalarına yardımcı olmuş olacaklardır. Aynı zamanda şirket içinde iletişimi güçlendirmeye önem vermeleri gerekir. Bunun sonucunda çalışanların yöneticileriyle ve meslektaşlarıyla daha açık ve dürüst bir şekilde iletişim kurmalarına yardımcı olunacaktır. Bununla birlikte sorunların daha hızlı çözülmesine katkıda bulunulacaktır. Farklı bir açıdan bakarak destek hizmeti sağlanabilir. İşletme bünyesinde oluşturulacak psikolojik

destek hizmetleri birimleri ile mobbinge maruz kalan çalışanların yaşadıkları stresi azaltmaya yardımcı olunabilir. Devletin de bu konuda gerekli yasal düzenlemeleri sağlayarak destek vermesi, gerektiğinde kamu spotları ya da merkezi eğitimlerle konuya dikkat çekmesi, çalışanlara mobbing durumunda destek sağlayacak alt birimlerin oluşturulması, mağduriyet yaşayan çalışanların haklarını korumalarına yardımcı olabilir. Bu da çalışan kişilere güvence verecektir.

Bu önerilerle birlikte, mobbinge maruz kalan otel çalışanlarının örgütsel güven sorunlarını ele alabilmek ve önleyici tedbirler geliştirmek adına sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve dernekler de öncülük edebilir. Şirketlerin yapısı farklılık gösterdiği için uygulanacak stratejileri özelleştirmek ve o şirketin ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlamak sürecin etkinliği açısından önemlidir.

Araştırmanın sınırlıkları dikkate alınarak yalnızca Mersin ili şehir merkezinde bulunan 5 yıldızlı otel işletmeleri ve bu işletmelerde en az bir kere mobbinge maruz kalan çalışanlar ile çalışma yürütülmüştür. Çalışmanın genellenebilirliği ve üretilecek çözüm önerileri açısından, mevcut araştırmadan elde edilen bulgular dikkate alınarak gelecek araştırmalarda farklı perspektifler üzerinden ilerleme fırsatı bulunabilir ve diğer kategorilerdeki oteller de dahil edilerek daha fazla katılımcıya ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Ayden, C., Özkan, Ö. (2014). Sağlık Çalışanlarının Kurumsal Güven ve Örgütsel Bağlılık Boyutları İtibariyle İncelenmesi; Malatya Devlet Hastanesi Sağlık Personeli Üzerine Bir Çalışma. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 24 (2) , 151-167 .

Demircan, N., Ceylan, A. (2003). "Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları" . Yönetim ve Ekonomi Dergisi,10(2),139-150.

Erbaşı, A. (2019). Performans Değerlendirme Hatalarının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri ve Yöneticilerine Güvenleri Üzerinde Etkisi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2019

Erdirençelebi M., Yazgan A.E. (2017). Mobbingin Örgütsel Sinizm, Örgütsel Bağlılık ve Bunların Algılana Çalışan Performansı Üzerine Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (2) , 267-284

Kalemci Tüzün İ. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri. Karamanoğu Mehmetbey Üniversitesi Ekonomik Araştırmalar Dergisi. (2), 93-118.

Kaygın, E. & Atay, M. (2014). Mobbingin Örgütsel Güven ve Örgütsel Sessizliğe Etkisi-Kamu Kurumunda Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 95-113.

Şimşek, S. ve Alptekin, T. (2004). "Örgütlerde "Güven" Konsepti Ve Emniyet Örgütü'nde Güven Modellerinin Değerlendirilmesi". Polis Dergisi, S:34, ss.1-8.

Taşkın, F. & Dilek, R. (2010). Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Araştırması. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), 37-46.

Taşkın, F. ve Dilek, R. (2010). Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Araştırması. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (1), 37-46

Tengilimoğlu, D. & Mansur, F. (2009). İşletmelerde Uygulanan Mobbingin (Psikolojik Şiddet) Örgütsel Bağlılığa Etkisi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (3), 69-84.

Tetik, S. (2010). Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (1), 81-89.

Tınaz P. (2006). İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing), Beta Basım Yayım: İstanbul

Tüzün, İ. K. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (2), 93-118.

Yılmaz A., Ergun Özler D., Mercan N., (2008). Mobbing ve Örgüt İklimi İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Araştırma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2008 C.7 S.26 (334-357) ISSN:1304-0278

Yılmaz F. (2018). Mobbingin Örgütsel Güven ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Customer Experience For Food and Beverage Businesses: The Case of Tripadvisor

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN
Selçuk University
akaraman@selcuk.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Simge ŞALVARCI
Selçuk University
simge_tokay@hotmail.com

ABSTRACT

Food and beverage businesses, which are the subject of the phenomenon of eating out today, meet the physiological, psychological, economic and social needs and desires of people and provide them with unforgettable experiences. Considering that the concept of nutrition is one of the most basic needs in human life, it can be said that food and beverage businesses are one of the areas where customers are most sensitive about the service they receive. However, food and beverage businesses are places where the chance of one-to-one communication between customers and employees is high. Therefore, they have a broader scope of work on "customer experience". This situation also makes the food and beverage industry one of the areas where customer satisfaction affects earnings the most.

From this point of view, in this study, it is aimed to evaluate the user comments on Tripadvisor.com about the food and beverage businesses serving in Beyşehir, one of the important districts of Konya, by content analysis. In line with the purpose of the study, the comments made on the food and beverage businesses on the Tripadvisor.com website were analyzed using the content analysis technique, one of the qualitative research methods.

Keywords: Customer Experience, Food and Beverage Businesses, Customer Reviews, Tripadvisor, Beyşehir.

INTRODUCTION

With postmodernism, there have been changes in the understanding of tourism, and as a result, people have turned to different pursuits than the concept of sea, sand and sun, which is imposed by mass tourism, and have internalized the hedonic pleasures created by fun activities and places as the driving motivation of consumption (Holbrook and Hirschman, 1982).

The tourism sector is an important part of the service industry. It refers to the purchasing process as service standardization is not possible (Grönross, 2000). In this context, service can be evaluated differently than the sale of goods. Due to its features, the service should have an emotional connotation (Kwortnik and Thompson, 2009) or have a value (Boksberger and Melsen, 2011) for consumers during the purchasing process. As a result of all these evaluations, it can be said that businesses that provide services in contemporary marketing should have a

marketing approach that appeals to people's emotions. It is known that they provide a wide range of services, from the name of the business to its external appearance, from its interior decoration to its atmosphere, from the menus they offer to the service practices, from their prices to their attitude and behavior towards their customers, from their employees to their managers. All stages of food and beverage businesses, from their establishment to the operation phase, which must be operated with an integrated understanding and care, must be positioned in a professional framework (Şahin, 2021: 612).

Nowadays, there are many digital channels where customers can influence the preferences of subsequent customers by sharing their experiences at the end of an eating and drinking activity. Social media is a medium that visitors use for information purposes before their travels, and it has the power to influence the decision-making process in various ways. The social media content that visitors produce while exhibiting their experiences attracts attention from researchers, businesses and other consumers. User-generated content on social media provides potential visitors with information about businesses (Eren and Çelik, 2017: 122). TripAdvisor, one of the world-known travel information channels, which is the subject of this study due to its features in this context, allows travelers to plan and book perfect trips. TripAdvisor is the world's largest travel site among social networking sites that allows travelers to enjoy their travels. In other words, TripAdvisor is a travel website that provides travelers or tourists with information about beaches, destinations, accommodation establishments, airline companies, restaurants and most preferred places around the world, and allows the information on the website to be shared with other users while also providing the opportunity to respond to the business (Erdem and Yay, 2017:230).

In this study, it is aimed to reveal customers' online evaluations about food and beverage businesses operating in Beyşehir district of Konya province. For this purpose, the Tripadvisor website (Tripadvisor, 2020), which contains many opinions and evaluations, was determined as the research area. It is the world's largest online travel platform, with around 8.7 million businesses (accommodation, food and beverage, transportation), serving in 49 different markets in 28 different languages, visited by approximately 463 million people every month, with more than 867 million businesses.

REVIEW OF LITERATURE

Social developments have also led to changes in consumer needs. People have begun to act no longer for the purpose of usefulness as in the past, and elements such as tolerance and entertainment have become sought-after features in consumption. In this context, Lindgreen et al. (2009: 27) define experience as "individualized events that have positive effects on the consumer and develop in a world of precisely planned emotions and experiences". Shaw et al. (2010) suggests that experience consists of two elements. They compare these elements to an iceberg and describes the visible part of the iceberg as the conscious rational half and the invisible part as the subconscious emotional half. The reason why the concepts of consciousness and subconsciousness are used to explain customer experience is that the experience is tried to be explained neurologically (Kement, 2021: 99-100). The main purpose of creating experience is to differentiate from competitors in today's competitive environment. In previous periods, as competition was less, producing the product and providing a few simple services along with the product was sufficient to differentiate, but as competition increased, each step began to become a commodity, that is, to become standard (Dirsehan, 2012: 6).

It is generally assumed that food and beverage businesses only sell food. However, according to the experience economy, these businesses are retailers that provide dining experiences as well as food production, service and sales (Robson, 1999). Customer experience is the internal

and subjective reactions of customers in their direct or indirect contact with the business. Direct contact includes purchase, use and service. Indirect ones include unplanned encounters such as word of mouth recommendations, advertising, testimonials, etc. In the internet environment, customers' online evaluations and ratings of restaurants where they have an eating and drinking experience are considered a reference for both operators and current and potential customers (Pantelidis, 2010; Bertan, 2016, Agüero-Torales, et al., 2019).

In terms of marketing, comments shared by website users are seen as an effective tool of consumer to consumer e-marketing (Limberger et al., 2014: 60). Failure of food and beverage businesses to provide the service expected by customers may cause negative electronic word of mouth communication (negative e-WOM) as customers express their dissatisfaction (Zheng et al., 2009: 719-720).

METHODOLOGY

The research was carried out to determine the experiences of customers visiting food and beverage businesses in Beyşehir destination. The research population consists of 238 positive/negative comments (between 2013-2023) on the TripAdvisor site. In this study, content analysis, a qualitative research method, was used. According to Kassarjian (1977), the most important feature that distinguishes content analysis from other methods is that it is based on objective, systematic and numerical data. In content analysis, qualitative research data obtained through observation, interview and documents are analyzed in four stages: (1) coding the data, (2) finding themes, (3) organizing the codes and themes, and (4) defining and interpreting the findings (Yıldırım and Şimşek, 2013: 259-260).

The research is a qualitative research, and by making use of secondary data, easily accessible case sampling method, one of the purposeful sampling methods, was used (Yıldırım and Şimşek, 2013). Content analysis (Coşkun, et al., 2015; Yıldırım and Şimşek, 2013) was conducted on 238 comments among the total comments between 2013 and 2023. Regarding validity and reliability, validity in qualitative research means that the researcher observes the phenomenon he is researching as it is and as unbiased as possible (Kirk and Miller, 1986). In this context, the researcher ensures the internal validity of the research by explaining it both in the data collection processes, analysis, interpretation and consistency of the data, and external validity by examining similar results and situations.

FINDINGS

The findings obtained within the scope of the research are reported in this section. As of December 2013, 23 food and beverage establishments where customer comments were shared received 238 comments. Online comments made by tourists visiting Beyşehir on the website TripAdvisor.com were evaluated according to the socio-demographic characteristics of customers, number of customer comments about food and beverage businesses, general score distribution of the food and beverage businesses, the distribution of the visitor scores, expressions of comment titles, the theme distribution of customer experience and positive and negative comment rates statistics. Table 1 shows the socio-demographic characteristics of customers:

Table-1: Socio-Demographic Characteristics of Customers

Gender	**N**	**%**
Female	85	35.7
Male	153	64.2
Total	238	100
Visit year		
2013-2016	64	26.8
2017-2020	89	37.3
2021-2023	85	35.7
Total	238	100
Country		
Turkiye	200	84
France	14	5.8
England	6	2.5
Belgium	10	4.2
Switzerland	8	3.3
Total	238	100

According to Table 1, 35.7% of those who commented on food and beverage establishments in Beyşehir are female and 64.2% are male. When evaluated according to visit years, the most comments (37.3%) were made between 2017-2020. However, it has been determined that customers mostly visit businesses from Turkiye (84%).

Table-2: Number of Customer Comments about Food and Bevarage Businesses

F&B Businesses Number	**Number of Comment**	**F&B Businesses Number**	**Number of Comment**
B1	42	B13	3
B2	21	B14	9
B3	31	B15	1
B4	25	B16	3
B5	2	B17	2
B6	11	B18	14
B7	21	B19	1
B8	10	B20	1
B9	4	B21	1
B10	7	B22	2
B11	22	B23	2
B12	2	**Total**	238

In Table 2, according to the information obtained from Tripadvisor.com, the number of customer comments about food and beverage establishments was determined and tabulated according to the ranking on the site. The total number of comments for 23 food and beverage establishments is 238.

Figure 1: General Score Distribution of Food And Beverage Businesses

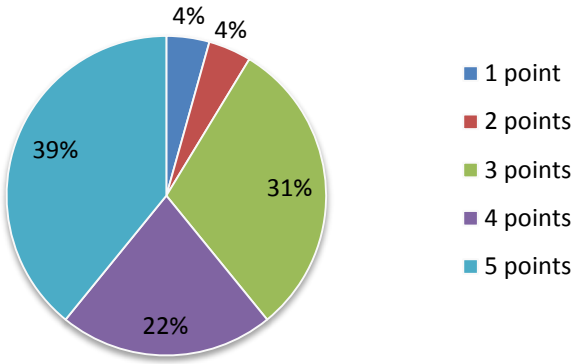

Figure 1 shows customer ratings for food and beverage businesses. It is seen that the majority (39%) gave positive scores to the businesses (scoring was made out of 5). Additionally, as a result of the reviews made on the site, customers rated the businesses in order from excellent to terrible (Table 3).

Table-3: Distribution of Customer Scores

	Customer Score	**%**
Excellent	104	49.2
Very good	37	17.5
On average	14	6.6
Bad	12	5.6
Awful	44	20.8

When Table 3 is examined, the majority of customers (49.2%) positioned the business as *excellent*. However, 20.8% of customers rated it *awful*, 17.5% rated it *very good*, and 6.6% rated it *on average*. The rate of customers who describe it as *bad* is the lowest (5.6%). Findings regarding the topics given by customers in their comments are presented in Table 4.

Table-4: Expressions of Comment Titles

Item no	**Title**	**n**	**%**
1	Great Tastes	57	23.9
2	A Clean Environment	10	4.2
3	A Perfect Place	32	13.4
4	Perfect Fish	33	13.8
5	Fulfilling and Delicious	5	2.1
6	Quality Service	14	5.8
7	Affordable	6	2.5
8	Genial and Friendly Staff	4	1.6
9	Bad Food and Service	20	8.4
10	Staff Problem	6	2.5
11	Very expensive	3	1.2
12	Average Place	18	7.5
13	Lake and Great View	15	6.3
14	Other	29	12.1
Total		**238**	**100**

When customer comment titles are evaluated, it is seen that the topic with the highest rate (23.9%) is *great tastes*. Considering the historical influence of Beyşehir's local food culture, the deliciousness and liking of the dishes served may be the source of this. The *perfect fish* title, which ranks second in features, can also provide information on this subject. Beyşehir is a destination that hosts many customers with its lake and the taste of the fish grown in this lake. The title with the least comments is *very expensive* with 1.2%. The fact that food prices are generally low in the destination may explain this situation.

In Table 5, customer experiences in food and beverage businesses were evaluated on the basis of comments and themes were obtained.

Table-5: The Themes of Customer Experience

Theme	**n**	**%**
Atmosphere	62	26
Food Quality	120	50.4
Service Quality	15	6.3
Price Perception	14	5.8
Customer Satisfaction	41	17.2
Total	**238**	**100**

When Table 5 is evaluated, it is seen that customers mostly comment on *food quality* (50.4%). Accordingly, since the main presentation area of food and beverage businesses is food, it can be said that customer comments mostly focus on this issue. However, it is among the findings that the food quality in Beyşehir is at good level, and the *atmosphere*, that is food venue is the second most important issues experienced. The theme with the lowest average (5.8%) is *price perception*. The reasonable prices of the food and beverages offered in the businesses can be considered as the reason for this situation. Figure 2 shows the distribution of positive and negative comments made by customers about food and beverage businesses in Beyşehir.

Figure 2: Positive and Negative Comment Rates

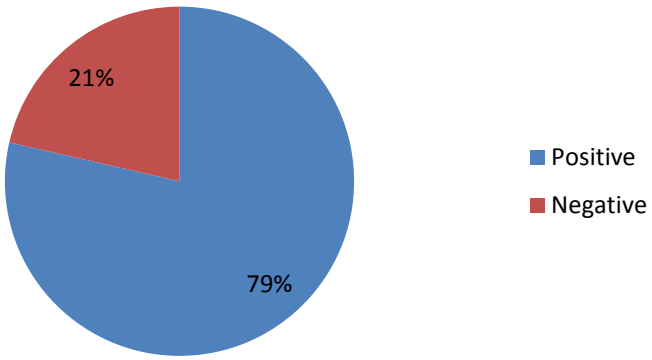

According to Figure 2, 79% of the customers expressed positive opinions about food and beverage businesses in Beyşehir, while 21% expressed negative opinions. While positive comments are generally about the carp fish of the Beyşehir region, its view, service quality and food quality of the businesses, negative comments include high prices, dissatisfaction with the staff, hygiene and cleanliness.

Although the research findings reveal customers' general appreciation of their experiences in Beyşehir food and beverage businesses, they also point out that there are issues that need to be emphasized and improved.

CONCLUSION

The phenomenon of global competition forces food and beverage businesses trying to maintain their existence in a competitive environment to know their customers in all aspects. In this context, it seems important to define the demands and needs of customers, create a product concept that can meet them, and ultimately measure the experience that reflects customer perception. In addition to product performance, customers also value the service they receive. In the era of experiential consumption, consumers now seem more focused on the experience and willing to revisit, recommend to others, and spend more money to get a good experience. This means that as long as businesses can attract consumers' attention and leverage new marketing trends, companies can increase their future competitive advantage.

In this research, comments made about food and beverage businesses in Beyşehir destination were analyzed on TripAdvisor, a very common website in the world where customers can share their experiences, make comments and receive feedback from the business. The aim of the study is to reveal the experiences of those who come to Beyşehir regarding the food and beverage businesses they have in that destination. The study was carried out based on the comments of 238 customers who received service from food and beverage businesses in the region. The selection of Beyşehir destination for the study was based on some subjective reasons. Beyşehir hosts food and beverage businesses due to its gastronomy potential and local food culture. Although there are a sufficient number of food and beverage businesses providing services in the region, there are not many of them due to the small size of the region. Therefore, it was possible for the study to reach heterogeneous groups, taking into account time and cost constraints.

According to the research findings, 35.7% of those who commented on food and beverage businesses in Beyşehir were female and 64.2% were male. However, it was determined that the customers visited the businesses mostly (84%) from Turkey. According to the information obtained from Tripadvisor.com, the number of customer comments about food and beverage businesses has been determined and the total number of comments about 23 food and beverage businesses is 238. According to customer ratings regarding food and beverage businesses, it is seen that the majority (39%) gave positive scores to the businesses. Again, the majority of customers (49.2%) positioned the business as excellent. The rate of customers who describe it as bad is the lowest (5.6%).

When customer comment titles are evaluated, it is seen that the topic with the highest rate (23.9%) is great tastes. The richness of Beyşehir's local food culture and the taste of the dishes served can be an indication of this. In addition, it is highly appreciated for the taste of the fish grown in the local lake. The title with the least comments is very expensive with 1.2%. The fact that food prices are generally low in the destination may explain this situation.

It is seen that customers mostly comment on food quality (50.4%). Accordingly, since the main presentation area of food and beverage businesses is food, it can be said that customer comments mostly focus on this issue. However, it is among the findings that the food quality in Beyşehir is at good level, and the atmosphere as food venue is the second most important issues experienced. The theme with the lowest average (5.8%) is price perception. The reasonable prices of the food and beverages offered in the establishments can be considered as the reason for this.

While 79% of the customers expressed positive opinions about food and beverage establishments in Beyşehir, 21% expressed negative opinions. While positive comments are generally about the carp fish of the Beyşehir region, its view, service quality and food quality of the establishments, negative comments include high prices, dissatisfaction with the staff, hygiene and cleanliness. As a result of the study conducted by Demirkol et al. (2017), it was determined that tourists had positive experiences in food and beverage businesses, mainly regarding the taste, quality, authenticity and service delivery of the product, and some negative experiences such as small portions of the product, cooking and noise around the businesses. In this sense, it can be said that the results of both studies are similar. Additionally, Qin and Prybutck (2009) stated that the most important element affecting customer experience is service delivery. As can be seen in the findings obtained within the scope of this study, service delivery is one of the factors affecting customer experience. A similar result was reached in this study.

Although the comments about the food and beverage businesses analyzed within the scope of the study were generally positive, a limited number of negative comments were found. It has been observed that the negative experiences experienced by customers are mostly due to high prices, dissatisfaction with the staff, hygiene and cleanliness issues. However, although these comments are quite few, it is not possible to say that they form a general judgment. However, considering that each customer comment reaches thousands or even millions of potential customers through social media, it is possible to say that these negative experiences should be taken into account by businesses. DMOs and food and beverage business managers should work together to provide customers with unforgettable experiences and develop services that increase customer satisfaction.

This study was carried out only based on data obtained from the customers of 23 food and beverage businesses located in Beyşehir destination. It is believed that conducting future studies in different cultures and communities will make the results obtained in this study more valuable. This study was also conducted based on the evaluations of food and beverage business customers, and it is recommended to conduct research in other sectors. Thus, it will provide different perspectives to both the literature and practitioners.

REFERENCES

Agüero-Torales, M. M., Cobo, M.J., Herrera-Viedma, E. and Lopez-Herrera, A.G. (2019). "A Cloudbased Tool for Sentiment Analysis in Reviews about Restaurants on Tripadvisor", **Procedia Computer Science**, 162, 392-399.

Bertan, S. (2016). "Michelin Yıldızlı Restoran İşletmelerinin Değerlendirilmesi", **Journal of Human Sciences**, 13(2), 3221-3230. doi:10.14687/jhs.v13i2.3886.

Boksberger, P. E. and Melsen, L. (2011). "Perceived Value: A Critical Examination of Definitions, Concepts and Measures for the Service Industry", **Journal of Services Marketing**, *25*(3), 229-240.

Coşkun, R. Altunışık, R. Bayraktaroğlu, S. and Yıldırım, E. (2015). **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

Demirkol, Ş., Kaya, F. and Akın, G. (2017). "Yiyecek İçecek İşletmelerinde Turist Deneyimlerine Yönelik Bir Analiz: Tripadvisor Örneği", **Journal of Recreation and Tourism Research**, *4*(1), 60-69.

Dirsehan, T. (2012). **Müşteri Deneyimi Tasarımı ve Yönetimi**, 1. Baskı, Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Erdem, Ö. and Yay, Ö. (2017). "TripAdvisor'da Müşteri Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi: Antalya Örneği", **Journal of Tourism and Gastronomy Studies**, 5(4), 227-249.

Eren R. and Çelik M. (2017). "Çevrimiçi Gastronomi İmajı: Türkiye Restoranlarının Tripadvisor Yorumlarının İçerik Analizi", **Turizm Akademik Dergisi**, 4 (2), 121-138.

Grönroos, C. (2000). **Service Marketing Comes of Age. Handbook of Services Marketing Management**, SAGE Publications: London, UK, 13.

Holbrook, M. B. and Hirschman, E. C. (1982). "The Experiential Aspects of Consumption: Consumer Fantasies, Feelings, and Fun", **Journal of Consumer Research**, 9.2, 132-140.

Kassarjian, H. H. (1977). "Content Analysis in Consumer Research", **Journal of Consumer Research**, *4*(1), 8-18.

Kement, Ü. (2021). Müşteri Deneyimi: Turizm İşletmelerinden Örnekler, **Turizmde Araştırma Temaları**, Ed.:B. Demirci ve A. Solunoğlu, Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap) , 96-109, ISBN: 978-605-196-700-4.

Kirk, J. and Miller, M. L. (1986). **Reliability and Validity in Qualitative Research**. California: Sage Publications Inc.

Kwortnik Jr, R. J. and Thompson, G. M. (2009). "Unifying Service Marketing and Operations with Service Experience Management", **Journal of Service Research**, *11*(4), 389-406.

Limberger, F. P., Anjos, A. F., Meira, S. J. and Anjos G. S. (2014). "Satisfaction in Hospitality on TripAdvisor.com: An analysis of the Correlation between Evaluation Criteria and Overall Satisfaction", **Tourism & Management Studies**, 10(1):59-65.

Lindgreen, A., Vanhamme, J. and Beverland, M. B. (Edt.) (2009). **Memorable Customer Experiences: A Research Anthology**, USA: Gower Publishing, Ltd.

Pantelidis, I. S. (2010). "Electronic Meal Experience: A Content Analysis of Online Restaurant Comments", **Cornell Hospitality *Q***, 51(4): 483–491.

Qin, H. and Prybutok, V. (2009). "Service Quality, Customer Satisfaction, and Behavioral Intentions in Fast-Food Restaurants", **International Journal of Quality and Service Sciences** 1, no. 1: 78-95.

Robson, S. K. (1999). "Turning the Tables: The Psychology of Design For High-Volume Restaurants", **Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly**, 40.3, 56-63.

Şahin, S. Z. (2021). "Çevrimiçi Müşteri Yorumları: Tripadvisor'da Çorum Restoranları Üzerine İnceleme", **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, *5*(1), 610-622.

Shaw, C., Dibeehi, Q. and Walden, S. (2010). **Customer Experience: Future Trends and Insights,** New York, USA: Hampshire: Palgrave Macmillan.

Tripadvisor (2020). https://tripadvisor.mediaroom.com/US-about-us, (Accessed: 13/09/2023).

Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2013). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zheng, T., Youn, H. and Kincaid, S. C. (2009). "An Analysis of Customers' E-Complaints for Luxury Resort Properties", **Journal of Hospitality Marketing & Management**, (18)7: 718-729.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Yiyecek İçecek İşletmelerinde İş Yaşam Dengesinin Mesleki Doyuma Etkisi

The Effect of Work-Life Balance on Occupational Satisfaction in Food and Beverage Businesses

Ecemnaz Kamer TATLICI
Mersin University
22053490003@mersin.edu.tr
Orcid: 0009-0000-6609-3121

Assoc.Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI
Mersin University
inci.erdogan@mersin.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4101-7111

ÖZET

İş-yaşam dengesi, çalışanların iş ve kişisel taleplerini eşit olarak gerçekleştirebilmesidir. Günümüzde iş hayatında çalışana bağımlı ya da bağımsız olarak ortaya çıkan dengesizlikler bireylerin aile ve sosyal yaşamını doğrudan etkilemektedir. Bu durumun tam tersi de gerçekleşmektedir. Bireyler sosyal yaşamda yolunda gitmeyen durumları iş hayatına yansıtmaktadırlar. İş yaşam dengesinin kurulması bireylerin her iki alanı da mutlu, mental olarak doyuma ulaşmış, verimli ve motive bir şekilde geçirmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iş yaşam dengesinin sağlanması doğrudan çalışanın performansına, mesleki doyumuna, etkili iletişim sağlamasına etki etmektedir. Bu çalışmada iş yaşam dengesinin önemi üzerinde durulmuş, iş yaşam dengesinin mesleki doyum üzerindeki etkileri yiyecek içecek işletmelerinde çalışanlar üzerinde yapılan nitel bir araştırmayla ortaya konulmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında hem bu alanda faaliyet gösteren işletmelere ve yöneticilere bir yol haritası çizilmiş, hem de sektör çalışanlarına yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşam Dengesi, Mesleki Doyum, İş Doyumu, Turizm, Yiyecek ve İçecek İşletmeleri.

ABSTRACT

Work-life balance is the ability of employees to fulfil their work and personal demands equally. Today, imbalances that occur independently or dependent on the employee in business life directly affect the family and social life of individuals. The opposite of this situation also occurs. Individuals reflect situations that do not go well in social life to business life. Establishing a work-life balance means that individuals spend both areas happily, mentally satisfied, productive and motivated. Therefore, ensuring work-life balance directly affects the employee's performance, professional satisfaction, and effective communication. In this study, the importance of work-life balance was emphasized, and the effects of work-life balance on professional satisfaction were revealed with a qualitative study on employees in food and beverage businesses. In the light of the data obtained from the study, a road map was drawn for the businesses and managers operating in this field, and solution suggestions were developed for the sector employees.

Keywords: Work-Life Balance, Occupational Satisfaction, Job Satisfaction, Tourism, Food and Beverage Businesses.

GİRİŞ

Çalışanların zamanın çoğunu geçirdiği iş alanında yaşadığı olumsuz deneyimler ve duygular bireylerin iş dışındaki yaşamlarını da aynı ölçüde etkilemektedir. İş yaşam dengesi bireylerin yaşamdan aldığı doyumla ilgilidir. Yaşamdan doyum alınabilmesi, zamanının çoğunu iş ortamında geçiren bireylerin bu zamanı en etkin, verimli ve motive şekilde geçirmesi ile mümkün olmaktadır. Bu aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkilerini ve aile yaşamındaki sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirebildiklerini de etkilemektedir. Bunun yanı sıra çalışanlar iş yaşam dengelerini sağladıkları taktirde mesleki doyuma da ulaşmaktadır. Mesleki doyum çalışanların iş ile ilgili olumsuzlukların ortadan kalkması ve işlerindeki iyileştirilmelerle gerçekleştirilmektedir. Mesleki doyuma ulaşan çalışanlar daha mutlu, iş tatmini, motivasyonu ve performansı yüksek bireyler olmaktadır. Bu durum doğrudan aile ve sosyal yaşantısında da aynı duyguları barındırması anlamına gelmektedir. Günümüzde işletmeler, yöneticiler çalışanlarının iş yaşam dengesini sağlamaları için üstlerine düşeni yapmaya başlamışlardır. Uzaktan çalışma, sınırlı mesai saatleri, çalışma ortamındaki iyileşmeler, adil ücretlendirme vb. gibi çalışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Araştırma alanı olan yiyecek içecek işletmelerinde çalışanlar genellikle uzun saatler ayakta, kısa molalar vererek, gece geç saatlere kadar çalışarak, mesaiye kalarak sürekli hizmet etmektedirler. Bunların yanı sıra terfi olanaklarının azlığı, aldıkları ücretin asgari düzey sınırında olması gibi motivasyon, performans ve mesleki doyumlarını etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Bu çalışma tüm bu gözlenenler ışığında yiyecek içecek hizmetlerinde çalışan bireylerin iş yaşam dengelerini ve bunun mesleki doyumlarını nasıl etkilediğini, ayrıca çalışanların iş yaşam dengesinin mesleki doyum/doyumsuzluk sonucunda işletmeye olan katkılarının neler olduğu da ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde iş yaşam dengesi ve mesleki doyumla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümünde ise yiyecek içecek sektöründe çalışanlar üzerinde iş yaşam dengesinin mesleki doyuma etkisi yapılan nitel araştırma ile açıklanmaya çalışılmıştır.

LİTERATÜR

1.İş Yaşam Dengesi

TDK'ya göre iş, bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma olarak tanımlanmaktadır (TDK). Bireyler çalışarak statü kazanıp, gelir elde ederler. Aynı zamanda kendilerini geliştirip, yetkinliklerinin farkına varıp kendilerine güven kazanırlar. Dolayısıyla iş bir ihtiyaç olmaktan ziyade kişilerin tatmin kaynağı olarak da yorumlanabilir (Kağnıcıoğlu, 2013: 23). Yaşam, doğumla ölüm arasında yaşan süre olarak tanımlanmaktadır (TDK). İş yaşam dengesi açısından bakıldığında yaşam; aileyi, boş zamanı, mutluluğu içermektedir (Sharma & Nayak, 2016: 115). Çalışanların motivasyonu, işyerindeki mutluluğu, verimliliği, memnuniyeti, sorunları tolere edebilmesi yaşam ile iş arasında dengeyi sağlamakla mümkün olmaktadır. Bunların yanı sıra örgütlerin de işe alımlarda veya kaybetme konularında maharetlerini geliştirebilmeleri için önemli bir unsur olarak kabul görmektedir (Küçükusta, 2007: 244). Denge kavramı Büyük Larousse tarafından şöyle açıklanmaktadır; ''birbirine zıt iki gücün, yerleşik pozisyonu, durma hali, durgunluğu oluşturan doğru orantısı'' (Büyük Larousse, 1986: 2020). Dengenin iş hayatında sağlanabilmesi için öncelikle yaşamın iş dışı alan ve iş hayatı olarak ikiye ayrılması gerekmektedir. Bireyler iş dışı alanlarında sosyal yaşamlarını sürdürmekte zorluk çekiyor hatta sürdüremiyorsa, boş zaman aktivitelerinde yer alamıyorsa burada iş yaşam arasındaki dengenin bozulduğundan bahsetmek mümkündür (Bostancıoğlu, 2014: 21). Dengenin sağlanması için gerekli olan unsurlar yaşamın sosyal,

çevresel, ruhsal, duygusal ve ekonomik boyutlarıyla ele alınıp, aralarındaki ilişki boyutlandırılmaktadır (Hache vd, 2000, akt: Bostancıoğlu, 2014: 7).

İş yaşam dengesi, Kinnunen, vd. (2004)'e göre, iş ile sosyal yaşam arasındaki hissedilen doyum ve kişilerin rollerinin her iki ortamda da en az çatışması durumudur. İnsanların iş dışındaki sosyal hayatlarında bireysel olarak hareket etmeleri ve tüm eylemlerini esnek bir biçimde gerçekleştirmeleri, iş yaşam dengesinin sağlanması için önemli unsurlardır.

Geçmişte aileyi geçindirme sorumluluğunun erkeklerde olduğu bilinse de günümüzde bu durum hem kadın hem erkek için ortak bir sorumluluk haline gelmiştir. Kadınların ve erkeklerin aileyi geçindirebilmeleri, yaşamlarında umduklarını gerçekleştirilebilmeleri ve sosyal yaşamda etkin olabilmeleri, iş yaşam dengesinin kurulmasını gerekli kılmıştır (Doğrul & Tekeli, 2010: 12). Bireylerin yaşam şartlarının değişmesi, maddi problemler yaşaması, uzun mesai saatleri, görev ve sorumluluklarının artması ile kendi aile ve sosyal yaşantısında dengeyi sağlaması ve isteklere yanıt verebilmesi gittikçe zorlaşmaktadır. İş yaşam dengesini kurmaya çabalarken bireyler iş ve aile arasında ikilemde kalmaktadır (Özen Kapız, 2002: 140).

Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte bireylerin iş ve aile arasındaki dengeyi kurmalarında birtakım kolaylıklar ortaya çıkmıştır. İnsanların evden çalışmaya başlaması, çalışma ortamını kendilerinin yaratması ve kontrolü ellerinde tutmaları iş, aile ve sosyal yaşamdaki ilişkinin kuvvetlenmesine olanak sağlamaktadır. (Kinnunen, Geurts & Mauna, 2004: 1). İş yaşam dengesinin kurulmasıyla işletmelerde çalışanların verimliliklerinin artması, örgüt bağlılığı, örgüt içi iletişimin kuvvetlenmesi gibi olumlu gelişmeler olduğu da söylenmektedir (Greenhaus & Beutell, 1985: 77).

1.1.İş Yaşam Dengesi ile İlgili Yaklaşımlar

1-Rol Yaklaşımı: Kahn ve arkadaşları tarafından ele alınan rol yaklaşımı, belli standart rollerin olduğu örgütlerde çalışanların rollerini özgürce ortaya koyamayacaklarını ifade etmektedirler (Katz & Kahn, 1977: 57, akt: Yağcı, 2014: 49).

2-Taşma Yaklaşımı: Taşma yaklaşımı, yaşamın bir bölümünde ortaya çıkan davranışların, tecrübelerin hayatın diğer bölümlerine kadar uzanması anlamına gelmektedir. Yani iş yaşamında prensipli, dikkatli olan bir çalışan, özel yaşamında da aynı davranışları sergilemektedir. (Bostancıoğlu, 2014: 12). Her iki alandan birinde yaşanan olumsuz duygular, edinimler diğer alanı da aynı olumsuz etkilediği için olumsuz taşma olarak isimlendirilir. Tam tersi davranış ve tecrübeler olumlu etkiliyor ise olumlu taşma olarak adlandırılır. (Iverson, 1980, akt: Bostancıoğlu, 2014: 12).

3-Dengeleme Yaklaşımı: Dengeleme yaklaşımında çalışanlar iş veya yaşamdan herhangi birinde memnuniyetsizlik yaşarlarsa, diğer alana yönelip oradaki talepleri karşılamaya çalışmaktadırlar (Bülbül & Giray, 2012: 102). Bu nedenle de aile ve iş arasında çatışma yaşamaktadırlar (Efeoğlu & Özgen, 2007: 239). Bu kuram, iş ile aile yaşamındaki durumların karşıt ve olumsuz olduğunu savunmaktadır (Chacko, 1983: 7'den akt: Ballıca, 2010).

4-Kaynakları Koruma Yaklaşımı: Bu kuramda birey, kaynaklarını korumayı amaç edinip, kaynakları tehdit eden tüm olumsuzlukları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Küçükusta, 2007: 46). Hobfoll (1988: 25). Bireyin kaynaklarını kaybetme korkusuyla karşı karşıya kaldığında ya da bu gerçekleştiği durumlarda stres baş göstermektedir. Burada kaynak olarak kastedilenler bireye dayanak sağlayacak olan nesneler, şahsi özellikler, vaziyetler ve fiziksel enerjilerdir (Fisher, 2001: 12).

5-Araçsallık Yaklaşımı: Araçsallık, bireyin bir alanda tatmine ulaşmasında diğer alanı bilinçli olarak bir karar mekanizması olarak kullanması olarak ifade edilebilir. Yaklaşımda birey için

bir yaşam ne kadar öncelikliyse diğer yaşam alanında da onu elde etmek önemli olmaktadır (Özgen Kapız, 2002: 44).

6-Sistem Yaklaşımı: İş yaşam modellemeleri yapılırken sistem yaklaşımı iki unsuru ele alacak şekilde incelenmiştir. Bunlar, Aile Sistem Kuramları ve Çevre Sistem Kuramları olarak adlandırılmaktadır (Grzywacz & Marks, 2000: 111-126). Aile Sistem Kuramlarında aile bireylerinden birinin yaşadığı tecrübelerden diğer aile bireylerinin nasıl etkilendiği üzerinde durulur (Hayden, vd., 1998: 7-22).

1.2.İş Yaşam Dengesini Etkileyen Faktörler

İş yaşam dengesizliğinin bireyin mutluluğuna, işten duyduğu memnuniyete, verimliliğine, aile hayatındaki talepleri karşılamada yetersiz hissetmesine ve sosyal yaşamdaki eylemlerden uzaklaşmasına neden olduğu bilinmektedir (Allen Tammy, vd., 2000: 302). İş yaşam dengesini etkileyen faktörler bu bağlamda bireysel faktörler ve örgütsel faktörler olarak gruplanmıştır.

Bireysel faktörler; cinsiyet, eğitim, yaş, medeni hâl, kişilik özellikleri, ebeveynlik durumları, kariyer planlama olarak gruplandırılmaktadır (İrge, 2021: 325). Örgütsel faktörler ise rollerin belirsizliği, rol çatışması, yönetim şekli, işe duyulan güven, çalışanlar arasındaki iletişim, çalışma ortamı şartları, kariyer engeli, çatışma, sorumluluk gibi etkenler olarak gösterilmektedir (Yağcı, 2014: 77).

2. Mesleki Doyum Kavramı ve Önemi

İnsanların meslek seçimleri, hayatlarını etkileme noktasındaki en önemli tercihlerindendir. Bireyler mesleklerini seçerken maddi olanaklarını, çalışırken iletişim halinde olacağı kişileri de seçmiş olurlar (Yelboğa, 2008: 126). Çünkü meslek, insanların gelir elde ettiği, aynı zamanda sosyal çevrelerinin geliştirdiği, geçimlerini sağladığı fonksiyonların bir bütünüdür (Weber, 1995: 348). Doyum ise, bireylerin gereksinimlerinin, beklentilerinin ve taleplerinin karşılanması ve bundan hoşnut olma durumudur (Çalışkan & Hazır, 2012:6; Recepoğlu & Tümlü, 2015: 1852).

Bu bağlamda mesleki doyum, bireylerin işlerinden beklentilerinin karşılandığı ve istedikleri sonuca ulaştıkları algısını ortaya koymaktadır (Oshagbemi, 1999: 108-123). Diğer bir ifadeyle, çalışanın iş yaşantısından duyduğu memnuniyet, hazdır da denilebilir (Keser, 2005: 54).

İşletmelerde çalışanlardan kaynaklı sorunların artması, işgücü devir oranın artması, çalışanın işinden memnun olmaması ve bunun sonucunda verimliliğinin düşmesi gibi birçok olumsuz durumun altında yatan nedenlerden biri olarak mesleki doyumun gerçekleşmediği görülmektedir. Bunlar ve farklı problemlerin altında yatan sebeplere bakılıp, sorunların çözümlenmesi kapsamında çalışanların mesleki doyumunun gerçekleşmesi için işletmelere, yöneticilere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Çünkü işletmenin başarısı, iş görenlerin meslekten duyduğu hazla, en iyi performansı göstermesiyle mümkün olmaktadır.

Mesleki doyumun sağlanmasında çalışma ortamı, kişilerin mesleki yeterlilik, bilgi ve becerilerin işe uygunluğu, ekip ile iletişimi, elde edilen maddi kazanç, çalışma saatleri, terfi, ödül ve iş garantisi gibi unsurların birbirine uygunlunun olması gerekmektedir (Kuzgun, Sevim & Hamamcı, 1999: 15).

2.1. Mesleki Doyumu Etkileyen Faktörler

Mesleki doyum her çalışanda farklılık göstermektedir. Biri için doyum sağlayan bir unsur, diğeri için aynı doyumu sağlamayabilir. Bununla birlikte işin niteliği de zamanla bireyler için

doyumu etkileyen bir unsur olabilmektedir. Yani kişiler geçmişte başladıkları haz duydukları işlerinden bugün aynı hazzı duyamayabilirler. Bu nedenle mesleki doyumu etkileyen faktörler kişinin demografik özelliklerine, işin niteliğine, çalışılan süreye, örgütün yapısına, çalışma ortamına vb. göre değiştiği söylenebilir (İmamoğlu, vd., 2004: 169).

Mesleki doyumu etkileyen faktörler bireysel ve örgütsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireysel faktörler olarak yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, iş görenin kişilik yapısı, kıdem gibi unsurları içermektedir (Sun, 2002: 35). Örgütsel faktörler, işin niteliği, ücret, terfi olanakları, örgüt iklimi, çalışma koşullarıdır (Mert, 2010: 130).

2.2.Mesleki Doyumla İlgili Kuramlar

Mesleki doyumla ilgili kuramlar motivasyon ve başarı oranına göre değerlendirilmiştir. Motivasyon ve meslek doyumuyla ilgili olanlar kapsam teorileri, başarı oranı ve meslek doyuma ile ilgili olanlar beklenti teorileri olarak isimlendirilir (Lawler III, 1994: 84). Bu bağlamda Tablo 1'de kapsam ve beklenti teorilerinin karşılaştırılmalı hali yer almaktadır.

Tablo 1- Mesleki Doyum Teorilerinin Karşılaştırması

Kapsam Teorileri	**Beklenti Teorileri**
Abraham H. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	**Victor Vroom'un Beklenti Kuramı**
Beş bireysel ihtiyaç: Fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevilme, benlik ve kendini gerçekleştirme.	İş doyumu için beklenen ödüllerin ve güven düzeyinin tanımlanması için üç değişken: Beklenti, birleşme değeri ve ölçülebilirlik.
Herzberg (Çift Faktör) Teorisi	**J. Stacy Adams'ın Eşitlik Teorisi**
İş doyumunun motive edici ve hijyen faktörlerini ölçer. -Motive edici (içsel)faktörler: Başarı ve terfi, gelişim şansı, takdir, sorumluluk -Hijyen (dışsal) faktörler: İşletme politikaları ve yönetim, bireysel ilişkiler, iş güvenliği, özel hayat, ücret, statü ve çalışma şartları.	Çalışanın çıktı-girdi oranının ölçüm temelinde bireyin kendi iş doyumunu ve eşit düzey çalışanların karşılaştırmasını ortaya koyar (yaptığım işin ödülünü yeterli olarak alıyor muyum ve benim ödülüm eşit düzeyde çalışanlarla eşit mi?)
Mc Clelland'ın Başarma İhtiyacı Teorisi	**Lawler ve Porter'ın Şartlandırma Teorisi**
İhtiyaçların öğrenme ile sonradan kazanılacağını önerir ve üç grup ihtiyaç belirtir: İlişki kurma ihtiyacı, güç kazanma ihtiyacı ve başarma ihtiyacı.	Belirli ödül ve ceza uygulamasıyla arzu edilen davranışlar kuvvetlendirilir ve arzu edilmeyen davranışlar zayıflatılır.
Alderfer'in ERG Teorisi	**Locke'un Amaç Teorisi**
ERG teorisi, organizasyonun ortaya koydukları içindeki insan ihtiyaçlarını tespit etmeye çalışır. Alderfer Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini üç teoride toplar. Var olma, beraber olma, gelişme.	Sahip olunan amaçların ulaşılabilirlik derecesi ile kişilerin gösterecekleri performans ve motivasyon arasında ilişki vardır.

Kaynak: Gülnar, B., (2007), *Örgütlerde İletişim ve İş Doyumu,* İstanbul: Literatürk Yayınları, s. 187'den derlenmiştir.

2.3.İş Yaşam Dengesinin Mesleki Doyuma Etkisi

İş yaşam dengesi, insanların işleri ile sosyal yaşantılarını dinamik bir şekilde yönetmesi olarak da tanımlanmaktadır (Pekdemir & Koçoğlu, 2014: 314). Çalışanların iş yaşamında karşılaştıkları problemler, çatışmalar, türlü olumsuzluklar bireylerin aile ve sosyal yaşantısındaki uyumu, düzeni, kurmaya çalıştıkları dengeyi bozan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin iletişimin kuvvetli, çalışma ortamının konforlu, işlerindeki yetkinliklerinin ve becerilerinin takdir edildiği, ödüllendirildiği, çalışma saatlerinin mesai dışına taşmadığı vb. koşullarda mesleki doyuma ulaştığı bilinmektedir. Mesleki doyum ise çalışanların iş dışında aile ve sosyal yaşantılarında bir denge kurmaları bağlamında ortaya çıkan çalışan için hem soyut hem de somut bir sonuç olarak görülmektedir. Bireylerin işinde daha mutlu, verimliliği yüksek, çalışma arzusu içinde, herhangi bir zorluk yaşadığında sonuç odaklı

çözümler geliştirebilen çalışanlar olması iş yaşam dengesinin kurulmasıyla yakından ilgilidir. Bu nedenle doyumsuzluğun nedenleri ortadan kaldırıldığında bireyler hem mesleki doyuma ulaşmakta hem de iş yaşam dengelerini kurabilmektedirler.

3. Yiyecek İçecek İşletmelerinde İş Yaşam Dengesi

Yiyecek içecek işletmeleri emeğin yoğun olduğu, ekonomik anlamda önemli getiriler sağlayan dinamik bir çalışma alanıdır. Ayrıca iş gücü devir oranının en fazla olduğu sektörlerden biridir. Çalışanların uzun mesai saatleri, düşük ücretlendirme, vardiyalı çalışma, vb. gibi nedenlerle sık değiştiği bu işletmelerde iş yaşam dengesinin sağlanması oldukça zordur. Öte yandan iş yaşam dengesinin kurulabilmesi iş görenler için olduğu kadar, işletmeler ve toplum için de önemlidir (Özen Kapız, 2002: 139).

Kadınların iş hayatında aktif rol almasıyla birlikte ailelerde çift çalışan sayısı ve bununla birlikte işten kalan zamanın değerlendirilmesinde iş yaşam dengesinin önemi de artmaktadır. Çalışanların aile sorumluluklarını yerine getirmede gösterdikleri çaba çalışma şartlarındaki iyileşmelerle anlamlı hale gelmektedir. İş yaşamında başarıya ulaşmak için gösterilen çaba, iş dışı sorumluluklarından fedakârlık ederek mümkün olmaktadır. (Gerçek vd., 2015: 69). Yiyecek içecek işletmelerinde iş yaşam dengesinin sağlanması için iş garantisi, terfi, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, kadın çalışanlar için gerekli durumlarda (bebek bakımı, doğum) ücretli izin verilmesi, adil ücretlendirme gibi konularda atılacak olan adımlar çalışanların iş yaşam dengelerini sağlamalarında olumlu gelişmeler olacaktır. İş yaşam dengesini sağlayan iş gören işletme içinde de bunun olumlu geri dönüşlerini verecektir. Performansın artması, iş gücü devir oranının düşmesi, müşterilerin memnuniyeti, ekip çalışmalarındaki uyum vb. bunlara örnek gösterilebilir.

4. METODOLOJİ

4.1.Çalışmanın Amacı

Turizm sektörü her geçen gün hacmi büyüyen bir sektör olması sebebiyle işletmelerde verimlilik artışı, müşteri tatmini, hizmet kalitesi gibi kavramların önemi artmıştır (İslamoğlu vd., 2006: 3). Bu bağlamda öne çıkan bu kavramların sürdürülebilirliği açısından, hizmet işletmelerinde çalışanların yoğun emek sarfettiği çoğu zaman yaşamlarından, sosyal alanlarından fedakârlık edip işlerinde var oldukları bilinmektedir. İş yaşam dengesinin kurulamaması, çalışanların mesleki doyumlarını etkileyen önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada yiyecek içecek işletmeleri çalışanları üzerinde iş yaşam dengesinin mesleki doyuma etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Emeğin yoğun olduğu turizmin alt dallarından biri olan yiyecek içecek alanı çalışanlarının çalışma saatleri içinde karşılaştıkları türlü zorluklar veya sorunların aile hayatlarına yansımaları, iş yaşam dengesinin kurulamaması ve bunların sonucu olarak mesleki doyuma ne gibi etkilerinin olduğu incelenmiştir.

4.2.Yöntem

Bu çalışma yiyecek içecek işletmesi çalışanlarının iş yaşam dengesinin, mesleki doyuma etkisini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat soruları Weiss vd. (1967), tarafından geliştirilen Mineseto Doyum Ölçeği'nden yararlanılarak çalışmaya uyarlanmıştır. Araştırmanın evreni, Adana ilindeki yiyecek içecek işletmeleri çalışanları olarak belirlenmiştir. Çalışmanın zaman ve maliyet kısıtları ve aynı zamanda çalışanların sınırlı mola saatlerinin olması gibi kısıtlar nedeniyle kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcılara konu kapsamında demografik sorular haricinde 10 adet soru sorulmuştur. Çalışanlardan alınan yanıtlarla içerik analiz yapılmıştır. İçerik analizinde görüşme, gözlem veya dokümanlar yoluyla elde edilen veriler, dört aşamada analiz edilir: (1) verilerin kodlanması, (2) kod, kategori ve temaların

bulunması, (3) kod, kategori ve temaların düzenlenmesi ve (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması.

Çalışma kapsamında demografik bilgiler dışında (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, kurumda kaç yıldır çalıştığı, mesleği, aylık geliri) aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yönetici konumda olsaydınız çalışanlar için bugünden farklı ne yapardınız?
2. Yaptığınız işe karşılık aldığınız ücreti adil buluyor musunuz? Bulmuyorsanız neden?
3. Takdir edilmenin ve terfi, ödül almanın işteki motivasyon ve verimliliğinizi etkilediğini düşünüyor musunuz?
4. Çalışırken bir ekibin parçası olmak size ne hissettiriyor?
5. Sizce mesleğiniz karakterinize uygun mu? Bunun bir önemi var mı?
6. Daha önce hiç bu işe nerden başvurdum/ neden buradayım diye düşündünüz mü?
7. Mesleğinizin ilk yıllarına dönecek olsanız neyi değiştirirdiniz?
8. Aile ve iş yaşantınız birbirini etkiliyor mu (Aile-İş/İş-Aile Çatışması)?
9. İşletmede karışınıza çıkan olumsuzluklara karşın çalışmaya devam etmeniz isteklilikten mi? Zorunluluktan mı?
10. İşletme ve müşterilerin artan talepleri karşısında işle ilgili yetersiz kaldığınızı hissettiğiniz oluyor mu?

4.3.BULGULAR

Araştırmanın tanımlayıcı istatistiklerine bakıldığında yiyecek içecek sektöründe çalışan 15 katılımcının 7'si erkek, 8'i kadındır. Katılımcıların 7'si 20-30 yaş, 8'i 31-40 yaş aralığındadır. Katılımcılardan 6'sı şef ve yönetici konumda olup kalan 9'u işletmede kıdemsiz çalışanlardır. Aylık gelir aralığına bakıldığında 12'si 11000 ₺- 20000 ₺ arasında maaş alırken 3'ü 21000-30000 ₺ aralığında maaş almaktadır. Katılımcıların 9'u 1-10 yıl, 6'sı 11-20 yıl aralığında sektörde çalıştıklarını dile getirmişlerdir. 15 katılımcının 10'u bekar, 5'i evlidir. 1 katılımcı lisans eğitimine devam etmekte, 6 katılımcı lise, 8 katılımcı lisans ve lisansüstü mezunudur.

Araştırmada yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların iş yaşam dengesinin mesleki doyuma etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır. **'Yönetici konumda olsaydınız çalışanlar için bugünden farklı ne yapardınız?'** sorusu için verilen cevaplar incelendiğinde 12 katılımcı çalışma saatleri, ortamı, maaş iyileştirmesi, personel eğitimi gibi başlıklara dikkat çekerken, 2'si personelin müşteri ile iletişimi konusunda iyileştirmeler ve personel ödüllendirme sistemi ile ilgili yenilikler yapmak istediklerini ifade etmişlerdir. 1 katılımcı aynı soruya personel iş yükünü azaltma ve işe uygun personel seçimi konuları ile ilgili düzenlemeler yapmak istediğini ifade etmiştir. **'Yaptığınız işe karşılık aldığınız ücreti adil buluyor musunuz? Bulmuyorsanız neden?'** sorusuna 11 katılımcı maaşlarını adil bulmadıklarını, yetersiz olduğunu, yaptıkları işe ve iş yüküne göre daha fazla ücret almaları gerektiğini ifade ederken, 4 katılımcı aldıkları ücreti yeterli bulduklarını belirtmişlerdir.

'Takdir edilmenin ve terfi, ödül almanın işteki motivasyon ve verimliliğinizi etkilediğini düşünüyor musunuz?' sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında, 13 katılımcı takdir edilmenin terfi almanın motivasyonlarını artırdığını, işe daha hevesli geldiklerini ve verimliliklerine fayda sağladığını ifade ederken, 2 katılımcı henüz terfi almadıklarını ve beklentilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. **'Çalışırken bir ekibin parçası olmak size ne hissettiriyor?'** sorusu için tüm katılımcılar (15) bir ekibe dahil olmayı sevdiklerini, çalışma arkadaşlarıyla uyum içinde olduklarını ifade etmişlerdir. **'Sizce mesleğiniz karakterinize uygun mu? Bunun bir önemi var mı?'** sorusuna ilişkin yanıtlarda 3 katılımcı mesleklerinin karakterlerine uygun olmadığını fakat uygun olması gerektiğini, 6'sı meslekleri ve karakterleri arasında uyum olduğunu ve önemli bulduklarını, 1 katılımcı karakterine uygun bir mesleğinin olduğunu ve bunun önem arz etmediğini, 5'i de kimi zaman uygun olduğunu düşünürken, ara sıra uygun olmadığını

düşündüğünü söyleyip kararsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. **'Daha önce hiç bu işe nerden başvurdum/ neden buradayım diye düşündünüz mü?'** sorusuna 13 katılımcının bu işe nerden başvurdum diye sıkça düşündüğünü, işletmede yönetici konumda olduğu bilinen 2 katılımcının da bunu hiç düşünmedikleri ifadeleri öne çıkmıştır. 1 katılımcı **'Mesleğinizin ilk yıllarına dönecek olsanız neyi değiştirirdiniz?'** sorusuna hiçbir şeyi değiştirmezdim yanıtını verirken 7 katılımcı mesleğini değiştirmek istediği, 1 katılımcının çalışanların özlük haklarının korunması ile ilgili çalışmalar yapmak istediği, 1 katılımcının personelin iş yükü ve kayırmacılık sorunlarını ele almak istediği, 1 katılımcının mesleğini yurt dışında yapmak istediğini, 3 katılımcının sektörde farklı dallarda çalışmak istediği, 1 katılımcının da iş ile ilgili problemleri özel yaşamına taşımak istemediği ifadeleri kullanılmıştır.

Katılımcıların **'Aile ve iş yaşantınız birbirini etkiliyor mu (Aile-İş/İş-Aile Çatışması)?'** sorusuna ilişkin verdikleri yanıtlara bakıldığında 7'si aile hayatının iş hayatını etkilemediğini fakat iş hayatının aile hayatını etkilediğini, 1'i aile hayatının da iş hayatının da birbirini etkilemediğini, işletmede yönetici konumda olan 3 katılımcının da aile hayatlarının iş hayatlarını etkilemediğini, 4'ünün de aile ve iş yaşantılarının birbirini etkilediğini ifade etmişlerdir. **'İşletmede karşınıza çıkan olumsuzluklara karşın çalışmaya devam etmeniz isteklilikten mi? Zorunluluktan mı?'** sorusu için, 7 katılımcı işlerinin gerektirdiklerini yaptığını bu yüzden zorunluluk olduğunu ifade ederken, 7 katılımcı işleri ile ilgili istekli olduklarını dile getirmiştir. 1 katılımcı ise bazen isteklilikten bazen de zorunluluktan devam ettiğini ifade etmiştir. 15 katılımcının 8'i **'İşletme ve müşterilerin artan talepleri karşısında işle ilgili yetersiz kaldığınızı hissettiğiniz oluyor mu?'** sorusu için bazen yetersiz hissettiğini, 7'sinin ise yetersizlik duymadığını ifade ettikleri görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar yaşamlarının büyük bir kısmını çalışarak geçirmektedirler. Mesleğinde doyumsuzluk yaşayan çalışanlar hayal kırıklığı ve performans düşüklüğü yaşamakta, işten soğuma hissine kapılmaktadır (Dilsiz, 2006: 39). Bu durum çalışan bireylerde mutsuzluk, yetersizlik duygularının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Sadece bireyleri değil ailelerini ve sosyal ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. İş yaşam dengesi bireylerin özel ve sosyal hayatlarındaki memnuniyeti kapsadığı gibi çalışma hayatlarındaki başarıları, memnuniyetleri kapsamaktadır. Çalışma hayatında sorun, tatminsizlik yaşayan çalışanların, kendilerini geliştirecek motivasyonu sosyal yaşantılarından bulamamaları beklenen bir sonuçtur.

Yiyecek içecek işletmelerinde iş yaşam dengesinin mesleki doyuma etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, sektördeki iş görenlere sorulan 10 adet soruya verilen yanıtlardan elde edilen bulgulardan hareketle, katılımcıların çoğunluğunun verdiği yanıtlarda çalışma ortamı, çalışma saatleri, maaş ve personel eğitimleri, personelin iş yükünü azaltmaya yönelik iyileştirmeler yapmak istedikleri görülmüştür. 5 numaralı katılımcının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

…. **Çalışma saatleri, mesai ücretleri, işbaşı ve devamındaki eğitimler, maaş, işe uygun personel seçimi, franchise işletmelerde hizmet standardizasyonu vb. gibi sektörün en temel sorunları için elimden ne geliyorsa yapardım. Gelişim eğitimleri, adaletli ücret dağılımı, insani şartlarda ve sürelerde çalışma imkânı, ekip içi uyum, şahıs işletmelerinde personelin şahsın hizmetlisi değil sektörün temsilcilerinden biri olduğunun anlaşılması, iyileştirmelerin mutlaka gerekli olduğunu düşünüyorum.**

Yiyecek içecek hizmetlerinde çalışmak için karakterin işe uygun olması gerektiği katılımcıların çoğu tarafından önemli bulunmuştur. Görüşmelerde katılımcıların çoğunluğunun maaşlarını adaletli ve yeterli bulmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. 15 numaralı katılımcı maaşların adaletli olmaması ile ilgili düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle dile getirmiştir.

…. **Genel olarak adaletli bulmuyorum. Sabahtan açıp gece 2'de çıkıyoruz bazen ve bu kadar çalışmaya, emeğe kesinlikle daha fazla kazanmalıydık. Mesai ücretlerimiz bile kesiliyor**.

Katılımcıların mesleklerini değiştirmek istedikleri ve bu işe nereden başvurdum diye zaman zaman karamsar düşüncelere kapıldıkları ifadeleri aktarılmıştır. Çalışanların terfi, ödül gibi motivasyon araçlarını önemli buldukları ve terfi aldıklarında motive oldukları, iş ile ilgili heveslerinin arttığı ifadeleri öne çıkmıştır. Katılımcılardan alınan yanıtların çoğunluğu en baştan başlasalar aile hayatına uygun bir iş seçmek istedikleri, sektörde çalışma şartlarının ağır olduğu, bu yüzden ailelerine ve kendilerine zaman ayıramadıkları yönündedir. 1 numaralı kadın katılımcının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

…. **Açıkçası bu soru kızım dünyaya gelmeden önce sorulsaydı kariyer odaklı diyebilirdim. Fakat aile kurmak istediğinizde maalesef cinsiyetten kaynaklı fazla sorumluluk hissi aile yaşamına uygun bir işe doğru yöneltiyor sizi.**

Araştırmaya katılan sektör çalışanları çalışırken bir ekibin parçası olmayı sevdiklerini dile getirmişlerdir. İş yükünü paylaşabilmeleri, ekip çalışması olunca sıkılmamaları ve sosyal hayatta da iletişimde olmaları ekip çalışmasından mutlu oldukları sonucunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar meslek ve karakter uyumu ile ilgili birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Çoğunluğu mesleğinin karakterine uygun olduğunu ve bunun önemli olduğunu vurgularken, benzer oranda katılımcı ise kararsızlıklarını dile getirmişlerdir. Hizmet sektörünün iş yükü ağır, stresli, çalışma saatleri uzun olan bir sektör olmasından kaynaklı katılımcıların büyük çoğunluğu bu işe nereden başladıklarını sorguladıklarını dile getirmişlerdir. Sosyal, ekonomik sebeplerin meslek seçimlerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bazı katılımcılar ise çalıştıkları işletme sahiplerinin ve çalışma şartlarının mesleklerini sorgulama noktasında etkili olduğunu dile getirmişlerdir. 10 numaralı katılımcı konu ile ilgili rahatsızlığını şöyle dile getirmiştir.

…. Daha önce bıkkınlık, kaçma isteği oldu aslında. Şartlar, koşullar bende bu hissi yarattı. Ne kadar profesyonel olmaya çalışırsam çalışayım bir süre sonra sıkılıyorum ve çalışmak zul oluyor. Hakkımı alamadığımda, benimseyemediğim işletmelerde daha az sorguluyorum mesleğimi.

Mesleğinizin ilk yıllarına dönecek olsanız neyi değiştirirdiniz?' sorusuna çoğu katılımcı bu sektöre girmemeyi, mesleklerini değiştirmek istediklerini söylemişlerdir. Yanıtlarda iş yaşam dengesini kuramamaları, işletmelerde kayırmacılıkların olması, iş gücü sömürüsü ile karşılaşılması gibi rahatsızlıklar göze çarpmaktadır. 13 numaralı katılımcı soruya aşağıdaki yanıtı vermiştir.

…. **Bu mesleği tercih etmezdim. Yoğun çalışma saatlerinde kendime ve sevdiklerime zaman ayıramıyorum ve aynı yerde sayıyorum gibi geliyor. O yüzden başka meslek yapmak isterdim.**

Katılımcılardan 3'ü yiyecek içecek sektöründe farklı dallarda çalışmayı istediklerini dile getirmişlerdir. Bunun nedenini müşterilerle yüz yüze iletişimde olmak istememeleri, geri planda çalışmak istemeleri olarak ifade etmişlerdir. 8 numaralı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

…. **Operasyon kısmında değil de mutfak kısmında olmayı tercih ederdim. Sizin verdiğiniz hizmet kadar müşterinin de bu hizmeti almayı bilmesi önemli bir detay o zaman verdiğimiz hizmetin kalitesi ortaya çıkıyor diye düşünüyorum.**

Katılımcılar çoğunlukla aile hayatlarının iş hayatını etkilemediğini, tam tersi iş hayatlarının aileleri ile ilgili ilişkilerinde olumsuz etki yarattığını ifade etmişlerdir. Uzun çalışma saatleri, stresli bir iş olması, iş yükünün fazla olması katılımcıların aile ve sosyal hayatlarına vakit ayırmalarına engel olan nedenler arasında sayılmaktadır. Özellikle yönetici olduğu bilinen 3 katılımcı iş hayatları ve aile hayatlarının birbirini etkilemediğini, planlama yaparak dengeyi kurmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Genelleme yapmaksızın yiyecek içecek işletmelerinde kıdemli çalışanların iş yaşam dengelerini kurmaya yönelik zamanlarının iş görenlerden fazla olduğu sonucu çıkarılabilir. İşletmede yaşanan olumsuzluklar karşısında zorunluluktan veya isteklilikten çalışma eğilimi katılımcıları yarı yarıya ikiye bölmektedir. Katılımcıların 7'si işlerine karşı sorumluluk duygusunun zorunluluk hissi yarattığını, olumsuzlukları zihnen alt etmeye çalışıp işlerine konsantre olmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Kalan 7'si ise işten kopuk olduklarını, zihinlerinden yaşanan olumsuzluğu atmanın zor olduğunu, bu durumda performanslarının düşebildiğini söylemişlerdir.

Müşteri ve işletme talepleri konusunda zamanla yetersiz hissettiklerini dile getiren katılımcılar, kendilerini işleriyle ilgili yeterli bulsalar da bazen müşteri taleplerinin yapabileceklerinden fazla olmasından kaynaklı yetersizlik hissettiklerini ifade etmişlerdir. 5 numaralı katılımcı ilgili soruya aşağıdaki yanıtı vermiştir.

…. Yetersiz hissetmem için birçok nedenim oluyor ama ben yaptığım işin gerekliliklerini biliyor ve doğru olanı yapıyorum. O yüzden yetersizim diyemem, müşterilerin talepleri uçuk oluyor diyebilirim.

Müşteri ve işletme talepleri doğrultusunda yetersizlik hissetmeyen katılımcılar, taleplerin elverdiği kadarını yaptıklarını, yetersizliğin kendilerinden kaynaklı olmadığını dile getirmişlerdir. Uzun yıllardır sektörde çalışan 1 katılımcının tecrübe ile yetersizlik hissinin ortadan kalktığını, zamanla müşterilerin taleplerini gözünden anladığını aşağıdaki şekilde ifade etmiştir.

…. **Hayır genelde yetersizlik duygusuna kapılmam. Yıllardır bu işi yapıyor olmak bana işin gerekliliklerini, müşterilerin bakışından bile taleplerini anlamayı öğretti diyebilirim.**

Katılımcılar iş yaşam dengesini kurabilmek için özel bir çabalarının olmadığını, zamanları kalırsa kendileri ve aileleri için bir şeyler yapabildiklerini ifade etmişlerdir.

Genel anlamda, iş yaşam dengesi için çaba harcadığını söyleyen katılımcıların işletmede yönetici konumda oldukları görülmüştür. Uzun çalışma saatleri, eğitimlerin yetersiz olması, iş yükünün fazlalığı, maaşların yetersiz ve adaletsiz olması vb. sorunlar karşısında iş yaşam dengesini kuramayan katılımcıların mesleki doyumsuzluğunun olduğu söylenebilir.

Bu araştırma ile yiyecek içecek işletmelerindeki iş görenlerin iş yaşam dengesini kurabilmek için zaman bulmakta güçlük çektikleri, işlerinin neredeyse bütün zamanlarını kapsadığı yorumu yapılabilir. Araştırma bir başka yönü ile yiyecek içecek işletmelerindeki çalışma ortamı ile ilgili güncel bilgileri de kapsamaktadır. Çalışmanın iş görenlerin mesleki doyumları ile ilgili sektör temsilcileri, işletmeciler ve yöneticiler için yararlı olacağı düşünülmektedir. Kamu kurumlarınca yiyecek içecek hizmeti veren işletmelerde iş başı eğitimlerinin gerçekleşmesi ve işe uygun personelin istihdamı, adaletli ücretlendirme, esnek çalışma saatleri gibi konularda yeni düzenlemeler yapılması ve denetlemelerle oluşabilecek sorunların önüne geçilebileceği öngörülmektedir. Çalışma aynı zamanda, gelecekte yürütülecek mesleki doyum ve iş yaşam dengesi ile ilgili çalışmalara ışık tutması bakımından da önem arz etmektedir.

Bu çalışma Adana ilinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinde çalışan 15 iş görenle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın daha geniş örneklem grubu ile yapılması farklı yanıtlar alınmasına, konuya yeni kavramların dahil edilmesine olanak sağlayabilir. Aynı zamanda sonuçların genellenebilirliği bakımından daha fazla katılımcı ile çalışılması faydalı olacaktır.

Çalışma sadece iş yaşam dengesi ve mesleki doyum kavramları üzerine hazırlanmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda örgütsel bağlılık, örgütsel güven, tükenmişlik gibi farklı değişkenlerinde de yer aldığı daha kapsamlı bir çalışma yapılarak konu farklı boyutlarıyla ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Allen, Tammy D., David, D. L. Herst, Carly, S. Bruck, Martha Sutton (2000), "Consequences Associated With Work-To-Family Conflict: A Review And Agenda For, Future Research", USA Journal of Occupational Health Psychology, 5(2), 278-308.

Ballıca, S. (2010). İş Görenlerin İş Yaşam Dengesi Algılamaları ile Cinsiyet Rolleri ve Bireysel Özelliklerinin İlişkisi: Büyük Ölçekli Bir İşletmede İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Bostancıoğlu, A. İ. (2014). İş Yaşam Dengesi ve İş Yaşam Dengesinin Çalışan Verimliliği Üzerine Etkileri: İstanbul İli Kâğıthane İlçesi Lise ve Dengi Okul 83 Öğretmenleri Üzerinde Bir Alan Araştırması, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2012). 'İş ve Özel Yaşam Memnuniyeti Arasındaki İlişki Yapısının Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi', Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (4), 101-114.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Çalışkan, A. ve Hazır, K. (2012). 'Psikolojik Güçlendirmenin İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracılık Rolü', Mersin Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 1-30.

Dilsiz, B. (2006). Konya İlindeki Ortaöğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik ve İs Doyumu Düzeylerinin Bölgelere Göre Değerlendirilmesinin Çok Değişkenli İstatistiksel Analizi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Doğrul, B. Ş., Tekeli, S. (2010). 'İş-Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma', Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 2(2), 11-18.

Efeoğlu, İ. E. ve Özgen, H. (2007). 'İş Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma', Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), 237-254.

Fisher G. G., (2001). 'Work/Personel Life Balance: A Construct Development Study', Bowling Green State University, PHD Thesis, Ohio, 12.

Gerçek, M., Atay, S. E. ve Dündar, G. (2015). Çalışanların İş-Yaşam Dengesi ile Kariyer Tatmininin, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(11), 68-85.

Greenhaus, J.H., Beutell, N.J. (1985). Sources Of Conflict Between Work And Family Roles. The Academy of Management Review, 10(1), 76-88.

Grzywacz J. G. and Marks, N. F. (2000). "Reconceptualizing The Work-Family Interface: An Ecological Perspective On The Correlates Of Positive And Negative Spillover Between Work And Family", Journal of Occupational Health Psychology, 5(1), 111-126.

Gülnar, Birol. (2007). Örgütlerde İletişim ve İş Doyumu, Literatürk Yayınları, İstanbul.

Hayden, L. C., Schiller, M., Dickstein, S., Seifer, R., Samernoff, A., Miller, I., Keitner, G. and Rasmussen, S. (1998). ''Levels Of Family Assessment: Family, Marital And Parent-

Child Interaction". Journal of Family Psychology, Washington, 12(1), 7-22. DOI: 10.1037/0893-3200.12.1.7

Hobfoll, S. E. (1988). The Ecology of Stress, Hemisphere Publishing, New York, 25.

İmamoğlu, S., Z., Keskin, H. ve Erat, S. (2004). 'Ücret, Kariyer ve Yaratıcılık ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama', Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 11 (1), 167-176.

İrge, N. T., (2021). 'İş Yaşam Dengesini Etkileyen Risk Faktörleri', Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(3), 322-333.

İslamoğlu, A. H., Candan B., Hacıefendioğlu Ş. ve Aydın K. (2006). Hizmet Pazarlaması. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Kağnıcıoğlu, D. (2013). Refah Devleti Modellerine Göre Avrupa Birliğinde İş-Yaşam Çatışması ve İş-Yaşam Dengesi Politikaları. Çimento Endüstrisi İşveren Sendikası, 27(1), 22-39.

Keser, A. (2005). 'The relationship between job and life satisfaction in automobile sector employees in Bursa Turkey'. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7 (2), 52-63.

Kinnunen, U., Geurts, S., Mauna, S. (2004). 'Work-To Famıly Conflict And Its Relatıonshıp Wıth Satısfaction And Well-Beıig: A One-Year Longitudioanl Study On Gender Dıffrences'. Work&stress, 18 (1), s:1-2. DOI: 10.1080/02678370410001682005

Kuzgun Y., Sevim S. A., Hamamcı Z., (1999). 'Mesleki Doyum Ölçeğinin Geliştirilmesi'. Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(11), 14-18.

Küçükusta, D. (2007). Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesinin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerine Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Küçükusta, D., (2007). 'Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözüme Yönelik Yaklaşımlar', Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(3), 243-268.

Lawler III, Edward E. (1994). Motivation in Work Organizations. 1.Baskı, Jossey-Bass Publishers, San Francisco.

Mert, S. İ. (2010). 'İş Tatmini Alt Boyutlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma', Savunma Bilimleri Dergisi, 9 (2), 117-142.

Oshagbemi, T. (1999). 'Academics and Their Managers: A Comparative Study İn Job Satisfaction', Personnel Review, 28(1/2), 108–123. https://doi.org/10.1108/00483489910249027

Özen Kapız, S. (2002). ''Sosyal Değişim Sürecinde İş Aile Yaşam Etkileşimi'. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Özen Kapız, S. (2002). İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(3), 139-153.

Pekdemir, I. ve Koçoğlu, M. (2014). İşkoliklik ile İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (1), 309-337.

Recepoğlu, E. ve Tümlü-Ülker, G. (2015). 'Üniversite Akademik Personelinin Mesleki ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi', *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1851- 1868.

Sharma, N., Nayak, P. (2016). 'Study on work life Balance and Organisation Policy in IT sector in NCR', Amity Global Business Review, 11, 115-122.

Sun, H. Özlem. (2002). 'İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

TDK, https://sozluk.gov.tr

Weber, M. (1995). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, (Birinci Bölüm), Toplumsal Eşitsizlik ve Eğitim, Yazar: H. ÖNÜR, Eğitim Yayınevi, İstanbul, ISBN: 9786055176334, 6055176335

Weiss, D., Dawis, R., England, G., Lofquist, L., (1967). "Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire", Minneapolis: University of Minnesota.

Yağcı, E. (2014). Konaklama İşletmelerinde Kurumsallaşmanın İş Yaşam Dengesi Aracılığıyla Tükenmişlik Düzeyine Etkisi: Beş Yıldızlı Otel Genel Müdürleri Üzerine Bir Uygulama, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Antalya.

Yelboğa, A. (2008). 'İnsan Kaynakları Bölümünde Çalışanların İş Doyumlarındaki Farklılıkların İncelenmesi'. Yönetim Dergisi: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Ana Bilim Dalı, 19(61), 125-142.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Mesleki Tükenmişliğin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Hale KAZMA
Mersin University
bukulmezhale@hotmail.com
Orcid: 0009-0005-6165-1610

Assoc. Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI
Mersin University
inci.erdogan@mersin.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1427-8543

ÖZET

Kurumların başarılı olmasını sağlayan faktörlerden en önemlisi, çalışanlarının görevlerini işin tanımı doğrultusunda doğru bir şekilde yerine getirebilmeleridir. Çalışanın görevlerini doğru bir şekilde yapmasının, daha verimli olmasının ise işinden tatmin olması ile doğru orantılı olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada iş tatminini etkileyen en önemli faktörün ise mesleki tükenmişlik olduğu bilinmektedir. Çalışanların mesleki tükenmişlik hissini ortadan kaldırmaya yönelik yöneticilere yol göstermek amacı ile mesleki tükenmişlik kavramının iş doyumu ve işten ayrılma niyeti ile arasındaki ilişkinin detaylı araştırılarak açıklanması bir gereklilik haline gelmiştir. Araştırmanın amacı, otel çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisini açıklamaktır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle mesleki tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti değişkenlerine ilişkin teorik çerçeve çizilmiştir. Araştırmada Mersin ilinde bulunan otellerde çalışan işgörenler ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında mesleki tükenmişliğin ve buna bağlı işten ayrılma niyetinin ortadan kaldırılması ve iş tatmininin artırılmasına ilişkin turizm sektörü başta olmak üzere tüm yöneticilere, işgörenlere ve araştırmacılara çözüm önerilerinde bulunulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Mesleki tükenmişlik, Motivasyon, İşten ayrılma niyeti, Turizm, Otel çalışanları

ABSTRACT

The most important factor that ensures the success of institutions is the ability of their employees to perform their duties correctly in line with the definition of the job. It is observed that the employee's doing his/her duties correctly and being more efficient is directly proportional to his/her job satisfaction. At this point, it is known that the most important factor affecting job satisfaction is occupational burnout. It has become a necessity to investigate and explain the relationship between the concept of professional burnout and job satisfaction and intention to leave, in order to guide managers to eliminate the feeling of professional burnout of employees. The aim of the research is to explain the effect of occupational burnout levels of hotel employees on job satisfaction and turnover intention. For this purpose, first of all, the theoretical framework regarding the variables of professional burnout, job satisfaction and intention to leave was drawn. In the research, in-depth interviews were conducted with the employees working in the hotels in Mersin. In the light of the data obtained from the study, solution suggestions were made to all managers, employees and researchers, especially the tourism sector, regarding the elimination of professional burnout and the related intention to quit and increasing job satisfaction.
Key Words*:*Occupational Burnout, Motivation, Intention to Leave, Tourism, Hotel Employees.

GİRİŞ

Çalışma hayatında, çalışanların daha iyi performans gösterebilmeleri, verimli olabilmeleri ve işletmeye fayda sağlayabilmeleri için yaptıkları işten memnun olmaları gerekmektedir. Çalışan açısından yapılan işten memnun olunduğunda sadece işletmeye fayda sağlanmış olmaz. Bu memnuniyet; aynı zamanda çalışanın işletmede daha uzun kalmasını ve nihayetinde de kariyer hedeflerine daha hızlı ulaşmasını sağlamaktadır. İşletmelerin de başarıya ulaşması çalışan verimliliğine bağlı olduğundan, çalışanların iş tatmininin mutlaka sağlanması gerekir. Bu noktada kurumların ve çalışanların karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri de mesleki tükenmişliktir. Tükenmişlik hissi kişinin çalışma hayatını hatta özel hayatını da olumsuz yönde etkileyen ve hem işletmeye hem de çalışana zarar veren bir histir. İş tatmini sağlanamayan çalışanlar bir süre sonra iş yavaşlatma, istifa, kaynakları etkin kullanmama vs. gibi birçok kuruma zarar veren tükenmişlik belirtileri gösterecektir. Yine aynı şekilde kendini değersiz hissetme, sürekli negatif enerji ve bu enerjiyi aile hayatına taşıyarak aile içi kriz yaratma, bu hisse dayanamayarak istifa sonucunda işsiz kalma gibi bireyin kendisine zarar veren belirtiler gösterecektir. Müşteri-çalışan etkileşiminin oldukça yüksek olduğu departmanlarda çalışanların tükenmişlik hissi ise müşterilere yansıyacak ve uzun vadede müşteri kaybına bile yol açacaktır. Her açıdan bakıldığında tükenmişlik hissi ister çalışanda ister yöneticide olsun kuruma maddi ve manevi zarar verecektir. Bu noktada departman yöneticileri başta olmak üzere çalışanların mesleki tükenmişliklerinin gözlemlenerek sürecin yönetilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın amacı, otel çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisini açıklamaktır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle mesleki tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti değişkenlerine ilişkin teorik çerçeve çizilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise Mersin ilinde bulunan otellerde çalışan iş görenler ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilerek çalışanların mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatminleri ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.Mesleki Tükenmişlik

TDK'ya göre tükenmişlik; gücünü yitirmiş olma, çaba göstermeme durumu olarak tanımlanmaktadır. İngilizce'de karşılığı ''burnout'' olan bu kavram, hizmet sektörü başta olmak üzere birçok sektörde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Erkanat, 2023:28). 1974 yılında psikolog Herbert Freudenberger tarafından ifade edilen bu kavram; bir sendrom olarak tanımlanmış ve yıpranma, enerji kaybı, isteklerin karşılanmamasına bağlı olarak bireyde huzursuzluk ve tükenme hali olarak detaylandırılmıştır (Erkanat, 2023:28).

Tükenmişlik ile ilgili literatürde farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Maslach'a göre tükenmişlik; yüzyüze iletişimde bulunan çalışanların farklı taleplere maruz kalması sebebi ile yaşadığı umutsuzluk ve çaresizliğin, kişilerin yaşamını olumsuz etkilemesi durumudur (Erkanat, 2023:28). Tuğrul ve Çelik 'e göre ise tükenmişlik; stresi yönetememe sonucunda, duygusal, fiziksel ve zihinsel olarak olumsuz hissetme halidir (Kızılcan, 2021:3). Kişinin yaşamını sağlıklı devam ettirebilmesi için gereken enerji ve yeteneğin tükenmesi ya da kontrolsüz kullanması halidir (Dönmez, 2018:6). Tükenmişlik, hizmet sektörü gibi taleplerin yoğun olduğu çalışma ortamlarında çalışma süresinin uzunluğu sebebi ile yıpranma, çaresizlik ve hayal kırıklığı duygularının ortaya çıkması ve olumsuz tutum geliştirme eğilimidir (Elma ve Demir, 2003: 111 akt Toprak, 2013:7).

Yapılan araştırmalara göre tükenmişlik, depresyon ile aynı kavram olmayıp, depresyon eğilimli bireylerin tükenmişliğe daha yatkın olduğu gözlemlenmiştir (Cinay, 2015:6). Çalışanların işi gereği, diğer kişiler ile sürekli iletişim halinde olması, stresli örgütsel koşullar altında çalışması

tükenme hissine sebep olabilmektedir (Kayabaşı, 2008:194). Bu noktada kişilerin özel hayatını da etkisi altına alan mesleki tükenmişlik ortaya çıkmaktadır.

1.1. Mesleki Tükenmişlik Boyutları

Maslach'a göre tükenmişlik kavramının üç farklı boyutu vardır (Kayabaşı, 2008:194). Bunlar:

1. *Duygusal Tükenme:* Tükenmişliğin en belirgin boyutu olup, kişide enerji kaybı, halsizlik gibi belirtiler gösterir (Ari ve Bal, 2008:133). Bu durum tükenmişliğin kişisel boyutudur (Ari ve Bal, 2008:133).
2. *Duyarsızlaşma:* Kişinin çalıştığı örgütte gerek hizmet verdiği kişilere karşı gerekse çalışma arkadaşlarına karşı duygudan yoksun davranışlar ortaya koyması ile ortaya çıkmaktadır (Ari ve Bal, 2008:133). Yapılan iş ile ilgili esnek olmama, sadece kurallara bağlı hareket etme, durumlara ve olaylara kayıtsız kalma şeklinde de belirtiler gösteren kişiler arası bir boyuttur çıkmaktadır (Ari ve Bal, 2008:133).
3. *Düşük Kişisel Başarı Hissi:* Maslach'a göre bu boyut 'kişinin kendini olumsuz değerlendirme hissini' ifade eder (Ari ve Bal, 2008:134).

1.2. Mesleki Tükenmişlik Belirtileri

Mesleki tükenmişlik; fiziksel, davranışsal ve psikolojik olarak üç farklı boyutta kendini ortaya koymaktadır (Dönmez, 2018:8). Fiziksel belirtiler; kilo ve enerji kaybı, uyku bozuklukları, nefes problemleri ve kalp rahatsızlıkları olarak sayılabilir (Pepe, 2008:7, Akten, 2007:31; akt Dönmez, 2018:8). Davranışsal belirtiler; aniden sinirlenme, iş yavaşlatma, sabırsızlık ya da duyarsızlaşma, aşırı hassasiyet şeklinde görülmektedir (Arı ve Bal, 2008:7, Akten, 2007:32; akt Dönmez, 2018:8). Psikolojik belirtiler ise; sürekli kızgınlık hali, çalışma arkadaşlarına aşırı güvensizlik, unutkanlık gibi duyguların sürekli hale gelmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Arı ve Bal, 2008:142, Akten, 2007:31, Yanar, 2011:15; akt. Dönmez, 2018:8).

1.3. Mesleki Tükenmişlik Sonuçları

Mesleki tükenme sonucunda hem çalışanın içerisinde bulunduğu örgüt hem hizmet verilen kişiler ve hem de çalışanın kendisi zarar görmektedir (Toprak, 2013:30). Mesleki anlamda tükenmiş hisseden çalışanların sunduğu hizmette kalite düşüşü olacaktır (Sönmez, 2006:19; akt. Toprak, 2013:30). İşe devam etmemesi, örgüte bağlılığın azalması, çalışma ortamında huzursuzluk çıkarma gibi davranışsal belirtileri ise; çalışılan kurumun işlerinin aksamasına sebep olacaktır. Tükenmişlik belirtilerinden fiziksel belirtiler ise; çalışanın doğrudan kendisine zarar veren sonuçlar doğurmaktadır. Çalışan bu tükenmişlik doğrultusunda sakinleşme amacı ile sigara, alkol ya da uyuşturucu gibi maddelerin kullanımına yatkınlık gösterebilir (Toprak, 2013:33). Davranışlarında olumsuz değişmeler yaşayan tükenmiş kişilerin performansında düşüş olması sebebi ile; yapılan iş miktarında ciddi bir düşüş meydana gelebilmektedir. Bu durum diğer çalışanları da olumsuz etkileyecektir.

Mesleki olarak tükenmiş kişilerin duygularında meydana gelen ve süreklilik hali olan olumsuz duygular, bu kişilerin aile yaşamını da olumsuz etkilemektedir. Negatif duyguları aile hayatı içerisinde de sürdüren bireyler aile içerisinde de krizlerle karşı karşıya kalacaktır (Toprak, 2013: 35).

1.4. Mesleki Tükenmişliği Engellemek için Önlemler

Mesleki tükenmişliği ortadan kaldırmak için öncelikle bu sorunun var olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Böylelikle bu sorunla başa çıkma yöntemleri doğru belirlenecektir (Erkanat,

2023:28). Tükenmişlikle bireysel ve örgütsel olarak iki şekilde başa çıkılabilmektedir ve şöyledir (Erkanat, 2023:8).

Bireysel Engelleme Yöntemleri: Bireyler çalışma hayatına başlamadan önce yapacağı işin zorlukları hakkında mutlaka bilgi sahibi olmalıdırlar (Bolat, 2022:32). Tükenmişliği engellemede bireysel mücadele yöntemi her kişide farklı şekilde ortaya çıkabilir (Ormen, 1993 akt. Bolat, 2022:33). Bu yöntemler; kişinin kendisinin farkında olması, iş değiştirme, istirahat etme şeklinde ortaya çıkabilir (Bolat, 2022:32). Yapılan iş ile ilgili beklentileri gerçekçi tutmak, zamanı yönetebilmek, monotonluğu azaltmak da bu yöntemlerden bazılarıdır (Cankıran, 2019:20).

Örgütsel Engelleme Yöntemleri**:** Tükenmişliği engellemek için en kalıcı yöntem örgütsel yöntemlerdir (Kızılcan, 2021:21). Bu yöntemlerden bazıları şunlardır (Izgar, 2003:29 akt. Kızılcan, 2021:22); işe yeni başlayanlara mutlaka oryantasyon eğitiminin verilmesi, yapılacak işin tanımının anlaşılır ve yetkilerin net olması, çalışanın güvenliğinin sağlanması, öneri ve eleştirilerin alınması ve mutlaka uygulamaya geçilmesi, planlamaların gerçekçi olması.

2.İş Tatmini

İş tatmini; örgütte çalışan her bireyin görev alanı içerisinde yaptıkları işten hoşnut kalma veya kalmama durumu olarak tanımlanabilir (Yücel ve Demirel, 2013:161).

İş tatmini; kişinin örgüt içerisinde yaptığı tüm işleri değerlendirerek, bunun sonucunda işine karşı olumlu duygular beslemesidir (Locke E.A, 1976-akt Şimşir ve Seyran, 2020:26).

İş tatmini; bireyin, işteki tecrübeleri ve örgüte uyumu doğrultusunda yapılan işten haz almasıdır (O'Reilly vd., 1991:495- akt. Yücel ve Demirel, 2013:161).

2.1. İş Tatmininin Önemi

İş tatmini birey, örgüt ve yönetici açısından oldukça önemlidir. İş tatminin sağlandığında bireye örgütsel bağlılık, daha yüksek başarı hissi ile motive, stressiz bir yaşam, iş kazası riskinin daha az olması gibi yararlar sağlayacaktır (Saklan, 2010: 44 akt. Urhan, 2014:6). Yine çalışanının iş tatminini sağlayan örgütlerde işgücü devir hızı düşük olacak ve örgüt personel bulma güçlüğü çekmeyecektir. Çalışan devamsızlığı artmayacağından verimlilik de düşmeyecektir (Sertçe, 2003:6 akt Urhan, 2014:6). Bu noktada kurum insan kaynakları yöneticilerine oldukça önemli görevler düşmektedir. Departman yöneticileri ile birlikte hareket ederek çalışanların eğitim ihtiyacı, motivasyonlarının arttırılması için gerekli etkinliklerin belirlenmesi gibi adımlarla hem örgütün hem de çalışanın tatmini sağlanmalıdır.

2.2. İş Tatmininin Boyutları

İş tatmini tanımlarından yola çıkarak araştırmalar da incelendiğinde iş tatmini etkileyen faktörler iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar (Dirlik, 2020:48): İçsel motivasyon ve dışsal motivasyondur.

İçsel motivasyon, çalışanın yapmış olduğu işin çalışan üzerindeki duygusal tatmini etkileyen faktörlerdir. Bu faktörler; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve iş tecrübesi olarak sıralanabilir (Dirlik, 2020:48):

- *Yaş:* Araştırmalar incelendiğinde, 15-24 yaş arası olan iş hayatının ilk evrelerinde; kişilerin işlerinden duydukları tatmin üst seviyededir. 24-44 yaş aralığında iş hayatında olgunlaşılan dönemde ise bireylerin iş tatmini azalmaktadır.45 yaş sonrası için ise işten duyulan tatmin en üst seviyeye ulaşır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda bu

iki kavram arasındaki ilişki ‘’U’’ şekline benzemektedir (Aksayan, 1990:15 akt. Dirlik, 2020:48).

- *Cinsiyet:* İş tatmini ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, kadın çalışanların aile içerisindeki rollerinin ve sorumluluklarının öncelikli olması erkek çalışanlara göre işi benimseme tarzlarında farklılık göstermektedir. Erkek çalışanlar için genellikle güç, para ve statü ön plandadır (Karadağ, 2013:30 akt. Dirlik, 2020:49).
- *Medeni Durum:* Çalışanlar evliliğe adım attıktan sonra sabit giderlerinin artması ve yeni sorumluluklarının olması sebebi ile maddi kazanca ve statüye verdikleri önem daha da artmaktadır. Bu açılardan beklentisi karşılanan evli çalışanların iş tatmininde artış gözlenecektir. Ücret ve terfi açısından beklenti bekar çalışanlarda daha az olmaktadır (Sürek, 2007:46 akt. Dirlik, 2020:49).
- *Eğitim:* İş tatminin ile ilgili araştırmalar incelendiğinde çalışanların eğitim seviyesi arttıkça işten beklentilerinin de arttığı görülmüştür. Eğitim seviyesi yüksek çalışanlara basit ve sıradan işler verildiğinde yaptıkları işten tatmin olmadığı görülmektedir (Gonzalez, Sanchez ve Lopez-Guzman, 2016:245 akt Dirlik, 2020:49).
- *İş Tecrübesi:* Çalışma süresi, iş tecrübesi arttıkça çalışanların örgütle bütünleşmesi, yaptığı iş hakkında uzmanlaşması kişinin işinden duyduğu tatmin de artacaktır (Urhan, 2014:19).

Dışsal motivasyon ise çalışanın iş tatminini dolaylı olarak etkileyen faktörler olarak tanımlanabilir. Bu faktörler; ücret, statü/terfi, çalışma ortamı ve yönetim olarak sıralanabilir (Urhan, 2014:21):

- *Ücret:* Çalışanların yaptıkları işler karşılığında aldıkları ücret, onların iş tatminini de doğrudan etkilemektedir. Ücret tatminin yüksek olması, çalışanın beklediği ücret ile gerçekte aldığı ücretin arasındaki farkın az olması ile sağlanmaktadır (Kızılkuş, 2021:42).

- *Statü/Terfi:* Çalışanların çoğu, özellikle de eğitim seviyesi yüksek çalışanlar terfi imkanlarının bulunmadığı işletmelerde iş tatminini sağlayamamaktadır. Bu da verimliliklerini etkilemekte ve yapılan işe gereken özeni göstermemelerine neden olmaktadır. Terfii yapılan ve statüsü yükselen çalışanlar, her açıdan (maddi ve manevi) kazanç sağlamış olacaktır.
- *Çalışma Ortamı:* İş tatmini ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, çalışanların özellikle iş kazalarına müsait ortamlarda çalışmalarının işten duyulan tatmini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Çalışanların işlerini sevseler bile; stresli kişilerle çalışmaları, çalışma ortamında havalandırma olmaması, ışık yetersizliği ya da fazlalığı gibi sağlık problemlerine yol açan sebepler de iş tatminini olumsuz etkilemektedir (Özdemir, 2007: 92 akt Dirlik, 2020:52).
- *Yönetim:* Yöneticilerin çalışanlarına karşı anlayışlı olması, destek verici olması çalışanların iş tatminini üst seviyeye taşımaktadır. Buna karşılık; baskıcı tavırlar, yapılan işin küçümsenmesi ve destek verilmemesi, çalışanın dikkate alınmaması ise çalışanlara stres ortamı yaratarak işten duyulan tatmini olumsuz etkilemektedir. Araştırmalara göre çalışanlar ücretten tatmin olmasalar dahi, sırf yönetici ve yönetim tarzından memnun olduklarında işten ayrılma eğilimlerini azaltmaktadır (Urhan, 2014:25).

2.3. İş Tatminsizliğinin Sonuçları

İş tatmininin sağlanmadığı örgütlerde hem çalışan hem de örgüt çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Özpehlivan, 2018:60):

- *Çalışan açısından;* davranışsal bozukluklar, mesai saatlerine uymama, kurallara uymama, işyerinde kullanılan malzemelerin israfı, örgüte bağlılığın azalması ve işten ayrılma eğilimi gibi sonuçlar doğuracaktır.
- *Örgüt açısından;* çalışanların tatminsizliği sonucu verimliliğin düşmesi, işlerin aksaması ile birlikte maddi zararlara yol açılması, yönetim ile ilgili disiplin sorunlarının oluşması, işten ayrılmalar ile işgücü devir oranının artmasına yol açacaktır.

3. İş tatminsizliği ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki

Nitelikli personelin örgüte bağımlılığını sürekli kılmak örgüt amaçlarının en önemlilerindendir. Çünkü nitelikli çalışan, örgütü başarıya ulaştıran en önemli kaynaktır. Niteliksiz personelin işten ayrılması ne kadar isteniyorsa, nitelikli personelin ise örgütte kalması o denli çok istenmektedir. Bunun bilincinde olan yöneticiler ise (gerek departman yöneticileri gerekse üst düzey yöneticiler) çalışanı örgüte bağlamak için gerekli tüm çalışmaları yapacaktır. Çalışanlar örgüte bağlı olmadıklarında ve örgütün hedeflerini gerçekleştirmesi için herhangi bir çabada bulunmuyorsa, üstelik bir de çalışma şartlarından memnun değilse örgütte kalmayı istemeyecektir. Bu durum ‘’işten ayrılma niyeti ‘’ olarak ifade edilmektedir (Acaray, 2014:146). İş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır (Kaya, 2010:222). İşten ayrılma her sektör için kontrolü güç ve örgütü de oldukça güç duruma sokan bir eylemdir. İşten ayrılma niyetinin varlığı, çalışan ile örgüt arasında bir uyumsuzluk olduğunun göstergesidir (Koçak ve Yücel 2018:300).

3.1. İşten Ayrılma Niyetinin Sonuçları

İşten ayrılma niyetinin fazla görüldüğü örgütlerde, örgütün çalışma sahasına göre müşteri memnuniyeti azalmakta, örgütün karlılığını azaltmakta ve verimliliği etkilemektedir (Sarp, 2018:40-41). Çalışanın örgütten ayrılması ile, örgütün göreceği zararlar şu şekilde sıralanabilir:

- Çalışan ayrıldıktan sonra yerine alınacak personelin eğitim maliyetleri,
- Çalışanın görev alanında oluşan boşluğun hemen giderilememesi ve işlerin bu sebeple aksaması,
- İşe yeni alınan çalışanın henüz profesyonel olmaması sebebi ile yaptığı hatalardan oluşan maliyetler,
- İşe yeni alınacak çalışan için harcanan zaman maliyeti,
- Yeni çalışanın işe adapte oluncaya kadarki süreçte diğer personellerin fazla mesai yapması nedeni ile oluşan ek ücretler.

3.2. İşten Ayrılma Niyetinin Önlenmesi

Yapılan araştırmalarla, insan kaynakları departmanlarının uygulamaları ile, iş görenlerin işten ayrılma niyetinde azalma olduğu görülmektedir. Kızılkuş’un aktardığı bilgilere işten ayrılma niyetini engellemek için (Kızılkuş, 2021:29):

- Çalışan ile yönetici arasında ilişkilerin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- İş tanımları doğru yapılmalıdır.
- Doğru işe doğru kişi alınmalıdır.
- Çalışanlara kendilerini geliştirebilmeleri için eğitim fırsatları tanınmalıdır.

- Çalışanların problem çözümüne katkıda bulunmaları sağlanmalıdır.
- Ödüller kişisel olmalıdır.
- Çalışanlara yaptıkları işlerin karşılığı olarak ücret tatminin sağlanması gerekmektedir.

4. Uygulama

4.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi ve Sınırlılıkları

Kurumların başarılı olmasını sağlayan faktörlerden en önemlisi, çalışanlarının görevlerini işin tanımı doğrultusunda doğru bir şekilde yerine getirebilmeleridir. Çalışanın görevlerini doğru bir şekilde yapmasının, daha verimli olmasının ise işinden tatmin olması ile doğru orantılı olduğu gözlemlenmektedir. Bu noktada iş tatminini etkileyen en önemli faktörün ise mesleki tükenmişlik olduğu bilinmektedir. Çalışanların mesleki tükenmişlik hissini ortadan kaldırmaya yönelik yöneticilere yol göstermek amacı ile mesleki tükenmişlik kavramının iş doyumu ve işten ayrılma niyeti ile arasındaki ilişkinin detaylı araştırılarak açıklanması bir gereklilik haline gelmiştir. Özellikle hizmet işletmelerinde, çalışanların ve müşterilerin üretim sürecinde birlikte yer almaları ve hizmet kalitesine olan önemli katkıları nedeniyle bu husus hizmet işletmelerinde çok daha önemli hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, emek yoğun hizmet işletmelerinden biri olan otellerdeki çalışanların mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatmini ve işten ayrılma niyetlerine etkisini açıklamaktır.

Çalışma evreni tanımlanırken karşılaşılan zaman ve maliyet kısıtları, aynı zamanda katılımcılara ulaşma açısından turizm sektörü çalışanlarının yoğun çalışma tempoları ve çok kısıtlı mola saatlerinin olması araştırmanın kısıtlarını oluşturmuştur.

4.2.Çalışmanın Yöntemi

Veri evrenden veya örneklem birimleri üzerinden çeşitli yöntemlerle elde edilen değerlerdir. Araştırma verileri birincil veri kaynaklarından elde edilmiştir. Birincil verilere örnek olarak araştırılacak konuyu bizzat yaşayan kişilerden elde edilecek veriler gösterilebilir (Karasar, 2020:175). Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak toplanmıştır.

Bu çalışmada, araştırmanın amacına yönelik olarak Mersin ilinde bulunan otellerde çalışan iş görenler ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilerek çalışanların mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatminleri ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Değişkenlerin ölçümü için geliştirilen mülakat soruları için iki adet ölçek kullanılmıştır (mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ölçeği). Bu ölçekler kendi psikometrik özellikleri ile sınırlıdır. Bu bağlamda mülakata katılan katılımcılara sorular detaylı olarak açıklanarak iletilmiştir. Katılımcıların soruları doğru şekilde anladıkları ve samimi cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

Otel çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisini açıklamayı amaçlayan araştırmanın evrenini Mersin ilinde bulunan otel çalışanları oluşturmaktadır. Katılımcılar, araştırmanın sınırlılıkları dikkate alınarak kolayda örneklem yöntemi ile seçilmişlerdir.

5. Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcılar yedi erkek ve 10 kadından oluşmaktadır. Bu katılımcıların 5'i bekar 12'si ise evlidir. Katılımcılardan bir kişi 18-24 yaş aralığı, yedi kişi 25-34 yaş aralığı ve dokuz kişi ise 35-44 yaş aralığındadır. Katılımcılardan 12 si lisans mezunu, 5'i ise yüksek lisans mezunudur. Tüm katılımcılara mesleki tükenmişlik kavramı detaylı olarak açıklanmış olup, sıra ile aşağıdaki sorular sorulmuştur.

Katılımcılara *"İşyerinde kendinizi geliştirme olanakları buluyor musunuz? Bu olanaklardan bahseder misiniz?"* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan sadece ikisi kurum içi eğitim alarak kendilerini geliştirebildiklerini belirtmiştir. Bir kişi marka gerekliliğinden dolayı eğitimlerden bahsetmiştir. Bir kişi çalışma arkadaşlarının tecrübelerini paylaşması ile kendisini geliştirdiğini, bir kişi yönetici desteğini alarak geliştirdiğini, üç kişi geliştiremediğini, altı kişi geliştiremediğini bunun için sadece bireysel çabalarının olduğunu, bir kişi iş yükü engeli sebebi ile geliştiremediğini, iki kişi ise yönetici ve çalışma arkadaşları engeli sebebi ile geliştiremediğinden bahsetmiştir. Bu soruya verilen cevaplar cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermemektedir.

Katılımcılara *"Yapmış olduğunuz işin aldığınız eğitime uygun olup olmadığı konusunda düşünceleriniz nelerdir? Bu eğitimi almasaydınız yine de bu işte başarılı olabileceğinizi düşünüyor musunuz?"* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan biri %50 uyumlu olduğunu söylemiş ve eğitimini almasaydı başarılı olamayacağından bahsetmiştir. Bir kişi sadece tecrübe ile başarılı olunabileceğinden, bir kişi yönetici engeli sebebi ile daha fazla başarılı olamayacağından, beş kişi deneyim ve eğitim karması ile başarılı olabileceklerinden ve tecrübenin başarılı olmaya etkili olduğundan, iki kişi eğitim alınan okul kalitesi ile başarının doğru orantılı olduğundan, altı kişi aldıkları eğitim ile işin uyumlu olduğunu ve bireysel çabalarla başarılı olabileceklerinden, bir kişi de kısmen uyumlu olduğunu ve pratik ve teorinin birbirinden farklı olduğundan bahsetmiştir. Bu soruya verilen cevaplar cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermemektedir.

Katılımcılara *"Yapmış olduğunuz işin kişiliğinizle uyumunu nasıl değerlendirirsiniz?"* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan bir kişi bu mesleğin bir süre sonra kişiliğinizin değişmesine neden olduğunu söylemiştir. Bir kişi uyumlu olmadığını sebebinin de çok enerji gerektiğinden bahsetmiştir. Bir kişi duygusallık sebebi ile uyumlu olmadığını söylemiştir. Bir kişi analiz yeteneği ile uyumlu olduğunu söylemiştir. İki kişi değişikliklere açık olma sebebi ile uyumu olduğundan bahsetmiştir. Sekiz kişi enerji ve iletişim becerisi sebebi ile uyumlu olduğunu söylemiştir. Bir kişi sakinlik sebebiyle kendisine uyumlu olduğu cevabını vermiştir. İki kişi ise stres yönetiminde başarılı oldukları için bu işe uyumlu olduklarından bahsetmiştir. Bu soruya verilen cevaplar cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermemektedir.

Katılımcılara *"Meslek hayatınızın ilk yıllarını düşündüğünüzde şu anki konumunuzu nasıl değerlendirirsiniz? Hak ettiğiniz ve hayal ettiğiniz noktada mısınız? Değilseniz nedenleri hakkındaki fikirleriniz nelerdir? Neyi değiştirirdiniz?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan dört kişi hak ettiği noktada olduklarını söylemiştir. Dört kişi hak ettiği noktada ancak hayal ettiği noktada olmadığından bahsetmiştir. Altı kişi liyakat eksikliği sebebi ile hak ettiği ve hayal ettiği noktada olmadığından bahsetmiştir. Bir kişi yaşanılan şehirde sektörün gelişmemiş olması nedeni ile hayal ve hak ettiği noktada olmadığından bahsetmiştir. İki kişi yönetici ve kurum engellemesi sebebi ile hak ettiği ve hayal ettiği noktada olmadığından bahsetmiştir. Bir kişi kadın ve anne olması sebebi ile hak ettiği ve hayal ettiği noktada olmadığını söylemiştir. Bir kişi de şehir otellerinde yükselme olanaklarının kısıtlı olması sebebi ile hak ettiği ve hayal ettiği noktaya ulaşmadığından bahsetmiştir. Bu soruya verilen cevaplar cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Ancak yaşa göre farklılık göstermemektedir.

Katılımcılara *"Çalışma hayatınızda sizi zorlayan ya da pes etme noktasına geldiğinizde süreci nasıl yönetirsiniz?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan ikisi ekonomik sebeplerin pes ettirmediğinden bahsetmiştir. Üç kişi hedeflerine ulaşma isteğinin pes etmelerini engellediğini söylemiştir. Bir kişi iletişim ve empati kurarak süreci yönettiğini söylemiştir. Bir kişi problemi yok saydığından bahsetmiştir. Dört kişi sakinleşmeyi beklediğini söylemiştir. Üç kişi sorumlu kişiye konuyu taşıdığından bahsetmiştir. Üç kişi sorumluluklarını ve ailesini düşünerek sakin kaldığından bahsetmiştir. Bir kişi yeni arayışlara geçeceğinden bahsetmiştir.

Katılımcılara *"Mesai saatleri dışında özel hayatınızda nasıl vakit geçiriyorsunuz? Bunlara yeterince enerji buluyor musunuz?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan üç kişi enerjik bir yapıya sahip olması sebebi ile mesai sonrası enerjisinin kaldığından bahsetmiştir. İki kişi günün yoğunluğuna göre değişeceğinden bahsetmiştir. Altı kişi fiziksel ve zihinsel yorgunluk sebebi ile enerjilerinin kalmadığından bahsetmiştir. Bir kişi vardiyalı çalışmanın tüm enerjiyi aldığından bahsetmiştir. İki kişi enerji bulamadığını ancak kendini zorladığını söylemiştir. Üç kişi ise mesai saati uzunluğunun enerjilerini tükettiğini söylemiştir. Bu soruya verilen cevaplar cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermemektedir.

Katılımcılara *"Zor durumlarla karşılaştığınızda içsel motivasyonunuzu nasıl sağlarsınız?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan birisi ailesini düşündüğünden, iki kişi daha kötüsü de olabilirdi diye düşünerek motive olduğundan, beş kişi farklı şeylere odaklandığından, 1'i hayallerini düşündüğünden, dört kişi sakinleşmeyi beklediğinden, iki kişi sorumluluklarını düşündüğünden, iki kişi zorlukları normal kabul ettiğinden bahsetmiştir.

Katılımcılara *"Mesleğinize devam etmeniz için sizi en çok motive eden sebepler nelerdir? (Kariyer olanakları mı, eğitim imkanları mı, kolay iş bulma imkânı mı?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcıların biri mesleğe devam edebilmek için motive olma sebebinin eğitim, kariyer fırsatı ve tecrübe olduğundan bahsetmiştir. Üç kişi ekonomik sebeplerden bahsetmiştir. Bir kişi emeklerinin karşılığını alma beklentisi olduğunu söylemiştir. İki kişi hayallerine ulaşma isteğinden bahsetmiştir. İki kişi iş bulma kolaylığından bahsetmiştir. Bir kişi iş yeri huzurundan bahsetmiştir. Bir kişi sürekli çalışıldığından dolayı körelmemekten bahsetmiştir. İki kişi misafir memnuniyetinden bahsetmiştir. Bir kişi öğrendiğini öğretmek, bir kişi tecrübe ve bir kişi de sorumluluklar olarak bahsetmiştir.

Katılımcılara *"Yönetici olsanız çalışmış olduğunuz departmanda ne gibi düzenlemeler yaparsınız?"* sorusu sorulmuştur. Katılımcıların beşi eğitim düzenlemek, biri adaletli davranmak, dört katılımcı eğitimli kişileri işe almak, üçü çalışanlara ekstra haklar tanımlamak, ikisi eşit şartlar sağlamak, dördü motivasyon organizasyonları düzenlemek, biri kadın personele öncelik tanımak, biri performansa göre ücret düzenlemesi yapmak, ikisi ise profesyonel ekiple çalışmak cevabını vermiştir.

6. Sonuç ve Öneriler

Otel çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeylerinin iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisini açıklamak için yapılan bu araştırmada, katılımcıların sorulan sorulara verdiği cevaplar ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Yönetici engeli, kurumun eğitim için herhangi bir çabasının olmaması, çalışma arkadaşları engeli, fazla iş yükü nedenleri ile iş yerinde kendini geliştirememek mesleki tükenmişliğe sebep olmaktadır.
- Çalışanların mesleki tükenmişliklerini engellemek adına yapılan iş ile alınan eğitim birbiri ile uyumlu olmalıdır. Ancak tek başına eğitim yeterli değildir. Tecrübe ile desteklenince başarılı olunacaktır. Çünkü teori ile pratik birbirinden farklıdır.
- Çalışanlar yaptıkları işte başarılı olduklarını hissettikleri zaman işten doyumları da yüksek olacaktır. Yapılan işte başarılı olmak için, çalışan kişiliğinin iletişim becerisi yüksek ve enerjik olması gerekmektedir. Ayrıca stres yönetiminde yetenekli olmak ve sakin kalmak işten alınan doyumu yükseltecektir.
- Sezonluk otel, özel sektörde olmama, tecrübe eksikliği, sektörün yaşanılan ilde gelişmemiş olması, yönetici ve kurum engellemesi, kadın ve anne olmak, şehir otellerinde yükselme olanaklarının azlığı gibi sebepler çalışanların hak ettikleri ve hayal ettikleri noktalara ulaşmasını engellemektedir.

- Ekonomik sebepler, sorumluluklar, aile geçindiriyor olmak ve hedeflere ulaşma isteği kişilerin zor şartlar altında çalıştıklarında ve hatta mesleki anlamda tükenmiş hissettiklerinde bile pes etmelerini engellemektedir.
- Mesai saatlerinin uzunluğu, fiziksel ve zihinsel yorgunluğun aşırı olduğu bir sektör olması, vardiyalı çalışmak kişilerin özel hayatlarında yeteri kadar enerji bulamamasına neden olmaktadır.
- Çalışanlar zor durumla karşılaştığında onları motive eden şeyler; sorumlulukları, ailesi ve hayalleri olmaktadır. Sektörde yönetici ya da kurum desteği sağlanmadığından kişiler farklı şeylere odaklanarak kendi içsel motivasyonlarını sağlamaktadır.
- Kişiler iş yerinde zor durumlarla karşılaştığında; mesleğine devam etmesi için en fazla ekonomik sebepler zorlamaktadır. Daha sonra hayallerine ulaşma isteği ve eğitim, kariyer fırsatıdır.
- Meslekte motive olarak devam edebilmek için, çalışılan departmanda eğitimlerin sürekli olması, eğitimli kişilerin işe alınması ve motivasyon programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca ekstra haklar tanınması da mesleki doyumu olumlu yönde etkileyecektir.

Tüm bu bulgular ve sonuçlar ışığında kurumların insan kaynakları departmanının departman yöneticileri ile iş birliği içinde olarak, çalışanların mesleki doyumunu arttırmak üzere eğitimler ve motivasyon faaliyetleri düzenlemesi gerektiği söylenebilir. Bu şekilde çalışanların mesleki doyumu yüksek seviyede olacak hem de bu doyum sebebi ile işten ayrılma niyeti azalacak ve iş gücü devir oranı düşecektir.

Kurumların işe alım sürecinde işe uyumlu eğitim almış kişileri tercih etmesi, çalışanların işten ne beklediği ve ne ile karşılaşacağını biliyor olması demektir. Tabi ki sadece eğitim yeterli olmayacaktır. Çalışanın kişiliğinin de iş ile uyumlu olması gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse iletişim becerisi yüksek olmayan bir kişinin otel satış departmanında işe alınması hem kurumu iş açısından zarara uğratacaktır. Hem de çalışanın kendini yetersiz hissetmesine sebep olacaktır. Bu da mesleki doyumsuzluğa yol açacaktır. Çalışanların zor durumlar karşısında motive olmak için sadece sorumlulukları ve hayallerinden beslendiğinden yola çıkarak, çalışanları motive edici aktivitelerin düzenlenmesi gerekmektedir.

Çalışanların ise stres yönetimini kontrol altına alarak zor süreçleri yönetmesi, yöneticileri ile mutlaka bilgi paylaşımı yaparak zorlandığı süreçler için destek talep etmesi gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir önbüro müdürü otelin genellikle operasyonel kısmında daha çok görev aldığından kendisine bağlı olarak çalışan rezervasyon departmanının gün içerisinde yaşamış olduğu sorunları gözlemlemekte sorun yaşayabilir. Bu konuda mutlaka bu departman çalışanları geri bildirimini yapmalıdır.

Araştırmacıların ise, mesleki tükenmişliğin işten ayrılma niyeti ile ilgili çalışanların yanısıra, kurum yöneticileri ile görüşmeler yaparak sorunun çözülmesine yönelik yeni çözüm önerileri ortaya koymasının daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulguları konunun önemini ortaya koymakla birlikte, işverenlere ve departman yöneticilerine ne kadar büyük bir sorumluluk düştüğüne de dikkat çekmektedir. Müşterilerin tüm işletme süreçlerinde temel yönlendirici bir güç haline geldiği günümüz rekabetçi iş dünyasında, müşteri değeri yaratmak rekabetçi üstünlükler açısından en önemli amaç haline gelmiştir. Bu bağlamda, emek yoğun hizmet işletmeleri olan otellerin başarısının da aynı zamanda birer iç müşteri de olan çalışanlara bağlı olarak gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla mesleki tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti hem akademik çalışmalarda hem de iş dünyasında üzerinde durulması gereken önemli konulardır.

Bu çalışma kapsamında yalnızca Mersin ili şehir merkezinde bulunan şehir otellerinde çalışanlar dikkate alınmıştır. Çalışmanın genellenebilirliği açısından sonraki çalışmaların farklı

bölgelerde ve daha fazla katılımcı ile gerçekleştirilmesi bulguların genellenebilirliği açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Açaray, A. (2014). *Örgüt kültürü, örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Tez No. 368542) [Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Arı, G. S., Bal, E. Ç. (2008). Tükenmişlik kavramı: birey ve örgütler açısından önemi. *Yönetim ve Ekonomi, 15*(1), 131-148. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13688/165664

Bolat, S. S. (2022). *Sağlık çalışanlarında mesleki tükenmişlik düzeyi ile stres ilişkisi (Osmaniye Devlet Hastanesi ve İl Halk Sağlığı laboratuvarı örneklemi)* (Tez No. 723122) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Cinay, F. (2015). *İlkokul öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki* (Tez No. 388856) [Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Çankıran, S. (2019). *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve iş doyumlarının mesleki benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No. 555243) [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Dirlik, İ. (2020). *Duygusal emeğin alt boyutlarının (Yüzeysel davranış, derin davranış ve samimi davranış) iş tatmini alt boyutları (İçsel tatmin ve dışsal tatmin) ile ilişkisi –çağrı merkezleri üzerine bir araştırma* (Tez No. 644446) [Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Dönmez, İ. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Hatay İskenderun ilçesi örneği)* (Tez No. 526717) [Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Erkanat, M. S. (2023). *İşe yabancılaşmanın mesleki tükenmişlik üzerindeki etkisi: Yalova özel güvenlik sektörü üzerine bir araştırma* (Tez No. 784237) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Topkapı Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Karasar, N. (2020) *Bilimsel araştıma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler* Nobel Kitapevi

Kaya, İ. (2010). Otel işletmelerinde işgörenlerin iş tatminini etkileyen işi bırakma eğilimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19* (2), 219-236. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4384/60196

Kayabaşı, Y. (2008). Bazı değişkenler açısından öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10* (20), 191-212. https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49934/639891

Kızılcan, S., Demiral, G. (2021). Kabin ekibinin mesleki tükenmişlik düzeyinin incelenmesi: bir özel havayolu şirketi örneği. *Havacılık ve Uzay Çalışmaları Dergisi, 2*(1), 17-46. DOI: 10.52995/jass.955267

Kızılkuş, A. (2021). *Psikolojik güçlendirme algısının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde ücret tatmininin rolü: Bir uygulama* (Tez No. 699497) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Koçak, D., Yücel, İ. (2018). İş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tükenmişliğin aracılık etkisi: sağlık sektöründe bir çalışma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(2), 297-321. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40519/485949

Özpehlivan, M. (2018). İş tatmini: kavramsal gelişimi, bireysel ve örgütsel etkileri, yararları ve sonuçları. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 43-70.

Sarp, P. (2018). *Kişiye özgü anlaşmalar ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde prosedürel adaletin aracı rolü* (Tez No. 508949) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Şimşir, İ., Seyran, F. (2020). *İş tatminin önemi ve etkileri.* Meyad Akademi, 1(1), 25-42.

Toprak, E. (2013). *Mesleki tükenmişlik düzeyi ile iş tatmini arasındaki ilişki: Sağlık sektöründe bir araştırma* (Tez No. 349184) [Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Urhan, S. (2014). *İş tatmini ve örgütsel bağlılık ilişkisi bir alan araştırması* (Tez No. 364684) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Yücel, İ., Demirel, Y. (2013). Mevcut iş alternatiflerinin iş tatmini ve işten ayrılma ilişkisi üzerine etkisi: "başka bir yol daha olmalı!". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27*(2), 159-177. https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2709/35850.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Demographics and consumption culture as factors of sustainable development

Şevket MUSTAFAZADE
The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan
shovkatmustafazada@gmail.com
0009-0007-2421-394X

ABSTRACT

The purpose of the work is to identify the main directions of activity that contribute to the transition to a new path of development, considered from the perspective of ensuring economic and social progress, rational use of natural resources, and environmental protection. Sustainable consumption and production can make a significant contribution to reducing poverty and transitioning to a low-carbon and "green" economy. Our civilization will only survive if it maintains a balance between its own activities and the capabilities of nature, which would help reproduce renewable resources and use non-renewable resources rationally and economically. This article discusses the long-term dynamics of population growth, resource consumption, the sustainable development parameters, indicators of changes in consumption, energy consumption per unit of GDP, environmental quality, and the study of theoretical foundations and identification of key points of the ecological footprint. In this study, demographics and consumer culture as factors of sustainable development were examined within the content of system analysis and statistical data analysis method. The article also evaluates the ecological capacity necessary for comparing the volume of consumption with the biosphere's capabilities for their sustainable satisfaction without compromising environmental sustainability. The article emphasizes the need to maintain population growth rates and resource provision while transforming society's consciousness towards ecological awareness.

Keywords: Sustainable development, population, ecological footprint, resource consumption.

INTRODUCTION

The necessity of transitioning to a new path of development is a crucial task for the current stage of civilization. This transition will prevent further destruction of civilization under the influence of the ecological crisis and ensure a balance between economic and ecological development. Therefore, it is necessary to change the approach to the ecological factor, overcome the consumerist mindset, implement resource conservation policies, extensively explore the potential of secondary raw materials, comprehensively integrate ecology into consciousness, production, legislation, and any managerial decisions. The model of sustainable development implies the realization of three goals: ensuring social justice, economic efficiency, and ecological imperatives, ultimately leading to a systemic-synergetic effect. In practice, achieving the overall implementation of these goals is a complex task due to their differences and conflicts. The concept of sustainable development requires an assessment of the significance of goals from the perspective of societal development, during which new knowledge acquisition and prioritization of goals will change. Consequently, methods and approaches to implementation will change. Ensuring the unity of the economy, ecology, and

social justice will remain constant, as well as the balance of ecological, economic, and social goals

LITERATURE REVIEW

The idea of the scarcity of natural resources and the necessity to restrain uncontrolled consumption was first expressed by ancient Greek philosophers. The scientific foundation for this concept is attributed to the works of the English clergyman and economist Thomas Robert Malthus. Around 170 years after the publication of Malthus's initial works, the international non-governmental organization, the Club of Rome, released the first report titled "The Limits to Growth," presented by D. L. Meadows in 1972. This work presented the results of mathematical modeling of natural resource depletion due to population growth.

The United Nations Environment Program (UNEP) was established in 1972. The World Commission on Environment and Development, chaired by Gro Harlem Brundtland, introduced the term "sustainable development" in 1987. The achievement of Sustainable Development Goals, outlined in the document "Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development," became a global agenda.

The assessment of a country's or region's sustainable development involves quantitatively evaluating the resources consumed and waste generated, considering the planet's capacity to produce these resources and absorb the waste. This indicator, known as the Ecological Footprint, was first proposed in the early 1990s by Mathis Wackernagel and William Rees from the University of British Columbia. The concept of the "ecological footprint" is implemented by the Global Footprint Network, supported by the World Wildlife Fund. Sustainable development of human potential will prevail when all people can meet their needs without harming the Earth (Global Footprint Network, 2001). The Ecological Footprint (EF) measures the demand for global natural resources made by a human or a group of people. It has become one of the most widely used tools to measure human impact on the environment and is used to highlight both the obvious unsustainability of modern human activities and the inequality in resource consumption among and within countries (Hayden, 2016).

METHODOLOGY

Descriptive methods are among the fundamental techniques in environmental monitoring. Direct, immediate observation of the studied objects, recording the dynamics of their states over time, and assessing the registered changes enable the prediction of possible processes in the natural environment.

RESULTS

The main components of the carbon footprint are presented in Diagram 1.

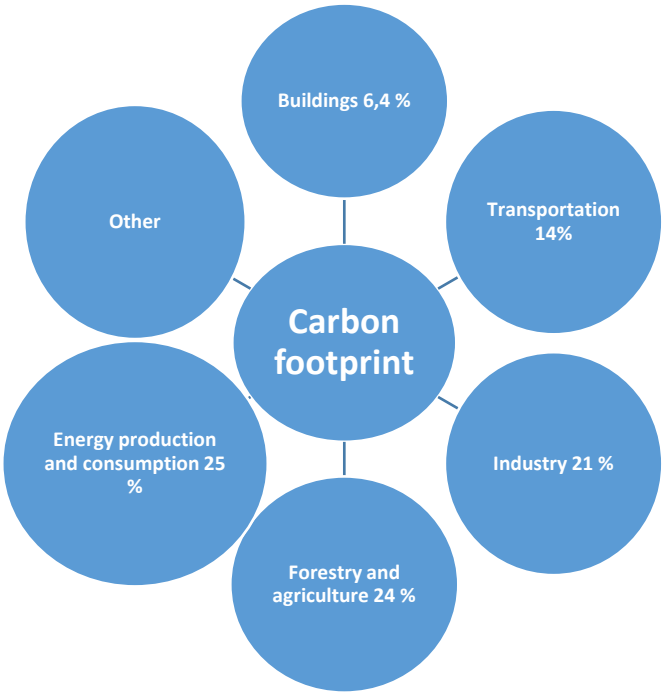

As seen from the provided data, the highest values of the carbon footprint are attributed to the production and consumption of energy (25%), the forestry sector and agriculture (24%), industry (21%), transportation (14%), etc.

Environmental sustainability is achieved when a population can sustain a specific lifestyle indefinitely, meeting environmental demands. An illustrative aspect is environmental pollution. The ecological footprint quantifies the 'biologically productive' land or water required for a population's self-sufficiency. This measurement considers two key aspects: the resources necessary for producing goods and the management of waste through disposal or recycling.

The Ecological Footprint concept, implemented by the Global Footprint Network and supported by the World Wildlife Fund, reveals a concerning trend.

Over the last 50 years, humanity's ecological footprint has surged by nearly 190%, signaling an escalating imbalance in the interplay between humans and the environment, accompanied by substantial environmental and social transformations.

According to the Global Footprint Network, sustainable human development is realized when individuals can fulfill their needs without causing harm to the Earth. To gauge this, two primary indicators are considered. First, the ecological footprint suggests that, given the existing population and available land area, a country's resources should be replaceable by less than 1.7 global hectares (GHA) per person.

Since 1990, the UNDP has been evaluating the Human Development Index (HDI), considering factors such as life expectancy, expected and actual years of education, and gross national product at purchasing power parity per capita. Notably, in 2020, the HDI was expanded to

encompass two additional elements: the volume of carbon dioxide emissions and a country's resource consumption.

The Human Development Index (HDI), gauging a country's average accomplishments in life expectancy, education, and standard of living, deems a value above 0.7 as a 'high level of human development.' Implementing these goals establishes optimal conditions for achieving sustainable human development. As commonly understood, sustainable human development entails attaining a high standard of living within the confines of available resources. Therefore, the well-being and future of civilization are inherently linked to the health of environmental assets.

Examining the eco-footprint indicators for the USA, Germany, Japan, China, and Azerbaijan from 2000 to 2022 reveals intriguing dynamics (Fig. 1, 2, 3). In 2000, the USA exhibited CO2 emissions exceeding 10 gha, with arable land and forest lands at approximate levels, and pastures contributing insignificantly. By 2012, CO2 emissions decreased to less than 7.7 gha, built-up land increased, forested areas declined, and fishing grounds were developed. Looking ahead to 2022, there is an anticipated increase in CO2 emissions by more than 7.5 hectares.

In 2000, China reported CO2 emissions of less than 2 gha, with pasture lands contributing an insignificant percentage. Rapid economic development led to a notable increase in CO2 emissions by more than 4 hectares in 2012, primarily driven by arable land, built-up areas, forestry, and fishing land in equal proportions. Meanwhile, Azerbaijan maintained stable indicators, with a slight increase in CO2 emissions observed in 2012, remaining below 2 gha in the 2022 data. This underscores Azerbaijan's commitment to international agreements and its transition to 'green' technologies.

Figure 1. Ecological Footprint indicators by country for 2000.

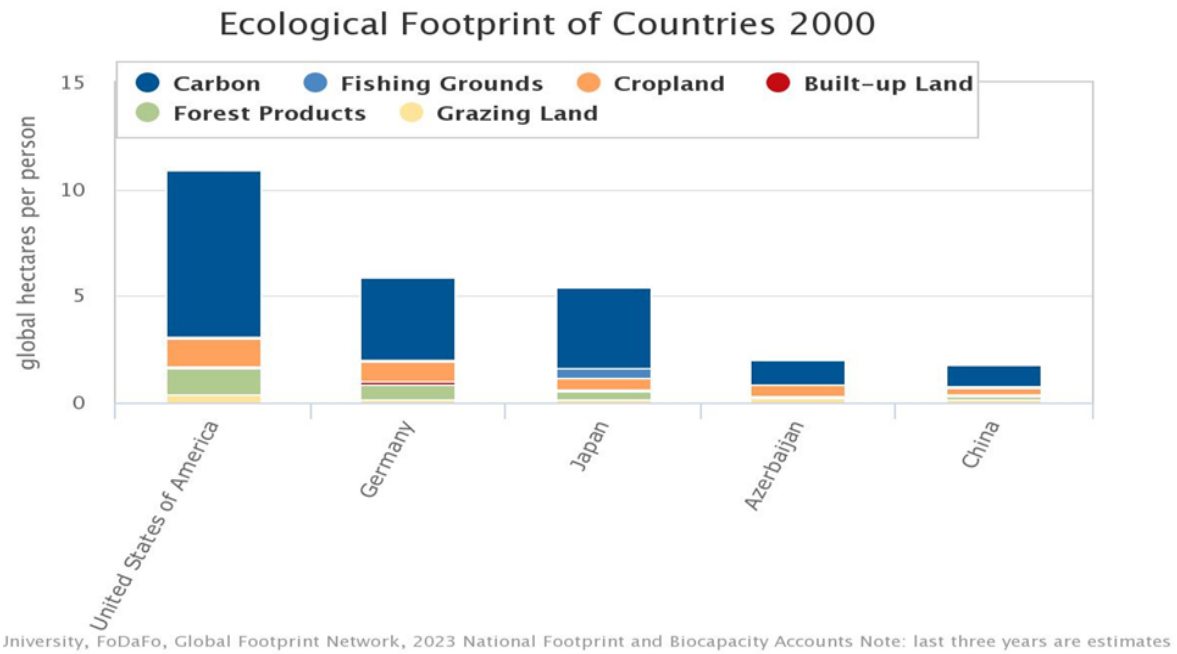

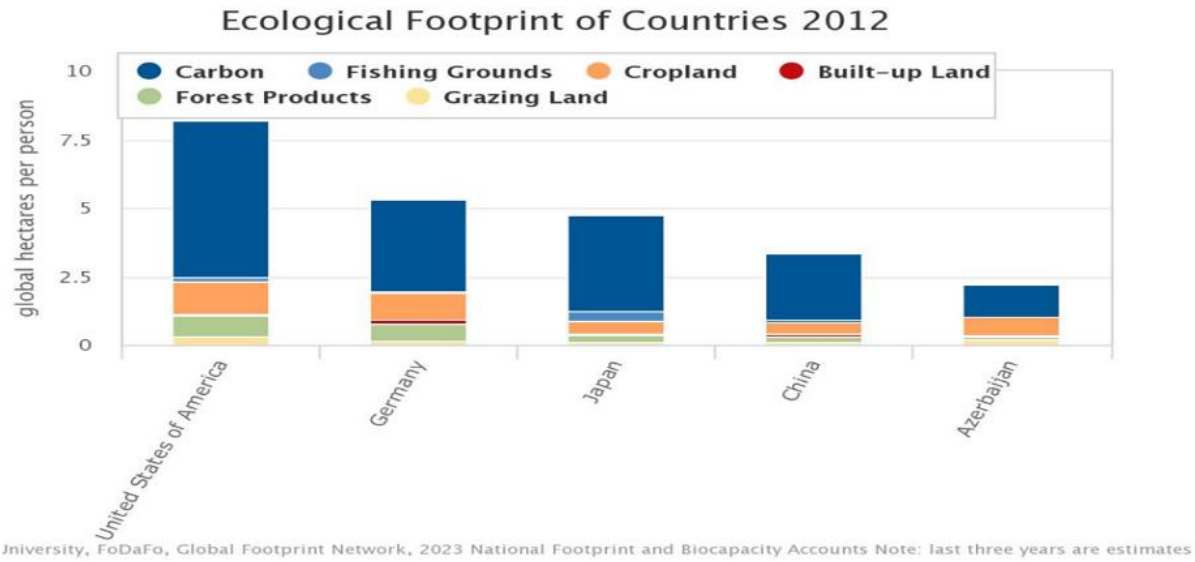

Figure 2. Ecological Footprint indicators by country for 2012.

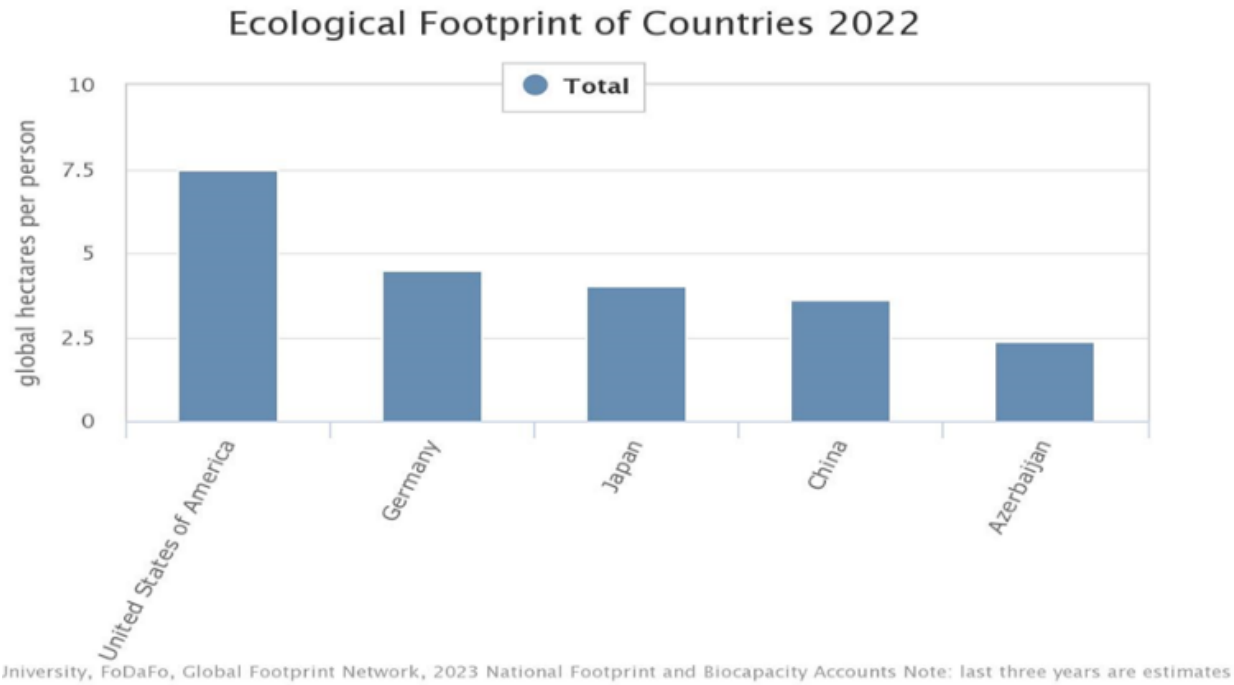

Figure 3. Ecological Footprint indicators by country for 2022.

In 2000, Germany's CO2 emissions surpassed 5 gha, with arable land dominating over forest land, and built-up areas contributing a small percentage. Minimal changes were observed in the 2012 indicators, except for an increase in arable land. In Japan, CO2 emissions in 2000 exceeded 5 gha, with fishing, arable, and forest land sharing equal proportions. By 2012, CO2 and forest emissions decreased. This pattern persists in the current stage of 2022 for Japan.

In November 2022, the United Nations declared that the global population had exceeded 8 billion, with two-thirds of people residing in areas where fertility rates had dropped below the 'replacement fertility rate' of 2.1 childbirths per woman. These trends offer a detailed perspective on demographic transition—the transition from higher to lower mortality and

fertility rates—as it unfolds. The patterns in childbearing are often perceived as indicators of either imminent overpopulation or potential catastrophic depopulation.

The examination of demographic indicators for the Republic of Azerbaijan spanning 1960 to 2022 reveals a consistent positive trend in the average annual number, primarily attributed to the birth rate, which has exhibited a tendency to stabilize in the last three years. Despite facing a negative migration balance with population outflow, the paramount factor influencing demographic national security lies in the health status of the citizens of the Republic of Azerbaijan. Currently, Azerbaijan is in the early stages of the 4th phase, signifying that the demographic transition is yet to be completed. The initial stage of this transition—characterized by the equilibrium of high birth rates and high deaths—persisted in Azerbaijan until 1948. The second stage, spanning from 1948 to 1965, witnessed a high birth rate accompanied by a decrease in mortality, marking a pivotal phase in Azerbaijan's demographic transition (Fig. 2).

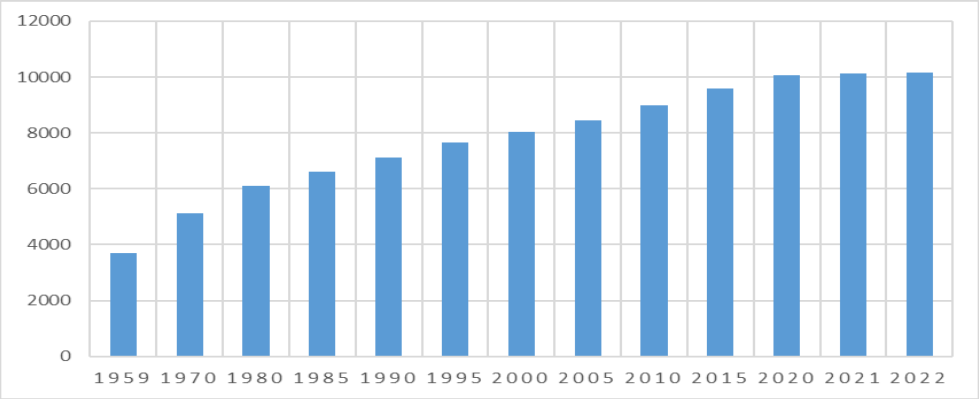

Figure 4. Population dynamics of Azerbaijan (1959-2022).

The third phase of the demographic transition in Azerbaijan commenced in 1965 and extended until the mid-1990s. This phase was characterized by a decline in high birth rates while maintaining low mortality, resulting in the total birth rate reaching the level of simple reproduction. The natural increase during this period was approximately 1% per year.

The fourth stage of the demographic transition began in the mid-1990s and continues to the present day. During this stage, the total fertility rate approaches the replacement level, mortality remains low, and life expectancy increases. The prevalent family model involves one or two children. Since 1995, the maximum limit of natural increase was achieved in 2011, amounting to 1.35%.

Azerbaijan, with a population ranking of 90th globally, has 56% of its population residing in urban areas. As of the beginning of 2022, the population stands at 10,156.4 thousand people, with 5,368.5 thousand in urban and 4,787.9 thousand in rural areas. The gender distribution indicates 5,074.5 thousand men and 5,081.9 thousand women. In the current context, ensuring life support resources for the population in Azerbaijan necessitates a reevaluation of development processes and an assessment of environmental conditions. To attain sustainable development, greening production is crucial. This involves not only leveraging technical and technological capabilities but also conducting a comprehensive analysis of the entire set of economic and environmental processes in the region. Choosing optimal resource-saving models and strategically investing capital in the rational use of natural resources play a particularly significant role in this endeavor. It's noteworthy that Azerbaijan has climbed to the 31st position among 180 countries in the Environmental Performance Index (EPI). This achievement is

highlighted in the report by Yale and Columbia universities, which compiles a rating of indicators assessing the effectiveness of environmental policies worldwide. The report is traditionally presented before publication at the World Economic Forum in Davos. The compilers of the environmental index consider nine factors, including concern for residents' health, the state of water resources, sanitary standards, and the overall environment. The top five countries in the ranking are Finland, Iceland, Sweden, Denmark, and Slovenia. Notably, Azerbaijan secured the 31st position, surpassing Russia (32), Armenia (37), Turkey (99), Iran (105), and Georgia (111). This reflects a remarkable 18% improvement in Azerbaijan's performance over the past decade.

The multitude of constraints arising in the technogenic development of the economy has led to a global crisis in the industrial paradigm. Ensuring the continued existence of civilization requires transitioning from the current 'ecologically extensive' path of development to a trajectory of 'sustainable development'.

CONCLUSION

In the current circumstances, it is necessary to reconsider the management of developmental processes and the assessment of the environmental state to ensure the population's life-supporting resources. To achieve sustainable development, it is crucial to implement eco-friendly practices in production, not only through technical and technological capabilities but also through a comprehensive analysis of the all economic and ecological processes. Special importance is placed on methods for selecting optimal resource-saving models and investing capital in the rational use of natural resources. Multiple constraints present in the technogenic development of the economy have led to a crisis in the industrial paradigm worldwide. For the civilization's continued existence, it is vital to replace the modern "ecologically extensive" development path with a course towards "sustainable development."

References

1. Biziarkina, Y.N. Ecologically Sustainable Socio-Economic Development: Foundations of Theory and Methodology: Doctoral Dissertation Abstract. Moscow: Institute of Market Problems of the Russian Academy of Sciences, 2018. - 48 p.
2. Brinchuk, M.M. The Concept of Sustainable Development as a Methodological Basis for Civilization Development // State and Law. 2019. No. 10. P. 15 - 24.
3. Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992. Volume 1: Resolutions Adopted by the Conference. United Nations. - New York, 1993. - 528 p.
4. Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All. UNDP. - Moscow: Ves Mir Publishers, 2011. - 188 p.
5.World Development Indicators. World Bank, 2021.
6. Environmental Sustainability Index. An Initiative of the Global Leaders for Tomorrow. Environment Task Force, World Economic Forum. Annual Meeting 2021.Davos, Switzerland. Yale Center for Environmental Law and Policy (YCELP), Yale University Center for International Earth Science Network (CIESIN), Columbia University.
7. Ecological Footprint Standards 2022. - Oakland: Global Footprint Network, 2022. - 20 p. Available at www.footprintstandards. Org
8. WWF. Living Planet Report 2014. - Gland, Switzerland: WWF International, 2014
9. WWF. Living Planet Report 2016. Risk and resilience in a new era. - Gland, Switzerland: WWF International, 2016. - 149 p.
10. Xu S., San Martin I. Ecological Footprint for the Twin Cities:Impacts of Consumption in the 7-County Metro Area. - [6.m.]: College of Design, University of Minnesota, 2020. - 39 p.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Efficiency, Problems and Prospects of Ombudsman Institute (on the example of Kazakhstan and Türkiye)

Verimlilik, Sorunlar Ve Beklentiler Ombudsman Enstitüsü (Kazakistan ve Türkiye örneğinde)

Ainur ASHIRBEKOVA
International Kazakh-Turkish University
ainur.ashirbekova@ayu.edu.kz
ORCID: 0009-00035900-8429

ABSTRACT

Since the recognition of the Republic of Kazakhstan as an independent state, a lot of work has been carried out in the international arena to protect and ensure the rights and freedoms of man and citizen. Thus, on September 25, 2015, at the UN headquarters in New York, world leaders, including heads of state and government, adopted the Sustainable Development Strategy for the period up to 2030, which includes a list of 17 Sustainable Development Goals. One of the goals of global sustainable development is to improve the quality of the work of national human rights organizations that protect human rights in the country. The institution of the ombudsman plays an important role in ensuring the rule of law in the protection of human rights. To this end, the institution of the ombudsman contributes directly to the process of sustainable development. After all, the institution of an ombudsman is a way to increase transparency and accountability in public administration, fight corruption, provide access to justice, protect the rule of law, guarantee human rights, and objectively, freely and fairly resolve citizens' complaints. The article examines the place and significance of this institution in the legal system of states, based on the legal norms relating to the institution of the ombudsman, enshrined in the Constitutions of the Republic of Kazakhstan and Turkey. The advantages of the institution of the ombudsman, created as a mechanism for protecting the rights and freedoms of man and citizen, are also presented. The purpose of this research work is to develop recommendations for improving the legal regulation of the activities of the ombudsman institution in both countries in accordance with international standards. To achieve which, the tasks were set to compare domestic and foreign legislation, identify possible shortcomings and propose measures to eliminate them.

Key words: ombudsman institution, protection of human and civil rights and freedoms, human rights protection mechanism, democracy, ombudsman's competence.

ÖZET

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak tanınmasından bu yana, insan ve vatandaşın hak ve özgürlüklerinin korunması ve güvence altına alınması amacıyla uluslararası alanda birçok çalışma yapılmıştır. Böylece, 25 Eylül 2015'te BM'nin New York'taki genel merkezinde, devlet ve hükümet başkanları da dahil olmak üzere dünya liderleri, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin bir listesini içeren 2030'a kadar olan dönem için Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini kabul etti. Küresel sürdürülebilir kalkınmanın

hedeflerinden biri, ülkedeki insan haklarını koruyan ulusal insan hakları kuruluşlarının çalışmalarının kalitesini artırmaktır. Ombudsmanlık kurumu, insan haklarının korunmasında hukukun üstünlüğünün sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu amaçla ombudsmanlık kurumu sürdürülebilir kalkınma sürecine doğrudan katkı sağlamaktadır. Sonuçta ombudsmanlık kurumu, kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmanın, yolsuzlukla mücadele etmenin, adalete erişimi sağlamanın, hukukun üstünlüğünü korumanın, insan haklarını güvence altına almanın ve vatandaşların şikayetlerini objektif, özgür ve adil bir şekilde çözümlemenin bir yoludur. Makalede, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Anayasalarında yer alan ombudsmanlık kurumuna ilişkin hukuki normlardan hareketle bu kurumun devletlerin hukuk sistemindeki yeri ve önemi incelenmektedir. İnsan ve vatandaşın hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik bir mekanizma olarak oluşturulan ombudsmanlık kurumunun avantajları da aktarılıyor. Bu araştırma çalışmasının amacı, her iki ülkede de ombudsmanlık kurumunun faaliyetlerine ilişkin yasal düzenlemelerin uluslararası standartlara uygun olarak iyileştirilmesine yönelik öneriler geliştirmektir. Bunu başarmak için, yerli ve yabancı mevzuatı karşılaştırmak, olası eksiklikleri tespit etmek ve bunları ortadan kaldıracak önlemler önermek için görevler belirlendi.

Anahtar kelimeler: ombudsmanlık kurumu, insan hak ve özgürlüklerin korunması, insan haklarını koruma mekanizması, demokrasi, ombudsmanın yetkisi.

GIRIŞ

Her bağımsız devletin demokratik bir hukuk devleti olarak düzeyi, insan ve vatandaşın hak ve özgürlüklerini koruyacak bir mekanizma geliştirmektir. Etkinliği ve yasama kapsamı demokratik bir devletin varlığının temelidir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ekonomik, sosyal, teknolojik ve hukuk sisteminde meydana gelen değişiklikler, insan haklarının korunmasında çağın ihtiyaçlarına uygun reformları gerektirmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak tanınmasından bu yana, insan ve vatandaşın hak ve özgürlüklerinin korunması ve güvence altına alınması amacıyla uluslararası alanda birçok çalışma yapılmıştır. Böylece, 25 Eylül 2015'te BM'nin New York'taki genel merkezinde, devlet ve hükümet başkanları da dahil olmak üzere dünya liderleri, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinin bir listesini içeren 2030'a kadar olan dönem için Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini kabul etti. Küresel sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerinden biri, ülkedeki insan haklarını koruyan ulusal insan hakları kuruluşlarının çalışmalarının kalitesini artırmaktır [1]. Ombudsmanlık kurumu, insan haklarının korunmasında hukukun üstünlüğünün sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu amaçla ombudsmanlık kurumu sürdürülebilir kalkınma sürecine doğrudan katkı sağlamaktadır. Nitekim ombudsmanlık kurumu, kamu yönetiminde şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmanın, yolsuzlukla mücadele etmenin, adalete erişimi sağlamanın, hukukun üstünlüğünü korumanın, insan haklarını güvence altına almanın ve vatandaş şikâyetlerini objektif, özgür ve adil bir şekilde çözümlemenin bir yoludur [2] .

Bireylerin ve tüzel kişilerin ombudsmanlık kurumuna başvurması, toplumda hukuk kültürünün gelişmesini sağlamakta ve halkın adil bir sürece erişimini hızlandırmaktadır. Ombudsmanların tavsiyeleri doğrultusunda gerçekleştirilen reformlar, halkın kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyini artıracak ve yolsuzluğun önlenmesine yönelik tedbirlerin

alınmasını kolaylaştıracaktır [3]. Ayrıca Ombudsmanlık kurumu, kadınlar, engelliler, çocuklar, mülteciler gibi dezavantajlı grupların haklarını koruyan, toplumun bu kesiminin adalete erişimini sağlayan önemli bir mekanizmadır.

Dünyanın ilk ombudsmanlık kurumu resmi olarak 1809'da İsveç'te kuruldu. 1919 yılında Finlandiya'da, daha sonra da İskandinav ülkelerinde İsveç'ten bir ombudsmanlık kuruldu (Danimarka 1954, Norveç 1959). İkinci dalga Avrupa ülkeleri (1957'de Almanya, 1973'te Fransa, 1974'te İtalya) ombudsmanı benimsemiştir. Üçüncü dalga Anglo-Sakson ülkelerini (1967 Yeni Zelanda, 1967 Büyük Britanya, 1970 Kuzey İrlanda, 1966 Arizona-ABD), ardından dördüncü dalga BDT ülkelerinde (1997 Rusya Federasyonu, 2001 Belarus, 2002 Kırgızistan) meydana geldi. [4].

Farklı ülkelerde kurumun farklı isimleri vardır: ombudsman (İsveç, Finlandiya), parlamento komiseri (Kanada eyaletleri), parlamento idari komiseri (İngiltere, İrlanda), insan hakları komiseri (Rusya Federasyonu), kamu savunucusu (İspanya), arabulucu (Fransa). Kazakistan'da ombudsmana "insan hakları komiseri", Türkiye'de ise ombudsmana "kamu denetçisi" adı verilmektedir.

METODOLOJI

Bu makalenin metodolojisi, ulusal ombudsmanlık kurumunun Kazakistan ve Türkiye'deki faaliyetlerini düzenleyen iç mevzuat hükümlerinin ve uluslararası yasal belgelerin incelenmesi ve küresel düzeyde karşılaştırmalı bir analiz yapılmasıdır. Ayrıca analitik, yapısal ve sınıflandırma yöntemleri de kullanılmaktadır. Kazakistan ve Türkiye'de faaliyet gösteren ombudsmanlık kurumunun özelliklerini belirlemek amacıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Teorik düzeyde ombudsmanlık kurumunun faaliyet modelleri üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Ombudsman Kanunu'nu Değerlendirme

Kazakistan Cumhuriyeti'nde ombudsmanlık (insan hakları komiseri) kurumunun oluşumu, toplumun ve devletin gelişmesinin, toplumun demokratikleşmesinin ve ülkede insan haklarının korunmasına yönelik bir sistemin kurulmasının sonucudur [5].

Kazakistan'daki Ombudsman Enstitüsü 19 Eylül 2002'de kuruldu. O gün, 947 sayılı "İnsan Hakları Komiseri Kadrosunun Belirlenmesi Hakkında" Kararname imzalandı [6]. Bu Kararname, Ombudsmanın hukuki statüsünü ve yetkilerini düzenleyen Yönetmeliği onayladı. Ombudsman, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınırdı. Bu Kararnamenin uygulanabilmesi için Ulusal İnsan Hakları Merkezine ilişkin düzenlemeler onaylandı. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 5 Mayıs 2017 tarih ve 471 sayılı Kararnamesi ile Ombudsman kadrosuna atanma prosedürü değiştirildi. Başkanın tavsiyesi üzerine Senato tarafından atanır olarak değiştirildi. Devlet Başkanı Kassym-Jomart Tokayev, 15 Ocak 2021'de Parlamentonun yedinci toplantısının ilk oturumunun açılışında yaptığı konuşmada, Kazakistan'daki Ombudsmanlık kurumunun henüz tam potansiyelini göstermediğini kaydetti. Aynı zamanda ombudsmanlık kurumunun öncelikle bölgelerde güçlendirilmesi talimatını verdi. Ayrıca Ombudsmanlığa ilişkin özel bir yasanın çıkarılması da emredildi.

Kazakistan'da ombudsmanlık kurumunun kurulmasından yirmi yıl sonra, 29 Aralık 2021'de Kazakistan Cumhuriyeti "Kazakistan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiserliği Hakkında Kanun" imzalandı. Bundan önce Ombudsman'ın faaliyetleri Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan yönetmeliklerle düzenlenmekteydi. Kazakistan'da ombudsmanlık kurumunun kurulması sürekli çalışmanın sonucudur. Uzmanlar uzun yıllardır bu kurumun insan haklarının korunmasındaki önemi üzerinde çalışmış ve kuruluşunda dünya deneyimi biriktirmek için her türlü çabayı göstermişlerdir. Özellikle BM Kalkınma Programı, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşların altı çizilmelidir [7].

5 Kasım 2022'de genel referandumla "İnsan Hakları Komiserliği Hakkında" Anayasa Kanunu kabul edildi [8]. Böylelikle 29 Aralık 2021 tarihli "Kazakistan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiserliği Hakkında" yasa geçerliliğini kaybetmiş oldu. Bu Kanun, Kazakistan'daki İnsan Hakları Komiserinin atanması ve görevden alınmasına ilişkin usulü, yetkisini ve faaliyetlerinin ana yönlerini belirler. Anayasa düzeyinde ombudsmanın statüsünü tanımlayan özel bir madde 83-1 getirildi. Bu ayrıca devlet organları sistemindeki anayasal ve yasal statüsünü güvence altına alır ve devletin hukukun üstünlüğü devleti olarak statüsünü güçlendirir. Ombudsmana bireylerin savunması için dava açma hakkının yanı sıra Anayasa Mahkemesi'ne itiraz etme hakkı da dahil olmak üzere bağımsızlığını güvence altına aldı. Yasaya göre, Kazakistan'daki ombudsman, insan ve vatandaşın hak ve özgürlüklerini sağlamak ve bunların devlet organları ve yetkilileri tarafından ihlal edilmesini önlemek görevleri verilmiştir (Madde 1). Dolayısıyla, Kazakistan'ın şu anda ombudsmanın yasal statüsüne ilişkin anayasal temel ile ek yasal temeli birleştiren bir model kullandığı sonucuna varabiliriz.

1970'lerin sonlarında Türkiye'de ombudsmanlık kurumunun kurulması yönünde görüşler ortaya çıktı. Ancak siyasi ortamın müdahalesi nedeniyle gerçek bir sonuca ulaşmak mümkün olmadı [9]. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de ombudsmanlık kurumuna ilişkin tartışmalar yeniden alevlendi. Bu bağlamda tartışmalar; Ombudsmanın bağımsız ve tarafsız olabilmesi için kurumu temsil eden kişinin devlet organlarındaki konumu nedir; Ombudsman'ın yapısı nasıl olacak; Ombudsmanlık kurumu hukuki nitelikte midir? Ombudsmanlık kurumunun devletin yasama ve yürütme organları karşısındaki konumu nedir? Ombudsman olacak kişilerin nitelikleri ve hakları nelerdir? [10].

29 Haziran 2012 tarihinde Anayasa değişikliği sonrasında 6328 sayılı "Kamu Denetçiliği" Kanunu kabul edildi [11]. Kamu Denetçiliği Enstitüsü, Mart 2013 sonunda yürürlüğe girmesinin ardından başvuruları kabul etmeye başlamıştır. Bu kanunla Kamu Denetçiliği kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve kendi bütçesine bağlı olarak kamu tüzel kişiliğine sahip bir kurum olarak oluşturulmuştur (Madde 4). Ombudsmanlık Enstitüsü, Cumhurbaşkanının kişiliğine ilişkin konu ve kararlar ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin askeri faaliyetlerine ilişkin hususlar hariç olmak üzere, insan hakları ilkelerine uygun olarak tüm konularda denetim, araştırma ve danışma organıdır (Madde 5).

Kazakistan'da Ombudsman, Senato'nun önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından 5 yıllık bir süre için atanır. Kanunda ombudsman atanma usulüne ilişkin kurallar yer almamaktadır.Türkiye'de bu göreve, İnsan Hakları Araştırma Komisyonu üyeleri arasından seçilen Karma Komisyon'un gizli oyu ile 4 yıl süreyle seçilir.

Görüşümüze göre, kısa bir görev süresi (2 yıldan 4 yıla kadar), kurumun insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik etkinliğini etkileyebilir. Bunun nedeni, İnsan Hakları

Komiserinin göreve başlaması ve devlet kurumlarının başkanları, savcılık, mahkemeler, polis ve ceza infaz kurumlarıyla gerekli ilişkileri kurması gerekliliğidir. Öte yandan İnsan Hakları Komiseri'nin görev süresinin oldukça uzun olması (8 yıldan fazla) da şüphe uyandırıyor. Bu süre zarfında ombudsman gerekli hareket kabiliyetini ve esnekliğini kaybedebilir, insan ve vatandaşın hak ve özgürlüklerinin korunmasına olan ilgi zayıflayabilir. Bu nedenle bir ombudsman için en uygun görev süresinin 5-7 yıl olduğu görülmektedir.

Birçok ülkede İnsan Hakları Komiseri pozisyonunu doldurmak için mesleki gereklilik, hukuk eğitimi (Danimarka), yüksek hukuk eğitimi ve insan hakları ve özgürlüklerinin korunması alanında bilgi (Moldova) varlığıdır. Bazı ülkelerin mevzuatı, yüksek hukuk eğitiminin yanı sıra hukuk alanında pratik iş deneyimi de gerektirmektedir. Macaristan'da ombudsmanlık pozisyonuna sahip olmak için hukuk mesleğinde en az 10 yıllık, Hırvatistan'da ise en az 15 yıllık iş tecrübesi gerekmektedir. Romanya ve Slovenya'da ombudsman, anayasa mahkemesi yargıçlarının, İzlanda ve Norveç'te ise Yüksek Mahkeme yargıçlarının şartlarını yerine getirmek zorundadır. Çok yüksek ahlaki niteliklere sahip bir avukat olmalı ve hukuk alanında belirli bir yetkiye sahip olmalıdır [12].

Ombudsmanlık faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması kanaatimizce, iki faktöre bağlı olacaktır. Birincisi, ombudsman tarafından kanunla kendisine verilen tüm yetkilerin pratik olarak uygulanması için koşulların tutarlı bir şekilde yaratılması ve faaliyetlerinde tüm hükümet organları sistemi tarafından yardım sağlanmasıdır. İkincisi ise ombudsmanlık pozisyonuna başvuran adaylara kanunla getirilen şartların artırılmasıdır. Yabancı ülkelerin insan hakları faaliyetlerinde deneyim gereklilikleri, yüksek ahlaki ve etik ilkeler, hümanizm ve adalet değerleri ile ilgili olumlu kanıtlanmış uygulamaları, ombudsmanlık pozisyonuna adayların gerekliliklerini belirlerken yasa koyucu tarafından ödünç alınabilir. Ombudsman'ın yetkilerini yalnızca yetkili ve saygı duyulan insan hakları savunucularının en etkin şekilde kullanabileceğine ve bu kurumun güçlenmesine ve gelişmesine katkıda bulunabileceğine şüphe yoktur.

Venedik Komisyonu, ombudsmanlık kurumlarına ilişkin 2019 yılında "Kamu Denetçiliği Kurumunun Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin İlkeleri" kabul etti. Bu ilkeler, 2 Mayıs 2019 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından da onaylanmıştır. Venedik ilkelerinin en önemli vurgusu bağımsız, tarafsız, şeffaf, adil ve hakkaniyete dayalı bir ombudsmanlık mekanizmasının kurulmasıdır. Anayasa, 6328 sayılı Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ve diğer yasal düzenlemeler dikkate alındığında, ombudsmanlık kurumunun yukarıda belirtilen Venedik ilkelerinin çoğuna uyum sağladığı görülmektedir. Ancak Venedik İlkeleri'nin 16. maddesinde de belirtildiği gibi ombudsmanların kendi inisiyatifleriyle soruşturma ve inceleme yapmaları önemlidir. Bu bağlamda Türk Ombudsmanına kendi inisiyatifiyle soruşturma yapma yetkisi verilmesi, insan hakları, engellilik, çocuk ve kadın hakları konularının ele alınmasına önemli katkı sağlama fırsatı sağlayacaktır. Ayrıca birçok ülkede ulusal önleme mekanizmalarına sahip, yargı süreçlerine katılma ve davaları Anayasa Mahkemesine gönderme yetkilerine sahip ombudsmanlık kurumları bulunmaktadır. Bu bağlamda Venedik İlkeleri, Paris İlkeleri ve AB İlerleme Raporlarının Türk Ombudsmanına ulusal bir önleme mekanizması, yargılamaya katılma ve Anayasa Mahkemesine dava açma hakkı tanıması yerinde olacaktır. Bu bağlamda Kazakistan Ombudsmanlık Enstitüsünün yetkileri 5 Kasım 2022 tarihinde kabul edilen Anayasa Kanunu ile düzenlenmiştir. Başka bir deyişle, Kazakistan Ombudsmanına özel gruplarla ilgili insan haklarının korunması konusunda mahkemede dava açma hakkı, insan hak ve özgürlüklerinin kanunla ihlal edildiği durumlarda

ise Anayasa Mahkemesine başvurma hakkı tanınmıştır. Ombudsman, 5 Haziran 2022'de yapılan cumhuriyet referandumu sonucunda kabul edilen Anayasa değişiklikleri kapsamında Anayasa Mahkemesi'ne itiraz hakkını elde etti. İnsan hakları savunucuları ayrıca komitelerin, çalışma gruplarının ve Parlamentonun her iki kanadının oturum ve toplantılarına da katılabilirler.

Ayrıca, iç hukukun ve uluslararası yargı sistemlerinin her düzeyinde uzman görüşü sağlayan üçüncü bir taraf olarak adli işlemlere müdahale etme yeteneği, ombudsmanlık kurumlarının kullanabileceği temel pratik araçlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Ombudsman da dahil olmak üzere, insan haklarının korunmasına yönelik ulusal kurumların, yalnızca ulusal mahkemelerde değil, aynı zamanda insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası kuruluşlarda da üçüncü taraf olarak hareket etme fırsatından daha fazla yararlanması gerektiği unutulmamalıdır. Avrupa Ombudsman Ağları, Strazburg'daki duruşmalara katılımı güçlendirmek için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile yakın işbirliği içinde çalışıyor. Venedik İlkeleri'nin 19. maddesi şöyle diyor: "Ombudsman, soruşturma sonucunda yasa ve yönetmeliklerin veya genel idari işlemlerin anayasaya aykırı olduğunu kanıtlama hakkına sahiptir. Ayrıca ombudsman mahkemede ve duruşmalarda söz hakkına sahip olmalıdır."

Kazakistan'da "İnsan Hakları Komiserliği Hakkında" Kanun nispeten yakın zamanda kabul edilmiş olmasına rağmen, uluslararası standartlara uymayan bir takım normlar içermektedir. Şu anda İnsan Hakları Komiseri, Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine Senato tarafından seçilmektedir. Aynı zamanda, Venedik İlkeleri, aday seçim prosedürünün boş kontenjanların kamuya duyurulmasını içermesini ve çok çeşitli potansiyel adayların katılımına açık olmasını tavsiye etmektedir. Ombudsman'ın faaliyetleri esas olarak hukuki alanla ilgilidir. Bu nedenle, mevzuatın iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak, insan hakları ihlallerine ilişkin şikayetleri değerlendirmek ve mahkemeye gitmek de dahil olmak üzere yetkilerini doğru bir şekilde kullanabilmesi için hukuk bilgisine sahip olması gerektiğine inanıyoruz. Mevcut yasa, ombudsman adayına, işinin etkinliğini olumsuz etkileyebilecek bu tür zorunluluklar getirmemektedir. Bu bağlamda, hukuk eğitiminin varlığının Ombudsman adaylığı kriterleri arasında yer almasının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca, Kazakistan Cumhuriyeti İnsan Hakları Komiseri'nin görev süresinin kanunla beş yıl olarak belirlendiğini de belirtmek gerekir. Venedik İlkelerine göre görev süresinin atama makamının süresini aşması gerekmektedir. Temsilciyi atayan organın yani Senatonun görev süresi 6 yıldır. Dolayısıyla bu bölümde Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Kanaatimizce bir diğer sorun, ombudsmanlık kurumunun etkin ve kaliteli hizmet verebilmesi için devletin ayırdığı fonun miktarıyla ilgilidir. Örneğin deneyimli personelin çalışmaya nasıl teşvik edileceği ve enstitüde çalışan çalışanların niteliklerinin nasıl geliştirileceği mali konularla ilgili olarak, Venedik İlkeleri, Paris İlkeleri'nde belirlenen yeterlilik ilkesini, yani bir kurumun etkin ve tam olarak çalışabilmesi için finansman sağlanması gerekliliğini yeniden teyit etmektedir (İlke 21). Aynı zamanda Ombudsman için yüksek maaş ve yeterli emeklilik maaşı sağlanmasının gerekliliğini de vurguluyorlar. Ancak Venedik Komisyonu, ombudsmanlık kurumlarının bütçesinin belirlenmesine ilişkin daha ayrıntılı yönergeler geliştirmekten kaçındı. Ombudsman için, kurumu mevcut hükümetin Ombudsman üzerinde uyguladığı mali baskıdan koruyacak olası bir bütçeleme mekanizmasının olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Kamunun güveninin eksikliği ombudsmanlık kurumunu olumsuz yönde etkileyebilir. Ombudsmanlık kurumuna güven şeffaflık ve hesap verebilirliği gerektirir. Örneğin, Venedik İlkeleri atama süreci, görev süresi, finansman, işe alım ve personel alımı, iletişim ve sivil topluma katılım gibi belirli konuları kapsamaktadır. Ayrıca kurumun internet sitesinde Ombudsmanın faaliyetleri ve şikayette bulunma usulüne ilişkin talimatlar kamuoyuna açık ve anlaşılır olmalıdır. Ombudsmanlık kurumuna ilişkin kamuoyunun farkındalığının arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Kamunun güveni, ombudsmanlık bürolarının meşruluğunun korunmasında önemli bir bileşendir. Bu, ombudsmanlık kurumunun popülaritesine ve bilinirliğine bağlıdır. Televizyon ve medyanın kullanımı tanıtım ve farkındalık yaratmanın etkili bir yoludur.

Ombudsmanlık kurumlarını yaygınlaştırmanın bir diğer yolu da açık günlerdir; bunun bir örneği Ombudsman Günü'dür. Ekim ayının her ikinci perşembe günü, dünyanın dört bir yanındaki ombudsman kuruluşları Ombudsman Günü'nü kutluyor. Bu gelenek Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır ve kamuoyunu ombudsmanlığın tarihi ve uygulamaları hakkında eğitmek için bir fırsat olarak hizmet etmektedir.

Ombudsman'a elektronik erişim birçok kişinin şikâyette bulunmasını kolaylaştırsa da özellikle okuma yazma bilmeyen, dijital engelli, az eğitimli ve yoksul kesimin sorunlarını çözmemektedir. Bu nedenle halkın enstitüyle kişisel temas kurmasına olanak tanıyan bölge ofislerinin olması çok faydalıdır. Özellikle Türkiye gibi büyük bir ülkede, nüfusun önemli bir bölümünün Ombudsmanlık hizmetlerinden etkin bir şekilde yararlanabilmesinin sağlanması önemlidir.

Kamu denetçilerinin geniş bir erişim ve nüfuz elde etmek için STK'lar ve sivil toplumla yakın işbirliği içinde çalışması önemlidir. İdeal olanı, insanları ombudsmana yönlendirebilecek ve ortaya çıkan sorunlar hakkında ombudsmanı bilgilendirebilecek bir örgütler ağının oluşturulmasıdır. İnsanların sorunları çözebilmeleri ve sorunlarını nereye yönlendireceklerini bilmeleri gerekiyor. Halkın eğitimi, ombudsmanlık bürolarının başarısında ve güvenilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır.

Ombudsman kurumlarının tam anlamıyla etkili olabilmesi için, her kökenden ve engelli insan, ombudsmanlık hizmetlerinden haberdar olmalı ve bu hizmetleri rahatça kullanabilmelidir. Örneğin Birleşik Krallık'ta görme engelli, sağır veya işitme güçlüğü çeken kişilere ve öğrenme güçlüğü çeken kişilere Halk Sağlığı Ombudsmanı (PHSO) aracılığıyla erişim olanağı sunulmaktadır. Sonuç olarak, ombudsmanlık kurumunun gelişimi ve tanınma düzeyi, bu devletin vatandaşlarının haklarını korumaları için uygun koşulların yaratıldığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/
2. TYNDALL, Peter, (2018), "Role of the Ombudsman In Protecting Environmental Rights", https://www.ombudsman.ie/news/role-of-the-ombudsman-in/ (Erişim tarihi: 22.01.2023)
3. LANGEN, Maaike, (2021), "Eight Ways Ombuds Institutes Can Contribute to the SDGs", https://sdg.iisd.org/commentary/guest-articles/eight-ways-ombuds-institutes-can-contribute-to-the-sdgs/ (Erişim Tarihi: 03.01.2023)
4. Saidov F.Z. Yabancı ülkelerde ombudsmanların anayasal ve hukuki statüsü.\\ Rusya İçişleri Bakanlığı Yönetim Akademisi Tutanakları.- - № 2(62). – 2022.- 28 sayfa.\\ Саидов Ф.З. Конституционно-правовой статус омбудсменов в зарубежных странах.\\ Труды Академия Управления МВД России. - № 2(62). – 2022.- стр. 28
5. 5. Bashimov M.S. İnsan hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik bir araç olarak Ombudsmanlık Enstitüsü\\ Vestnik KazNU. Dizi Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Hukuk.-2006г.-№ 2., sayfa 105. \\Башимов М.С. Институт омбудсмена как инструмент защиты прав и свобод человека\\ Вестник КазНУ. Серия международное отношения и международное право.-2006г.-№ 2., с. 105.
6. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 2002 tarih ve 947 sayılı Kararnamesi ile onaylanan "İnsan Hakları Komiserliği Hakkında" Yönetmelik \\ҚР Президентінің 2002 жылғы № 947 Жарлығымен бекітілген «Адам құқықтары жөніндегі Уәкіл туралы» Ереже \\ САПП РК.-2002.-№322.
7. https://malimetter.kz/kazakstan-respublikasyndagy-adam-kukyktyry-zhonindegi-uakil-institutynyn-kalyptasuy-zhane-onyn-azamattardyn-kukyktaryn-korgaudagy-roli/
8. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000154
9. Avşar, B. Zakir, Ombudsman / Kamu Denetçisi. – Hayat Yayınları. – İstabnul. – 2012.- 244 бет.
10. Özden, Kemal – Gündoğan, Ertuğrul, Ombudsmanlık sistemi: Tanımı, Trihi gelişimi, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiyedeki Uygulanabilirlik Tartışmaları. \\Türkiye Günlüğü.- sayı 62. – Eylül- Ekim 2000, 48-54 бет.
11. № 6328 KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU KANUNU. Tarih: 29/6/2012 Sayı : 28338.
12. Drozdova A.M. Parlamento İnsan Hakları Komiserliği Enstitüsü: ders kitabı. ödenek. Ryazan: Konsept 2016, sayfa 155.\\ Дроздова А.М. Институт парламентского Уполномоченного по правам человека: учеб. пособие. Рязань: Концепция, 2016. 155 с.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Climate Change Education: Importance and Implications For A Sustainable Future In India

Asst.Prof.Dr.Vishnu Laxman
GITAM Business School, Bengaluru India
vlaxman@gitam.edu

Vivek V.
IGNOU, India
vivekcet@gmail.com

ABSTRACT

The world is going through one of the most significant ecological emergencies in human history, which poses severe hazards to societies, economies, and ecosystems. (Mitu et al., 2022). The general public, scientists, and policymakers worldwide are very anxious about the ongoing global warming that began with the Industrial Revolution. Since climate change is intertwined with other significant concerns, such as economic growth and poverty alleviation, the issues related to climate change are a multifaceted global challenge. To face the challenge, progress must be registered in several areas: reduction in greenhouse gas emissions, invention and dissemination of eco-friendly technology, and execution of prudent public policies. Equally important is providing formal and informal education regarding climate change and training the public as much as possible. There is a pressing need to educate people on how they may play an integral role in climate change mitigation and adaptation, encompassing the government authorities, the workforce, and the general public.

Keywords: Climate change education, adaptation, mitigation, sustainable future.

INTRODUCTION

The world is going through one of the most significant ecological emergencies in human history, which poses severe hazards to societies, economies, and ecosystems. (Mitu et al., 2022). The general public, scientists, and policymakers worldwide are very anxious about the ongoing global warming that began with the Industrial Revolution. Since climate change is intertwined with other significant concerns, such as economic growth and poverty alleviation, the issues related to climate change are a multifaceted global challenge. To face the challenge, progress must be registered in several areas: reduction in greenhouse gas emissions, invention and dissemination of eco-friendly technology, and execution of prudent public policies. Equally important is providing formal and informal education regarding climate change and training the public as much as possible. There is a pressing need to educate people on how they may play an integral role in climate change mitigation and adaptation, encompassing the government authorities, the workforce, and the general public.

India's natural environment, economy, and society are all undergoing more frequent and intense consequences of climate change. Extreme challenges that India is at present confronting include heatwaves, floods, monsoons, and depleting groundwater supplies. The adverse impacts of heatwaves are reflected in human health, agriculture, and water supplies. Due to the delay on the issue, the terrible economic and social consequences of climate-related losses in India might

reach US$35 trillion in the next 50 years, with specific effects on the health and agricultural sectors (Choudhary, 2022). The northern parts of India are expected to experience the most significant temperature increases, with yearly minimum and maximum temperatures probably rising by more than the national average. The poor in urban and rural areas, those without assets, and minority groups are likely to be the most disproportionately susceptible to damage and loss caused by climate change. Inequalities will likely grow, and poverty will prevail without considerable adaptation and mitigation of disaster risks. To safeguard the population from the extensive and varied increases in anticipated hazard intensities, disaster risk reduction, and adaptation should be the highest priority in India. (India Climate Risk Country Profile, 2021).

Despite a growing understanding of climate change, it is necessary to integrate climate change teaching within India's educational system successfully. The absence of standardized curricula and inadequate teacher preparation hampers the efficient transfer of knowledge and abilities relevant to climate change. By analyzing the significance of climate change education and outlining ideas for its inclusion, this paper seeks to close this gap. The paper examines the growing body of literature, including existing policies and projects highlighting the significance of imparting knowledge regarding climate change and its implications for a sustainable future, and suggests a conceptual framework.

Objectives

1. To emphasize the importance of climate change education for a sustainable future.
2. To probe into the implications of integrating climate change education into the national curriculum.
3. To propose recommendations for enhancing climate change education in India.

Methodology

The study reviews the significant works in the existing literature to understand the trends in climate change education globally. In order to understand the status of current climatic change and related issues in Sri Lanka, reports published by international bodies such as the World Bank, the Government, and other agencies are scrutinized. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) reports are also extensively referred to. To propose policy recommendations to enhance climate change education in India works from various nations and recommendations of international bodies are considered. A conceptual framework is formulated as a result of the discussion.

Discussions

Education on aspects of climate change is imperative to create public awareness and empower and motivate citizens to foster group action for a sustainable future. Thus, Climate Change Education has a crucial role in aiding the general public, especially the next generation, to comprehend and relate to the issues, change their lifestyles to reduce greenhouse gas emissions and adapt to evolving local conditions. Climate change education significantly affects information acquisition, attitude development, and behavior modification among varied local, regional, and global populations (*Climate Change Education for Sustainable Development*, 2010).

It is widely acknowledged that as climate change accelerates, even modest rises in average temperatures will increase the kind, frequency, and severity of extreme events, such as floods, heatwaves, droughts, and heavy precipitation(Calvin et al., 2023)Because of unsustainable development methods, the detrimental impacts of climate change on people and ecosystems will only worsen, necessitating mitigation and adaptation activities vital for the survival of social-ecological systems.(Colocci et al., 2023).The marine ecosystem and the numerous

products and amenities on which human society and economies rely are facing an increasing threat from the synergistic effects of climate change and marine litter(Lincoln et al., 2023).The studies point out that a Social Ecology of Responsibility Framework (SERF) is advanced concerning the climate issue by Deborah Britzman's conceptualization of "difficult knowledge" and Michael Rothberg's concept of "the implicated subject." This approach highlights how it is impossible to distinguish between state-corporate climate-related harms and private, individual acts that contribute to ecological disasters(Bryan, 2022). It is anticipated that novel strategies, such as climate-smart development in coastal urban areas, would significantly boost livelihood resilience(Calvin et al., 2023). A substantial commitment must be made to deploying clean and renewable energy sources, energy efficiency measures, and the promotion of sustainable mobility, in addition to fostering sustainable consumer behaviors, to achieve a sustainable and just energy transition.(Buonomano et al., 2023).

Sustainable development involves a worldwide initiative that commences with education and academia. Climate Change Education has become increasingly crucial in tackling the ongoing environmental catastrophe (Puttick & Talks, 2022). Developing appropriate techniques and resources for adapting to extreme weather events and calamities is worthy of being incorporated into educational activities from elementary school to higher institutions (Dzvimbo et al., 2022). The need for fundamentally transformational, justice-focused versions of climate change education that possess the power to oust prevailing policies, practices, and ideologies is on the rise as the ramifications of global warming become more varied and pervasive. It is imperative to have climate change education to go beyond learning about the science of climate change and instead embrace pedagogies that encompass the emotions of living with climate change, such as enabling constructive hope for the future through action. This aligns with a long-standing body of environmental education research. One of the most significant tasks that policymakers can do is to keep pushing schools to set up teacher professional development that gives every child access to adequate and transformative climate change education (Rushton et al., 2023). Universities worldwide are increasingly cognizant of their commitment to providing society and students with the competencies necessary to contribute substantially to climate change adaptation and mitigation. They are ready to play a role in addressing a global concern but whose implications mostly resonate locally by integrating teaching activities with climate change research programs (Rushton et al., 2023). It has been extensively established that those educational initiatives improved students' perceptions of and attitudes toward nature and natural resources by enhancing their knowledge of biodiversity, ecosystem services, and drivers of change. (Børresen et al., 2023). Youngsters who use the internet often participate in online environmental education initiatives that schools provide. (Mitu et al., 2022).

Here are some other insights from the existing literature, which throws light on climate change education, its needs, and popular practices.

When crafting climate change education programs, educators ought to consider their audience's needs and expectations rather than simply adhering to their own ideas and judgments. In educational settings, message framing can be applied as a means for minimizing cognitive burdens for both visitors and staff, making climate change messages more effective and understandable. A more open and appropriate engagement can be fostered by recognizing and considering the diverse perceptions and concerns of both audiences and institutions, which will improve the audience's understanding of climate change (Stylinski et al., 2017). Despite having favorable attitudes towards sustainability and climate change acceptance, it throws light on the participants' inadequate understanding of climate change. There is a disparity in knowledge of climate science among various disciplines, with scientific-focused majors having the highest

knowledge and most positive attitudes, while engineering and mass communication majors have the lowest (Wodika & Schoof, 2017).

While comparing the expectations of audiences and educators' perceptions of climate change education in non-formal scientific education institutions. It finds two gaps: the divergence between what educators think visitors "need to know" and what visitors say they "need to know," despite acknowledging climate change's significance to institutional goals. The report stresses the necessity for institutions to talk about how climate change issues fit with ongoing educational initiatives as well as the best methods for messaging and support staff to satisfy audience expectations. It emphasizes how educators' preconceived notions and biases might affect the message they convey to guests and program participants (Stylinski et al., 2017).

As a means to plug the knowledge gap between what the state wants citizens to know and what citizens actually know, the research emphasizes the vitality of public participation in climate change education policies. To boost public understanding of climate change, messaging can be done that is easy to understand, repeated, and delivered by credible sources. This points towards the requirement for trustworthy and accurate teaching resources (Wodika & Schoof, 2017). The role of Grassroots Organisations (GROs) in creating awareness, stimulating neighborhood involvement, articulating public policy, and eliciting feedback is worth mentioning. Due to their proximity to the community, GROs have shown promising results regarding involving residents, addressing program efficacy and implementation, and informing policy-making at national and international levels (Wi, 2019). The GRA (Grass Root Approach) framework can be used to implement new campaigns and activities, updating the current policy. It includes six stages - formulation, informational delivery, consultation, participation, feedback, and advice. Despite the participants' lack of confidence in the media as an authoritative source, there is still an impact of media-based sources on their understanding of climate change. As indicators of knowledge and attitudes about climate change, the studies also point to family-based factors (Wi, 2019).

References

Børresen, S. T., Ulimboka, R., Nyahongo, J., Ranke, P. S., Skjaervø, G. R., & Røskaft, E. (2023). The role of education in biodiversity conservation: Can knowledge and understanding alter locals' views and attitudes towards ecosystem services? *Environmental Education Research*, *29*(1), 148–163. https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2117796

Bryan, A. (2022). Pedagogy of the implicated: advancing a social ecology of responsibility framework to promote deeper understanding of the climate crisis. *Pedagogy, Culture and Society*, *30*(3), 329–348. https://doi.org/10.1080/14681366.2021.1977979

Buonomano, A., Barone, G., & Forzano, C. (2023). Latest advancements and challenges of technologies and methods for accelerating the sustainable energy transition. In *Energy Reports* (Vol. 9, pp. 3343–3355). Elsevier Ltd. https://doi.org/10.1016/j.egyr.2023.02.015

Calvin, K., Dasgupta, D., Krinner, G., Mukherji, A., Thorne, P. W., Trisos, C., Romero, J., Aldunce, P., Barrett, K., Blanco, G., Cheung, W. W. L., Connors, S., Denton, F., Diongue-Niang, A., Dodman, D., Garschagen, M., Geden, O., Hayward, B., Jones, C., … Ha, M. (2023). *IPCC, 2023: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II, and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland.* (P. Arias, M. Bustamante, I. Elgizouli, G. Flato, M. Howden, C. Méndez-Vallejo, J. J. Pereira, R. Pichs-Madruga, S. K. Rose, Y. Saheb, R. Sánchez Rodríguez, D. Ürge-

Vorsatz, C. Xiao, N. Yassaa, J. Romero, J. Kim, E. F. Haites, Y. Jung, R. Stavins, … C. Péan, Eds.). https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647
'Choudhary, K. (2022, November 2). *How is India tackling climate change?* Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment.

Climate change education for sustainable development. (2010).

Colocci, A., Gioia, E., Casareale, C., Marchetti, N., & Marincioni, F. (2023). The role of sustainable energy and climate action plans: Synergies with regional sustainable development strategies for a local 2030 agenda. *Environmental Development*, *47*. https://doi.org/10.1016/j.envdev.2023.100894

Dzvimbo, M. A., Mashizha, T. M., Zhanda, K., & Mawonde, A. (2022). Promoting sustainable development goals: Role of higher education institutions in climate and disaster management in Zimbabwe. *Jamba: Journal of Disaster Risk Studies*, *14*(1). https://doi.org/10.4102/JAMBA.V14I1.1206

India climate risk country profile. (2021). www.worldbank.org

Lincoln, S., Chowdhury, P., Posen, P. E., Robin, R. S., Ramachandran, P., Ajith, N., Harrod, O., Hoehn, D., Harrod, R., & Townhill, B. L. (2023). Interaction of climate change and marine pollution in Southern India: Implications for coastal zone management practices and policies. In *Science of the Total Environment* (Vol. 902). Elsevier B.V. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.166061

Mitu, K., Jones, N., Vintges, J., & Devonald, M. (2022). Climate Risks and Truncated Opportunities: How Do Environmental Challenges Intersect with Economic and Social Disadvantages for Rohingya Adolescents in Bangladesh? *Sustainability (Switzerland)*, *14*(8). https://doi.org/10.3390/su14084466

Puttick, S., & Talks, I. (2022). Teachers' sources of information about climate change: A scoping review. *Curriculum Journal*, *33*(3), 378–395. https://doi.org/10.1002/curj.136

Rushton, E. A. C., Sharp, S., Kitson, A., & Walshe, N. (2023). Reflecting on Climate Change Education Priorities in Secondary Schools in England: Moving beyond Learning about Climate Change to the Emotions of Living with Climate Change. *Sustainability (Switzerland)*, *15*(8). https://doi.org/10.3390/su15086497

Stylinski, C., Heimlich, J., Palmquist, S., Wasserman, D., & Youngs, R. (2017). Alignment between informal educator perceptions and audience expectations of climate change education. *Applied Environmental Education and Communication*, *16*(4), 234–246. https://doi.org/10.1080/1533015X.2017.1333052

Wi, A. (2019). Citizen participation as a key enabler for successful public education policies in climate change mitigation in Singapore. *International Research in Geographical and Environmental Education*, *28*(1), 53–69. https://doi.org/10.1080/10382046.2018.1430789

Wodika, A., & Schoof, J. (2017). Assessing climate change education on a midwestern college campus. *Applied Environmental Education and Communication*, *16*(4), 262–275. https://doi.org/10.1080/1533015X.2017.1348268.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Assessing the Effects of Violent Conflicts on Women's Livelihoods Opportunities in Nigeria

Oluwasegun OGUNSAKIN
Ekiti State University, **Nigeria**
segunogunsakin4r@gmail.com

ABSTRACT

This research focused on assessing the effects of violent conflict on women's livelihoods opportunities in Nigeria. With the high wave of attacks and criminal activities across Nigeria, there are records of destruction of women's livelihood sources creating gaps and lasting negative impact on socio-economic development. The study engages in the use of an exploration methodology that is connected to an empirical review of the literatures. At the same time, the secondary sources of data include articles, government publications, newspapers, and the Internet. Also, specific questions guiding the research include the following:

1. What are violent conflicts that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
2. What are the recurrent causes of violent conflicts that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
3. In what areas have violent conflicts been affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
4. What challenges does the government face in tackling the violent conflicts affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
5. What strategies should the government and communities take to protect women's livelihood opportunities in Nigeria?

There are violence conflict that is often portrayed as religious - such as between Muslims (Fulani herdsmen and agro-pastoralists) and Christians (peasants or agro-pastorals of non-Fulani heritage) - and is causing widespread devastation in the country. Through the activities of all the implications of violent conflict, women are denied livelihood opportunities resulting in structural poverty. The study concluded and recommended that the Nigerian government protect women's livelihoods from being destroyed by the activities of criminal and other violent conflicts that are ongoing in the country. It is vital to provide strong support and other empowerment programs for displaced women from their local communities. The action in ending violent conflicts and attacks on women should be taken seriously by government agencies, including building strong business opportunities that are sustainable for them. The study also provided that the international community, including united nations and nongovernmental organizations, collaborate with women and local communities affected by violent conflict in Nigeria.

Keywords: Violent conflict, Income, Women, Livelihood, Nigeria.

INTRODUCTION

Nigeria is currently faced with violent conflict and other unending crises from socio-economic inflation. Meanwhile, a report from NextierSPD (2023) indicated that over 60,000 people died from insecurity and violent conflict over day years ago. Moreover, the recorded violent conflicts include riots, bandits, farmer-herder disputes, communal clashes, and separatist rebellions that continue to engulf the country. Women being part of the group faced with violence is mostly impacted by the current menace of Nigeria's situation. The operations of the Boko haram insurgency group and the Fulani militants, including banditry, have displaced women engaging in farming, entrepreneurship, trading, civic works, and other livelihood opportunities (Osewezina, 2015).This has pushed backward the socioeconomic development of Nigeria.

Nigerian women are recognized as champions of business development and driving the country's economy to important heights.

Women's livelihood opportunities are endangered daily due to violent conflict and other insecurity challenges in the country. Also, violent conflicts in Nigeria are facilitated by the proliferation of weapons, high unemployment, poverty, politicization of security services, and misuse of resources (Anuku, 2022). A culture of impunity among government officials leads to a lack of accountability, poor governance, and failed institutions. Livelihood opportunities for women are important. In most cases, rural and urban households rely on agriculture, agricultural practices, animal husbandry, and animal husbandry to support women's livelihoods. Some livelihood strategies are wage labor, social pensions, remittances from household members, and other government or private organizations (Kapur, 2013).

According to the Permanent Secretary of the Federal Ministry of Agriculture and Rural Development in Nigeria, Mr. Sunny Echono quoted that:

> "Despite these challenges, women are the cornerstone of agricultural production, processing, marketing and utilisation. "They (women) play vital roles in the maintenance of our families, investing as much as 90 per cent of their income in the families compared to 35 per cent for men'' (Premium Times, 2015).

The effect of violent conflicts has created a gap and unending worse in women's livelihood opportunities, especially women living in rural communities, as they are sacked from their farmlands, market, and other business centers. This leads to economic crises and high levels of violence experienced by women and their families. Consequently, the purpose of this paper is to analyze a synthesis of the effects of violent conflicts on women's livelihood opportunities in Nigeria. In the following sections, the study examines first the concept of violent conflict, women, and livelihood opportunities. While the following research questions will be engaged in order to have a proper understanding of the study:

1. What are violent conflicts that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?

2. What are the recurrent causes of violent conflicts affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
3. In what areas have violent conflicts been affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
4. What challenges does the government face in tackling the violent conflicts affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?
5. What strategies should the government and communities take to protect women's livelihood opportunities in Nigeria?

METHOD

This study used secondary sources from literature, articles, government reports, and the internet. The content analysis of data was done to ensure the objectives were achieved. In contrast, an empirical literature review is done on the effects of violent conflicts on women's livelihood opportunities in Nigeria.

Conceptual Clarification

Violent Conflict: Conflict is defined as "a mismatch of interests, goals, values, needs, expectations and social cosmology (or ideology)" (Denen, 2005, p. 3). In violent conflict, two or more parties use physical force to settle competing claims or interests. Although violent conflict may only involve non-state actors, the term is often used interchangeably with clashes among communities, including those involving government (Frère & Wilen, 2015). Conflict over resources is considered one of the main causes of conflict in Africa (Williams, 2011).

Woman: The word "woman" can be used generally for any female human, or more specifically, to refer to a mature woman instead of a girl. Therefore, a woman is a mature female human (Venes, 2017).

Livelihood Opportunities: Livelihood means a series of economic activities involving self-employment and employment through donations, which may be human or material. Livelihood opportunities refer to opportunities that rural or urban communities use to maintain their livelihoods (Kapur, 2019). Meanwhile, livelihood opportunities include farming, education, animal husbandry, vocational training, trading, extra-curricular activities, nutrition, diet, etc.

DISCUSSION

What are violent conflicts that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?

Since 2009, hundreds of women and girls have been kidnapped, sexually abused, and forced to marry jihadists. The trauma of losing husbands and children due to conflict has left unforgettable memories for some women. The suffering of women in the Boko Haram conflict as victims and perpetrators is unique and must be addressed with women-friendly solutions

(Nextier SPD, 2020). Meanwhile, this study portrays the following violent conflicts that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria:

1. Violent conflict between herders (mainly Fulani) and farmers (various ethnic groups) in the states of Kaduna, Adamawa, Taraba, Plateau, and Benue, including other parts of Nigeria (Opitz-Stapleton et al., 2022).
2. Salawu (2010) and Igbuzor (2011) identified ethno-religious conflict as one of Nigeria's main causes of unsafety and economic depletion. The clashes between different religions have impacted the women's livelihood opportunities in Nigeria because most of the conflict resulted in the burning down of basic infrastructures like the marketplace and important economic centers (Achumba & Ighomereho, 2013).
3. There is a tussle over control of communities' traditional and religious bodies (El-Bushra, Ladbury and Ukiwo, 2013). This creates a high level of community crisis, thereby making women more vulnerable to losing their livelihood.
4. Political conflicts. There is a high level of electoral conflict in Nigeria. These conflicts are observed to be motivated by politicians in order to gain more control of power in the country.
5. Gender-based violence also significantly impacts women' and girls learning opportunities in Nigeria. For example, violence such as using girls as domestic servants forced marriages, and child labor (Okeke, Nzewi and Njoku, 2008).
6. Insurgencies conflict from Boko haram and other religious extremism groups.

The activities of terrorist groups and other criminals have engaged in attacks included bombing churches, schools, and police stations with improvised explosive devices (IEDs), shooting innocent civilians, mostly with AK47 rifles, kidnappings of girls and women (sometimes men), destroying oil facilities, and bombing railroads on March 28, 2022, in Katari, Kaduna state (Afolabi, 2022). There have also been instances of destruction of agricultural produce, mass burning of houses, and kidnapping of travelers on the street for ransom. As a result of the security challenges above, many people have lost their homes, and many children have become orphans with no hope for the future. In addition, national growth can be hampered by the uncertainty issues described above (Obi, 2015). Many of the kidnapped girls were forced into marriage by members of Boko Haram. A good example is the case of a young girl, Leah Sharibu, who already has two children (BBC News, 2021). This situation is evidence of a high level of unsafe and violent conflict.

What are the recurrent causes of violent conflicts that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?

To curb the incessant violent conflict, a vital starting aim should be to understand the causes of violent conflicts and examine the sources of societal instability in Nigeria. From exploration and engagement with literature that is centered on conflict, peace, and development, the following are identified as recurrent causes of violent conflict that are affecting women's livelihood opportunities in Nigeria:

Ethnic harassment and abuse: For selfish political and economic reasons, some people, especially those in public office, often mobilize along ethnic lines to strengthen their political

and power base resulting in violent conflict during and after the election in Nigeria (Ikeke, 2014).

Land and water disputes: Failure to address land inequalities and other structural issues has contributed to negative growth and violent conflicts in several countries with different conflict actors. Grono (2011) identified the following as causes of violent conflict:

1. Weak security network with low capacity.
2. The tension between community members and popular demands for more political space.
3. The climate crisis intensifies competition for scarce resources.
4. Extremist religious movements seek violent political change.
5. The increasing reach and strength of transnational organized crime networks from neighboring countries.

Meanwhile, further analysis indicated that the proliferation of weapons, high unemployment, poverty, politicization of security services, and misuse of resources resulted in violent conflict affecting women's livelihood opportunities in Nigeria. Nigeria continues to experience the activities of aliens that push or displace local people from their communities, resulting in high numbers of Internally Displaced Persons (IDPs) camps in Nigeria.

In what areas have violent conflicts been affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?

According to Opitz-Stapleton et al. (2022) reported that between May 2011 and December 2021, an estimated 73,500 to 85,900 people were killed in incidents involving subsistence groups or one or more armed groups – bandits, thugs, militias, and jihadist groups such as Boko Haram or the Islamic State of West Africa Province (ISWAP). In some areas, the boundaries between such armed groups can be blurred (Higazi & Hassan, 2022). The following, as identified by Insecurity Insights (2023), are areas violent conflicts have been affecting women's livelihood opportunities in Nigeria:

1. Subsistence agriculture activities such as cultivating fields, gathering food, or fetching water make women and girls vulnerable to attacks of violent conflict violence in conflicts where parties engage.
2. Food shortages during conflict forced women and girls to travel further from their villages in search of food or water, increasing the likelihood of encountering armed groups operating in the area and using sexual violence as a weapon or for other related reasons.
3. Some conflict actors like Boko haram and Islamic State of West Africa Province (ISWAP) used sexual violence as part of their strategy to attack communities and their livelihoods, looting and burning food supplies or fields in Nigeria.
4. The real threat and experience of conflict-related sexual violence affects the well-being of women and girls (and their extended families) and their ability to provide food and care for their families.

5. Doing business and engaging in livelihood opportunities have been no-go ventures for women. The violent conflict scared people away from patronizing women in the middle of violent conflict in Nigeria.
6. Inability to attend school or stop due to the high level of the kidnapping of young from school, for instance, the kidnapping of the 276 Chibok girls in 2014, creating panic among parents in sending their girls to schools (UNICEF, 2023).

What challenges does the government face in tackling the violent conflicts affecting women's livelihood opportunities in Nigeria?

In ensuring that cases of violent conflict in Nigeria are tackled well, it is observed that the government is faced with the following challenges:

1. The is poor negotiation in managing conflict and resolving differences among actors in Nigeria. There are challenges in building a better peace process among ethnic and religious institutions involved in conflict.
2. There is a high youth unemployment rate in the country. The level of youths involving in kidnapping and other criminal activities has made it difficult for the government to tackle violent conflict in Nigeria.
3. The differences among communities in proffering solutions to violent conflict have been observed. It will be difficult for the government to establish dialogue when actors fail to resolve the religious or ethnic differences in Nigeria.
4. The exclusion of women from business and other empowerment programs is a challenge in discussing current challenges in Nigeria.
5. The level of corruption in government agencies has hindered the tackling of violent conflict in the country. There are cases of embezzlement of funds meant to tackle violent conflict and cases of insecurity in Nigeria.
6. The study also discovered that the government failed to address the threat of the proliferation of small arms and small arms in the state with effective policies or legislation.
7. The government's failure to address early warning signals and early response systems has significantly hampered the management of conflict in Nigeria. Look at the 1 October 2010 bomb blasts in Abuja and the 2010 Christmas Eve bombings in Jos. They will see that they occurred due to failing to follow up on early warning signals and operational inefficiencies (Chinwokwu, 2013).
8. The porosity of land borders, especially land and sea borders, poses a major challenge to Nigeria's internal security.

The government must engage in a series of actions to tackle the ongoing violent conflict affecting women's livelihood opportunities in Nigeria. Nevertheless, a lot still needs to be done to ensure that businesses are secure and the environment is safe.

What strategies should the government and communities take to protect women's livelihood opportunities from violent in Nigeria?

In achieving better opportunities and livelihoods for Nigerian women in conflict zones, the following suggestions will assist them in having a better life:

1. The government of Nigeria should build a strong architecture for peace among the various actors in the conflict, which is important for businesses to survive.
2. The teeming population needs to provide job opportunities to prevent youths from joining terrorist and other criminal gangs in Nigeria.
3. The communities and local institutions should engage in dialogue to prevent further clashes in the country.
4. Women's inclusion in business policies should be encouraged to have empowerment meant for all.
5. There is a need to finance women's entrepreneurship programs which is important to support them in reviving their businesses.
6. The communities should work with security operatives to tackle violence and insecurity in their local villages.

The provision for better checks at the Nigerian porous borders should be intensified to prevent further infiltrations of aliens that promote violent conflict in the country.

CONCLUSION

Violent conflict is a major challenge to women's livelihood opportunities in Nigeria, but serious efforts are being made to restore peace and build a better future for Nigerian women. This study has examined the effects of violent conflicts on women's livelihood opportunities in Nigeria. With more physical infrastructure, including good roads, education, and health facilities, markets will emerge to support women's livelihoods and increase their economic power in the communities. Government efforts in building a more sustainable business will assist women's livelihood opportunities which are part of programs for economic development in Nigeria.

REFERENCES

Achumba, I.C., and Ighomereho, O.S. (2013). Security Challenges in Nigeria and the Implications for Business Activities and Sustainable Development. *Journal of Economics and Sustainable Development, 4*(2), 79-99

Afolabi, C. Y. (2022). Women and Insecurity in Nigeria: The Way Forward. *Frontiers in sociology,* 7, 734190. https://doi.org/10.3389/fsoc.2022.734190

Anuku, W. (2022, June 27). *Insecurity: Boko Haram killed 33,127 in 10 years – Experts.* https://dailypost.ng/2022/06/27/insecurity-boko-haram-killed-33127-in-10-years-experts/

BBC News (2021). *Leah Sharibu Second Child? Boko Haram Kidnapped Dapchi School Child Birth Latest News.* Available online at: https://www.bbc.com

Dennen, J. (2005). *Introduction: On Conflict. The Sociobiology of Conflict.* London: Chapman & Hall, pp. 1- 19.

Chinwokwu, E.C. (2013). The Challenges of Conflict Management in a Democratic Society: An Overview of Insecurity in Nigeria. *American International Journal of Social Science, 2*(3), 93-107

El-Bushra, J., Ladbury, S., and Ukiwo, U.K. (2013). From Design to Implementation: Addressing the Causes of Violent Conflict in Nigeria. *Stability: International Journal of Security & Development, 3*(1) 1-18,

Frère, M.-S., & Wilen, N. (2015). *INFOCORE Definitions: Violent conflict.* Bruxelles: ULB. Online available at http://www.infocore.eu/results/definitions/

Higazi, A. and Hassan, I. (2022). *Conflict analysis and assessment ofpotential support to transitional justice in Northwest Nigeria.* Final Report. Facility on Justice in Conflict and Transition and European Resources for Mediation Support (ERMES) III

Igbuzor, O. (2011). Peace and Security Education: A Critical Factor for Sustainable Peace and National Development. *International Journal of Peace and Development Studies, 2*(1), 1-7

Ikeke, M.O. (2014). The Natioral World and Violent Conflict in Nigeria: An Appraisal. *UJAH: Unizik Journal of Arts and Humanities, 15*(1), 91-109

Insecurity Insight. (2023, May 31). *Food Insecurity and Conflict-related Sexual Violence: The Links between Conflict and Hunger, May 2023.* https://reliefweb.int/report/world/food-insecurity-and-conflict-related-sexual-violence-links-between-conflict-and-hunger-may-2023

Grono, N. (2011, March 2).*What Are Some of the Challenges for Conflict Prevention and Resolution over the Next Two Decades?* https://www.crisisgroup.org/global/what-are-some-challenges-conflict-prevention-and-resolution-over-next-two-decades

Kapur, R. (2019). *Livelihood Opportunities in Rural Areas.* Acta Scientific Agriculture. 3. 10.31080/ASAG.2019.03.0549.

Nextier SPD (2020, July 10). *Women in conflict.* https://reliefweb.int/report/nigeria/women-conflict

NextierSPD. (2023, April 20). *More than 60,000 people have died in the last decade due to Nigeria's security concerns.* https://thenextier.com/2022-annual-review-of-nigerias-violent-conflict-situation/

Obi C. (2015). Challenges of Insecurity and Terrorism in Nigeria: Implication for National Development. *OIDA Int. J. Sustain. Dev.* 8, 11–18.

Okeke, E. A., Nzewi, U. M., Njoku, Z. (2008). *Tracking schoolaged children's education status in Nigeria.* UNICEF. A field State; Enugu.

Opitz-Stapleton, S., Ibifuro Joy Alasia, I.J., Adamu, Z., Umar Hassan, Jibo, A.A., Bayero, M.Y., Mallumre, B., Kuba, A., Mayhew, L., Egemonye, O., and Nana, S. (2022). *Livelihoods, conflict and mediation: Nigeria.* Report: Supporting Pastoralism and Agriculture in Recurrent and Protracted Crises.

Premium Times. (2015, October 19). *Nigerian women contribute 70 per cent of agricultural workforce – AfDB.* https://www.premiumtimesng.com/news/top-news/191777-nigerian-women-contribute-70-per-cent-of-agricultural-workforce-afdb.html?tztc=1

Osewezina, W. (2015, June 23). *NHRC, UNHCR Sign Agreement To Protect IDPs' Rights.* https://www.channelstv.com/2015/06/23/nhrc-unhcr-sign-agreement-to-protect-idps-rights/

Salawu, B. (2010). Ethno-Religious Conflicts in Nigeria: Causal Analysis and Proposals for New Management Strategies. *European Journal of Social Sciences, 13*(3), 345-353.

UNICEF. (2023, April 14). *"Devastating Reality": 9 years after Chibok abductions, children in Northeast Nigeria continue to suffer the brutal consequences of conflict.* https://www.unicef.org/press-releases/devastating-reality-9-years-after-chibok-abductions-children-northeast-nigeria

Venes D (2017). *Taber's Cyclopedic Medical Dictionary.* F.A. Davis. p. 2539.

Williams, P. (2011). *War and Conflict in Africa.* Cambridge: Polity Press.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Women Entrepreneurship Dynamics in Kyrgyzstan

Kırgızistan'da Kadın Girişimciliği Dinamikleri

Aysuluu BEYŞENOVA
Kırgızistan-Türkiye Manas University, Kyrgyzstan
aysuluu.beyshenova@manas.edu.kg
Orcid: 0000-0002-9485-647X

Asst.Prof.Dr.Seyil NAJİMUDİNOVA
Kırgızistan-Türkiye Manas University, Kyrgyzstan
seyil.najimudinova@manas.edu.kg
Orcid: 0000-0003-3848-6635

ABSTRACT

Nowadays, interest toward women entrepreneurship is increasing globally. The fact that women have started to participate more actively in business life in recent years is of strategic importance for both developed and developing countries. Women entrepreneurs are critical for job creation, innovation, economic growth and the creation of new industries. In particular, women entrepreneurship has begun to become one of the strategies to prevent women unemployment and fight against poverty. Today, in the rapidly changing world, women do not only undertake traditional roles as in the past, but also take an active role in business life and engage in entrepreneurial activities. Apart from women working for wages, the number of women entrepreneurs who set up businesses for themselves has increased day by day. In order for women entrepreneurship to be at the desired level and to develop, efforts should be made to increase women's participation in the workforce, to ensure economic and legal conditions, to implement microcredit practices, to remove the problems and obstacles they face, and to adequately support them by the government and relevant organizations.

In the 21st century, with technological developments around the world, globalization, international competition, rapid dissemination of information, increasing education levels of people and changes in value judgments, better opportunities have begun to be offered to women entrepreneurs to participate in business life. Although it is important to increase women's labor force participation rates, especially for the sustainable development of the country, the number of women entrepreneurs in Kyrgyzstan is still not at the desired level compared to male entrepreneurs. The subject of women entrepreneurship is an important issue that has been examined from different aspects in foreign literature and its popularity has increased. In Kyrgyzstan, women's entrepreneurship and its different dimensions have been less researched. This study aims to reveal the characteristics and current situation of women entrepreneurs in today's world, where entrepreneurial activities are increasingly gaining importance, especially in Kyrgyzstan. In our article, we tried to reveal the employment status of women, the sector they work in, types of economic activities, etc.

Key Words: Entrepreneurship, Women entrepreneurship, Kyrgyzstan.

ÖZET

Günümüzde kadın girişimciliği konusuna olan ilgi giderek artış göstermektedir. Son yıllarda kadınların iş yaşamına büyük oranda ve daha aktif katılmaya başlaması hem gelişmiş, hem de

gelişmekte olan ülkeler için stratejik önem taşımaktadır. Kadın girişimciler iş imkanları yaratma, inovasyon, ekonomik büyüme ve yeni endüstrilerin oluşturulması için kritik önem taşımaktadır. Özellikle kadın girişimciliği kadın işsizliğini önleme ve yoksullukla mücadele etme stratejilerinden birisi haline gelmeye başlamıştır. Bugün hızla değişen dünyada kadınlar eskiden olduğu gibi sadece geleneksel rolleri üstlenmeyip iş yaşamında da aktif rol alarak girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Ücret karşılığında çalışan kadınlar dışında kendileri için iş kuran kadın girişimcilerin sayısı günden güne artmıştır. Kadın girişimciliğinin arzu edilen seviyede olması ve gelişebilmesi için kadınların işgücüne katılımlarının arttırılması, ekonomik ve yasal koşulların sağlanması, mikrokredi uygulamaları, karşılaştıkları sorun ve engellerin kaldırılması, hükümet ve ilgili örgütler tarafından yeterince desteklenmesi çalışılmalıdır.
21. yüzyılda dünya çapında yaşanan teknolojik gelişmeler, küreselleşme, uluslararası rekabet, bilginin hızla yaygınlaşması, insanların eğitim düzeylerinin yükselmeye başlaması ve değer yargılarındaki değişimler ile birlikte kadın girişimcilerin iş yaşamına katılmalarına daha iyi imkanlar sunulmaya başlamıştır. Özellikle ülkenin sürdürülebilir gelişimi için kadınların iş gücüne katılım oranlarının arttırılması önem arz etmesine rağmen, Kırgızistan`da kadın girişimcilerin sayısı erkek girişimcilerle kıyaslandığında hala istenilen seviyede değildir. Kadın girişimciliği konusu yabancı literatürde farklı yönleriyle incelenmiş ve popülerliği artmış önemli bir konudur. Kırgızistan'da ise, kadın girişimciliği ve onun farklı boyutları daha az araştırılmıştır.
Bu çalışmada, girişimcilik faaliyetlerinin giderek önem kazandığı günümüz dünyasında, özellikle Kırgızistan`da kadın girişimcilerin özellikleri ve mevcut durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalemizde kadınların istihdam durumu, çalıştıkları sektör, ekonomik faaliyet türleri vb ortaya konulmaya çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Kadın girişimciliği, Kırgızistan.

GİRİŞ

Günümüzde iş yaşamında kadınların sayısının artması bir dizi önemli nedenle gerçekleşmektedir. Bu artışın temel nedenleri arasında ekonomik bağımsızlık arzusu, ailesine finansal destek sağlama isteği ve toplumsal statü kazanma arzusu yer almaktadır. Ancak, kadınlar iş hayatında ve kariyerleri boyunca birçok engellerle karşılaşabilirler. Çoğu zaman, çalışan kadınlar aileleri ile iş yaşamları arasında denge kurmada zorlanabilirler. Bu dengeyi sağlamak, özellikle çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorumlulukları yönetmek, kadınlar için çeşitli zorluklarla dolu bir süreç olabilir. Bu nedenle, iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi korumak kadınlar için önemli bir konu haline gelmiştir.

Kadın girişimciliği de son yıllarda büyük ilgi görmektedir. Kadın girişimciler ekonomik büyümeye katkı sağlama potansiyeli taşımasına rağmen hala bazı engellerle karşılaşmaktadır. Kadın girişimcilerin finansal erişim, eğitim fırsatları ve destek mekanizmalarına erişimlerini artırmak gereklidir. Kadınlar iş dünyasında büyük bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyelin değerlendirilmesi ekonomik büyümeyi hızlandırabilir.

Kadınlar tarih boyunca toplumların ekonomik faaliyetlerine katılmışlardır ve bu katılım sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Günümüz toplumlarında kadınların ekonomik katılımı ise büyük ölçüde artmıştır. Bu artış, çeşitli faktörlerin etkisi (eğitim, teknolojik ilerlemeler, işgücü piyasası vb) altında gerçekleşmiştir. Kadın girişimciliği, modern toplumların karşılaştığı önemli bir meydan okumadır. Çünkü geçmişten gelen cinsiyet stereotipleri, kadınların iş dünyasına katılımını sınırlayabilir. Kadın girişimciler, bu

stereotipleri aşmak ve iş dünyasında başarılı olabilmek için ekstra çaba harcamak zorunda kalabilirler. Ayrıca, iş yaşamında kadınlar daha yüksek pozisyonlara yükselme konusunda da çeşitli engellerle karşılaşabilirler. Özellikle cinsiyet ayrımcılığı kadınların yükselme şansını sınırlayabilir ve liderlik pozisyonlarına erişimlerini engelleyebilir. Bu nedenle, cinsiyet eşitliği ve kadınların kariyer gelişimlerini desteklemek için çeşitli politika ve uygulamaların geliştirilmesi önemlidir. Yani günümüzde kadınların iş yaşamına katılımı artmış olsa da, hala çeşitli zorluklarla karşılaştıkları bir gerçektir.

Sonuç olarak, kadınların iş dünyasındaki rollerinin teşvik edilmesi ve desteklenmesi, ekonomik büyüme ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından hayati öneme sahiptir. Ancak, kadın girişimciler genellikle iş yaşamında azınlık olarak temsil edilmekte ve başarılı olma olasılıkları sınırlanmaktadır.Genellikle kadınlar tarafından seçilen sektörler, büyüme potansiyeli yüksek sektörler olarak görülmemekte ve bu nedenle de gereken ilgiyi görmemektedir. Sonuç olarak, kadın girişimciliğini teşvik eden politika ve programların geliştirilmesi ve kadınların potansiyellerini tam anlamıyla kullanmalarına yardımcı olacak adımlar atılması gerekmektedir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimi açısından girişimcilik önemli bir işlevi yerine getirir. Diğer bir ifadeyle, girişimcilik faaliyetleri durgun ekonomilerin canlandırılmasında, yeni iş fırsatlarının yaratılmasında ve nüfusun istihdamına büyük katkı sağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Aytaç & İlhan, 2007: 101). Girişimcilik, bireylerin ve toplumun yararına olabilecek ürünler ve hizmetler üretmek için yeteneklerini kullanma sürecini ifade eder. Bu, yeni fikirlerin geliştirilmesi, bu fikirlerin işe dönüştürülmesi ve sonunda ürün veya hizmetlerin piyasaya sunulması şeklinde gerçekleşen bir süreçtir. Girişimcilik, sadece ekonomik büyümeye katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda yenilikçilik, istihdam yaratma ve toplumsal dönüşüm gibi önemli işlevleri de yerine getirir. Bu yolla girişimciler, yeni iş fırsatları yaratırken aynı zamanda toplumun yaşam kalitesini artırabilirler (Bird, 1988: 442).

Geleneksel olarak Doğu kültüründe, kadınlar genellikle aile yuvasının koruyucusu olarak kabul edilir ve ekonomik kazanç veya büyüme konuları öncelikli olarak erkeklere bırakılırdı. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında yaşanan işten çıkarmaların ve işsizlik oranlarının artışının etkisiyle, özellikle kadınlar bu zorluklara karşı direnmekte ve girişimcilikle ilgilenmekte kararlı bir tutum sergilemişlerdir. Son yıllarda kadınlar girişimcilikle meşgul olarak neredeyse "sessiz bir devrim" başlatmışlar ve zaman içinde kadın girişimcilerin önemli başarılar elde ettiğini görmekteyiz (Олейников, 2018: 356).

Kadın girişimcileri karşılayan önemli bir zorluk, geleneksel cinsiyet rollerinin hâlâ toplumun bir parçası olmasıdır. Genellikle girişimcilik, erkeklere özgü meslek ve alan olarak kabul edilirken, bu tür stereotipler çoğu zaman kadın girişimciler için iş yaşamında problem oluşturmaktadır. Bu toplumsal algılar, kadınların kendi işlerini kurma veya yönetme konusundaki kararlarını verirken karşılaştıkları zorlukları artırabilir (Najimudinova, 2015: 10). Kendi gelirlerini sağlayan kadınlar, ailelerinin refahını artırma ve yaşam koşullarını iyileştirme potansiyelini artırarak bu durumu zorunlu bir adım haline getiriyorlar. Girişimcilik, kadınların iş fırsatlarını hayata geçirme ve Kırgızistan'ın farklı bölgelerinde kadın istihdamını artırma konularında kritik bir araç olarak hizmet ediyor. Bu bağlamda, kadın girişimciler, ekonomik

kalkınma ve toplumsal refahın oluşturulmasında önemli bir rol oynuyorlar (Кулуева & Асанова, 2016: 1-2). Örneğin, kadınların ekonomik olarak güçlenmesi, ailelere ve çocuklara daha sağlıklı beslenme, kaliteli sağlık hizmetleri ve eğitim gibi aileye daha yüksek düzeyde yatırım yapılmasını sağlayarak beşeri sermaye gelişimine ve ekonomik büyümeye katkıda bulunabilir (Укуева & Укуева, 2019: 56).

Kadın girişimciliği, modern bir kadının kendi potansiyelini gerçekleştirme isteği, ekonomik bağımsızlık arzusu ve yaşamında bir "amaç" bulma çabasıdır. Günümüzde, iş dünyasının farklı alanlarında kadınlar tarafından benimsenen birçok rol olsa da, girişimcilik faaliyetleri özellikle kadınların organizasyonları başarıya taşıma yeteneklerini ve potansiyellerini ortaya çıkarabilir. Bu, kadınların iş dünyasına entegrasyonunda iş potansiyellerini göstermelerine, özgüven kazanmalarına ve eski düşünce kalıplarını aşmalarına yardımcı olabilir. Genellikle kadınlar iş dünyasında erkeklere göre şu avantajlara sahiptirler: şirket stratejisinin geliştirilmesinde daha fazla sorumluluk alırlar; finansal işlemler konusunda daha titizdirler; insanlarla daha samimiyetli ve sağlam ilişkiler kurabilirler; içgüdülerini daha etkili bir şekilde kullanırlar; daha fazla sosyal sorumluluk bilincine sahiptirler (Олейников, 2018: 356-357).

Sovyet Birliği'nden ayrıldıktan sonra Kırgızistan ekonomisi büyük bir üretim kaybına uğramış ve 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra toplumun ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi hayatında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde, Kırgızistan'daki kadınların ekonomik yapısındaki çalışma oranı ve kadın girişimciliği önemli ölçüde etkilenmiştir. Kadınlar daha çok gayri resmi sektörlerde, kayıt dışı hizmet ve ticaret alanlarında çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca, bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da işgücü piyasasını destekleyen devlet programları azalmış; kamu işletmeleri kapatılmış ve kamu sektöründe çalışan işgücü sayısı dramatik bir şekilde azalış göstermiştir. Bu değişiklikler, Kırgızistan'daki işgücü piyasasının ve özellikle kadın işgücünün durumunu olumsuz etkilemiştir. Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da, kadınlar girişimcilik yolunda ilk adımlarını, özellikle komşu ülkelerle başlayarak "bavul ticareti" yaparak atmışlardır. Ülkenin zor dönemlerinde, kadınlar kendi kendilerine istihdam sağlama ve iş kurma konularında teşviklere maruz kalmışlardır. Bu dönem, kadın girişimciliğinin yükselişe geçtiği ve kadınların kendi işlerini kurma fırsatlarını değerlendirdiği bir süreç olmuştur. Bu çabalar, Kırgızistan ekonomisinde ve toplumunda kadınların güçlenmesine katkı sağlamıştır (Najimudinova, 2015: 12-13).

Sovyet ülkeleri için kadın girişimciliği, genellikle ekonomik ve toplumsal alanlardaki kadınların pozisyonlarının büyük ölçüde kötüleşmesi sonucunda ortaya çıkmış görece yeni bir olgudur. Kadın girişimciliği, ekonomik ve toplumsal zorluklarla yakından ilişkilendirilir. Bu konuyu inceleyen uzmanlar, çoğu kadının profesyonel yetenek ve kişisel gelişim yerine resmi işsizlikle başa çıkmayı amaçladığı konusunda hemfikirdirler. Ayrıca, kadınlar iş gücü piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığından kaçınmak için kendi işlerini kurma isteği taşıyabilirler. Özellikle kadınların daha düşük ücretlerle karşılaşmaları, işe alım süreçlerinde yaşadıkları zorluklar ve kariyer ilerlemesindeki engeller gibi sorunlar önemli bir problem oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu tür sorunlarla başa çıkabilmek amacıyla kadınlar kendi işlerini kurmaya teşvik edilmektedirler (Башлакова et al., 2018: 50). Kadın girişimciler kendi işlerini kurarken aşağıdaki temel engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu temel engeller: finansal sorunlar; düşük finansal okuryazarlık; deneyim eksikliği; iş planının olmaması; vergilendirme, kredi

almada zorluklar ve kredi imkanlarının yetersizliği; devlet desteğinin yetersiz düzeyde olmasıdır (Кулуева & Астанова, 2017: 46).

Kırgızistan'daki kadınlar hizmet, perakende ticaret, tarım ve imalat dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde kendi işlerini kuruyorlar. Kırgızistan'daki kadınların girişimcilik girişimleri genellikle inovasyon, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir kalkınmaya dayanmaktadır. Başarılı bir işletme yönetimine katkıda bulunan yüksek derecede sorumluluk, çoklu görev yeteneği ve empati sergilerler. Bu gelişmelere rağmen hala kadınların yöneticilik pozisyonundaki sayısı daha düşük seviyede kalmaktadır (Бийбосунова, 2023: 134).

Kırgız Cumhuriyeti'ndeki kadın girişimciliğinin kendine has özellikleri ve zorlukları vardır. Ancak aynı zamanda ekonomik kalkınma ve büyümenin yanı sıra kadınların sosyal ve ekonomik açıdan özgürlük kazanması için de önemli bir potansiyeli temsil etmektedir. Kırgızistan'da kadın girişimciliğini analiz ederken bazı kilit noktalar şunlardır (Бийбосунова, 2023: 133-134):

- ***Kadınların girişimciliğe katılımının artırılması:*** Son yıllarda ülkede kadınların girişimciliğe katılımında bir artış görülmektedir. Kadınlar kendi işlerini kurmakta, küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmakta ve ekonominin çeşitli sektörlerine katılmaktadırlar.
- ***Destekleyici bir altyapının oluşturulması:*** Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için kredi, eğitim, danışmanlık ve iletişim ağları oluşturma fırsatlarına erişim sağlayacak bir altyapının oluşturulması önemlidir. Kırgız Cumhuriyeti'nde kadın girişimcileri desteklemek için çeşitli kuruluşlar ve programlar mevcuttur. Ancak bu altyapının daha da geliştirilmesi için hala potansiyel bulunmaktadır.
- ***Basmakalıp yargıların ve ayrımcılığın üstesinden gelmek:*** Girişimcilik alanında kadınlara yönelik fırsatlar genellikle sosyo-kültürel basmakalıp yargılar ve ayrımcılık nedeniyle sınırlanmaktadır. Bu sebeple kadınların iş hayatında daha aktif olabilmesi için çabalar bu engellerin üstesinden gelmeye ve iş dünyasında kadınlar için eşit bir çalışma alanı yaratmaya yönelik olmalıdır.
- ***Eğitim ve öğretimin rolü:*** Kadınların eğitim ve öğretimlerinin artırılması, girişimcilik başarılarında önemli rol oynamaktadır. Eğitim-öğretim ve mentorluğa erişim sağlanması, kadınların bir işi yürütmek için gerekli bilgi ve becerileri geliştirmelerine yardımcı olur.
- ***Hükümet ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği:*** Hükümet ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği Kırgızistan'da kadın girişimciliğinin gelişmesine katkıda bulunabilir. Buna finansman desteği, danışmanlık hizmetleri, girişimcilik ağı oluşturma ve deneyim paylaşımı dahil olabilir.

Genellikle kadınlar bazı alanlarda iş yapmakta erkeklere göre daha başarılı olmaktadırlar. Bunlar: güzellik sektörü (kuaförlük, fitness kulüpleri, güzellik hizmetleri vb) ve sağlık endüstrileri, konfeksiyon ve el sanatları, eğitim sektörü, çeşitli eğitim kursları, küçük perakende ticaret, yiyecek-içecek (fastfood), seyahat hizmetleri (oteller, çeşitli seyahat hizmetleri vb.). Kırsal bölgelerde yaşayan kadınların girişimcilik için küçük işletmeleri kurması daha avantajlıdır. Genellikle kırsal bölgede yaşayan kadınlar el sanatları, konfeksiyon, eczaneler, küçük toptan satış mağazaları, hediyelik eşya üretimi gibi işlererle ilgilenmektedirler (Кулуева & Астанова, 2017: 46). Kırgızistan, ülkede cinsiyet eşitliğini sağlamak için aktif bir politika izlemiştir ve izlemeye devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana

Kırgızistan, toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerini güvence altına alan çeşitli uluslararası insan hakları anlaşmalarını ve protokollerini onaylamıştır (Укуева & Укуева, 2019: 56-57).

II. KIRGIZİSTAN'DA İSTATİSTİKLERLE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

Kırgızistan, Orta Asya'nın eşsiz doğal güzelliklerine ve zengin tarihine ev sahipliği yapan bir dağlık ülkesidir. Bu ülkenin başkenti olan Bişkek, aynı zamanda en büyük şehri olarak tanınmaktadır. Ülkenin batısında Özbekistan, kuzeyinde Kazakistan, güneydoğusunda Tacikistan, güneybatısında ise Çin yer almaktadır. Bu ülke 199.951 km^2 yüz ölçümüyle 7.037.590 nüfusu barındırmaktadır (Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, 2023: 5-7). Nüfusun 2.453.625`i şehirde ve kalan 4.583.965`i ise köyde yaşamaktadırlar. Nüfusun çoğunluğu %77,73'ü Kırgız, %14,14'ü Özbekler, %3,94'ü Rus ve % 1'i Dunganlar'dır (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2023: 13-15).

Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsız ve demokratik bir devlet'tir. Kırgız Cumhuriyeti nüfusunun yaş yapısı demografik açıdan "gençlerden" oluşmaktadır. 2023 yılına göre toplam nüfusun % 34,5'i çocuk yaşında (0-15 yaş arası), % 56,5'i çalışma çağında (erkekler 16-62 yaş arası ve kadınlar 16-57 yaş arası) ve % 8,9'u çalışma çağının üzerindedir (erkekler 63 yaş ve üzeri, kadınlar ise 58 yaş ve üzeri). Ülkede kadınların sayısı 3.557.292 ve erkeklerin sayısı 3.480.298`dir (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2023: 12).

Ortalama yaşam süresi erkeklerde: 68,0 yıl ise, kadınlarda: 76,3 yıldır (www.stat.kg). Olumsuz ekonomik koşullarla bağlantılı yüksek düzeydeki stres, sağlıksız beslenme, alkol kullanımı ve sigara dahil olmak üzere sağlıklı yaşam tarzlarının eksikliği, özellikle erkekler arasında yüksek ölüm oranlarına yol açmaktadır. Ayrıca, imalat, inşaat ve taşımacılık sektörlerindeki yüksek erkek istihdamı nedeniyle, erkeklerin işyeri yaralanmalarına maruz kalma olasılığı artmaktadır (Укуева & Укуева, 2019: 57).

Aşağıdaki Tablo 1'de görüldüğü gibi, 2022 yılında Kırgızistanda nüfus sayısı 6 747 300'dür. Çalışma yaşında olanların toplam sayısı 3.832.650'dür. Çalışma yaşında olanlar içinden %48,45'i kadınlar ve %51,54'ü erkeklerden oluşmaktadır. Nüfusun ortalama yaşı 28,0 olduğu tespit edilmiştir (erkeklerde 27,0 ve kadınlarda 29,0). 2022 yılında nüfusun %34,7'si çalışma yaşının altında (çocuklar ve ergenler), %56,8'i çalışma yaşında ve %8,5'i çalışma yaşının üzerindedir. Dolayısıyla ortalama yaşam süreleri erkeklerden daha yüksek olduğu için 2022 yılında çalışma yaşın üstünde yaş grubunda çoğunluğunu kadınlar (401.257 kadın ve 175.259 erkek) oluşturmaktadır. Ayrıca, kadınlar için emeklilik yaşı beş yıl daha erkendir. Dolayısıyla, bu yılda çalışma yaşının üzerindeki kişilerin kadın nüfusu içindeki payı %11,8'i ve erkek nüfusu içindeki payı ise % 5,2'dir.

Tablo 1. 2022 Yılına Göre Nüfus Sayısı

Göstergeler	Toplam	Kadın	Erkek
Nüfus sayısı	6.747 300	3.398 600	3.348.700
Çalışma yaşın altında	2 338 157	1 140 271	1 197 886
Çalışma yaşında	3 832 650	1 857 082	1 975 568
Çalışma yaşın üstünde	576 516	401 257	175 259

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2022: 31-33.

Son yıllarda kadın milletvekillerin sayısında artış gerçekleşmesine rağmen kadın milletvekillerin sayısı düşük seviyede olduğu gözlemlenmektedir. 2005 ve 2006 yıllarında kadın milletvekili hiç olmamıştır. 2010 yılında kadınlar %23,93'ü, erkekler %76,06'ı oluşturmaktadır. Kadın milletvekiller 2015'te %21,66'yı, 2016'da % 15,83'ü, 2017'de % 16,66 ve 2018'de %15,83'ü karşılamaktadır.

Tablo 2. Kırgız Cumhuriyeti Parlamento'daki (Jogorku Keneş) Milletvekili Sayısı

Göstergeler	2018	2019	2020	2021	2022
Kadın	%15,83	%16,66	%16,66	%20,5	%21,11
Erkek	%84,16	%83,33	%83,33	%79,49	%78,88
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: K.C. Milli İstatistik Komitesi, https://www.stat.kg/

Okuryazar oranı erkeklerde %79,2 ve kadınlarda %80,5'tir. Dolayısıyla Kırgızistan'da okuryazar oranına göre kadınların ve erkeklerin arasında büyük farklılık olmamasına rağmen, kadınların eğitim düzeyi nispeten yüksektir. Ülkedeki nufüsün okuryazarlığı yaşadıkları bölgeye göre de farklılık göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 3'den görüldüğü gibi şehirde yaşayanların okuryazarlık oranı daha yüksektir. Esas olarak nüfüs ülkenin başkentine ve diğer büyük şehirlere yönelik iç göç etmektedir ve nüfusun çoğunluğu (7-24 yaş arası) şehirde eğitim almaktadırlar.

Tablo 3. Nüfusun Okuryazar Oranı (2018-2023)

Bölgeye göre					
Göstergeler	**2018/2019**	**2019/2020**	**2020/2021**	**2021/2022**	**2022/2023**
Şehir	121,4	124,7	129,1	129,6	125,0
Köy	58,5	59,2	60,6	61,2	58,7
Toplam (KC)	**77,1**	**78,9**	**81,4**	**82,9**	**79,9**
Cinsiyete göre					
Göstergeler	**2018/2019**	**2019/2020**	**2020/2021**	**2021/2022**	**2022/2023**
Erkekler	76,3	77,9	80,2	82,4	79,2
Kadınlar	78,0	79,9	82,7	83,5	80,5
Toplam (KC)	**77,1**	**78,9**	**81,4**	**82,9**	**79,9**

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2023: 16-17

Aşağıdaki Tablo 4'te gösterildiği gibi Kırgızistan'da nüfusun eğitim seviyesi yüksek düzeydedir. Erkeklerin istihdam oranı %61,37'ni ve kadınların istihdam oranı %38,62`dir. Yani erkeklerin istihdam oranı kadınlara kıyasla daha yüksek düzeydedir. Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik verilerine göre 2022'ye ait iş gücü istatistiklerine baktığımızda Kırgızistan'da kadın çalışanlar toplam istihdamın sadece %38,62'sini karşılamaktadırlar. Bu oran erkeklere kıyasla düşüktür. İşgücüne girmeyenlere (öğrenciler, emekliler, ev işleri yapanlar vb) göre 554 900' erkekler ve 1 248 800'ü kadınlar'dır. Genellikle ev işleri yapanların çoğunluğun kadınlar

oluşturmaktadır. Örneğin, 2021 yılına göre 566 200'ü kadınlar ve sadece 16 700'ü erkekler oluşturduğu tespit edilmiştir (Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2022: 80).

Tablo 4. Cinsiyete Göre İş Gücü Göstergeleri (2022)

Göstergeler	İş Gücüne Katılım	İçinde		İşgücüne girmeyenler
		İstihdam	İşsizlik	
Erkekler				
Yükseköğretim	315 600	305 100	10 600	44 700
Tamamlanmamış Yükseköğretim	13 000	12 500	600	14 400
Ortaöğretim	138 200	133 400	4 700	36 000
Temel Mesleki	158 000	154 000	4 000	32 100
Lise Eğitimi	871 900	830 600	41 300	233 400
Temel Eğitim	126 100	121 100	5 000	122 300
İlköğretim, ilköğretim eğitimine sahip olmayanlar	28 000	27 600	400	72 100
Toplam	**1 650 800**	**1 584 300**	**66 600**	**555 000**
Kadınlar				
Yükseköğretim	306 500	293 00	13 500	150 400
Tamamlanmamış Yükseköğretim	9 500	9 100	400	16 400
Ortaöğretim	178 000	170 500	7 500	149 200
Temel Mesleki	54 200	53 100	1 100	47 900
Lise Eğitimi	455 500	416 400	39 100	613 400
Temel Eğitim	53 300	49 800	3 400	191 200
İlköğretim, ilköğretim eğitimine sahip olmayanlar	5 000	5 000	-	80 200
Toplam	**1 062 000**	**996 900**	**65 000**	**1 248 700**

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2023: 21

Kadın ve erkeklerin işsizlik oranında de farklılık görülmektedir. Kadınlarda %6,1 ve erkeklerde %4,0'dır.

Tablo 5. İşsizlik Oranı

	2018	2019	2020	2021	2022
Kadınlar	6,9	6,2	6,7	6,3	6,1
Erkekler	5,7	5,0	5,2	4,7	4,0
Toplam	**6,2**	**5,5**	**5,8**	**5,3**	**4,9**

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2022: 80

Ancak bazı göstergelere göre, Kırgızistan'daki kadınlar erkeklerle eşit düzeyde ve hatta bazı durumlarda onlardan daha ileride gelmektedirler. Örneğin, önlisans öğretimi gören kız öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerin sayısını aşmaktadır ve Kırgızistan'da erkeklerden daha fazla sayıda kadınlar yüksek öğrenim görmektedirler. Ayrıca, Kırgızistan'da kadınların ortalama yaşam süresi erkeklerden sekiz yıl daha fazladır. 2022 yılına göre üniversite eğitimi gören öğrenciler arasında kız öğrencilerin sayısı 118 226 ve erkek öğrencilerin sayısı 109 356'yı oluşturmaktadır (K.C.Milli İstatistik Komitesi, www.stat.kg).

Kırgızistan'da istihdam edilen nüfusun cinsiyet açısından dağılımı, sektörlere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, hem geleneksel cinsiyet rolleri ve alışkanlıkları hem de sektörlerin ekonomik getirisi ile ilgilidir. İşte Kırgızistan'da istihdam edilen nüfusun cinsiyet

açısından dağılımına göre kadınlar daha çok eğitim (%77,30), sağlık bakımı ve kamu hizmetleri (%76,78), otelcilik ve yiyecek-içecek (%48,39), ticaret (%38,72) ve genellikle hizmet sektöründe çalışmaktadırlar. Yani kadınlar daha az getiri sağlayan sektörlere istihdam edilmektedirler. Ancak kadınlara kıyasla erkekler daha çok yüksek getirili sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Kırgızistan'da kadınlar en çok eğitim sektöründe en yüksek oranda istihdam edilmektedirler. Eğitim, toplumun eğitim seviyesini artırmada kritik bir rol oynar, ancak maaşlar genellikle düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte son yıllarda tarım ve üretim sektöründe kadın çalışanların sayısında artış gözlemlenmektedir. 2022 yılına göre kadınlar tarım alanında %45,01 ve üretim alanında %43,74'ü karşılamaktadırlar. Dikey ayrımcılık varlığının yanı sıra, kadınların eğitim ve sağlık hizmetleri gibi uzmanlık alanlarını ve nispeten düşük ücretli istihdam alanlarını seçme eğilimi vardır. Daha önceden de belirttiğimiz gibi erkekler ise daha çok inşaat (%99,03), taşımacılık (%96,40), madencilik (%93,33), enerji (%82,71) gibi yüksek getiri sağlayan ve stratejik açıdan önem taşıyan sektörlerde faaliyet göstermektedirler. Yani ülkemizde erkekler daha çok inşaat sektöründe yoğun bir şekilde istihdam edilmektedir. İnşaat, genellikle daha yüksek gelirli ve stratejik bir sektördür. Bu farklılıklar, cinsiyet eşitsizliği ve gelir adaletsizliği gibi sosyal ve ekonomik sorunlara yol açabilir. Kırgızistan'da cinsiyet eşitsizliği ile mücadele ve kadınların daha yüksek getirili sektörlerde istihdam edilmesini teşvik etme çabaları, ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasını desteklemek için önemlidir (K.C. Ulusal İstatistik Komitesi, www.stat.kg).

Kırgızistan'da enflasyon oranı %9,6'dır (Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, www.nbkr.kg). Kırgızistan'da kadın ve erkekler arasındaki ücret eşitsizliği de devam etmektedir. Ülkemizde kadınların ücreti erkeklerin 2020`da %75,4`ini, 2021'de %75,1'ini, 2022`de 79,6`nı oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi Kırgızistan`da kadınların ücret geliri erkeklere göre daha düşüktür. Ayrıca yıl geçtikçe bu orandaki fark gittikçe artış göstermektedir. Kadınların erkeklere oranla daha hafif sanayilerde ve ücret geliri düşük mesleklerde çalışması sonucunda kadın ve erkek çalışanların ücret gelirindeki farklılığına neden olmaktadır. Ortalama olarak Kırgızistan'da kadınlar erkeklerden %20 - %30 daha az para kazanmaktadırlar. Cinsiyete dayalı ücret farklılıklarını etkileyen ve kadınları özerklikten mahrum bırakan önemli bir faktör de Kırgızistan'da işgücü piyasasındaki önemli düzeydeki "dikey ayrımcılığın" mevcut olmasıdır (K.C. Ulusal İstatistik Komitesi, www.stat.kg).

Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi verilerine göre, 2018'de kadın ve erkek yöneticilerin dağılımı yaklaşık %27,16 ve %72,83 oranında iken, 2019'da %27,71 ve %72,28, 2020`de % 27,71 ve % 72,28, 2021`de % 27,91 ve % 72,08, 2022`de ise %28,22 ve % 71,77`dir (K.C. Ulusal İstatistik Komitesi, www.stat.kg). Kadın yöneticilerin sayısında son yıllarda artış görülmesine rağmen erkeklerin sayısı hala yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak işverenler yapısında erkeklerin hâkimiyeti söz konusudur. Dolayısıyla, kadınlar kariyer ilerlemesinde daha büyük engellerle karşılaşmaktadır ve az sayıda kadın terfi etmektedir. Dolayısıyla, Kırgızistan'da hem kamu hem de özel sektördeki yöneticilerin ve üst düzey devlet memurlarının %70'i erkekler'dir.

Günümüzde kadın girişimci sayısın önceki yıllarla karşılaştırdığımızda artış göstermektedir. Aynı zamanda Kırgızistan`da demografik durum işgücünün artış göstermesine katkı sağlamaktadır. İstatistiksel verilere göre kadın girişimcilerin oranı ortalama %30'u

göstermektedir. Yani kadın girişimciler azınlığı temsil ettiği bilinmektedir. Demek Kırgızistan'da kadın çalışanlar ağırlıklı olarak yönetici ya işveren pozisyonunda değil daha çok işgören statüsünde çalışmaktadırlar.

Tablo 6. Cinsiyete Göre KOBİ'lerin Yöneticileri

Göstergeler	Küçük		Orta		Büyük	
	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar	Erkekler	Kadınlar	Erkekler
2018	6 810	15 708	1 670	2 374	575	1 290
2019	7 242	16 924	1 860	2 412	653	1 287
2020	7 090	16 162	1 888	2 401	677	1 288
2021	7 721	17 562	1 893	2 393	710	1 275
2022	**8 263**	**18 762**	**1 895**	**2 268**	**702**	**1 164**

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2022: 123

Özel girişimcilik, ekonomik büyüme, istihdam artışı ve nüfusun gelirinde önem arz etmektedir. Özel girişimciler arasındaki kadınların payına baktığımızda kadınlar %35,66 ve erkeklerin payı %64,33'ü oluşturmaktadırlar. Küçük işletme sahiplerinin istatistik verilerine göre erkeklerin sayısı 2 kat daha fazla olduğu fark edilmektedir. 2022 yılına göre, % 30,57'ni kadınlar ve %69,42'ni erkekler oluşturmaktadır. Yani bu göstergelere göre de erkek girişimcilerin sayısı kadınlara kıyasla daha fazla olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda büyük işletmelerin sahiplerinin sayısına baktığımızda fark tespit edilmiştir. Orta boy işletmelerde kadınlar %45,52 ve erkekler %54,47'dir. Büyük işletmelerdeki duruma baktığımızda kadın girişimciler %37,62 ve erkekler %62,37'ni oluşturmaktadır. Kırgızistan'da genellikle küçük işletme kuran girişimcilerin sayısı yüksektir ve kadın girişimciler bu tür işletmeleri kurmayı tercih etmektedirler.

Tablo 7. İşletme Türlerine Göre Yöneticilerin Sayısı (2022)

Göstergeler	Kadın	Erkek	Toplam
Küçük	8 263	18 762	27 025
Orta	1 895	2 268	4 163
Büyük	702	1 164	1 866
Çiftlikler	72 394	282 414	354 808
Özel Girişimcilik	125 947	227 178	353 125
Diğer	323	1 156	1 479

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2022: 124

Kırgızistan'da kadınların girişimcilik alanında istihdam edilme olasılığı erkeklere göre üç kat daha azdır. Girişimcilik için belirli "kadın" sektörleri vardır. Kadınlar konfeksiyon ve tekstil sektörlerine, turizm sektörüne ve otel/yiyecek-içecek sektöründe daha çok çalışmaktadır.

Tablo 8. Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre İşletme Sahipleri (2022)

Göstergeler	Kadın	Erkek
Tarım	21,7	78,3
Sanayi	27,0	73,0
Ticaret	49,8	50,2
Diğer	31,0	69,0

Kaynak: Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, 2022: 119-120

Ayrıca, kadınların girişimciliğini geliştirmek ve iş kurmak için çoğunlukla mikrokredi kuruluşlarından daha küçük krediler aldıkları belirtilmektedir. 2023 yılına göre 349 819 kişi mikrokredi almıştır ve 8adınlar nüfusun 203 197'ni (%58,08) oluşturmaktadır. 2022 yılında da toplam 476 205 mikrokredi verilmiştir ve kadınların (%59,95) 285 512'si almıştır, aynı şekilde büyük çoğunluğunu oluşturmuşlardır (K.C. Ulusal İstatistik Komitesi, www.stat.kg).

SONUÇ

Bu çalışmada Kırgızistan'da kadın girişimcilerin mevcut durumunu değerlendirmeye çalışılmıştır. Yani araştırmada ülkemizde genel olarak kadın çalışanların durumu ve özellikle kadın girişimcilerin özellikleri incelenmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi tarafından açık yayınlanan istatistiksel bilgiler yardımıyla kadınların durumu çeşitli parametreler kapsamında değerlendirilmiştir. Yani bu değerlendirmede kadınların istihdam durumu, ülkedeki işsizlik durumu ve kadınların işsizlik oranı, sektörlerdeki payı, okuryazarlık durumu gibi kategorilerde değerlendirilmeye alınmıştır.

Kırgızistan'daki kadın girişimciliği ekonomik kalkınma ve sosyal ilerleme için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyeli tam olarak ortaya çıkarmak için destek altyapısını güçlendirmek gereklidir. Yani finansman erişimini genişletme, kadınlara yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerini içermektedir. Ayrıca, toplumda ve iş dünyasında cinsiyet eşitliği ve kadın girişimciliği avantajları konusundaki farkındalığı artırmak önemlidir. Kadın girişimciler arasında iletişim ağları geliştirmek ve ilişkileri güçlendirmek, deneyim, bilgi ve kaynakların paylaşılmasına olanak tanır, bu da bu önemli alanın büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunur.

Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi topluma birçok fayda sağlamaktadır. Yani, ekonomik büyümeye, istihdam yaratılmasına ve gelir artışına katkıda bulunmaktadır. Kadın girişimciler yenilikçiliği teşvik eder ve toplumda sosyal statülerini yükseltebilirler. Ayrıca iş dünyasına yeni fikirler getirmektedirler. Bu da kadınlar ve aileleri için yaşam kalitesini artırarak daha iyi yaşam koşulları ve kaynaklara erişim sağlamaktadır. Demek kadınların girişimcilik faaliyetlerine yönelmeleri, ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerinin yanı sıra iş dünyasının gelişmesine de önemli katkılarda bulunmaktadır. Kadın girişimciler, iş dünyasının çeşitlenmesine, rekabetin artmasına ve yenilikçi fikirlerin öne çıkmasına yardımcı olur. Aynı zamanda, kadınların iş dünyasına aktif katılımı, iş çevresinin daha fazla çeşitlilik ve eşitlik anlayışı geliştirmesine de yardımcı olur. Kadın girişimcilerin başarısı, toplumsal cinsiyet eşitliği için bir örnek teşkil ederek diğer kadınları da iş dünyasına dahil olmaya teşvik eder ve böylece iş dünyasının daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir şekilde büyümesine katkı sağlar. Bu nedenle, kadın girişimcilik faaliyetleri sadece bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda iş dünyasının genel gelişimine ve toplumsal değişime de olumlu etkiler sağlar.

Girişimcilik, ek istihdam yaratma söz konusu olduğunda büyük ekonomik öneme sahiptir ve aynı zamanda özel sektörün gelişmesinde ve nüfusun refahının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kadın girişimciler çoğunlukla hizmet sektörlerinde, toptan/perakende ticaret, otelcilik ve el sanatlarında küçük işletmelere sahip olma eğilimindedir.

Kırgızistan'da istatistiklere dayanarak gözlemlediğimiz durum kadınlar arasındaki işsizlik oranının erkeklere göre daha yüksek olmasıdır. Bu, uzun vadeli işsizlikle karşı karşıya kalan kadınların iş bulma süreçlerini zorlaştırıyor. Sonuç olarak, ekonomik dönüşüm sürecinde işgücü piyasasında kadınlara yönelik adil olmayan davranış sorunu ortaya çıkıyor. Kırgızistan'da işgücü piyasasında fazlalık bulunsa da, işverenler genellikle erkekleri tercih etme

eğilimindedir. Bu durum, geleneksel değerlerin hâkim olduğu bir ülkede erkeklerin daha fazla değer gördüğü ve genel olarak ailelerin baş sorumluları olarak kabul edildikleri gerçeğiyle bağlantılıdır. Ayrıca, erkeklerin çocuk yetiştirme ve çocuk bakımı gibi yükümlülükleri olmadığı için, istihdam hakları daha avantajlı görülmektedir. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için, işgücü piyasasında cinsiyet eşitsizliği ve kadınların iş bulma konusundaki zorlukları ele alınmalıdır. Bu, kadınların potansiyellerini tam olarak kullanmalarını engelleyen bir sorundur ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla çaba gerektirmektedir.

Kırgızistan'ın bölgelerinde kadın girişimciliğin destekleyen kurum ve kuruluşlar hakkında kadınların bilgisi olmayabilir. Kırgızistan'da kadın girişimciliğinin şekillenmesinde birçok sorunlar ve engeller (girişimcilere karşı agresif siyaset, bu girişimcilik türünü destekleyen kurum ve kuruluşların yetersizliği ya da zayıflılığı, kadın girişimcilerin mesleki yetkinlikleri ile ilgili, özellikle Kırgızistanda ve bölgelerinde küçük ve orta işletmelere destek altyapısının yeterli düzeyde gelişmemesi vb) vardır. Özellikle, devlet tarafından gerekli adımlar atılmadıkça önümüzdeki yıllarda çözülmeyecek temel sorunları ortaya çıkabilir. Devlet yeterli yasal ve ekonomik açıdan destek sağlayacaksa, yakın gelecekte ekonomideki kadınların payının yanı sıra orta ve küçük işletmelerin yönetiminde de artacağına inanıyoruz. Küçük işletmeler, özellikle kadınlar için daha ugun ve avantajlı sayılır. Çünkü bu tür işletmelerde yarı zamanlı ve esnek çalışmayı, vardiyalı çalışma grafiği, işin birleştirilmesini, düşük riski gibi avantajlar vardır.

Sonuç olarak Kırgızistan'da kadın girişimciliği "oluşum" aşamasındadır. Genel olarak kadın girişimciliğinin payı %30 olarak gösterilebilir. Kırgızistan'da kadın girişimciler daha çok küçük ve orta boy işletmelerde çalışmakta olduğu bilinmektedir. Araştırmalar, toplumda hakim olan ataerkil normların ve stereotiplerin, örneğin "kadınların toplumda ikincil bir rol oynamaları gerektiği, eşlerinden daha az para kazanmaları gerektiğié gibi düşüncelerin yanı sıra ev işleri ve çocuk bakımı gibi ağır eşitsiz yüklerin, özellikle genç kadın girişimciliğinin gelişimine yönelik temel engellerden biri olduğunu göstermektedir. Toplumda bu tür hakim görüşler sadece iş kurmaya engel olmakla kalmaz, aynı zamanda aile içi çatışmalara yol açabilir.

Kadın girişimciler liberal değerlerin taşıyıcısı, kendini gerçekleştirme ihtiyacı yüksek, yaratıcılık ve yenilikçilik özelliklerine sahiplerdir. Bu özel sosyal kadın tipi sadece girişimcilikte değil, aynı zamanda diğer alanlarda da talep görmektedirler. Bugün girişimci kadınların finansal geliri, ailenin yaşam koşullarını iyileştirme imkanlarını genişletiyor. Özellikle son yıllarda boşanmış kadınların sayısının artması kadınların sadece kendi ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda çocuk bakım masraflarını da sağlama ihtiyacını karşılayabilmektedir. Son zamanlarda, aile bakımı rolünün geleneksel olarak erkekler yerine kadınlar tarafından yerine getirildiği bilinmektedir. Çünkü kadın doğası gereği ekonominin değişen koşullarına daha iyi uyum sağlayarak hızlı adaptasyon olabilmektedir. Bu nedenle, kadınların girişimcilik faaliyetlerine destek olmak, istihdamın sağlanması ve çalışma potansiyelinin artırılması konuları giderek önem kazanmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aytaç, Ö. & İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18: 101-120.

Bird, B. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas; The Case for Intention, Academy of Management Review, 13(3): 442-453.

Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, https://www.stat.kg/

Najimudinova, S. (2015). Kırgızistan'da Kadın Girişimciliği: Durum Analizi ve Perspektifleri, Sosyoekonomi, 23(24): 7-22.

Башлакова, О.С., Джаникешева, Б. Т., Орлова, Л.В. (2018). Женское предпринимательство в странах таможенного союза через призму гендерного равенства. Социально-экономические явления и процессы, 13(104): 50-57.

Бийбосунова, Б. М. (2023). Женское предпринимательство как аспект гендерной экономики. Вестник АГУПКР имени Ж. Абдрахманова, 31: 132-137.

Женщины и мужчины Кыргызской Республики: 2017-2021. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. Бишкек, 2022

Жогорку Кенеш Кыргызской Республики, http://www.kenesh.kg/ru

Кулуева Ч.Р., Астанова С.У. (2016). Развитие женского предпринимательства в регионах Кыргызстана.

Кулуева Ч.Р., Астанова С.У. (2017). Кыргызстандагы аялдар ишкердигин өнүктүрүүдөгү заманбап көйгөйлөр. Известия вузов Кыргызстана, 2: 46-49.

Кыргызстан: Кыскача статистикалык маалымдамасы. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети, Бишкек, 2023.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, https://www.nbkr.kg/

Образование и наука в Кыргызской Республике. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики, Статистичейский сборник 2018-2022, Бишкек, 2023.

Олейник, Л.В. (2018). Женский ресурс предпринимательства для развития экономики страны.

Укуева Н. Б. & Укуева, А. А. (2019). Расширение экономических возможностей женщин и женское предпринимательство в Кыргызской Республике. Экономический вестник, 3(4): 56-60.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Islamic Discourse on Entrepreneurship: Insights from the Pious Caliphate

Syed Farooq Mohyud Din
syedfarooq.mohyudin@gmail.com
Government College University Lahore

Hafiz Sifarish Ali
Government College University Lahore
hsali786pro@gmail.com

Dr. Muhammad Qasim Butt
Government College University Lahore
muhammadqasimb@yahoo.com

ABSTRACT

The Prophet of Islam (peace be upon him) was born in the trade hub of Makkah and supported an entrepreneurial mindset throughout his life under divine guidance, envisioning a society where money circulates so that everyone can uplift their lifestyle. This vision accelerated with the establishment of the State of Madīnah, reaching its peak during the era of the first four caliphs of Islam, namely Abū Bakr, Umar ibn al-Khaṭṭāb, Uthmān bin ʿAffān, and Alī ibn Abī Ṭālib. This research paper seeks to investigate the Islamic discourse of entrepreneurship that was practically established during the reign of these caliphs. It explores how these caliphs not only encouraged economic activity through their governance and leadership but also upheld Islamic teachings on business and trade. The paper also expounds on case studies such as the expansion of Islamic trade routes, the establishment of Waqf, agricultural startups and Islamic principles of finance such as Mudarabah and Musharakah as well as individual entrepreneurs. Furthermore, it aims to research into the ethical considerations during an entrepreneurial venture such as fair trade, honesty, and truthfulness. Additionally, it would lay out suggestions for the promotion of entrepreneurship especially among the Muslims.

Keywords: Entrepreneurship, Islamic Caliphate, Entrepreneurial Mindset.

Introduction:

According to Wesbter Dictionary “Economics is a social science concerned chiefly with description and analysis of the production, distribution, and consumption of goods and services” (“Economics.” Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, https://www.merriam-webster.com/dictionary/economics. Accessed 18 Dec. 2023.) This is something that we can find in different books but most of the religions in the world are silent about economics and focus mainly on the worships that their followers should do. However this is not the case of Islam as during the lifetime of the Prophet Muhammad (pbuh) people came from all over the world in Arabia to conduct business including Syria, Palestine, Lebanon, Jordan etc. Therefore, the Prophet of Islam (peace be upon him) within his lifetime gave the major rules for the economy and Entrepensureship.

الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِنْ كَذَبَا وَكَتَمَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا

In a business transaction, both parties possess the prerogative to terminate the agreement as long as they remain undivided. Honesty and transparency contribute to the prosperity of their transaction, bringing blessings. Conversely, if deceit is employed, and information is concealed, the auspicious nature of the transaction will be nullified. Likewise during the expansion of Islam there were issues but they were also solved with the guidance of Quran and Sunnah "With the spread and expansion of Islam to new territories came unprecedented issues that demanded answers. In order to avoid legal chaos, these answers had to be provided with reference to the Quran, Sunnah, the practice of the companions and reason (ra'i). In the words of Iqbal "systematic legal thought became an absolute necessity." (Saleem, 2010)

Islam provides us the basic teachings in the Holy Quran and Sunnah, by deriving these teachings some important rules were formed during the caliphate for the economics of the Islamic empire. One of the rules was to ensure that poor people receive help from the state. This rule was concluded from several verse of Quran, including:

فَـَٔاتِ ذَا ٱلْقُرْبَىٰ حَقَّهُۥ وَٱلْمِسْكِينَ وَٱبْنَ ٱلسَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ ٱللَّهِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ

(Holy Quran 30:38)

So give your close relatives their due, as well as the poor and the ˹needy˺ traveler. That is best for those who seek the pleasure of Allah,1 and it is they who will be successful.

Likewise, another rule was about the prohibition of the Interest or riba, it was declared haram by the commandment of the Allah almighty. During the caliphate the system that was built by the commandments of the caliphs was against the use of the Interest.

ٱلَّذِينَ يَأْكُلُونَ ٱلرِّبَوٰا۟ لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ ٱلَّذِى يَتَخَبَّطُهُ ٱلشَّيْطَٰنُ مِنَ ٱلْمَسِّ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰا۟ ۗ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰا۟ ۚ فَمَن جَآءَهُۥ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ فَٱنتَهَىٰ فَلَهُۥ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ

Another way by which businesses were promoted during those times was the use of Muda¯rabah and Musha¯rakah. "Islam encourages certain (entrepreneurial) financial partnerships such as Muda¯rabah and Musha¯rakah. In a Muda¯rabah partnership one party, the rabb-ul-ma¯l, provides capital and the other, the muda¯rib; entrepreneurial labor. In a Musha¯rakah the various parties provide capital and some also engage in the management side" (Gümüsay, September 2014)

Another feature of the Islamic banking is that it helps to lower the risk for each of the party, and for entrepreneurs "The most important feature of Islamic banking is that it promotes risk sharing between the provider of funds (investor) on the one hand and both the financial intermediary (the bank) and the user of funds (the entrepreneur) on the other hand ... In conventional banking, all this risk is borne in principle by the entrepreneur." (Khan, 2015)

The Breakup of assets from 2021 to 22 alone shows a sizeable increase in the assets of the Islamic banks in Pakistan, when people are trying to incorporate Islamic banking in their daily lives instead of the conventional banking.

Figure 2: Breakup of Assets

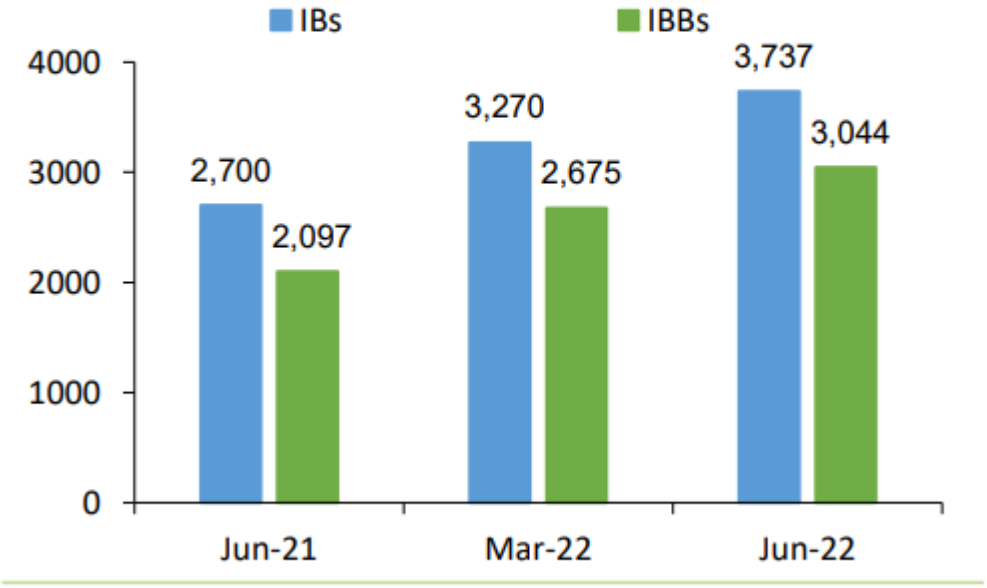

Source: SBP

(Pakistan, 2022)

"With the fast growth of Islamic finance, there has also been an increase in the expectations gap between Islamic finance practitioners and civil society members about the role that Islamic financial institutions (IFIs) should play in society." (Hasan, 2010)

Conclusion:

Islam is the second largest religion in the world (Sidek, F., Pavlovich, K., & Gibb, 2018), and it is expected to grow by 35% within the next 10 years; from 1.7 billion Muslims in 2020 to 2.2 billion by the year 2030 (Abdullah, R., Guo, P., & Harding, R, 2020) . This suggests the increasing importance of Muslims for the global economy. Islamic practices—as a way of life for Muslims across countries and communities—impact the cultural, social, geo-political and economic aspects of enterprise development and entrepreneurial practices. As such, Islam considers entrepreneurship as an economic activity that is based on ethical and moral foundations. In Islam, the profit motive is considered legitimate and moral when it is free from interest (Riba), greed, speculation, exploitation and as long as it is not the ultimate objective of the entrepreneur (Kayed, R. N., & Hassan,2010). Islamic entrepreneurship is therefore a blend of religious and economic dimensions. Islamic philanthropic concepts such as alms, Ehsan and charity (Zakat) support the entrepreneurial ventures, including the development of social enterprises. (Hassan, M. K., & Hippler, W, 2014) . The concept of waqf (i.e., religious endowment) underpins the concept of social entrepreneurship in many Islamic countries. The religious notion of Barakah (blessing from God) can be termed as an extension of religious commandment, guarantees prosperity through entrepreneurial venture over paid-employment avenues (Rauf,2012). The concept of entrepreneurship has experienced growth over the past decade (Khalique,2020), and there is an increasing trend of Islamic products that are Shariah Complaint in many countries.

Bibliography:

Gümüsay, A. A. (September 2014). Entrepreneurship from an Islamic Perspective. Springer Science+Business Media Dordrecht. Al-Ḥajjāj, M. i. (2012).

Ṣaḥīḥ Muslim. Darus Salam Publishers: Riyadh Hasan, Z. (2010). Islamic finance: what does it change, what it does not - the structure - objectives mismatch and its consequences. International Centre for Education in Islamic Finance

Khan, F. (2015). Islamic Banking in Pakistan Shariah-Compliant Finance and the Quest to make Pakistan more Islamic. Routledge.

Saleem, D. M. (2010). Methods and Methodologies in Fiqh and Islamic Economics . international association for islamic economics, 21.

Abdullah, R., Guo, P., & Harding, R. (2020). Preferences and experiences of Muslim patients and their families in Muslim-majority countries for end-of-life care: A Systematic Review and Thematic Analysis. Journal of Pain and Symptom Management, 60, 1223–1238.,

Ali, A., & Yazid, M. S. (2019). Muslim Industrialists and Manufacturers (MIM): Introducing a new way to conduct Muslim-to-Muslim businesses for the Global Halal Industry. In F. Hassan, I. Osman, E. S. Kassim, B. Haris, & R. Hassan (Eds.), Contemporary Management and Science Issues in the Halal Industry (pp. 37–41). Springer.

Hassan, M. K., & Hippler, W. (2014). Entrepreneurship and Islam: An Overview. Econ Journal Watch, 11, 170–178.

Kayed, R. N., & Hassan, M. K. (2010). Islamic Entrepreneurship: A Case Study of Saudi Arabia. Journal of Developmental Entrepreneurship, 15(04), 379–413., Pistrui, D., & Fahed-Sreih, J. (2010). Islam, Entrepreneurship and Business Values in the Middle East. International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 12(1), 107–118.

Khalique, M., Ramayah, T., Hina, K., & Shaari, J. A. N. (2020). Islamic Entrepreneurship: A systematic Review of Future Challenges and Prospects of Pakistani SMEs. International Journal of Economics, Management and Accounting, 28(2), 277–95.

Pakistan, S. B. (2022). Islamic Banking Bulletin. Islamabad: Islamic Banking Department.

Rauf, A. (2012). The Role of Personal Networks in the Growth Aspirations of Ethnic Minority Female Entrepreneurs: The Contrasting and Comparable Experiences of First and Second Generation Female Entrepreneurs of Pakistani Origin in the UK (Doctoral Dissertation). University of Essex

Sidek, F., Pavlovich, K., & Gibb, J. (2018). Entrepreneurship as worship: A Malay Muslim perspective. Journal of Management & Organi-zation, 24(5), 698–710.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Yönetimde Örgütsel Çeviklik: Bibliyometrik Bir Analiz

Organizational Agility in Management: A Bibliometric Analysis

Dr. Abdullah Zübeyr AKMAN
Necmettin Erbakan University, Turkey
abdullahzubeyr.akman@erbakan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6392-1884

Assoc. Prof. Dr. Meral ERDİRENÇELEBİ
Necmettin Erbakan University, Turkey
merdirencelebi@erbakan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7705-6067

ABSTRACT

The understanding of management started with Taylor in the modern sense and has continued to develop and change until today. With the crises experienced in recent years, the concepts of agility and organizational agility have come to the fore in the field of management. Because businesses with non-agile organizational structure are doomed to disappear in times of crisis and chaos. Organizational agility is an approach based on speed and innovation, and in general, it is the process of anticipating or detecting changes in the environment and responding quickly and effectively accordingly. In this context, the aim of this study is to reveal the understanding of organizational agility in the field of management through bibliometric analysis. Within the scope of the study, the Web of Science database was searched using the keywords "organizational agility" OR " organisational agility" AND "management". In this context, only "management" was selected as the subject, only "all" as the document type, and only "English" as the language. In this way, a total of 391 articles were reached after the search on July 2, 2023. The results obtained within the scope of the study are as follows. Total citations are 6,578, H-Index is 52, and the number of citations per study is 25.59. The most cited person is Liu, H.F. with 7 studies, and the most studies belong to 2021 with 79 studies. The institution with the most studies is Islamic Azad University with 15 studies, the publisher with the most publications is Emerald Group Publishing with 99 publications. The countries with the most studies are China and the USA with 72 studies each. The most cited study is "Dynamic Capabilities and Organizational Agility" by Teece et al. (2016) with a total of 710 citations. Finally, in the keyword analysis, the most frequently occurring words are "organizational agility, agility, firm performance, dynamic capabilities, knowledge management and competitive advantage". The study aims to contribute to the literature by examining the studies conducted in different research areas and revealing the authors, journals, topics and related references.

Keywords: Management, Agility, Organizational Agility, Bibliometric Analysis.

ÖZET

Yönetim anlayışı modern anlamda Taylor ile başlayıp günümüze kadar gelişerek ve değişerek devam etmiştir. Son yıllarda yaşanan krizlerle beraber yönetim alanında çeviklik ve örgütsel çeviklik kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır. Çünkü çevik olmayan örgüt yapısına sahip işletmeler, kriz ve kaos zamanlarında yok olmaya mahkûm olmaktadırlar. Örgütsel çeviklik hız ve yenilik temelli bir yaklaşım olup genel olarak bir örgütün çevredeki değişiklikleri önceden görme ya da tespit etme ve buna göre hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verme sürecidir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, yönetim alanındaki örgütsel çeviklik anlayışının bibliyometrik analiz yoluyla ortaya konulmasıdır. Çalışma kapsamında Web of Science veri tabanında "organizational agility" OR "organisational agility" AND "management" anahtar kelimeleri üzerinden arama gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda konu olarak sadece "management", belge tipi olarak sadece "hepsi", dil olarak ise sadece "İngilizce" seçilmiştir. Bu şekilde 2 Temmuz 2023 tarihindeki aramadan sonra toplamda 391 makaleye ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar şöyledir. Toplam atıf 6.578, H-Index 52, çalışma başına atıf sayısı 25.59'dur. En çok atıf alan kişi 7 çalışma ile Liu, H.F., en çok çalışma 79 çalışma ile 2021 yılına aittir. En çok çalışma gerçekleştiren kurum 15 çalışma ile Islamic Azad University, en çok yayın gerçekleştiren yayıncı 99 yayın ile Emerald Group Publishing'dir. En çok çalışma gerçekleştiren ülkeler ise 72'şer çalışma ile Çin ve ABD'dir. En çok atıf alan çalışma ise toplamda 710 atıf alan Teece ve diğerlerine (2016) ait "Dynamic Capabilities and Organizational Agility" adlı çalışmadır. Son olarak anahtar kelime analizinde ise en çok çıkan kelimeler sırasıyla "örgütsel çeviklik, çeviklik, firma performansı, dinamik yetenekler, bilgi yönetimi ve rekabetçi avantajdır". Çalışma, farklı araştırma alanlarında gerçekleştirilmiş çalışmaları inceleyerek konuyla ilgili yazarları, dergileri, konuları ve ilgili referansları ortaya çıkararak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Çeviklik, Örgütsel Çeviklik, Bibliyometrik Analiz.

GİRİŞ

İşletmelerin karşılaştıkları kriz durumları iş süreçlerini etkilemekte ve onları zorlamaktadır. Örneğin yakın zamanda yaşanan Covid-19 pandemisi ve Rusya-Ukrayna savaşları vb. durumlar iş dünyasının yaşadıkları zorlukları, aksaklıkları artırmaktadır. Değişen pazar yapılarına uyum sağlama yetenekleri ve bazı hükümet politikalarındaki değişiklikler uzun vadeli planlar yapmalarını sınırlamaktadır. Öte yandan günümüzde yaygın olan anlayış, örgütlerin sadece dış çevreye yanıt veren değil, aynı zamanda kendi çevrelerini aktif olarak şekillendiren ve etkileyen varlıklar olarak tanımlamaktadır. Sadece bu tür yeteneklere sahip olan örgütler sürdürülebilirlik kazanmaktadırlar. Örneğin Google veya Tesla gibi dijital yeteneklere dayanan işletmelerin yükselişi devam etmektedir. Bu işletmelerin başarı nedenleri arasında örgütsel çeviklik yer almaktadır.

Günümüzün modern çağında çoğu ticari kuruluşun yöneticileri zayıf stratejik içgörü ve zayıf çeviklik nedeniyle hedeflenen iş performansına ulaşamadıklarından dolayı 21. yy'da belirsiz iş

ortamını ve küreselleşmeyi yönetmek önemli hale gelmektedir. 21. yy'da birçok firma finansal ve finansal olmayan performanslarında hızlı bir düşüş kaydetmiştir (Arokodare ve Asikhia, 2020). Aslında örgütsel çeviklik, örgütsel mühendisliğin ve rekabetçiliğin geliştirilmesi için yeni bir paradigmadır. Çevik örgütler, yeni fırsatlardan yararlanarak verimliliklerini artıracak her türlü yeni şeyi öğrenmeye açıktırlar (Ghasemi, 2015: 444). Bu bağlamda dijital dönüşümün getirdiği yenilikleri uygulayarak şirketler, daha hızlı çevikleşebilip çevreye karşı daha hızlı hareket edebilirler.

İşletmelerde etkinlik ve verimliliği artırmak adına arayışlar hızla devam etmektedir. Belirsiz pazar yapısı ve kontrol edilemeyen müşteri istekleri değişimi zorunlu kılmaktadır. İşletme başarısında dış kaynakların yanı sıra iç kaynaklara odaklanılması gerekmektedir. Bu bağlamda hız, esneklik, kalite, tekrar yapılandırılabilen kaynaklar önemini artırmaya devam etmektedir.

Rekabetçi bir ortamda kurumsal çevikliğin önemi günümüzde yaygın olarak bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak, bu farkındalığa rağmen, araçların mevcudiyeti ve bir örgütü değerlendirmede kullanılan yöntemler ve çeviklikleri çok sınırlıdır (Wendler, 2014: 1197).

Bu çalışmanın amacı yönetim açısından çeviklik ve örgütsel çeviklik nedir ve işletmelere etkisi nedir sorularının cevabını aramak ve örgütsel çeviklik kavramının bibliyometrik bir haritasını ortaya çıkararak özellikle ilişkili olduğu kavramları göstermektir. Ayrıca konu ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacılara bugüne kadar yapılan çalışmaların genel bir bakış açısı sunmaktır. Bu kapsamda örgütsel çevikliğin daha iyi anlaşılması amacıyla literatürde ulaşılan 391 makale üzerinden bibliyometrik bir analiz gerçekleştirilmiştir.

1. LİTERATÜR

Örgütsel Çeviklik

Çeviklik kavramına dayanan ve zaman içerisinde çevik kurum, çevik iş süreçleri, çevik sistem gibi pek çok yeni kavram türetildiği görülmektedir. Son dönemde ise örgütsel çeviklik ve stratejik çeviklik kavramları ortaya atılmıştır (Basri ve Zorlu, 2020: 151). Kavramsal arayışın temel nedeni kuşkusuz kapsam olarak yetersiz kalınmış olmasıdır. Örgütsel çevikliğin tanımına dair literatürde fikir birliği bulunmamaktadır (Žitkienė ve Deksnys, 2018: 118).

Literatürde örgütsel çeviklik kavramını tanımlamaya çalışan çalışmalardan bazıları şunlardır: Örgütsel çeviklik, bir firmanın değişen çevrelerden kaynaklanan fırsat ve tehditleri algılama ve bunlara etkili bir şekilde yanıt verme yeteneği olarak tanımlanır (Leonhardt, vd. 2016: 3). Başka bir deyişle bir kuruluşun rakiplerine göre esneklik ve hız ile hareket etmesini sağlayan değişim gücüdür (Singh, vd. 2013). Felipe ve arkadaşlarına (2016: 4624) göre örgütsel çeviklik, işletmenin çevredeki değişiklikleri algılama ve bunlara verimli ve etkili bir şekilde yanıt verme kabiliyetidir. Lu ve Ramamurthy'a (2011: 933) göre ise bir işletmenin hızlı, amansız ve belirsiz değişimlerle başa çıkma; sürekli ve öngörülemeyen bir şekilde değişen fırsatlardan oluşan rekabetçi bir ortamda başarılı olma yeteneğidir. Yang ve Liu (2012) örgütsel çeviklik kavramını tanımlarken kaynak, süreç ve bilgilerin yeniden yapılandırılarak fayda sağlama yeteneği olduğuna vurgu yapmışlardır. Wendler (2014) ise örgütsel çevikliği hız, esneklik, yenilik, proaktiflik, kalite ve karlılık ile çevresel değişime tepki vermesi olarak tanımlamaktadır.

Hızla değişen koşullara hızlı tepki verebilme kapasitesi olan örgütsel çeviklik, çıktı hedeflerine odaklanmayı ve insan kaynaklarını değişen koşulların talepleriyle eşleştirme yeteneğini gerektirir (Brown ve Agnew, 1982: 29).

Lee vd. (2009) örgütsel çevikliği, saldırgan ve savunmacı boyutları olan iki boyutlu dinamik bir yetenek olarak kavramsallaştırmaktadır. Saldırgan (girişimci) çeviklik, pazar fırsatlarını proaktif olma, öngörme ve yakalama yeteneğini ifade eder. Böylece bir işletmenin konumunu ve stratejilerini değiştirmesine, değişen koşullarda erken avantajlar elde etmek için yeni iş yaklaşımları düzenlemesine olanak tanır. Buna karşılık, savunmacı (uygulanabilir) çeviklikte işletme içyapı ya da örgütteki herhangi bir temel değişikliğe yanıt vermekten ziyade, genellikle piyasa güçlerindeki aksaklıklardan kurtulma çabasıyla, kendini korumak ve dirençli kalmak gibi savunmacı bir şekilde yanıt verir (Chakrav, 2013: 978). Başka bir deyişle savunmacı çeviklik pazar ve çevredeki değişiklikleri algılama ve bunlara yanıt verme yeteneğidir (Ridwandono ve Subriadi, 2019: 154).

Sharifi ve Zhang (1999: 17-18) örgütsel çevikliğin çeviklik itici güçleri ve çeviklik sağlayıcıları ile ilgili parametrelerini açıklamak için temel bir çerçeve oluşturmuştur. Bu modelde, bir örgütün değişime tepki verebilmek için yanıt verebilirlik, yetkinlik, esneklik ve hız gibi kabiliyetlere ihtiyaç duyduğuna dikkat çekmektedirler.

Örgütsel Çevikliğin Örgütsel Sonuçlarına Dair Literatürde Yer Alan Bazı Çalışmalar

Örgütsel çevikliğe ait literatürde yer alan belli başlı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Yang ve Liu (2012) araştırmasında bir işletmenin çeviklik kabiliyetinin ve ağ yapısının, firma performansının kritik bir rekabet stratejisi kaynağı olduğunu göstermektedir.

Lee ve Yang (2014) örgütsel çeviklik ve güçlü network bağları aracılığı ile bir işletmenin örgütsel performansını artırabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Nabatchian ve diğerleri (2014) araştırma sonuçları, iş tatmini ve örgütsel çeviklik arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Ghasemi (2015) yapmış olduğu araştırma sonuçları örgütsel çeviklik ile örgütsel etkinlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Navarro-Cegarra ve diğerleri (2016) yapılandırılmış bilgi süreçleri ile firma performansı arasındaki ilişkide örgütsel çevikliğin aracılık etkisini ortaya koymaktadır.

Baninam ve Amirnejad (2017) araştırmasında örgütsel çevikliğin ve bileşenlerinin her birinin örgütsel performans üzerinde anlamlı etkileri olduğunu doğrulamıştır. Ayrıca, bilgi yönetimi ve bileşenlerinin örgütsel çevikliğin performans üzerinde etkisinde aracılık rolü üstlendiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Khalid ve diğerleri (2020) girişimci liderliğin örgüt kültürü üzerinde pozitif ve anlamlı bir doğrudan etkisi olduğu ve girişimci liderliğin örgütsel çeviklik üzerinde pozitif, anlamlı ve dolaylı etkisi olduğu bu etkide örgüt kültürünün aracılık ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Darvishmotevali ve diğerleri (2020) bulguları, örgütsel çevikliğin, rekabetçi ve teknolojik belirsizliğin örgütsel yaratıcılık üzerindeki olumsuz etkilerini hafiflettiğini göstermektedir. Sonuçlar, son derece dinamik ve karmaşık ortamlarda kuruluşların belirsizliğin getirdiği zorlukları yönetmek için bürokrasiyi azaltması gerektiğini göstermektedir.

Wanasida ve diğerleri (2021) araştırma sonuçları, Covid-19 salgını sırasında işletmelerde iş analitiği kabiliyetinin bilgi kalitesi ve inovasyon kabiliyeti üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve bunun da organizasyonel çevikliği etkilediğini göstermektedir. Örgütsel performans, örgütsel çeviklikten etkilenmektedir.

Mollet ve Kaudela-Maun (2023) nitel araştırmasında, çevik örgütlerin insan kaynakları yönetimi (İKY/İK) konusunda karşılaştıkları zorluklar ve bunların üstesinden nasıl gelebilecekleri konusunda esnek bir destek yapısına ihtiyaç duyulduğu, İK çalışmaları için paylaşılan sorumluluğun ve farklı rol sahiplerinin buna karşılık gelen geniş kapasite gelişiminin ele alınmasını vurgulamaktadır.

2. METODOLOJİ

Bilimsel haritalama disiplinlerin, alanların, uzmanlıkların ve bireysel makalelerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu incelemek için bibliyometrik yöntemler kullanır ve adeta coğrafi haritalara benzer şekilde bulguların uzamsal bir temsilini üretir (Calero-Medina ve van Leeuwen, 2012). Bibliyometrik yöntemler, yayınlanan araştırmaların tanımlanması, değerlendirilmesi ve izlenmesi için nicel bir yaklaşım kullanır (Zupic ve Čater, 2015).

Bu araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. İlgili anahtar kelimeler, alandaki en önemli veri tabanlarından birisi olan Web of Science (WoS) veri tabanından toplanmıştır (Iswoyo ve Narsa, 2023). Bu kapsamda elde edilen veriler VOSviewer 1.6.18 ve R studio programları vasıtasıyla analiz edilerek görselleştirilmiş ve analiz edilmiştir. Bu çalışmada yıllara göre eş zamanlı yayınlar, anahtar kelime trendleri, ortak atıflar, bibliyografyalar, ortak yazarlar, ülkeler ve kurumlar analiz edilmiştir (Garrigos-Simon vd., 2018).

Analizler kapsamında görseller oluşturulmuştur. Görselleştirmeler daha sonra ortaya çıkan sınıflandırmanın görsel bir temsilini oluşturmak için kullanılmaktadır (Zupic ve Čater, 2015). Bu kapsamda Şekil 1.'de gösterilen PRISMA yöntemi, araştırma boyunca takip edilmiştir (Shahidan vd., 2021). PRISMA yöntemi kapsamında 2 Temmuz 2023 tarihinde yapılan araştırma sonucunda toplamda 391 makaleye ulaşılmıştır.

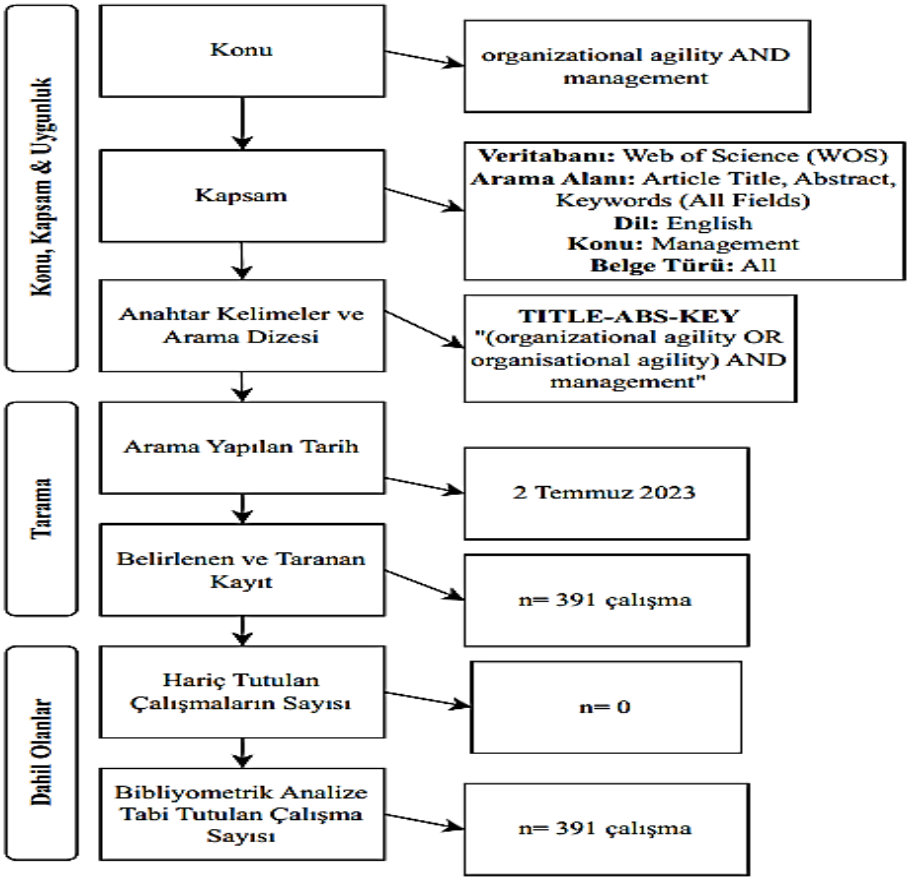

Şekil 1. PRISMA Yöntemi

Araştırma kapsamında ortaya konan araştırma soruları (AS) aşağıda yer almaktadır:

AS1: Mevcut alandaki güncel yayın eğilimi nedir, en etkili makaleler ve dergiler nelerdir?

AS2: Yönetim alanındaki örgütsel çeviklik çalışmalarının ana tematik kümeleri nelerdir?

AS3: Yönetim alanındaki örgütsel çeviklik çalışmaları literatüründe büyüyen ve ortaya çıkan ana anahtar kelimeler nelerdir?

AS4: Yönetim alanındaki örgütsel çeviklik çalışmaları üzerine gelecekte yapılacak araştırmalar için araştırma gündeminin ana unsurları nelerdir?

AS5: Mevcut araştırmanın entelektüel yapısı nasıldır?

Araştırma kapsamında bibliyometrik analizlere dayanarak, örgütsel çeviklik alanının evrimi (örgütsel çeviklik araştırmalarının geçmişi, bugünü ve geleceği) gösterilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Makale ve Atıf Sayıları

Şekil 2.'de makale ve atıf sayılarına yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayın yapılan yıl 79 yayın ile 2022 yılı, en fazla atıf yapılan yıl ise 2726 atıf ile yine 2022 yılı olmuştur. 2023 yılı da hem çalışma hem de atıf sayısı bakımından oldukça yüksektir.

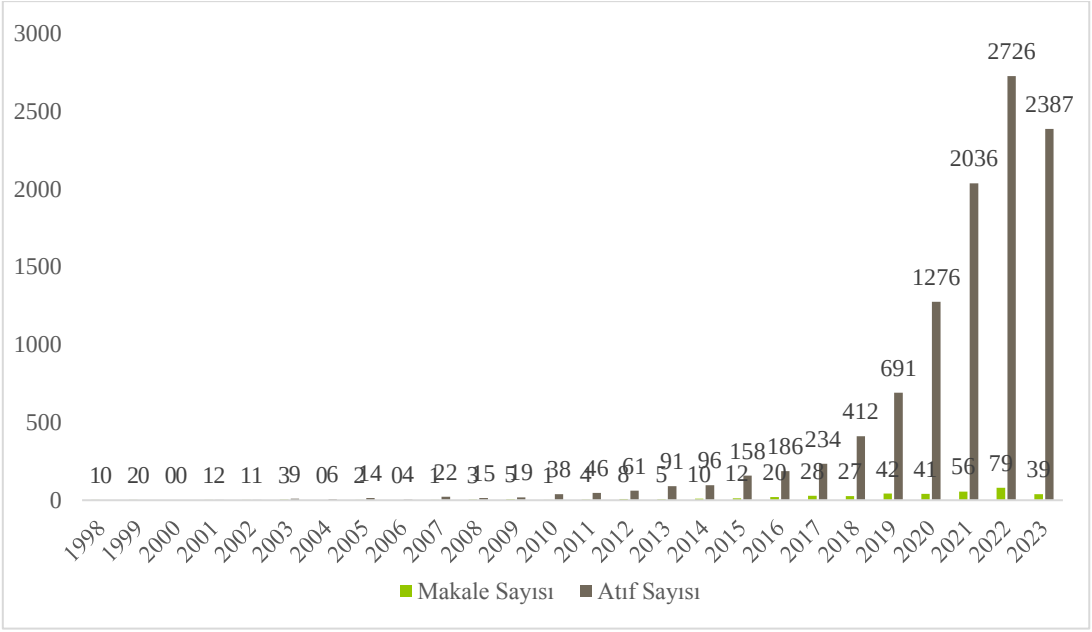

Şekil 2. Makale ve Atıf Sayısı

3.2. Anahtar Kelime Analizi

Şekil 3.'te anahtar kelime analizine yer verilmiştir. Bu analiz, ele alınan kavramların hangi kavramlarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan bir analiz türüdür (Garrigos-Simon vd., 2018). Bu kapsamda analiz sonucunda öne çıkan kavramlar şunlardır; "organizational agility, agility, dynamic capabilities, firm performance, knowledge management, competitive advantage".

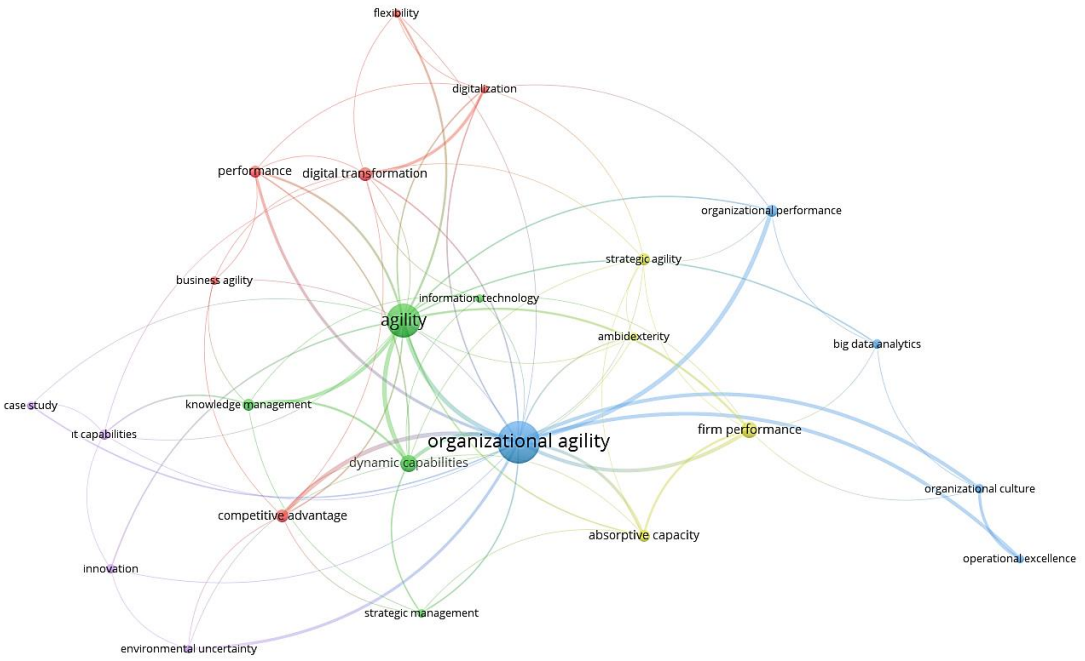

Şekil 3: Anahtar Kelime Analizi

Tablo 1.'de Şekil 3.'te yer alan kavramlara ait anahtar kelime analizi sıklığına yer verilmiştir. En fazla geçen kavram 122 kez ile "organizational agility" kavramıdır. Daha sonra 77 kez ile "agility" ve 21 kez ile "dynamic capabilities" kavramı yer almaktadır.

Tablo 1: Anahtar Kelime Analizi Sıklığı

Kavramlar	Sıklık (n)
organizational agility	122
agility	77
dynamic capabilities	21
firm performance	18
innovation	16
digital transformation	14
IT capability	13
competitive advantage	12
absorptive capacity	11
information technology	11

Şekil 4.'te en çok atıf alan yazarlar gösterilmiştir. Öne çıkan yazarlar Liu H., Tallon P. P., Queiroz M. ve Gong Y.'dir. Çalışmalar özellikle üç farklı grupta (kırmızı, yeşil ve mavi) toplanmıştır.

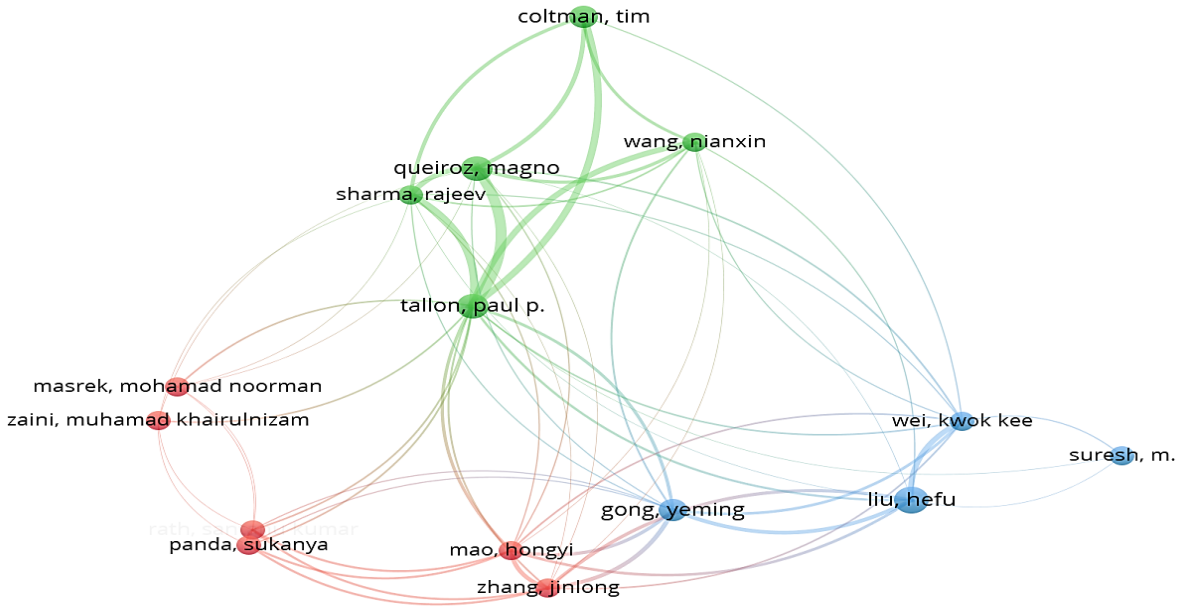

Şekil 4: Atıf-Yazar Görseli

Tablo 2.'de hangi yazarın kaç çalışması olduğu ve fraksiyonelleştirilmiş çalışmalara yer verilmiştir. Bu duruma göre en fazla çalışma gerçekleştiren yazar 7 çalışma ile Liu H.F.'dir. Devamında 6 çalışma ile Carvalho A.M. ve yine 6 çalışma ile Coltman T. yer almaktadır.

Tablo 2: Most Relevant Authors

Yazarlar	Çalışmalar	Fraksiyonelleştirilmiş Çalışmalar
LIU H.F.	7	1,65
CARVALHO A.M.	6	1,40
COLTMAN T.	6	1,62
QUEIROZ M.	6	1,62
REBENTISCH E.	6	1,40
SAMPAIO P.	6	1,40
TALLON P.P.	6	1,87
CEGARRA-NAVARRO J.G.	5	1,53
GONG Y.M.	5	1,23
LIU S.	5	1,23

Şekil 5.'te en fazla atıf alan ülkelere yer verilmiştir. Buna göre öne çıkan ülkeler ABD, Çin, Kanada, İngiltere ve Norveç'tir. Özellikle ABD ve Çin gibi ülkelerin bu alanda ön planda olduğu görülmektedir.

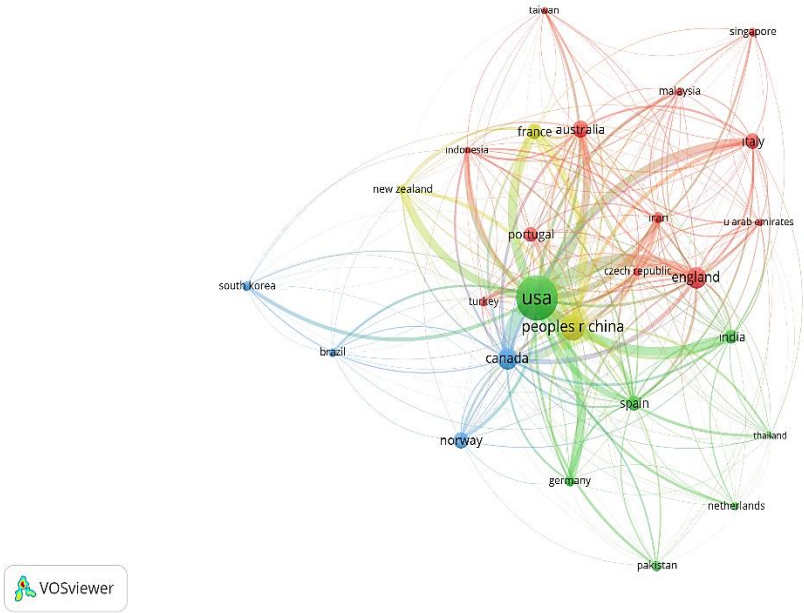

Şekil 5: Atıf-Ülke Görseli

Şekil 6.'da en çok atıf alan çalışmalara yer verilmiştir. Burada öne çıkan çalışmalar, Teece-2016 (710 atıf), Lu-2011 (606 atıf) ve Tallon-2011 (502 atıf)'dır. Örgütsel çeviklik (organizational agility) kavramı son dönemde oldukça ilgi görmektedir (Roblek vd., 2022). Bu durum da atıf durumlarına yansımaktadır.

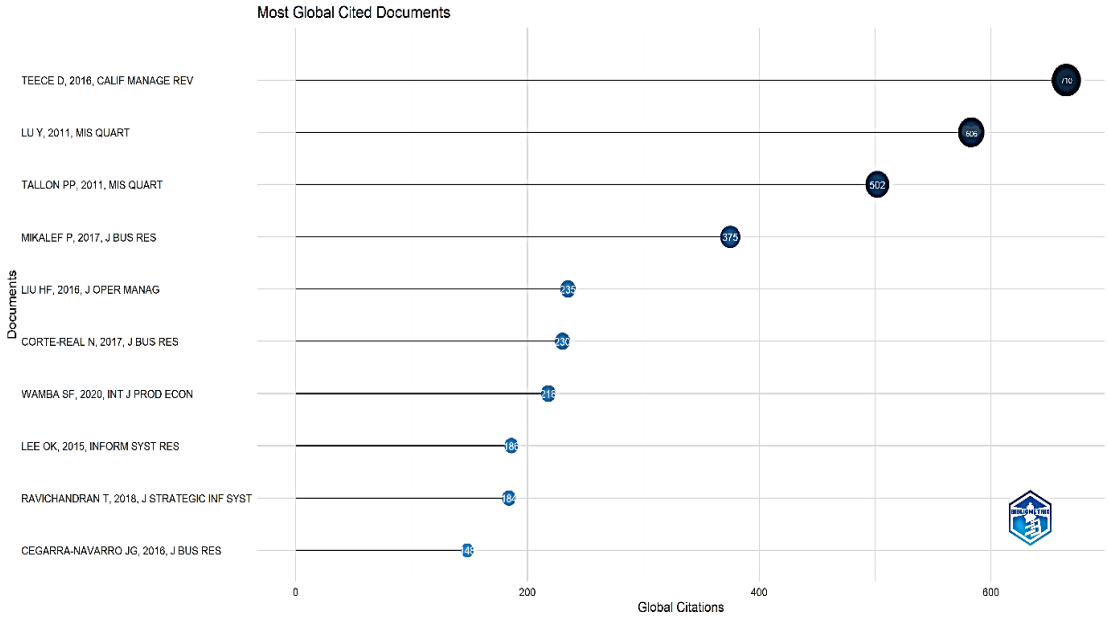

Şekil 6: En Çok Atıf Alan Çalışmalar

Şekil 7.'de örgütsel çeviklik kavramına ait kelime bulutu görseline yer verilmiştir. Buradaki sonuçlar anahtar kelime analizine benzer şekilde çıkmıştır. Burada özellikle dinamik yetenekler kavramının açıklanması gerekmektedir. Dinamik yetenekler, bir kuruluşun dış değişikliklere yanıt vermek, yeni fırsatlardan yararlanmak ve hızla değişen bir iş ortamında rekabet gücünü korumak için kaynak tabanını uyarlama ve değiştirme yeteneğini ifade eder (Teece et al., 1997). Diğer kavramlar ise "örgütsel çeviklik, firma performansı, bilgi-teknoloji, yönetim ve rekabetçi avantaj" kavramlarıdır.

Şekil 7: Kelime Bulutu

Şekil 8.'de örgütsel çeviklik konusundaki trend konulara yer verilmiştir. Birçok kavram ön planda iken son yıllarda özellikle yetenek, büyük veri analizi, inovasyon ve girişimcilik yönelimi kavramlarıdır. Özellikle girişimcilik yönelimi kavramı, firmaların girişimcilik

çabalarına girerek değer oluşturmalarını sağlayan belirli süreçleri, uygulamaları ve faaliyetleri yakalayan stratejik bir örgütsel duruşu ifade etmektedir (Lumpkin ve Dess, 1996).

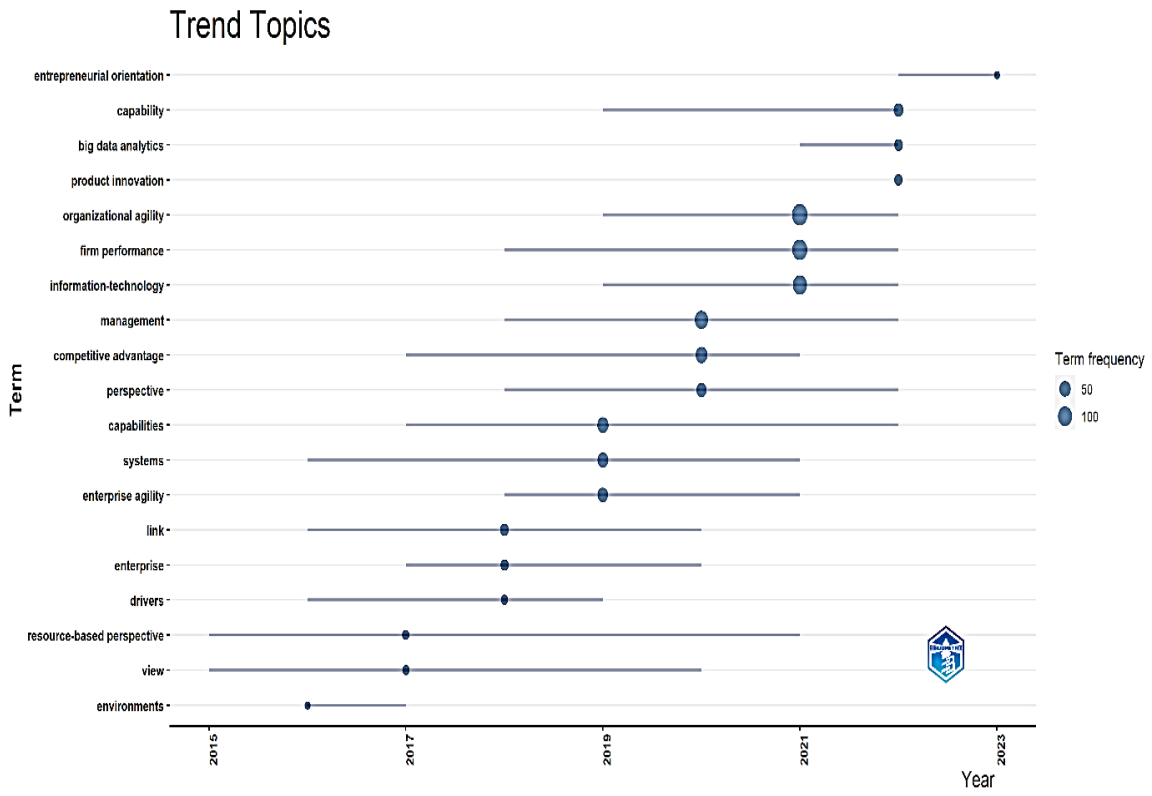

Şekil 8: Trend Konular

Şekil 9.'da alana ilişkin three-field plot görseli yer almaktadır. Burada ABD ve Çin ülkeleri ön plana çıkarken kavram olarak örgütsel çeviklik ve çeviklik kavramlarının yanı sıra dinamik yetenekler ve firma performansı kavramları ön plana çıkmıştır. Bunun yanında son zamanlarda dijital dönüşüm ve bilgi işlem kapasitesi gibi kavramlar da ön plana çıkmaktadır.

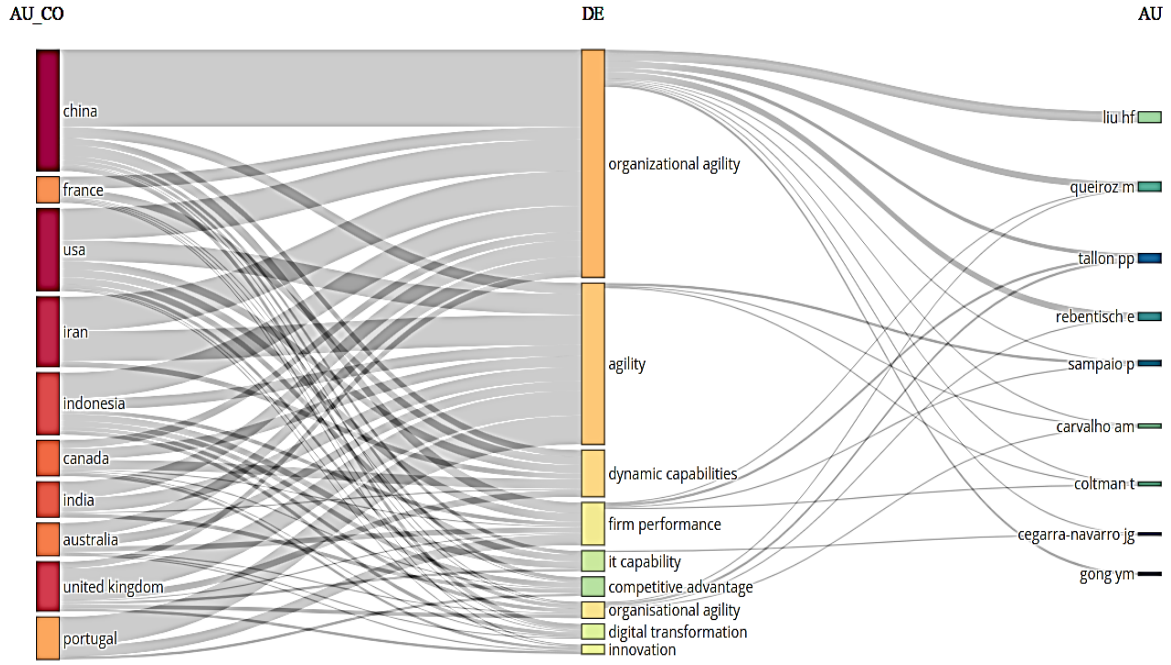

Şekil 9: Üçlü Alan Görseli

SONUÇ

Örgütsel çeviklik, günümüzün hızla değişen iş ortamında işletmeler için kritik bir rekabet avantajı kaynağıdır. Örgütsel çevikliklerini geliştirebilen ve sürdürebilen işletmelerin uzun vadede başarılı olma olasılığı daha yüksek olmaktadır (Žitkienė ve Deksnys, 2018: 118). Örgütsel çeviklik, bir örgütün dinamik piyasa koşullarına hızlı bir şekilde yanıt vermesini sağlar ve daha çevik örgütler müşteri ve yatırımcıları kendilerine daha rahat çekerler (Ulrich ve Yeung, 2019).

Örgütsel çeviklik "*değişken bir piyasa ortamında örgüt performansını artırmak için hızlı ve verimli bir şekilde ve ihtiyaç duyulduğunda gerekli oranda gerçekleştirilebilen öğrenilmiş, sürekli olarak mevcut ve dinamik bir yetenek*" olarak tanımlanmaktadır (Walter, 2021). Son dönemlerde özellikle örgütsel çeviklik kavramının firma performansı (Stratone, 2023), bilgi-teknolojileri (Mrugalska ve Ahmed, 2021), dinamik yetenekler (Matthiae ve Richter, 2018; Franco vd., 2022), rekabetçi avantaj (Roblek vd., 2022) gibi kavramlarla yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Bu durum sonraki çalışmalar için göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur.

Çalışmalar yıl bazlı incelendiğinde son iki yıldır üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. Çalışmanın bir diğer sonucu ise son yıllarda başta işletmeler olmak üzere birçok kurumu etkileyen pandemi ve savaşlar başta olmak üzere birçok olay, değişken, belirsiz, karmaşık ve muğlak (VUCA) bir yapıda işletmelerin faaliyette bulunmasına neden olmuştur. Bu yüzden örgütsel çeviklik, işletmelerin VUCA çerçevesindeki faaliyetlerini daha iyi yönetmesi için önemli bir adımdır (Fletcher ve Griffiths, 2020).

Çalışma, farklı araştırma alanlarında gerçekleştirilmiş çalışmaları inceleyerek konuyla ilgili yazarları, dergileri, konuları ve ilgili referansları ortaya çıkararak literatüre katkı sunmayı amaçlamıştır.

Çalışmanın kısıtları ve önerileri şunlar söylenebilir:

- Çalışma, tek bir kavram üzerinden yürütülmüştür. Anahtar kelimelere farklı kavramlar eklenerek arama kapsamı genişletilebilir.
- Çalışma kapsamında sadece İngilizce dilindeki çalışmalar ele alınmıştır. Farklı dillerde tarama ile kapsam genişletilebilir.
- Çalışma kapsamında sadece WoS veri tabanı kullanılmıştır. Çalışma, farklı bir veritabanı olan Scopus veritabanı kullanılarak genişletilebilir.
- Daha spesifik olarak belge türü sadece "dergi" seçilerek yapılabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arokodare, M. A. ve Asikhia, O. U. (2020). "Strategic Agility: Achieving Superior Organizational Performance through Strategic Foresight". **Global Journal of Management and Business Research: A Administration and Management**, 20(3).

Baninam, J. ve Amirnejad, Q. (2017). "The Effects of Organizational Agility on the Organizational Performance: Mediating Role of Knowledge Management". **International Journal of Economic Perspectives**, 11(1), 1227-1240.

Basri, S. ve Zorlu, K. (2020). "Örgüt Kültürü Algısının Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi". **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 20(39), 147-164.

Brown, J. L. ve Agnew, N. McK. (1982). "Corporate Agility". **Business Horizons**, 25(2): 29-33.

Calero-Medina, C. ve van Leeuwen, T. (2012). "Seed Journal Citation Network Maps: A Method Based on Network Theory". **Journal of the American Society for Information Science and Technology**, 63(6), 1226-1234.

Chakrav, A., Grewal, R. ve Sambamurthy, V. (2013). Information Technology Competencies, Organ Agility, and Firm Performance: Enabling an Facilitating Rol. **Information Systems Research**, 24(4), 976-997.

Darvishmotevali, M., Altinay, L. ve Köseoglu, M. A. (2020). "The Link Between Environmental Uncertainty, Organizational Agility, and Organizational Creativity in The Hotel Industry". **International Journal of Hospitality Management**, 87, 1-9.

Felipe, C. M., Roldán, J. L. ve Leal-Rodríguez, A. L. (2016). "An Explanatory and Predictive Model for Organizational Agility". **Journal of Business Research**, 69(10), 4624-4631.

Fletcher, G. ve Griffiths, M. (2020). "Digital Transformation During a Lockdown". **International Journal of Information Management**, Opinion Paper, 55, 1-3.

Garrigos-Simon, F., Narangajavana-Kaosiri, Y. Ve Lengua-Lengua, I. (2018). "Tourism and Sustainability: A Bibliometric and Visualization Analysis". **Sustainability**, 10(6), 1-23.

Ghasemi, G.M. (2015). "Examining the Relationship of Organizational Agility and Organizational Forgetting with Organizational Effectiveness". **Journal of Service Science and Management**, 8, 443-451.

Iswoyo, A. ve Narsa, I. M. (2023). "A Bibliometric Analysis of Social Enterprise Governance from 2004 to 2021". **Journal of Social Entrepreneurship**, 1-29.

Khalid, Z., Madhakomala, R. ve Purwana, D. (2020). "How Leadership and Organizational Culture Shape Organizational Agility in Indonesian SME's". **International Journal of Human Capital Management**, 4(2), 49-63.

Leonhardt, D., Mandrella, M. ve Kolbe, L. M. (2016). "Diving into the Relationship of Information Technology and Organizational Agility: A Meta-Analysis". **Thirty Seventh International Conference on Information Systems,** Dublin, 1-19.

Lee, Y., ve Yang, C. (2014). "The Relationships Among Network Ties, Organizational Agility, and Organizational Performance: A Study of The Flat Glass Industry in Taiwan". **Journal of Management ve Organization**, 20(2), 206-226.

Lu, Y. ve Ramamurthy, K. (Ram) (2011). "Understanding the Link Between Information Technology Capability and Organizational Agility: An Empirical Examination". **MIS Quarterly**, 35(4), 931-954.

Lumpkin G.T. ve Dess G.G. (1996). "Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it to Performance". **Academy of Management Review**, 21(1), 135-172.

Matthiae, M. ve Richter, J. (2018). "Industry 4.0-Induced Change Factors and the Role of Organizational Agility", **Twenty-Sixth European Conference on Information Systems (ECIS2018)**, 2018, Portsmouth.

Mollet, L. S. ve Kaudela-Baum S. (2023). "Critical HR Capabilities in Agile Organisations A Cross-Case Analysis in Swiss SMEs". **Review of Managerial Science**, 17, 2055–2075.

Nabatchian, G., Moosavi, S. J. ve Safania, A. M., (2014). "Reviewing the Relationship Between Organizational Agility ve Job Satisfaction Staff in the Ministry of Youth Affairs and Sports Iran". **International Journal of Modern Communication Technologies ve Research (IJMCTR)**, 2(2), 10-13.

Navarro-Cegarra, J. G., Soto-Acosta, P. ve Wensley, A. K.P. (2016). "Structured Knowledge Processes and Firm Performance: The Role of Organizational Agility". **Journal of Business Research**, 69(5), 1544-1549.

Ridwandono, D. ve Subriadi, A. P. (2019). "The Fifth Information Systems International Conference". **Procedia Computer Science**, 161, 151-159.

Roblek, V., Dimovski, V., Mesko, M. ve Peterlin, J. (2022). "Evolution of Organisational Agility: A Bibliometric Study". **Kybernetes**, 51(13), 119-137.

Singh J., Lyytinen, K., Sharma, G., Schnackenberg A. ve Hill, J. (2013). "Organizational Agility: What it is, What it is Not and Why it Matters". **Academy of Management Proceedings.**

Shahidan, N. H., Latiff, A. S. A. ve Wahab, S. A. (2021). "Moving Towards Society 5.0: A Bibliometric and Visualization Analysis". **In Society 5.0: First International Conference, Society 5.0 2021**, Revised Selected Papers 1 (pp. 93-104). Springer International Publishing.

Sharifi, H. Ve Zhang, Z. (1999). "A Methodology for Achieving Agility in Manufacturing Organisations: An Introduction". **International Journal of Production Economics**, 62(1-2), 7-22.

Teece, D. J., Pisano, G. ve Shuen, A. (1997). "Dynamic Capabilities and Strategic Management". **Strategic Management Journal**, 18(7), 509-533.

Ulrich, D. ve Yeung, A. (2019). "Agility: The New Response to Dynamic Change". **Strategic HR Review**, 18(4), 161-167.

Yang, C. ve Liu, H. M. (2012). "Boosting Firm Performance via Enterprise Agility and Network Structure". **Management Decision**, 50(6), 1022-1044.

Wanasida, A. S., Bernarto, I., Sudibjo, N. ve Purwanto, A. (2021). "The Role of Business Capabilities in Supporting Organization Agility and Performance During the COVID-19 Pandemic: An Empirical Study in Indonesia". **Journal of Asian Finance. Economics and Business**, 8(5), 897-911.

Walter, A. T. (2021). "Organizational Agility: Ill-Defined and Somewhat Confusing? A Systematic Literature Review and Conceptualization". **Management Review Quarterly**, 71, 343-391.

Wendler, R. (2014). "Development of the Organizational Agility Maturity Model". **Proceedings of the 2014 Federated Conference on Computer Science and Information Systems**. 1197-1206.

Žitkienė R. ve Deksnys, M. (2018). "Organizational Agility Conceptual Model". **Montenegrin Journal of Economics**, 14(2), 115-129.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). "Bibliometric Methods in Management and Organization". **Organizational Research Methods**, 18(3), 429-472.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Unchanging Ideology of the West in the Changing World Order: Islamophobia

Assoc. Prof. Dr Murteza HASANOĞLU
Academy of Public Administration of Azerbaijan
m_hasanoglu@yahoo.com.tr
ORCID: 0000-0003-3734-4045

Assoc.Prof.Dr.Nesrin SÜLEYMANLI
Academy of Public Administration of Azerbaijan
nsdia.edu@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5577-2268

ABSTRACT

Europe and the Western world in general today are in a difficult ethnopsychological period stepped. The degraded West leans towards Islam. In fact, this is not related to the fact that Christianity is a bad religion. It is only and only a response to social degradation. Especially, the tendency of the youth towards Islam makes the European parties with a radical Christian tendency to think more deeply.

The modern Western world is facing a spiritual decline. The reason for this is the loss of classical values and the replacement of artificial models. The third wave of democracy interfered with the core of society - people's personal life, family values. As a result, the transformation phase created artificial value criteria for the West. First of all, it began to be felt in family values.
Sociologists already admit that the excessive liberalism of that society can lead to degradation and change of the essence of civilization

Keywords: Islamaphobia, Social degradation, Western world, Blue Europe, racism, terrorism, family values, nation state.

INTRODUCTION

Today, Europe and the Western world in general have entered a difficult ethnopsychology period. The degraded West leans towards Islam. In fact, this is not related to the fact that Christianity is a bad religion. It is only and only a response to social degradation. Especially, the tendency of the youth towards Islam makes the European parties with a radical Christian tendency to think more deeply. The modern Western world is facing a spiritual decline. The reason for this is the loss of classical values and the replacement of artificial models. The third wave of democracy interfered with the core of society - people's personal life, family values. As a result, the transformation phase created artificial value criteria for the West. First of all, it began to be felt in family values. Sociologists already admit that too much

liberalism can lead to the degradation of that society and the change of the essence of civilization.

The social life to which people belong has always been characterized by diversity of opinion, and in many cases this diversity has been distinguished by sharp intransigence. In particular, differences in language, religion, and nationality have led to certain discrimination between people at different stages of social development. Especially belonging to different religions and ethnic roots has often led to conflict between people. It is very unfortunate that the improper evaluation of religious values, and sometimes the purposeful distortion of religious values has been one of the sources of increasing social tension. Many tragic cases that are happening in the Islamic world today or trying to be associated with the Islamic religion are a prominent example of religious intolerance and attempts to use religion as an image or an excuse. Hiding politics that serve various purposes under the veil of Islam or religion as a whole serves to create unpleasant ideas against Islam among the uninformed masses. That is why it is possible to meet cases like Islamophobia among different communities.

Today, Islam has already become a major concern in the West. The West's fear of Islam has brought forth a new vision. Islamophobia has become a tool used specifically against the Muslim world. In modern times, the Islamic way of life is presented as a threat to Westerners. However, objective studies show that behind the Islamophobic trends are more political reasons than religious hostility.

Islamophobia, which has a long history, has been recognized as one of the wrong ideological thoughts of the modern world, like ethnocentrism (racism), xenophobia or xenophobia (fear of foreigners), anti-Semitism.

In this sense, Western-Islamic relations should be evaluated from a broad perspective. Margaret Thatcher, the former Prime Minister of Great Britain, known as the "Iron Lady", once said that an ideology without an enemy cannot survive. In other words, Islamophobia exists because there are opposing views.

The President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev, expressed his attitude to this issue: "We are openly fighting against Islamophobia. Statements were made at the highest level - the level of the President. Islamophobia is a great danger, a great injustice. It may lead to conflicts between civilizations in the future. Therefore, we promote Islamic culture both inside the country and abroad. In the developed countries of the world, exhibitions, presentations and cultural programs are regularly organized by Azerbaijan. Azerbaijan also plays an active role in the development of interreligious and interethnic relations. On our initiative, the International Humanitarian Forum has already been held in Baku several times. Intercultural Dialogue Forum was held three times. A summit meeting of the leaders of world religions was held... I must note that ISESCO actively participates in all these events. This is our contribution to interreligious and intercultural relations" (Dövlət və Din, 2017:20).

Islamophobia consists of two separate concepts: Islam and Phobia. The meaning of Islam is peace and is derived from the word "Salam". Islam is the name of the religion sent by Muhammad in 610. Phobia is a Greek word that refers to the "god of terror" (Phobos) in Greek mythology (Kirman, 2017:197).

Phobia, according to the online encyclopedia "Wikipedia", is a condition observed with feelings of anxiety and fear. In general, it is the creation of fear in a sustainable way. It has many forms. Various authors and analysts have tried to give meanings to Islamophobia. Islamophobia inculcates endless fear, hatred, and hostility towards Islam and Muslims, accentuated by negative stereotypes that lead to exclusion of Muslims from social and political, civil life, racism, discrimination and marginalization. (Wajahat, 2011)

The literal translation is understood as "Do not be afraid of peace". Islamophobia is known in the West as an irrational fear and phobia of Islam and Muslims. Irrationality should be specially emphasized here. Because in fact, this concept is not accepted by reason or logic

under normal conditions. Feelings like fear, avoidance and dislike of Islam and Muslims later turned into irrational phobias and attitudes. Therefore, it is precisely today that the Islamophobic approach should be changed and rationally transformed into hostility to Islam or the concept of anti-Islamism. Although Islamic fundamentalism and radicalism are shown as targets of Islamophobia, it is clear that the anger here is directed at Islam itself. The visible side is that Islamophobia was artificially created on sociological and psychological grounds during a period of 30 years (Kirman, 2017:197).

John Esposito (John Esposito) in his book on Islam ("The Islamic Threat: Myth or Reality") in his article "Islamic Threat: Myth or Reality" noted that Islamophobia is artificially created. (E) He said that the only way to prevent it is He saw Islamophilia or the love of Islam as forming the love of Islam and Biophilia.

Islamophobia is also sometimes mentioned together with anti-Semitism. There are many reasons for this. In the Oxford Dictionary, Semiticism is defined as a group of people speaking the Semite-Semitic (Semitic) language group. From ancient times, it included the peoples living in the double chayara (Mesopotamia). In general, the Semitic language family includes Arabic, Hebrew, Amharic, Tigrinya, Aramaic, Syriac, etc. languages included. The new anti-Semitism is actually directed against the Arabs. (Edzard, 2012:13-14). Hatred of Muslims, Muslimphobia and demonization of Muslims, and the desire to find every fault in Muslims later led to Islamophobia (Richardson, 2012).

Writer Edward Said (Edward Said) in his first published article on Islam in 1985 noted that Islamophobia goes hand in hand with anti-Semitism in historical times. However, for the first time in politics and the media, this term began to be used in 1997 after it appeared in the report of the English think tank "Runnymede Trust".

Also, "The Runnymede Trust" institute prepared a report entitled "Islamophobia - a Challenge for us all" in 1997. That Report revealed 8 reasons why Islamophobia is on the agenda.

1. Islam is the only immutable block that does not meet the needs of today
2. Islam tends to discriminate
3. Islam is a worthless faith with barbaric, irrational and primitive ideas
4. Islam is a faith that supports violence, threats, aggression and terrorism, intercultural conflict
5. Islam is a concept used for political and military purposes
6. Criticism of Muslims is irrelevant for Western culture
7. Enmity against Islam, discrimination against Muslims is justified
8. Enmity against Muslims is very normal and natural (RUNNYMEDE TRUST, 1997)

The purpose of the report was to draw society's attention to the threat posed by Islamophobia and Muslims.

It should be taken into account that Islamophobes, that is, enemies of Islam, claim that they use this term to show that they are afraid of Islam and Muslims, but reality has shown that this term has also been used as a slogan of an anti-Islam campaign. (ROALD,2004)

Fear of Islam (Islamophobia) is now a global approach. In fact, this idea, presented as a phobia, means "Islamic Enmity".

The core of the issue is Xenophobia (fear and hatred of foreigners). Racism itself is shown as a branch of Xenophobia. The American Psychological Association has identified two types of xenophobia. The first is the fear of the outgroup. This often leads to genocide and violence. Another is cross-cultural differences. Exposure to foreign cultural influences is its indicator. (Xenophovia).

A clear example of Islamophobia stemming from xenophobia can be clearly seen in migrant issues. This issue has been on the agenda since Muslims started immigrating to America and Europe. Many of these people who went there as migrants tried to build their lives

by quickly finding suitable jobs. The descendants of these migrants have already become a part of the society. It is natural that such a course of events started to worry the local population and this created the basis for the fear of Islam in the West (Islamofobi, 2012:14).

After September 11, 2001, the issue of Islamophobia began to occupy all agendas and soon became the center of world politics. If we look at history, we will see that the first military and political meaning of the fear of Islam was revealed during the Crusades between 1096-1099. In fact, the main goal of these wars was to capture the wealth of the region through looting and looting missions under the name of saving the holy lands. These religious wars, which started with the slogan "Allah wants love", lasted until 1271 in the form of 9 great journeys and caused great looting in the Middle East.

However, this did not always continue with the invasion of the West, the Eastern world, which opposed them, also showed its strength. The arrival of the Seljuks in Anatolia in 1071, the founding of the Ottoman Empire in 1453 and its transformation into a magnificent empire that penetrated the Balkans, the Middle East, Africa and Europe, the Arab conquest of Spain, the effects of Sicily and Italy on Europe, the Muslim Turks in the Indian Peninsula - The establishment of the Mongol empire, the establishment of sultanates in Mali, Sudan, and Nigeria in Africa are examples of these.

Europe experienced great Reforms and Renaissance periods starting from the West-East synthesis. In this period, internal strife began in the Muslim world. Gradually, the influence of other cultures dominated the Islamic culture. The Islamic world, weakened in economic, political and military matters, gradually turned into colonies. It was from this period that Europeans began to hate those who were not like themselves. A wave of Social Darwinism swept Europe. Racial violence also resurfaced in the 1990s in the form of a wave of Islamophobia, as did religious hatred.

In modern times, the manifestation of Islamophobia can be seen in several elements:

1. Secularism is a struggle between religion and politics.
2. In the changing trend of globalization, the political balance, ideologies and especially the thinking towards Islam have changed.
3. The direction of economic and financial power from the West to the East has set the agenda in motion.
4. The accumulation of wealth and energy resources in Islamic lands has greatly increased the tension (Akgönenç,2012:16-17).

Today, Islamophobia is globalized and manifested in Hindu centers, Buddhist Thailand, Communist China, Orthodox Serbia, Catholic Croatia, and Jewish Israel. It means that the globalized Islamophobia is not only limited to religious hatred but also includes other elements. In general, it can only be categorized as follows:

According to the state of well-being, Muslims in India live more comfortably economically, and this causes the anger of Hindus. It is actually a kind of alienation or alienation concept that turns into Islamophobia.

The element of ethnic nationalism is more prominent in these types of issues, when social advantages are transferred to someone else's hands. An example of this can be the Serb-Bosniak (a nation of Slavic origin who accepted Islam), Croat-Bosniak conflict in Bosnia and Herzegovina. The Macedonian-Albanian conflict in Kosovo and the fact that the Jewish settlement in Palestine caused the anger of the Palestinian people are some examples. Here you can encounter Islamophobia strengthened by the element of ethnic nationalism.

Step-by-step approach - Islamophobia can be directed towards the opposite side at the personal, social, institutional level, individually as well as in the workplace.

Enemy image - For the Western world, the issue of a strong enemy image is always a must. In the Second World War, it was replaced by the ideology of fascism, after the war, until the 90s, this ideology was replaced by communism. After the collapse of the USSR, there was

a great vacuum in the political scene. "Alienation" or "Alienation" seemed to be needed. It was at this time that Islamophobia could find its own place.

Young gene pool - For the increasingly aging and democratically declining West, Muslim countries distinguished by high birth rates and the superiority of young human capital were a great ground for the emergence of the ideology of Islamophobia.

Underground Resources- Along with rich oil deposits, uranium and precious stones, water resources, the Muslim world was in a superior position.

The presence of strong moral values-culture and heritage passed down from generation to generation was a sought-after treasure for the ever-changing Western world (Akgönenç ,2012:16-17).

One of the reasons for the negative attitude towards Islam was that Christianity saw Islam as its rival.

The issue of interest - Since ancient times, Catholic Christians did not see the issue of interest as a sin, but Protestants were strict about this issue. In general there was a void in the field of commerce, and soon the Jews began to fill this void. The Jews encouraged usury. Weber noted that this was a period when Capitalism was being created, and there were two main elements in the birth of capitalism: - The Protestant Reformation and the belief that interest was not a sin among Protestants after the Reformation, and soon the entry of Christians into Jewish trade. Christians took advantage of their advantages and oppressed the Jews under the ideology of anti-Semitism and took over the trade. Now it seems that history is repeating itself. In order to get the underground riches of the Muslim world, Christians have brought forth the ideology of Islamophobia. Anti-Arab, anti-Muslim movement began to spread since the 1970s, when the energy crisis engulfed the world.

The issue of adaptation - Another element was the better adaptation of Muslims to western social life. Muslims have already become big businessmen in the West, entering the media fields and becoming the owners of a voice in state management institutions.

Differences between religions - Another reason was the element of globalism brought about by the split (between Christianity and Islam). All this created a strong foundation for the emergence of Islamophobia (Bodur ,2017:80-82).

How to stop atheism - Today, Islamophobia is seen as the only way to prevent the West from turning away from Christianity and turning to atheism. (Kirman,2017:197)

Historical roots - In fact, intolerance towards Islam arose from the time of the birth of Islam in Mecca. In the Middle Ages, the new religion, Islam, was seen as a repetition of Christianity. There were even fictional ideas among them. The Leiden professor called the birth of Islam an artificial event. A monk who was removed from the Catholic Church, allegedly came to the Arabian Peninsula to take revenge on the church and passed all the information about the religion to a person named Muhammad. Thus, a new religion similar to Christianity has emerged in the Arabian Peninsula (Canatan ,2007:21).

Cultural reasons - Even before Islam, Europeans considered Arabs and Persians as "second class". During the ancient Greek and Roman period, the first Europeans feared and hated Asian enemies near their borders. While the Westerners presented themselves as civilized people, they recognized the Asians as despots and barbarians, just like the Persians. They showed the same reaction against the Jews. This antithesis led to the massacre of the Jews. (Holocaust) In recent years, this antithesis has been replaced by Islamophobia (Uzun ,2012:23). The fact that the Ottoman Empire remained in power in Europe for a long time laid the foundations of Turkish and Muslim fear and enmity in the minds of Europeans. With the collapse of the Ottoman Empire, exploitative European states took revenge by invading Muslim lands. When they were forced to leave their Muslim lands, they saw the continuation of anti-democratic governance by leaving Western-minded leaders in place.

Political reasons - according to the Pew Research Center, an independent research center founded in 2004 and based in America, there are 1.6 billion Muslims living in the world, and the number of migrants in Europe exceeds 1.7 million. Today, the Islamization of the European continent has caused the fear of Christians becoming a minority and losing power in their own continent. In this regard, a new concept has emerged - "Eurabia" (Europe dominated by Arabs).

Economic reasons - the beginning of the economic crisis in Europe, the unemployment of Christians, the struggle for work with the Muslims (cheaper labor group) settled in their territories, caused racist, hateful feelings, anger and aggression against them (Karslı,2013: 75).

Ideological foundations - Robert Spencer, who has written many articles about Islam, points out that Islam is a terrorist religion based on the Jihad verses in the Koran (Spencer, 2007:75-100).

It is far from objectivity to present Islam as a religion of war by referring to the verses of Jihad. Because when we look at history, we see that before the Hijra, Hazrat Muhammad did not wage war, but during the Medina period, he signed a peace treaty, and when the time came, he called them to war just to protect Muslims. Research leads to the conclusion that the word jihad, which is often used in Islam, does not simply mean war. This can be seen when we pay attention to hadiths. Referring to Bukhari, one of the Sunni Companions who collected the greatest hadith sources of his time, we can say that Hazrat Muhammad saw jihad as a struggle against the soul (Buharlı,17).

Psychological reasons - Since the name of Islam and Muslims is mentioned in the media on a daily basis with terrorism and explosions, it inevitably started instilling feelings of blood, violence and hatred in people. Every living thing has a self-preservation reflex. This is natural.

After the ideas of Islam being a religion that supports threats, hatred and terror have been repeated many times, it has become inevitable for Europeans to get angry as a condition of any issue raised (Karslı, 2013: 75-100).

The destruction of the strongest systems appears as a spiritual continuation of the radical transformation of moral values and ideas common to people living in the socio-cultural and political cultural space. The collapse of the structure of that union begins with the deformation of the ideas, outlook, way of life and thinking of each nation, which are the expression of the existence of the state. If "Islamophobia" is not eliminated, it is the path leading to the downfall for both the West and the East.

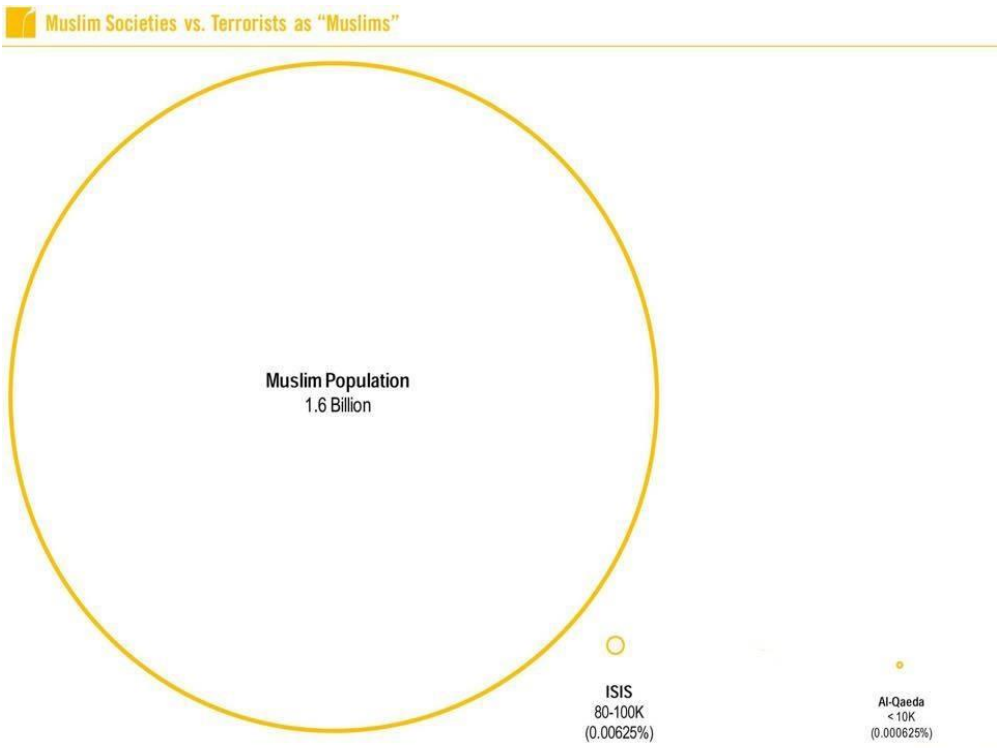

If we look at the political analyzes of American politician Ian Bremer, we will see that he criticized Trump's Islamophobia strategy with a completely neutral approach. There are 1.6 billion Muslims in the world. According to the Pew Research Center, the number of people who have joined ISIS varies from 9,000 to 200,000. This is 0.0125% of the total world Muslims. The number of Taliban does not exceed 36,000 people. This is 0.00225% of the Muslim population. The number of those who joined Al-Qaeda is 10,000. Logically, we see that only 0.010625% of Muslims are members of radical Islam. The remaining 99.989375% are civilized people. Applying Islamophobia to everyone because of the members of radical Islam is not an objective approach. According to Ian Bremmer, this ideology cannot last long (Noman , 2016).

CONCLUSION

At the end of the 20th century, the increase in socio-political, socio-economic problems, the speed of the globalization process covering the world, the strengthening of various trends increase the attention to the modern human problem, its spirituality, and dictate the necessity of the role of religious and moral values in preventing future threats. The main points of the social progress that humanity desires are the improvement of the social well-being of people, respect for human rights, the weakening of conflict in society, the establishment of religious, national, ethnic, and political tolerance, the observance of political democracy and freedom of speech, the development of the legal state, and the further improvement of human relations. and the preservation and transmission of moral values from generation to generation are the main realities of today.

The destruction of the strongest systems appears as a spiritual continuation of the radical transformation of moral values and ideas common to people living in the socio-cultural and political cultural space. The collapse of the structure of that union begins with the deformation of the ideas, outlook, way of life and thinking of each nation, which are the expression of the existence of the state. Therefore, humanity must be very sensitive.

REFERENCES

1. DÖVLƏT VƏ DİN, (2017), N 03 (50) May-İyun , s. 20 http://www.dqdk.gov.az/upload/old/upload/Files/JUrnal-2017-MAY.pdf
2. BODUR Hüsnü Ezber (2017), Batıda İslam Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamafobi (Çatışmacı Sosyoloji Perspektif), İlahiyat Akademi Dergisi , s. 80-82 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/463111
3. ISLAMAFOBİ (2012), Kollektiv bir korkunun anatomisi, Sempozyum tebliğleri,Sivas Kemal İBN-i Human Vakfı, s. 14 file:///Users/macbookpro/Downloads/Islamofobi_Kolektifbirkorkununanatomisi.pdf
4. CANATAN Kadir, (2007), "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım", Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, Editörler: Kadir Canatan, Özcan Hıdır, FCR Yayınları Ankara, s.21.
5. KİRMAN Mehmet Ali, Erkan Erol , (2017), İslamafobi Üzerine Söyleşi, İlahiyat Akademi Dergisi, ,s. 197 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/463131?fbclid=IwAR0AxL5sCa6jEfMwln-yVJ41uYt25UAUqYKQOwnCsReJhl1aQQBRfYLKO18
6. KARSLI Necmi,(2013), İslamofobinin psikolojik olarak incelenmesi , Dinbilimleri Akademik Araşdırma dergisi, Cilt 13, Sayı 1, s 75-100 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/52223
7. UZUN Nihat, (2012), Avrupa'da İslamofobi, Pınar Yayınları, İstanbul, s.23.
8. AKGÖNENÇ Oya, (2012), İslama Fobya ilə Mücadele, s. 16-17 file:///Users/macbookpro/Downloads/Islamofobi_Kolektifbirkorkununanatomisi.pdf
9. BUHARİ 16 cilt: Buhari, https://archive.org/details/SahihiBuhari_201707/page/n17
10. ESPOSİTO John, (1992), The İslamic Threat: Myth or Reality, Oxford University Press Oxford
11. EDZARD Lutz, (2012), On the use of the terms "(anti)-Semitic" and "(anti) Zionist" in modern Mıddle Eastern discourse, Oslo University , p. 13-14 http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:635252/FULLTEXT02.pdf
12. RİCHARDSON R, (2012)"Islamophobia or anti-Muslim racism – or what? – concepts and terms revisited" , http://www.insted.co.uk/anti-muslim-racism.pdf
13. ROALD A. S, (2004), "New Muslims in the European Context: The Experience of Scandinavian Converts", Brill Academic Pub.
14. SPENCER Robert, (2007), A Religion of Peace?: Why Christianity Is and Islam Isn't, Regnery Publishing, s.57.67.85.
15. RUNNYMEDE Trust, (1997), "Islamophobia: A Challenge For Us All", http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf
16. WAJAHATAli, Clifton Eli, Duss Matthew, Lee Fang, Keyes Scott, and Shakir Faiz , (2011), "Fear, Inc.: The Roots of the Islamophobia Network in America" (Washington, D.C.: Center for American Progress), http://www.americanprogress.org/issues/2011/08/pdf/islamophobia.pdf
17. XENOPHOBİA-Examples in World History , https://www.medindia.net/patients/patientinfo/xenophobia-examples.htm
18. NOMAN Natasha, (2016), İslamophobia İs an Epic Waste of Time and Energy and This Graph shows exactly why, march, https://mic.com/articles/138723/islamaphobia-is-an-epic-waste-of-time-and-energy-and-this-graph-shows-exactly-why#.Lu8J0AEsX

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The role of education in achieving Sustainable Development Goals

Mirtalib Gubadov
The Academy of Public Administration under the President of the Republic of **Azerbaijan**
mirtalib_gubadov@mail.ru
0000-0002-4199-5732

ABSTRACT

Sustainable development is one of the top priorities of the 21st century. Currently, ensuring sustainable development has become a state policy of countries around the world. International organizations and progressive societies are trying to intensify their efforts to expand activities in this direction. It is known that in September 2015 issues related to sustainable development were discussed at the 70th Anniversary Assembly of the United Nations. A document called the "Sustainable Development Goals" for 2015-2030 was adopted at the meeting as a result of the discussion. The document provides for the resolution of 17 relevant goals and 169 targets humanity facing to achieve the Sustainable Development Goals by 2030. The fourth goal is dedicated to the providing quality education. This goal aims to ensure inclusive and quality education for all, throughout their lives. In this regard, it is important to note that it is crucial to improve the quality of education, knowledge, and skills to ensure sustainable development and build a sustainable inclusive society.

The article explains in broad terms the essence of sustainable development, analyzes its significance, main directions, and the creation of a favorable environment for the implementation of all sustainable development goals.

Several factors affect sustainable development, among which the factor of education should be highlighted. The United Nations has proclaimed the 21st century as the "Century of Education". This is due to the undeniable role of higher education in shaping human capital with high intelligence and building a strong economy, which creates the foundation for sustainable development. Today developed countries such as the United States, China, Germany, South Korea, and Japan owe their strong economies to education, especially higher education. Among the factors influencing development, 70 percent is attributed to education. This article also analyzes the importance of increasing knowledge and skills in ensuring sustainable development.

To date, international organizations in the field of education for sustainable development have held numerous global forums and projects, which demonstrate the importance of education for implementing the concept of sustainable development.

One of the important factors in ensuring sustainable development is increasing public awareness in this area. Preliminary analysis of research and empirical data in various fields related to sustainable development shows that 95 percent of the world's population today does not have sufficient information about sustainable development. In this regard, the article explains innovative methods for informing the population about this direction.

In the Republic of Azerbaijan, as in the whole world, special importance is attached to the development of education in order to ensure sustainable development. Thus, Azerbaijan is

the only country in the world that started teaching the subject of sustainable human development in secondary educational institutions since 2001. In the world, this process started a little later, around 2005. In 2005, the UN and UNESCO declared the decade of Education for Sustainable Development (ESD 2005-2014) in the world. After increasing knowledge and skills in the decade of Education for Sustainable Development (ESD), sustainable development goals for 2015-2030 were adopted.

In addition, Azerbaijan is the first country in the world to apply the specialty of sustainable development management. Although the Sustainable Development Goals were adopted by the UN in September 2015, the implementation of the specialty of sustainable development management has been started in Azerbaijan since June 2015.

The analyses conducted show that both improving quality of life and achieving sustainable development are directly linked to education. It is difficult to move towards sustainable development without an increase in the level of education. Therefore, as discussions and the formulation of the foundations of the concept of sustainable development progressed, it became clear that education is the key to sustainability. At the same time, in order to keep up with growing global competition, long-term economic development must be based on modern and strong education. From this perspective, the role of education in ensuring sustainable development is invaluable.

Keywords: sustainable development, human potential, education, workforce training, population awareness.

INTRODUCTION

Given its critical role in development, it is logical that the fourth goal of sustainable development is attributed to education. No sustainable development is conceivable without providing quality education and opportunities for the population to acquire knowledge. Before moving on to the concept of education for sustainable development, it is worth paying attention to the concept of sustainable development. The concept of sustainable development has been variably defined, the first one being provided in UN documents: "Sustainable development is a difficult concept to define, it is also constantly evolving, which makes it doubly difficult to define." One of the original descriptions of sustainable development was given by the Brundtland Commission: "Sustainable development is a development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs" (The World Commission on Environment and Development (WCED), 1987). The consensus is that sustainable development has three components: environment, society and economy (The World Commission on Environment and Development, 1987).

Several factors affect the country's ability to achieve and maintain sustainable development, of which the education factor should be highlighted. The United Nations has declared the 21st century as the "Educational Century". This is because the role of higher education in the formation of human capital with high intelligence and the establishment of a strong economy that creates a foundation for sustainable development is undeniable. Today, the economically developed countries of the world such as the USA, China, Germany, South Korea, and Japan owe their formidable economy to education, especially higher education.

THE MAIN PART

To ensure sustainable development in the world, the priority of every country is to develop highly qualified human capital, for which the education system meeting modern standards or the requirements of the XXI century is a prerequisite.

Against this backdrop, it is rather understandable that the agenda of the 40th session of the UNESCO General Conference in November 2019 was dedicated to education. Thus, the document entitled "Education for sustainable development: towards achieving sustainable development goals" (ESD for 2030) was adopted at the session. In addition to highlighting the importance of education for ensuring sustainable development, this document also envisages strategies to increase the level of education in the world by 2030 (UNESCO 40th session of the General Conference, 2022).

The first global negotiations on education for sustainable development began in 2004. The "Decade of ESD" program, adopted by the UN in 2004 and covering the years 2005-2014, was successfully implemented.

Another program implemented in this area was “Education for Sustainable Development”(2015-2019) covering the years 2015-2019, adopted by UNESCO's Global Action Program (GAP) in Japan in 2014 (UNESCO Global Action Program on Education for Sustainable Development, 2017).

The most recent global negotiations in this area took place in December 2019 at the 74th session of the UN General Assembly. This global conversation is considered as a continuation of the talks held at the 40th Session of the UNESCO General Conference in November 2019. In the session, the topic "Education for sustainable development" was discussed, and at the end, the final document covering the years 2019-2030 was adopted and the action plan was approved. All the mentioned global forums and programs have served to expand activities in this direction and to form an international legal framework.

To ensure sustainable development, it is important to teach the subject of sustainable development in general education and higher education institutions to raise awareness and disseminate relevant knowledge and skills. Since 2005, in the world sustainable development textbooks have been developed and used in teaching in the world. In Azerbaijan, this process started relatively earlier in 2001 with the signing of the National Education Strategy. Azerbaijan was the first country in the world to include sustainable development based on human potential in general education. Information about the achievements of Azerbaijani education in this direction has been noted by the UN Headquarters (New York), and this organization has placed the textbooks developed in our country and published in English on its website for the use of other countries and organizations (Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, 2023).

The level of education is one of the indicators in a number of indices used in the evaluation of development. One of these indicators is the Human Development Index (HDI), which places people at the centre of the development process. HDI allows for country or region-level comparisons (Alakbarov, 2016). Given HDI’s importance in reflecting the social wellbeing of the population, one could argue that the level of education influences the socioeconomic status of countries. The educational criterion is widely used in assessing the social situation of countries.

As noted earlier, increasing knowledge and skills of population is important for ensuring sustainable development. For this reason, the subject of sustainable development has been

taught in higher and secondary educational institutions around the world. However, it is necessary to form and increase the knowledge and skills of state employees who have completed secondary and higher education and have already graduated. These people tend to be middle-aged bureaucrats or experts. From this point of view, acceleration of the provision of sustainable development requires increasing the knowledge and skills of the leading personnel, more specifically, those who participate or work in public administration and execute the decisions made. For this, the personnel training process should be formed and implemented in the country. The objective of the training of managerial personnel is to increase the level of professionalism of civil servants, to create conditions for their comprehensive development, and to encourage their work activity.

The legal basis for the expansion of activities in this realm in Azerbaijan was established in 2006 by the relevant decree of President Ilham Aliyev on "Formation of reserve personnel for considered for the leading positions of the civil service in the state institutions and agencies of the Republic of Azerbaijan".

One of the notable events with a positive impact on the personnel training process in the country was the establishment of the competition “Rise" (Yukselish) on the basis of President Ilham Aliyev’s decree in 2019 (Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev on the establishment of the "Yukselish" competition, 2019). The " Yukselish" competition, which was created to ensure the identification and support of prospective managers with high intellectual level and management qualities and the creation of a personnel reserve bank in the country, is held nationwide annually. The winners of the competition receive a cash prize of 20,000 manats and get the right to three months of management experience with the mentoring program (Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev on the establishment of the "Yukselish" competition, 2019.)

One of the important factors for ensuring sustainable development is increasing the awareness of the population in this area. A preliminary examination of empirical data in different fields related to sustainable development shows that 95% of the population living in the world today does not have sufficient information about sustainable development (Aliyev, 2023). People are unaware of sustainable development’s basic tenets and its importance in human life. They do not know what knowledge, skills and basic competencies should be acquired to ensure sustainable development. To address this issue, there is an urgent need for educational measures, but the main issue is the need to build an education system based on the concept of sustainable development. The subjects taught in secondary schools should ensure the formation of knowledge, skills and competencies for sustainable development (Aliyev, 2023).

Non-governmental organizations and media companies are well-situated to increase people's awareness of sustainable development. For example, discussions on the topic of sustainable development should be held on television and information should be published in newspapers and magazines. Providing the public with at least basic characteristics of sustainable development could make significant impact.

Conclusion

The examination above shows that both improving the quality of life and sustainable development are directly related to education. It is increasingly challenging to move towards sustainable development without improving the quality of education. While less developed countries use more natural resources, developed countries use natural resources efficiently, which is directly related to education. Therefore, as the concept of sustainable development was

discussed and formulated, it became clear that education is the key to sustainability. At the same time, to keep up with the increasing competition in the world, the long-term development of the economy must rely on an education system that is in line with modern standards.

References

Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev on the establishment of the "Yukselish" competition, Baku, 2019. https://president.az/az/articles/view/33921

Alakbarov U.K. "Basic Human Development" textbook for tetiary schools, Baku, 2016.

Aliyev Bakhtiyar "Higher education for sustainable development" article, February 2023. Journal of Science and Innovative Technologies №9, Baku, 2019.

UNESCO 40th session of the General Conference, November 2022. https://en.unesco.org/generalconference/40

UNESCO Global Action Programme on Education for Sustainable Development, 2017. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246270

Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan, 2023. https://edu.gov.az/news-and-updates/16731

The World Commission on Environment and Development (WCED), "Our Common future" (Brundtland Report), 20.03.1987https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987 our-common-future.pdf

https://ilkxeber.org/news.php?id=53835 28.03.2022.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Historical Study of the City Bukhara and its Diverse Culture and Storehouse of Religious and Philosophical Knowledge

Dr. Muhammad Umar Riaz Abbasi
National University of Modern Languages, **Pakistan**
drumarabbasi101@gmail.com
0000-0001-6977-9516

ABSTRACT

Bukhara, a historical city in Uzbekistan, Central Asia, has been a significant hub of human civilization for more than 2,500 years. This study reveals Bukhara's diverse and intricate importance, emphasizing its exceptional role as a nexus for various cultures and religions. Throughout several centuries, the city has functioned as a significant nexus where many distinct civilizations have converged, engendering a multifaceted and dynamic cultural fabric. This article examines the impact of Bukhara's advantageous geographical position along the Silk Road on facilitating intellectual, religious, and artistic interchange, accumulating a vast reservoir of theological and philosophical wisdom.

The objectives of this project encompass more than just historical documentation. The goals include safeguarding Bukhara's cultural heritage, advancing interfaith and intercultural tolerance, and exploring the philosophical contributions of esteemed academics such as Avicenna and Al-Biruni. This study examines the historical progression of the city, tracing its roots from ancient times to the Islamic Golden Age, the period of Mongol governance, and the subsequent effect of the Russian empire. The analysis underscores the lasting impact of each era on the cultural and societal tapestry of Bukhara. In conclusion, Bukhara is a manifestation of the resilient human inclination towards exploration and is evidence of the significant influence of cultural heterogeneity on the trajectory of historical development.

Keywords: Bukhara, Diversity, Culture, Religious knowledge, Philosophical Knowledge.

INTRODUCTION

Bukhara, located in the contemporary territory of Uzbekistan, serves as a testimony to the everlasting resilience of human civilization. The history of this place is a comprehensive account of several empires, religious beliefs, and philosophical ideologies that have intersected and flourished within its time-honoured boundaries. The examination of Bukhara holds significant importance in appreciating Central Asia's historical context and gaining a comprehensive picture of the broader progression of human civilization (Gangler, Gaube, & Petruccioli, 2004).

The historical origins of Bukhara can be traced back to a period spanning more than two thousand years. Established in the 6th century BCE, the city held significant prominence as a pivotal hub along the renowned Silk Road, facilitating crucial connections between the Eastern

and Western regions (Lawton, 1991). Throughout history, the area in question has witnessed the dominion of several powers, including but not limited to the Achaemenids, Alexander the Great, the Sassanids, the Arabs, the Mongols, and the Timurids. Each of these civilisations has impacted the city, influenced its culture and defined its identity (Frank, 2012).

OBJECTIVES AND SIGNIFICANCE

The numerous purposes and significances of studying the history and culture of Bukhara include:

- The preservation of cultural assets is contingent upon a comprehensive understanding of Bukhara's historical background, which is vital for safeguarding its abundant cultural legacy. Preserving historical landmarks, written documents, and cultural traditions is crucial to ensure their protection and longevity.
- The historical context of Bukhara serves as a notable illustration of the harmonious cohabitation between diverse religious and cultural communities, thereby promoting the value of tolerance. Examining this subject matter can cultivate an environment of mutual acceptance and understanding among individuals from different religious and cultural backgrounds.
- Examining the philosophical contributions made by intellectuals from Bukhara offers valuable insights into the progression of human thought and the advancement of scientific and philosophical concepts.
- The historical value of Bukhara can significantly benefit the tourism business. Utilising knowledge gained from the city's historical context can assist in formulating economic policies and plans for development.

Bukhara: A Land of Cultural Heritage

The Historic Centre of Bukhara, located along the ancient trade routes known as the Silk Roads, boasts a rich history spanning over two millennia. This city stands as a prominent illustration of the remarkably maintained Islamic urban centres in Central Asia over the period spanning from the 10th to the 17th centuries, exhibiting a highly complete urban structure (Solov′ev, 1956).

Bukhara has historically served as a significant hub for economic and cultural activities throughout the Central Asian region. The ancient city of Persia had a substantial role as a prominent hub of Islamic culture across numerous years, ultimately evolving into a significant cultural centre within the Caliphate around the 8th century (Rante, Schwarz, & Tronca, 2022).

Except for a few key relics dating back to before the Mongol invasions led by Genghis Khan in 1220 and Temur in 1370, the town's urban development and architectural style can be traced back to the beginning of the Sheibani era of Uzbek governance in the early 16th century. The citadel, rebuilt in the 16th century, has been the town's central government building (Rante, 2019).

The renowned Ismail Samanai tomb stands out for its understated elegance and is the best example of 10th-century architectural prowess in the larger Muslim world. It is one of the notable architectural structures that have persisted since antiquity. The Poi-Kalyan minaret, dating back to the 11th-century Karakhanid dynasty, is a remarkable example of brick ornamentation (Bregel, 2000). The Magoki Attori mosque and the Chashma Ayub shrine were also primarily built in the same period. The Ulugbek medresseh stands as a notable architectural testament to the Temurid dynasty. The emergence of the Sheibanids marked the introduction of

some highly acclaimed architectural structures in Bukhara (Khan, 1991). These include the Poi-Kalyan group, the Lyabi-Khauz ensemble, the Kosh Medresseh, and the Gaukushon medresseh within the Hodja-Kalon ensemble. Subsequent architectural designs from this particular era in Bukhara's historical development encompass grandiose medressehs strategically situated at significant intersections, namely Taki Sarafon (also known as the Dome of the Moneychangers), Taki-Tilpak-Furushan (often referred to as the Dome of the Headguard Sellers), Tim-Bazzazan, and Tiro-Abdullah-Khan (Khan, 1991). In the early 17th century, builders constructed notable architectural structures in the region, including the Magoki Kurns, a grand mosque they built in 1637, and the impressive Abdullaziz-Khan medresseh, completed in 1652 (Khan, 1991).

Nevertheless, the true Significance of Bukhara does not solely reside in its structures but rather in its comprehensive urban landscape, which showcases the remarkable and enduring standards of urban planning and architecture that originated during the reign of the Sheibanid dynasty. Bukhara's urban arrangement and architectural structures significantly impacted the development and design of settlements across a vast expanse of Central Asia. Bukhara stands as a prime exemplar of an intact and unadulterated medieval Central Asian municipality, having successfully conserved its urban structure up until the present era (Rante et al., 2022). During the period spanning from the 9th to the 16th centuries, Bukhara emerged as a prominent hub for Muslim theological studies, specifically focusing on Sufism, within the Near East region. This city boasted impressive religious institutions, including over two hundred mosques and a hundred madrasahs (Rante et al., 2022).

The Philosophical Significance of Bukhara City: A Nexus of Intellectual Excellence

Bukhara, a city situated along the historic Silk Road, holds a revered position in the records of philosophical history. Throughout history, this region has served as a hub for a wide range of intellectual influences, facilitating the development of philosophical ideas by renowned figures such as Ibn Sina (Avicenna), Al-Biruni, and Alisher Navoi. The philosophical relevance of the city is diverse since it encompasses several contributions to metaphysics, epistemology, astronomy, and literature (Belo, 2023).

Ibn Sina, often known as Avicenna, and his exploration of metaphysical inquiries:

Ibn Sina, a prominent intellectual philosopher in Bukhara, impacted the development of metaphysical thinking throughout history. He authored "The Book of Healing," often regarded as his most significant work. It was pivotal in shaping mediaeval Islamic philosophy and emerged as a seminal text for scholastic thinkers in Western intellectual traditions. Ibn Sina explored metaphysical inquiries about reality, existence, and the soul's essence in this significant scholarly endeavour. The individual developed a methodical framework for comprehending the metaphysical foundations of the cosmos, incorporating principles from both Aristotelian and Neoplatonic philosophies (Liarskiĭ, 1972).

The intellectual legacy of Ibn Sina transcended his day, as his theories exerted a tremendous influence on the realms of Islamic, Jewish, and Christian philosophy. The individual's investigation into the mind-body issue, causation, and the essence of the soul established the foundational principles for subsequent advancements in Western philosophy, notably evident in the intellectual contributions of philosophers such as Thomas Aquinas (Posol′stvo, 1958).

Al-Biruni's Scientific Inquiry:

Al-Biruni, a prominent figure from Bukhara, was a versatile scholar whose intellectual endeavours encompassed philosophy, physics, and mathematics. The individual in question has gained significant recognition for his meticulous methodology in conducting empirical observations and his groundbreaking contributions to comparative religion. The philosophical

Significance of Al-Biruni resides in his systematic exploration of the natural world and his receptiveness to acquiring knowledge from diverse cultural and religious contexts (Sachau, 2013). The seminal work authored by the individual in question, titled "The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology" (also known as "Kitab al-Qanun al-Mas'udi"), was a pioneering contribution to the discipline of astronomy (Rahul, 2000).

Al-Biruni's philosophical perspective emphasised the value of empirical data and the logical interpretation of the physical realm, a viewpoint that found resonance with the Enlightenment intellectuals in Europe. The contributions of this individual established the fundamental principles of the scientific method. They facilitated intercultural discourse, which was crucial in advancing contemporary philosophy and science (Frye, 1965).

Alisher Navoi: The Intersection of Literature and Humanism

Although Alisher Navoi did not conform to the conventional definition of a philosopher, his role as a prominent poet and scholar during the Timurid Renaissance in Bukhara resulted in noteworthy advancements in the philosophical dimensions of literature and humanism. The literary works of the individual in question, most notably the "Chagatai Divan," delve into various themes such as love, the complexities of human nature, and the intricate dynamics between individuals and the divine (Babushkin & Akramov, 1973).

Many people widely acclaim Alisher Navoi's poetry and philosophical contemplations for thoroughly elucidating the intricacies inherent in the human situation. Many people widely hail Alisher Navoi's poetry and philosophical considerations for explaining the difficulties inherent in the human condition. The individual's prioritisation of literature and the arts as catalysts for cultivating a kind and knowledgeable society is consistent with broader philosophical dialogues concerning the influence of culture on the formation of human values and comprehension (Posol′stvo, 1958).

The religious trajectory of Bukhara

According to historical accounts, numerous religions and religious practices have coexisted peacefully in Bukhara for a considerable time. The phenomenon of multiculturalism has played a significant role in shaping the city's identity, rendering it an intriguing destination for individuals with a scholarly inclination towards exploring diverse religious beliefs and their amicable cohabitation (Belo, 2023).

Religious Diversity and Coexistence:

The city of Bukhara has a notable characteristic in its rich historical background encompassing a diverse range of religious practices. Throughout history, Bukhara has been a dwelling place for individuals who have embraced various religious traditions, including Islam, Zoroastrianism, Buddhism, Judaism, and Christianity. Numerous areas of worship in Bukhara, including mosques, synagogues, churches, and fire temples, often placed close to one another, demonstrate the coexistence of various religious beliefs. Imam Bukhari, a notable figure of the Bukhara School of Hadith, authored the well-known compilation "Sahih al-Bukhari," widely recognised as one of the most reliable and authentic compilations of Hadith. The individual's rigorous approach to selecting Hadiths, guided by stringent standards to ensure their authenticity, established a standard for Hadith studies on a global scale (Rante et al., 2022).

Scholarly Exchange and Religious Tolerance:

The urban centre's prioritisation of rigorous Hadith scholarship cultivated an intellectual milieu conducive to flourishing debates, discussions, and academic interactions. Academic scholars

from various regions throughout the Islamic world were drawn to the city of Bukhara to pursue their studies under the tutelage of these esteemed teachers. The literary tradition in question has not only enhanced the intellectual discourse within the Islamic community but has also played a pivotal role in shaping the evolution of Islamic jurisprudence, ethics, and spirituality. In addition, the Maghoki-Attar Mosque, a highly esteemed Islamic religious site, is near the Chashma Ayub Mausoleum. This mausoleum holds excellent importance for adherents of Islamic and Zoroastrian faiths, owing to its association with the biblical figure Job (Lawton, 1991).

The city of Bukhara's religious plurality facilitated a conducive atmosphere for exchanging intellectual ideas and practising religious tolerance. The urban centre was a hub for diverse religious intellectuals and theologians who actively participated in interfaith discussions and exchanged knowledge, transcending denominational divisions. A profound inclination towards intellectual inquisitiveness and deep regard for various belief systems significantly fostered Bukhara's diverse and intricate fabric of religious ideologies (Solov′ev, 1956).

Bukhara was a hub for intellectual discourse during the Islamic Golden Age, mainly seen in the translation movement. Muslim academics, hailing from Bukhara and other regions, translated many religious, philosophical, and scientific books from Greek, Persian, Indian, and other languages into Arabic. The translations in question were of utmost Significance in facilitating the exchange of information among diverse religious traditions, hence making notable contributions to advancing Islamic philosophy and theology (Frye, 1965).

Legacy and contemporary Significance:

The enduring Significance of Bukhara as a centre of religious diversity is pertinent in contemporary times. This phenomenon is evidence of the potential for religious pluralism and peaceful cohabitation within a global context frequently characterised by religious conflicts. Bukhara attracts scholars and travellers due to its profound religious history and the remarkable architectural remnants attributed to several religious sects (Frank, 2012).

The persistent Significance of the Bukhara School of Hadith is apparent via the ongoing veneration of the scholarly contributions made by figures such as Imam Bukhari and Imam Muslim, who were responsible for the compilation of the renowned "Sahih Muslim." These compilations persistently function as fundamental sources for comprehending Islamic beliefs and ethics, and scholars, jurists, and theologians in the present-day Islamic sphere reference them (Rante, 2019).

The city's religious variety and historical Significance have garnered attention from scholars and attracted international interest in recent times. Scholarly works such as "Bukhara: The Mediaeval Achievement" authored by Richard N. Frye, and "Bukhara: The Spirit of the Noble (Ummah)" written by Allama Sayyid Muhammad Hussain Tabatabai offer valuable perspectives on the religious history of Bukhara and its lasting influence on spiritual study and the promotion of interfaith cooperation (Solov′ev, 1956).

FINDINGS AND CONCLUSIONS

Bukhara's strategic positioning along the Silk Road facilitated the convergence of diverse cultural influences, rendering it a hub of cultural exchange. The location was a central point for exchanging commodities, concepts, and ideologies. The city's architectural, artistic, and culinary aspects are tangible manifestations of its multiculturalism.

Bukhara has historically been a hub for many religious traditions, encompassing Zoroastrianism, Buddhism, Islam, and Judaism. The urban area hosts many religious establishments, including the esteemed Great Mosque of Bukhara and the Jewish Synagogue, which exemplify the harmonious cohabitation of diverse religious beliefs.

The city of Bukhara boasts a profound philosophical legacy, mainly within the realm of Islamic thought. Prominent intellectuals like Avicenna (Ibn Sina) and Al-Biruni have produced noteworthy advancements in philosophy, medicine, and mathematics. The impact of their writings on contemporary thought remains significant.

The city showcases an impressive collection of architectural marvels, including notable examples like the Ark of Bukhara, a substantial stronghold, and the Samanid Mausoleum, an exemplary specimen of Islamic architectural craftsmanship. These architectural formations provide evidence of the city's historical importance.

References

1. Babushkin, L. N., & Akramov, Z. M. (1973). Soviet Uzbekistan: Progress Publishers.
2. Belo, C. (2023). The Formation of Post-Classical Philosophy in Islam By Frank Griffel: Oxford University Press.
3. Bregel, Y. (2000). The administration of Bukhara under the Manghïts and some Tashkent manuscripts. (No Title).
4. Frank, A. J. (2012). Bukhara and the Muslims of Russia: Sufism, education, and the paradox of Islamic prestige (Vol. 26): Brill.
5. Frye, R. N. (1965). Bukhara: Medieval Achievement.
6. Gangler, A., Gaube, H., & Petruccioli, A. (2004). Bukhara, the eastern dome of Islam: Urban development, urban space, architecture and population: Edition Axel Menges.
7. Khan, M. F. (1991). Tarikh-i-manazili-Bukhara: Centre of Central Asian Studies.
8. Lawton, J. (1991). Samarkand and Bukhara. (No Title).
9. Liarskiĭ, P. (1972). 50th anniversary of the formation of the Union of Soviet Socialist Republics. Gigiena i Sanitariia, 37(10), 3-7.
10. Posol′stvo, S. U. (1958). USSR: Embassy of the Union of Soviet Socialist Republics in the USA.
11. Rahul, R. (2000). March of Central Asia: Indus Publishing Company.
12. Rante, R. (2019). The Oasis of Bukhara, Volume 1: Population, depopulation and settlement evolution (Vol. 12): Brill.
13. Rante, R., Schwarz, F., & Tronca, L. (2022). The Oasis of Bukhara, Volume 2: An Archaeological, Sociological and Historical Study (Vol. 17): Brill.
14. Sachau, E. C. (2013). Alberuni's India: An account of the religion, philosophy, literature, geography, chronology, astronomy, customs, laws and astrology of India: Volume I: Routledge.
15. Solov′ev, L. V. (1956). Adventures in Bukhara: Lawrence & Wishart.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Futures: Perspectives of Education in San Luis, Argentina 2032

Prof.Sergio QUIROGA
San Luis National University, **Argentina**
sergioricardoquiroga@gmail.com
0000-0003-2586-6321

ABSTRACT

This paper examines the possibilities of a new educational plan and strategy in the province of San Luis, Argentina. Based on the assumptions of the Report of the International Commission on Education, which states that educational systems must adapt to these challenges and promote the teaching of critical thinking, encourage a basic understanding of the world, encourage flexibility, autonomy and responsibility, and promote solidarity and cooperative work and traces possibilities of transformation of education in San Luis, Argentina, before the assumption of the new democratic government headed by the elected governor Claudio Poggi.

The report of the International Commission on Education Futures (2022) suggests that a global collaborative research agenda is needed to apply to the right to education throughout life. Inquiries that include different types of data and ways of knowing, and that welcome contributions from everyone, from teachers to students, researchers, governments and civil society organizations.

This vision of the report is related to the idea of horizontal production of knowledge (PHC), as an alternative to the conventional practices of social research. Currently, the social and cultural sciences are facing problems that they cannot fully explain, such as the increase in violence, the new demands of social movements, self-government, educational disappointment, the impact of technology and social networks. social, among many other issues.

The futures of education document conclude that it is necessary to address three basic questions about the possibilities of education. They are what we should continue to do, what we should stop doing and what should be reimagined in a creative and unprecedented way to establish this new social contract for education. A new social consensus is needed on the education we want, arising from recurring dialogues and conversations, it is a fundamental step to reimagine our futures together and achieve a fairer, more equitable and accessible education for all. Cooperation and collaboration are essential to achieve this goal.

INTRODUCTION

This paper examines the possibilities of a new educational plan and strategy in the province of San Luis, Argentina. Based on the assumptions of the Report of the International Commission

on Education, which states that educational systems must adapt to these challenges and promote the teaching of critical thinking, encourage a basic understanding of the world, encourage flexibility, autonomy and responsibility, and promote solidarity and cooperative work and traces possibilities of transformation of education in San Luis, Argentina, before the assumption of the new democratic government headed by the elected governor Claudio Poggi.

The report of the International Commission on Education Futures (2022) suggests that a global collaborative research agenda is needed to apply to the right to education throughout life. Inquiries that include different types of data and ways of knowing, and that welcome contributions from everyone, from teachers to students, researchers, governments and civil society organizations.

This vision of the report is related to the idea of horizontal production of knowledge (PHC), as an alternative to the conventional practices of social research. Currently, the social and cultural sciences are facing problems that they cannot fully explain, such as the increase in violence, the new demands of social movements, self-government, educational disappointment, the impact of technology and social networks. social, among many other issues.

The futures of education document conclude that it is necessary to address three basic questions about the possibilities of education. They are what we should continue to do, what we should stop doing and what should be reimagined in a creative and unprecedented way to establish this new social contract for education. A new social consensus is needed on the education we want, arising from recurring dialogues and conversations, it is a fundamental step to reimagine our futures together and achieve a fairer, more equitable and accessible education for all. Cooperation and collaboration are essential to achieve this goal.

The transformation of education must be oriented towards the search for a peaceful, just and sustainable future. This involves rethinking the learning space, decolonizing curricula, promoting social and emotional learning, and addressing global challenges such as climate change, the COVID-19 pandemic, fake news, and the digital divide. The educational system must adapt to these challenges and promote the teaching of critical thinking, encourage a basic understanding of the world, encourage flexibility, autonomy and responsibility, and promote solidarity and cooperative work.

In this perspective, actions must be aimed at guaranteeing that our world is a world of goods for all and not of scarcity, and that everyone fully enjoys the same human rights. In this sense, education plays a fundamental role in creating a more just and sustainable world, where participation and collaboration are essential to create better futures. Therefore, it is necessary to work collaboratively and take advantage of the opportunities that are presented to transform education and forge a peaceful, just and sustainable future for all, placing the focus on the promotion and development of skills for the 21st century. Dialogue, often absent in political cultures, is essential to build new societies, looking for discursive equality and in the agreements that emerge, and that new responses will be produced to the complex problems we are witnessing.

The schools

Schools must be spaces for creativity and learning that promote inclusion, equity, and individual and collective well-being. These organizations need to reimagine their architecture, collaborative work, creative time, and student schedules and layouts to foster teamwork and collaboration.

It is about the conception of schools as networks, understood as an interface (Scolari, 2008), where the Relationship, Information and Communication Technologies of Marta-Lazo (2016) are applied and configured and management is assumed by the idea of Márquez's redarquía (2008). A school-network that includes educational technology. A democratic school, whose extensions go beyond chalk and the blackboard and reach immersive environments, video games, film and television fiction narratives, and cell phones. The school-network conceives of communication and dialogue between human and technological actors as an actor and managers of transformations, where the teaching and learning processes with curricular engines, with collective productions, with social interventions and with ecological evaluations (Quiroga, 2019).

It is relevant to guarantee the right to education throughout life, connecting different places and learning environments and taking advantage of the best characteristics of all people, seeking harmony between social commitment, public action and our opinions to achieve a new social contract for education, which overcomes discrimination, marginalization and exclusion. The report of the International Commission on Education Futures (2022) suggests that a global collaborative research agenda is needed to focus on the right to education throughout life. Inquiries that include different types of data and ways of knowing, and that welcome contributions from everyone, from teachers to students, researchers, governments and civil society organizations.

Challenges of Education in San Luis, Argentina.

The education of the province of San Luis can start a modern and progressive transformation process, initiatives will be marked by a context where child poverty among the children of San Luis reaches 61.9 percent and there is unemployment and inflation growing. There is still the debt of the authorities with the teaching hierarchy, the remuneration of the double teaching position (which is not currently paid at one hundred percent) and the quality of education.

The proposals presented address in a synthetic and comprehensive way the challenges facing the educational system in the province of San Luis and that can place it at the forefront of the requirements of the 21st century. A ministry of education with permanent and open dialogue should be promoted, with the widest participation of the different educational actors, teachers, schools, unions, etc. Interaction in the democratic context allows a greater knowledge of reality and is an essential setting for the production of new ideas.

These ideas cover various aspects of education, from basic education to higher education, and seek to improve both the quality of learning and opportunities for students.

Reaching one hundred and ninety effective days of class is necessary, promoting the learning of English from first grade and favoring the development of bilingual schools is essential. Time and effort should also be devoted to a critical review of the school formats that have appeared in San Luis in recent years (self-managed, digital, generative schools, etc.)

Reading is important in children and young people as it awakens the imagination and contributes to writing. In this sense, it is good that there are policies to promote the reading and writing of primary school students, and the strengthening of training, in-service training and recognition of teachers in salary and incentives.

It is useful and beneficial for students to carry out professional practices in the last year of secondary school, strengthening WI-FI in all classrooms, ensuring connectivity in all schools to guarantee access to technology and digital literacy.

In addition, the provincial state should promote actions in these directions:

1. Infrastructure and School Resources:

• Carry out urgent infrastructure works to ensure safe and adequate conditions in schools.

• Maintain optimal hygiene and pest control in school buildings.

• Guarantee the necessary equipment, such as computers, books and a variety of teaching materials in all schools.

2. School Coexistence and Psychosocial Support:

• Promote a healthy coexistence environment in schools.

• Provide psychological and psycho-pedagogical support to students to face health and personal life problems.

3. Attention to Diversity and Specific Needs:

• Early identification of specific learning needs, such as dyslexia, attention deficit, dyscalculia, among others.

• Establish a care and treatment system that involves health and education professionals.

4. Early Childhood Education and Educational Care:

• Expand the offer of educational care for children from 45 days to 2 years.

• Have trained teaching staff and pedagogical supervision.

5. Strengthening of Academic Capacities

• Implement actions tending to improve expressive and logical-mathematical abilities from initial education to high school.

• Implement team teacher training and playful platforms for learning and school support.

6. Vocational Guidance and Life Projects:

• Provide guidance beginning in seventh grade for students to discover their abilities and interests.

• Develop relevant skills to the world of work and planning a life project.

7. Technical-Professional Education:

• Increase enrollment and graduation rate in technical-professional education.

• Update the educational offer in areas of labor demand, such as programming, biotechnology and clean energy.

8. Education for Youth and Adults:

• Expand coverage and termination at the secondary level for young people and adults.

. Improvements and emphasis on the quality of adult education.

• Introduce hybrid modalities and professional training at these levels.

9. Teacher Professionalization:

• Improve the prestige of the teaching profession through salary increases and continuous training.

• Offer specialized training for school directors and recognition of good practices.

10. Improvement of Educational Management:

• Utilization and efficient use of the educational budget.

• Production and use of relevant information. Information and data transparency.

• Strengthening supervision and monitoring of educational policies.

• Improve communication with the community and promote continuous evaluation.

These proposals range from infrastructure to teacher training and the improvement of educational quality at all levels. The implementation of these actions by determined and passionate managers is essential and will also require close collaboration between different actors, such as authorities, educational institutions, teachers, students and the community in general.

References

Comisión Internacional sobre los Futuros de la Educación (2022). UNESCO. https://acortar.link/mwZVIr

Corona Berkin, S. (2020). La producción horizontal del conocimiento. CALAS.

Cosme Casulo, Jorge. (2018). Los Objetivos de Desarrollo Sostenible y la academia. *MEDISAN*, *22*(8), 838-848. http://scielo.sld.cu/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S102930192018000800838&lng=es&tlng=es.

Pérez Martell, R. (2019*). Los objetivos de desarrollo sostenible*.). Barcelona: JMB, Bosch Editor.

Quiroga, S. (2019). Escuela-red, interfax e intertextual. En *Dimensões Transmídia.* Fernando Irigaray, Vicente Gosciola & Teresa Piñero-Otero (Orgs.). - 1a Edição - Aveiro: Ria Editoral, Pags. 289-309. https://www.aacademica.org/sergio.ricardo.quiroga/212.

Quiroga, S. (2022a) Innovation, Exclusion, Segmentation, and Educational Inequality. International Journal of Global Science Research. Vol 9, Issue 2. October 2022. Pag. 1850-1951. http://www.ijgsr.com

Quiroga, S. (2022b). Problemáticas Sociales, Comunicación, incertidumbre y crisis en desarrollo. *RevID*, Revista de Investigación y Disciplinas, Número 6, San Luis, 55-74. http://revid.unsl.edu.ar/index.php/revid/article/view/181

Ramírez, B. (2017). ¿Internacionalizar? ¿Por qué? ¿Para qué? La internacionalización en las universidades argentinas. Debate Universitario. CEE-UAI. Vol.5 N° 10.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Ahmet Yesevi Türbesindeki Yazı Sanatı ve Süslemeleri (2022-2023)

İsmail KAVÇAKAR
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi
ismailka056@gmail.com

ABSTRACT

Hodja Ahmet Yesevi is a great man of wisdom, a friend of God, a pioneer of Turkish Islam. This personality of his did not only transfer Islam to the students after him. He spread the idea of unity and solidarity to many geographies. This was done with knowledge and love. He used Turkish in his wisdom. If a literary language is mentioned today, it is thanks to him.

Of course, it is not only his thoughts that have survived to the present day, but also an architectural masterpiece, the Mausoleum of Khoja Ahmet Yesevi, which has the largest dome in Kazakhstan.

This is because there is no co-authored article on this subject called Writing Art and Decorations. Being in the city of Turkestan also provided the opportunity to examine it closely. I also have the opportunity to photograph the mistakes made during the restoration process. This article provides information about these issues.

Keywords: Islamic architecture, calligraphy, religious motifs.

ÖZET

Hoca Ahmet Yesevi bir büyük İrfan adamı , Allah dostu , Türk islam öncüsü bir kişiliktir. Onun bu şahsiyeti İslam'ın kendisinden sonraki öğrencilere aktarmakla kalmamış . İnsanlara birlik beraberlik gibi düşüncesini birçok coğrafyaya yaymıştır. Bu ilim ve sevgiyle olmuştur. Türkçeyi hikmetlerinde kullanmıştır. Günümüzde bir edebi dilden söz ediliyorsa bu onun sayesinde olmuştur.

Tatbiki onun günümüze ulaşan sadece düşünceleri değil mimari bir şaheser olan Kazakistan'da ki en büyük kubbeye sahip olan Hoca Ahmet Yesevi Türbesidir.

Bu konu hakkında Yazı Sanatı ve Süslemeleri adlı birlikte yazılan makale olmamasıdır. Türkistan şehrinde bulunmam da yakından inceleme imkanı sağlamıştır. Restorasyon sürecinde yapılan yanlışlıklar da fotoğraflama imkanı bulmaktayım. Bu makalede bu konular hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam mimarisi, hat sanat, dini motifler

GİRİŞ

Kazakistan'ın Türkistan şehrinde bulunan Ahmet Yesevi Türbesi Emir Timur tarafından 14. Yüzyılda inşa edilmiştir. Birçok süslemeyi barındırmaktadır. Süslemeler o dönem sanatına özgün motifler taşımaktadır. Makalenin ilk konu ana konumuz olan Türbe mimarisi ile bilgi verilmektedir. İkinci bölümde Hat sanatı ile ilgili kısa bir anektot, Sonrasında hoca Ahmet Yesevi hazretlerinin hayatı ve şahsiyeti bulunmaktadır. Son bölüm ise asıl konumuz olan Hoca Ahmet Yesevi Türbesi süsleme ve hat sanatı yer almaktadır. İç mimari olarak da Tay Kazandaki hat sanatı ve süslemeleri ele alınmıştır.

Hoca Ahmet Yesevi Türbesi resorasyon yapılarak eski tahrip olan yapısı yeni bir görüntüye kavuşmuştur. Öncesindeki orijinal yapısı korunarak bu restorasyonlar yapıldığı belirlenmiştir. 1557-1583 yıllarında Abdullah Kazan Han zamanında restore edilen Ahmet Yesevi Türbesi , Türkiye'nin desteği ile 2000'li yıllarda vakıf inşaat tarafından restore edilmiştir.

Türbe mimarisi farklı İslam topluluklarında farklı isimlerle adlandırılmıştır. Arap Toplumunda 'kubbe' , Farsçada 'kümbet' , Türklerde ise 'türbe' ve 'türbed' adı verilmiştir.(Hakkı Önkal 2009)

Sanat tarihi araştırmalarında özellikle türbelerde dış süslemeleleri dikkate alınmıştır. Bu mimarlık ürünleri türbelere dini inançların da etkisiyle ve şifa kaynağı olduğu araştırılmıştır. Araştırmacılar Türbeleri araştırmamış sadece camii üzerine araştırmalar öne sürmüştürler. Osmanlı topraklarında bulunan birçok kenti gezerek ve seyahatnamesine bunu dile getirerek Evliya Çelebi on ciltlik eserinde ziyaret ettiği türbelerden bahsetmiştir. Bu yapıların rivayet ve efsanelerle de bağdaşıp bir ruhu olduğunu dile getirmiştir. Mimarinin diğer kollarına paralel olarak türbe mimarisinde de değişik kriterler yer almaktadır. Bazen coğrafya bazen bölge bazen de iki unsur da göze alınmıştır. Ayrıca camii , külliye gibi de sanat unsurlarının türbe mimarisiyle aynı grupta olması beraber de incelenmesi gerekliliği de kaçınılmaz bir gerçektir. (Oktay Aslanapa 2002)

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si Türk kültürünün benzersiz kaynağıdır. Türbeleri, ziyaretçilerin buraya gösterdiği ilgiyi , türbe görevlilerinin sayısını ve aidiyetini bu yapıların mimarilerini , bezemeleri ile ilgili de bilgi vererek aranan kitap olmuştur.(Evliya Çelebi, Seyahatname, I-X, İstanbul 1938)

Bir grup türbeyi ele alan çalışma Ahmed Tevhidin ilk altı padişahimizin bursadaki kain türbeleri' adlı makalesidir.(Ahmed Tevhid 1328)

Orta Asya Türk kültür mimarisi dünyaya egemen olmuştur. Türk , Moğol ve İran sanatını geliştiren ve zenginleştiren Timurlu sanatı olmuştur. Issık gölden , Anadolu'ya kadar bu sanat uzanmıştır. Hatta yapılan mimarilerin çoğu 200-300 yıl sonra bile aynı mimari görülmektedir. (Lentz-Lowry 1989)

Emir Timur Fetih ettiği yerlerdeki bilim insanları ve sanatçıları toplayarak Semerkant'a götürmüştür.(Hillenbrand 1999)

Timurlu mimarisi genel özelliği yapıların geçerli yükseklikleri aşıp, içten içe geçen kemerler , dıştan geniş kasnak, yükseltilmiş kubbeler, dört yönlü tasarımdır. Bununla beraber gelenekselleşmiş yapıları da mevcuttur.(Golombek-Wilber 1988)

Hat Sanatı Arapça harflerden oluşan güzel yazılar biçimidir. Türk toplumuna İslamiyet'in kabul edilmesiyle beraber mimari yapıların dış veya iç cephesinde yapılan sanat biçimidir. Bu yüzden İslam sanatı diye adlandırılması daha doğru olacaktır.(E. Kühnel 1972)

Türkler adeta bu sanatla anılmıştır. Halk arasında bir deyim haline gelen 'Kur'an-ı Kerim Mekke'de indi, Kahire'de okundu, İstanbul' yazıldı sözü Türk hat sanatçıların ulaşılmaz seviyelere geldiğinin göstergesidir . Kültürümüzün parçası olarak gelişen hat sanatı estetik yönden resim ve heykelle aynı seviye biçimindedir.(E. Ferit 1976)

Türk sanatçılar tarikatların da anlatım şekilleriyle beraber başka sanat şekillerine doğru da yönelmiştir. Bu yönelim hat sanatına farklı bir boyut katmıştır. Türkler İslam medeniyetinden önce de Uygur medeniyetinin içinde yüzyıllarca sanatla iç içe yaşamışlardır.(İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1955)

Araştırmalara göre yazı resimden doğmuştur. Yazı olmadan önce insanlar resim çizerek iletişim kurmuşlardır. Araştırmalar yazının gelmesi ile birlikte tarih ve kültür yeni bir boyuta girmiştir. Bu sayede ticari , siyasi , devlet konuları gelişmiştir. Yazının etkili gücünü göre bu medeniyetler ilahi bir değer vermişlerdir. Mısırda hükümdara ait yazılar dışında yazılar ortaya atılmamıştır. Bu yazının değerini göstermektedir.(Sait Yada 1947)

Yazıyı sadece düşünce ve duygularını iletmek için değil . Müslümanlar bu yazıları mabetlerine asarak kutsiyet atfetmişlerdir. Yazıyı bu denli kutsiyet haline getiren Türkler gerçek bir sanatkar haline gelmişlerdir. Öyleki Arap yazısına son hali veren Türkler olmuştur.(İbrahim Hakkı Konyalı 1951)

Türkler bu yazıyı aldıktan sonra ise kendi geleneklerine göre geliştirmişlerdir. Genelde kullanılan sülüs , nesih ve celi yazılarının tüm İslam ülkelerinde kullanılmasına vesile olmuşlardır. İslam uygarlığına yenilikler katmışlardır.(Ü, Muammer 1987)

Özellikle de Hat sanatının tarihi İslam öncesine dayanmaktadır. Uygurlar insan ve hayvan resimleri çizmişlerdir. Lakin İslam dininin kabul edilmesi akabinde dinin getirdiği yasaklar neticesinde hat sanatına , yazı sanatına doğru bir yol izlenmiştir. Ek olarak Kuran-ı Kerim'in yazımı ve Hadislerin yazımı belgelendirilmesi yazı sanatını daha çok ön plana çıkarmıştır.(ACAR, M. Şinasi 1999)

Hoca Ahmet Yesevi ve Şahsiyeti , En kapsamlı olarak yapılan bir çalışma olarak 'Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar' M. Fuat Köprülüye ait olan çalışmadır. Eserin ilk kısmında Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı ele alınmıştır. Hoca Ahmet Yesevi Türkistan'daki Çimkent şehrinin doğusunda yer alan Sayram kasabasında doğmuştur. İspicap veya Akşehir adıyla da anılan Sayram önemli bir yerleşim merkezidir.(Köprülü,1984)

Kesin doğum tarihi (1093) ? kesin olarak bilinmemektedir. Lakin Yusuf Hemedani'ye göre (1140-1141) göre bu yıllar aralığında doğdu. Hoca Ahmet Yesevi'nin babası , menkıbeleriyle tanınan Hz. Ali soyundan geldiği , Şeyh İbrahim'dir. Validesi Ayşe Hatundur. Şeyh İbrahim'in Gevher Şehnaz adlı kızından sonra Ahmet Yesevi dünyaya gelmiştir. Babası ve annesini kaybettikten sonra belirli sebeplerle Yesi şehrine göçtüler.(Köprülü,1984)

Yesevi lakabını alması , Arslan Baba'nın Yeside buluşması bunu doğrulamaktadır. Hoca Ahmet Yesevi 7 yaşında babasını kaybettikten sonra Yesiye göçmüştür. Türk menkıbesine göre Oğuz Han'ın başkenti olarak gösterilen kentte , o vakitte Arslan baba adında Türk alimin temsil ettiği bir tasavvuf geleneği mevcuttu.(Köprülü, 1940)

Arslan baba hakkında menkıbeler dışında bir bilgi söz konusu değildir. Otrarlı bir şeyh olarak adlandırılır . Bir iddiaya göre siyah tenli Arap olduğu öne sürülmüştür. Menkıbeye göre Arslan Baba 400 – 700 sene arasında yaşadığına dair rivayetler bulunmaktadır. Arslan Baba Ahmet Yesevi için Yesiye gelip görevini yerine getirdiği ertesi yıl vefat ettiği söylenmektedir. Divan-ı hikmette 'kabzül ervah'ın(Azrail) onun canını alıp, hurilerin ipekten kefen biçtikleri , yetmiş bin meleğin ağlayarak gelip onu cennete götürdükleri' anlatılmaktadır.(Köprülü, 1984)

Yesi ismi bugünkü adı Türkistan'dır. Timur ve sülalesi kutsiyetten dolayı Pir-i Türkistan demişlerdir.(Köprülü, 1940)

İlk önce yeside süren ilim tahsilatı sonrasında Buhara'ya kaymıştır. Hoca Ahmet Yesevi Buhara'da eğitim almıştır. O zamanlarda Selçukluların siyasi hakimiyeti altında bulunan Karahanlıların döneminde buhara önemli bir İslam kültür merkezi olmuştur. Yusuf Hemedani (1049-1140) ondan çok etkilenmiştir. Onun ölümünden sonra üçüncü halifesi olmuştur. Sonrasında şeyhinin bir işaretiyle Yesiye dönüp irşadını burada gerçekleştirmiştir.(Köprülü, 1940)

Hoca Ahmet Yesevi Türbesi Yazı Sanatı ve Süslemeleri

Ahmet Yesevi Türbesi 1389 yılında Emir Timur tarafından hiç çivi kullanılmadan inşa ettirildi. Emir Timur özel emirler vererek inşa ettirmiştir. Menkıbeye göre Hoca Ahmet Yesevi Emir Timur'un Buhara'yı fetih edeceğini söyler . Bu da gerçekleşir . Bunun üzerine Emir Timur Türbeye gelir ve eski halinin yıkılıp yenisin yapılmasının emrini verir . Türbeye mescit, dergah ve diğer hizmetler eklenmiştir. Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi Mevlana Ubeydullah tarafından yapılmıştır. Ahmet Yesevi Türbesi farklı teknikler kullanılmıştır. Özellikle iç dış kirişlerin dengesi, pencere kapı girintileri, kemerler, kubbeler, sarkıtlar ve diğer detaylar sistematize biçimde yapılmıştır. Bu ölçümler sonucunda 60,6 cm eşkenarlar ızgaralara tam olarak uygun olduğu tespit edilmiştir. Külliyenin genişliği 46,5 m uzunluğu ise 65 metreden oluşmaktadır . Orta Asya'da tuğladan yapılan en büyük kubbeye sahiptir. İki kattan oluşan devasa yapının 35 odası bulunmaktadır. Orta çağ mimarisinin önemli eseri olarak kabul edilmektedir.

Emir Timur'un Ahmet Yesevi Türbesini inşa ederken kullanılan sanat iki gruba ayrılmaktadır. İlk grup mimari binaların çok renkli ve deklarasyonu karakterize eden yapıdır. İkinci ise mimari yapıyı yutan ve ana yapıyı göstermeye çalışan bir sanat biçimidir. Hoca Ahmet Yesevi Türbesi ilk gruba girmektedir.

Bu binanın deklarasyonu ve mimarisi açıkça ortaya vurgulanmıştır. Bibi hatun Türbesi ile aynı grupta bulunmaktadır. Bibi hatun Türbesinde bu şekilde renk ve mimari açıdan aynı şekildedir.(W. Barthold 1945)

Dört yöne doğru mihverli abide 46,5 65 m Ebadında yer almaktadır. Güneyinde 18 metreye yükselen giriş ve iki yanında çifte minareler bulunmakladır. Ortada duran kazan ve ejder ağızlı kandiller Leningrad'da Ermitaj Müzesine (эрмитаж музей) götürülmüştür. Askeri Tuğlar'da artık kazanlıkta bulunmamaktadır.(Kazak Soviet Entsiklopediyası 1976)

Türbenin kuzeybatısında mescit, batısında kütüphane, kuzeydoğusunda hükümdar ve şeyh maksureleri yer almaktadır. Türbe mihver üstünde, kuzeyde bulunmaktadır (M. E. Masson 1930).

Hoca Ahmet Yesevi Sandukası

Ahmet Yesevi'nin Sandukası Yeşim taşındandır. Mezar Kapısının üzerinde bir levhanın üzerine iki satır sülüs el yazısı yazılmıştır. Şu yazmaktadır; bu mezar-ı şerifi korucusu büyük emir Allah'ın nimetiyle mazhar olmuş, Allah onun devletini ve saltanatını sonsuz kılsın' yazmaktadır.

Süslemeler

Türbenin büyük kısmı çini ile kaplıdır ve çini tuğlalar üzerine büyük boy kufi harflerle yazılan "Allah" , "Muhammed" gibi yazılar ve binanın üst kısmını çevreleyen Bakara suresinin elli sekizinci ayeti okunmaktadır. Farklı ayetlerin de yazdığı bazı kaynaklarda söz edilmektedir. İnce oymalı ahşap kapıya sahiptir (H. Nurmuhammedov 1980).

Hoca Ahmet Yesevi Türbesi bu bölgenin hem maddi hemde manevi güç kaynağıdır. Emir Timur'un ilme ve sanata düşkünlüğü ve Hoca Ahmet Yesevi'ye büyük saygı duyduğu apaçık ortadır.

Restorasyon

Ruslar tarafından bombalanan 2. Katta yer alan demir germeler tarafımızca fotoğraflanmıştır. Görüldüğü üzere iki taraftan çekilerek gerilmiştir . Bu germe gibi üst üste 4 tane bulunmaktadır. 1993 yılında Turgut Özal ve Kazakistan hükümeti tarafından yapılan anlaşma ile restorasyon sürecinde yapılmıştır.

Ayetin Başlangıcı

Yukarıda Bakara suresi olarak TDV İslam Ansiklopesinde belirtilmektedir. Bu fotoğrafta ayetin başlangıcı 'Kalellahü Tebareke ve Teale : Ve indehu mefatihul ğaybi la yalemüha illa hu' (Yüce Allah Buyurdu: Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır, onları ancak o bilir.) İri Sülüs hat Sanatı ile yazılmıştır. Türbenin Sol kısmından başlayan bu yazılar , Sağ kısmına doğru devam etmektedir. Enam Suresi 59-63 ayetleri yazmaktadır. "59. Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu - ki apaçık Kitap'tadır - ancak O bilir. 60. Geceleyin sizi ölü gibi uyutan, gündüzün yaptıklarınızı bilen, mukadder olan hayat süreniz doluncaya kadar gündüzleri tekrar kaldıran O'dur. Sonra dönüşünüz O'nadır, işlediklerinizi size bildirecektir. 61-62. O, kulları üzerinde yegâne Hakim'dir, size koruyucular gönderir. Artık birinize ölüm gelince elçilerimiz, bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar, sonra gerçek Mevlâlarına döndürülürler. Haberiniz olsun, hüküm O'nundur. O, hesap görenlerin en sür'atlisidir. 63. De ki: Kara ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır? O'na gizli gizli yalvarır yakarırsınız..." Çevresinde devam eden yazı 63. Ayette sona eriyor.(Mehmet Demirci 1996)

Kubbe

Merkezi Kubbe sekizgen bir kasnağa sahiptir. Büyük kûfi hatla yazılmıştır. 'El inayetül lillah , el-Ata lillah' İyilik Allah içindir, Bağış Allah içindir yazısı bulunmaktadır.

Kubbe 2

Metinler kimin tarafından seçildiyse dünyaya intiharda bulunmak istemiştir. Tekrardan orta ana kubbenin kare olarak bulunan alt tarafında çerçevenin üst kısmında Doğu ve batı kısımlarında küçük sülüs harelerinden oluşan 'Kale nebiyyü aleyhisselam : ed dünya cifetün ve talibüha kilabün' yazmaktadır. Peygamber Aleyhisselam buyurdu . Dünya bir leştir ve onun isteklisi köpeklerdir. Çerçevede göze bir demir gergi yer almaktadır. Bu gergi sonradan yapılan restorasyon çalışmalarında eklenmiştir. Bu bahsedilen yazılar pencerenin üst kısmıdır.

Kubbe Yakın çekim

Burada kabrin yan tarafında bulunan küçük kubbenin gövdesinde iri ve canlı kufi hatla çok özenle yapılmıştır. El mülkü lilah : Mülk Allahlındır, yücelik Allahlındır. Bu şekilde tekrarlanmıştır.

Dıştan geniş çekim

Hoca Ahmet Yesevi Türbesinin Doğu ve Kuzey cephesinde ma'kıl hatla birkaç kelimelik baklava dilimine benzer geometrik istifler bulunmaktadır. Bu yazılar duvarları tamamen kaplamaktadır. Yazılarda Allah , Muhammed , Ahmed , Ahad gibi kelimeler yazmaktadır. Üç cepheye de bakıldığında yazı istifleri üçünde de farklıdır. Aynı kelimelerden oluşmamaktadır. Mimari yapısı olduğu kadar üzerindeki yazı metinleriyle de Allah'ın yüceliğini ve kudretini sürekli tekrarlamıştır.

Kapı

Bu kapıda bronz tokmak kullanılmıştır. Ağaç olarak ise ceviz ağacından yapılmıştır. Özellikle sağ ve sol taraflarında yarıklar oluşmuştur . Kapının boyutu 1,07/3,53 m boyutundadır. Sanat olarak yuvarlak satıhlı derin oyma , düz satıhlı derin oyma , eğri kesim , çift kanatlı oyma sanatı kullanılmıştır. Üst tarafında birer kapı pulu bulunmaktadır. (Tekin, B. Burcu 2000)

Tay Kazan

Tay kazan Külliyenin orta bölümünde yer almaktadır. Emir Timur tarafından yapılmıştır. Abdülaziz Tebrizi tarafından inşa edilmiştir. Kazanın üzerindeki yazılarda Hoca Ahmet Yesevi'nin ruhunu şad etmek için su içmek maksadıyla yapılmıştır. Kazanda nilüfer çiçeği motifi kullanılmıştır. On adet kulp yer alır. 3 ton su alma kapasitesi bulunmaktadır. Tay kazan 25 km uzaklıkta olan Karnak şehrinde dökülmüştür.(Kazak Sovet Ensiklopediyası 1979)

Tay kazanın üstünde Arap harfleri sülüs ve kufi yazı stili kullanılmıştır. Yazı aralıkları her yerde farklıdır. Et – Tevbe suresinin on dokuzuncu ayetinin başlangıç kısmı yazılmıştır. Su içilmesi için yapıldığı için su ile ilgili ayet kullanılmıştır.(Metin Akar 2003)

Çatı Bölümü çatı bölümünde çok farklı tek kişi geçebilecek biçimde üst kata doğru geçişler bulunmaktadır. Bu geçişler günümüzde halkın gideceği bir yer değildir. Özel bir izinle üst kısma çatı bölümüne çıkmak için izin alınmaktadır. Özel izinle yapılan araştırmada hava odaları , kalelere çıkmak için sağ ve sol merdivenler , teras bulunmaktadır. Bu çatı katı tüm Türkistan şehrini görmektedir. Çatı katı bu denli bir yapıya sahiptir . Bazı merdivenlerinde restorasyon olması daha güvenli bir yapı olması sağlanmıştır. Bu restorasyon 2002 yılında Türkiye – Vakıf inşaat tarafından icra edilmiştir. Bunu direkt olarak oradaki kullanılan malzemeden anlamaktayız.

SONUÇ

Bu çalışmada Hoca Ahmet Yesevi Külliyesin dış cephe yazı süslemeleri ve İçerisinde bulunan Tay Kazandaki yazı süslemelerini birlikte alarak bu alanda olmayan bir konu ele alınmıştır. Yaptığımız araştırmada Türbenin 2. Katında 8 adet merdivenle çıkıldığı sadece 2 tanesinin aktif olarak günümüzde kullanıldığı görülmektedir. Külliyede kullanılan sanatın mavi tonlarının kullanılması daimi Türk – İslam sanatını ortaya koymaktadır. Külliyenin 8 adet penceresi olup birkaç tanesinin bazı tahribatlar sonucu demir germe yöntemiyle restorasyon yapıldığı gözlemlenmiştir. Okunabilen ve şuan günümüze dek ulaşan 6 adet yazı bulunmaktadır. Birincisi dış cephe , İkincisi Kubbeler , Üçüncüsü Pencerelerin üst bölümleri , Dördüncüsü Kapı , Beşincisi Tay Kazan , Altıncı ve son olarak Hoca Ahmet Yesevi Hazretlerinin kabri ele alınmıştır. Bu yazılar günümüze kadar ulaşılabilmiş yazılardır. O dönemin yazı stili olan küfe yazı stili kullanılmıştır. 2000'li yıllarda yapılan çalışmada bu yazılar orijinal olarak bırakılarak restorasyon yapılmıştır. Kubbe kısımlarını hava alması için delikler açılmıştır. Bu yetersiz kalmaktadır. Her yıl mavi kubbe restorasyona maruz kalmaktadır. Eski yapısı tuğla olan kubbe tekrardan restorasyon yapılırken beton olarak yapılmıştır. Yağmur suyu çıkışı olarak toplam 25 adet obruk bulunmaktadır. Külliyenin Camii, kabir , müze gibi bölmeleri vardır. Kubbe Asya'daki en büyük kubbedir.

Tay kazana baktığımızda 2 ton ağırlığa sahiptir . Etrafında çatlaklar mevcuttur.

Hoca Ahmet Yesevi Külliyesi günümüzde tehlikeyle karşı karşıyadır . Çevresinde bulunan Kervansaray Su sirkülasyonu olan bir yerleşimdir. Bu 700 yıl boyunca ayakta kalan yapıya nem ve rutubet ile zarar vermektedir. Yazıların bu denli günümüze kadar ulaşabilmesi bölgenin kurak olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yapıtın önümüzdeki yüzyıllar içinde Külliyeye vereceği tahribat büyük olacaktır. Yazılarda silinmeler ve iç tarafta rutubete yol açacaktır. Acilen bu durumun önünün alınması gerekmektedir. Birçok yapılan araştırmada da bunu tasdiklemektedir.

Yapılan çalışmada birçok detaya yer verilerek birçok konu açıklığa erdirilmiştir. Hoca Ahmet Yesevi Türbesinin Etrafında bulunan yerleşim yerleri günden güne çoğalmaktadır. Bunun denetlemesi Türkistan yetkilileri tarafından yapılması gerekmektedir. Bunun devamında hava kirliliği de bu yapıya ve şehre zarar vermektedir. Bu çalışmada önerilen yöntemler bu eşsiz yapının bu kadar süslemelerinin yüzyıllarca günümüze sapasağlam gelmesi nasıl gerçekleştiyse gelecek nesillere de devam etmelidir. Bu yapılan çalışmaların denetlenmesi gerekmektedir . Külliyenin doğasını bozacak her türlü etkene izin verilmemledir.

Kaynakça:

1. Hakkı Önkal Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 2009, 125-139
2. Oktay Aslanapa, "Türk Sanatı Araştırmalarının Gelişmesi", Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, İzmir, 2002, s. 45-52.
3. Evliya Çelebi, Seyahatname, I-X, İstanbul, 1314 (M 1896)-1938
4. Ahmed Tevhid, "İlk Altı Padişahımızın Bursa'da Kain Türbeleri", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 16. ve 17. cüz, İstanbul, 1328, s. 977-981, 1047-1060.
5. Lentz-Lowry 1989:45,109.
6. Hillenbrand 1999: 216.
7. Golombek-Wilber 1988: 83.
8. E. Kühnel, Islamische Schriftkunst, Graz-Austria 1972 , s. 7. A . Khatabi ve M. Sijelmassi, Th e Splendour of Islamic Calligraphy, London , 1976, s. 220 . M. Şükr el

Ceburi, Neş'et ül Hatt el Arabiyy e ve Tetavvura, Bağdad 1974, s. 168-171. A.U . Pope, a.g.e., s. 1725-1732 .
9. FERİT EDGÜ (1976), "İslam Hat Sanatının İncelikleri ve Batıya Etkileri: Yazı Sanatının Resim Sanatından Ayrımı Yoktur" Milliyet Sanat Dergisi, s. 206, S. 6-11.
10. İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU,(1955), "Türk Sanat Geleneği ve Sürrealizm" Kültür Dünyası s. 17/18, s.6-8.
11. SAİT YADA, (1947), Yazı Sanatı Ankara
12. İBRAHİM HAKKI KONYALI, (1951), "Türkler ve Arap Yazısı" Tarih Hazinesi, c. I/8, s.390-393.
13. ÜLKER, Muammer (1987), Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Türkiye Đş Bankası Kültür Yayınları, Ankara. Ülker, 1987: 5)
14. (Acar, 1999: 19) ACAR, M. Şinasi (1999), Türk Hat Sanatı Araç Gereç ve Formlar, Antik A.Ş. İstanbul
15. (Köprülü,1984: 61-62; Eraslan, 1989: 15-16; Konukçu, 1993: 250; Baş, 2011: 25)
16. (Köprülü, 1984: 62-63; Eraslan, 1989: 160; Baş, 2011: 26).
17. (Köprülü, 1940: 210; Köprülü, 1987: 27-28).
18. Köprülü, 1984: 22-51; Tayşı, 1996: 54; Ocak, 1996: 37).
19. (Köprülü, 1940: 210-213; Melikoff, 1999: 35).
20. (Köprülü, 1940: 210; Köprülü, 1987: 31).
21. W. Barthold, Histoire des Turcs d'Asie Centrale, Paris 1945, s. 186.
22. Kazak Soviet Entsiklopediyası, Alma-Ata 1977, XI, 215-216.
23. M. E. Masson, Mavzoley Hoci Ahmeda Yasevi, Taşkent 1930 112-113s.
24. H. Nurmuhammedov, Mavzoley Hoci Ahmeda Yase, Alma-Ata 1980, s. 29, 32, 226.
25. Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Öğr.Üyesi Prof.Dr. Mehmet DEMİRCİ bilig-1/Bahar'96
26. Tekin, B. Burcu. Timur Döneminde Mimari Bezeme Olarak Ahşap Kullanımı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
27. "Karnak", Kazak Sovet Ensiklopediyası, C.VI, Almatı 1979, s. 522
28. Metin Akar, "Sındarlı On Yıl Üzerine Düşünceler", Yesevî, İstanbul, Eylül 2003, S. 117, s. 28-29.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Case category in dialects of Azerbaijani and other Turkic languages
Azerbaycan Türkçesi ve diğer Türk dillerinin lehçelerinde durum kategorisi

Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA
Azerbaycan Devlet Pedaqoji University
yegane.qehremanova.1976@mail.ru
0000-0003-3730-7674

ABSTRACT

The category of case that has an important position in the morphological system of the Azerbaijani language has gone through a special development path both in our literary language and in our dialects and accents. In this historical development process, the category of case has gained some innovative features. A number of interesting facts about this category have been preserved in modern dialects and languages of our language. Nominative case in dialects, also in literary language does not have any morphological features. In the cases of genitive and accusative the symptoms of dialectic became more self-evident. These cases are handled differently in from the literary language, and on the other hand, they can replace a number of other cases. The suffixes of these cases had preserved archaic deaf (velyar) ɳ consonant in some accents. Dative, Instrumentative, Prepositive cases attract attention with multifarious morphological features, inclining to closed vowels, and functional diversity. In our literary language there are met two variants forms of the four-variant suffixes, and the four-variant forms of two-variant suffixes. The postpositive case that doesn't exist in modern literary language,is also examined in dialects and accents.

Key words: Azerbaijani language, category, category of cases, nominative case, substitution.

ÖZET

Türk dillerinin morfolojik sistemi içinde önemli bir konuma sahip olan durum kategorisi, Türk dilinin ağız ve ağızlarının yanı sıra, tek tek edebi dillerde de özel bir gelişim süreci geçirerek kendine özgü bir takım özellikler kazanmıştır. Türk dillerinin en eski özelliklerini koruyan ağız ve deyim malzemeleri, eşdillerin ve vaka kategorisine ait yenilikçi dil unsurlarının oluşturulma sürecini yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türk dillerinin Oğuz ve Kıpçak dillerinin ağız materyallerinde vaka kategorisinin tezahürlerinin araştırılıp ortaya çıkarılması, dilimizin en eski dönemlerine ait tarihi dil olgularına yaklaşmayı mümkün kılabilir. daha doğru bir konumdan.

Türk dillerinde durum kategorisinden bahseden araştırmacıların çoğu, bu dillerde Oğuzca ve Kıpçak-Uygurca durum türlerinin varlığını, Kıpçak grubuna ait dillerde durum kategorisine ait çok değişkenli eklerin, durum eklerinin tamamında sağırlığın yanı sıra seslendirilen varyantlar da bulunurken, yön durumunda "q", "k", "ğ" unsurlarının varlığı, "t" unsurlu varyantın baskınlığı gibi ayırt edici özelliklerine dikkat çekilmiştir. yerel ve örtmeceli durumlar. Bu

işaretlerin dilimizin lehçe ve lehçelerinde ve Oğuz grubuna ait diğer dillerde ne ölçüde korunduğu merak edilen konulardan biridir.
Anahtar kelimeler: Azerbeycan dili, kategori, durum kategorisi, yalin, evezlenme.

GİRİŞ

Azerice ve diğer Türk dillerinin gramer yapısında özel bir konuma sahip olan durum kategorisi, Türk dillerinin ağız ve ağızlarında kendine özgü bir gelişim süreci geçirerek edebî dilden farklı bazı özellikler kazanmıştır. Lehçeler ve ağızlar, Türk dillerinin en eski özelliklerini koruduğu için aynı zamanda eski eşdillerin oluşum sürecini ve vaka kategorisine ait yenilikçi dilsel unsurları da yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında durum kategorisinin Türk dillerinin ağız malzemelerindeki tezahürlerinin araştırılıp ortaya çıkarılması, Türk dillerinin en eski dönemlerine ait tarihsel dil olgularının daha doğru bir şekilde incelenmesini mümkün kılabilir. Yakın zamana kadar "diyalektolojik araştırmalar betimleyici diyalektoloji sınırlarının ötesine geçmiyordu, durum eklerinin konumu mikro alan örneklerine dayalı yorumlamayla sınırlıydı. Durumların kökeni, anlambilimi, durumların oluşumundaki tarihsel gelişim izleri, durum ve bağlılık kategorileri arasındaki ilişki, ünsüzlerin bağlanması, çift durum izleri, çalgı durumu dışındaki diğer arkaik durum biçimleri, durum izogloslarının doğası ve Yeniliklerin tanımı vb. bu tür önemli konulara araştırmalarda yeterince yer verilmemiştir" (12, s. 9-10). E. Azizov'un "Azerbaycan Dilinin Tarihsel Diyalektolojisi" adlı eseri bu alanda büyük önem taşımasına rağmen özel olarak vaka kategorisine ilişkin kapsamlı ve derinlemesine bir araştırma yapılmamıştır. Öte yandan diğer Türk dilleriyle karşılaştırmalı olarak araştırılması gereken pek çok lehçe ve lehçe olgusu bulunmaktadır. Azerbaycan dilinin lehçe ve lehçelerindeki isimlerin gramer kategorilerini araştıran M. Memmedli, haklı olarak "lehçe olgularının daha geniş bir tarihi-coğrafi alanda - Ural-Altay dilleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesinin zamanının geldiğini" belirtiyor. " (9, s. 6).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türk dillerinde kelimeler ve kelime kombinasyonları arasında ilişgiyi düzenleyen durum kateqorisinin tarihen konuşmada ve yazışmada önemli payı olmuşdur (Kazımov, 2003). Bu nedenle, türk dillerine ayit tarixi araştırmalarda durum kateqorisinin çok eski tarihe dayanması gösteriliyor (Beşirov, 2009). Türk dillerinin durum kateqorisini dialektoloji yönden inceleyen Memmedli (2003) ve Azizov (2016) türk dillerinin lehce ve ağızlarında durum kateqorisinin eski ek formalarını ve anlamları koruduğunu gösteriyolar Yazarlar şunu önerdi: türk dillerinin durum kateqorisinin tarixi çok eski dönemlere gidiyor. Türklerin dedeleri olan sumer dilinin durum kateqorisi ile çağdaş türk dillerinin durum kateqorisi arasında çok büyük bağlaşma vardır (Beşirov 2018) Sonuçlara göre çağdaş türk halkalrının dilinde hususi önem taşıyan durum kateqorisinin köklerini daha eski dönemlerde aramak lazım ki, eski izler bu gün kendisini türk dillerinin lehce ve ağızlarında da korumuş olduğundan diyalektoloji araştırmalar daha da genişlendirilmelidir.

METODOLOJİ

Diakronik analiz, bilimsel bir alandaki araştırma zamanı tarihsel dil fakrları ve gerçekleri arasındaki ilişkileri gösteren bir yöntemdir (Tanrıverdi, 2013). Yöntem iki analiz içerir:

Performans analizi ve bilim haritalaması. Performans analizinin sonucu, eski kelime eklerinin şimdikilerle uykunluk ve farklarını üze çıkarır ve farklı dillerde ne zaman kullanılmağa başlandığını gösterir (Ağasıoğlu, 2017). Sinkronik analiz diakronik dil gerçeklerinin çağdaş günümüzde korunan ve ya artık kullanılmayan formalarını ortaya çıkarıyor, özelliklerini belirliyor (Kazımov, 20013). Mükayiseli analiz ise tarihen aynı kökten töreyen türk dillerin günümüzdeki lehce ve ağızlarında durum kateqorisinin hangi şekilde kalmış olduğunu, eski şekillerin çağdaş dillerde kullanılan eklerle uykun ve farklı özelliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlıyor (Azizov, 20016). Kayd edilen analiz yöntemleri türk dillerinin lehce ve ağızlarında korunan eski kelime eklerini doğru şekilde ortaya çıkarmaya yardım ediyor.

SONUÇLAR

Performans analizi sonuçları

Araştırma sönucu böyle bir netice ortaya çıkıyor ki, türk dillerinin durum kateqorisi çok eski dönemlere dayanıyor. Bu kateqoriye ayit kelime ekleri çağdaş türk dillerinin hepsinde günümüzde de kullanıyor. Türk dillerinin lehce ve ağızlarında bu kelime eklerinin daha eski şekilleri korunmakta, kullanılmaktadır. Durum kateqorisine ayit eski gerçekleri ortaya koymak için hemin lehce ve ağız materiyallerinin doğru-düzgün araştırılmasına ihtiyaç vardır.

Azerbeycan ve diger türk dillerinin şivelerinde yalin ve iyelik durumu

Türk dillerinde durum kategorisinden bahseden araştırmacıların çoğu, bu dillerde Oğuzca ve Kıpçak-Uygurca durum türünün bulunduğunu, Kıpçak grubuna ait dillerde durum kategorisine ait eklerin çok çeşitliliğini, "q", "k", "ğ" elemanlarının yön durumunda, konum ve türetme durumlarında işlenmesini, varyantın "t" elemanıyla baskın olması gibi farklı özelliklerine dikkat çektiler. Bu işaretlerin dilimizin lehçe ve lehçelerinde ve Oğuz grubuna ait diğer dillerde ne ölçüde korunduğu merak edilen konulardan biridir.

İsimlerin Türk dillerindeki hallerine bakıldığında yalın halin hem tarihsel olarak hem de günümüzde Türk dillerinde eksiz olduğu ve ilk hal işlevini yerine getirdiği açıkça görülmektedir. Ancak diğer Türk dillerinden farklı olarak Akhisga dilinde yalın hali bir ek ile kullanılır. Bu dili inceleyen I. Kazimov, yalın durumda kullanılan özel adların ve akrabalık belirten sözcüklerin sonuna -y, -ay ekinin eklendiğini göstermektedir: Cəmiləy çorap toxiyer. Səkinəy aş bişüriyer (11, s. 62). Ancak diğer dillerde olduğu gibi Oğuz ve Kıpçak gruplarının Türk dillerinde de bu dil olgusuna rastlamadık.

Türk dillerinin dava sistemindeki en tartışmalı durumlardan biri iyelik durumudur. Bu durumun nispeten geç ortaya çıktığını ve diğer koşullara göre daha sonra oluştuğunu gösteren araştırmacılar var. Ancak Azerbaycan dilinin Ayrım (Gada¬bey) lehçesinde ikinci ve üçüncü şahıs zamirlerinin (tekil ve çoğul) -iq (2. şahısta) ve -iq, -uq ekini kullandığı ortaya çıkmıştır. 3. tekil şahısta) iyelik durumunda. müşı: Örn: senug (senin), seniq (senin), onuq (onun), olarik (onların)". Diyalektolog B. Sadigov, -iğ, -ığ iyelik biçimini Kıpçaklara ait bir dil unsuru olarak nitelendirerek, bu dil gerçeğine Ayrim lehçesinden bir örnek verdi: Yaşlı kadın bacağını tuttu, kaçtığını sandı .

G. Aydarov, bu ekin modern Türk dillerinin hiçbirinde kullanılmadığını, yalnızca Moğol dilinde görüldüğünü gösterdi. (1, s. 154).

Ayrim lehçesinde iyelik halinin bir şekli olarak bulunan bu ekin eski Sümer dilinde de bulunduğunu, modern zamanlarda ise tüm Altay dillerinde -ki ekiyle birlikte kullanıldığını da belirtelim. Bu durum birçok Altay dilinde yalın durum olarak başlangıç durumu rolünü oynar ve ikili durumun temelini oluşturur" (12, s. 64).

M.Şiraliyev, Azerbaycan dilinin Agjabadi, Darband, Erdebil, Ahar ve diğer lehçelerinde -uv, -uv (senuv, sizuv, onuv, ollaruv) iyelik hali eklerinin işlenmesine ve -uy, -'üy ilişkin örnekler sundu. üy Doğu grubu lehçelerimizde. Bilim adamının bu ek hakkındaki sonucuna göre, "nq//nğ sesinin bölünmesi veya basitleştirilmesi sonucu n düşmüş, ğ sesi ise v ve y seslerine dönüşmüştür. Azerbaycan dilinin kendine özgü lehçesinde iyelik zamirlerinin onuk "onun", bizik "bizim" ve sizik "sizin" biçimleri bulunur.
Y. Mammadov ve M. Islamov beniŋ// meniŋ, biziŋ formunun eski Türk anıtlarında da yaygın olduğunu göstermişlerdir. Bu biçime (mening, sening, uning, bizning, sizning, ularning) çağdaş Özbek dili ve Türk lehçelerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. M.İslamov, Azerbaycan lehçelerindeki -in ve -ing'in eski şekillerinde ben ve biz zamirlerinin iyelik durumunda nasıl kullanıldığına dair birçok örnek sundu: "-Mənin bir dosdum vardi, sənnən yeg ulmasun, Bakı şəərində (Quba), -Menin oğul gedip, menin öy batıp; -Menin qız dərsə gediy; -Bi dənə tülki dadanıpdı menin balalara (Qax); - Bizin adamlar yaddıx bilmiyi (Şəki)" (10, səh.27-28).
İlginçtir ki bizim lehçelerimizde ben ve biz zamirleri দাক্লানান kelimesinin iyelik hali şeklinde de bulunmaktadır. Örneğin: : -Sənnən yegin ulmasin bir dosdum var mənün (Quba); - Mənün xalamun arxaci çux qirincdü (nazikdi); -Büzün qunşilər küçüb burdan (Dərbənd) (72, səh.28).

Azerbeycan, Türk dilleri ve ağızlarında yönelme durumu

Yönelme durumu aynı zamanda Türk dilleri, Kırgız, Başkurt, Kumuk vb. dillerinin harf sisteminde de benzersiz bir role sahiptir. -ga, -ga, -ka, -ka, -ga, -ga dillerinde, Türkmence -na//-ne, Türkçede ise -a, -e, Azericede doğrudan durum kullanılır - vardır a, -ə, -ya, -ya ekleri (7, s. 33). Yalın halinin en eski anlatım biçimlerinden biri olan -a, -ə eki Oğuz dillerinde tarihsel biçimini, anlamını ve işlevini korumuştur. Bu biçim, Türkçe yazılı eserlerde -ga, -ge ekleriyle paralel olarak kullanılmış ve daha fazla bağlılık eki bulunan kelimelere eklenmiştir" (12, s. 75). Azerbaycan edebiyat dili tarihinde -a, -ə, -ya, -ya eklerinin yanı sıra -ga, -ğa, -ga, -ka ekleri de Azerbaycan edebiyat dili tarihinde yaklaşık 1. yüzyıla kadar kullanılmıştır. 17.-18. yüzyıllar. I. Nasimi, N. Kishvari, M. Amani, Masihii ve diğer klasiklerin dilinde -ga, -ka, -ga sonekleri sıklıkla bulunur.

Bu eki Zagatala-Gakh ve Batı lehçelerimizde "ma" ve "saga" biçiminde bulabiliriz (18, s. 118). Örneğin,

Zəngilan şivəsində: manqa//manğa, mənqə, sanqa//sanğa, sənqə onqa//onğa, unqa//unğa, honğa formasında (Manqa nə sözün var?),

Sisyan şivəsində: (Bı işi tapşırdım sanqa),

Qax şivəsində (Onğa nə diyəsisən?)

Maŋa, saŋa formlarına Şeki, Gazah, Çamberak lehçelerinde rastlanmaktadır (3, s. 111). M.Islamov, yukarıdaki formların temelini man ve san şahıs zamirlerinin oluşturduğunu gösteriyor ve şöyle yazıyor: "Bu form aynı zamanda manga, sanga formundan da türetilmiştir: manga, sanga < maga, saga, man, san zamirleri - ga gösterge durumu ek kabul edilirken, kelimenin kökündeki n ünsüzü kısaltılmıştır" (10, s. 36). Muğan lehçelerimizde maga//məga, səgə//səgə varyantlarında kullanılan bu biçimin Türk dillerinde daha yaygın olduğunu söyleyen M.Islamov, Türk dillerinde magan ve sagan biçimlerinin de görüldüğünü belirtiyor. Kazakça ve Karakalpak dilleri (10, s. 36-37). E. Azizov, -ğ ekinin iyelik, yön ve etkili hallerdeki kullanımına ilişkin Cebrayil ve Zengilan ile Ayrym lehçelerinde şu örnekleri göstermiştir:

xalağın, xalağa, xalağı (Cebrayıl-Qaracallı), gözuğun, gözuğa, gözuğu (Zangilan-Bartaz), Ördəkli, Birinci Alıbeyli), atağı (Daşkesen), bavağı (Gedebey).

Bu özelliğin diğer Türk dillerinde de bulunduğunu söyleyen M. Memmedli, -ka, -ga//-ga ekini Kıpçak dillerinin karakteristik bir özelliği olarak belirtmiştir (12, s. 75-76).

Tarihsel olarak Türk dillerinde etkili durum esas alınarak gösterilen fiil hali, kapanış ünsüzü "n" ile birlikte kullanılsa da esas olarak -ı, -i, -u, -ü ekleriyle ifade edilir. 18. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yazılı eserlerimizde de "y" unsurunun kullanıldığını görüyoruz. Mesela: Dəmir qapı Dərvənddəki dəmir qapıyı dəpüb alan. (“Kitabi-Dədə Qorqud”)
Şimdi olacax nəsnəyi sən tanlaya qoma,
Bu gecə dəxi həm yenə fərda gecəsidir.. (Qazi Bürhanəddin)

Bu dil olgusunun lehçelerimizde korunması konusunda H. Mirzazade şöyle yazmaktadır: "Y-unsurunun en çok korunduğu yer Gazah, Ağstafa ve Tovuz lehçeleridir. Kısaca y unsuru batı grubu lehçelerinde ve Bakü bölgesinin Gobu ve Guzdek lehçelerinde korunmuştur" (14, s. 44). A. Demirçizade'ye göre "Kitabi-Dada Korkud"da "y" ekinin kullanılması, Oğuz-Kıpçak temelinde oluşan ulusal Azerbaycan dilinde Oğuzca üstünlüğünün meşru bir işareti olarak kabul edilmelidir" (8, s.76). İ. Bayramov, Batı Azerbaycan lehçelerinde sesli harfle biten kelimelere -yı, -yi, -yu, -yü ekinin eklendiğinden bahseder: kapıyi, dəviyi, quzuyu, nəniyi vb. (4, s. 23). Azerbcycan lehçelerinin Doğu ve Güney gruplarında ben, sen şahıs zamirlerinin etkili biçimlerine de rastlanmaktadır. Örneğin: - Məyi çağırmadın?(Sabirabad). –Səyi görüm də (İmişli). K. Beşirov bu konuyu anlatırken şöyle yazıyor: "Daha sonra 'y' unsuru tekil kelimelerde (su, ne) ve Azerbaycan dilinin Batı grubu lehçelerinde kullanılmaya başlandı. Kazakça ve Borçalı lehçelerinde etken hâlin kullanımı modern Türk yazı dilindeki kullanımına karşılık gelir: baba, dede, kız kardeş, adam vb. Azerbaycan dilinin birçok lehçesinde "n" yerine "y" bulunmaktadır. Örneğin Cebrail bölgesinin Büyük Marjanlı, Ovuslu, Sofulu, Bakü, Gobu, Guzdak köyleri için bu tipiktir: kuzuyu, baltiyi, dehriyi, kapiyi, usduyu, utyuyi vb. (6, s. 111). Duygulanım olgusunun bu biçimine Türkmen dilinin Alili, Karadaşlı, Nohur, Enev, Khasar ve Maniş lehçelerinde de rastlanmaktadır (12. s. 20).

E. Azizov'a göre, "Aslında sesli harfle biten kelimelerdeki n ve y unsurlarının paralel işlenmesi, farklı kabile dillerinin lehçe farklılıklarının bir göstergesidir. Bilga Kağan anıtındaki -n ekinin Orhun yazıtlarından alınması, "n" unsurunun eski çağlardan beri Türk boy dillerinde var olduğunu göstermektedir" (9, s. 152). Yazar, tarih boyunca Türk dilinin Orta Anadolu ağızlarında "-nı, -ni, -nu, -nü" (ünlü harfle biten kelimelerde) ekinin kullanıldığını göstermektedir. 1863-1865 yıllarında V.A. Maksimov, Ankara'nın da içinde bulunduğu Orta Çöl Bölgesi'nde (Garaman Vilayeti), ismin aktif halindeki sesli harfle biten kelimelerde -nı ve -ni eklerinin kullanıldığını gözlemlemiştir. Aktif durumun (sesli harfle biten kelimelerde) Orta Anadolu'daki lehçe formunun yerini alması bastırılmıştır (9, s. 152) Yazarın doğru sonucuna göre, "bu formun Orta Anadolu'da yaşayanların dilinde korunması" Kars, Azerbaycan dilinin etkisiyle anlatılmalıdır” (9, s. 152). N” unsurunun korunduğu gösterilmektedir (12, s. 18). Harezm grubuna ait ağızlarda ve Karakalpag MR Türkmence ağızlarında “n” unsurundan önce ünlü düşmesi görülmektedir. Örneğin: ata-lar-n, maktap-lar-n vb. (12, s. 18).

Antik ve Orta Çağ yazılı anıtlarında yerel durum esas olarak mekân, nesne ve zaman içeriğini ifade etmektedir. K. Bashirov bu konuda şöyle yazıyor: "Konum halinin ana anlamları olan konum ve kombinasyon, nesneyi hem uzaya hem de zamana bağlar, bu sadece "da" ve "da" son ekleriyle değil, aynı zamanda diğer eklerle de mümkündü. sözcüksel ve morfolojik araçlar.

Dildeki eklerin şu veya bu gramer kategorisine göre tam olarak farklılaştırılmadığı bir dönemde, bir ekin birkaç görevi yerine getirmesi veya bir kategorinin çeşitli morfolojik araçlarla gerçekleştirilmesi yaygındı" (5, s. 80). M. Memmedli bu durumu, konuşulan Moğol dilinde -da (ta), -de (te), yazı dilinde -du (tu), -dü (tü), Moğol dilinde -qe, Tunguz dilinde söylüyor. -di, -tu, Mançurya dilinde -de, Orok dilinde -la, -le, -dula, -dula ekleriyle kullanıldığını belirtir (12, s. 84). Yer durumu eki -ta, -te'nin Azerbaycan dilinin Darband (kəttə) ve Tebriz (səbəttə, otaxta) lehçelerindeki varyantı ile Türkmen dilindeki -ta, -te varyantı sarik, chowdur, salır, goklen (kita:pta, ələktə//ələktə).lehçelerde bulunur (12, s. 60). İlginçtir ki "Nukha lehçesinin Zunud ve İnka köy lehçelerinde m ve n sesiyle biten kelimeler -na, -na ekleriyle ve l sesiyle biten kelimelerle ifade edilir"; örneğin: dermanna<dəyirmanda, kələmnə<kələmdə, balla<balda, çöllə<çöldə (19, s. 140). M ve n ünsüzlerinden sonra, Türkmen dilinin Salır ve Nokhyr lehçelerinde (Am:anna - Amanda, Esenne, elinne) ve Kumuk lehçelerinde (salamna - salamda) konum durumu eki -na, ne bulunur.) (12, s. 59) .

Türk lehçe ve ağızlarında yer kipinin -za, -za, -sa, -sə, -ma, -mə gibi pek çok farklı fonetik varyantının bulunması dikkat çekicidir. Mesela dilimizin İsmayilli, Salyan, Celilabad, İmişli Zengilan, Nahçivan lehçelerinde (uzze, payızza, qızza), Türkmence (bizze, arkamizza) ve Başkurt (kızza, ezze) lehçelerinde -za, -ze, -ze; Muğan grubu lehçelerimizde (iclassa, gilassa) -sa, -sə, -se ve Türkmen dilinin tek, alili, göklen lehçelerinde (Nepesse, kaanassa), Zengibasar lehçesinde -ma, -ma ekleri (dəmmə, damma, kəmmə "soğanaq") bulunur (12, s. 58-59).

Türetme durumu Türk dillerinde nispeten daha geç ortaya çıkan durumlardan biridir. A. Rajabli, Orhun-Yenisey yazıt anıtlarının dilinde -dan, -dan, -din, -din, -tan, -tən, -tın, -tin ekini taşıyan toplam 13 kelime tespit etmiştir (15, s. 13). Orhun-Yenisey anıtlarından 128-129) dilde bu durumun göstergesi çoğunlukla -ta, -ta ekleri olmuştur. Bu ek, günümüz Azerbaycan dilinin Laçin lehçesinde kullanılıyor: Kəntdə geliyorum.

İlginçtir ki Türk dillerinin ağız ve ağızlarında -nan, -nən, -nen, -zan, -zen, -zen, -man, -men, gibi pek çok farklı fonetik hal şekli vardır. -tan, -on, -lan, -len. . Örneklere bakalım:

-zan, -zan: İsmailli (douzzan, qızzan), İmişli (oküzzən, əzizzzən), Mugan (boğazzan, qarpızzan), Zengilan (küzzan, qalxozzan), vb.

-nan, -nən: Darbend (suğannan, xatunnan), Celilabad (qoyunnan, üzümnən), Bakü (əginnən, paltonnan), vb.

-nan, -nen ek çeşitlerine Yakut, Karakalpak, Hakas, Şor Oyrot dil ve lehçelerinde de rastlanmaktadır. Örn: adınaŋ, töŋnen . (12, s. 62)

TAVSİYELER VE SONUÇ

Belirtmek gerekir ki, Türk dillerinin ağız ve ağızlarındaki vaka kategorisi çalışmasının tek bir makalede ele alınması mümkün değildir. Bu kategoriyle ilgili yeterince diyalektolojik malzeme tespit etmek mümkündür. Ancak yukarıda söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere Türk dillerinde durum kategorisi tarihin çok eski dönemlerinde oluşmuş ve bize kadar ulaşan kaynaklarda tamamen sabitlenmiştir. Bu kategoriye ait zengin lehçe malzemeleri, Türk dillerinin oluşumunda Türk dillerinin öncü konumunu bir kez daha canlandırmaktadır. O yüzden bu konu daha derinden araştırılmalı, şimdiye kadar dikkatden yayınan durumlar daha dolgun tadkik olunmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Айдаров Г. Язык орхонский рамятников дгевнетюркской письменности VIII века.Алма-Ата:Изд-во «Наука» Каз.ССР, 1971
2. Баскаков Н.А. Алтайская семя языков и ее изучение. Изд. Наука Москва. 1981,136 стр
3. Bayramov I. Azerbaycan lehçelerinin fonetiği. Bakü, Bilim ve Eğitim, 2016. 252 s.
4. Bayramov İ. Batı Azerbaycan lehçelerinin sözlüğü. Bakü, Bilim ve Eğitim, 2011. 440 s.
5. Bashirov K. Oğuz grubuna ait Türk dillerinde gramer morfemleri. Bakü, Bilim ve eğitim, 2009, 234 sayfa.
6. Bashirov K. Türk dillerinin karşılaştırılması: Oğuz grubuna ait Türk dillerindeki morfolojik kategoriler. Bakü, 2018, 408 sayfa.
7. Cabbarzade I. Azerice dilinde ismin yön durumu. ASU'nun S.M. Kirov Bakü "Bilimsel Çalışmaları", 1959. No. 1. s. 33-47
8.Demirçizade A. "Kitabi-Dada Korkud" destanlarının dili. Bakü, V. I. Lenin'in adını taşıyan API'nin yayını, 1959, 157 s.
9. Azizov E. Azerbaycan dilinin tarihi diyalektolojisi. Bakü, Bilim ve eğitim, 2016
10. İslamov M. Türk dillerinde zamirler (Azerbaycan dilinin lehçe malzemesine dayanarak). Bakü, 1986, 204 s.
11. Kazımov I. Akhisga (Mekhet) Türklerinin dili. Bakü, "Eim", 1999.
12. Memmedli M. Azerbaycan lehçelerinde isimlerin gramer kategorileri. Bakü, Karaağaç, 2003, 255 s.
13. Memmedov Y. Orhun-Yenisey anıtlarındaki isimler. Bölüm II. Bakü, API, 1981. 111 s.
14. Mirzazadeh H. Azerbaycan dilinin tarihi grameri. Bakü, Azerbaycan Üniversitesi Yayınevi. 1990, 376 s.
15. Rajabli A. Göytürk dilinin morfolojisi. Bakü, 2002. 475 s.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Study of the morph semantic development of ancient lexemes of Turkic origin

Rena Nazim gizi Süleymanova
Azerbaijan State Pedagogical University
0000-0001-8108-2121
suleymanova-rena@bk.ru

ABSTRACT

During asemanticization, the original meaning or form of a word is preserved in another word. During that process, the ancient meaning or form of the word retains a trace of another word as a remnant. It is likely that fusion, which is a morphonological process, and asemanticization, which is a lexical-semantic process, took place in parallel in ancient word roots, and one created the other.

The study of the morphosemantic development of ancient lexemes of Turkic origin can help to reveal the initial form of asemanticized and fusialized roots.

Key Words: asemanticization, original, Oghuz group Turkish words, parallel, root.

ÖZET

Anlamlaştırma sırasında bir kelimenin orijinal anlamı veya biçimi başka bir kelimede korunur. Bu süreçte sözcüğün eski anlamı ya da biçimi, başka bir sözcüğün izini kalıntı olarak taşır. Morfonolojik bir süreç olan kaynaşma ile sözcüksel-anlamsal bir süreç olan asemantikleşmenin antik kelime köklerinde paralel olarak gerçekleşmiş ve birinin diğerini yaratmış olması muhtemeldir.

Türk kökenli eski sözcük birimlerinin morfosemantik gelişiminin incelenmesi, asemantikleştirilmiş ve kaynaşmış köklerin başlangıç biçiminin ortaya çıkarılmasına yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler: anlamlaştırma, orijinal, Oğuz grubu Türkçe kelimeler, paralellik, kök

LITERATURE REVIEW

In Turkic languages, the case category that regulates the relationship between words and word combinations has historically had an important role in speech and correspondence. For this reason, historical research on Turkic languages shows that the case category dates back to very old times. There is a great correlation between the case category of the Sumerian language, which is the grandfather of the Turks, and the case category of contemporary Turkish languages. According to the results, the roots of the case category, which is of particular importance in the language of contemporary Turkic peoples, should be sought in older periods, and today the old traces show themselves in the dialects and dialects of Turkish languages. Dialectological research should be further expanded since it is also preserved in dialects.

METHODOLOGY

Diachronic analysis is a method that shows the relationships between historical linguistic differences and realities at the time of research in a scientific field. The method includes two analyses: performance analysis and science mapping. The result of the performance analysis highlights the compatibility and differences of old word suffixes with the current ones and shows when they started to be used in different languages. Synchronic analysis reveals the forms of diachronic language realities that are preserved or no longer used in contemporary times and determines their characteristics. Comparative analysis, on the other hand, enables revealing the form of the case category in today's dialects and dialects of Turkish languages, which have historically derived from the same root, and the different features of old forms that match the suffixes used in contemporary languages. The recorded analysis methods help to accurately reveal the old word suffixes preserved in the dialects and dialects of Turkic languages.

INTRODUCTION.

Some of the words considered to be of Turkic origin in the etymological dictionaries should be interpreted as roots originating from the Ulu language. In etymological dictionaries, there are attempts to connect the roots of words with Turkish languages, which are clearly of Turkish origin, with non-Turkish languages, which is unacceptable. In the conducted studies, the materials of unrelated languages are not included in the comparison. However, typological comparisons should be preferred. [7, p. 48]

Although efforts have been made to prepare an etymological dictionary of the Azerbaijani language, this work has not yet been completed.

In this article, we have tried to reveal the morphosemantic development of some roots, that is, some roots and their derivatives. If we look at the vocabulary of modern Turkish languages, we can see a large number of lexemes that have become petrified and fossilized, in which it is necessary to follow the phonomorphological and morphosemantic development processes that took place historically in those words in order to investigate the border of root + image. Thus, many ancient root morphemes have become "dead" roots within hundreds of compound words.

From the root morpheme ö- "to think" with the V (vowel) structure used in ancient Turkic languages, the words ög-"mind", remind, study were formed. N.A. Baskakov notes that as a result of morphological development, this syncretic root was later preserved in modern Turkish languages only in the noun form, while the verb form was preserved in verb bases of the type ögut "admonish, advice", ög-ren- "to learn". [10, p.150] It is likely that a was one of the first V (vowel) words of the ancient language. In the ancient Sumerian language, the root morpheme a was used to mean water. [10] As a result of the morphosemantic development of this root morpheme, words such as ash, ar, arx, Araz appeared in our language. The Persian word means ab-su, it can be assumed that the word root a was transferred to the Persian language under the influence of the Sumerian language. It is possible to reconstruct the root ash//as from Sumerian as a "food, food". [10]

One of the ancient word roots that became asemantic in Turkic languages is the morpheme ar ("water"), which branched into the ancient forms ır//ar//ur//ir/er/or. In the process of historical development, this ancient word root acquired different phonosemantic variants in different languages. Because that root exists in the oldest languages.

For example, in the ancient Basque language, ur was used, and in Sumerian, hur meant "water", and uru meant "water channel". [10] Although various studies have been conducted, the etymology, phoposemantic variants, and morphonology of this root have not been fully studied until now. In ancient Turkish monuments, the same word is used in the forms ark// arik. Since the formation of VCC (vowel + consonant + consonant) roots in Old Turkish word roots is a later event, the form arx// ark is a derivative.

Our research shows that this root has become asemantic in most Turkic languages, remaining only in the composition of compound roots. Ur//ar//ır in the words irmak//ır-mag “river”, arx//arik “canal”, araşan “spring”, aral “island”, aray “swamp”, arna “water channel” used in modern Turkish languages. There are traces of the root //ir ("water"). [6, p.101] Currently, we observe that the morpheme ar//az is preserved in the word Araz in our language.

In modern linguistics, the study of color terms is carried out in various aspects and directions: lexical-semantic, historical, comparative, ethnolinguistic, psycholinguistic, cognitive, etc. Despite numerous studies on this issue by scientists in the previous century, the study of color designations does not lose its relevance today, as evidenced by numerous linguistic works in recent years.

The review of color names from a historical and lexical-semantic point of view is no less relevant: color designations are one of the oldest. Color terms are one of the oldest vocabulary groups in any language, so the study of this vocabulary layer can shed light on many issues related to the history of a particular language or language family as a whole. For example, the author of this article investigated some basic color designations of the Kyrgyz language, as a result, it was found that the names of white, black, red, yellow, blue colors in Turkic languages belong to the deepest colors. And this is not surprising, because they are the main colors that first of all attract a person's attention with their physical characteristics.

Nevertheless, there are lexemes that name not primary colors, but shades, but at the same time, they are distinguished by their ancient origin.

One of these color designations is "al" and in modern languages it is used in the meanings of "red", "pink". In addition, it is interesting that "red" can mean two shades of red: red (which is considered the brightest shade) and pink (on the contrary, it is called light red).

The presence of these and other features of this color designation requires a more detailed and in-depth study and analysis of its origin and semantics, which determines the relevance of the study.

The novelty of the study is that, first, the al lexeme is considered for the first time both in a comparative historical aspect and in terms of synchronicity with identification. secondly, the formation, development, and semantics of color naming are studied using the texts of written sources, from ancient Turkic monuments to dictionaries of modern Turkic languages.

In linguistics, including Turkic studies, the issue of the origin of the word "al" has been considered in some detail. Information about the etymology of the word can be found in both Turkology and Altaistics sources. Its forms in Proto-Altaic and its reflexes in the languages of the Altaic language family are presented in "Etymological Dictionary of Altaic Languages".

The proto-Turkic form of the al lexeme is restored as *Āl 'red, red', which goes back to Proto-Altaic *ŋiōle 'red, pink, yellow'.

In other languages of the Altaic family, the semantics of PA *ŋiōle developed as follows:

- Mongolian: PMO. *ole 'colored, gray spotted', Bur. üle(n) 'grey, gray',

Calm down. die burl 'gray-grey, gray', Ord. dead 'grey';

– Tungus-Manchurian: PTM *ŋule-

'red, red, pink', even. ŋule-ńe

'red';

– Japanese: PYap. *mùrà-saki 'purple; Lithospermum erythrorhizon, 'purple flower', Japanese. mùràsaki 'purple,

purple flower';

- Korea: Pkor. *nùrí- 'yellow', Box nurɨ-, norɨ- 'yellow'

As for the meaning of the word al in Turkic languages, it can be said that in them PA *ŋiōle 'red, pink, yellow' has retained the meaning of red - shades of red or pink colors (light and bright). As is known, there was a golden lexeme derived from the verb gïz- "to blush, to shine" to define the red-orange part of the spectrum, the semantics of which is determined by the color of hot metal).

The origin of the Turkish "al" was considered in the works of G. Vamberi, J. Clauson and others.

For example, G. Vambery connected it with al- "shining, shining" based on the meaning of "shining, bright" [8: 11]. The root al with the same attributive meaning is also known in Mongolian languages: thus, G.J. Ramstedt cites an obsolete word from Kalmyk - al 'light red'.

Thus, summarizing the opinions of researchers about the origin of the word al, we can say the following:

- the word is ancient, scholars have noted its Nostratic character;

- in Turkish, this word referred to light and bright shades of red - red or pink.

The earliest attribution of the word "Al" is in the Orkhon-Yenisei inscriptions of the Turks written in the runic script in the sense of "red": kurt äl gan al(p) uruŋu. the beautiful red flag of the state" (Elegesh monument, VII-VIII centuries) [7: 26]. In the texts of Turfan (Eastern Turkestan) written in the Uyghur script in the 8th-11th centuries, this word is used in the sense of "red" and is also used as a component of the analytical color determination to express the color orange. : al [cat's] kedip to wear a red [mantle], al sarïɣ 'orange (about the planet, red-yellow light'). In Mahmud Kashgari's dictionary "Divanu lüghat at-türk" ("Collection of Turkish words", 11th century), the word al is found in a compound name: al čuvüt 'red lead, pink paint'. Another lexeme with a long ā sound is also given: āl 'orange-coloured material used for [draping] coverings for the flags of khans and the saddles of intimates'. It is also noted that the "orange color" is called al.

Note that in some cases, perhaps, the word al means not only the color red or pink, but also the color orange. In the ethical-didactic poem "Kutadgu Biliq" written by Y. Balasaguni in the XI century, red is used in the sense of the color of clothes (material), rose, redness of the face: kurumïš jïɣačlar tonandï jašïl bezändi jepün al sarïɣ kok gïzïl dry trees are covered with greenery and light pink, red, decorated with yellow, blue-green and red; jašïl kok sarïɣ al aɣï

ton kedip "to wear green, blue, yellow and red silk clothes"; eliggä bitig ber juzum al klma al. "Give the letter to the ruler, don't embarrass me (i.e. don't make me blush) [6: 31-32, 257].

In another didactic poem by Ahmad Yuqnaki (12th century) called "Khibat al-Khakaik" ("Gift of Truths"), the word hand is used as a word that defines the color of a flower. (rose): ja bustan teg ol hilm käräm al gül ol 'gentleness is like a garden, and generosity is a red rose[in it]" [6: 342].

In the Arabic-Mamluk-Kipchak dictionary compiled in Egypt in 1245, the meaning of the word al was presented as "red, completely red".

In the monument with epic content of the 13th century. ― It is assumed that the lexeme "Oghuz-Kagan legend" means "brown (about the eye)": közläri al sačlarï qašlarï kara erdilär erdi 'his eyes were brown, his hair and eyebrows were black' [4: 134].

In the religious-didactic work "Kiss al-Anbia" ("History of the Prophets") Rabquzi (14th century) the word hand is used as an epithet of flower: bayğ gubardïm tal jïyačlïq jäš jïburyaq al čäčäk "I made of trees and bushes, green leaves and bright (red)) I grew a garden of flowers" [Malov 1951: 330].

In the puzzle "Codex Cumanicus" of the Kipchak monument (XIII-XIV centuries), the word al means the color of silk cloth: Altun ajïrγan tura tüşer, al torχam yayïlï tüşer. (Ol, biye gulunlaγan-dïŋ) Gold, separates, falls upright, red silk opens. (This is a foaled mare)".

Analyzing the language of "Khosrav and Shirin" (XIV century), a Turkish-language epic of the Golden Horde period, E.N. Nacip notes the meanings of the word "pink", "pale red", "green", "young". and gives the following examples of its usage: al ton 'pink dress', al gan 'pale red blood', čečäk teg leftï ketti eŋdä alï 'he faded the pink color of his face like a flower', qïlurs kok jäš uzrä al susun nuš drink rose wine in the green meadow, golumγa qonmïš erdi al lačïn "a young hawk sat on my life" [5: 224].

As can be seen from the examples, the word al in ancient and medieval sources means the color of clothes, matter, blood, face (redness), wine, and also means "young" (perhaps this is the result). metaphorical transfer: red, with a red face → young).

Late XIX century - in early lexicographical works. In the 20th century, along with the forms and meanings of the ancient and medieval texts, new ones also appeared: diminutive forms were given and the meanings of the word al, such as "red (horse color)", "red seal of the khans", "letter, decree of the khan" were presented. For example, the following words and phrases are mentioned in the dictionaries of L. Z. Budagov and V. V. Radlov: al 'red, red color' alsïma, alsu 'red', al at 'red horse (the color of a horse with a red mane and the same tail)', al qïzïl 'redness' ', al tamγa 'large square red seal of Mongol and Horde khans'; 'the khan's letter, decree or ruling' [Budagov 1869: 76], al 'red, light pink', eki betiŋ al qïzïl 'your cheeks are red al tamγa "red seal of the khans", "a document with such a seal", al qïzïl räŋgi 'red ', alat 'Fuchspferd (red colored horse)' [3: 349–350].

Result

Thus, according to the ancient and medieval sources, it can be determined that color determination was widely used among the Turks. The following meanings of the word al are found in written monuments - "red", "pink", "red", "orange", "brown". Note that in the earliest monuments, the word al mainly refers to the color of silk/cloth (hence, clothes, flags). Over time, these values are added to the definition of face, rose, paint (pink), planet, eyes, wine, blood, horse color. Metaphorical transfer is also noted: red, with a red face → young. The

substantiation of the word is observed in the monument of the Golden Horde period: the seal of the Mongol and Horde khans received the name al due to its red / red color.

References

1. Y.Q.Məmmədov, Azərbaycan dilində sözlərin leksik-semantik inkişafı, Bakı, 1987, 432
2. Ə.Dəmirçizadə "Azərbaycan dili lüğət tərkibinin tarixi tədqiqinə dair", ƏDİƏ,VI, 1957,87-101, 432
3. Ə.Dəmirçizadə "Kitabi Dədə Qorqud" dastanının dili, Bakı, 1959, 232
4. Ə.Tahirzadə, Azərbaycan dili dialekt və şivələrində qədim türk leksik-semantik vahidləri, ND, Bakı,1983, 342 s.
5. B.Xəlilov "224 qədim türk sözü" Bakı, 2010, 421s.
6. B.Xəlilov "Türkologiyaya giriş" Bakı, 2013, 342 s.
7. Aslanov V. XIII əsrə qədərki Azərbaycan dili haqqında. "Azərbaycan filologiyası məsələləri", Bakı,1983, 43-47
8. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dili xülasələri. Bakı, 1938, 104
9. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, 1988, 354
10. Mədətova R. XIII-XVIII əsr Azərbaycan dili yazılı abidələrində məsdər. Bakı,2002, 422

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

National leader Heydar Aliyev's language reforms

Ulusal lider Haydar Aliyev'in dil reformları

Gülnar MUHTARZADE
ADPU, Azerbaijan
muxtarzadegulnar@gmail.com
0000-0001-5388-5373

ABSTRACT

The mother tongue is the main factor confirming the existence of every nation. Each nation's mother tongue is its national wealth, confirmation of its existence, as well as its national identity. The nation's language and alphabet are considered as one of the important factors in its formation as a nation. The historical path of the people, its cultural level, is first of all reflected in its mother tongue. The mother tongue is also considered to be one of the main means of maintaining the existence of the nation in difficult historical and political times. A nation that loses its language is doomed. The Azerbaijani language, our native mother tongue, is the national wealth of our people. As long as history lives, our people should take care of this wealth and our language should be passed on to future generations. The current level of development of the Azerbaijani language confirms that our nation is one of the oldest nations in the world. National leader Heydar Aliyev used to say that our nation has gone through great trials and difficulties for centuries, but it has not lost its identity, nationality, and language. In 1995, the Azerbaijani language was adopted as the state language in our first national Constitution. In July 2001, the Supreme Leader's decree "On improving the implementation of the state language" was signed. At the same time, the Language Council was also established at that time. Not long ago, the Day of the Azerbaijani Alphabet and the Azerbaijani Language was established on August 1. In general, it is a historical fact that among the great leaders of the world, including the national leader of the Turkic world, there was no leader who raised the language issue to the level of state policy as much as Heydar Aliyev. The mother tongue factor was very important. Because this factor was a very important issue for the nation's self-awareness. Therefore, that great historical figure managed to raise the Mother tongue to the level of national value.
Keywords: Heydar Aliyev, Azerbaijan, language, politics, development.

ÖZET

Ana dil her milletin varlığını teyit eden temel unsurdur. Her milletin ana dili, onun milli zenginliğidir, varlığının teyididir, milli kimliğidir. Bir milletin dili ve alfabesi, millet olarak oluşumunda önemli faktörlerden biri olarak kabul edilir. Halkın tarihi yolu, kültürel düzeyi her şeyden önce ana diline yansır. Ana dil aynı zamanda zorlu tarihi ve siyasi dönemlerde milletin

varlığını sürdürmenin temel araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dilini kaybeden millet yok olmaya mahkumdur. Ana dilimiz olan Azerbaycan dili halkımızın milli zenginliğidir. Tarih yaşadığı sürece halkımızın bu zenginliğe sahip çıkması ve dilimizin gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Azerbaycan dilinin bugünkü gelişme düzeyi, milletimizin dünyanın en eski milletlerinden biri olduğunu doğrulamaktadır. Milli lider Haydar Aliyev, milletimizin yüzyıllardır büyük zorluklardan, zorluklardan geçtiğini ancak kimliğini, milliyetini ve dilini kaybetmediğini söylerdi. 1995 yılında ilk ulusal Anayasamızda Azerbaycan dili devlet dili olarak kabul edildi. Temmuz 2001'de Dini Lider'in "Devlet dilinin uygulanmasının iyileştirilmesine ilişkin" kararnamesi imzalandı. Aynı zamanda Dil Konseyi de o dönemde kuruldu. Kısa bir süre önce 1 Ağustos'ta Azerbaycan Alfabesi ve Azerbaycan Dili Günü ilan edildi. Genel olarak Türk dünyasının milli lideri dahil dünyanın büyük liderleri arasında hiçbir liderin olmaması tarihi bir gerçektir. Dil meselesini Haydar Aliyev kadar devlet politikası düzeyine çıkaran. Ana dil faktörü çok önemliydi. Çünkü bu faktör milletin öz farkındalığı açısından çok önemli bir konuydu. Böylece o büyük tarihi şahsiyet, anadilini milli değer düzeyine çıkarmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, Azerbaycan, dil, siyaset, kalkınma.

GİRİŞ

Milli liderimiz Haydar Aliyev'in çok geniş ve zengin bilimsel ve kültürel mirasında dil sorunlarının özel bir yeri vardır. Haydar Aliyev'in eserleri Azerbaycan dilinin sorunlarına ilişkin önemli bilimsel ve teorik fikirler içermektedir. Haydar Aliyev Azerbaycan diliyle ilgili birçok etkinliğin öncülüğünü yaptı ve düzenledi. Haydar Aliyev ana dilini halkın ve milletin gururlu ifadesi olarak görüyordu. Bu mirasın bilimsel olarak araştırılması ve incelenmesi bugün Azerbaycan filolojisinde dil açısından önem taşımaktadır.

1969 yılında Azerbaycan'ın cumhurbaşkanı seçilen milli lider Haydar Aliyev, cumhuriyetin ekonomik, sosyal-siyasi ve kültürel-ideolojik hayatında bir canlanma yaratmakla kalmamış, aynı zamanda dil konusuna da özel önem ve özen göstermiştir. Unutulmaz liderin ilk günden itibaren uyguladığı dil politikası tek bir amaca hizmet etti: Anadili geliştirmek, devlet statüsünü gerçekleştirmek, dünya dilleri arasındaki nüfuzunu artırmak. Ancak o zamanlar cumhuriyette Rus dilinin konumu hala çok güçlüydü - Rus dili yalnızca devlet yönetiminde, mevcut ekonomide, özellikle sanayide değil, aynı zamanda köyden şehre gelen gençlerde de yaygın olarak kullanılıyordu. Cumhuriyetin başkenti bu konuda bazı zorluklarla karşılaştı. Azerbaycan Komünist Partisi'nin kongreleri ve Merkez Komite genel kurulları kural olarak Rusça yapılıyordu. Ulusal lider Haydar Aliyev, Moskova'nın Ruslaştırma politikası izlediğini çok iyi biliyordu, ancak bu hümanist olmayan, banal politika çeşitli şekillerde gizlenmiş, Azerbaycan dili devlet olmaktan, idari yönetim sisteminden, bilim, kültür ve eğitimden uzaklaştırılmış ve ev dili düzeyine indirilmeye çalışıldı. Böyle bir politika, halkını seven bir liderin içsel itirazına neden olamaz.

Ana dil her milletin varlığını teyit eden temel unsurdur. Her milletin ana dili, onun milli zenginliğidir, varlığının teyididir, milli kimliğidir. Bir milletin dili ve alfabesi, millet olarak oluşumunda önemli faktörlerden biri olarak kabul edilir. Bir halkın tarihi yolu, kültürel düzeyi her şeyden önce ana diline yansır. Ana dil aynı zamanda zorlu tarihi ve siyasi dönemlerde

milletin varlığını sürdürmenin temel araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dilini kaybeden millet yok olmaya mahkumdur. Ana dilimiz olan Azerbaycan dili halkımızın milli zenginliğidir. Tarih yaşadığı sürece halkımızın bu zenginliğe sahip çıkması ve dilimizin gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Azerbaycan dilinin bugünkü gelişme düzeyi, milletimizin dünyanın en eski milletlerinden biri olduğunu doğrulamaktadır. Milli lider Haydar Aliyev, milletimizin yüzyıllardır büyük zorluklardan, zorluklardan geçtiğini ancak kimliğini, milliyetini ve dilini kaybetmediğini söylerdi. 1995 yılında ilk ulusal Anayasamızda Azerbaycan dili devlet dili olarak kabul edildi. Temmuz 2001'de Dini Lider'in "Devlet dilinin uygulanmasının iyileştirilmesine ilişkin" kararnamesi imzalandı. Aynı zamanda Dil Konseyi de o dönemde kuruldu. Kısa bir süre önce 1 Ağustos'ta Azerbaycan Alfabesi ve Azerbaycan Dili Günü ilan edildi. Genel olarak bakıldığında, Türk dünyasının milli lideri de dahil olmak üzere dünyanın büyük liderleri arasında, Haydar Aliyev kadar dil meselesini devlet politikası düzeyine çıkaran bir liderin bulunmadığı tarihi bir gerçektir. Ana dil faktörü çok önemliydi. Çünkü bu faktör milletin öz farkındalığı açısından çok önemli bir konuydu. Böylece o büyük tarihi şahsiyet, Anadilini milli değer seviyesine çıkarmayı başarmıştır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dil politikası aslında oldukça karmaşık yapıya sahip bir olgudur; her şeyden önce, çünkü burada dilin doğal olanakları, tarihsel durum ve öznel çıkarlar ya da iddialar buluşuyor. (Ahmedova 2010) Yani şu veya bu dil politikası, belirli bir dil açısından mevcut uluslararası, sosyo-politik koşullar dikkate alınarak yürütülmektedir. Azerbaycan'da devlet dili politikasının uygulanması 1991 yılından sonra özel bir nitelik kazanmıştır. (Haciyev, 2014) Bağımsız bir devletin iradesini ifade eden bu politika, Azerbaycan halkının ulusal lideri tarafından oluşturulmuş ve uygulanmıştır.

"Her halkın milliyetini ve manevi değerlerini yaşatan ve geliştiren onun dilidir" diyen H. Aliyev, Azerbaycan'ı yönetmeye başladığı andan itibaren kültürümüze ve maneviyatımıza olan derin bağlılığını defalarca kanıtlamış ve siyasi tecrübesi ve yüksek zekasıyla milli dilin gelişmesi yönünde amaçlı çalışmalar yürütmüş ve tüm zorluklara rağmen bu politikayı geri dönmeden uygulamıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra dil konusunda çeşitli çelişkiler ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başladı. Bu özellikle APC-Musavat rejimi döneminde belirgindi.(Sadigli, 2011) Bazı güçler hiçbir mantıksal dayanak olmaksızın devlet dilinin adının değiştirilerek "Türkçe" olarak adlandırılmasını önerdi. Uzun tartışmaların ardından Aralık 1992'de Milli Meclis'te devlet dili kanunu görüşüldü ve Azerbaycan'ın devlet dilinin "Türk dili" olarak adlandırılmasına karar verildi. Hatta "Türk dili" diye adlandırılan ders kitapları bile basıldı..

METODOLOJİ

Makalede büyük lider Haydar Aliyev'in faaliyetleri araştırılıp karşılaştırılmış ve bu konuda tarihsel-karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Günümüzün gerçeklerini anlatmak için betimleyici yöntemler kullanıldı.

BULGULAR

Performans analizi sonuçları

Bağımsız Azerbaycan devletinin dil politikasının belirlenmesi, oluşması ve güçlendirilmesi açısından olağanüstü önem taşıyan bu tarihi ferman, devlet dili hakkında kapsamlı ve kapsamlı bilgiler içermektedir. Bu kararnameyle Azerbaycan Cumhurbaşkanı'na bağlı Devlet Dil Komisyonu da kuruldu. Yasal altyapının güçlendirilmesi açısından çok önemli adımlar atılmasının yanı sıra, dilimizin daha da gelişmesi ve genç neslin sevgisine yönelik tedbirler arasında 9 Ağustos 2001 tarihli kararname ile Azerbaycan alfabesi ve Azerice dili günü oluşturulmuştur. (4). Bu kararnameye göre ülkemizde her yıl 1 Ağustos, Azerbaycan alfabesi ve Azerbaycan dili günü olarak kutlanmaktadır. Bu yönde yürütülen politikanın en önemli parçalarından birinin Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Dili Hakkında" Kanununun kabul edilmesi olduğunu söylemeye gerek yok. Bu belge dilimizin uygulanmasını teşvik etti. daha mükemmel düzeyde hafızamız ve milli-manevi değerlerimiz, aynı zamanda alfabemiz, uluslararası dünyaya daha yakın olan bu grafikle Azerbaycan alfabesine geçişi hızlandırdı. Bundan sonra cumhuriyetteki tüm yazılı belgeler istisnasız bu grafikle yapılmaya başlandı. Yakın tarihimizden bilinmektedir ki, bağımsızlığın ilk yılı olan 1991 yılında Latin harfli Azerbaycan alfabesi benimsenmiş ancak bu alfabe tüm gücüyle çalışamamıştır. Sadece ulusal liderimiz bu sorunu kesin olarak çözmeyi başardı.

Ulusal bir liderin dil mücadelesi

Sovyet dönemi doktrinlerinin, cumhuriyet liderlerinin tüm resmi etkinliklerde yalnızca Rusça konuşmasını gerektirdiği biliniyor. Haydar Aliyev bu kuralı resmen ihlal etmedi, hatta tüm kongre ve genel kurullarda Rusça konuştu. Ancak biçimciliğin ötesine geçmek için biraz fırsat bulur bulmaz Azerbaycan diline yöneldi ve neredeyse hiç önceden hazırlanmış metinleri kullanmadı, sözlerini göğsünden söyledi. 1972'nin ortalarında yazarlardan biri ona "Yoldaş Aliyev, ne kadar güzel Azerice konuşuyorsun!" Haydar Aliyev gülümseyerek cevap verdi: "Benim Rusça değil de Azerice konuşmama neden şaşırıyorsunuz? Bu dil benim ana dilimdir, bu dili bilmeliyim! Hepimiz de öyle." Bunlar sıradan sözler değildi. Bu sözlerin Azerbaycan aydınlarının milli eğitimini etkileme gücü, uzun süredir anadile karşı süregelen soğuk tavrın sona ermesini sağladı. Milli liderimiz Haydar Aliyev'in ana diline başvurması bir bakıma beklenmedik ve kendiliğinden oldu.

Azerbaycan diline devlet dili statüsü verilmesi milli lider Haydar Aliyev'in halka yaptığı en büyük tarihi hizmetlerden biridir. Büyük lider, gelecekteki bağımsız devletin ulusal özelliklerinden birini ustaca korudu. Bundan sonra ana dilimizin geliştirilmesi ve korunması alanında önemli tedbirleri hayata geçirmeyi başardı. Halkın ısrarı ve isteği üzerine 1993 yılında yeniden siyasi iktidara dönen Haydar Aliyev, diğer alanlarda olduğu gibi milli ve manevi gelenek ve değerlerimizin korunması, milletimizin gelişmesi konusunu da aklında tuttu. Azerbaycan dilinin gelişmesine ve gelişmesine özel önem veren milli lider, ana dilimiz olan Azerbaycan dilini bize iade etti.

Ulu Önderimiz, 14 Eylül 1994 tarihinde birinci sınıf öğrencileriyle yaptığı toplantıda şunları söylemiştir: "Gençlerin milletimiz ve toplumumuz için gerekli olması büyük bir onurdur. Hepimizin bir vatanı var, burası Azerbaycan devleti. Bir Azerbaycanlı her yerde yaşayabilir ama Azerbaycanlılığını, dilini, dinini, milli geleneklerini de unutmamalıdır. Kalbi her zaman memleketi Azerbaycan'la bir olmalıdır."

Haydar Aliyev, milletin oluşumunda ve yaşamında ana dilin rolünü çok takdir etti. "Her millet kendi diliyle doğar. Ancak bu dili yaşatmak, geliştirmek ve dünya kültürü düzeyine çıkarmak, halkın ileri gelenlerinin, bilim adamlarının ve aydınların faaliyetleri sonucunda mümkündür. Büyük önder gençlerimize dünyayı ana dilleri üzerinden anlamalarını tavsiye etti. Azerbaycan gençlerine yabancı dil öğrenmelerini, öncelikle anadillerinde daha yetkin hale gelmelerini tavsiye etti.

31 Ekim 1995 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nde "Azerbaycan dilinin tartışılmasına yönelik müzakerede" 4 görüş dile getirildi:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dili Azericedir.
2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dili Azerbaycan Türkçesidir (Azerbaycan Türkçesidir).
3. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dili Azericedir (Azerbaycan Türkçedir).
4. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dili Türkçedir.

Bu tartışmaların hemen hemen hepsine katılan Haydar Aliyev, son olarak görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

"1. Ana dilin adı modern toplum düşüncesi için tamamen açık olmalı ve arkaik bir karaktere sahip olmamalıdır.

2. Ülke, kişi ve dil adı mantıksal olarak bağlantılı olmalı, biri diğerini onaylamalıdır.

3. Ulusal bağımsızlık, ulusal gurur zedelenmemelidir."

Haydar Aliyev, yazarlar, kültür çalışanları ve gençlerle yaptığı görüşmelerde daima Azerbaycan dili, onun saflığı ve korunması üzerinde durmuş ve dilbilimcilere teorik eğitimlerini vermiştir. Seçkin devlet adamı bu alandaki faaliyetlerini iki yönde kurdu:

1. Azerbaycan diliyle ilgili teorik değerlendirmeler ve verdiği talimatlar;

2. Azerbaycan dilinin pratik uygulamasına ilişkin örnek konuşmaları.

Haydar Aliyev, Azerbaycan dilinin üslup, zenginlik ve deyim kombinasyonlarını her zaman zamanında kullanmış, bazen onlara yaratıcı bir şekilde yaklaşmış, konuşmasını dinleyiciye ve seçilen konuya göre kurgulamış, dil olgularını, vurgu ve tonlamayı ustaca kullanmıştır.

Azerbaycan dilinin geliştirilmesi ve korunması konusunda konuşan Haydar Aliyev'in ikinci kez iktidara geldikten sonra bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabulü sırasında dil meselesine ne kadar hassas yaklaştığını bir kez daha gördük. 12 Kasım 1995'te halk oylamasıyla kabul edilen Anayasa'nın 21. maddesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dilinin Azerice olması gerektiği belirtiliyordu. Ana dilimizin tarihi geçmişinin yanı sıra, devlet başkanımız sürekli olarak mevcut durum ve sorunlara dikkat etmiş ve bu doğrultuda bir takım önemli tedbirleri hayata geçirmeyi başarmıştır. Milli lider Haydar Aliyev, dilimizin yeni gelişme dönemindeki durumu dikkate alarak 18 Haziran 2001'de "Devlet dilinin uygulanmasının iyileştirilmesi hakkında" bir kararname imzaladı.

30 Eylül 2002 tarihinde kabul edilen kanuna göre Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan dilinin devlet dili olarak kullanılmasını bağımsız devletinin temel işaretlerinden biri olarak kabul etmekte, onun uygulanmasına, korunmasına ve geliştirilmesine özen göstermektedir. Dünya Azerilerinin Azerbaycan diliyle ilgili milli ve kültürel kendilerini ifade etme ihtiyaçlarının karşılanması şartı yaratılmıştır. Bu kanun, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına uygun olarak Azerbaycan dilinin ülkede devlet dili olarak hukuki statüsünü düzenlemektedir.

2 Ocak 2003 tarihinde Haydar Aliyev'in fermanı ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Dili Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunda devletin ana dili bakımı alanındaki temel görevleri açıkça belirtilmişti. Kanun, devletin dil geliştirme programının hazırlanmasını ve uygulanmasının devlet bütçesinden finanse edilmesini hükümetin temel görevlerinden biri olarak belirledi. Belgede belirtilen tüm hükümler, Azerbaycan'da devlet dilinin korunmasını ve geliştirilmesini sağlayabilecek son derece mükemmel bir hukuk sisteminin varlığını bir kez daha teyit etmiştir.

Milli liderimiz Haydar Aliyev'in temelini attığı bu politika, şu anda ülkenin başkanı Sayın İlham Aliyev tarafından başarıyla sürdürülmektedir. Cumhurbaşkanının 12 Ocak 2004 tarihli "Azerbaycan Milli Ansiklopedisi'nin yayımlanması hakkında" ve "Azerbaycan dilinde Latin alfabesiyle toplu yayın yapılmasına ilişkin" kararları, sosyo-tarihsel özellikleri nedeniyle oldukça başarılı bir belge olarak kabul edilmektedir. önem. Belgeye göre 2004 yılında Azerbaycan dilinde Latin harfleriyle basılacak eserlerin listesi hazırlandı. Burada bilim ve kültürümüzün en değerli örnekleri olan Azerbaycan Milli Ansiklopedisinin ve edebiyatımızın yayınlarının Latin harfleriyle planlanması Sayın Cumhurbaşkanımızın milli ve manevi değerlerimize, bilimin gelişmesine ve bilimin gelişmesine büyük önem verdiğini göstermektedir. kültür. (2, s. 18)

TAVSİYELER VE SONUÇ

Bugün resmi toplantılarda ve toplantılarda anadilimiz güçlü ve ciddi bir şekilde duyulmaktadır. Azerbaycan dilinin kapsamlı bir şekilde gelişmesi, sadece sözde değil, günlük pratikte ortak dil ve devlet diline dönüşmesi, diplomasi dünyasının yolunun açılması, zenginleşmesi ve prestij kazanması, saygın kürsülerden duyulması. Dünya, ulusal lider Haydar Aliyev'in faaliyetleri ve dil politikasıyla bağlantılıydı. Bu politika şu anda başarıyla sürdürülmektedir. Devlet dili ulus devletin ayrılmaz bir parçasıdır. Milli liderimiz Haydar Aliyev'in kurduğu siyasi gelenek, bugün Sayın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından başarıyla sürdürülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ahmedova Salatyn Ali kızı, "Haydar Aliyev'in dil politikası", Bakü 2010, 212 sayfa.
2. Sadıklı Ayşan, "Milli lider Haydar Aliyev ve Azerbaycan dili", Bakü 2011, 180 sayfa.
3. Hacıyev Rahman Balabey oğlu, "Azerbaycan gençliğinin hamisi", Bakü 2014, 192 sayfa.
4.https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/heyder-eliyev-ve-dil-medeniyyetimiz-1650490040
5.http://anl.az/down/meqale/az_muellimi/az_muellimi_iyun2009/82811.htm
6.https://axar.az/news/kult/664630.html
7.https://haydaraliyevcenter.wordpress.com/heyder-eliyev/heyd%C9%99r-%C9%99liyevin-dil-siyas%C9%99ti/
8.https://www.qanunla.az/umummilli-lider-heyder-eliyev-azerbaycan-dilinin-inkisafi-ve-zenginlesmesi-istiqametinde-muxtelif-vasitelerden-istifade-edirdi-2/
9.https://sumqayitxeber.com/ulu-onder-heyder-eliyev-ve-azerbaycanda-dil-siyaseti/
10.https://sia.az/az/news/social/640062.html
11.https://senet.az/bloq/azerbaycan-dilinin-ozune-qayidisinda-heyder-eliyev-qetiyyeti-firudin-rzayev-6010.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Comparison of the names in the epic "Kitabi-Dada Korkud" with the Sumerian language

"Kitabi-Dada Korkud" destanındaki isimlerin Sümer diliyle karşılaştırılması

Dr.Könül HASANOVA
Azerbaijan State Pedagogical University

konul_salmanova@mail.ru

ABSTRACT

"Kitabi-Dade Gorgud" is the first of the sources that play an unparalleled role in the research of the Azerbaijani language, as well as the historical past of our people. Although numerous investigations have been conducted in the direction of the study of the saga, the unsolved secrets of this rich art monument still remain. "Kitabi-Dade Gorgud" is such a rich and undeniable source that its investigation in any direction helps to correctly reveal the historical, ethnographic and linguistic facts of the oldest Turkic times. Recent studies show that the ancient Turkish way of thinking and life in the epic is not only related to the beginning of our era, but goes back to much earlier times than our era. From this point of view, those who compare the ancient Turkish way of thinking with the Sumerian way of thinking in the epic discovered a very important connection between the two and explained that this connection is not just a coincidence, but a root connection, a kinship relationship. Undoubtedly, such a logical conclusion provides an opportunity to shed light on the oldest periods of Turkish history. In this sense, examining the relationship of the names found in the language of the epic, including personal names, with the Sumerian language makes it possible to obtain very interesting results. In other words, the investigation of the name system of the epic "Kitabi-Dade Gorgud" is relevant in terms of uncovering the ancient history of the Turkish name system as a whole, and revealing the traditions on which this system was formed.

Key words: toponym, names, Sumerian, saga

Özet

"Kitabi-Dade Korkud", Azerbaycan dilinin yanı sıra halkımızın tarihi geçmişinin araştırılmasında da eşsiz rol oynayan kaynakların ilkidir. Destanın incelenmesi yönünde çok sayıda araştırma yapılmış olsa da bu zengin sanat eserinin çözülmemiş sırları hala varlığını sürdürüyor. "Kitabi-Dade Korkut" o kadar zengin ve inkar edilemez bir kaynaktır ki, her yönden araştırılması en eski Türk dönemlerine ait tarihi, etnografik ve dilsel gerçeklerin doğru bir şekilde ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Son yıllarda yapılan araştırmalar, destandaki eski Türk düşünce ve yaşayışının sadece çağımızın başlangıcıyla ilgili olmadığını, çağımızdan

çok daha eski dönemlere kadar uzandığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında destandaki eski Türk düşünce tarzını Sümer düşünce tarzıyla karşılaştıranlar, ikisi arasında çok önemli bir bağlantı keşfetmiş ve bu bağlantının sadece bir tesadüf değil, köklü bir bağlantı, bir akrabalık olduğunu açıklamışlardır. ilişki. Kuşkusuz böylesine mantıklı bir sonuç, Türk tarihinin en eski dönemlerine ışık tutma fırsatı sunmaktadır. Bu anlamda kişi adları da dahil olmak üzere destan dilinde bulunan isimlerin Sümer diliyle olan ilişkisinin incelenmesi oldukça ilginç sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Bir başka ifadeyle "Kitabi-Dade Korkut" destanının isim sisteminin incelenmesi, Türk isim sisteminin kadim tarihinin bir bütün olarak ortaya çıkarılması ve bu sistemin oluştuğu geleneklerin ortaya çıkarılması açısından önem taşımaktadır.
Anahtar kelimeler: yer adı, isimler, Sümerce, destan

GİRİŞ

Son yıllarda yapılan çalışmalar, "Kitabi-Dada Korkud" gibi zengin anıtlara sahip olan Azerbaycan ve Türk dilleri ile dünyanın en eski dili olarak kabul edilen Sümer dili arasındaki ilişkiyi doğrulamıştır. Sümerlerin Türklerle bağlantısını inkar edenler, Sümer dilinin hiçbir modern insanla akraba olmadığını iddia etseler de, S.N. Kramer, M. Belitsky, V. Bulli, T. Heyerdal, Z. Kasidovski, G. Winkler, E. Reklü, O. Süleymanov, A. Memmedov, A. Nijat, T. Hajiyev, T. Ahmadov, E. Alibayzade, A. Ahundov, K. V. Nerimanoğlu, G. Kazimov, T. V. Nuvedili, V. Habiboğlu, G. Meşhadiyev, İ. Valiyev, Y. Gahramanova vb. araştırmacılar Sümer dilinin Azerbaycan dili de dahil olmak üzere en eski Türk dili (proto-Türk) ile akraba olduğunu kanıtladılar. Bu çalışmalarda en az 6000-7000 yıllık Sümer yazılarının doğrudan Azerbaycan diliyle ilgili olduğu görüşü doğrulanmıştır. Modern Türk dilleri arasında en çok Sümer dili kelimelerinin Azerbaycan dili kelimeleri ile birlikte ses çıkardığı, eski Sümerlerin toprak bakımından Azerbaycan ile aynı yere yerleştikleri bilinmektedir. Bilim adamı-gezgin Tur Heyerdahl şunları söyledi: "Azerbaycan'ın hâlâ araştırılmamış tarihi Mezopotamya'dan çok daha eskilere dayanıyor. "Eski Gobustan ile eski Sümer kültürünün aynı kavme, yani Türklere ait olduğu" da kanıtlanmıştır. Bu nedenle Sümer dilinin eski kelimeleri ile Azerbaycan dili arasında büyük benzerlikler vardır. Hint-Avrupa, Sami ve Kafkas dilleri de bu sözlerden yararlanmış ve birçok dünya dilinin zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır ki, bu durum çoğu ilerici yabancı bilim adamı tarafından da doğrulanmıştır. Bu tür yaygın kelimeler arasında Sümer destanı "Kitabi-Dada Gorgud" ile benzer isimler yer almaktadır.

Literatür incelemesi

Araştırmacılar, Sümer-Azerbaycan ortak kelimelerinin modern dilimize çıkmasında başta "Kitabi-Dada Korkud" destanı olmak üzere bir takım tarihi eserlerimizin ana kaynak rolü oynadığı yönünde ilginç fikirlere sahipler. Arif Ajalov'un "Büyük Babam ve Kitabım" adlı eserinde destanda yer alan 100 özel ismin açıklamasına yer verilmiş, I. Shikhiyeva'nın istatistiksel hesaplamalarında ise "Kitabi- Dade Korkud" Türk kökenlidir. O.S. Gökyay ile başlayan araştırmacılar, Oğuzların Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da yaşadığı ve bu bölgelerin en eski sakinleri olduğu yönünde fikirler öne sürerken, O.S. Gökyay, bildiğimiz Oğuzların Azerbaycan'daki en yaşlı Oğuz olmadığını söyledi.

Metodoloji

Artzamanlı analiz, tarihsel dil farklılıkları ile modern dil birimleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir yöntem olduğundan performans analizinde ve bilimsel haritalamada kullanılmaktadır. Performans analizi sonucunda modern isimlerin eski dönem kişi isimleri ve özel isimlerle uyumu ve farklılıkları vurgulanmış, dilimizde ne zaman kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir. Eş zamanlı analiz ile art zamanlı dil gerçekliklerinin modern çağda korunan veya artık kullanılmayan biçimleri ortaya çıkarılarak özellikleri belirlendi. Karşılaştırmalı analiz, Sümer adlandırma sistemindeki benzerlik ve farklılıkların doğru bir şekilde tespit edilmesine yardımcı oldu. ve tarihsel olarak aynı kökten oluşmuş Azerbaycan Türkçesi dilleri ile sümər dilinin aynı kökden yarandığını gösterdi.

Sonuçlar

Performans analizi sonuçları

Araştırmanın sonucu, Azerbaycan dili de dahil olmak üzere Türk dillerinin isimlendirme sisteminin çok eskilere dayandığıdır. Sümer dili eski bir Türk dili olduğundan, bu dilin isim sistemi ile Azerbaycan dilinin "Kitabi-Dada" Gorgud "adları da dahil olmak üzere isimleri arasında ciddi bir yazışma ve yakınlık vardır. "Kitabi-Dada Gorgud"da, modern Azerbaycan dilinde ve Ojumladan dillerinin çoğunda hala çok sayıda Sümer ismi kullanılmaktadır. İsim sisteminin uyumluluğu Sümer ve Azerbaycan-Türk dillerinin akraba olduğu fikrini bir kez daha doğrulamaktadır.

"Kitabi-Dada Gorgud" ve Sümer isimlerinin karşılaştırılması

Kadim ve zengin anıtımız olan Kitabi-Dade Korkud'da isimler de dahil olmak üzere Sümer-Azerbaycan kelimeleri oldukça fazla kullanılmaktadır. Arif Ajalov, "Büyük Babam ve Kitabım" adlı eserinde "Kitabi-Dede Korkut" destanında geçen 100 etnik isim, yer adı, kişi adı, mitolojik ve dini ifadeleri açıkladı. İstatistiksel hesaplamalara göre I. Shikhiyeva, "Dade Gorgud"da kullanılan 77 şahıs isminden 50'sinin Türkçe, 24'ünün Arap, 2'sinin ise Fars kökenli olduğunu göstermiştir. Destandaki Türk kökenli kişilerin isimlerinin Sümer isimlerine çok benzemesi nedeniyle incelenmesine özel önem verilmektedir. O.Ş.Gökyay'ın "Bildiğimiz Oğuzlar Azerbaycan'daki en eski Oğuz değildir" görüşü, "Dade Korkut" destanını yaratan Oğuzların tarihi köklerinin daha eskilere dayandığını da göstermektedir. Destanın dilindeki isimlerin eski Sümer diliyle karşılaştırılması bu gerçeğin kanıtlanmasında büyük rol oynuyor.

G. Kazimov, "Sümerlerin yarattığı dokuz destanın çoğunun eski Azerbaycan devleti Aratta ile ilgili olduğunu" göstermektedir (6, s. 76). E. Alibayzade, "Bilgamys" destanının adının daha sonraki Türk destanlarındaki bazı kahramanların adlarıyla aynı yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Aynı sözcükleri Sümerce "Dade Gorgud" ile modern Azerbaycan dili arasında karşılaştıran A.F. Gorgud ayrıca bir dizi onomastik birim de sundu. Bunlardan bazılarına odaklanalım:

Sümer dili	“Dede Korkut” dili
Bur u /Burulan/	Bur-ulan /Burlaxatun/
Diriq /diri olmaq/	Diri /Dirsə xan/
Aratta /ülke adı/	Arat /sulu yer/
Yasta	Yastı
Tar-ı /Tanrı/	Tanrı

Tenqri /Tanrı/	Tanqrı
İsan	Esen /rüzgar/
Qor /kor/ odun, qara kömür	Qor /od/ Qorqud
Qud /qüvvət/	Qud /Qorqud/
Azim	Azemetli
Maqan /maqçı, odçu, şaman/	Maqan /şaman-qaman/ və s. (5, s.12-13)

Gördüğünüz gibi Sümerce ve "Dade Korkud" ile günümüz Azerbaycan dili paralellikleri birbiriyle tamamen uyumludur. Bu sadece bir benzerlik değil, aynı kökün, aynı başlangıcın göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Antik ve modern döneme ait ortak Sümerce-Azerbaycanca kelimelerin sayısı yeterince artırılabilir. Dilimizde bunun gibi yüzlerce kelime var. E. Alibayzade, "Ana Yazıtları" adlı kitabında "Avesta" ve Sümer destanlarının dilinin Türkçe-Azerbaycan dili olduğunu kesin bir dille belirtmekte ve bu yadsınamaz gerçeği inkar etmenin imkansızlığını göstermektedir. (2. s. 54).

A.F. Görgud'un bu konuda ilginç bir görüşü vardır: "Bugünkü Mekke, Nadina (eski Madain?), Bağdat, Şam (Şam - Ana Nur, Far), Basra, Kerkük, Erbil, Mandal ve diğer şehir adları, Akabe (Beyaz aba) - Beyaz ana - Beyaz su: Yüksek tuz içeriğinden dolayı suyu beyaza çevirdiği için), Fırat nehri (Far od - Ateş gibi patlayan - sıcak, azgın nehir!), Dicle (Dağla Dağlarından akan nehir, Dağ Nehri)) ve diğer yer isimleri, hidronimler, son olarak takma adlar - insan isimleri: Muhammed, Ali, Hüseyin, Hasan, Şumur (Şumer), Ömer, Osman, Yaqub, Yusif, Süleyman Davud, Abbas, Murtuz, Mursal, Yamin, Yasir, Amin , Amina ve diğer isimlerin etimolojik - yani içerik yorumu onların Türk-Azerbaycan kökenlerini sorgulamaktadır" (5. s. 32). Tanınmış Oryantalist V. Memmedeliyev, "Kuran"da kullanılan Türkçe kelimelerin tarihi de dahil olmak üzere, Arapçaya aktarılan Türkçe kelimelerin tarihini inceleyerek, eski Sami-Türk ilişkilerinin dikkatle incelenmesi gerektiği sonucuna vardı. Konuyla ilgili doğru sonuçlara ulaşmak için yeni-yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

Tavsiyeler ve sonuç

Söylenenlerden Sümer-Azerbaycan dilinin dünyanın en eski dili olan Türk dili olduğu açıktır. Bu kadim Türk dili, Sami ve Hint-Avrupa dilleri üzerinde çok ciddi bir etki yaratmayı başarmış ve tarihsel olarak bu dillerin sözcük-gramatik zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır. Türk halklarının kadim ortak anıtı olan "Kitabi-Dada Korkud" destanında Sümer diliyle ortak çok sayıda ismin gelişmesi, bu dillerin akraba olduğu fikrini doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA:

1. Anne yazıtları. Alibeyzade E. Bakü tarafından derlenmiştir, 1996

2. Alibeyzade E. Azerbaycan halkının manevi kültürünün tarihi. Bakü, "Gençlik", 1998

3. Ahmadov S. Sami ve Türk dillerinde bazı sözcüksel paralellikler. Azerbaycan filolojisinin meseleleri, B., 1983, s.94

4. Hacıli A. "Dade Gorgud kitabı": destansı düşünce ve tarih // "Dade Gorgud" dergisi, 2, Bakü, 2002.

5. Gorgud Farzali A. Dede Korkut sözü. Bakü, Maarif, 1999

6. Kazımov G. Azerbaycan dilinin tarihi. Bakü, Eğitim, 2003

7. Süleymanov O. Asya, Bakü, Doğu-Batı, 2007

8. Şikhiyeva I. "Kitabi-Dada Korkud"daki şahıs adlarının dilsel özellikleri. "Azerbaycan edebiyat çalışmalarının sorunları". Bakü, 1993

9. Memmedeliyev V. "Kuran'da Bütün Türk Kökenli Kelimeler". Azerbaycan filolojisinin meseleleri, B., 1983, s.91.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Empirical Study on the Relationship Between Integrated Reporting Compliance Score and Intellectual Capital

Entegre Raporlama Uyum Skoru İle Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkiye Yönelik Amprik Çalışma

Prof.Dr.Orhan ELMACI
Dumlupınar University
oelmaci@gmail.com
0000-0002-7137-6211

Gürbüz Onur GÜLBAHAR
Dumlupınar University
smmmonurgulbahar@hotmail.com
0009-0009-9484-0636

ABSTRACT

Traditional reports have begun to fail to meet the needs in today's world because they only present financial data. In addition, an integrated report has emerged in which both the financial and non-financial data of the business are evaluated from a holistic perspective, focusing on the value the business will create in the short and long term, and presenting all data about the business in a single report, with transparency and accountability principles at the forefront. Intellectual capital, which includes non-financial assets, has an important place in addressing the holistic performance of the business. In this study, the relationship between the intellectual added value coefficients of the businesses included in the BIST Sustainability Index and the integrated reporting compliance of the businesses will be analyzed. Additionally, sectoral comparisons will be made.

Keywords: Intellectual capital, Intellectual value added coefficient, Firm value, Correlation analysis.

ÖZET

Geleneksel raporlar, içerisinde sadece finansal verileri sunmasından dolayı günümüz dünyasında ihtiyaçlara karşılık verememeye başlamıştır. Bununla beraber işletmenin hem finansal verilerinin hem de finansal olmayan verilerinin bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirildiği işletmenin kısa, uzun vadede yaratacağı değere odaklanan işletme hakkında tüm verilerin tek rapor içerisinde sunulduğu şeffaflık, hesap verilebilirlik ilkelerinin ön planda yer aldığı entegre rapor ortaya çıkmıştır. İşletmenin bütüncül performansının ele alınması açısından finansal olmayan varlıkları içeren entelektüel sermaye önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan işletmelerin entelektüel katma değer katsayıları ile işletmelerin entegre raporlama uyumu arasındaki ilişki analiz edilecektir. Ayrıca sektörel olarak karşılaştırmalar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel sermaye, Entelektüel katma değer katsayısı, Firma Değeri, Korelasyon analizi.

GİRİŞ

Kökleri Schumpeter'e dayanan evrimsel yaklaşım, biyolojik evrimsel yaklaşımla belirli bir dili paylaştığı için ekonomideki holist teori olarak kabul edilmektedir. Araştırmacıların gerçek dünya sorunlarına multidisipliner bir yaklaşımla çözüm bulmak amacıyla işbirliği yaptığı tartışmasız en ünlü enstitü Santa Fe Enstitüsüdür. Bu enstitü inovasyon sisteminin zaman içinde nasıl geliştiği konusunda amprik çalışmaların yapıldığı bir enstitü konumunda. "nesnel ve kesin bilgi ideali"ne şiddetle karşı çıkmış olan çağdaş bilim felsefecisi'nin tanımladığı gibi bilgi zımni de olabilir. Bu modeller açıktır ve bir politika önleminin etkisini tam olarak tahmin etmenin zor olduğunu düşünmektedir ve daha az matematikseldirler.

Holistik operasyon ve muhasebenin birlikte gelişimini günümüzde sürdürülebilirlik paradigması ile bütünleşen paydaş katılımı, sosyal sorumluk, sürdürülebilirlik ve çevre bilinçlenmesi konuları önemli rol oynamıştır. 1990 sonrasında şirketlerin sadece sermaye sahiplerine karşı sorumlu olmadıkları, bütün "paydaşlarına" değer yaratmak olduğu kabul gördü ve bu anlayış hızlı bir biçimde yayıldı. 1994'larda şirketlerin kârlara olduğu kadar sosyal ve çevresel kaygılara da odaklanarak kurumsal sosyal sorumluluğa bağlılık düzeyini ve zaman içinde çevre üzerindeki ekolojik etkisini ölçmesi gerekliliğini 1990'larda Elkington (1997), Üçlü Alt Çizgi (Tripple Bottom Line) teorisi ön planda yer aldı. Reinders (2003), "İnsan, Doğa ve Kâr prensibi" (People Planet Profit principle) değerlendirmesine göre, şirket sosyal sorumluluğu şirketlerin insan gücüne ve çevreye duyarlı olmasını gerekliliğini ön plana çıkardı. Tüm bu teorik ve uygulamaya dönük gelişmeler Sürdürülebilirlik (corporate sustainability) paradigmasına dönüştü. Kurumsal sürekliliği tanımlayan değerleri; kısa vadeli düşünmek, kar baskısı, büyüme, para ile ölçüm, rekabet, tüketim, kurumsal çıkar, küreselleşme, İnovatif: ve yapay düşünce olarak sıralamak mümkün. Sürdürülebilirlik değerleri ise; uzun vadeli düşünmek, sosyal, çevresel, ekonomik etkileri dengelemek, kalkınma ve gelişim, para dışında farklı ölçümler, rakiplerle paydaşlık, bütünün çıkarı, tasarruf ve türetim, yerelleşme, barış dili ve entegre düşünce olarak tanımlamak gerekiyor (Çoşkun, 2021: 19).

Sürdürülebilirlik kavramı, üçlü bilanço (Triple Bottom Line: TBL) yaklaşımının ortaya atılmasıyla beraber en çok gereksinim duyulan alan olan iş hayatında yerini almış ve ekonomik, sosyal, çevresel olmak üzere üç boyutta ele alınmıştır. İşletmelerin uygulamalarında bu üç temel kavramın hepsini göz önüne alarak hareket etmesi gerektiğine özellikle vurgu yapılmıştır.

Sürdürülebilirlik ve şeffaflık hem iç hem de dış paydaşlar için her geçen gün önemi artmakta olan bir kavramdır. Bu nedenle, paydaşlar iş süreçlerini, gelecekteki iş için potansiyel riskleri ve toplum üzerindeki etkilerinin neler olduğunun bilmek istemektedirler. Şirketler sürdürülebilir rekabet güçlerini artırmak en azından koruyabilmek için, paydaşların bu taleplerini karşılamak zorundadır. Bu nedenle hem finansal hem de finansal olmayan bilgileri ve bu bilgiler arasında ki bağlantıları raporlamak zorundalar. Tüm bu veri setini; şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri temelinde, finansal ve finansal olmayan verilerin, sermaye ögeleri bağlamında kısa, orta ve uzun vadede değer yaratımının bütünsel resmini gösteren ve paydaşlarla etkileşim kurmada en etkili raporlama sistemi entegre raporlamadır. Entegre Raporlama, şirketin sürdürülebilirlik performansının tek bir belgede gösterimidir. İşletmenin bütüncül performansının ele alınması açısından finansal olmayan varlıkları içeren entelektüel sermaye önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan işletmelerin entelektüel katma değer katsayıları ile işletmelerin entegre raporlama uyumu arasındaki ilişkiyi holistik bakış açısı ve tümevarım yöntemi ile sektörel bazda ön-bütüncül bilgiye ulaşarak entegre raporlamanın hedeflediği sürdürülebilir temel yetenek (sürdürülebilir değer yaratma) göstergelerine (İndikatörlere) uygunluğu test etmektir. Ayrıca şirketlerin entegre raporlamaya ve entegre bilgi yönetimine geçişini kolaylaştırmada bir yol haritası sunmayı hedeflemesi de ikincil amacıdır.

1.LİTERATÜR

1.1. Entegre Raporlama ve Entelektüel Sermayeye İlişkin Kavramsal / Kuramsal Çerçeve

Kurumsal süreklilik ve sürdürülebilirlik birbirlerinden farklı kavramlardır. Süreklilikte şirketeler içinde bulundukları konjonktürde varlığını sürdürebilmek için ya "Fırsat (endüstriyel) ya da "Kaynak tabanlı "yaklaşımı benimseyerek "Bir işletmenin tek sosyal sorumluluğu kârını artırmaktır" paradigması yer alırken, "girişimcilik enerjisi" ve Schumpeter'ın "yaratıcı yıkıcılık kuramı" yenilikçi girişimcilik eklenerek yeni paradigmaya evrilmiştir. Gezegensel sınırlar konusunda farkındalığın da artması, şirket çıkarlarının toplumsal çıkarlar ile çatışmadığı, ekonomik ve kâr odaklı bakış açısının yanında sosyal, çevresel ve yönetsel konuların da şirketlerin sorumluluğunda da esnek, dinamik, yenilikçi ve yaratıcı bir dönüşüme neden olmuştur (Bozkurt, 2014, 4). Çevreye değer katan, paydaşlara değer yaratabilen kısaca sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunan girişimcilere "Sürdürülebilir Girişimci "adı verilmektedir. Bu bağlamda kâğıt üzerinde taahhüt edilen programlar ve uygulamalar ile yeşil girişimci veya "ekoprenör" imaj ya da iklim değişikliği konusunda ki "iş liderliği" vizyon algısı ne kadar gerçekçi ve doğru olduğunu zaman gösterecektir.

Kurumsal sürdürülebilirlik, ''*işletmenin mevcut zaman içerisinde bulunan paydaşlarının ihtiyaçlarını sonraki zamanda paydaş olabileceklerin ihtiyaçlarından taviz vermeden en doğru şekilde karşılayabilme yeteneği''*dir (Dyllick ve Hockerts, 2002, 131). Diğer bir deyişle, kurumsal sürdürülebilirlik, şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetimsel (ÇSY) perspektifinde sürdürülebilir temel (öz) yeteneğini geliştirmesidir. Sürdürülebilir temel yeteneğin beş temel bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; değerli olma, nadir olma, taklit edilememe, ikame edilememe ve değişen çevre ile uyumdur. Bu bağlamda kurumsal sürdürülebilirlik, şirketlerde uzun vadeli değer yaratmak amacıyla, ÇSY ile birlikte şirket faaliyetlerine ve karar mekanizmalarına uyarlanması ve bu konulardan kaynaklanabilecek risklerin yönetilmesidir (Çoşkun, 2021,19).

1.2. Entelektüel Sermaye ve Entegre Raporlama İlişkisi

Entegre raporlama (IR), finansal ve finansal olmayan bilgiler arasındaki etkileşimlerin iletilmesine odaklanan bir açıklama şeklidir. Raporlayan kuruluşun gelecekteki değer yaratma hikayesinin kuruluşun stratejisine, iş planına ve altı sermayeye (finansal, üretilmiş, entelektüel, insani, sosyal ve ilişkisel ve doğal sermaye) referansla anlatılmasına özellikle vurgu yapılmaktadır (IIRC, 2013). Entelektüel sermayenin yapısal sermayesi, entegre raporlamanın entelektüel sermayesine benzeridir, insan sermayesi, insan sermayesi olarak eşleşirken entelektüel sermayenin ilişkisel sermayesi, entegre raporlamanın sosyal ve ilişki sermayesi ile eşleşmektedir.

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC), Galler Prensi'nin Sürdürülebilirlik Muhasebesi Projesi ve Küresel Raporlama Girişimi'nin (GRI) girişimiyle 2010 yılında kuruldu (IIRC, 2010). Bu nedenle Entegre raporlama sürdürülebilirlik kavramı üzerine inşa edildi. IIRC'nin küresel mali krizin ardından kurulmasının zamanlaması aynı zamanda sermaye piyasalarındaki oyuncuların ve belki de bir bütün olarak toplumun mevcut kurumsal raporlama biçimlerinden memnuniyetsizliğinin bir sonucudur. Muhasebe ve raporlama, geleceğe yönelik değer yaratma planları yerine geçmişe odaklanması ve hem finansal hem de finansal olmayan bilgilerin dengeli bir şekilde açıklanması yerine finansal bilgilere odaklanması bu gelişmelere neden oldu. Geleceğe yönelik ve finansal olmayan bilgilerin mevcut kurumsal değerlemeleri açıklamada daha anlamlı olabileceğine dair görüş tüm paydaşlarca kabul gördü.

Kuruluşların süreklilik sağlayabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için kullandığı doğal kaynakları içinde barındıran sermaye öğesi ön plana çıktı. İşletmenin bu kaynaklara olan gereksinim derecesi, işletmenin faaliyetlerindeki kaynaklara olan etkisi ve oluşabilecek

olumsuz durumlara karşı ne tür önlemler alması gerektiğinin belirtilmesi önemli hale geldi. Dünya üzerinde yenilenebilir kaynaklar arasında gösterilen ormanlar, deniz mahsulleri gibi veyahut yenilenemez kaynaklar arasında gösterilen hava, toprak ve canlı türleri gibi kaynakları içeren geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamanda gereksinmelere yanıt verebilecek olan ürün ve hizmet sağlayan tüm kaynaklar sermaye olarak adlandırılır oldu (IIRC, 2013b).

IIR çerçevesine göre hazırlanan entegre bir rapor, özellikle strateji ve iş modeline atıfta bulunarak, kuruluşun gelecekteki değer yaratma planlarını sermaye sağlayıcılara iletmek için finansal bilgileri finansal olmayan bilgilerle birleştirmeye odaklandı (IIRC, 2013). Çerçeve yedi yol gösterici ilkeyi, bütünleşik düşünce kapsamında sekiz içerik öğesini ve altı sermayeyi içerir bir biçimde düzenlendi IIR çerçevesi, rapor hazırlayanlara IR sürecinin uygulanmasına yönelik bir talimat sağlasa da, spesifik veya teknik talimatları öngörmediğini belirtmekte yarar var. IIRC, yöneticilerin dikkate alması gereken herhangi bir temel performans göstergesi veya ölçüsü önermemektedir ve bu nedenle IIR çerçevesinin diğer raporlama kılavuzlarıyla desteklenmesi gerektiğini göz ardı etmemek gerekir.

IIRC'nin kurucu ortaklarından biri olan GRI, kendi sürdürülebilirlik raporlama standartlarını sürekli olarak geliştirip teşvik ederek sürdürülebilirlik raporlamasını destekleyen uluslararası bir kuruluş niteliğindedir. GRI'nin gönüllü açıklama standartları, rapor hazırlayanların sürdürülebilirlik konularına etkilerini anlamalarına ve iletmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Sürdürülebilirlik raporlaması "entegre raporlamanın asli bir unsurudur" (GRI 2013, s. 85); dolayısıyla GRI G4 Sürdürülebilirlik Raporlama Kılavuzlarının (G4) geliştirilmesi sırasındaki ana hedeflerden biri, sürdürülebilirlik raporlama sürecinin entegre bir raporun hazırlanmasına (GRI, 2015) bağlanması konusunda rehberlik sunmaktır. GRI G4, raportörlerin dikkate alması için belirli ekonomik, çevresel ve sosyal göstergelere kılavuzluk etmektedir.

SASB tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik muhasebesi standartları, GRI kılavuzlarına benzer şekilde, sürdürülebilirlik göstergelerine ilişkin rehberlik sunmaktadır. SASB, IIRC ile bir mutabakat zaptı imzalayarak kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması ve açıklama uygulamalarını güçlendirmek için birlikte çalışmayı kabul etti (IIRC, 2014). SASB standartları, halka açık ABD şirketlerine yasal başvurularda kullanılacak çevresel, sosyal ve yönetişim bilgilerinin açıklanması konusunda sektöre özel rehberlik sağlar.

Özellikle Entelektüel Sermaye (IC) 'ye odaklanan Dünya Entelektüel Sermaye Girişimi (WICI), maddi olmayan varlıkların raporlanmasını iyileştirmeye odaklanan uluslararası bir kuruluştur. WICI, IIRC ile işbirliği içinde çalışmakta ve çabalarını entelektüel, ilişkisel ve insani sermayelerin açıklanması konusunda sektöre özel rehberlik sağlamaya daklanmaktadır (WICI,2016). IIR çerçevesiyle çeşitli özellikleri paylaşan WICI Maddi Olmayan Varlıklar Raporlama Çerçevesini (WIRF) geliştirdiğini not etmekte yarar var. Her iki çerçevenin de amacı, kuruluşların nasıl değer ürettiğini ve iş sürdürülebilirliğine nasıl ulaştığını bildirmede raporlama uygulamalarına rehberlik etmek ve kaynakların daha verimli tahsisini teşvik etmektir. WIRF, gayri maddi varlıkları tanımlayan ve sınıflandıran, gönüllü ilkelere dayalı bir çerçevedir. WIRF, gayri maddi varlıkların raporlanmasına ilişkin beş ilkeyi tanımlamakta, gösterge örnekleri sunmakta ve gayri maddi varlıkların raporlanması için bir yapı önermektedir.

IIRC, GRI, SASB ve WICI'nın çabaları ortak bir hedefe katkıda bulunurken, kurumsal operasyonların sürdürülebilir değer yaratımıyla uyumlu hale getirilmesi ve hem iç hem de dış paydaşların yatırım kararlarının etkinliği. IIR çerçevesi kapsayıcı bir yön sağlarken, , entegre raporlamaya yönelik adımlar atmak için bunu GRI, SASB ve WICI tarafından sağlananlar gibi diğer kılavuzlarla birlikte kullanması düzenlenecek entegre raporları makyajdan kurtulmasına diğer bir deyişle taahhütlerin, yasal hedeflerin ve somut aksiyonlara dönüştürülmesine öncülük

edecektir. IIR çerçevesi, altı sermayedeki kurumsal operasyonlarla ilgili kaynakların ve ilişkilerin değerlendirilmesini ve açıklanmasını teşvik etmektedir.

Kurumsal değer kavramının artık, uzun vadeli sürdürülebilirlik ve toplumsal refah üzerindeki etkileri de içermesi nedeniyle Entelektüel Sermaye Raporları (IC) ilişkili hale gelmiştir (IIRC, 2013: 2). IIRC (2013), entegre raporların odak noktasının sermaye sağlayıcılar için nasıl değer yaratıldığını açıklamak olduğunu vurguluyor; ancak dikkati diğerlerini göz ardı ederek finansal sermaye gibi tek bir sermayeye odaklamanın uzun vadede değer yaratımını en üst düzeye çıkarması pek mümkün olmadığını belirtiyor. Diğer bir deyişle bir kuruluşun dış çevresi onun değer yaratma yeteneğini etkilediğini ve bu nedenle yöneticilerin altı sermaye arasında optimum dengeyi yakalaması gerektiğinin altını çiziyor.

Bilgiye dayalı kaynaklar, modern ekonomilerde değer yaratmanın kritik bir bileşeni (Bini, vd., 2016,84), bu da değer yaratımının anlaşılması ve iletilmesinin odağında sermaye yatırımlarının doğru bir şekilde ölçülmesi ve yönetilmesi gerekliliğine vurgu yapıyor.

İş modelleri, hem stratejinin nasıl uygulanacağını gösterirken aynı zamanda bir kuruluşun değer yaratma süreçlerini de göstermektedir. İş modeli, kaynakların nasıl değere dönüştürüldüğünü gösterir ve değer yaratma sürecindeki çeşitli unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkileri vurgular (Beattie ve Smith 2013,252). İş modeli, IIR çerçevesinin içerik unsurlarından biridir. IIR çerçevesi, temel girdilerin, iş faaliyetlerinin, çıktıların ve sonuçların açıklanmasını ve bu bilgilerin strateji ve performans gibi diğer çerçeve unsurlarıyla ilişkilendirilmesini önerir. Benzer şekilde, Entelektüel Sermaye (IC) kavramı kaynakların değere dönüştürülmesiyle ilgilidir ve sıklıkla strateji, yeterlilikler ve faaliyetler kavramlarıyla ilişkilidir (Beattie ve Smith, 2013,245). Bu nedenle entelektüel sermaye, kapsayıcı bir iş modelinde somutlaştırılması ve karmaşıklığını anlamlandırması açısında ölçümlenmesi gerekir (Bini ve vd., 2016,85).

1.3. Entelektüel Sermaye Ve Entegre Raporlama Litaratürü

Raporlamanın yeni normali` olan entegre raporlama, kurumsal raporlamanın geldiği son nokta olarak, şeffaflığı ve şirkete ilişkin bilgi paylaşımını artırdığı için bütün paydaşlara gelecek yönelimli daha fazla fayda vurgu yapmaları nedeniyle sürdürülebilirlikle ilgili performans bilgilerinin nasıl ve hangi çerçevede açıklanması gerekliliği ile ilgili olduğu görülüyor (Frías-Aceituno vd.,2013,59). Hissedar çıkarlarının daha önemli olduğu, ortak hukuk sistemlerine kıyasla daha toplulukçu ve dolayısıyla daha geniş paydaş haklarını daha fazla kabul edilen Fransa, ABD, Güney Afrika, Yeni Zelanda vb. gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren aynı zamanda kurumsallaşmış ve sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin, entegre raporlar yayınlama olasılığının daha yüksek olduğu saptanmış (Terblanche vd., 2015,52.) ayrıca Güney Afrika bağlamında araştırmış ve entegre raporlamanın uygulamaya konmasının entelektüel, insani, sosyal ve ilişkisel sermayeye ilişkin açıklamalarda önemli artışlara yol açtığını tespit etmiştir. Sosyal ve ilişkisel sermayeye ilişkin açıklamalardaki artışın boyutu, diğer sermayelere ilişkin açıklamalara göre daha büyük olmuştur. Uluslararası ilişkilerle uğraşan uluslararası şirketlerin analizi yoluyla (Eccles.,vd.,2010,215), imalatçı şirketlerin stratejiyi ürün yeniliğiyle ilişkilendirme ve imalatçı olmayan şirketlerin stratejiyi insan sermayesi ve ilişkisel sermayedeki gelişmelerle ilişkilendirme eğilimi olduğundan şirketlerin stratejik odaklarında entelektüel sermayeyi vurguladıklarını buldu. Ancak (Melloni 2015,675) entegre raporlarda şirketlerin insan ve yapısal sermaye yerine ilişkisel sermayeye odaklandığını tespit etmiştir

IIRC'nin ilke temelli yaklaşımı ve genel kabul görmüş bir raporlama formatının olmayışı yakın gelecekte entegre raporlama uygulamasının gönüllülük esasına göre devam edeceği olasılığını güçlendirmektedir. Ancak gönüllülük esasına göre her şirketin kendi formatıyla hazırladığı raporların değerlendirilmesi ve denetlenmesi oldukça zordur. Ancak, entegre raporlama uygulamalarının çok yakın bir geçmişte başladığı ve kısa zamanda önemli bir yol alındığı göz önünde bulundurulduğunda yakın gelecekte entegre raporlamanın

standardizasyonu ve güvenilirliği konusunda daha somut adımlar atılacağını öngörmek mümkündür. Şirketlerin Entelektüel sermaye (IC) skorlarının kamuoyuna duyurulması yöneticilerin bunu kurumsal imajı manipüle etmede kullanabileceği de tartışma konusu.
Entegre Raporlama ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde yaygın olarak da entegre raporların kalitesini değerlendirmek için içerik analizinin kullanılmaktadır (Eccles,vd. 2010,164), ayrıca bu çalışmalarla yöneticilerin paydaş önceliğini nasıl belirledikleri ve riskleri kurumsal hedeflerle nasıl ilişkilendirdikleri öncelikli konular arasında.

Çevresel, sosyal ve yönetişim performansının ve genel olarak ileriye dönük bilgilerin yansıtılmasının nasıl yapılacağı (Stent, Dowler, 2015,95), Şirketlerin entegre raporlarında finansal, insani, doğal ve sosyal sermaye ile ilişki sermayelerini ele almasına rağmen, entelektüel sermayenin geniş çapta ele alınmadığını ortaya koyan çalışmalarda bulunmaktadır (Wild, Staden, 2013,11).

Yatırımcılar entegre raporları geleneksel yıllık raporlara göre bir gelişme olarak görse de, raporların çok uzun olması, aşırı tekrar içermesi ve uyumluluk konusunda yeterince bilimsel olmayan yöntemlerin kullanılması nedeniyle eleştirildi. Diğer yandan yüksek kaliteli entegre raporlar ile hisse senedi likiditesi ve firma değeri arasında pozitif bir ilişkiyi ortaya koyan diğer yandan firma değerindeki değişiklik, değişen risk değerlendirmelerinden daha çok gelecekteki nakit akışı girişlerindeki beklentilerinden kaynaklandığını ortaya koyan çalışmalarda bulunmaktadır (Zhou vd., 2017,103).

1.4. Entegre Raporlamada Entelektüel Sermayenin Rolü

IIR çerçevesi, dış bir raporun hazırlanmasına rehberlik ederken, (IR), entegre bir raporun sağlanmasının yanı sıra iç ölçüm sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını da ilgilendiren bir süreçtir (Rowbottom ve Locke, 2016,95). Yapılan araştırmalarının entegre raporlamanın dış raporlama bileşenine odaklanması yaygındır. Değer yaratmayı IIRC tarafından teşvik edildiği kadar geniş düşünmek ne kadar karmaşık olursa olsun, (IR) tarafından teşvik edilen uzun vadeli düşüncenin daha fazla vurgulanması gerekliliği daha fazla ön plana çıkmaktadır (Van, 2014,402), çeşitli paydaş gruplarının, IR'nin toplumda beklenen rolüne ilişkin çelişkili bakış açılarını mevcuttur. Sermaye sağlayıcıları için değere yapılan vurgu, sonuçta meşru uzlaşma yerine önyargı yaratan ve toplumsal refahı ve uzun vadeli sürdürülebilirliği artırma çabalarını saptıran finansal sermayeye odaklanmak anlamına gelirken (Van,2014,401), Sermaye sağlayıcılar için ise bir iş vakası olarak değerlendirilebilmektedir... Uluslararası İlişkiler literatürü açısından, IC açıklamalarının IR hareketinden potansiyel olarak yararlanmasına rağmen, IC ana odak noktası olarak görünmediğini ayrıca not etmekte yarar var. IIR çerçevesini, yöneticileri kâr maksimizasyonu ve kurumsal başarı hakkında farklı düşünmeye teşvik eden bir araç olarak değerlendirilirken kurumsal açıklamalarda anlamlı bir değişiklik yapılabilmesi için, entegre raporlarda finansal olmayan sermayelerin ölçümü ve raporlanmasına ilişkin muhasebe alanında daha fazla gelişme sağlanması gerektiği açıktır (Abhayawansa, 2014,403).

1.5. Kurumsal Sürdürülebilirlik Modelleri

Sürdürülebilir bir iş modeli geliştirmenin amacı, insanlar ve çevre üzerinde olumlu bir etki yaratmaktır. Sürdürülebilir bir iş modeline sahip işletmeler, iş operasyonlarında ve iş kararları alırken çok çeşitli çevresel, ekonomik ve sosyal faktörleri göz önünde bulundurur. Uzun vadeli planlar, pazar-sanayi bazlı, kaynak bazlı ve kurumsal bazlı olmak üzere üç sürdürülebilirlik görüşünü içermektedir. Her üç alanı da dikkate alındığında şirketler, Çevresel, Sosyal, Yönetişimin getirdiği kısıtlamalara uyum sağlamak için kendilerini daha iyi konumlandırmaları gerekiyor.

Ekonomik, sosyal ve çevresel sistemler. Rekabetçi başarı, şirketin değer kaybedebileceği veya değer üretebileceği koşullar hakkında sürekli bir farkındalık ve uyumu beraberinde gerektirir ve bir şirketin rekabet gücü, onun uzun vadeli performansını ve sektördeki ve rakiplerle olan ilişkilerini yansıtır. Sürdürülebilir şirketler ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin dayattığı kısıtlamalara rağmen uzun vadeli başarılı performans sergilemeleri sürdürülebilirliğin kritik faktörleridir.

Sürdürülebilir bir şekilde değer üreten ve geleceğe taşıyan bir strateji geliştirmek için kurumsal sürdürülebilirlik modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerin en önemlileri (Welford vd, 1998: 38-56);

i-Stead ve Stead Modeli,

ii-Shrivastava ve Hart modeli,

iii-Üçlü Raporlama modeli,

iv-Van Someren Uygulama modeli,

v-Welford Modeli

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünyada giderek yaygınlaşan entegre rapor sistemi gün geçtikçe önem arz etmektedir. Bu nedenden dolayı işletmelerin ilgili kullanıcılara sunmuş oldukları faaliyet raporları yerini giderek entegre rapora bırakmaktadır. Bu araştırmada işletmelerin entelektüel katma değer katsayıları ile işletmelerin entegre raporlama uyumu arasındaki ilişkiyi bütüncül (holistik) olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Kısaca işletmelerin entelektüel katma değer sayıları hesaplanarak yarattıkları değer ölçülmüş, ve yaratılan değerin entegre raporlama skorları ile entelektüel katma değer katsayısı arasındaki ilişki ortaya konarak bu değerin doğruluğu test edilmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçlar sektörel olarak karşılaştırma yapılarak yorumlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan EIRIS tarafından belirlenen Endeks Seçim Kriterleri taşıyan imalat ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren 53 işletmeden oluşmaktadır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma evreninde yer alan 53 işletmenin her birinin 2021 yılında yaratmış oldukları değeri ölçmek için Ante Pulic'in Entelektüel Katma Değer Katsayısı Yöntemi kullanılarak elde edilen katsayılar ile Entegre Raporlama Çerçevesi içinde yer alan 39 İçerik Öğesi baz alınarak kukla değişkenler ile değerlendirilmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişki SPSS 27 programı ile korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Ayrıca 53 işletmenin elde edilen entelektüel katma değer katsayıları ve entegre raporlama uyum skorları sektörel olarak karşılaştırma yapılarak yorumlanmıştır.

2.4. Araştırmanın Bulguları Ve Yorumlanması

BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde işlem gören işletmelerin entelektüel katma değer sayıları hesaplanarak yarattıkları değer ölçülmüştür.

Entelektüel katma değer katsayısı ortalamasının 53 işletmenin 5,6470 olarak hesaplanmıştır. BIST Sürdürülebilirlik endeksinde 37 işletme bu ortalamanın altında yer alırken 16 işletme bu ortalamanın üstünde yer almıştır. Bu işletmelerin entegre raporlama ortalama

skoru ise 0,5822 olarak hesaplanmıştır. Araştırma kapsamında ki 28 işletme bu ortalamanın üzerinde yer alırken 25 işletme ise bu ortalamanın altında kalmıştır. Bu sonuç hem işletmelerin entegre raporlama uyumları konusunda olumsuz görüntü vermekte hem de işletmelerin entelektüel sermayenin daha yüksek katma değere dönüştürülebilmesinde yetersiz kaldıklarını başka bir deyişle sahip oldukları entelektüel ve yapısal sermayelerini yeterince etkin, etkili ve verimli kullanmadıklarının göstergesidir. Hesaplanan entegre raporlama skorları ile entelektüel katma değer katsayısı arasında korelasyon analizi sonucunda pozitif ve orta derece anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bu işletmelerin içerisinde bulundukları sektörlerin entelektüel sermaye katsayı değerleri ve entegre raporlama uyum skorları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo.1: Entelektüel Katma Değer katsayısı ve Entegre Raporlama Uyum Skorlarının Sektörel Ortalamarı

Sektör	Entelektüel Sermaye Katsayısı	Entegre Raporlama Uyum Skoru
Demir, Çelik,Toprak Hammadde	4,93	0,57
Enerji,Gaz Ve Su	5,59	0,65
Holding Ve Mali Kuruluşlar	5,17	0,63
İnşaat Bayındırlık Gayrimenkul	12,71	0,56
Otomotiv Ve Ulaşım	3,88	0,55
Teknoloji Ve İletişim	4,93	0,58
Tekstil	3,59	0,58
Yiyecek,İçecek Toptan Ve Perakende Ticaret	3,69	0,52

3.SONUÇ VE BULGULAR

Entegre düşünce hareketi, toplumun ve sermaye piyasalarının her düzeyindeki önemli oyuncuları içermesi Entegre Raporlama Konseyinin önceki raporlama girişimlerinden daha hızlı bir şekilde uygulandığını ve benimsendiğini göstermektedir. Bu nedenle Entelektüel Sermaye (IC) ile Entegre Raporlama(IR) arasındaki bazı özellikler ve bileşenler arasındaki benzerlikler göz önüne alındığında, Entegre Raporlama uyum skorları ile Entelektüel Sermaye skor karşılaştırmaları bize değer yaratma konusunda önemli ipuçlarını vermektedir.

Yatırım sermayesinin üç bileşeni olan yapısal, insani ve ilişkisel sermaye, her ne kadar biraz farklı isimlerle anılsa da, Entegre Raporlama tarafından teşvik edilen altı sermayeden üçünü ifade ettiğini bu bağlamda unutulmamalıdır.

Bu çalışma, geniş bir analiz yaparak Entegre Raporlama içindeki Entelektüel Sermaye bileşenlerinin değer yaratımıyla olan bağlantıları karşılıklı ilişkileri holistik (bütüncül) olarak araştırmıştır.İçerik analizi metodolojisi aracılığıyla, yanıt vermek üzere yapay (kukla) değişkenler açıklama endeksi hesaplanmıştır. Fiziksel" sermayeler dışında – yani finansal, üretilmiş ve doğal sermaye - diğer üç "maddi olmayan" sermaye, genel olarak Entelektüel Sermaye üç bileşeniyle uyumludur. Aslında, Entegre Raporlama yalnızca yapısal sermayenin unsurlarını değil aynı zamanda insan ve insanla ilgili unsurları da ortaya koymaktadır.

Sektörel analizder Enerji sektörü entegre raporlama uyumu açısından diğer sektörlerin üzerinde bir başarı elde ederken, İnşaat, bayındırlık ve gayrimenkul sektöründe entelektüel katma değer katsayısının yüksek çıkması bu sektörde faaliyet de bulunan şirketlerin katma değeri yüksek ürünler ürettiğinin de bir göstergesi.

Sonuç olarak ülkemizde BIST Sürdürülebilirlik Endeksi gibi yüksek kriterlere sahip bir endeks içerisine girmeye hak kazanmış işletmeler dahi entegre raporlama konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Entegre raporlama, işletmenin yarattığı gerçek değerin ortaya çıkarılması açısından çok önemli bir yere sahiptir. İşletmenin gerçek değeri tüm paydaşlar açısından önemlidir. İşletmelerin maddi varlıklarının yanında entelektüel sermaye olarak adlandırılan maddi olmayan varlıklarının yönetimi konusunda daha doğru ve kendi yapılarına uygun stratejiler belirlemeleri gerekmektedir. Entelektüel sermayesini etkin bir şekilde kullanmak isteyen ve entegre rapor sunacak işletmelerin üst yönetimden en alt kademede bulunan personele kadar süreci benimsemesi ve olaylara holistik açıdan yaklaşması gerekmektedir. Bu yaklaşım işletmelerin kurulmasındaki asıl amaç olan karın maksimize edilmesine de sürdürüebilir bir şekilde yardımcı olacaktır. Ayrıca işletmelerin bu tür konularda devlet tarafından desteklenmeleri ve teşvik edilmeleri gerekmektedir.

Entelektüel katma değer katsayısı yüksek işletmeler entegre raporlamaya uyum konusunda daha başarılı bir performans göstermektedirler. Ancak BIST Sürdürülebilirlik endeksi gibi kriterleri yüksek bir endekse giren işletmelerin entegre raporlama konusunda birçok eksiklikleri bulunmaktadır. İncelenen raporlarda bazı bilgilerin hiç sunulmadığı bazı bilgilerinde tekrar tekrar sunulması özün önceliğine ters düşmektedir. Başta Borsada işlem gören işletmeler olmak üzere entegre raporlama konusunda sürdürülebilir bir yol haritası belirlenmesi ve işletmelerin bu raporlamaya geçişte uygun bir altyapının hazırlanması kritik önem arz etmektedir. İşletmelerin Entegre raporlamaya geçişi bir fırsat maliyeti olarak değerlendirmeleri net ekonomik kazançlarının artmasında ve sürdürülebilir rekabet gücünün artmasında bir mihenk taşı olacaktır.

KAYNAKÇA

Abhayawansa, Subhash.Asanga. (2014)., A review of guidelines and frameworks on external reporting of intellectual capital, **Journal of Intellectual Capital**, 15(1), 100-141. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JIC-04-2013-0046/full/html

Beattie, Vivien. and Smith, Sarah. Jane. 2013. Value creation and business models: Refocusing the intellectual capital debate. The British Accounting Review, 45(4), 243-254

Bozkurt; Rüştü. (2014), "Sürdürebilir rekabet ve girişimcilik", Buzdağının Dibi, **Dünya Gazetesi**, https://www.dunya.com/kose-yazisi/surdurebilir-rekabet-ve-girisimcilik/20315 Beattie, Vivien. and Smith, Sarah.Jane. (2013)., Value creation and business models: Refocusing the intellectual capital debate. The British Accounting Review, 45(4), 243-254. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890838913000413

Bini, Laura., Dainelli, Francesko. and Giunta, Francesko. (2016),. "Business model disclosure in the Strategic Report: Entangling intellectual capital in value creation process". **Journal of Intellectual Capital**, 17(1), 83-102., https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JIC-09-2015-0076/full/html

Çoşkun, İzel Levi,(2021), **Süreklilikten Sürdürülebilirliğe Bir Kurumsal Sürdürülebilirlik Yolculuğu**, Artasan Yayınları, İstanbul..

Dumay, John., (2016)., A critical reflection on the future of intellectual capital: from reporting to disclosure. **Journal of Intellectual Capital**, 17(1), 168-184. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JIC-08-2015-0072/full/html

Eccles, Robert., Krzus, Michael. (2010), **One Report: Integrated Report for a Sustainable Strategy**. New York: Wiley.

Frías-Aceituno, J. V., Rodríguez-Ariza, L. and García-Sánchez, I. M. (2013)., Is integrated reporting determined by a country's legal system? An exploratory study. **Journal of Cleaner Production**, 44(April), 45-55.

Dyllick, Thomos. ve Kai. Hockerts, (2002). Beyond The Busıness Case For Corporate Sustainability, Business Strategy and the Environment, 11, 130–141. https://instruct.uwo.ca/business/bus020-mwf/acs410/reading14.pdf

GRI, (2013). G4 Sustainability Reporting Guidelines: Reporting Principles and Standard Disclosures. https://miod.azurewebsites.net/Media/Resource%20Packs/grig4-part1-reporting-principles-and-standard-disclosures.pdf

GRI, (2015)., G4 Sustainability Reporting Guidelines: Frequently Asked Questions, https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/questions-and-answers/

IIRC, 2010. Formation of the International Integrated Reporting Committee (IIRC). https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2011/03/Press-Release1.pdf

IIRC, (2011)., "Towards integrated reporting.Communicating value in the 21st century". International Integrated Reporting Council, İngiltere. https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2011/09/IR-Discussion-Paper-2011_spreads.pdf

IIRC, (2014), SASB and IIRC announce memorandum of understanding https://www.integratedreporting.org/news/sasb-and-iirc-announce-memorandum-of-understanding /

IIRC. (2013). Uluslararası <ER> Çerçevesi. https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-The-International-IR-Framework-Turkish.pdf

IIRC. (2021a). International Integrated Reporting Framework. https://www.integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/

Melloni, Gaia. (2015). Intellectual capital disclosure in integrated reporting: An impression management analysis., **Journal of Intellectual Capital**, 16(3), 661-680., melmel

Rowbottom, N. ve Locke, J. (2016). "The emergence of <IR>", **The Emergence of . Accounting and Business Research**, 46(1), 83-115. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00014788.2015.1029867?scroll=top&needAccess=true

Stent, Warwick. and Dowler, Tuyana. (2015). Early assessments of the gap between integrated reporting and current corporate reporting,. **Meditari Accountancy Research**, 23(1), 92-117. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/MEDAR-02-2014-0026/full/html

Setia, Neealam., Abhayawansa, Subhash., Joshi, Mahesh. and Huynh, Anh. Vu., (2015. Integrated reporting in South Africa: Some initial evidence. Sustainability Accounting, **Management and Policy Journal**, 6(3), 397-42. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/SAMPJ-03-2014-0018/full/html

Terblanche, Wendy. and de Villiers, Charl. (2015). "The Influence of Integrated Reporting and Internationalisation on Intellectual Capital Disclosures". **South African Accounting Association Conference** 2015 40--59.

Van Bommel, Koen. 2014. "Towards a legitimate compromise?: An exploration of Integrated Reporting in the Netherlands. Accounting", **Auditing & Accountability Journal**, 27(7), 1157-1189. https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/SAMPJ-03-2014-0018/full/html

Villiers, Charl de, Hsiao, Pei-Chi Kelly,(2017), "Integrated Reporting and the Connections between Integrated Reporting and Intellectual Capital", **The Routledge Companion to Intellectual Capital,** Chapter 30.|9. pages london**.**

Welford, Richard, Young, William., ve Ytterhus, Balerne. (1998). "Towards sustainable production and consumption: a literature review and conceptual framework forthe service sector". **Eco-Management and Auditing**, 5(1),38-56., https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/%28SICI%291099-0925%28199803%295%3A1%3C38%3A%3AAID-EMA78%3E3.0.CO%3B2-K

Wild, Susan. and van Staden, Charis,. (2013). "Integrated Reporting : Initial analysis of early reporters – an Institutional Theory approach". **7th Asia Pacific Interdisciplinary Accounting Research Conference,** 1-39. http://www.sakauelab.org/archives/apira2013/proceedings/pdfs/K236.pdf

Zhou, Shan., Simnett, Roger. and Green, Wendy. (2017., "Does Integrated Reporting Matter to the Capital Market? **Abacu"s, A journal of accounting finance and business studies;** 53(1), 94-132. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/abac.12104

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Entrepreneurship state after pandemic: Chinese case

Auyezkhan Aisulu
Turan University, Kazakhstan
20211545@turan-edu.kz

Sekerbayeva Aigerim
Turan University, Kazakhstan
0000-0002-2953-9152

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has significantly influenced various aspects of public life and the regulatory framework governing China's economic progress, with enduring repercussions that persist to this day. This document aims to evaluate the ramifications of the COVID-19 pandemic on the state apparatus and its policy-making processes, with a particular focus on the repercussions of quarantine measures on the business sector. This study examined and analyzed the fluctuations in entrepreneurship, utilizing official reports and documents. Through comparative analysis, a graph was constructed to enhance comprehension of the evolving state of entrepreneurship in recent years in China. The research addresses the primary inquiries on the potentialities of entrepreneurship and investment. The comprehensive analysis yielded responses to the primary inquiries and evaluated the present market conditions. Based on the prevailing narrative and global rankings, it is evident that the pandemic has significantly influenced the advancement of entrepreneurship and innovative systems.

Keywords: COVID-19, entrepreneurship, China, innovation, pandemic period, business, chinese business

INTRODUCTION

China, the second-largest global economy, has developed a mature and distinctive economic system. According to Zhenghao Wu, Yijun Shi, Qiuxue Xia, and Jiahao Zhuang (2021), the development of the financial sector can be regarded as mature due to its contribution to establishing a contemporary, secure, and thriving economic environment. China's rapid economic expansion, driven by investment, low-cost manufacturing, and exports, has encountered significant constraints, resulting in notable economic, social, and environmental disparities. In order to address these imbalances, it is necessary to implement structural changes in the economy, transitioning from a focus on manufacturing to high-value services, shifting from investment to consumption, and reducing carbon intensity from high to low levels (The World Bank, 2023, April 20th). The COVID-19 pandemic has resulted in diverse levels of harm, leading to various trajectories towards recuperation. According to Neumeyer, Ashton, and Dentchev (2020), attempts to control the transmission of the disease and minimize its adverse impacts on public health and the economy have yielded both favorable and unfavorable outcomes.

The primary objective of our research is to examine the challenges Chinese businesses face in the aftermath of the COVID-19 pandemic. This study addressed two essential inquiries: the impact of the pandemic on Chinese firms and the outlook for business and innovation. We

used a number of different methods to look at the data and come up with statistical insights about how infrastructure improved and worsened during and after the COVID-19 pandemic. The provided information presents intriguing statistical data regarding the transformations observed in many domains and sectors of entrepreneurship throughout the last six years. This study encompasses the critical literature review of chinese business pre pandemic and after pandemic period.

RESEARCH METHODOLOGY

This paper analyzes several sources of the role of entrepreneurship in China in the aftermath of the Covid-19 pandemic. The primary objective of this study is to examine the impact of the pandemic on Chinese entrepreneurship and to explore the potential implications for the future functioning of China's major enterprises. In addition, we will assess the present condition of entrepreneurship in order to ascertain if it is poised for a significant breakthrough or is anticipating a disaster. The study encompassed two research inquiries:

-What is the impact of the epidemic on the current situation of entrepreneurship in China?

-What are the perspectives associated with Chinese entrepreneurship?

In order to ascertain the responses to our research inquiries, we thoroughly examined the existing body of literature and conducted a comparative analysis.

A potential constraint of this study is the absence of data within computerized databases or the restricted accessibility to said data.

Data from 2020 to 2023 were utilized in a comprehensive literature review. The researchers utilized computerized databases such as Web of Science (WOS), Semantic Scholar, and Scopus to search pertinent scholarly literature comprehensively. One of the criteria for doing a literature search and selecting appropriate sources for subsequent study is as follows:

– Complete unrestricted access;

– The years including 2018-2023;

The research was published in the fields of business, entrepreneurship, management, and social sciences, with a focus on:

– the countries of the United States, China, the United Kingdom, and Russia.

The present discourse concerns the intersection of entrepreneurship, the ongoing epidemic caused by the coronavirus (COVID-19), and its specific implications within the context of China.

To explore pertinent scholarly resources extensively, a range of academic databases, including Web of Science, Semantic Scholar, and Scopus, were utilized. The databases were chosen based on their comprehensive coverage of academic literature. The search results were refined using specific filters, such as a period constraint (2018-2023) and pertinent terms about the research topic. A search was conducted on the Web of Science (WoS) database using the keywords "Entrepreneurship in China after COVID-19," resulting in the retrieval of 90 articles. Comparably, a search conducted on Semantic Scholar gave 28 results. However, Scopus only presented five documents deemed pertinent to the query. The examination of the influence of the pandemic on entrepreneurship in China was conducted using multiple scholarly databases. The Web of Science (WoS) generated 21 relevant results, whereas Semantic Scholar produced more than 1,000 results.

On the other hand, Scopus retrieved a more limited number of four publications on the subject matter under investigation. A search conducted on the subject of "Perspectives on Chinese Entrepreneurship" produced 535 outcomes in the Web of Science (WoS), 140,000 papers in the field of Semantic Scholar (SS), and 323 outcomes in Scopus (with a notable proportion failing to fulfill the given criteria). The majority of the unearthed documents were

found to have originated from China, while similar volumes were traced back to both the United States and other European nations.

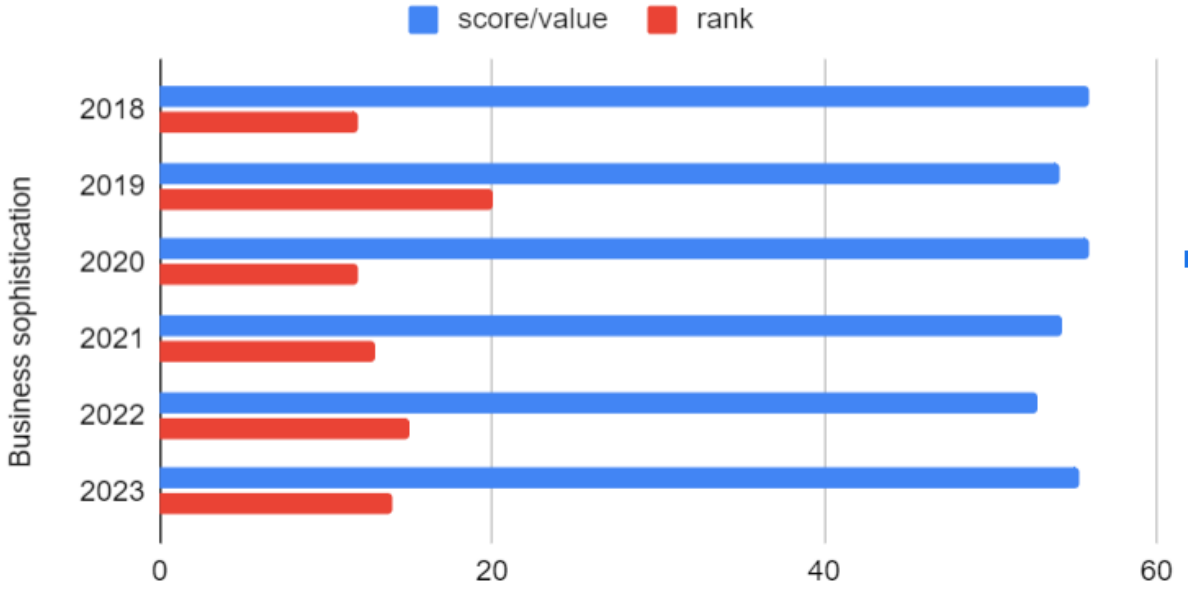

The study employed a comparative analysis approach to assess China's business landscape's evolution over six years. The data utilized in this analysis was derived from the World Innovation Index report, which encompasses statistics collected between 2018 and 2023. The graphic illustrates an analysis conducted on the level of business sophistication in China, focusing on its rating value and rank. 2018 showed greater ratings for investments and evident strategic progress in innovation, but the average income of the people was slightly higher than in subsequent years. This observation indicates that before the onset of the COVID-19 pandemic, the entrepreneurial landscape in China had reached its zenith in terms of its capacities. In 2019, there was a notable increase in ratings, mostly attributed to its top position in terms of productivity growth and information and communication services exports. The year 2020 has witnessed a more discernible advancement in innovation. There has been a notable increase in domestic lending to the private sector, indicating significant income growth. In 2021, there has been a notable decrease in the costs associated with innovation.

Furthermore, the outcomes in terms of investment have exhibited a significant improvement compared to the preceding years of 2020 and 2019. In 2022, there is a lack of significant advancements in innovation, similar to the preceding year, 2021, where the cost of invention notably decreased compared to 2020. The current year has limited outcomes, with a lower level of investment compared to that of 2022. Based on the analysis of these indicators throughout the previous five years, it can be inferred that the investment cost indicators have exhibited a consistent downward trend annually. However, it is noteworthy that China has maintained a consistent average income level since 2014. China maintains a prominent place in both innovation rankings and employment figures, even amid and following the global pandemic.

In response to the question of what the future holds for entrepreneurs and how the pandemic will affect this field, it can be said that the drop in foreign trade metrics will greatly affect the profits of big Chinese businesses. Indeed, a substantial debt has accrued throughout the previous two years alongside several incomplete projects. Moreover, this implies that the metrics on foreign investment originating from other nations will decline. Chinese lawmakers contend that there will be a decrease in the pricing of produced goods, perhaps resulting in a concomitant loss in the average income of the populace, exacerbating the unemployment inside the nation.

CRITICAL LITERATURE REVIEW

Entrepreneurship is an autonomous endeavor that catalyzes economic progress within a nation and its broader societal context. Furthermore, it is imperative to acknowledge that innovation plays a pivotal role in fostering novel methodologies and advancements that profoundly impact both the economic and social domains. It encompasses the emergence of fresh products in the market, the generation of supplementary employment opportunities, and the enhancement of individuals' overall welfare (Zavyalov, 2012). Entrepreneurship has a significant role in promoting public health and well-being while also serving as a crucial driver of economic growth within a nation. According to the Global Entrepreneurship Monitoring report for 2022-2023, it can be argued that entrepreneurship plays a significant role in fostering advancements that enhance productivity and generate employment opportunities. According to Rupesh Regmi, Zhuo Zhang, and Hongpeng Zhang (2023), all organizations must employ entrepreneurial tactics in order to effectively respond to evolving trends and the regulatory environment on a global scale. Consequently, most policy initiatives prioritize preserving the fundamental components of their linear economy, namely well-established corporations, their supply chains, financial markets, and existing industries. This approach tends to relegate waste and resource management concerns to a secondary position (Neumeyer, Ashton, Dentchev, 2020).

Entrepreneurship has played a significant role in the historical development of China's society, culture, and economy. In recent years, there has been a growing scholarly interest in examining the emergence and globalization of contemporary Chinese entrepreneurship within the framework of a rapidly ascending China (Lin & Zhou, 2022). According to the research conducted by Huang, Liu, and Li argued that Chinese entrepreneurship has significance and influence worldwide rather than being solely confined to its context. At a more profound level, the phenomenon of entrepreneurship in China transcends its role as a mere site for creating and utilizing goods and services. Instead, it serves as a dynamic space wherein the parameters of successful entrepreneurial endeavours are delineated and evaluated (Lin & Zhou, 2022).

Nevertheless, it is important to note that China is currently on a trajectory with a declining return on public investment and a rapidly growing population that is uneasy (The World Bank, 2019, September 17). This study aims to investigate the impact of the pandemic on entrepreneurship in China and the potential consequences of government interventions on the stability of large corporations and the overall economic landscape. It seeks to determine if these efforts will result in the collapse of major enterprises and an ensuing economic catastrophe or provide a catalyst for further growth and development. The level of uncertainty and instability significantly influences the investment decisions and practices of organizations, adding complexity to the financial recovery process (Fan et al., 2023). The economic structure, healthcare options, and interventions used in developing countries vary greatly. You can also see clear differences in how they are organized and run their businesses. China serves as a notable example. China, the most populous developing nation with an intricate economic framework, has emerged as the first major economy to experience significant repercussions from the COVID-19 epidemic. The variation in the severity of the pandemic and its corresponding economic repercussions is highly disparate across various locations within the country (Wu et al., 2023).

The COVID-19 pandemic, which emerged in late 2019, rapidly disseminated across the globe, significantly impacting the well-being, physical health, and economic stability of a majority of individuals. Given the heightened focus on public health matters in the wake of the pandemic, it has become increasingly apparent that COVID-19 has had a discernible impact on the economic framework of numerous nations. The expeditious transmission of COVID-19 has caused significant disruptions to the daily routines of individuals residing in China, potentially resulting in enduring ramifications for the nation. The potential escalation of the pandemic may

have significant ramifications for China's economic and entrepreneurial prospects (Sun, 2023). During the middle of 2020, China effectively managed the pandemic by assuming control over the situation and implementing regulatory measures through health officials, resulting in a reduction in the prevalence of infections. Nevertheless, notwithstanding the successful management of the epidemic, it has resulted in unavoidable repercussions for the economy. The firms faced significant financial challenges, resulting in a decline in pay and an increase in unemployment rates among the populace. A substantial portion of the resources gathered for this article provides evidence in favor of the notion that entrepreneurship is a phenomenon that is geographically determined and deeply embedded in a certain location. As stated on the official website of the United Nations, the article titled "COVID-19 Pandemic Impact Assessment Report on Chinese Enterprises" (2020) highlights the measures implemented by enterprises to address the challenges posed by the pandemic. These measures encompass the adoption of flexible operational strategies and the enhancement of products and services through modernization, with the aim of cost reduction. In order to achieve a sustained recovery from the impacts of the COVID-19 pandemic, it is imperative to recognize that market forces alone are insufficient to address the multitude of urgent challenges at hand. It is imperative for governments to undertake measures aimed at addressing this disparity and assume a pivotal position in the process of economic recuperation. As the global pandemic continues, it has become clear how important it is to make changes right away that will improve governance, fix problems in both the government and the market, and build stronger institutions (Stiglitz, 2021).

During the systematization and study of literature, works with additional reading opportunities were undertaken. The authors of many works were researchers from China such as Yuan Wei, Da Huo, Yue Dai, Xiaohua Lin, Ming Zhou, Zhong Chen, Xiaowen Zeng, Xin Sun [Daniel Dench, 2023], Rouchen Dai, Junpeng Hu, Xiaobo Zhang, Qihai Huang, Xueyuan Liu, Jun Li, Zhuo Zhang, Hongpeng Zhang, Jianxin Wu, Xiaoling Zhan, Hui Xu, Chunbo Ma, Weina Fan, and worth noting the work of the Russian author Yu.G. Litvinova, Dmitry V. Zavyalov, and authors from Pakistan Muhammad Khalid Anser, Muhammad Hamid Nasir and Raima Nazar, the USA researchers Joseph E. Stiglitz, Xaver Neumeyer, Weslynne S. Ashton and from Belgium Nikolay Dentchev. We also used the research to obtain information about international sites such as the World Bank, Global Entrepreneurship Monitor, Global Innovation Index and the World Health Organization. Yifan Wei and Da Huo added in the article that China, as an example of a centralized political regime, is atypical. It is distinguished from other democratic countries by its perceptions and decision-making processes in the field of entrepreneurship (2022).

CONCLUSION

The COVID-19 pandemic has substantially influenced the Chinese economy, prompting a comprehensive reassessment of its economic practices across society. Combining data from the Global Innovation Index from different periods, like before, during, and after the pandemic, adds to the data already out there and has big effects on the Chinese economy. According to the findings, there has been a noticeable change in the entrepreneurship landscape since 2020, along with a notable degree of economic volatility. China implemented stringent restrictions in response to the COVID-19 pandemic, which inevitably impacted innovation progress across diverse sectors and commercial investments. Nevertheless, our investigation has yielded insights into China's ability to achieve harmonious development and expedite recovery following the abovementioned disaster. The assertion is made that for significant transformations in China, all categories and classes of entrepreneurs must engage in recovery. Consequently, this inclusive participation is posited to result in enhanced stability within the economy and surpass anticipated levels of progress.

For China to effectively control firm operations, it is imperative to prioritize internal economic conditions and international relations, given that a significant portion of substantial investments originate from foreign sources. Additionally, the state must consider the significant contribution of large firms and medium and small enterprises to fostering economic growth.

Reference list

1. Sun X (2023). Impact of COVID-19 Lockdown Measures on Chinese Startups and Local Government Public Finance: Challenges and Policy Implications.
2. Assessment Report on Impact of COVID-19 Pandemic on Chinese Enterprises, United Nations Development Programme in China, April 2020.
3. Qihai Huang, Xueyuan Liu & Jun Li (2020) Contextualization of Chinese entrepreneurship research: an overview and some future research directions, Entrepreneurship & Regional Development, 32:5-6, 353-369, DOI: 10.1080/08985626.2019.1640437
4. Xiaohua Lin & Min Zhou (2022) Chinese entrepreneurship in a globalized world: place, space, and mobilities, Journal of Small Business & Entrepreneurship, 34:4, 357-362, DOI: 10.1080/08276331.2021.1999106
5. Da Huo & Yifan Wei (2022). The origin and evolution of entrepreneurship policies: the case of China. Journal of Entrepreneurship and Public Policy. 12. 10.1108/JEPP-01-2022-0015.
6. Dmitry V. Zavyalov Cand. of Econ. Sci., Senior lecturer, Plekhanov Russian University of Economics, Moscow International, Entrepreneurship Strategies in the Global World
7. GEM 2022/2023 Global report: Adapting to a "New Normal", 2023
8. Entrepreneurship strategy, natural resources management and sustainable performance: A study of an emerging market, Rupesh Regmi, Zhuo Zhang, Hongpeng Zhang, Resources Policy, Volume 86, Part B, October 2023, 104202
9. Promoting Innovation and Market Competition are key to China's Future Growth, 2019, September 17, https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/09/17/promoting-innovation-and-market-competition-are-key-to-chinas-future-growth
10. Global Innovation Index 2023, 16th Edition, Innovation in the face of uncertainty, GII, https://tind.wipo.int/record/48220
11. Neumeyer X, Ashton WS, Dentchev N. Addressing resource and waste management challenges imposed by COVID-19: An entrepreneurship perspective. Resour Conserv Recycl. 2020 Nov;162:105058. doi: 10.1016/j.resconrec.2020.105058. Epub 2020 Jul 16. PMID: 32834487; PMCID: PMC7365086.
12. Uncertainty in firm innovation scheme and impact of green fiscal policy; Economic recovery of Chinese firms in the post-Covid-19 era, Weina Fan, Muhammad Khalid Anser, Muhammad Hamid Nasir and Raima Nazar, Economic Analysis and Policy, 2023, vol. 78, issue C, 1424-1439
13. Wu, J., Zhan, X., Xu, H., & Ma, C. (2023). The economic impacts of COVID-19 and city lockdown: Early evidence from China. *Structural Change and Economic Dynamics*, *65*, 151-165. https://doi.org/10.1016/j.strueco.2023.02.018
14. The World Bank of China, 2023, April 20, https://www.worldbank.org/en/country/china/overview.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Collecting and publishing historical eposes

Prof. Dr. Bakyt AİTBAYEVA
Al Farabi Kazakh National University
beibarys@mail.ru
ORCID 0000-0002-4288-6204

ABSTRACT

The article talks about the collection and classification of the thematic and chronological context of historical poems.

Although the main enemy characters of the epic depicting the events of the 18th century are the Dzonghars, others also take part in the conflict. For example, Kabanbay, Syrym, Arkalyk, Olzhabay, etc. did not avoid internal conflicts with the authorities. In some works, we studied the reasons for the Dzungar invasion in the 18th century. conclusion, the 18th century, the tumultuous period of pursuit of ideals, complaints, negative consequences related to the period of Khiva, Kokan, Abulkhair Khan, the invasion of neighboring nations, Russia and Qing empires - all drew attention. to the Kazakh land. .

So courage complaint to the challenges of this century. It is true that the national liberation struggle against the unquestionable situation. It indicates the maximum reflection of the social situation. Therefore, the writers zhyraus embroidered art with courage words, and played great role as a model of famous people. The accumulation of historical legends, poems justification covered not only the true heroism by the traditions.

And, representing the opposition to the policy of colonization of the XIX century was born on the same tradition of epic works. Moreover, in the same period epic was seen of some of the responses of the incident, filed a model for subsequent hearing. Songs of the national-liberation uprising of 1916 are similar to it. Historical epics, do not extend the event for a long time, there is an outstanding feature prefered to contact data. Traditionally, such a development does not allow special preparation. Re-motif generation, impose new criteria and highlights. Kobyz size of 7-8 generation of poetry is trying to change songs. In this case, the tone of the holy kobyz is sacred connecting with Kazakh dombra.

The main issue on the boundaries of the genre marks off the historical poetic epos, not to analyze the problems. The classification of the features of the historical epic genre, theme, story structure can not be separated from a certain system. Our further findings realted to genre goes behind the problem.

Keywords: historical poems, epic, classification, of the features, story structure, period.

INTRODUCTION

The scope of ever worked work on collecting, expressing an opinion, study of the epos which is the large field of Kazakh folklore is quite big. It is known that different scientists, travelers has been expressing different ideas on the nature, development options, certain examples, artistic features of it. Even though epos matters has not been studied specifically and systematically their comparisons, conclusions and assumptions were highly important for that period.

How many years Kazakh people live, so much is the heritage of songs, epics, legends. In addition to being a heritage from grandfathers to sons, being persisted for years some of poems could also been recorded. A verbal heritage including samples of poems starts from XI century "Dictionary" of Makhmud Kashgari and it is not without a reason.

In addition, the fact that the "Kutadgu Bilig" of Yusuf Khass Hajib is a general heritage not only for Kazakh people but also for the whole Turcik languages proves our above view.

There is no doubt that Orchon-Enisey manuscripts in V-VII centuries is among the oldest heritages for nations who used to live in Ancient Kazakhstan and Central Asia.

However it is disappointing that they have not been thoroughly studied by folklor specialists in addition to historicians and linguists. Nevertheless popular scientists studying the East as Ph.E.Korsh, A.N.Bernshtam, P.M. Melioranskiy have valuable views on stylistic peculiarities of Orkhon-Yenisey script (see references).

For instance, A.N. Bernshtam who studied manuscripts for Kultegin's honor states that this is the one of the earliest examples of the Kyrgyz-Kazakh literature [1], P.M. Melioranskiy states that some of the parts of the Orkhon-Yenisey manuscripts are similar to proverbs and sayings of present people in Central asia and Kazakhstan [2]. Comparing "Manas" Kyrgyz epos with Orkhon scripts A.O. Auezov states as follows: "What is Orkhon manuscripts?They have been studied as the records of linguistic history. Additionally, aren't they also reords of the most ancient folkloric samples? These scripts have minor and brief anecdotal patterns of epic poems", - [3, 243]. Alongside one of the most talented turkologists carrying out specific study on Orkhon-Yenisey scripts I.V.Stebleva states that poetics of Turkic peoples sources from these Orkhon-Yenisey scripts [4,12]. Therefore the issue of recording epic writings in the history of the Kazakh epos study implyies to the ancient times. Eposes have passed through centuries. Both their internal development form and types of genres are various. Particularly, one of the leading but less studied fields – "Historical eposes". The History of Kazakh literature published in 1960 declares as follows: "In XVIII century the structure of the epic genre in the Kazakh people poetry experienced a set of transformations. Different, new and fresh writings appeared in addition to known and widely spread among people legends, stories and eposes about betyrs such as Kobylandy, Alpamys, Targyn, Kambar who used to fight against attacks of Dzungar Khanate". It is described that "The main content of these writings is the courageous fight of Kazakh people against attacks of Galdan Tseren and Tsewang Rabtan and intervention of Dzungar feudals" [5]. This is what makes one think a lot. The reason of epos study to be complicated probably lays down here. If we say that historical eposes as a field of epos writings were originated from the XVIII century only it will not be true. On the contrary, it can be noticed that during the every century comprehensive wrtings devoted to separate heroes have been written. Thus, historical eposes are not the result of only one period of time. Undoubtabely, the actual scenery of historical eposes in the field of folklor originates from based on events that had taken place in XVIII-XIX centuries. Considering depending on the situation of the period we can see that one of the main duties of epic poets of the XVIII century was to show important events, historical facts and prominent figures. Historical eposes is the field of our verbal heritage and the period when they started being collected and opinions were expressed begins from the XIX century. Historical legends, stories, songs and eposes were brought to notice of researches and collectors in the last century. Russian scientists, popular travelers, ehnorgaphists contributed largely in this regard. In particular the significance of A.Levshin's work is distinct. In his work he classified and described Kazakh poems into three groups of genres [6]. However he has not studied Kazakh poems up and down. For that period of time it was a remarkable news to record for the first time and transkate into Russian language.

In XVIII-XIX centuries Y. Govardovskiy conducted valued works on recording legends and stories about "Aktaban Shuburyndy" (Years of Great Tribulation) [7]. We can also see that in 50-60s of the XIX century Shokan Ualikhanov collected some of data related to this genre. In his manuscripts he gives examples of legends and stories describing heroic deeds of Kazakh people fighting against Dzungar conquerors.

In his writing "Legends and stories of Uly Zhuz Kazakhs" the scientists invokes that in Kazakh folklore historical elements are occurred. Therefore Shokan was the first to find out that there are historical lagends and stories in Kazakh folklore. In his numerous works he gives a scientific analysis of samples of epic historical eposes he had recorded. Shokan stated that the historical epos in the separate genre in Kazakh verbal literature and gave exact proves of it. For instance, "The another poem is called Urak Batyr. It tells about adventures of Urak Batyr of Karauyl zhuzh who headed off to the raid in Russia and was captured by Russians and prisoned for 10 years, afterwards he married in Russia, had children but missed his native aul and went to the steppe and stayed there", [8, 197] – therefore it shows that there is an another kind of epos except batyr epos. The work of Shokan Ualikhanov who expressed his opinion on great wealth, types and origin of our verbal heritage as best he could remains valuable. When collecting several eposes a popular scientist found out that they have some differencies from batyr eposes. The main difference is that historical eposes are connected with the real life events, more close to the historical truth.

LITERATURE REVIEW

One of the scientists who also collected and published the samples of historical eposes is an academic V.V. Radlov. He had included several historical eposes into his comprehensive work [9, 63-78]. However, historical and batyr eposes were not differentiated from each other and were presented generally as "The word on the ancient Kazakh batyrs". V.V.Radlov's such reason of classifying the another group of historical eposes into sagas can be figured out. He found upon only on data he had known in close knowing the nature of the Kazakh poetry. It can be concluded that he could not classify epical writitngs in-depth due to their similar volumes and glorifying charachteristics.

Different examples of historical eposes could also be found in G.N.Potanin's collection [10, 261-266]. Thereto in the materials of the scientist's archieve such batyrs as Bogenbay, Zhanbay, Boran-Berdikozha batyrs who used to live in the XVIII century are mentioned and it is also mentioned that there are songs and eposes about them. Among these batyrs only Bogenbay is a well-known batyr and others are not widely known among modern society. Zhanbay and Berdikozha also used to live in the XVIII century, had greatly contributed to the procetion of their country, land with a serupulous bravery.

G.N.Potanin who also used to study the field of eposes does not consider the historical poem and epos as differing as well as V.V. Radlov do. In the XIX century the content of stories, legends, prosaic eposes related to historical figures and events had been periodically published in the "Dala Ualayaty" newspaper. Stories about "Enilik-Kebek", "Kalkama-Mamyr", as well as legends about "Zhanibek", "Black Dzhigit" can be included into this list [11]. These writings are provided shortly in the prosaic form, even though they cannot show an artistic merit, the event and plot are drawn the special attention. Such matrials could be encountered in more recent "Aikap" [12] magazine and "Kazakh" [13] newspaper. Through these publishers we can get introduced with the heritage of popular akyn Shakarim Kudaiberdiev in the historical field. The "Genealogical tree of Turkic, Kyrgyz and Kazakh people and khans" of the one of

the most talented representatives of abay school Shakarim was published in 1911 in Orynbor. It seems that the fact that this work has long been out of remark for a long period of time is a kind of the edge of a crime against Kazakh folklore. Once we add to this the Kokbay Akyn's "Sabalak" poem published in 1990 and Mashkur Zhusip Kopeyev's materials we can notice that Kazakh eposes have not been drawn an attention and have not been developed well enough.

F.Divayev also collected historical eposes and legends and stories. Among Zhetisu expidiotion materials published with his participation in 1920 we can see such writings as "Legend about Shyngyskhan", "Khaldan and Abylay", "Aksakh Kulan-Dzhoshy Khan", "A poem of Kenen akyn on the year 1916" and others can be found [14]. Judging on this we can state that he was the person who specially collected and studied historical eposes.

There is no doubt that historical eposes is the rightful continuation of batyr eposes. In some cases it can be noticed that events in historical eposes have an interrelation with legends and mourning songs of that times. Thus the question arises: "Which comes first the epose or there were other genres reflected an establishment of the epos?" That was the reason for us to directly collecting historical eposes for the first time and discussed those who expressed their ideas on this direction. Only Shokhan Ualikhanov was the only scientist to collect, express ideas on eposes before October Russian Revolution.

The manes of such prominent figures as A.Baityrsynov, S.Seifullin, M.Auezov, S.Mukhanov, A.Margulan, A.Konyratbayev, E.Ysmailov is primarily mentioned for deeper understanding the nature of historical eposes, establishing basics of the whole Kazakh folklore studies and forming and developing it at twenties of the twentieth century

It can be clearly seen that during more recent periods of time the issue of collecting and studying historical eposes started developing. The collecting works mainly were in two directions. The first is samples of of separate people, the second - the collections on the basis of special expeditions.

M.Auezov, S.Seifullin, S.Begalin, A.Dilibayev contributed greatly in the field of collecting, expressing opinions on historical legends, eposes. In 1946-1949 and in 1950 lots of historical eposes were recorded under the expedition of the Language and Literature Insititute. S. Baekov, T.Nurtazin, D.Zholdybayev, A.Makatayev, Kh.Khamedov, A. Zhekseitov, B.Syzdykov, N.Gabdullin, G.Abilmazhinov, T.Maupiyev who used to be students at those times collected a large number of folkloric samples under the supervision of a well-known scientist professor N.Smirnov who greatly contributed in the field of Kazaklh folklore studies [1]. It is known that the Central Library of the Kazakhstan Academia and The M.O. Auezov Literature and Art Institution under the Kazakhstan Academia initiated classifying and publishing these heritages brought from people.

Methodology

Analysis and comparison methods are used in the article. We have analyzed all the historical poems and examined theses and other studies on this topic.

The main issue on the boundaries of the genre marks off the historical poetic epos, not to analyze the problems. The classification of the features of the historical epic genre, theme, story structure can not be separated from a certain system. Our further findings realted to genre goes behind the problem.

RESULTS

Performance analysis results

Variable examples of eposes dedicated to distinct people who used to live in the XVII century such as Abylai, Kabanbay, Bogenbay, Zhanibek, Olzhabay, Syrym batyrs are recorded there.

For instance, there are several different variants about Abylai Khan who contributed greately for joining Kazakh people and all three Kazakh zhuzhs in the XVIII century. Most of them had been kept closed due to the policy of the previous periods of time. One of them are heritages of the famous collector for eposes about khans Mashkhur Zhusip Kopeyev (1857-1931). The first of them is written in the style of prose with some few proses – "The first time when people started discussing Abylai Khan and noticed him" epos [1, 194-200]. The second is called – "The meaning for Abylai to be called Not crossed Sarybel" [2, 116-122]. It also written in the style of prose. Next is the Mashkhur Zhusip Kopeyev's story written in the form of prose called "One of the Abylai Khan's campaigns" [9, 3] and a comprehensive epos sample called "Abylai Khan" [10, 383-397]. These writitngs tell about how Abylai Kahn reflected the attacks of enemies and became a khan. This epos also narrates the bravery of Karakerey Kabanbay, Kanzhygaly Bogenbay, Uak Sary Bayan, Kerey Tursynbay and other batrys. Mashkhur Zhusip recorded these writing in 1920s.

We can also name the sun of a popular national akyn Toleu Kobdikov's sun Toleuov Kasken as one of the collectors of eposes about Abylai Khan. He had recorded the dastan called "Sabalak" which was praised by the one of Abay's followers Kokbay Zhantayev (1860-1929) [3, 44].

In this regard it is reasonable to name in the Karagandy region, Karkaraly area Togistaiuy, Babenuly from Bayanauyl. In the record of collectors from 30s of the present centuries it is said: "I have asked and written this story about Abylay from Kazakhs and Kalmaks living in Oyrat region" [7, 44] . This version places like Kokbay Zhanatayev version of the content. However, it is the most comprehensive work among eposes dedicated to Abylai. Here are the order of several chapters. In particular it is separated into the following chapers:

1. «Asking for permission of Sabalak from Tole Bi»;
2. «The campaign to the Kalmaks under Great Khan Amir's instruction»;
3. «The saying of Shokeman to Zheke batyr»;
4. «How Abylai Khan was occationally captured»;
5. «What Tole Bi and Abulkhair Khan told to Russians», - and written in the style of eleven syllables. It should be mentioned that there are several dastans similar to Kokbay's dastan "Sabalak". Tileubai Kenesaryuly had also written such kind of the the dastan. His sample was recorded by Ziyash Aldabergenuly in 1940. There is another handwriting sample which is not similar to the above dastans which is called "Sabalak-Abilmansur-Abylai Khan". It is narrated here that an orphan Abilmansur came to Shomishbay's home in a place called Kokshetau. There are some peculiarities similar to fairy tales in this epos. Asking for a permission from Shomishbay Sabalak arrives to Khan's Horde in Turkestan.

Here he serves to the khan and one day he sees a swan when tending sheeps, when he comes to the swan it becomes a human being. Then the swan tells Sabalak some things:"Strangle the khan's son who was born by his sister-in –law, ride the grey and white horse and once an enemy attacks fight and run towards them saying the slogan "Abylai". Once

you kill a Kalmak batry you will get a fortune, your ancestor Abylai khan, his ghost will help you". After that all these things becomes true. The epos ends uo with the Abylai becoming a khan. Here we can see that in some samples of historical eposes there are signs of batyr eposes. We see the aspiration to a more ancient, past epos. The another story about Abylai khan is called "The story of how Abylai khan had taken away Saryarka from Kalmak khan Kaldan Tseren together with 40 batyrs" [11].

The main line of the epos tells about the history of the place called "Extirpation of Kalmaks". It shows a heroism of 40 batyrs next to the Abylai, especially Sary Bayan and Olzhabay. This version was collected by the famous folk composer Zhayau Musa Baizhanov (1835-1929). At the same time there is a record of Boztay Zhakipbaev telling about the fight of Abylai with Kyrgyz people [6]. The "Kabanbay batyr" epos has different variants among historical eposes. There are about twenty different amounts recorded version of the epos. Some of the manuscripts collected before the October Russian revolution are stored in St. Petersburg (I.Berezin archive), Kazan (collected by Baizhuma Tawekeluly), Omsk (recorded by G.Potanin) archieves. Names of people who spread the epos "Kabanbay batyr" are also known. They are: Kairbek Omarovyli (East Kazakhstan region, Kurchum district), Nugman Baymatayuli, Bagybai Mergenbaev, Azimjan Nurmakov, Yerzhan Akhmetov, Qidirmolla Adilbekov, Amen Abzhanovich.

Recorders: Mauli Sagimbayev (recorded in 1933), collected during the expedition in 1940 E.Batırbekov (Vatican City), Rakhmetovich (1946), A.Qubash (collected in 1946), Shayakhmet Karibayev (recorded in 1947), Telmukhamet Kanagatov (East Kazakhstan region in 1967), [4, 42-43] contributed. In addition, the sample called "Kissa Er Kabanbay" was published in No.2 edition of the "Shalgyn" magazine in 1981. The another field of verbal samples is legend stories. Majot part of them was published in the book called "Karakerey Kabanbay" formed by Zeinolla Sadyk and Beisengali Sadyk in Uruimchi, Pekin National Publisher [1]. Most of legends, stories, eposes and dastans on the XVIII century legendary Abylai khan and many soldiers around him, friends are devoted to Kanzhygaly Bogenbay. If to base on materials stored in the Textology and Manuscript Department of the Literature and Art Institute named after M.O. Auezov under the Kazakhstan Academia, there a lots of poems, eposes and legends about Bogenbay. These are narrators of eposes on Bogenbay: Bagybai Mergenbayev, Nugyman Baimataiuly and others [24, 25]. These people recorded and written them: Shayakhmet Karibayev, Mauli Sagimbayev, Kurmangazy Bassylov.

The first sample of the epos about Bogenbay who would be in our minds for years was published by S. Amanzholov in 1936 [9]. This comprehensive writing about popular batyr was learnt orally and has become then manuscripts. This poetic and heroic songs were experiencing the beginning of each cycle, such as, various additives and applications obvious merits. This is evident when compared to many of us the psalm manuscript was found. In the Soviet era, part of the historical songs from the XVII and XVIII centuries, contemporaries of Tole, Kazbek, Ayteke dances, along with one of the heroes defended the invasion of their country, the place of the jungar Kalmyks - Argyn Zhanybek Qoşqarulı. H. heroic poetry and myths "about the storage of the collected poems of Shakshak Janibek".

In the Soviet era, part of the historical songs from the XVII and XVIII centuries, contemporaries of Tole, Kazbek, Ayteke dances, along with one of the heroes defended the invasion of their country, the place of the jungar Kalmyks - Argyn Zhanybek Qoshqaruly. H. heroic poetry and myths "about the storage of the collected poems of Shakshak Janibek". This process will complement the national poet jirshi Imanjan Zhilkaidarov. It begins with a dark, poetic language, profanity.

In this sense, the Kazakh land of the Dzungarian-Kalmyk invaders of the struggle for the liberation of the country recognized as a hero, the commander of heroism Olzhabay is also available on the psalms. "Olzhabay hero" song was originally dumb, as dozens of mostly poet, historian tellers with a mature, recognized to be narrated [47, 48, 49, 50, 51, 52]. People look at the material, based on the data accumulated in the mouth of his life, Otegen tales and legends of the hero you want to hear from the XVIII century. The collection of data on the hero who served according to one of the heroes of the first graduate of the verse Begalin teacher Suyunbai Dzhambula. A man by the name of a favorite poet. There is a legend on Otegen batyr that was an early favorite, which sang every day. But it's left behind. The country suffix Jaken is kept in the mouth (Zhambylskaya is audible - BR), especially when the manor narrowing to revive again. Basically favorite poet, Suyunbai and Zhambyl Shapyrashty said that the tribe. Tells the story of redemption: the grandson of his son, a young bull who is famous for his eloquence from Beimbet, great-grandchildren should be a full name and Tilemisti. Desired (1860-1929) was known in the Semirechie and Kyrgyzstan. Otigen set of poems about the famous poet. A cover version of the song recorded by Kasymkhan Tlemisov, Zhauzhurek Karazhanov, Tolymbekov's friendly descendants of the hero. Students in 1949 in connection with the repayment of the collection of the heritage of the folklore expedition carried out a detailed work [1]. About Otegen an accumulation of material by A.Dilebaev, L.Jaqsibaev, S.Baekov, T.Mauliev, B.Tursınbaev.

Stories about Arkalyk batyr are classified as one of the famous historical epics depicting Kazakhs' fight for national liberation against the Junggar invasion. Arkalyk lived approximately in the second half of the 18th century. He was from the tribe of Kerey, in particular – Qaraqos. Arkalyk was born and raised in the region of Altay which was inhabited by two tribes – Kerey and Naiman – living side by side. [5, 461]. There are four versions of "Arkalyk baryr" epic in the manuscript collection of the Institute of Literature and Art named after M. O. Auezov and in the Central research library of the Kazakhstan Academy of Sciences. The first version was written by Erzhan Akhmetov from the Tarbagatay and the prominent folklorist B. Uakatov in 1958. This version was published in the third book of "Batyrlar zhyry" (Heroic epics) in 1961 [10, 215]. One of the tellers of the second version was the improviser-aqyn Isa Bayzakov. This version was first recorded by Sayadil Kerimbekov [17]. The third version comes from Ertai Kursariyev, 1938 [16]. Finally, the last version was worded in prose. It was written by Kabash Musainov – one of the great-grandchildren of Arkaly batyr [15]. However, this version can be considered as more of information on the batyr rather than a literary version. The bottom line of the versions mentioned is the life of Arkalyk. It is also about the revengeful conflict with Aezhi tore (Chingisid) and the unjustly hostility between Kazakh and Kalmak batyrs.

CONCLUSION

Broadly speaking, we can make sure that many valuable resources in relation to historical epics are available. The majority of historical epics referring to other events of the 19th century are stored in the manuscript collection of the Central library of the Kazakhstan Academy of Sciences. No one can cause an argument that having various difficulties in compiling "Tarikhi zhyrlar" (Historical epics), the untimely publication of collected materials are dark chapters of Kazakh folkloristics history. We do not mean to say that historical epics were not studied at appropriate time. Nevertheless, the issue of assessing of Kazakh historical epics and personal conclusions of scholars are not observed to concide. What is the reason of folklorists having the general consensus regarding other genres and not having the general opinion on the issue of historical epics?

We think that it is necessary to take a close look at the history of studying Kazakh historical epics in order to understand this.

REFERENCES

1. Bernstam A.N. The socio-economic system of the Orkhon-Yenisei Turks of the VI-VIII centuries, ANSSSR. M.L. 1946.
2. Meliorian P.M. Monument in honor of Kul Tegin, -SPb, 1899. P. 360.
3. M. Auezov ThoughtsAt various times . - Almaty: Kazakh Ethics; 1959: 556, p.
4. Stebleva I.V. Poetry of the Turks of the VI-VIIII centuries. - M., 1965.st. 12.
5. History of Kazakh literature. // Kazakh folk .- Almaty. Science. - 1960. I t. I Update. 740 pages.
6. Levshin A.I. Description of Kyrgyz-Kazakh or Kirgiz-Kaisak hordes and steppes. II. St. Petersburg. 1832. P. 333.
7. Howardovskyi. Survey of the Kirgiz-Kaisak steppe. Archive LOII. Collection of Vorontsov. No. 495. Sh. 34. 3, 29.
8. Valikhanov Sh. Legends of the great Kirgiz-Kaisak horde, // op.SPb., 1904, pp. 283-305; P.375.
9. Putilov B.N. Russian historical-song folklore of the XIII-XVI centuries. M-L, 1960, p. 107.
10. Kazakh folklore in the collections of G.N. Potanin. Alma-Ata. 1972. P. 266.
11. Issues of Kazakh historical songs. Almaty: Science.- 1979. 312 p., 1892. 29, 31, 34-40; 1900. 50, 1889. No. 5, No. 46, 1894. 13.
12. Aikap magazine, 1912. №3,4
13. S. Seifullin Kazakh literature. - Kazakhstan: Kyzylorda, 1932. 234 p., 1916. 8 July and 11 August.
14. Auezov M., Sobolev L. Epic and folklore of the Kazakh. // Literary critic. 1939. № 10-11: 1940. № 1. P.178., Science and Education. 1922. №1. Pages 25-27.
15. M. Auezov The history of Kazakh literature. - Kyzyl-Orda - Tashkent, 1927. - 266 p.
16. Mukhanov S., Bekhozhin. // Kazakh literature anthologies / - Almaty, 1938, 193 p.
17. Mukhanov S. Kazakh literature of historical essays of XVIII-XIX century. - Almaty, 1942. 161 p.
18. The history of Kazakh literature. Almaty: Science. 1948. T.I. 440 p.
19. Margulan A.H. the nature and historical conditionality of the Kazakh epic // Izvestiya Kaz. FAN SSSR. - 1946. № 2. 81 .
20. Smirnova N.S. Essays on Kazakh Literature of the 18th Century. / /. Alma-Ata: 1951.
21. N. Smirnova. Another problem of the historical epic in the XVIII century. //.1949. 66-67
22. Smirnova N.S. Problems of historical epic in the Kazakh literature of the XVIII century / / 1984. № 5. 55-61.
23. Zhumaliev. the problem of Kazakh epic in the history and literature . Almaty: 1958. - 404 p.

24 E. Ismayılov Poets. Almaty: KMKAB, 340 p.

25. Ismailov E. In search of a new one. - Alma-Ata, 1967. P. 227.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

New possibilities of using information technologies in language teaching

Dil öğretiminde bilgi teknolojilerini kullanmanın yeni olanakları

Prof. Dr. Bakyt AİTBAYEVA
Al Farabi Kazakh National University
beibarys@mail.ru
ORCID 0000-0002-4288-6204

ABSTRACT

The article talks about ways to effectively use information technologies in the Kazakh language class. In accordance with modern requirements, it is necessary to widely use the abundant possibilities of information and communication technologies in Kazakh language lessons. It is necessary to provide students with new and interesting knowledge according to world standards. The use of effective methods to achieve communicative goals in teaching the Kazakh language depends on the skill of the teacher. That is, it is necessary to use various types of tasks for speech and conversational actions. It is often more effective to use situational tasks.What amount of knowledge is accumulated in the online teaching of the Kazakh language, including "how to check the pronunciation and communication skills of the student during communicative exercises" and so on. issues are considered. Such problems in the content of language teaching mean that it is necessary to follow a creative direction in the use of teaching methods and tools. The use of information technology in the educational process helps to improve education.The use of information technology in the teaching process helps to improve the quality of education. The rational use of products offered by Microsoft Corporation in the classroom will form students' skills to work creatively. Various applications on students' smartphones can be used effectively in the classroom.

Keywords:information and communication technologies, Kazakh language, digital capabilities, electronic versions, content, original texts, test quiz, quest, mastery, communication.

ÖZET

Makalede Kazakça dili dersinde bilgi teknolojilerini etkili bir şekilde kullanmanın yolları anlatılmaktadır. Çağın gereklerine uygun olarak Kazakça derslerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin zengin olanaklarından yaygın biçimde yararlanmak gerekmektedir. Öğrencilere dünya standartlarına uygun yeni ve güncel bilgiler kazandırmak gerekir.Kazak dilinin öğretiminde iletişimsel hedeflere ulaşmak için etkili yöntemlerin kullanılması öğretmenin becerisine bağlıdır. Yani konuşma ve konuşma eylemleri için çeşitli görev türlerinin kullanılması gerekir. Durumsal görevleri kullanmak genellikle daha etkilidir. Kazakça dilinin çevrimiçi öğretiminde, "iletişimsel alıştırmalar yaparken öğrencinin telaffuzu ve iletişim becerilerinin nasıl test edileceği" vb. dahil olmak üzere ne kadar eğitim içeriği sağlanmaktadır? konular değerlendiriliyor. Dil öğretiminin içeriğindeki bu tür sorunlar, öğretim yöntem ve araçlarının kullanımında yaratıcı bir yön izlenmesi gerektiğini göstermektedir. Dil öğretiminde bilgi teknolojisinin etkili kullanımı dil öğrenenlerin ilgilerinin artmasına yardımcı olur.Bilgi teknolojilerinin öğretim sürecinde kullanılması eğitimin kalitesinin artmasına yardımcı olur. Microsoft Corporation'ın sınıfta sunduğu ürünlerin akılcı kullanımı, öğrencilerin yaratıcı

çalışma becerilerini oluşturacaktır. Öğrencilerin akıllı telefonlarındaki çeşitli uygulamalar sınıflarda etkili bir şekilde kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: bilgi ve iletişim teknolojileri, Kazakça dili, dijital fırsat, elektronik versiyonlar, içerik, özgün metinler, test-sınav, arayış, beceri, iletişim.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojisinin (BİT) yaşamın önemli bir mekanizması haline gelmesi nedeniyle, yaşamı öğreten yerler yani eğitim kurumları da BİT'i önemli bir mekanizma haline getirmek zorunda kalmaktadır.

Kazak dilinin öğrencilere öğretilmesinde modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması günümüzün acil bir ihtiyacıdır. Dil öğreniminin ilginç ve zorlayıcı pek çok yönünün olduğu bilinmektedir. Kazakça dilinin minimum gramerini öğretmek, geri kalan zamanda Kazakça düşünme, konuşma ve iletişim öğretmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak etkili dersler vermeye çabalamak gerekir. öğrenciler. [1;5]

Kazakça derslerinde bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanımında pedagojik ilkeler arasında bilimsellik, görsellik, farkındalık ve kolaydan zora ilerleme ilkelerinin rehberliğinde hareket edilmesinin avantajı bulunmaktadır.

Kazak dili bilgisinin sözcük ve gramer içeriğinin bilimsel temellerinin izlenmesi ve Kazak dilinin öğretilmesi sürecinin bilimsel temelde düzenlenmesi, didaktiğin bilimsel ilkesinin gereklerinin yerine getirilmesidir. Kazak dilinin öğretimi sürecinde bilimsellik ilkesinin rehberliğinde yeni CEFR-2018 sisteminin kullanılmasının yolları üzerinde çalışılmaktadır. Çünkü bu belgede önceki dil seviyeleri göstergelerine haberlerin eklendiğini biliyoruz. Özellikle arabuluculuk tanımlayıcısının eklenmesi artık dil öğretiminde iletişimi öğretme ve iletişimsel çatışmadan kaçınma ihtiyacını gerektirmektedir. Bununla bağlantılı olarak dil öğretim metodolojisinde yaratıcı yönün yoğun bir şekilde kullanılması gerektiğini anlıyoruz.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Araştırma çalışması sırasında teorik ve pratik veri toplama, farklılaştırma ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Lisans öğrencilerine öğretilen "Özel Kazak dili" dersini incelerken, yöntem ve araçların kullanımında yaratıcı bir yön izlenmesi gerektiğini fark ettik. Yeni gereksinimler için yeni bir kombinatoryal didaktik kategoriler zinciri oluşturmanın, zamanın gelişim özelliklerine uygun olarak yeni, bütünleşik bir dil öğretim sistemi tanımlamanın gerekli olduğu gösterilmiştir.

Kazak dilinin öğretiminde didaktiğin görsel ilkesine göre hareket etmek günümüzde yeni bir anlam kazanmıştır. Yalnızca bir bilgisayarın tüm görsel gereksinimleri karşılayabileceği bilinmektedir. Şu anda dil öğretimi için birçok dijital fırsat bulunmaktadır. Bu nedenle Kazak dilinin öğrencilere ve lisans öğrencilerine öğretilmesinde bilgi ve iletişim teknolojisinin (BİT) olanaklarından yararlanmak önemlidir. Çünkü gençlerin elindeki BİT araçlarının onların eğitimi için bir zorunluluk haline gelmesi gerekiyor. Kazak dilinin öğretimi ile ilgili olarak bilgisayarların, akıllı telefonların, Skype'ın, telefonların, tabletlerin, dizüstü bilgisayarların ve hatta akıllı saatlerin yeteneklerini kullanmanın yollarını belirlemek gerekir.

TARTIŞMA

COVİD-2019 salgını sırasında internet ve BİT imkanlarının eğitimin didaktik ve psikolojik gereklerini karşılamadığı, internet kaynaklarının tam anlamıyla açık ve erişilebilir olmadığı da fark edildi. Aynı zamanda, Kazak içeriğinin (filmler, çizgi filmler, bilim ve kurgu edebiyatı) elektronik versiyonlarının tamamen eksik olduğunu açıkça hissettik. Böyle bir durum, genel eğitim sürecinin gerçek yaşam içeriğiyle bağlantılı olmadığını, ağırlıklı olarak

geleneksel öğrenmeye dayalı olduğunu, internet ve BİT olanaklarına dolaylı, yardımcı bir araç olarak baktığını gösterdi. Bu soruna yeni bir perspektiften bakmak ve İnternet ve BİT araçlarının olanaklarını, Kazakça dil sınıflarında öğrencilerin dil öğrenme gereksinimlerine ek destek sağlayacak şekilde düzenlemek gerekir. Kazak dilinin öğretiminde BİT başarılarının kullanımında yüksek teknolojinin didaktik olanaklarının bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü ileri teknoloji araçlarının kullanılması sadece Kazak dilinin öğretilmesine değil, aynı zamanda çağın gereklerine uygun uzmanların yetiştirilmesine de yardımcı olmaktadır. [2;53] Kazak dilinin öğretilmesine yönelik özel bir bilgi ortamının oluşturulması. Derslerde ihtiyaç duyulan materyallerin 3D veya 4D görselleştirilmesi yoluyla ek görsel yöntemlerin kullanılması etkili olacaktır. Öğrencilere Kazak dilini öğrenmek için akıllı telefonları, tabletleri, ek cihazları, AR ve VR bilgi teknolojilerini modern araçlar olarak kullanmaya alıştırmanın birçok yolu vardır. Burada artırılmış gerçeklik ve sanal gerçekliğin Kazak dilinin öğretimindeki etkililiğinin araştırılması geleceğe yönelik bir görev olarak gündeme getirilmektedir. Elbette bu konu hala çok fazla araştırmaya ihtiyaç duyuyor. Ancak Kazakça dilini öğrenmek için AR ve VR bilgi teknolojilerini kullanırken öğrenciler, sürükleyici bilgisayar ortamına uyum sağlama, öğrenme görevlerini özel bir hassasiyetle, rahat duygularla gerçekleştirme ve kısa sürede zengin bilgi içeriği ve didaktik beceriler kazanma fırsatına sahip olacaklardır.

Bununla birlikte şunu da vurgulamak gerekir ki Kazakça öğretiminde sokağın sonunda yürümek değil, eşit pencerelerle sıra halinde yürümek niyetindeyiz. Eğitimin dijitalleşmesi yönünü izleyen Kazak yükseköğretim sisteminde, Kazakça dilinde öğretilen dijital içeriğin kalitesi ve içeriğin kalitesi çoğu zaman yüksek teknolojilerin didaktik amaçlarla kullanılma yöntemlerinin belirlenmesi ile ilgilidir.

Kazak dilinin öğretiminde BİT sisteminin kullanılması, genel olarak Kazak eğitiminin dijitalleşmesinin bir "hücresi" olarak kabul edilebilir. Her ne kadar tek bir konunun öğretilmesi gibi görünse de tüm pedagojik sürecin “tanesinin” o konunun teknolojik sisteminde yer aldığı bilinmektedir. Bununla bağlantılı olarak son dönemde trend olan VUCA ve BANI kavramlarından bahsetmek mümkün. Yaratılış tarihi başka bir alanla ilgili olsa da tek bir dünyanın gelişimini anlatmayı amaçlayan VUCA ve BANI, günümüzde eğitim alanıyla ilgili stratejik adımların yolu ve yönüne dair yeni bir anlayış için kullanılabilir. dijitalleşme alanı. [3;1]

Kazak dilinin öğretiminde daha çok özgün metinlerden yararlanılmaktadır. Anlamını anlayabilmek için öğrencilerden ve lisansüstü öğrencilerden BİT ile bir takım görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Lisansüstü öğrencilerinin, öğretmenin hazırladığı metin ve sunumu kendi başlarına tamamlamaları gerekmektedir. Başka bir deyişle, lisansüstü öğrenciler ve öğrenciler, çalışma materyalini tekrarlamak yerine, öğretmenin sağladığı bilginin içeriğini kendi başlarına tamamlamalıdır.

Lisansüstü öğrencilerle yapılan bir dersin konusu ise "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası" idi. Bu derste, öğretmenin kendisi tarafından hazırlanan eğitim materyaline ek olarak, lisansüstü öğrencilerinin kendilerine sunulan çeşitli yaratıcı görevlerden birini seçip ders sırasında 1 görev ve evde 1 görev daha gerçekleştirmeleri gerektiği anlatılmaktadır.

Yüksek lisans öğrencisinin gerçekleştirdiği interaktif "Entelektüel Değirmen", konuyu ilgi çekici sorularla ele aldı, kapsamlı bir perspektiften ele aldı ve başkalarının konuya olan ilgisini artırdı. Tüm multimedya özellikleri (resim, ses, animasyon, dinamikler) aynı anda kullanılarak konunun karmaşıklığının aşıldığı söylenebilir.

Resim #1. Entelektüel değirmenin kullanımı.

Didaktik görevin çözümüne "Entelektüel Değirmen" in dahil edilmesi, yüksek lisans öğrencilerinin gelecekteki öğretime hazırlanmasında mevcut tüm fırsatların kullanılmasının gerekli olduğunu kanıtladı.Bu konu üzerine geliştirilen test quizinin bir formu da "Kahoot" platformu kullanılarak düzenlendi.

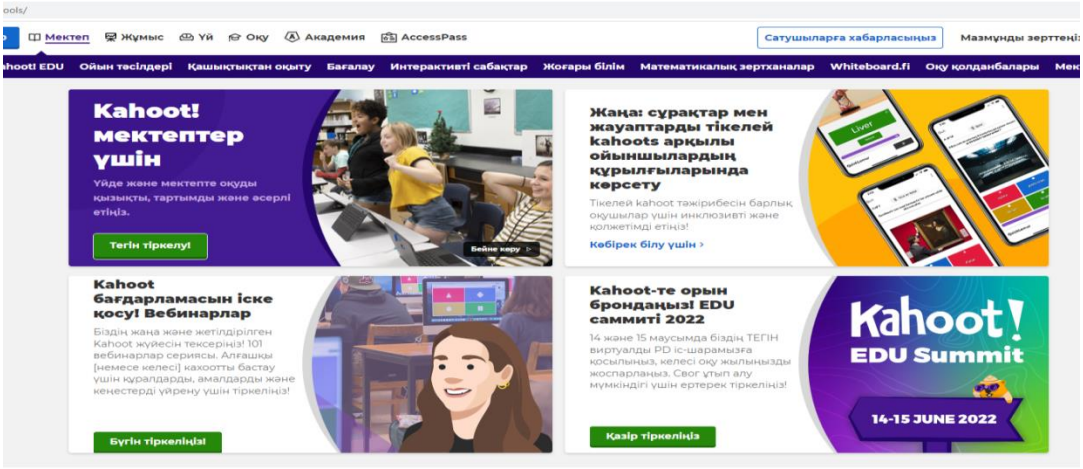

Resim #2. "Kahoot" platformunu kullanma

"Kahoot" platformu öğrenme sürecine çok yardımcı oluyor. Sadece programa göre didaktik yeteneklerini önceden belirlemek, çalışmanın amaç ve hedeflerini belirlemek gerekir.

"Kazak Ülkesinin Başkentleri" konusu da öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımına olan ilgisini artırdı ve çeşitli yaratıcı görevlerin kolay ve kaliteli bir şekilde yerine getirilmesinin temelini oluşturdu.

Resim #3. Görev. Müze gezisi.

Müze ziyaretçisinin soruları arayışın adımlarına göre cevaplaması ve puan toplaması, lisansüstü öğrencilerin ve öğrencilerin geliştirdiği BİT ürününün derste önemli bir yer tuttuğunu açıkça göstermektedir.

Resim #4. Görev Kazak başkentleri.

Bu arada, web sitelerine referansla yapılan araştırma testleri oldukça niteliksel ve ilgi çekicidir. Öğrencilerin ve lisans öğrencilerinin her gün sınıftaki didaktik görevleri çözmek için bir "yardımcı" olarak kullandıkları akıllı telefonların ve dizüstü bilgisayarların (İnternet'e bağlı olsun veya olmasın) dahili yeteneklerini kullanmak, Kazakça dil derslerini çok ilginç ve kullanışlı bir beceriye dönüştürdü. öğretim süreci. [4;120]

Kazak dilinin öğretimini Kazak kültürüyle birleştirerek öğrenciler dili öğrenmek için ek ve faydalı fırsatlar elde edebilirler. Kazakistan'ın kültürel mirası arasında Altyn Adam ve Orhun-Yenisey yazılı anıtlarının özel bir yeri vardır.

Bu konularda düzenlenen Kazakça derslerinde Altın Adam'ın ve onunla ilgili birçok kültürel materyalin bulunup muhafaza edilmesi, sistematik ve diğer konularla bağlantılı olarak

sınıfa yerleştirilmesi, öğretim sürecinin bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) kullanılarak düzenlenmesi, iyi sonuçlar elde edilir.

Lisansüstü öğrencilerine Kazakça dili öğretimi dersinde "Altın Adam" konulu bir proje yapmaları talimatı verildi. Araştırma projesinde lisansüstü öğrencilerine bilgi ve iletişim teknolojilerini mümkün olduğunca kullanmaları yönünde talimat verildi.

5 numaralı resim. "Altın Adam" projesi.

İnternet kaynağında Altyn Adam hakkında bol miktarda bilginin yanı sıra, yüksek lisans öğrencileri bilgisayarları ve akıllı telefonları kullanarak bir BİT "ürünü" hazırlamak zorunda kaldılar. Bir sonraki bölümde: infografikler, filmler, filmler, filmler, seyahat güncellemeleri vb.

Aynı zamanda geleceğin matematik uzmanlarının yetiştirilmesi sürecinde Kazakça derslerinde yürütülen "Eski Türk Kayıtları" başlıklı Proje çalışmasına ilişkin bu konuların öğretim metodolojisinin bazı yollarını ele alalım.

Öncelikle öğrencilere https://bitig.kz/ gezisi düzenlenerek görev görevleri tamamlandı. Öğrencilere verilen görevlere göre sitedeki zengin materyalleri tanıma fırsatı verildi. Her öğrenci bu siteden bir konu alarak proje çalışmasını gerçekleştirdi.

Resim No.6. Türk Bitik sitesindeki arayış.

Görev görevlerine göre öğrencilerin sitedeki hemen hemen tüm Türkçe yazı ifadelerine aşina olmaları gerekmektedir. Bunlardan birinin derinlemesine analiz edilmesi gerekiyordu. Ek siteler önerildi ve öğrencilere seçilen konu hakkında onlardan daha fazla bilgi almaları talimatı verildi.

Bu arayış projesinin devamı olarak L.N. Gumilev Ulusal Üniversitesi binasında bulunan Kültegin anıtı ile ilgili tamamlanan göreve "Kültegin'in mektubunu okurken" adı verildi. Bu doğrultuda yapılan pek çok çalışmadan bir ifadeye yer verilmiştir.

Күлтегін хаты	**Менің әсерім...**

-Виртуалды түрде Күлтегін заманына барып, Күлтегіннің тірі кезіндегі өзімен тілдесу мүмкіндігін іздегім келді... Не деген патриоттық, отансүйгіштік сезім! Тасты тесіп, (мүмкін) лазермен жазғандай өшпес тәлімін ұрпаққа қалдырған нағыз батыр біздің бабаларымыз!

Resim No.7. "Kültegin'e Mektup" projesi.

Öğrenciler "Türkçe Yazma Günü" konulu konferans düzenleyerek proje çalışmalarını savundular.

Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak öğrencilere sunulan yaratıcı görev türleri şunlardır:

- Microsoft Corporation'ın sınıfta sunduğu ürünleri kullanarak öğrenciler için "Altın Kitap" başlıklı bir yazar kitabı ve lisans öğrencileri için "İlk bilimsel araştırma çalışmam" konulu bir kitap yayınlamak;
- önerilen dilsel ve kültürel konuyla ilgili metin üzerinde bir araştırma görevinin geliştirilmesi;
- önerilen dil ve kültürel çalışmalar konusuna ilişkin metin üzerinde "Kahoot" kullanılarak bir testin geliştirilmesi;
- bilgisayarda sözlüğe dayalı bir bulmaca oluşturun;
- Önerilen "Er Tostyk" masalının metnine dayalı bir çizgi roman çizin;
- "Referanduma katılacağız" metni üzerine bir infografik geliştirilmesi;
- "Kazak şarkıları" ve "Abay şarkıları" metinleri üzerine bir multimedya sunumu oluşturmak;
- "Bilgi kültürü nedir?" Konuyla ilgili (metne dayalı) kısa bir röportaj filmi geliştirmek.

SONUÇLAR

Genel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin zengin olanaklarından öğrencilerin akıllı telefonlarındaki uygulamalar kullanılarak yararlanılabilmektedir. Bu şekilde akıllı telefon, öğrenciler için gerçek bir Kazakça dili öğrenme aracına dönüştürülebilir. Aynı zamanda öğretmenlerin Kazakça dilini öğrenmek için geliştirilen yeni teknolojik olanaklar ve yeni uygulamalar, animasyon olanakları hakkında da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Gelecekteki araştırmamız Kazak dilinin öğretiminde BİT ve yüksek teknolojileri kullanma deneyiminin analizine ayrılacaktır.

REFERANS

1 Kurman N.J. Kazak dili öğretiminin metodolojik temelleri / N.Zh. Kurman. - Almatı, Sözlük, 2008. — 160 sayfa.
2 Aitbaeva B.M. Eğitim metniyle çalışırken yeniliklerin uygulama teknolojisi / B.M. Aitbaeva // Bilimsel dergi "Chronos: multidisipliner bilim". — 2021. —Cilt 6 Sayı 1(51). — S.53-57.

3 BANI veya VUCA: Gerçeklik Vizyonunuz Hangisi? / [Elektronik kaynak] — Erişim modu: https://netmind.net/en/bani-or-vuca
4 Kurmanova B.Zh. Yüksekokulda Kazak dilinin öğretilmesinde bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanılmasının bilimsel ve metodolojik temelleri / B.Zh. Kurmanova. – Aktobe, 2009. – 428 sayfa.
5 Rudenko-Morgun N. Eğitimsel didaktik problemlerde modern bilgi teknolojileri, kullanım perspektifleri/N. Rudenko-Morgun.–Moscow, Shkola-Press, 2006.–P.101–107.
6 Bashmakov A.I., Bashmakov I.A. Eğitimde modern bilgi teknolojileri: didaktik sorunlar, kullanım beklentileri/ Bashmakov A.I., Bashmakov I.A. - Moskova, Shkola-Press, 1994. - 240 s.
7 Bovtenko S.N. Bilgisayar telekomünikasyonuna dayalı yabancı dilin uzaktan öğreniminin organizasyonunun bazı kavramsal hükümleri/ S.N. Bovtenko // IYASH. - 1998. - 5 numara. - S.6-12
8 Belyakov, "Yüksek mesleki eğitimin organizasyonunda yenilikçi teknoloji, (rapor), Moskova, 1996.
9 Bogomolov A.N. Bilgisayarlı öğrenmenin psikolojik-pedagojik sorunları/ A.N. Bogomolov - Moskova, Pedagojik, 1988. - 198 s.
10 Jerebilo T.V. Dilsel terimler sözlüğü/ T.V. Zherebilo. – Nazran, Pilgrim, 2010. — 486 s.
11 Mikhalchenko V.Yu. Toplumdilbilimsel terimler sözlüğü oluşturma ilkeleri üzerine: yerleştirme sorunu/ V.Yu. - Mikhalchenko Moskova, 2006. -224 s.
12 Maslyko E.A. Yabancı dil öğretmeninin masa kitabı/ E.A. Maslyko. - Minsk, Yüksek Okul, 1999. — 350 s.
13 Kitaigorodskaya G.A. Yabancı dillerde yoğun eğitimin metodik ilkeleri/ G.A. Kitaigorodskaya. - Moskova, Moskova Üniversitesi, 1986. -403 s.
14 Kolker Y.M. Yabancı dil öğrenmenin pratik yöntemi/ Y.M. Kolker. -Moskova, 2000. -356 s.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Relationship between Bully Victimization and Self-Harm: Moderating Role of Body Dysmorphic Features and Borderline Personality Features

Farah Gillani
International Islamic University
Bahria University
Syedafarah36@gmail.com

Arsham Noor
International Islamic University
Arshamnoor35@gmail.com

Ambreen
International Islamic University
Ambreenramzan7@gmail.com

Ammara Ijaz
International Islamic University
Ijazammara@yahoo.com

Hafsah Attaullah
International Islamic University
Hafsahattaullah@gmail.com

Hinna
International Islamic University
Hina28788@gmail.com

ABSTRACT

The present study is aimed to explore the relationship of bully victimization with self-harm taking borderline personality features and body dysmorphic features as the moderators of the study. Two hundred and ten subjects both males (50%) and females (50%) students ranging from 14-23 years of age from various educational institutes were taken for the study to check the effect of bully victimization, self-harm, borderline personality features and body dysmorphic features. Scales used for this purpose included Victimization Scale (VS), Deliberate Self-Harm Inventory (DSHI), Zanarini Rating Scale for Borderline Personality Disorder (ZAN-BPD) and Body Dysmorphic Disorder Questionnaire (BDDQ) respectively. The results showed that self-harm was significantly correlated to bully victimization ($\alpha = .18$, $p < 0.01$), borderline personality features ($\alpha = .32$, $p < 0.01$) and body dysmorphic features ($\alpha = .29$, $p < 0.01$). Borderline personality features is significantly correlated to bully victimization ($\alpha = .22$, $p < 0.01$) and body dysmorphic features ($\alpha = .44$, $p < 0.01$). Males are more inclined to self-harm and bully victimization. However, female showed more borderline dispositions with less gender difference on body dysmorphic features. Furthermore, bully victimization and self-harm was found more in late adolescents (17-19 years old). Both moderators were highly disposed towards the age of 20-23 years old. Lastly, no role of moderation was found between

borderline personality features and body dysmorphic features on the association of bully victimization with self-harm.

Keywords: Bully Victimization, Self-Harm, Borderline Personality Features, Body Dysmorphic Features.

Highlights:

- Signifies the relationship between bully victimization and self-harm.
- Put an emphasis on the moderating role of body dysmorphia & borderline personality.
- Highlights the role of psychological, social & emotional factors in self-harm.

INTRODUCTION

Self-harm has been a common practice among youth. There is an extensive association foreseen between self-harm and bully victimization. Self-harm occurs when a person purposefully harms oneself in a way that might be lethal[1]. In Pakistan, annually 0.1 million cases are reported in which one in five females and one in seven males are subjected towards self-harm[2].

Bully victimization is one of the reasons of committing self-harm. Approximately 60% of the student population reported as being the direct target of bullying[3] who ultimately indulged themselves in self-harm intentionally[4]. While body dysmorphic features and borderline personality features being the moderating factor in this study, few studies indicate that 20% of the people involved in self-harm are usually having personality disorders while many of them are linked with obsessive disorders like body dysmorphia and Obsessive-Compulsive Disorder[5]. These issues, when confronted by borderline personalities, usually displace towards non-suicidal self -harm behavior[6].

The National Institute of Mental Health (NIMH) proposes that these personalities are associated with higher rates of suicide and self-harming behaviors. It is seen that borderline personalities are mostly discerned in women[7].
Many of the articles were reviewed concerning the aspects of bullying and self-harm together. People take NSSI to strike with their social experience roll out from stressful events due to interpersonal issues that cause them to behave in particular manner because they have problem handling the situation[8]. Another work done on self-harm and bullying[9] showed that 16.5 % students who were bullied were involved in self-harm.

Previous studies revealed that borderline personality patients are likely to be involved in self-harming activities. However, a study suggested borderline personality does not have a moderating effect on self-harm[10]. The researchers found no evidence of BPD playing a moderating role in association between DSH and PTSD. The results only showed high levels of association between DSH and PTSD patients with AVPD occurring simultaneously[10]. Another research supported the fact that Borderline Personality does have a moderating role on self-harm[11].

Body dysmorphia, a personality state in which an individual observes, cares and shows high concerns for his body appearance plays a moderating role in individuals with emotional dysregulation and this put the individuals at the risk of self-injurious activity. According to this research study, low level of body satisfaction predicts the non-suicidal self-injury[12]. According

to Orbach (1996), the attitude of an individual towards his body is a main risk factor for causing self-harm[13]. Negative body image is closely associated with NSSI for both males & females[14].

The fundamental reason for this study is that major challenges such as victimization and self-harm are confronting the growth and development of young adults not only in Pakistani society but all around the world. Unfortunately, very little amount of data is available regarding self-harm in Pakistan. However, the data found was done on different aspects and methodology; hence it was difficult to compare them with one another[15]. This study would help the researcher figure out which age group and gender is highly involved in this activity. It will also focus on identifying major problematic areas in the life of people involved in self-harm. This will also help in different area in Pakistan such as clinical setting, educational setting and will also help parents to get awareness about self-harm and its relevant common causes.

This research holds the objective of exploring the relationship of bully victimization and self-harm taking borderline personality and body dysmorphia as the moderators of the study.

METHODOLOGY

This cross-sectional correlational study was conducted in International Islamic University, Islamabad from September 2019 to December 2019. All the ethical considerations were fulfilled by the researchers. Sample of the study was 210 and both males (n=105) and females (n=105) were part of this research study. The sample was divided into three age groups, rages from age 14-16 (40% of the sample population), 17-19 (30% of the sample population) and 20-23 (30% of the sample population). Participants were the students of matriculation, intermediate and bachelor's degree program. They were briefed the purpose of the research, the possible affliction of the subject matter, the content and format to fill the questionnaire. The aspect of confidentiality for the sample was fully considered.

Firstly, different academics and institutes were approached. After the permission taken by the heads, the questionnaire was distributed among students. The experience of self-harm including cutting, burning etc. was evaluated by 17 items scale called "Deliberate Self-Harm Inventory" (DSHI). It was developed by Gratz in 2001. It is a dichotomous scale also including a few open-ended questions for the better understanding of the behavior. This scale holds internal consistency of 0.82. The scale contains 17 items which assess the severity of self-harm.

To assess the degree of bullying in students of different levels, Victimization Scale (VS) was used. It is developed by Bond in 1993. This is a Likert type scale comprising of 10 items, each item ranged from 0-6. This scale has a Cronbach's alpha reliability of 0.85. Zanarini Rating Scale for Borderline Personality Disorder (ZAN-BPD) is applied to examine the indications of borderline personality features. It is developed by Zanarini in 2003. The scale includes 10 dichotomous items with a cut-off score of 7. It has a Cronbach's alpha reliability of 0.72. To assess the body dysmorphic features, Body Dysmorphic Disorder Questionnaire was used. This scale was invented by Philips in 1998. It includes 4 dichotomous items with a cut off score of 4. This scale holds a Cronbach's alpha reliability of 0.68.

Data Analysis: Research data was analyzed by using the statistical package for social sciences (SPSS version 21). In order to analyze the moderating factors, Independent T-test, ANOVA and moderation analysis were used with 0.05 level of significance and 95% confidence interval.

RESULTS

Table-I: Psychometric properties of the variables of the study. (N=210)

Variables	No. of items	M	SD	α	Range		Skewness	Kurtosis
					Potential	Actual		
Bully Victimization	10	9.53	9.47	0.77	0-60	0-49	1.43	2.24
Borderline personality Features	10	4.30	2.55	0.73	0-10	0-10	0.19	-0.73
Body dysmorphic Features	04	1.02	1.21	0.66	0-4	0-4	0.95	-0.20
Self-harm	17	1.40	2.28	0.80	0-17	0-11	2.13	4.51

Note: $p < 0.01$

Table 1 shows the psychometric characteristics of the scales used in this study. Reliability of these scales used in this research lied in the possible ranges. Different items of the scales combined into 41 items of a single questionnaire used in this study. The results showed the mean and standard deviation of the scales ranging in significant values.

Table-II: Intercorrelation among Study Variables. (N=210)

Variables	1	2	3	4
Bully Victimization	--	0.22**	0.06	0.18**
Borderline Personality Features	--	--	0.44**	0.32**
Body Dysmorphic Features	--	--	--	0.29**
Self-Harm	--	--	--	--

Note. $p < 0.01$

Table 2 revealed inter-correlation among study variables. Bully victimization is more correlated towards borderline personality features (α=0.22) and self-harm(α=0.18). Borderline personality features show correlation with all three variables (VS=0.22, BD=0.44 and DSH=0.32). Body dysmorphic features showed more correlation to borderline personality features (α=0.44), than self-harm (α=0.29) and bully victimization (α=0.06). Similarly, self-harm was more correlated towards borderline personality features with a correlation of 0.32.

Table-III: Mean, Standard Deviation and t-values for male and female students among research variables. (N=210)

Variables	Male		Female		*t* (208)	*P*	95% of CI		Cohen's d
	M	SD	M	SD			LL	UL	
Bully Victimization	11.7	10.9	7.29	7.02	3.53	0.000	1.99	7.01	0.48
Borderline personality features	4.13	2.60	4.49	2.50	1.00	0.319	-1.04	0.34	0.14
Body dysmorphic features	1.10	1.28	0.95	1.14	0.85	396	0.18	0.47	0.12
Self-harm	1.61	2.53	1.19	2.00	1.33	0.185	-0.20	1.04	0.18

Table 3 contains layout of Mean, Standard Deviation and t-values for male and female students with research variables. It illustrated that only bully victimization reached level of significance (p=.000). Moreover, according to the table the mean values of bully victimization and self-ham for males were higher as compared to the females, while there was a slight difference highlighted among both genders regarding borderline personality features and body dysmorphic features.

Table- IV: One-way ANOVA for the groups based on AGE for Self-Harm. (N=210)

Variables	Age Groups						*F*	*p*
	Early adolescence (n=84)		Late adolescence (n=63)		Early adulthood (n=63)			
	M	SD	M	SD	M	SD		
Bully Victimization	9.30	7.87	10.68	10.84	8.69	9.99	.72	0.483
Borderline Personality Features	3.38	2.24	4.74	2.40	5.11	2.72	10.44	0.000
Body Dysmorphic Features	0.97	1.26	0.76	1.05	1.34	1.24	3.88	0.22
Self-Harm	1.45	2.36	1.74	2.64	0.98	1.67	1.80	1.68

Note. $p < 0.01$

Table 4 illustrates one-way ANOVA for the groups based on age for bully victimization, self-harm, borderline personality features and body dysmorphic features. Three age groups (14-16, 17-19 and 20-23) were taken inconsideration for the study. Analysis showed that bully victimization is found more in the age group of 17-19. Borderline personality traits exist more in the age group of 20-23. Body dysmorphic features are more visible in sample of 20-23 age group. Moreover, sample from 17-19 age group is more prone towards self-harm. It illustrates that only borderline personality features showed significance in the results. The results depict a significant difference between age groups on self-harm, bully victimization, borderline personality features and body dysmorphic features.

Table-V: Moderation Analysis depicting the role of Borderline Personality Features between the association of Bully Victimization and Self-Harm. (N=210)

Variables	*b*	*SEB*	*β*	*t (208)*	*p*
Constant	.97	.22		4.41	.000
Bully Victimization	.04	.01	.18	2.70	.007
Constant	-.00	.30		.02	.978
Bully Victimization	.02	.01	.11	1.77	.077
Borderline Personality Features	.26	.06	.29	4.38	.000
Constant	-.00	.30		.02	.984
Bully Victimization	.02	.01	.12	1.80	.072
Borderline Personality	.26	.06	.29	4.39	.000
Features	-.05	.14	-.02	.41	.681
Interaction					

Note. $p < 0.01$

Table 5 depicts the regression analysis on the role of moderation of borderline personality features on the association of bully victimization and self-harm. This table showed that bully victimization has a significant correlation with self-harm, b=.04, t=2.70, p=.007, 95% BCa CI [0.12, 0.77]. It also showed that bully victimization is also significantly correlated with borderline personality features, b=.26, t=4.38, p=.000, 95%, BCa CI [.145,.382]. However, table also demonstrated the non-significant correlation due to the moderation of Borderline Personality Features, b=-.05, t=.41, p=.681, 95%, BCa CI [.343, 225].

Table- VI: Moderation Analysis depicting the role of Body Dysmorphia between the association of Bully Victimization and Self-Harm. (N=210)

Variables	*b*	*SEB*	*β*	*t(208)*	*p*
Constant	.97	.22		4.41	.000
Bully Victimization	.04	.01	.18	2.70	.007
Constant	.47	.24		1.94	.054
Bully Victimization	.04	.01	.16	2.54	.012
Body Dysmorphic Features	.53	.12	.28	4.33	.000
Constant	.46	.24		1.92	.055
Bully Victimization	.04	.01	.16	2.54	.012
Body Dysmorphic Features	.53	.12	.28	4.30	.000
Interaction	.06	.16	.02	.41	.682

Note. $p < 0.01$

Table 6 illustrates the regression analysis of the moderation of body dysmorphic features on the association of bully victimization and self-harm. This table showed that bully victimization has a significant correlation with self-harm b=.04, t=2.70, p=.007, 95% BCa CI [.012, .077]. It also showed that bully victimization is also significantly correlated with body dysmorphic features, b=.53, t=4.33, p=.000, 95% BCa CI [.291, .777]. However, table also demonstrated the non-significant correlation due to the moderation of Body Dysmorphic Features, b=.06, t=.41, p=.682, 95% BCa CI [-.253, .385].

Table- VII: Post Hoc Test (N=210)

Variables	(I)Age	(J)Age	Mean Difference (I-J)	*SE*	*p*	95% of CI	
						LL	UL
Bully Victimization	14-16	17-19	-1.37	1.58	1.00	-5.18	2.44
		20-23	0.61	1.58	1.00	-3.20	4.41
	17-19	14-16	1.37	1.58	1.00	-2.44	5.18
		20-23	1.98	1.69	0.72	-2.09	6.06
	20-23	14-16	-0.61	1.58	1.00	-4.42	3.20
		17-19	1.98	1.69	0.72	-6.06	2.09
Borderline Personality Features	14-16	17-19	-1.36*	0.40	0.00	-2.34	-0.38
		20-23	1.73*	0.40	0.00	-2.71	-0.74
	17-19	14-16	1.36*	0.40	0.00	0.38	2.34
		20-23	0.36	0.43	1.00	-1.41	0.68
	20-23	14-16	1.73*	0.40	0.00	0.74	2.71
		17-19	0.36	0.43	1.00	-0.68	1.41
Body Dysmorphic Features	14-16	17-19	0.21	0.19	0.85	-0.26	0.69
		20-23	-0.37	0.19	0.19	-0.85	0.10
	17-19	14-16	-0.21	0.19	0.85	-0.69	0.26
		20-23	-0.58*	0.21	0.02	-1.10	-0.07
	20-23	14-16	0.37	0.19	0.19	-0.10	0.85
		17-19	0.58*	0.21	0.02	0.07	1.10
Self-Harm	14-16	17-19	-0.29	0.37	1.00	-1.20	0.62
		20-23	0.46	0.37	0.65	-0.44	1.38
	17-19	14-16	0.29	0.37	1.00	-0.62	1.20
		20-23	0.76	0.40	0.18	-0.21	1.74
	20-23	14-16	-0.46	0.37	0.65	-1.38	0.44
		17-19	-0.76	0.40	0.18	-1.74	0.21

Note. $p < 0.05$

DISCUSSION

The present study was commenced to examine the association of bully victimization and self-harm with two moderating factors that are borderline personality features and body dysmorphic features. The data was analyzed on the supposition that there is a positive association between these four measures. It was found that bully victimization was significantly correlated to self-harm and borderline personality features. Self-harm also showed correlation with bully victimization, borderline personality and body dysmorphic features.

Borderline personality features showed correlation with bully victimization, body dysmorphic features and self-harm. Similarly, body dysmorphic traits showed significant correlation with self-harm and borderline personality traits. The results also depicted that males were more prone to self-harm and bully victimization. However, females found to be having more borderline personality features. Earlier studies also suggested similar results. Apter, Bobes, Carli, Hadlaczky, Klomek and Snir et. al. (2016) portrays that the link between the three types of bullying and deliberate self-harm showed relative results[16]. Lundh and Bjarehed (2008) assumed that negative body image is significantly associated with non-suicidal self-injury[17] (NSSI).

Moreover, Mojahed, Rajabi, Khanjani and Basharpoor (2018) depicts that positive correlation was found for the self-injurious behavior with borderline personality and alexithymia along with other attributes[18]. This study also focused on finding the role of moderating factors that were borderline personality features and body dysmorphic features on

the association within bully victimization and self-harm. Results in this study highlighted that there is no effect of moderating roles of the borderline personality traits and body dysmorphic traits. Only few studies strengthen the results achieved in this study for borderline personality features as not being a moderator. Although few other previous studies negated these results.

While discussing on the role of second moderator that is body dysmorphic features, similar results were demonstrated. No distinct result was found alike borderline personality traits. Results showed that bully victimization and self-harm were significantly correlated with body dysmorphic features but no moderating role was found. Although, literature review contradicts the results of this study. A study of Muehlenkamp (2012) indicated that body dysmorphia acts as a facilitator/ moderator towards self-injury in individuals[19].

Another approach to this study was to find out the gender differences amid bully victimization, self-ham, borderline personality features and body dysmorphic features. Results showed that males were more prone to bully victimization and self-harm. Females were more inclined towards showing borderline personality features. The previous findings negated the results of this study as the literature suggest self-harm behavior is more common in females than males prior to the causative factors.[20] The present findings also suggested the age differences among the study variables. The analysis showed that bully victimization and self-harm are found more in the age group of 17-19. Results from previous studies reinforced the results of the present study. Research highlighted that various factors initiating self-harm involve school bullying victimization as one of the major factors and is more common among adolescents. [21, 22]

Conclusion

Self-harming behavior is a mutual practice amongst adolescents and early adults, and it occurs when a person intentionally harms oneself in a way that might be lethal. The results showed that bully victimization, self-harm, borderline personality features and body dysmorphic features are significantly correlated. However, borderline personality features and body dysmorphic features plays no role in moderation. Although limited sample size does not allow generalization of the results, but it opens the door for future researchers to study further in this field.

Limitations and Suggestions

Although the research has reached its aim, yet there were some unavoidable limitations need to be acknowledged, restriction of the time and small sample size was one of the issues. The present research study selected university student rather than choosing a clinical sample that may have affected the results regarding the age and gender differences. The future researches should consider taking the large sample including both clinical and non-clinical to increase the chances of find out the differences between demographic variables. The sample may have shown biasness in providing the actual information that could trigger their stressors. This can be minimized by assuring the uncertainty of the respondents and avoiding the use of provocative terms. As the sample belonged to Muslim community, so their religious values and moral beliefs cause hindrance. Sample selection should be extended over other religious communities as well, so that the research findings can be generalized to the whole population.

Implications

This research would help educationists, counselors and parents in analyzing students' behaviors. It will also provide awareness to parents about bully victimization affecting the mental and physical health of the children these days and encourage them to give special attention to their children's social life and involvement in activities such as self-harm. The

findings of the research would provide guidance to future researchers who wish to discover different bullying types that leads to self-harm and other moderating factors that may affect intensity of self-harming behaviors in individuals.

REFERENCES

1. Fehling KB, Kranzler A, Selby EA, Panza E. Non-Suicidal Self-Injury Disorder: the path to Diagnostic Validity and Final Obstacles. Clin Psychol Rev, 2015; 38: 79-91.
2. News Desk. 0.1million cases of Self-harm surface every year. The Express Tribune, 2016.
3. Orpinas, Pamela, Horne, Arthur M, Staniszewski, Deborah. School Bullying: Changing the Problem by Changing the School. School Psychology Review, 2013; 32(3):431-444.
4. Gluck S. Self-Injury, Self-Harm Statistics and Facts. Healthy Place. 2012; website [https://www.healthyplace.com/abuse/self-injury-self-injury-self-harm-satistics-and-fact].
5. Hull M, Patterson E. Self-Harm Statistics and Facts. 2019; website [therecoveryvillage.com/mental-health/self-harm/related/self-harm-statistic/#gref]
6. Brickman LJ, Ammerman BA, Look AE, Berman ME, McCloskey MS. The relationship between non-suicidal self-injury and borderline personality disorder symptoms in a college sample. Borderline Personal Disord Emot Dysregul, 2014; 1-14.
7. Borderline Personality Disorder (BPD). SANE Austrailia. 2016; website [sane.org/information-stories/facts-and-guides/borderline-persoanlity-disorder#factsheet].
8. Nock MK. Why do people hurt themselves? New insights into the nature and functions of self-injury. Curr. Dir. Psychol. Sci. 2009; 18: 78–83.
9. Fisher HL, Gunnell D, Heron J, Lereya ST, Lewis G, et al. Being Bullied During Childhood and the Prospective Pathways to Self-harm in Late Adolescence. Journal of The American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 2013; 52.
10. Gratz K, Tull M. Exploring the relationship between posttraumatic stress disorder and deliberate self-harm: the moderating roles of borderline and avoidant personality disorders. Psychiatry Res,2012; 199(1): 19–23.
11. Dixon G, Gratz K, Katherine L, Tull M. Self-injurious Behaviors in Posttraumatic Stress Disorder: An Examination of Potential Moderators. J Affect Disord, 2014; 166:359–367.
12. Bagge CL, Gratz KL, Muehlenkamp JJ, Tull MT. Body regard as a moderator of the relation between emotion dysregulation and non-suicidal self-injury. Suicide and life-Threatening Behavior, 2013; 43: 479-493.
13. Orbach L. The Role of Body Experience in Self-Destruction. Clinical Child Psychology & Psychiatry, 1996; 1: 607-619.
14. Heath NL, Ross S, Toste JR. Non-suicidal self-injury and eating pathology in high school students. American Journal of Orthopsychiatry, 2009; 79: 83–92.
15. Abidi MA, Waqas M, Zia W. Deliberate self-harm: a local perspective. Journal of Pakistan Psychiatric Society, 2010; 2: 67.
16. Apter A, Bobes J, Carli V, Hadlaczky G, Klomek AB, Snir A et. al. Association between victimization by bullying and direct self-injurious behavior among adolescence in Europe: A ten country study. European Child & Adolescent Psychiatry, 2016; 25(11): 1183–1193.

17. Bjarehed J, Lundh L. Deliberate self-harm in 14 years old Adolescents: how Frequent is it, & is it Associated with Psychopathology, Relationship Variables, & Styles of Emotional Regulation? Cognitive Behavioral Therapy, 2008; 37: 26-37.
18. Basharpoor S, Khanjani S, Mojahed A, Rajabi M. Prediction of Self-Injury Behavior in Men with Borderline Personality Disorder Based on Their Symptoms of Borderline Personality and Alexithymia. International Journal of High-Risk Behaviors and Addiction, 2018.
19. Muehlenkamp JJ. Body regard in non-suicidal self-injury: Theoretical explanations and treatment directions. Journal of Cognitive Psychotherapy, 2012; 26 (40).
20. Beauchamp TL, Childress JF. Principles of Biomedical Ethics. Oxford University Press. 2001.
21. Evans E, Hawton K, Rodham K. Factors associated with suicidal phenomena in adolescents: a systematic review of population-based studies. Clinical Psychology Review, 2004; 24: 957-79.
22. Fergusson DM, Beautrais AL, Horwood LJ. Vulnerability and resiliency to suicidal behaviors in young people. Psychol Med, 2003; 33: 61-73.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Midlife Crisis scale for Pakistani Middle Adulthood Population: Translation and Adaptation of Midlife Challenges Scale

Farah Gillani
Bahria University, Pakistan
Syedafarah36@gmail.com

Dr. Wizra Saeed
Effat University, Saudi Arabia
wizsaeed@effatuniversity.edu.sa

Dr. Muhammad Faran
Bahria University, Pakistan
mfaran.buic@bahria.edu.pk

ABSTRACT

The constructs of midlife challenges are studied across various cultures and are translated and validated according to norms and values of those cultures. There was no translated and validated measure for midlife challenges found according to the Pakistani cultural context. So, the present study was conducted with the aim of developing the Urdu version of Midlife Challenges scale. For this purpose, an English version of Midlife Challenges scale was translated and validated on Pakistani population according to its norms and values. The study was carried out in two phases. In phase I, Urdu translation of Midlife Challenges scale was done by using the Mapi guidelines to do the Forward and Backward translation of the scale items. In phase II, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was done to determine the psychometric properties of the Midlife Challenges scale. A sample of 400 participants including (234 males and 166 females) (M= 6.7, SD= 1.01) with ages (35-50) were taken as a part of this study. By conducting the second order CFA, the psychometric evaluation turned into good reliability and validity estimates of the translated version of Midlife Challenges scale. The result findings showed that Urdu version of Midlife Challenges scale is culturally and linguistically acceptable across the Pakistani population due to its resulting into good psychometric properties. So, the translated version of Midlife Challenges scale can be used as a valid measure of midlife crisis people face across Pakistan and it will help out the researchers to further study and measure the constructs of midlife challenges indigenously.

Keywords: Midlife challenges, Translation, Adaptation, Validation, Middle Adulthood

INTRODUCTION

Wethigton (2000) described the term “midlife challenges’ far broader than the scientific meaning of challenges itself. According to Kim, et. al. (2014), when an individual reach the age of middle adulthood, he experiences various developmental changes which as a result may cause physical, psychological, emotional and social conflicts and he termed them as ‘midlife challenges. Ahrans and Riff (2006) characterized the midlife as the numerous social roles that

people take on when they reach the middle age rather than defining the midlife more by age boundaries. These roles may include a caregiver, a spouse or a partner, a friend, a coworker, a parent, a grandparent, or a sibling. When an individual's roles and responsibilities feel him too overwhelming due to limited social support and available internal resources, a state of psychological and physical distress arise that push an individual into crisis like situation (Kruger, 1994).

High level of stress leads toward more severe midlife challenges. When an individual is faced with a challenging situation, and instead of coping, he responds to the situation with negative appraisal due to the presence of stress then it will determine the severity of midlife crisis. As a result, it will have a direct impact on an individual's physical, psychological and social areas of life (Chang, 2018).

According to Erikson, Gould, Levinson, Vaillant, Neugarten, Jung, Havighurst and Gould's theory of adult development, five common factors or constructs of midlife challenges are job satisfaction, concerns & failures, leisure without Joy, social responsibility, attachment to family, and dissatisfaction with marriage. Job satisfaction is defined as the amount of positive attitude an individual shows toward his job in relation to different job aspects such as pay, work hours, opportunities, bonuses, work environment and management styles (Bopp, Wigley, & Eddosary, 2015). Middle age individuals face many obstacles. Concerns arise when certain obstacles hinder the personal growth or development of an individual. Failure to tackle or deal successfully with these developmental tasks put a negative impact on a person's physical and psychological health (Yaffe & Stewart (1984). According to Lachman (2001), there are multiple roles and responsibilities a middle age adult has in order to balance his various aspects of life such as marriage and family. Due to increased demands and responsibilities given by society leads the individual towards feeling of more negative emotions. Leisure activities are enjoyable, nonwork and voluntary activities that an individual engage with in his free time and these activities showed a wide range of benefits including physical and mental wellness (Fancourt, et. al. 2021). Human beings are social animals and they want to make secure and positive relationship with their family members and significant others. These healthy relationships increase mental wellness and life satisfaction of a person. If an individual has an insecure attachment with his life partner, then it can adversely affect his satisfaction with life. According to researches done on marital relationships during adulthood, by maintaining healthy relation with one's partner, in other words, a happy marriage helps to maintain physical and psychological wellbeing. Satisfied marriages provide a strong social connection during adulthood when one's social circle becomes smaller and partners rely on each other for strong social support (Carstensen, 1992).

Job Satisfaction:

Job is an important component of an individual's living style and their social lives depend on it. The performance of an employee in any organization depends on the level of satisfaction he has with his job. Locke (1976) defined job satisfaction as an enjoyable and positive feeling which is determined through the evaluation of one's experience with his current job. So, job satisfaction shows the positive or negative feelings of an individual and the level of happiness that is associated with his job and workplace (Singh and Jain, 2013).

The factors that affect an individual's satisfaction with job are pay scales, job security, relation with supervisor and co-workers, profit-sharing plans, way of supervision and they all are positively correlated with it (Feinstein and Vondrasek, 2001). Job satisfaction increases as the environment becomes compatible and the performance of the employee also gets better. It is the most essential research topic in the field of organizational psychology (Spector, 1997).

Concerns and Failures

Success and failure put a direct influence on an individual's affect, mood and emotions and also the level of self-esteem to a varying degree depending on how much these events related to success and failure are taken personally (Nummenmaa and Niemi, 2004). According to several research studies, people who set high standards for themselves and meet those standards, they attribute their personal abilities and qualities toward their achievements and successes. On the other hand, people who show high concern for their mistakes make themselves responsible for their failures and attribute it towards their own personal weaknesses. The role of attribution is both in increasing the person's motivation towards achieving his goals and also elevating the level of fear, anxiety, and negative moods.

Leisure without Joy:

Leisure can be defined as a psychological entity that shows how an individual perceives freedom to choose between what to do and what not to do (Shaw, 1985). For many people, leisure is a way of increasing the meaning of life through volunteer work, improving the environment, helping others, serving the religious places that also provides them meaning in life. Spending your leisure time in productive and creative activities provide you a deeper sense of self, happiness, and self-satisfaction (Martela, 2020).

It is a subjective perception or some personal experiences, so, it cannot be always said that leisure is a personal activity that an individual choose to do when a free time left after work. Rather, we can call any activity sometimes be as leisure. There exist individual differences in defining some tasks as leisure activity, for example, watching TV, Child care, or home chores depending on whether a person like or dislike that activity and either it is a good or bad leisure experience (Kubey and Csikszentmihalyi, 2002).

Social Responsibility:

According to personality psychologists, social roles and responsibilities put a direct influence on an individual's level of psychological functioning. In other words, they play a crucial role in the physical and psychological well-being of people and it is evident from researches on illness and aging (Warr & Parry, 1982). A person's level of satisfaction with his ongoing social roles and responsibilities defines his well-being, integrity, and psychological growth. Through this mechanism, basic psychological needs can also be satisfied and it ultimately leads toward better psychological and physical health (Adelmann, 1994).

The degree to which a person feels his or her role authentic, the greater would be the feeling of competency to perform that task. It will also bring betterment in their problem-solving skills and more self-fulfillment and feelings of relatedness. Researches have also revealed that the congruency between self-characteristics and the assigned tasks determine the satisfaction with the role performance (Patrick et al., 2007).

Attachment to Family:

The traditional family approaches describe family systems as consisted of different relational and interacting subsystems that include sibling, parent-child and marital relationships (Blass & Blatt, 1992). Family system theories based on the communication pattern between family members, boundaries between subsystems, and the nature of relationship, for example, warmth vs. harshness; intimacy vs. autonomy (Olson, 2000). Researches have studied three type of family systems, that is, enmeshed families have very thin boundaries and have overflow of

feelings and emotions between parents and children, the second one is disengaged families those are characterized by lack of emotional support between members of the family and have thick boundaries with each other, then comes cohesive families which show a healthy family structure, have both intimacy and feeling of autonomy, in turn, they provide emotional support, individuality, and privacy to each other (Kerig, 2005; Lindblom et al., 2017; Minuchin, 1974).

A family's values, rituals, belief pattern, histories, atmosphere, relational scripts, emotional sharing and ethics all collectively put an influence on family's response to trauma and other life events (Riggs & Riggs, 2011; Walsh, 2007).

Dissatisfaction with Marriage

Relationship satisfaction predicts the marital stability or dissolution of marriage and it is evident through various researches. According to a study conducted in the United States, there was a positive relationship found between marital stability and marital satisfaction (Gager & Sanchez, 2003; Karney & Bradbury, 1995). Studies carried out in Italy, Switzerland and Germany explored certain predictors of divorce in a relationship that included lack of interpersonal competencies and commitment between couples. It also revealed a strong association between dissolution and dissatisfaction in marriage (Rodrigues et. al., 2006).

There is a role of both persistent strain and acute life events and theses have an unpleasant and prolonged effect on marriage (Brown & Harris, 1978). Besides Serious illnesses, economic crisis in a household can also be a major reason of dissolution of marriage. Various strain domains such as children, daily hassle, and finances make the strong association between marital outcomes and strain (Bodenmann & Cina, 2006).

METHOD

The study was carried out in two phases. Phase I was aimed at translation and adaptation of the Midlife Challenges scale. Phase II of the study was to linguistically validate the Midlife challenges scale across Pakistani culture.

Translation of the Midlife Challenges scale

Translation of Midlife Challenges scale (Roozbehani & Dekhordi, 2018) into Target language (Urdu) was carried out by using the standardized procedure of forward and backward translation (Mapi, 2008) for the research purpose. The formal permission was taken from the author to utilize the scale for translation and validation in Pakistan. After the acknowledgement, the unconditional permission was granted by the author, and the translation process was carried out in two steps i.e., forward and backward translation.

Forward Translation

The first step in scale translation was the translation of Midlife Challenges scale from source language (English) to target language (Urdu). For this purpose, two bilingual experts were taken to carry out the forward translation of the scale. The first bilingual expert was a PhD Urdu scholar and the second bilingual expert had a master's degree specialization in Urdu. They were briefed about the purpose of the translation and were given the same instructions i.e., it should be basic, brief and clear and avoid use of any technical word or idiom. They were also instructed to keep the translation easy so that it can be comprehendible for the general population of Pakistan.

A committee of the two bilingual PhD Professors that were subject area specialists was made to compare both forward translations. Each translated item of the scale was examined by the committee members in term of cultural linguistics, conceptual and connotation equivalence, grammar and context and compared it with the original items of the scale. The translations that were expressing the similar connotations and thoughts, and those with the best formatting were selected for each item through the mutual agreement of both committee members. No changes were made by the members related to any word or item in the scale.

Backward Translation

Back translation was conducted to produce good reliability and validity of the scale by comparing the source English language with the targeted English version of Midlife Challenges scale to see the discrepancies. The main aim was to look into cultural, and contextual differences. After the consensus on the forward translation of the items and they become finalized, again two independent bilingual experts were approached for translating the items back into the original language (English). They were different from the forward translators. One translator was an English language teacher and the other one was an English content writer. They did not see the original version of the scale. They were given the same instructions as the forward translators were given for the forward translation.

After obtaining the two back translations, a subject matter expert committee consisted of the similar two Psychology professors reviewed both translations to check the discrepancies between them by checking all the translated items of the scale. Items with precise meaning were selected and the final version of the backward translation scale was then compared with the original version of the scale. Both versions were conveying the same expression and meaning. It was made sure that the target language or the translated version of the Midlife Challenges scale should convey the same concept and contextual meaning as in the source language or original version.

Try out

A sample of 30 participants with their ages ranged between 35-50 years was taken for the purpose of tryout to establish the comprehensibility and understanding of the Midlife Challenges scale's translated version. Sample was consisted of both men and women and they were equally distributed across the sample. The participants were married, had children, and were employed.

Those participants were approached at their places and they were instructed and briefed about the nature and purpose of this research study. The original i.e., English version of the Midlife Challenges scale was distributed among them after obtaining their consent. They were asked to inform about any ambiguity if they found during filling out those forms. After the one-week time period, they were provided with the translated (Urdu) version of the scale. Then the participants were asked to provide their feedback regarding both versions of the scale. They did not find any ambiguity or a major problem in those translations. They understood the contextual and conceptual meaning of all the items.

In final step, statistical evaluation of the scale was done to check out the intercorrelation among the items of the original and translated versions of the scale through performing Pearson product-moment correlation analysis. The Cronbach's alphas of the original and translated version of the Midlife Challenges scale were.72 and .83 respectively while the correlation coefficients of each item on the scale was ranging between .75 to .91.

Validation of the Midlife Challenges scale

Phase II of the study was done to find out the psychometric properties i.e., reliability and validity (convergent and discriminant validity) of the translated version of the Midlife Challenges of the scale to validate the scale across the Pakistani population.

Sample

A sample of 400 individuals including 234 men and 136 women with their ages ranging from 35-50 years (M= 6.7, SD= 1.01) were selected. All the participants were married, had children and were employed. The sample was calculated on the basis of the criteria given by Nunnally & Bernstein (1967) quoted by Wang & Wang (2012) and according to them the widely accepted ration is 10:1 (10 cases per item). Information related to their age, gender, marital status, family system, employment status, and information regarding children was taken on the demographic information sheet. The participants were assessed both through online platform from different cities and at their respective places located in twin cities of Pakistan. Sampling was drawn through purposive sampling technique.

Results:

Confirmatory factor analysis was done on 36 items with five-point Likert scale to determine the factor structure of Midlife challenges scale. Analysis of Moment Structure (AMOS) software version 24.0 was used to validate the factor structure of Midlife Challenges scale by employing Structure Equation Modeling (SEM). Midlife Challenges scale consisted of six sub-factors, named as job satisfaction, concerns and failures, leisure without joy, social responsibility, attachment to family, and dissatisfaction with marriage. The model fit indices of the tested data are shown in table I.

Table 1 Fit indices of First Order Confirmatory Factor Analysis for Midlife Challenges scale

Model	$\chi 2$	*df*	$\chi 2$/df	GFI	CFI	RMSEA	TLF
Initial model	1989.330	449	4.431	.765	.796	.093	.775
Model Fit	1708.4	440	3.2	.89	.90	.07	.92

Note, N=400, GFI = goodness of fit index, RMSEA = root mean square error of approximation, CFI = comparative fit index, df = degree of freedom, $\chi 2$ = chi-square, TLI = Tucker Lewis index

The table 1 is showing the fit indices of the first order Confirmatory Factor analysis (CFA) for the Midlife Challenges scale. The absolute fit of the first order CFA for Midlife Challenges scale was χ^2 (440) = 1708.4. P> .05. The evidence of the poor fit of initial model was depicted by the fit indices of the absolute model fit. According to Hair, et. al. (2010), chi-square test is sensitive to the number of parameters and the size of sample to be estimated in a model. So, the researchers recommend to consider the other indices i.e., CFI, GFI, RMSEA, and, TLI for the evaluation of model fit. The specific criterion is defined by Hu and Bentler (1999) for the relative indices, and according to that, χ^2/df value should be between 0 and 3, TLI, CFI, and GFI value should be .9 or higher that is considered good whereas SRMR and RMSEA values of less than .08 are considered good. The model fit estimates were not falling under the standard criteria mentioned for the descriptive measures of the fit.

So, modification of the initial model was done and covariance was drawn between the error terms of indicators of the latent factors of the Midlife challenges scale. The items of the scale were similar in term of the overall constructs and their context (Kenny, 2011). According to Tomas and Oliver (1999), across the error terms of the indicators within the latent factors, covariances can be drawn between the error terms in survey research. So, only the covariance with value change of 4.0 or greater in a chi-square (Arbuckle, 2012) was drawn. A comparison was done between the absolute and relative fit indices (CFI, GFI, RMSEA, and, TLI) after the covariances were drawn. The value of RMSEA was .07 after drawing the covariances whereas the values of CFI, GFI, and TLI were .90, .91, and .92 respectively. Hence, the indices were good enough, therefore, the model could be generalized to the testing data.

Figure 1 Model fit of first order CFA for Midlife Challenges scale

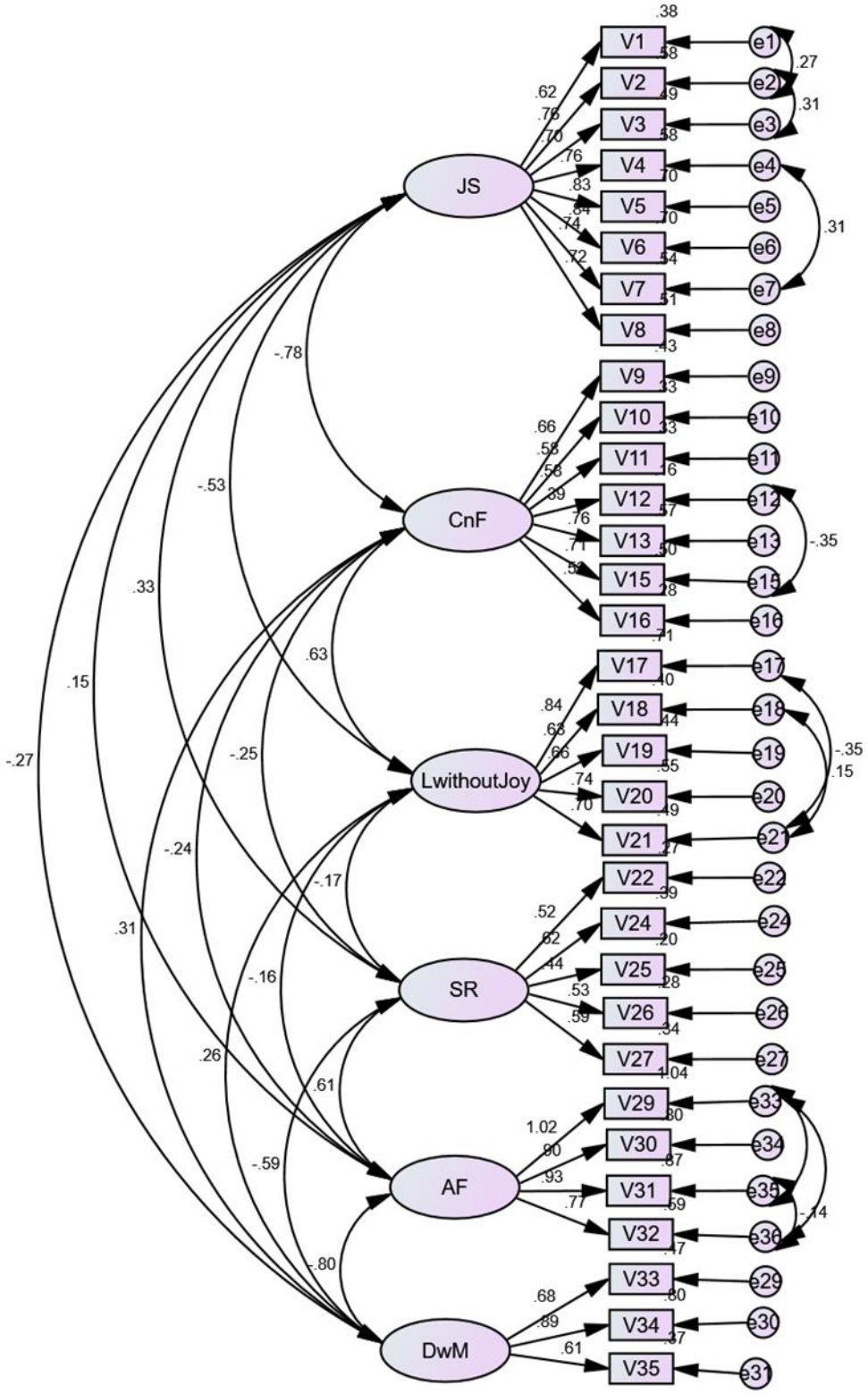

Table 2 First order CFA for constructs of Midlife Challenges scale

Factors	CR	AVE	MSV	χ
JS	0.915	0.574	0.602	
V1				.69
V2				.79
V3				.72
V4				.77
V5				.82
V6				.83
V7				.75
V8				.71
CnF	0.797	0.369	0.602	
V9				.66
V10				.58
V11				.58
V12				.34
V13				.76
V15				.69
V16				.55
LwithoutJoy	0.837	0.508	0.423	
V17				.81
V18				.65
V19				.68
V20				.76
V21				.66
SR	0.677	0.297	0.394	
V22				.51
V24				.60
V25				.46
V26				.54
V27				.60
AF	0.925	0.758	0.613	
V29				.97
V30				.96
V31				.84
V32				.69
DwM	0.775	0.543	0.613	
V33				.66
V34				.90
V35				.61

Note. CR = composite reliability, MSV = maximum shared variance, AVE = Average variance extracted, χ (lambda) = standardized factor loading ≥ .3

To determine the psychometric properties i.e., reliability, discriminant validity and convergent validity of Midlife Challenges scale, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was done. As shown in Table 2, the composite reliability (CR) values of five out of six scale's subfactors was greater than Hair, et al. (2010), criterion of 0.7. On the other hand, the values of average variance extracted (AVE) of five out six subscales were 0.4 or greater. According to Fornell and Larcker's criteria for AVE, it should be greater than 0.5, but AVE value of 0.4 is also acceptable, if composite reliability (CR) value is greater than 0.6 of subscale. So, in this case, convergent validity of the scale's construct is still adequate (Forner and Larcker, 1981).

The factor loadings of the items of Midlife Challenges scale on their respective constructs were examined to assess the convergent validity of the scale. According to Field (2013) and

Tabachnick & Fidell (2013) criteria of .32 for item's loading, 32 out of total 36 items loadings were acceptable because they were meeting the minimum criteria of .32. So, item no. 14, 23, 28 and 36 were discarded from the scale because they were below the minimum threshold established by Filed (2013) and Tabachnick & Fidell (2013). However, the percentage of variance explained by each factor of the scale that is Job Satisfaction (JF), Concerns & Failures (CnF), Leisure without Joy (LwithoutJoy), Social Responsibility (SR), Attachment to Family (AF), and Dissatisfaction with Marriage were 57, 36, 50, 29, 75, and 54 respectively whereas the composite reliability values were ranging from .67 to .91.

Table 3 Descriptive statistics and Forner-Larcker Criterion for the factors of Midlife Challenges Scale

Factors	K	M	SD	DwM	JS	CnF	LwithoutJoy	SR	AF
DwM	3	11.56	2.99	**0.737**					
JS	8	22.19	8.35	-0.273	**0.758**				
CnF	7	21.75	5.99	0.266	-0.776	**0.608**			
LwithoutJoy	5	15.78	4.97	0.251	-0.547	0.650	0.713		
SR	5	9.79	3.54	-0.593	0.319	-0.226	-0.181	**0.545**	
AF	4	7.96	3.99	0.783	0.166	-0.204	-0.141	0.628	**0.871**

Note. concerns and failures (CnF), attachment to family (AF), leisure without joy (LwithoutJoy), job satisfaction (JS), social responsibility (SR), and dissatisfaction with marriage (DwM), k = number of items, M = mean, SD = standard deviation

The data in table no. 3 is showing the examination of discriminant validity in two ways. First, according to Forner and Larcker (1981) criteria, the square root of the average variance extracted (AVE) values for each construct should be greater than the construct's correlation with all other factors of the scale. Second, according to Hair, et al. (2010), the value of average variance extracted (AVE) should be greater than the value of maximum shared variance (MSV) which means the average variance of a factor should be greater than the variance shared by all other factors of the scale. However, the value of AVE was less than MSV, so the evidence of discriminant validity turned out into poor results. Researchers often suggest second order evaluation of the constructs of a scale (Gaskin, 2015; Hair, et al. (2010). So, on all the constructs of midlife challenges scale, second order confirmatory factor analysis was carried out.

Table 4 Fit indices of Second Order Confirmatory Factor Analysis for Midlife Challenges scale

Model	$\chi 2$	*df*	$\chi 2$/df	GFI	CFI	RMSEA	TLI
Initial model	2354.241	457	4.152	.743	.749	.082	.728
Model Fit	2137.5	448	3.1	.90	.92	.069	.89

Note N=400 GFI = goodness of fit index, CFI = comparative fit index, df = degree of freedom, TLI = Tucker Lewis index, RMSEA = root mean square error of approximation, $\chi 2$ = chi-square.

The table 4 is showing the fit indices of the first order Confirmatory Factor analysis (CFA) for the Midlife Challenges scale. The absolute fit for the first order CFA for the Midlife Challenges scale was χ^2 (448) = 2137.5. P> .05. The evidence of the poor fit of initial model was revealed by the fit indices of the absolute model fit. According to Hair, et. al. (2010), chi-square test is sensitive to the number of parameters and the size of sample to be estimated in a model. So, the researchers recommend to consider the other indices i.e., CFI, GFI, RMSEA, and, TLI for the

evaluation of model fit. The specific criterion is given by Hu and Bentler (1999) for the relative indices, and according to that, χ^2/df value should be between 0 and 3, TLI, CFI, and GFI value should be .9 or higher that is considered good whereas SRMR and RMSEA value of less than .08 are considered good. The model fit estimates were not falling under the standard criteria mentioned for the descriptive measures of the fit.

So, modification of the initial model was done and covariance was drawn between the error terms of indicators of the latent factors of the Midlife challenges scale. The items of the scale were similar in term of the overall constructs and their context (Kenny, 2011). According to Tomas and Oliver (1999), across the error terms of the indicators within the latent factors, covariances can be drawn between the error terms in survey research. So, only the covariance with value change of 4.0 or greater in a chi-square (Arbuckle, 2012) was drawn. A comparison was done between the absolute and relative fit indices (CFI, GFI, RMSEA, and, TLI) after the covariances were drawn. The value of RMSEA was .07 after drawing the covariances whereas the values of CFI, GFI, and TLI were .90, .91, and .92 respectively. Hence, the indices were good enough, therefore, the model could be generalized to the testing data.

Figure 2 Model fit of second order CFA for Midlife Challenges scale

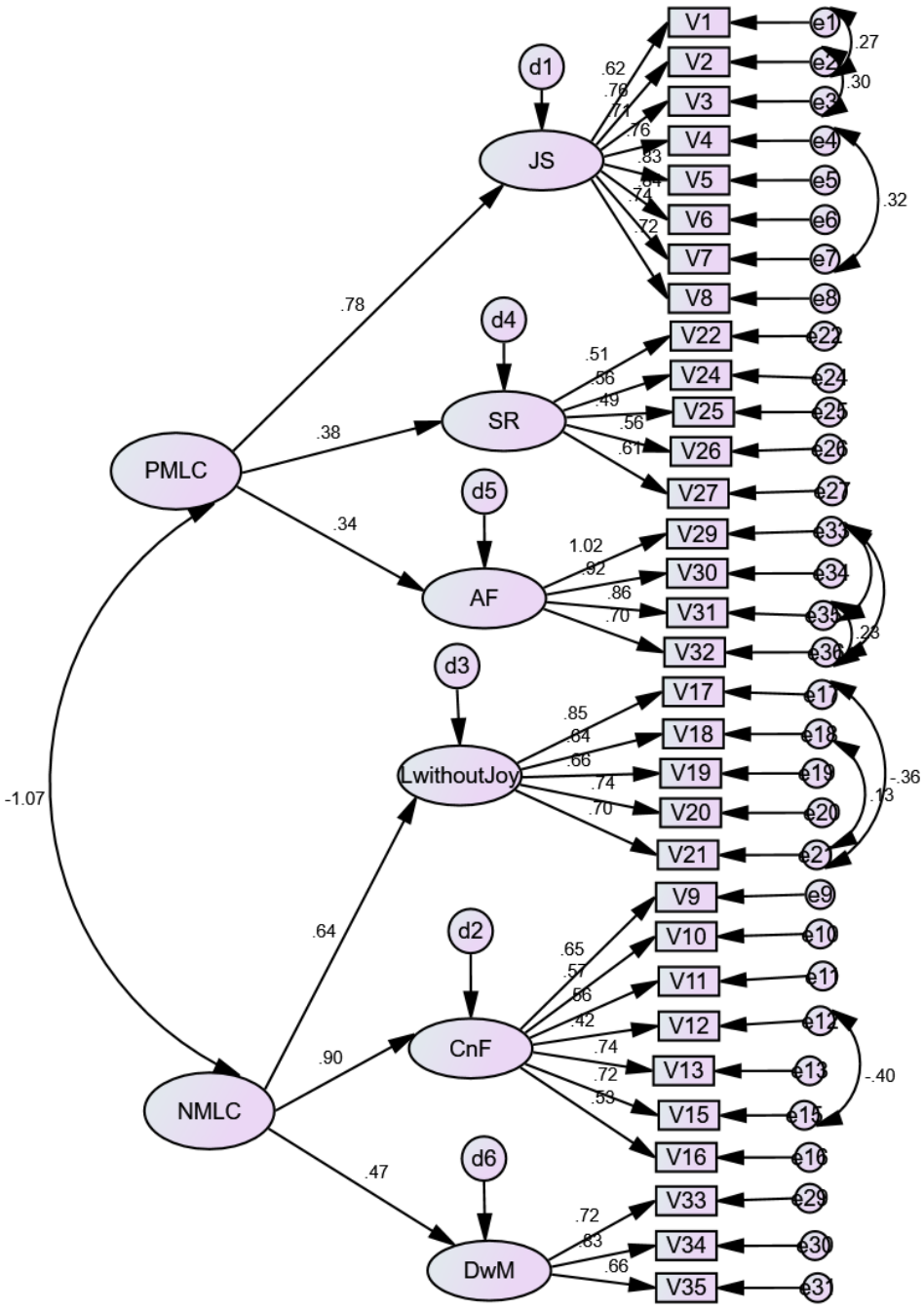

Table 5 Second Order CFA for Midlife Challenges scale

Factors	CR	AVE	χ
PMLC	0.51	0.30	
JS			0.82
SR			0.37
AF			0.30
NMLC	0.69	0.46	
LwithoutJoy			.68
CnF			.91
DwM			.42

Note. LwithoutJoy= Leisure without Joy, SR= Social Responsibility, AVE = Average variance extracted, CR = composite reliability, λ (lambda) = standardized factor loading ≥ .3 MSV = maximum shared variance JS= Job Satisfaction, CnF= Concerns & Failures, NMLC= negative midlife challenges, AF= Attachment to Family, DwM= Dissatisfaction with marriage.

The reliability and convergent validity estimate of the constructs of Midlife Challenges scale turned out to be good after carrying out the second order confirmatory factor analysis (CFA) and their psychometric evaluation was done. According to the criteria given by Hair, et al. (2010), composite reliability value of 0.7 or greater is acceptable, so first factor's composite reliability value was not acceptable. But Hulin, Netemeyer, and Cudeck (2001), composite reliability value of 0.6-0.7 shows an acceptable level of reliability. So, the value of 0.56 of composite reliability of first factor is acceptable. On the other hand, the second factor's composite reliability (CR) value was 0.69 that was close to 0.7, so according to Hair, et al. (2015), composite reliability value of second factor is also acceptable. According to Fornell and Larcker (1981) criteria, the average variance extracted (AVE) was unacceptable but Hair, et al. (2009) stated that in some cases like first time validation of a scale in any cultural context, lambda >=0.5 (AVE > 0.25) can be considered as acceptable. The average variance extracted (AVE) of the second factor was also acceptable because according to Fornell and Larcker (1981) criteria, the value of average variance extracted (AVE) should be greater than 0.5, but the value of 0.4 is also acceptable, if the composite reliability (CR) value is greater than 0.6.

To determine the convergent validity, the factor loadings of scale items on their respective constructs were examined. The factor loadings of both the constructs of Midlife Challenges scale were acceptable according to the minimum acceptable criteria of .32 item loading (Field, 2013; Tabachnick & Fidell, 2013). The percentage of variance explained by the two factors of Midlife Challenges scale were 36 and 40 respectively. The composite reliability (CR), or the reliability coefficients of both factors were .56 and .69 respectively.

Discussion

Midlife Challenges scale consisted of six different factors. First factor is named as Job Satisfaction which included eight items. The second factor is labeled as Concerns and Failures included seven items. The third factor is Leisure without Joy and it included five items. Fourth factor is labeled as Social Responsibility and it is comprised of five items. Fifth factor of Midlife Challenges scale is named as Attachment to Family and it has four items. The last factor is labeled as Dissatisfaction with Marriage and it included three items.

Midlife Challenges scale was linguistically validated across the middle age population of Pakistan. Further, the psychometric evaluation of the scale was carried out which turned into good reliability and validity estimates for the first and second order constructs of Midlife Challenges scale. Composite reliability (Omega Coefficient) which is the most widely used measure of scale reliability overall was used to determine the internal consistency of Midlife Challenges scale. According to Hayes and Coutts (2020), Cronbach's alpha is not an optimal

coefficient to measure the scale's internal reliability. So, McDonald's Omega is an optimal measure for Confirmatory Factor Analysis.

The evidence of validity estimates i.e., average variance extracted (AVE) for convergent validity turned out into good estimates. But the values of maximum shared variance (MSV) to determine the discriminant validity of the scale were not existing in the acceptable ranges given by Hair, et. al., (2010). Moreover, the Fornell and Larcker's criteria to determine the discriminant validity of the scale were also considered **(Fornell and Larcker, 1981).** According to it, the evidence of discriminant validity resulted into poor discriminant validity estimates. So, researchers often suggest to carry out the second order confirmatory factor analysis to evaluate the constructs of the scale **(Gaskin, 2015; Hair, et al., 2010).** Then, the second order confirmatory factor analysis was done and the findings of second order constructs were supported as the values of composite reliability and average variance extracted (AVE) were good enough for the second order constructs of Midlife Challenges scale.

Conclusion

The linguistic validation of Midlife Challenges scale for the first and second order constructs turned into good reliability and validity estimates among the middle age population of Pakistan. Hence, the results show that Urdu version of Midlife Challenges scale can be used in future researches in Pakistan and in other Urdu speaking populations and communities.

Limitations and Recommendations

The Midlife Challenges scale has only been verified on Middle age from few selected areas of Pakistan. Future researches should include the married and working individuals with diverse backgrounds. Secondly, due to small sample size, the norms of the scale could not be established well to make the Midlife Challenges scale psychometrically stronger. Future research studies should consider the administration of Urdu version of Midlife Challenges scale on a larger sample. Other demographic variables such as qualification, socioeconomic status, nature of employment, salary, working hours, duration of marriage, number of children, and religion should also be considered in future studies and psychometric properties of Midlife Challenges scale can be established across these demographic variables.

References

Adelmann, P. K. (1994). Multiple roles and psychological well-being in a national sample of older adults. *Journal of Gerontology.* 49, 277–285.

Ahrens, C. J. C., & Ryff, C. D. (2006). Multiple roles and well-being: Sociodemographic and psychological moderators. *Sex Roles,* 55(11–12), 801–815.

Arbuckle, J. L. (2012). *IBM. SPSS. AMOS. User's Guide*. IBM Corp.

Blass R. B., & Blatt S. J. (1992). Attachment and separateness. A theoretical context for the integration of object relations theory with self-psychology. 47, 189–203.

Bodenmann, G., Charvoz, L., Bradbury, T. N., Bertoni, A., Iafrate, R., Giuliani, C., Banse, R., Behling, J. (2007). The role of stress in divorce: a three-nation retrospective study. *J Soc Pers Rel*, 24, 707–728.

Bopp, T., Wigley, B. J. & Eddosary, M. (2015). Job and Life Satisfaction: The Perspective of Collegiate Head Coaches. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 10: 1025-1037.

Carstensen, L. L. (1992). Social and emotional patterns in adulthood: Support for socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging,* 7(3), 331–338.

Chang, H. K. (2018). Influencing factors on mid-life crisis. *Korean J. Adult Nurs,* 30, 98–105.

Fancourt, D., Aughterson, H., Finn, S., Walker, E., Steptoe, A. (2021). How leisure activities affect health: a narrative review and multi-level theoretical framework of mechanisms of action. *Lancet Psychiatry.*

Feinstein, A. H. & Vondrasek, D. (2001). "A study of relationship between job satisfaction and organizational commitment among restaurant employees," *Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Science*, 1 (4), 1–20.

Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). London, UK: Sage.

Fornell and D. F. Larcker, "Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error," *Journal of marketing research,* 39-50, 1981.

Gager, C. T., & Sanchez, L. (2003). Two as one? Couples' perceptions of time spent together, marital quality, and the risk of divorce. *J Fam Issues.* 24, 21–50.

Gaskin, J. (2015), *SEM Boot Camp 2015 Day 2-CFA-Afternoon*, Gaskination's Statistics.

Hair, J. D., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (2010). *Multivariate Date Analysis (7th. Ed.)*. New Jersey: Prentice Hall.

Hayes, A. F., & Coutts, J. J. (2020). Use Omega Rather Than Cronbach's Alpha for Estimating Reliability. *Communication Methods and Measures*, 14(1), 1-24.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes In Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. Structural Equation Modeling. *A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

Hulin, C., Netemeyer, R., and Cudeck, R. (2001). Can a Reliability Coefficient Be Too High? *Journal of Consumer Psychology*, 10 (1), 55-58.

Karney, B. R. & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: a review of theory, method, and research. *Psychol Bull*, 118:3–34.

Kenny, D. A. (2011). *Correlated Errors. Respecification Of Latent Variable Model.*

Kerig P. K. (2005). *Revisiting the construct of boundary dissolution*, 5, 5–42.

Lindblom, J., Flykt, M., Tolvanen, A., Vänskä, M., Tiitinen, A., Tulppala, M., & Punamäki, R. L. (2014). *Dynamic family system trajectories from pregnancy to child's first year*. 76(4), 796–807.

Kim, E.Y., et. al. (2014). The effects of subjective health status, climacteric symptoms and coping behaviors of office workers men on mid-life crisis. *Korean J. Stress Res*, 22, 77–86.

Kruger, A. (1994). The midlife transition: Crisis or chimera? *Psychological Reports*, 75(3), 1299- 1304.

Kubey, R., and Csikszentmihalyi, M. (2002). Television addiction is no mere metaphor. *Sci. Am.* 286, 74–80.

Lachman, M. E. (2001). *Handbook of midlife development*. New York: Wiley.

E. Locke, "*The nature and causes of job satisfaction,"* in Hand Book of Industrial and Organizational Psychology, M. D. Dunnette, Ed., 1297–1349, Rand McNally, Chicago, IL, USA, 1976.

Mapi Research Institute (2008). *Mapi Guidelines for Translation.*

Martela, F. (2020). *A Wonderful Life: Insights on Finding a Meaningful Existence*. New York: Harper Design.

Minuchin S. (1974). *Cambridge*, MA: Harvard University Press.

Nummenmaa, L., and Niemi, P. (2004). Inducing affective states with success-failure manipulations: a meta-analysis. *Emotion*, 4, 207–214.

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1967). *Psychometric Theory (Vol. 226)*. New York, NY: McGraw-Hill New York: Norton.

Olson D. (2000). Circumplex model of marital and family systems. 22, 144–167.

Patrick, H., Knee, C. R., Canevello, A., Lonsbary, C. (2007). The role of need fulfillment in relationship functioning and well-being: A self-determination theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*. 92, 434–457.

Riggs S. A., & Riggs D. S. (2011). *Risk and resilience in military families experiencing deployment: The role of the family attachment network*. 25(5), 675–687.

Rodrigues, A. E., Hall, J. H., Fincham, F. D. (2006). *What predicts divorce and relationship dissolution?* In: Fine MA, Harvey JH, editors. Handbook of divorce and relationship dissoluion. New York: Taylor and Francis Group, 85–112.

Roozbehani, M. & Dehkordi, A. (2018). Construction and validation of Iranian midlife challenges scale. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry*, 9(6), 640-646.

Shaw, S. (1985). The meaning of leisure in everyday life. *Leis. Sci.* 7, 1–24.

Singh J. K. and M. Jain, (2013). A study of employees' job satisfaction and its impact on their performance. *Journal of Indian Research*, 105–111.

Spector, P. E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Causes, and Consequences*, SAGE, Thousand Oaks, CA, USA.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th ed.)*. Boston, MA: Pearson.

Tomás, J. M., & Oliver, A. (1999). Rosenberg's Self-Esteem Scale: Two Factors or Method Effects. Structural Equation Modeling: *A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 84-98.

Warr, P., Parry, G. (1982). Paid employment and women's psychological well-being. *Psychological Bulletin*, 498–516.

Walsh F. (2007). *Traumatic loss and major disasters: strengthening family and community resilience*. 46(2), 207 –227.

Wang, J., & Wang, X. (2012). *Structural Equation Modeling: Applications Using Mplus*. Hoboken, NJ: Wiley, *Higher Education Press*. https://doi.org/10.1002/9781118356258

Wethington, E. (2000). Expecting stress: Americans and the "midlife crisis". *Motivation & Emotion*, 24(2), 85-101.

Yaffe, M. J., & Stewart, M. A. (1984). The problems and concerns of middle age. Canadian family physician. *Medecin de famille canadien*, 30, 1089–1093.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Suggestions for the Use of Neuromarketing Approach in Health Tourism

Nöropazarlama Yaklaşımının Sağlık Turizminde Kullanılmasına Yönelik Öneriler

PhD.Student. Şennur AŞIKOĞLU
Alanya Alaaddin Keykubat University
215424011@ogr.alanya.edu.tr
ORCİD: 0000-0002-8218-63333

Assoc.Prof.Dr. Davut KARAMAN
Alanya Alaaddin Keykubat University
davut.karaman@alanya.edu.tr
ORCİD: 0000-0001-9097-3460

ABSTRACT

Neuromarketing; It is a field of marketing that taken advantage of subconscious mechanisms and the measurement of neural signals detected with neurophysiological devices in determining the factors affecting customer preferences, motivations and decisions aimed at creative advertising, product development, sales, and pricing. Traditional marketing researches are implemented using methods that measure the conscious reactions of consumers, and subconscious reactions and motivations are overlooked. It is reported that failure to take subconscious reactions into account causes the differences between consumers' expected behaviours and actual behaviours to be unpredictable, and the expected level of success from the prepared advertisements and products not to be achieved. According to the Triple Brain Model told in neuromarketing research; The new brain is dominant in thinking, processing rational data, the midbrain is dominant in processing emotions and gut feelings, and the old brain is dominant in decision-making. Scientific research conducted in recent years claims that, although old brain and new brain interaction occurs during decision making, our brain is under the control of the "primitive" brain that works unconsciously. These studies report that 95% of purchasing decisions are made subconsciously through different neural and cerebral mechanisms in the consumer's brain, especially in the emotional field.

Health tourism is transnational travel to use from health services. It is known that health tourists reach service providers that will meet their expectations mostly through web technologies and make their decisions about receiving the service online through web pages. Due to high foreign exchange earnings and international competition, health tourism is highly encouraged by the state in Turkey. However, the targeted figures have not been reached yet. It is thought that neuromarketing applications will make significant contributions to the development of health tourism.

In this conceptually planned study, the qualitative research method was preferred because its exploratory and narrative patterns were suitable for the structure of the study. Within the scope of information compiled from neuromarketing research in the literature, the focus is on suggestions on how to include neuromarketing stimuli that affect the old brain and the person's decision-making process on the web pages of health tourism service providers.

Key Words: Health tourism, marketing, neuromarketing, consumers' behaviours.

ÖZET

Nöropazarlama; yaratıcı reklamcılık, ürün geliştirme, satış ve fiyatlandırmaya yönelik müşteri tercihlerini, motivasyonlarını, kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde bilinçaltı mekanizmalardan, nörofizyolojik cihazlarla tespit edilen sinirsel sinyallerin ölçümünden yararlanılan bir pazarlama alanıdır. Geleneksel pazarlama araştırmaları tüketicilerinin bilinçli tepkisini ölçen yöntemlerle yapılmakta, bilinçaltı tepkileri ve motivasyonları gözden kaçırılmaktadır. Bilinçaltı tepkilerin dikkate alınmamasının tüketicilerin beklenen davranışları ile gerçekleşen davranışları arasındaki farkın öngörülememesine, hazırlanan reklam ve ürünlerden beklenilen başarı düzeyinin elde edilememesine neden olduğu bildirilmektedir. Nöropazarlama araştırmalarındaki Üçlü Beyin Modeline göre; yeni beyin düşünme, rasyonel verileri işleme, orta beyin duyguları ve içten gelen hisleri işleme, eski beyin karar vermede etkindir. Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar, karar verme sırasında eski beyin ve yeni beyin etkileşimi oluşsa da beynimizin, bilinçdışı çalışan "ilkel" beynin kontrolü altında olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışmalar, satın alma kararlarının %95'inin tüketicinin beyninde, özellikle duygusal alanda, farklı sinirsel ve beyinsel mekanizmalar aracılığıyla bilinçaltında verildiğini bildirmektedir.

Sağlık turizmi, sağlık hizmetlerinden faydalanmak amacıyla ulus aşırı seyahat edilmesidir. Sağlık turistlerinin beklentilerini karşılayacak hizmet sunuculara çoğunlukla web teknolojileri yoluyla ulaştıkları ve hizmeti alma kararlarını web sayfaları yoluyla çevrimiçi olarak yaptıkları bilinmektedir. Yüksek döviz getirisi ve ülkelerarası rekabet nedeniyle Türkiye'de de sağlık turizmi devlet tarafından üst düzeyde teşvik edilmektedir. Ancak hedeflenen rakamlara henüz ulaşılamamıştır. Nöropazarlama uygulamalarının sağlık turizminin gelişmesine önemli katkılar sağlayacağı düşülmektedir.

Kavramsal olarak planlanan bu çalışmada; nitel araştırma yönteminin, keşfedici ve anlatı desenleri çalışmanın yapısına uygun olması nedeniyle tercih edilmiştir. Alanyazındaki nöropazarlama araştırmalarından derlenen bilgiler kapsamında, sağlık turizmi hizmet sunucularının web sayfalarında eski beyini ve kişinin karar alma sürecini etkileyen nöropazarlama uyaranlarına nasıl yer verileceğine yönelik önerilere odaklanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sağlık turizmi, pazarlama, nöropazarlama, tüketici davranışları.

GİRİŞ

Pazarlama bilimi son yıllarda çok hızlı gelişip değişmesiyle dikkat çekmektedir. Ürünler, hizmetler, fikirler, siyasetçiler, sanatçılar, ülkeler, şehirler gibi birçok olgunun pazarlama stratejileri kullanılarak hedef kitlelere sunulduğu bilinmektedir. Yirminci yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde pazarlama stratejileri, pazarlanandan ziyade müşteri odaklı olma, müşteri istek, ihtiyaç ve beklentilerini tespit etme yönünde evrilmiştir. Bu kapsamda yürütülen pazarlama araştırmalarında tüketici duyguları anketler yoluyla ölçülerek veriler toplanmış ve bu verilerden yararlanılarak yapılan değerlendirmeler sonucunda stratejiler belirlenmiştir. Ancak, anket ve mülakat yoluyla veri toplanırken kişilerin çoğunlukla gerçek düşüncelerini açıklamadığı, bazı kişilerin ise kendilerini ifade edemediği bilinmektedir. Bilinçaltı tepkilerin ve motivasyonların dikkate alınmamasının tüketicilerin beklenen davranışları ile gerçekleşen davranışları arasındaki farkın öngörülememesine, hazırlanan reklam ve ürünlerden beklenilen başarı düzeyinin elde edilememesine neden olduğu bildirilmektedir (Nyoni & Bonga, 2017, s. 18). Tüketicilerin satın alma kararının her zaman akılcı düşünceler sonucunda verilmediği, içgüdüsel olarak, duygulara göre verildiği, %95'inin bilinçaltında oluştuğu iddia edilmektedir.

Bu iddia, pazarlama araştırmacılarını nörobilimsel yöntemlerle veri toplamaya yöneltmiş ve nöropazarlama anlayışını ortaya çıkarmıştır (Chavaglia, Filipe, & Ramalheiro, 2013, s. 41).

Dijital çağ olan 21. Yüzyılda, pazarlama mesajı ile karşılaşan müşterinin davranış analizi, nörofizyolojik cihazların kullanıldığı nörobilimsel teknikler yoluyla yapılmaya başlanılmıştır. Pazarlama mesajı ile karşılaşan bireyin tepkilerinin ve zihinsel durumunun, nörobilim, nörofizyoloji ve psikofizyoloji bulguları olarak tespit edilmesi, değerlendirilmesi, incelenmesi ve pazarlama alanında kullanılmak üzere kaydedilmesi nöropazarlama olarak tanımlanır. Nöropazarlama yöntemiyle bireyin bir reklama, ürüne veya hizmete karşı bilinçli veya bilinçaltı gerçek tepkileri ve düşünceleri ortaya çıkarılabilmektedir. Nöropazarlama, nöroloji, davranışsal nörofizyoloji, gelişimsel biyoloji, psikoloji, sosyoloji, pazarlama, iktisat, davranışsal iktisat ve bilişsel bilimlerden yararlanılan multidisipliner bir alandır (Akıllıbaş & Ceylan, 2019, s. 46). Bu alanın tüketicilerin bir satın alma kararıyla karşılaştıklarında hangi faktörleri göz önünde bulundurduklarının anlaşılması konusunda gerekli verileri sağlayarak, başarılı reklam, tanıtım, iletişim ve satış stratejileri geliştirilmesini olanaklı hale getirdiği bildirilmektedir (Bočková, Škrabánková, & Hanák, 2021, s. 51) .

Sağlık turizmi, bireyin yaşadığı yerden başka yerlere sağlık amacı güden herhangi bir nedenle seyahat etmesi olarak bilinir. Bu hareket uluslararası olduğunda, uluslararası hizmet ticareti olarak ülkelere önemli ekonomik getiriler sağlar. Türkiye'de sağlık turizmi tanımları ve uygulamadaki kuralları Resmi Gazete 'de yayımlanan Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiştir (2017, 13 Temmuz, Md.4d).

Uluslararası sağlık turizmi döviz kazandırıcı sektörlerin başında gelmektedir bir sağlık turisti normal turiste göre gittiği ülkeye 3-10 kat döviz kazandırmaktadır. Bu alanda sözü geçen tüm ülkeler gibi Türkiye'de bu alana kamu sektöründe ciddi yatırımlar yapmakta, özel sektörü desteklemek amacıyla devlet destek ve teşvikleri vermektedir (Tengilimoğlu, 2021, s. 9). Hızla büyüyen ve 500 milyar dolara ulaşan sektördeki payını artırmak hevesi ile çalışmalarını yoğun olarak sürdüren Türkiye'de, ülkenin sağlık altyapısı ve potansiyeli dikkate alınarak belirlenen stratejik hedeflere henüz ulaşılamamıştır (Arı, 2022, s. 581). Türkiye'de turizm sektöründe yeni pazarlama yöntem ve stratejilerinin etkili bir şekilde kullanılmadığı, sektörel başarı hedeflerine ulaşmada güncel pazarlama tekniklerinin kullanılmasının önemli olduğu bildirilmektedir (Çokal & Büyükkuru, 2018, s. 54).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de sağlık turizmi sektörünün sahip olduğu potansiyele yakışır hedeflere ulaşmasında nöropazarlama teknikleri ile yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan nöropazarlama prensiplerinin kullanılmasının önemini literatüre dayanarak kavramsal olarak vurgulamaktır.

Nöropazarlama alanı henüz emekleme aşamasında olduğundan, bu konuda yapılan deneysel çalışmaların sayısı da azdır. Nöropazarlama araştırmalarında kuramsal altyapının hazırlanmasında psikiyatri, psikoloji, sosyoloji, nörobilim, nöroekonomi, karar teorisi alanlarının multidisipliner çalışmasının gerekmesi, kullanılan nörofizyolojik ölçüm cihazlarının maliyetlerinin çok yüksek olması, cihazlardan toplanan verilerin ayıklanmasında, incelenmesinde ve yorumlanmasında deneyimli uzmanlara ihtiyaç duyulması, çalışmanın hedef grubu olarak seçilen kişilerin nörofizyolojik cihaz ölçümlerine çekimser yaklaşması ve etik ihlallere açık bir alan olabileceğine yönelik uyarılar bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıları kısıtlayan en başat nedenler olarak sıralanabilir (Alsharif, Zafir Md Salleh, Baharun, Abuhassna, & Alsharif, 2022, s. 742).

Kavramsal olarak planlanan bu çalışmada, çalışmanın yapısına uygun olması nedeniyle nitel araştırma yönteminin, keşfedici ve açıklayıcı desenleri tercih edilmiştir (Subaşı & Okumuş, 2017, s. 422). Nitel araştırma süreci, araştırmacıların yeni bilgileri keşfetmesine, yeni yöntem

ve yaklaşımlar ortaya koymasına, araştırmanın önemini ve etkisini vurgulayacak yeni düzenlemeler yapabilmesine imkân sağlayan esneklikleri araştırmacılara sunmaktadır.

Nitel araştırmanın keşfedici yaklaşımı, yeni ve az çalışılmış araştırma konularının tanımlanmasında, açıklanmasında, yeni bilgilerle konunun ayrıntılarının ortaya çıkarılmasında pratik bir yaklaşımdır (Baltaci, 2019, s. 371). Keşfedici araştırmalar bir problemin ön çalışmasıdır, problemleri ortaya koymak, kavramları netleştirmek, açıklamalar toplamak, hipotezler geliştirmek için kullanılabilir. Ancak keşfedici çalışmalarda, hipotezleri test etmeye ve kesin sonuçlar bulup genellemeye çalışılmaz (Swaraj, 2019, s. 666).

Bu çalışmada Google scholar veri tabanı kullanılarak "nöropazarlama" "neuromarketing" anahtar kelimeleri aranmış, ulaşılan makaleler incelenmiştir. Ayrıca akademik olmayan makalelerden, bloglardan, nöropazarlama şirketlerinin web sitelerinden, YouTube platformunda bulunan eğitim, tanıtım videolarından, nöropazarlama ile ilgili tanıtıcı bilgileri araştırmak, öğrenmek amacıyla eklektik bir yaklaşımla yararlanılmıştır.

Nöropazarlama alanına yönelmiş pazarlama pratisyenlerinden, teorisyenlerinden ve araştırmalarından derlenen bilgiler çalışma kapsamında değerlendirilmiş, sağlık turizmi hizmet sunucularının web sayfalarında eski beyini ve kişinin karar alma sürecini etkileyen nöropazarlama uyaranlarına nasıl yer verileceğine yönelik önerilere odaklanılmıştır.

Çalışmanın, nöropazarlama kavramının keşfedilmesi, açıklanması, sektörde ve alan yazındaki çalışmalarda kullanılmasına yönelik ilginin oluşturulması açısından önemli bir boşluğu dolduracağını söylemek mümkündür.

1. SAĞLIK TURİZMİ

Sağlık turizmi, bireyin yaşadığı yerden başka yerlere sağlık amacı güden herhangi bir nedenle seyahat etmesi olarak bilinir. Bu hareket uluslararası olduğunda, ülkelere önemli ekonomik getiriler sağlar. Hızla büyüyen, döviz getirisi yüksek olan, ülkeler arası rekabetin yoğun olduğu uluslararası hizmet ticaretidir (Omay & Cengiz, 2013, s. 425). Global Wellness Enstitüsüne göre, sağlık turizmi; medikal turizm ve wellness turizmi olarak iki ana başlık altında incelenebilir. Medikal turizm tanı, cerrahi veya farmakolojik tedavi, tıbbi önlem ve rehabilitasyon gibi kanıta dayalı tıp uygulamalarının tıp uzmanları tarafından, hastane veya sağlık tesislerinde sunulması olarak tanımlanır. Wellness turizminin ise sağlığın iyileştirilmesi, hastalıkların önlenmesine yönelik yaşam tarzı geliştirilmesi ile ilgili bütün destek faaliyetlerini, yaşlı ve engelli rehabilitasyonunu da kapsadığı söylenebilir (Chatterjee & Datta, 2023, s. 15).

Sağlık hizmeti almak amacıyla ulus aşırı seyahat etme motivasyonları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin vatandaşları döviz kur farkından kaynaklanan düşük maliyet avantajından yararlanmak, uzun bekleme sürelerinden kaçınmak ve etnik, geleneksel ve alternatif tıp uygulamalarını deneyimlemek amacıyla gelişmekte olan ülkelere gitmektedirler. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke vatandaşları ise güncel bilimsel bilgi ve modern teknolojiye ulaşmak ve gizlilik, güvenlik ihtiyacını karşılamak ve kaliteli sağlık hizmeti almak amacıyla gelişmiş ülkelere gitmektedirler (Kuşat & Esen, Eda, 2022, s. 40). Bunlara ek olarak bulunulan ülkenin sağlık mevzuatındaki kısıtlamalar nedeniyle ötenazi, estetik operasyonlar, kürtaj, genetik müdahale, tüp bebek, cinsiyet değiştirme ameliyatlarının yapılamaması ve bazı ülkelerdeki sigorta kapsamlarının kısıtlamaları sağlık turizmi hareketinin nedenleri olarak sıralanmaktadır (Çam & Çılgınoğlu, 2021, s. 200). Ayrıca sağlık turizmi hizmetlerinden yararlananların tavsiyeleri, reklam ve tanıtım faaliyetleri, vize ve ulaşım kolaylıkları (Ekiyor & Gök, 2022, s. 6), yasaklı madde ve davranışsal bağımlılıkların tedavisi gibi niş alanlara odaklanılmasının da talep oluşumunda etkili olduğu bildirilmiştir (Aşıkoğlu & Övey, 2022, s. 52).

Gelişmekte olan ülkeler için turizm gelirleri dış ticaret açığının kapatılmasında önemli bir yer tutmakta, ihracat gelirleri içerisinde payları önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır (Kayakuş, Erdoğan, & TerziOğlu, 2023, s. 29). Sağlık turizminin diğer turizm çeşitlerine göre daha fazla gelir getirdiği bilinmektedir. Sıradan bir turizm faaliyetinde bir turist 600-700 dolar civarında döviz bırakırken, bir sağlık turistinin 2000 dolardan başlayan ve 20.000 dolara kadar yükselebilen miktarda döviz bıraktığı bildirilmektedir (Tengilimoğlu, 2019, s. 61). Bazı özel tıbbi girişimler ve nadir hastalıklarda bu rakamın çok yüksek meblağlara kadar çıkabileceği bildirilmiştir (Balıktay, 2021, s. 54). Bu rakamların net olmadığı bilinmekte ve sağlık turistlerinin talepleri her geçen gün artmaktadır. Sektöre güvenilir veriler sunan Patients Beyond Borders web sitesine göre dünyada medikal turizm pazarı %15-25 oranında büyümektedir ("PBB", 2023). Glasgow Research & Consulting verilerine dayanarak üç yıl içinde küresel medikal turizm pazarının 180 milyar doları bulmasının beklendiği ifade edilmektedir. Pazarın, 2023 yılında 120 milyar dolar olacağı ve 44 milyon kişinin bu amaçla seyahat edeceği vurgulanmaktadır (Tutgun & Künç, 2023, s. 1773). Global Wellness Enstitüsü tarafından sağlıklı yaşam (wellness) turizminin daha hızlı büyüyeceği (yıllık %20,9 büyüme) ve pazarın 2025'te 1,1 trilyon dolara ulaşacağını öngörülmektedir ("GWI", 2023).

USHAŞ (Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi) tarafından TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine dayanılarak yapılan açıklamada, 2022 yılında toplam 1.258.382 kişinin sağlık hizmeti almak için Türkiye'ye geldiği ve 2.119.059 dolar tutarında gelir elde edildiği bildirilmiştir. İçinde bulunulan 2023 yılının ilk altı ayında toplam 746.290 sağlık turisti hizmet almak için Türkiye'ye gelmiş ve 1.033.942 dolar gelir kaydedilmiştir ("USHAŞ", 2023). Bu verilere göre 10. ve 11. Kalkınma Planı ve Termal Turizm Master Planı hedeflerine medikal turizm alanında yaklaşılmış olsa da yaşlı, engelli ve termal turizmde hedeflerin çok gerisinde kalındığı görülmektedir (Arı, 2022, s. 582).

Wellness turizmi kapsamında olan yaşlı, ileri yaş, engelli ve termal (SPA) turizm türlerinin, sedanter yaşam tarzı kaynaklı rahatsızlıklar ve yaşlanan dünya nüfusu nedeniyle medikal turizmden daha çok talep gördüğü bildirilmektedir. Dünya nüfusu yaşam sürelerindeki artış ve doğum oranlarındaki düşüş nedeni ile giderek yaşlanmaktadır, 2020 yılında 65 yaş ve üzeri kişiler nüfusun %9,3'ünü oluşturmaktayken bu oranın 2050 yılında %16'ya çıkmasının beklendiği açıklanmıştır (İbili, İlhanli, Zayim, & Yardımcı, 2023, s. 60). Harcanabilir gelirlere ve bolca zamana sahip, turistik amaçlı gezme, eğlenme aktivitelerinde sağlıklı yaşam kriterlerine uygunluk beklentisi olan bu grup turizmde yeni bir pazar segmenti oluşturmuştur (Zielińska-Szczepkowska, 2021, s. 3). Bu pazar "yeni sağlık hizmetleri pazarı" olarak adlandırılırken, medikal turizm pazarı "hastalık pazarı olarak" adlandırılmaktadır. Medikal turizmin turistik amaçtan uzak olduğu tıbbi müdahale planı tarafından şekillendirildiği belirtilmektedir. Refah, daha iyi olma, rahatlama, şımartılma, lüks beklentisi ile seçilen özel bir destinasyona, farklılaştırılmış bir hizmet almak amacıyla giden yüksek gelirli turistlerin, diğer turistlere göre yolculuk başına çok daha fazla harcama yaptıkları bildirilmektedir (Plzáková & Crespo Stupková, 2019, s. 3).

Türkiye wellness turizmi alanında, yaşlı, engelli, termal, spa, ileri yaş turizminde hedeflerinin oldukça gerisinde kalmıştır (Arı, 2022, s. 582). Zengin doğal kaynaklara ve üst düzey tesislere sahip olan Türkiye'nin, hedeflerinin gerisinde kalınmasına neden olan faktörler arasında yabancı dil bilen sağlık personeli sayısının azlığı, eksik, plansız reklam ve tanıtım faaliyetleri (Janalipour Jenizeh & Ersöz, 2023, s. 192), hedef kitleye yönelik imaj oluşturacak tanıtım kampanyaları yapmaması, standart tanıtımları tüm ülkelere dağıtması sıralanmaktadır (Uner vd., 2023, s. 1181). Sağlık turizminde ve turizmde başta gelen ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, İngiltere, Kolombiya ve Almanya'nın turizm destinasyonlarının tanıtımına yönelik stratejiler uygulanması konusunda, imaj ve marka konumlandırmada nöropazarlama

teknikleri kullandıkları ve sonuçları başarılı olarak deneyimledikleri bildirilmiştir (Lazo, Alfonso, & Vallin, 2023, s. 346).

2. NÖROPAZARLAMA

Pazarlama dünyasında, tüketicilerden bilinçleri dahilinde toplanan verilere dayalı yapılan araştırmaların sonucunda planlanan, ürün, reklam, pazarlama ve satış stratejilerinin hedeflenen başarıya ulaşamaması, satın alma kararı davranışlarını inceleyen alternatif yöntemlerin geliştirilmesi zorunluluğunu doğurmuştur (Nyoni & Bonga, 2017, s. 18). Bu zorunluluk üzerine, insan davranışlarının ekonomik yönünü araştıran ekonomistler, insan beyni tarafından bilinçdışı mekanizmalar ile kontrol edilen karar verme süreçlerinin nörofizyolojik cihazlar kullanılarak ortaya çıkarılmasını sağlayan nöroekonomi disiplinini geliştirmişlerdir (Chavaglia vd., 2013, s. 39). Nöropsikolojik süreçlerin oluşturduğu nörofizyolojik tepkilerin, elektrofizyolojik, nörofizyolojik cihazlarla ölçülen verilerinin, pazarlamanın etkinliğinin artırılması ve yönetim uygulamalarında kullanılması nöropazarlama disiplini oluşturmuştur (Bočková vd., 2021, s. 47). Nöropazarlama ve nöroekonomi disiplinleri, piyasada ürün ve hizmetlerin alınıp satılması sürecinde tüketicinin beş duyusunun bilinçdışı olarak etkili olduğunu ve satın alma kararının verilmesinden sonra rasyonel gerekçelendirmenin yapıldığını iddia etmektedirler (Chavaglia vd., 2013, s. 41).

Nöropazarlama terimi kullanılmasa da 1970'lerde başlayan, reklamları izleyen deneklerin gözbebeğinin büyüme boyutlarını izleyen (Pupillometri) çalışmalar, galvanik cilt tepkisi, göz takibi ve 1980'lerdeki EEG (elektroensefalografi) çalışmaları, günümüzde kullanılan nöropazarlama tekniklerine çok yakın uygulamalardır. Harvard Üniversitesi İşletme Profesörü Gerald Zaltman tarafından 1990'lı yıllarda Pozitron emisyon tomografisi (PET) ve fonksiyonel magnetik rezonans görüntüleme (fMRI) yöntemi ile nörogörüntüleme çalışmaları yapılmaya başlanılmıştır (Levallois, Smidts, & Wouters, 2021, s. 6). "Nöropazarlama" terimi ise ilk defa Ale Smidts tarafından 2002 yılında kullanılmıştır (Bočková vd., 2021, s. 47). Smidts, nöropazarlamanın amacının, beyindeki süreçlerin doğrudan ölçümlerini teori oluşumu ve uyaran gelişimine dahil ederek, müşteriyi ve müşterinin pazarlama uyaranlarına tepkisini anlamak ve etkili pazarlama uyaranları tasarlayarak pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini artırmak olduğunu bildirmiştir (Smidts, 2002, s. 29). Nöropazarlama araştırmalarının mağaza ziyaretlerindeki deneyimlerin izlenmesi, ticari testler, reklam testleri, fon müziklerinin etkisi, slogan belirleme, web sitesi tasarımı ve kullanışlılık testleri, ürün şekil ve ambalajlarını tasarımları, film ön izlemeleri, videodaki önemli noktaların belirlenmesi, uyaranların dikkat çekip çekmediği ve hangisinin önce fark edildiğinin belirlenmesi gibi konularda güvenilir veriler ortaya çıkardığı bildirilmiştir (Sadedil & Tüzel Uraltaş, 2018, s. 259).

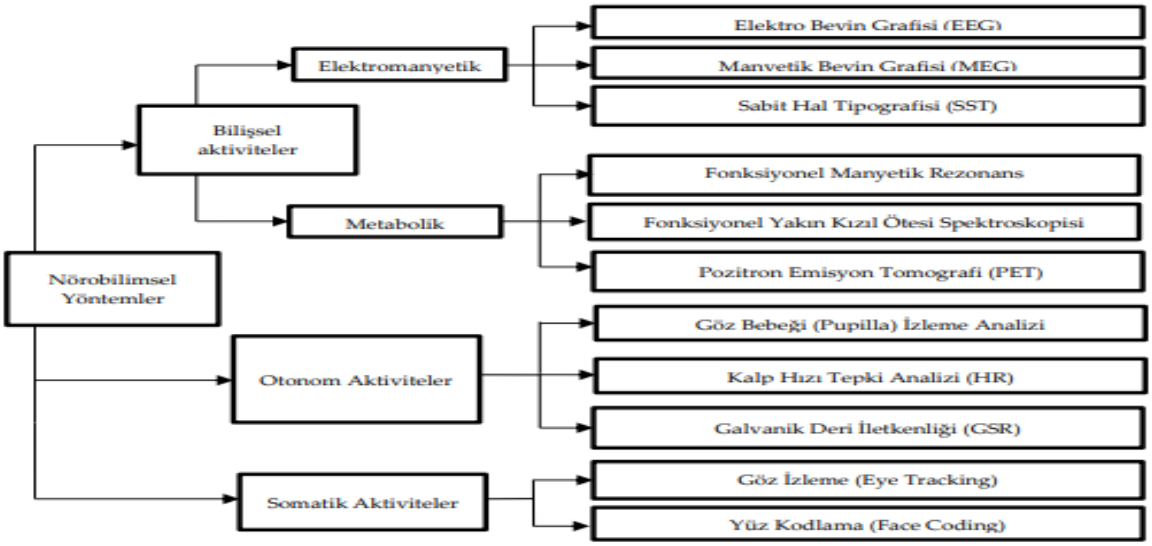

Şekil 1. Nöropazarlama araştırmalarında kullanılan nörofizyolojik cihazlar (Akpur & Zengin, 2022, s. 700).

Nöropazarlama araştırmalarında nörofizyolojik ve somatik verilerin toplanmasında kullanılan cihazlar özelliklerine göre belli araştırma tiplerinde kullanılmaya daha uygun bulunabilmekte ve daha fazla kullanılmaktadır (Mansor & Mohd Isa, 2020, s. 24). Şekil 1'de görülen sınıflandırma: Beynin elektriksel aktivitesini kaydeden cihazlar; EEG, MEG (magnetoencephalography), SST (Steady State Topography). Beynin metabolik aktivitesini kaydeden cihazlar: PET, fMRI, fNIRS (Fonctional near infrared spectroscopy). Vücudun istemli veya istemsiz nörofizyolojik tepkilerini ölçen cihazlar: ET (Eye Tracking, pupilometri), EKG (electrocardiogram), GSR (galvanic skin response), FEA (facial expression analysis), FACS (facial action coding system), fEMG (facial electromyography) şeklindedir (Akpur & Zengin, 2022, s. 700). Deneysel nöropazarlama araştırmalarının yürütülmesi için gerekli olan bu araç setleri son derece pahalıdır (Stanton vd., 2017, s. 802). Nöropazarlama teknikleri uygulanan araştırmalarda duyu organları ile algılanan koku, ses, dokunma, görsellik ve renk gibi unsurların insanların bilinçaltını uyarmada büyük önem taşıdığı ortaya çıkarılmıştır (Devrimsel, 2020, s. 52).

2.1. Nöropazarlamada Renklerin Etkisi

Türk Dil Kurumu Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğünde renk *"Doğrudan ya da üzerine düştüğü nesnelerde yansıma, kırılma, soğurulma gibi olaylar sonucu göze ulaşan ışığın, dalga boyuna göre bilinçte uyandırdığı imge"* ifadesi ile tanımlanmıştır.

Tablo 1. Renk Türlerinin Psikolojik Etkileri (Özdemir, 2005, s. 393)

Renk Türü	Renk Türü Renk Türünün Etkileri
Kırmızı	Dikkati ve ilgiyi çeken, heyecan katan, hareket ve enerji artırıcı, beyni uyaran, cesaret, sağlık, güç, cazibe, aşk, tutku, cömertlik, zafer ve enerji hissettiren, ısıtıcı ve depresyon engelleyici etkiler taşıyan. Yoğun kullanımı kışkırtıcılık, günah, şiddet, zulüm, sertlik ve tehlike gibi rahatsız edici duygular hissettirebilir,
Uçuk pembe	Naziklik, tatlılık, yumuşak ve çekingen hisler uyandıran, muhafazakarlık çağrışımı yapar.
Turuncu	Yaratıcılık, sıcaklık, kutsallık, mutluluk, coşku, iyimserlik, tevazu, sağlık, gençlik, yaratıcılık, verimlilik, önsezinin artması, dengeli gücün simgesi olan ve bağışıklığı artıran etkileri yayar.
Sarı	Neşe, zenginlik, iyimserlik, mutluluk, eğlence bolluk, şeref, enerji hissi veren, teşvik edici, zihinsel uyarılmaya yardımcı olan veya zihni temizleyen hırs, iddia ve özgürlük çağrıştıran. Canlı sarı, kişiyi aktif yapar, solgun sarıysa, dinlendirir ve gevşetir. Sarının açık tonları, alanları geniş gösterir. İletişimi kolaylaştıran sarı renk yoğun kullanılırsa kıskançlık, şüphe ve güvensizlik, sorumsuzluk, uçarılık ve vandalizm çağrışımı yapar.

Kahverengi	Ağırbaşlılık, kararlılık, ciddiyet, olgunluğu temsil eder. Yatıştırıcı özelliği vardır, sıkıcı da bulunabilir.
Taba	Sarı ve kahverenginin karışımı olan bu renk, evcimenlik, aile yapısını, ailenin güvenliğini, sebatı çağrıştırır.
Yeşil	Sakinleştirici etkisi olan yeşil, sükûnet, doğa, hayat, doğurganlık, verimlilik, bolluk, bilgelik, güven, inanç, yeşerme, büyüme, çağrıştırır. Yeşil kendine saygı, adalet ve güveni, zenginlik ve parayı temsil edebilirken, yoğun kullanılması, büyüklenmecilik, küstah bir otorite ifadesi yansıtabilir.
Mavi	Güven, sadakat, dürüstlük, iyi niyet, merhamet, hoşnutluk, esneklik, uyum, uzlaşma ve iş birliğini çağrıştırır. Sakinleştirici, hoşnutluk verici etkisi vardır, uyku getirici ağrı giderici, gevşeme, rahatlama sağlayan, kasılmayı önleyici etkileri vardır. Yoğun ve koyu mavi olan lacivert renk, kapsamlı düşünceyi ve ciddiyeti, canlı maviler özgürlük, solgun maviler tembellik, gevşeklik, pasiflik çağrıştırır.
Mor	Kraliyet, lüks, prestij, güç, asalet, gizem, mistizm, hüzün, aşk ve aklın uyumu, kadınsılık, nostaljik, itibar çağrıştıran renktir. Geniş alanlarda yoğun kullanımı huzursuzluk verir, tedirgin edici olabilir. Erguvan, egemenlik ve asillik duygusu, haklılık, ihtişam, menekşe moru, kendini adama, dini otorite, kaos, ölüm, ilahi aşkı, leylak rengiyse melankolik duygular çağrıştırır.
Beyaz	Bütün renkleri kapsayan, barışın, erdemin, nezaketin, dürüstlüğün, samimiyetin, birliğin, saflığın, açıklığın, mükemmelliğin rengidir. Sağlıklılık, bekaret, temizlik çağrıştırır, zihni arındırır.
Siyah	Yas, pişmanlık, ölüm, üzüntü, korku, suçluluğu sembolize edebileceği gibi, derin dinlendirici sessizlik ve sonsuzluk ya da güç, asalet, lüks, zarafet, saygı, işlevsellik, objektiflik ve yapısal kuvveti sembolize eder.

Renklerin insanlar üzerindeki etkisi eski çağlardan beri bilinmektedir. Nöropazarlama araştırmaları da renklerin insanların duyguları ve tercihleri üzerindeki etkisini tekrar ortaya koymuştur. Reklamların renklerinin okunma oranını %42 artırdığı, tüketicilerin %93'ünün görsel imaja odaklandığı, %84,7'sinin belirli bir ürünü satın almalarının ilk nedeninin renk olduğunu ifade ettikleri bildirilmiştir (Changuán & Simbaña, 2022, s. 12). İnsan gözünün mavi, kırmızı, yeşil tonlarına duyarlı olduğu, bu renklerin beynimizi uyardığı, reklam tasarımlarında kullanılmasının ve tüketicinin dikkatini büyük oranda çektiği vurgulanmaktadır (Stoughton & Conway, 2008, s. R698). Sunulan ürünün ve hizmetin türüne ve tüketici segmentine göre renk ve tonlamalar kullanılması tüketici davranışlarında beklenen olumlu etkinin oluşmasına yardımcı olabilir.

2.2. Nöropazarlamada Ses ve Müzik

Araştırmalar müziğin sadece duyguları değil aynı zamanda tüketici davranışını da etkilediğini ortaya koymuştur. İşitsel nöropazarlamanın görsel nöropazarlama ve renklerin etkisinden daha önemli olabileceği bildirilmektedir (Changuán & Simbaña, 2022, s. 18). Ses ve rengin ilişkisine dair bir araştırmada farklı renkli mekanlarda sesin şiddetinin farklı algılandığı kanıtlanmıştır. Araştırmaya katılanlar dinledikleri aynı sesin, beyaza boyanmış bir salonda mor renge boyanmış salondan daha gür ve kuvvetli işitildiğini ifade etmişlerdir (Özdemir, 2005, s. 392).

2.3. Beyin Bölümleri Fonksiyonlarının Nöropazarlama ile İlişkisi

Renvoise ve Morin'e göre, beynin kendi aralarında iletişim kurup sürekli bir şekilde birbirlerini etkilemeye çalışan üç bölümü olduğu ancak karar verme fonksiyonunu ilkel beynin yürüttüğü bildirilmektedir (Akıllıbaş & Ceylan, 2019, s. 49). Bu teoriye göre; yeni beyin (neokorteks; frontal) düşünür ve rasyonel verileri işler. Orta beyin (Limbik sistem) hisseder, duyguları ve altıncı his gibi içten gelen hisleri işler. Eski beyin (ilkel beyin ; bazal ganglia) karar verir (Gökgül, 2022, s. 780). Eski beyinin, yeni ve orta beyinden gelen verileri işlemesi dışında; benmerkezcilik, duygu ifadeleri, zıtlık, başlangıç ve son, somut veri ve görsel uyarıcı içeren 6 farklı uyaranla ilgilendiği ve bunlara tepki verdiği bilinmektedir (Yeşilot & Dal, 2018, s. 40). Bu uyarıcılar kontrol altına alındığında, karar verme konusunda önemli etki sağlanabilir.

3. NÖROPAZARLAMA UYARANLARININ SAĞLIK TURİZMİNDE KULLANILMASI

Sağlık turizmi sektöründe ülkelerarası yoğun rekabet olması nedeniyle nöropazarlama gibi ileri tekniklerin kullanıldığı reklam ve tanıtım faaliyetleri planlanması önerilmektedir (Kumar, Mathur, & Jauhari, 2016, s. 215). Beyin dalgalarının EEG ile yakalandığı bir çalışmada; otellerin tanıtım videolarına bilinç altı uyaran olarak gülen yüz eklenmesinin tüketicilerdeki psikolojik baskıyı, kaygıyı ve şüpheyi azalttığı, ürünün fark edilme ve tercih edilme oranını artırdığı ortaya çıkarılmıştır (Hsu & Chen, 2020, s. 205). Sağlık turizmi web sitelerinde ve tanıtım videolarında bilinç altı pozitif duygu uyaranı veren tasarım kullanılması harcamalarda önemli bir artış getirmezken pazarlama açısından satışı artıran avantajlar sağlayabilir.

Türkiye'de sağlık turizmi sektörü, "5448 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile yayımlanan, Sağlık Turizmi Alanına Yönelik Devlet Destekleri ve Teşvikler" ile önemli oranda finanse edilmektedir. "Ürün Yerleştirme Desteği", "Reklam Tanıtım ve Pazarlama Desteği", "Yurtiçi Tanıtım Desteği" pazarlama faaliyetlerine yönelik desteklerdir. Ayrıca "Komplikasyon ve Seyahat Sağlık Sigortası Desteği" devlet tarafından desteklenen ve zorunlu tutulan çok önemli bir destektir reklam ve tanıtımlarda özellikle vurgulanmalıdır (Aşıkoğlu & Uymaz, 2022, s. 534).

Tanıtım sayfalarında renklerin bilinç altı etkilerinden yararlanmak avantaj sağlayabilir. Öncelikle sağlık hizmetlerinin tercihinde de en önemli unsur olan güven duygusunu algılatan mavi rengin sağlık kurumu sayfalarında kullanılması, üreme tıbbında toprak veya taba renginin kullanılması, güzellik ve rekonstrüktif uygulamaların tanıtımında mor, lila, sarı, dental turizmde beyaz ve yeşil tonları bilinç altını uyaran etkiler oluşturabilir. Wellness merkezi veya zayıflama kampları tanıtımlarında hareketlilik, enerji ve neşe duygusu uyandıran turuncu ve sarı renkler ve güven veren mavi renk uygun alacaktır (Özdemir, 2005, s. 393) .

Sabit Hal Topografisi kullanılan, katılımcılara reklam ve tanıtım videoları izletilerek yapılan çalışmada, 1,5 saniyeden uzun (2 saniye) sahnelerin daha kısa sahnelere göre daha kolay tanındığı, daha uzun sahnelerin toplam %63'ü ve kısa sahnelerin %41'inin tanındığı, sahne uzunluğunun görsel uzun süreli hafıza üzerinde açıkça bir etkisinin olduğu bildirilmiştir (Rossiter, Silberstein, Nield, & Harris, 2001, s. 7). Beynin görüntüleri yakalayabilmesi için marka adı, logo veya ambalaj gibi önemli görsellerin en az 2 saniye boyunca ekranda kalması gerektiği çalışmalarda vurgulanmaktadır (Smidts, 2002, s. 21). Sağlık turizmi tanıtım videolarında "Türkiye" ve "X Sağlık Kurumu" vurgusu akılda kalacak şekilde ve sürede yerleştirilmelidir.

Koku duyusunun, karar verme süreci üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla EEG cihazı kullanılarak yapılan çalışmada, kokunun duygu ve karar verme mekanizması üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kokunun markaya yönelik pozitif yüklü duygular ve hisler yaratarak, karar verme süreci üzerinde olumlu etkide bulunduğu; marka ile duygusal bir bağ kurulmasında etkili bir duyusal uyarıcı olduğu doğrulanmıştır (Demirtürk & Yücel, 2017, s. 68).

Sağlık turizmi sektöründeki tüketici memnuniyeti ve sadakatinin turizm sektörü ile benzer olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü hastane veya wellness tesislerinin hizmetlerinden sağlık hizmeti olanlar çıkarıldığında kalan kısım otelcilik ve konaklama hizmetleri olmaktadır. Konaklama işletmeleri açısından hem müşteri kazanabilmek hem de müşterilerinde sadakati oluşturabilmek beş duyu tarafından pozitif algılanan uyaranlar verebilmek ile mümkün

olabilmektedir, bu sağlık tesisleri için de geçerli kabul edilebilir. Koku, ses, görsel, dokunma, tadımlık ikramlar tüketicinin bilinç altını harekete geçirmek için seferber edilebilir. Hoş bir koku, mekân renk ve tasarımı, güzel bir resim, ses veya müzik, yumuşak dokunuşlu koltuklar veya çarşaflar müşterilerde unutulmaz etkiler yaratabilir. Özellikle koku duyusunun bireylerin günlük duyularının %75'ini etkilediği, hafızada önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir (Elibol, 2021, s. 450) .

SONUÇ

Nöropazarlamanın tüketici tercihlerini ortaya çıkaran çalışmalarının elde ettiği çıkarımlardan faydalanmak amacıyla akademik makalelerin incelenmesinin, çalışma sonuçlarının pazarlama stratejileri belirlemede ve müşteri iletişimde dikkate alınmasının firmaların başarısını artıran en düşük maliyetli bir yöntem olacağını söylemek mümkündür. Bu araştırmada ve daha önce yapılmış olan araştırmalarda Türkiye'de sağlık turizmi alanında yapılmış nöropazarlama çalışmasına rastlanmamıştır (Demir, 2022, s. 280). Bu çalışma ile nöropazarlamanın önemi kuramsal olarak ve yapılan ampirik çalışmalara dayanılarak anlatılmaya çalışılmış ve alandaki boşluğa dikkat çekilmek istenilmiştir. Sağlık turizmi alanında dünyada üst sıralarda yer alan Türkiye'nin kamu hastanelerinin, özel hastanelerinin, wellness ve termal otellerinin tanıtımının nöropazarlama tekniklerinden yararlanılarak yapılmasının sektörel başarı açısından önemli avantajlar sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Akıllıbaş, E., & Ceylan, K. E. (2019). Nöropazarlama Perspektifinden Tüketici Beynine Yapılan Yolculuk. *Journal of Business Management and Economic Research*, *3*(2), 43-58.

Akpur, A., & Zengin, B. (2022). Turizm Nöropazarlamasında Bilişsel Aktivite Ölçüm Yöntemlerinin Kullanımına Yönelik Bir Betimsel Analiz. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 698-715.

Alsharif, A. H., Zafir Md Salleh, N., Baharun, R., Abuhassna, H., & Alsharif, Y. H. (2022). Neuromarketing in Malaysia: Challenges, limitations, and solutions (ss. 740-745). 2022 International Conference on Decision Aid Sciences and Applications (DASA), Chiangrai, Thailand: IEEE.

Arı, H. O. (2022). Türkiye'deki Sağlık Turizmi Politikalarının, Sektörel Hedefler Bağlamında Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi (Evaluation of the Current Situation of Health Tourism Policies in Turkey in the Context of Sectoral Targets). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *10*(1), 571-588.

Aşıkoğlu, Ş., & Övey, İ. S. (2022). Türkiye'de Sağlık Turizminin Niş Pazarı; Bağımlılık Tedavi Merkezleri. *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR)*, *6*(11), 41-57.

Aşıkoğlu, Ş., & Uymaz, A. O. (2022). Türkiye'de Sağlık Turizmine Yönelik Sosyal Pazarlama Uygulamalarının İncelenmesi. *1. Uluslararası / 4. Ulusal Sağlık Hizmetleri Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 526-538).

Balıktay, Y. (2021). *SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA; NADİR HASTALIKLARIN TEDAVİSİNDE TÜRKİYE'NİN POTANSİYELİ* (Yüksek Lisans). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya. Geliş tarihi gönderen https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Baltaci, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 368-388.

Bočková, K., Škrabánková, J., & Hanák, M. (2021). Theory and Practice of Neuromarketing: Analyzing Human Behavior in Relation to Markets. *Emerging Science Journal*, *5*(1), 44-56.

Changuán, M. P. O., & Simbaña, J. A. L. (2022). Consumer color neuromarketing. *Journal of Business and entrepreneurial*, *6*(3), 10-21.

Chatterjee, P., & Datta, S. (2023). Bibliometric and Content Analysis of Literature on Role of Healthcare Hotel in Medical and Wellness Tourism. *Acta turistica*, *35*(1), 7-42.

Chavaglia, J., Filipe, J. A., & Ramalheiro, B. M. (2013). Neuroeconomics: The Effect of Context In Decisions Relating to the Brazilian Electric Sector, *4*(3), 38-44.

Çam, O., & Çılgınoğlu, H. (2021). Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizmde Öne Çıkan Sağlık Uygulamaları. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 197-216.

Çokal, Z., & Büyükkuru, M. (2018). Güncel Pazarlama Yöntemlerinin Turizm Sektöründe Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Değerlendirme. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, *3*(2), 53-65.

Demir, M. (2022). Neuromarketing in Health Services. *European Journal of Management and Marketing Studies*, *7*(4), 272-283.

Demirtürk, H., & Yücel, N. (2017). Nöropazarlama Açısından Bilgilenmiş Kullanıcıların Karar Süreci Üzerinde Koku Etkisinin Ölçümlenmesi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, *7*(3), 58-69.

Devrimsel, M. Y. (2020). Renklerin İndirim Algısına Etkisi Üzerine Bir Nöropazarlama Araştırması. *Etkileşim*, *3*(6), 50-81.

Ekiyor, A., & Gök, G. (2022). Niche Markets İn Medical Tourism. *International Journal of Health Management and Tourism*, *7*(1), 1-22.

Elibol, A. (2021). Duyusal Pazarlama Perspektifinden Konaklama İşletmelerinde Uygulanan Duyusal Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (5), 408-461.

Gökgül, A. N. (2022). Nöropazarlama Yaklaşımlarını Sigmund Freud'un Yapısal Zihin Modeli Çerçevesinde Değerlendirmek. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(82), 771-783.

GWI. (2023). *Global Wellness Institute (GWI), Sağlıklı Yaşam Ekonomisi İstatistikleri ve Gerçekler*. Geliş tarihi Ekim 19, 2023, gönderen https://globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/

İbili, E., İlhanli, N., Zayim, N., & Yardımcı, A. (2023). Examination of behavioral intention toward E-learning: A case of University of the Third Age students. *Educational Gerontology, 49*(1), 60-79.

Janalipour Jenizeh, S., & Ersöz, F. (2023). Investigation of Factors Affecting Choice of Medical Travel Destination Using Data Mining Techniques. *International Journal of Travel Medicine and Global Health, 11*(1), 186-193.

Kayakuş, M., Erdoğan, D., & TerziOğlu, M. (2023). Predicting The Share of Tourism Revenues In Total Exports. *Alphanumeric Journal, 11*(1), 17-30.

Kumar, H., Mathur, D. N., & Jauhari, D. S. (2016). Role of Emergengening Neuromarketing Techniques in Advertising with Particular Reference to Indian Medical Tourism Industry: A Discussion and Agenda for Future Research. *AISECT University Journal, 3*(5), 425-428.

Kuşat, N., & Esen, Eda. (2022). Sağlık Turizmi Perspektifinden Türk Sağlık Sektörü Rekabet Gücü. *Luslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 37-50.

Lazo, S. R. M., Alfonso, Y. V., & Vallin, S. L. D. (2023). Neuromarketıig Actions for the Digital Promotion of Tourism in Cuba. *GeoJournal of Tourism and Geosites*, *46*(1), 346-353.

Levallois, C., Smidts, A., & Wouters, P. (2021). The emergence of neuromarketing investigated through online public communications (2002–2008). *Business History*, *63*(3), 443-466.

Nyoni, T., & Bonga, W. G. (2017). Neuromarketing: No Brain, No Gain! *Dynamic Research Journals (DRJ) Journal of Economics and Finance (DRJ-JEF), 2*(2), 17-29.

Omay, E. G. G., & Cengiz, E. (2013). Health Tourism in Turkey: Opportunities and Threats. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, *4*(10), 424-431.

Özdemir, T. (2005). Tasarımda Renk Seçimini Etkileyen Kriterler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(2), 391-401.

PBB. (2023). *Patient Beyond Border, Media, Is the market growing?* Geliş tarihi Ekim 19, 2023, gönderen https://www.patientsbeyondborders.com/media

Plzáková, L., & Crespo Stupková, L. (2019). Environment as a Key Factor of Health and Well-Being Tourism Destinations in Five European Countries. *IBIMA Business Review*, 1-11.

Rossiter, J. R., Silberstein, R. B., Nield, G., & Harris, P. G. (2001). Brain-Imaging Detection of Visual Scene Encoding in Long-term Memory for TV Commercials. *Journal of Advertising Research, 41*(2), 1-11.

Sadedil, S. N., & Tüzel Uraltaş, K. N. (2018). Nörobilim Araştırmalarında Kullanılan Görüntüleme Yöntemlerinin Nöropazarlama Alanında Kullanılmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, *5*(20), 257-277.

Smidts, A. (2002). *Kijken in het brein: Over de mogelijkheden van neuromarketing*. Rotterdam: Erasmus Research Institute of Management (ERIM), Erasmus University Rotterdam.

Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(2), 419-426.

Swaraj, A. (2019). Exploratory Research: Purpose And Process, *Parisheelan*, XV (2), 665-670.

Tengilimoğlu, D. (2019). 2. Oturum. Program adı: Kayseri Sağlık Turizmi Çalıştayı, 28 – 29 Haziran 2019, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi. Geliş tarihi gönderen Yayın No: 151.

Tengilimoğlu, D. (2021). Sağlık Turizmi ve Devlet Teşvikleri. *Journal of Life Economics, 8*(1), 1-10.

Tutgun, S., & Künç, S. (2023). Sağlık Turizmi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Fourıer Yaklaşımı İle Ampirik Olarak İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *11*(13), 1769-1791.

Uluslararası Sağlık Turizmi Ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik. (2017, 13 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 30123). (t.y.). .

USHAŞ. (2023). *Sağlık Turizmi Verileri*. Geliş tarihi Ekim 19, 2023, gönderen https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri/

Yeşilot, F., & Dal, N. (2018). Duyuların Ötesinde:Bilinçaltı Etkiler ve Nöropazarlama, *5*, 37-45.

Zielińska-Szczepkowska, J. (2021). What Are the Needs of Senior Tourists? Evidence from Remote Regions of Europe. *Economies*, *9*(4), 148. Multidisciplinary Digital Publishing Institute.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress, 7-10 November 2023, Tashkent Uzbekhistan

Investigation of the Relationship Between Regulatory Focus Theory and Causation and Effectuation Decision Making Processes in Entrepreneurial Behavior

Girişimcilik Davranışında Düzenleyici Odak Teorisi İle Planlı (Causation) ve Doğaçlama (Effectuation) Karar Süreçleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması

Prof. Dr. Ramazan UYGUN
Karabük University
ramazanuygun@karabuk.edu.tr
Orcid: 0000-0003-3240-9874

Selver KAHRAMAN KIYMAZ
Karabük University
selverkahriman@gmail.com

ABSTRACT

Entrepreneurship is defined as establishing a business today. In order to take advantage of a discovered business opportunity, it is within the scope of the definition of entrepreneurship that people start a business from scratch, buy a transfer or become a partner. Regulatory focus theory refers to a process in which individuals seek ways to adapt themselves to appropriate goals and standards. Effectuation approach and causation approach are two subjects that are rarely studied in Turkey. Therefore, it is obvious that this is a study conducted to contribute to this field. The first conceptual model of the effectuation approach developed for market and venture creation was designed by Sarasvathy (2001). The effectuation approach, by understanding what the entrepreneur's irreversible losses might be, sees them as some effects that can be achieved by combinations of the entrepreneur's available and controllable tools.The causation approach was used by Sarasvathy to describe the traditional entrepreneurial perspective as opposed to the effectuation approach. In the casuation approach model, the individual entrepreneur decides on a predetermined goal and then chooses between means to achieve that goal. This research was conducted to investigate the relationship between the regulatory focus theory and casuation and effectuation decision-making processes in the entrepreneurial behavior of entrepreneurs in Karabük.For this purpose, a survey was conducted with 156 entrepreneurs in Karabük. In the research, the relationship between the causation approach and the effectuation approach of the regulatory focus theory was examined by using the structural equation model.

Keywords: Entrepreneurship, Regulatory Focus Theory, Causation Approach, Effectuation Approach.

ÖZET

Girişimcilik günümüzde işletme kurma olarak tanımlanmaktadır. Keşfedilen bir iş fırsatından yararlanmak için kişilerin sıfırdan iş kurmaları, devren satın almaları ya da ortak olmaları girişimcilik tanımı kapsamındadır. Düzenleyici odak teorisi, bireylerin uygun amaç ve standartlara kendilerine adapte etmek için yollar aradıkları bir süreci ifade etmektedir. Doğaçlama yaklaşımı ve planlı yaklaşım Türkiye'de nadir çalışması olan iki konudur. Bu yüzden girişimcilik alanına katkı sağlamak amacıyla yapılan bir çalışmadır. Doğaçlama yaklaşımının pazar ve girişim oluşturma için geliştirilen ilk kavramsal modeli Sarasvathy (2001) tarafından tasarlanmıştır. Doğaçlama yaklaşımı, girişimcinin geri dönüşü olmayan kayıplarının ne olabileceğini anlayarak girişimcinin mevcut ve kontrol edilebilir araçlarının kombinasyonları ile elde edilebilecek bazı etkiler olarak görür. Planlı yaklaşım, Sarasvathy tarafından doğaçlama yaklaşımının aksi geleneksel girişimcilik perspektifini tanımlamak için kullanılmıştır. Planlı yaklaşım modelinde, girişimci önceden belirlenmiş bir hedefe karar verir ve daha sonra bu hedefe ulaşmak için araçlar arasında seçim yapar. Bu araştırma, Karabük'te bulunan girişimcilerin girişimcilik davranışında düzenleyici odak teorisi ile planlı ve doğaçlama karar alma süreçleri arasındaki ilişki araştırılmak üzere yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Karabük ilinde bulunan 156 girişimci ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yapısal eşitlik modeli kullanılarak düzenleyici odak teorisinin planlı yaklaşım ve doğaçlama yaklaşımı arasında ki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Düzenleyici Odak Teorisi, Planlı Yaklaşım, Doğaçlama Yaklaşımı.

GİRİŞ

Girişimcilik organizasyonların yaratılmasıdır. Girişimcileri, girişimci olmayanlardan ayırt eden faktör, girişimcilerin organizasyon yaratırken, girişimci olmayanların organizasyon yaratmamasıdır (Gartner, 1988 s.11).

1988 tarihli William B. Gartner'ın çalışmasına kadar girişimcilik literatüründe tartışmalı bir dönem yaşanmıştır. Kişilik özellikleri teorisinin yansıması ile çok sayıda kişilik özelliğinin girişimciliğe yüklenmesi ve Schumpeteryan bakış açıları literatürde araştırılmıştır. Ancak Gartner (1988) ödüllü makalesinde, girişimcinin kim olduğunun bir kenara bırakılarak ne yaptığına odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Girişimcilik organizasyonların yaratılmasıdır. Yani Girişimci olan ile olmayan kişilerin ayırt edici temel faktörü işletme kurmadır. Bu tanım hızla literatürde yaygınlık kazanmış ve kabul görmüştür. Bu tanım literatürde yaygınlık kazanmış ve günümüzde geçerli olan girişimcilik tanımıdır. Uygun (2006) çalışmasında işletme kurma davranışına dayanan Girişimcilik tanımının literatürde hızla kabul gördüğünü literatüre dayanarak bulgulamıştır.

Günümüzde Girişimcilik tanımı Gartner'dan yola çıkarak şu biçimde ifade edilebilir: Girişimcilik bireylerin keşfettikleri iş fırsatlarından yararlanmak için işletme kurmalarıdır. İşin sıfırdan kurulması, devren satın alınması, herhangi bir işe ortak olunması ya da aileden miras yoluyla işletmenin elde edilmesi de bu tanım kapsamındadır. Girişimci keşfettiği algıladığı tanımladığı iş fırsatlarından yararlanmak için sıfırdan iş kuran, ortak olan, satın alan ya da aile işini devralan birey olmaktadır (Uygun, 2018, s16). Buradan hareket ederek girişimsel bir olay, algılanan fırsatlardan yararlanmak için yeni bir organizasyon yaratımıdır. Girişimci, fırsatları algılayan ve onlardan yararlanmak için işletme kuran bireydir (Uygun, 2018, s. 17). Günümüzde girişimci ve girişimcilik kavramlarını bu şekilde tanımlamak uygun olacaktır.

1.LİTERATÜR TARAMASI: DÜZENLEYİCİ ODAK TEORİSİ

Düzenleyici odak teorisi, bireylerin başarıyla amaçlarına ulaşmak ve görevlerini yerine getirmek için hangi yolları kullanarak hareket ettiklerine yoğunlaşmaktadır. Teori, bireylerin

bunu gerçekleştirmek için motivasyonel stratejik eğilimlerine dikkat çekmektedir. Öz düzenleme sistemi, bireylerin uygun amaç ve standartlara kendilerine adapte etmek için yollar aradıkları bir süreci ifade etmektedir. Öz düzenleme sistemi aynı zamanda hem istenilen hem de istenilmeyen iki farklı hedef noktaya atıf yapmaktadır. Sistem, bireyin içinde bulunduğu mevcut durumu mümkün olduğu kadar istenilen hedefe yakın, istenilmeyene ise uzak tutmaya çalışacaktır. Öz düzenleme sistemi bireylerin çabalarında nasıl ve ne zaman daha çok ya da daha az başarı sağladıkları açıklamaya yardımcı olmaktadır (Uygun, 2018: s.81-85).

Düzenleyici odak teorisine göre hedefe yönelik davranışlar iki farklı motivasyonel sistem (promosyon ve önleyici) tarafından düzenlenmektedirler. Bu iki sistem insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için farklı roller üstlenmektedirler. Önleyici sistem güvenliği sağlamak ve korumak ile ilgilenmektedir (Higgins, 1997, s. 1280-1300). Buna göre olumsuz sonuçların yokluğu önleyici odağı yüksek kişilere mutluluk hissi verirken, olumsuz sonuçların varlığı ve kayıplar da insanın doğası gereği acı vermektedir. Sorumluluklar, yapılması gerekenler, yükümlülükler, koruma ve güvenlik ihtiyaçları önleyici odağı motive etmektedir. Diğer taraftan promosyon odaklı sistem ödül kazanmaya odaklı bulunmaktadır. Olumlu sonuçların mutlu eden varlığı veya acı veren yokluğundan etkilenmektedir. Promosyon odağı baskın olan kişileri başarılar, kazançlar, istekler ve idealler gibi daha yüksek seviyedeki motivasyonlar harekete geçmeye teşvik etmektedir. Diğer bir deyişle, promosyon odağı baskın bireyler olumlu sonuçlara daha duyarlı olup, olumlu sonuçları artırmaya çalışırken, kaçınmacı odağı baskın bireyler ise olumsuz sonuçlara daha duyarlı olup, olumsuz sonuçları en aza indirmeye çalışmaktadır (Higgins, 2000, s. 391-406).

Promosyon odaklı öz düzenleyici sistem, beslenme gibi yaşamı sürdürülebilir kılma faaliyeti ile ilgilidir, başarı ve gelişim ile yüksek seviyede bir ilişkinin altını çizmektedir. Promosyon odaklı sistem, hedonik olarak olumlu getirilerin (kazanımlar, kazançlar) haz sağlayan varlığı ve üzüntü yaratan yokluğu (kazanç sağlayamama) ile ilgilenmektedir. Buna karşıt olarak, önleyici odaklı öz düzenleyici sistem, güvenlik fonksiyonu ile ilgilenmekte ve emniyet sorumluluklarını tam olarak yerine getirme gibi önemli fonksiyonların altını çizmektedir. Bu sistem ise; hedonik olarak olumsuz getirilerin haz sağlayan yokluğu ve sıkıntı yaratan varlığı ile ilgilenmektedir (Hosmer, 1995, s. 379-403). Düzenleyici odak teorisi, insanların görevlerini ve hedeflerini nasıl gerçekleştirmeye çalıştıklarına odaklanmaktadır. Teori, insanların hedeflerine ulaşmaya çalışırken kullandıkları motivasyonel ve stratejik eğilimlere dikkat çekmektedir (Liberman vd., 1999, s. 1135-1145).

2.GİRİŞİMSEL KARAR ALMA SÜREÇLERİ: PLANLI (CAUSATION) VE DOĞAÇLAMA (EFFECTUATION) YAKLAŞIMI

Sarasvathy (2001)'de açıklanan karar alma mantığı, iki ayrı kutbu içeren girişimsel karar verme mantığı olarak planlı (Causation) ve doğaçlama (Effectuation) yaklaşımı şeklinde adlandırmıştır (Vorontsova,2016, s.6). Planlı yaklaşım, rasyonel planlamayı; doğaçlama yaklaşımı ise ani stratejilerin geliştirilmesini ve uygulanmasını içermektedir. Sarasvathy (2001), doğaçlama ya da planlı yaklaşım tercihinin zaman içerisinde ortaya çıkacak fırsatların belirlediğini vurgulamıştır. Örneğin bir girişimci planlı yaklaşımı tercih ederse daha önce yapılan planlamalara uymayan fırsatları göremezken doğaçlama tercihi yeni ortaya çıkan fırsatları değerlendirme üzerinedir.

2.1. Doğaçlama Yaklaşımı (Effectuation Approach)

Sarasvathy, doğaçlama yaklaşım özelinde başarılı bir girişimcinin yeni bir girişime başlarken nasıl düşündüğünü şöyle açıklar: Doğaçlama yaklaşımı, girişimci karar vermenin sezgisel bir yolu olarak düşünülebilir. Bu yaklaşım prensipleriyle ders kitaplarında ve işletme derslerinde öğretile gelen planlı yaklaşımdan farklıdır (Kistler ve Gillig, 2015, s.2).

Doğaçlama yaklaşımı, uzman girişimcilerin girişimler, ürünler, fırsatlar ve pazarlar gibi yeni eserler üretmek için kendi seçtikleri paydaşların taahhütleri ve kısıtlamaları ile bağlantılı olarak kontrolleri altındaki kaynakları nasıl kullandıklarını açıklayan teorik bir çerçeve öne sürer. Birden fazla endüstride yapılan çeşitli araştırmalar, uzman girişimcilerin genellikle bir dizi doğaçlama yaklaşım yöntemini kullandıklarını göstermiştir. Ancak, son zamanlarda, çalışmalar daha geniş ampirik doğaçlama yaklaşım ölçütlerini ve bunun firma performansını nasıl etkileyebileceğini keşfetmeye başlamıştır (Sarasvathy vd. 2014, s. 72).

Tablo 1: Doğaçlama Yaklaşımı Tanımına Örnekler

Doğaçlama Yaklaşımının Tanımı	**Çalışmalar (Tarih)**
Doğaçlama yaklaşım süreçleri, verili bir takım araçlar alır ve bu araçlar seti ile yaratılabilecek olası etkiler arasında seçim yapmaya odaklanır.	Sarasvathy (2001)
Doğaçlama süreçleri, mevcut araçların, olası bir geleceği inşa etmeyi taahhüt eden diğer kişilerle birlikte yaratılan hedeflere dönüştürüldüğü süreçlerdir.	Wiltbank ve ark. (2006)
Doğaçlama yaklaşımı, firmaların, ürünlerin, pazarların, hizmetlerin ve fikirlerin yaratılmasını sağlayarak dünyanın durumunu ve bireylerin yaşamlarını iyileştirme arzusu olan bir amaç duygusu olan bir fikirdir.	Sarasvathy (2008)
Doğaçlama yaklaşımı, geleceği temelde öngörülemez, ancak insan eylemiyle kontrol edilebilir olarak kabul eden bir tür insan problem çözme yöntemidir; seçim yoluyla inşa edilebilir çevre ve önceden var olan tercih sıralamaları yerine paydaş taahhütlerinin müzakere edilmiş artıkları olarak hedef.	
Doğaçlama, girişimci uzmanlığın bir mantığıdır. Doğaçlama yaklaşımı, hem acemi hem de deneyimli girişimcilerin, girişimci için başarısızlık maliyetlerini azaltmak için bir girişimin son derece öngörülemeyen başlangıç aşamasında kullanabilecekleri bir girişimcilik uzmanlığı mantığıdır.	
Doğaçlama yaklaşımı mevcut teorilere karşı bir teori olarak değil, girişimcilik araştırması için hem teorik hem de metodolojik çıkarımları **olan girişimcilik eylemidir.**	
Doğaçlama yaklaşımı, "her şey olur" teorisi değildir - **kısıtlı yaratıcılık teorisidir.**	Wiltbank ve Sarasvathy (2010)
Doğaçlama yaklaşımı bağımsız bir teori değildir - ekonomi ve yönetimde iyi karşılanan birkaç teorinin çalışmasını temel alır ve bütünleştirir.	
Doğaçlama yaklaşımı, bireysel karar vermenin kaynak temelli bir görünümü değildir - değerli kaynakları varsaymaz, neyin değerli kıldığını ve kişinin kaynaklarda nasıl değer elde edebileceğini ve/veya yaratabileceğini araştırır.	

Kaynak: (Vorontsova,2016, s.7)

Doğaçlama yaklaşımı, tahminlerin yapılması gerektiğini söylemekten ziyade, girişimcilerin yapabileceklerini yapmayı önerir. Ve benzer şekilde, bir girişimdeki tüm eylemler, girişimin geliştirilmesine kendini adamış önceden seçilmiş paydaşların desteğiyle birlikte, mevcut olanaklardan ve girişimcinin hayal gücünden ve yaratıcılığından doğar (Vorontsova, 2016, s.8).

2.2. Planlı Yaklaşım (Causation Approach)

Planlı yaklaşım, Sarasvathy tarafından doğaçlama yaklaşımının tersi geleneksel girişimcilik perspektifini tanımlamak için kullanılmıştır. Planlı yaklaşım modelinde, bireysel girişimci önceden belirlenmiş bir hedefe karar verir ve daha sonra bu hedefe ulaşmak için araçlar arasında seçim yapar (Sarasvathy, 2009, s. 41-47). Chandler ve diğerlerine (2011), planlı yaklaşım geleneksel bir karar verme mantığıdır ve neo-klasik mikroekonomiden türetildiği için girişimcilik literatüründe derin köklere sahiptir. Doğaçlama yaklaşım sürecinin aksine, planlı yaklaşım süreçleri, doğru araçları bularak ulaşılan önceden tanımlanmış bir hedefe odaklanmayı ifade eder. Planlı yaklaşım süreci mantığı, beklenen getirileri en üst düzeye

çıkarmak için mevcut yeteneklerin ve kaynakların önemini vurgular. Planlı yaklaşım, belirsizliğin düşük olduğu durumlarda geçerli bir karar verme mantığıdır, ancak oldukça bilinmeyen ve belirsiz bağlamlarda araştırmacılar bu karar mantığının avantajları konusunda fikir ayrılığına düşmektedir. Planlı yaklaşım, geleceği oluşturulmuş durumlar ve kararlara dayalı bir öngörü olarak görürken, başlangıçtaki hedefe ulaşmak ve girişimin değerini en üst düzeye çıkarmak için yapılması gerekenlerin eksiksiz bir analizini gerektirir. Bu tür bir strateji, ana hedeften alt hedeflere kadar hiyerarşik yapı ile her zaman her hedefin başarısının beklenen getirisini hesaba katan sürekli planlama gerektirir. Ayrıca planlı yaklaşım, rekabeti merkeze alır ve tahminlerini rakibin rakip etiketi altındaki tepkisine dayandırır (Vorontsova,2016, s.9).

3.METODOLOJİ VE HİPOTEZLER

Araştırmada ilgili literatüre dayanarak girişimsel karar alma modelleri üzerinde etkili olabileceği düşünülen düzenleyici odak teorisi boyutu olan promosyon odağın, planlı ve doğaçlama yaklaşım üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın verileri anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırma Karabük ili ve Safranbolu ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın anakütlesi bu iki yerleşim alanında etkinlik gösteren tüm girişimcilerden oluşmaktadır. Araştırmada verileri kullanılan 156 girişimci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve girişimcilere rastgele ulaşılarak ankete gönüllülük esasına bağlı katılımı sağlanmıştır. Ölçekler Atakan'ın (2016) makalesinden ve Chandler'ın (2011) doktora tez çalışmasında elde ettiği çalışmadan elde edilmiştir. Araştırmanın anket formu üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde girişimcilerin özellikleri belirlenmiştir. İkinci bölümde ise planlı ve doğaçlama yaklaşımını belirlemeye yönelik ifadeler yer almıştır. Son kısımda ise Düzenleyici odak teorisine yönelik ifadeler yer almaktadır. Araştırmada promosyon odağının planlı ve doğaçlama yaklaşımına etkisi en küçük varyansa dayalı parametrik olmayan bir yaklaşıma sahip olan yapısal eşitlik modeli ile araştırılmıştır. Bu modelin de gerçeği yansıtması, en küçük verilerin elde edilmesi amacıyla da SmartPLS hazır yazılımı uygulanmıştır.

Araştırmada düzenleyici odak teorisi boyutu olan promosyon odağının planlı ve doğaçlama yaklaşımına etkisini belirlemeye yönelik beş ayrı hipotez sınanmıştır. Araştırma modelinde dışsal değişken düzenleyici odak teorisinin bir boyutu olan promosyon odağı alınmıştır. Araştırmanın içsel değişkeni ise beş boyuttan/yapıdan oluşmakta olup planlı ve doğaçlama yaklaşımı ele alınmıştır.

Araştırmanın hipotezleri:

H_1: Düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile planlı yaklaşım arasında pozitif bir ilişki vardır.

H_2: Düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile karşılanabilir kayıp boyutu arasında negatif bir ilişki vardır.

H_3: Düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile esneklik boyutu arasında pozitif bir ilişki vardır.

H_4: Düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile deney/deneyim boyutu arasında pozitif bir ilişki vardır.

H_5: Düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile ön taahhütler boyutu arasında pozitif bir ilişki vardır. Araştırmanın modeli Şekil 1'de verilmiştir:

Şekil 1: Araştırma Modeli

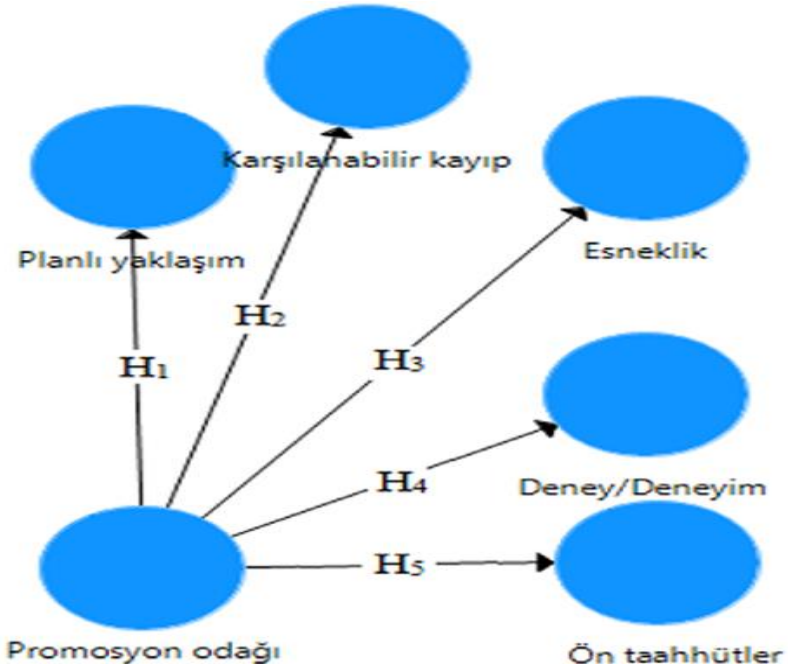

4.BULGULAR

Araştırma örneklemini oluşturan Girişimcilerin % 67,3'ü erkek, % 32,7'si ise kadın girişimcilerden oluşmaktadır. Girişimcilerin % 16,7'si ilköğretim, % 46,8'i ise orta öğretim eğitimine sahip olduğu belirlenmiştir. Ön lisans eğitimine sahip girişimcilerin oranı % 21,8 olarak belirlenirken % 14,7'si lisans eğitimine sahip olduğu belirlenmiştir. Girişimcilerin mod yaşının % 37,2 ile 41-45 yaş arasında olduğu belirlenmiştir. Kırk bir yaş altı girişimcilerin oranı ise % 42,4 olarak belirlenirken, 45 yaştan daha büyük yaşa sahip olan girişimcilerin oranı ise % 20,5 olarak hesaplanmıştır. Girişimcilerin % 64,1'i kariyeri boyunca toplam 1 işletmeye sahip olurken, % 26,9'unun ise kariyeri boyunca toplam 2 işletmeye sahip olduğu belirlenmiştir. Girişimcilerin % 71,2'sinin şu anda tek başına sahip olunan ya da ortaklık payının bulunduğu toplam işletme sayısının 1 olduğu belirlenirken, % 21,8'inin ise 2 işletmeye sahip olduğu belirlenmiştir. Girişimcilerin % 88,5'i kapatılan veya satılan işletmeye sahip olmadığı belirlenmiştir. Herhangi bir aile üyesinden kurulu bir işi devir alan girişimcilerin oranı ise % 7,7 olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: Promosyon Odaklı Sistemin Planlı ve Doğaçlama Yaklaşım Etkisine Yönelik Yol Grafiği Ve Etkiler

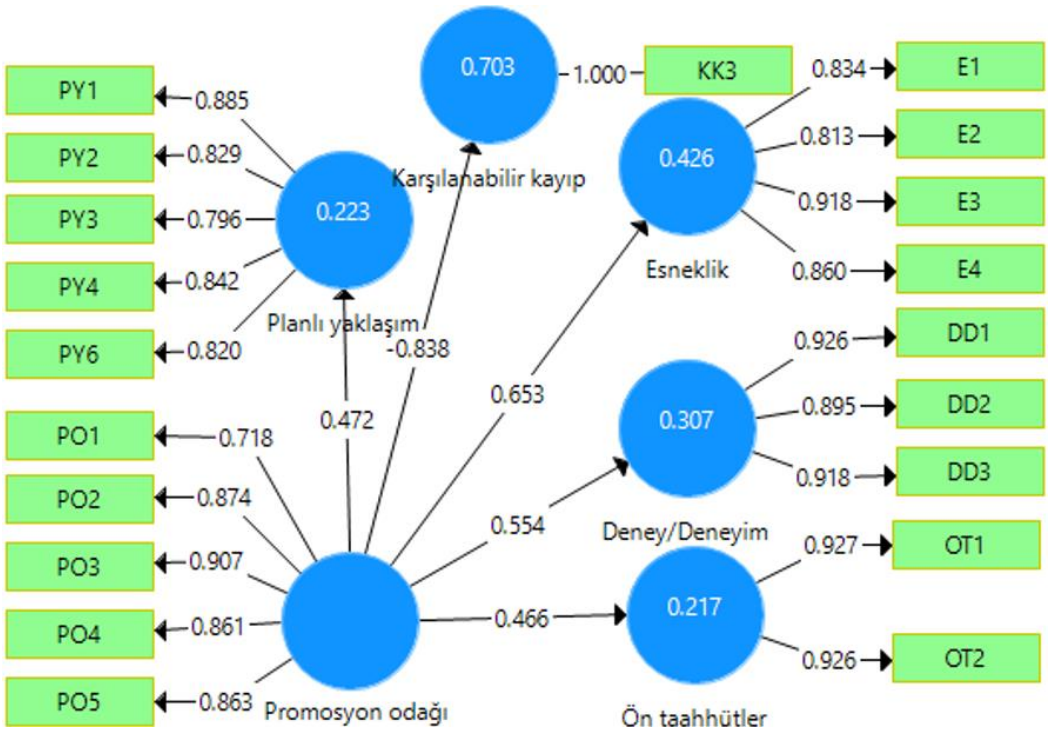

Şekil 2'ye göre:

Girişimcilerde düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile planlı yaklaşım arasında aynı yönde istatistiksel açıdan anlamlı β=0,472 birimlik bir etki belirlenmiştir (t=8,394 p=0,000). Belirlenen bu etkiye göre girişimcilerde promosyon odağı artarken planlı yaklaşım artmaktadır. Dolayısıyla H_1 desteklenmiştir

Girişimcilerde düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile karşılanabilir kayıp boyutu arasında ters yönde istatistiksel açıdan anlamlı β=0,838 birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir (t=36,425 p=0,000). Belirlenen bu etkiye göre girişimcilerde promosyon odaklılık artarken karşılanabilir kayıp azalmaktadır. Dolayısıyla H_2 desteklenmiştir

Girişimcilerde düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile esneklik boyutu arasında aynı yönde istatistiksel açıdan anlamlı β=0,653 birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir (t=15,791 p=0,000). Belirlenen bu etkiye göre girişimcilerde promosyon odaklılık artarken esneklik artmaktadır. Dolayısıyla H_3 desteklenmiştir.

Girişimcilerde düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile deney/deneyim boyutu arasında aynı yönde istatistiksel açıdan anlamlı β=0,554 birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir (t=10,102 p=0,000). Belirlenen bu etkiye göre girişimcilerde promosyon odaklılık artarken deney/deneyim algısı artmaktadır. Dolayısıyla H_4 desteklenmiştir.

Girişimcilerde düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutu ile ön taahhütler boyutu arasında aynı yönde istatistiksel açıdan anlamlı β=0,466 birimlik bir etki olduğu belirlenmiştir (t=6,847 p=0,000). Belirlenen bu etkiye göre girişimcilerde promosyon odaklılık artarken ön taahhütler algısı artmaktadır. Dolayısıyla H_5 desteklenmiştir. Hipotezlere yönelik sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 2: Promosyon odaklı sistemin planlı ve doğaçlama yaklaşımına etkisine yönelik hipotezler ve sonuçları

Hipotezlerin Yönü	β	St. Sapma	| t |	p	Hipotez
Promosyon odağı → Deney/Deneyim	0,554	0,055	10,102	0,000	Desteklendi
Promosyon odağı → Esneklik	0,653	0,041	15,791	0,000	Desteklendi
Promosyon odağı → Karşılanabilir kayıp	-0,838	0,023	36,425	0,000	Desteklendi
Promosyon odağı → Planlı yaklaşım	0,472	0,056	8,394	0,000	Desteklendi
Promosyon odağı → Ön taahhütler	0,466	0,068	6,847	0,000	Desteklendi

SONUÇ

Girişimcilerin iş kurma kararlarını alırken başvurdukları karar süreçlerinden olan Planlı yaklaşım ve Doğaçlama yaklaşımı ülkemiz literatüründe oldukça yeni kavramlardır. Doğaçlama yaklaşım teorisinde girişimci herhangi bir nihai hedefe odaklanmak yerine, faaliyetlerde bulunarak kontrolü altındaki araçları kullanır. Planlı yaklaşım modelinde ise girişimci belirlenmiş bir hedef doğrultusunda amaçlarına ulaşmak için uygun araçları seçmektedir. Düzenleyici odak teorisine bakıldığında ise promosyon odağı benimseyen girişimcilerin isabetleri garanti alıp başarısızlıktan kaçtığı, önleyici odağı benimseyen girişimcinin yanlış alarmdan kaçıp doğru ret etme ile başarı sağladığı görülmüştür. Girişimcilerin strateji ve davranışlarını ele alan bu çalışma girişimcilik literatürüne katkı da bulunmaktadır.

Çalışmanın uygulama bölümünde Karabük ilinde bulunan girişimcilere uygulanan ölçek sonucuna istinaden girişimcilerin demografik özellikleri de dikkate alınarak düzenleyici odak teorisi alt boyutu olan promosyon odağının planlı ve doğaçlama yaklaşımı arasında istatiksel veriler doğrultusunda farklılıklar ölçülmüş ve aralarındaki istatistiki ilişkilere değinilmiştir.

Çalışmada düzenleyici odak teorisinin promosyon odaklı sistem boyutunun; planlı yaklaşım, karşılanabilir kayıp, esneklik, deney/deneyim ve ön taahhütler ile ilişkisinin ortaya

konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Girişimcilerin Promosyon odaklı davranışları artarken Planlı Yaklaşım sergileyerek karar almaları, Doğaçlama karar alma yaklaşımını oluşturan boyutlardan Esneklik, Deneyim ve Ön taahhütler artmakta, Karşılanabilir kayıp ise azalmaktadır. Bu noktada Promosyon odaklı girişimcilerin Planlı karar alma yaklaşımına ve Doğaçlama yaklaşımdan Esneklik, Deneyim ve Ön taahhütlere kararlarında daha çok başvurdukları araştırma bulguları çerçevesinde söylenebilir. Önleyici odağa daha yakın olan karşılanabilir kayıp ilkesi ise beklenildiği üzere promosyon odağı yüksek girişimcilerin karar süreçlerinde yer almamaktadır.

KAYNAKÇA

Atakan S. (2016). Düzenleyici Odaklar Ölçeklerinin Kavramsal ve Ampirik Olarak İncelenmesi, **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**, 8(1), 1-27.

Chandler, G., Detienne, D., McKelvie, A. and Mumford, T. (2011). Causation and Effectuation Processes: A Validation Study. **Journal of Business Venturing**, 26, 375-390.

Gartner, W. B. (1988). "Who is an Entrepreneur?" is The Wrong Question. **American Journal of Small Business**, 12(4), 11-32.

Higgins, E. Tory (1997). Beyond Pleasure and Pain, **American Psychologist**, 52(12), 1280-1300.

Higgins, E. Tory (2000). Does Personality Provide Unique Explanations for Behaviour? Personality as Cross-person Variability in General Principles, **European Journal of Personality**, 14(5), 391-406.

Hosmer, Larue T. (1995), Trust: The Connecting Link Between Organizational Theory and Philosophical Ethics. **Academy of Management Review**, 20 (2), 379–403.

Kistler, S. , Gillig, H. (2015). Is 'Effectuation' a Cross-cultural Concept? Decision Principles of German Entrepreneurs. **The XXVI ISPIM Conference – Shaping the Frontiers of Innovation Management**, Budapest, Hungary on 14-17 June 2015 1-2.

Liberman, N., Idson, L.C., Camacho, C.J. and Higgins, E.T. (1999). Promotion and Prevention Choices between Stability and Change. **J. Pers. Soc. Psychol.** 77, 1135 – 1145.

Sarasvathy, S. D. (2001). Causation and Effectuation: Toward a Theoretical Shift from Economic Inevitability to Entrepreneurial Contingency. **Academy of Management Review**, 26(2), 243-288.

Sarasvathy, S. D. (2009). **Effectuation: Elements of entrepreneurial expertise**. London: Edward Elgar Publishing, 41-70.

Sarasvathy, S., Kumar, K., York, J. G. and Bhagavatula, S. (2014). An Effectual Approach to International Entrepreneurship: Overlaps, Challenges, and Provocative Possibilities. **Entrepreneurship Theory and Practice**, 38(1), 71-93.

Vorontsova, O. (2016). **The Analysis of the Impact of Causation and Effectuation Approaches on Decision-making of IT Start-ups**. Master Thesis, University of Porto, Portekiz, 1-16.

Uygun, R. (2006). **Türkiye'de Girişimcilik Kültürünü Yönlendiren Öncü Girişimciler ve İbrahim Bodur Modeli**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Uygun, R. K. (2018). **Girişimcilik teori ve yaklaşımları.** 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Augmented Reality Applications And The Importance of Generation Z Consumers' Perceptions For Entrepreneurs

Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları Ve Girişimciler Açısından Z Kuşağı Tüketicilerin Algılarının Önemi

Assoc.Prof.Dr. Selda ENE
Marmara University
seldaene@marmara.edu.tr
0000-0001-5205-843X

ABSTRACT

New marketing trends, digital marketing applications and augmented reality applications that entrepreneurs use for the promotion and purchase of their brands in Turkey and in the world have started to gain more and more importance. As a result of this study, it has been revealed that especially X and especially Z generation consumers have a high tendency to new marketing trends such as augmented reality. In the study, convenience sampling method was used and the questionnaire study was applied on 132 people, the results of the questionnaire were examined in detail in terms of frequency distributions.

Considering the other studies on this subject, it has been revealed how important the concept of augmented reality and the purchasing behaviors of the Z generation are for entrepreneurs. Augmented reality applications and brands that users know and use were selected and the concept of augmented reality was examined in line with the work of these brands. As a result of the research, consumers expressed their opinions about the use of a new technology positively. They commented negatively on their own leadership of others in the use of new technology. In other words, they think that they cannot encourage their environment about new technologies. Again, while the consumers in the same research found the Augmented Reality (AR) applications fun, they were hesitant about the informativeness and ease of the application. Additionally, consumers describe Augmented Reality (AR) technology as suggestive or inspiring.

The results of this study were examined in terms of "consumers' perceptions of Augmented Reality applications", within the scope of digital marketing trends and social generations, and consumers' ideas about Augmented Reality applications were revealed and it was aimed to guide entrepreneurs.

It is aimed to give an idea about the digital marketing strategies to be applied to the target audience from the perspective of the entrepreneur and to reveal the need for the use of new generation applications such as augmented reality.

Keywords: Entrepreneurship, Augmented Reality, Digital Marketing, New Trends in Marketing, X and Z Generation Consumers.

ÖZET

Türkiye'de ve Dünya'da girişimciler markalarının tanıtımları ve satın alımları için kullandıkları yeni pazarlama trendleri, dijital pazarlama uygulamaları ve artırılmış gerçeklik uygulamaları giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu düşünceden yola çıkılarak yapılan çalışma sonucunda özellikle X ve özellikle Z kuşağı tüketicilerinin artırılmış gerçeklik gibi yeni pazarlama trendlerine yönelimlerinin yüksek olduğu gözler önüne serilmiştir. Çalışmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır ve anket çalışması 132 kişi üzerinde uygulanmıştır, anket sonuçları frekans dağılımları açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu konu hakkında yapılan diğer çalışmalarda göz önünde bulundurulduğunda artırılmış gerçeklik kavramının ve Z kuşağı satın alma davranışlarının girişimciler açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Kullanıcıların bildiği kullandığı artırılmış gerçeklik uygulamaları ve markaları seçilerek, bu markaların çalışmaları doğrultusunda artırılmış gerçeklik kavramı incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda tüketiciler yeni bir teknolojinin kullanılması hakkındaki fikirlerini pozitif olarak belirtmişlerdir. Yeni teknoloji kullanımında kendilerinin başkalarına önderlik etme durumuna negatif yorumda bulunmuşlardır. Yani çevrelerini yeni teknolojiler konusunda teşvik edemediklerini düşünmektedirler. Yine aynı araştırma içerisindeki tüketiciler Arttırılmış Gerçeklik (AR) uygulamalarını eğlenceli bulurken uygulamanın bilgi verici olması ve kolaylığı konusunda çekimser kalmışlardır. Ek olarak tüketiciler Arttırılmış Gerçeklik (AR) teknolojisini fikir verici ya da ilham verici olarak tanımlamaktadırlar.

Bu çalışma sonuçları "Artırılmış Gerçeklik uygulamalarının tüketicilerin algıları" açısından, dijital pazarlama trendleri ve sosyal kuşaklar kapsamında incelenerek Artırılmış Gerçeklik uygulamaları hakkında tüketicilerin fikirleri ortaya çıkarılmıştır ve girişimcilere yol göstermesi amaçlanmıştır. Girişimci perspektifinden hedef kitleye uygulanacak dijital pazarlama stratejilerine yönelik fikir vermesi ve arttırılmış gerçeklik gibi yeni nesil uygulamaların kullanılmasına duyulan ihtiyacın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, Artırılmış Gerçeklik, Dijital Pazarlama, Pazarlamada Yeni Trendler, X ve Z kuşağı Tüketiciler.

GİRİŞ

Ülkelerin sahip oldukları teknolojik imkânlar doğrultusunda, girişimci işletmelerin müşterilerine hizmet verme boyutları da şekillenmektedir. Teknolojik imkânlarla ileri düzey teknolojik ürün ve hizmetler sunulan, içinde yaşanılan bu dönem 5. sanayi devrimi ile öncesinde yer alan dört sanayi devriminden farklı bir anlayış ortaya çıkmıştır. Her sanayi devrimi bir önceki devrimin temelini oluşturmuştur ve yeni teknolojik gelişimlerin ivmesi bu şekilde hızlandırmıştır. Birinci Sanayi devriminden günümüzde yaşanılan 5. Sanayi devrimine geçiş bu şekilde oluşmuştur. 3. sanayi devrimi ile internetin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, kişisel bilgilerin kullanılmaya başlaması, 4. sanayi devriminin ortaya çıkmasının en önemli yapı taşlarını oluşturmuştur. Yeni gelişen sanayi devrimi, girişimci işletmelerin yönetim ve organizasyon yapısı içerisinde yeni bir seviye olarak 4. sanayi devrimi olarak tanımlanmıştır (Ene, 2019).

Girişimci işletmeler ve müşterileri arasındaki online ve fiziksel ortamdaki etkileşimi birleştiren bu dönemde Pazarlama 4.0 olarak tanımlanmış, markaya yönelik müşteri kazanımını arttırmak için, makineden makineye bağlantıyı insandan insana bir dokunuşla tamamlayan bir pazarlama yaklaşımı olarak ortaya çıkmıştır (Kotler vd., 2017). Tüm bu gelişmeler ışığında Endüstri 4.0 sanayi devrimi yerini Endüstri 5.0'a bırakarak, insan faktörünü ön plana çıkarmıştır. Teknoloji

ve insanların birlikte çalışabilmesi Endüstri 5.0 ile mümkün hale gelmiştir, böylece yaratıcılığı ve kalitesi yüksek bireyselleştirilmiş ürünler tüketicilere sunulabilmiştir. 5. Sanayi devriminin yaşandığı bu süreçte "makinalar bizim için çalışıyor" düşüncesinden "makinalar ile birlikte çalışıyoruz" düşüncesine doğru evrilme yaşanmıştır (Odabaşı, 2017).

2000'li yıllarda internetin yayılmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. 2003-2004 yıllarında sosyal medya ortaya çıkarak büyük bir patlama yaratmıştır. Geleneksel pazarlama kavramının yerini dijital pazarlama kavramının almasıyla yukarıda da belirtilen yeni birçok dijital pazarlama kavramı ortaya çıkmıştır. Influencer marketing, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik gibi yeni dijital pazarlama trendlerine her sosyal kuşağın verdiği tepki ve satın alma davranışı farklılık göstermiştir.

Bu çalışma kapsamında dijital pazarlama trendleri içerisinde yer alan Artırılmış Gerçeklik kavramı anlatılmış, sosyal kuşaklardan Z kuşağı hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgileri takiben yapılan anket çalışması detaylı bir şekilde aktarılarak sonuçlarına yer verilmiştir.

1. PAZARLAMANIN DEĞİŞİM SÜRECİ VE YENİ PAZARLAMA TRENDLERİ

Girişimci işletmelerin iş yapış şekillerinde de gelişmelere yol açan 5. Sanayi devrimi ile (Endüstri 5.0) teknolojinin daha da gelişmesi, internetin hayatımızın her alanında yer alması, değişen tüketici alışkanlıklarının ve dijital pazarlama yöntemlerinin de değişmesinde etkili olmuştur. Son 10 yıldır değişen dünya ile ortaya çıkan yakın geleceğin yeni pazarlama trendleri Şekil 1.'te gösterilmiştir.

Şekil 1. Yeni Pazarlama Trendleri

Kaynak: https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/yakin-gelecegin-17-pazarlama-trendi/. Erişim tarihi: 6.12.2020

Endüstri 5.0 sürecinde teknolojinin gelişmesi ve tüketici trendlerinin farklılaşması ile birçok farklı pazarlama trendi oluşmuş, bu pazar farklı pazarlama trendleri rekabetçi ortamda hareket eden girişimci işletmeler tarafından uygulanmıştır. Geleneksel pazarlamanın ötesinde oluşan yeni nesil dijital pazarlama alanları farklı birçok sektörde kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir.

2. ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK (AR) TEKNOLOJİSİ VE Z KUŞAĞI TÜKETİCİ ALGILARI

Teknolojinin her geçen gün gelişmesi farklı cihazların kullanımını ortaya çıkarmış, tüketici satın alma eğilimlerini ise bu teknolojiler çerçevesinde şekillendirmiştir. Özellikle akıllı telefon ve bilgisayar kullanımı teknoloji kullanımının farklı boyutlarını ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın başından beri bahsedildiği üzere geleneksel pazarlama trendleri yerini zaman içerisinde dijital pazarlama trendlerine bırakmıştır. Tüketicinin satın alma davranışı sürecindeki faaliyetleri, deneyimleri, alışkanlıkları son yıllarda son derece değerli hale gelmiştir. Dijital pazarlama ve buna bağlı müşteri deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda akla ilk gelen kavramlardan biri artırılmış gerçeklik (Augmented Reality; AR) teknolojisidir. Gerçek ile sanalın birleştirilmesi, gerçek zamanlı etkileşim ve 3 boyutlu ortamın kullanılması ile artırılmış gerçeklik kavramı ortaya çıkmıştır (Azuma, 1997). Artırılmış gerçeklik, kullanıcının doğal ortamında kayıtlı 3D (üç boyutlu çok kullanıcılı sanal ortamlarda - 3D Multi-User Virtual Environments), sanal nesneleri görüntüleyerek kullanıcıların gerçek ve bilgisayar tarafından oluşturulan nesnelerle etkileşime girmesini sağlayan sistemdir ((Bajura ve Neumann, 1995) Caudell, T. P. ve Mizell'e göre ise Baş pozisyonunu algılama ve işyeri kayıt sistemleri ile birleştirilmiş erişim ara yüzü için olanak sağlayan, başa takılan ve "HUDset" olarak adlandırılan ekran seti vb. cihazlar aracılığıyla kullanıcının görsel alanını mevcut görevin yerine getirilmesinde gerekli bilgilerle "güçlendirmek" için kullanılan teknolojiye "artırılmış gerçeklik" (AR) denir. (Caudell ve Mizell, 1992). AG teknolojisi ile ürün hakkında bilgi sahibi olunabilir, ürün deneyimlenebilir, uygulamanın sunduğu oyun gibi eğlence unsurlarıyla eğlenceli zaman geçirilebilir, satın alma süreçlerinde kişiselleştirme sağlanabilir, tüketici ile heyecanlı bir etkileşim kurulabilir.

Artırılmış gerçeklik teknolojisi farklı aygıt ve sistemleri temel alarak kullanılabilir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi uygulamaları "yansıtma tabanlı, tanılama tabanlı, konum tabanlı, anahat tabanlı ya da çoklu ortam tabanlı" olabilmektedir. Akıllı telefonlar yansıtma tabanlı AG teknolojisi aygıtlarıdır. QR kod kullanılan sistemler ise tanılama tabanlı olarak tanımlanabilir. GPS sistemleri ise konum tabanlı AG teknolojisinin temellerini oluşturur. (Kaleci vd., 2016)
Sanal gerçeklik uygulamaları (Virtual Reality – VR), kullanıcıyı gerçek evrenden alıp farklı bir evrenin içine sokarken, arttırılmış gerçeklik uygulamaları (Augmented Reality – AR) ise kullanıcıyı gerçeklikten koparmadan gördükleri görüntüleri geliştirmektedir.
Girişimci işletmeler kendi AG teknoloji içerikli alt yapılarını oluşturabilecekken AG teknolojisi sağlayan bir işletmeden de destek alabilirler. Ikea, Vitra ve Marshall gibi markalar kendi AG uygulamalarını geliştiren markalar iken Nike, L'oreal, Universal Music, Dominos, Unilever, PepsiCo, Cadbury, Sony, Mercedes, Coca Cola, Heinz, Renault gibi markalar AG uygulaması geliştiren firmalardan hizmeti satın alan markalardır (Küçüksaraç ve Sayımer, 2016). AG teknolojisi satan en büyük markalardan biri Blippar'dır. Blippar sağladığı AG teknolojisi ile müşterileri olan markaların %44.8 oranında marka farkındalığını arttırmaktadır (https://www.blippar.com/ar-studio, 2020).

2.1. Artırılmış Gerçeklik (AR) Uygulamalarında Pazarlama Örnekleri

Tüketicilerin satın alma davranışını doğrudan etkileyen markalara yönelik AG uygulamaları pazarlama içi örnekler olarak adlandırılabilir.
* **Marshall artırılmış gerçeklik uygulaması:** Visualizer ile duvarlar boyanmadan önce renk denemeleri yapılabilme imkanı sağlanmakta ve boyanacak eve en uygun renk belirlenmektedir. Akıllı telefonlar aracılığı ile kullanılan bu uygulama seçilen boyanın ev içerisine uygulanmasını

ve boyanın uygulanmış halinin görülmesini sağlamaktadır. Uygulama ayrıca en yakın Marshall mağazasını bulmaya da yardımcı olmaktadır.
Marshall Visualizer uygulaması Şekil 2'de gösterilmiştir.

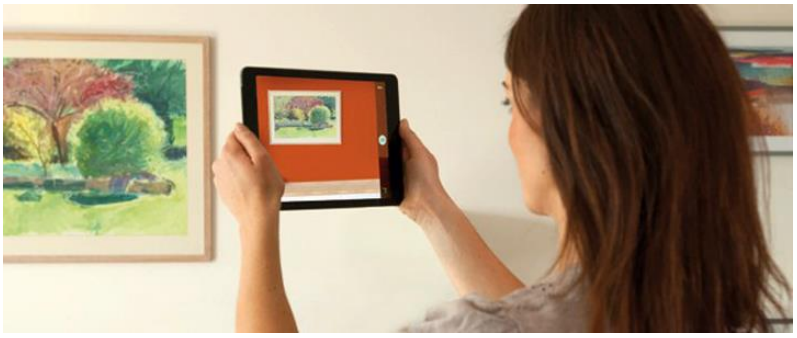

Şekil 23. Marshall Visualizer AG Teknolojisi

Kaynak: https://webrazzi.com/2014/06/16/marshalldan-artirilmis-gerceklik-uygulamasi-visualizer/, 2014.

*** L'Oréal Paris,** Makeup Genius adıyla 2016 yılında tüketicilerini AG teknolojisi ile buluşturmuştur. Uygulama aracılığı ile farklı farklı birçok makyaj kullanıcı yüzü üzerinde uygulanabilmektedir. Ayrıca yine uygulama mimik ve yüz ifadelerini algılayabilmektedir. Diğer AG teknolojilerinde olduğu gibi uygulama eş zamanlı olarak çalışmaktadır. Kullanıcı aynı zamanda profesyonel makyaj artistlerinin verdiği ipucu ve yöntemleri de yine uygulama aracılığı ile öğrenme şansına sahip olmaktadır.

Şekil 3. L'Oréal Paris Makeup Genius AG Teknolojisi

Kaynak: https://www.dijitalajanslar.com/loreal-paris-artirilmis-gerceklik-uygulamasi-makeup-genius/, 2016.

* **Ikea ev mobilyaları** ve dekorasyon markası AG teknolojisini kullanan markalardan birisidir. Akıllı telefonlar aracılığı ile kullanılabilen bu teknoloji sayesinde alınması planlanan bir ürün tüketicinin evinin içerisine yerleştirilebiliyor. Gerçek boyutları ile yerleştirilen ürün eve sığma ya da renk uyumu gibi birçok konuda tüketicinin sorularına cevap bulmaya yaramaktadır. Yine bu uygulama ile Ikea kataloğundaki 300 e yakın ürünün sanal olarak evlere yerleştirilmesi gerçekleştirilebilmektedir. Şekil.4'de bu uygulmaya ait görseller gösterilmiştir.

Şekil 4. Ikea AG Teknolojisi Uygulama Örneği

Kaynak: https://www.webtekno.com/ikea-yapay-zeka-tasarim-uygulamasi-ikea-kreativ-h125055.html, 2022.

*** Gucci** ve teknoloji ortağı Wannaby, müşterilerin popüler Ace spor ayakkabısını denemelerine olanak sağlamak için Gucci Uygulamasına bir AR özelliği eklemiştir. Ace spor ayakkabı, müşterilerin sürekli değişen çeşitli dekorasyonlarla kendi bireyselliklerini ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Wannaby'nin en yeni Try-on teknolojisini (şu anda yalnızca iOS'ta mevcuttur) kullanarak, Ace spor ayakkabısının farklı modellerinin giyildiğinde nasıl göründüğünü görebilmektedirler.

2.2.Farklı Kuşaklar İçin Teknoloji Kabulündeki Gelişim

Toplumun ihtiyaçları dönemin koşullarına bağlı olarak değişmektedir, dolayısıyla farklı zamanlarda yaşayan insanlar arasında farlılıklar oluşabilmekte, farklı beklentiler ve davranışlar, öncelikler ve algılar gelişebilmektedir. Söz konusu davranışlar ve algı farklılıkları "kuşak" kavramıyla açıklanmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre "kuşak" kavramı, yaklaşık olarak aynı dönemde doğmuş, aynı çağın şartlarını yaşayan, dolayısıyla birbirine benzer sorumluluklarla yükümlü olan kişiler topluluğudur (Taş ve Kaçar, 2019). Sosyal kuşaklar 1925 itibariyle gruplanmaya başlanmıştır ve halen gruplanmaya devam etmektedirler. Şekil 5.'de geçmişten günümüze tüm tanımlanmış sosyal kuşaklar gösterilmiştir.

Şekil 5. Sosyal Kuşakların Tarihsel Gelişimi

Kaynak: (Taş ve Kaçar, 2019)

Yukarıdaki görselde de gösterildiği gibi kuşaklar belirli yıllar arasında doğmuş insanları ifade etmektedir. Ancak bu noktada sadece doğum yılları kuşak kavramında etkili olur demek doğru olmamaktadır. Bu yıllar içerisinde gerçekleşmiş tarihsel olaylar, savaşlar, teknolojik gelişimler ve bu olay ve gelişimlerin sonucu olarak değişen yaşam biçimi kuşak kavramını oluşturan en temel unsurlardır. Bir örnek ile ifade edilecek olunursa Sessiz Kuşak olarak adlandırılan nesil savaş içerisinde büyümüş, yokluk açlık görmüş bir kuşaktır. Ancak bunun aksine Z kuşağı sıcak savaş dönemine gelmemiş, yok kavramı ile bu kadar yoğun tanışmamış bir nesildir. Y kuşağı sonrası, henüz tam olarak açıklanmamış Alfa kuşağı öncesinde 1996 sonrası doğmuş kuşaktır (Taş ve Kaçar, 2019). Z kuşağı teknolojik dünyanın içinde doğduğu için bilgiye kolay ulaşmayı öğrenmişlerdir. Marka bağlılığı konusunda hiçbir bağlılık göstermeyen Z kuşağı indirim

oranına göre ürün tercihi yapmaktadır. X ve Y kuşakları Z kuşağına göre çok daha sadık bir tüketici kitlesidir. Bu sebeple Z kuşağını hedefleyen markaların interaktif içerikler üreterek Z kuşağını bu içerik sayesinde markaya çekmeleri gerekmektedir. Yapılan araştırmalardan birinde ise Z kuşağından oluşan katılımcıların %54'ü, giyilebilen ürünleri fiziksel olarak giymeden deneyebilmelerini sağlayan ''sihirli ayna'' gibi araçları mağazalarda görmek istediği görülmüştür (https://www.socialbusinesstr.com/, 2018).

3. ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK UYGULAMALARI VE Z KUŞAĞI TÜKETİCİLERİN MARKAYA YÖNELİK ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Yapılan araştırmalar sonucunda dijital pazarlama yöntemlerinden en kuvvetli olan trendlerden bir tanesinin artırılmış gerçeklik uygulamaları olduğu araştırmalar sırasında ortaya koyulmuştur. Buradan çıkışla artırılmış gerçeklik uygulamalarının Z kuşağının marka kullanımındaki rolü üzerine inceleme yapılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın kapsamı, Türkiye'de farklı il ve bölgelerde yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Araştırmanın temsil yeteneğini güçlendirmek için seçilen kişilerin büyük bir bölümü 1996 sonrası doğumlu Z kuşağı tüketicilerden oluşmaktadır. Ancak farklı yaş aralığındaki kişilerin araştırmayı nasıl saptırdığını göstermek için Y kuşağı tüketicilerinden de yararlanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın ana kütlesi, Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan 1996 sonrası doğumlu Z kuşağı oluşturmaktadır. Örneklem çerçevesinde araştırmanın ana kütlesinden 132 kişi olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların %80,3'ü 1996-2020 yılları arasında doğmuş Z kuşağı, %19,7'si 1980-1995 yılları arasında doğmuş Y kuşağıdır.

- **Araştırmanın Yöntemi ve Süresi**

Anketin öncesinde katılımcıları artırılmış gerçeklik uygulamalarıyla ilgili bilgilendirmek amacıyla herhangi bir sunum ya da bilgilendirme yapılmamıştır. Bu durum ile tüketicinin herhangi bir müdahale olmadan saf bilgisine ve fikirlerine ulaşmak amaçlanmaktadır. Anketler 2 Şubat 2023 ile 22 Şubat 2023 tarihleri arasında tüketiciler üzerinde uygulamıştır. Araştırma süresince adet anket formu tüketiciler tarafından doldurulmuş, içlerinde Y kuşağı tüketiciye ait sonuçlar çıkarıldıktan sonra analizlere başlanmıştır. Y kuşağı hariç Z kuşağına ait değerlendirilen anket sayısı 132'dir.

- A**nket formunun hazırlanması ve araştırmanın değişkenleri**

Araştırmada kullanılan anket araştırması iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, araştırmaya katılan tüketicilere ait bilgilerden demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla sorulan sorular bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde tüketicilerin arttırılmış gerçeklik uygulamalarını bilip bilmediklerine ve eğer biliyorlarsa bu uygulamayı hangi uygulamalarla bağdaştırdıklarına dair üç soru sorulmuştur. Anket sorularının üçüncü kısmında ankete katılanların cevaplarını daha net anlamaya yönelik 30 ifade bulunmaktadır. Bu 30 ifadede 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. 5'li likert ölçeği aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

"1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım (Ne Katılıyorum- Ne Katılmıyorum) , 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum" ifadeleriyle temsil edilmektedir.

Anket soruları literatür taraması sonucu bulunan artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanan kullanıcıların, tercihlerini ve satın alma davranışlarını etkileyen kriterleri göz önünde bulundurarak hazırlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

- **Katılımcıların Cinsiyet-Yaş-Öğrenim Düzeyi-Meslek Dağılımı- Medeni Durumu**

Katılımcıların %55,4'ü erkektir ve %44,6'sı kadındır.
Katılımcıların %80,3'ü 1996-2020 yılları arasında doğmuş Z kuşağı, %19,7'si 1980-1995 yılları arasında doğmuş Y kuşağıdır.
Katılımcıların %13,6'sı yüksek lisans, %56,1 üniversite, %28,8'i lise, %1,5 ortaöğretim eğitim düzeyindedir.
Katılımcıların %95,4'ü bekar, %4,6'sı evlidir.

- **Katılımcıların Artırılmış Gerçeklik Algılamaları**

Katılımcıların artırılmış gerçeklik algılamalarını anlamaya yönelik ilk olarak 2 adet soru sorulmuştur. Bunlardan ilki "Artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanıyor musunuz?"' dir ve cevapları ""Evet" ve "Hayır" olarak kapalı uçlu olarak sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaba istinaden katılımcıların %37,9'u artırılmış gerçeklik uygulamalarını bilmekte, %62,1'i bu uygulamaları bilmemektedir.
Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ve Z kuşağı Tüketicilerin Markaya Yönelik Algıları Üzerine Anket Çalışması; daha önce yapılan çalışmalarda faydalanılarak hazırlanmıştır (Chung, Han ve Joun; 2015) (Thomas and David, 1992) (Namho, Heejeong and Youhee, 2015) (Bilici, 2015).
AG teknoloji kullanımını ve tüketici algılarını etkileyen birçok özellik bulunmaktadır. Anketi tamamlayan tüketiciler AG teknolojisi içeren uygulamaları değerlendirilmiş, değerlendirme sonucu olan katılma, katılmama ve kararsızlık ifadeleri Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ve Z kuşağı Tüketicilerin Markaya Yönelik Algıları Üzerine Anket Çalışması

	ANKET SORULARI	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**
1	Gelişmiş teknolojilere ait yeni ürün ve hizmetleri kullanmak kullanıcılarına büyük kolaylıklar sağlamaktadır.	0,00%	1,50%	14,10%	45,30%	39,10%
2	En yeni teknoloji ürünleri kullanmayı tercih ederim	0,00%	6,40%	23,80%	36,50%	33,30%
3	Genellikle, yeni bir teknoloji ürünü ilk ortaya çıktığında arkadaş grubumda o ürünü satın alan ilk ben olurum.	14,10%	43,80%	18,80%	17,20%	6,10%
4	En yeni teknolojik gelişmelere adapte olur, ayak uydurabilirim	0,00%	4,70%	17,20%	54,70%	23,40%
5	Artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanmak gerçekten çok eğlencelidir.	1,60%	1,50%	36,50%	42,90%	17,50%
6	Artırılmış gerçeklik uygulamasının fonksiyonlarının ve unsurlarının, yapılan reklamı etkili kılan özel bir görüntüsü bulunmaktadır.	3,10%	3,20%	27,00%	49,20%	17,50%
7	Artırılmış gerçeklik uygulamasının fonksiyonlarını ve elemanlarını keşfetmek çok eğlencelidir.	0,00%	3,10%	29,70%	48,40%	18,80%
8	Artırılmış gerçeklik uygulamaları, kullanıcıları ürün ve hizmetleri keşfetmek için davet ediyor.	0,00%	1,60%	28,10%	46,90%	23,40%

9	Artırılmış gerçeklik uygulamaları gerekli bilgiyi vermektedir.	0,00%	4,80%	53,20%	33,90%	8,10%
10	Artırılmış gerçeklik uygulaması, bilgi edinmek istediğim konu hakkında ayrıntılı bilgi sağlar	0,00%	8,10%	43,50%	45,20%	3,20%
11	Artırılmış gerçeklik uygulamaları, kullanıcılara karar verme konusunda yardımcı olacak şekilde bilgiler sağlamaktadır.	3,10%	6,30%	34,40%	45,30%	10,90%
12	Artırılmış gerçeklik uygulamaları, ürün ve hizmetleri birbiriyle karşılaştırmak için yeterli olacak bilgiyi sağlamaktadır.	1,60%	4,80%	39,70%	46,00%	7,90%
13	Artırılmış gerçeklik uygulamalarının kullanımı çok kolaydır.	0,00%	3,20%	52,50%	36,10%	8,20%
14	Artırılmış gerçeklik uygulamasının kullanımı için yardıma ihtiyaç yoktur.	0,00%	18,00%	39,30%	36,10%	6,60%
15	Artırılmış gerçeklik uygulamasının kullanımı ve öğrenmesi çok kolaydır.	0,00%	6,50%	43,50%	35,50%	14,50%
16	Artırılmış gerçeklik uygulamalarının tüm unsurları ve işlevlerini kullanmak çok kolaydır.	0,00%	8,10%	41,90%	37,10%	12,90%
17	Artırılmış gerçeklik uygulamaları çok değerli uygulamalardır.	1,70%	4,80%	30,60%	48,40%	14,50%
18	Artırılmış gerçeklik uygulamaları çok güzel tasarım fikirleri geliştirilmesini sağlar.	0,00%	4,80%	19,40%	50,00%	25,80%
19	Artırılmış gerçeklik uygulaması, yeni tasarım fikirleri geliştirilmesi için oldukça ilham vericidir.	0,00%	6,50%	29,00%	46,80%	17,70%
20	Artırılmış gerçeklik uygulaması, genel bir bakış açısı edinilmesi için çok idealdir.	0,10%	3,20%	25,80%	54,80%	16,10%
21	Artırılmış gerçeklik uygulaması, kullanıcıları olumlu sonuçlara ulaştıran elverişli bir uygulamadır.	0,00%	6,30%	27,00%	52,40%	14,30%
22	Artırılmış gerçeklik uygulaması, daha fazla bilgiye ulaşmak isteniyorsa oldukça ilgi çekicidir	0,00%	3,30%	23,00%	55,70%	18,00%
23	Artırılmış gerçeklik uygulamasını kullanıp, fikir edinmek mantıklıdır ve yeterlidir.	1,60%	12,90%	22,60%	48,40%	14,50%
24	Artırılmış gerçeklik uygulamasını kullanmak çok iyi bir fikirdir.	1,60%	3,20%	20,60%	54,00%	20,60%
25	Kullanıcıların artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanması faydalarına olacaktır.	1,60%	6,30%	28,60%	39,70%	23,80%
26	Gelecekte de satın alma yapacak olursam, yine satın alma öncesinde artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanırım.	1,60%	12,90%	29,00%	37,10%	19,40%
27	Diğer artırılmış gerçeklik uygulamalarını da hemen indirmeyi ve kullanmayı düşünürüm.	3,20%	22,60%	29,00%	35,50%	9,70%
28	Kartelalar veya kataloglar üzerinden seçim yapmak yerine, artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanmayı tercih ederim.	1,60%	9,50%	33,30%	28,60%	27,00%
29	Arkadaşlarıma da artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanmalarını önereceğim.	3,20%	11,50%	36,10%	29,50%	19,70%
30	Artırılmış gerçeklik uygulamalarını, gelecekte de düzenli bir şekilde kullanmaya devam etmeyi düşünüyorum.	1,70%	12,90%	30,60%	30,60%	24,20%

Anket sorularının bu bölümünde yeni teknolojinin kullanımı ile ilgili sorular bulunmakta tüketicinin bu noktadaki algısı ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu sorulardan en belirgin olanı "En yeni teknolojilere ait olan ürünleri ve hizmetleri kullanmak kullanıcılarına büyük kolaylıklar

sağlamaktadır.” Katılımcıların %39,1 i soruya kesinlikle katılıyorum %45,3 katılıyorum olarak cevap vermiştir.
Bir başka soru grubu ise bu teknolojinin eğlenceli ve keşfetmeye değer olup olmadığını sorgulmaktadır. Bu sorulara 42,9% ile 49,2% değerleri arasında “Katılıyorum” cevabı verilmiştir. Bu sorulardan oluşan cevaplar göz önünde bulundurulduğunda Z kuşağı tüketici için artırılmış gerçeklik uygulamalarının eğlenceli bulunduğu söylenebilir.
Anket sorular ile cevabı alınmak istenen bir başka soru AR teknolojisinin tüketiciye ürün ile ilgili yeterli bilgiyi verip vermediğine yöneliktir. Dijitalleşen çağın getirileri göz önünde bulundurulduğunda uygulamanın ürün hakkında yeterli ve bilgiyi vermesi oldukça önemlidir. Katılımcıların bu amaçlı soruları %34,4 ile %53,2 arasında kararsız kalarak cevaplamışlardır. Cevaplar irdelendiğinde tüketicinin ürünü satın almak için yeterli bilginin uygulama içerisinde olmadığı düşünülmektedir. Markalar bu konu üzerindeki başarısını arttırmak isterse AR teknolojisi tanıtımlarında ürün ile ilgili tüketicinin yeterli bilgiyi alabileceğine yönelik reklam ve tanıtım çalışmaları yapmalıdırlar.
Tüketici fikirlerinin incelendiği bir başka soru ise uygulamayı kullanmak için herhangi bir kanaldan yardım alınmasına gerek olup olmadığı ve öğrenim kolaylığıdır. Katılıcıların %39,3 ile %52,5’i bu konuda çekimser cevap vermiş, %6,6 ile %14,5’i ise “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde soruyu cevaplamışlardır. Buradan da anlaşılacağı gibi tüketici AR uygulamalarını deneyimlemek istemekte ancak öğrenim kolaylığı konusunda tereddütleri bulunmakta ve birileri tarafından uygulamanın onlara öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir.
18,19 ve 20. Sorular tüketiciye AR teknolojisinin fikir verici ya da ilham verici olup olmadığını sorgulatmak için sorulmuştur. %46,8 ile %54,8 arasında verilen “Katılıyorum” cevabı ile Z kuşağı tüketiciler AR teknolojilerini fikir ve ilham verici bulmaktadırlar.
21.soru olarak tüketiciye sunulan “Artırılmış gerçeklik uygulamasının kullanıcılarını olumlu sonuçlara ulaştıran ve kullanıma elverişli bir uygulama olduğunu düşünüyorum” sorusuna ankete cevap veren kişiler %52,4 “Katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere AR teknolojisinin tüketiciler tarafından kullanımı elverişli bulunmakta tüketiciler üzerinde olumlu etki bırakmaktadır.
Ek olarak tüketiciler, AR teknolojisini kullanmanın, fikir verici olduğunu düşünmekte ve bunu destekleyen teknolojiyi yeterli bulmaktadırlar. Diğer kullanıcıların da artırılmış gerçeklik uygulamasını kullanmaları onların faydalarına olacağını düşünmektedirler. AR teknolojisinin faydacıllığına yönelik sorulan anket sorusuna %39,7 oranında “Katılıyorum”, %23,8 oranında “Kesinlikle Katılıyorum” ifadeleri ile cevap verilmiştir.
Buradan da anlaşılacağı gibi Z kuşağı tüketiciler AR teknolojisini sürdürülebilir bulmakta, bu teknolojiyi içeren farklı markaların uygulamalarını kullanmaya açık kişilerdir. Pazarlama trendlerinin sürdürülebilirliği günümüz dünyasındaki en önemli kavramlardan biridir.
Anket içerisinde kullanılan ve tüketicilerin satın alma davranışlarını kökten değiştirecek başka bir temel soru ise “Kartela veya katalogdan üzerinden seçim yerine artırılmış gerçeklik uygulamasını kullanmayı tercih ederim” dir. Sorulan soru geleneksel alışkanlıkları terk etmeye yönelik sorulmuş bir sorudur. Tüketicilerin yaklaşık %54’ü sorulan soruya olumlu yönde cevap vermiştir.
Buradan da anlaşılacağı gibi Z kuşağı tüketicileri geleneksel yöntemler yerine yeni teknolojilere açık bir tüketici kitlesidir.

SONUÇ

Bu araştırma içerisinde yeni bir teknolojinin kullanılması, yeni teknoloji kullanımındaki önderlik, Arttırılmış Gerçeklik (AR) uygulamalarının eğlenceli olması, bilgi verici olması, uygulamanın kullanım ve öğrenim kolaylığı, Arttırılmış Gerçeklik (AR) teknolojisinin fikir verici ya da ilham verici olması gibi kavramlar araştırılmıştır.

Bu çalışma sonuçları "Artırılmış Gerçeklik uygulamalarının tüketicilerin algıları" açısından, dijital pazarlama trendleri ve sosyal kuşaklar kapsamında incelenerek Artırılmış Gerçeklik uygulamaları hakkında tüketicilerin fikirleri ortaya çıkarılmıştır ve girişimcilere yol göstermesi amaçlanmıştır. Girişimci perspektifinden hedef kitleye uygulanacak dijital pazarlama stratejilerine yönelik fikir vermesi ve yeni nesil uygulamaların kullanılmasına duyulan ihtiyacın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Projenin araştırma kısmında artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanımı için 132 kişi üzerine yapılan anket içeriği ve sonuçları paylaşılmıştır. Anketi yapan 132 kişinin büyük bir bölümünü Z kuşağı tüketiciler oluşturmaktadır. Anketin ilk bölümünde cinsiyet, yaş dağılımı, gelir düzeyi, öğrenim durumu gibi başlıkları anlamamızı sağlayan bilgiler için tüketicilere sorular sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde 30 soruluk likert ölçeğinden yararlanılarak "artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanımına yönelik tüketici algıları"nı ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Likert ölçeği aracılığıyla cevaplanması planlanan bu sorular aşağıda belirtilen 10 başlık altında toplanmıştır. Bunlar "Yeni bir teknolojinin kullanılması, Yeni teknoloji kullanımındaki önderlik, AR uygulmalarının eğlenceli olması, AR uygulamalarının bilgi verici olması, Uygulamanın kullanım ve öğrenim kolaylığı, AR teknolojisinin fikir verici ya da ilham verici, AR teknolojisinin faydacıllığı, Geleneksel ürün deneme metodları yerine AR teknolojisi kullanımı, AR teknolojisinin sürdürülebilirliği, AR teknolojisinin önerilmesi"dir.

Yeni bir teknolojinin kullanımına yönelik tüketici yorumları olumlu yönde olmuştur. Z uşağı tüketiciler yeni bir teknolojiyi kullanmaya hevesli ve meraklıdır. Ancak bu yeni teknolojinin kendileri tarafından önderlik edilerek yayılması konusunda çekimser kalmışlardır. Z kuşağı tüketiciler yeni teknolojiyi deneyerek çevresine sunan ilk kişiler olamadıklarını düşünmektedirler. AR teknolojisi bu anket sonucunda eğlenceli bulunmuştur. AR uygulamalarının bilgi verici olması ile ilgili sorulan sorulara Z kuşağı tüketiciler çekimser cevap vermişlerdir. Z uşağı tüketici satın alma faaliyeti sırasında alacağı yeni ürün ile ilgili AR uygulamasının yeterli seviyede bilgi veremeyeceğini düşünmektedir. Ek olarak uygulamanın öğrenim kolaylığı olarak çok kolay olmadığını düşünmekte, uygulamayı bilen bir kullanıcının bilmeyen kullanıcıya uygulamayı anlatması ya da öğretmesi gerektiğini düşünmektedirler. AR teknolojisi Z kuşağı tarafından faydalı bulunmakla birlikte sürdürülebilir görülmektedir. Kullanıcıların büyük birçoğu AR teknolojisini çevresine önereceğini vurgulamıştır. Sorular içerisinde en önemlilerinden biri geleneksel ürün deneme metodları yerine AR teknolojisinin kullanılmasıdır. Z kuşağı tüketicileri geleneksel yöntemler yerine yeni teknolojilere açık bir tüketici kitlesidir.

Sonuç olarak, geleneksel pazarlama kavramının ardından dijital pazarlama olgusu yerini almıştır. Geleceğin dijital pazarlama trendleri arasında yer alan artırılmış gerçeklik ise yeni pazarlama anlayışını besleyecek kavramlar arasında yer almaktadır. Değişen nesil, özellikle Z kuşağı tüketicilerin farklı yaşam tarzları dijital pazarlama trendlerinin daha da önemli hale geleceğini ispatlamaktadır. Bu da girişimci işletmelerin ve markalarının değişen teknoloji ve tüketici kitlesine ayak uydurmak zorunda olduklarını ve yeni pazarlama trendlerini takip etmeleri gerektiğini göstermektedir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda, araştırma kapsamının daha geniş tutulması sağlanabilir ve daha farklı hedef kitlelere uygulanması gerçekleştirilebilir. Konunun farklı boyutlarıyla da araştırılabilmesine imkân tanıyacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Azuma, R.T. (1997), "A Survey of Augmented Railty" **Presence,** 6(4), 355-385.

Bajura, M. ve Neumann, U. (1995). Dynamic Registration Correction in Augmented Reality Systems, **Virtual Reality Annual International Symposium** 1995, March 11-15, Research Triangle Park, North Carolina, 189-196.

Bilici, F.(2015), Pazarlamada Artırılmış Gerçeklik Ve Karekod Teknolojileri: Tüketicilerin Artırılmış Gerçeklik Teknoloji Algılamaları Üzerine Bir Alan Araştırması, T.C. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Bilim Dalı, Bursa.

Caudell, T. P. ve Mizell, D. W. (1992). Augmented Reality: An Application of Heads-up Display Technology to Manual Manufacturing Processes, In Proceedings of the Twenty-Fifth **Hawaii International Conference on Systems Science,** Kauai, Hawaii, 7th-10th Jan. 2, 659-669.

Ene, S. (2019). "Yeni Nesil Akıllı Teknolojiler Kapsamında Nesnelerin İnterneti Teknolojisi ve Perakende Sektöründeki Uygulamaların Örnek Olay Kapsamında İncelenmesi", (Ed. Burak Nakipoğlu), **Pazarlama Araştırmaları** II kitabı içinde, ss. 181-199, Akademisyen Yayınevi. Ankara.

Kotler, P., Kartajaya, H., Setiawan, I. (2017). **Pazarlama 4.0. Gelenekselden Dijitale Geçiş**. Optimist Yayıncılık, İstanbul.

Kaleci D., Demirel T.D., Akkuş İ., (2016). "Örnek Bir Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Tasarımı", **Akademik Bilişim**, Aydın, Türkiye, 270-280.

Küçüksaraç, B., ve Sayımer, İ. (2016). Deneyimsel Pazarlama Aracı Olarak Artırılmış Gerçeklik: Türkiye'deki Marka Deneyimlerinin Etkileri Üzerine Bir Araştırma, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2016/II 51, 73-95. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/272779. Erişim tarihi 15.12.2020.

Namho C., Heejeong Han ve Youhee, J. (2015). "Tourists' Intention to Visit Destination: Role of Augmented Reality Applications for Heritage Site", **Computers in Human Behavior,** 50, 588–99.

Odabaşı, Y., (2017). Endüstri 4.0'dan, Endüstri 5.0'a Pazarlama Yolculuğu, **Eskişehir Ticaret Odası Dergisi,** (Temmuz 2017): 98-101. https://etonet.org.tr/uploads/bolgesel-sektorel/, Erişim Tarihi: 2021.

Taş, H. Y. ve Kaçar, S. (2019). X, Y ve Z Kuşağı Çalışanlarının Yönetim Tarzları ve Bir İşletme Örneği, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,** 11 (18), 643-675. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/708780, Erişim: 2023.

Thomas, C., David, Mizell (1992). "Augmented Reality: An Application of Heads-Up Display Technology To Manual Manufacturing Processes, in System Sciences, Proceedings of **The Twenty-Fifth Hawaii İnternational Conference** On, 2.

https://www.socialbusinesstr.com/2018/06/28/z-kusaginin-alisveris-dunyasindan-beklentileri/. Erişim tarihi: 22.12.2020

https://www.blippar.com/ar-studio. Erişim tarihi: 15.12.2020.

https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/yakin-gelecegin-17-pazarlama-trendi/. Erişim tarihi: 6.12.2020

https://webrazzi.com/2014/06/16/marshalldan-artirilmis-gerceklik-uygulamasi-visualizer/, Erişim tarihi: 2014.

https://www.dijitalajanslar.com/loreal-paris-artirilmis-gerceklik-uygulamasi-makeup-genius/, Erişim tarihi: 2016.

https://www.webtekno.com/ikea-yapay-zeka-tasarim-uygulamasi-ikea-kreativ-h125055.html, Erişim tarihi: 2022.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Islam in enlightened-realist prose and national public thought (End of the 19th century, beginning of the 20th century)

Maarifçi -realist nəsrdə və milli ictimai düşüncədə İslam (XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri)

Məhrux Əfsərağa qızı Dövlətzadə
ADPU, Azerbaijan

mahdovlat@gmail.com
0000-0002-2366-6097

ABSTRAKT

At the beginning of the 20th century, the emergence of the ideology of Islamism as an important ideological direction and one of the main ideological directions in social and aesthetic thought is also confirmed by the literary studies of the Soviet period as an irrefutable fact. However, it presents it as a sign of backwardness, as a dogmatic position that prevents development, and also presents the essence of this movement and thought unilaterally, without revealing its true essence. It is a well-known fact that the literary studies of the Soviet period did not agree with this role given to Islam in social progress and cultural development. But the point is that these denialist approaches presented the complexity in the social and cultural thought of the time in an unobjective and one-sided way. In reality, in the last quarter of the 19th century and the beginning of the 20th century, there was no fundamental difference of opinion among the intellectuals of the time regarding Islam and the role it could play in the development of public opinion. Both supporters of European-style enlightenment and promoters of Islamic enlightenment complemented each other's position to one degree or another, depending on the place allocated to the role of religion in their worldviews. In this sense, it is not only impossible to see opposing positions in the views of H. Zardabi, N. Narimanov, S. M. Ganizade, F. Kocherli and A. Huseynzade, A. Agayev on the role religion can and should play in public life, but on the contrary a general closeness is noticeable in the view of the issue. The scientific basis of this closeness is determined by the fact that the aesthetic expression and confirmation of A. Huseynzade's and A. Agayev's opinions and ideas about the role that Islam can play in social development can be found in the artistic works of N. Narimanov and S. M. Ganizade. On the other hand, the opinions of H. Zardabi, F. Kocherli, N. Narimanov and others in their journalistic and literary-critical writings about the role that Islam can play in national-cultural development and the opinions of A. Agaoglu and A. Huseynzade in this direction complement each other.

Key words: *Islam, European enlightenment, literary criticism, Soviet literary studies, the ideology of Islamism*

Özet

XX əsrin əvvəllərində ictimai və estetik düşüncədə islamçılıq ideologiyasının mühüm bir ideya istiqaməti, əsas məfkurə istiqamətlərindən biri kimi meydana çıxmasını sovet dövrünün ədəbiyyatşünaslığı da təkzibedilməz bir fakt kimi təsdiq edir. Lakin onu mümkün qədər geriliyin əlaməti, inkişafa mane olan, ehkamçı mövqe kimi, həm də bu hərəkatın və düşüncənin mahiyyətini birtərəfli şəkildə, əsl mahiyyətini açmadan təqdim edir. Məlum məsələdir ki, sovet dövrünün ədəbiyyatşünaslığı ictimai tərəqqidə və mədəni inkişafda İslama verilən bu rolla razılaşmır, məsələnin bu cür qoyuluşuna təqnidi yanaşır və onu vaxtını çoxdan keçirmiş dini təəssübkeşlik kimi dəyərləndirirdi. Lakin məsələ burasındadır ki, bu inkarçı yanaşmalar dövrün ictimai və mədəni düşüncəsindəki mürəkkəbliyi qeyri-obyektiv və birtərəfli təqdim edirdi. Əsl həqiqətdə isə XIX əsrin son rübü və XX əsrin əvvəllərində islama münasibətdə, onun ictimai fikrin inkişafında oynaya biləcəyi rola baxışda dövrün ziyalıları arasında əsaslı fikir ayrılığı yox idi. İstər Avropa tipli maarifçiliyin tərəfdarları, istərsə də İslam maarifçiliyinin təbliğatçıları öz dünyagörüşlərində dinin roluna ayrılan yerə görə bir-birinin mövqeyini bu və ya digər dərəcədə tamamlayırdılar. Məhz bu mənada H.Zərdabinin, N.Nərimanovun, S.M.Qənizadənin, F.Köçərlinin dinə baxışları ilə Ə.Hüseynzadənin, Ə.Ağayevin dinin ictimai həyatda oynaya biləcəyi və oynamalı olduğu rola dair fikirlərində nəinki bir-birini inkar edən mövqelər görmək mümkün deyil, əksinə məsələyə baxışda ümumi bir yaxınlıq nəzərə çarpır. Bu yaxınlığın elmi əsasları onunla müəyyənləşir ki, Ə.Hüseynzadənin, Ə.Ağayevin İslam dininin ictimai inkişafda oynaya biləcəyi roluna dair mülahizə və fikirlərinin estetik ifadəsinə və təsdiqinə N.Nərimanovun, S.M.Qənizadənin bədii əsərlərində rast gəlirik. Digər tərəfdən H.Zərdabinin, F.Köçərlinin, N.Nərimanovun və başqalarının öz publisistik və ədəbi-tənqidi yazılarında İslam dininin milli-mədəni inkişafda oynaya biləcəyi rola dair fikirləri ilə Ə.Ağaoğlunun, Ə.Hüseynzadənin bu istiqamətdəki fikirləri bir-birini tamamlayır.

Açar sözlər: *İslam, Avropa maarifçiliyi, ədəbi -tənqid, sovet ədəbiyyatşünaslığı,islamçılıq ideologiyası*

GİRİŞ

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında maarifçiliyin bir məfkurə hərəkatı, maarifçi realizmin bir ədəbi cərəyan olaraq həmişə Qərb ədəbi-mədəni, ictimai-fəlsəfi düşüncəsinin təsiri ilə formalaşması məsələsi önə çəkilmişdir. XIX əsrin Azərbaycan maarifçiliyində, xüsusən ədəbiyyatda M.F.Axundzadə ilə təmsil olunan hərəkatın XVIII əsr Avropa maarifçiliyinin təsiri altında meydana çıxması və müəyyən milli xüsusiyyətlər kəsb etməsi elmi həqiqət kimi qəbul olunmuşdur. Y.Qarayev yazır: "M.F.Axundov XIX əsrin 50-ci illərində bir maarifçi kimi yazıb yaradarkən öz qeyri-milli maarifçi sələfləri olan böyük realist, klassist, romantik sənətkarların bədii-estetik təcrübəsindən də istifadə etməyə bilməzdi. XVIII əsr maarifçiləri ilə səsləşməni, hər şeydən əvvəl, biz onun sənətə dair görüşlər sistemində və konkret əməli fəaliyyət proqramında görürük" (1,71).Bununla bərabər, Qərb maarifçiliyinin Axundzadənin simasında milli ədəbi təcrübədə meydana çıxan estetik xüsusiyyətlərini Azərbaycan maarifçi realizminin bütün tarixi mərhələləri üçün eyni dərəcədə səciyyəvi keyfiyyət kimi götürmək mümkün deyil. Çünki Azərbaycanda Axundzadədən sonra maarifçilik ictimai-mədəni bir hərəkat şəklində geniş inkişaf yolu keçmiş, ədəbi-estetik düşüncədə onun təzahür xüsusiyyətləri mürəkkəbləşmişdir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Tədqiqatçı Məmməd T. Fikrincə, "maarifçilər, xüsusən XIX əsrin son onilliklərinin maarifçiləri vətən və millət şüurunun inkişafında mühüm rol oynadılar. Bu da öz növbəsində XX əsr maarifçiliyində yeni bir keyfiyyəti inkişaf etdirdi, xoşbəxtlik və azadlıq probleminin həllində millət və vətən məsələsi başlıca amillərdən birinə çevrildi" (2,44). Prof. X.Məmmədovun "XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlində Azərbaycan maarifçi realist ədəbiyyatı" adlı tədqiqatında özünə yer alan aşağıdakı ümumiləşdirməni Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı üçün səciyyəvi elmi qənaət hesab etmək olar. Y.Qarayev yazır: "Dinə münasibət də bu mərhələdə mürəkkəbləşir. M.F. Axundovun maarifçiliyi yalnız Ağılı tanıyırdı, onun mövqeyini və rolunu heç kimlə və heç nə ilə bölüşmürdü... XIX əsrin son rübünün maarifçiləri isə ağılla yanaşı, həm də Allahı qəbul edir, köməyə çağırır, dini fanatizmə qarşı mübarizədə dinin özünün ən müqəddəs silahı ilə - Quranla da silahlanırdılar" (1, 129). Əslində, bu mülahizələr XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki maarifçi realist ədəbiyyatın mahiyyətinə obyektiv nüfuzu ifadə edir: tədqiqatçının bədii mətnlərin ifadə etdiyi estetik həqiqətləri düzgün ümumiləşdirməsindən xəbər verir.

METODOLOJİ

Araştırma zamanı təsviri və müqayisli təhlil metodlarından istifadə olunmuş, maarifçi realist ədəbiyyatın mahiyyətinin obyektiv izahına nail olmaq üçün fikirlər qarşılaşdırılmışdur.

Maarifçilərin milli şüurun inkişafında rolu

Bu təkamül prosesinin ən ümdə xüsusiyyətini ümumiləşdirməyə çalışsaq, deyə bilərik ki, o həm ictimai-mədəni, həm də estetik hərəkat kimi ciddi milliləşmə prosesi keçirmişdir. Nəticə olaraq maarifçiliyin Avropadan M.F.Axundzadənin timsalında milli-estetik düşüncəyə transferi nəicə etibarı ilə milli ictimai-mədəni və ədəbi-estetik hərəkat şəklinə düşmüş və bir sıra ciddi özünəməxsusluqlar qazanmışdır.

Tədqiqatçı Məmməd T. belə bir ümumiləşdirməsində də tam haqlıdır ki, "maarifçilər, xüsusən XIX əsrin son onilliklərinin maarifçiləri vətən və millət şüurunun inkişafında mühüm rol oynadılar. Bu da öz növbəsində XX əsr maarifçiliyində yeni bir keyfiyyəti inkişaf etdirdi, xoşbəxtlik və azadlıq probleminin həllində millət və vətən məsələsi başlıca amillərdən birinə çevrildi" (2,44). "Xoşbəxtlik və azadlıq probleminin həllində millət və vətən məsələsi başlıca amillərdən birinə çevrildi" qənaəti müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsi kimi ərsəyə gəlir. Maarifçi realizmdə və eyni zamanda, maarifçi dünyagörüşünün qabarıq təzahür etdiyi romantizmdə və tənqidi realizmdə də həmişə "millət və vətən məsələsi" birinci dərəcədə həlli vacib problem kimi qoyulmuşdur. Lakin sovet ədəbiyyatşünaslığı XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azrbaycan maarifçi realist ədəbiyyatını mümkün qədər milli özünəməxsusluğun, milli varlığın təsdiqi kimi səslənən bəzi əsas cəhətlərdən kənarda saxlamağa, ümumbəşəri düşüncə kontekstini önə çıxarmağa çalışmışdır. Avropa maarifçiliyinin təsiri altında və sovet rejiminin ateist siyasətinin təzyiqi ilə ədəbiyyatşünaslıq maarifçilikdəki "təbii insan"təlimini, əslində milli müəyyənliyə, milli özünəməxsusluğa qarşı qoyurdu"...

Azərbaycan maarifçi realistlərinin dünyagörüşündə, nə də bu dünyagörüşün ifadəsi kimi meydana çıxan bədii əsərlərində din insanın şəxsiyyət azadlığını əlindan alan vasitə kimi düşünülməmiş və bu yöndən bədii təsvirin predmeti olmamışdır. Maarifçi realistlərinin din, məzhəblər, din xadimləri haqqında görüşləri sovet ədəbiyyatşünaslığında bilərəkdən təhrif olunmuş, ateist mövqedən şərh olunmuşdur. Həmin şərhlər maarifçi realist düşüncənin ümumiyyətlə milli ədəbi düşüncənin dinə inkarçı yanaşması haqqında fikirlər formalaşdırmışdır. Prof. X.Məmmədovun "XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlində Azərbaycan maarifçi realist ədəbiyyatı" adlı tədqiqatında özünə yer alan aşağıdakı ümumiləşdirməni Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı üçün səciyyəvi elmi qənaət hesab etmək olar: "Fransız və rus maarifçiliyində "təbii hüquq", "təbii insan" təlimi ictimai quruluşa, təhkimçiliyə qarşı mübarizə silahı olmuşdur. Onlar dini əqli qanunların insana bəxş etdiyi buxov adlandırır, şəxsiyyət azadlığını təmin etmək üçün ilk növbədə ona qarşı mübarizəni zəruri sayırdılar.Bu tipli mülahizələr tədqiqatçıların maarifçi realistlərin, o cümlədən N.Nərimanovun "Bahadır və Sona", "Pir", S.M.Qənizadənin "Məktubati-Şeyda bəy Şirvani" və digər əsərlərə verdikləri təhlillər əsasında meydana çıxırdı. Halbuki həmin əsərlərdə heç bir antidini düşüncə özünə yer almamışdır. Tədqiqatçılar çox vaxt müəlliflərin dinlə bağlı təsəvvürlərini məzhəb ayrı-seçkiliyinə, dinin mahiyyətini təhrif edən din xadimlərinə münasibəti ilə eyniləşdirir və yanlış hökmlər verirdilər. Nəticə olaraq, maarifçi realistlərin əsərlərində özünə yer tapan dini dünyagörüşü antidini, çox vaxt isə ateist dünyagörüşü kimi qələmə verilirdi. Lakin yaxşı haldır ki, sovet ədəbiyyatşünaslığının son mərhələ tədqiqatlarında maarifçi realistlərin dini dünyagörüşü mövqeyindən çıxış etməsinə dair bəzi obyektiv mülahizələr də səslənmişdir. Y.Qarayev yazır: "Dinə münasibət də bu mərhələdə mürəkkəbləşir. M.F. Axundovun maarifçiliyi yalnız Ağılı tanıyırdı, onun mövqeyini və rolunu heç kimlə və heç nə ilə bölüşmürdü... XIX əsrin son rübünün maarifçiləri isə ağılla yanaşı, həm də Allahı qəbul edir, köməyə çağırır, dini fanatizmə qarşı mübarizədə dinin özünün ən müqəddəs silahı ilə - Quranla da silahlanırdılar" (1, 129). Əslində, bu mülahizələr XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki maarifçi realist ədəbiyyatın mahiyyətinə obyektiv nüfuzu ifadə edir: tədqiqatçının bədii mətnlərin ifadə etdiyi estetik həqiqətləri düzgün ümumiləşdirməsindən xəbər verir. Lakin bu obyektiv həqiqətlər sovet dövrünün ədəbiyyatşünaslığını ideoloji cəhətdən təmin etmədiyi üçün elmi şərhin bu istiqamətdə davam etdirilməsi mümkün olmur. Əlbəttə, maarifçilərin dinə baxışlarının sovet ədəbiyyatşünaslığın Y. Qarayevə qədərrki şərhi obyektiv elmi əsaslardan tamamilə məhrum idi. Məsələ burasındadır ki, bu cür yanaşmalar XIX əsri sonu, XX əsrin əvvəllərindəki milli ictimai-mədəni mühitdəki reallıqları əks etdirmirdi. Məsələ təkcə o deyildi ki, maarifçi realistlərin öz əsərlərində bilavasitə dini dünyagörüşü mövqeyindən çıxış etmələri mahiyyətcə təhrif və inkar olunurdu. Məsələ həm də onda idi ki, bu cür yanaşmalar nə ictimai-mədəni mühitin, nə də estetik düşüncənin mürəkkəbliklərini ifadə edə bilmirdi. Müəllif dünyagörüşünün, bədii mətn həqiqətlərinin birbaşa ateist- materialist düşüncə ilə izahı Şərq-müsəlman və milli kontekstləri, eyni zamanda idealist dünyagörüşünü arxa plana atır, ədəbi-mədəni mühitin birtərəfli izahına gətirib çıxarırdı.

Şərq-islam maarifçiliyinə münasibət

Şərq-İslam maarifçiliyinin mövcudluğu sovet ədəbiyyatşünaslığında kəskin tənqid mövqeyindən qarşılanır, "dini-mürtəce antiədəbiyyat" (1, 120) kimi damğalanır və rədd

olunurdu. Sovet ədəbiyyatşünaslığı İslam maarifçiliyini XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinin ictimai-mədəni və estetik hərəkatının bir qolu kimi yox, mürtəce və yaşamaq iqtidarı olmayan, məna və mahiyyətdən uzaq, guya öz-özünə ölüb gedən, Avropa tipli maarifçiliyə rəqabət göstərə bilməyən hadisə kimi şərh edir və onun milli ictimai və ədəbi yaddaşda özünə yer tutmasına hər vəchlə mane olurdu.

Bununla bərabər, indi artıq diqqətimizi cəlb edir ki, müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında sözü gedən dövrün maarifçilik hərəkatını və maarifçi ədəbiyyatını tipoloji cəhətdən fərqləndirmək meyli özünü göstərməkdədir. Azərbaycan ədəbiyyatında XIX əsrdən üzü bəri yaranıb inkişaf edən ədəbi cərəyanlardan bəhs edərkən nəzəriyyəçi alim R.Əliyev XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki maarifçi ədəbiyyatı və hərəkatı tipoloji cəhətdən iki qismə ayırır. Tədqiqatçı yazır: "Müsəlman şərqində maarifçilik dünyagörüşünün ayrılmaz tərəfi Qərb xalqlarının siyasi, mədəni və iqtisadi tərəqqi yoluna nümunə kimi baxmaq, Avropa sənaye inqilabları istiqamətində inkişafın qaçılmazlığına inam idi. Sovet hakimiyyəti qurulana qədər Azərbaycanda bu qərbçi maarifçilik üstünlük təşkil edirdi. Lakin islami maarifçilik də var idi" (4,45). R.Əliyev Avropa tipli maarifçiliklə müqayisədə İslam maarifçiliyinin zamanın tələblərndən geridə qalmasını, müasirlik tələblərinə cavab verməməsini qabartsa da, bu maarifçi qanadın İslam dünyagörüşünə söykənməsini, cəmiyyətin inkişafında İslam dünyagörüşünün mütərəqqi əhəmiyyətini irəli çəkmələrini, ictimai-siyasi, əxlaqi-mədəni və hətta iqtisadi məsələlərdə Quranı-Kərim hökmlərinə istinadı onun əsas fəaliyyət istiqaməti kimi şərh edirdi. Tədqiqatçı yazır: "Bizim islam maarifçiliyinin əsas ideyaları islam təəssübkeşliyi və İslam dinini müdafiədən ibarət idi... İslam müdafiəçiləri üçün konkret müsəlmanın və icmanın deyil, İslam dininin özünün təəssübünün çəkilməsi xas idi... Sovet dövründə bolşeviklər dini qadağan etməklə islam maarifçiliyini zorla aradan götürdülər" (4,46).

Əhmədbəy Ağayev İslamı bütün Yaxın Şərqdə buvaxta qədərki ictimai-mədəni tərəqqinin rəhni hesab edir və müasir elmin də əsas vəzifəsini islama xidmətdə görürdü. Əlibəy Hüseynzadə isə milli mədəniyyətin yalnız keçmişini yox, gələcəyini də İslama bağlayaraq deyirdi ki, "Bizə hər növ mədəniyyət lazım deyil, yalnız İslamiyyət daxilində olan mədəniyyət lazımdır" (5,130).

XIX əsrin ortaları ilə müqayisədə yeni mərhələdə milli ictimai düşüncənin, milli varlıq və şüur uğrunda mübarizənin köklü bir hərəkət şəklinə düşdüyünü nəzərə alsaq, ictimai və mədəni-estetik düşüncədə getdikcə daha dərindən özünə yer etməyə başlayan İslam dünyagörüşünün milli özünütəsdiq, milli tərəqqi, tarixi kökə bağlılığın ifadəsi kimi meydana çıxdığını düşünmək olar. Bu dövrdə milli mühitin bir çox hallarda islam mühiti kimi dərk olunduğunu da nəzərə alsaq və düşünsək ki, milli varlıqla dini mənsubiyyətin sərhədləri də tam ayrılmamışdı, onda ictimai-mədəni düşüncədə İslamın oynadığı rolun köklərini, psixoloji əsaslarını tam təsəvvür etmək olar.

XIX əsrin son rübündən başlayaraq maarifçilik hərəkatının – "mətbuat, məktəb və teatr hərəkatının" (1,120) yüksəliş prosesinə qədəm qoyması ədəbiyyatşünaslıqda "M.F.Axundovun ideyaları və nəzəri vəsiyyətlərinin "indi bir-bir həyata keçməyə başlaması" (1,120) dövrü kimi xarakterizə olunur. Bu dövr maarifçiliyinin əsas ideya xətti aşağıdakı kimi müəyyənləşir: "Bunlardan ən böyüyü xalqı maarifləndirmək, "bəsirət və elm sahibi etmək" ideyası idi" (1,

120).. İslamı təbliğ həmin illərdə daha da qüvvətlənir. Burjua ideoloqları sübut etməyə çalışırlar ki, bəşəriyyətin gələcək inkişafı ancaq islam dini ilə mümkündür. Onu qoruyub yeni tarixi şəraitə uyğunlaşdırmaq lazımdır. Məlum məsələdir ki, sovet dövrünün ədəbiyyatşünaslığı ictimai tərəqqidə və mədəni inkişafda İslama verilən bu rolla razılaşmır, məsələnin bu cür qoyuluşuna tənqidi yanaşır və onu vaxtını çoxdan keçirmiş dini təəssübkeşlik kimi dəyərləndirirdi. Lakin məsələ burasındadır ki, bu inkarçı yanaşmalar dövrün ictimai və mədəni düşüncəsindəki mürəkkəbliyi qeyri-obyektiv və birtərəfli təqdim edirdi. Əsl həqiqətdə isə XIX əsrin son rübü və XX əsrin əvvəllərində islama münasibətdə, onun ictimai fikrin inkişafında oynaya biləcəyi rola baxışda dövrün ziyalıları arasında əsaslı fikir ayrılığı yox idi.

İstər Avropa tipli maarifçiliyin tərəfdarları, istərsə də İslam maarifçiliyinin təbliğatçıları öz dünyagörüşlərində dinin roluna ayrılan yerə görə bir-birinin mövqeyini bu və ya digər dərəcədə tamamlayırdılar. Məhz bu mənada H.Zərdabinin, N.Nərimanovun, S.M.Qənizadənin, F.Köçərlinin dinə baxışları ilə Ə.Hüseynzadənin, Ə.Ağayevin dinin ictimai həyatda oynaya biləcəyi və oynamalı olduğu rola dair fikirlərində nəinki bir-birini inkar edən mövqelər görmək mümkün deyil, əksinə məsələyə baxışda ümumi bir yaxınlıq nəzərə çarpır. Bu yaxınlığın elmi əsasları onunla müəyyənləşir ki, Ə.Hüseynzadənin, Ə.Ağayevin İslam dininin ictimai inkişafda oynaya biləcəyi roluna dair mülahizə və fikirlərinin estetik ifadəsinə və təsdiqinə N.Nərimanovun, S.M.Qənizadənin bədii əsərlərində rast gəlirik. Digər tərəfdən H.Zərdabinin, F.Köçərlinin, N.Nərimanovun və başqalarının öz publisistik və ədəbi-tənqidi yazılarında İslam dininin milli-mədəni inkişafda oynaya biləcəyi rola dair fikirləri ilə Ə.Ağaoğlunun, Ə.Hüseynzadənin bu istiqamətdəki fikirləri bir-birini tamamlayır..

N.Nərimanov ümumdünya mədəni proseslərində hər bir millətin gedəcəyi yolun perspektivlərini aydın və dəqiq müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini önə çıxarır. Milli inkişafın bəşəri tərəqqi ilə əlaqəsi məsələsini qoyur. N.Nərimanova görə, İslam dini millətimizin ümumbəşəri miqyasda inkişafını şərtləndirən, onu insanlığın şərəfli yoluna, mütərəqqi proseslərə qoşulmasına təkan verən birinci amildir.N. Nərimanov müsəlman xalqları üçün islam həqiqətlərini düzgün şəkildə dərk edib, ona əməl etməyi "müqəddəs bir məslək" yolu hesab edir. Onun fikrincə, dünya xalqları içərisində tutduğumuz yolun bəşəri məna və məzmunu öz dinimizin həqiqətlərini nə qədər düzgün dərk etməyimizlə bağlıdır.

Maraqlı burasıdır ki, milli inkişafla bağlı fikirlərində Azərbaycan ziyalılarının düşüncəsini ortaq məqama gətirən cəhətlər, hətta onların mövqelərindəki konseptual yaxınlığı da müşahidə etmək mümkündür. Ə.Hüseynzadə də eynən H.Zərdabi və Nərimanov kimi milli inkişafda İslam həqiqətlərinin dərk olunmasının həlledici rolundan danışır.

Ə.Hüseynzadəni narahat edən bu həqiqət Islamın yaranma tarixindən üzü bəri həqiqi mənasında dərk edilməməsi, cəmiyyət həyatının prinsipinə çevrilə bilməməsidir

S.M.Qənizadə islam dininin həqiqi fəlsəfəsini insanlığa xidmətdə görür. İslamda, Qurani-Kərimdə çox ciddi yer alan "uxuvvət"in bəşəri məzmununu açır. İslamda bu bəşəri məzmunun – uxuvvətin "həqqaniyyət"dəki təcəssümünü önə çəkir. S.M.Qənizadə "həqqaniyyət" anlayışı altında İslamda bir olan Allahın bütün insanları birləşdirmək məqsədinin gerçəkləşdiyini göstərir. Bu Ə.Hüseynzadənin önə çəkdiyi "hübbüllah" fəlsəfəsinin, Nərimanovun qabartdığı

“həqiqəti-islam”ın sənətkarın düşüncəsindəki özünəməxsus ifadəsi idi. Bu məqamda İslam maarifçiliyinin əsas ideoloqlarından olan Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlunun mövqeyi ilə S.M.Qənizadə, N.Nərimanov kimi maarifçi realistlərin düşüncələri üst-üstə düşürdü. Nərimanov “Bahadır və Sona” əsərində İslamın həqiqi mahiyyəti, Qurani-Kərimin əsl məzmunu ilə ruhanilərin xalqa təqdim etdiyi islam düşüncəsi arasında böyük fərq olduğunu, buna görə də din xadimlərinin dövlətin və cəmiyyətin idarə olunmasından uzaqlaşdırılması məsələsini qoyur və tarixdən üzü bəri İslam və Xristian dünyasında məsələyə münasibətdə fərqli mövqelərin və yolların meydana çıxmasına diqqət çəkirdi.

Bahadırın Sonaya dediyi aşağıdakı sözlər İslamın həqiqi mahiyyəti ilə ruhanilərin xalqa çatdırdığı İslam arasında köklü fərq olduğunu göstərmək məqsədi daşıyır. Əsərdə milli ictimai mübarizədə ruhaniliyin cəmiyyətin idarə olunmasında nüfuzunun qarşısının alınmasının vacibliyi vurğulanır. Bahadır deyir:

-Bəli, doğru buyurursunuz, xalq ancaq mollalara inanır, yəni molla nə desə xalq ona əməl edir. İslamın və millətin evini yıxan bu deyilmi? Müsəlman filosoflarından biri deyir: “Məhəmməd peyğəmbər hazırda öz millətinə nəzər etsə, yəqin qoyduğu dini tanımaz” (6,163). Burada zaman-zaman din xadimlərinin xalqı islamın mahiyyətindən uzaqlaşdırdığı və nəticə etibarı ilə bunun cəmiyyət həyatında tərəqqiyə mane olması məsələsi qoyulur. Nərimanov öz romanında bu məsələyə münasibətdə İslam və Xristian dünyası arasındakı böyük fərqə diqqət çəkir.. Bahadır deyir: “Hami millətlərdə ruhanilər bir neçə səbəbə görə dünya elmlərinə həmişə düşmən olublar, yəni tərəqqi yolunu mümkün qədər millətin üzünə bağlı qoyublar. Lakin bu məsələdə xristian aləmi ilə müsəlman aləmində bir təfavüt görünür. Xristian aləmində ruhanilər elmlərə düşmən olublarsa da, fəqət padşahlar və dövlət ruhanilərlə müdam muharibədə bulunublar... Xristian aləmi müdam belə bir müharibədə olarkən özünü ruhanilərin zəncirindən yavaş-yavaş xilas ediblər. Müsəlman aləminə diqqət edərsiniz isə bu müharibəni görməzsiniz. Padşah həm xəlifə olub da, həm də dövlətin yol göstərəni. Padşah-xəlifə, ya zəmanənin ən böyük ruhanisi tərəqqi yolunu camaatın üzünə qəsdən, ya səhvən bağlayıbıdır” (6,164)

Sonuç

Buraya qədər deyilənlər onu sübut edir ki, İslam maarifçiliyində dini ehkamların və ruhanilərin cəmiyyət həyatında oynadığı rola qismən mühafizəkar münasibət nəzərə çarpsa da, bütövlükdə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərinin maarifçi düşüncəsi İslam dininə inam və etiqadı qəbul edir,bir qrup insanın dünya işlərinin tənzimlənməsində Qurani-Kərim həqiqətlərini öz mənafelərinə təfsir etmələri ilə razılaşa bilmirlər.

Maarifçi düşüncə, birinci halda hər bir şüurlu vətəndaşın Qurani-Kərim ehkamları ilə dərindən tanış olmasını, öz düşüncə, əməl və fəaliyyətində birbaşa Allahın buyurduqlarına əməl etməyi, ruhani təbəqəsinin təlqinlərinə tənqidi yanaşmaq fikrini irəli sürür.
İkinci halda, maarifçi düşüncə müəyyən qədər təkamül prosesi keçirərək dini “inanclar və ibadətlər” sistemi kimi qəbul edərək onu insanla Allahı arasındakı mənəvi-ruhi əlaqə kimi dərk edir. Buna görə də din ruhi-mənəvi sahə hesab edilərək, onun cəmiyyət işlərinə müdaxiləsinə son qoymağın zərurəti məsələsi qaldırılır.

Kaynakça:

1.Qarayev Y. Realizm: sənət və həqiqət. Bakı. Elm, 1980,258 s.
2.Məmməd T. Ədəbiyyat müasir elmi yanaşmalar kontekstində. Bakı. Xan nəşriyyatı, 2016, 412 s.
3.Məmmədov X. XIX əsrin sonu, XXəsrin əvvəlində Azərbaycan maarifçi realist ədəbiyyatı. Bakı, APİ- nin nəşri, 1978.
4.Əliyev R. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı. Mütərcim, 2008, 360 s.
5.Talıbzadə K. Azırbaycan ədəbi tənqidinin tarixi. Bakı. Maarif, 1984, 328 s.
6. Nərimanov N. Seçilmiş əsərləri. Bakı. Lider Nəşriyyat, 2004, 496 s.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Relative words and their functions in the Azerbaijani language

Dr.Sahila İBRAHİMOVA
Azerbaijan State Pedagogical University
sahila.ibrahimova@yahoo.com
0009-0008-6960-524x

ABSTRACT

In the article, the nature of relative words is disclosed, the attitude towards this category in a number of languages is clarified, the place of relative words in the grammatical structure of the language is clarified, their structural-semantic types (simple and composition) are determined, the signs of relative words that are different from conjunctions, the relationship they create between the components of a complex sentence are studied on the basis of examples is done. At the same time, the article mentions that relative words and connecting words are used as synonyms. "Pronouns" are also used as synonyms for these expressions. Note that the terminological combination of "relative pronouns" also clarifies the closeness of meaning of the indicated combinations. However, the expressions "special pronouns" and "replaced adverbs" are also used.

As we know, relative words are important in the grammatical structure of languages takes up space. Marked pronouns carry a large weight in sentences belonging to Turkic languages, and this aspect distinguishes Turkic languages from sentences belonging to Indo-European languages. One of the characteristic aspects of Turkic languages is that relative words connect complex constructions with a branch clause at the head.

ÖZET

The article reveals the essence of relative words, explains the attitude to this category in some languages, clarifies the place of relative words in the grammatical structure of the language, determines their structural and semantic types (simple and compound), separates relative words from conjunctions. made. At the same time, the article notes that relative words and conjunctions are used as synonyms. "Pronouns" are also used synonymously for these expressions It should be noted that the terminological combination of "relative pronouns" also clarifies the closeness of the meaning of these compounds. However, the terms "special pronouns" and "replaced envelopes" are also used. As you know, relative words play an important role in the grammatical structure of languages. Signed pronouns carry a large load in sentences belonging to Turkic languages, and this feature distinguishes Turkic languages from sentences belonging to Indo-European languages. One of the characteristic features of the Turkish languages is that relative words are combined into complex constructions, with a sentence branching in the main part.

Keywords: relative words, demonstrative pronouns, simple relative words, composition relative words dependent component.

INTRODUCTION

The word "Relative" is used in the "Encyclopedia of Linguistics" in several senses: 1) related to other elements of the language system or other parts of speech. E.g.: in the sentence, mubtada agrees with news according to time, person and quantity; 2) incomplete, partial; 3) it is such a relationship between the sentences included in the composition of the complex sentence that the dependence of the branch sentence on the main sentence is expressed through a conjunction. Eg: He knew that Ahmed would not go to work in the evening (1, p. 50).

"Relative words" are both morphological and syntactic concepts shows. The attitude towards this concept is ambiguous. When relative words form a group of nouns, adjectives, pronouns, adverbs, conjunctions, they act as a morphological category, when they are part of a sentence, and when they participate as a means of connecting a branch sentence to the main sentence, it acts as a syntactic category.

LITERATURE REVIEW

Each of the connecting words has its own position in the formation of branch sentences. For example, in the branch clause in mubta, the branch clause comes before the main clause, and because everyone, everyone, what, whatever, etc. is connected with connecting words. In accordance with the connecting words, one of these words, which expresses the counterpart in the function of preposition in the main sentence, is explained through a branch sentence.
In Tatar, relative words are distinguished by conjunctions. Connecting words

(союзные слова) separate, relative words (относительные слова) are explained under other headings (Tatar grammar, p.338-3 51).vApparently, relative words in the grammatical structure of Turkic languagesvoccupies an important place. Marked pronouns carry a large weight in sentences belonging to Turkic languages, and this aspect distinguishes Turkic languages from sentences belonging to Indo-European languages. One of the characteristic aspects of Turkic languages is that relative words connect complex constructions with a branch clause at the head.

Relative words appear as an element that creates a connection between the main and branch sentences. Ex.: Wherever you spend your life happily, there is your home, your abode, and your gorgah (A. Valiyev).

METHODS

The main methods of language analysis were used in the writing of the article. Description of these; comparative history; comparative; historical; structure; opposition; component analysis; style analysis; quantity; automatic analysis; refers to logical-semantic modeling. In addition, language stratification is used in the article.

RESULTS

Performance analysis results

The scope of relative words and their combination into certain words is different as the possibility of creating meaning is wide, their role in the formation of branch sentences of

various types is quite large. By means of those words, subjunctive clauses such as subjunctive, news, completeness, definition and adverbial clauses can be connected to the main sentence.

Relative words all have the same function in connecting components does not perform to an extent. In the first case, pronouns are used in the role of "pattern", and in the second case, in the role of opposite words (correlates).

DISCUSSION

The scope of relative words and their combination into certain words is different as the possibility of creating meaning is wide, their role in the formation of branch sentences of various types is quite large. By means of those words, subjunctive clauses such as subjunctive, news, completeness, definition and adverbial clauses can be connected to the main sentence.

The concept of relative words and their functions in the Azerbaijani language

M. Huseynzadeh of the 7th type of pronouns in the modern Azerbaijani language shows that there are relative pronouns and writes that the relative pronouns question. It differs from pronouns according to its syntactic function. Their morphological name is a relative pronoun, and their syntactic name is a conjunction (Huseynzade M, p. 131).

The term "relative pronoun" can also be found in studies dealing with Turkic languages. For example, N.K. Dmitriyev, speaking about the definite article clause, shows that the term "Russian relative pronoun" is used in different cases of the noun (Dmitriev N.K, p. 252).

Prof. A.Abdullayev clarified the role of connecting words (relative pronouns) in constructing subordinate complex sentences. The author writes that connecting words have a special role in connecting the components of a subordinate complex sentence. Differences of opinion can be found in Turkology in this field as well.

Prof. According to A.Abdullayev, a part of subordinate complex sentences

is organized with the help of connecting words. Linking words are also called relative words. The author also shows that such words are different from conjunctions as follows.

Some of them are nouns, some are adjectives, some are numbers, and some are places adverb, some adverbs of time, some adverbs of quantity, some adverbs of manner-movement.

2. Since they are independent parts of speech, connecting words in the sentence is used in the position of a definite member, while conjunctions cannot be used in the position of a sentence member (Abdullayev A, 2004 p. 115).

Connecting words are used in a branch sentence, a subordinate complex sentence creates conditions for correction. In such sentences, the news of the branch sentence is usually suffixed - sa//s has adopted the conditional habit (Grammar of the Azerbaijani language, 1959, p. 326-327).

Prof. G. Kazimov writes that in other cases, in addition to the connector, the branch the sentence has its place and form in the main sentence. The only sign of mold words. It consists of pronouns and some adverbs with demonstrative pronoun roots (he, this, there, here, so, so, etc.). It is known that in general, pronouns and demonstrative pronouns do not mean anything concrete unless they are related to a certain person, object, or event.

The connective words used in the modern Azerbaijani language are mainly

These are: who, what, whoever, whatever. Everyone who, when, when, when, when, where, which, how, how, what kind, as long as, as long as etc.

Relative words all have the same function in connecting components does not perform to an extent. In the first case, pronouns are used in the role of "pattern", and in the second case, in the role of opposite words (correlates).

Thus, relative words act as substitutes for the sentence.

2. Relative words are expressed in the Azerbaijani language with demonstrative pronouns and some numbers. As a relative word, this, this, this, this, this, so much, etc. words are involved.

Relative words are also expressed by interrogative pronouns in the Azerbaijani language. Ex.: Whoever says, he is wrong. Everyone talks about what he can do according to his bloodline (M.Ibrahimov).

3. Relative words perform, realize the connection between the components of a complex sentence and act as a sentence member. This function is the syntactic function of the relative word in the branch sentence. Here the functions of news and completeness are determined.

Relative words are divided into 2 groups according to their structure:

1) simple adjectives;

2) relative clauses.

Simple relative words consist of one lexical unit. E.g.: The man turned out to be work-work-out (colloquial), What they say, let them say (colloquial). not explained.

Composition relative words pronouns and adverbs over conjunctions and conjunctions. It is formed by adding words, sometimes it is formed by adding adverbs. E.g.: Because of him, he went to his master to protect him in the day of evil (A. Hagverdiyev), I trained my hand in art for him, so that I wouldn't need someone like you (in colloquial language). Not explained.

Relative words actively participate in the creation of causative constructions:

therefore, for this, behind it, behind this, to this reason, to that reason, to that extent, to this extent, to this extent, etc.

The components of syntactic constructions are at this time, this time, at that time, meanwhile, until this, until that, after this, from this, etc. is formed with the help of relative words.

Dependent components of syntactic constructions are also involved in the formation of the subjunctive clause. At this time, no matter what happens, no matter what he thinks, no matter where he is, no matter when he sleeps, no matter how bright it is, no matter who he asks, no matter how high and honorable he is, no matter what he thinks about. is used. E.g.: I'm sorry, sir, no matter what happened, you should fix this matter (J. Mammadguluzade).

A) time relation: The gang arrived at the time when the madmen were enjoying themselves they were ("Koroglu" saga).

B) B) cause-and-goal relationship: We have called you in order to give us your valuable advice. I don't want to let you go just because you ate a bite of the food being cooked (colloquial).

RECOMMENDATIONS AND CONCLUSION

So, as a result, we can note that relative words in full its investigation provides the opportunity and conditions to study the relationship between the morphological and syntactic structure of the language more deeply.

REFERENCES

1. Encyclopedia of Linguistics. Volume 2 (textbook). Prof. Edited by F. Veysalli. - Baku, Mutercim, 2008.
2. Huseynzade M. Modern Azerbaijani language. Morphology. Part III, Baku, "Maarif", 1983.
3. Dictionary of linguistic terms. M.; 1998 Dictionary of linguistic terms. Изд. 2-е M.; Prosveshenie. Rosenthal D.E., Telenkova M.A. 1976.
4. Belousovo A.S. Союзные слова \\ Русский язык. Енанклопедня /Ю.Н. Карвулов. see Ed.) - 2nd edition. M.: 1990.
5. Dmitriev N.K. Grammar of the Bashkir language. Izd. AN USSR, \M.-L., 1948.
6. Abdullayev A. Subordinate complex sentences in the modern Azerbaijani language - Baku, 2017, "Maarif" publishing house, 1974.
7. Grammar of the Azerbaijani language. Part II, syntax, SSR EA publishing house, Baku, 1959.
8. Kazimov Gazanfar. Selected works. In 10 volumes. Volume V, Baku, Nurlan, 2008
9. Tatar grammar. IL Morphology. Kazan Tatarskoe KnizhnoeIzdatelstvo, 1993.
10. Kryuchkov C.E., Maksimov L.Ю. Modern Russian language. Syntax of a complex sentence. M.: 1969.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Characteristics of normative development of artistic style in the All-Turkish literary language (in the context of the works of I. Hasanoglu and Y. Amre)

Ümumtürk ədəbi dilində bədii üslubun normativ inkişaf xüsusiyyətləri (İ.Həsənoğlu və Y.Əmrə əsərləri kontekstində)

Afaq Zeynalova
Azərbaycan Texniki Universiteti
Afaq-turk@mail.ru
0009-0001-4530-5874

ABSTRACT

It is known that, although the history of the development of Turkish-language literature stretches back to BC, the formation of written literature is related to many native-language classical examples that appeared in the 13th century. These pearls are written with such skill that their analysis gives a reason to draw a solid opinion not only about their era, but also about the initial evolutionary picture and development processes of Turkish literary thinking. The thinkers of their time, Yunus Amre and Izzeddin Hasanoglu, are considered not only the founders of the mother tongue literature of Turkey and Azerbaijan with their works, but also the founder of all Turkish language literature. Artistic style is created by artistic language. From this point of view, we can say that the period in question also characterizes the emergence and normativity of the artistic style in the Turkish language.

Artistic style combines linguistics and literature with all these categories and studies artistic language, poetics, which is the highest form of expression of thought. The structural semantic structure of sounds, words and syntactic units in the language of literary examples, the frequency of their development over time characterizes stability and normativity in the language. However, this approach is different for the formation period of the literary language - that is, the 13th century.

In general, it should be noted that the presence of variants in the norms is related to the continuation of ethnolinguistic processes in which national language elements are sometimes more prominent (especially in the language of poems written in the folklore style or syllabic genre), and sometimes less descriptive literary language. In other words, the national language of poetry, which is more national, over time gives way to a more classical language of poetry, to a style of professional craftsmanship that is integrated into the norms. This is naturally related to intra-linguistic and extra-linguistic influences in the development of literary language.

It should be noted that in the 13th century, the first artistic examples of Oguzja were created by the thinkers living in Anatolia and Azerbaijan. And during this period, the economic and cultural environment in those geographies was almost the same. Thus, the socio-political events of the period also have their influence on the language processes, from time to time the national resistance of the literary language weakens and slows down its independent

development. This was more clearly reflected in the leading style of the literary language - the artistic style.
Normative features in the examples of artistic style develop against the background of resistance and struggle of national language elements with foreign language influences in both Turkish languages. Since there were no stable language norms written and accepted during this period, writers wrote and created traditional poetry based on the national language, and literary language norms were formed based on this experience.
Keywords: norm, style, Turkish language, poetry, artistic language, analysis;

ÖZET

Məlumdur ki, türkdilli ədəbiyyatın inkişaf tarixi eramızdan əvvəllərə qədər uzansa da, yazılı ədəbiyyatın təşəkkülü XIII əsrdə meydana gələn bir çox anadilli klassik nümunələrlə bağlıdır. Bu incilər elə bir məharətlə qələmə alınmışdir ki, onların təhlili təkcə öz dövrü haqqında deyil, türk ədəbi təfəkkürünün ilkin təkamül mənzərəsi və inkişaf prosesləri barədə tutarlı fikir yürütməyə əsas verir. Dövrünün mütəfəkkir şairləri Yunus Əmrə və İzzəddin Həsənoğlu yaratdığı əsərlərlə təkcə Türkiyə, Azərbaycan anadilli ədəbiyyatının baniləri sayılmır, həm də bütün türkdilli ədəbiyyatın qurucusu sayılır. Bədii üslub məhz bədii dillə yaranır. Bu baxımdan deyə bilərik ki, sözügedən dövr həm də ümumtürkcədə bədii üslubun yaranmasını və normativliyini səciyyələndirir. Bədii üslubiyyat bütün bu kateqoriyaları ilə dilçiliklə ədəbiyyatı birləşdirir və təfəkkürün ən yüksək ifadə forması olan bədii dili, poetizmi öyrənir. Ədəbi nümunələrin dilində səs, söz və sintaktik vahidlərin struktur semantik quruluşu onların işlənmə tezliyi zamanla dildə sabitliyi, normativliyi səciyyələndirir. Lakin ədəbi dilin təşəkkül dövrü - yəni, XIII əsr üçün bu yanaşma fərqlidir.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, normalarda variantlılığın olması, milli dil elementlərinin bəzən daha qabarıq (xüsusən folklor üslubunda və ya heca janrında yazılan şeirlərin dilində), bəzən də zəif təsviri ədəbi dildə etnolinqvistik proseslərin davam etməsi ilə bağlıdır. Yəni şeiriyyətdə daha milli olan ümumixalq dili zamanla yerini daha klassik poeziya dilinə, normativlərə sığdırılmış peşəkar sənətkarlıq üslubuna ötürür. Bu da təbii olaraq ədəbi dilin inkişafında dildaxili və dilxarici təsirlərlə bağlıdır.

Qeyd edək ki, XIII əsrdə oğuzcaya aid olan ilkin bədii nümunələr Anadolu və Azərbaycanda yaşayan mütəfəkkir şairlərin qələmi ilə yaranırdı. Və bu dövr həmin coğrafiyalarda iqtisadi-mədəni mühit də, demək olar ki, eyni idi. Belə ki, dövrün ictimai -siyasi hadisələri dil proseslərinə də öz təsirini göstərir, zaman -zaman ədəbi dilin milli müqaviməti zəifləyir və müstəqil inkişafı ləngiyir. Bu da ədəbi dilin aparıcı üslubunda- bədii üslubda özünü daha bariz əks etdirirdi.

Bədii üsluba aid nümunələrdə normativ xüsusiyyətlər hər iki türkcədə milli dil elementlərinin xarici dil təsirləri ilə müqavimətinin, mübarizəsinin fonunda inkişaf edir. Bu dövrdə yazılmış, qəbul edilmiş sabit dil normaları olmadığı üçün ədiblər ümumxalq dili əsasında ənənəvi şeir üslubunda yazıb yaradır və bu təcrübə əsasında ədəbi dil normaları formalaşırdı.

Açar sözlər: norma, üslub, türk dili, poeziya, bədii dil, təhlil;

GİRİŞ

Məlumdur ki, türkdilli ədəbiyyatın inkişaf tarixi eramızdan əvvəllərə qədər uzansa da, yazılı ədəbiyyatın təşəkkülü XIII əsrdə meydana gələn bir çox anadilli klassik nümunələrlə bağlıdır. Bu incilər elə bir məharətlə qələmə alınmışdir ki, onların təhlili təkcə öz dövrü

haqqında deyil, türk ədəbi təfəkküründün ilkin təkamül mənzərəsi və inkişaf prosesləri barədə tutarlı fikir yürütməyə əsas verir. Dövrünün mütəfəkkir şairləri Yunus Əmrə və İzzəddin Həsənoğlu yaratdığı əsərlərlə təkcə Türkiyə, Azərbaycan anadilli ədəbiyyatının baniləri sayılmır, həm də bütün türkdilli ədəbiyyatın qurucusu sayılır. Bədii üslub məhz bədii dillə yaranır. Bu baxımdan deyə bilərik ki, sözügedən dövr həm də ümumtürkcədə bədii üslubun yaranmasını və normativliyini səciyyələndirir. Bədii üslubiyyat bütün bu kateqoriyaları ilə dilçiliklə ədəbiyyatı birləşdirir və təfəkkürün ən yüksək ifadə forması olan bədii dili, poetizmi öyrənir. Ədəbi nümunələrin dilində səs, söz və sintaktik vahidlərin struktur semantik quruluşu onların işlənmə tezliyi zamanla dildə sabitliyi, normativliyi səciyyələndirir. Lakin ədəbi dilin təşəkkül dövrü - yəni, XIII əsr üçün bu yanaşma fərqlidir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, normalarda variantlılığın olması, milli dil elementlərinin bəzən daha qabarıq (xüsusən, folklor üslubunda və ya heca janrında yazılan şeirlərin dilində), bəzən də zəif təsviri ədəbi dildə etnolinqvistik proseslərin davam etməsi ilə bağlıdır. Yəni şeiriyyətdə daha milli olan ümumixalq dili zamanla yerini daha klassik poeziya dilinə, normativlərə sığdırılmış peşəkar sənətkarlıq üslubuna ötürür. Bu da təbii olaraq ədəbi dilin inkişafında dildaxili və dilxarici təsirlərlə bağlıdır. Professor Nizmi Xudiyev bu prosesdə dildaxili təsirin rolunu xüsusi vurğulayır-“ bu bir həqiqətdir ki, ədəbi dil orta əsrlərdə demokratizmdən klassikliyə -hamı üçün anlaşıqlı olmaqdan (XIII_XIV) ancaq peşəkarlar üçün anlaşıqlı olmağa (XV-XVI) can atır. XIII_XIV əsrlərin ədəbi dili hələ ümumxalq dili ilə əlaqəsi üzülməyən ədəbi dildir və əslində, onun demokratikliyi və milliliyi buradan irəli gəlir”. (1., səh.141)

Adı çəkilən klassiklərin nümunələrində də görünür ki, fonetik normada da milli türk xüsusiyyəti qorunur, bəzi ərəb-fars elementləri cox zəif nəzərə çarpır. Xüsusilə saitlərin variantlığı hər iki dildə müşahidə olunur. Məsələn:

a-o əvəzlənməsi

*Kəndüligindən Keçəni toğan edər mə’şuq **anı,***

Ördəgə, kəkligə salar sürə irübən tutmağa. (2. Səh 34)

Sən rəqibə sirrini faş eylədün,
***Anun** ilə oldu şiltağum bənim.*

Eyni zamanda, bu dövr üçün xarakterik hallardan biri də eyni sözdə damaq ahənginin dodaq ahangi ilə əvəzlənməsidir. Daha çox mənsubiyyət və hal şəkilçilərində baş verən bu fonetik hadisə də türkcəyə məxsus element kimi hər iki ədibin şeirlərində müşahidə olunur.

Hüsn içində sana manənd olmaya,
Əsli yuca, gönlü alçağum bənüm.
Al əlimi irəyim məqsuduma

Qoma yürəkdə yana dağum bənüm (3)

Maraqlıdır ki, bu ənənə XV - XVI əsrlərə qədər davam etmiş, hətta Həsənoğlunun bu məşhur şeirinə nəzirə yazan Misir hökmdarı Sultan Kansu Qavri də aşağıdakı beytində eyni foneformadan istifadə etmişdir.

Görk içinde olmaya hüsnün gibi,
Kadri yüce, gönli alçagum benüm. (4)

Yunus Əmrədə də eyni ifadə formasına rast gəlirik:

Səndən sana varur yolum, səndən səni söylər dilüm,
İllah sana irməz ələüm, bu hikmətə qaldım tana. (2. Səh 39)

Gündüyü kimi, sadaladığımız fonetik xüsusiyyətlər hər iki müəllifdə eyni tərzdə istifadə olunmuşdur. Samitlər üçün də bəzi normativ əlamətlər eynilik təşkil edir. Məsələn m-b d-t, və s səs əvəzlənmələri qədim Azərbaycan ədəbi dili üçün xarakterikdir. Bu forma həm Anadolu şivəsində yazan Yunus Əmrə, həm də İzzəddin Həsənoğlu qəzəllərində müşahidə olunur.

İ. Həsənoğlu şeirində:

Necəsən, gəl, ey yüzü ağum bənüm?
Sən əritdün odlara yağum bənüm.

Başımdan getmədi hərgiz sənilən içtigim badə,
Nə badə? Badeyi-məsti. Nə məsti? Məstiyi-sağər.
And içərəm səndən artuq sevməyəm,
Sənün ilə xoş keçər çağum bənüm.

Y.Əmrə şeirində :

Dutulmadı Yunus canı, Keçdi tam udan uçmağı,
Yola düşüb dosta gedər ol əslinə uyaqmağa

Yüz bin Fərhad külüng alup qazar tağlar bünyadını,
Qayalar kəsüb yol edər abi-həyat aqıtmağa.

Aşiq olan miskin olur, Həqq yolına təslim olur,
Hər nə dersən boyun tutar, çarə yoq könül yıqmağa

Bu nümunələrdə ***bən, bin, aqıtmağa, , yoq, tağlar, dutulmadı, içtigim*** sözlərindəki səs əvəzlənmələri hər iki dildə müşahidə olunur və bu qədim türkcənin dildaxili səs hadisələridir.

Sözügedən dövrdə leksik norma da öz funksionallığı ilə seçilir. Belə ki, bu dövr ədəbi dilin ümumxalq dili əsasında formalaşma mərhələsi olduğu üçün leksik lay əsasən ortaq vahidlərdən ibarətdir. Oğuzcanı təmsil edən bir neçə dil kimi Azərbaycan, Türkiyə türkçəsi də həmin dilin varisi hesab olunur. Bu baxımdan XIII-XIV əsr poetik dilində də təbii ki, bu prinsip özünü göstərir.

Apardı könlümü bir xoş qəmər **yüz** *canfəza dilbər*
.. Tutuşmyınca dər atəş, bəlürməz xisləti ənbər
Şəha, şirin sözün ***qılur*** *Misirdə bir zaman kasid..*

Yunus Əmrədə :
Eşqdən də'vi ***qılan*** *kişi hiç anmaya hirsü həva,*
Eşq evinə girənlərə ayruq nə meylü nə vəfa.

Ey aşiqlər, ey aşiqlər, məzhəbü din eşqdür bana,
*Gördi gözüm dost **yüzini**, yas qamu dügündür bana.*

Müşahidə etdiyimiz kimi, hər iki ədibdə ortaq milli sözlər eyniyyət təşkil ediir həm anlaşıqlıq baxımından, həm də işlənmə tezliyi baxımından alınma leksikanı üstələyir. Belə ki, bu klassik nümunələrdə işloənən bir sıra əcnəbi sözlər sonrakı dövrlərdə milli dilə asimilyasiya etmiş və ya keyfiyyətcə mənimsənilmiş sözlərdir. Buna görə də klassik nümunələr həm yazildığı dövrün, həm də gunumüzədək bütün dövrlərin sevilən inciləri olmuşdur.

Ümumtürkcədə dövrün təşəkkül əlamətləri dilin bütün normalarında olduğu kimi qrammatik normada da yüksək səviyyədə inkişaf edirdi. Bu proses Həsənoğlu və Yunus Əmrə şeirlərində təbii olaraq aydın müşahidə olunur. Çünki qrammatika -sintaksis xalqın milli təkamülünün nəticəsidir. Ədəbi dilin sintaksisinin inkişaf səviyyəsi ən çox xalqın intellektual tərəqqisi, danışıq dili sintaksisinin inkişafı isə hər şeydən əvvəl adət ənənələri, etnik təkamülü ilə mütənasibdir. (6. Səh 161) Bütün yaradıcılıqlarında janrından vəznindən asılı olmayaraq canlı xalq dilində yazmağı üstün tutan böyük klassiklərin şeirləri qrammatik cəhətdən yuxarıda göstərilən fikirləri tamamilə əks etdirir. Hər iki dilə aid nümunələr xalqın intellektual düşüncəsinin ən gözəl ifadə tərzidir. Hər iki ədibin şeirlərində türkcənin bütün qrammatik əlamətləri -hal,mənsubiyyət, xəbərlik və sintaktik vahidlər yüksək normativliyə malikdir.

Y.Əmrə:

Elm eli bilməkdir
Özünü dərk etməkdir
Sən özünü bilməsən
Elm nəyə gərəkdir?

Ey, cox kitablar oxuyan,
Halıyam səndən mənə bax .
Sirri açkar istər isən
Gəl, eşq kitabın oxuyaq.

İ. Həsənoğlu:

Necəsin, gəl, ey yüzü ağum bənüm,
Sən əritdün odlara yağum bənüm!
Qışladum qapunda itlərün ilə,
Oldı kuyun uşda yaylağum bənüm.

Gördüyümüz kimi, bu misralarda morfoloji formalar geniş şəkildə işlənmiş və müasir vahidlərlə müqayisədə demək olar ki, fərqlənmir. Əsas və köməkci nitq hissələrinə aid normaların, sintaktik vahidlərin üslubi imkanlarının uğurlu istifadəsi ustad şairlərin zəngin dil normativlərinə hakim olmasından və ana dilinin təşəkkülündə müstəsna rolundan xəbər verir. Doğrudan da, ədəbiyyatımız, linqvistikamız üçün əvəzsiz incilər bəxş edən ustad şairlər dərin təxəyyülü, poetik təfəkkürü, milli dil sevgisi ilə yaratdığı hər bir əsər, əslində qədim tarixə malik olan türkcənin-oğuzcanın bədii normativliyini təkmilləşdirməklə yanaşı həm də ümumilikdə ədəbi dilin inkişafına təkan vermişdir.

SONUÇLAR

Qeyd edək ki, ümumtürk ədəbi dilinin təşəkkülü ,doğrudan da, XIII əsrdə başlamışdır. Eyni zamanda, bu dövrün oğuzcaya aid olan ilkin bədii nümunələri Anadolu və Azərbaycanda yaşayan mütəfəkkir şairlərin qələmi ilə yaranırdı. Təbii olaraq bu zaman həmin coğrafiyalarda iqtisadi-mədəni mühit də, demək olar ki, eyni idi. Belə ki, dövrün ictimai -siyasi hadisələri dil proseslərinə də öz təsirini göstərir, zaman -zaman ədəbi dilin milli müqaviməti zəifləyir və müstəqil inkişafı ləngiyir. Bu da ədəbi dilin aparıcı üslubunda- bədii üslubda özünü daha bariz əks etdirirdi.

Bədii üsluba aid nümunələrdə normativ xüsusiyyətlər hər iki türkcədə milli dil elementlərinin xarici dil təsirləri ilə müqavimətinin, mübarizəsinin fonunda inkişaf edir. Bu dövrdə yazılmış, qəbul edilmiş sabit dil normaları olmadığı üçün ədiblər ümumxalq dili əsasında ənənəvi şeir üslubunda yazıb yaradır və bu təcrübə əsasında ədəbi dil normaları formalaşırdı.

KAYNAKÇA

1. N.Xudiyev Azərbaycan ədəbi dili tarixi . Bakı-1995.
2. E. Quliyev Türk xalqlar ədəbiyyatı Bakı -2009
3. https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/1364-seyx-izzeddin-hesenoglunun-bir-qezeli-haqqinda4
4. https://edebiyyatqazeti.az/news/edebi-tenqid/1364-seyx-izzeddin-hesenoglunun-bir-qezeli-haqqinda
5. T. Hacıyev „ Azərbaycan dili tarixi məsələləri Bakı-1959
6. T. Hacıyev „ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dili Bakı-1977
7. AMEA. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. IV cild, Bakı-2007

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Comparative analysis of some consonants used in the dialects of the Azerbaijani language with the Kipchak group of Turkic languages

Azerbaycan dili lehçelerinde kullanılan bazı ünsüzlerin Türk dillerinin Kıpçak grubuyla karşılaştırmalı analizi

Dürdane Aliyeva
Azerbaycan Dövlet Pedaqoji Universitesi
durdanealiyeva@mail.ru
0009-0008-7776-4646

ABSTRACT

The research of Azerbaijani dialects shows that in addition to other groups of Turkic languages, dialect elements that are similiar to Kipchak group are also found in our language.In terms of convergence with the Kipchak group, the North-West group of Azerbaijani language draws more attention. The Kipchak group, which has different groups in the division of dialect systems with Kazakh, Kyrgyz, Altai, Noqay, Karakalpak, Tatar, has shown itself in terms of phonetic, lexical, grammatical structure in the North-western group of Azerbaijani language, which has played an important role in the formation of these languages as well as more evidence of its settlement in the area, as well as its participation in the formation of our language.When comparing consonants with dialects of these languages, it became apparent that sounds such as k, k', q, x, g, ŋmostly correspond to each other and show themselves as ancient language facts.

Key words: phonetics, consonant, north-west, dialect, kipchak

ÖZET

Azerbaycan lehçeleri üzerine yapılan araştırmalar, dilimizde Türk dillerinin diğer gruplarının yanı sıra Kıpçak grubuna benzeyen lehçe unsurlarının da bulunduğunu göstermektedir.Kıpçak grubuna yakınlık açısından Azerbaycan dilinin Kuzey-Batı grubu daha çok dikkat çekmektedir. dikkat. Ağız sistemlerinin Kazakça, Kırgızca, Altayca, Nogayca, Karakalpakca, Tatarca ile bölünmesinde farklı gruplara sahip olan Kıpçak grubu, Azerbaycan dilinin Kuzeybatı grubu içinde fonetik, sözcüksel, gramer yapısı bakımından kendisini göstermiştir. bu dillerin oluşmasında önemli rol oynadığı gibi bölgeye yerleşmesinin yanı sıra dilimizin oluşumuna katılımının da daha fazla kanıtlandığı, ünsüzlerin bu dillerin lehçeleriyle karşılaştırıldığında ortaya çıktığı görülmektedir. k, k', q, x, g, ŋ gibi sesler çoğunlukla birbirine karşılık gelir ve eski dil olguları olarak kendini gösterir.

Anahtar kelimeler: fonetik, ünsüz, Kuzeybatı, lehçe, Kıpçak

GİRİŞ

Dilbilim literatüründe tarihi bir kategori olarak incelenen ve ulusal dille yakından ilişkili olan lehçe kavramı, her dilin kadim dil unsurları, o dilin tarihsel gelişim süreci içinde kazandığı yenilikçi özellikler, akraba ve ilgisiz dillerle olan karşılıklı ilişkilerin yanı sıra, özellikle tarihsel olarak ilişkili dillerle ilişkili olarak ortaya çıkan karşılık gelen diller ve farklı göstergelerin belirlenmesinde istisnai bir role sahiptir. Azerbaycan dilinin uzun yıllardır Türkleşmiş bir millet olarak sunulduğu düşüncesini çürüten ve bu dilin yerli-aborjin olduğunu ispat etmemizi sağlayan ana ve en önemli delillerden biri olarak lehçe ve lehçe malzemelerinin önemi yadsınamaz. dil.

Literatür incelemesi

Azerbaycan dilinin lehçelerini araştıran E. Aziziv'in "Azerbaycan dilinin tarihi diyalektolojisi". (Bakü, Elm va tahsil, 2016) dilimizin etnolinguistik açıdan Türk dillerinin üç ana lehçe sistemini tespit ederek, Azerbaycan dili lehçelerini gelişimlerine göre iki aşamaya ayırmaktadır. Çoğu araştırmacının kabul ettiği ve A. Ahundov'un uzun zaman önce açıkça gösterdiği gibi, "Azerbaycan dilinin lehçeleri, o dilin, yani ulusal Azerbaycan dilinin yaratılışından önceki döneme denk gelmektedir." (1, s. 244) A. Demirchizadeh ve H. Mirzazadeh, Batı grubu lehçelerimizin daha karakteristik özelliği olan ng, ng ve ngh bileşik ses birleşimlerini ŋ sesinin eski bir biçimi olarak değerlendirmişlerdir. (8, s. 45, 12, s. 76) S. Alizade, dilimizin eski dönemlerinden kalma kelimelerin başında n, q, g gibi ünsüzlerin kullanıldığını ve ses birleşimini dikkate alarak Sağır sesini temsil ettiği gösterilen ng, ng kelime başında kullanılamıyordu.Her ne kadar karşı çıksa da modern Türk dillerinin lehçe-hece malzemeleri şimdilik bir başka fikir ortaya çıkarmamıza izin vermiyor.

Metodoloji

Araştırma sırasında ağırlıklı olarakdiakronik, karşılaştırmalı ve sinkronik yöntemler kullanılmıştır. Araştırma betimsel bir planda yürütüldüğünden çağdaş Azerbaycanlı ve qıpçak grubu ağızlarından seçilmiş örnekler de kullanılmıştır.

Azerbaycan dili lehçelerinin gelişim aşamaları

Azerbaycan dili lehçelerinin iki gelişme aşaması ayırt edilir:

"BEN. Milletin oluşumuna katılan kavimlerin dil özelliklerinin korunduğu dönem (12. yüzyıla kadar)

II. Kabile dili özelliklerinin kaybolmasıyla birlikte lehçelerin yerel olarak özdeşleştiği dönem (XII-XVIII yüzyıllar)" (6, s. 64).

Çoğu araştırmacının kabul ettiği ve A. Ahundov'un uzun zaman önce açıkça gösterdiği gibi, "Azerbaycan dilinin lehçeleri, o dilin, yani ulusal Azerbaycan dilinin yaratılışından önceki döneme denk gelmektedir." (1, s. 244) Milli Azerbaycan dilinin yaklaşık olarak II-IV. yüzyıllara kadar oluştuğunu dikkate alırsak, dilimizin ağız sisteminde kabile ayrılığının izlerinin korunmamış olması, bu sürecin çağımızdan çok önce sona erdiğini.

Bu aşamayı daha iyi görselleştirmek için araştırmalar yaptıkça, Azerbaycan dilinin, ortak Türk dili temelinde tarihsel olarak gelişen ve fonetik, sözlüksel ve gramer yapısını zenginleştiren dillerden biri olarak, günümüze kadar varlığını koruduğu ortaya çıkıyor. aynı kökten gelen ilgili dillerle ortak özellikleri olmakla birlikte, bazı farklı yönleri de kazanmıştır. Dolayısıyla

Azerbaycan dilinin lehçe malzemelerinin incelenmesi, dilimizde Kıpçak grubunun yanı sıra diğer Türk dil gruplarına da karşılık gelen lehçe unsurlarının bulunduğunu göstermektedir. Kıpçak grubuna uygunluk açısından Azerbaycan dilinin Kuzeybatı grubuna ait lehçeler daha çok dikkat çekmektedir. Ağız sistemlerinin bölünmesinde farklı gruplara sahip olan Azerbaycan dilinin Kuzeybatı grubuna ait lehçelerin, fonetik, sözcüksel ve gramer yapısı bakımından Kazakça, Kırgızca, Altayca, Nogayca, Karakalpak gibi dillerle yazışmaları, Kıpçak grubuna ait olan Tatarca, bu dillerin oluşumunda şüphesiz tarihsel öneme sahip olup, Kıpçakların en eski çağlarda Azerbaycan topraklarına yerleştiklerinin yanı sıra, Kıpçakların Azerbaycan topraklarına yerleştiklerinin bir başka kanıtı olarak dikkat çekmektedir. Dilimizin oluşumu. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında Azerbaycan dilinin Kuzeybatı grubuna ait lehçelerde Kıpçak grubuna ait Türk dilleri ile görülen benzer işaretlerin, bu açıdan bakıldığında lehçe unsurları olarak değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Modern dil açısından tarihsel açıdan yaklaşıldığında bu dil olgularını lehçe işaretleri olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü diğer Türkçe konuşan kavimler gibi Kıpçaklar da tarihsel olarak Azerbaycan topraklarına yerleşmiş yerli kavimlerden biri olarak dilimizin oluşumuna katılmış ve daha sonra Türk dillerinin ayrılması sürecinde rol oynamışlardır. Kazakça, Kırgızca, Altayca, Nogayca, Karakalpakça ve Tatarca dillerinin oluşumu.

Azerbaycan dilinin Kuzeybatı grubuna ait lehçelerin ve lehçelerin fonetiği ve ünsüz sistemi üzerinde yapılan araştırmalar, Şeki, Zagatala, Gah, Balaken ve Oğuz bölgelerinin konuşmasında Kıpçak grubuyla pek çok benzerlik bulunduğunu göstermektedir. Bu benzerlikleri dil gerçeklerine dayanarak gözden geçirelim:

Patlayan sağır bir ses olan k' ünsüzü, edebiyat dilimizde k (ke) sesinin konumunda Kuzeybatı grubuna ait ağızlarda kullanılmaktadır. Depalatalizasyon terimiyle açıklanan bu dilsel gerçek, hem ulusal hem de alıntı kelimelerde karşımıza çıkmaktadır:

Ulusal sözcüklerle: inak' // inak, k'or//kör, k'agyz//kağıt, k'upa//jug, yeka'//yeke k'osa//kosa, k'utan//kotan, vb. (Zagatala, Gah, Balakan)

Türev kelimeler: khurak'//yemek, k'abin//dolap, ak'ushga//pencere, vb. (Zagatala)

M.Şiraliyev de bu dil olgusunun Zagatala ve Gah lehçelerindeki gelişimini göstermiş ve yukarıdakilere ek olarak ok'uz, zurak', k'omak' gibi örnekler sunmuştur (12, s. 75).

N.A. Serebrennikov ve N. Hajiyeva şöyle yazıyor: "Ulu Türkçede art arda k' ünsüzünün yalnızca kalın ünlü kelimelerde kullanıldığı. Örneğin Tatar, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Nogay, Kumuk, Kırgız, Özbek, Uygur, Kırım-Tatan, kısmen Karaim ve Altay dillerinde, yani tüm eski ve aynı zamanda modern Türk dillerinde korunmuştur: kara "siyah", Orkh .-Yen. siyah, acc. siyah, tat siyah vb. Arara, Kazakça, siyah, q.-galp. siyah, q.-balk. /raza, kum. k'ara, hayır. k'ara, Uzb. corra, maç / k'ara, kr.-qar. k'ara". (9. s. 40)

Proto-Türk dilinde var olan k' ünsüzü, Azerbaycan'ın modern edebiyat dili için işlevsel olmasa da, Azerbaycan dilinin Kuzeybatı grubunun yanı sıra Batı grubu lehçelerinde de yaygındır. ve Darbend lehçesi. Örneğin: k'ıf//kif, kifşımax//kifsimek (Kazakça, Borçalı), k'ishi//kişi, ek'i//two, k'arvan//carvan (Darband)

K' sesi aynı zamanda Kuzeybatı grubu lehçelerimizde de q sesini ifade edebilir. Örneğin: k'atık'//yogurt, k'ara//black, k'ol//arm, k'utu//box, vb. (Zagatala, Şeki)

Bu özellik Azerbaycan dilinin diğer birçok lehçesinde de bulunur: k'isa (Kazakça), k'ifil, k'ush (Tovuz, Borçalı, Şarur), k'ishqirdi, k'usmax (Başkeçid), vb.

Aynı dil olgularını dilimizin Darband lehçesinde de bulmak mümkündür. Örneğin: k'atık'//yogurt, k'ara//siyah vb. Modern Türk ve Gagavuz edebiyat dillerinde k' ünsüzü de oldukça aktiftir. Böylece "Türk yazı dilinde sessiz k(ka) sesi, q sesinin işlevlerini tam olarak ifade etmektedir". (13, s. 253) Mesela: k'ırk', k'ol, k'ush, k'ash, k'aşık' vb.

Azerbaycan dili lehçe ve lehçelerinde meydana gelen k'~k, k'~q yer değiştirmelerinden bahseden A. Ahundov'a göre, k' diyalektik ünsüzü sadece eski Azerbaycan dilinde ortaya çıkmış ve ana dili yansıtmamıştır. o zamanın ulusal Azerbaycan dilinin özelliği. (1, s. 85) E. Azizov, "Zagatala, Gakh, Balakan ve Darband lehçelerinde dilarkhasi k' sesinin (palatalizasyon) orta k sesi konumundaki kullanımını farklılaştırmak gerektiğini göstermektedir. dilarkha q ünsüzünün konumunda kullanılan k' ünsüzüdür." (6, s. 81)

Kıpçak grubu, Türk dillerinde k ve q ünsüzleri ile birlikte k' ünsüzünün x ve ğ ünsüzlerinin konumunda kullanılmasıyla da örtüşmektedir. ak'ıl//ağıl, ok'ırman//reader, vb. Bu özelliğe zaman zaman da olsa Kuzeybatı lehçelerimizde rastlamak mümkündür. Örn: chuk'ur//delik (Balaken)

Bu tarihi özelliğin "Kitabi-Dada Korkud" ve Azerbaycan klasiklerinin eserlerine ne ölçüde yansıdığı konusunda ilginç görüşlerin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bir zamanlar A. Demirçizade bu konuya dikkat çekmiş ve "Kitabi-Dada Korkut" destanında ق harfinin hem q'yu, hem de bu sesin sağır karşılığı olan k'yı gösteren bir işaret olarak karşımıza çıktığını göstermiştir. Özellikle kelimenin sonunda yer alan bu harf k' sesini ifade etmektedir. (4. s. 45) Ancak bu konunun özel bir araştırmaya ihtiyaç duyduğunu hisseden bilim adamı, o dönem için bu kelimeleri q harfiyle yazmayı tercih etti. "Bu notaya rağmen bazen k' ile ağırlıklı olarak kelimenin ortasında ve sonunda (bazen kelimenin başında) şu karşı kelimeleri verir: bak'ar, sak'gal/sak'al, Gork'ud ; Kına, yok'dur, kirk', yaylak', oğancuk', sak'alcuk'. (6, s. 82)

Araştırmacıların vardığı sonuç, "Azerbaycan dilinin lehçelerinin oluştuğu çağlardan itibaren, özellikle kelime sonlarında eski k' ünsüzünün x ve ğ ünsüzlerine dönüştüğü, ancak aynı zamanda tutulma durumları da olduğu" şeklinde değerlendirilebilir. k'. Kelime sonundaki k'>x durumu daha yaygındı ve Azerbaycan dilinin temel fonetik işaretlerinden biriydi. Erken Orta Çağ'da Azerbaycan dilinin edebi materyallerinde gaf (ق) harfi belli ölçüde şivesel bir temele (k') sahip olsa da daha sonraki dönemlerde bir yazı geleneği olarak kullanılmıştır. (6.s.84)

Türk dillerindeki x ünsüzünün işlenmesi Türkolojinin ilgilendiği konulardan biridir. Bazıları bu ünsüzün Türk dillerindeki varlığını daha eski sayarken, A.M. Şerbak, tahmini 10. yüzyıla tarihlendiriyor ve Goytürk yazılarında kullanılmamasını grafiklerin bir özelliği olarak sunuyor. (10, s. 98) Hem "Kitabi-Dede Korkut" destanında hem de M. Kaşgarlı'nın "Divan"ında x ünsüzünün kullanılması bu sesin daha eski bir geçmişe sahip olduğunu ve zamanla bir lehçe özelliği haline geldiğini göstermektedir. Bazı Türk dilleri için M. Kaşgarlı'nın şöyle yazması ilginçtir: "Oğuz ve Kıpçaklar k'yi x'e çevirir. Türkler kızım derse kızım derler." (7, s. 257).

Türkolojide Suvar ağzının ve eski Hazar dilinin işareti sayılan k'>x, q>x yer değiştirmeleri, modern Türk dillerinden Çuvaş, Yakut, Tuva ve Hakas dillerinde yaygın olarak görülmektedir. Örneğin: Khura/Kara/Kara (Çuvaş), Khus/Kush/Kush (Khakas), vb. Kıpçak grubuna ait Türk dillerinde aynı konumdaki kelimelerde k' ünsüzü daha etkin olmasına rağmen, Azerbaycan dilinin Kuzeybatı lehçelerinde x ünsüzü daha etkindir. Böylece Zagatala, Şeki, Gakh, Balakan ve diğer lehçelerimizde özellikle kelime sonunda x sesi etkindir. Örneğin: yimax, giimmax, gitmax, vb. İlginçtir ki, "Zagatala ve Ağdam bölgelerinin bazı kırsal lehçelerinde, çok heceli kelimelerin sonundaki x sesi, sesli harften önce bile sabit kalır; Örneğin: papakhin, papakha, papakhi, saksakhan (Zag. -Beh., Ag. T)". (11, s. 130) Aynı özelliğe Kırgız dilinin güney lehçelerinde de rastlamak mümkündür. Bu dilde diğer Kıpçak dillerinden farklı olarak "uyku" ve "kapı" kelimelerinin yerine khaalga kelimesi kullanılmaktadır.

N.A. Serebrennikov ve N. Hajiyeva'ya göre, "Çoğu Türk dilinde, κ ünsüz harfi kelimenin mutlak sonunda tutulur: ağ "beyaz", Eski Türkçe, ağ, Kırgız, ağ, Kazakça, ak, Nogai, ak , Kumuk, ak, Özbek, ök, Uygur, Beyaz, Karakalpak, Beyaz, Kırım Tatarı, Beyaz, Türkmen. tamam Tatar. beyaz, Başkurt. Beyaz; azag "ayak", Kazakça, bacak, Karakalpak. bacak, bacak ayak, kum. Ayak, Karaçaybalkar. ayak, Tatar. ayak, Başkurt. Ayak, Kırgız. ayak Ancak kelime sonundaki κ ünsüzünün kullanılması zayıflamasına neden olduğundan bazı Türk dillerinde κ ünsüzünün patlama özelliği kaybolmuştur.

Karaim dilinin Trakai lehçesinde son ünsüz olan ğ, akh "beyaz", ayak-İan ayakh "ayak" kelimesinden x: ağ olur. Polovtsça dilinde son ünsüz ğ x olur, bkz. polov. haşhaş "kaşık" ve tat. kaşık; bıçak "bıçak" ve tat. Peki." (9, s. 43)

Zaten 5.-6. yüzyıllarda Azerbaycan dilinde k'>x'in yer değiştirmesi ve k' ünsüzünün zayıflaması ile ilgili gerçekleri ortaya koyarken, araştırmacılar aynı kelimelerin k' ve x veya ğ ile paralel işlenmesini göstermektedir. ünsüzler uzun süre devam etti. M. Ergin, bu süreci "Kitabi-Dade Korkut" destanından yola çıkarak anlatırken çok sayıda örnek sunuyor. Örneğin: ak' - beyaz, ayak' - bacak, yasak' - yasağ, ark'a - sırt, yık'ıl - düşme, yok' - hayır vb. (5, s. 418-422) Irak/iragh, yarpax/yarpag, yak'a/yakhe, yavug/yavukh, ishig/isikh gibi pek çok örnekte klasiklerimizin eserlerinde de aynı hususa rastlamak mümkündür.

Görüldüğü gibi "Kitabi-Dade Korkut" destanında tezahür eden k'>ğ>x paralelliği dilimizde uzun süre devam etse de karakteristik bir fonetik özellik olarak sabitlenmiştir. modern zamanların lehçesi. "Azerbaycan dilinin Darbend lehçesi" kitabında gunag, kashug, fındığ, tovug gibi örneklerde kullanılan bu dil olgusu Kafkas dillerinin etkisi olarak anlatılmaktadır (3, s. 29), ancak Bize öyle geliyor ki, dilimizin tarihi boyunca ve günümüz Türk dillerinin lehçelerinde çok sayıda kelime, bu olguyu Türk dillerinin iç kanunlarına dayanan bir özellik olarak açıklamamıza olanak sağlamaktadır.

Dilimizin Kuzeybatı lehçelerinde ünsüzlerde sıklıkla görülen durumlardan biri de g>q eki değişimidir. Zagatala-Gakh, Darbend, Gazakh, Ayrim lehçelerinde bu ses geçişi oldukça aktiftir. Örneğin: gün, göz, gör (Zag.), guya, gavali, guman (Darband), guch, kunj/kunj (Kazakça), vb.

"G>q ses uyumunu hem Oğuz hem de Kıpçak tipi Türk dillerinde bulmamız ilginçtir; örneğin: Türkmen dilinde: geyim, qich "geç", gül, göz vb. Gagauz dilinde: qel, göl, gül, Türkçede: qiyim, gidish, qergin, vb.; Kumuk dilinde: geche, qelin, qet, gerek, vb. Özbek dilinin Oğuz lehçelerinde Azerbaycan dilinde g harfiyle kullanılan kelimelerin g sesiyle kullanıldığı görülmektedir: gül - gül, gün, gök, qal vb. (3, s. 28-29)

ŋ (sağır nun, velyar n) ünsüzü, Azerbaycan dili de dahil olmak üzere Türk dillerinin fonetik sisteminde en eski çağlardan beri var olan yumuşak damak ünsüz veya geniz sesidir. A. Demirçizade, Türk dillerinin pek çok yazılı eserinde, "Kitabi-Dade Korkut"ta, M. Kaşgarlı'nın "Divanı"nda ve klasiklerimizin eserlerinde sıklıkla rastladığımız ŋ ünsüzünün, Türk dillerinin sesi haline geldiği fikrini ispatlamıştır. sağır, kadim ng ve nk seslerini fonetik olarak inceleyerek nq/ng > ŋ > n'nin gelişim yolunu lehçelerimizden getirdiği gerçeklerle açıklamaya çalışıyor. (4, s. 48) M.Şiraliyev, H.Mirzazade de Batı grubu lehçelerimizin karakteristik özelliği olan ng, ng, ng bileşik ses birleşimlerini ŋ sesinin eski bir şekli olarak değerlendirmişlerdir. (8, s. 45, 12, s. 76) S. Alizade, dilimizin eski dönemlerinden kalma kelimelerin başında n, q, g gibi ünsüzlerin kullanıldığını ve ses birleşimini dikkate alarak Sağır sesini temsil ettiği gösterilen ng, ng kelime başında kullanılamıyordu.Her ne kadar karşı çıksa da modern Türk dillerinin lehçe-hece malzemeleri şimdilik bir başkasını ortaya çıkarmamıza izin vermiyor. daha ikna edici bir fikir. Azerbaycan dilinin lehçelerini sağır sesinin gelişmiş olup olmamasına göre 3 gruba ayıran E. Azizov, bu sesin en az gelişmiş olduğu kuzeydoğu lehçelerini birinci gruba, ikinci gruba ise

batı lehçeleri ve üçüncü gruptaki Şeki, Zagatala, Gakh, Oğuz, Nahçıvan, Ordubad, Şerur lehçelerinde "burada damaksıl ses ŋ bazen korunur, ancak çoğu durumda telaffuzu bırakır ve geniz karakterini öncekine verir. veya sesli harfin ardından. ŋ sesinin tutulma durumları Şeki'nin bazı köylerinde (Büyük Dahne, Kichic Dahne, Suchma, Aşağı Goynük, Bilecik, Baggal), Zagatala lehçelerinde, Oğuz bölgeleri ile Nahçivan grubunun lehçelerinde de görülmektedir: yeŋi, ağlıŋa , yeriz, javansız, verdiŋ, uzduŋiz, maŋa. , saŋa (Sh.), qoŋax, disoŋ, uzuŋa (Ogh.), cibiŋiz, uzuziŋa (Zag.), sahadiŋ, sahadiŋız (Jul.), alırsızız, veredisiŋiz (Şar.)" (6, s. 96-97)

"Sağır" sesi Altay edebi dilinde iyelik durumunda, bu dilin kuzey lehçelerinde ise belirtme hali ekinin bir parçası olarak bulunur: -nıŋ, -niŋ, -daŋ, -deŋ, -taŋ, -teŋ , -naŋ,-neŋ. Örneğin: bajimnıŋ, jandaŋ, pichtaŋ, vb.

Kırgız yazı dilinde şahıs ekleri tekil ve çoğul 2. şahısta etkin olmasına rağmen lehçelerde bu özellik görülmemektedir. Kırgız dilinin güney lehçelerinde ise tam tersine birçok kelime kökünde ve sıfat eki taşıyan kelimelerde ŋ görülmektedir. Örneğin: daŋk - kelime, atyŋız, vb.

SONUÇ

Böylece Azerbaycan dilinin Kuzeybatı lehçelerindeki ünsüz seslerin gelişim noktalarını Türk dil grubunun lehçe-lehçe malzemeleriyle karşılaştırdığımızda, edebi dil karşılıklarının yanı sıra çok sayıda ünsüz sesin de var olduğu ortaya çıkar. Aralarındaki lehçe benzerliklerinin çok fazla olduğu ve bu dilsel olguların en eski tarihi kökenlere sahip olduğu, hatta Proto-Türk diliyle bile ilişkili olduğu görülmektedir.

Kaynakça

1. Ahundov A. Azerbaycan dilinin tarihi fonetiği. Bakü, ASU yayını, 1973
2. Akhundov A. Genel dilbilim. Bakü, Maarif, 1979
3. Azerbaycan dilinin Darbend lehçesi. ANAS Dilbilim Enstitüsü, Nesimi adını almıştır, Science edition., 2009
4.Demirçizade A. "Kitabi-Dada Korkud" destanlarının dili. Bakü, API, 1959
5. Ergin M. Dede Korkut'un kitabı. II. Ankara, 1963
6. Azizov E. Azerbaycan dilinin tarihi diyalektolojisi. Bakü, Bilim ve eğitim, 2016
7. Kaşgarlı M. Divani-sözlük-Türkçe. Ankara, 1991
8. Mirzazadeh H. Azerbaycan dilinin tarihi morfolojisi. Bakü, 1962
9. Serebrennikov N.A., Hajiyeva N. Türk dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel grameri. Bakü, Sada, 2002
10. Şerbak. Sravnitelnaya fonetika tyurkskih yazykov. L, Nauka, 1970
11. Samadova K. Kuzeybatı lehçelerinin fonetiği. Bakü, 2018
12. Şiraliyev M. Azerbaycan diyalektolojisinin temelleri. Bakü, 1962
13. Yusifov M. Türkolojiye Giriş. Bakü, 2001.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Alırza Nabdıl Oktay's Posıtıon In Azerbaıjan Lıterature

Əlirza Nabdil Oxtayın Azərbaycan Ədəbiyyatında Mövqeyi

Dr.Vüsalə İslam qızı Əsəsdova
Azerbaycan Devlet Pedaqoji University

vasadova1984@gmail.com
0009-0005-4403-
1284

ABSTRACT

In the middle of the 20th century, when Persian nationalism, incompatible with human rights, and the infamous Pahlavi regime were raging and horse-playing in Iran, and the ideology of Turkism and Azerbaijanism was officially banned by the state, a zealous person who threw himself into the field of public activity and fulfilled the mission of declaring the true voice of the Azerbaijani Turks to the world with honor and dignity. One of the personalities is Alirza Nabdil Okhtay. In the words of B. Nabiyev: "His name was engraved on the golden pages of history with his outstanding heroism directly in the path of a bright ideal, in the struggle for people's freedom and human happiness", 28 years of short, but very honorable and instructive, which can be an example for generations from time to time. AlirzaNabdil was born in 1944 in a middle-class family in Tabriz, and spent his childhood and youth in Tabriz, the ancient and eternal capital of our country.The first years of his life coincided with the period of activity of the National Democratic Government in South Azerbaijan (1945-1946), which is one of the glorious pages of our history. Like millions of young Azerbaijani children, A. Nabdil's dreams and wishes regarding the existence and legal and political independence of the nation were in a state of chaos. He was exposed to frosts, turned yellow and withered, but neither the storms of accident nor the prohibitions of time could extinguish the candle of hope in the heart of this naturally zealous, militant and militant young man. Later, the future poet and mujahid, who declared his occupation and purpose as "I was born to lay down my life in the ways of love", studied in the cities of Tabriz, Ahar, Maragha, Ardabil and Khoi, received a diploma-certificate for graduating from high school, and in 1961 was admitted to the law faculty of Tehran University.

Key words: Turkism, Azerbaijanism, poetry, books, literature.

ÖZET

20. yüzyılın ortalarında, İran'da insan haklarıyla bağdaşmayan Fars milliyetçiliği ve kötü şöhretli Pehlevi rejimi kasıp kavururken, Türkçülük ve Azerbaycancılık ideolojisi devlet tarafından resmen yasaklanırken, bir gayretli kişi, kendisini kamusal faaliyet alanına atmış ve Azerbaycan Türklerinin gerçek sesini dünyaya duyurma misyonunu şeref ve haysiyetle yerine getirmiştir. Kişiliklerden biri Alirza Nabdil Okhtay'dır. B. Nabiyev'in ifadesiyle: "Onun adı,

doğrudan doğruya parlak bir ideal yolunda, insanların özgürlüğü ve insan mutluluğu uğruna verilen mücadelede gösterdiği üstün kahramanlıklarla tarihin altın sayfalarına kazındı", 28 yıl kısa ama çok zaman zaman nesillere örnek olabilecek onurlu ve öğreticidir. AlirzaNabdil, 1944 yılında Tebriz'de orta sınıf bir ailede dünyaya gelmiş, çocukluğu ve gençliği ülkemizin kadim ve ebedi başkenti Tebriz'de geçmiştir. Tarihimizin şanlı sayfalarından biri olan Güney Azerbaycan (1945-1946). Milyonlarca Azerbaycanlı küçük çocuk gibi A. Nabdil'in de milletin varlığına, hukuki ve siyasi bağımsızlığına ilişkin hayalleri ve istekleri kaos içindeydi. Donlara maruz kalmış, sararmış ve solmuştu ama ne kaza fırtınaları ne de zamanın yasakları bu doğuştan gayretli, militan ve militan gencin yüreğindeki umut mumunu söndüremedi. Daha sonra mesleğini ve amacını "Aşk yollarında canımı vermek için doğdum" diye ilan eden müstakbel şair ve mücahit, Tebriz, Ahar, Maragha, Erdebil ve Hoi şehirlerinde eğitim gördü ve diploma aldı. Liseden mezun olduğu için sertifika aldı ve 1961'de Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kabul edildi.

Anahtar kelimeler: Türkçülük, Azerbaycancılık, şiir, kitab edebiyyat

GİRİŞ

XX əsrin ortalarında İranda insan haqları ilə bir araya sığmayan fars millətçiliyinin, bədnam Pəhləvi rejiminin tüğyan etdiyi, at oynatdığı, türkçülük, azərbaycançılıq məfkurəsinin dövlət tərəfindən rəsmən qadağan olunduğu məqamda ictimai fəaliyyət meydanına atılıb Azərbaycan türklərinin haqq səsini dünyaya bəyan etmək missiyasını şərəf və ləyaqətlə yerinə yetirən qeyrətli şəxsiyyətlərdən biri də Əlirza Nabdil Oxtaydır. Akad. B. Nəbiyevin sözləri ilə desək: "Nurlu ideal yolunda, xalq azadlığı, bəşər səadəti uğrunda mübarizədə bilavasitə göstərdiyi müstəsna qəhrəmanlığı ilə adı tarixin qızıl səhifələrinə həkk olunan" (5,244) , 28 illik qısa, lakin çox şərəfli, ibrətamiz, zaman – zaman nəsillərə örnək ola biləcək bir ömür yaşamış Əlirza Nabdil 1944 – cü ildə Təbrizdə ortabab bir ailədə anadan olmuş, uşaqlıq və gənclik illəri vətənimizin əzəli və əbədi paytaxtı Təbrizdə keçmişdir. Həyat yolunun ilk illəri tariximizin şərəfli səhifələrindən birini təşkil edən Cənubi Azərbaycandakı Milli Demokratik hökumətin fəaliyyəti dövrünə (1945 – 1946) təsadüf edən Ə.Nabdilin də milyonlarla gənc azərbaycanlı balaları kimi millətin varlığı və hüquqi, siyasi müstəqilliyi ilə bağlı arzu və diləkləri pöhrə halında ikən ruzgarın amansız şaxtalarına tuş gəlmiş, saralıb solmuş, lakin bu fitrətdən qeyrətli, döyüşkən və mübariz gəncin qəlbindəki ümid şamını nə qəzavü qədərin tufanları, nə də zamanın qadağaları söndürə bilməmişdir. Sonralar məslək və məramını "Mən məhəbbət yollarında can qoymaq üçün yaranmışam" şəklində bəyan edən gələcək şair və mücahid Təbriz, Əhər, Marağa, Ərdəbil və Xoy şəhərlərində təhsil alaraq orta məktəbi bitirmək barədə diplom – attestat alır və 1961 –ci ildə Tehran Universitetinin hüqüq fakültəısinə qəbul olunur. Hüququ tapdalanan, dilinə, milli adət - ənənələrinə, ədəbiyyatına, maarifinə yasaqlar qoyulan millətinin hüquqlarını qorumaq eşqilə yaşayan gənc 1967 –ci ildə universiteti bitirib (bəzi mənbələrdə onun ali təhsilini tamamlamadan Təbrizə dönməsi də qeyd olunur. Bax: "Azərbaycan və milli məsələ" kitabına yazılmış müqəddimə, səh. 11) ali təhsilli hüquqşünas diplomu alsa da, arzusuna müfəvvəq ola bilmir, rejim onun ədliyyə orqanlarında çalışmaq, "millətinin imzasını imzalar içində görmək" (Məhəmməd Hadi – İ.Q) istəyinin üstündən qara bir xətt çəkir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ə.Nabdilin əlimizə gəlib çatan digər kitabı "Tülkü kitabı" adlanır (2). XIX əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi M. Xalxalinin "Sələbiyyə" məsnəvisinin motivləri əsasında yazılmış bu əsəri müəllif 1970-ci ildə tamamlamış, kitab onun ölümündən səkkiz il sonra, 1980-cı ildə Təbrizin

“Ehya” nəşriyatında çap olunmuşdur. 62 səhifədən ibarət olan bu kitabı M.Xalxalinin “Sələbiyyə”sinin sadələşdirilmiş variantı və ya qısaldılmış forması adlandırmaq doğru olmazdı. Bizcə, Ə.Nabdil Cənubi Azərbaycanda yazılı ədəbiyyatda ana dilli uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin yox dərəcəsində olduğunu nəzərə alaraq, zəmanənin ruhuna uyğun yeni bir “Tülkü kitabı” (“Tülkünamə”) yaratmışdır.

Bunlardan başqa, Ə.Nabdildən farsca yazdığı “Azərbaycan və milli məsələ” adlı (3) bir əsəri də yadigar qalmışdır ki, həmin əsərin tapılmasında bizə yardımçı olmuş Pərviz Əsədiyə və əsərin mətninin surətini Fransadan bizə göndərmiş Ə.Nabdilin hərəkat yoldaşı və əqidə dostu Maşallah Rəzmiyə təşəkkürümüzü bildiririk.

METODOLOJİ

Məqalədə Ə.Nabdilin həyat və yaradıcılığının geniş və hərtərəfli izahına nail olmaq üçün təhlil, təsvir, induksiya və sintez kimi metodlardan istifadə edilmiş, yeri gəldikcə müqayisəli metoda da müraciət olunmuşdurş

Ə.NABDİLİN ƏMƏK FƏALİYYƏTİ

Ə.Nabdil hüquq sahəsində fəaliyyət imkanlarının olmadığını görəndən sonra Xoy şəhərində müəllim kimi fəaliyyətə başlamış, özü gənc olsa da, gəncliyi vətən və xalq azadlığı uğrunda mübarizlər kimi yetişdirməyə cəhd göstərmişdir. Həmin zamanlarda Ə. Nabdillə tanış olmuş, azadlıqsevərlərə qoşulduğundan sonralar mühacir həyatı yaşamağa məcbur olan Əhməd Xoylu xatirələrində qeyd edir ki, Əlirzanın gəlməsi bizim məktəbdə güclü təsir qoydu. Bizim dünyagörüşümüz, necə yaşamağımız üçün bir parlaq məşəl oldu. Vətənin və vətəndaşın başqa anlamını mən və mənim yoldaşlarım ondan öyrəndik.

Ağır və üzücü şəraitdə, ana dilində məktəb, mədrəsə və mətbuatın olmadığı, doğma Azərbaycan türkcəsinin dövlət idarələrində deyil, hətta küçə və meydanlarda yasaq edildiyi məqamlarda əqidə və məslək dostları ilə birgə o, nəinki doğma dilində danışmaq, eyni zamanda yazıb – yaratmaqdan da çəkinmir. Xoyda müəllim işlədiyi illərdə o, Cənubi Azərbaycanın mütərəqqi fikirli, tərəqqipərvər ziyalılarından olan yazıçı – müəllim Səməd Behrəngi (1940 - 1969) ilə tanış olur və bu tanışlıq onun dünyagörüşünün formalaşmasında, ondakı milli ruhun güclənməsində mühüm rol oynayır. S.Behrəngi Ə.Nabdilin duyğu, düşüncə və məramına bələd olduqdan sonra onu milli ruhlu ziyalılardan və fədai hərəkatının nəzəriyyəçilərindən olan Əmir Pərviz Puyanla tanış edir. Təbrizə gələnə qədər Məşhəddəki məzhəbi ocaqların birinin təsiri altında olan Ə.P Puyanın Əlirza ilə görüşü hər ikisinin xatirində silinməz izlər buraxır. Ə.Oxtay ona Məşrutə hərəkatı barədə geniş məlumat verir və şəxsən özü onu aparıb Məşrutə inqilabı zamanı gedən döyüşlərin baş verdiyi yerləri göstərir. Çox keçmir ki, Ə.Nabdil şahlıq rejiminə qarşı müxalif olan gənc qüvvələrin dərin rəğbətini qazanır. Az sonra o, əqidə dostalarından olan Bəhruz Dehqani və Manaf Fələki ilə birgə “İran Xalq Fədai Partizanları” təşkilatının Təbriz qanadının mərkəzi özəyini yaratmağa müvəffəq olur. Bu təşkilatın əsas məqsədi İran ərazisində yaşayan xalqları, o cümlədən hamıdan artıq ayrıseçkiliyə, təqib və məhrumiyyətlərə məruz qalan Azərbaycan türklərini şahlıq rejiminə qarşı mübarizəyə hazırlamaqdan və gəlcəkdə İranda yaşayan xalqların milli, mənəvi və hüquqi bərabərliyini təmin etməkdən ibarət idi. Bu təşkilatın əməli fəaliyyəti nəticəsində 1970 –ci ildə şahlıq rejiminə qarşı “Siyahkəl silahlı üsyanı” adı ilə məşhur olan xalq hərəkatı baş vermişdi ki, hərəkatda ən fəal şəkildə iştirak edənlər, heç şübhəsiz ki, hüquqları tapdanan Azərbaycan türkləri idi. Əfsuslar olsun ki, beynəlxalq demokratik qüvvələr tərəfindən yetərincə himayə olunmayan bu xalq hərəkatı silah gücünə amansızcasına yatırıldı və təşkilatın qərarı ilə təşkilatın üzvələri İranın müxtəlif

yerlərinə səpələnərək gizli fəaliyyətə keçdilər. 1970 –ci ilin baharında (şəmsi tarixi ilə 1350 – ci ilin fərvərdin ayı) Tehranın Paminar rayonunun xəfiyyələri tərəfindən izlənilən Ə. Nabdil hökumətə qarşı silahlı mübarizəni təbliğ edərkən dövlət məmurlarının atəşinə məruz qalaraq ağır yaralandı və huşsuz halda ələ keçirildi. Şəhər polisisnin məşhur cəlladları Niktəb, Pərviz Sabiti və onların əlaltıları tərəfindən ağır işkəncələrə məruz qalsa da, yoldaşları və təşkilat barədə ondan heç bir məlumat ala bilmədilər. Polis nəzarəti altında olan xəstəxanada müalicə olunarkən imakan tapan kimi xəstəxananın üçüncü mərtəbəsindən tullanaraq qaçmaq istəyən Ə.Nabdil ələ keçməsin deyə, yenicə sağalmağa başlayan yarasını yırtaraq bağırsaqlarını əlinə dolyıb intihara cəhd etsə də, buna müvəffəq olmur. Polis tərəfindən yaxalanan, yenidən zindan küncünə atılan şair on bir ay ağır işgəncələr altında dözür. Uzun sürən məhkəmələr ona altı dəfə ölüm hökmü çıxarsa da, hökmün icrasına onun dilindən söz ala bilmədiklərinə görə cəsarət etmirlər. Nəhayət, 1350-ci ilin isfənd ayının 22-də (12 mart 1972-ci il) Ə.Nabdil Manaf Fələki və digər səkkiz məsləkdaşı ilə birlikdə vəhşicəsinə edam edildi.

Ə.NABDİLİN ŞEİR YARADICILIĞI VƏ ƏSƏRLƏRİ

Şeirlərini “Oxtay” təxəllüsü ilə yazan Ə. Nabdilin belə bir təxəllüs götürməsi təsadüfi deyil. Şairin təxəllüsünün izahı ilə bağlı qeydlərindən anlaşıldlğı kimi təxəllüsün anlamı “oxa tay, ox kimi, oxa bənzər” mənalarını verir. Ə.Nabdilin ölümündən sonra dostları onun şeirlərini toplayaraq “İşıq” adlı bir kitabda nəşr etdirmişlər (1). Topluda çap olunmuş şeirlərin 33-ü və şair Məftun Əminindən edilmiş 2 tərcümə 1963-1967-ci illərə aiddir. Şairin S.Behrənginin ölümü münasibəti ilə yazdığı “Səməd könlümdədir” şeiri isə “Atəş” qəzetindən alınaraq kitaba daxil edilmişdir. “Rüfət” nəşriyyatının yerini və ilini göstərməməklə çap etdiyi kitabın həcmi 116 səhifədən ibarətdir. Nəşriyyat tərəfindən farsca yazılmış 1 səhifəlik ön sözdən sonra 106-cı səhifə də daxil olmaqla şairin öz şeirləri, 107-116-cı səhifələrdə isə şeirlərini, əsasən, farsca yazan Azərbaycan şairi Y.Məftundan tərcümə etdiyi “İnsan və soruşucu”, “Yeli səsləyirik” adlı iki şeiri verilmişdir.

Ə.Nabdilin əlimizə gəlib çatan digər kitabı “Tülkü kitabı” adlanır (2). XIX əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi M. Xalxalinin “Sələbiyyə” məsnəvisinin motivləri əsasında yazılmış bu əsəri müəllif 1970-ci ildə tamamlamış, kitab onun ölümündən səkkiz il sonra, 1980-cı ildə Təbrizin “Ehya” nəşriyatında çap olunmuşdur. 62 səhifədən ibarət olan bu kitabı M.Xalxalinin “Sələbiyyə”sinin sadələşdirilmiş variantı və ya qısaldılmış forması adlandırmaq doğru olmazdı. Bizcə, Ə.Nabdil Cənubi Azərbaycanda yazılı ədəbiyyatda ana dilli uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin yox dərəcəsində olduğunu nəzərə alaraq, zəmanənin ruhuna uyğun yeni bir “Tülkü kitabı” (“Tülkünamə”) yaratmışdır.

Bunlardan başqa, Ə.Nabdildən farsca yazdığı “Azərbaycan və milli məsələ” adlı (3) bir əsəri də yadigar qalmışdır ki, həmin əsərin tapılmasında bizə yardımçı olmuş Pərviz Əsədiyə və əsərin mətninin surətini Fransadan bizə göndərmiş Ə.Nabdilin hərəkat yoldaşı və əqidə dostu Maşallah Rəzmiyə təşəkkürümüzü bildiririk.

Ə.Nabdilin əsərləri bu sətirlərin müəllifinin ön sözü, geniş izah və şərhləri ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutu tərəfindən 2009-cu ildə Bakıda nəşr olunmuşdur. 168 səhifəlik bu nəşrə Ə.Nabdilin əldə edilməsi mümkün olsn 41 orijinal şeiri, iki poetik tərcüməsi, “Tülkü kitabı” poeması və “Azərbaycan və məsələyi-milli” (“Azərbaycan və milli məsələ”) əsərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi daxil edilmişdir (4).

Şairin əlimizə gəlib çatan irsi ilə tanış olduqda, həqiqətən də onun əsərlərinin bir ox kimi Pəhləvi rejiminin bağrına sancılmaq üçün yazıldığı qətiyyən şübhə doğurmur. Həcmcə kiçik, lakin məna və mündəricə baxımından kiçik ölçülərə sığmayan kitabçadakı şeirlərin hər biri

məslək və məramı uğrunda məşəl kimi yanan həqiqi, ilhamlı bir şairin hiss və həyəcanlarının bədii təcəssümüdür. Elə bir şairin ki, bütövlük, tamlıq, mərdanəlik, ən əsası milli məfkurə onun həyat və yaradıcılıq idealıdır.

Forma, məzmun baxımından əsərləri XX əsrin 60-70-ci illərində Cənubi Azərbaycanda yaşayıb-yaradan qələm yoldaşlarından fərqlənən Ə.Nabdil daha çox yeni, bir qədər də sərbəst şeirə meyli ilə seçilir. Şeirləri dil, üslub cəhətdən tamamilə milli ruhda, bəzən də az qala danışıq dilinə yaxınlaşan Ə. Nabdil şeirinin baş mövzusu müstəqillik və azdlıq, lirik qəhrəmanı isə şairin özüdür. Zahiri parıltı, bərbəzək, Şərq şeirinə xas olan çoxmərtəbəli məcazlar sisteminə onun əsərlərində nizbətən az təsadüf olunur. Nifrəti də, məhəbbəti də birbaşa olan bu poeziyada üzdə, zahiri qatda cəlbedici şeylər tapmaq o qədər də asan deyil. Məna əsl poeziyaya xas olan alt, sətiraltı qatdadır.

Sual oluna bilər: Ə.Nabdil doğma Azərbaycan türkcəsində təhsil almaya-almaya necə olmuşdur ki, bütün şeirlərini mükəmməl bildiyi fars dilində deyil, ərəb-fars tərkiblərindən qaçmaqla doğma Azərbaycan türkcəsində, həm də yüksək zövq və sənətkarlıqla yaza bilmişdir? Sualın iki mümkün cavabı var ki, əslində bunlardan biri digərini tamamlamağa xidmət edir. Birincisi, bu şairin millətinə bağlılığı və əqidəsi ilə, ikincisi isə onun və onun kimi millətçi gənclərin mütaliəsi və öyrəndikləri ilə bağlı idi ki, bu barədə o, 1970-ci ildə fars dilində yazdığı "Azərbaycan və milli məsələ" adlı əsərində məlumat verərək yazır: "40-cı ilin əvvəllərində (1960-cı illərin əvvəlləri) bir qrup çalışqan və həvəskar azərbaycanlı gənclər qədim və müasir Azərbaycan ədəbiyyatını mütaliə edərək vaxtaşırı ədəbi məcmuələrin nəşrinə cəhd göstərirdilər. Bütün bunlar şiddətli polis təzyiqi altında baş verirdi. Gənclər öz milli dil və ədəbiyyatları ilə tanış olaraq onu yaymaq istəyirdilər. 1325-ci ildən 1340-cı ilin əvvəllərinə qədər (1946-1960-cı illər) "Əmir Arslan", "Hüseyn Kürd" səviyyəsində bir neçə macəraçı şeir və hekayədən, bir qədər növhə və "Heydərbabaya salam" əsərindən başqa Azərbaycan türkcəsində heç bir kitab və mətbuat orqanı çap imkanı əldə etməmişdir. Polis praktik olaraq Azərbaycan dilində kitab və ya mətbuat yayımını qadağan etmişdi"[i]. Şübhəsiz, Ə.Nabdil də haqqında danışdığı "bir neçə gəncdən" biri imiş və bütün ömrü boyu ənənəsinə sadiq qalaraq doğma dilində yazmağı özünə şərəf işi hesab etmişdir.

Ə.NABDİLİN ŞEİRLƏRİNİN İDEYA-MƏZMUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ MÖVZULARI

XX əsrin 60-70-ci illərində Cənubi Azərbaycan poeziyasında süjetli lirikanın bir sıra gözəl nümunələrini yaradan Ə. Nabdil Oxtayın "Kürdüstan", "Tozlu piano", "İşıq", "Yurd", "Səttarxan atlıları" və s. bu kimi əsərləri "adi əhvalatlarda böyük həqiqətlər"in çox ustalıqla verilməsi, əsas ideyanın açılmasına xidmət edən orijinal deyim tərzi ilə diqqəti cəlb edir.

Şairin mayası gələcəyə inamla yoğrulmuş mübariz ruhlu şeirlərindən biri də "Səttarxan atlıları"dır. Bu şeir ilk baxışda Məşrutə hərəkatına həsr olunmuş əsər təsirini bağışlasa da, əslində burada məqsəd bambaşqadır. Tərixi hadisəni bir ədəbi fakt kimi alıb müasirləşdirən şair heç nəyin dəyişmədiyini, yenə də Güneydə zülmün ərşə dirəndiyini oxucularına xatırladaraq onları daima sərvaxt və səfərbər olmağa çağırır. Bir daha xatırladır ki, gələcək nəsillərin xoşbəxt, azad, rahat yaşaması üçün məmləkətimiz yadların əlindən alınmalı, istibdad qoşunu darmadağın edilməlidir.

Yaradıcılığının ilk illərində yazılmış "Yalqız qara ağac" şeirində dağ ətəyində, bir dərə qırağında bitən ağaca xitab edən şair öz halı ilə ağacın vəziyyətini müqayisə edərək bildirir ki, nə sən adamlardan vəfa görmədin, nə də mən. Sən də təkliyin əlində əsir-yesirsən, mən də. Bu

səbəbdən də halımız eynidir. Sən "yarsız, yoldaşsız tək yaşamağa məhkum olubsan" və "mən təkəm, yoldaşsızdır şəhərdə hamı" və beləcə, "təklikdə birik, yalqız qara ağac".

Ə. Nabdilin "Durnalar keçəndə" şeirində bir dərdli ana obrazı yaradılmışdır. Oğlu doğma el-obasından uzaq düşən ana gecə-gündüz onun həsrətilə yaşayır və hər gün eyvana çıxaraq yollara sarı boylanır, lakin oğlundan bir xəbər-ətər yoxdur. Ananın son ümidi durnalara qalıb. Odur ki, dürna səsi eşidən kimi ürəyinə bir toxtaqlıq gəlir, onlarla dilləşir və itkin düşmüş, vətənindən didərgin salınmış oğluna onların vasitəsilə xəbər göndərir ki, oğlu özü barədə anasına bir xəbər çatdırsın.

"Yağdı yağışlar", "Atəş", "Nolardı", "Döşündəki qızıl gül" və s. bu kimi şeirlərində şairin şəxsi istəkləri ilə ictimai düşüncələri bir-birinə elə qaynayıb qarışmışdır ki, bunların ictimai məzmunlu şeir, yaxud məhəbbəti tərənnüm edən əsər olduğunu ayırmaqda adam çətinlik çəkir.

"Qəm nəğməsi", "Yol", "Dan yeri" və s. bu kimi şeirlərində şairin doğma torpaq, onun aqibətinin necə olacağı barədəki poetik düşüncələri öz əksini tapmışdır. "Sultaniyyə sarayı" adlı şeiri isə şairin tarixlə sual-cavabı, haqq-hesabı da adlandırmaq olar. Vaxtilə abad bir şəhər, dövlətin paytaxtı olmuş bir şəhərin indi yetim uşaq görkəminə düşməsini təsvir edən, bunların tarixi səbəblərinin zülm və sitəmlərlə bağlı olmasını bildirən Ə.Nabdil, heç şübhəsiz ki, müasirlərinə acı bir həqiqəti xatırlatmaqla onları tarixin gedişatından dərs almağa çağırmışdır.

"Sığırçın", "Oğlan, oxu", "Papağım, qılıncım, atım", "Yaşıl", "Təbil mahnısı", "Belə idi Qız qalasının üçması", "Gecə" və s. şeirlər nakam bir şairin həyata baxışı, dünyagörüşünün inqilabi mahiyyətini açıqlamaq üçün tutarlı faktlar verən nümunələrdir.

"Qılınc nağılı" şeiri Ə.Nabdil poeziyasının uğurlu nümunələrindən biridir. Nağılvarı süjetə malik olan bu əsərində şair qədim bir el məsəlini müasir biçimdə oxucuya təqdim edir. Ata ölüm ayağında ikən:

Mənim vardan, yoxdan bir qılıncım qalıb təkcə
Gətirin vidalaşım.
Hər bir kişi ölümə də qılınc ilə getməlidir (3,s.136).

deyə oğlanlarını yanına yığır və onlara babalarından miras qalmış bu qılıncı qorumağı vəsiyyət edir. Lakin nə böyük, nə də ortancıl oğul qılınca yiyə durmur. İki böyük qardaşdan fərqli olaraq kiçik qardaş:

Öz balaca əllərini uzatdı ki:
- Mənim olsun bəs elə də (3, s.137).

Şairin təsvirində kiçik qardaşın qılınca sahib durması hələ millətdə vətən, torpaq, yurd sevgisinin ölməməsi ilə bağlıdır. Şairə görə, nə qədər ki, keçmişə, xalqın qəhrəmanlıq tarixinə hörmət olacaq və onlardan öyrəniləcək, o qədər də millətin sabahı, gələcəyi etibarlı, davamlı və özgür olacaq.

İctimai mövzular aləmində özünü daha sərbəst hiss edən, "orijinal metaforiok təfəkkür tərzi, obrazlı sözün incəliklərinə varmaq, rəmzlərdə dərin mənalar əks etdirmək" (5, s.129)) baxımı ilə seçilən Ə.Nabdil poeziyasında təbiət mövzulu şeirlər də müəyyən çəkiyə malikdir. Doğrudur, şair nədən yazırsa yazsın, nəticə etibarilə yenə də ictimai fikirlərə üstünlük verir və belə demək mümkünsə, təbiət də ictimai düşüncələrini bəyan etməkdə ona bir vasitə kimi lazım olur. Bu baxımdan "Qaynarca" və "Axmaca" şeirləri xarakterikdir. Birinci şeir bulağa, ikincisi isə şəlaləyə xitabən yazılmış, hər iki şeirdə parlaq poetik obrazlar yaradılmışdır. "Muncuqlar içində yumşaq-yumşaq qaynaşan, kövşənə göz olan" bulağı "sən qaynarca deyilsən, kiçik bir sultansan", - deyə vəsf edən şair "Axmaca" şeirində çox gözəl, dağ yerlərində böyüyən, dağ çaylarında çimmiş adamlara yaxşı tanış olan mənzərələr yaradır.

Diqqət edilərsə, sözün burada məhz qərinələr uzunu daş-daş, tağ-tağ uçan Arazüstü körpülərdən, lap elə Xudafərindən getdiyinə şübhə ola bilməz. Şeirin sonunda Ə.Nabdil ənənəsinə sadiq qalaraq yenə də böyük ümid və inamla yazır:

Biz yenə elləri bura səslərik,
Bükülməz biləklər, qollar bəslərik,
Bu çayı biz yenə körpüləyərik,
Ömrümüz yenə də əzəldən başlar (3.139).

Şeirlərinin birində "Qolları bağlanan əsir bir insan, tutqun axşamlarda ağlamaz, gülməz" kimi ("Kürdüstan") tamamilə orijinal bir fikri poetik şəkildə təqdim edən Ə.Nabdilin "Dəmirçi", "Qoşmaca", "Sevgilim olarsanmı?", "Səməd könlümdədir" və s. bu kimi şeirlərində də eyni ruh hakimdir.

SONUÇ

Nəticə olaraq qeyd etməliyik ki, həyat və yaradıcılığına bu və ya digər cəhətlərdən nəzər saldığımız Ə.N.Oxtay qısa, lakin mənalı ömür yolu və ədəbi fəaliyyəti ilə ədəbiyyatımız tarixində özünə əbədi yer qazanmış şairlərimizdən, şəxsiyyəti nəsillərə zaman-zaman örnək ola biləçək vətən, millət fədailərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əlirza Nabdil Oxtay. İşıq, Təbriz, "Rüfət" nəşriyyatı, 1985(ərəb əlifbası ilə)
2. Əlirza Nabdil Oxtay. Tülkü kitabı, Təbriz, "Ehya" nəşriyyatı, 1980(ərəb əlifbası ilə)
3. Əlirza Nabdil Oxtay. Azərbaycan və məsələyi-milli, nəşr yeri və çap ili göstərilməmişdir(fars dilində)
4. Əlirza Nabdil Oxtay. Əsərləri, Bakı, "Qoliot Qkup" QSC, 2009(Toplayan, ərəb əlifbasından transliterasiya edib çapa hazırlayanlar: İslam Qıribli və İlham Qəribli; ön sözün müəllifi və redaktoru f.e.d. İslam qəribli; izah və şərhlər İlham Qəriblinindir)
5. Bəkir Nəbiyev, Şamil Salmanov. Ədəbiyyat, 11-ci sinif üçün, "Maarif" nəşriyyatı, Bakı-2003
6. İslam Qəribli. Azadlıq fədaisi, "Bakı-Təbriz" jurnalı, 2006, N 4
7. İslam Qəribli. Kim kimdir? "Xudafərin" jurnalı, Tehran-2007, N 31-32
8. Ərdəm" jurnalı, Təbriz, 18 aprel 1985-ci il(ərəb əlifbası ilə)
9. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası, II cild, Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 1983
10. Behruz Həqqi.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Attitude towards modality category in Azerbaijani linguistics

Nərmin Mehdiyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
nerminmhdv30@gmail.com
0009-0001-9072-8702

ABSTRACT

As an idea is expressed through any sentence in the speech process, the attitude towards the expressed idea is also expressed. There is no sentence or text outside the modal relation. The study of the modality category in the Azerbaijani language is relevant from a number of aspects. First, this category is important in communicating ideas in language. It goes without saying that the logical connection of the sentences in any text, the existence of the integrity of ideas also depends on the expression of the modal attitude.

Secondly, the means of expression of modality in the Azerbaijani language are wide. This mainly includes words, intonation, habits, including interjections, addresses and other means that express the concept of news. It is important to reveal the role played by each of these tools in the creation of modality, to determine their expressive possibilities and shades.

Thirdly, the concept of modality has certain correspondences and specific features in Azerbaijani and Turkish languages. Although certain studies have been conducted on the expressive possibilities of modality in the language, there are still many things to be done and controversial points in this direction.

ÖZET

Konuşma sürecinde herhangi bir cümle aracılığıyla bir fikir ifade edildiği gibi, ifade edilen fikre yönelik tutum da ifade edilir. Modal ilişkinin dışında herhangi bir cümle veya metin yoktur. Azerbaycan dilinde modallık kategorisinin incelenmesi birçok açıdan önemlidir. Birincisi, bu kategori fikirlerin dilde iletilmesinde önemlidir. Herhangi bir metindeki cümlelerin mantıksal bağlantısının, fikir bütünlüğünün varlığının da kipsel tutumun ifade edilmesine bağlı olduğunu söylemeye gerek yok.

İkincisi, Azerbaycan dilinde modallık ifade araçları geniştir. Bu esas olarak kelimeleri, tonlamayı, alışkanlıkları, ünlemleri, hitapları ve haber kavramını ifade eden diğer araçları içerir. Bu araçların her birinin modallığın yaratılmasında oynadığı rolü ortaya çıkarmak, ifade olanaklarını ve tonlarını belirlemek önemlidir.

Üçüncüsü, kiplik kavramının Azerbaycan ve Türk dillerinde belirli karşılıkları ve kendine has özellikleri vardır. Her ne kadar kipliğin dilde anlatım olanakları üzerine bazı çalışmalar yapılmış olsa da bu yönde hala yapılması gereken çok şey ve tartışmalı noktalar bulunmaktadır.

GİRİŞ

Modallık, dilde önemli olan ve konuşmacının ifade edilen düşünceye karşı tutumunu ifade eden dilbilgisi ve anlamsal yükü olan bir kategori olarak incelenir. Dilbilimde bu kategori hakkında farklı, hatta bazen çelişkili görüşler olmuştur. Modallık öncelikle mantıksal bir kategori olarak düşünülmelidir. Çünkü çevre dünyada meydana gelen olaylar - gerçekliğe karşı tutum, öncelikle bu olayların insan düşüncesinde algılanmasından oluşur ve daha sonra gerçekliğe karşı tutum çeşitli dil araçlarının yardımıyla ifade edilir. Mantıksal modallık, özne ile yüklem arasındaki ilişkiyi yansıtır, dolayısıyla mantıksal bir kategori olarak modallık dediğimizde, insan düşüncesinde ortaya çıkan gerçeklik yargılarını ve dildeki ifade araçlarının tonlama, biçim ve zaman modallığı olduğunu anlarız. fiil, kelime sırası, modal kelimeler, alışkanlıklar ve ünlemlerin yanı sıra başka anlamlar da olabilir. Genel olarak araştırma sırasında dilbilimde mantıksal ve dilbilgisel kiplik kavramının özünü açıklamaya çalışan az sayıda kişi olmasa da açıklamada hala açıklığa kavuşturulmamış bazı noktaların olduğu sonucuna vardık. bu iki kavramdan. Özellikle mantıksal ve dilbilgisel modallığın sınırları tam olarak açıklığa kavuşturulmamış, mantık biliminde dahi kiplik kavramının mantıksal özü tam olarak açıklanamamıştır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Cümleden bahsederken B. Khalilov, cümlenin en önemli özelliklerinden birinin modallık olduğunu belirtiyor ve şöyle yazıyor: "Modallık, tutum demektir. İlişkinin dışında cümle yoktur" (4, 74). Ona göre herhangi bir olaya ilişkin bilgi, modallık dışında var olmayan herhangi bir cümlede verilir. M. Huseynzadeh'e göre, her ne kadar modallık sözcükler, sözün ana kısımlarından oluşmuş olsalar da, sözlükleri kalmamışsa, cümleye veya onun belirli bir kısmına kiplik kattıklarından, sözün ana veya yardımcı kısımları olarak değerlendirilemezler. Yazar haklı olarak bu kategoriyi, çevredeki dünyada meydana gelen olaylarla ilgili olarak ifade edilen yargının gerçekliğini doğrulayan veya reddeden mantıksal-dilbilgisel bir kategori olarak görüyor. (3,352) Araştırmacılardan biri olan F. Jahangirov'un doğru görüşüne göre, "modallığın biçimsel-dilsel sınırları meselesi yalnızca dil biliminin bir sorunudur" dil bilimi çerçevesinde incelenmesi gerekir" (2, 21).

METODOLOJİ

Araştırma sırasında ağırlıklı olarak eşzamanlı, karşılaştırmalı ve yapısal-anlamsal yöntemler kullanılmıştır. Araştırma betimsel bir planda yürütüldüğünden çağdaş Azerbaycanlı ve Türk yazarların eserlerinden seçilmiş örnekler de kullanılmıştır.

Modallık mantıksal-gramatik bir kategori gibi

Bir kategori olarak modallık, dil gelişiminin belirli bir aşamasında iletişim süreci sırasında ortaya çıkan ve oluşan karmaşık bir mantıksal-dilbilimsel kategori olarak kabul edilir. Çünkü bu kategoride tüm dil düzeylerine ait özellikler, anlamsal, dilbilgisel, sözdizimsel ilişkiler toplanmıştır. Modallık, insan düşüncesinin gelişiminin belirli bir aşamasında ortaya çıkar ve ilk aşamada belirli bir ulusal özelliğe sahiptir.

Bazen modallığın mantıksal özünü abartanlar ve onu dilbilgisel bir kategori olarak reddedenler vardı. Ancak günümüzde modaliteyi dil, düşünce ve nesnel gerçekliğin karşılıklı birliği olarak incelemek daha uygun görülmektedir. Mantıksal modallıkda yargılar doğru, gerekli ve mümkün olabilir. Yani kararda ifade edilen görüşün içeriği varsayılabilir veya gerçek olabilir. Dilsel modallıkda asıl husus, konuşmacının ifade edilen fikre karşı tutumudur. Bu nedenle mantıksal ve dilbilgisel modallığın örtüşen yönleri vardır. Dolayısıyla mantıksal doğruluk veya yanlışlık ile dilsel gerçeklik veya gerçek dışılık tamamen uyumludur. Söz konusu görüşe yönelik tutum konuşmacı tarafından ifade edildiği için nesnel veya öznel nitelikte olabilir.

"MODALLIK - konuşmacının ifade edilen fikre karşı tutumunu, ifade edilen fikrin nesnel varlığa karşı tutumunu yansıtan dilbilgisi-anlamsal bir kategori. İfade edilen fikrin içeriği gerçek veya gerçekçi değil, mümkün veya imkansız, arzu edilen veya istenmeyen, gerekli veya muhtemel vb. anlaşılabilir ve kullanılabilir" (1.337).

Sözlükte kiplik kavramının çeşitli sözcüksel ve dilbilgisel araçlarla ifade edildiği ve bu araçların tonlama, fiil biçimleri, alışkanlıklar, modal sözcükleri ve diğer dil birimlerini kapsadığı belirtilmektedir.

Görüldüğü gibi, sözlükte modallık bir gramer-anlamsal kategori olarak açıklanmakta ve farklı içerikteki düşünce tonlarının dilbilgisel olarak ifade edilebilme olanaklarından bahsedilmektedir: öngörü kategorisi. Modallık kavramı dilbilgisel ve sözcüksel araçların (fiil biçimleri, kipsel kelimeler, tonlama, alışkanlıklar) yardımıyla ifade edilir" (1, 337).

Kiplik, 2018 yılında "Elm" yayınevinin yayınladığı "Açıklayıcı Dilbilim Terimleri Sözlüğü"nde iki ana konuşma katmanından biri olarak kabul edilmektedir. Modallığın Latince modalis kelimesinden kaynaklandığını ve yöntem, araç anlamına geldiğini gösteren sözlüğün yazarları, onun gelenekler, kelime sırası, fiil görüntüleri ve tonlama gibi ifade araçlarına atıfta bulunmakta ve tonlama yoluyla öfke gibi çeşitli tonların ortaya çıktığını belirtmektedir, alaycılık, alaycılık, samimiyet, saygı ifade edilir. Dilimizde modal sözcüklerin yalnızca modallığın ifadesi için oluşturulmuş kelime grupları olduğuna dikkat çeken sözlükbilimciler, modal sözleri en önemli modallık aracı olarak değerlendirmektedir (5, 488).

Bu açıklamalardan, modallığın dilde zengin anlatım biçimlerine sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu ifade biçimleri tonlamayı, fiil biçimlerini, zarfları, modal sözcükleri, bir dizi parçalı ve parça üstü birimleri içerebilir. Azerbaycan dili zengin sözcük-gramatik kategorilere ait olduğundan, çeşitli sözcük-gramatik yöntem ve araçlarla modallık ifadesinde kendini ifade edebilmektedir. Her ne kadar modallık hem içerik hem de anlatım planına sahip olduğundan daha çok anlamsal bir kategori olarak değerlendirilse de anlamsal-dilbilgisel-prozodik bir kategori olarak değerlendirilmesinin daha doğru olduğu düşünülmektedir.

Modallık objektif ve subjektif modallık adı altında ikiye ayrılır. Nesnel modallık, adından da anlaşılacağı gibi, ifade edilen fikrin nesnel dünyaya karşı tutumunu ifade ediyorr. Bu isim altında gerçek veya gerçek dışı, mümkün veya imkansız, gerekli veya muhtemel vb. formlarda ortaya çıkan ilişkiler varsayılır. Dildeki nesnel kipliği yansıtan dilbilgisi araçları arasında fiil biçimleri, zamanlar, farklı tonlama türleri ve diğer araçlar bulunur. Nesnel modalitede tonlama bilgilendirici, sorgulayıcı, kışkırtıcı, düşündürücü, yönlendirici vb.dir. gölgelere sahip olabilir.

Öznel kiplik, konuşmacının ifade edilen fikre karşı tutumunu yansıtan bir kiplik türü olarak kabul edilir (1, 336).

Sübjektif yöntemde, genellikle anlaşma veya memnuniyetsizlik, güven veya güvensizlik, onaylama veya inkar, protesto, tereddüt veya kabul gibi çeşitli ifade edici değerlendirme biçimleri dikkate alınır. Dildeki öznel kiplik esas olarak kelime sırası, farklı tonlama tonları, sözcüksel tekrarlar, kipsel kelimeler, deyimler ve ünlemler, ünlemler, ünlemler ve hatta ünlemler gibi dilsel araçlarla ifade edilir. Burada mutluluk, sevinç, pişmanlık, şaşkınlık, kararlılık, güven, inançsızlık, şüphe, tereddüt, alaycılık, korku, kaygı vb. Tonlama tonlarının özel bir rolü vardır.

Bazen kipliğin dış ve iç kiplik olarak bölündüğüne, dış kipliğin kendisinin nesnel ve öznel kipliğe bölündüğüne ve iç kipliğin öznenin yaptığı işe karşı tutumu olarak açıklandığına tanık oluyoruz. Bu durumda dış kip kavramı, sözün hakikatle, konuşucunun da sözün içeriğiyle olan ilişkisini ifade etmektedir. İçsel kiplik kavramı, azzu, önem, gereklilik, olasılık gibi ilişkilerin öznenin yaptığı işe ifade edilmesi anlamına gelir (2.19).

Söylenenlere rağmen modallık kavramının objektif ve sübjektif kiplik olarak sunulmasının daha doğru olduğu düşünülmektedir. Ancak dilbilim literatüründe modallık kavramının nesnel ve öznel bir kategori olarak ele alınması konusunda farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Nesnel modallık gerçeği, yani nesnel gerçekliği yansıtırken, öznel modallık konuşmacının fikrine inanıp inanmadığını, katılıp katılmadığını ifade eder. Yani konuşan kişi kendi görüşünün doğru olup olmadığına göre değerlendirir. Asimilasyon süreci her kişinin bakış açısına, eğitim düzeyine vb. bağlıdır. Sübjektif nitelikte yaratıcı bir süreç olduğundan, sübjektif modallık, nesnel gerçekliğin belirli bir kişinin düşüncesinde yansıması anlamına gelir. Bu nedenle nesnel gerçekliğin belirli bir kişinin düşüncesindeki yansıması her zaman bireysel bir karaktere sahiptir. Bireysel bir karaktere sahip olduğundan her zaman subjektiftir. Bu nedenle, bir grup dilbilimci, kipliğin her zaman öznel olduğu, çünkü kolektif değil bireysel bir tutumu yansıttığı sonucuna varmıştır. Bireylerin öznel tutumları kolektif olarak kamuoyunu oluştursa bile kiplik konuşmacının bireysel tutumunu yansıttığı için nesnel kabul edilemez, kiplik her zaman özneldir.

Modallık cümlenein önemli özelliklerinden biri gibi

Cümleden bahsederken B. Khalilov, cümlenin en önemli özelliklerinden birinin modallık olduğunu belirtiyor ve şöyle yazıyor: "Modallık, tutum demektir. İlişkinin dışında cümle yoktur" (4, 74). Ona göre herhangi bir olaya ilişkin bilgi, kiplik dışında var olmayan herhangi bir cümlede verilir. Farklı araçlarla ifade edilen modallık, nesnel ve öznel olarak ayrılır. Objektif modda gerçek olaylara yönelik tutum raporlanırken, subjektif modda ise gerçek olmayan olaylardan bahsedilerek bunlara yönelik tutum raporlanır. Modallığı, konuşma içeriğinin nesnel gerçeklikle ilişkisini yansıtan, esas olarak tonlama, fiil biçimleri, ünlemler ve diğer araçlarla ifade edilen bir dilbilgisi kategorisi olarak açıklayan bilim adamına göre, cümle, her nesneye, olaya, şeye, konuya gönderme yapar. vb. tutarlı bir konuşma birimi olarak. davranış. Bu nedenle modal kelimeler kipliğin ifadesinde önemli bir rol oynar. (4, 74-75)

Modallık ve modal sözcükleri kavramları dilde birbirine yakın kavramlar olarak değerlendirilse de aynı zamanda bazı farklı özelliklere de sahiptirler. Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere modallık, dilde daha geniş bir kavram olarak hem kipsel sözcükleri hem de çeşitli ses, sözcük ve dilbilgisel ifade araçlarını içeren dilbilgisi-anlamsal bir kategoridir. Modal kelimeler, konuşmacının ifade edilen fikre veya bu fikrin parçalarını ayırma konusundaki tutumunu ifade eden morfolojik bir kategoridir. Modal kelimeler, dilde modallık kavramının bir veya birkaç ifadesi olarak işlev görür. M. Huseynzadeh'e göre, her ne kadar modal sözcükler, sözün ana kısımlarından oluşmuş olsalar da, sözlükleri kalmamışsa, cümleye veya onun belirli bir kısmına modallık kattıklarından, sözün ana veya yardımcı kısımları olarak değerlendirilemezler. anlamlar. Araştırmaçı haklı olarak bu kategoriyi, çevredeki dünyada meydana gelen olaylarla ilgili olarak ifade edilen yargının gerçekliğini doğrulayan veya reddeden mantıksal-dilbilgisel bir kategori olarak görüyor. (3, 352) Araştırmacılardan F. Jahangirov'un doğru görüşüne göre, "modallığın formalitesi dilsel sınırlar sorunu dil biliminin bir sorunudur, dil bilimi çerçevesinde incelenmesi gerekir" (2, 21).

Genel olarak modallık, gerçeklik derecesine göre söz konusu olay, nesne ve eylemlere yönelik tutumu ifade eden bir kategori olarak dikkat çekmektedir. Gerçekliğe karşı tutum gerekli, gerçek veya olası olarak ortaya çıkabilir. Burada fikrin gerçeklikle veya varsayımla bağlantısı, içeriğin doğruluğu veya hakikatten uzaklığı ana unsur olarak kabul edilir. Araştırmacılar, konuşmacının görüşüyle ilgili olarak bir takım anlamsal nüanslar göstermektedir.

Kipliğin dildeki ifade araçlarından bahsederken esas olarak öznel modallıktan bahsediyoruz. Öznel modallığın çeşitli sistemleri ve farklı dillerde çeşitli ve zengin ifade araçları vardır.

Dolayısıyla öznel modallığın ifade araçları esas olarak kelime sırası, tonlama, sözdizimsel tekrarlar, yoğunluk veya süreklilik belirten özel yapılar, ünlemler, gelenek ve kip sözcükleri, ünlemler ve ünlemlerdir. Adlandırdığımız araçlar fonetik, sözcüksel ve gramer araçları olarak gruplandırılmıştır. Ancak söz konusu araçlar arasında modal sözcükleri öznel kipliğin ana ifade biçimi olarak kabul edildiğinden, dilde modallık kategorisinin ortaya çıkmasında sözün bu yardımcı kısmının rolü yadsınamaz.

Bilindiği gibi modal kelimeler, tarihsel olarak konuşmanın ana kısımlarından türetilmiş, günümüzde ise türetildiği konuşma kısmıyla dilbilgisel bağlarını kaybederek, söz konusu düşünceye gönderme yapan sözcüksel-dilbilgisel bir kelime grubu olarak istikrara kavuşmuştur. veya konuşmacının ifade ettiği gerçeklik. Araştırmacılar, modallaşmanın daha sonraki bir süreç olması nedeniyle, ait oldukları konuşma bölümlerinin dilbilgisel özelliklerini fosilleştirdiklerini gösteriyor. Bu nedenle, modal kelimelerin temel özelliklerinin değişmezlik, dilbilgisel ilişkilerin biçimsel göstergelerine karşı aktif olmayan tutum olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle modal kelimeler soruya cevap vermez, cümlenin bir parçası olmayıp cümlenin bütünü veya bir parçası olarak cümlenin tutumunu ifade eder.

Modal kelimeler bir cümle içinde en çok tonlama yoluyla fark edilir. Bu sırada konuşmacının ifade edilen fikre karşı tutumu, ses tonunun ritmi, perdesi, tınısı aralıklarla değiştirilerek yansıtılır.

F. Cahangirov, cümlede modal kelimelerin gerçekleştirdiği sözdizimsel işlevleri şu şekilde sunar:

"- cümlede ünlem görevi görür;

- diyalog konuşmasında cümle olarak kullanılır;

- metindeki sözdizimsel bütünlerin sınırında bağımsız cümleleri belirli bir tematik konuyla birleştirmeye hizmet eder" (2, 13). Yazara göre, "Bağlayıcı görevi gören bu kelimelerde konuşmanın öznel-modal yönü değişmektedir. Böylece, sözcüksel-dilbilgisel bir kategori olarak modal kelimelerin temel özellikleri, anlambilimleri ve öznel kipsel yönleri, morfolojik değişmezlikleri ve belirli sözdizimsel işlevleri tarafından belirlenir" (2,13).

Araştırmacılar, modallık kavramının ulusal ve tipolojik özellikleri yansıtmadığını, bu kategorinin daha evrensel, dünya dillerinde ortak olduğunu belirtiyor.

yönleri içerdiğini belirtiyorlar. Daha sonra modallık düzenliliklerden ve gramer normlarından ayrılır ve öznel bir tutumu ifade eden özel bir sözdizimsel araç olan kim kendini gösterir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi modal sözcükleri, yalnızca konuşmacının ifade ettiği düşünceyi ve nesnel gerçekliği ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda metinlerin anlamsal ve dilbilgisel olarak birbirine bağlanmasında ve sözdizimsel bir bütün olarak oluşturulmasında da özel bir rol oynar. Başka bir deyişle, metinler bir kelime yığınından oluşmamalı, kesin bir şekil ve içerik bütünlüğüne sahip olmalıdır. Modal kelimeler bu bütünlüğün sağlanmasında rol oynayan dilbilgisi araçlarından biridir. Gerçekten de, ne yazık ki, nihayet, modal kelimelerin basit, karmaşık, karışık tipteki cümleleri ve ayrıca metnin ayrı paragraflarını, mikro ve makro metinleri bağlama aracı olarak hareket ettiği görülüyor. Her ne kadar modallık kategorisi dilin daha geniş bir alanında sadece morfolojik olarak değil aynı zamanda dilbilgisel-anlamsal bir kategori olarak da faaliyet gösterse de kiplik kelimelerin, dilin yapısal-anlamsal bütünleşmesinde özel bir rol oynayan morfolojik araçlardan biri olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1.5. Adilov M.., Verdiyeva Z., Ağayeva F. İzahlı dilçilik terminləri. Bakı, “Maarif” nəşriyyatı, 1989, 362 s.
2.16. Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik təhlili (müqayisəli-tipoloji tədqiqat). Bakı, 2005, 311 s.
3. 32. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. Bakı,“Maarif” nəşriyyatı, 1973, 358 s.
4. 36. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dili (sintaksis) Bakı, 2017, 428 s
5. 51. Oğuz qrupu türk dillərinin müqayisəli qrammatikası. II hissə, Bakı, 1986, 131s

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Common motifs in Turkish world epics over

Assoc.Prof.Dr.Babayeva Malahat Ramiz gizi
ASPU
milababayeva@mail.ru
0000-0002-3600-8499

ABSTRACT

The eposes having high spiritual value because of the contents of all important events of a public life of the nation, thanks to narrators, could reach our time, despite hundreds years of the existence. In this article we have tried to find the common subjects often meeting in eposes of the Turkic world having considered numerous subjects of the Turkic nations making eposes, living in various areas of extensive territory of Europe and Asia.
Key words: Turkic world, Turkic folk literature, Turkic eposes, common subjects.

ÖZET

Toplumun yaşadığı sosyal hayatının bütün önemli olaylarını içerdiğinden manevi değeri yüksek olan destanlar, ozanların sayesinde yüzlerce yıl geçmesine rağmen günümüze kadar kendi varlıklarını devam ettirmiştir. Biz bu makalemizde Avrupa ve Asya gibi geniş bir coğrafyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk halklarının yarattığı destanları oluşturan çok sayıdaki motifler arasından Türk dünyası destanlarında en çok rastlanan ortak motifleri tespit etmeye çalıştık.
Anahtar sözcükler: Türk dünyası, Türk halk edebiyatı, Türk destanları, ortak motifler

INTRODUCTION

With the declaration of independence of the Turkish republics, the increasing intensity of economic, political and cultural relations between Turkey and the Turkish republics has naturally increased academic interest in our common cultural heritage. During this period, there is a research explosion in the field of folk epics, which have an important place in our heritage. Various studies have been carried out on the subject by examining the epics from different dimensions. We thought it would be interesting to evaluate the studies and examine them in terms of common motifs.

The moral value of the epics created by the Turkish tribes living in various regions of a wide geography lies in the fact that they deal with the social life lived by the society for centuries, historical events and the heroes who stand at the center of these events and have a great place in the hearts of the people, contain national truths and values, and express the longings and expectations that the society has in their hearts. because it is very high. The transmission, development and survival of these epics from generation to generation has been in the hands of the bards, who have been the carriers of national consciousness throughout history and are almost like a live one-man theatre. Thanks to these people, who have conveyed epics to the

public with true artistic mastery and enthusiasm for centuries, countless epics have survived to the present day. These epic writers are called "manasçı", "ırçı", "comokçu" and "akın" in the Kyrgyz, "oloñhosut" in the Sakha, "haycı" in the Khakas, "kayçı" in the Altai and Shor, "toolçu" in the Tuvans, "cırav" in the Kazakhs and Karakalpaks, and "cırav" in the Uzbeks. and it is called "bakşı, bahşı" among the Turkmens, "sesen" among the Bashkirs, "çiçen" among the Tatars, "ülegerşi" among the Tofas, and "aşıg" among the Azerbaijani Turks (Ergun 1995: 99). As can be seen, geographical distance has caused not only the styles used by these poets to be different, but even the names, and different historical processes and the passing of time have also created different motifs. However, despite everything, the reasons mentioned above could not prevent the common motifs and parts of the epics from being preserved and surviving. As an example, among the stories told by Khorasan Turks living in Iran:

The verses, one bāridi, one yōhidi, one ācidi, one dōhidi (Tulu 1992:131–153), and the words of the Ceenbek manasci, one of the Van Kyrgyz, while telling the epic "Manas":

He who sows bar also sows much

It is almost the same as the first lines: "He who sows hungry also sows full" (Pekacar 1995:163).

In the next sections of this study, as can be understood from the title of the topic, we will discuss Turkish epics, which are alive despite all the reasons and are the symbol of our common culture, and some common motifs they contain. The number of these motifs, which are indicators of common culture, is quite high and hundreds of them are still waiting to be discovered in the epics. Let's try to give a few of the motifs that attract our attention frequently seen in the epics of the Turkish world.

1. Childlessness Motif

Childlessness is a very common motif in Turkish epics. In the epic "Manas", Manas's father, Cakıp, suffers from childlessness for many years. The same motif is seen in the childlessness of two brains named Bayböri and Baysarı in the "Alpamış" epic of the Altays (Sevtap Author) and the Karakalpaks (Ahmetov, Bahadırova 1998:141). In the "Kambar" epic, we see that Khan Alimbay organized a feast by inviting everyone to have a child, and only then did he have a child (Kılınç 1998:332). One of the oldest motifs is for parents to have children after sacrificing animals, performing religious ceremonies and organizing feasts (Aslan 1995:24). “In Dede Korkut, the birth of Beyrek was the result of the prayers of the Oghuz lords: “The Oghuz lords held their faces up to the sky, raised their hands and prayed. They said, "May Allah give you a genius son." (Alptekin 1999: 38).

1.The Motif of the Protagonists Coming from a Noble Family

The position and status of the family to which the heroes belong in society is reported at the beginning of the epics. In general, the protagonists come from the khan lineage, as in the case of Manas. In the lineage of Manas, there were khans such as Karakan, Oguzhan and Alançahan (Camgırçıyeva 1995: 43). “In the Epic of Oghuz Khagan, Oghuz's lineage is traced back to Prophet Noah (Sevtap Writer). In the "Edige" Epic of the Crimean Tatars, the protagonist Edige is also introduced as a khan's son. Kambar, the protagonist of the Kazakh epic "Kambar Batir", is also the son of the khan (Kılınç 1998: 331).

2.Naming Motif

Many motifs related to naming are seen in epics: The name of the child who will be the protagonist is given by a person depicted as an old dervish, mullah or a gray-bearded old man.

This motif is used in the epics "Manas" and "Alpamysh". For example, this motif is included in Manas as follows:

Stylishly stylish with his wand in his hand
Doesn't know where it comes from
A dervish appeared
If you give permission
So that I can give you its name
May Allah protect us.
"Aunt from every trouble"
They all prayed
Young and old. (Camgırçıyeva 1995: 45)

In another variant of the Manas epic, the prophets name the newborn child Manas:

“Cakıp Khan named his born son
To the four great prophets
He had it put “Manas”.
Four prophets embraced him,
The prophets tested the child” (Radloff 1995:18)

While Dede Korkut is responsible for naming in the story "Bamsı Beyrek", in the oral compilations this job is done by the dervish, Hazrat Hızır: "All the people gathered, they ate, drank and were cursed. Now that they are going to name the garbage man, the door is stuck. Dervish buba came out. Don't name the trash. They take away the garbage, dervish buba. Dervish buba also names him Bey Bürek. They name the colt Bengi Boz” (Alptekin 1995:41).

3.Protagonists' Struggle Against Invaders Motif

The reason for the emergence of heroic epics is to tell the next generations about the tough struggles for freedom and happiness against invading enemies and oppressors. For this reason, the main subject of all heroic epics is the relentless struggle of protagonists such as Manas, Oghuz Khan, Koroghlu and Kambar to "feed the hungry nation, clothe the naked nation, make the poor nation rich and unite the dispersed tribes" and protect their people, as stated in the Göktürk inscriptions.

1. **Motif of the Protagonist Having Extraordinary Qualities**

Generally, protagonists are born with a special sign. For example, when Manas's mother, Chıyırdı, became pregnant with Manas, she craved the oil of the eye of the peregrine falcon, the heart of the leopard, and the tongue of the tiger. After fifteen days of labor pains, a lively baby, the size of a nine-year-old child, with blood dripping from its face, is born (Camgırçıyeva 1995: 45). He also has blood clots in his palms when he is born. Having a blood clot in your palms indicates that the newborn child will be a brave man with extraordinary abilities. Apart from Manas, protagonists such as Genghis Khan, Kançoro and Kulchoro were also born this way (Aslan 1995: 24).

The protagonists grow up very quickly and begin to fight against enemies at an early age. For example, Oghuz Khan's rapid growth is described as follows:

“Suddenly he spoke, began to speak and speak,
"After forty days, he could walk and play."

or

“The sky was sky blue, the color of this boy's face,
He was as pale as fire, with a red mouth.
Her eyes were red and her hair was black!
He is more beautiful than fairies, he has muscles, how black!
He came to his mother's breast and sucked her milk,

He didn't want to drink his own milk again!
He wants uncooked meat, he wants to eat it!
He started asking around for wine and wanted to have fun!
Suddenly he came into words, started to say and talk!
After forty days, he was able to walk and play!" (Yıldız 1995: 284)

They liken the protagonists to predatory animals to emphasize their extraordinary qualities. For example, Manas is often described as the root word "wolf". Moreover

"Like a bear in the forest,
Looking like a tiger on top,
…,

Noble born Manas. It is also described as "(Yıldız 1995: 284). Oguz Khan again

It is depicted in the same way:
"It was as if his foot was like an ox's foot!
It was the wrist of a wolf, as if it were a wrist!
His shoulder was similar to that of a sable!
His chest was also close to that of the big bear!
It was a human, but full of feathers!
Every part of his body was full of hair!
He herds of horses, he rides horses!
He goes hunting at this age!
Nights and days passed, many years passed:
Oğuz also grew up and became a fierce brave man." (Yıldız 1995: 285)

The same metaphors are used for Bayındır Khan in the Dede Korkut Stories:

"The lion of the amit water
"Karachuk's tiger" (Yıldız 1995: 285)

Kambar, the protagonist of the Kazakh epic "Kambar Batir", is also a typical example of the common alpine type in Turkish epics. Kambar has features such as fighting against beings that a normal person cannot deal with alone and fighting alone against a large army (Kılınç 1998: 332).

4.Alpine Women's Motif

The "woman motif" has a great place in the epics of the Turkish world. For example, in the Epic of Creation, God Ulgen created the world upon the suggestion of Ak Ana (Akina) (Aslan 2006). In the origin legends of the Uyghurs, the wife of the protagonist Bögü Khan is sacred and sent by God. The same motif is also seen in the Oghuz Khagan Epic. Oguz Khagan's first wife came down from the sky (Aslan 2006). In addition, from the "Manas" epic, we see the alpine woman type, Kız Saykal, who fights with Manas in the field of soldiers and has the same strength as him:

Let me destroy the Kyrgyz homeland,
Thinking about this, Girl Saykal,
Saribuurul warhorse
He whipped his sides,
Yellow pied flag spear
He took it in his hand and pointed it out,
The fierce girl Saykal
Well-shaped gentleman
He turned to beat and crush ("Manas" 1988: 41)

Karabörk, one of Manas' first wives, is also an alpine woman. He married Manas after he emerged victorious in the fight ("Manas" 1988: 649). In the epic "Kartaga Mergen" told by the Abakan Tatars, Kartaga, the protagonist, struggles with his Swan wife for a long time. However,

he kills him only with the help of his magic horse (Aslan 1995: 27). In the Dede Korkut Stories, alpine women like Burla Hatun have the same powers as men.

The owner and the male are armed with swords and ride black stallions like brave men. In the story "Bamsı Beyrek, son of Kam Büre Beg", Beyrek wants a heroic girl, a war friend, as his wife. Banu Çiçek, defined as the "Shah of Beauties", is a heroic alpine type girl who competes with men, shoots arrows, wrestles and fights, as described by Beyrek (Aslan 1995: 29).

5.Motif of Protagonists Not Listening to Their Wives

Kanıkey, the wife of Manas, Satanay, the wife of Örüzmek, the protagonist of the "Nart" epic, and Meñli Sulı in the "Çora Batır" epic told among the Kazan Tatars, are known for supporting their husbands with their words and deeds by offering smart suggestions. "Kanıkey in Manas is described as follows:

Gathering what is scattered,
Uniting the broken,
Making a garden by planting,
Who builds and builds houses,
Brave Manas
He made a khan for the whole country (Sadikov 1990: 29)

However, it is seen that the protagonists sometimes do not heed the warnings made by their farsighted spouses and based on dream interpretations. For example, Manas does not listen to his wife Kanıkey's words because of his overconfidence, and he gets angry when she tries to divert him from the path:

"Leave! Leave! He doesn't obey what he says,
Kanıkey does not keep his word,
Manas's anger was intense.
Whip woven from twelve straps,
If it hits, it will deafen the ear.
He pulled and shook Kanıkey,
shirt made of silk,
Ripped at the seams
Pearl and coral,
"It spilled onto the road." (Tural 1995: 245)

The same motif is also found in the epic "Çora Batır", Menli Sulu warns her husband Nerik not to trust the Khan, but her husband condescendingly does not listen to her and says: "I will not return with a woman's mind" (Tural 1995: 247).

6.Motif of Protagonists Struggle with Extraordinary Beings or Predatory Animals

In the "Nart" epic of the Karachays, the hero Örüzmek defeats the giant Temirkapu and his army of men (Gelyayeva 1995:107). In the "Epic of Oghuz Khagan", Oghuz kills the rhinoceros. In the "Manas Epic", Manas defeats the Calgizköz giant (also mentioned as Madikul Döö) and his numerous army in battle. In "Dede Korkut Stories", Basat kills Tepegoz. In "Oğuzname", the name of this giant is Depegöz (Köroğlu 1995:159). In the "Edige Epic", Edige defeats a giant named Kara Tiyen Alp. In the Kazakh epic "Kambar Batir", Kambar kills the tiger that attacked his horse by throwing it to the ground.

7.Protagonists' Cooperation Motif with Extraordinary Beings

In the epic "Er Töştük", the protagonist encounters Alp Kara Kuş. He saves her cubs from the dragon. In return, Alp Karakuş brings him to the surface. We encounter the same motif in "Saltuk-name" in the Anatolian field (Turgunbayev 1997: 52). The name of the bird in this work

is Emerald Phoenix. At the same time, Phoenix is the name of a famous fairy tale. This tale is known as "Melik Memmed Nagılı" among Azerbaijani Turks" (Türkmen 1995:111).

8.Dream Motif

The dream motif is frequently used in the Manas epic. Cakıp and Çayıldı first see the birth of Manas in their dreams (Camgırçıyeva 1995: 44). "Manas, Kanıkey, Almambet dream and these dreams guide the heroes in their actions. In the Edige Epic, we witness that Edige and Toktamış are dreaming. Dreams are also very important in folk tales. As a result of the dream, the hero of the story sets out on the road to find the lover in his dream." (Sevtap Author).

9.Horse Motif

Horses are portrayed as intelligent, extraordinarily talented beings (Sevtap Author) who save their owners in difficult times and mourn for them. Manas was born on the same day and

Your black mare
Today the war horse will be born
This is the holy person mentioned today,
Tiger Manas is your child.

This is the horse he will ride in wars" (Camgırchiyeva 1995:46)

There is "Akkula" described as "Kambar Batır" and "Kara Kaska Culdız". In the "Al-pamış" epic, the protagonist is born on the same day as the horse he will ride. Manas' horse Akkula, Alpamysh's Baychibar, Köroğlu's Kırat, Kobland's Tayburul have superior characteristics like their owners. As Cıldız Orozbakova said in her article, "It is not possible to separate the Akkula type from Manas. How great a hero is Manas?

Akkula is just as great a hero" (Orazbakova 1995). When Manas dies, Akkula mourns like a friend and stands guard at the grave (Aslan 2006). In the story "Bamsı Beyrek", the horse Bengiboz, whom Beyrek sees as more than a brother, warns Beyrek in advance and saves him from being poisoned. Battal Gazi's legendary horse named Devzâde Aşkar can understand people's speech. Kırat, whom Köroğlu sees as his loyal friend, can fly and can sense dangers in advance and save his owner from difficult situations (Aslan 2006).

In the Karachay-Balkar "Nart" epic, the horse of the protagonist Debet crosses the Caucasus mountains in one leap, the mountains remain like hills, the freezing wind coming out of its nose freezes the rivers and seas to form a bridge that Debet will cross, and with its other nostril it emits hot, burning smoke and melts the ice. It brings rain and summer (Tavkul 1997:173).

Horses, which are an integral element of the social and economic life of the Turks, are naturally an important and integral part of the epics. As can be seen from the examples, horses are the superior, extremely loyal war companions of the protagonists who are in constant struggle.

10.Wolf Motif

The wolf motif, which is considered the general totem of the Turks, is seen in many epics. In the Ergenekon Epic, it was again the wolf who saved the Turks by showing them the right path. In this descent myth, the human is the father and the wolf is the mother (Aslan 2006). In the "Nart" epic, it is told that the protagonist, Örüzmek, was raised by the breastfeeding of a she-wolf. It is even said that Örüzmek's wolf fur protected him from all troubles and that even devils could not do any harm to him (Gelayeva 1995:107).

11.Formulistic Number Motif

We see that numbers such as forty, nine and seven are frequently encountered in epics. For example, Manas has forty brave men. Another hero with the same number of brave men is Kara

Tiyen Alp in the "Edige" epic. These numbers are repeated most often in the "Alpamysh" epic. In the "Kambar" epic, Kambar's wedding continues for forty days and forty nights. These numbers also appear in the "Köroğlu" epic. For example, Köroğlu encounters forty brave men and tries to test their strength by wrestling one by one (Gumarova 1997: 58). We also see these numbers in the "Nart" epic of the Karachay-Balkars:

The God of Fire married the God of Earth
The sky thundered and the earth became pregnant
Nine years, nine days
She stood pregnant

After the earth was split open, Debet was born (Tavkul 1997:172).

RESULT

The common motifs contained in these epics, which continue to exist in a large geography and form our national identity and common culture, undoubtedly have high spiritual value in creating common cultural awareness. We tried to show here a few of the common motifs, the number of which has not yet been fully determined.

Currently, hundreds of epics have been translated into Turkey Turkish within the framework of the "Turkish Epics Project" carried out by the Turkish Language Association and are waiting to be published. The publication of the epics in question will lead to the birth of new studies and the investigation of many dimensions and new common aspects. There is no doubt that the studies to be carried out will help to reveal other common motifs in Turkish epics.

REFERENCES

Abdıkadır SADIKOV, Kyrgyz Adabiyat, "Mektep" Publishing House 1990.

Ali Beraat ALPTEKİN, "The Motif Structure of the Bamsı Beyrek Story", Proceedings of the International Dede Korkut Information Festival (19-21 October 1999 Ankara), Ankara 1999.

Ariuka GELAYEVA, "The Heroic Epics of the Karachay-Balkars and Their Parallels in the "Manas" of the "Narts", International Manas Epic and Its Effects Information Festival, Ankara 1995.

Aziz KILINÇ, "A Comparison Between the Kamber Batır Epic of the Kazakhs and the Köroğlu Epic", Folk Culture and Köroğlu International Symposium in Bolu, Bolu 1998.

Caştegin TURGUNBAYEV, "On the Epic of Er Töştük and an Event Motif in Saltukname", Journal of Turkish Dialects and Literatures, Issue 12 1997.

Cıldız ORAZBAKOVA, "Types of Horses in the Manas Epic", (Translated into Turkish by Ali Abbas Çınar), International Manas Epic and Its Effects Information Festival, Ankara 1995.

Çetin PEKACAR, "Manas Epic Compiled from Pamir Kyrgyz Migrating to Turkey", International Manas Epic and Its Effects Information Festival, Ankara 1995.

Ensar ASLAN, "Alp-Girl Motif in Dede Korkut Stories and Turkish Epics and Folk Stories", Folklore/Literature Magazine, Issue 4, September 1995.

Ensar ASLAN, "Important Types and Motifs Determining the Formation and Thematic Structure of Turkish Epics", VII. International Turkish Folk Culture Congress, 27 June – 1 July 2006, Gaziantep (not yet published).

Ertuğrul YAMAN, "Manas Type and Messages Extant", Turkish World Magazine, Issue 3, Bahar, Ankara 1997.

Fikret TÜRKMEN, "Manas Epic and Anatolian Folk Literature", Manas from the Steppe to Independence, TDK: 625, Ankara 1995.

Gulina CAMGIRÇİYEVA, “Traditions and Motifs in the Manas Epic”, Journal of Turkish Dialects and Literature, Issue 3, October 1995.
Güzin TURAL, “Similarities Between the Crimean Variants of the Çora Batır Epic and the Manas Epic”, International Manas Epic and Its Effects Information Festival, Ankara 1995.
Halik KÖROĞLU, “Calgiz Köz in the Manas Epic”, International Manas Epic and Its Effects Information Festival, Ankara 1995.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

An Examination of the Phenomenon of Teacher Professional Ethics through Teachers' Perspective: A Phenomenological Study

Fenomenolojik Bir Çalişma Olarak Öğretmenlerin Perspektifinden Öğretmen Meslek Etiği Olgusunun İncelenmesi

Sevda DEMİR
Çukurova University
demirsevda412@gmail.com
ORCID: 0009-0003-0204-8307

Assoc.Prof.Dr. Birsel AYBEK
Çukurova University
baybek@cu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5846-9838

ABSTRACT

This study aims to examine the phenomenon of teacher professional ethics through the perspectives of teachers from different cultures. Conducted using a phenomenological approach, the research seeks to comprehensively understand teachers' perceptions of professional ethics, their attitudes, and their views on unethical behaviors. The study encompasses a working group of 30 volunteer teachers from various countries including Turkey, Austria, Bulgaria, Slovakia, Kazakhstan, Poland, and Greece. During the data collection process, teachers were presented with open-ended survey questions, and the collected data was analyzed using a descriptive analysis approach. The research findings indicate that teachers associate the concept of professional ethics with principles such as fairness, respect, and professionalism. Additionally, among teachers, the most frequently violated ethical principles were identified as respect, corruption, equality, professionalism, trust-honesty, and impartiality. Diverse opinions and justifications were observed among teachers regarding the acceptance or refusal of gifts from students. The primary reasons cited by teachers who mostly express reluctance to accept gifts were the perceived ethical concerns and the high material value of the gifts. Through this research, the aim is to enhance teachers' awareness of ethical values, thereby reinforcing the ethical understanding of this vital professional group that shapes the future of society.

Keywords: Ethics, Teacher professional ethics, Unethical

ÖZET

Bu çalışma, farklı kültürlerden gelen öğretmenlerin gözünden öğretmen meslek etiği olgusunun incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma, fenomenolojik bir yaklaşım kullanarak gerçekleştirilmiş olup öğretmenlerin meslek etiği algılarını, tutumlarını ve etik dışı davranışlar karşısındaki görüşlerini derinlemesine inceleyerek anlamayı hedeflemektedir. Araştırma

kapsamında Türkiye, Avusturya, Bulgaristan, Slovakya, Kazakistan, Polonya ve Yunanistan gibi farklı ülkelerden toplamda 30 gönüllü öğretmen çalışma grubunu oluşturmuştur. Veri toplama sürecinde öğretmenlere açık uçlu anket soruları yöneltilmiş ve elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımıyla incelenmiştir. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin meslek etiği kavramını adalet, saygı, profesyonellik gibi ilkelerle ilişkilendirdiğini göstermiştir. Ayrıca, öğretmenler arasında etik ilkelerin en sık ihlal edildiği alanların saygı, yolsuzluk, eşitlik, profesyonellik, güven-dürüstlük ve tarafsızlık olduğu belirlenmiştir. Öğrenci tarafından verilen hediyelerin kabul edilip edilmemesine ilişkin farklı görüşler ve gerekçeler arasında ise çeşitlilik olduğu görülmüştür. Çoğunlukla hediyeyi kabul etmeyeceklerini ifade eden öğretmenlerin temel gerekçeleri bu durumun etik olmaması ve hediyenin maddi değerinin yüksek olmasından kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Bu araştırmayla öğretmenlerin etik değerler konusundaki farkındalığı artırılarak, toplumun geleceğini şekillendiren bu önemli meslek grubunun etik anlayışının daha da güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Etik, Öğretmen meslek etiği, Etik dışı

GİRİŞ

Etik, hem günlük yaşamımızda hem de mesleki hayatımızda sıklıkla karşılaştığımız bir kavramdır. Etik değerlerle bağlantısı olmayan bir insan davranışından bahsetmek oldukça zordur, bu nedenle son yıllarda etik konusu çeşitli alanlarda önem kazanmış ve bireysel ve mesleki yaşamdaki tutum ve davranışlar, etik değerler açısından akademik düzeyde incelenmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Aydın (2003) tarafından da belirtildiği üzere, tüm insan eylemleri etik değerler kapsamında değerlendirilmeyeceği gibi etik değerlerle ilgisi olmayan herhangi bir insan etkinliğinden söz etmek de bir hayli güçtür. Bu nedenle, toplumsal yaşamın giderek karmaşık bir hal alması, etik kavramının yaygın olarak kullanılmasını etkilemektedir. Çünkü hayatın içinde bulunan insan ilişkileri, örgütsel yaşam ve eğitim süreci gibi unsurlar karmaşık hale gelmiştir. Bu karmaşıklık, bireyleri birçok etik ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu etik ikilemlerin giderilmesi ancak doğru etik bilgisine sahip olmakla mümkündür. Bu doğrultuda düşünüldüğünde toplumun geleceği üzerinde önemli bir rolü olan öğretmenlerin de kendi mesleklerini icra ederken gerekli meslek etik bilgisine sahip olması oldukça önemlidir.

Öğretmen meslek etiği, uyulması gereken ilkeleri belirlediği gibi, yapılmaması gereken etik dışı davranışların da belirleyicisi olmaktadır (Aydın, 2003). Son yıllarda, öğretmenlik meslek etiği konusu, öğretmen yetiştirme sistemiyle ilgili tartışmalarda sık sık gündeme gelmekte ve öğretmen yetiştirme programlarında mesleki etik dersinin önemi vurgulanmaktadır. Avrupa Birliği Öğretmen Yetiştirme Raporu'nda, öğretmenlik mesleğinin profesyonelleşmesi ve nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi için meslek etiğinin önemli bir unsur olduğu belirtilmektedir. Öğretmenlerin meslek etiğini benimsemeleri, öğrencilerin eğitimine olumlu katkılar sağlamak, adil ve dürüst davranmak, mesleki sorumluluklarını yerine getirmek ve öğrenciler arasında eşitlik ve hoşgörüyü teşvik etmek açısından büyük bir öneme sahiptir (YÖK, 2007).

Öğretmen meslek etiği konusunun önemi düşünüldüğünde öğretmenlerin etik kavramına ilişkin mevcut algılarının ne yönde olduğunu ve görüşlerinin nasıl olduğunu bilmek bu alanda yaşanan sorunların derinlemesine irdelenmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda bu araştırma, "Öğretmenlerin meslek etiği kavramına ilişkin algıları nasıldır?" sorusuna yanıt aramaktadır.

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin meslek etiği kavramına ilişkin algılarını inceleyerek, meslek etiğine ilişkin tutum ve görüşlerini belirlemek ve en çok ihlal edilen

öğretmen meslek etik ilkelerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Öğretmenlerin öğretmen meslek etik kavramına ilişkin algıları nasıldır?
2. Öğretmenlerin etik dışı bir davranış karşısındaki tutum ve görüşleri nasıldır?
3. Öğretmenlerin en sık ihlal ettiği etik dışı davranışlar nelerdir?

Toplumda etik değerlerin önemi, bireylerin ve kurumların davranışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Etik, toplumun temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilir ve ahlaki değerlere dayalı olarak hareket etmek, toplumsal düzenin sağlanması ve toplumun sürdürülebilirliği için hayati öneme sahiptir. Toplumun sağlıklı ve işleyen bir yapıya sahip olması, bireylerin ve kurumların etik değerlere uygun davranışlar sergilemelerine bağlıdır. Etik, insanların dürüstlük, adalet, saygı, sorumluluk ve vicdan gibi değerlere bağlı kalarak doğru ve etik davranışlar sergilemelerini ifade eder. Öğretmenlik mesleğinin toplum üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, öğretmenlerin etik değerleri benimsemeleri ve bu değerlere uygun davranışlar sergilemeleri büyük bir öneme sahiptir. Öğretmen meslek etiği, öğretmenlerin mesleki sorumluluklarını yerine getirirken ahlaki değerlere bağlı kalmasını ve toplumun güvenini kazanmasını sağlar. Meslek etiğine uygun davranışlar, toplumsal değerlerin korunmasını sağlar. Öğretmenlerin adil, dürüst ve hoşgörülü bir şekilde davranmaları, öğrencilere saygı, işbirliği, adalet ve demokratik değerler gibi önemli toplumsal değerleri benimsemelerini sağlar. Öğretmenler, eğitim sisteminin temel taşlarıdır ve öğrencilerin bilgi, beceri ve değerlerle donanmasında önemli rol oynarlar. Meslek etiğine uygun davranışlar sergileyen öğretmenler, eğitimin kalitesini artırır. Öğretmenlerin dürüstlük, adalet, saygı, sorumluluk ve empati gibi etik değerlere bağlı kalmaları, öğrencilere örnek olmalarını sağlar ve onların karakter gelişimini olumlu yönde etkiler. Bu denli önemli bir kavram olan öğretmen meslek etiği, toplum mühendisi rolüne sahip öğretmenlerin bu kavrama ilişkin algılarının, tutum ve davranışlarının detaylı bir şekilde incelenmesi, toplumun geleceğini şekillendiren öğretmenlerin etik anlayışının anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırma bu bağlamda düşünüldüğünde;

1. Öğretmenlerin meslek etiği konusundaki algılarını anlamak ve mevcut durumu değerlendirmek için bir fırsat sunmaktadır.
2. Ayrıca, bu araştırma öğretmenlerin meslek etiği konusunda ne kadar bilinçli olduklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.
3. Elde edilen bulgular, öğretmen yetiştirme programlarının ve meslek etiği eğitiminin iyileştirilmesi için değerli bir katkı sağlayabilir.
4. Ayrıca, öğretmenlerin meslek etiği konusundaki algılarının belirlenmesi, mesleki gelişim programlarının ve etik yönergelerin oluşturulmasında rehberlik edebilir.
5. Bu araştırma, öğretmenlerin meslek etiği konusundaki bilinç düzeyini artırmaya ve mesleki davranış standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1.LİTERATÜR

1.1. Etik

Etik, felsefe ve bilimin ahlaki davranışlarını, eylemlerini ve yargılarını kapsayan önemli bir yönü ve disiplinidir. Ahlak, doğru-yanlış, iyi-kötü, erdem-kusur gibi kavramları ele alır ve davranışları sonuçlarıyla birlikte değerlendirmeyi amaçlar. Etik, ahlaki konuları derinlemesine inceleyen felsefi bir dal olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda kullanılan ahlaki terimlerin ve ahlaki yargıların durumunun analiz edilmesini ve böylece benimsenen ahlaki tutumların altında yatan değerlendirmelerin derinlemesine incelenmesini de içerir. (Nuttall, 1997, s.15; aktaran: Aydın).

1.2. Öğretmenlik Meslek Etiği

Son zamanlarda, mesleki etiğin önemine kayda değer bir vurgu yapılmaktadır. Çeşitli çalışma alanlarında etik ilkeler belirlenmekte ve profesyonellerin bu ilkelere uyması beklenmektedir. Meslek etiği, özellikle bireylerle doğrudan etkileşimi içeren alanlarla ilgilidir ve meslek mensuplarının etik değerlerle uyumlu tutum ve davranışlar sergilemesini gerektirir (Yılmaz ve Altınkurt, 2009). Bu bağlamda meslek etiği, insanlarla doğrudan etkileşim gerektiren meslekler için geçerli olan etik standartları ve ilkeleri kapsar (Aydın, 2003). Bu etik ilkeler çeşitli meslekler arasında farklılık gösterse de (Hill, 2004), belirli toplumsal ve evrensel değerlere dayanan ortak ilkelerin tüm meslek gruplarının temelini oluşturduğu konusunda bir fikir birliği vardır. Ayrıca, meslek etiği, bir meslekte beklenen davranışı tanımlamak için bir çerçeve görevi görür ve övgüye değer ve sakıncalı uygulamalar arasında ayrım yapmak için bir kriter olarak hizmet eder. Her meslek, üyeleri arasında kabul gören mesleki normları ve davranışları belirlemek, geliştirmek ve uygulamak için bir dizi ilke oluşturur (Hinds, 2005). Hangi alanda olursa olsun, meslek etiği iki temel amaca hizmet eder: halkın mesleğe olan güvenini artırmak ve en iyi mesleki performans için rehberlik sunmak (Abbott, 1988). Bu doğrultuda, meslek etiğini düzenleyen ilkeler, hukuk, sağlık ve eğitim gibi kamu hizmeti alanlarına odaklanan profesyonel topluluklar arasında temel anlaşma olarak kabul edilmektedir (Carr, 2000). Dunbar (1998) tarafından belirtildiği üzere, bir meslekte etik ilkelerin benimsenmesi, üyelerin mesleki becerilerini toplumsal ahlak ve etik ilkeler rehberliğinde kamunun iyiliği için kullanma taahhüdünde bulunmalarını sağlar.

Mesleki etik ilkeler evrensel kabul görseler de değişken bir yapısı vardır ve zaman içinde gelişen koşullara göre uyarlanmaya yatkındır (Özbek, 2003; 47). Öğretmenlik mesleğinin etik ilkeleri, öğretmenlerin öğrencilerle, velilerle, meslektaşlarıyla ve toplumun diğer üyeleriyle etkileşime girerken ve sorumluluklarını yerine getirirken uymaları beklenen temel ilkelerin sınırlarını çizer. Seghedin'e (2014) göre, öğretmenlik rolü çok sayıda bireyle etkileşim içinde olmayı gerektirir ve öğretmenler belirli hedefler doğrultusunda etkileşimde bulundukları kişilerde davranış değişikliği yaratmaya çalışırlar. Sonuç olarak, meslekleri açık etik ilkelere bağlılığı zorunlu kılar.

2.METODOLOJİ

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılarak yürütülmüştür. Bu araştırmanın olgubilim deseni ile yürütülmesinin gerekçesi öğretmenlerin deneyimlerine dayanarak bu olgunun altında yatan ortak anlamı ortaya çıkarmaya uygun bir araştırma deseni olmasıdır. Türkiye'de, biri ortaokul diğeri lise olan iki farklı okul türünden toplamda 24 gönüllü öğretmen bu araştırmada yer alarak bu öğretmenlere 1'den 24'e kadar numaralar verilmiştir. Araştırmaya Türkiye dışından 6 farklı ülkeden toplamda 6 gönüllü öğretmen de bu araştırmada yer almıştır. Araştırmaya Türkiye dışından katılan öğretmenlere katıldıkları ülkelerinin baş harfi kendilerine verilen numaraların yanında belirtilmiştir; 25A=Avusturya,26B=Bulgaristan,27S=Slovakya, 28K=Kazakistan, 29P=Polonya, 30Y=Yunanistan. Araştırmada verilerin toplanmasında açık uçlu anket formu kullanılmıştır. Bu formda öğretmenlere yöneltilen üç maddelik sorular kullanılmıştır. Sorular, uzman görüşü de dikkate alınarak açık uçlu bir şekilde hazırlanmıştır. Bulguların sunumunda, ham verilerin aktarımına özen gösterilmiştir. Araştırma verileri nitel veri analizi tekniklerinden betimsel analiz ve içerik analizi kullanılarak incelenmiştir. Açık uçlu anket kullanılarak elde edilen verilerin kopyası çıkartılarak önemli noktaların altı çizilip yanlarına ilgili kodların isimleri yazılmıştır. Betimsel analizin yapılamadığı verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden de faydalanılmıştır.

3.BULGULAR

3.1. Öğretmenlerin Öğretmen Meslek Etiği Kavramına İlişkin Algıları

Açık uçlu anket sorularında öğretmenlerin öğretmen meslek etiği kavramına ilişkin algılarını belirleyebilmek için öncelikle "Öğretmen meslek etiği sizin için ne anlam ifade ediyor?" şeklinde bir soru sorularak öğretmenlerin bu kavrama atfettiği anlamlar belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan bütün öğretmenlere öğretmen meslek etiğinin onlar için ne anlam ifade ettiği sorularak verilen cevaplardan çeşitli kodlar oluşturulmuştur. Sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Öğretmenlerin Öğretmen Meslek Etiği Kavramına İlişkin Algıları

Kodlar	**Katılımcılar**
Eşitlik/Adalet	4, 11, 16, 25A, 26B, 30Y
Uyulması gereken kurallar	8, 13, 19, 23, 27S
Örnek olma	3, 10, 15, 29P
Profesyonellik	1, 2, 11
Saygı	21, 28K
Meslek ahlakı	7
Gönüllere dokunmak	17
Yeni nesillere katkı	18
Mesleğin kutsallığı	9
Özverili çalışmak	14
Vicdan	20
Gönülden gelen görevler	22
İnsanla ilgili	5

Tablo 1'de görüldüğü üzere öğretmenlerin 'öğretmen meslek etiği' kavramına ilişkin en fazla atfettiği kodlar sırasıyla eşitlik/adalet, uyulması gereken kurallar, örnek olma, profesyonellik ve saygı şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. En fazla atıfta bulunan adalet/eşitlik kodu kapsamında 16 numaralı katılımcı, *"Öğrencilerimiz arasında hiçbir ayrım yapmadan onlara doğruyu, iyiyi öğretmektir."* şeklinde konuşmuştur. Uyulması gereken koduna ilişkin 19 numaralı katılımcı, "*Öğretmenlik meslek etiği öğretmenlik mesleğini icra ederken uymamız gereken kurallar olarak düşünülebilir."* demiştir. Örnek olma ile ilgili 15 numaralı katılımcı şu sözleri dile getirmiştir:

"Öğretmenlik mesleği kutsal bir görevdir. Bu görevi layıkıyla yapmak kişiye saygı duyulmasını sağlar. Malesef ki öğretmen camiasında öğretmenlik mesleğini etik kurallara göre yapan azınlık. Öğretmen dediğimiz gibi örnek bir insan bildiğin bir simge olmalı."

Profesyonellik ve adalet kodları ile ilgili 11 numaralı katılımcı ise *"Öğretmenlik mesleğini icra ederken öğrencilerimiz ve meslektaşlarımızla mantık sınırları içerisinde bu görevi yerine getirmeli adaletli olmalı ve profesyonel bir şekilde ilerlemeliyiz." s*öylemiştir. Son olarak saygı ilkesine ilişkin 28K numaralı katılımcının söyledikleri orijinal hali ile Türkçe çevirisi şu şekildedir:

"As a teacher, professional ethics for me entail creating respectful relationships with both my students and colleagues. This involves establishing healty boundaries and upholding individuals' dignity and privacy." (orijinal metin)

"Bir öğretmen olarak, mesleki etik benim için öğrencilerim ve meslektaşlarım ile saygılı ilişkiler kurmayı gerektirir. Bu durum, sağlıklı sınırlar belirlemeyi, bireylerin itibarını ve mahremiyetini korumayı içerir." (Türkçe çevirisi)

3.2. Öğretmenlerin Verdiği Örnek Olaylara Göre İhlal Edilen Meslek Etik İlkeleri

Öğretmenlere verilen açık uçlu ankette " Mesleğiniz süresince öğretmen meslek etik ilkelerinin ihlal edildiğini düşündüğünüz olaylar yaşadınız mı veya bu tür olaylara şahit oldunuz mu? Olduysa olaydan kısaca bahseder misiniz?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin anlattıkları örnek olaylar ihlal edilen öğretmen meslek etik ilkeleriyle ilişkilendirilmiştir. Sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Öğretmenlerin Verdiği Örnek Olaylarda İhlal Edilen Meslek Etik İlkeleri

Tema	Kodlar	Katılımcılar
Saygı	Öğrenciye hakaret /aşağılama	1, 2, 3, 16, 25A, 27S, 29P
	Empati kuramama	13
	Öğretmene sert üslup kullanma	17
	Öğrenciye bağırmak	26S
	Öğrenciye fiziksel şiddet	29P
	Öğrencinin ihtiyaçlarını görmezden gelme	29P
Yolsuzluk	Mesai saatleri içinde dersinde olmama	1, 14
	Mesleğini kişisel çıkarlarına alet etme	15, 27K
Eşitlik	Ders programlarında bazı öğretmenlere kolaylık sağlama	1
	Cinsiyet ayrımcılığı	25B
	Öğretmenin kaynaştırma öğrencisini sınıfında istememesi	10
Profesyonellik	Öfkesine yenik düşmek	26S
	Öğrencilerle mesafeyi koruyamama	26S
	Yönetimin öğretmene mobing uygulaması	5, 15
Güven/ Dürüstlük	Öğretmenin kapı önünde sigara içmesi	23
	Cinsel istismarın örtbas edilmesi	24
Tarafsızlık	Öğrencinin dış görünüşüne göre not verme	2
	Irkından/dilin ötürü farklı davranma	25A

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere öğretmenlerin anlatmış olduğu örnek olaylardan ihlal edilen ilkelerin sırasıyla saygı, yolsuzluk, eşitlik, profesyonellik, güven-dürüstlük, tarafsızlık olmak üzere toplamda 6 ilke olduğu görülmektedir. Bu ilkelerden en çok ihlal edilen öğretmen meslek etik ilkesinin "Saygı" olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin verdiği örnek olaylar doğrultusunda şu kodlara ulaşılmıştır; Öğrenciye hakaret/aşağılama, Empati kuramama, Öğretmene sert üslup kullanma, Öğrenciye bağırmak, Öğrenciye fiziksel şiddet, Öğrencinin ihtiyaçlarını görmezden gelme. Öğretmenlerin bu temaya ilişkin verdiği örnek olaylar en çok öğrencilerin hakarete uğradığı ve aşağılandığı yönündedir. 1 numaralı katılımcı bu koda ilişkin verdiği bir örnek olayı aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

"İntihar girişiminde bulunan bir öğrenciye müdür yardımcısının o öğrenciye içtiği ilaçları üzerine doğru atması, bari hepsini içseydin demesi, hakaret etmesi, aşağılaması etik olmayan davranışlardı."

Öğretmenlerin anlatmış olduğu örnek olaylar ışığında ortaya çıkan bir diğer tema olan "Yolsuzluk" olduğu görülmektedir. Bu temaya ilişkin ortaya çıkan kodlar şu şekildedir; Mesai saatleri içinde dersinde olmama, Mesleğini kişisel çıkarlarına alet etme. Mesai saatleri içerisinde dersinde olmama koduna ilişkin 14 numaralı katılımcının ifadeleri aşağıdaki gibidir:

"Şahit olduğum bir olaydan örnek vermek isterim. Öğrenci devam zorunluluğu olmadı süreçte öğretmen öğrenci olmadığı için dersi olmasına rağmen okula gelmemesi meslek etiğine son derece aykırı öğrenci olsa da olmasa da okula gelme ders süresi içinde okulda bulunması gerekmektedir Bunu bir öğretmenin yapması toplum için son derece olumsuz bir örnek teşkil etmektedir."

İhlal edilen bir diğer ilke olan "Eşitlik" ilkesi doğrultusunda ortaya çıkan kodlar şu şekildedir; Ders programlarında bazı öğretmenlere kolaylık sağlama, Cinsiyet ayrımcılığı, Öğretmenin kaynaştırma öğrencisini sınıfında istememesi. İlk koda ilişkin 1 numaralı katılımcı,

"Ders programı yapan idarecinin bazı öğretmenlere çok kolaylık sağlarken bazılarına zorluk çıkarması" şeklinde ifade etmektedir.

"Profesyonellik" ilkesi altında ele alınan kodlar ise sırasıyla öfkesine yenik düşmek, öğrencilerle mesafeyi koruyamama, yönetimin öğretmene mobing uygulaması şeklindedir. 27S numaralı katılımcı ikinci koda ilişkin *"being over-familiar with the students, discussing your privacy-öğrenci ile fazla yüz göz olma ve özelini tartışma"* şeklinde fikrini dile getirmiştir.

"Güven-Dürüstlük" ilkesine istinaden ise ortaya çıkan kodlar; Öğretmenin kapı önünde sigara içmesi, Cinsel istismarın örtbas edilmesi şeklindedir. İlk kodla ilgili 23 numaralı katılımcı fikrini şu şekilde ifade etmektedir:

"Evet, birçok kez böyle olaylara şahit oldum. Şu anda bir lisede ve aynı zamanda bir üniversite kurumunda çalışmaktayım. Sürekli tütün ve tütün ürünlerinin, alkolün zararını anlatıyoruz. Ne yazık ki kurallara uymak için kapı önünde sigara içen öğretmenleri görünce öğrenci açısından söylediğimiz hiçbir sözün değeri kalmıyor. Bu durumun her zaman doğruyu söylemek ve uygulamak konusundaki etik kurallara uygun olmadığını düşünüyorum."

Son olarak "Tarafsızlık" ilkesi kapsamında öğrencinin dış görünüşüne göre not verme ve ırkından/dilin ötürü farklı davranma kodları oluşturulmuştur. İkinci koda ilişkin 25A numaralı katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

"It was in my first year. It was in the lesson that my headmaster evaluated my lesson. One pupil was not very attentive. She intervened and told the pupil in a very harsh tone to stand up and stay beyond the wall and listen more carefully. I found that disrespectful against me and the pupil. The pupil was a boy from Afghanistan and he either had kind of Autism or was traumatized. But whatever he's problems were, she shouldn't do that."

(İlk yılımdı. Okul müdürümün beni dersimi değerlendirmeye geldiği bir dersti. Bir öğrenci çok fazla dikkatini vermiyordu derse. Müdürüm, çok sert bir tonda öğrenciye müdahale ederek ona kalkıp duvara gitmesini ve daha dikkatli dinlemesini söyledi. Bu davranışı, benim ve öğrencinin karşısında saygısız buldum. Öğrenci, Afganistan'dan gelen bir erkek çocuktu ve ya otizm gibi bir sorunu vardı ya da travma yaşamıştı. Hangi sorunları olursa olsun, müdürüm böyle bir şey yapmamalıydı.)

Öğretmenin bu ifadelerinden okul müdürünün öğrenciye set bir tonda müdahale ederek duvara gitmesini söylemesi ile saygı ilkesi, bunu Afganistan'dan olduğu için yapmışsa da tarafsızlık ilkesini ihlal ettiği görülmektedir.

3.3. Öğretmenlerin Hediye Alma Davranışına İlişkin Düşünceleri ve Gerekçeleri

Öğretmenlere açık uçlu ankette, öğrencisinden hediye alıp almaması gerektiği ile ilgili etik ikilemde kalan bir öğretmeni konu alan örnek bir olay verilerek "Siz olsaydınız ne yapardınız? Neden?" soruları sorulmuştur. Öğretmenlerin bu soruya yönelik verdikleri cevaplar ve gerekçeler Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3

Öğretmenlerin Hediye Alma İle İlgili Örnek Olaya İlişkin Düşünceleri ve Gerekçeleri

Gerekçeler	**Kabul Etmeyenler**	**Gerekçeler**	**Kabul Edenler**
Etik değil	1,2, 3, 7, 11, 13, 14, 19, 21, 22, 23, 26B, 30Y	Öğretmen-Öğrenci iletişimini güçlendirir.	5
Maddi değeri yüksek	4, 8, 12, 15, 16, 17, 20, 27S, 28K, 29P	Kabalık ve saygısızlık olabilir.	9
Otoritenin gücünden kaynaklı	6	Öğrencinin öğretmenini değerli görmesinden ötürü kabul edilmelidir.	10
		Öğretmen-öğrenci arasındaki iletişime 3. şahıslar dâhil olmamalıdır.	18

Tablo 3'de görüldüğü gibi öğretmenlerin etik dışı örnek olaya ilişkin düşünceleri 'hediyeyi kabul etmeyenler' ve 'hediyeyi kabul edenler' şeklinde gerekçeleri ile birlikte kategorize edilmiştir. Hediyeyi kabul etmeyeceklerini söyleyenlerin gerekçeleri sıralandığında en fazla bu durumun etik olmadığını düşünmelerinden ve daha sonra hediyenin maddi değerinin yüksek olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Etik olmadığı için hediyeyi kabul etmeyeceklerini söyleyen 19 numaralı katılımcının ifadesi şu şekildedir: *"Hediyesi için ona teşekkür eder, fakat bunun etik olmadığını ona uygun ve tatlı bir dille anlatarak tekrar bu hediyeyi reddederdim."* Hediyeyi maddi değerinden ötürü kabul etmeyenlerden 16 numaralı katılımcı düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: *"Ben de kabul etmezdim. Öğrenciye durumu anlatırdım hediye sadece parasal değerleri olan şeyler olmadığını söylerdim. Zaten yaptığı işin karşılığını devlet kendisine aylık olarak veriyor.* 6 numaralı katılımcı ise otoritenin gücünden çekindiği için hediyeyi kabul etmeyeceği şu ifadeleriyle anlaşılmaktadır: *"Hediyeyi kabul etmezdim. Çünkü zaten en başta hediyeyi İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gelen yazıda dolayı kabul etmemişim Bu yazıya uyar ve öğrencinin ısrarı karşısında hediyesini almazdım."* Hediyeyi kabul edeceklerini söyleyen 4 kişi ise farklı farklı gerekçeler sunduğu görülmektedir. 5 numaralı katılımcı hediyeleşmenin öğretmen –öğrenci iletişimini güçlendirdiğini, bu sebeple hediyeyi kabul edeceğini şu sözleriyle ifade etmiştir*: "Hediyeleşmenin öğrenci ve öğretmen arasındaki iletişimi güçlendirdiğini düşünüyorum. Fakat hediye seçimi ya da hediyenin kabul edilip edilmemesi konusuna gelirsek bu konununda şahsi olduğunu düşünüyorum. Öğretmen ya da öğrenci hediyeyi alıp almama konusunda kendi iradesine bırakılmalıdır."* 9 numaralı katılımcı hediyeyi kabul etmemesi kabalık ve saygısızlık olabileceğini düşündüğü için hediyeyi kabul edeceği şeklinde bir gerekçe öne sürdüğü görülmektedir. 10 numaralı katılımcı *"Bu hediyeyi öğretmenini çok değerli gördüğü için almış olabileceğini düşündüğüm için kabul ederdim. Öğretmene hediye vermek küçük veya büyük hediye olması önemli değil öğrenciyi veya öğretmeni mutlu eder."* şeklindeki sözleriyle hediyeyi kabul etme gerekçesini ifade etmektedir. 18 numaralı katılımcı ise öğretmen ve öğrenci arasında iletişime üçüncü şahısların dâhil olmaması gerektiği yönünde fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Hediyeyi kabul etmeli. Çünkü öğrenci-öğretmen arasındaki iletişime 3. Şahısların dahil olmaması gerektiğini düşünüyorum."*

SONUÇ

Öğretmenlere "öğretmen meslek etiği" kavramının onlara ne ifade ettiği ile ilgili ankette yer alan ilk soruda eşitlik/adalet, uyulması gereken kurallar, örnek olma, profesyonellik ve saygı gibi temel unsurlarla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bu bulgular, öğretmenlerin meslek etiği konusunda önemli değerlerin ve ilkelerin farkında olduklarını göstermektedir. Öğretmenlerin eşitlik/adalet, uyulması gereken kurallar, örnek olma, profesyonellik ve saygı gibi kavramları öğretmen meslek etiğiyle ilişkilendirmeleri, mesleki sorumluluklarının ve toplumsal etkilerinin farkında olduklarını göstermektedir. Bu da öğretmenlerin etik davranışlarının temelinde adaletli ve eşitlikçi bir yaklaşımın bulunduğunu vurgulamaktadır.

Ankette yer alan ikinci soruda öğretmenlerin meslek hayatları boyunca karşılaştıkları örnek olaylar incelenmiş ve bu olayların hangi öğretmen meslek etik ilkelerini ihlal ettiği belirlenmiştir. Bulgulara göre, en çok ihlal edilen ilkeler sırasıyla saygı, yolsuzluk, eşitlik, profesyonellik, güven-dürüstlük ve tarafsızlık olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin verdiği örnek olaylara göre, en sık ihlal edilen ilkenin "saygı" olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin paylaştığı örnek olaylar, öğrencilere hakaret, aşağılama, sert üslup kullanma, bağırma, fiziksel şiddet ve öğrencinin ihtiyaçlarını görmezden gelme gibi saygı ilkesine aykırı davranışları içermektedir. Ayrıca, "yolsuzluk" teması da önemli bir ihlal alanı olarak ortaya çıkmıştır. Mesai saatleri içinde dersine gelmeme, mesleği kişisel çıkarlarına alet etme gibi davranışlar, öğretmenlerin yolsuzluk olarak değerlendirdiği örnek olaylarda göze çarpmaktadır. "Eşitlik" ilkesine ilişkin örnek olaylar ise ders programında bazı öğretmenlere kolaylık sağlama, cinsiyet ayrımcılığı ve kaynaştırma öğrencisini istememe gibi durumları içermektedir. Diğer tespit edilen ihlal alanları ise "profesyonellik" ilkesinde öfkesine yenik düşme, öğrencilerle mesafeyi koruyamama ve yönetimin öğretmene mobbing uygulaması. "Güven-dürüstlük" ilkesinde öğretmenin kapı önünde sigara içme ve cinsel istismarın örtbas edilmesi, "tarafsızlık" ilkesinde ise öğrencinin dış görünüşüne göre not verme ve ırk veya dil nedeniyle farklı davranma olarak belirlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak, öğretmenlerin meslek etik ilkelerinin ihlal edildiği örnek olaylara maruz kaldıkları ve tanık oldukları görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin mesleki etik eğitimi ve bilincinin güçlendirilmesi, meslek etiği ilkelerine daha fazla önem verilmesi, etik yönergelerin geliştirilmesi ve etik davranışların teşvik edilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, öğretmenlerin meslek etiği konusunda daha fazla farkındalık ve duyarlılık geliştirmeleri için destekleyici mekanizmaların sağlanması önemlidir.

Öğretmenlere verilen açık uçlu anketin üçüncü sorusunda hediye alma davranışına ilişkin düşünceleri ve gerekçeleri sorulmuştur. Öğretmenler, öğrencisinden hediye alıp almaması gerektiği ile ilgili bir örnek olay üzerinden değerlendirme yapmışlardır. Anketteki verilere göre, öğretmenlerin düşünceleri ve gerekçeleri "hediyeyi kabul etmeyenler" ve "hediyeyi kabul edenler" şeklinde kategorize edilmiştir. "Hediyeyi kabul etmeyenler" arasında en yaygın gerekçe, bu durumun etik olmadığı düşüncesidir. Öğretmenler, öğrenciden hediye almanın etik kurallara aykırı olduğunu ve bunun için hediyeyi reddedeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, hediyenin maddi değerinin yüksek olması da birçok öğretmenin hediye kabul etmemesinin nedeni olarak gösterilmiştir. Öğretmenler, devletin kendilerine aylık olarak karşılığını verdiği işin maddi bir karşılık gerektirmediğini vurgulamışlardır. Bir öğretmen ise otoritenin gücünden çekindiği için hediyeyi kabul etmeyerek İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün yazısına uymayı tercih etmiştir. "Hediyeyi kabul edenler" ise farklı gerekçeler sunmuşlardır. Bazı öğretmenler, hediyeleşmenin öğretmen-öğrenci iletişimini güçlendirdiğini ve bu nedenle hediyeyi kabul edeceklerini ifade etmişlerdir. Bazıları, öğrencinin öğretmeni değerli gördüğü için hediye verdiğini düşündükleri için hediyeyi kabul edeceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişime üçüncü şahısların dâhil olmaması gerektiği düşüncesi de hediye kabul edenler arasında yer almıştır. Sonuç olarak, öğretmenler arasında hediye alma davranışına ilişkin farklı düşünceler ve gerekçeler bulunmaktadır. Bazı öğretmenler etik nedenlerle hediye

kabul etmeme eğilimindeyken, bazıları ise iletişimi güçlendirmek veya öğrencinin niyetini değerlendirmek amacıyla hediyeyi kabul etmeyi tercih etmektedir. Bu sonuçlar, öğretmenler arasında hediye alma konusunda çeşitlilik olduğunu ve her öğretmenin kendi değerlendirme kriterlerine göre hareket ettiğini göstermektedir.

Öğretmenlerin meslek etiği kavramına ilişkin değerlendirmeleri, etik değerlerin ve ilkelerin önemini vurgulamaktadır. Ankette ortaya çıkan bulgular, öğretmenlerin eşitlik, adalet, uyulması gereken kurallar, örnek olma, profesyonellik ve saygı gibi temel unsurları meslek etiğiyle ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Öğretmen adaylarının meslek etik kavramına ilişkin algılarını belirlemeye çalışan başka bir araştırmada ise etik kavramı kural, doğruluk-yanlışlık, saygı, ahlak, dürüstlük, vicdanlı olma ve toplumla uyumlu olma gibi değerlerle ilişkilendirilmiştir (Aybek & Karataş, 20016). Bu durum, öğretmenlerin mesleki sorumluluklarının ve toplumsal etkilerinin farkında olduklarını göstermekte ve meslek etiğinin temelinde bu değerlerin olması gerektiğini de akıllara getirdiği söylenebilir.

Ancak, anketteki ikinci soruda ortaya çıkan örnek olaylar, bazı öğretmenlerin meslek etik ilkelerini ihlal ettiğini göstermektedir. En sık ihlal edilen ilkeler saygı, yolsuzluk, eşitlik, profesyonellik, güven-dürüstlük ve tarafsızlık olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin paylaştığı örnek olaylar, saygı ilkesine aykırı davranışları içermekte ve öğrencilere yönelik hakaret, aşağılama ve şiddet gibi durumları içermektedir. Ayrıca, yolsuzluk teması da önemli bir ihlal alanı olarak ortaya çıkmıştır ve bazı öğretmenlerin mesleği kişisel çıkarlarına alet ettiği görülmektedir. Bu çalışmadan farklı olarak öğrencilerin gözünden öğretim elamanlarının sınıf içerisinde sergilediği etik dışı davranışları belirlemeye çalışan bir çalışmada en çok ihlal edilen ilkeler sırasıyla profesyonellik, saygı ve tarafsızlık olduğu söylenebilir (Dinç & Gizir, 20019). Bu bulgular ışığında, öğretmenlerin meslek etiği konusunda daha fazla farkındalık ve duyarlılık geliştirmeleri gerekmektedir. Meslek etiği eğitimi ve bilincinin güçlendirilmesi, etik yönergelerin geliştirilmesi ve etik davranışların teşvik edilmesi önemlidir. Öğretmenlere, meslek etiğiyle ilgili eğitim programları ve seminerler sunulabilir. Ayrıca, öğretmenlerin meslektaşlarıyla etik konuları tartışabilecekleri ortamların sağlanması da destekleyici olabilir. Öğretmenlerin, meslek etiğiyle ilgili ihlal alanlarını belirlemeleri ve bu alanda daha duyarlı olmaları için örnek olaylara ve gerçek yaşanmış örneklerle ilgili tartışmalar yapılabilir. Bu şekilde, öğretmenlerin meslek etiğine ilişkin bilinçlerinin artması ve kendilerini bu değerlere daha sıkı bağlamaları sağlanabilir. Ayrıca, okul yönetimleri ve eğitim otoriteleri, meslek etiği konusunda politikalar ve yönergeler geliştirebilir ve bu konuya daha fazla önem verebilir. Öğretmenlerin meslek etiğiyle ilgili rehberlik eden kaynaklara erişimi sağlanabilir ve etik davranışları teşvik eden bir çalışma ortamı oluşturulabilir.

Araştırmada öğretmenlerin hediye alma davranışına ilişkin düşünceleri çeşitli gerekçeler öne sürülerek farklılaştığı görülmüştür. Erdemli ve Demir (2018), hediye alma ile ilgili bir örnek olay ekseninde yürütmüş oldukları çalışmalarında benzer şekilde öğretmenlerin çoğunlukla hediyeyi etik olmadığı ve hediyenin pahalı olduğu gerekçesiyle reddederken hediyeyi kabul edenlerin ise çeşitli gerekçelerle bu etik dışı davranışlarını ussallaştırdığını tespit etmişlerdir. Bu tür etik dışı davranışların türlü mazeretlerle normalleştirilmesinin önüne geçmek için yetkililerce öğretmenlerin meslek etiği konusundaki farkındalığını geliştirecek eğitimler ve onlara nerde durması gerektiği konusunda gerekli denetimlerin yapılmasının elzem olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, öğretmenlerin meslek etiği konusunda farkındalık düzeylerini artırmak ve etik davranışları güçlendirmek için eğitim, rehberlik ve destekleyici mekanizmaların sağlanması gerekmektedir. Bu şekilde, öğretmenlerin mesleki sorumluluklarını daha iyi anlamaları ve toplumda etik değerlere uygun bir şekilde hareket etmeleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Abbott, A. (1988). The system of professions: An essay on the division of expert labour. Chicago: University of Chicago Press.

Altınkurt, Y., & Yılmaz, K. (2011). Öğretmen adaylarının öğretmenlerin mesleki etik dışı davranışlar ile ilgili görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(22), 113-128.

Aybek, B., & Karataş, T. (2016). Öğretmen adaylarının etik ve mesleki etik hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(12), 96-108.

Aydın, İ. (2003). Eğitim ve öğretimde etik. Ankara: Pegem A Yayıncılık

Aydın, İ. (2015). Kamuda etik. Ankara, www. tbmm.gov.tr, 1-12.

Aydın, İ. (2022). Eğitim ve öğretimde etik. Ankara: Pegem A Yayıncılık

Carr, D. (2000). Professionalism and ethics in teaching. London: Routledge.

Dunbar, J. (1998). A critical history of CPA's various codes of ethics for psychologists (1939–1986). Canadian Psychology, 39, 177–186.

Erdemli, Ö., & Demir, T. G. (2018). Öğretmenlik Meslek Etiği Açısından Hediye Alma: Örnek Olay Ekseninde Değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(1), 611-637.

Hill, A. L. (2004). Ethical analysis in counseling: A case for the narrative ethics, moral, and virtue ethics. Counseling and Values, 48, 131-148.

Hinds, H. (2005). OECS Generic teachers' code of ethics. Castries, St. Lucia: OECS Education Reform Unit/Education, Training, Technology and Management Consulting(TECSULT).

Özbek, O. (2003). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Meslekî Etik İlkeleri ve Bu İlkelere Uyma Düzeyleri. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Seghedin, E. (2014). From the teachers professional ethics to the personal professional responsibility. *Acta Didactica Napocensia* (7)4, 13-22.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Do Career Adaptability and Employer Attractiveness Impact Career Change Intentions for Employees Graduated from Business Faculties?

İşletme Fakültelerinden Mezun Çalışanlar Açısından Kariyer Uyum Yetenekleri ve İşveren Çekiciliği Kariyer Değiştirme Niyetini Etkiler Mi?

Asst.Prof.Dr.Seher ULU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
seherulu@nevsehir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8958-6308

Prof.Dr.Şevki ÖZGENER
Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
sozgener@nevsehir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-9290-0596

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal whether the effects of career adaptability and employer attractiveness on career change intention differ for newly and former employees graduated from business faculties. The sampling of the research consists of employees working in a private sector enterprise or public institution who graduated from business departments or business faculties of universities operating in the Central Anatolia Region of Turkey between 2000 and 2023 (n = 306). The data were obtained through a questionnaire consisting of career adaptability scale developed by Savickas & Porfeli (2012), Highhouse and collegues (2003)' employer attractiveness scale, Mowday and others (1982)' career change intention scale in the study. First, the measurement model was developed with the help of confirmatory factor analysis, and then Structural Equation Modelling was used to test the model and hypotheses of the research based on this measurement model. Additionally, the hypotheses were tested with multiple group analysis, taking into account newly (1-5 years) and former (more than 6 years) business faculties graduates.

According to the findings of the research, career adaptability affects employer attractiveness positively and significantly for employees graduated from business faculties. However, for employees graduated from business faculties, both career adaptability and employer attractiveness negatively and significantly affect career change intention. At the same time, it was determined that employer attractiveness played a mediating role in the relationship between career adaptability and career change intention. Furthermore, newly employees graduated from business faculties (1-5 years) think that career adaptability based on career structuring theory negatively affects their change career intention. Nevertheless, according to former employees graduated from business faculties (more than 6 years), both career adaptability proposed by the career structuring theory and employer attractiveness related to the psychological contract theory negatively and significantly affect change career intention. After emphasizing some of the limitations of the research, some implications were made for employees graduating from

business faculties and the field of career management, and some suggestions for both the employees subject to the research and future research were included.

Key Words: Career Adaptability, Employer Attractiveness, Career Change Intention and Employees Graduated from Business Faculties.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, yeni ve deneyimli işletme mezunu çalışanlar açısından kariyer uyum yetenekleri ve işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetine etkisinin farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini, 2000-2023 yılları arasında Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren üniversitelerin işletme bölümleri veya işletme fakültelerinden mezun olup bir özel sektör işletmesinde veya kamu kurumunda görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır (n= 306). Çalışmada veriler, Savickas & Porfeli (2012) tarafından geliştirilen kariyer uyum yetenekleri, Highhouse ve arkadaşlarının (2003) işveren çekiciliği, Mowday ve diğerlerinin (1982) kariyer değiştirme niyeti ölçeklerinden oluşan bir anket vasıtasıyla elde edilmiştir. Önce doğrulayıcı faktör analizi yardımıyla ölçüm modeli geliştirilmiş ve daha sonra bu ölçüm modeli esas alınarak araştırmanın model ve hipotezlerini test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesinden yararlanılmıştır. Ayrıca hipotezler yeni (1-5 yıl arası) ve eski (6 yıldan fazla) işletme fakülteleri veya bölümleri mezunları dikkate alınarak çoklu grup analizi ile test edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, işletme fakülteleri mezunu çalışanlar açısından kariyer uyum yetenekleri işveren çekiciliğini pozitif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Buna karşın işletme fakülteleri mezunu çalışanlar açısından hem kariyer uyum yetenekleri hem de işveren çekiciliği kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Ayrıca kariyer uyumu yetenekleri ile kariyer değiştirme niyeti arasındaki ilişkide işveren çekiciliğinin aracı rolü oynadığı saptanmıştır. Diğer yandan yeni işletme fakültesi mezunu çalışanlar (1-5 yıl arası) kariyer yapılandırma teorisine dayandırılan kariyer uyumunun kariyer değiştirme niyetini negatif etkilediğini düşünmektedir. Buna karşın işletme fakültesi eski mezun çalışanlara göre hem kariyer yapılandırma teorisinde ileri sürülen kariyer uyumu hem de psikolojik sözleşme teorisi ilişki olan işveren çekiciliği, kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Araştırmanın bazı kısıtları vurgulandıktan sonra işletme fakültelerinden mezun çalışanlara ve kariyer yönetimi alanına yönelik bazı çıkarımlar yapılmış ve ayrıca hem araştırmaya konu olan çalışanlar hem de gelecekteki araştırmalara yönelik bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Uyum Yetenekleri, İşveren Çekiciliği, Kariyer Değiştirme Niyeti ve İşletme Fakültelerinden Mezun Çalışanlar.

GİRİŞ

İşgörenler çalkantılı ekonomilerde çok sık kariyer değiştirmektedir. Bu kariyer değişikliğinin işletme bölümü veya işletme fakülteleri mezunları arasında da sık görüldüğü gözlenmektedir. Ancak bireylerin öngörülebilir bir yaşamın olduğu düzenli bir görevde çalışma ve kariyer geliştirme arzularının da olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada kariyer uyum yetenekleri, işveren çekiciliği ve kariyer değiştirme niyetini birbirine bağlayan mantığın gerisinde Kariyer Yapılandırma Teorisi ve Psikolojik Sözleşme Teorisi yatmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak Savickas tarafından (1997, 2013) ortaya atılan ve gelişimi devam eden kariyer yapılandırma teorisine göre uyum yeteneği, kariyer görevlerini, geçişleri ve travmaları

uygun yanıtlarla karşılama konusundaki esneklik veya istekliliğin kişisel özelliğini ifade eder (Savickas, 2013: 158). Bu teoriye göre öğrenciler kariyerlerini ekillendirirken kariyerleri ile ilgili gelecek endişesi, kariyerleri üzerinde kişisel kontrol duygusu, fırsatları keşfetme merakı, mesleki geleceklerini tasarlama ve bunları gerçeğe dönüştürmeye yönelik planlar yapma konusundaki güvene (Savickas & Porfeli, 2011) ve belirsiz durumlarda bile bir işten ziyade yaşam projelerine bağlılığa sahip olmalıdır (Savickas vd., 2009). Bu yüzden kariyer yapılandırma teorisinin savunduğu temel fikre göre kariyer uyumundan dolayı işletme okullarından yeni mezun çalışanların daha yüksek kariyer değiştirme niyetine sahip olabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan bu çalışmada psikolojik sözleşme teorisinin (Rousseau, 1989) savlarının deneyimli çalışanların kariyer değiştirme niyetine daha çok etki edeceğini ileri sürmekteyiz. Psikolojik sözleşme, çalışanın işvereniyle ilişkisini karakterize eden algılanan karşılıklı yükümlülüklere ilişkin inançları olarak tanımlanır (Rousseau, 1989). Robinson ve Rousseau (1994)'ya göre işverenler psikolojik sözleşmede belirtilen örtük vaatleri başarıyla yerine getirdiklerinde hem potansiyel hem de mevcut çalışanlar için çekiciliklerini artırırlar. Buna karşın psikolojik sözleşmenin ihlali, bir işverenin itibarına zarar verebilir ve işgörenler açısından çekiciliğini azaltabilir (Tekleab vd., 2005).

İşveren çekiciliği, işveren değer önermesi (bir işletmenin çalışanlarına sağladığı ücret, iş-yaşam dengesi, kariyer geliştirme fırsatları gibi benzersiz faydalar) ve işveren imajı (işletmenin iş arayanlar ve daha geniş halk arasındaki dış algısı) ve çalışanların referansları bileşenlerini kapsar (Ambler & Barrow, 1996; Backhaus & Tikoo, 2004). Bu unsurların olumlu veya olumsuz olması, çalışanların ve başvuracak potansiyel adayların kariyer niyetlerinin değişmesinde etkili olabilir. Bu çalışmada kariyer değiştirme niyeti, işletme mezunu çalışanların, okudukları işletme yönetimi ile ilgili alanların dışında yeni bir kariyere geçiş yapmayı amaçlama davranışını ifade eder (Zheng, Wu & Zhao, 2022). Bu nedenle imajını aktif bir şekilde yöneten işletmelerin veya kurumların, hem potansiyel yetenekler açısından çekicilikleri artırmakta, hem de mevcut çalışanlarının kariyer değiştirme niyetleri daha düşük olmaktadır.

Önceki çalışmalarda kariyer uyum yeteneklerinin kariyer performansı (Zacher, 2014) ve işten ayrılma niyeti (Zhu vd., 2019; Rasheed vd., 2020) ile ilişkileri analiz edilmiştir. Bununla birlikte sadece Ahamad & Saini (2022) işveren çekiciliği ile iş arama niyeti ilişkisini inceleme konusu yapmıştır. Buna karşın kariyer uyum yeteneklerinin hem işveren çekiciliği hem de kariyer değiştirme niyetine etkisi ile ilgili çalışmalara henüz rastlanılmamıştır. Bu boşluk nedeniyle çalışmada işletme okullarından mezun çalışanlar açısından işveren çekiliğinin aracı olduğu modelde kariyer uyum yetenekleri kariyer değiştirme niyetine nasıl ve ne yönde etki etmektedir? Bu etkiler yeni ve eski mezun çalışanlar ve onların bazı özelliklerine göre değişmekte midir? sorularına yanıt aranmaktadır. Bu soruları yanıtlamak için çalışmada Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren üniversitelerin işletme fakülteleri ve işletme bölümlerinden mezun olup kamu ve özel sektörde çalışanlar açısından kariyer uyum yeteneklerinin kariyer değiştirme niyetine etkisinde işveren çekiliğinin aracı role sahip olduğu bir araştırma modeli amaçlanmıştır. Aynı zamanda çoklu grup analizi yardımıyla işletme bölümleri/okullarının yeni (1-5 yıl arası mezun çalışanlar) ve eski (5 yıldan fazla süredir mezun çalışanlar) mezun çalışanlarının kariyer değiştirme niyetlerini bu teorilerden hangisinin argümanlarının şekillendirdiğini ortaya koymaya odaklanılmıştır. Bu çalışma öncelikle işletme mezunu çalışanlar üzerinde işveren çekiciliğinin aracı olduğu bir modelde kariyer uyumunun kariyer değiştirme niyetine etkilerini ele alan modeli test eden ampirik çalışmalara rastlanmadığından literatürdeki bulgu eksiliğini giderecek niteliktedir. İkinci olarak

modelimizdeki değişkenler arasındaki ilişkilerin işletme okullarının yeni ve eski mezun çalışanları ve onların özellikleri açısından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için yapılan çoklu grup analizi bulguları da çalışmanın bir diğer özgün tarafıdır. Üçüncü olarak ise işletme okulları mezunu çalışanların kariyer değiştirme niyetine etki eden faktörlere dair bulguların üniversitelerin işletme fakülteleri veya bölümleri yöneticilerine, işletme veya kurum yöneticilerine yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

1.Teorik Arka Plan

Kariyer Uyumu

Kariyer uyum yeteneği, bireyin sosyal entegrasyonunu değiştiren mesleki gelişim, mevcut ve beklenen görevler, geçişler ve travmalarla başa çıkarken yaşanan değişikliklere sorunsuz bir şekilde uyum sağlama becerilerine ilişkin psikososyal yapıyı ifade eder (Savickas & Porfeli, 2012; 662). Kariyer uyumluluğu, bireylerin öykülenen benliklerini iş rollerine nasıl uyguladıkları ve içsel ihtiyaçları ve dış fırsatları nasıl uyumlu hale getirdikleri ile ilgilidir (Del Corso & Rehfuss, 2011: 336).

Kariyer yapılandırma teorisinde uyumun odağında yer alan *kariyer uyumu kaynakları* ise ilgi, kontrol, merak, güven ve bağlılıktır (Johnston, 2018: 2; Savickas vd., 2018: 139). Bunlardan *ilgi,* yaşamı umut ve iyimserliğe bağlı bir zaman perspektifi içinde değerlendirme eğilimini içerir. *Kontrol*, bireylerin öz disiplin, çaba ve sebattan yararlanarak meslekte bir sonraki adımı karşılamak ve farklı ortamların ihtiyaçlarına uyum sağlamak için gelecekte kendilerini ve çevrelerini şekillendirmekten sorumlu olmalarının ve bağlam üzerinde bir tür etki ve kontrol sahibi olmalarının bir avantaj olduğu inancına dayanır (Savickas vd., 2009: 245; Savickas & Porfeli, 2012: 664). *Güven*, kariyer ile ilgili sorunlar ve engeller karşısında bile bireyin kendi istek ve hedeflerinin arkasında durabilme ve sorunları başarılı bir şekilde çözme yeteneklerine dair inancı ifade eder (Rudolph, Lavigne & Zacher, 2017). *Bağlılık ise,* çalışanların istihdam edilebilir, kendilerini bir süreliğine bir kuruma adayan, yaşam boyu öğrenen, duygusal emeği yerine getirme ve değişikliklere hızla uyum sağlama konusunda profesyonel karakter gösteren kişiler olmasını ifade eder (Savickas & Porfeli, 2012; 664).

İşveren Çekiciliği

İşveren çekiciliği çoğunlukla potansiyel bir çalışanın belirli bir işletmede veya kurumda çalışırken elde edeceği öngörülen faydalar olarak tanımlanır (Oliveira, Proença & Ferreira, 2022: 1232). Başka bir ifadeyle, işveren çekiciliği, aslında potansiyel başvuru sahiplerinin ve mevcut çalışanların bir örgüt hakkındaki olumlu algılarının derecesidir (Priyadarshini, Mamidenna, & Sayeed, 2016: 185). İşverenin çekiciliği, bireyin veya iş arayanların, işletmeyi veya kurumu istihdam için iyi bir yer olarak algılamasıyla ilişkili olmaktadır. İşveren çekiciliği, iş arayanlar tarafından hedeflerine, ihtiyaçlarına, beklentilerine ve kişiliğe bağlı olarak öncelik olarak kabul edilebilir (Ahamad, 2019: 423; Buitek vd., 2023). Bu nedenle yöneticiler, işletmelerin niteliklerini ve faydalarını potansiyel çalışanlara kolayca iletilebilecek ve işletmelerin iş arayanların zihnindeki çekiciliğini artıracak değer önerilerine dönüştürmelidirler (Ahamad & Saini, 2022: 726).

Kariyer Değiştirme Niyeti

Bilişsel psikolojide kariyer değiştirme niyeti, bireyin kariyer değiştirme eylemini gerçekleştirmeden önce sahip olduğu düşünceleri ifade eder (Jang vd., 2014). Khapova ve

diğerlerine (2007) göre ise kariyer değişikliği niyeti; daha fazla yönetsel sorumluluk ve etkin örgütsel statüye sahip bir pozisyona geçiş, yeni bir şirket veya sektörde benzer bir işe transfer, aşina olduğu bir alandan farklı bir iş fonksiyonuna yatay geçişi amaçlama davranışı olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir kariyere girme niyeti daha çok içsel bir motivasyondan kaynaklansa da literatürde kariyer değiştirme niyetini artıran faktörlerin daha çok genel ekonomik koşullar (Gloria, Nebert & Ruth, 2015), muhtemel iş alanına aşinalık, yüksek bir pozisyon ve benzer bir meslek (Khapova vd., 2007), stres (Chen & Chen (2021), statü (Bufquin vd., 2021), düşük iş tatmini (Karadağ & Şahin, 2022) ve zayıf arkadaşlık desteği (Yang & Lee, 2023) olduğu ifade edilmektedir.

2. Literatür Tarama ve Hipotez Geliştirme

Kariyer Uyumu ile Kariyer Değiştirme Niyeti İlişkisi

Gerek COVİD-19 salgını gerekse işletme bölümleri veya okullarından mezunlar arasında işsiz sayısının artması nedeniyle birçok işletme mezunu başka bir sektörde kariyer arayışına girmektedir. Literatürde işletme mezunu çalışanların kariyer uyum yetenekleri ile kariyer değiştirme niyeti ilişkisini ele alan çalışmalara rastlanmamaktadır. Fakat bu konu ile yakından ilişkili çalışmalardan birinde Zacher (2014) genel kariyer uyumluluğunun, kariyer memnuniyeti ve kariyer performansını pozitif yönde etki ettiğini ortaya koymuştur. Bir diğer çalışmada Zhu vd.(2019) kariyer yapılandırma teorisi ve psikolojik sözleşme teorisine dayanan bir modelde kariyer uyumluluğunun işten ayrılma niyeti üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Kariyer değiştirme niyeti yazınında Bufquin vd. (2021) psikolojik sıkıntının kariyer değiştirme niyetini artırdığını, ancak psikolojik iyi oluşun kariyer değiştirme niyeti üzerinde pozitif ama anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde Chen & Chen (2021) COVID-19 salgını esnasında ücretli izne ayrılan mali açıdan sıkıntılı ve depresyonda olan çalışanların konaklama endüstrisinden ayrılma niyetinin arttığını saptamışlardır. Diğer yandan Karadağ ve Şahin (2022) orta düzey yöneticiler açısından iş ve kariyer tatmininin, kariyer değişikliğine yönelik kişisel tutum ve öznel normlar üzerinde anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Son olarak Yang & Lee (2023) daha az proaktif çalışanlar için esnekliğin kariyer değişikliği niyetini azalttığını, güçlü yönetici veya iş arkadaşı desteği alan yüksek düzeyde proaktif ve dayanıklı çalışanların kariyer değişikliği niyetlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgulardan yola çıkarak işletme okulları mezunu çalışanların kariyer uyum yetenekleri ile kariyer değiştirme niyeti ilişkisi konusunda şu hipotez ileri sürülmüştür:

Hipotez 1: Kariyer uyum yetenekleri kariyer değiştirme niyeti üzerinde negatif etkiye sahiptir.

İşveren Çekiciliği ve Kariyer Değiştirme Niyeti

Literatürde işveren çekiciliği ile kariyer değiştirme niyeti ilişkisine odaklanan sınırlı sayıda çalışmada işverenin işyeri hakkındaki algısını yansıtan işveren markasının güçlü olması ve imajının pozitif olmasının (Breaugh & Starke, 2000; Lievens & Slaughter, 2016), olumlu çalışan ilişkilerinin, etkin insan kaynakları yönetimi uygulamalarının (Gloria, Nebert & Ruth, 2015), olumlu politik iklimin (Kırımlı, 2019) bireylerin kariyer değiştirme niyetini azaltabileceğine dair tespitler yapılmıştır. Ancak işverenin değerleri ve kurum kültürüne uyum

sağlamada güçlük çeken çalışanlar yüksek kariyer değiştirme niyetine sahip olabilirler (Lievens & Slaughter, 2016). Bu bulgular ışığında işveren çekiciliği ile kariyer değiştirme niyeti arasındaki ilişkiye dair öne sürülen hipotez aşağıdaki şekilde tasarlanmıştır.

Hipotez 2: İşveren çekiciliği kariyer değiştirme niyeti üzerinde negatif etkiye sahiptir.

İşveren Çekiciliğinin Aracı Etkisi

Kariyer uyum yetenekleri ile işveren çekiciliği arasındaki ilişkiye dair sınırlı sayıdaki araştırmalardan biri Kismono & Rahayu (2021) tarafından Endonezya'da işletme öğrencileri örnekleminde işveren markası çekiciliği ile kariyer hedefleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmadır. Kariyer hedeflerine ilişkin bulguların genel olarak örgütsel çekicilik teorileri ile tutarlı olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Madhavkumar (2017) Y kuşağı açısından kariyer seçimi, kariyer yönelimi ve işveren çekiciliği ilişkisini ele aldığı çalışmada üniversitelerin yönetim bölümü öğrencilerinin muhtemel işverenler arasında seçim yapmada ilerleme fırsatı, eğlenceli çalışma ortamı ve meslektaşlar ve üstlerle iyi ilişkiler, mutlu çalışma ortamı gibi işveren çekiciliğinin unsurlarını dikkate aldıklarını saptamıştır. Bununla birlikte bazı çalışmalar işveren çekiciliğinin insan kaynakları yönetimi uygulamaları ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide aracı rolü oynadığını ortaya koymuştur (Gomes, Ribeiro & Santos, 2023; Obeidat, 2019). Bu bulgular dikkate alınarak hem kariyer uyum yetenekleri ile işveren çekiciliği ilişkisi hem de işveren çekiciliğinin, kariyer uyum yetenekleri ile kariyer değiştirme niyeti arasındaki ilişkide aracı rolü oynayabileceğine dair ileri sürülen hipotezler şu şekildedir:

Hipotez 3: Kariyer uyum yetenekleri işveren çekiciliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Hipotez 4: İşveren çekiciliği, kariyer uyum yetenekleri ile kariyer değiştirme niyeti arasındaki ilişkiye aracılık edecektir.

Şekil 1'de tasarlanan araştırma modelindeki ilişkiler, hipotezler ve çoklu grup analizi kriterleri görülebilir.

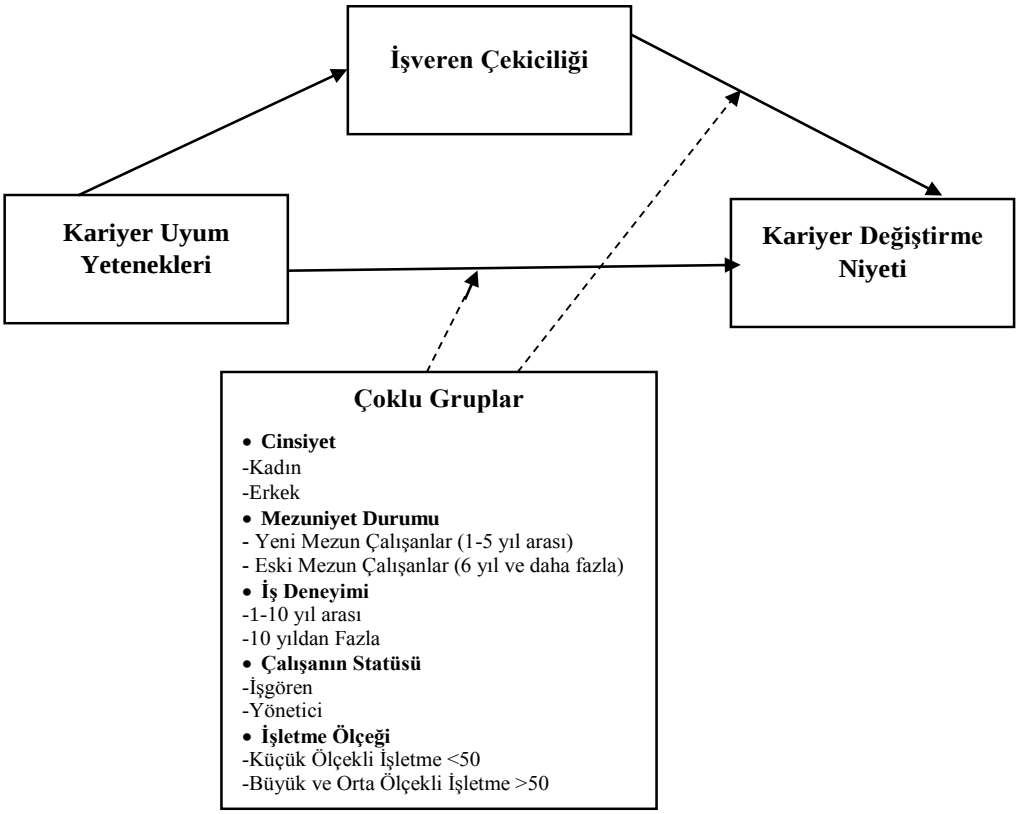

Şekil 1: Kavramsal Model

3. Metodoloji

Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Türkiye'deki üniversitelerin dört yıllık işletme fakülteleri veya bölümlerinden mezun olup herhangi bir işletme veya kamu kurumunda çalışanlar oluşturmaktadır. Ancak yüksek maliyet ve zaman yetersizliği nedeniyle örneklem seçimine gidilmiştir. Bu nedenle araştırmanın örneklemi Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren üniversitelerin 2000-2023 yılları arasında işletme fakülteleri veya işletme bölümlerinden mezun olup bir işletme veya kamu kurumunda çalışanlar olarak belirlenmiştir. Evren tam olarak bilinmediği için Cochran (1977) tarafından önerilen formülden yararlanılarak örneklem hacmi 385 olarak belirlenmiştir. Bu örneklem kapsamındaki işletme fakülteleri mezunu çalışanlara basit tesadüfî örnekleme yöntemiyle 500 anket bizzat araştırmacılar tarafından online ve elden ulaştırılmıştır. Araştırmanın veri setinde katılımcılardan gelen anket formlarından normal dağılım varsayımını ihlal eden aşırı uç değerlere sahip anketler çıkarıldıktan sonra analizde kullanmak üzere 306 anket elde edilmiştir. Anketlerin geri dönüş oranı %61.2 olarak saptanmıştır. Bu oranın örneklemi temsil etmede yeterli olduğu söylenebilir (Highhouse vd., 2003). Örneklemde araştırmaya katılan işletme fakülteleri mezunu çalışanların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Çalışanların Profili

Demografik Özellikler	Sayı	%	Demografik Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet			**Yaş Durumu**		
Erkek	96	31.4	28 yaş ve aşağısı	97	31.7
Kadın	210	68.6	29 yaş ve üzeri	209	68.3
Medeni Durum			**Mezun Grubu**		
Evli	191	62.4	Yeni mezun çalışanlar (1-5 yıl arası)	116	37.9
Bekâr	115	37.6	Eski mezun çalışanlar (6 yıl ve daha fazla)	190	62.1
Faaliyet Alanı			**İş Deneyimi**		
Kamu sektörü	111	36.3	1-10 yıl arası	183	59.8
Özel sektörü	195	63.7	10 yıldan fazla	123	40.2
Statü Durumu			**İşgören Sayısı**		
İşgören	225	73.5	50 ve daha az çalışan	150	49.0
Yönetici	81	26.5	51 ve daha fazla çalışan	156	51.0

Ölçekler

Bu çalışmada işletme okullarından mezun çalışanlardan veri toplamak için daha önceki çalışmalarda güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş ölçeklerden Savickas & Porfeli (2012) tarafından geliştirilen 12 ifadeli Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği; Highhouse vd. (2003) tarafından tasarlanan 6 ifadeden oluşan İşveren Çekiciliği Ölçeği ve Mowday ve diğerlerinin (1982) geliştirdiği 4 ifadeli Kariyer Değiştirme Niyeti Ölçeği kullanılmıştır. Bütün ölçekler 5'li Likert tipidir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum).

Veri Analizi

Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösteren üniversitelerin 2000-2023 yılları arasında işletme fakülteleri veya işletme bölümlerinden mezun çalışanlardan elde edilen verilerin analizinde; *ilk olarak* Hair ve diğerlerinin (2014) önerdiği şekilde kayıp veri ataması yapılmıştır. *İkinci olarak* anket sayısı 200'den fazla olduğundan verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek amacıyla hesaplanan çarpıklık değerleri ,688/ -1,383 ve basıklık değerleri 1,876/ -,959 arasında olduğu için verilerin normal bir dağılım gösterdiği varsayımı doğrulanmıştır. Çünkü hem çarpıklık değerleri hem de basıklık değerleri $\pm$1,96'dan düşüktür (Hair vd., 2010). *Üçüncü olarak,* ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini test etmek üzere bir ölçüm model geliştirmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. *Dördüncü olarak* hipotezleri test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesi ve çoklu grup analizinden yararlanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Ölçüm Modeli

Anderson ve Gerbing tarafından (1988) önerilen iki aşamalı yaklaşım benimsenmiştir. Önce DFA yardımıyla modeldeki her bir değişkene ait ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini test etmek için önceden bir ölçüm modeli tasarlanmıştır. Geliştirilen ölçüm modelinin uyum iyiliği değerleri χ^2/sd=1.708; GFI= .91; AGFI=.88; IFI: .95; TLI=.944; CFI= .95; SRMR= .060; RMSEA= .048 şeklindedir. Bu değerler GFI>.90, AGFI>.85, (χ2/sd<2, IFI>.95, CFI>.95 ve RMSEA<.05 olduğundan mükemmel düzeydedir (Bentler, 1990; Hair vd., 2017).

Tablo 2'de görüldüğü gibi Fornell ve Larcker tarafından (1981) önerilen prosedür vasıtasıyla DFA sonucunda elde edilen ölçüm modelindeki üç değişkene ait ifadelerin faktör yükleri kullanılarak hesaplanan Bileşik Yapı Güvenirliği (BYG) değerleri 0.73 ile 0.90 arasındadır. Bu değerler literatürde istenen sınır değer olan 0.70'in üzerinde olduğu için kabul görür. Bununla birlikte üç değişkene dair ifadelerin faktör yükü yardımıyla hesaplanan Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerleri de 0.55 ile 0.75 arasında değişmektedir. Literatürde bu değerin 0.50'nin üzerinde olması istenmektedir. Ayrıca ikinci düzey DFA sonuçlarına göre kariyer uyum yetenekleri ölçeğinin faktör yükleri 0,667 ile 0,877 arasında değişmektedir. Benzer şekilde birinci düzey DFA sonuçlarına göre kariyer uyum yetenekleri ölçeğinin faktör yükleri 0,572 ile 0,859 arasında, işveren çekiciliği ölçeğinin faktör yükleri 0,585 ile 0,826 arasında ve kariyer değiştirme niyeti ölçeğinin faktör yükleri 0,758 ile 0,876 arasında değişmektedir. Bu durumda ölçüm modelinde yer alan değişkenlerin altındaki ifadelerin faktör yüklerin tümünün 0.50'nin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 3'te görüldüğü üzere modeldeki değişkenlerin Cronbach's Alpha katsayılarının ise $0.73<\alpha<0.90$ arasında değiştiği gözlenmektedir. Nunnally (1978)'e göre bu katsayıların 0.70 üzerinde olması kabul görmektedir. Bu durumda Kline (2011)'e göre her üç ölçeğin BYG değerinin 0.70'in üzerinde olması, AVE değerlerinin 0.50'nin üzerinde olması ve üç ölçekteki tüm ifadelerin faktör yüklerinin 0.50'den yüksek olmasından dolayı yakınsak geçerliliğin sağlandığı söylenebilir ve her üç ölçeğin de iç tutarlılığın olduğu görülebilir.

Tablo 2'deki ölçüm modelindeki üç değişkenin AVE değerleri, değişkenler arası korelasyon katsayıların karesinden yüksek olduğu için üç ölçek açısından ayırt edici geçerliliğin de sağlandığı söylenebilir (Kline, 2011). Bununla birlikte ölçüm modelindeki tüm ölçeklerin hem yakınsak geçerliliği hem de ayırt edici geçerliği sağlandığı için yapı geçerliği de sağlanmış demektir.

Tablo 2: Ölçüm Modelindeki Değişkenlere İlişkin Korelasyonlar ve Ayırt Edici Geçerlilik Sonuçları

Değişkenler	$\bar{x}$	St. Sapma	1	2	3	BYG
1.CA	4,04	,59	**0.69**			.87
2.EA	3,46	,84	0,0980	**0.55**		.80
3.CCI	2,55	1,03	0,1260	0,2116	**0.75**	*.90*

CA: Kariyer Uyum Yetenekleri, EA: İşveren Çekiciliği, CCI: Kariyer Değiştirme Niyeti; BYG: Bileşik Yapı Güvenirliği, Tabloda çapraz olarak verilen koyu katsayılar AVE değerleridir ve koyu olmayan katsayılar değişkenler arası korelasyonların karesidir.

Tablo 3'teki ölçüm modelindeki değişkenler arası korelasyon katsayılarının 0.8'den düşük olması da ayırt edici geçerliliğin sağlandığını gösterir. Pearson korelasyon analizi bulguları dikkate alındığında kariyer uyum yeteneklerinin işveren çekiciliği ile pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler içinde olduğu görülebilir ($r= ,313$; $p<0.05$). Buna karşın hem kariyer uyum yeteneklerinin ($r = -,355$; $p<0.01$) hem de işveren çekiciliğinin ($r = -,460$; $p<0.01$) kariyer değiştirme niyeti ile negatif yönlü ilişki içinde olduğu saptanmıştır.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyonlar

Değişkenler	x̄	St. Sapma	1	2	3
1.CA	4,04	,59	**(.87)**		
2.EA	3,46	,84	,313*	**(.80)**	
3.CCI	2,55	1,03	-,355**	-,460**	**(.90)**

*p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001; CA: Kariyer Uyum Yetenekleri, EA: İşveren Çekiciliği, CCI: Kariyer Değiştirme Niyeti. Tablo çapraz olarak verilen koyu değerler Cronbach's Alpha katsayılarıdır.

4.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Ölçüm modeli üzerinden hipotezleri test etmek için kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesinden faydalanılmıştır. Tablo 4'te görüldüğü gibi YEM uyum iyiliği değerlerinin bazıları kabul edilebilir ve bazıları da mükemmel görünmektedir.

Tablo 4: Hipotezlerin Test Edilmesi

Direkt Etkiler								
Hipotezler	**İlişkiler**	**St. β**	**S.H.**	**t değeri**	**R^2**	**p**		**SONUÇ**
H1	**CA→ CCI**	-,234	,084	-3,437	,260	,011		Kabul
H2	**EA→ CCI**	-,386	,079	-5,976		,013		Kabul
H3	**CA→ EA**	,313	,065	4,230	,098	,006		Kabul
Dolaylı Etkiler								
	İlişkiler	**β**	**S.H.**	**LLCI**	**ULCI**	**p**		**SONUÇ**
H4	**CA→ EA→ CC1**	-,121	,033	-,201	-,077	,006		Kabul
YEM Uyum İyiliği Değerleri: χ^2/sd=1,708; GFI=, 91; AGFI=,88; IFI: ,95; TLI=, 94; CFI= ,95; SRMR= 0,060; RMSEA= 0,048.								

*p<0.05; **p<0.01; CA: Kariyer Uyum Yetenekleri, EA: İşveren Çekiciliği, CCI: Kariyer Değiştirme Niyeti.

İşletme mezunu çalışanlara ilişkin bulgulara göre kariyer uyum yetenekleri işveren çekiciliğini pozitif ve anlamlı şekilde etkilemektedir (β = ,313; p<.01). Böylece **H3** hipotezi kabul edilmiştir. Buna karşın işletme okulları mezunu çalışanlar açısından hem kariyer uyum yetenekleri (β = -,234; p<.05) hem de işveren çekiciliği (β = -,386; p<.01) kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Bu bulguya göre **H1** ve **H2** hipotezleri de kabul edilmiştir.

Kariyer uyumu ile kariyer değiştirme niyeti arasındaki ilişkide işveren çekiciliğinin aracı etkisine ilişkin YEM bulgularını incelemeden önce aracılık etkisinden bahsedebilmek için hem bağımsız değişken hem de aracı değişkenin bağımlı değişkeni anlamlı şekilde etkilemesi ve ayrıca bağımsız değişkenin aracı değişkeni anlamlı şekilde etkilemesi koşulları gerçekleştirilmelidir (Baron ve Kenny, 1986: 1176-1177). Kariyer uyumunun bağımsız değişken, kariyer değiştirme niyetinin bağımlı olduğu modelde işveren çekiciliği aracı olarak dahil olduğunda bu koşullar gerçekleşmiştir (Tablo 4). Çünkü YEM sonuçlarına göre işveren çekiciliği modele girdiğinde kariyer uyumunun kariyer değiştirme niyetine etkisinde anlamlı bir azalış vardır (p<0.01). Buna ilaveten modelde dolaylı etkinin alt sınır ve üst sınırları sıfırı kapsamadığından işveren çekiciliğinin kariyer uyumu ile kariyer değiştirme niyeti ilişkisinde aracı rolü oynadığı ortaya konmuştur (β = -,121; %95 CI [-,201 ile -,077]). Dolayısıyla **H4** hipotezi kabul edilmiştir.

4.3. Çoklu Grup Analizi

Çoklu grup analizi sonuçlarına göre hipotezlerin test edilmesine gelince cinsiyet kriterine göre işletme mezunu erkekler açısından işveren çekiciliği kariyer değiştirme niyeti üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahiptir (β = -,510; p<.001). Erkekler açısından **H2** hipotezi kabul edilmiştir. Fakat kariyer uyum yeteneklerinin kariyer değiştirme niyeti üzerinde negatif ama anlamlı olmayan etkiye sahip olduğu görülmektedir (β = -,067; p>.05). Yani erkekler açısından **H1** hipotezi reddedilmiştir. Buna karşın işletme mezunu kadınlar açısından hem kariyer uyum yetenekleri (β = -,307; p<.05) hem de işveren çekiciliği (β = -,334; p<.05) kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Böylelikle kadınlar açısından **H1 ve H2** hipotezleri desteklenmiştir.

Mezuniyet süresi açısından bakıldığında, işletme okullarından yeni mezun çalışanlar (1-5 yıl arası) açısından kariyer uyum yetenekleri kariyer değiştirme niyeti üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip iken (β = -,415; p<.05), işveren çekiciliği kariyer değiştirme niyeti üzerinde negatif ama anlamlı olmayan etkiye sahiptir (β = -,067; p>.05). Bu durumda yeni mezun çalışanlar açısından **H1** hipotezi kabul edilirken, **H2** hipotezi reddedilmiştir. Buna karşın işletme okullarından eski mezun çalışanlar (6 yıl ve daha fazla) açısından hem kariyer uyum yeteneklerinin (β = -,194; p<.05) hem de işveren çekiciliğinin (β = -,450; p<.001) kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilediği görülebilir. Böylece eski mezun çalışanlara göre **H1 ve H2** hipotezleri kabul edilmiştir.

İş deneyimi ile ilgili bulgulara bakıldığında, iki grup arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Hem 1-10 yıl arası deneyime sahip işletme okulları mezunu çalışanlar (β = -,214; p<.05) hem de 10 yıldan fazla deneyime sahip işletme okulu mezunu çalışanlar (β = -,403; p<.001) kariyer uyum yeteneklerinin kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilediğini ifade etmektedir. Bu nedenle 1-10 yıl arası deneyime sahip işletme mezunu çalışanlar açısından **H1 ve H2** hipotezleri desteklenmiştir. Benzer şekilde 1-10 yıl arası deneyime sahip işletme mezunu çalışanlar (β = -,228; p<.05) gibi 10 yıldan fazla deneyime sahip işletme mezunu çalışanlar (β = -,370; p<.001) da işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilediğini belirtmektedir. 10 yıldan fazla iş deneyimine sahip işletme okulları mezunu çalışanlar açısından da **H1 ve H2** hipotezleri desteklenmiştir.

Çalışanın statüsü açısından durum değerlendirildiğinde, işletme okullarından mezun işgörenler açısından hem kariyer uyum yetenekleri (β = -,226; p<.01) hem de işveren çekiciliği (β = -,418; p<.001) kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Bu nedenle işletme okulları mezunu işgörenler açısından hem **H1** hem de **H2** hipotezi desteklenmiştir. Buna karşılık, işletme okullarından mezun yöneticiler açısından kariyer uyum yetenekleri kariyer değiştirme niyetini negatif ama anlamlı olmayan şekilde etkilerken (β = -,206; p>.05), işveren çekiciliği ise kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir (β = -,349; p<.01). Bu yüzden işletme okullarından mezun yöneticiler açısından **H1** hipotezi reddedilirken, **H2** hipotezi kabul edilmiştir.

İşletme ölçeği açısından bakıldığında ise küçük ölçekli işletmelerde çalışan işletme okulları mezunlarının kariyer uyum yetenekleri kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilerken (β = -,349; p<.01), büyük ölçekli işletmelerde çalışan işletme okulları mezunlarının kariyer uyum yeteneklerinin kariyer değiştirme niyetini negatif ama anlamlı olmayan şekilde

etkilediği gözlenmiştir (β = -,171; p>.05). Dolayısıyla küçük ölçekli işletmelerdeki işletme okulları mezunu çalışanlar açısından **H1** hipotezi kabul edilirken, büyük ölçekli işletmelerdeki işletme okulları mezunu çalışanlar açısından **H1** hipotezi reddedilmiştir. Buna karşın hem küçük ölçekli işletmelerde çalışan işletme okulları mezunları (β= -,353; p<.001) hem de büyük ölçekli işletmelerde çalışan işletme okulları mezunları (β= -,427; p<.001) işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilediğini belirtmiştir. Böylelikle hem büyük ölçekli işletmelerde çalışan işletme okulları mezunları hem de küçük ölçekli işletmelerde çalışan işletme okulları mezunları açısından **H2** hipotezi desteklenmiştir.

SONUÇ

İş yaşamında ekonomik koşullar, çalışma arkadaşlarının üretkenlik karşıtı davranışları, işverenin ve yöneticilerin tutumu, stres gibi faktörler nedeniyle çalışanların kariyer davranışları sürekli değişkenlik göstermektedir. Bu çalışma bireylerin kariyer değiştirme eylemini gerçekleştirmeden önce sahip olduğu düşünceleri olarak ifade edilen kariyer değiştirme niyetini etkileyen faktörleri belirlemeye odaklanmaktadır. Bu çerçevede çalışmada işletme fakülteleri veya işletme bölümlerinden mezun çalışanların kariyer değiştirme niyeti üzerinde kariyer yapılandırma teorisinin etkili olduğunu ileri sürdüğü kariyer uyum yetenekleri ve psikolojik sözleşme teorisinin kariyer değiştirme niyeti üzerinde etkili olduğunu savunduğu işveren çekiciliğinin etkileri ele alınmıştır.

Araştırma bulgularına göre işletme okullarından mezun çalışanlara göre kariyer uyum yeteneklerinin işveren çekiciliğini pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Kariyer yönetimi yazınında Kismono & Rahayu (2021) ve Madhavkumar (2017)'ın yaptıkları tespitler çalışmamızın bulgularını desteklemektedir. Buna karşın işletme okulları mezunu çalışanlar açısından hem kariyer uyum yeteneklerinin hem işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetini negatif ve anlamlı şekilde etkilediği ortaya konmuştur. Literatürde Zhu ve diğerleri (2019) kariyer uyumluluğunun işten ayrılma niyeti üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, çalışmamızdaki kariyer uyum yeteneklerinin kariyer değiştirme niyetine negatif etki ettiğine dair bulguyla benzerlik gösterir. Breaugh & Starke (2000) ve Lievens & Slaughter (2016)'ın işveren markasının güçlü olmasının ve imajının pozitif olmasının bireylerin kariyer değiştirme niyetini azaltabileceğine dair tespitleri, bu çalışmadaki işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetine negatif etkisi ile ilgili bulguyla benzerlik göstermektedir.

Ayrıca araştırma bulgularına göre işveren çekiciliğinin kariyer uyumu ile kariyer değiştirme niyeti ilişkisinde aracı etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte sadece yeni mezun çalışanlar kariyer yapılandırma teorisinin savunduğu kariyer uyum yeteneklerinin kariyer değiştirme niyetini azalttığını düşünmektedir. Fakat işletme okullarından eski mezun çalışanlar (6 yıl ve daha fazla), işletme okullarından mezun kadın çalışanlar, küçük ölçekli işletmelerde istihdam edilen işletme mezunu çalışanlar, işletme okullarından mezun "işgören" pozisyonundaki çalışanlar, hem kariyer yapılandırma teorisinin ileri sürdüğü gibi kariyer uyum yeteneklerinin hem de psikolojik sözleşme teorisinin etkili olduğunu savunduğu işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetini azalttığını düşünmektedirler. Diğer yandan işletme okullarından mezun erkekler, işletme okullarından mezun yöneticiler, işletme okullarından mezun olan büyük ölçekli işletmelerde görev yapan çalışanlar sadece psikolojik sözleşme teorisinin belirleyici olduğunu savunduğu işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetini azalttığını düşünmektedirler. Çalışmamızdaki bu bulgular daha önce test edilmemiş bir araştırma modelinin sonuçları olarak kariyer yönetimi literatürüne katkı olarak düşünülebilir.

Çalışmanın sonuçları, işletme okullarından mezun çalışanların kariyer değiştirme niyetini azaltmaya yönelik kariyer uyum yetenekleri ve işveren çekiciliği uygulamaları konusunda yöneticilere faydalı çıkarımlar sunmaktadır:

- İş görüşmelerinde bireysel farklılıkları dikkate alan envanter ve testler (ilgi, kişilik vs.) kullanmaları durumunda kariyer değiştirme niyeti olan personel sayısında azalma olabilir.
- Çalışanların profesyonel kimlik geliştirecek şekilde eğitilmesi (mesleki özdeşleşme) ve adil terfi fırsatları sunulması kariyer değişikliği niyetini azaltabilir (Khapova vd., 2007).
- İnsan kaynakları yöneticileri işe oryantasyon uygulamalarında ilgi, merak, kontrol, bağlılık ve özgüven gibi kariyer uyum kaynaklarını geliştirmeye yönelik eğitimler tasarlamalıdır (Karatepe&Olugbade, 2017).
- Psikolojik iyi oluş ve sosyal desteği teşvik edecek etkinlik ve ödül mekanizmalarının geliştirilmesi kariyer değiştirme niyetini azaltabilir.
- Çalışmada işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetini azaltabileceği düşünüldüğünden işletme okullarının müfredatında "firma tanıtım etkinlikleri"ne yer verilebilir.

- İşletme okulları öğrencilerinin faydalanabilmesi için "firma tanıtım fuarları"nın üniversite kampüslerinde organize edilmesi önerilebilir.

Bu çalışma işletme okulları mezunu çalışanlar açısından kariyer uyum yetenekleri ve işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetine etkilerini çoklu grup analizi ile test eden ilk çalışma olmasına karşın bu çalışmanın sınırlılıkları da mevcuttur. ***Birincisi*** örneklem sadece Türkiye'nin belli bir coğrafi bölgesini kapsadığından sonuçları genellemede dikkatli davranılması gerekir. ***İkincisi*** kavramsal modeldeki ilişkileri test etmek için öz bildirim verileri kullanılmıştır. Öz bildirim verilerinin kullanılması, ortak yöntem yanlılıkları ile ilgili sorunlar yaratabilir. Bu sorunu kontrol etmek için tasarlanan anket formunda cevaplayanların isimlerinin gizli tutulacağı ifade edilmiş ve ayrıca bağımsız ve bağımlı değişkenlere ayrı sayfalarda yer verilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda araştırmacıların bu tür potansiyel sorunlarla karşılaşmamaları ve nedensel ilişkileri daha kolay kurmaları için boylamsal çalışmalar tasarlayarak birden fazla kaynaktan veri elde etmeleri ve verileri farklı zaman dilimlerinde toplamaları tavsiye edilebilir.

İşletme okulları mezunu çalışanlar açısından kariyer uyum yetenekleri ve işveren çekiciliğinin kariyer değiştirme niyetine etkileri ile ilgili kültürlerarası bir çalışma daha çarpıcı sonuçlar ortaya koyabilir. Buna ilaveten sadece özel sektörde istihdam edilen işletme okulları mezunu çalışanlar açısından kültürel duyarlılık değişkeni kavramsal modele eklenerek tartışmaya yeni bir boyut kazandırılabilir.

KAYNAKLAR

Ahamad, F. (2019). Impact of word-of-mouth, job attributes and relationship strength on employer attractiveness. *Management Research Review*, *42*(6), 721-739.

Ahamad, F., & Saini, G. K. (2022). Does information source interact with information content and valence in influencing employer attractiveness and job pursuit intention?. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, *9*(4), 724-747.

Ambler, T., & Barrow, S. (1996). The employer brand. *Journal of Brand Management*, *4*, 185-206.

Anderson, J.C. & Gerbing, D.W. (1988) Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two-Step Approach. *Psychological Bulletin, 103(3)*:411–423.

Backhaus, K., & Tikoo, S. (2004). Conceptualizing and researching employer branding. *Career Development International*, *9*(5), 501-517.

Baron, R.M., Kenny, D.A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology* 51(6), 1173- 1182.

Bentler, P.M. (1990) Comparative index in structural models, *Psychological Bulletin*, 107, 238-246.

Breaugh, J. A., & Starke, M. (2000). Research on employee recruitment: So many studies, so many remaining questions. *Journal of Management*, *26*(3), 405-434.

Bufquin, D., Park, J. Y., Back, R. M., de Souza Meira, J. V., & Hight, S. K. (2021). Employee work status, mental health, substance use, and career turnover intentions: An examination of restaurant employees during COVID-19. *International Journal of Hospitality Management*, *93*, 102764.

Buitek, E.K., Kaliyeva, S.A., Turginbayeva, A.N., Meldakhanova, M.K. & Shaikh, A.A. (2023). How much does an employer's attractiveness matter to youth employment? Evidence from a developing country, *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/APJBA-02-2023-0086.

Chen, C. C., & Chen, M. H. (2021). Well-being and career change intention: COVID-19's impact on unemployed and furloughed hospitality workers. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *33*(8), 2500-2520.

Cochran W.G. (1977). *Sampling techniques*, Third Edition, New York: John Wiley & Sons. ISBN: 0-471-16240-X.

Del Corso, J., & Rehfuss, M. C. (2011). The role of narrative in career construction theory. *Journal of Vocational Behavior, 79*(2), 334–339.

Fornell, C. & Larcker, D.F (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research,* 18, 382-388.

Gloria, T. J., Nebert, M. K., & Ruth, T. J. (2015). Influence of working condition on employee career change intention: A case of Moi University, Kenya. *International Journal of Management Sciences, 5*(3), 222-236.

Gomes, D. R., Ribeiro, N., & Santos, M. J. (2023). "Searching for Gold" with sustainable human resources management and internal communication: Evaluating the mediating role of employer attractiveness for explaining turnover intention and performance. *Administrative Sciences*, *13*(1), 24.

Hair, J. F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective.* Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education. ISBN: 978-0135153093.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2014). *Multivariate data analysis, Seventh Edition. UK: Harlow*: *Pearson Education Limited. ISBN:* 9789332536500.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM).* Thousand Oaks, CA: Sage publications. ISBN: 9781483377445.

Highhouse, S., Lievens, F., & Sinar, E. F. (2003). Measuring attraction to organizations. *Educational and Psychological Measurement, 63*(6), 986-1001.

Jang, Y. M., Mallipeddi, R., Lee, S., Kwak, H. W., & Lee, M. (2014). Human intention recognition based on eyeball movement pattern and pupil size variation. *Neurocomputing*, *128*, 421-432.

Johnston, C. S. (2018). A systematic review of the career adaptability literature and future outlook. *Journal of Career Assessment*, *26*(1), 3-30.

Karadağ, H. & Şahin, F. (2022). The antecedents of career change intention in middle-level managers: the role of job and career satisfaction, *Personel Review*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print.https://doi.org/10.1108/PR-11-2021-0780

Karatepe, O., & Olugbade, O. (2017). The effects of work social support and career adaptability on career satisfaction and turnover intentions. *Journal of Management & Organization, 23*(3), 337-355. doi:10.1017/jmo.2016.12

Khapova, S. N., Arthur, M. B., Wilderom, C. P., & Svensson, J. S. (2007). Professional identity as the key to career change intention. *Career Development International, 12*(7), 584-595.

Kismono, G., & Rahayu, N. L. (2021). Employer brand attractiveness: the effect of demographic variables on career goals. *Jurnal Siasat Bisnis*, 91-110.

Kırımlı, A. Y. (2019). *The effects of perceived political climate and environmental annoyances on employees' career change ıntention: The mediating role of subjective happiness and the*

moderating role of existential quest, Doctoral dissertation, Marmara Universitesi, İstanbul (Turkey)

Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*, 3rd Edition, New York: Guilford Pres. ISBN: 1606238779, 9781606238776.

Lievens, F., & Slaughter, J. E. (2016). Employer image and employer branding: What we know and what we need to know. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *3*, 407-440.

Madhavkumar, V. (2017). Career Choice, Career Orientation and Employer Attractiveness of Gen Y: A study of Management students in Coimbatore. Exeter, UK: Lap Lambert Academic Publishing.

Mowday, R.T., Porter, L.W., Steers, R.M., 1982. Employee-organization Linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover. Vol. 153, New York: Academic Press.

Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory.* Second Edition, New York: McGraw Hill Inc.

Obeidat, A. M. (2019). The Relationship between perceived human resource management practices and turnover-intention: The mediating role of organizational attractiveness. *Modern Applied Science*, *13*(2), 216-227.

Oliveira, M., Proença, T., & Ferreira, M. R. (2022). Do corporate volunteering programs and perceptions of corporate morality impact perceived employer attractiveness?. *Social Responsibility Journal*, *18*(7), 1229-1250.

Priyadarshini, C., Mamidenna, S., & Sayeed, O. B. (2016). Identifying dimensions of employer attractiveness in Indian universities: an approach towards scale development. *Journal of Asia Business Studies*, *10*(2), 183-193.

Rasheed, M. I., Okumus, F., Weng, Q., Hameed, Z., & Nawaz, M. S. (2020). Career adaptability and employee turnover intentions: The role of perceived career opportunities and orientation to happiness in the hospitality industry. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, *44*, 98-107.

Robinson, S. L., & Rousseau, D. M. (1994). Violating the psychological contract: Not the exception but the norm. *Journal of Organizational Behavior*, *15*(3), 245-259.

Rousseau, D. M. (1989). Psychological and implied contracts in organizations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, *2*, 121-139.

Rudolph, C. W., Lavigne, K. N., & Zacher, H. (2017). Career adaptability: A meta-analysis of relationships with measures of adaptivity, adapting responses, and adaptation results. *Journal of Vocational Behavior*, *98*, 17-34.

Savickas, M. L. (1997). Career adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *Career Development Quarterly*, 45, 247–259.

Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. Steven D. Brown, Robert W. Len (Eds.) (s.147-180). *Career development and counseling: Putting theory and research to work*, John Wiley &Sons, Inc., New Jersey.

Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2011). Revision of the career maturity inventory: The adaptability form. *Journal of Career Assessment*, *19*(4), 355-374.

Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of vocational behavior*, *80*(3), 661-673.

Savickas, M. L., Nota, L., Rossier, J., Dauwalder, J. P., Duarte, M. E., Guichard, J., Savlatore, S., Van Esbroeck, R. & Van Vianen, A. E. (2009). Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century. *Journal of Vocational Behavior*, *75*(3), 239-250.

Savickas, M. L., Porfeli, E. J., Hilton, T. L., & Savickas, S. (2018). The student career construction inventory. *Journal of Vocational Behavior*, *106*, 138-152.

Tekleab, A. G., Takeuchi, R., & Taylor, M. S. (2005). Extending the chain of relationships among organizational justice, social exchange, and employee reactions: The role of contract violations. *Academy of Management Journal*, *48*(1), 146-157.

Yang, W., & Lee, P. C. (2023). Retaining hospitality talent during COVID-19: the joint impacts of employee resilience, work social support and proactive personality on career change intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *35*(10), 3389-3409.

Zacher, H. (2014). Career adaptability predicts subjective career success above and beyond personality traits and core self-evaluations. *Journal of Vocational Behavior*, *84*(1), 21-30.

Zheng, C. J., Wu, J. S., & Zhao, X. R. (2022). How could hospitality employees survive? The individual costs, career decisions and autonomy support of furlough strategies in a crisis. *International Journal of Hospitality Management*, *106*, 103279.

Zhu, F., Cai, Z., Buchtel, E. E., & Guan, Y. (2019). Career construction in social exchange: a dual-path model linking career adaptability to turnover intention. *Journal of Vocational Behavior*, *112*, 282-293.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Moderating Role of Work Engagement in the Effect of Employee Voice Behavior on Organizational Politics

Açıkça Konuşma Davranışının Örgütsel Politik Davranışlar Üzerine Etkisinde İşe Tutkunluğun Düzenleyici Rolü

Prof. Dr. Şevki ÖZGENER
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türkiye,
sozgener@nevsehir.edu.tr,
Orcid ID: 0000-0002-9290-0596

Selda TOPAL, MA Student
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
aksoyselda94@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-3267-2675

ABSTRACT

In recent years, it is thought that one of the most important factors behind the high turnover problem in private healthcare institutions is organizational politics. However, there is a lack of evidence regarding the effects of work engagement and employee voice behavior on reducing the negative consequences of organizational politics. This study focuses on filling this gap in the literature and helping hospital executives. The purpose of the study is to reveal whether work engagement plays the moderating role in the effect of employee voice behavior on organizational politics. The sampling of the study consists of healthcare workers employed in private hospitals operating in Nevşehir Province (n = 294). The data were obtained by means of a questionnaire consisting scales of employee voice behavior developed by Dyne & LePine (1998), perceptions of organizational politics designed by İslamoğlu & Börü, and work engagement developed by Schaufeli and others (1982) in study. Based on the measurement model developed with the help of Confirmatory Factor Analysis, the hierarchical regression procedure suggested by Aiken and West (1991) was used to test the hypotheses of the study. Moreover, the simple slope analysis suggested by Dawson (2014) was used to verify the moderating variable effect in the model.

According to the findings of the research, employee voice behavior negatively and significantly affects the dimensions of organizational political behavior, such as engaging in compromising and hypocritical behavior, currying favor and coalition building. Similarly, it has been determined that work engagement negatively and significantly affects organizational political behaviors such as engaging in compromising and hypocritical behavior, and coalition building. Furthermore, it revealed that work engagement had a moderating effect on the relationship between employee voice behavior and both engaging in compromising and hypocritical behavior and coalition building as organizational politics. By making some practical and theoretical implications from the findings of the study, some suggestions were made for healthcare professionals. In addition, some research suggestions for future research on this subject are included.

Key Words: Employee Voice Behavior, Organizational Politics, Work Engagement, Health Workers.

ÖZET

Son yıllarda özel sağlık kuruluşlarındaki yüksek işgücü devri sorunun gerisindeki en önemli faktörlerden birinin örgütsel politik davranışlar olduğu düşünülmektedir. Ancak örgütsel politik davranışların olumsuz sonuçlarını azaltma konusunda işe tutkunluk ve açıkça konuşma davranışının etkileri ile ilgili bulgu eksikliği söz konusudur. Çalışmamız yazında bu boşluğu doldurmaya ve kurum yöneticilerine yardımcı olmaya odaklanmaktadır. Bu araştırmanın amacı, açıkça konuşma davranışının örgütsel politik davranışlara etkisinde işe tutkunluğun düzenleyici rolü oynayıp oynamadığını ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini, Nevşehir ilinde faaliyet gösteren özel hastanelerde görev yapan sağlık çalışanları oluşturmaktadır (n= 294). Çalışmada veriler, Dyne & LePine (1998)'nin açıkça konuşma davranışı, İslamoğlu & Börü (2007)'nün politik davranışlar ve Schaufeli ve diğerlerinin (1982) işe tutkunluk ölçeklerinden oluşan bir anket yardımıyla toplanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi yardımıyla geliştirilen ölçüm modeli üzerinden çalışmanın hipotezlerini test etmek için Aiken ve West (1991)'in önerdiği hiyerarşik regresyon prosedürü ve modeldeki düzenleyici değişken etkisini doğrulamak için Dawson (2014)'ın önerdiği simple slope analizi kullanılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, açıkça konuşma davranışı örgütsel politik davranışlardan taviz verme ve ikiyüzlü davranma, yöneticinin favorisi olmaya çalışma ve koalisyon oluşturma davranışını negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Benzer şekilde işe tutkunluğun da örgütsel politik davranışlardan taviz verme ve ikiyüzlü davranma ve koalisyon oluşturma tavizci ve ikiyüzlü davranma ve koalisyon kurma davranışlarını negatif ve anlamlı şekilde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca işe tutkunluğun açıkça konuşma davranışı ile örgütsel politik davranışlardan taviz verme ve ikiyüzlü davranma ve koalisyon kurma arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Çalışmanın kısıtları ve örgütsel davranış yazınına katkıları belirtildikten sonra çalışmanın bulgularına ilişkin bazı pratik ve teorik çıkarımlar yapılarak sağlık çalışanları ile ilgili bazı öneriler sunulmuştur. Bununla birlikte bu konuda gelecekte yapılacak araştırmalar için bazı araştırma önerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açıkça Konuşma Davranışı, Örgütsel Politik Davranışlar, İşe Tutkunluk, Sağlık Çalışanları.

GİRİŞ

Sağlık kurumlarında açık konuşma davranışının (çalışanların sesinin) yönetimsel tepkiler üzerindeki etkisi karmaşık ve belirsiz olduğundan daha fazla araştırmaya gereksinim duyulmaktadır. Bazı araştırmalar, sesini duyuran çalışanların daha iyi performans gösterdiğini ve algılanan örgütsel politik davranışları zayıflattığını ortaya koyarken (Cao & Zhou, 2021; Zhou & Liu, 2023), bazıları da çalışanların sesini duyurmasının onların terfi etme ve maaş zammı alma şansını azalttığını ve sürtüşmelere yol açtığını ortaya koymuştur (Bergeron & Thompson, 2020; Zhang, Liang & Li, 2022). Bu tutarsız bulguların genelde bağlamdan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü sınırlı söz hakkı sağlayan otoriter işyeri ilişkilerinin, çalışanların motivasyonunu, bağlılığını ve potansiyel katkısını düşürebilir (Cheng vd., 2013: 82; Li vd., 2014). Buna karşın çalışan sesi gibi teşvik edici davranışın yaygın olmasının (önerilerin dile getirmesi, üstlerle iletişim kurması gibi) yüksek performanslı çalışma sistemlerinin geliştirilmesi, performans artışı ve algılanan politik davranışların azaltılması ile sonuçlanacağı ileri sürülmektedir (Cheng vd., 2013: 82). Fakat araştırmalar, çalışanların büyük çoğunluğunun hem üst yöneticiler hem de ekip arkadaşlarıyla kritik bilgileri paylaşma ve bu konuları açıkça konuşma konusunda isteksiz olduklarını göstermiştir. Örneğin; Enron'un çöküşü ve British Petroleum petrol platformunda meydana gelen patlama, çalışanların sorunları çözmek için ihtiyaç duyulan bilgiyi iletememelerinden kaynaklanan vakalardır (Morrison, 2011).

Açıkça konuşma davranışı hem fayda hem de maliyet yaratabilen zorlayıcı bir davranıştır. Bu nedenle Türk sağlık sektöründe açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışları nasıl ve ne yönde etkileyeceğine dair bir belirsizlik söz konusudur. Bu çalışmanın amacı, işgörenin işe tutkunluğunun yüksek ve düşük olduğu durumlarda açıkça konuşma davranışının (çalışan sesinin) algılanan örgütsel politik davranışlar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu çalışma bağlamdan ziyade işgörenin işe tutkunluğunun düzenleyici değişken olduğu bir modelde açıkça konuşma davranışının (çalışan sesinin) algılanan örgütsel politik davranışların boyutları üzerindeki etkilerini ele alan ilk çalışma olduğundan mevcut literatürü genişletmeyi ummaktadır. Aynı zamanda bu çalışmanın bulguları, sağlık sektöründe çalışanların işe tutkunluğunun yüksek ve düşük olduğu durumlarda açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışları ve etkilerini nasıl azaltabilecekleri konusunda kurum yöneticilerine ve çalışanlara yol gösterebilir.

1. LİTERATÜR TARAMA VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Açıkça Konuşma Davranışı ile Algılanan Örgütsel Politik Davranışlar Arasındaki İlişki

Sosyal değişim teorisinde köklerini bulan ekstra rol davranışı tipolojisinde teşvik edici, yasaklayıcı, yakınlaştırıcı ve zorlayıcı davranışlar bulunmaktadır. Teşvik edici davranışlar proaktiftir; işgörenleri amaca ulaşmak için belli konularda teşvik eder, cesaretlendirir veya gerçekleşmesine neden olurlar. Yasaklayıcı davranışlar koruyucu ve önleyicidir; gücü az olanları korumak için araya girmeyi ve kanuni olmayan veya etik olmayan davranışları durdurmak için konuşmayı kapsar. Yakınlaştırıcı davranışı, kişiler arası ve işbirlikçidir; ilişkileri güçlendirir ve diğerlerine yöneliktir. Meydan okuyan (zorlayıcı) davranış fikirleri ve sorunları vurgular. Değişim odaklı olduğundan doğasında ilişkilere zarar verme potansiyeli de bulunmaktadır. Açıkça konuşma veya ses çıkarma davranışı, meydan okuyan teşvik edici davranışlar arasında yer almaktadır (Van Dyne & LePine, 1998: 108). Açıkça konuşma davranışı; yalnızca eleştirmek yerine iyileştirmeyi amaçlayan yapıcı meydan okumanın ifade edilmesini vurgulayan teşvik edici davranıştır. Diğerleri aynı fikirde olmasa bile, çalışanın değişim için yenilikçi önerilerde bulunması ve standart prosedürlerde değişiklikler önermesidir (Van Dyne & LePine, 1998: 109). Başka bir ifadeyle, açıkça konuşma davranışı; çalışanın kurumsal işleyişi geliştirmek amacıyla işle ilgili konularda fikirlerini, önerilerini, endişelerini veya görüşlerini isteğe bağlı iletilmesidir. Bu tanım, hem patronuna ya da başka bir üst düzey yöneticisine hem de ekip üyelerine yönelik çalışan sesini kapsar (Morrison, 2011: 375). Bergeron & Thompson (2020) göre açıkça konuşma davranışı, birey tarafından değişim yaratma amacıyla tasarlandığı için riskli ve daha zorlayıcı bir örgütsel vatandaşlık davranışı türüdür. Bu davranış, çalışanların bilgi alması, kendisine danışılması veya kuruluş içinde ortak karar alma sürecinin bir parçası olması anlamına da gelir (Kwon, Farndale & Park, 2016: 327).

Algılanan örgütsel politik davranışlar; diğer üyelerin ve örgütün refahını dikkate almaksızın birey veya grupların kendi çıkarlarını koruma veya ilerletme amacıyla örgüt için de sergilediği açık veya gizli taktiksel eylemleri ifade eder (Ferris ve Judge, 1991; Kacmar & Baron, 1999: 4). Çalışma ortamlarının gayrimeşru, kişilerin kendi çıkarlarına hizmet eden veya kişisel çıkarını geliştiren faaliyetlerle karakterize edilen politik davranışlar, genellikle kurum ve diğer üyeleri için büyük bir maliyetle sonuçlanacak şekilde vuku bulmaktadır. Algılanan örgütsel politikler, çalışanlar tarafından genellikle manipülatif ve çıkarcı eylemler olarak görüldüğünden olumsuz yorumlanır (Ferris ve Judge, 1991).

Algılanan örgütsel politikler, çalışanlar tarafından yapılan objektif olmaktan ziyade sübjektif değerlendirmelerdir (Li vd., 2014). Bu algılar, aynı zamanda çalışanların örgütleriyle kurdukları değişim ilişkisinin kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Araştırmalar genel

olarak algılanan örgütsel politiklerin iş tatmini, örgütsel bağlılık ve iş performansı gibi iş çıktılarıyla negatif, ama işten ayrılma niyeti ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu yüzden çalışanların konuşmak, önerilerde bulunmak ve sorunlara işaret etmek gibi isteğe bağlı davranışlara ayırabilecekleri daha az zaman ve kaynakları söz konusudur. Ancak algılanan örgütsel politikler ile açıkça konuşma davranışı (çalışan sesi) arasındaki ilişki üzerine çok az araştırma yapılmıştır (Li vd., 2014). Örgütsel vatandaşlık davranışının zorlayıcı türü olan açıkça konuşma davranışının (yenilikçi önerilerde bulunma, sorunlar hakkında uyarma ve alternatif çözümler önerme gibi) istenmeyen sonuçları da bulunmaktadır. Örneğin, açıkça konuşma davranışının maaş artışı ve terfi ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Çünkü çalışan sesi veya açıkça konuşma davranışı eleştirel olarak görülebilmekte ve kişilerarası ilişkilerde sürtüşmelere yol açabilmektedir. Her ne kadar kurumlar çalışanların görüşlerini almak istediklerini söyleseler de, gerçekte bir şeyi açıkça konuşması daha fazla çatışma yaratabilir ve sesini yükselten çalışanların cezalandırılma potansiyeli daha fazla olabilmektedir (Bergeron & Thompson, 2020). Türk sağlık sektörü çalışanları da işyeri demokrasinin yerleşmediği düşünüldüğünde açıkça konuşma davranışı sergilediklerinde işten çıkarılma, terfi indirimi, terfi engelleme, dışlanma gibi yaptırımlarla da karşılaşabilirler.

Örgütsel bağlamın açıkça konuşma davranışı üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bergeron & Thompson (2020) gözetimci-çalışan ikilileri üzerinde algılanan örgütsel politikler ile çalışan sesi arasındaki ilişkide algılanan örgütsel desteğin aracı rolünü araştırmışlardır. Bulgulara göre, algılanan örgütsel politikler çalışan sesi ile negatif ilişkili iken, algılanan örgütsel desteğin çalışan sesi ile pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca algılanan örgütsel politikler ile çalışan sesi arasındaki ilişkide algılanan örgütsel desteğin aracı rolü oynadığı saptanmıştır. Benzer şekilde Cao & Zhou (2021) ve Zhou & Liu (2023) algılanan örgütsel politiklerin çalışanların açıkça konuşma davranışını azaltacağını tespit etmişlerdir. Bu çalışmalar dikkate alındığında açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politikler ve türlerine dair ileri sürülen hipotezler aşağıdaki gibidir:

Hipotez 1: Açıkça konuşma davranışı algılanan örgütsel politik davranışların boyutlarından **(a)** taviz verme ve ikiyüzlü davranma, **(b)** yöneticinin favorisi olmaya çalışma, **(c)** koalisyon oluşturma, **(d)** karşılıklı çıkarı koruma davranışı ve **(e)** üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme üzerinde negatif etkiye sahiptir.

Hipotez 2: Açıkça konuşma davranışı algılanan örgütsel politik davranışlar üzerinde negatif etkiye sahiptir.

İşe Tutkunluğun Düzenleyici Etkisi

İşe tutkunluk; dinçlik, adanmışlık ve özümseme ile karakterize edilen olumlu, tatmin edici, işle ilgili anlık ve spesifik bir durumdan ziyade daha kalıcı ve yaygın bir duygusal-bilişsel durumu ifade eder (Schaufali vd., 2001: 74). Başka bir ifadeyle işe tutkunluk, kişinin kendi değerlerini yaşamasını sağlayacak anlamlı işi araması, deneyimlemesi ve ona tutunmasıdır (Bargagliotti, 2012).

İşe tutkunluğun üç boyutu bulunmaktadır: (1) *Dinçlik;* çalışırken yüksek düzeyde enerji ve zihinsel dayanıklılık, kişinin işine çaba harcama isteği ve zorluklar karşısında bile ısrarla çalışma isteğidir. (2) *Adanmışlık;* bireyin önemli olma, coşku, ilham, gurur ve meydan okuma duygusu yaşaması ve olağan özdeşleşme düzeyinin bir adım ötesine geçecek şekilde işe katılımını ifade eder. (3) *Özümseme ise* işe bütünüyle yoğunlaşması, mutlu şekilde kendini işine kaptırması ve böylelikle zamanın hızlı geçmesi veya kişinin işten ayrılmasının zor olmasıyla karakterize edilir (Schaufali vd., 2001: 74-75; Siu vd., 2010: 471; Wood vd., 2020: 4).

Açıkça konuşma davranışı, liderle iletişimin sonuçlarına bağlı olarak işe tutkunluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Her ne kadar ses araştırmaları şu ana kadar çalışanın açık konuşmasının olumlu etkisini varsaysa da aslında bu davranışın hangi çalışanlar için ne zaman veya hangi durumlarda olumlu sonuçlara yol açabileceği konusuna değinen çok az çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları açıkça konuşma davranışının hem lider-üye etkileşimi (Cheng vd., 2013) hem de etik liderlik (Cheng vd., 2014) ile pozitif ilişkili olduğunu saptamışlardır. Açıkça konuşma davranışı ile işe tutkunluk ilişkisine odaklanan çalışmalarda çalışanların sesi ile işe tutkunluk arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur (Şimsek & Gürler, 2019; Choi, 2022). Ayrıca Ge (2020) psikolojik güvenlik, çalışan sesi ve işe tutkunluk arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bulgular, psikolojik güvenliği algılayan çalışanların açıkça konuşma davranışı sergileme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ve çalışanların sesinin de işe tutkunluğu artırdığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Mohammadi, Rahimi & Zaheri Abdehvand (2022) çalışanlar nezdinde algılanan örgütsel politikler ile işe tutkunluk arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve örgütsel sesin aracılık rolünü ele almışlardır. Araştırma sonuçları, algılanan örgütsel politiklerin işe tutkunluğa etkisinde çalışan sesinin aracı etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Algılanan örgütsel politiklerin hem çalışanların örgütsel sesini azalttığı ve dolayısıyla işe tutkunluğu zayıflattığını göstermiştir.

Sağlık sektöründe açıkça konuşma davranışı, algılanan örgütsel politikler ve işe tutkunluk ilişkisine odaklanan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu gözlenmektedir. Sadece Mohammadi (2020)'nin sağlık sektöründe kadın hemşireler üzerine yaptığı çalışmada sonuçlar, hemşirelerin örgütsel sessizliğinin işe tutkunluklarının azalmasına ve buna bağlı olarak örgütsel sağlıklarının azalmasına yol açtığını, ancak örgütsel sesliliğin kadın hemşirelerin işe tutkunluklarını artırdığını ve dolayısıyla örgütsel sağlıklarını iyileştirdiğini ortaya koymuştur. Öte yandan Elmas-Atay (2017)'ın iş değerleri uyumu ile sübjektif kariyer başarısı ilişkisinde işe tutkunluğun düzenleyici etkisi üzerinde durmuştur. Sonuçlar, iş değerleri uyumunun dört boyutunun da öznel kariyer başarısıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. İşe tutkunluğun, statü ve bağımsızlık iş değerleri uyumu ile öznel kariyer başarısı arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Lee, Wang & Liu (2017) ve Sopiah vd. (2020) çalışmalarında işe tutkunluğun düzenleyici rolünü farklı modellerde bazı değişkenler arasındaki ilişkilerde test etmişlerdir. Bu çalışmaların bulgularından yola çıkarak işe tutkunluğun açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politikler ve türleri arasındaki ilişkilerde düzenleyici rolü ilgili ileri sürdüğümüz hipotezler şu şekildedir:

Hipotez 3: İşe tutkunluk, açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politik davranışların boyutlarından **(a)** taviz verme ve ikiyüzlü davranma, **(b)** yöneticinin favorisi olmaya çalışma, **(c)** koalisyon oluşturma, **(d)** karşılıklı çıkarı koruma davranışı ve **(e)** üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme arasındaki ilişkide düzenleyici rolü oynayacaktır.

Hipotez 4: İşe tutkunluk, açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politik davranışlar arasındaki ilişkide düzenleyici rolü oynayacaktır.

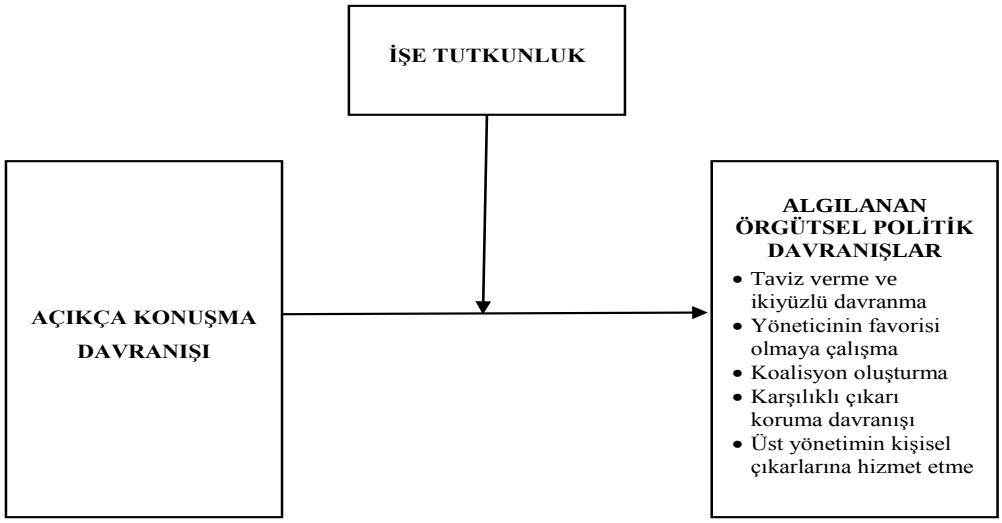

Şekil 1: Kavramsal Araştırma Modeli

2. METODOLOJİ

2.1. Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Nevşehir ilinde faaliyet gösteren özel hastanelerdeki sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Bu örneklemin seçilme nedeni ise, özel hastane çalışanları arasında yaygın olarak görülen algılanan politik davranışların işgücü devrini artırması, performansı ve iş tatminini düşürmesidir. Aynı zamanda algılanan politik davranışların işine tutkun insanları dahi etkileyebileceğine dair algılar, bu işletmelerin yarattığı katma değeri düşürmektedir. Bu sorunların çözümüne katkı sunmak için açıkça konuşma davranışı ve işe tutkunluğun algılanan politik davranışlar üzerindeki etkilerini tespit ederek hastane yöneticilerine bazı öneriler sunulması amaçlanmaktadır. Nevşehir ilindeki özel hastanelerin personel sayıları tam olarak bilinmediğinden (bazı kurumlar personel sayılarını tam olarak vermek istemediğinden) Cochran (1977)'ın önermiş olduğu formül kullanılarak örneklem büyüklüğü 385 olarak saptanmıştır. 01.04.2021 tarih ve 2021.5.143 nolu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Etik Kurul Kararı alındıktan sonra örneklem kapsamında yer alan özel hastane çalışanlarına basit tesadüfî örnekleme yöntemiyle 450 anket formu bizzat araştırmacılar tarafından elden dağıtılmıştır. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarından 302 anket elde edilmiştir. Bu çalışmada anketlerin geri dönüş oranının %67.1 olduğu görülmektedir. Bu oran, örneklemi temsil etme bakımından yeterli kabul edilebilir (Labrague vd., 2017). Araştırmaya katılan özel hastanelerdeki sağlık çalışanlarının demografik özellikleri Tablo1'de sunulmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Ortak yöntem varyansı hatalarını azaltmak için öncelikle sağlık çalışanlarına ankete katılımın gönüllü olduğu, isimlerinin ve verilen bilgilerin gizli tutulacağı anketin giriş kısmında belirtilmiştir (Abubakar & Ilkan, 2016). Çalışmada açıkça konuşma davranışının bağımsız değişken, işe tutkunluğun düzenleyici değişken ve algılanan örgütsel politikler bağımlı değişken olarak araştırma modelinde yer almıştır. Verileri toplamak için daha önce literatürde güvenilirliği ve geçerliliği test edilmiş ölçekleri ihtiva eden bir anket kullanılmıştır. Sağlık çalışanlarının açıkça konuşma davranışı düzeylerini ölçmek için Dyne & LePine (1998) tarafından geliştirilen 6 ifadeli *Açıkça Konuşma Davranışı Ölçeği*, sağlık çalışanlarının işe tutkunluk eğilimlerini ölçmek için Schaufali ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen 17 ifadeli

İşe Tutkunluk Ölçeği ve sağlık çalışanlarının politik davranış algılarını ölçmek için İslamoğlu ve Börü (2007) tarafından uyarlanan 36 ifadeden oluşan *Algılanan Örgütsel Politik Davranışlar Ölçeği* kullanılmıştır. Her üç ölçek de 5'li likert tipidir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Ancak araştırmada yapılan bir pilot çalışmada algılanan örgütsel politikler ölçeğinin 11 ifadesinin maddelerarası korelasyonları düşük çıktığından ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının Profili

Demografik Özellikler	Sayı	%	Demografik Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet			**İş Deneyimi**		
Erkek	174	57.6	1 yıldan az	46	15.2
Kadın	128	42.4	1-5 yıl arası	87	28.8
Medeni Durum			6-10 yıl arası	85	28.1
Evli	176	58.3	11-15 yıl arası	44	14.6
Bekâr	126	41.7	16 yıl ve üzeri	40	13.3
Eğitim Durumu			**Çalışanın Pozisyonu**		
İlköğretim	24	7.9	Doktor	29	9.6
Lise	75	24.8	Hemşire	55	18.2
Meslek Yüksekokulu	112	37.1	Ebe	7	2.3
Fakülte	63	20.9	Üst yönetici (İKY dahil)	8	2.7
Yüksek Lisans Ve Doktora	28	9.3	Muhasebe	8	2.7
Yaş Dağılımı			Kat Görevlisi	51	16.9
25 yas ve aşağısı	77	25.5	Tıbbi Sekreter	40	13.2
26-35 yas arası	114	37.8	Hasta Kabul	20	6.6
36-45 yas arası	79	26.2	Bilgi İşlem	7	2.3
46-55 yas arası	24	7.9	Satın Alma	6	2.0
56 yas ve üzeri	8	2.6	Teknik Eleman	15	5.0
			Diğer	56	18.5

2.3. Veri Analizi

Nevşehir ilinde faaliyette bulunan özel hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarından anket yardımıyla toplanan veri setinde *ilk olarak* kayıp veri ataması yapılmıştır. *İkinci olarak* normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için hesaplanan Çarpıklık değerleri ,634/ -,928 ve basıklık değerleri ,923/ -1,231 arasında yer aldığından ve ±1,96'dan düşük olduğundan verilerin normal dağıldığı söylenebilir (Hair vd., 2010). *Üçüncü olarak* modelimizdeki üç ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliklerini test etmek amacıyla bir ölçüm modeli geliştirmek için

Doğrulayıcı Faktör Analizinden (DFA) yararlanılmıştır. *Dördüncü olarak* araştırmanın hipotezlerini test etmek için Yapısal Eşitlik Modellemesi, Aiken ve West (1991) tarafından önerilen hiyerarşik regresyon analizi ve düzenleyici değişken etkisini doğrulamak için Dawson (2014) tarafından önerilen Simple Slope analizinden faydalanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Ölçüm Modelinin Geliştirilmesi

Araştırmada önce DFA vasıtasıyla modeldeki değişkenlere ait ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğini test etmek için bir ölçüm modeli geliştirilmiştir (χ^2/sd=1,278; GFI=, 86; AGFI=,84; IFI: ,96; TLI=, 95; CFI= ,96; SRMR= 0,053; RMSEA= 0,031). Bentler (1990) ve Dash & Paul (2021)'a göre ölçüm modeli kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahiptir. Modelde ikinci düzey DFA sonuçlarına göre işe tutkunluk ölçeğinin faktör yükleri 0,674 ile 0,871 aralığında değişmektedir. Bununla birlikte birinci düzey DFA sonuçlarına göre işe tutkunluk ölçeğinin faktör yükleri 0,586 ile 0,808 aralığında, açıkça konuşma davranışı ölçeğinin faktör yükleri 0,687 ile 0,789 aralığında ve algılanan örgütsel politik davranışlar ölçeğinin faktör yükleri 0,539 ile 0,829 aralığında değişmektedir. Görüldüğü üzere ölçüm modelindeki tüm değişkenler ve alt boyutların altındaki ifadelerin faktör yüklerinin hepsinin 0.50'nin üstünde olduğu anlaşılmaktadır.

DFA sonucunda elde edilen ölçüm modelindeki değişkenlere ilişkin ifadelerin faktör yüklerini kullanarak Fornell ve Larcker (1981) önerdiği makro yardımıyla hesaplanan ölçeklerin Bileşik Yapı Güvenirliği (BYG) değerlerinin 0.71 ile 0.94 arasında olduğu gözlenmiştir. Bu değerler örgütsel davranış yazınında sınır değer olarak kabul edilen 0,70'in üzerinde olduğundan yeterlidir. Aynı şekilde tüm değişkenlere dair ifadelerin faktör yükleri yardımıyla hesapladığımız Ortalama Açıklanan Varyans (AVE) değerleri de 0.55 ile 0.69 arasındadır. Kline (2011) göre bu değerlerin 0.50'nin üstünde olması yeterlidir. Modeldeki değişkenlerin hesaplanan Cronbach's Alpha katsayıları ise $0.70 < \alpha < 0.94$ arasında değişmektedir. Bu katsayıların 0.70 üzerinde olması kabul görür (Nunnally, 1978). Bu durumda Kline (2011) göre tüm ölçekler ve alt boyutların BYG değerlerinin 0.70'ten yüksek olması, AVE değerlerinin 0.50'den yüksek olması ve tüm ölçeklerdeki ifadelerin faktör yüklerinin 0.50'den yüksek olmasından dolayı hem *yakınsak geçerlilik* koşulunun, hem tüm ölçekler için *iç tutarlılığın* sağlandığı ifade edilebilir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere geliştirilen modeldeki değişkenler ve alt boyutların AVE değerlerinin karekökü, değişkenler arası korelasyon katsayılarından yüksek olduğundan ve aynı zamanda tüm değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları 0.8'den düşük olduğundan tüm ölçekler açısından ayırt edici geçerliliğin sağlandığı ifade edilebilir (Kline, 2011).

Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyonlar incelendiğinde açıkça konuşma davranışının işe tutkunluk ile pozitif ve anlamlı şekilde ilişkili olduğu gözlenmiştir (r = ,438; p<0.001). Diğer yandan açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politik davranışların boyutlarından taviz verme ve ikiyüzlü davranma (r = -,561; p<0.001), yöneticinin favorisi olmaya çalışma (r = -,290; p<0.01), koalisyon kurma (r = -,385; p<0.01) ve üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme davranışı (r = -,164; p<0.05) davranışları arasında negatif ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Ancak açıkça konuşma davranışı ile karşılıklı çıkarı koruma davranışı (r = -,071; p>0.05) ile negatif ama anlamlı olmayan ilişki içindedir. Ayrıca işe tutkunluk ile örgütsel politik davranışlardan taviz verme ve ikiyüzlü davranma (r = -,453; p<0.001), koalisyon kurma (r = -,357; p<0.01) ve yöneticinin favorisi olmaya çalışma (r = -,317; p<0.01) arasında negatif ve anlamlı ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın işe tutkunluk,

karşılıklı çıkarı koruma davranışı (r = -,060; p>0.05) ve üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme davranışı (r = -,051; p>0.05) ile negatif ama anlamlı olmayan ilişki içindedir. Son olarak hem açıkça konuşma davranışının (r = -,493; p<0.01) hem işe tutkunluğun (r = -,348; p<0.01) algılanan örgütsel politikler ile negatif ve anlamlı ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Tablo 2: Ölçüm Modelindeki Değişkenlere İlişkin Korelasyonlar ve Ayırt Edici Geçerlilik Sonuçları

Değişkenler	x̄	St. Sp.	1	2	3	4	5	6	7	8	AVE	AVE değerlerinin karekökü	BYG
1.AKD	3,52	,86	(.85)								**.63**	**.79**	**.85**
2.IST	3,55	,75	,438***	(.83)							**.69**	**.83**	**.83**
3.TAVIZ	2,82	,89	-,561***	-,453***	(.89)						**.56**	**.75**	**.89**
4.FAVORİ	2,93	,99	-,290**	-,317**	,348**	(.76)					**.62**	**.79**	**.77**
5.KOAL	3,16	,94	-,385**	-,357**	,286**	-,021	(.71)				**.56**	**.75**	**.71**
6.CIKAR	2,98	,90	-,071	-,060	,137	,299**	-,386***	(.78)			**.57**	**.76**	**.77**
7.YONCIK	2,94	,95	-,164*	-,051	,167*	,328***	-,127	,351**	(.70)		**.55**	**.74**	**.71**
8.POP	2,84	,55	-,493***	-,348***	-,672***	-,540**	-,208**	-,587***	,397**	(.94)	**.56**	**.75**	**.94**

*p<0.05; **p<0.01; ***p<0.001; AKD: Açıkça Konuşma Davranışı, IST: İşe Tutkunluk, TAVIZ: Taviz Verme ve İkiyüzlü Davranma, FAVORİ: Yöneticinin Favorisi Olmaya Çalışma, KOAL: Koalisyon Kurmak, CIKAR: Karşılıklı Çıkarı Koruma Davranışı, YONCIK: Üst Yönetimin Kişisel Çıkarlarına Hizmet Etme, POP: Algılanan Örgütsel Politikler

4.2. Hipotezlerin Test edilmesi

Doğrudan ilişkilere İlişkin Hipotezlerin Test Edilmesi

Yukarıda geliştirilen ölçüm modeli üzerinden doğrudan ilişkilerle ilgili hipotezleri test etmek için uygulanan YEM bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Doğrudan İlişkilere Dair Hipotezlerin Test Edilmesi

Hipotezler	İlişkiler	St. β	*S.E*		*t değeri*	p	R^2	Sonuç
H1a	**AKD → TAVIZ**	-,455	,083		-5,662	**,000**	,334	Kabul
H1b	**AKD → FAVORİ**	-,206	,080		-2,528	**,011**	,098	Kabul
H1c	**AKD → KOAL**	-,270	,094		-3,139	**,002**	,141	Kabul
H1d	**AKD → ÇIKAR**	-,069	,068		-,826	,409	,031	Ret
H1e	**AKD → YONCIK**	-,189	,072		-2,126	**,010**	,064	Kabul
	YEM Modelinin Uyum İyiliği Değerleri: χ^2/sd= 1,381; GFI=,88; AGFI=,86; IFI: ,95; TLI= ,94; CFI= ,95; SRMR= 0,08; RMSEA= 0,042							
H2	**AKD → POP**	-,493	,028		-9,0688	**,000**	,243	Kabul
	YEM Modelinin Uyum İyiliği Değerleri: χ^2/sd= 1,487; GFI=,89; AGFI=,86; IFI: ,95; TLI= ,94; CFI= ,95; SRMR= 0,078; RMSEA= 0,041							

AKD: Açıkça Konuşma Davranışı, TAVIZ: Taviz Verme ve İkiyüzlü Davranma, FAVORİ: Yöneticinin Favorisi Olmaya Çalışma, KOAL: Koalisyon Kurmak, CIKAR: Karşılıklı Çıkarı Koruma Davranışı, YONCIK: Üst Yönetimin Kişisel Çıkarlarına Hizmet Etme, POP: Algılanan Örgütsel Politikler

Bulgulara göre açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışlardan taviz verme ve ikiyüzlü davranma (β = -,455; p<.001), yöneticinin favorisi olmaya çalışma (β = -,206; p<.05), koalisyon kurma (β = -,270; p<.01) ve üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etmeyi (β = -,189; p<.05) negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Bu bulgulara göre **H1a, H1b, H1c ve H1e** hipotezleri desteklenmiştir. Benzer şekilde açıkça konuşma genel olarak davranışının algılanan örgütsel politik davranışları negatif ve anlamlı şekilde etkilemektedir (β = -,493; p<.01). Bu bulguya göre **H2** hipotezi de kabul edilmiştir. Ancak açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışlardan karşılıklı çıkarı koruma davranışı üzerinde negatif ama anlamlı olmayan bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (β = -,069; p<.05). Bu nedenle **H1d** hipotezi ret edilmiştir.

İşe Tutkunluğun Düzenleyici Etkisinin Test edilmesi

Hem açıkça konuşma davranışı-algılanan örgütsel politik davranışların boyutları hem de genel açıkça konuşma davranışı- genel olarak algılanan örgütsel politik davranışlar arasındaki ilişkide işe tutkunluğun düzenleyici rolü oynayıp oynamadığına ilişkin hipotezleri test etmek amacıyla Aiken ve West (1991) tarafından önerilen hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Bu nedenle ilk önce AKD ve İST değişkenlerinin çoklu bağıntı sorunu olmaması için değişkenlerin merkezlenmesi sağlanmıştır. Modelimize ilişkin regresyon analizi bulguları aşağıda Tablo 4'te görülmektedir. İşe tutkunluğun düzenleyici değişken olarak girdiği modelde etki büyüklüğünü hesaplamak için Cohen (2003) tarafından önerilen $f^2 = (r_2^2-r_1^2)/(1-r_1^2)$ formülden yararlanılmıştır (Aiken & West, 1991). Formülde r_1^2, hiyerarşik regresyon analizinin ikinci adımına ait R^2 değerini; r_2^2 ise üçüncü adımına ait R^2 değerini belirtir. Örgütsel politik davranış algılamaların boyutlarından *taviz verme ve ikiyüzlü davranma* için formülde yerine konulduğunda AKD*İST etkileşiminin etki büyüklüğü *f2*=((0,298-0,246)/(1-0,246))= 0,068 olarak hesaplanmıştır. Bu etkinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Cohen vd., 2003). AKD*İST etkileşim teriminin, *taviz verme ve ikiyüzlü davranma* üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır (β= ,107; p<0.05). Bu nedenle **Hipotez**

3a kabul edilmiştir. Yani işe tutkunluk, açıkça konuşma davranışı ile taviz verme ve ikiyüzlü davranma arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahiptir.

Tablo 4: Açıkça Konuşma Davranışı ile Örgütsel Politik Davranış Algılamaları Arasındaki İlişkide İşe Tutkunluğun Düzenleyici Etkisi

	Bağımlı Değişkenler					
	TAVİZ	**FAVORİ**	**KOAL**	**CIKAR**	**YONCIK**	**POP**
	β (t)	β (t)	β (t)	β (t)	β (t)	β (t)
Model 1						
(Sabit)	2,824	2,934	3,168	2,983	2,949	2,854
AKD	-,496*** (-9,750)	-,230** (-4,037)	-,285** (-5,089)	-,252** (-4,455)	-,122* (-2,095)	-,493 (-9,672)
Model 2						
(Sabit)	2,824	2,934	3,168	2,983	2,949	2,854
AKD	-,424*** (-8,068)	-,171** (-2,870)	-,229** (-3,901)	-,181** (-3,074)	-,137* (-2,223)	-,424*** (-8,027)
İST	,214** (-4,080)	-176** (-2,945)	-,168** (-2,852)	-,213** (-3,621)	,046 (,748)	-,207** (-3,914)
Model 3						
(Sabit)	3,696	2,927	3,184	2,973	2,943	2,837
AKD	-,418*** (-7,989)	-,170** (-2,841)	-,232** (-3,941)	-,179** (-3,034)	-,136* (-,199)	-,418*** (-7,948)
İST	-,211** (-4,030)	-175** (-2,927)	-,169** (-2,879)	-,212** (-3,595)	,047 (,757)	-,203** (-3,864)
Etkileşim (AKD*İST)	,107* (2,164)	,020 (,362)	-,049 (-,882)	,033 (,589)	,018 (,311)	,102* (2,062)
R^2	,298	,081	,109	,105	,017	,291
ΔR^2	,011	,002	,004	,004	,001	,010
F	40,989	8,485	11,805	11,349	2,470	39,655

***p<.001, **p<.01, *p<.05; AKD: Açıkça Konuşma Davranışı, TAVIZ: Taviz Verme ve İkiyüzlü Davranma, FAVORİ: Yöneticinin Favorisi Olmaya Çalışma, KOAL: Koalisyon Kurmak, CIKAR: Karşılıklı Çıkarı Koruma Davranışı, YONCIK: Üst Yönetimin Kişisel Çıkarlarına Hizmet Etme, POP: Algılanan Örgütsel Politik Davranışlar

Benzer şekilde POP için etki büyüklüğü $f2$= 0,063 olarak hesaplanmıştır. Bu etki de düşüktür. AKD*İST etkileşim terimi, POP'u anlamlı şekilde etkilemektedir (β= ,102; p<0.05). Bu nedenle **Hipotez H4** kabul edilmiştir. Başka bir deyişle açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politik davranışlar arasındaki ilişkide işe tutkunluk düzenleyici etkiye sahiptir. Fakat Tablo 4'te görüldüğü üzere AKD*İST etkileşim teriminin algılanan örgütsel politik davranışlardan yöneticinin favorisi olmaya çalışma, koalisyon kurma, karşılıklı çıkarı koruma davranışı ve üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme boyutları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir. Yani iş tutkunluk AKD ile algılanan örgütsel politik davranışların boyutlarından FAVORİ, KOAL, ÇIKAR ve YONCIK arasındaki ilişkilerde düzenleyici rolü oynamamaktadır. Bu yüzden **H3b, H3c, H3d ve H3e** hipotezleri ret edilmiştir.

Değişkenler arasındaki etkileşimi test etmek için Dawson (2014) tarafından önerilen eğim testi (simple slope) analizi uygulanmıştır. Bu testte Stone ve Hollenbeck (1989)'in önerdiği metodolojiyi esas alarak sırasıyla değişkenlerin ortalamasının, bir standart sapma altında ve üstünde olacak şekilde düzenleyici etki Şekil.2'deki gibi çizilmiştir. Şekil 2'de görüldüğü gibi düşük açıkça konuşma davranışı ve yüksek işe tutkunluk durumunda taviz verme ve ikiyüzlü davranmanın şiddetinde anlamlı bir artış görülmektedir [Gradient of slope for Düşük İST (m)= -,418; t= -6,609; p<0.001]. Buna karşın yüksek açıkça konuşma davranışı ve düşük işe tutkunluk durumunda taviz verme ve ikiyüzlü davranmanın şiddetinde anlamlı bir azalış görülmektedir [Gradient of slope for Yüksek İST (m)= -,311; t= -3,477; p<0.01].

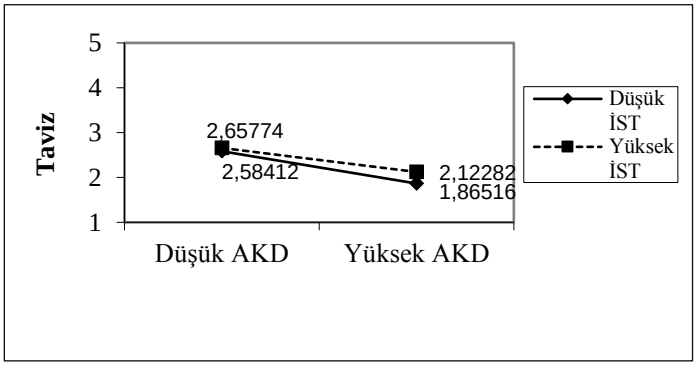

Şekil 2: AKD ile TAVİZ Arasındaki İlişkide İşe Tutkunluğun Düzenleyici Rolü

Benzer şekilde Şekil 3'te sağlık çalışanlarına göre düşük açıkça konuşma davranışı ve yüksek işe tutkunluk durumunda algılanan örgütsel politik davranışların şiddetinde anlamlı bir artış görülmektedir [Gradient of slope for Düşük İST (m)= -,418; t= -6,609; p<0.001]. Buna karşın sağlık çalışanlarına göre yüksek açıkça konuşma davranışı ve düşük işe tutkunluğun olduğu durumlarda algılanan örgütsel politik davranışların şiddetinde anlamlı bir azalış söz konusudur [Gradient of slope for Yüksek İST (m)= -,316; t= -3,777; p<0.001].

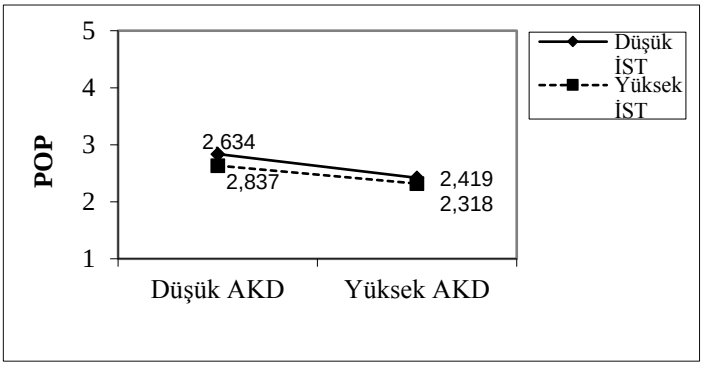

Şekil 3: AKD ile POP Arasındaki İlişkide İşe Tutkunluğun Düzenleyici Rolü

SONUÇ

Sağlık sektöründe çalışanlar arasında işgücü devri çok yüksek görünmektedir. Bu sorunun gerisinde düşük ücret, elverişli olmayan çalışma koşulları, karara katılımın düşük olması, psikolojik yıldırma ve şiddetin yanı sıra algılanan örgütsel politik davranışlar olduğu düşünülmektedir. Sağlık çalışanları genelde üniversite sınavları ile ideallerindeki meslekleri seçme fırsatını elde etmektedirler. Bu nedenle sağlık çalışanları arasında mesleki bağlılık ve işe tutkunluk yüksek olmaktadır. Elbette gerek yüksek mesleki bağlılık gerekse yüksek işe tutkunluk yüksek performansla sonuçlanabilmektedir. Fakat işe tutkunluğu yüksek olan personelin sadece işime odaklanıyorum diyerek sorunlar hakkında konuşmaması ve susmayı tercih etmesi çok sayıda politik davranış ile sonuçlanabilmektedir. Bu algılanan örgütsel politik davranışlar bağlam kadar bireysel ve örgütsel çıktıları olumsuz etkilemektedir. Bu çerçevede çalışmamızda işe tutkunluğun düzenleyici olduğu bir modelde açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışlara etkileri ele alınmaktadır.

Araştırma bulgularına göre açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışların boyutlarından taviz verme ve ikiyüzlü davranma, yöneticinin favorisi olmaya çalışma, koalisyon kurma ve üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme davranışlarını negatif ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışları negatif ve anlamlı şekilde etkilediği gözlenmiştir. Sonuçlar, algılanan örgütsel politik davranışların azaltılması için açıkça konuşma davranışının teşvik edilmesinin altını çizmektedir. Bergeron & Thompson (2020) ve Zhou & Liu (2023) tarafından yapılan çalışmalardaki algılanan örgütsel politik davranışların açıkça konuşma davranış ile negatif ilişkili olduğuna dair kanıtlar bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Buna karşın açıkça konuşma davranışının algılanan örgütsel politik davranışlardan karşılıklı çıkarı koruma davranışına negatif ama anlamlı olmayan şekilde etki ettiği tespit edilmiştir.

Araştırmada işe tutkunluğun hem açıkça konuşma davranışı-örgütsel politik algılamalar ilişkisinde hem de açıkça konuşma davranışı-politik davranış algılamalarının boyutlarından taviz verme ve ikiyüzlü davranma ilişkisinde düzenleyici etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur. Demek ki yüksek işe tutkunluk ve düşük açıkça konuşma davranışı hem daha fazla algılanan örgütsel politik davranışlar hem daha sık taviz verme ve ikiyüzlü davranmaya zemin hazırlamaktadır. Literatürde bu tespitleri yapan çalışmalara rastlanmadığından yönetim yazınına bir katkı olarak düşünülebilir. Sadece Mohammadi (2020)'nin sağlık sektöründe örgütsel sesliliğin hemşirelerin işe tutkunluklarını artırdığına dair tespiti bu çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Fakat işe tutkunluğun açıkça konuşma davranışı ile örgütsel politik davranış algılamalarının boyutlarından yöneticinin favorisi olmaya çalışma, koalisyon kurma, çıkarcı davranış ve üst yönetimin kişisel çıkarlarına hizmet etme arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir.

Bu çalışmada açıkça konuşma davranışı ile örgütsel politik davranış algılamaları ilişkisinde işe tutkunluğun düzenleyici etkisi ile ilgili sağlık çalışanları açısından şu çıkarımlar yapılabilir:

- Sağlık sektöründe sorunları açık konuşma veya dile getirme davranışı arttıkça algılanan örgütsel politik davranışların azaldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın iş tutkunluk düşük ve yüksek düzeyde açıkça konuşma davranışının çalışanların örgütsel politik davranışları sergilemede engelleyici olduğuna dair tespiti örgütsel davranış literatürünü genişletmektedir. İşe tutkunluğun olumsuz yanlarının ele alınmasına yönelik çalışmalara yol gösterme açısından bu çalışma değerli kanıtlar sunmaktadır. Araştırma bulguları yöneticilere algılanan örgütsel politikleri ve zararlı etkilerini azaltması için çalışanların karar alma sürecine katılım düzeyinin artırılması, üst-astlar arasında daha iyi sosyal etkileşimin geliştirilmesi, yeniden tasarlanmış işlerde yüksek düzeyde özerklik, geri bildirim ve beceri çeşitliliğine fazla önem verilmesi, etkin kariyer planlaması yapılması, sosyal

desteklerin artırılması ve güven oluşturulması gibi belirli eylem planlarını önermektedir (Atinc vd., 2010; Schneider, 2016). Bu eylemler aynı zamanda açıkça konuşma davranışı ve işe tutkunluğu da iyileştirici niteliktedir.

- Sağlık sektöründeki yöneticilerin çalışanların işe tutkunluk bulgularını çok yönlü değerlendirmesine yönelik bir bakış açısı sunuyoruz. Her psikolojik özellik çok yüksek seviyelerde sorunludur. Aşırıya kaçması halinde işe tutkunluğun da performansın önünde bir engel oluşturabilir. Takıntılı işe tutkunluğa sahip çalışanlar işlerine kendilerini o kadar kaptırmaktadır ki hayatlarının diğer önemli kısımlarıyla ve diğer çalışanların sorun ve önerileri ile ilgilenmeyi bırakırlar. Bu çalışanlar iş/aile etkileşimine daha az girdiklerinden ve kendilerine daha az zaman ayırdıklarından uzun vadede hem kendi hem de örgütlerinin refahını ve sağlığını çok az dikkate almaktadırlar. Dahası takıntılı işe tutkunlar, tükenmiş çalışanlara dönüştüğünde, iş performansları da düşmektedir. Öte yandan farklı kişiliklerin farklı bağlamlarda geliştiği düşünüldüğünde işine tutkun sağlık personeline sahip olmak hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini artırmak için faydalıdır. Ancak inovasyon yapan veya karmaşık sorunlar üzerinde çalışanlar için yüksek tutkunluk nispeten önemsiz olabilir ve bir dereceye kadar memnuniyetsizlik de faydalı olabilir. Kısacası bu çalışma işe tutkunluk konusunda daha dengeli bir bakış açısına olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Yöneticilerin, açıkça konuşma davranışını teşvik ederken ve örgütsel politik davranışları azaltmaya çalışırken işe tutkunluk konusunda "tek beden herkese uyar" yaklaşımını benimsemeleri gerçekçi görünmemektedir.

Ancak açıkça konuşma davranışı ile algılanan örgütsel politikler arasındaki ilişkilere odaklanan bu çalışmanın sınırlılıkları da bulunmaktadır. *Birincisi* özel sağlık kuruluşları çalışanları üzerinde yapıldığı için araştırma sonuçlarının kamudaki sağlık kuruluşları çalışanları açısından genellenebilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. *İkincisi* öz-bildirimli ölçümlere güvenmek, ortak yöntem varyansı hatalarını azaltmaya bağlıdır. Katılımcıların tümü gönüllü olup isimleri gizli tutulmuştur. Bununla birlikte değişkenler arasındaki ilişkilerin anlaşılmaması için yakınsal ve psikolojik yaklaşımlar kullanılarak yordayıcı ve kriter değişkenleri ayrı sayfalarda yer almıştır. Son olarak, işe tutkunluğun düzenleyici etkisini araştırmak faydalı olsa da, düzenleyici etki çalışmamızda beklendiği kadar açık değildir. Bu durumun sebebi, güvenilirlik ve geçerliliği bu çalışmada tekrar test edilse de kullandığımız algılanan örgütsel politik davranışlar ölçeğinin çok uzun ve karmaşık olmasından kaynaklanmış olabilir.

Bu çalışma sağlık kuruluşları çalışanları için algılanan örgütsel politik davranışlar ve onun zararlı etkilerini azaltmak için işe tutkunluk ve açıkça konuşma davranışının etkilerini incelemektedir. Bu çalışma işe tutkunluğun farklı düzeylerinde değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymada sadece bir başlangıçtır. Türkiye'de kamu sağlık sektöründe çok yaygın olan algılanan örgütsel politik davranışların işin özelliklerinden kaynaklı nedenlerini ve kurumsal önleyici mekanizmaları tespit etmek için yeni araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

Abubakar, A. M., & Ilkan, M. (2016). Impact of online WOM on destination trust and intention to travel: A medical tourism perspective. *Journal of Destination Marketing & Management*, *5*(3), 192-201.

Aiken, L.S., West, S.G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions* Newbury Park, CA: Sage. ISBN: 9780761907121.

Atinc, G., Darrat, M., Fuller, B., & Parker, B. W. (2010). Perceptions of organizational politics: A meta-analysis of theoretical antecedents. *Journal of Managerial Issues*, 22(4): 494-513.

Bargagliotti, A. L. (2012). Work engagement in nursing: a concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*, *68*(6), 1414-1428.

Bentler, P.M. (1990). Comparative index in structural models, *Psychological Bulletin*, 107, 238-246.

Bergeron, D. M., & Thompson, P. S. (2020). Speaking up at work: the role of perceived organizational support in explaining the relationship between perceptions of organizational politics and voice behavior. *The Journal of Applied Behavioral Science*, *56*(2), 195-215.

Cao, X., & Zhou, M. (2021). The impact of perceptions of organizational politics on employees' voice: a mediated-moderate model. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 245, p. 03032). EDP Sciences, https://doi.org/10.1051/e3sconf/2021245030322.

Cheng, J. W., Chang, S. C., Kuo, J. H., & Cheung, Y. H. (2014). Ethical leadership, work engagement, and voice behavior. *Industrial Management & Data Systems*, *114*(5), 817-831.

Cheng, J. W., Lu, K. M., Chang, Y. Y., & Johnstone, S. (2013). Voice behavior and work engagement: the moderating role of supervisor-attributed motives. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *51*(1), 81-102.

Choi, Y. (2022). The Relationship between employee voice behavior and job engagement: The role of perspective taking. *Korean Academy of Organization and Management*, DOI:10.36459/jom.2022.46.3.53, Corpus ID: 252323338.

Cochran W.G. (1977). *Sampling techniques*, Third Edition, New York: John Wiley & Sons. ISBN: 0-471-16240-X.

Cohen, J., Cohen, P., West, S.G., Aiken L, S. (2003). *Applied multiple regression / correlation analysis for the behavioral sciences.* Mahwah, NJ: Erlbaum. ISBN 0-8058-2223-2.

Dash, G., & Paul, J. (2021). CB-SEM vs PLS-SEM methods for research in social sciences and technology forecasting. *Technological Forecasting and Social Change*, *173*, 121092.

Dawson, J.F. (2014). Moderation in management research: What, why, when, and how, *J. Bus. Psychol.* 29**,** 1–19.

Elmas-Atay, S. (2017). Work values fit and subjective career success: The moderating role of work engagement. *International Review of Management and Marketing*, 7(3), 113-120.

Ferris, G. R., & Judge, T. A. (1991). Personnel/human resources management: A political influence perspective. *Journal of Management*, *17*(2), 447-488.

Fornell, C. & Larcker, D.F (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement Error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18, 382-388.

Ge, Y. (2020). Psychological safety, employee voice, and work engagement. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *48*(3), 1-7.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). Multivariate data analysis: A global perspective. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education. ISBN: 978-0135153093.

İslamoğlu, G. & Börü, *D.* (2007). Scale development for the dımensions of political behavior, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (*14*),* 135-153.

Kacmar, K. M., & Baron, R. A. (1999). Organizational politics: The state of the field, links to related processes, and agenda for future research. *Research in Personnel and Human Resources Management*, *17*: 1-39.

Kline, R.B. (2011) *Principles and practice of structural equation modeling, 3rd Edition*, New York: Guilford Pres. ISBN: 1606238779, 9781606238776.

Kwon, B., Farndale, E., & Park, J. G. (2016). Employee voice and work engagement: Macro, meso, and micro-level drivers of convergence?. *Human Resource Management Review*, *26*(4), 327-337.

Labrague, L. J., McEnroe-Petitte, D. M., Gloe, D., Tsaras, K., Arteche, D. L., & Maldia, F. (2017). Organizational politics, nurses' stress, burnout levels, turnover intention and job satisfaction. *International nursing review*, *64*(1), 109-116.

Lee, C. H., Wang, M. L., & Liu, M. S. (2017). When and how does psychological voice climate influence individual change readiness? The mediating role of normative commitment and the moderating role of work engagement. *Frontiers in psychology*, *8*, 1737.

Li, J., Wu, L. Z., Liu, D., Kwan, H. K., & Liu, J. (2014). Insiders maintain voice: a psychological safety model of organizational politics. *Asia Pacific Journal of Management*, 31, 853–874.

Mohammadi, S. (2020). Structural analysis the effect of organizational silence & voice on job engagement and organizational health of female nurses. *Woman in Development & Politics*, *18*(4), 601-617.

Mohammadi, S., Rahimi, F., & Zaheri Abdehvand, P. (2022). Structural analysis the effect of Perception of Organizational Politics on employees, Job Engagement with the mediating role of organizational silence & voice (Studied at: Khuzestan Steel Company). *Science and Technology Policy Letters*, *12*(1), 59-78.

Morrison, E. W. (2011). Employee voice behavior: Integration and directions for future research. *The Academy of Management Annals*, 5(1), 373–412.

Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric theory. Second Edition*, New York: McGraw Hill Inc. ISBN: 9780070474659, 0070474656.

Schaufali, B.W., Salanova, M., Gonzalez-Roma, V. & Bakker, A. B. (2001). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytıc Approach. *Journal of Happiness Studies*, 3: 71-92

Schneider, R. C. (2016, February). Understanding and managing organizational politics. Sixth Asia-Pacific Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences (AP16Thai Conference), Bangkok-Thailand. 18-20 February, Paper ID: T644:1-13.

Şimsek, Y., & Gürler, M. (2019). A study on employee voice and its effect on work engagement: explicating from the Turkish teachers' perspectives. *International Education Studies*, *12*(7), 80-92.

Siu, O. L., Lu, J. F., Brough, P., Lu, C. Q., Bakker, A. B., Kalliath, T. & Shi, K. (2010). Role resources and work–family enrichment: The role of work engagement. *Journal of Vocational Behavior*, *77*(3), 470-480.

Sopiah, S., Kurniawan, D. T., Nora, E., & Narmaditya, B. S. (2020). Does talent management affect employee performance?: The moderating role of work engagement. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, *7*(7), 335-341.

Stone, E.F, Hollenbeck, J.R. (1989). Clarifying some controversial issues surrounding statistical procedures for detecting moderator variables: empirical evidence and related matters. *Journal of Applied Psychology* 74(1): 3-10.

Van Dyne, L., & LePine, J. A. (1998). Helping and voice extra-role behavior: Evidence of construct and predictive validity. *Academy of Management Journal*, 41, 108–119.

Wood, J., Oh, J., Park, J., & Kim, W. (2020). The relationship between work engagement and work–life balance in organizations: A review of the empirical research. *Human Resource Development Review*, *19*(3), 240-262.

Zhang, Z., Liang, Q., & Li, J. (2022). The curvilinear relationship between employee voice and managers' performance evaluations: The moderating role of voice consensus. *Sustainability*, *14*(16), 9970.

Zhou, H., & Liu, Q. (2023). The curvilinear impact of perceived organizational politics on employee voice behavior: Mediating role of territoriality. *Journal of M*

Investigation of the Innovation Performance of Health Institutions and Employees' Tolerance for Ambiguity and Risk-Taking Tendencies

Sağlık Kurumlarının Yenilikçilik Performansı ile Çalışanların Belirsizliğe Toleransının ve Risk Alma Eğilimlerinin İncelenmesi

Dr. Ayhan TERZİBAŞ
ayhan.terzibas@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University
0000-0002-9738-5917

Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÖCEL
yusufocel@duzce.edu.tr
Düzce University
0000-0002-4555-7035

Nejat GULİYEV
nicatquliyev495@gmail.com
Düzce University
Orcid No: 0000-0001-8830-5789

ABSTRACT

Today, as the number of healthcare institutions is constantly increasing, the competitive environment continues to intensify, as in all sectors. Increased competition directs institutions to try to gain advantage through different applications and innovations. Innovation has an important place among the efforts that will make enterprises and institutions superior in competition. In addition, the entrepreneurial personality traits of employees are among the factors that can be beneficial in the establishment of new health initiatives and increasing the competitiveness of existing institutions. This study aims to compare the innovation performance of public and private sector healthcare organizations and to examine employees' risk-taking tendency and tolerance for ambiguity. To conduct these investigations, data collected from 410 people working in various health institutions in Turkey were analyzed. When the findings were examined, no significant difference was detected in the innovation performances of public, private sector and public-private healthcare institutions. In addition, the innovation performance of institutions in both the public and private sectors is low. On the other hand, the risk-taking tendencies and tolerance for ambiguity of employees of public and private sector healthcare institutions were compared and no significant difference was detected. In addition, these examined characteristics of personnel working in both the public and private sectors were found to be at low levels. In future studies, it can be investigated why the innovation performance, which affects the competitiveness of institutions, is at a low level. Another issue that needs to be investigated is why healthcare professionals' risk-taking tendency and their tolerance for ambiguity are low. Additionally, investigating the relationship between the innovation performance of institutions and the entrepreneurial personality traits of employees can make serious contributions to the field.

As a result, the innovation performance of healthcare institutions in Turkey is not high enough to provide a competitive advantage. Providing government and organizational supports that will increase the innovation performance of all healthcare institutions will provide a competitive

advantage to the institutions. Making regulations that will positively affect healthcare professionals' risk-taking tendency and tolerance for ambiguity, and supporting training programs and development opportunities can increase the number of healthcare initiatives and their competitiveness.

Keywords: Healthcare Institutions, Innovation Performance, Healthcare Professionals, Tolerance for Ambiguity, Risk Taking Tendency.

ÖZET

Sağlık kurumlarının sayısının sürekli arttığı günümüzde, tüm sektörlerde olduğu gibi rekabet ortamı kızışmaya devam etmektedir. Rekabet artışı, kurumları farklı uygulamalar ve yeniliklerle avantaj sağlama çabalarına yönlendirmektedir. Girişimleri ve kurumları rekabette üstün kılacak çabalar arasında yenilikçilik (inovasyon) önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca çalışanların girişimci kişilik özellikleri yeni sağlık girişimlerinin kuruluşunda ve mevcut kurumların rekabet gücünün arttırılmasında fayda sağlayabilecek unsurlardandır. Bu çalışmada, kamu ve özel sektör sağlık kuruluşlarının yenilikçilik performansını karşılaştırmak ve çalışanların, risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransını incelemek amaçlanmıştır. Bu incelemeleri yapmak için Türkiye'de çeşitli sağlık kurumlarında çalışan 410 kişiden toplanan veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının yenilikçilik performanslarında anlamlı bir farklılık saptanamamıştır. Ayrıca hem kamu hem de özel sektördeki kurumların yenilikçilik performansı düşük düzeyde çıkmıştır. Diğer yandan, kamu ve özel sektör sağlık kurumlarının çalışanlarının risk alma eğilimleri ile belirsizliğe toleransları karşılaştırılmış ve anlamlı bir fark saptanamamıştır. Ayrıca hem kamu hem de özel sektörde çalışan personellerin incelenen bu özellikleri düşük düzeyde çıkmıştır. İleriki çalışmalarda, kurumların rekabet gücünü etkileyen yenilikçilik performansının neden düşük düzeyde olduğu, araştırılabilir. Sağlık çalışanlarının risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransının neden düşük düzeyde olduğu, araştırılması gereken bir diğer konudur. Ayrıca kurumların yenilikçilik performansı ile çalışanların girişimci kişilik özelliklerinin ilişkisinin araştırılması da alana ciddi katkılar sağlayabilir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki sağlık kurumlarının yenilikçilik performansı, rekabet avantajı sağlayacak şekilde yüksek değildir. Tüm sağlık kurumlarının yenilikçilik performansını arttıracak devlet ve kuruluş destekleri sağlanması, kurumlara rekabet avantajı sağlayacaktır. Sağlık çalışanlarının risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransını olumlu etkileyecek düzenlemeler yapılması, eğitim programları ve gelişim olanaklarının desteklenmesi, sağlık girişimlerinin sayısının ve rekabet güçlerinin artışını sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Kurumları, Yenilikçilik Performansı, Sağlık Çalışanları, Belirsizliğe Tolerans, Risk Alma Eğilimi.

1. GİRİŞ

Sağlık kurumlarının sayısının hızla arttığı günümüzde, tüm sektörlerde olduğu gibi sağlık sektöründe de rekabet artışı yaşanmaktadır. Rekabet artışı, kurumları farklı uygulamalar ve yeniliklerle avantaj sağlama çabalarına yönlendirmektedir. Özellikle Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki kazanımlarının devamlılığı ve geliştirilmesi konusunda tüm dünya ile rekabet etme durumu önem arz etmektedir. Türkiye'deki sağlık kurumları 2019 yılı itibariyle; hasta sağlığı ve güvenliği konusundaki standartları belirleyen kurumlardan olan Joint Commission International (JCI) tarafından akreditasyon belgesi alabilen kurum sayısı olarak dünya sıralamasında ilk üç içerisinde yer almaktadır (Ağaoğlu vd.,2019). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2023) verilerine

göre Türkiye'nin sağlık turizmi gelirleri Covid-19 pandemi dönemi hariç, her yıl düzenli olarak artmaktadır ve 2015 yılında 806 milyon dolar civarında iken 2022 yılında 1,71 milyar dolar civarına kadar yükselmiştir. Türkiye sağlık turizmi alanında dünyada en hızlı büyüyen ilk üç ülke arasında ve toplam sağlık hizmetleri ihracatında ilk 10 içinde bulunmaktadır (Sabah Gazetesi, 2022). Yakalanan bu ivmenin sürekliliği için Türkiye'deki sağlık kurumlarının rekabet avantajı sağlayabilecek unsurlar üzerinde önemle durması gerekmektedir.

Girişimleri ve kurumları rekabette üstün kılacak çabalar arasında yenilikçilik (inovasyon) önemli bir yer tutmaktadır. Yenilikçilik, bilim ve insanlık için yeni bir olgu değildir. Tartışmasız, insanlığın kendisi kadar eskidir. İşleri yapmanın yeni ve daha iyi yolları hakkında düşünme ve bunları pratikte deneme eğilimi, insanın doğası gereği gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Açık önemine rağmen inovasyon her zaman hak ettiği akademik ilgiyi görememiştir. Yakın zamanda bu durumda da değişim gözlemlenmektedir. Yeniliğin ekonomik ve sosyal değişimdeki rolüne ilişkin araştırmalar son yıllarda, özellikle sosyal bilimlerde ve disiplinler arası bir eğilimle çoğalmaktadır (Fagerberg, 2006).

Literatürdeki argüman incelendiğinde, kamu sektörünün yenilikçiliğinin özel sektöre göre daha düşük olmasını beklemek uygun olacaktır (Bysted ve Hansen, 2015). Bürokratik yapının kamu yenilikçiliği üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir (Hartley, 2013). Bu çalışmada Türkiye'deki kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının yenilikçilik performansı incelenmektedir.

Mueller ve Thomas'a göre (2001) girişimciliğe yönelmede etkisi olan bir dizi kişisel özellik bulunmaktadır. Bu özellikler girişimci kişilik özellikleri olarak adlandırılmaktadır. Koh'a göre (1996) girişimci kişilik özellikleri konusunda çeşitli fikirler olmasına rağmen çalışmaların çoğunda, "belirsizliğe tolerans, risk alma eğilimi, iç kontrol odağı, başarı ihtiyacı, özgüven, yenilikçilik ve yaratıcılık" en çok üzerinde durulan özelliklerdir. Bu çalışmada Türkiye'deki sağlık kurumlarında çalışanların girişimci kişilik özelliklerinden belirsizliğe tolerans ve risk alma eğilimi de incelenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yenilikçilik performansı ve girişimci kişilik özellikleri, birçok araştırmacının ilgisini çektiği ve üzerinde birçok çalışmaların yürütüldüğü kavramlardır. Bu kavramlarla ilgili literatürde yer alan tanımlamalar ve yapılmış bazı çalışmalar aşağıdaki bölümlerde sunulmuştur.

a. Yenilikçilik Performansı

Ticari inovasyon olgusu, ilk insan yerleşimlerinde başlamıştır ve o zamandan beri medeniyetleri ve kültürleri etkilemiştir. Yeni ve yenilikçi üretim ve tedarik yöntemlerinin icadı, sosyal grupların rekabetçi bir ortamda hayatta kalması için her zaman hayati öneme sahip olmuştur (Inauen & Schenker-Wicki, 2011). Özellikle sanayi devriminin başlangıcından bu yana inovasyon, rekabet avantajının temel kaynağı olmuştur. Bunu yönetmenin birçok sorununa rağmen inovasyon birçok işletme, kurum ve kuruluş için zorunlu hale gelmiştir (Prajogo & Ahmed, 2006). Thompson (1965) yeniliği yeni fikirlerin, süreçlerin, ürünlerin veya hizmetlerin üretilmesi, kabul edilmesi ve uygulanması olarak tanımlamaktadır. Yenilikçilik, özellikle girişimler ve girişimcilikle ilişkilendirilen bir kavramdır. Porter'e (1980) göre yenilikçilik, girişimciliğin ana bileşenlerinden olup, işletmeler için rekabet ortamında üstünlük elde etmeyi mümkün kılan ve bu üstünlüğü sürdürmeyi sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Tüm işletme ve kurumlarda olduğu gibi sağlık kurumlarında da rekabet üstünlüğü sağlamak temel amaçlardandır. Drucker'e göre yenilikçilik, girişimciliğe özgü bir davranıştır ve aynı zamanda organizasyonların var olma nedenidir (Öğüt vd., 2006). Yenilikçilik performansı ise sosyal, ekonomik yenilikler üretme, bu yenilikleri özümseme ve kullanabilme başarısı olarak tanımlanabilir (Kınıkoğlu, 2004). Yenilikçilik performansı üzerinde birçok çalışmanın yapıldığı bir konudur. Aşağıda bu çalışmaların bir bölümü sunulmaktadır.

Prajogo ve Ahmed (2006) çalışmalarında, inovasyon performansının belirlenmesinde inovasyon teşviki – inovasyon kapasitesi ilişkisini modelleyerek inovasyon yönetiminin insani ve teknolojik yönlerinin entegrasyonunu incelemişlerdir. Bulgulardan çıkarılabilecek genel sonuç, yüksek inovasyon performansına ulaşmak için kuruluşların öncelikle inovasyona yönelik davranışsal ve kültürel bağlamı ve uygulamaları geliştirmeleri gerektiğidir. Yalnızca bu tür elverişli ortamlarda kuruluşların, inovasyon sonuçlarını ve performansını daha etkili bir şekilde sunabilmek için araştırma, geliştirme ve teknolojide yenilikçi kapasite geliştirmeleri mümkün olabilir.

Güler ve Kanber (2011) çalışmalarında, Türkiye'de imalat sanayi sektöründe, inovasyon türleri, işbirlikleri ve engelleri gibi bazı temel aktivitelerin inovasyon performansı üzerine etkilerini incelemişlerdir. Analizler sonucu elde etikleri bulgular; inovasyon türlerinin ve işbirliklerinin inovasyon performansını olumlu yönde etkilediği, inovasyon engellerinin ise beklentilerin aksine inovasyon performansı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı şeklinde özetlenebilir.

Bysted ve Hansen (2015) çalışmalarında, literatürdeki kamu çalışanlarının özel sektör çalışanlarından daha az yenilikçi olduğuna yönelik düşüncenin yanlış olduğunu ileri sürmüş ve kamu ve özel sektör çalışanlarının yenilikçiliği arasında anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Ekiyor ve Arslantaş (2015), sağlık sektörünün belirleyicilerinden olan medikal firmaların inovasyon amaçlı yenilik ve yaratıcılık çalışmalarında önemli görülen iş gören motivasyonunun işletmelerin inovasyon performansına etkilerini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada, iş gören motivasyonundaki artışın, inovasyon performansını da olumlu yönde arttıracağını saptamışlardır.

İraz vd., (2017) yaptıkları çalışmada, çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısı ile yenilikçilik performansı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak, çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansı üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Papa vd., (2020), bilgi edinmenin inovasyon performansı üzerindeki etkilerini ve insan kaynakları yönetiminin (İKY) yukarıda belirtilen ilişki üzerindeki düzenleyici etkilerini inceledikleri makalelerinde, bilgi edinmenin, inovasyon performansını olumlu yönde etkilediğini ve İKY'nin bilgi edinme ile yenilik performansı arasındaki ilişkiyi düzenlediğini ileri sürmüşlerdir.

b. Belirsizliğe Tolerans ve Risk Alma Eğilimi

Belirsizliğe tolerans psikolojik bir kişilik özelliğidir. Kavramın üzerinde ilk çalışmaları yürüten Frenkel-Brunswick (1949) belirsizliğe toleransı "duygusal ve algısal bir kişilik değişkeni" olarak tanımlamıştır. Budner (1962, s. 30), belirsizliği "... yeterli ipuçlarının olmaması nedeniyle bir kişi tarafından yeterince yapılandırılamayan veya kategorize edilemeyen bir durum" olarak tanımlamıştır. Bir durumu yapılandırmak için yeterli bilgi olmadığında, belirsiz bir durumun var olduğu söylenir. Bir kişinin belirsiz bir durumu algılama ve ona yaklaşmak için mevcut bilgileri organize etme tarzı, onun belirsizliğe toleransını yansıtır. Belirsizliğe toleransı yüksek olan kişi, belirsiz durumları zorlayıcı bulan ve iyi performans göstermek için istikrarsız ve öngörülemeyen durumların üstesinden gelmeye çabalayan kişidir (Koh, 1996). Belirsizliğe tolerans, belirsiz durumlara olumlu tepki verme yeteneğidir. Bu, belirsizliğe toleransı yüksek olan bir bireyin, daha fazla bilgi aramaya kalkışmadan belirsiz bir ortamda alınan kararlardan emin olabileceği anlamına gelir (Teoh ve Foo, 1997). Bu özellik, sağlık kurumu çalışanlarına, belirsizliklerle dolu rekabet ortamında kurumlarına fayda sağlayabilme imkânı sunabilir.

Bauer ve Truxillo (2000), yürüttükleri çalışma sonucunda belirsizliğe toleransın ve rol ayarlamanın geçici çalışan stresi ve seçim başarısı ile ilişkili olduğunu saptamışlardır. Tabak ve Erkuş (2008) çeşitli kamu kurumlarında görev yapan 444 kişiyi kapsayan çalışmalarında, çalışanların denetim odağı ile belirsizliğe toleransları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre; iç denetim odaklı bireylerin belirsizliğe tolerans eğiliminin daha fazla, dış denetim odaklı bireylerin ise belirsizliğe tolerans eğiliminin daha az olduğu sonucunu ileri

sürmüşlerdir. Hwang ve Choi (2020), işyerindeki ruh hali durumlarının, çalışanların yaratıcılığı üzerindeki etkilerini incelediği çalışmalarında, olumlu aktive edici ruh halinin etkisine belirsizliğe toleransın ve takım özdeşleşmesinin aracılık ettiğini saptamışlardır.

Risk alma eğilimi, bir kişinin risk alma eylemine yönelimi olarak tanımlanabilir (Antoncic vd., 2018). Brockhaus (1980), risk alma eğilimini, bireyin, karşılaşılan alternatif durumlar arasında daha fazla ödül ve daha fazla ciddi sonuçlar sağlayan bir durumun başarısıyla ilişkili ödülleri alma olasılığı olarak tanımlamıştır. Girişimcilik literatüründe, risk alma, önemli bir girişimcilik özelliği olarak kabul edilir (Cunningham ve Lischeron, 1991). Mill (1871) risk üstlenmenin girişimcileri yöneticilerden ayırmada anahtar faktör olduğunu ileri sürmüştür. Girişimcilerin, kar elde etmede bir dereceye kadar kontrole veya beceriye sahip oldukları durumlarda, orta düzeyde risk almayı tercih ettiklerine inanılmaktadır (Koh, 1996). Bu pozisyon, başarısızlıkla ilişkili sonuçlara maruz kalmadan önce bir birey için gereklidir. Dewett (2006), yaratıcı davranışın bir çalışanın risk almaya istekli olmasını gerektirdiğini savunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde risk alma eğilimi çalışanlar için kurum yararına önem arz eden bir özelliktir.

Dewett (2006) çalışmasında, risk alma eğiliminin, çalışan yaratıcılığının önemli bir yordayıcısı olduğunu ve ayrıca teşvik ile yaratıcılık arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini ortaya çıkarmıştır. Tabak vd., (2010) yaptıkları araştırmada denetim odağı ile yenilikçi birey davranışları arasındaki ilişkileri incelerken, bireylerin belirsizliğe tolerans düzeyi ve risk alma eğilimlerinin de aracılık etkilerini araştırmıştır. Elde ettikleri sonuçlara göre bireylerin denetim odağının, yenilikçilik düzeyini belirsizliğe tolerans ve risk alma aracılığı ile etkilemektedir.

Garcia-Granero vd., (2015) araştırmalarında, yönetsel risk alma eğilimi, risk alma iklimi ve inovasyon performansı arasındaki bağlantı olasılığını incelemiştir. Çalışma sonucunda, firmaların risk alma ortamının inovasyon performansını artırmada önemli olduğuna dair ampirik kanıtlar sunmuşlardır.

3. YÖNTEM

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama araştırması tekniği kullanılmıştır. Tarama (survey) araştırması bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara denilmektedir (Büyüköztürk vd., 2018, s, 15). Çalışmanın etik olarak uygunluğu için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan onay alınmıştır (Toplantı sayısı: 4, Karar sayısı: 2023/135, Karar Tarihi: 27.04.2023). Çalışmanın evrenini Türkiye'de çeşitli sağlık kurumlarında çalışanlar oluşturmuştur. Kolayda örneklem kullanılarak 425 kişiden veri toplanmıştır. Eksik, hatalı, yanlış, çoğunluğu boş vb. olan anketler çıkarıldıktan sonra kalan 410 anket üzerinden analizler yapılmıştır. Anket formu dijital olarak hazırlanmış olup; veriler katılımcılara mail ve sosyal medya üzerinden gönderilmek suretiyle toplanmıştır.

Saha araştırması için oluşturulan anket formu 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sağlık çalışanlarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. İkinci bölümde ise sağlık kurumlarının yenilikçilik performansını ölçmek için ifadeler yer almıştır. Üçüncü bölümde belirsizliğe toleransı ve dördüncü bölümde risk alma eğilimini ölçmek amaçlı ifadeler yer almıştır. Çalışmada yer alan ölçekler aşağıdaki yazarlardan alınmıştır;

- Yenilikçilik performansı ölçeğinde Calantone vd., 2002; Eren vd., 2005; Janssen ve Yperen, 2004 tarafından geliştirilen ve Kurt (2010) tarafından Türkçe' ye uyarlanan "İnovasyon Performansı" ölçeği kullanılmıştır
- Belirsizliğe Karşı Toleranslı Olma Ölçeği Norton'un (1975) çalışmasından alınmıştır.
- "Risk Alma Eğilimi Ölçeği" Hisrich vd., (2002) tarafından geliştirilmiş, Alpkan vd., (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bu ölçek Alpkan ve diğerlerinin (2002) çalışmasından alınmıştır.

Demografik özellikler nominal olarak ölçülmüştür. Diğer bölümler 5'li likert kullanılarak ölçüm yapılmıştır (1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılmıyorum, 3: ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4: katılıyorum, 5: kesinlikle katılıyorum). Veriler kesitsel olarak, 01.04.2023 ile 30.06.2023 tarihleri arasında toplanmıştır.

a. Araştırmanın Soruları ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

Temel araştırma sorusu şu ifade ile oluşturulmuştur**: "**Yenilikçilik performansı kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarında farklı düzeylerde midir?"

Araştırmanın alt soruları aşağıda verildiği şekilde oluşturulmuştur.

Araştırma sorusu-1: Kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının yenilikçilik performansları hangi düzeydedir?

Araştırma sorusu-2: Kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarında çalışanların risk alma eğilimi farklı düzeylerde midir?

Araştırma sorusu-3: Kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarında çalışanların belirsizliğe toleransları farklı düzeylerde midir?

Araştırmanın Sınırlılıkları:

- Bu çalışmada Türkiye'deki çeşitli sağlık kurumlarında çalışan 425 kişiden veri toplanmış ve 410 adedi uygun bulunup analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilecek bulgu ve sonuçlar bu çalışanların görüşleri, paylaştıkları ve paylaşmaya istekli oldukları bilgiler ile sınırlıdır.
- Araştırmadan elde edilecek bulgu ve sonuçlar, kullanılan veri toplama araçlarından sağlanabilecek verilerle sınırlıdır.
- Araştırmadan elde edilecek bulgu ve sonuçlar, anketlerin uygulandığı zaman aralığında elde edilebilen veriler kullanılarak yorumlanmaktadır.

4. Bulgular

Çalışmanın verilerinin analizi ile elde edilen bulgular, aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

a. Demografik Bulgular

Çalışma kapsamında anket uygulanan çalışanlardan, demografik bilgiler toplanmıştır. Demografik veriler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışmanın Demografik Bulguları

Demografik Bilgiler		n	%	Demografik Bilgiler		n	%
Cinsiyet	Erkek	247	60,2	**Meslek**	Yönetici	32	7,8
	Kadın	163	39,8		Doktor	77	18,8
Yaş	18-29	167	40,7		Hemşire	97	23,7
	30-39	156	38,0		Ebe	20	4,9
	40-49	62	15,1		Teknisyen	40	9,8
	50 ve üzeri	25	6,1		Diğer	144	35,1
Medeni durum	Evli	174	42,4	**Çalıştığınız kurum**	Kamu	104	25,4
	Bekar	236	57,6		Özel	251	61,2
Eğitim	Ortaokul ve öncesi	10	2,4		Kamu-Özel İştirakı	55	13,4
	Lise	108	26,3	**Toplam iş deneyiminiz**	1-3 Yıl	77	18,8
	Üniversite	215	52,4		4-6 Yıl	115	28,0
	Lisansüstü	77	18,8		7-9 Yıl	118	28,8
Gelir	15000 TL ve altı	102	24,9		10 yıl ve üzeri	100	24,4
	15001-30000 TL arası	207	50,5				
	30001 TL ve üzeri	101	24,6				

Araştırma evreninin %60 erkek çalışanlardan oluşurken yaklaşık %40'ı kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Araştırma evreninin yaklaşık %79'u 40 yaş altı çalışanlardan oluşmaktadır. Medeni durum açısından bakıldığında, çalışanların yaklaşık %58'i bekar kalanları ise evlidir. Araştırma evreninin %52'den fazlası üniversite mezunu, %26,3'ü lise mezunu %18,8'i yüksek lisans mezunudur. Araştırmaya katılanların %61,2'si özel sağlık kurumlarında, %25,4'ü kamuda, %13,4'ü kamu-özel iştiraklerinde çalışmaktadır. Çalışanların %28,8'i 7-9 yıl arası, %28'i 4-6 yıl arası, %24,4'ü 10 yıl üzeri ve %18,8'i 1-3 yıl arası deneyime sahiptir.

Katılımcıların aile girişimcilik geçmişi ile ilgili analiz bulguları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Aile Girişimcilik Geçmişi

Aile girişimcilik geçmişiniz var mıdır?		
	n	%
Hiç yok	138	33,7
Az var	130	31,7
Biraz var	95	23,2
Çok var	47	11,5
Toplam	410	100,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırma evreninin %33,7'sinin aile girişimcilik geçmişi bulunmamaktadır. Kalan %66,3'ünün aile girişimcilik geçmişi bulunmaktadır.

b. Frekans Analizi Bulguları

Yenilikçilik performansı ile ilgili bulgular, Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Yenilikçilik Performansı

İşletmemizde, sık sık yeni fikirler denenir.	410	2,76	2,77	2,76	2,78
İşletmemizde yenilikçi fikirler için örgüt üyeleri teşvik edilir.	410	2,59	2,50	2,61	2,65
İşletmemizde çalışanların yönetimi için yeni örgütsel yapılar geliştirilir.	410	2,57	2,68	2,57	2,35
İşletmemizde yenilik, çok fazla riskli olarak görülür ve karşı çıkılır.	410	2,55	2,58	2,52	2,63
İşletmemizde diğer işletmelerle yeni örgütler arası ilişkiler geliştirilir.	410	2,55	2,66	2,55	2,33
İşletmemizde yenilikçi fikirler sistematik bir yolla uygulamaya konulur.	410	2,54	2,64	2,51	2,49
İşletmemiz, çalışma metotları konusunda yaratıcıdır.	410	2,46	2,48	2,51	2,24
İşletmemizde yeni ürün girişimi, son 5 yıl boyunca artmıştır.	410	2,46	2,38	2,49	2,47
İşletmemiz, pazara yeni ürünler ve hizmetler sunmada, çoğu kez ilktir.	410	2,45	2,42	2,46	2,45
İşletmemizde, işleri yapmak için yeni yollar bulunmaya çalışılır.	410	2,38	2,36	2,41	2,29
Genel Ortalamalar	410	2,53	2,55	2,54	2,47

Tablo 3'te görüldüğü üzere kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumların çalışanların verdiği cevapların ortalamaları birbirine çok yakın düzeylerdedir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının yenilikçilik performanslarında betimsel bir fark saptanamamıştır. Kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının yenilikçilik performanslarının düşük düzeylerde olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, araştırma sorusu 1'i cevaplandırmaktadır.

Risk alma eğilimi ile ilgili bulgular, Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo 4'te görüldüğü üzere kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumların çalışanların verdiği cevapların ortalamaları birbirine çok yakın düzeylerdedir. Kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının çalışanlarının risk alma eğilimleri karşılaştırılmış ve farklı düzeylerde olmadığı saptanmıştır. Hem kamu hem özel sektör hem de kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının çalışanlarının risk alma eğiliminin düşük düzeylerde olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, araştırma sorusu 2'yi cevaplandırmaktadır.

Tablo 4. Risk Alma Eğilimi

Yeni yemekler, yeni yerler ve tamamen yeni tecrübeler denemeyi severim.	410	3,47	3,50	3,45	3,49
Bir şeylerden korktuğumda, korkumun üstüne giderim.	410	3,08	2,81	3,16	3,22
Hiç tanımadığım birinin yanına gidip sohbete başlayabilirim.	410	2,93	3,00	2,85	3,18
Bir şeyi daha önce başkaları denememişse ben de denemem.	410	2,50	2,40	2,53	2,60
Kasıtlı olarak hiç bilmediğim bir yola sapabilirim.	410	2,44	2,45	2,50	2,18
Son 6 ayda sahip olduklarımı kaybetmeme neden olabilecek bazı riskler aldığım oldu.	410	2,41	2,41	2,41	2,38
Genel Ortalamalar	410	2,80	2,76	2,81	2,84

Belirsizliğe tolerans ile ilgili bulgular, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Belirsizliğe Tolerans

Bir işi bitirmeden yeni bir işe başlamaktan hoşlanmam.	410	3,68	3,68	3,69	3,62
Karar alma sürecinde, problemle ilgili yeterli bilgi ve veri yoksa kendimi çok rahatsız hissederim.	410	3,30	3,14	3,37	3,25
Bir problemin çözümü olduğunu düşünmezsem benim için ilgi çekici değildir	410	3,29	3,19	3,35	3,20
Çözüm için belirli ve net bir cevap yoksa o problem üzerinde çalışmak istemem.	410	3,28	3,14	3,37	3,15
Önemli bir göreve başlamadan önce onun ne kadar süreceğini bilmem gerekir.	410	3,27	3,08	3,37	3,22
Genel Ortalamalar	410	3,36	3,24	3,43	3,29

Tablo 5 incelendiğinde belirsizliğe tolerans ölçeğinin tasarımından dolayı, çıkan değer yükseldikçe cevaplayıcıların belirsizliğe toleransı azalmaktadır. Yani sonuç 0'a yaklaştıkça daha yüksek düzeyde belirsizliğe tolerans, 5'e yaklaştıkça daha düşük düzeyde belirsizliğe tolerans olduğu anlaşılmaktadır. Kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının çalışanlarının belirsizliğe toleransları karşılaştırılmış ve farklı düzeylerde olmadığı saptanmıştır. Hem kamu hem özel sektör hem de kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının çalışanlarının belirsizliğe toleranslarının düşük düzeylerde olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, araştırma sorusu 3'ü cevaplandırmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, kamu, özel sektör kamu-özel iştiraki olan sağlık kuruluşlarının yenilikçilik performansını karşılaştırmak ve çalışanların, risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransını incelemek amaçlanmıştır. Bu incelemeleri yapmak için Türkiye'de çeşitli sağlık kurumlarında çalışan 425 kişiden veri toplanmıştır. Eksik, hatalı, yanlış, çoğunluğu boş vb. olan anketler çıkarıldıktan sonra kalan 410 anket üzerinden analizler yapılmıştır.

Elde edilen bulgular incelendiğinde, kamu, özel sektör ve kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının yenilikçilik performanslarında betimsel bir fark saptanamamıştır. Bysted ve Hansen'de (2015) çalışmalarında, kamu ve özel sektör çalışanlarının yenilikçiliği arasında anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçları, Bysted ve Hansen'in (2015) araştırmasının sonuçlarını desteklemektedir. Ayrıca Türkiye'deki sağlık kurumlarının yenilikçilik performansı, rekabet avantajı sağlayacak şekilde yüksek olmadığı saptanmıştır. Küreselleşen dünyada sağlık kuruluşlarının hem dünyadaki sağlık turizminden aldıkları payı arttırmak için hem de kurum olarak kendilerini geliştirmeleri için yenilikçilik performansını arttırmaları önem arz etmektedir.

Tüm sağlık kurumlarının yenilikçilik performansını arttıracak devlet ve kuruluş destekleri sağlanması, mevcut desteklerin yenilikçiliği kapsayacak şekilde genişletilmesi, kurumlara rekabet avantajı sağlayacaktır. Sağlık kurumları yönetici ve personellerinin, kurumun yenilikçilik performansını destekleyebilecek yeterliliklere kavuşması için çeşitli eğitim programlarına katılımlarının sağlanması, sağlık kurumlarının yenilikçilik performansının artmasını destekleyebilir. İraz vd., (2017) çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının işletmenin yenilikçilik performansını arttıracağını ileri sürmüştür. Bu nedenle sağlık kurumları çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısını destekleyecek eğitim programları ve etkinlikler düzenlenmesi, işletmenin yenilikçilik performansının daha yüksek düzeylere taşınmasına fayda sağlayacaktır.

Sağlık sektörü çalışanları ile ilgili mevzuatın, çalışanların ve kurumların yenilikçilik performansını olumsuz etkileyebilecek içeriklerinin gözden geçirilmesi ve yenilikçilik performansını destekleyebilecek düzenlemeler yapılması, sağlık kurumlarına rekabet avantajı sağlayabilir. Sağlık sektöründe performansa dayalı sözleşmelerin yenilikçilik performansını destekleyecek şekilde gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi, sağlık kurumlarının yenilikçilik performansının desteklenmesini sağlayabilir.

Akademisyenler organizasyonlarda risk almanın inovasyon performansını açıklamada önemli olduğunu öne sürmektedirler (Garcia-Granero vd., 2015). Bu araştırmada, kamu, özel sektör kamu-özel iştiraki olan sağlık kurumlarının çalışanlarının risk alma eğilimleri karşılaştırılmış ve farklı düzeylerde olmadığı saptanmıştır. Elde edilen bir diğer sonuca göre, sağlık çalışanlarının risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransları düşük düzeyde çıkmıştır.

Sağlık çalışanlarının risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransını olumlu etkileyecek düzenlemeler yapılması, eğitim programları ve gelişim olanaklarının desteklenmesi, sağlık girişimlerinin sayısının ve rekabet güçlerinin artışını sağlayabilir. Sağlık kurumlarının çalışma şartlarının, çalışanların bireysel gelişimi için daha fazla imkân ve zaman fırsatı sunacak hale getirilmesi, girişimci kişilik özelliklerinin geliştirilmesini destekleyecektir.

Sağlık çalışanlarının ortaöğretim ve yükseköğretim dönemlerinde aldıkları eğitimin, girişimcilik eğitimlerini kapsayacak şekilde düzenlenmesi, çalışanların belirsizliğe toleransını ve risk alma eğilimini daha yüksek düzeylere çıkarabilir.

6. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

- İleriki çalışmalarda, kurumların rekabet gücünü etkileyen yenilikçilik performansının sağlık kurumlarında neden düşük düzeylerde olduğu araştırılabilir.
- Sağlık çalışanlarının risk alma eğilimi ve belirsizliğe toleransının neden düşük düzeyde olduğu, araştırılması gereken bir diğer konudur.
- Sağlık kurumlarının yenilikçilik performansı ile çalışanların girişimci kişilik özelliklerinin ilişkisinin araştırılması da alana ciddi katkılar sağlayabilir.
- Sağlık kurumları ile ilgili mevzuatın, kurumların yenilikçilik performansı ve çalışanların girişimci kişilik özellikleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi, mevzuatın geliştirilerek bu alanları destekleyecek şekilde düzenlenmesine imkân sağlayabilir.
- Sağlık çalışanlarının çalışma şartlarının, tükenmişlik düzeylerinin, yenilikçilik performansı ve çalışanların girişimci kişilik özellikleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi de kurumların rekabet avantajı elde etmesini destekleyebilir.

Kaynakça

Ağaoğlu, F. O., Karagöz, N., & Zabun, S. (2019). Sağlık Turizmi Uygulamaları ve Türkiye'ye Getirilerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 428-450.

Alpkan, L., Keskin, H., & Zehir, C. (2002). Girişimcilik hisleriyle girişimcilik potansiyeli arasındaki ilişki: Gebze ve civarındaki girişimciler üzerine bir saha araştırması. Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu.

Antoncic, J. A., Antoncic, B., Gantar, M., Hisrich, R. D., Marks, L. J., Bachkirov, A. A., ... & Kakkonen, M. L. (2018). Risk-taking propensity and entrepreneurship: The role of power distance. *Journal of Enterprising Culture*, 26(01), 1-26. https://doi.org/10.1142/S0218495818500012

Bauer, T. N., & Truxillo, D. M. (2000). Temp-to-permanent employees: A longitudinal study of stress and selection success. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(3), 337–346. https://doi.org/10.1037/1076-8998.5.3.337

Brockhaus Sr, R. H. (1980). Risk taking propensity of entrepreneurs. *Academy of management Journal*, 23(3), 509-520. https://doi.org/10.2307/255515

Budner, S. 1962. Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 30:29-50. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x

Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* 21. Baskı. Ankara: *Pegem Yayınları.*

Bysted, R., & Hansen, J. R. (2015). Comparing public and private sector employees' innovative behaviour: Understanding the role of job and organizational characteristics, job types, and subsectors. *Public Management Review*, 17(5), 698-717. https://doi.org/10.1080/14719037.2013.841977

Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T., & Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance. *Industrial marketing management*, 31(6), 515-524.

Cunningham, J. B., & Lischeron, J. (1991). Defining Entrepreneurship. *Journal of small business management*, 29(1), 45-61.

Dewett, T. (2006). Exploring The Role of Risk in Employee Creativity. *The Journal of Creative Behavior*, 40(1), 27-45. https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2006.tb01265.x

Ekiyor, A. & Arslantaş, S. (2015). Sağlık Sektöründe İşgören Motivasyonunun İnovasyon Performansına Etkileri. Çankırı Karatekin Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 113-136. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/jiss/issue/25891/272822

Eren, E., Alpkan, L., & Erol, Y. (2005). Temel Fonksiyonel Yeteneklerin Firmanın Yenilik ve Finansal Performansına Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı:7,

Fagerberg, J. (2006). Innovation: A guide to the literature. *Oxford Academic* https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199286805.003.0001

Frenkel-Brunswik, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of personality.*

García-Granero, A., Llopis, Ó., Fernández-Mesa, A., & Alegre, J. (2015). Unraveling the link between managerial risk-taking and innovation: The mediating role of a risk-taking climate. *Journal of Business Research*, 68(5), 1094-1104. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2014.10.012

Güler, E. Ö., & Kanber, S. (2011). İnovasyon Aktivitelerinin İnovasyon Performansı Üzerine Etkileri: İmalat Sanayii Uygulaması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 61-76.

Hartley, J. (2013) 'Public and Private Features of Innovation' in S. Osborne and L. Brown (eds) Handbook of Innovation in Public Services. Cheltenham: *Edward Elgar.*

Hisrich, R. D., Peters, M. P., & Sheperd, D. A. (2002). Entrepreneurship, McGraw-Hill. New York.

Hwang T. J. & Choi J. N. (2020) Different Moods Lead to Different Creativity: Mediating Roles of Ambiguity Tolerance and Team Identification, *Creativity Research Journal*, 32:2, 161-173, https://doi.org/10.1080/10400419.2020.1751542

Inauen, M., & Schenker-Wicki, A. (2011). The impact of outside-in open innovation on innovation performance. *European journal of innovation management,* 14(4), 496-520. https://doi.org/10.1108/14601061111174934

İraz, R., Abul, A. & Kurnaz, G. (2017). Çalışanların kurumsal sosyal sorumluluk algısının yenilikçilik performansı ile ilişkisi: Konya'da tekstil işletmesi çalışanları üzerinde bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 30th Year Special Issue , 35-49 . DOI: 10.30976/susead.348118

Janssen, O., & Van Yperen, N. W. (2004). Employees' Goal Orientations, The Quality of Leader-Member Exchange, and the Outcomes of Job Performance and Job Satisfaction. *Academy of management journal*, 47(3), 368-384.

Kınıkoğlu, N.G., (2004). Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Ülkemizde Yenilikçiliğe Engeller ve Teşvikler, Üniversitelerin ve Araştırma Birimlerinin Rolü, 1. Ulusal Mühendislik Kongresi, Eski Foça, İzmir, 20-21 Mayıs.

Koh, C. H. (1996). Testing Hypotheses of Entrepreneurial Characteristics: A Study of Hong Kong MBA students, *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 11 No. 3, pp. 12-25. https://doi.org/10.1108/02683949610113566

Kurt, T. (2010), Örgüt Kültürünün Yenilikçilik (İnovasyon) Performansı Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sektöründe Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Mill, J. S. (1871). Principles of political economy: with some of their applications to social philosophy (Vol. 1). *Longmans, Green, Reader, and Dyer*.

Mueller, S. L. & Thomas, A. S. (2001). Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and İnnovativeness. *Journal of business venturing*, 16(1), 51-75. https://doi.org/10.1016/S0883-9026(99)00039-7

Norton, R. W. (1975). Measurement of ambiguity tolerance. *Journal of Personality Assessment, 39*(6), 607-619.

Öğüt, A., Bülbül, H., & Yılmaz, N. (2006). Stratejik yenilenme aracı olarak kurumsal girişimcilik ve bu süreçte yenilikçiliğin önemi. Uluslararası Girişimcilik Kongresi, 83-90.

Papa, A., Dezi, L., Gregori, G.L., Mueller, J. & Miglietta, N. (2020), "Improving innovation performance through knowledge acquisition: the moderating role of employee retention and human resource management practices", *Journal of Knowledge Management*, Vol. 24 No. 3, pp. 589-605. https://doi.org/10.1108/JKM-09-2017-0391

Porter, M.E. (1980). Competitive Strategy: Techniques for Analysing Industries and Competitors. *New York: Free Press.*

Prajogo, D. I., & Ahmed, P. K. (2006). Relationships Between Innovation Stimulus, Innovation Capacity, and Innovation Performance. *R&d Management,* 36(5), 499-515. https://doi.org/10.1111/j.1467-9310.2006.00450.x

Sabah Gazetesi (2022). "Türkiye sağlık turizminde ilk 5'in içinde", Erişim Adresi: https://www.sabah.com.tr/saglik/2022/04/19/turkiye-saglik-turizminde-ilk-5in-icinde#:~:text=T%C3%BCrkiye%20sa%C4%9Fl%C4%B1k%20turizmi%20alan%C4%B1

nda%20d%C3%BCnyada,edilmesi)%20T%C3%BCrkiye%20ilk%205%20i%C3%A7inde. Erişim Tarihi: 20.08.2023

Tabak, A. & Erkuş, A. (2008). Denetim Odağının Bireylerin Belirsizlikle Başetme Düzeylerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1) , - . Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/huniibf/issue/7872/103434

Tabak, A., Erkuş, A., & Meydan, C. H. (2010). Denetim odağı ve yenilikçi birey davranışları arasındaki ilişkiler: Belirsizliğe tolerans ve risk almanın aracılık etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt/Vol.:10- Sayı/No: 1 : 159–176 Erişim Adresi: https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423869525.pdf

Teoh, H. Y., & Foo, S. L. (1997). Moderating effects of tolerance for ambiguity and risktaking propensity on the role conflict-perceived performance relationship: Evidence from Singaporean entrepreneurs. *Journal of business Venturing*, 12(1), 67-81. https://doi.org/10.1016/S0883-9026(96)00035-3

Thompson, V. A. (1965). Bureaucracy and innovation. *Administrative science quarterly*, 1-20. https://doi.org/10.2307/2391646

TÜİK, (2023). 2015-2022 Türkiye Sağlık Turizmi Gelirleri. Erişim adresi: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr Erişim tarihi: 25.08.2023

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Relationship between Healthcare Workers' Social Capital and Their Entrepreneurial Tendencies

Sağlık Çalışanlarının Sosyal Sermayesinin Girişimcilik Eğilimleri İle İlişkisi

Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÖCEL
Düzce University
yusufocel@duzce.edu.tr
0000-0002-4555-7035

Dr. Ayhan TERZİBAŞ
Bolu Abant İzzet Baysal University
ayhan.terzibas@ibu.edu.tr
0000-0002-9738-5917

Merve ALTUNKAYA
Düzce University
mervealtunkaya@outlook.com
0000-0001-6387-7457

Şeymanur ATEŞ
Düzce University
ates.symanr@gmail.com
0000-0002-7480-0524

ABSTRACT

In recent years, Turkey is among the fastest growing countries in the world in the field of health tourism. There is an increasing interest in this tourism model around the world. The increasing potential attracts the attention of many countries, and the tendency towards health entrepreneurship is rapidly increasing in countries that are rivals of Türkiye. Nowadays, an increasing number of individuals are turning to entrepreneurship to achieve economic gain, success and the opportunity to work freely. There are various factors that affect individuals' entrepreneurial tendencies. Among the factors affecting entrepreneurship tendency, individual capital types also have an important place. The aim of this research is to examine the relationship between the social capital of health sector employees and their entrepreneurial tendency. For the purpose of this research, a three-part survey was applied to 426 health sector employees working in Düzce. According to the findings of the study, there is a positive relationship between the social capital of healthcare professionals and their entrepreneurial tendencies. In line with this result, it can be said that increasing the social opportunities of healthcare workers will positively affect healthcare sector entrepreneurship. In order to support this, professional chambers, government institutions and non-governmental organizations organizing meetings, training and events involving healthcare professionals will benefit the development of individuals' social capital. Examining the effects of other types of individual capital on entrepreneurial tendency in future studies may make various contributions to

the field. In addition, examining the entrepreneurship-related obstacles of healthcare professionals and providing suggestions that can eliminate these obstacles may increase the tendency towards healthcare entrepreneurship. Keywords: Social Capital, Entrepreneurial Tendency, Health Workers

Keywords: Social Capital, Entrepreneurial Tendency, Health Workers.

ÖZ

Türkiye, son yıllarda, sağlık turizmi alanında dünyada en hızlı büyüyen ülkeler arasındadır. Dünya genelinde bu turizm modeline gittikçe artan bir ilgi söz konusudur. Artan potansiyel, birçok ülkenin ilgisini çekmekte ve Türkiye'nin rakibi olan ülkelerde sağlık girişimciliğine eğilim hızla artmaktadır. Günümüzde giderek artan sayıda birey, ekonomik kazanç, başarı ve özgür çalışma imkânı elde etmek için girişimciliğe yönelmektedir. Bireylerin girişimcilik eğilimlerini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Girişimcilik eğilimini etkileyen faktörler arasında bireysel sermaye türleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu araştırmanın amacı sağlık sektörü çalışanlarının sosyal sermayesinin girişimcilik eğilimi ile ilişkisini incelemektir. Bu araştırmanın amacı doğrultusunda Düzce ilinde çalışan 426 sağlık sektörü çalışanına üç bölümden oluşan bir anket uygulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, sağlık çalışanlarının sosyal sermayesi ile girişimcilik eğilimleri arasında olumlu yönde ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç doğrultusunda, sağlık çalışanlarının sosyal imkânlarının arttırılmasının, sağlık sektörü girişimciliğini olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bunu desteklemek adına, meslek odaları, devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının, sağlık çalışanlarını kapsayan toplantı, eğitim ve etkinlikler düzenlemesi, bireylerin sosyal sermayesinin geliştirilmesine fayda sağlayacaktır. İleriki çalışmalarda diğer bireysel sermaye türlerinin girişimcilik eğilimine etkilerinin incelenmesi, alana çeşitli katkılar sunabilir. Ayrıca sağlık çalışanlarının girişimcilikle ilgili engellerinin incelenmesi ve bu engelleri ortadan kaldırabilecek öneriler sunulması, sağlık girişimciliğine eğilimin artmasını sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Girişimcilik Eğilimi, Sağlık Çalışanları

7. GİRİŞ

Günümüzde hemen hemen her bireyde ekonomik kazanç elde etmek için girişimde bulunma eğilimi görülmektedir (Öztopçu, 2020). Bireylerin gerçekleştirdiği yeni yatırımlar sonucunda kazanılan yeni buluşlar bir girişimcilik örneği olarak karşımıza çıkabilmekte ve ülke ekonomilerine katkı sağlayabilmektedirler (Göksel vd., 2019). Girişimcilik; yaşanılan çevrenin sunduğu imkanların farkına varma, onlardan düşler oluşturma, düşleri projelere dönüştürme, projeleri hayata aktarma ve zenginlik üreterek insan hayatını kolaylaştırma becerisine sahip olmaktır (Bozkurt, 2007). Bireyin girişimcilik eğilimini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Girişimcinin başarılı olmasını sağlayan faktörlerden biri de sermayedir.

İnsanlık ile ortaya çıkan sermaye kavramı zaman içerisinde değişik türlerde yaşamda yer edinmiştir. Bu sermaye türlerinden biri de sosyal sermayedir (Akyürek, 2021). Sosyal sermaye, bir bireyin ne kadar fazla kişi tanırsa sosyal ağlarının da o yönde geniş olacağını ve buna bağlı olarak kaynaklara erişiminin daha kolay olacağını savunmaktadır (Uzun, 2021). Bu kavram, kişiler arasındaki ilişkileri, bu ilişkiler neticesinde ortaya çıkan iletişim ağlarını ve bunların kişiye kazandırdığı yararları ifade eder (Uçar, 2016). Sosyal sermaye bireyler arasındaki ilişkinin kalitesi, sosyal birlikteliğe dayalı güven ortamının yaratılması, yerel yönetime katılım gibi birçok boyutu ele alır (Ardahan, 2014). Sosyal sermaye, ürün oluşturma sürecinde bilgi ve kaynaklara erişimi ve teknolojinin benimsenmesini kolaylaştırabildiği gibi başlangıç aşamasında emek veya finans gibi diğer temel kaynaklara erişim ve hatta iş yaratma sürecinde psikolojik fayda da sağlayabilir (Özbezek vd., 2022). İnsanların diğer bireyler ile geliştirdikleri ilişkiler bu insanlar için bir sermaye

görevi görmekte sorunlarını kolay çözmelerine, bazı bireylerin iş hayatında daha iyi konumlara hızlı erişmelerine katkı sağlamaktadır (Uçar, 2016).

Girişimde bulunacak bireyler sosyal sermayenin varlığı ile birlikte iyi ilişkiler geliştirerek ve bu ilişkilerin zaman içinde devam etmesini sağlayarak, kendi kendilerine başaramayacakları ya da çok zorlanarak başarabilecekleri gayelere ulaşabilir, en azından bunun için birlikte çalışabilirler (Uçar, 2016). Literatürdeki çalışmalara bakıldığında girişimcilerin en çok sosyal sermaye kaynaklarına ihtiyaç duydukları, ayrıca girişimcilik sürecinde sosyal sermayelerinin kaynaklarından destek aldıkları belirlenmiştir (Öztopçu, 2020, Özbezek, 2022).

Bu araştırmanın amacı sağlık sektörü çalışanlarının sosyal sermayesisin girişimcilik eğilimi ile ilişkisini incelemektir. Daha önce sağlık kurumlarına yönelik benzer çalışmaların kısıtlı olması bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Sermaye Kavramı

Sosyal sermaye kavramı ile ilgili literatürde birçok tanım bulunmaktadır. Nahapiet ve Ghoshal, (1998) sosyal sermayeyi, insanların çevresinden, bu çevresi ile birlikte bir sosyal yapının içinde bulunmasından veya tanınmışlıktan dolayı ulaşabildiği fiili ve potansiyel kaynaklar olarak tanımlamıştır. Lin'in (1999) yaptığı tanıma göre sosyal sermaye, bireylerin çeşitli getiriler elde etme amacıyla sosyal ilişkilere yaptığı yatırımdır. Gaag ve Webber (2008) Nahapiet ve Ghoshal'ın tanımına benzer şekilde, sosyal sermayeyi, kişinin içinde bulunduğu sosyal yapının üyelerinin sahip olduğu ve kişinin faydalanabileceği kaynakların toplamı olarak tanımlamıştır. İlişkilerdeki devamlılık ve güven düzeyi, gelecekteki iş birlikleri ve ihtiyaç durumunda etkileşime geçilmesi açısından belirleyici olabilmektedir (Öztopçu, 2014). Diğer sermaye türleri gibi sosyal sermaye de üretkendir ve yokluğunda mümkün olmayacak belirli amaçların gerçekleştirilmesini mümkün kılar. Diğer sermaye türlerinden farklı olarak sosyal sermaye, aktörler arasındaki ilişkilerin yapısında bulunur (Coleman, 1988).

Nahapiet ve Ghoshal (1998) sosyal sermayenin, kişisel düzeyde ve örgüt düzeyinde oluşabildiğini belirtmiştir. Düşünürler, sosyal sermayeyi, odak noktalarına göre içsel ve dışsal olarak farklı bakış açıları ile incelemişlerdir. İçsel bakış açısında, düşünürler sosyal bir ağ veya yapının iç ilişkilerinin ortaya çıkardığı kaynaklara odaklanır. Dışsal bakış açısı üzerinde duran düşünürler, bireyin sosyal ağdaki diğer birey ve gruplarla olan ilişkisinin sağladığı kaynaklara odaklanır (Stringfellow ve Shaw, 2009).

2.2. Girişimcilik Eğilimi

Girişimcilik, yeni mal veya hizmeti ortaya çıkarmak amacıyla farklı kaynakların bütünleştirilmesi sonucu gerçekleştirilen ortak üretimi içerir (Shane ve Venkataraman, 2000). Girişimci ise değişimi ortaya çıkaran ve yöneten, yenilikçi bakış açısını kaynaklara katkı sağlayacak şekilde kullanan, fırsatları pazarlama potansiyeli olan fikirlere dönüştüren kişidir (Atik, 2002).

Bird (1988) girişimcilik eğiliminin bireysel girişimcilik davranışı üzerinde güçlü bir öngörüye sahip olduğunu ilk kez öne sürmüş ve girişimcilik eğiliminin kişinin dikkatini, deneyimini ve eylemini belirli bir hedefe veya bir şeyi başarmak için bir yola yönlendiren ruh hali olduğunu belirtmiştir.

2.3. Literatür Taraması

Bir araştırma alanında yeni bilgilerin ortaya çıkması ve bu alanın genişlemesine yardımcı olacak çalışmaların yapılabilmesi için var olan bilgilerin incelenmesi gerekmektedir (Bornmann ve Mutz, 2015). Literatür incelendiğinde sosyal sermaye ve girişimcilik eğilimi ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Sağlık sektörü çalışanlarına uygulanan sosyal sermayenin girişimcilik eğilimi ile

ilişkisinin incelendiği çalışmalar kısıtlıdır. Turgut ve Beğenirbaş (2013) yaptığı çalışmada sağlık sektöründe çalışanların yenilikçi davranışları üzerinde sosyal sermaye ve yenilikçi iklimin rolünü araştırmıştır. Elde edilen bulgulara yapısal sosyal sermaye ve bilişsel sosyal sermayenin yenilikçi iklim boyutları ve yenilikçi davranışa anlamlı etkisi bulunamamış bununla birlikte ilişkisel sosyal sermayenin yenilikçi iklim boyutlarını ve yenilikçi davranışı olumlu ve güçlü bir şekilde etkilediği saptanmıştır.

Bastie´ ve diğerleri (2013) bireylerin girişimciliğe geçiş modunda sosyal ve finansal sermayenin rolünü inceledikleri araştırmada, bireyin sosyal sermayesinin girişimciliğe giriş modunu etkilediğini belirtmiştir. Kavşur (2015) yaptığı çalışmada sağlık yönetimi lisans öğrencilerinin girişimcilik eğiliminin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'de toplam 51 üniversitede bulunan sağlık yönetimi bölümü lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda sağlık yönetimi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Küçük (2016) yaptığı çalışmada girişimcilerin sağlık durumu, girişimcilik düzeyi, girişimcilik eğilimi ve sosyal destek düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Araştırma T90 bölgesinde bir ilin küçük sanayi sitesindeki girişimcilerle yüz yüze anket yöntemiyle yapılmıştır. Girişimcilik eğiliminde olan kişilerin fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik sağlık durumlarının iyi olduğu belirlenmiştir.

Saygın (2016) yaptığı çalışmada, girişimci kişilik özelliklerinin kültürel sermaye, beşerî sermaye ve sosyal sermaye özellikleri tarafından etkilendiğini saptamıştır. Çalışmanın evreni İç Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren TOBB Genç Girişimciler Kurulu İcra Komitelerinin üyeleridir. Boz ve diğerleri (2020) girişimcilik eğilimi ile iş performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışmada 204 beyaz ve mavi yakalı çalışana gönüllülük esasına göre ulaşmıştır. Yapılan analizler sonucunda girişimcilik eğiliminin iş performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

2.4. Araştırmanın Hipotezi ve Modeli

Bu araştırmanın temel hipotezi; "H_1: Düzce ilindeki sağlık sektörü çalışanlarının sosyal sermayesi ile girişimcilik eğilimi arasında ilişki bulunmaktadır" şeklinde oluşturulmuştur. Buna ilişkin araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Araştırmanın Modeli

3. YÖNTEM

3.1. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda araştırma kapsamında değerlendirilen Düzce ilinde sağlık sektörü çalışanlarına üç bölümden oluşan bir anket uygulanmıştır. Anketin ilk bölümünde katılımcılara demografik bilgilerini içeren sorular yöneltilirken, 2. ve 3. bölümde ise araştırma kapsamına dâhil edilen ölçeklere ait sorular yöneltilmiştir. Sosyal sermayeyi ölçmek için Safran (2021) tarafından geliştirilen, 5'li likert şeklinde 15 sorudan oluşan ölçek kullanılmışken, girişimcilik eğilimini ölçmek için Linan ve Chen (2009) tarafından geliştirilen ve Şeşen ve Basım tarafından 2012'de Türkçe'ye uyarlaması yapılmış olan "Girişimcilik Niyeti" ölçeği kullanılmıştır.

Ölçek 5'li likert şeklinde altı sorudan oluşmaktadır. Çalışmanın etik olarak uygunluğu için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan onay alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Düzce ilindeki sağlık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi Düzce ilindeki 426 sağlık sektörü çalışanından oluşmaktadır. Anketin uygulaması 01.05.2023-20.06.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

3.3. Veri Analiz Yöntemi

Tüm istatistiki analizler için SPSS programı kullanılmıştır. İç tutarlılık açısından güvenilirliği ölçmek için kullanılan ölçeğin tamamı ve iki alt ölçek için Cronbach alfa değerleri hesaplanmıştır. Araştırma kapsamına alınan verilere öncelikle güvenilirlik analizi yapılmıştır. Demografik bilgiler standart sapma, ortalama, frekans dağılımı ve oransal açıdan değerlendirmeye alınmıştır. Veriler online (çevrimiçi) olarak toplanmıştır. Sosyal sermaye ve girişimcilik eğilimi ölçeklerine ise faktör ve korelasyon analizleri uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında toplanan veriler istatistiki analizler yapılarak bulgular elde edilmiştir. Çalışmanın bulguları aşağıdaki başlıkların altında sunulmuştur.

4.1. Demografik Bulgular

Anketlerin uygulandığı örneklemin %63,8'i (272 kişi) erkek, %36,2'si (154 kişi) kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %59,'si (252 kişi) evli, %40,8'i (174 kişi) bekârdır. Örneklemin %39,9'u (170 kişi) 18-29 yaş aralığı, %31,9'u (136 kişi) 30-39 yaş aralığı, %23'ü (98 kişi) 40-49 yaş aralığı, %5,2'si (22 kişi) 50 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcıların 101'i (%23,7) hemşire, 63'ü (%14,8) tıbbi sekreter, 58'i (%13,6) doktor, 42'si (%9,9) ebe, 34'ü (%8) destek personeli, 28'i (%6,6) büro personeli, 23'ü (%5,4) tekniker, 23'ü (%5,4) diğer hizmetler, 15'i (%3,5) hemşire yardımcısı, 10'u (%2,3) yönetici, 9'u (%2,1) teknisyen,7'si (%1,6) eczacı, 7'si (%1,6) diyetisyen, 6'sı da (%1,4) fizyoterapisttir. Son olarak Mayıs-Haziran 2023 tarihleri itibariyle katılımcıların 194'ü (%45,5) 15000 TL ve altı, 165'i (%38,7) 15001-30000 TL arası, 67'si ise (%15,7) 30001 ve üzeri gelire sahiptir.

4.2. Faktör Analizi Bulguları

Sosyal sermaye ve girişimcilik eğilimi ölçeklerinin açıklayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Yapılan faktör analizlerinden elde edilen bulgular aşağıda başlıklar altında incelenmiştir.

Sosyal Sermaye Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Sosyal sermaye ölçeği 15 ifadeden oluşmaktadır. Kaiser-MeyerOlkin (KMO) örneklem yeterlilik testi için 0.5-1.0 arası değerler kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir (Altunışık vd.., 2010). Yapılan faktör analizi sonucunda Kaiser-MeyerOlkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett testi sonucunun yeterli düzeyde olduğu saptanmıştır (KMO değeri 0,902. Barlett testi sonucu $p<0,000$). Cronbach's Alpha değerinin 0,7'den yüksek çıktığı durumlarda ölçeğin güvenirliği iyi olarak kabul edilir (Kılıç, 2016). Cronbach's Alpha değeri 0,903 çıktığı için ölçeğin güvenirliliğinin iyi bir düzeyde olduğu söylenebilir. 15 ifadeden oluşan ölçek maddeleri dört faktör altında toplanmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler birlikte düşünüldüğünde birinci faktör "Birleştirici Sosyal Sermaye", ikinci faktör "Köprü Kuran Sosyal Sermaye", üçüncü faktör "İlişkisel Sosyal Sermaye" ve dördüncü faktör "Bağlayıcı Sosyal Sermaye" olarak isimlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda toplam açıklanan varyansın %67,989 olduğu saptanmıştır. Bu sonuçla sosyal sermayenin açıklanmasında dört faktörün kabul edilebilir payı olduğu anlaşılmaktadır.

Girişimcilik Eğilimi Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Çalışmada katılımcıların girişimcilik eğilimi verileri üzerinden açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde ortaya çıkan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett testi sonucunun yeterli olduğu görülmektedir (KMO değeri 0,917. Barlett testi sonucu p<0,000). Ortaya çıkan bu sonuç girişimcilik eğilimi faktör analizinde örneklem büyüklüğünün araştırma için yeterli büyüklükte olduğu anlaşılmaktadır.

Girişimcilik eğilimi ölçeğinde 6 ifade kullanılmıştır. Yapılan analiz incelendiğinde toplam açıklanan varyansın %87,219 olduğu görülmektedir. Bu sonuçla Girişimcilik eğilimi açıklanmasında bu 6 maddenin yeterli temsil gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

4.3. Korelasyon analizi bulguları

Korelasyon katsayısı ile ilgili olarak 0,00-0,30 arası değerler zayıf ilişki ve 0,30-0,70 arası değerler orta düzeyde bir ilişkiye işaret ederken; 0,70-1,00 arası değerler yüksek düzey ilişkiye işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2015). Korelasyon analizi bulguları incelendiğinde, sosyal sermayenin alt boyutlarından "Birleştirici Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasındaki korelasyon katsayısı (r) 0,137 çıkmıştır. Bu değerden "Birleştirici Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal sermayenin ikinci alt boyutu "Köprü Kuran Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasındaki korelasyon katsayısı (r) 0,293 çıkmıştır. Bu değerden "Köprü Kuran Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü alt boyut "İlişkisel Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasındaki korelasyon katsayısı (r) 0,259 çıkmıştır. Bu değerden "İlişkisel Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Dördüncü faktör "Bağlayıcı Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasındaki korelasyon katsayısı (r) 0,129 çıkmıştır. Bu değerden "Bağlayıcı Sosyal Sermaye" ile "Girişimcilik Eğilimi" arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye, sağlık turizmi alanında dünyada en hızlı büyüyen ilk üç ülke arasında ve toplam sağlık hizmetleri ihracatında ilk 10 içinde bulunan bir ülkedir (analizgazetesi, 2023). Sağlık sektöründe girişimcilik oranlarının arttırılması hem ekonomik hem de sosyal faydalar sağlayarak, ülkenin refah seviyesini arttıracak önemli etkenler arasındadır. Bu çalışmada, sağlık sektöründeki girişimciliği etkileyecek unsurlardan çalışanların sosyal sermayesi ile girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bulgular dahilinde sosyal sermaye, "Birleştirici Sosyal Sermaye", "Köprü Kuran Sosyal Sermaye", "İlişkisel Sosyal Sermaye" ve "Bağlayıcı Sosyal Sermaye" olarak isimlendirilen dört alt boyutta incelenmiştir. Tüm bu alt boyutların, girişimcilik eğilimi ile pozitif yönde, zayıf ve anlamlı ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre, sağlık çalışanlarının sosyal sermayesi ile girişimcilik eğilimleri arasında olumlu yönde ve anlamlı ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç doğrultusunda, sağlık çalışanlarının sosyal imkânlarının arttırılmasının, sağlık sektörü girişimciliğini olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bunu desteklemek adına, meslek odaları, devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının, sağlık çalışanlarını kapsayan toplantı, eğitim ve etkinlikler düzenlemesi, bireylerin sosyal sermayesinin geliştirilmesine fayda sağlayacaktır.

Santarelli ve Tran'ın (2013) belirttiği üzere sosyal sermaye ile insan sermayesi arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu veriye göre insan sermayesinin artışı, sosyal sermayenin artışını destekleyebilir. Coleman'a (2007) göre, insan sermayesi, eğitim, istihdam deneyimi ve diğer deneyim türlerinden elde edilen kaynakları ifade eder. Dolayısıyla eğitim ve deneyim artışı da sosyal sermayenin destekleyicisi olarak kabul edilebilir. Çalışanların sosyal sermayesinin desteklenmesi için eğitim imkânlarının arttırılması, deneyimlerini arttıracak

programlar hazırlanması faydalı olabilir. Özellikle girişimciliğe yönelik eğitimler, çalışanların hem sosyal sermayelerini hem de girişimcilik eğilimlerini doğrudan olumlu yönde etkileyebilir.

Bunların yanında, çalışanların çalışma şartlarının sosyal imkânları destekleyecek şekilde düzenlenmesi veya iyileştirilmesi, çalışanların sosyal sermayelerini olumlu yönde etkileyebilir. Sosyalleşme imkânı bulmaları, çalışanlar için sosyal sermayelerini geliştirebilecek fırsatlar sunabilir.

6. SINIRLILIKLAR VE GELECEK ÇALIŞMALAR

Bu çalışmada Türkiye'deki çeşitli sağlık kurumlarında çalışan 426 kişiden veri toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilecek bulgu ve sonuçlar bu çalışanların görüşleri, paylaştıkları ve paylaşmaya istekli oldukları bilgiler ile sınırlıdır. Araştırmadan elde edilecek bulgu ve sonuçlar, kullanılan veri toplama araçlarından sağlanabilecek verilerle sınırlıdır. Ayrıca araştırmadan elde edilecek bulgu ve sonuçlar, anketlerin uygulandığı zaman aralığında elde edilebilen veriler kullanılarak yorumlanmaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda;

- Sağlık kurumu çalışanlarının, girişimcilik eğilimini engelleyen faktörlerin araştırılması,
- Sağlık kurumu çalışanlarının sosyal sermayelerini arttıran faktörlerin incelenmesi,
- Sağlık kurumu çalışanlarının sahip olduğu diğer bireysel sermaye türlerinin girişimcilik eğilimlerine etkisinin incelenmesi,
- Sağlık kurumu çalışanlarının, çalışma şartlarının girişimcilik eğilimlerine etkisinin incelenmesi,
- İlgili mevzuatın sağlık girişimciliği eğilimine ve fırsatlarına etkisinin incelenmesi,
- Sağlık kurumu çalışanlarının öğretim hayatı süresince aldığı eğitimin girişimcilik eğilimine etkisinin incelenmesi, sağlık sektöründeki girişimciliğe fayda sağlayabilecek bulgu, sonuç ve öneriler geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Akyürek, M. İ. (2021). Sosyal Sermaye Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(2), 805-819.

Altunışık, R., Çoşkun R., Bayraktaroğlu S. & Yıldırım E. (2010). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı. 6. Basım. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Ardahan, F. (2014). Bireylerin Sosyal Sermaye Profili: Antalya Örneği, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Antalya.

Atik, S. (2002) Kültürün Girişimciliğe Etkileri. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, (3),38-51.

Bastié, F., Cieply, S. & Cussy, P. (2013). The Entrepreneur's Mode of Entry: The Effect of Social and Financial Capital. Small Business Economics, 40, 865-877. https://doi.org/10.1007/s11187-011-9391-y

Bird, B. (1988), "Implementing entrepreneurial ideas: the case for intention", Academy of Management Review , Vol. 13 No. 3, pp. 442-453.

Bornmann, L., & Mutz, R. (2015). Growth Rates of Modern Science: A Bibliometric Analysis Based on the Number of Publications and Cited References. Journal of the Association for Information Science and Technology, 66(11), 2215-2222.

Boz, D., Duran, C. & Uğurlu, A. (2020). Girişimcilik Eğiliminin İş Performansına Etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 15 (1), 11-23. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/girkal/issue/56284/641137

Bozkurt, Ö. (2007). Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi, ResearchGate.

Bozkurt, Ö. & Erdurur, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8:2,57-78.

Büyüköztürk, Ş. (2015). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, 21. Baskı, Ankara: Pegem Yayınları.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology, 94, S95-S120. https://doi.org/10.1086/228943

Coleman, S., (2007) The Role of Human and Financial Capital in the Profitability and Growth of Women-Owned Small Firms, Journal of Small Business Management, 45:3, 303-319. https://doi.org/10.1111/j.1540-627X.2007.00214.x

Gaag, M. & Webber, M. (2008). Measurement of İndividual Social Capital. In Social Capital and Health (pp. 29-49). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-0-387-71311-3_2

Göksel A., Ulucan S. (2019). Girişimcilik Eğilimini Etkileyen Faktörlere İlişkin Çok Boyutlu Bir Analiz: Orta Öğretimde Bir Araştırma, Savunma Bilimleri Dergisi, Mayıs/May 2019, Cilt/Volume 18, Sayı/Issue 1.

Kavşur, Z. (2015). Sağlık Yönetimi Lisans Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47.

Küçük, O. (2016). Girişimci Sağlığı, Girişimcilik Düzeyi, Girişimcilik Eğilimi ve Girişimci Sosyal Çevre Destek Düzeyi İlişkisi: TR90'da Bir Küçük Sanayi Sitesi Uygulaması.

Lin, N. (1999). Social Networks and Status Attainment. Annual review of sociology, 25(1), 467-487. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.25.1.467

Liñán, F., & Chen, Y. W. (2009). Development and cross–cultural application of a specific instrument to measure entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship theory and practice*, 33(3), 593-617.

Nahapiet, J. & Ghoshal, S. (1998). Social Capital, İntellectual Capital, and the Organizational Advantage. *Academy of management review*, 23(2), 242-266 https://doi.org/10.5465/amr.1998.533225

Özbezek, B. D., Paksoy, H. M. & Kord Arabo, S. (2022). Sosyal Sermayenin Yenilikçi Davranışa Etkisinde Girişimcilik Eğiliminin Aracılık Rolü: Gaziantep'teki Suriyeli Girişimciler Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (47) , 211-227. https://doi.org/10.52642/susbed.1022954

Öztopçu A. (2020). Girişimci Davranışında Sosyal Sermaye Etkisi, Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi 2020, 4(2): 85-104. https://doi.org/10.29226/TR1001.2020.187

Safran, B., & Ozdemırcı, A. (2020). The Dark or Bright Side of Entrepreneurs' Social Capital: Effects on Creativity and Innovation. Macrothink Institute, *Business Management and Strategy*, 11(1). Erişim Adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3548680

Santarelli, E. & Tran, H.T. (2013). The interplay of human and social capital in shaping entrepreneurial performance: the case of Vietnam. Small Business Economics 40, 435–458. https://doi.org/10.1007/s11187-012-9427-y

Saygın, M. (2016). Kültürel Sermaye, Beşerî Sermaye ve Sosyal Sermayenin Girişimci Kişilik Özelliklerine Etkisi: İç Anadolu Bölgesi Genç Girişimciler Kurulu örneği.

Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. Academy of management review, 25(1), 217-226.

Stringfellow, L. & Shaw, E. (2009). Conceptualising Entrepreneurial Capital for a Study of Performance in Small Professional Service Firms", International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, Vol. 15 No. 2, pp. 137-161. https://doi.org/10.1108/13552550910944557

Şeşen, H., & Basım, H. N. (2012). Demografik Faktörler ve Kişiliğin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Spor Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Ege Akademik Bakış, 12, 21-28.

Turgut, E., & Beğenirbaş, M. (2013). Çalışanların Yenilikçi Davranışları Üzerinde Sosyal Sermaye ve Yenilikçi İklimin Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 23(2), 101-124.

Uçar E. (2015). Sosyal Sermaye Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, IHEAD, e-ISSN 2528-9632, 2016, 1(1), 19-40.

Uzun, N. (2021). Seyahat Acentesi Çalışanlarında Sosyal Sermaye Algısı ile Bireysel Girişimcilik Eğilimi İlişkisi: İstanbul Örneği, Yüksek Lisans Tezi.

Analizgazetesi, (2023, Nisan 24). Ekonominin yeni motoru sağlık turizmi. Erişim adresi: https://www.analizgazetesi.com.tr/haber/ekonominin-yeni-motoru-saglik-turizmi-1134/ Erişim tarihi: 19.10.2023

Perspectives of Individuals on Swimming as A Recreational Activity

Bireylerin Rekreasyonel Faaliyet Olan Yüzme Sporuna Bakış Açıları

Instructor Ast.Ümmühan GÜLNAR
Selçuk University
ugulnar@selcuk.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-7886-5296

Assoc.Prof.Dr.Sefa USTA
Karamanoğlu Mehmetbey University
sefausta@kmu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-3846-7987

ABSTRACT

This study shows that swimming is a part of daily lifestyle and recreational activity for people, as both a balanced diet and regular exercise promote well-being and longevity, which includes making healthy lifestyle choices to support mental, physical and emotional health, maintaining healthy living and quality of life. It aims to review all data confirming that it is part of the The first of the basic elements of a healthy life is taking the main nutrients and vitamins that the body needs, consuming a balanced diet, and the second is regular exercise that will exercise all muscles. Swimming is the most effective form of exercise because it affects and develops the entire body. In addition, it is the most suitable sport for all age groups as it combines positive effects on the mind and body and has a low risk of injury. The aim of this article is to examine the effects of swimming, a recreational activity, on physical condition and quality of life parameters in individuals. She specifically refers to the recording of healing outcomes as studies have shown that swimming can aid in prevention and treatment. Swimming plays an important role in preventing chronic diseases, improving quality of life and maintaining a healthy life. The results of all studies have shown that swimming, as an excellent natural recreational activity, has numerous positive effects on the body of individuals, not only limited to physical characteristics, but also mental. Researchers agree that there are excellent opportunities to develop this discipline for individuals through systematic research and partnerships with programs in the field of recreational swimming.

Key Words: Swimming, Recreation, Positive Effects.

ÖZET

Bu çalışma, sağlıklı yaşamı, yaşam kalitesini koruyabilmeyi, zihinsel, fiziksel ve duygusal sağlığı desteklemek amacıyla sağlıklı yaşam tarzı seçimleri yapmayı içeren, hem dengeli beslenme hem de düzenli egzersiz yapmanın refahı ve uzun ömürlülüğü teşvik etmesi bakımından yüzmenin insanlar için günlük yaşam tarzı ve rekreasyonel aktivitenin bir parçası olduğunu doğrulayan tüm verilerin

gözden geçirilmesini amaçlamaktadır. Sağlıklı yaşamın temel unsurlarından ilki vücudun ihtiyaç duyduğu ana besinlerin ve vitaminlerin alınması, dengeli bir diyetin tüketilmesi, ikincisi ise tüm kasları çalıştıracak düzenli egzersizin yapılmasıdır. Tüm vücudu etkileyip geliştirmesi nedeniyle en etkili egzersiz şekli yüzmedir. Ayrıca zihin ve vücut üzerindeki olumlu etkileri birleştirmesi ve sakatlanma riski düşük olması nedeniyle her yaş grubu için en uygun spordur. Bu makalenin amacı, rekreasyonel faaliyet olan yüzmenin bireylerde fiziksel durum ve yaşam kalitesi parametreleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmalar yüzmenin önleme ve tedavide yardımcı olabileceğini gösterdiği için özellikle iyileşme sağlayan sonuçların kaydedilmesine atıfta bulunmaktadır. Yüzme sporu kronik hastalıkların önlenmesinde, yaşam kalitesinin artırılmasında, sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Tüm araştırmaların sonuçları, mükemmel bir doğal rekreasyonel aktivite olarak yüzmenin, bireylerin vücudu üzerinde, yalnızca fiziksel özelliklerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda zihinsel olarak da çok sayıda olumlu etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Araştırmacılar, rekreasyonel yüzme alanındaki programlarla ortaklıklar ve sistematik araştırmalar yoluyla bu disiplinin bireyler için geliştirilmesi, mükemmel fırsatlar olduğu konusunda fikir birliği içerisindedirler.

Anahtar Kelimeler: Yüzme, Rekreasyon, Olumlu Etkiler.

GİRİŞ

Yüzme sporunun tarihine bakıldığında, gezegende ilk canlılarının okyanuslara ayak basmadan önce ortaya çıkmasıyla bizzat ilişkilidir. Ayrıca her insanın yaşamının ilk dokuz ayını kişiye özel, ayrıcalıklı bir su içerisinde geçirdiği bilinmektedir. Bu sebeple insanın suya olan yatkınlığı fiziksel ve duygusaldır. Yüzme ile ilgili geçmişe dayanan arkeolojik bulgular ve pek çok veri incelendiğinde yüzme sporunun çocukların temel eğitiminin ve askeri eğitimlerinin ana parçası olduğu bilinmektedir (Ölmez ve diğerleri, 2017). Tarihe bakıldığında Antik Yunan'da ve Roma'da ısıtmalı havuzlar bulunmaktaydı ve 17.yüzyılda Japonya'da okullarda yüzme zorunlu bir ders olarak okutulmaktaydı (Nualnim ve diğerleri, 2012). Pasifik Adalarında yaşayan çocukların yürümeyi öğrenmeden önce yüzmeyi öğrendikleri, Mısırlılar ve Asurluların da eğlence ve fitness nedenleriyle yüzmeye düşkün oldukları bilinmektedir (Fletcher ve diğerleri, 1996). Yüzme sporu Orta Çağ'da bireyler için faydalı bir beceri olarak uygulanmaktaydı daha sonra bu spor sağlıklı bir egzersiz olduğu için rekreasyonel aktivite olarak düşünülmeye başlandı ve 17. Yüzyılda herkes için bir spor olarak görülerek yaygınlaşmaya başladı (Gupta ve Sawane 2012). Fiziksel aktivitenin insan sağlığına yararlı olduğu inancı güçlendirilerek yüzme sporu yaygın bir hale getirildi (Chase, Sui ve Blair, 2008a). Dolayısıyla insanlar, daha önce toplum tarafından fiziksel hareketsizliğin empoze edilmesine karşın bu durumu değiştirmeye teşvik edildi (Özdemir, Dedemli, 2023). Egzersizin insanlar için fiziksel ve ruhsal sağlığa faydası oldukça fazla olmaması sebebiyle yaşam kalitesini artırmaya yardımcı olmaktadır (Saavedra ve diğerleri, 2007, Cox ve diğerleri, 2010, Colado ve diğerleri, 2009) (Atlı & Kulunkoğlu, 2021).

Rekreasyonel aktivite olan yüzme, çoğunlukla yaz aylarında yapılan her yaş için uygun olan bir spordur (Akıncı, 2011). Yüzme sporunu yaparken kaslarda ve eklemlerde stres oluşmaz aksine suya dayanıklılık sayesinde kardiyovasküler dayanıklılık gelişir ve kaslarda kuvvet artışı sağlanmaktadır (Ramazanoğlu ve diğerleri, 2004). Yüzme sporu üç temel unsuru birleştirmesi bakımından insan hayatı için önemli pek çok avantaja sahiptir: acil durumlarda hayat kurtarma, fiziksel uygunluğun geliştirilmesi ve eğlence gibi (Hadwen, Arth-ington, . 2003). Bireylerin yaşamları esnasında çoklu rolleri ve günlük yaşamın karmaşası, kronik yorgunluğa, zihinsel

anksiyeteye, fiziksel bükülmelere, kalp solunum yetmezliğine ve zihinsel bozukluklara neden olmakta bunlardan kurtulmak için güçlü bir kaçış ihtiyacı hissedilmekte bununla birlikte kinetik rekreasyon için yüzme sporu yapılmaktadır (Berger : 1983). Alan yazında ki pek çok araştırmaya göre çocukluktan üçüncü yaşa kadar düzenli fiziksel aktiviteye katılan tüm yaş gruplarında ki bireylerin zihinsel, psikolojik ve fiziksel açıdan daha iyi durumda olduğunu kanıtlanmıştır (Odabaş, 2003). Düzenli olarak yapılan fiziksel aktivitenin kardiyopulmoner dayanıklılık, güç artışı ve vücut imajının iyileştirilmesi gibi çok sayıda faydası bulunmaktadır (Akalın, 2008). Ayrıca düzenli egzersizin bir yaşam biçimi olması durumunda daha yüksek düzeyde kendine güven ve özsaygı artarken kaygı ve stresi düzeyi de azalmaktadır (Iso-Ahola, 1980). Buradan yola çıkarak düzenli egzersize başlamanın yaşı yoktur ve hiçbir zaman geç değildir sonucunu elde edilebilir (Bostan, Can 2023).

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan yöntem, ulusal ve uluslararası literatürün taranması ve gözden geçirilmesidir. Bu araştırmada kullanılan çalışmaların güvenilirliği ve geçerliliği, ilgili bilimsel konferanslara değerlendirme komiteleri ile hakemli dergilere katılım ile kanıtlanmaktadır. Çalışmanın sınırları; tüm popülasyonu temsil etmemektedir. Bireyleri hedef alan rekreasyonel yüzmenin genel modelini vurgulamaya çalışmaktadır.

Rekreasyonel faaliyet olan yüzmenin bireylerde fiziksel faydaları, fiziksel kondisyon, kalp-solunum ve kalp-akciğer sisteminin iyileştirilmesi ve vücut kaslarının dayanıklı olmasını sağlamaktadır (Çimen, 2017). Vücut ağırlığının ve kalp hastalığı riskinin azalması, psikolojik faktörlerin ve kadınlarda menopozun olumsuz semptomlarının azaltılması, selülitin iyileştirilmesi, dolaşımın iyileştirilmesi, kadınların büyüyen rahim ve meme kanseri rahatsızlıklarından daha az etkilenmesi gibi pek çok yararı bulunmaktadır (Güney, 2021). Kardiyovasküler olarak Aerobik yüzme egzersizi kan dolaşımını iyileştirmekte ve koroner hastalığı önlemektedir aynı zamanda akciğerlerden tüm vücut hücrelerine oksijen transfer sistemini de güçlendirmektedir. (Mohr ve diğerleri, 2014, Nagle ve diğerleri, 2013). Kas-İskelet Sisteminde ise yüzme eforu sırasında tüm ana grup kasları kullanılmaktadır. Vücudun alt uzuvlarına göre ileri hareketi sağlamak için esas olarak kollar ve vücudun üst kısmı daha fazla çalışmaktadır. Yapılan araştırmalar, su derinliğinde yapılan, insan belini aşmayan egzersizlerin eklem basıncını %50'ye kadar azalttığını, insanın göğsüne kadar olan derinlikteki egzersizlerin ise %75'e kadar azalttığını göstermiştir (Batuhan ve Aydın, 2020). Bu nedenle yüzme, yaralanma ve kazalardan sonra sıklıkla doğal bir rehabilitasyon egzersizi olarak kullanılırken, kullanılan yüzme tekniğine bağlı olarak özellikle omuz ve kalça eklemlerinde eklem esnekliğinin korunmasına da katkı sağlamaktadır (Durhan, Akgül, Karaküçük, 2017). Ayrıca yüzmenin tüm vücut kasları için zorlu bir egzersiz olması, su egzersizini kara egzersizinden çok daha etkili kılmaktadır. Suyun her yöne karşı direnci sayesinde kas güçlenmesi meydana gelmekte ve bu da çeşitli egzersizlerin yapıldığı hıza bağlı olarak kasların çalıştırılmasına yardımcı olmaktadır. Suda yapılan egzersiz vücuda karada yapılan egzersize göre %12 ila %14 daha fazla direnç kazandırmakta ve bu da daha fazla kalori tüketimine neden olmaktadır. Üstelik suya dayanıklılık, kasları spor yaralanmalarıyla yüksek oranda bağlantılı olan sarsıntılı vücut hareketlerinden korumaktadır (Pons-Villanueva ve diğerleri, 2010). Önemli ölçüde esnekliği artırabilen yüzme sayesinde hareketin düzgünlüğü, vücut kaslarının hacimli hale gelmesi yerine uzamasına ve gerilmesine yardımcı olarak kasların tonlu, sağlıklı ve güçlü görünmesini sağlamaktadır. Böyle bir program, vücut esnekliğinin genel gelişimine dayanmakta ve eklemlerin nihai limitini arttırmak amacıyla kademeli olarak belirli eklemlere doğru genişletilmektedir (Valkeinen ve ark., 2004). Egzersiz hiçbir zaman belirli eklemlerde kas ağrısı yaratmamakta; tam

tersine stresi azaltarak yaralanma riskini azaltmaktadır. Obezite ile ilgili olarak suda egzersiz yapmanın obez kişiler için birçok avantajı bulunmaktadır (Jones ve ark., 2009). Enerji harcamalarının artmasına, kilo kontrolünün kolaylaşmasına ve kaldırma kuvveti nedeniyle eklem ve kaslara binen aşırı yükün azalmasına katkı sağlamaktadır. Böylece enerji harcaması artarken, kas kütlesi korunmakta ve yağ dokusu azalmaktadır (Gökhan ve diğerleri, 2011). Yüzme ayrıca kan basıncının düşürülmesine (4,7 mmHg kadar), dokuların insüline duyarlılığının artmasına ve kan şekeri kontrolünün iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır (Cox ve ark., 2010). Yukarıda belirtilen nedenler obez kişilerde morbidite ve mortalitenin azalmasına neden olmaktadır (Gappmaier ve ark., 2006,

Yüzmenin Zihinsel Faydaları Ve Yüzmenin Ruh Sağlığına Etkileri

Epidemiyolojik araştırmaların ve özel analizlerin bulguları, düzenli egzersiz yapan bireylerin, hareketsiz yaşayanlara göre depresyona daha az yatkın olduklarını ve kaygı düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Wade 1985). Aktif bir davranış sergileyen kişilerde egzersiz yapmak daha iyi bir vücut imajına, benlik saygısına ve benlik algısına, başarı hissine, üstünlüğe ve kendini gerçekleştirmeye katkıda bulunmaktadır (Micheviç 1982). Bunun nedeni sempatik sistem aktivasyonundan kaynaklanan varyasyonların yanı sıra çeşitli fizyolojik değişikliklerdir (Crews & Landers, 1987). Fiziksel egzersiz yoluyla kaygının azaltılması, egzersizin yoğunluğuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Gök, 2022). Farklı çalışmaların sonuçları, aerobik egzersizin su korkusunu ortadan kaldırması nedeniyle kaygının azalmasına daha fazla katkıda bulunduğunu, suya olan güveni artırdığını ve grup halinde egzersiz yaparken sosyalleşmeye yardımcı olduğunu göstermiştir. Berger ve Owen (1983), yüzme derslerine katılan kişilerin duygularının olumlu anlamda önemli ölçüde arttığını gözlemlemiştir. Genel olarak araştırmacıların önerdiği egzersiz türleri önce yürümek, sonra yüzmek şeklinde olmaktadır. Aerobik yüzme sırasında beyinde üretilen endojen opioidlerin üç ana grubundan biri olan ve en güçlü analjezik etkiye sahip olan beta-endorfinin en iyi bilineni olan endorfinlerin salındığı bilinmektedir. Suda aerobik veya karada düzenli egzersiz gibi grup egzersizleri insanların sosyalleşmesine yardımcı olmakta hikayelerin paylaşılması, karşılıklı meydan okuma, zor bir egzersizi paylaşma hissi, eğitimi ödüllendirici gibi deneyimleri tecrübe etmeyi sağlamaktadır (Lee ve Oh, 2013).

Yaşam Kalitesi Ölçüm Araçları

Yaşam kalitesini tanımlamaya yönelik ilk girişimler 1970'li yıllarda başlamıştır. O zamandan bu yana, yaşam kalitesini ölçmek için çeşitli yöntemler oluşturmak için sürekli çaba sarf edilmektedir. Oluşturulan araçlar kategorilere ayrılmıştır (Amarantos, Martinez ve Dwyer, 2001):

• Genel araçlar, farklı sosyo-ekonomik grupların yanı sıra genel nüfusun yaşam kalitesini ve sağlık düzeyini ölçmek için oluşturulmuştur. Ekonomik ve kültürel gruplar ise çeşitli durumlarda kullanılabilir.

• Hastalığa özgü araçlarda belirli hastalıklara ve belirli hastalık kategorilerine sahip bir popülasyondaki yaşam kalitesinin ölçülmesiyle ilgilidir. Belirli durumlarda kullanılırlar ve yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda belirli hastalıkların neden olduğu zihinsel sağlık sorunlarına da odaklanırlar (Uzun, Bekiroğlu, Torunoğlu, 2014).

Katılım Güdüleri – Erkekler Ve Kadınlar Arasındaki Güdü Farklılıkları

Erkeklerin ve kadınların farklı sporları seçme güdülerini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Biener'e (1980) göre kadınların erkeklere göre spor yapma motivasyonları daha

fazladır (Karakaş, Kolayiş, Eskiler, 2015). Erkeklerin motivasyonlarını dış faktörler etkilenirken, kadınların motivasyonunu iç faktörler etkiler (Biener, 1980, Meyer, 1992). Meyer'e göre kadınlar için motivasyon ölçeğinde sağlık bir numaralı faktördür. Öte yandan Heuwinkel (1990), göre sağlıklı yaşama değer verme konusunda kadınlar %85 daha etkenken bu oran erkeklerde sadece %55 olmuştur bu konuda önemli bir fark vardır. Opaschowski'ye (1987) göre beden imajı kadınlarda %26, erkeklerde ise %6 daha önemlidir. Kadınların zihninde sağlık ve kondisyon, stresi azaltma, arkadaşlık, iyi performans ve görünüm gibi güdülerin baskın olduğu görünmektedir (Gökhan & Kürkçü, 2011). Bir başka çalışma da aynı sonuca varılmaktadır; Kadınlar erkeklerle karşılaştırıldığında egzersizin dışarıdaki işler ile ev işleri arasında denge sağlamak yolu ile yapılmaktadır (Cox ve ark., 2008). Bu oran kadınların yüzdesi 78 erkeklerin ise yüzde 70'ini oluşturmaktadır (Meyer,1992). Son olarak, Emnid'in çalışmasına göre, ilk sırada "sağlık" güdüsü bulunmakta, iyi fiziksel durum ve görünüm ikinci sırada, kaygı kontrolü üçüncü sırada yer almaktadır.

Hamilelik Sırasında Yüzme

Birçok egzersiz türü genellikle çok zorlayıcı ve yorucu olarak kabul edilir ve bu nedenle hamilelik sırasında önerilmez, ancak yüzme, diğer birçok sporla karşılaştırıldığında benzersiz bir profile sahiptir. Yüzme, suyun vücut ağırlığını kısmen desteklemesi ve omurga ve uzuvlar üzerindeki yükü azaltması nedeniyle güvenli bir egzersiz olanağı sunmaktadır. Düşük etkili bir egzersiz olarak kasların güçlenmesine yardımcı olurken, kardiyovasküler sistemin fonksiyonunu iyileştirir ve bebeğe oksijen dağıtımını daha kolay ve etkili hale getirmektedir (Turgut ve ark. 2014). Ayrıca yüzme hamilelik sırasındaki stres düzeyini azaltmakta ve kadınların daha iyi uyumasına yardımcı olmaktadır (Juhl, ve diğerleri, 2010). Buna ilaveten kadınların sigara içme, alkol alımının artması, işyerinde aşırı stres gibi sağlıksız alışkanlıkları azaltmasına da yardımcı olabilir. (Clapp & Little, 1995, Sibley ve diğerleri, 1981, Katz, 1996) ABD Kuzey Carolina Üniversitesi Epidemiyoloji Bölümü tarafından 9953 hamile kadın üzerinde yapılan bir araştırmada, kadınların %12'sinin egzersiz aracı olarak yüzmeyi seçtiği bulunmuştur (Zhang, Savitz, 1996). Benzer bir araştırmada kaydedilen en popüler aktiviteler yürüyüş, aerobik ve yüzmedir (Hartmann ve Bung, 1999).

Hamile kadınlar için fiziksel egzersizin temel avantajları arasında yer alan yüzmenin hamilelik sırasında kadınlarda sıklıkla oluşan sırt ağrılarının rahatlatılması noktasında oldukça yardımcı olduğu bilinmektedir. Alt batında ağrı, kabızlık ve şişkinliğin azalması, diyabetin önlenmesi veya tedavisi, artan enerji seviyeleri, iyileştirilmiş ruh hali (gebeliğin sonucuna ilişkin endişe ve stresin azaltılması), duruşun iyileştirilmesi (sırt ağrılarının azaltılması), stimüle etmektedir. Kas tonunu, gücü, dayanıklılığı ve kas elastikiyeti, uyku kalitesini artırırken, kardiyovasküler stresi azaltmakta, hamile kadınların sağlıklı ve iyi gelişmiş bebekler doğurmasına yardımcı olmaktadır ve son olarak doğum sonrası doğal rutin yaşama uyum sağlamayı da geliştirmektedir (Clapp & Little, 1995, Sibley ve ark., 1981). Yüzme kuvveti nedeniyle yüzme hamilelik sırasında ideal bir egzersizdir (Çevik ve diğerleri, 2019). İlave ağırlık su ile desteklenir ve hem kadın hem de bebek için egzersizi daha kolay ve güvenli hale getirmekte ve hem anne hem bebek için ikisinin de yaralanma riskini azaltmaktadır. (Hartmann ve Bung, 2005).

Gerekli Önlemler

Yüzme güvenli ve etkili bir egzersiz türü olmasına rağmen her zaman göz önünde bulundurulması gereken bazı önlemleri almak gerekmektedir. Örneğin: tüm egzersiz antrenman programları her birey için uygun değildir ancak kişinin fiziksel uygunluk düzeyine göre, durumuna göre "şahısa özel" seanslar dikkate alınmalıdır (Şenol & Gülmez, 2017). Suda uygulanabilir egzersiz

programlarının planlanması önemlidir. Ayrıca düzenli kilo kontrolü ve arteriyel basınç kontrolünün yanı sıra programın hedefleri ve sonuçları hakkında teşvik ve tartışma da yapılmalıdır (Katz, 1996, Juhl ve diğerleri, 2010).

Tartışma - Sonuç

Bu çalışmanın ana bulguları, sudaki düzenli ve programlı aktivite, egzersiz yapan bireylerin vücudundaki tüm sistemlere olumlu yansıması olarak tanımlanabilir (Fletcher ve ark., 1996). Yüzme fonksiyonunun niteliksel ve niceliksel artışına, verimliliğin artmasına ve operasyonel sistemlerin iyileşmesine neden olmaktadır (Zinman ve diğerleri, 1986, Pher-wani ve diğerleri, 1988, Courteix ve diğerleri, 1997). Yüzme tüm vücudu, kalbi, akciğerleri ve kasları çalıştırmakta, eklemler ve bağlar üzerinde en az olumsuz etkiyi yaratabilmektedir (Ro-driguez, 2000). Bu nedenle bir sporcu sadece yüzerek sağlıklı bir vücuda sahip olabilir. Suyun fiziksel özelliklerinden (yüzme kuvveti, hidrostatik basınç, direnç ve sıcaklık) dolayı, karadaki egzersizle karşılaştırıldığında bile güvenli ve etkili bir egzersiz aktivitesi olanakları bulunmaktadır (Potdevin, Normani & Pelayo, 2013). Yüzme rekreasyonel faaliyeti her yaş birey için uygundur (Güven, 2007). Havuzun içinde vücut ağırlığı suyun kaldırma kuvveti ile dengelenmektedir (Ertaş ve diğerleri, 2014). Ayrıca hidrostatik basınç kan dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Kan dolaşımı rahat olan bireylerde su bazlı egzersizler, egzersiz programı kişiye göre ayarlanabildiği için fiziksel engelli bireylere de tavsiye edilmektedir (Costil, Maglisco & Richarson, 1992). Ayrıca bu aktivite vücuttaki hemen hemen her kası çalıştırmakta, kan dolaşımının iyileştirilmesi, kan damarlarındaki küçük kolesterol katmanlarının veya diğer toksinlerin uzaklaştırılmasına ve kardiyovasküler fonksiyonun iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca yüzme sporunu gerçekleştirirken birey çok fazla efor sarf etmekte, kulaç başına çok miktarda kalori gerektirmektedir. Bu, kalple ilgili hastalıkların ve yüksek kan basıncının başlıca nedeni olan kolesterolden alınan kalorileri içermektedir (Deligiannis., Bakirtzi, Zaxopou-lou & Giatsis, 1989). Eğlenceli bir rekreasyonel faaliyet olan yüzme sporu tamamen keyif almak için yapılmakla birlikte sağlık amaçlı bir aktivite olarak da bireyler için birçok avantajı bulunmaktadır. Sadece fiziksel olarak değil zihinsel olarak da yararı bulunan yüzme egzersizi bir yaşam tarzı haline geldiğinde yaşlılık belirtilerinin ortaya çıkmasını engeller ve pozitif psikolojik potansiyeli harekete geçirerek yaşam kalitesini artırmaktadır. Pek çok çalışma, fiziksel bir aktivite olarak su bazlı egzersizin, kişinin yalnızca kişiliğinin oluşmasına ve gelişmesine değil, aynı zamanda fiziksel ve psikolojik sağlık üzerindeki genel etkisi yoluyla kişinin kendisine yönelik algısını ve takdirini artırmasına da katkıda bulunabileceğini doğrulamaktadır (Whitehead & Corbin, 1997).

Katılım motivasyonlarına ilişkin incelemelerin ortaya koyduğu gibi, bireyler içsel teşviklerle ve özellikle de fiziksel ve zihinsel sağlıklarını iyileştirme amacıyla motive edilmekte, bu da daha iyi bir zindelik ve günlük sorumluluklarla daha iyi başa çıkma ile sonuçlanmaktadır (Karadağ, 2013). Diğer faktörler de örneğin kişisel imajın iyileştirilmesi ve stresin azaltılması olabilmektedir. Sonuç olarak, rekreasyonel yüzme programları yoluyla sosyalleşme, daha iyi zihinsel sağlığa katkıda bulunmaktadır (Meyer, 1992). Dışsal nedenler ise boş zaman, sosyo-ekonomik yaşam tarzı, mevcut rekreasyon programları ve spor tesislerinin kalitesi olabilmektedir. Son olarak bireyler için bedensel yorgunluk, kişisel hedeflere ulaşma, kişisel tatmin ve zevk, rekreasyonel yüzmeye katılmanın önemli nedenleri arasında yer almaktadır (Atasoy, 2018). Bu aktivite, spor sevgisi, doğru zaman yönetimi, öz disiplin, yaşam hedefleri koymayı öğrenme gibi yaşam becerilerinin geliştirilmesine ve spor katılımı yoluyla öz geçerlilik duygusunun geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Hadi, Denktaş, 2023). Genel olarak araştırmacılar, kadınların hayatındaki en önemli dönemlerden biri olan hamilelik döneminde de düzenli spor yapması gerektiğini

vurgulamaktadırlar. Tüm bilim adamları hamilelik sırasında egzersizin yararlı etkisi konusunda hemfikir olduğundan, anne adayının günlük rutinine hareket ve fiziksel egzersizi dahil etmesi kişisel tercih olmasına karşın uzmanlar tarafından sıklıkla önerilmektedir. Bir kadının bu dokuz ayı mümkün olduğunca normal ve sorunsuz bir şekilde geçirmesi son derece önemlidir. Yüzme gibi düzenli aerobik egzersizler, fiziksel kondisyonda ve spesifik aerobik kapasitede önemli iyileşmeler sağlamakta, bu arada sağlıklı vücut ağırlığının korunmasına da katkıda bulunmaktadır. Ayrıca suda doğumun özellikle güvenli ve doğal bir yöntem olduğu öne sürülmekte ve ülkemizde de birçok doğum kliniğinde uygulanmaktadır. Yüzme, genişleyen karnın neden olduğu artan sırt gerginliğini gidermeye yardımcı olmaktadır. Hamilelik sırasında omurganın şekli ve omuzların öne doğru yuvarlanması ve postürün pelvis hizasının dışına çıkmasına neden olmaktadır. Yüzme kasları nazikçe güçlendirebilmekte ve bu eğilimi dengeleyebilmektedir. Su sporlarından olan yüzme eklemleri ve bağları destekler, yaralanma gibi olumsuz sonuçlar doğurabilen aktiviteler arasında yer almaz, ayrıca su arteriyel basıncı düşürmekte ve hamilelik diyabetini önlemektedir (Lewis ve diğerleri, 2008). Valgesoo ve Linkberg (1997) araştırmasında 149 sağlıklı hamile kadın üç egzersiz grubuna ayrılmış ve birinci gruba 4 aylık yoga egzersiz programı uygulanmış, ikinci gruba enerji egzersizleri, üçüncü gruba ise yüzme (antrenman başına 20 dakika, maksimum kalp atış hızının %62'sine kadar yoğunluk olacak şekilde) sporu uygulanmıştır. Her üç grup da bulunan hamile kadınlar normal, komplikasyonsuz doğum yapmış, 2. ve 3. grup daha iyi fiziksel kondisyona sahip olmuş, bu da kadınların 1. gruba göre daha az yani 2 kg daha az kilo almasına ve buna bağlı olarak bebeklerin biraz daha hafif yani 200 gr daha az kilo doğmasına neden olmuştur.

Öneriler

Bu çalışma kapsamında spor salonlarında rekreasyon ve egzersiz imkânı, spor tesisleri ve verimli personel istihdamı gerekliliği ile ilgili bilgi vermesi, spor rekreasyonunun niteliksel olarak geliştirilmesi yönünde önemli adımları oluşturmaktadır. Rekreasyon ve sağlığın korunmasından başlayarak, bütün bireyler başta olmak üzere, fetüsün annesinin nemli ortamında büyüdüğü hamilelik aşamalarında, kadınların özellikle yüzme başta olmak üzere sporla ilgilenmesine ilişkin daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir. Mull, Bayless, Ross ve Jamieson'a (1997) göre hem açık rekreasyon alanları hem de kapalı rekreasyon alanlarında çok çeşitli aktiviteler yapılmaktadır, bu aktivitelere ilaveten bir rekreasyonel faaliyet olan yüzme sporu da bireyler için sağlıklı yaşamda sıklıkla kullanılan bir spor türü olarak uygulanmalıdır. Bireyler eğlence ve sağlık için kamu ve özel kuruluşların düzenlediği yüzme spor programlarına katılım sağlayarak herkes için spor gibi genel sloganlarla yola çıkarak varlıklarını gösterebilme imkanı bulabilirler. Ayrıca üniversite, kulüp ve ticari kuruluşlar gibi kuruluşların turnuvalara katılımları da dikkate alınmalıdır: Katılımcıların yeteneklerine göre grupların oluşturulması, başlangıç hedefine ulaşıldığında programın iyileştirilmesi, spor tesislerinin uygunluğu gibi pek çok faktörde bireyleri spora yöneltmekte özellikle hareketsiz yaşamın aksine sağlıklı yaşamda önemli yer tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Atlı, A., & Kulunkoğlu, B. (2021). Yüzme sporunda çıkış aşaması: Biyomekaniksel yaklaşım. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *4*(1), 51-60.

Akalın, T. C. (2008). *Düzenli yüzme egzersizlerinin, okul çağındaki çocukların vücut kompozisyonu ve antropometrik özellikleri üzerine etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi).

Akıncı, M. (2011). *Kocaeli ili yüzme kulüplerindeki sporcuların rekreasyon faaliyetlerinin incelenmesi* (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

Amarantos, E., Martinez, A., & Dwyer J. (2001). Nutrition and quality of life in older adults. Journal of Gerontology and Biological Science and Medicine Science. 56(2), 54-64.

American Journal of Cardiology.109 (7), 1005-1010.

Atasoy, H. (2018). *Yüzme antrenmanlarının; 8-10 yaş performans grubu yüzücülerinin serbest stil dereceleri ile bazı antropometrik ve motorik özellikler üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Berger, B.G., & Owen, D.R. (1983). Mood alteration with swimming-swimmers really do «feel better». Psychosomatic Medicine. 45(5), 425-33.

Biener, K. (1980). Repraesentativ studie ueber das Sportverhalten und das Sportinteresse berusfstaetiger Frauen. In:Jugend und Sport.

Bostan, G., & Murat, Can (2023). Rekreatif Amaçlı Spor Yapan Bireylerde Direnç Antrenmanı ve Yüzmenin Serum BDNF Seviyeleri ve Vücut Kompozisyonu Üzerindeki Etkileri. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *6*(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 295-307.

British Journal of Pharmacology. 122 (3), 35P. Chase, N.L., Sui, X., & Blair, S.N. (2008a). Comparison of the health aspects of swimming with other types of physical activity and sedentary lifestyle habits. International Journal of Aquatic Research & Education. 2 (2), 151-161.

Clapp, J.F., 3d, Little, K.D. (1995). Effect of recreational exercise on pregnancy weight gain and subcutaneous fat deposition. Medicine and Science in Sports Exercise. 27, 170-177.

Colado, J.C., Triplett, N.T., Tella, V., Saucedo, P., & Abellán, J. (2009). Effects of aquatic resistance training on health and fitness in postmenopausal women. European Journal of Applied Physiology.106 (1), 113-22.

Costil, DL, Maglisco, E.W., & Richarson, A.B. (1992). Handbook of sports medicine and science swimming. Malden Blackwell Science Ltd.

Courteix C., Coudore, M.A., Eschalier A., Fialip J., Jajac, J.M., Lavarenne J CI988, (1997). Anantagonist of cholecystokinin type B receptor and 1DMe, an analogue of neuropeptide

Courteix, D., Obert, P., Lecoq, A. M., Guenon, P., & Koch, G. (1997). Effect of intensive swimming training on lung volumes, airway resistances and on the maximal expiratory flowvolume relationship in prepubertal girls. European journal of applied physiology and

Cox, K.L, Burke, V., Beilin, L.J., & Puddey, I.B. (2010). A comparison of the effects of swimming and walking on body weight, fat distribution, lipids, glucose, and insulin in older women--the Sedentary Women Exercise Adherence Trial 2. Metabolism. 59 (11),1562-1573.

Cox, K.L., Burke, V., Beilin, L.J., Derbyshire, A.J., Grove, J.R., Blanksby, B.A., & Puddey, I.B. (2008). Short and long-term adherence to swimming and walking programs in older women the Sedentary Women Exercise Adherence Trial (Sweat 2). Preventive Medicine.46 (6), 511-517.

Crews, D.J, & Landers, D.M., (1987). A meta-analytic review of aerobic fitness and reactivity to psychosocial stressors. Medicine and Science in Sports Exercise.19 (5), 114-120.

Çevik, H., Şimşek, K. Y., & Turhan, G. (2019). Bebek Yüzme Aktivitesine Katılan Ebeveynlerin Tüketici Tatmininin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *17*(4), 68-80.

Çimen, K. (2017). Uluslararası açık su yüzme yarışları katılımcı profili ve rekreasyonel turizm potansiyelinin incelenmesi (Bodrum Örneği). *Spor Eğitim Dergisi*, *1*(1), 42-50.

Deligiannis A., Bakirtzi E., Zaxopoulou E., & Giatsis, S.(1989). The effects of swimming on cardiac morphology and Function. Medicine Science and Research. 17, 97-98.

Durhan, T. A., Akgül, B. M., & Karaküçük, S. (2017). Rekreatif Amaçlı Yüzme Sporuyla Uğraşan Bireylerin Boş Zaman Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *19*(4), 8-16.

Ertaş, D. B., Yıldıran, İ., & Mitat, K. O. Z. (2014). Yüzmenin neden olduğu vücut sıvı Dengesindeki Değişimlerin Yüzme Performansına Etkisi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *12*(2), 89-104.

Fletcher, G.F., Balady, G., Blair, S.N., Blumenthal, J., Caspersen, C., Chaitman, B., Epstein, S., Sivarajan, Froelicher, E.S, Froelicher, V.F., Pina, I.L, & Pollock, M.L. (1996). Statement on exercise: benefits and recommendations for physical activity programs for all Amer-144

Gappmaier, E., Lake, W., Nelson, A.G., & Fisher, A.G. (2006). Aerobic exercise in water versus walking on land: effects on indices of fat reduction and weight loss of obese women.

Gök, A. (2022). *Ailelerin engelli çocuklarını sportif rekreasyon aktivitelerine yönlendirme nedenlerinin incelenmesi* (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi).

Gökhan, İ., & Kürkçü, R. (2011). Yetişkin sedanter genç erkeklerde yüzme eğitiminin vücut kompozisyonu ve motorik özellikler üzerine etkisi. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, *2*(1), 69-73.

Gökhan, İ., Kürkçü, R., & Devecioğlu, S. (2011). Yüzme egzersizinin solunum fonksiyonları, kan basıncı ve vücut kompozisyonu üzerine etkisi. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, *2*(1), 35-41.

Gupta, S.S., & Sawane, M.V. (2012). A comparative study of the effect of aquatic exercise training on fatigue and health-related quality of life in patients with multiple sclerosis. Archives of Physical Medicine and Rehabiltation. 93 (10), 1701-1708

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., & Baskı, B. ,(2000)Spor ve rekreasyon (Mesire) çevresi. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No, 34*.

Güney, G. (2021). Postmenopozal kadınlarda rekreasyon amaçlı yüzme egzersizinin emosyonel durum üzerine etkisi.

Güven, A. E. (2007). *Nehirlerde rekreasyonel aktivitelerin çevresel etkileri* (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

Hadi, G. E., & Denktaş, M. (2023). Rekreasyon Amaçlı Yüzen Bireylerin Optimal Performans Duygu Durumu ve Serbest Zaman Doyum Düzeylerinin İncelenmesi. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 28-36.

Hadwen, W.L., Angela H., Arthington A.H. & Thorsten D. (2003). The impact of tourism on dune lakes on Fraser Island, Australia. Lakes and Reservoirs.8 (1), 15–26.

Hartmann, S. & Bung, P. (1999). Physical exercise during pregnancy-physiological considerations and recommendations. Journal of Perinatal Medicine. 27 (3), 204-215.

Hartmann,S., Bung P., Schlebusch, H., & Hollmann W. (2005). The analgesic effect of exercise during labor. Z Geburtshilfe Neonatol. 209 (4), 144-150.

Heuwinkel, D. (1990): Sport für Aeltere in einer sportaktiven alternden Gesellschaft. In: Zeitschrift für Gerontologie.

Iso-Ahola, S,E. (1980). The Social psychology of leisure and recreation. Dubuque, IA: Wm. C. Brown. Jones, L.M, Meredith-Jones, K., & Legge, M. (2009). The effect of water-based exercise on glucose and insulin response in overweight women: a pilot study. Journal of Womens Health (Larchmt).18 (10),1653-1659. Journal of Sports Medicine and Physical Fitness. 46 (4), 564-569.

Karadağ, D. (2013). *Yüzme antrenörlerinin bir liderlik özelliği olan iletişim becerilerinin yüzücülerin motivasyonları üzerindeki etkisi* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Karakaş, G., Kolayiş, İ. E., & Eskiler, E. (2015). Yüzme egzersizine katılan kadınların egzersiz motivasyonlarının incelenmesi. *Proceedings of the III Rekreasyon Arastırmaları Kongresi, Eskisehir, Turkey*, 5-7.

Kargarfard M, Etemadifar M, Baker P, Mehrabi M, & Hayatbakhsh R. Katz, V. (1996). Water exercise in pregnancy. Seminars in Perinatology. 20 (4), 285-291

Lee, B.A., & Oh, D.J. (2013). The effects of health perception on living health belief, living satisfaction and wellbeing-oriented activities according to swimming participation with middle-aged women. Journal of Exercise Rehabilitation. 30 (3), 381-388.

Lewis, D.M., Boardman J., Hornblower S., & Ostwald M. (2008). The fourth century B.C. The Cambridge ancient history 6 (7 ed.). Cambridge University Press.

Meyer, H. (1992), Zur Entwicklung der Sport Bedürfnisse. Köln: Unveröffentlichte Diplomarbeit der Deutschen Sporthochschule

Mohr, M., Nordsborg, N.B., Lindenskov, A., Steinholm, H., Nielsen, H.P., Mortensen, J., Weihe, P., & Krustrup, P. (2014). High-intensity intermittent swimming improves cardiovascular health status for women with mild hypertension. Biomedicine Research International. Epub 2014 Apr 10.

Mull, R.F., Bayless, K.G., Ross, C.M., & Jamieson, L.M. (1997). Recreational sport management (3rd Ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.

Nagle, E.F, Sanders, M.E, Shafer, A., Barone, Gibbs, B., Nagle, J.A., Deldin, A.R, Franklin, B.A, & Robertson, R.J. (2013). Energy expenditure, cardiorespiratory, and perceptual responses to shallow-water aquatic exercise in young adult women. Physician and Sportsmedicine. 41(3), 67-76.

Nualnim N, Parkhurst K, Dhindsa M, Tarumi T, Vavrek J, & Tanaka H. (2012). Effects of swimming training on blood pressure and vascular function in adults & gt;50 years of age.
occupational physiology. 76 (3), 264-269.

Odabaş, B. (2003). *12 haftalık yüzme temel eğitim çalışmalarının 7-12 yaş grubu kız ve erkek yüzücülerin fiziksel ve motorsal özellikleri üzerine etkisi* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Opaschowski, H.W. (1987). Sport inder Freizeit. Mehr Lust als Leistung.Aut dem Weg zueinem Sportverständris. Hamburg

Ölmez, C., Yüksek, S., Üçüncü, M., & Ayan, V. (2017). 8-12 yaş çocuklarda bazı antropometrik özellikler ile 50 metre serbest stil yüzme performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri Dergisi*, *9*(11).

Özdemir, M., & Dedemli, S. (2023). *Rekreatif Amaçlı Yüzme Sporu Yapan 8-14 Yaş Arası Çocukların Mutluluk, Boş Zaman Tutumu ve Yaşam Tatmin Düzeylerinin Belirlenmesi Ve Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi* (Doctoral dissertation, Metin YAMAN).

Pons-Villanueva J., Seguí-Gómez M, & Martínez-González, M.A. (2010). Risk of injury according to participation in specific physical activities: a 6-year follow-up of 14356 participants of the SUN cohort. International Journal of Epidemiology. 39 (2),580-587.

Potdevin F ,Normani C, Pelayo P . (2013). Examining self-training procedures in leisure swimming. Journal of Sports Science and Medicine. 12(4),16-23.

Ramazanoğlu, F., Altungül, O., & A., Özer (2004). Sportif Açıdan Rekreasyon Etkinliklerinin Dğerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 199-202.

Rodriguez, F. (2000). Maximal oxygen uptake and cardiorespiratory response to maximal 400m free swimming, running and cycling tests in competitive swimmers. The Journal of sports medicine and physical fitness. 40 (2), 87.

Saavedra, J.M., De La Cruz, E., Escalante, Y., Rodríguez, FA. (2007). Influence of a medium impact aquaerobic program on health-related quality of life and fitness level in healthy adult females. Journal of Sports Medicine and Physical Fitness. 47(4), 468-474.

Şenol, M., & Gülmez, İ. (2017). Fonksiyonel egzersiz bandı (trx) ve vücut ağırlığı kullanılarak uygulanan direnç antrenmanlarının yüzme performansına etkisi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 62-75.

Turgut, M., Argun, B., Sarıkaya, M., & Çınar, V. (2014). 17-18 Yaşlarındaki yüzme sporu yapan sporcuların beslenme alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *International Journal of Sport Culture and Science*, *2*(Special Issue 2), 242-254.

Uzun, E., Bekiroğlu, S., & Torunoğlu, U. (2014). Antalya Olympos-Beydağları Sahil Milli Parkı Günübirlik Rekreasyon Alanlarının Ziyaretçiler Açısından Sorunları. *Ulusal Akdeniz Orman Ve Çevre Sempozyumu "Akdeniz ormanlarının geleceği: Sürdürülebilir toplum ve çevre" nda sunulmuş bildiri, Isparta*.

Valgesoo, T., & Linkberg, R. (1997). Effect of different physical exercises on pregnancy outcome. Acta Medica Baltica. 4 (1), 101–106.

Valkeinen, H., Alen, M., P. Hannonen, A. Hakkinen, O. Airaksinen & K. Hakkinen (2004). Changes in knee extension and flexion force, EMG and functional capacity during strength training in older females with fibromyalgia and healthy controls. Rheumatology. 43, 225–228

Wade, M. G. (1985). Constraints on Leisure. Springfield, IL: Charles C. Thomas.

Whitehead, J. R., & Corbin, C. B. (1997). Self-Esteem in Children and Youth: The role of Sport and Physical Education. In K. R Fox (Ed.), The Physical Self (pp. 175-203). Champaign, IL: Human Kinetics.

Zhang, J., Savitz, D.A. (1996). Exercise during pregnancy among US women. Department of Epidemiology, University of North Carolina at Chapel Hill, USA. Annals of Epidemiology.6 (1), 53-59.

Zinman, R., & Gaultier, C. (1986). Maximal static pressures and lung volumes in young female swimmers. Respiration physiology. 64 (2), 229-239.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Erkən orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində məskunlaşan etnos adlarının tarixi-linqvistik təhlili (qədim abidələrin materialları əsasında)

Historical-linguistic analysis of ethnic names settled in the territory of Azerbaijan in the early Middle Ages (based on the materials of ancient monuments)

Dr.Gülbəniz Mehdiyeva
Bakı Slavyan Universiteti
gulbeniz57@mail.ru
0000-0002-2561-1591

ABSTRACT

The article describes the ethnic composition, origin and historical linguistic analysis of the tribal names of the early population living on the territory of Azerbaijan. The sources list the names of the Kass, Saka, Khazar, Albanian, Caspian and a number of other ethnic groups on the territory of Azerbaijan in the early Middle Ages. The ethnos referred to in the article is the name of the Caspian tribe.

We know that the Caspian Sea has several names in the process of historical development. If we look at it from this perspective, the peoples of the world and the early population living in the territory of Azerbaijan also knew the Caspian Sea by the name Caspian. In the science of linguistics, we come across the fact that the Khazars and Caspians, who got their name from the name of the Caspian/Caspian Sea, were related to the Kassis, one of the powerful peoples of ancient times.

Key words: Ethnos, the tribe, ethnic structure, etymology, language, language analysis.

ÖZET

Makalede, Azerbaycan topraklarında yaşayan ilk nüfusun kabile adlarının etnik yapısı, kökeni ve tarihsel dil analizi anlatılmaktadır. Kaynaklar, Orta Çağ'ın başlarında Azerbaycan topraklarında Kaş, Saki, Hazar, Arnavut, Kaspian ve diğer bazı etnik grupların isimlerini sıralıyor. Makalede ele alınan etnik grup Hazar kabilesinin adıdır.

Hazar Denizi'nin tarihsel gelişim sürecinde birçok ismin olduğunu biliyoruz. Bu açıdan bakacak olursak dünya halkları ve Azerbaycan topraklarında yaşayan ilk halklar da Hazar Denizi'ni Hazar adıyla biliyorlardı. Dil biliminde, adını Hazar/Hazar Denizi adından alan Hazarların ve Hazarların, eski çağların güçlü halklarından Kassiler ile akraba oldukları gerçeğine rastlıyoruz.

Резюме

В статье рассказывается об этническом составе, происхождении и историческом лингвистическом анализе племенных названий раннего населения, проживавшего на территории Азербайджана. В источниках перечисляются названия касского,

сакского, хазарского, албанского, каспийского и ряда других этносов на территории Азербайджана в раннем Средневековье. Этнос, о котором идет речь в статье - это название Каспийского племени.

Мы знаем, что Каспийское море в процессе исторического развития имело несколько названий. Если посмотреть на это с этой точки зрения, то народы мира и раннее население, жившее на территории Азербайджана, также знали Каспийское море под названием Каспийское. В науке языкознания мы встречаемся с тем, что хазары и каспийцы, получившие свое название от названия Каспия/Каспийского моря, были родственны кассисам, одному из могущественных народов древности.

Ключевые слова. Этнос, племя, этнический состав, этимология, язык, лингвистический анализ.

GİRİŞ

Tarixi dilçilikdə maraq doğuran problemlərdən biri də ta qədim dövrlərdən bəri Azərbaycan ərazisində mövcud olan erkən əhalinin tərkibi ilə bağlı məsələlərdir. Azərbaycanda yaşamış erkən əhalinin etnik tərkibini müəyyən etmək üçün əsasən yazılı qaynaqların məlumatları köməyə gəlir. Azərbaycan ərazisində aborogenlərin ilkin yaranmış qəbilə və tayfaların tərkibində cəmləşməsi və bu tayfalar arasında gedən müharibələr, münaqişələr, qohum və yad tayfaların assimilyasiyası, müxtəlif etnosların yaranışı, dillərin bir-birinə təsiri müşahidə olunur. Azərbaycan ərazisində erkən orta əsrlərdə yaşayan etnosların mənşəyinin müəyyənləşdirilməsi haqqında ilkin məlumata M.Kaşğaridən başlayaraq, Rəşidəddin Bakuvi, A.A.Valitova, Ə.Hüseynzadə, N.A.Baskakov, Q.Qeybullayev, V.Maxpirovun əsərlərində rast gəlirik.

Bu ərazidə ta qədim dövrlərdən başlayaraq, demək olar ki, çağdaş dövrümüzə qədər türkmənşəli və qafqazmənşəli xalqlar yanaşı yaşamışlar. Azərbaycan xalqının özünün və dilinin təşəkkül tapmasında müxtəlif millətlər və az saylı xalqlar, yəni təkcə qıpçaqlar və səlcuq oğuzları deyil, albanlar və atropotenlilər də iştirak etmişlər. Səlcuq-oğuzları Azərbaycanın hər iki hissəsində türkdilli əhalinin sayını, demək olar ki, çoxaltmışlar. Bütün antik mənbələrə istinad edərək inamla demək olar ki, qədim Azərbaycan ərazisində, qədim Albani ölkəsində hələ qədimdən türkdilli xalqlar yaşamışlar və bəzi mənbələrdə də göstərilir ki, bu tayfa adlarının bir qismi türk dillərində izah olunur və bu tayfalar türk mənşəli aran nəslinə mənsub olmuşdular. Qaynaqlarda erkən orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində Kas, Sak, Xəzər, Alban, Qarqar və bir sıra digər etnosların adları sadalanır ki, bu etnoslar qədim və erkən orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində məskunlaşmışdılar.Tarixi inkişaf prosesində böyük köçlərin baş verməsi,Azərbaycana yeni, yerli əhalinin qulağına yad olan, adları daşıyan etnosların köç etmələri və məskən salmaları davam edirdi. Qaynaqlar qədim və erkən orta əsrlər dövründə iki böyük etnik axını qeydə almışdır. Etnoslar müəyyən coğrafi mühitdə yaranır, müəyyən dövrdə formalaşır, mövcud olur, bəzi etnoslar tarix səhnəsindən silinir, bəziləri isə müxtəlif etnoslarla assimilyasiya olunur sonra yeni yaranan etnoslarla birlikdə tarixin qatlarına həkk olurlar.

Literatur incelemesi

Azərbaycan ərazisində yaşayan tayfalar, çoxsaylı və azsaylı millətləri təşkil edən əhalinin etnik tərkibi, dili, dini yaşadıqları ərazinin coğrafiyası və məşğuliyyətləri haqqında qədim Yunan və Roma tarixçilərilərinin və coğrafiyaşünaslarının şərq aləminə həsr etdikləri əsərlərində öz əksini tapmışdır. Qədim yunan tarixçisi Herodot kimmerilər və skiflərin haqqında verdiyi məlumat tarixi dilçilik üçün olduqça qiymətlidir. Rzayev F.H. yazır: "II-I minilliklərə adi tayfa adları ilə bağlı ortalığa çıxan əznə/əsən/esen-"qüvvətli, sağlam" da/ta- "insaf, xeyirxah, yaxşı", xar/xarv-"axtarıb tapan", "qazanmış", lax/laq- "əlamət", "nişan", il-"yurd, vətən, vilayət", kab- "ölkə, yurd", kal/qal-"böyük", "ulu" qam- şaman, "önü görən", qut-"güc", "qüvvə", man-"ulu", "qədim", ni/na-"verdi, bağışladı", bi/pi - "bəy" və s. [11,26] Qədim Azərbaycan ərazisində yerləşən Alban ölkəsində məskunlaşmış etnonimlərin mənşəyinin müəyyənləşdirilməsi haqqında ilkin məlumata o dövrdə yaşayan antik müəlliflərin əsərlərində rast gəlirik.Strabon, Hekatey Miletskiy, Plini, Plutarxdan başlayaraq, M.Kaşğari, Rəşidəddin Bakuvi, Ə.Hüseynzadə, N.A.Baskakov, Q.Qeybullayev, V.Maxpirov və dövrümüzə qədər bir ordu sayında türkoloq –alimlərimizin adlarını çəkmək olar. Azərbaycan xalqının özünün və dilinin təşəkkül tapmasında təkcə qıpçaqlar və səlcuq oğuzları deyil, bu tayfalara qədər artıq mövcud olan albanlar, atropotenlilər, xəzərlər, kaspilər, qarqarları də qeyd etmək lazımdır. Səlcuq-oğuzları Azərbaycanın hər iki hissəsində türkdilli əhalinin sayını, demək olar ki, çoxaltmışlar.

METODOLOJİ

Məqalədə mövzu ilə əlaqədar olaraq, diaxronik, sinxronik və müqayisəli metodlardan istifadə olunmuşdur. Diaxronik metodlar kaspi sözünün tarixi formalarını araşdırmağa, təsviri metodlar həmin sözlə bağlı müasir dilçilikdəki elmi izahları təhlil etmək, müqayisəli metodlardan isə müxtəlif elmi mənbələrdə bu sözün işlənmə variantlarını müəyyənləşdirmək üçün istifadə olunur.

SONUÇLAR

Performans analizi sonuçları

Məlumdur ki, Azərbaycan sərhədləri daxilində yaşayan erkən əhali, haqqında tarixi dilçilikdə müxtəlif fikirlər vardır. Ta qədim zamanlardan başlayaraqtarixi inkişaf prosesində, yəni artıq özünü tanımış dini, dili, ənənəsi, mədəniyyəti ilə mövcud olan hər bir xalqın özünün adı olur. Bəzən tarixdə elə etnoslara da rast gəlinir ki, həm özlərinə həm də qonşu tayfalara ad qoyurlar. Müəyyən bir xalqın, etnosun, tayfanın - kənardan adlandırılması ***ekoetnonim*** kimi qəbul edilmişdir. Tarixi-siyasi və tarixi-ictimai şəraitdən asılı olaraq, müxtəlif müharibələr və böyük köçlər, dilə keçən yad ünsürlər(alnmalar)dilə digər qonşu ölkələrin təsiri, nəinki dilə hətta adət və ənənələrə olan təsir nəticəsində dilin aldığı istiqamətlər, xalqın həyat tərzinə, yaşadığı ərazinin adına hətta geyiminə böyük təsir göstərir və xalq zaman-zaman dəyişə bilir ki, ona verilən ad özünü tarixən doğruldur.

Kaspi sözü müxtəlif mənbələrdə

Xalq yaşadıqca öz milli adını min illərlə yaşadır, hətta xalq və ya etnos tarix səhnəsindən silinib gedərsə də, onun adı unudulmur. Nəsil – qan qohumlarından, qəbilə - ibtidai insanların bir soydan törəmiş olduqları və bir başçının rəhbərliyi altında birləşən insan qrupları, tayfalardır ki, onlardan bəziləri köçəri həyat sürmüşlər.

Tayfa – eyni yaranma tarixinə, dini təsəvvürlərə, dialektə, adət- ənənələrə malik olan nəsillərin birliyindən, xalq isə tarixən eyni ərazidə məskunlaşan insanların dil, mədəniyyət və əxlaq birliyindən ibarətdir. Etnos — mədəni irsin daşıyıcısı kimi yayılma arealından, etnik mənsubiyyətindən ibarət insanların birliyidir.

Xüsusi adların bir qrupu kimi öyrənilən tayfa, qəbilə, xalq, millət adları dilçilikdə etnonim termini ilə ifadə olunur. Etnonimlərin öyrənilməsi dilin mənşəyinə, tarixinə, mədəni həyatına dair qiymətli faktlar verir. Buna görə də etnonimlər xüsusi lüğət vahidi kimi dilçi, tarixçi alimlərin diqqətini həmişə davamlı olaraq cəlb etmişdir.

XI əsr Mahmud Kaşqarinin lüğətində oğuzca qəbilə sözü boy kimi izah olunur.Qədim və erkən orta əsrlər dövründə Azərbaycanda Alban, Sakasen, Uti, Kaspi, Müg, Kadusi, Qarqar, Amard tayfa adlarını daşıyan əhali yaşayırdı.

Məlumdur ki, XIX əsrin maarifçilərindən biri olan, Azərbaycanın ilk tarixçisi A.Bakıxanov qədim tayfa, qəbilə adlarının mənşəyinə ilk dəfə olaraq "Gülüstani-İrəm" əsərində bəhs etmişdir. Azərbaycan ərazisində yaşayan tayfalar, çoxsaylı və azsaylı millətləri təşkil edən əhalinin etnik tərkibi, dili, dini yaşadıqları ərazinin coğrafiyası və məşğuliyyətləri haqqında qədim Yunan və Roma tarixçilərilərinin və coğrafiyaşünaslarının şərq aləminə həsr etdikləri əsərlərində öz əksini tapmışdır. Qədim yunan tarixçisi Herodot kimmerilər və skiflərin haqqında verdiyi məlumat tarixi dilçilik üçün olduqça qiymətlidir. IV əsrdən başlayaraq hun və türk tayfalarının ön Qafqaza axını onların qədim etnik adları barədə Bizans mənbələrində Menandr, Prokopi, Aqafi, Lordon və b. öz əsərlərində müxtəlif məlumatlar qoruyub saxlamışlar. Tarixi dilçilikdə maraqlı məsələlərdən biri də qədim Alban ölkəsində yaşayan etnosların müxtəlif dillərə malik olmasıdır.Məqsədimiz, onların yaşadığı ərazini, etnik xüsusiyyətlərini, dillərini araşdırmaqdır. Etnonimlərin tədqiqi prosesində xalqın ən qədim etnoslarının adları haqqında geniş məlumatlar əldə olunur. Rzayev F.H. yazır: "II-I minilliklərə adi tayfa adları ilə bağlı ortalığa çıxan əznə/əsən/esen-"qüvvətli, sağlam" da/ta- "insaf, xeyirxah, yaxşı", xar/xarv-"axtarıb tapan", "qazanmış", lax/laq- "əlamət", "nişan", il-"yurd, vətən, vilayət", kab- "ölkə, yurd", kal/qal- "böyük", "ulu" qam- şaman, "önü görən", qut-"güc", "qüvvə", man-"ulu", "qədim", ni/na-"verdi, bağışladı", bi/pi - "bəy" və s. [11,26] Bütün bu sözlər eynilə e.ə. II-I minilliklər bu ərazinin etnogenezində iştirakçı olmuş Kas, Sak, Skif, Alban, Qarqar və s. türklərin yaratdığı adlar sistemində də təkrarlanmışdır. Belə qənaətə gəlmək olar ki, yuxarıda verilmiş sözlər, morfemlər e.ə. II-I minilliklərdə dünya səhnəsində aktiv iştirak etmiş yuxarıda adları sadalanan tayfaların dilində ta bizim dövrümüzə qədər kök salmışdır.

Hər bir xalqın təşəkkülü tarix boyu davam etmiş arasıkəsilməz etnik prosesin nəticəsidir. Etnik prosesin komponentləri qəbilələr, tayfalar, xalqlar və millətlər, bir sözlə, etnoqrafiyada qəbul edildiyi kimi etnoslardır [15,s.81].

Azərbaycan ərazisində əsrlər, qərinələr boyu zaman - zaman məskunlaşmış, bu əraziyə köç etmiş qədim tayfalar, qəbilələr haqqında müxtəlif mənbələrdə, qədim abidələrdə, kitabələrdə müəyyən məlumatlar vardır. Azərbaycanda yaşayan və Azərbaycana köç etmiş qədim etnonimlərə antik dövr müəlliflərindən olan Strabon, Plutarx, Plininin sonra yunan və Roma mənbələrində - Hekatey Miletskinin Heredotun Dionisinin əsərlərində rast gəlirik. Qədim Azərbaycan ərazisində yerləşən Alban ölkəsində məskunlaşmış etnonimlərin mənşəyinin müəyyənləşdirilməsi haqqında ilkin

məlumata o dövrdə yaşayan antik müəlliflərin əsərlərində rast gəlirik.Strabon, Hekatey Miletskiy, Plini, Plutarxdan başlayaraq, M.Kaşğari, Rəşidəddin Bakuvi, Ə.Hüseynzadə, N.A.Baskakov, Q.Qeybullayev, V.Maxpirov və dövrümüzə qədər bir ordu sayında türkoloq –alimlərimizin adlarını çəkmək olar. Azərbaycan xalqının özünün və dilinin təşəkkül tapmasında təkcə qıpçaqlar və səlcuq oğuzları deyil, bu tayfalara qədər artıq mövcud olan albanlar, atropotenlilər, xəzərlər, kaspilər, qarqarları də qeyd etmək lazımdır. Səlcuq-oğuzları Azərbaycanın hər iki hissəsində türkdilli əhalinin sayını, demək olar ki, çoxaltmışlar. Məqsədimiz, məqalədə bir-neçə etnonimi araşdırıb onların qohumluğunu və adlarındakı bənzərliyi diqqətə çatdırmaqdır.

Kaspilər

Q.Qeybullayevin fikrinə görə, kaspilər Azərbaycan ərazisinin hər iki hissəsində yaşayan qədim etnosdur. Yunan tarixçisi Herodot Azərbaycanın şimalında yaşayan kaspilərdən bəhs etmişdir. Digər kaspi tayfaları isə Muğan-Lənkəran ovalığı ərazisində yaşamışlar. Kaspilər e.ə. V əsrin əvvəllərində Əhəmənilərin dövründə İran şahları I Daranın və Kserksin Yunanıstana hərbi yürüşlərində iştirak etmişlər. Güman edilir ki, kaslarla kaspilərin qohumluğu hələe.ə. V əsrdən aşkarlanmışdır. Uzun müddət dilçilər Azərbaycan ərazisində yaşamış prototürk etnoslardan olan kassiləri (kasları)/ kaspiləri elamdilli və ya hürridilli kimi düşünmüşlər. Elam dillilər, əsasən, İran ərazisində geniş yayılmış və çox güman ki, Urmiya gölü hövzəsində yaşamışlar. Sovetlər dönəmində bir çox alimin gəldiyi nəticələrdən biri də "-p"(elam dilində kaspilərin cəmlik anlamında qəbul etdikləri "-p" ünsürü) şəkilçisinin elamdilli hesab edilməsi idi.Ə.Dəmirçizadəyə görə "Azərilərin etnik tərkibində ən qədim zamanlarda iştirak etmiş olan tayfalardan biri də Qaspi tayfasıdır və kaspi adı bu tayfaya sonradan verilmişdir. Qədim dillər üzərində aparılmış tədqiqatlardan belə məlum olur ki, bu sözün sonuncu hecası / pi / Bisutun qayalarındakı mixi yazıların ikinci qolunun dilindəki - elam dilindəki cəmlik bildirən şəkilçilərdir. Bu yazılarda həmin şəkilçi – "p, ap, pe, pi" şəkillərində tayfa və ölkə bildirən adların sonuna bitişdirilərək işlənmiş və belə sözlər həmin şəkilçilər ilə birlikdə / el, /tayfa, /qəbilə, / yurd, /ölkə mənalarını da ifadə etmişdir [6,s.29]

Q.Voroşil yazır: "Kaspilər Azərbaycanın hər iki hissəsində yaşamış qədim etnoslardan biridir. ―Kaspi etnonimindən "pi" şəkilçisinin elammənşəli sayılması fikri ağla batmır. "Kaspi etnoniminin Gürcüstanda qədimdən azərbaycanlılar yaşayan Kaspi yaşayış məntəqəsinin adında əks olunması göstərir ki, "kaspi özünüadlandırmadır, başqa sözlə, elamların "pi" şəkilçisi Gürcüstanda kaspilərin etnik adında əks oluna bilməzdi[8,s.87] Düşünürük ki, bu areal toponimidir və tayfaların köçü ilə bağlı olan bir tarixi prosesdir.

Məlumdur ki, İranın Xuzistan və Luristan bölgələrində bir dövlət qurumu yaratmış elam dilli tayfaların dövlət dili olan elam dilinin olması haqqında fikirlər ilk dəfə XIX əsrdə yaşamış amerikalı Ferdinand Uilyam Borkun "Elamisches", yəni alman dilində "Elam" şəklində səslənən yazıları sonradan U. Hintz və H. Koch tərəfindən araşdırılmışdır. Elam dilinin lüğəti, Elamisches Börterbuch, 1987-ci ildə U. Hintz və H. Koch tərəfindən nəşr edilmişdir. Ümumiyyətlə, Elam dilinin heç bir dillə qohumluq əlaqəsi olmadığı düşünülür və bu dil demək olar ki, bütün dillərdən uzaqlaşmış hesab olunur. Elam dilinin qohum dillərlə əlaqəsinin olmaması, yəni alınmaların olmaması onun izaını anlaşılmaz dərəcədə çətinləşdirməsi diçiləri həmişə düşündürmüşdür.

Bununla bir daha təsdiq olunur ki, elam dilinin kassilərin və kaspilərin dili ilə qohumluq əlaqəsi olmamışdır. Q.Qeybullayev yazırdı:"Kaspi" etnonimindəki "pi" kəlməsi kənardan gəlmə söz deyil.

Mötəbər mənbələrdən məlum olur ki, e.ə. III minilliyin əvvəllərində Sami tayfaları Fərat və Dəclə çayının şimal tərəfində məskunlaşmışdılar. Tarixi inkişaf prosesində Xəzər dənizinin bir-neçə adının olması bizə məlumdur. Bu prizmadan baxsaq, dünya xalqları və Azərbaycan ərazisində yaşayan erkən əhali Xəzər dənizini Kaspi adı ilə də tanımışdır. Dilçilik elmində belə bir faktla qarşılaşırıq ki, adlarını Xəzər/Kaspi dənizinin adından alan xəzərlər və kaspilər qədim zamanların güclü xalqlarından biri olan kassilərlə qohum olmuşlar. Xəzər və Kaspi tayfa adlarının struktur baxımından oxşar olması haqqında Əbdüləzəl Dəmirçizadənin fikri həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Ə.Dəmirçizadəyə görə, "....Əslində baxılsa, VII əsrin sonlarında məlum olan Xəzər adı ilə Qaspi adı arasında məzmun etibarilə və dil vahidlərinin nisbət dəyərinə görə heç bir fərq yoxdur. Çünki hər iki sözün birinci hissəsi qas/xaz şəklində ad bildirildiyi kimi, hər iki sözün ikinci hissəsi də cəm mənası bildirən pi/ar şəkilçilərindən ibarətdir. Bu adların hər ikisini də eyni əsldə və eyni məzmunlu olduğunu, eyni dənizin həm /Kaspi/, həm də /Xəzər/ adlanması ilə də izah etmək olar" [4,s.30] "Qəzvin, əhalisi türk-azərbaycanlılarından ibarət şəhərdir. Qəzvin (güman ki, Kasbiyən adının təhrifi) toponimindəki "vi komponenti əlbəttə, "Kasbi" etnoniminin "bi" komponentinin şəklidir" [5,s.122] Qəzvin toponimindəki *qəz*, Qafqaz oronimindəki *qaz,* Kaspi hidronimindəki *kas,və* Xəzər hidronimindəki *xəz*morfemlərinin müxtəlif fonetik təhrifi variantlarının olması və Kaspi sözünün ikinci komponenti olan *pi* morfemi eynilə Qəzvin toponimindəki *vi* (n) şəkilçi-morfeminin bir variantı olması heç də şübhə doğurmur.Kas morfeminin təhlilini isə A.Bakıxanovun qeyd etdiyi kimi, Qədim dövrlərdə *qaspi* adlı tayfa dəniz kənarında və kürün sağ sahilində sakin idi. Rumlular arasında bu dəniz həmin tayfanın adı ilə adlanmışdır. Yəni bu ad həm də *ekoetnonim*dir.

Maraqlıdır ki, "Kitabi-Dədə Qorqud"da da Kan-Abikaz antropinimi diqqəti cəlb edir [12,s.46] Bu antroponimdəki " kaz" morfemi, yenə "Kitabi-Dədə Qorqud"dakı qəhrəmanlar içərisində daha çox Qazan adının hallanması və bu antroponimin tərkibində aşkar nəzərə çarpan " qaz" morfemi haqqında müxtəlif mülahizələr vardır.

Mahmud Kaşğari öz "Divan"ında bildirmişdir ki, türklər ta qədimdən böyük sərkərdələrinə xan, Əfrasiyaba isə xaqan adı vermişlər. Qaz adı isə Əfrasiyabın qızının adı kimi qeyd olunmuşdur. Məhz bu səbəbdən "Kitabi – Dədə Qorqud" dastanında "qaza bənzər qız" ifadəsinin işlənməsi "gözəl qız" mənasını verib.

Kaspiana sözünə gəldikdə isə Strabon öz əsərində Kaspiana əyaləti haqqında iki fərqli məlumat verir: "Kaspiana Ermənistana məxsusdur"; "Kaspiana əyaləti Albanlara aiddir" [13,s.511] Amma "ən əvvəl deməliyik ki, "Kaspiana" toponimi (Kaspi etnonimindən və yunan dilindəki "ana" şəkilçisindən ibarətdir) Strabonun özünün işlətdiyi və deməli, onun kaspilərin məskun olduğu müəyyən bir əraziyə verdiyi coğrafi addır. Strabonun "Kaspiana" adlandırdığı əyalətin kaspilərin özlərinin dilində, yaxud məsələn, albanların dilində necə səsləndiyi bizə məlum deyil. Təkcə bu məlumdur ki, qədim erməni dilində kaspilərin yaşadığı əraziyə "Kaspk" deyilmişdir" [9, s.171]. Ə.Cavadovun fikrincə, Kaspi sözünün tərkibindəki *kas* morfemi "dağ" sözünün qədim fonovariant olan qar / qır /qur, qaz / qız /quz, qara / qıra /quza / qaya /qala leksemlərinə uyğundur [3,s.69]. Deməli, tarixi inkişaf prosesi boyu bu morfem etnonim, antroponim, toponim, hidronim və oronim şəklində mövcud olmuşdur.

Qafqaz sözünün tərkibində aşkar görünən *Kaz / qaz* və onun fonetik variantının qırğız, saqay, kolbay dillərində "yüksəklik", "ucalıq" kimi anlamları vardır. "Qaz / qas sözü yer, çay, hətta cins atların adlarında da işlənmişdir" [1,s.198] N.Əsgərovun ehtimalına görə, qaz / kaz etnoniminin nüvəsində az // as etnosunun adı dayanır. Bu etnosun adının əvvəlinə "q", "k" samitlərinin artırılmasının semantik yükünü dəqiqləşdirməkdə xeyli çətinlik yaradır [7,s.161]

Azərbaycan ərazisində yaşayan türklərin etnogenezində əsas rol oynamış türkmənşəli tayfalardan biri də kassi (kaslardır) tayfaları olmuşlar.

SONUÇ

Məlumdur ki, Kür çayı və Xəzər sahili boyunca eramızın ilk əsrlərindən başlayaraq, (bəlkə daha da tez) yaşayan müxtəlif etnosların mövcudluğu artıq tarixi faktlara əsaslanır. Qədim türk qaynaqlarından məlum olur ki, tarix və tarixi-coğrafiya köməkçi elm kimi toponimika bu və ya digər ərazidəki xalqın məskunlaşması, tarixi etnik sərhədləri və yerdəyişmələrin müəyyənləşdirilməsi üzrə zəngin material verir. Türk qaynaqlarındakı toponimik faktlar Azərbaycanın etnik tərkibini müəyyənləşdirməklə tarixən və onun ətraf bölgələrinin qədim Azərbaycan-türk tayfalarına mənsub bir ərazi olduğunu təsdiqləyir.

Ədəbiyyat siyahısı.

1.Абаев В.И. Осетинский язык и фольклор. Москва – Ленинград, 1949, 608 с

2. Budaqov B.Ə. Türk uluslarının yer yaddaşı. Bakı, Elm, 1994, 270 s.

3.Cavadov Ə. İsimlərin semantikası. Müasir Azərbaycan dilinin semasiologiyası, Bakı, 1985.

4. Dəmirçizadə Ə. 50 söz, Bakı: Gənclik, 1986. 102s.

5.Джишкариани И. Хеттская проблема на базе кавказских языков. Краткий конспект, сост. по основному грузинскому тексту. Тифлис: изд. 1933, 63с.

6.Əhmədov T.M. El-obamızın adları. Bakı: Gənclik, 1984,128s.

7.Əsgərov N. Areal türk onomastik vahidlərinin linqvistik xüsusiyyətləri, Bakı: Elm, 2005, 484 s.

8. Qukasyan V. Qafqaz Albaniyası, Bakı: "Öyrətmən"1993,108s

9.Məhəmmədzadə M. Azərbaycan tarixində Türk-Albaniyası. Bakı, "Azərbaycan" jurnalı, №10, 1989. səh. 127.

10.Məşədiyev Q. "Qafqaz ərazi və tayfalarının təsviri materialları məcmuəsi" ndə qeydə alınmış Azərbaycan / türk mənşəli toponimlərin tarixi- müqayisəli təhlili. Bakı, 1991, 324s 176-179s

11. Rzayev F.H. "Naxçıvan əhalisinin etnogenezi tarixindən"

12.Tanıverdiyev Ə.V. "Kitabi- Dədə Qorqud" şəxs adları, Bakı: Elm 1999, 441s.

13.Страбон. География в 17-тикнигах. Перевод статья и комментарий А.Стратановского. М.: Изд-во Наука, 1964, 941 стр.XI kitab 490-533s.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The oldest phonological ending of words of Turkish origin

Aynur Murad gizi Namazova
ASPU
aynamaz@mail.ru
0009-0001-2498-8880

ABSTRACT

The article examines the oldest and primary phonological ending of words of Turkish origin. The research is carried out on the basis of ancient Turkish written monuments and especially the examples of the literary and artistic language of the 17th century. The main goal of the article is to prove that the consonant ending in words of Turkish origin is more ancient and primary. Selected actual language samples are classified according to their grammatical meaning and involved in the analysis. Following the language of written monuments with this type of classification is to draw attention to how common lexical units of Turkish origin with consonant endings are.

Key words: Phonoform, consonant ending, grammatical meaning, semantic capacity.

ÖZET

Makalede Türk kökenli kelimelerin en eski ve temel ses ekleri incelenmektedir. Araştırma, eski Türk yazılı eserlerinden, özellikle de 17. yüzyıl edebi sanat dili örneklerinden alınan dilsel materyal esas alınarak gerçekleştirilmektedir. Makalenin temel amacı, Türk kökenli kelimelerde ünsüz sonların eskiliğini ve önceliğini kanıtlamaktır. Seçilen gerçek dil materyali dilbilgisel anlamlarına göre sınıflandırılır ve analiz edilir. Yazılı anıtların dilinin bu sınıflandırmaya göre incelenmesi, Türk kökenli ünsüz biten sözcük birimlerinin yaygınlık derecesini açıkça göstermektedir.

Anahtar kelimeler: fonogram, ünsüz son, dilbilgisel anlam, anlamsal kapsam

LITERATURE REVIEW

In Turkic languages, the case category that regulates the relationship between words and word combinations has historically had an important role in speech and correspondence. For this reason, historical research on Turkic languages shows that the case category dates back to very old times. There is a great correlation between the case category of the Sumerian language, which is the grandfather of the Turks, and the case category of contemporary Turkish languages. According to the results, the roots of the case category, which is of particular importance in the language of contemporary Turkic peoples, should be sought in older periods, and today the old traces show themselves in the dialects and dialects of Turkish languages. Dialectological research should be further expanded since it is also preserved in dialects.

METHODOLOGY

Diachronic analysis is a method that shows the relationships between historical linguistic differences and realities at the time of research in a scientific field. The method includes two analyses: performance analysis and science mapping. The result of the performance analysis highlights the compatibility and differences of old word suffixes with the current ones and shows when they started to be used in different languages. Synchronic analysis reveals the forms of diachronic language realities that are preserved or no longer used in contemporary times and determines their characteristics. Comparative analysis, on the other hand, enables revealing the form of the case category in today's dialects and dialects of Turkish languages, which have historically derived from the same root, and the different features of old forms that match the suffixes used in contemporary languages. The recorded analysis methods help to accurately reveal the old word suffixes preserved in the dialects and dialects of Turkic languages.

INTRODUCTION

Returning to the past of our language once again proves that both the words that have left the language and the lexemes of Turkic origin that have reached our days had a historically fixed phonological ending. This is confirmed by countless examples of actual languages that show diversity in their grammatical meanings. Our tracing of written monuments from the Old Turkic language to the seventeenth century gives us enough material to prove the antiquity and phonoform primacy of words with consonant endings. In order to maintain the scientific reality of the validation and to expect the systematic nature of our research, we consider it more appropriate to present these actual language examples according to word groups separated according to their grammatical meaning. This kind of presentation is important in order to highlight how common examples of lexical languages with consonant endings are.

Noun.

Compared to other parts of speech, nouns with consonant endings gain quantitative coverage in the language of written monuments. Looking at some of them will be useful to present the scientific reality of our idea.

Suv/b: Today, this lexical unit, which is used in most Turkic languages with the phoneme su, has historically been arranged among words with consonant endings and entered the language with phonoform variety (sub /suv). This is confirmed by the actual language materials of the ancient Turkic language and the classical literary language of Azerbaijan.

Ança kazğanıp biriki bodunığ ot sub kılmadım/ I didn't pass through the fire and water that had won and united like that [Kultig's monument.-27] (29, 30); May the fertile lands and flowing waters see a sentence, May the Khazars and roses bloom (QY, 23, 19).

M. Kashgari in his work "Divanü-lüğat-it-turk" while differentiating the linguistic features of Oghus and Kipchaks as well as other Turks, also presents the archaic phonology of this lexical unit as follows: Suv akdı / Su akhdı (MK-I, 18, 66).

This lexical unit, which has lost its original water phonoform, still preserves its historical phonological composition in Azerbaijani Turkish today within the word water. This is reality. Because by adding the morpheme -ar 2, which is equivalent to the suffix -la2, to the word water, the lexeme to irrigate is created, and it enters into communication with the semantics of "to irrigate". Sometimes it is said that the suffix -var is involved in the creation of the lexeme, which does not correspond to reality from a historical point of view. Today, in many Turkic languages, this lexical language pattern survives by preserving its original ancient consonantal ending. But the ending is expressed with different consonants. For example, suum [sūm] in the Tuva language, sug in the Khakas language (17, 172), and the phonoform suv in Uzbek is still functional at the level of the literary language norm (34, 172).

Ütüg: We record this lexical unit in M. Kashgari's "Divanü-lüğat-it-turk" work. The meaning of the word is given as follows: "It is a piece of iron in the form of a trowel, which is heated and pressed on the clothes to smooth the seams" (18, 137).

Today, the spoken word is included in the vocabulary of our language with its phonetic volume (iron), which has lost its final consonant.

Dəvəy: We find this example of lexical language in the same source. We even encounter variant differentiation of this lexical fact. We also note that this example of lexical language is used in the form of camel in the Oghuz, and in the form of tavey in the Kipchaks. Apparently, both have a variant ending with a consonant (MK-I, 18, 105). Currently, this word is functioning in modern Azerbaijani Turkish at the level of the literary language norm with camel phonetic composition.

Süq: lexeme is also of special interest. We find this word expressing the semantics of "troop" in the language of the Orkhon-Yenisei monuments. It is mostly in the form of milk. We can see its oldest version, equivalent to the same meaning, in the language of these written sources. This is the suq phonoform:

Ol süq anta yokkışdım/ I destroyed that army there ["Bilge Kagan"monument-25] (10, 31).

This shows that after the sûq language pattern changed to an open syllable, i.e. after it had the sign of sû shape, it was worked along with the original form for a long time, but eventually it was fixed in the language with the phonological composition of sû. Despite all this, both variants (süq / sü) in this parallel have left the language and have been classified as archaisms as they have lost their intensity. In our modern language, the lexical equivalent of this word, troop, is petrified.

Buğday: lexical unit is equivalent to the word wheat in our language.

So, the initial version of this word also ended with a consonant, and in the later stages of the development of our language, it was subjected to the phenomenon of sound loss and stabilized in the form of wheat:

Könlüm nola meyl etdi isə xalinə anun Adəm dəxi meyl eyləyə buğday danasına (QB, 4, 295); Qul qəravaş kibi alqıl bunları, Ver yenə buğday bizə, üylə yari (SF, 30, 153).

Unlike Azerbaijani Turkish, phonoparallel with a consonant ending is included in the vocabulary of Turkish Turkish today as a fact of literary language (33, 319).

Historically, the most sacred lexeme of God used in our language, as well as the words mother and father, ended with a consonant. According to Academician T. Hajiyev, the root morpheme of this lexical unit, recorded in Chinese sources as Tenqir//Dengir, but preserved in the language of Persian-speaking artists even today in its phonetic volume, that is, in the form of God, is the word Tang, which corresponds to the meanings of "God", "sky" (13 , 96). Although not in the literary language of Azerbaijan, in modern dialects we see that some of these words end in a consonant. Concretely, the phonoforms babay, nenay, chankay used in the Guba dialect, anay, atey recorded in Zagatala are examples of this. E. Azizov notes that even when these lexemes fall into the case system, they preserve the root morpheme with a final consonant: babay, babayin, babayi, babayda, babaydan (8, 123). In the pure Nogai dialect of the Nogai language, which is one of the modern Turkic languages (for example: Anay for "mother" - 3, 235), as well as in the language of the Barabin Tatars (for example: babay for "grandfather" - 5, 133).

The kapiğ that we meet in the sources [Kerü Temir kapiğka tegi konturmis / He settled back to the Iron Gate - Kb-Sq., 2] (10, 17); writing, i.e. "desert" (Ol idi kim kıldı sizlərqə yerni yazım qelqülük kıldı sizlərqə anuŋ içində yollar/ The God who made the earth flat for you, opened the roads for you there - QT0F, 15, 263); azuq, i.e. "food reserve" (Grandfather put azuq in Isaac's basket - QY, 23, 21), the words tamukh//tamuk are arranged among the lexemes that have the same fate in terms of phonetic volume in the later stages of language development.

As you can see, the words qapı,, yazı ("«yazı, çöl, düzlük, düzənlik»"), azuga, tamu ("hell") historically ended with a consonant. In the later stages of the development of our language, as a result of the transition from a closed syllable to an open syllable, words gained a new phonetic volume and were able to preserve their permanence in the language in the case of ending with a vowel. It should be noted that the language facts of writing, tamu // damu do not appear in the vocabulary of our language today. This means that these lexemes are already in the archaic layer of the language. But it is also a reality that each lexical unit has a share of life. That is, although some of them have gone through the archaic process, they have not lost their traces yet. For example, although the written word has lost the frequency of independent processing, it still continues to live as a component of lexical language patterns with some complex structure along with its historical meaning. For example, we see this word as the second component in the Karayazı toponym. The toponym means "big desert, desert". Some have completely disappeared from the language. Tamukh is one of those lexemes. But complete deletion from the language cannot be applied to all languages. For example, this lexical unit, which is considered archaic for Azerbaijani Turkish, is a literary language fact in Turkish Turkish. But in a slightly phono-altered way. This distinction is related to the ending of the word. Specifically, it is related to the replacement of a consonant ending with a vowel ending. This is a phonogram of tamu, and its meaning coincides with its semantics in the past: "hell" (33, 1898). Shamseddin Sami's "Gamusi-Turkish" dictionary also contains the word tamu:

Tanrı kullarından iyilerini uçmağa, kötülerini tamuya atar (31, 1162)

But the author especially emphasizes that the original of this language unit is tamuk. As for the meaning, we still encounter the same content ("hell") (31, 1162). That is, we register it as an antonym of the word paradise (to fly). the original historical form of the azuga lexeme, which is one, also ended with a consonant: azukh // azug// azug. But another phonological process took place

in its phonetic volume. This is also natural. Because there is a regularity in the language, as well as exceptions. If in other lexemes from a closed syllable to an open syllable if the correct direction is realized by the drop of the final consonant, then in the lexical unit of azuga, which historically ends with a consonant, there is not a drop of sound, but on the contrary, a vowel increase. As a result, the end of this lexical language example also becomes a vowel. In our opinion, this is an exception. But let's emphasize that that the vowel at the end adapts the pronunciation of this word to the pronunciation of foreign lexemes. This creates a picture of initial lengthening: Azuga [a:zugə]. According to us, this word, which is given in dictionaries as one of the lexical units of Arabic origin, is originally of Turkish origin. Today, in the Kazakh dialect, the original version of such a word, that is, with a consonant ending, is found. We even register meaning compatibility. It is determined that the azikh lexeme serves to communicate with the semantics of "road food" in the Kazakh dialect today (2, 31). Uighurs also use the consonant variant at the end of the word. This is a variant of ozik. In the modern Uzbek language, the word enters communication in the form of ozik with the same meaning (34, 134). In Abu Hayyan's "Kitab al-idrak li-lisan al atrak" dictionary, the word also sits with its ancient phonological ending: azık - «azuqə, ərzaq» (7, 16). Shamseddin Sami's "Gamusi-Turkish" dictionary also records the word and shows phonovariants. Thus, the phonetic volumes of the word Aziq Azuq and Azuk Azooq are presented in the dictionary (p. 89). It is gratifying that the author does not indicate that this word is of Arabic origin. The dictionary also mentions that the lexeme is used with different meanings:

alaçıq → laçuqa → laçuyka

We, on the other hand, after adapting any lexeme to the phonetic, lexical grammatical system of our language, did not take away its foreign origin. We just called it Turkishized foreign lexical units.

Adjective:

We see the historical phonetic manifestation of vowel-ending adjectives included in the vocabulary of our modern language in the language of classical literature, as well as 17th century literary and artistic language examples, and we are confronted with their intensity.

Katığ [Bu sabımım edgüti esid, katığdı tıŋla /Hear my words carefully, listen carefully - Kk- C, 2] (1, 22-23); tirig [... Ölteçi bodunığ tirigrü iqitim... / ... I raised the dying people to life −/ Kb-Şq., 29 (10, 19); sariğ (Konli kamgin, janı zağıun, banizi sırığ eshki al -MDE, 24, 102); kurug (Angar licked the kurug / He was scolded with a dry reprimand −MK-III, 20, 76);

Examples of lexical language such as uluğ (Yusif becomes a great king and inherits ... – QY, 23, 18) can be an example of this. Today, these lexical units have been standardized in our language with the sign of solid, live, yellow, dry, big, respectively.

Number: We meet with some interesting facts in numbers. An example of this is the form of the word süruk, which comes between a number and an object in grammar books. Although it is considered as a numerical word, we are completely against it. According to us, both of these together are (a drag) an indefinite quantity number:

Dedi ki, ey sahibi-təxt ilə tac, Bir sürük oğlum uşağım var (Ə, 9, 289)

In M. Kashgari, it is recorded that this word is used with the same phonetic composition and the same semantics: Bir surug koy / Put a herd of sheep (MK-I, 18, 389).

We find the independence of the word sürük, even in the language. But not in literary language but as a fact of dialect. For example: Get the hell out of here. This again indicates that auxiliary parts of speech are formed from words with independent lexical meaning.

Pronouns:

Historically, in ancient Turkish written monuments, we are faced with the variants of pronouns ending with a consonant. For example, the recorded pronouns kamugh, ol are the corresponding historical variants of the pronouns all, he, which are standardized in the literary language today. Kamugh enters the language with the semantics of قامغ «همىُ», «all», «all». This is also in the ancient Turkish language [...Big and small kamug bodun toy kapgynga tegi bardyl / ...Big and small all the people (or all the people) went to the wedding gate - "Bögu Khan" monument] (28, 157), M. We also see in Kashgari's dictionary:

Ərən kamuğ artadı nənqlər ədhu / Mal üzündən ərənlər tamam (yəni «bütün» − kursiv biziumdir: QA) pozuldu (MK-II, 19, 45).

The pronoun Ol with this phonoform covers the language of all classical literature, including the literary language of the 17th century Azerbaijan, and with its intensity draws attention to:

Ol övrət səbr tapdı, oldu təmkin (F, 12, 67).

In the later stages of language development, this pronoun tended to be simplified in terms of phonetic composition and became fixed in the form of "o" in the language.

We also record the historically ending **isə** consonant variant of the particle that forms the complex of verb forms:

isən-Əgər sən alır isən, ey bəradər, Sataram, məndə vardır iki cövhər – F, 11, 39).

With the passage of time, these lexical examples of the spoken language ended up in the form of a vowel as a result of the impact of the phenomenon of sound drop and became normative in the language with this phonetic appearance. Because in the later stages of the historical development of our language, the orientation from closed syllables to open syllables became stronger. Even in the language of our classics, we are faced with the fact that the variants of these lexical units with different phonetic volumes were used side by side for a long time:

Ayruq // separately: Üzün görənə ayruq namü nişan gərəkməz; Çün Nəsimi səndən ayrı bildi kim, yöxdur vücud (N, 25, 74,119); Nəzirin yazamaz ayruğ əzəl nəqqaşı rüxsarın... (N, 25, 34).

As in the language of classical literature, we can see different phonovariants of the same lexical unit in the dictionary of M. Kashgari:

Ayruk (other) (MK-I, 18, 174); ayru ─ (MK-I, 18, 184).

The existence of such variants proves the idea that the last syllable of this lexical unit (in general, most of the lexical units of this type) had already changed from a closed syllable to an open syllable before M. Kashgari. In Abu Hayyan's dictionary, we encounter the parallelization of the same lexical

unit phonetically [for example: arığ (ie clean) // ari – AH, 7, 15]. The language facts of "Dade Gorgud's book" are a prominent manifestation of our opinion. For example, the record of the word ulug as well as ulu, and the word katığ in the form of katīg is proof of this: Dirsa Khan made a ulu wedding with the words of female ahlininiŋ, and asked for a need; The boy again hit the bull on the forehead with his fist (KDQ, 22, 35, 36)

It should not be forgotten that the presented phonoforms of these lexemes did not originate today. Relying on historical-linguistic facts proves that they have a very ancient history of development. In this type of words of Turkish origin, the development is directed from the old consonant ending to the vowel ending. It is said that the lexical units that we have presented are subject to the phenomenon of sound increase - epithesis. These are the conclusions drawn based on the phonetic volumes of those lexical units (as well as most words with this type of structure) in our modern language. This is far from reality.

Result.

Of course, it would be a very difficult task to prove that the consonant ending is the oldest and primary form in words of Turkish origin with 10-15 words covering every part of the morphological system of the language. Because for evidence, it is necessary to rely not on exceptions, but on regularity. Statistics based on regularity can reveal that the consonant ending is the oldest phonological fact in lexemes of Turkic origin, which is possible based on the calculations based on the dictionaries of V.V. Radlov and Sh. Samin. This statistical calculation reveals that only 35 out of 14,738 words in V.V. Radlov's dictionary, and only 78 out of 15,920 words in S. Samin's dictionary end with a vowel (14, 341-341). So, 113 out of 30658 words end with a vowel. This equates to approximately 0.4%. Statistical factization proves without proof in the Turkological world that the oldest historical ending of the lexical language samples of Turkic origin ended with a consonant. It is no coincidence that at the 1st Turkological Congress, it was recommended that foreign lexemes included in Turkish languages should be subject to the phonetic, lexical and grammatical rules of the language (14, 347). According to us, as a part of these recommendations, the initialization of the end of the borrowings is one of the main ways to preserve the purity, purity and nationality of the grammatical structure of the Turkish language. It should not be forgotten that in order to determine the oldest and primary background of the lexical language examples of Turkic origin, it is necessary to hold a mirror from the historical past of the language to the present, not from today to yesterday.

References

1. Abdullayeva G.A. Monument of ash teak. Baku: Azernashr, 2007, 214 p.
2. Dialectological dictionary of the Azerbaijani language. Baku: East-West, 2007, 568 p.
3. Baskakov N.A. Nogai language and its dialects. Grammar, texts and vocabulary. M.-L.: AN CSSR, 1940, 272 c.
4. Burhaneddin G. Divan (Compiled by A. Safarli). Baku: Azernashr, 1988, 656 p.
5. Dmitrieva L.B. The language of the Barabinsky Tatars. Materials and studies. L.: Science, 1981, 224 c.
6. Ancient Turkic dictionary. Leningrad: Nauka, 1969, 676 c.

7. Al-Andalusi Asir al-Din Abu Hayyan. Kitab al - idrak li - lisan al - atrak. Baku: Azerb. State Publishing-Polygraphy Union, 1992, 115 p.
8. Azizov E. Historical dialectology of the Azerbaijani language. Baku: Baku University Publishing House, 1999, 354 p.
9. Amani. Works (Compiled by A.Safarli). Baku: Yazichi, 1983, 339 p.
10. Ancient Turkish written monuments collection (Compiler and translator is A. Guliyev). Baku: Baku University publishing house, 1992, 280 p.
11. Devotee. Bakhtiyarnama (Compiled by G. Mammadli). Baku: Azerbaijan University Publishing House, 1957, 155 p.
12. Devotee. Bakhtiyarnama (Compiled by G. Mammadli). Baku: East-West, 2004, 168 p.
13. Hajiyev T. History of Azerbaijani literary language. I h. Baku: Elm, 2012, 476 p.
14. Hajiyev T. History of Azerbaijani literary language. II h. Baku: Elm, 2012, 392 p.
15. Hasanli-Garibova. Sh. Explanatory dictionary of ethnographisms used in Turkish languages of XI-XII centuries. Baku: Khazar University Publishing House, 2015, 282 p.
16. Iskhakov FG. Long vowels in Turkic languages / Studies on comparison grammar of Turkic languages. Фонетика ч. I. M.: AN USSR, 1953, c. 160-174
17. Studies on comparative grammar of Turkic languages. ч. I. Phonetics. M.: AN USSR, 1955, 274 c.
18. Kashgari M. Dictionary of Divan - it Turkish. In 4 volumes. I c. Baku: Ozan, 2006, 512 p.
19. Kashgari M. Dictionary of Divan - it Turk. In 4 volumes. II c. Baku: Ozan, 2006, 400 p.
20. Kashgari M. Dictionary of Divan - it Turk. In 4 volumes. III c. Baku: Ozan, 2006, 400 p.
21. Karimov P. The Turkish-language works of Sadiq bey Sadiq. Baku: Science and education, 2013, 159 p.
22. Kitabi-Dada Gorgud (Compiled by S. Alizade and F. Zeynalov). Baku: Yazichi, 1988, 264 p.
23. Gul Ali. Gisseyi-Yusif (Compilers are E. Alibayzadeh and A. Huseyn). Baku: Publishing House, 1995, 182 p.
24. Christ. Sofa. (With the manuscript) (Compiled by A. Safarli). Baku: Elm, 2012, 480 p.
25. Nasimi. Selected works (Editors are H. Arasli and C. Kahramanov). Baku: Azernashr, 1973, 673 p.
26. 17th century Azerbaijani lyrics (Compilers: P. Karimov and M. Huseinidir). Baku: Nurlan, 2008, 340 p.
27. Radlov V.V. Experience with the dictionary of Turkic idioms. T.I, part 1. Petersburg, 1893, 968 c.
28. Rajabli A. Monuments of the Orkhon-Yenisei script. Part III. Baku: Science and education, 2010, 664 p.
29. Rajabov A., Mammadov Y. Orkhon-Yenisei monuments. Baku: Yazychi, 1993, 340 p.
30. Suli Faqih. Yusif and Zuleikha (Editors are Sanan Ibrahimov and Sabuhi Ibrahimov). Baku: Baku University publication, 2008, 400 p.
31. Shamseddin Sami. Gamusi-Turkish. Ankara: Turkish Language Institute Publications, 2010, 1370 p.
32. Tabrizi S. Selected works. Baku: Yazichi, 1980, 344 p.
33. Turkish dictionary. 10. Printing. Ankara: Turkish Language Institute Publications, 2005, 2244 p.
34. Uzbek-Russian and Russian-Uzbek dictionary. Tashkent: Academy, 2012, 642 p.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Is Organizational Dissent a Success Factor of Agile Organizations?: A Theoretical View

Dr. Neslihan DUMAN
neslihanduman@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2512-1303

Prof. Dr. Himmet KARADAL
hkaradal@gmail.com
ORCID:0000-0002-8050-5564

ABSTRACT

Nowadays, the reaction of the individual who expresses his/her objection, that is organizational dissent, becomes an important feedback for organizations. It is thought that organizations that can effectively benefit from this feedback will find ways to make maximum use of their human capital while carrying out their activities under competitive conditions. In this context, organizations have to be agile for sustainability. So, the aim of this study is to investigate the effect of organizational dissent on organizational agility, in other words, to evaluate whether organizational dissent is a success factor of agile organizations.

Keywords: Organizational Dissent, Organizational Agility, Agile Organizations.

ORGANIZATIONAL DISSENT

Organizational dissent, which is an important factor of organizational communication is in its simplest form, opposing ideas expressed (Kassing, 1997:311) and strategies developed by employees to cause changes in practices, methods and behaviors in the work environment (Ergün, 2017:18).). Its essence is not to be against every situation but to gain a different perspective by providing managers who use the will of the organization with the advantage of looking at events from a different perspective (Sadykova and Tutar, 2014:6).

According to Kassing (1997), organizational dissent is the reaction of employees who disagree with their organization. This reaction aims to create a working environment with a more participatory order instead of the traditional command-and-command structure. Organizational dissent behavior, which is a form of communication that provides feedback regarding the dissatisfaction of employees to organizations and managerial decisions rather than a simple disagreement (Burns and Wagner, 2013) is *"a moral obligation, a determined management practice and a political right"* can be perceived as (Sprague and Ruud, 1988). However, as a result of this behavior, the dissenting employee may be ignored by the management or may be rewarded/punished (Kassing, 2008). For

this reason, it can be said that organizational dissent behaviors are a complex communication activity that requires a meticulous and objective evaluation (Kassing, 1997). Despite the negativities that may occur for employees and managers who display dissent behavior, it is an important employee behavior in terms of increasing the effectiveness of decision-making mechanisms, predicting potential problems with the constructive feedback provided, producing different solutions, and thus new processes and ideas (Kassing and Armstrong, 2002). ; Argyres and Mui, 2007). Shahinpoor and Matt (2007) state in their study that opposing ideas can be expressed easily and this creates organizations that encourage the development of critical thinking, learning and questioning skills, and thus, more effective, participatory and loyal employees will be obtained. Thus, the organization will take on a proactive structure, creating a democratic environment and contributing to growth and development. Similarly, the lack of organizational dissent may cause some strategic and managerial mistakes, considering that employees cannot express mistakes (Stanley, 1981:13).

If organizational dissent is managed correctly, it can provide competitive advantage to businesses by identifying and solving existing problems in organizations, developing business processes with different approaches, providing effective feedback to identify and eliminate deficiencies, and thus adapting to innovations and changes more quickly.

ORGANIZATIONAL AGILITY

The definition of the concept of agility, which literally means the ability to move quickly and agilely, has changed over time and started to be used for businesses as well. Organizational agility is generally explained as the ability of an organization to react to the opportunity or threat situation it faces (Doğan and Baloğlu, 2018:100). Organizations that can quickly recognize these opportunities and threats, organize and update their structures and processes accordingly and convey them to their stakeholders quickly are agile organizations (Ganguly, et al., 2009:2).

Agile organizations can turn these changes into opportunities with their responses to environmental changes (Dahmardeh and Banihashemi, 2010:179). Today's world is a world in constant search for change and difference, so it has an impact on organizations that cannot be ignored; Therefore, in order for organizations to survive and be successful, it has become necessary for organizations to adapt to the changes and changes that pose opportunities and threats for their organizations. Organizations with an agile and flexible structure can exhibit strong performance even in uncertain and unpredictable situations because they adapt to changes quickly (Bilen, 2023: 31-32).

According to Maskell (2001), there are four basic factors that make up organizational agility. These; information and people, collaboration, customer welfare and capturing change. In another approach, agility; It is divided into dimensions as change ability, innovation, internal and external cooperation, human resources, and knowledge and creativity (Jackson and Johansson, 2003). In both approaches, human resources and cooperation elements attract attention. For this reason, it is thought that the human resources and collaborative structure of agile organizations may be important in achieving organizational goals.

The Relationship Between Organizational Dissent and Organizational Agility

In order for agility, which is an important competitive element, to become an element of organizational culture, a certain characteristic infrastructure must be created in the organization. In their study, Strode et al. (2009) determined the organizational culture factors that generally emerge in order for organizational agility to become established in organizations as an element of culture. These are;

- Giving importance to learning and feedback,
- Communication in the organization should be open to cooperation, competitive and trustworthy,
- Giving importance to teamwork,
- The organization is flexible, participatory and supports social interaction,
- Project managers should also be a guide and facilitator,
- The work environment strengthens individuals,
- Having collaborative leaders and
- The organization should be open to face-to-face and informal communication.

As can be clearly seen, the communication style used in the organization, the importance given to feedback and working environments open to all kinds of communication will contribute to the establishment of organizational dissent as a cultural feature. Organizational dissent, which is a dimension of employee voice, has a close relationship with communication and feedback.

With globalization and increasing competition, organizational structures are going through a process of constant change. While organizational structures were previously larger, hierarchical and bureaucratic; Nowadays, as flexibility, speed and therefore agility gain importance, smaller production units, lean organization, new market creation and entrepreneurship are developing. The reason for this is to make the organization more agile, to respond to customer demands more quickly and to maintain competition more effectively. Organizational agility practices may also require some changes in the decision-making structures of organizations. Additionally, the participation of human resources in decisions will be extremely important. In this context, in the study conducted by Bağcı and Akbaş (2016) with bank employees, the relationship between participation in decisions and job satisfaction was examined. The results of the study showed that there is a positive and moderate relationship between individuals' participation in decisions and job satisfaction, and that their participation in decisions positively affects their job satisfaction. Likewise, as a result of the study conducted by Çetinkaya and Akkoca (2020), it was found that organizational communication mediates the relationship between strategic leadership and organizational agility, and it was emphasized that organizational communication must be strong in order for organizational agility to be effective. In studies, the importance of organizational structure for the workforce to have an agile structure is emphasized, and an organizational structure that allows the individual to use his knowledge and skills and his participation in decisions are seen as indispensable elements of agile organizations (Kidd, 1994; Alavi et al., 2014).

When organizations are considered as an open system, they obtain outputs by transforming the inputs they receive from the environment, and make things easier, especially with intra-organizational feedback, in order for the system to remain in balance, that is, to produce negative entropy (Ergün, 2017:10-11). In this way, the performance of employees increases and their decision-making and problem-solving abilities increase (Garner, 2013:374). Therefore, the

necessary elements for an agile organization are formed. As stated in the study of Cricitto and Youssef (2003), interpersonal and inter-functional relationships are also factors that contribute to the agility of the business.

According to the results of the study conducted by Safari et al., (2018), it was determined that cooperation-based, participatory culture and structures with relatively low hierarchy are the precursors of organizational democracy. However, organizational democracy; It has also been stated that it is effective on organizational agility. Based on this, it is thought that there is a relationship between organizational dissent and organizational agility.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Agility in today's competitive conditions defined by concepts such as globalization, rapid development of technology, and shortened product life cycles; It has been seen as a very important advantage for growth, performance and competitiveness, and its important effects on long-term organizational success have begun to be addressed more both in business life and in the academic field (Bıyık, 2021:151). One of the most important factors that can both support and hinder agility is the organizational culture adopted by organizations, in other words, organizational attitudes. In this context, organizations must be agile for the sake of sustainability and find ways to benefit from their human capital at the maximum level while carrying out their activities under competitive conditions. Therefore, constructive criticism and feedback from employees can be important. The most important element of organizational culture that will help both parties in the context of the individual and the organization to find common ground while achieving their goals is organizational democracy. Since innovative ideas will only emerge in an environment where there is a democratic organizational climate, it is thought that the need for employees who openly express their ideas will increase.

The following suggestions are presented to guide future studies and managers:

• Employees' sharing of their constructive and solution-oriented demands (in other words, constructive organizational dissent behaviors) with competent people at the solution point will lead to the agility of the organization and an increase in the innovative behavior potential of the employees. Similarly, constructive organizational dissent behavior, which is a requirement of participatory democracy, can be used to reduce undesirable behaviors. For example, it is thought that a study covering the effective and controlled management of dissent behavior in order to reduce the personnel turnover rate may be the subject of examination in this context.

• Considering the organizational characteristics of organizations that are expected to be agile and the emotional states and communication styles of employees together will allow a better understanding of today's people, thus benefiting managers when creating management and human resources policies. Using similar variables in future studies with different study groups will be valuable to generalize the detected relationships.

REFERENCES

Alavi, S., Abd-Wahab, D., Muhamad, N. & Arbab Shirani, B. (2014). Organic Structure and Organisational Learning as the Main Antecedents of Workforce Agility. *International Journal of Production Research*, *52*(21), 6273-6295.

Argyres, N. & Mui, V. L. (2007). Rules of Engagement, Credibility and the Political Economy of Organizational Dissent. *Strategic Organization*, *5*(2), 107-154.

Bağcı, Z. & Akbaş, T. T. (2016). Kararlara Katılım ve İş Doyumu Arasındaki İlişki: Banka İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(4), 97-111.

Bıyık, Y., (2021). *Örgüt Kültürünün Bireysel Yaratıcılık ve Yenilikçiliğe Etkisinde Kişi-Örgüt Uyumu ve Örgütsel Desteğin Aracı Rolü: Türkiye'deki Teknopark/Teknopark İşgörenlerina Yönelik Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Bilen, G. (2023). *Afet Yönetiminde Örgütsel Çevikliğin Önemi Üzerine Bir Değerlendirme*. İçinde Gülbahar, Y. (Ed.), Örgütsel Davranış Güncel Konular II (ss19-38). Özgür Yayınları. DOI: https://doi.org/10.58830/ozgur.pub302.c1396

Burns, T. & Wagner, C. (2013). Organizational dissent. *Principal Leadership*. 14(4), 23-29.

Crocitto, M., & Youssef, M. (2003). The Human Side of Organizational Agility. *Industrial Management & Data Systems*.

Çetinkaya, F. F., & Akkoca, Y. Stratejik Liderlik ile Örgütsel Çeviklik Arasındaki İlişkide Örgütsel İletişimin Aracı Rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 66-84.

Dahmardeh, N., & Banihashemi, S. A. (2010). Organizational Agility and Agile Manufacturing. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, *27*(1), 3-12.

Doğan, O., & Baloğlu, N. (2018). Örgütsel Çeviklik ve Bazı Eğitim Kurumlarındaki Yansımaları. In *13. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi 100-109.*

Ergün, H. (2017). *Örgütsel Muhalefete Etki Eden Başlatıcı ve Aracı Değişkenler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Ganguly, A., Nilchiani, R. & Farr, J. V. (2009). Evaluating Agility in Corporate Enterprises. *International Journal of Production Economics*, 118(2) ,410-423.

Garner, P. (2013). Teacher Education: Dilemmas and Tensions for School Staffworking with Pupils with EBD." In The Routledge International Companion to Emotional and Behavioural Difficulties, T. Cole, H. Daniels, and J. Visser (Eds.), 330–339. London: Routledge.

Jackson, M., & Johansson, C. (2003). An Agility Analysis from a Production System Perspective. *Integrated Manufacturing Systems*. *14*(6), 482–488.

Kassing, J. W. (1997). *Development and Validation of the Organizational Dissent Scale. (*Unpublished Doctoral Dissertation). OH: Kent State University.

Kassing, J. W. (2008). Consider This: A Comparison of Factors Contributing to Employees' Expressions of Dissent. *Communication Quarterly*, *56*(3), 342-355.

Kassing, J. W., & Armstrong, T. A. (2002). Someone's Going to Hear About This: Examining the Association Between Dissent-Triggering Events and Employees' Dissent Expression. *Management Communication Quarterly*, *16*(1), 39-65.

Kidd, P.T. (1994) *Agile Manufacturing: Forging New Frontiers*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Maskell, B. (2001). The Age of Agile Manufacturing. *Supply Chain Management: An International Journal*. 6(1): 5-11.

Sadykova, G. & Tutar, H. (2014). Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1): 1- 16.

Safari, A., Salehzadeh, R., & Ghaziasgar, E. (2018). Exploring the antecedents and consequences of organizational democracy. *The TQM Journal*, *30*(1), 74-96.

Shahinpoor, N., & Matt, B. F. (2007). The Power of One: Dissent and Organizational Life. *Journal of Business Ethics*, *74*(1), 37-48.

Sprague, J., & Ruud, G. L. (1988). Boat-Rocking in the High-Technology Culture. *American Behavioral Scientist*, *32*(2), 169-193.

Stanley, J. D. (1981). Dissent in Organizations. *Academy of Management Review*, *6*(1), 13-19.

Strode, D. E., Huff, S. L. & Tretiakov, A. (2009). The Impact of Organizational Culture on Agile Method Use. In *2009 42nd Hawaii International Conference on System Sciences* 1-9.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

A Measurement Model to Evaluate the Success of Technopark Companies: Performance Prism

Teknopark Şirketlerinin Başarısını Değerlendirmeye Yönelik Bir Ölçüm Modeli: Performans Prizması

Assoc.Prof.Dr.Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU
Usak University
sibel.ozafsarlioglu@usak.edu.tr
Orcid: 0000-0002-8404-2720

Prof.Dr.Himmet KARADAL
Bolu Abant Izzet Baysal University
himmetkaradal@ibu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-8050-5564

ABSTRACT

It is seen that the activities carried out by businesses operating in technoparks in our country have an important place in the development of the economy. In addition, as the developments experienced as a result of the information and technology age are implemented by companies of this nature, both the company and the country's economy gain value. In this sense, as seen around the world, many companies include performance improvement efforts on their agenda. The performance prism model is a multidimensional performance measurement model that uses both financial and non-financial measurements together, which can be used by all kinds of organizations operating in different sectors and structures. In this paper, will be investigated the relationships between basic performances, comprehensive stakeholder orientation, competencies, strategies and process parameters of some companies operating in some technoparks in Turkey.
Key words: Performance Measurement, Performance Prism, Stakeholders, Technoparks.

ÖZET

Ülkemizde teknoparklarda faaliyet gösteren işletmeler tarafından yürütülen faaliyetlerin ekonominin gelişmesinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bilgi ve teknoloji çağının bir sonucu olarak yaşanan gelişmelerin bu yapıdaki şirketler tarafından hayata geçirilmesiyle birlikte hem şirket hem de ülke ekonomisi değer kazanmaktadır. Bu anlamda dünya çapında da görüldüğü üzere pek çok şirket performans iyileştirme çalışmalarını gündemine almaktadır. Performans prizması modeli, farklı sektörlerde ve yapılarda faaliyet gösteren her türlü kuruluş tarafından kullanılabilen, hem finansal hem de finansal olmayan ölçümlerin bir arada kullanıldığı çok boyutlu performans ölçüm modelidir. Bu bildiride, Türkiye'de seçilen teknoparklarda faaliyet gösteren bazı şirketlerin temel performansı, kapsamlı paydaş yönelimi, yetkinlikler, stratejiler ve süreç parametreleri arasındaki ilişkiler araştırılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Performans Ölçümü, Performans Prizması, Paydaşlar, Teknoparklar.

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan değişimler son 20 yıl veya 30 yıl önceki ekonomide yaşananlardan önemli farklılıklar göstermekte ve başta bilgi teknolojileri olmak üzere pek çok yeni endüstri gelişme göstermektedir. Bu durum kurumların rekabetçi bir ortamda karşı karşıya kalmasına ve kurum yöneticilerinin kurum performansını iyileştirmek ve artırmak için yeni stratejiler geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Performans, genellikle etkinlik ve verimlilik kavramlarına dayanan ve kurumun hedeflerine ulaşma yeteneğini değerlendiren çok boyutlu bir kavramdır. Aynı zamanda yöneticiler kurumun performans hedeflerine ulaşmak için çeşitli amaç ve hedefleri belirleyerek iç ve dış paydaşlara bir taahhütte bulunmaktadır. Performans ölçümü, Peter Drucker'ın "ölçemediğinizi yönetemezsiniz" sözünden yola çıkılarak, performans değerlendirmelerinde ve yönetim aşamalarında önemli bir stratejik adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Performans ölçümü işletmeler için önemlidir çünkü faaliyetin verimliliği ölçülemezse, faaliyetin doğru şekilde kontrol edilmesi de mümkün olmaz. Ayrıca başarılı olmak ve rakipleri arasında yer almak isteyen her işletmenin performansının da ölçülmesi gerekmektedir. Etkili performans ölçümü, stratejinin başarılı bir şekilde uygulanmasının anahtarıdır. Şirketler başarılı bir yol izlemek için süreçlerin maliyetlerini, kalitesini, esnekliğini, değerini ve diğer boyutlarını ölçmek durumundadır (Rylkova ve Bernatík, 2014: 961).

Bir kuruluşun performansının ölçülebilmesi için kurum içindeki performans, yapı ve süreçlerinin gözlemlenmesi aynı zamanda kurum dışındaki paydaşlardan da sistemli bir şekilde geri bildirimlerin alınmasını sağlayan bir mekanizma oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Performans Ölçüm Sistemleri (PMS), performansı ölçtükleri ve bilinçli kararları destekleyen bilgiler sağladıklarından operasyonları yönetmenin daha yapılandırılmış bir yolunu sağlamak için kullanılan bir yöntemdir (Neely, 1997). Performans Ölçüm Sistemi (PMS), kuruluşun performansını ölçmek için farklı perspektifleri gözlemlemesi, sonuçları periyodik olarak ölçmesi ve sürekli bir şekilde geri bildirim sistematiği geliştirmesi gerektiğinden ortaya çıkar (Severgnini, Galdamez ve Camacho, 2019: 2). Son yıllarda birçok performans ölçüm modelleri geliştirilmiştir. Bunlardan bazıları; Dengeli Puan Kartı (Kaplan ve Norton, 1992), Smart Piramidi (Cross ve Lynch, 1990), Performans Prizması (Neely, Adams ve Crowe, 2001), Entegre Performans Ölçüm Modeli (Bititci, Carrie, Turner ve Lutz, 1998) sayılabilir. Ayrıca Mükemmellik Modeli (EFQM) de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Mevcut performans ölçüm modelleri arasında Neely ve ark. (2001) tarafından geliştirilen ve performans prizması adı verilen performans ölçüm modeli diğer ölçüm modelleri ile karşılaştırıldığında üç farklı şekilde ilerleme kaydetmektedir ve model: 1) birden fazla paydaş grubuna odaklanma; 2) stratejileri, süreçleri ve yetenekleri paydaş çıkarları ile aynı doğrultuda dengeleme; ve 3) yalnızca hissedarların beklentilerini şirketle uyumlu hale getirmekle kalmıyor, aynı zamanda hissedarların şirkete katkı sağlamasına da imkan tanımaktadır (Severgnini vd., 2019: 2). Aynı zamanda performans prizması modeli bazı güçlü özelliklere sahiptir. Bu özellikler; performans prizması şirketin stratejini tanımlamaya yardımcı olur ve şirket performansı üzerinde etkisi olan çalışanlar, tedarikçiler, iş birliği ortakları veya aracılar gibi yeni paydaş gruplarını tanıtır. Paydaşların şirketin performansına olan katkısı ile insan kaynaklarının ve teknolojik yeteneğin önemini vurgular. Kâr amacı güden ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlara, küçük veya büyük kuruluşlara uyarlanabilme gibi güçlü yönlere sahiptir (Dabrowska ve Faria, 2020: 19).

Teknoparkların performans ölçümü devamlı izlenmesi gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte, üretimde kullanılan kaynakların girdi ve çıktı miktarı, bir faaliyetin doğrudan ve dolaylı sonucu ile çıktılardan elde edilen orta ve uzun vadeli başarılarla ilgili veriler sürekli toplanır (Dabrowska ve Faria, 2020: 14). Yapılan çalışmalar, teknoparkların performansının hem teknoparklardaki iç faktörlerine hem de teknoparkların bulunduğu bölgesel koşullara (örneğin, destekleyici altyapı, yerel üniversite, endüstriyel sistemler ve bunların işbirliği düzeyi) bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Castells ve Hall, 1994; Poonjan ve Tanner, 2020; Shin, 2000). Massey, Quintas ve Wield (1992) bilim parklarının hedeflerini üç kategoride gruplandırmıştır: ekonomik kalkınma, teknoloji transferi ve yerel topluma sunulan faydalar şeklindedir. Teknoparklar, bilgiye dayalı bölgesel yenilik sistemleri içerisinde kamu, üniversite ve sanayi arasındaki bağlantıları kolaylaştıran değerli bir araçtır (Dabrowska ve Faria, 2020: 8).

Bilim teknoloji parkının geliştirilmesi, inovasyon kültürünü ve ticari rekabet gücünü teşvik ederek ekonomik büyümeyi arttırmayı ve bilim ve teknolojinin ekonomik kalkınmadaki rolünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Suwignjo, Ratri ve Partiwi, 2019: 69). Teknoparklarının performansı iki kategoriye ayrılır: ekonomik performans ve teknoparklardaki şirketlerinin yenilik ve teknolojiyi ticarileştirme performansı. Ekonomik performans; şirketlerin çalışan sayıları, iş büyümesi, cirosu, geliri ve finansmana erişim kullanılarak ölçülür. Yenilik ve teknolojiyi ticarileştirme performansı ise, piyasaya sürülen yeni ürünler ve hizmetler, patent başvuruları, nitelikli bilim adamı ve mühendislerin oranı ve araştırma ve geliştirmeye (Ar-Ge) yapılan yatırımın yoğunluğu kullanılarak ölçülür (Luger ve Dabrowska, 2012: 239-240).

Bu anlamda bu çalışmanın amacı, performans prizması yaklaşımına atıfta bulunarak ve paydaşlar teorisini harekete geçirerek teknoparklarda faaliyet gösteren şirketlerin performansının anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Çalışmanın 2 temel araştırma sorusu vardır: ilki her paydaş farklı beklentilere sahiptir bu nedenle bir kurumun amaç ve hedefleri farklı paydaşların beklentilerini nasıl karşılayabilir? İkincisi de kurum yöneticileri kurum performansını nasıl sağlayabilir ve kurum performansını ölçmek için hangi araçları ve yöntemleri kullanabilir?

Çalışma üç bölüm halinde yapılandırılmıştır. İlk bölümde performans ölçümüne bütüncül bir bakış açısı getiren bir yöntem olarak kabul edilen performans prizmasının kavramsal çerçevesine yer verilecektir. İkinci bölümde, çalışmanın uygulama metoduna yer verilecek olup bu kapsamda görüşme kapsamında teknoparklarda faaliyet gösteren şirketlerin performans ölçümünün uygulamalı bir örneği sunulacaktır. Bu kapsamda şirketlerle iletişime geçilerek, performans prizmasının beş yönü (süreçler, yetkinlikler, stratejiler, paydaş memnuniyeti ve paydaş katkısı) baz alınarak görüşmeler yapılacaktır. Üçüncü ve son bölümde bulgular ve sonuç tartışılarak, gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

LİTERATÜR

Performans Prizması (PP)

Performans prizması, Dengeli Puan Kartına yönelik eleştirilere ve diğer birçok modelin eksikliklerine yanıt olarak Adams ve Neely (2000) tarafından performans ölçüm modellerinin ikinci nesli olarak kabul edilen yenilikçi bir performans ölçüm modelidir (Neely ve diğerleri, 2001). Performans prizması, paydaş odaklı bir performans ölçüm sistemidir ve paydaşlar için değer yaratan faktörleri

anlamaya çalışır. Paydaşlar bilinip tanımlandıktan sonra, bu faktörler hangi önlemlerin uzun vadeli başarıya katkıda bulunacağını ve daha sonra kurumsal hedeflerin yöneticilerin eylemlerine rehberlik edecek önlemlere nasıl dönüştürüleceğini belirleyecektir (Neely ve diğerleri, 2002).

Neely vd. (2001), performans ölçümlerinde paydaşların istek ve beklentilerinin öncelikli olduğunu daha sonra organizasyonel stratejilerin tanımlandığını belirtir (Severgnini, 2019: 3). Ölçüm-strateji ilişkisine dayanan Performans Prizması, beş yüzey içeren geometrik bir prizma (Bkz. Şekil 1.) şekliyle temsil edilir. Prizmanın yüzlerinin her biri, yöneticilerin organizasyonun performans yönetimindeki sorunların gerçek kapsamını değerlendirebilmesi için temel kabul edilen farklı organizasyonel konulara yanıt vermekten sorumludur. Performans Prizmasının yüzlerinin her birini temsil eden sorular aşağıda açıklanmıştır. İşletmelerin en iyi sonuca ulaşabilmek ve ideal prizmasını oluşturabilmek için bu soruların açık bir şekilde yanıtlanması gereklidir. Neely ve arkadaşlarının önerisine göre bu sorular aşağıdaki gibidir (2002: 6-7):

a) Paydaş memnuniyeti - Şirketin paydaşları kimlerdir, ne istiyorlar ve neye ihtiyaç duyuyorlar?

b) Stratejiler – Paydaşların ihtiyaçlarını karşılamak için şirketin hangi stratejileri uygulamaya koyması gerekiyor?

c) Süreçler – Bu stratejileri gerçekleştirmek için gereken kritik süreçler nelerdir?

d) Yetenekler – Şirketin bu süreçleri uygulamak ve iyileştirmek için hangi yeteneklere ihtiyacı vardır?

e) Paydaşların Katkısı - Şirket bu yetenekleri korumak ve geliştirmek için paydaşlardan ne gibi katkılar istiyor?

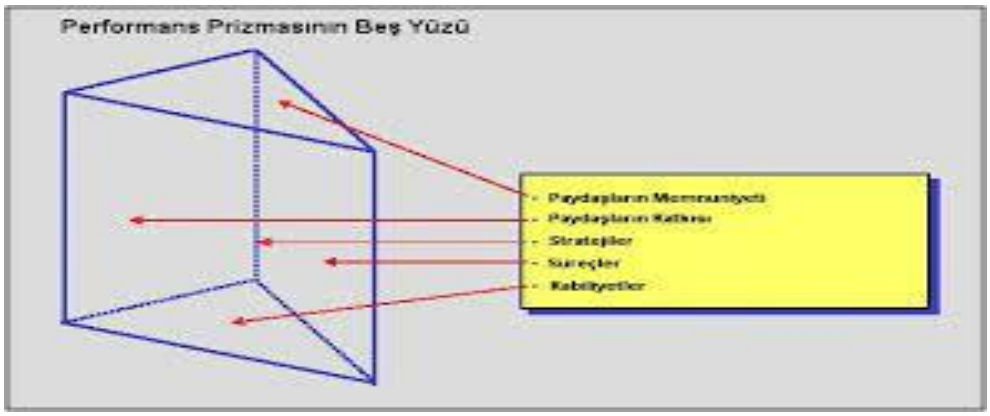

Şekil 1. Performans Prizmasının Beş Yönü (Kaynak: Neely, Adams ve Crowe, 2001: 12).

Performans Prizması birbiriyle ilişkili beş performans perspektifine (prizmanın beş yönüne) dayanmaktadır; üst ve alt yönler sırasıyla Paydaş Memnuniyeti ve Paydaş Katkısı'dır. Üç yan yön ise Stratejiler, Süreçler ve Yeteneklerdir. (Neely vd., 2002). Paydaş memnuniyeti firma stratejisinin itici gücüdür. Süreçler stratejiden, yetenekler ise süreçlerden türetilir (Nogning ve Gardoni, 2017: 116).

Neely ve arkadaşları (2002: 6-7) performans prizması boyutlarından paydaş memnuniyeti boyutunda, paydaş olan tarafların tümünün bir kuruluşun performansı ve başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda stratejiler boyutu, kuruluşun bir stratejisinin olmasının tek nedenini bazı paydaşlara değer sunmanın önemine atıfta bulunurken, süreçler boyutunda

hedeflenen stratejilere ulaşmak için yürütülmesi gereken işlemler belirlenmektedir. Yetenekler, kuruluşun iş süreçlerinin birlikte yürütülmesini sağlayan insanlar, uygulamalar, teknoloji ve altyapının birleşimidir. Bunlar organizasyonun rekabet edebilme yeteneğinin temel yapı taşlarıdır. Doğru insanlar, uygulamalar, teknoloji ve altyapı olmadan süreçleri yürütmek veya iyileştirmek mümkün değildir. Paydaş katkısı boyutu ise performans prizmasının kritik ve benzersiz bir özelliğidir. Bu yönde kuruluşların yalnızca paydaşlarına değer sunmak zorunda olduğu gerçeğini değil, aynı zamanda kuruluşların, kuruluşa katkıda bulunan paydaşları da dahil etmesi gereken paydaşlarıyla bir ilişki içine girdiği gerçeğini kabul ettiği için ayrı bir bileşen olarak dahil edilmiştir. Kuruluş ile paydaş arasındaki bu ilişki, tedarikçiler, müşteriler, çalışanlar, işbirlikçiler, yatırımcılar veya yerel topluluk fark etmeksizin tüm paydaş sınıfları için geçerlidir.

Nogning ve Gardoni (2017: 117) performans prizmasındaki boyutların başarı faktörlerini prizmanın her yönü için ayrı ayrı belirlemiştir. Buna göre, yetenekler boyutu için kritik başarı faktörleri pazarlama, liderlik, organizasyon, teknoloji ve öğrenme ve finansman olurken, süreçler boyutu için başarı faktörleri istek ve ihtiyaçların toplanması, fikir seçimi, proje geliştirme ve çözümün yayılması gibi inovasyon süreci adımlarından oluşmuştur. Stratejiler boyutu için kriterler açıklama ve keşiftir. Paydaş Memnuniyeti boyutu için kriterler mevcut müşterilerin memnuniyeti ve gelecekteki müşterilerin memnuniyeti iken paydaş katkısı boyutu için kriterler mevcut müşterilerin katkıları ve gelecekteki müşterilerin katkılarıdır.

Firmalar zor kazanılmış itibarlara sahiptir ve bunu devam ettirmek için kendilerine karşı sorumlulukları vardır (Nogning ve Gardoni, 2017: 116). Performans Prizması, paydaş uyumunu vurgular ve bu yönüyle paydaş teorisiyle (Freeman, 2010) tutarlıdır. Paydaş teorisine göre, yıkıcı değişimi kurmak ve yönetmek için gereken bilgi, artık firmaların sınırlarının dışında kalmaktadır ve inovasyon performansı, firmanın ilgili paydaşlarının ortaklıklar ve işbirliği yoluyla etkin bir şekilde yönetilmesiyle ilişkilidir (Nogning ve Gardoni, 2017: 116). Paydaş değeri yaratmadan, hissedar değeri yaratılamayacağı düşüncesinin hâkim olduğu modelde, örgütsel performans ölçümleri paydaş değeri belirlenerek oluşturulan örgütsel stratejilerin sonucunda oluşur.

Bulgular ve Sonuç

Çalışmanın uygulama aşaması devam etmektedir. Uygulama süreci tamamlandıktan sonra yöntem, bulgular ve sonuç aktarılacaktır.

KAYNAKÇA

Bititci, U. S., Carrie, A. S., Turner, T. J., & Lutz, S. (1998). Integrated performance measurement systems: implementation case studies. In U. S. Bititci & A. S. Carrie (Eds.), *Strategic management of the manufacturing value chain* (pp. 177-186). Dordrecht: Kluwer Academic. http://dx.doi.org/10.1007/978-0-387-35321-0_20.

Castells, M., & Hall, P. (1994). Technopoles of the World: The making of twenty-first century industrial complexes. Illustrate. Routledge.

Cross, K. F., & Lynch, R. L. (1990). Managing the corporate warriors. *Quality Progress*, 23(4), 54-59.

Dabrowska, J. ve Faria, A. F. (2020). Performance Measures to Assess the Success of Contemporary Science Parks, *Triple Helix Journal,* 1-43, doi:10.1163/21971927-bja10006.

Freeman, R. E. (2010). *Strategic management: A stakeholder approach*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard: measures that drive performance. *Harvard Business Review*, 70(1), 71-79.

Luger, M. I. ve Dabrowska, J. (2012). *Science Parks and Land Value Capture. (Eds.* Ingram, G. K. ve Hong, Y.H) Value capture and land policies. USA: Puritan Press Inc., in Hollis, New Hampshire.

Massey, D., P. Quintas, and D. Wield. 1992. *High-tech fantasies: Science parks in society, science and space.* London: Routledge.

Neely, A. (1997). A practical approach to defining key indicators. Measuring Business Excellence, 1(1), 42–46. Retrieved from http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/eb025468

Neely, A., Adams, C., & Crowe, P. (2001). The performance prism in practice. *Measuring Business Excellence*, 5(2), 6-12. http://dx.doi.org/10.1108/13683040110385142.

Neely, A. D., Adams, C., & Kennerley, M. (2002). *The Performance Prism: the scorecard for measuring and managing stakeholder relationships*. London: Financial Times/Prentice Hall.

Nogning, F. L. ve Gardoni, M. (2017). Double Performance Prism: innovation performance Measurement systems for manufacturing SMEs. *International Journal of Innovative Research in Advanced Engineering (IJIRAE) ISSN: 2349-2163, 4 (3),* www.ijirae.com

Poonjan, A., & Tanner, A. N. (2020). The role of regional contextual factors for science and technology parks: A conceptual framework. European Planning Studies, 28(2), 400–420. https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1679093

Rylkova, Z. ve Bernatik, W. (2014). Performance measurement and management in Czech enterprises, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 110, 961-968.

Severgnini, E., Cardoza Galdamez, E. V., & Camacho, R. R. (2019). Applicability of Performance Prism in SMEs: a multiple case study. *Gestão & Produção*, 26(4), e3014. https://doi.org/10.1590/0104-530X3014-19

Shin, D.-H. (2000). An alternative approach to developing science parks: A case study from Korea. Regional Science, 5, 103–111. https://doi.org/10.1007/PL00011488

Suwignjo, P., Ratri, Y. Ve Partiwi, S. (2019). Designing a Performance Measurement System at Science Technopark using the European Union Model. In Proceedings of the 1st International Conference on Industrial Technology (ICONIT 2019), 69-75.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

America's Hegemony in Central Asia

Amerika'nın Orta Asya'daki Hegemonyası

Taha Barut
Hoca Ahmet Yesevi International Kazakh-Turkish University
Tahababaev@tutanota.com

ÖZET

Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Orta Asya'daki hegemonik stratejilerini ve bu bölgedeki etkinliklerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Araştırma, ABD'nin Orta Asya'daki politik, ekonomik, askeri ve sosyal stratejilerini, uluslararası ilişkiler ve jeopolitik rekabet bağlamında ele almaktadır.

ABD'nin bölgede uyguladığı politik ve diplomatik stratejiler, çok yönlü ve edilirken, demokratik değerlerin ve reformların yayılması da hedeflenmektedir. Ekonomik ve ticari alanda ise, ABD, bölgeyle olan ilişkilerini çeşitli girişimler ve projeler aracılığıyla güçlendirmeye ve genişletmeye çalışmaktadır, bu da enerji iş birliğini ve güvenliğini içermektedir.

Ayrıca, ABD'nin Orta Asya'daki güvenlik ve askeri iş birliği stratejileri, bölgesel güvenliği sağlama ve terörle mücadelede iş birliği yapma amacını taşımaktadır. Bu kapsamda, bölgedeki ülkelerle yapılan askeri eğitimler ve savunma iş birliği faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışma, ayrıca, ABD'nin bölgedeki sosyal ve kültürel stratejilerini de incelemekte ve bu stratejilerin, bölgesel toplumları ve kültürleri etkileme ve Amerikan değerlerini yayma yönündeki rolünü değerlendirmektedir. Son olarak, araştırma, ABD'nin Orta Asya'daki stratejik ve diplomatik ittifakları, enerji rekabeti ve jeopolitik rekabet gibi konulara da odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya, Hegemonya, Diplomatik Stratejiler, Güvenlik ve Askeri İş Birliği, Ekonomik ve Ticari İlişkiler, Enerji Politikaları, Jeopolitik Rekabet, Sosyal ve Kültürel Etkileşim.

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Orta Asya'daki hegemonik varlığı ve stratejik hedefleri incelenecektir. Bu bağlamda, ABD'nin global hegemonya arayışı, ulusötesi kapitalist yapılar ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarına yönelik derinlemesine bir stratejik ilgi odağı olacaktır. Orta Asya, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan dünya siyasetinde kritik bir öneme sahiptir; dolayısıyla, ABD'nin bölgedeki politikaları ve stratejileri, global ve bölgesel hegemonik tasarımlarını şekillendiren önemli faktörler arasında yer almaktadır.

ABD'nin Orta Asya'daki hegemonik varlığı, çok boyutlu ve katmanlı bir stratejiye dayanmaktadır. Bu strateji, NATO'nun genişlemesi, bölgedeki üslerin kurulması, enerji politikaları ve bölgesel güvenlik iş birlikleri gibi çeşitli araçlar ve mekanizmaları içermektedir. Ayrıca, ABD, bölgede demokratik değerlerin ve kurumların teşvik edilmesi yoluyla da etkisini artırmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, Orta Asya'da hegemonik bir güç olarak ABD'nin rolü ve stratejileri, bölgesel dinamikler ve diğer büyük güçlerle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınacaktır. ABD'nin, özellikle Çin ve Rusya gibi bölgesel ve global aktörlerle olan rekabeti, bölgedeki hegemonik varlığını şekillendiren kritik bir faktördü

Amerika'nın Global ve Bölgesel Hegemonya Stratejileri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Soğuk Savaş sonrası dönemde, global hegemonyasını sağlamlaştırmak ve sürdürmek için çok yönlü stratejiler izlemiştir. Bu stratejiler, geniş bir perspektifte, uluslararası düzenin, güç dengelerinin ve bölgesel dinamiklerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Robinson, 2002; Duman, 2002). Özellikle enerji kaynaklarının bolluğu ve stratejik jeopolitik konumu nedeniyle Orta Asya, ABD'nin dikkatini çeken ve hegemonik nüfuzunu artırmaya çalıştığı önemli bir bölge haline gelmiştir (Bahtiyar, 2021).

ABD'nin global hegemonya stratejileri, neoliberal ekonomi politikaları ve ulusötesi kapitalist ilişkiler çerçevesinde şekillenmiştir (Robinson, 2002). Ayrıca, bu stratejilerde, bölgesel güç dengeleri, güvenlik endişeleri ve ideolojik yayılmacılık gibi unsurlar da rol oynamıştır (Duman, 2002). ABD, demokratik değerleri ve serbest piyasa ekonomisini teşvik ederek hem global hem de bölgesel düzeyde nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir.

Orta Asya'da, ABD, enerji güvenliği, terörle mücadele ve demokratik reformların teşviki gibi çeşitli hedeflere yönelik politikalar geliştirmiştir (Erol & Demir, 2012). Bölgedeki doğal kaynakların kontrolü ve yeni enerji yollarının oluşturulması, ABD'nin Orta Asya politikalarında merkezi bir rol oynamıştır (Bahtiyar, 2021).

Amerika'nın hegemonya stratejileri, aynı zamanda, Çin ve Rusya gibi diğer büyük güçlerle olan ilişkilerini ve bölgesel rekabetini de içermektedir (Tokatlı, 2021; Çoban, 2022). Bu rekabet, bölgesel güvenlik, enerji kaynakları ve nüfuz alanları üzerine yoğunlaşmıştır. ABD, bu bağlamda, bölgesel iş birliklerini güçlendirme ve çok taraflı platformlarda etkinliğini artırma stratejileri izlemiştir (Yesevi, 2020).

2.1. Küresel Hegemonya ve Ulusötesi Kapitalizm

Küresel hegemonya, dünya üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuzun belirli bir güç veya güçler tarafından yönlendirilmesi anlamına gelir. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel hegemonyanın en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir (Robinson, 2002). ABD'nin küresel hegemonyası, ulusötesi kapitalizmin dinamikleriyle yakından ilişkilidir ve bu ilişki, ABD'nin global stratejilerinin bir yansıması olarak görülebilir (Duman, 2002).

Ulusötesi kapitalizm, küresel ekonomik ilişkilerin ve kapital akışlarının sınırlar ötesinde, ulusal sınırların ötesinde organize edildiği bir sistemdir (Robinson, 2002). Bu sistem, küresel piyasalar, çok uluslu şirketler ve uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla işler ve bireysel ekonomileri ve toplumları birbirine bağlar. ABD, bu ulusötesi kapitalist sistemde merkezi bir rol oynamaktadır ve global ekonomik ilişkiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Küresel hegemonya ve ulusötesi kapitalizm kavramları, ABD'nin global ve bölgesel stratejilerinin anlaşılması için kritik öneme sahiptir. ABD, ulusötesi kapitalist ilişkileri yönlendirerek ve şekillendirerek kendi hegemonik pozisyonunu güçlendirmiştir (Robinson, 2002; Çiftçi, 2009). Bu, ABD'nin dünya çapında politik ve ekonomik nüfuzunu artırmak için kullandığı stratejilerle uyumludur.

ABD'nin hegemonik stratejileri, aynı zamanda, Çin ve Rusya gibi yükselen güçlerle olan rekabeti de içermektedir. Bu rekabet, enerji kaynakları, ticaret yolları ve stratejik nüfuz alanları gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Tokatlı, 2021). ABD, ulusötesi kapitalist mekanizmaları kullanarak, bu rekabeti yönlendirmeye ve kendi çıkarlarını korumaya çalışmaktadır (Çoban, 2022).

Sonuç olarak, ABD'nin küresel hegemonya stratejileri, ulusötesi kapitalizmin dinamikleriyle yakından ilişkilidir ve bu ilişki, ABD'nin global ve bölgesel politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

2.2. Amerika'nın Enerji Hegemonyası ve Orta Doğu

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), küresel enerji hegemonyasını elinde bulunduran ve bu hegemonyayı şekillendiren anahtar bir aktördür. Enerji, ABD'nin global ve bölgesel hegemonya stratejilerinin temel bir parçasını oluşturmakta ve bu, özellikle enerji kaynaklarının yoğun olduğu Orta Doğu bölgesinde daha da belirgindir (Bahtiyar, 2021). Orta Doğu, dünya enerji piyasaları için kritik bir öneme sahip olup, petrol ve doğalgaz rezervlerinin merkezi olarak kabul edilir.

ABD'nin enerji hegemonyası, enerji kaynaklarına ve enerji taşıma yollarına erişim sağlama stratejileri üzerine kuruludur. Bu çerçevede, ABD, Orta Doğu'da istikrarı sağlamak ve enerji kaynaklarına erişimi garanti altına almak için askeri ve politik araçları kullanmıştır (Çiftçi, 2009). Ayrıca, enerji politikaları, ABD'nin bölgesel ve global güç dengelerini şekillendirme stratejilerinde de kritik bir rol oynamıştır.

Orta Doğu, ABD'nin enerji hegemonyası stratejilerinin odak noktasıdır. Bölgedeki çeşitli ülkelerle, özellikle de petrol üreten ülkelerle, stratejik ortaklıklar ve ittifaklar kurarak bölgedeki etkinliğini artırmıştır (Bahtiyar, 2021). Bu, ABD'nin enerji kaynaklarına olan erişimini sağlamanın yanı sıra, bölgesel ve global enerji piyasaları üzerindeki etkinliğini de artırmıştır.

ABD, Orta Doğu'da enerji hegemonyasını sürdürme stratejileri kapsamında, bölgedeki siyasi ve askeri gelişmeleri yakından takip etmektedir. Bu bağlamda, bölgesel güvenlik, terörle mücadele ve siyasi istikrar, ABD'nin enerji politikaları ve hegemonya stratejileriyle iç içe geçmiştir (Bahtiyar, 2021).

Sonuç olarak, Amerika'nın enerji hegemonyası ve Orta Doğu stratejileri, küresel enerji politikalarını ve güç dengelerini anlamak için kritik öneme sahiptir. ABD, enerji kaynaklarına erişimi ve kontrolü güvence altına almak için kapsamlı ve çok yönlü stratejiler geliştirmiş ve uygulamıştır.

3. Amerika'nın Orta Asya Politikaları ve Stratejileri

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Orta Asya politikaları, bölgesel ve küresel hegemonya hedefleri çerçevesinde şekillenmiştir. Orta Asya, zengin doğal kaynakları, jeostratejik konumu ve bölgesel güç dengelerindeki kilit rolü nedeniyle, ABD'nin dış politika stratejilerinde önemli bir yere sahiptir (Yeşevi, 2020).

ABD'nin Orta Asya stratejileri, enerji güvenliği, terörle mücadele ve demokratik reformların teşviki gibi temel hedeflere odaklanmıştır. Enerji güvenliği, ABD'nin bölgedeki politikalarının merkezinde yer almakta olup, bölgenin enerji kaynaklarına ve taşıma yollarına erişimi garantilemeyi amaçlamaktadır (Bahtiyar, 2021). Bu, ABD'nin hem bölgesel hem de küresel enerji piyasalarındaki etkinliğini ve nüfuzunu artırmaktadır.

Terörle mücadele, ABD'nin Orta Asya stratejilerinin bir diğer kritik bileşenidir. ABD, bölgedeki radikal gruplarla mücadele etmek ve bölgesel istikrarı sağlamak amacıyla, Orta Asya ülkeleriyle güvenlik iş birliği yapmış ve askeri varlığını artırmıştır (Erol & Demir, 2012). Bu, aynı zamanda, ABD'nin bölgedeki nüfuzunu ve etkinliğini sürdürmesine olanak tanımaktadır.

Demokratik reformların teşviki, ABD'nin Orta Asya'da izlediği bir diğer önemli stratejidir. ABD, bölgedeki ülkelerde demokratik kurumların güçlendirilmesi ve insan haklarının iyileştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Yeşevi, 2020). Bu, ABD'nin bölgedeki uzun vadeli çıkarlarına ve istikrarlı bir bölgesel ortamın oluşturulmasına hizmet etmektedir.

ABD'nin Orta Asya politikaları ve stratejileri, aynı zamanda, Çin ve Rusya gibi bölgesel ve küresel güçlerle olan rekabeti de içermektedir (Tokatlı, 2021). ABD, bölgedeki nüfuzunu artırmak ve bölgesel güç dengelerini şekillendirmek için çeşitli diplomatik ve askeri araçları kullanmaktadır.

3.1. Karadeniz ve Orta Asya Bölgesinin Amerika Açısından Önemi

Karadeniz ve Orta Asya, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan dünyanın en stratejik bölgelerinden biridir ve bu bölgeler, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için çok önemlidir. Bu bölgeler, enerji kaynakları, stratejik coğrafya ve güvenlik meseleleri açısından ABD'nin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır (Erol & Demir, 2012).

Karadeniz, enerji taşıma yolları ve Avrupa ile Asya arasında bir köprü olması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. ABD, Karadeniz bölgesindeki etkinliğini artırarak, enerji güvenliğini sağlamayı ve Rusya gibi bölgesel güçlerle olan rekabetini dengelemeyi amaçlamaktadır (Erol & Demir, 2012). Bölgedeki NATO müttefikleriyle iş birliği yaparak ve bölgesel güvenlik meselelerinde aktif bir rol oynayarak Karadeniz'deki nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır.

Orta Asya ise, zengin doğal kaynakları, stratejik coğrafyası ve terörizmle mücadelede kilit bir bölge olması nedeniyle ABD için büyük bir öneme sahiptir (Yesevi, 2020). ABD, Orta Asya ülkeleriyle güvenlik ve enerji iş birliğini derinleştirerek bölgedeki etkinliğini ve nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Bölgedeki Amerikan politikaları, aynı zamanda Çin ve Rusya gibi güçlerle rekabeti ve küresel hegemonya hedeflerini de içermektedir (Tokatlı, 2021).

ABD'nin Karadeniz ve Orta Asya stratejileri, aynı zamanda demokratik değerlerin ve kurumların teşviki üzerine de odaklanmaktadır. ABD, bölgedeki demokratik reformları destekleyerek ve sivil toplumu güçlendirerek bölgesel istikrarı ve kalkınmayı teşvik etmeye çalışmaktadır (Yesevi, 2020).

Karadeniz ve Orta Asya, ABD'nin küresel ve bölgesel stratejilerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bölgelerdeki Amerikan politika ve eylemleri, enerji güvenliği, bölgesel güvenlik ve rekabet, demokratik değerlerin teşviki gibi çeşitli hedeflere yöneliktir ve ABD'nin küresel hegemonya hedefleriyle uyumludur.

3.2. Amerika'nın Orta Asya'da Kullandığı Araçlar ve Stratejiler

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya'da geniş bir araç ve strateji yelpazesi kullanarak bölgedeki etkinliğini ve nüfuzunu artırmayı hedeflemektedir. Bu stratejiler, çeşitli alanlarda -askeri,

ekonomik, politik ve sosyal- kendini göstermektedir ve ABD'nin bölgesel ve küresel hedefleri ile uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır (Yesevi, 2020).

Askeri ve Güvenlik Stratejileri: ABD, Orta Asya'da terörle mücadele, bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlama amacıyla askeri ve güvenlik odaklı stratejiler geliştirmiştir. Bölgedeki askeri varlığını ve iş birliğini artırarak, terör örgütleriyle mücadele etmiş ve bölgesel güvenliği desteklemiştir (Erol & Demir, 2012).

Ekonomik ve Enerji Stratejileri: ABD, Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarını ve ekonomik potansiyelini göz önünde bulundurarak, enerji ve ekonomi odaklı stratejiler benimsemiştir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji nakil hatlarının güvenliği ve bölgesel ekonomik iş birliği, bu stratejinin temel bileşenlerindendir (Bahtiyar, 2021).

Politik ve Diplomatik Stratejiler: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya'da derin ve etkili bir politik ve diplomatik varlık oluşturma çabasında, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini sistematik bir şekilde güçlendirmeye ve genişletmeye yönelik stratejiler ve inisiyatifler benimsemektedir. ABD'nin bölgedeki nüfuzunu artırmak ve etkin bir rol oynamak amacıyla geliştirdiği bu stratejiler, bölgesel iş birliği, politik diyalog, demokratik reformların teşviki ve bölgesel güvenliği sağlama gibi çok sayıda önemli unsuru içermektedir.

ABD, bölge ülkeleriyle yürüttüğü diplomatik girişimler aracılığıyla, karşılıklı anlayışı ve iş birliğini teşvik etmeyi, bölgesel ve global meselelerde ortak çözümler bulmayı ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi evrensel değerleri desteklemeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, ABD'nin diplomasi ve politika geliştirme çabaları, Orta Asya'da daha istikrarlı, güvenli ve refah bir bölge yaratmaya yöneliktir (Yesevi, 2020).

Sosyal ve Kültürel Stratejiler: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya bölgesinde etkin bir sosyal ve kültürel etki yaratma amacıyla, kapsamlı ve çok boyutlu stratejiler benimsemekte ve uygulamaktadır. Bu stratejiler, bölgedeki toplumların sosyal ve kültürel yapısını olumlu yönde etkilemek, Amerikan değerlerini ve ilkelerini tanıtmak ve yaymak için tasarlanmıştır.

ABD, eğitim, bilim, teknoloji ve kültürel alışveriş gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmeye ve genişletmeye yönelik programlar ve inisiyatifler geliştirmekte, bu sayede bölge ülkeleriyle olan bağları güçlendirmeyi ve ortak anlayış ve iş birliği olanaklarını artırmayı hedeflemektedir. Bu tür sosyal ve kültürel stratejiler, aynı zamanda, bölgesel barış, istikrar ve kalkınmaya da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır, çünkü bu stratejiler, toplumlar arasında daha geniş bir diyalog ve etkileşim olanağı yaratmayı ve böylece bölgesel uyumu ve iş birliğini desteklemeyi hedeflemektedir (Tokatlı, 2021).

4. Orta Asya Ülkeleri ile Amerika İlişkileri

Orta Asya, zengin doğal kaynakları ve stratejik jeopolitik konumu nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dış politikasında önemli bir rol oynamaktadır. ABD, bölge ülkeleriyle geniş kapsamlı ilişkiler kurarak, çeşitli alanlarda iş birliği ve ortaklık geliştirmiştir (Yesevi, 2020).

Güvenlik ve Askeri İş birliği: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya bölgesinde güvenlik ve askeri iş birliği alanlarında kapsamlı ve çok boyutlu stratejiler geliştirmiş ve uygulamıştır. Bölgesel güvenlik sorunlarına çözüm bulma, terörle etkin bir şekilde mücadele etme ve bölgesel istikrarı sağlama amacı taşıyan bu stratejiler, askeri eğitim, savunma iş birliği ve terörle mücadele operasyonlarını içermektedir.

ABD'nin bölge ülkeleriyle geliştirdiği iş birliği, aynı zamanda, askeri kapasitelerini ve savunma yeteneklerini artırmaya yönelik ortak projeler ve inisiyatifleri de kapsamaktadır. Bu, bölgesel güvenliği ve istikrarı artırmak, terörizmle daha etkin bir şekilde mücadele etmek ve bölge ülkelerinin kendilerini savunma yeteneklerini güçlendirmek için kritik bir öneme sahiptir (Erol & Demir, 2012).

Enerji İş birliği: Orta Asya'nın zengin enerji kaynakları, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgede sürdürdüğü stratejik ilgi ve etkinlikler için kritik bir öneme sahiptir. ABD, bölgesel enerji kaynaklarının güvenli, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi ve dağıtılması konusunda Orta Asya ülkeleriyle iş birliği yapmayı hedeflemekte ve bu doğrultuda çeşitli politikalar ve girişimler benimsemektedir.

Enerji iş birliği, özellikle enerji taşıma yollarının çeşitlendirilmesi, enerji güvenliği ve sürdürülebilir enerji sistemlerinin teşvik edilmesi gibi unsurları içermektedir. ABD'nin bu alandaki çabaları, bölgenin enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara daha etkin bir şekilde entegre edilmesine, enerji arz güvenliğinin artırılmasına ve bölgesel ekonomik kalkınmanın desteklenmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Bahtiyar, 2021).

Ekonomik ve Ticari İlişkiler: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya bölgesinde ekonomik ve ticari ilişkilerini genişletmek ve derinleştirmek amacıyla çeşitli stratejik girişimler ve politikalar benimsemektedir. Bu bağlamda, ABD, bölgesel ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, ticari bağlantıları güçlendirmek, yatırım ortamını iyileştirmek ve inovasyonu desteklemek için çeşitli programlar ve projeler geliştirmiş ve uygulamıştır.

Bu tür girişimler, bölgedeki ülkelerle ekonomik ve ticari iş birliğini artırmak, ABD'nin bölgede daha etkin ve olumlu bir ekonomik ortak olmasını sağlamak ve böylece bölgesel istikrar ve kalkınmaya katkıda bulunmak amacını taşımaktadır. ABD'nin ekonomik ve ticari stratejileri, yatırımı teşvik etmek, ticaret hacmini artırmak ve ekonomik reformları desteklemek gibi kritik bileşenlere odaklanmaktadır, bu da bölgesel ekonomik entegrasyon ve iş birliğinin artırılmasına yönelik geniş bir çerçeve sunmaktadır (Tokatlı, 2021).

Demokrasi ve İnsan Hakları: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya bölgesinde demokrasi ve insan haklarını teşvik etme amacı doğrultusunda, stratejik bir perspektif ve kapsamlı bir yaklaşım benimsemektedir. Bu çerçevede, ABD, hukukun üstünlüğünün sağlanması, sivil toplumun güçlendirilmesi, demokratik kurumların inşa ve reform edilmesi, medyanın desteklenmesi ve korunması ve temel insan hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi ve korunması gibi kritik alanlarda çeşitli programlar, projeler ve girişimler başlatmış ve desteklemiştir.

ABD'nin bu türden çabaları, bölgedeki ülkelerde demokratik dönüşüm ve kalkınmayı hızlandırmayı, demokratik değer ve normların benimsenmesini ve içselleştirilmesini teşvik etmeyi ve böylece bölgesel istikrarı, barışı ve refahı desteklemeyi amaçlamaktadır (Yesevi, 2020). Bu, aynı zamanda, ABD'nin bölgede daha etkin ve pozitif bir rol oynamasına ve bölgesel ortaklar ve müttefikler ile daha sağlam ve anlamlı ilişkiler geliştirmesine olanak tanımaktadır.

Çok Taraflı İş birliği: Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya'daki stratejik çıkarlarını ve bölgedeki etkinliğini maksimize etmek için çok taraflı iş birliği platformlarını ve mekanizmalarını proaktif bir şekilde kullanmaktadır. Bu tür bir çok taraflı işbirliği, ABD'nin bölgedeki ülkelerle olan ilişkilerini derinleştirmesine, stratejik diyalog ve işbirliği olanaklarını genişletmesine ve bölgesel güvenlik, ekonomik kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik gibi çeşitli önemli konularda ortak anlayış ve işbirliği geliştirmesine olanak tanımaktadır.

ABD, bu çok taraflı iş birliği çerçevesinde, bölgesel güvenliği ve istikrarı sağlamaya, terörizmle mücadele, enerji güvenliği, ekonomik ve ticari iş birliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konularda bölgesel kapasiteyi ve işbirliğini artırmaya yönelik çeşitli inisiyatifler ve projeler geliştirmekte ve desteklemektedir (Erol & Demir, 2012).

Bu çabalar, ABD'nin Orta Asya'da etkin bir aktör ve güvenilir bir ortak olarak konumunu güçlendirmeye ve bölgesel ve global düzeyde kendi stratejik ve politik hedeflerini gerçekleştirmeye yöneliktir.

4.1. Türk-Amerikan İlişkileri ve Orta Asya

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), çok boyutlu ve stratejik bir ortaklık geliştirmişlerdir ve bu ortaklık, Orta Asya bölgesine özgü bir dizi meseleyi de içermektedir. Türk-Amerikan ilişkileri, tarihsel, kültürel, jeopolitik ve güvenlik boyutlarını içeren çok katmanlı bir yapıya sahiptir (Yesevi, 2020).

Güvenlik ve Askeri İş birliği: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), çok yönlü ve stratejik bir boyuta sahip olan askeri ve güvenlik iş birliği bağlamında, NATO çerçevesinde sıkı bir ortaklık geliştirmişlerdir. Bu iş birliği, özellikle Orta Asya'da bölgesel güvenliğin sağlanması, istikrarın artırılması ve sürdürülmesi noktalarında kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra, terörle mücadele konusunda da koordinasyon ve iş birliği içerisinde olan iki ülke, bölgelerindeki ve global düzeydeki terör tehditlerine karşı ortak bir front oluşturmaktadırlar.

Orta Asya'daki varlıklarını ve etkinliklerini sürdürme ve güçlendirme amacı güden Türkiye ve ABD, aynı zamanda bölgedeki askeri kapasitenin inşa edilmesi ve geliştirilmesi konusunda da birlikte çalışmaktadırlar. Bu, askeri eğitim, kapasite geliştirme ve teknik destek gibi çeşitli alanlarda gerçekleşen kapsamlı bir iş birliğini içermektedir. Bu tür bir yaklaşım, Orta Asya'da kalıcı bir güvenlik ve istikrar ortamının oluşturulması noktasında kritik bir öneme sahiptir (Erol & Demir, 2012).

Bu bağlamda, Türkiye ve ABD'nin Orta Asya'daki askeri ve güvenlik iş birliği, bölgesel ve global güvenlik dinamiklerinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamakta ve bölgenin geleceği üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır.

Enerji İş birliği: Enerji, Türk-Amerikan ilişkilerinin stratejik bir boyutunu oluşturmakta ve iki ülke arasındaki iş birliğinin temel taşlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kritik öneme sahip alanda, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarını dünya piyasalarıyla buluşturma ve böylece global enerji güvenliğine katkıda bulunma noktasında ortak hedeflere sahiptirler.

İki ülke, Orta Asya'dan Avrupa'ya enerji taşımacılığında iş birliği yaparak, bölgesel enerji güvenliğinin sağlanmasına ve kalkınmasına katkı sağlamaktadırlar. Bu iş birliği, enerji taşıma koridorlarının çeşitlendirilmesi, enerji kaynaklarının ve tedarik güzergahlarının çeşitlendirilmesi gibi stratejiler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Bunun yanı sıra, Türkiye ve ABD'nin iş birliği, bölgesel kalkınmayı destekleme ve bölge ülkelerinin enerji piyasalarını daha rekabetçi, şeffaf ve sürdürülebilir hale getirme konusunda da önemli bir role sahiptir. Bu şekilde, enerji iş birliği, Türk-Amerikan ilişkilerinin ve Orta Asya ile ilgili genel stratejilerinin ayrılmaz ve kritik bir parçası olarak kalmaya devam etmektedir (Bahtiyar, 2021).

Bu iş birliği, ayrıca, Türkiye ve ABD'nin, Orta Asya'da istikrarın ve güvenliğin sağlanmasına yönelik daha geniş çaplı stratejik hedeflerine de hizmet etmektedir. Enerji iş birliği, bölgesel güvenliği ve istikrarı artırma, ekonomik kalkınmayı destekleme ve bölgesel ve global enerji güvenliğine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir.

Diplomasi ve Politik İş birliği: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya'da diplomatik ve politik arenada benzer hedefler ve stratejiler izleyerek, bölgede etkin bir iş birliği ve ortaklık yapısını oluşturmaya yönelik çaba göstermektedirler. Bu iki ülke, Orta Asya ülkeleriyle sürdürdükleri diplomatik ve politik ilişkilerde, bölgesel iş birliğini ve çok taraflı platformlarda iş birliğini teşvik etmeyi, aynı zamanda da bölgesel barış, istikrar ve kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadırlar.

Bu bağlamda, Türkiye ve ABD, Orta Asya'daki ülkelerle olan diplomatik ve politik ilişkilerini, bölgesel ve global düzeyde daha etkin ve verimli bir şekilde yönetme ve geliştirme stratejileri izlemektedirler. Bu stratejiler, bölgesel güvenliği sağlama, ekonomik iş birliğini artırma, sosyal ve kültürel alışverişi teşvik etme gibi çok yönlü ve kapsamlı hedeflere yöneliktir.

Bu iş birliğinin bir parçası olarak, Türkiye ve ABD, Orta Asya'da çok taraflı platformlarda ve bölgesel organizasyonlarda iş birliğini teşvik etmek, böylece bölgesel meselelerde daha koordineli ve etkili politikalar geliştirmek için çaba harcamaktadırlar. Bu yaklaşım, bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi ve çok taraflı platformlardaki etkinliğin artırılması yoluyla, Orta Asya'da daha barışçıl, istikrarlı ve iş birliğine dayalı bir ortamın oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir (Yesevi, 2020).

Kültürel ve İnsani Bağlar: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya bölgesindeki ilişkilerini ve iş birliklerini geniş bir perspektifte ele alarak, sadece siyasi ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal kalkınma, eğitim ve kültürel değişim gibi alanlarda da derinleştirmeye ve genişletmeye yönelik stratejiler izlemektedirler. Türkiye'nin Orta Asya ile olan tarihsel ve kültürel bağları, bu bağlamda önemli bir rol oynamakta ve Türk-Amerikan iş birliğinin şekillenmesine katkı sağlamaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye ve ABD, Orta Asya'daki toplumlar arasında kültürel ve insani bağların kuvvetlendirilmesine yönelik çeşitli programlar ve projeler geliştirerek, bölgede sosyal kalkınmayı, eğitimi ve kültürel değişimi teşvik etmektedirler. Ayrıca, her iki ülke de bölge ülkelerinin sosyal ve kültürel altyapılarını güçlendirme, eğitim seviyesini yükseltme ve kültürel alışverişi artırma yoluyla, Orta Asya'daki toplumların kalkınmalarına ve modernleşmelerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadırlar.

Bu tür bir iş birliği, Orta Asya ülkeleri ile Türkiye ve ABD arasında sadece devletler arası ilişkileri değil, aynı zamanda toplumlar arası ilişkileri de kuvvetlendirecek, böylece bölgesel iş birliğine ve entegrasyona daha geniş ve sağlam bir zemin hazırlayacaktır. Kültürel ve insani bağların güçlendirilmesi, aynı zamanda bölgesel barış, istikrar ve iş birliğinin de temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Tokatlı, 2021).

Ekonomik ve Ticari İlişkiler: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya bölgesinde ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi yönünde kararlı ve ortak adımlar atmaktadırlar. Bu bağlamda, iki ülke, bölgedeki ekonomik potansiyeli harekete geçirmek, ticaret hacmini artırmak ve yatırım olanaklarını çeşitlendirmek için çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirmişlerdir. Böylece, Orta Asya'nın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmayı ve bölgesel ekonomik iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemektedirler.

Her iki ülke, Orta Asya ülkeleri ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerini daha da kuvvetlendirmek adına, yatırımları teşvik etmek, ticari engelleri azaltmak, ekonomik reformları desteklemek ve iş birliği olanaklarını artırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması, bölgesel iş birliği ve entegrasyonun teşviki yönündeki çabalarını da sürdürmektedirler.

Bu tür bir iş birliği ve ortak girişim, Orta Asya bölgesindeki ülkelerin ekonomik kapasitelerini artırmalarına, global ekonomiyle daha etkin bir şekilde entegre olmalarına ve böylece bölgesel ve global düzeyde daha rekabetçi ve dirençli ekonomilere sahip olmalarına olanak tanıyacaktır. Bu, aynı zamanda bölgesel istikrarın ve güvenliğin de sağlanmasına katkıda bulunacaktır (Yesevi, 2020).

4.2. Orta Asya'da Çin-Amerika Rekabeti

Orta Asya, küresel güçler arasında jeopolitik ve jeoekonomik rekabetin yoğun yaşandığı stratejik bir bölgedir. Bu bağlamda, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki rekabet, bölgenin dış politika ve güvenlik dinamiklerini şekillendiren kritik faktörlerden biridir (Çoban, 2022).

Jeopolitik Rekabet: Orta Asya, global jeopolitik rekabetin kritik bir cephesi haline gelmiştir ve bu rekabetin merkezinde Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bulunmaktadır. Bu iki süper güç, bölgedeki nüfuz ve etki alanlarını genişletmek, stratejik çıkarlarını korumak ve güvence altına almak için sofistike ve çok yönlü jeopolitik stratejiler ve taktikler benimsemektedirler. Bu stratejiler, bölgesel güvenliği sağlama, enerji kaynaklarına ve önemli transportasyon koridorlarına erişim ve kontrol sağlama gibi kritik hedeflere odaklanmaktadır.

Bu çerçevede, Çin ve ABD, bölgedeki varlıklarını ve etkilerini artırmak, jeopolitik ve stratejik avantajlar kazanmak ve bölgesel ve global düzeyde daha fazla manevra kabiliyeti ve esneklik kazanmak için, çeşitli diplomasi, güvenlik ve ekonomi alanlarındaki inisiyatifler ve ortaklıkları proaktif bir şekilde kullanmaktadırlar (Tokatlı, 2021). Bu, Orta Asya'nın, global jeopolitik rekabet ve çekişmelerin yoğunlaştığı ve bölgesel dengelerin şekillendirildiği bir arena haline gelmesine neden olmaktadır.

Enerji Rekabeti: Orta Asya, dünya enerji sahnesinde önemli bir yere sahip olan zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır ve bu da bölgeyi, küresel enerji güçleri olan Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında yoğun bir rekabet alanına dönüştürmektedir. Bu iki güç, bölgedeki enerji kaynaklarını kontrol etme ve yönlendirme yoluyla kendi enerji güvenliklerini sağlama ve global enerji piyasalarında daha etkin bir rol oynama hedefindedirler.

Çin ve ABD, bu hedeflere ulaşmak için Orta Asya'daki enerji kaynaklarına ve rotalarına doğrudan erişim sağlamaya yönelik aktif ve çok boyutlu politikalar yürütmektedirler. Bu politikalar, enerji altyapısının geliştirilmesi, enerji ticaret ve taşıma rotalarının çeşitlendirilmesi ve bölgesel enerji iş birliklerinin ve ortaklıklarının güçlendirilmesi gibi stratejik öneme sahip bir dizi inisiyatifi içermektedir (Bahtiyar, 2021).

Bu rekabet, aynı zamanda, bölgesel enerji dinamiklerini ve Orta Asya'nın global enerji piyasalarındaki rolünü ve konumunu etkilemektedir ve bölge ülkeleri için yeni fırsatlar ve meydan okumalar yaratmaktadır.

Ekonomik ve Ticari Rekabet: Orta Asya, zengin doğal kaynakları ve jeostratejik konumu ile global güçler olan Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için ekonomik ve ticari açıdan kritik bir öneme sahiptir. Çin, "Bir Kuşak Bir Yol" inisiyatifi aracılığıyla, bölgede derin ekonomik ve ticari

nüfuz kazanmayı ve bölgesel altyapıyı, ticareti ve yatırımları canlandırmayı hedeflemektedir. Bu inisiyatif, Çin'in bölgedeki ekonomik etkinliğini ve ticari varlığını artırmayı, ayrıca bölgesel iş birliği ve entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlayan kapsamlı bir stratejidir (Çoban, 2022).

Öte yandan, ABD de kendi ekonomik ve ticari çıkarlarını korumak, bölgesel ticaret ortaklıklarını ve iş birliklerini güçlendirmek ve bölgedeki ekonomik istikrarı ve kalkınmayı desteklemek için çeşitli stratejiler ve inisiyatifler geliştirmektedir. Bu stratejiler, bölgesel ekonomik yapıyı, ticaret ilişkilerini ve yatırım ortamını şekillendirmekte ve bölgesel rekabet dinamiklerini etkilemektedir.

Güvenlik ve Askeri Rekabet: Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Orta Asya'da kendilerine özgü ve farklılaşmış güvenlik stratejileri ve yaklaşımları benimseyerek, bölgede varlıklarını ve etkilerini sürdürme amacındadırlar. Bu iki süper güç, terörle mücadele, bölgesel istikrarı sağlama ve bölgedeki askeri ve güvenlik kapasitelerini artırma konularında, benzersiz ve çok yönlü stratejiler geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Bu stratejiler, kapsamlı askeri iş birlikleri, güvenlik inisiyatiflerinin koordinasyonu ve bölgesel güvenlik kapasitesinin geliştirilmesi ve artırılmasını içermekte olup, bölgesel güvenlik mimarisinin şekillendirilmesinde ve güç dengelerinin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Tokatlı, 2021). Ayrıca, bu stratejiler, bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkileri ve iş birliklerini de doğrudan etkilemekte ve bölgenin güvenlik dinamiklerini ve perspektiflerini yeniden şekillendirmektedir.

Diplomatik ve Stratejik İttifaklar: Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin, Orta Asya'daki belirleyici ve etkili varlıklarını sürdürme ve genişletme arzusunda olan iki önemli küresel aktördür. Bu çerçevede, her iki ülke de Orta Asya bölgesindeki etkilerini ve nüfuzlarını maksimize etmek için bölgesel ülkelerle kapsamlı, çok boyutlu ve stratejik ittifaklar ve ortaklıklar kurma çabası içindedir. Bu ittifakların ve ortaklıkların ana hedefi, bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamak, ekonomik çıkarları korumak ve teşvik etmek ve ayrıca bölgesel ve çok taraflı iş birliği ve diyalog mekanizmalarını güçlendirerek daha etkili ve kapsayıcı bir bölgesel iş birliği ve entegrasyon ortamını teşvik etmektir (Çoban, 2022). Bu, karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir ve sürekli olarak değişen bölgesel ve küresel dinamiklere, meydan okumalara ve fırsatlara göre uyarlanan ve yeniden şekillendirilen bir dizi politika ve stratejiyi içermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Orta Asya'daki hegemonyası, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu hegemonya, jeopolitik, jeoekonomik, güvenlik ve ideolojik boyutları içermektedir ve bölgedeki diğer küresel ve bölgesel aktörlerle etkileşim içindedir (Yeşevi, 2020).

ABD, Orta Asya'da güvenlik ve istikrarı sağlamak, terörle mücadele etmek ve enerji kaynaklarına erişimi garantilemek gibi çeşitli stratejik çıkarlara sahiptir. Bu amaçlar doğrultusunda, bölge ülkeleriyle askeri, ekonomik ve politik alanlarda geniş kapsamlı iş birlikleri ve partnerlikler geliştirmiştir (Bahtiyar, 2021).

Çin ile yaşanan rekabet, ABD'nin Orta Asya politikalarını ve stratejilerini şekillendiren önemli bir faktördür. Çin'in bölgedeki artan etkisi, ABD için hem bir meydan okuma hem de iş birliği fırsatları sunmaktadır. Bu rekabet, enerji kaynakları, güvenlik ve bölgesel etki alanları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Çoban, 2022).

Türkiye ile olan ilişkiler, ABD'nin Orta Asya'daki stratejik çıkarlarını ilerletme noktasında kilit bir öneme sahiptir. Türkiye, ABD için hem bir NATO müttefiki hem de bölgesel bir partner olarak önemli bir rol oynamaktadır (Yesevi, 2020).

Orta Asya ülkeleriyle kurulan ilişkiler ve geliştirilen iş birlikleri, ABD'nin bölgedeki hegemonik pozisyonunu güçlendirmekte ve Amerikan çıkarlarını desteklemektedir. Bu ilişkiler, çeşitli alanlarda; askeri, ekonomik, politik ve sosyal meydana gelmektedir ve bölgesel ve küresel dinamiklerle şekillenmektedir (Tokatlı, 2021).

Bu çerçevede, Amerika'nın Orta Asya'daki hegemonyası, sürekli bir evrim ve adaptasyon sürecindedir. Küresel ve bölgesel değişimlere, meydan okumalara ve fırsatlara yanıt olarak, ABD'nin Orta Asya stratejileri ve politikaları yeniden şekillenmektedir.

Kaynaklar

1- Zekeriyya AKDAĞ (2018). Avrupa Birliği'nin Geleceği Hegemonya, İmparatorluk veya Dağılma. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 217-255.

2- Kadri Bahtiyar (2021). Petrolün Orta Doğu Siyasetinin Belirlenmesindeki Rolü Abd'nin Enerji Hegemonyası Ve Çatışmalar. Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, 4(5), 106-137.

3- Kemal Çiftçi (2009). Soğuk Savaş Sonrasında Abd"Rıza" Ya Dayalı Hegemonya Dan İmparatorluk Düzenine. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 5(10), 203-219.

4- Funda Çoban (2022). Neo-Gramsciyan Hegemonya Analizi Çerçevesinde Çin-Latin Amerika-Karayipler İlişkileri. Beykoz Akademi Dergisi, 10(2), 168-193.

5- Sertif DEMİR (2021). Küresel hegemonya, ABD ve Covid-19 pandemisi Salgının küresel güç dönüşümü etkisine ilişkin bir analiz. Novus Orbis Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 3(1), 4-35.

6- Mehmet Duman (2002). Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (4), 1-16.

7- Baki Erken (2021). Amerikan Hegemonyası Savunusu Doğrultusunda Samuel Huntington'da Siyasal Düzen Teorisi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (59), 35-58.

8- Mehmet Seyfettin Erol & Sertif Demir (2012). Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek. Gazi Akademik Bakış, 6(11), 17-33.

9- William I. Robinson (2002). Küresel kapitalizm ve ulusötesi kapitalist hegemonya Kuramsal notlar ve görgül deliller. Praksis, 8, 125-168.

10- Seda Gözde Tokatlı (2021). Neo-Gramsiyan Hegemonya Kavramı Çerçevesinde Çin'in Sistem İçerisinde Artan Etkisine Yönelik Analiz. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 12(2), 47-69.

11- Çağla Gül YESEVİ (2020). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininde Orta Asya Bölgesiyle İlgili Çalışmaların İncelemesi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 20(2), 325-354.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Entrepreneurship and Economic Development: The Indian Perspective

Asst.Prof.Dr.Mohd Taqi
Bahrain Polytechnic, Bahrain
Mohammad.taqi@polytechnic.bh

Asst.Prof.Dr.Manju Babu
Bahrain Polytechnic, Bahrain
manju.babu@polytechnic.bh

Mr. Rashid Siddiqui
Aligarh Muslim University, **India**
shaikhrashid5059@gmail.com

ABSTRACT

Entrepreneurship plays a significant role in the economic development of any country through creating new businesses and generating new job opportunities for the people. It helps in intensifying competition with the help of technology and increase productivity and thus contributing to the development of the country followed by economic growth. Economic development, achieved largely through productivity growth, is very important to both developed and developing nations. However, even though we know that higher productivity leads to improved economic outcomes, higher income, more choices for the consumers, better quality products, etc. Entrepreneurship is one of the most important inputs in the economic development of a country. The entrepreneur acts as a trigger head to give spark to economic activities by his entrepreneurial decisions. He plays a pivotal role not only in the development of the industrial sector of a country but also in the development of farm and service sectors. Several forces like technological disruption, fluctuating economies, or demographic changes, have brought new opportunities and threats for organizations and transformed societies from all over the world. To cope with these shifting forces, governments, public and private organizations, and the public are more and more aware of the importance of entrepreneurship. Entrepreneurship is a multifaceted phenomenon, being analyzed as a process, a resource or a state-of-being. In a sense, entrepreneurs are the 'spark plug' who transform the economic scene of an economy. For example, Japan and United States are developed because of their entrepreneurial development and Bangladesh and Nepal are underdeveloped because of lack of their entrepreneurial development. Within India itself, Gujarat and Punjab are developed because of their entrepreneurial development and Bihar and Odisha are backward or underdeveloped because of the lack of entrepreneurial development. Thus, with entrepreneurs' societies prosper, without them they are poorer. The present study mainly focuses on various entrepreneurship programs, government initiatives to support entrepreneurs in India and their role for economic development. However, past studies have expressed different views about the relationship between the stages of economic development and entrepreneurship in any country. This study examines the concepts of economic development and entrepreneurship, and to emphasize the role of entrepreneurship in economic development in Indian context. The methodological approach is literature review as well as information of entrepreneurship programs which provides a theoretical model that highlights some of the main factors involved in the relationship between entrepreneurship and economic development. The study of entrepreneurship is valuable now a days because it enlightens

entrepreneurs. Entrepreneurship boosts national income by producing new jobs as well as it also induces positive energy in economic growth by linking innovation and marketplace.
Keywords: Entrepreneurship, Economic development, New Businesses, India, Technology, Economy.

INTRODUCTION

India as a developing country is yet to achieve a sustainable and balanced growth process to reach the level of developed nations of the world. Though growth and development are different terms in the sense of an economy but they are complementary to each other. Poverty and unemployment are the two biggest challenges faced by India since independence. The government had taken various policy measures in its different planning to alleviate poverty and unemployment. The government realized that poverty and unemployment could be reduced by effectively promoting small-scale industries and by offering promotional-package1 to entrepreneurs. When we are discussing the entrepreneurship development in India, let us highlight the history of entrepreneurship development programs in India (Acharya, 2001).

The entrepreneurship development program was initiated in 1962 with the establishment of Small Industry Extension and Training Institute (SIET), which started the entrepreneurship development in India. SIET, in collaboration with Harvard University, conducted Entrepreneurship Training Programs in many districts of Andhra Pradesh and Tamil Nadu, for 5 years and successfully imbedded the seed for entrepreneurship development program in India. Thus, Gujarat Industrial Investment Corporation started the first entrepreneurship development program in India in 1970, which emphasized on potential selective entrepreneurs to develop small- scale industries and earn profit out of them. With the objective to remove economic backwardness in the North-East Region of India, North-Eastern Industrial and Technical Consultancy and Entrepreneurial Motivation Training Centers were established in 1970s to promote entrepreneurship in the region. Hence, historically the government had been making attempts to encourage entrepreneurship to create economic liberty and generate employment in many parts of the country. SIET and Small Industry Development Organization (SIDO), through Small Industry Services Institute (SISl), Industrial Development Bank of India (IDBI), and Technical Consultancy Organizations (TCOs), started organizing Entrepreneurship Development Programs. The success of these programs resulted in the establishment of Centre for Entrepreneurship Development (CED), Ahmedabad, in 1979, and Entrepreneurship Development Institute of India (EDI), Ahmedabad, in 1983. So, the initiative of the government for the development of entrepreneurship had been started in India way back in 1970s. But the question is: have all these efforts really resulted into poverty alleviation and employment generation in the country? Can we really sight evidences where the entrepreneurs have genuinely helped in creating employment? To answer these questions, the present study intervenes into the causality existing between entrepreneurship and economic growth in India and the role and state of women entrepreneurship in our country, as presently women entrepreneurs are playing a vital role in shaping Indian growth path (Dhaliwal, 2016).

The entrepreneur who is a business leader looks for ideas and puts them into effect in fostering economic growth and development. Entrepreneurship is one of the most important input in the economic development of a country. The entrepreneur acts as a trigger head to give spark to economic activities by his entrepreneurial decisions. He plays a pivotal role not only in the development of the industrial sector of a country but also in the development of farm and service sectors. An entrepreneur can be regarded as a person who has the initiative skill and motivation to set up a business or enterprise of his own and who always looks for high achievements. He is the catalyst for social change and works for the common good. They look for opportunities, identify them and seize them mainly for economic gains. An action-oriented entrepreneur is a highly

calculative individual who is always willing to take risks to achieve their goals. An entrepreneur supplies risk capital as a risk taker and monitors and controls the business activities. The entrepreneur is usually the sole proprietor, a partner, or the one who owns many shares in an incorporated venture (Dhameja, 2002).

There are so many institutes and organizations which are involved in entrepreneurship development activities and there are people who join these programs as a stepping-stone to become entrepreneurs. It is a known fact that so many management institutes are coming up to cater to the growing need of industries by supplying traditional managers/corporate managers. The scope of this study is to find out the perception of management students about entrepreneurship and compare it with those people who have become entrepreneurs. The researcher feels that this study will reveal the facts which are important to develop entrepreneurship as a career option among management students (Goyal et al, 2011).

The history of entrepreneurship is important worldwide, even in India. In the pre colonial times the Indian trade and business was at its peak. Indians were experts in smelting of metals such as brass and tin. Kanishka Empire in the 1st century started nurturing Indian entrepreneurs and traders. Following that period, in around 1600 A.D., India established its trade relationship with Roman Empire. Gold was pouring from all sides. Then came the Portuguese and the English. They captured the Indian sea waters and slowly entered the Indian business. They forced the entrepreneurs to become traders and they themselves took the role of entrepreneurs. This was the main reason for the downfall of Indian business in the colonial times which had its impact in the post-colonial times too (Santhi, 2011). The important role that entrepreneurship plays in the economic development of an economy can now be put in a more systematic and orderly manner as follows:

- Entrepreneurs promote capital formation by mobilizing the idle savings of public. They employ their own as well as borrowed resources for setting up their enterprises.
- Entrepreneurs provide immediate large-scale employment to the unemployed which is a chronic problem of underdeveloped nations.
- Entrepreneurs help to remove regional disparities through setting up of industries in less developed and backward areas.
- Economic power is the natural outcome of industrial and business activity. Industrial development normally lead to concentration of economic power in the hands of a few individuals which results in the growth of monopolies.
- It stimulates equitable redistribution of wealth and income in the interest of the country to more people and geographic areas, thus giving benefit to larger sections of society.
- Entrepreneurs are always on the lookout for opportunities. They explore and exploit opportunities, encourage effective resource mobilization of capital and skill, bring in new products and services and develop markets for growth of the economy.
- Increase in the standard of living of the people is a characteristic feature of economic development of the country. Entrepreneurs play a key role in increasing the standard of living of the people by adopting latest innovations in the production of wide variety of goods and services in large scale that too at a lower cost.
- Entrepreneurs help in promoting a country's export-trade, which is an important ingredient of economic development.
- Entrepreneurs like to work in an environment of change and try to maximize profits by innovation.
- Entrepreneurs act as catalytic agent for change which results in chain reaction. Once an enterprise is established, the process of industrialization is set in motion.
- An entrepreneur is a person who always look for changes. apart from combining the factors of production, he also introduces new ideas and new combination of factors.

- Path breaking offerings by entrepreneurs, in the form of new goods and services, result in new employment, which can produce a cascading effect or virtuous circle in the economy.
- Entrepreneurship has created millions of good jobs. In a startup workplace, jobs often call for creativity and collaboration, leading to personal development. Those exposed to entrepreneurship have higher confidence and greater independence.

EXAMPLES OF ENTREPRENEURSHIP

- Bill Gates, founder of Microsoft. There are probably not many people that have not been touched by one of his products, such as Microsoft Windows, Microsoft Office and Internet Explorer.
- Steve Jobs, co-founder of Apple computers, which produces Macs, iPods and iPhones, as well as Apple TV.
- Mark Zuckerberg, the founder of Facebook.
- Pierre Omidyar, founder of eBay.
- Arianna Huffington, founder of the Huffington Post, a well-known online news site.
- Caterina Fake, co-founder of Flikr, which hosts images and videos on the internet.

OBJECTIVES OF THE STUDY

- To discuss the concept and nature of entrepreneurship in Indian scenario.
- To examine the association between entrepreneurship and economic development in Indian context.
- To investigate the role and significance of entrepreneurs in economic development of India.

METHODOLOGY OF THE STUDY

The data and information have been collected from secondary sources like magazines, business newspapers, journals, periodicals, reports, text-books and websites. The data used in the study is mainly from secondary sources. The sources are Statistica 2022 and RBI Handbook 2022. The methodology used in the paper includes Granger Causality Test and Rank Correlation Test using SPSS software.

ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN INDIAN ECONOMY

The entrepreneur who is a business leader looks for ideas and puts them into effect in fostering economic growth and development. Entrepreneurship is one of the most important input in the economic development of a country. The entrepreneur acts as a trigger head to give spark to economic activities by his entrepreneurial decisions. He plays a pivotal role not only in the development of industrial sector of a country but also in the development of farm and service sector. The major roles played by an entrepreneur in the economic development of an economy is discussed in a systematic and orderly manner as follows.

Encourages Capital Formation: Entrepreneurs promote capital formation by mobilizing the idle savings of the public. They employ their own as well as borrowed resources for setting up their enterprises. Such type of entrepreneurial activities lead to value addition and creation of wealth, which is essential for the industrial and economic development of the country (Shukla, 2016).

Generates Large-Scale Employment Prospects: Entrepreneurs provide immediate large-scale employment to the unemployed which is a chronic problem of underdeveloped nations. With the setting up more and more units by entrepreneurs, both on small and large-scale numerous job opportunities are created for others. As time passes, these enterprises grow, providing direct and indirect employment opportunities to many more. In this way, entrepreneurs play an effective role in reducing the problem of unemployment in the country which in turn clears the path towards economic development of the nation (Swetha et al, 2013).

Encourages Balanced Regional Development: Entrepreneurs help to remove regional disparities through setting up of industries in less developed and backward areas. The growth of industries and business in these areas lead to many public benefits like road transport, health, education, entertainment, etc. Setting up of more industries leads to more development of backward regions and thereby promotes balanced regional development.

Decreases Concentration of Economic Power: Economic power is the natural outcome of industrial and business activity. Industrial development normally led to the concentration of economic power in the hands of a few individuals which results in the growth of monopolies. To redress this problem many entrepreneurs, need to be developed, which will help reduce the concentration of economic power amongst the population.

Wealth Creation and Distribution: It stimulates equitable redistribution of wealth and income in the interest of the country to more people and geographic areas, thus giving benefit to larger sections of society. Entrepreneurial activities also generate more activities and give a multiplier effect in the economy (Vasant Desai 2009).

Gross National Product and Per Capita Income: Entrepreneurs are always on the lookout for opportunities. They explore and exploit opportunities, encourage effective resource mobilization of capital and skill, bring in new products and services and develop markets for growth of the economy. In this way, they help increase gross national product as well as per capita income of the people in a country. Increase in gross national product and per capita income of the people in a country, is a sign of economic growth.

Improvement in the Standard of Living: Increase in the standard of living of the people is a characteristic feature of economic development of the country. Entrepreneurs play a key role in increasing the standard of living of the people by adopting the latest innovations in the production of a wide variety of goods and services in large scale that too at a lower cost. This enables the people to avail better quality goods at lower prices which results in an improvement of their standard of living.

Promotes Country's Export Trade: Entrepreneurs help in promoting a country's export-trade, which is an important ingredient of economic development. They produce goods and services in large scale for the purpose of earning huge amounts of foreign exchange from export in order to combat the import dues requirement. Hence import substitution and export promotion ensure economic independence and development.

Simplifies Overall Development: Entrepreneurs act as catalytic agent for change which results in chain reaction. Once an enterprise is established, the process of industrialization is set in motion. This unit will generate demand for various types of units required by it and there will be so many other units which require the output of this unit. This leads to the overall development of an area due to increase in demand and setting up of more and more units. In this way, the entrepreneurs multiply their entrepreneurial activities, thus creating an environment of enthusiasm and conveying an impetus for overall development of the area.

THE PRESENT STATUS OF ENTREPRENEURSHIP AND INDIAN ECONOMY

It is found all over the world that entrepreneurs create new business and thus also generate jobs, strengthen market competition, and increase productivity as well. Entrepreneurs start with new business to meet the deficiency in demand in the economy and, in the process, hire individuals which increases employment and standard of living of the people in the society. The role of an entrepreneur is not only confined to the closed market of an economy but increases with the globalization and liberalization of the economy. Entrepreneurs can also participate in the global market to extend their

business and this increases the exports' earnings in the economy and the overall development of the economy (Baumol, 1990). Foreign markets and foreign technology have a significant role in the economic development of a country. Entrepreneurs can develop new schemes in the business, which gives the business a new dimension and more competitiveness in the market. India as a country has huge scope for entrepreneurship, especially at the micro scale. The small and micro business, which starts from the household, has huge scope for creating new business and service in the society like India. The local business of snacks and pickles may flourish in an area to such an extent that it makes profit, extends, and creates employment. This was just an example applicable to all societies of the world depending on their local needs. In today's competitive world, firms need to increase their efficiency by creating new products and services. Many studies identified the concept of introducing new products and services as entrepreneurship (Schumpeter 1934, Shane and Venkataraman, 2000). To sustain entrepreneurship business, continuous innovation process is necessary and hence a high level of creativity is also required. This is possible when there is tremendous motivation from the firm and thus human resource management is an important factor, which influences any entrepreneurial business to sustain (Oldham and Cummings, 1996; Amabile, 1996; Zotto, 2008). To increase the scope of sustainability, the improvement of human source is extremely important. Hence, investment in human resources is necessary for the development of a form's efficiency and increases its competitiveness in the long-run. For the development of entrepreneurship business, human capital is required. It has been empirically found that the growth and survival of a firm depends on the share of investment of the firm in a more qualified and experienced workforce, which one can refer to as human capital (Stel et al. 2009). Hence, the development of any new start-up depends on various factors. The growth of human capital in any society means that the society is progressing and hence moving towards economic development. The development of business leads to fruitful employment generation, which in turn leads to the economic development of the society (Zotto, et al, 2008).

In India, the Pradhan Mantri Mudra Yojana was launched in April 2015, with a fund of Rs. 3.1 billion and a credit guarantee scheme of Rs. 470 million. The objective is to finance and credit support to micro-finance organisations. The role of entrepreneurship in economic development has changed drastically in the past few decades. Solow identified that unskilled labour and physical capital are major factors of economic development and the crux of the economic development lies in the fact that there should be proper investment in physical capital, which increases the productivity and efficiency of the labourer (Solow, 1956). However, in this context, Table 1 gives a brief picture of the number of entrepreneurs filed in India, in the past one decade.

Table 1: Number of Entrepreneur's Across India (2013-2021)

Year	Number of Entrepreneurs
2013	172,703
2014	193,026
2015	213,206
2016	238,429
2017	282,428
2018	322,818
2019	362,991
2020	425,358
2021	487256

Source: Statista (2021), India.

Table 1 shows the statistics of the number entrepreneurs filed across India in the last few years. From the table, in financial year 2021 the number of entrepreneurship memorandum filed for starting a start- up was the highest in India so far. This also reveals the fact that with the initiative of the government, the new business is getting encouragement to start up. With the implementation

of the Micro, Small and Medium Enterprises (MSME) Development Act, 2006, the number of registered entrepreneurs is growing in India with a lot of participation of entrepreneurs from all over the country. The increasing number of entrepreneurs indicates the initiative shown by the entrepreneurs and creation of employment in the economy. The top 10 states in India in 2020-21, which have filled for the entrepreneurship memorandum as per the MSME, are Tamil Nadu, Gujarat, Uttar Pradesh, Karnataka, Maharashtra, Madhya Pradesh, Rajasthan, Kerala, West Bengal, and Andhra Pradesh.

Let us now see whether the increasing number of entrepreneurs has really contributed to the growth of India in terms of employment generation and standard of living. These increasing numbers of entrepreneurs create products and services that add a lot of value to the economy and society. This value creation may be reflected in GDP of the country. India is a country with vast manpower and is also country with a high level of unemployment. With the entrepreneurs starting more and more businesses, the scope of employment generation becomes higher and hence the society and the country benefit with the growth of entrepreneurship. To address this issue, the present study has applied causality analysis between the level of entrepreneurship and the status of economic growth. It has considered gross domestic product (GDP) at constant prices from the period 2013 to 2021 and taken Granger Causality of the number of entrepreneurs memorandum filed in the India during the same period.

DATA ANALYSIS AND INTERPRETATION

Granger Causality Analysis: The equations involved in the Granger causality test are:

$$GDPt = \sum \alpha 1\ (ENTP)t + \sum \beta 1\ (GDP)t\text{-}1 \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (1)$$

$$(ENTP)t = \sum \gamma 1 (ENTP)t\text{-}1 + \sum \square 1 (GDP)t \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (2)$$

ENTP means number of entrepreneurs memorandum filed during the period of 2013 to 2021.

Steps for Granger Causality Test

- The study regresses the current GDP on all lagged GDP terms and other independent variables, whichis not lagged. From this regression, we obtain the residual sum of squares.
- Next, the regression to be run includes one lagged independent variable term. From this, one can get the unrestricted sum of squares.
- The null hypothesis in H_0: $\sum \alpha_1 = 0$, i.e. the explanatory variables other than GDP are not included in theregression.
- The rule is if the computed F value exceeds the critical F value at the chosen level of significance, then the null hypothesis should be rejected and one can say that the number of entrepreneurs has influencedGDP.
- The steps 1 to 4 can be repeated to test whether GDPcauses entrepreneurship develop.
- The result in Table 2 shows the regression values ofGDP and Entrepreneurship for the period of 2013to 2021.

Table 2: Result of Regression from Equation-1

Direction of Causality	F Value	Significance	Decision	R^2
Entrepreneurship→ GDP	119.890	.001	Null Hypothesis Rejected	0.998

Source: Author's Calculation

The computed F value is 119.890 and the tabulated $F_{2,3}$ = 9.55 at 5% level of significance.

Result of Regression from Equation - 2

Direction of Causality	F Value	Significance	Decision	R^2
GDP→ Entrepreneurship	0.716	0.557	Null Hypothesis Accepted	0.323

Source: Author's Calculation

The computed F value is 0.557 and the tabulated $F_{2,3}$ = 9.55 at 5% level of significance.

Hence, the result of regression from the two equations consisting of lagged explanatory variables rejects the null hypothesis in Eq. (1) and concludes that entrepreneurship causes GDP. Again, with high R2 (0.998) value and statistical significance, the study concludes that the growth of entrepreneurship will influence the growth of GDP in our country. But from the result of regression from Eq. (2), growth of GDP does not mean the growth of entrepreneurship, i.e., the growth of GDP does not cause entrepreneurship to grow. There are other factors that cause the entrepreneurship to grow in a country like India. But with low R2 (0.323) value and statistical insignificance, it can be said that the growth of entrepreneurship in India is hardly influenced by the growth of GDP in India in the recent times. Hence, from the result of Granger Causality done by F test, we find that two-way causality does not exist in case of growth of GDP and number of entrepreneurs in India. Entrepreneurship is the initiatives by individuals with innovative business ideas that satisfies the market demand and generates income and employment for the society. In India, to become an entrepreneur, there are various hurdles like finance, official formalities, and with the introduction of GST and after demonetization, the growth of new business is difficult to start. Again, if we consider the informal sector then there are huge numbers of micro and small entrepreneurs who are growing continuously in India. So, there is a larger potential for Indian entrepreneurs to participate in the growth stories and this supports the findings.

ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN ECONOMIC DEVELOPMENT

Small business is an important driver of economic activity. Subsequentlyentrepreneurship and economic development couple in many ways. Economic development is somewhat subjected on businessman because any impediment in development for small business has the capacity to slow down an economy. Whereas, new entrepreneurs depend on a growingand stable economy to provide employment and produce sales.

Local and national government allocate large amounts of funds for the growth of small businesses in a region. Government provides loans and from time-to-time grants to qualifying businessmen and probably specific minority sections including women. These results are due to the increasing awareness that government officials share adjoining the fact that entrepreneurship and economic development are related with each other. A government may be required to lay down the base for new business by initially building a community that is supportive to commence. This could be through infrastructure expansion along with any financial encouragement that might be granted. When the conditions are favorable, new entrepreneurs can begin engaging employees conducting business in an area and supporting the growth of a local or national economy.

Large financial bank sustains lending divisions that are intended to fulfil the financial requirements of businessmen. Other than financing they may also offer training or support to entrepreneurs to enhance the probability of success. The financer must provide capital to new businesses for a share of the eventual profits, in return. Due to the private finance entrepreneurs can formulate new technologies and result in productivity which can support local or national economies. Entrepreneurship can be assessed in lieu of its direct effect on national or local economic development articulated in form of GDP or an economic growth narrated in terms of employment. The prompt growth of small-scale industries has evolved the concept that small number of businesses are significant basis of entrepreneurship and as a vibrant factor, they add directly to economic development.

Table – 1 Growth of Small-Scale Industry Sector (2010-11 to 2019-20)

Year	No. of units(in Lakh)	Production (Rs.Crore)	Share In GDP (%)	Employment (in Lakh)	Export (Rs.Crores
2010-11	82.6 (4.1)	1,22,154 (23.6)	-	191.4 (4.8)	29.068 (14.9)
2011-12	84.7 (4.1))	1,47,712 (20.9	-	197.9 (3.4)	36,470 (25.5)
2012-13	98.1 (4.1)	2,61,297 (11.8)	-	239.1 (4.4)	69,796 (28.8)
2013-14	102.2 (4.1)	2,82,270 (8.0)	-	249.1 (4.2)	71.244 (2.1)
2014-15	104.5 (4.1)	3,11,993 (10.5)	5.92	260.2 (4.4)	86,013 (20.7)
2015-16	111.0 (4.1)	3,57,733 (14.7)	5.79	271.4 (4.3)	97,644 (13.5)
2016-17	117.6 (4.1)	4,18,263 (16.9)	5.84	282.6 (4.1)	1,24,417 (27.4)
2017-18	123.42	497842 (12.32)	5.83	299.85	150242 (20.7)
2018-19	128.44	587196 (12.65)	5.94	312.52	
2019-20	133.67	695126 (13.00)	NA	322.28	

Source: Reserve Bank of India, Handbook of Statistics on the Indian Economy 2019-20.

Table - 2 Gross Domestic Product & Trend Growth Rate

YEARS	PRIMARY		SECONDARY		TERTIARY	
	GDP share	Gr. Rate	GDP share	Gr. Rate	GDP share	Gr. Rate
1960s	56	2.7	16	5.8	28	4.1
1970s	48	1.5	21	5.5	31	4.5
1980s	43	1.8	23	4.5	34	4.6
1990s	36	2.9	25	6.5	39	6.6
2000s	29	3.2	27	6.2	44	7.7
2010s	22	3.9	24	7.2	54	9.2

Source: Central Statistical Organisation.

Table – 3 Contribution of MSMEs in Country's Economy

YEAR	MSME GVA	GROWTH[%]	TOTAL GVA	SHARE OF MSME IN GVA [%]	TOTAL GDP	SHARE OF MSME IN GDP [%]
2014-15	2622574	-	8106946	32.35	8736329	30.00
2015-16	3020528	15.17	9202692	32.82	9944013	30.40
2016-17	3389922	12.23	10363153	32.71	11233522	30.20
2017-18	3704956	9.29	11504279	32.21	12467959	29.70
2018-19	4025595	8.65	12566646	32.03	13764037	29.20
2019-20	4405753	9.44	13841591	31.83	15253714	28.90

Source: Central Statistics Office (CSO), Ministry of Statistics & Programme Implementation .

ENTREPRENEURSHIP IN INDIAN CONTEXT: PAST, PRESENT AND FUTURE

The history of Indian entrepreneurship is full of irony under British rule. In the present day, Indian entrepreneurs have not only earned success as well as respect throughout the globe for their wisdom.

The Early Phases: Before the Mughals India was known as the land of the "Golden Bird" representing the excellence in all fields of life due to a rich legacy of trade and commerce which has caused in accrual of the significant wealth and prosperity in the sub-continent. During the mughal era trade and commerce prevailed through constrained to several restrictions. But with the British rule the concept of entrepreneurship came to a harsh arrest. The government not only put an end to forwarding the support to the industries but took harsh steps to kill the entrepreneurial will power of the country. This long segment of sitting idle due to foreign goods supremacy left its impact even after independence.

Entrepreneurship during Post Independence in India

Sixties: This decade witnessed a large prominence on government supporting large industries paying least or no attention to the small and medium ventures that some struggling organization were struggling hard to establish. There were a lot of small ventures which emerged to provide additional support to the large industries but nearly half of them suffered set back within a very short span of time.

Seventies: The Baburaj was its crest during this period which saw some steps by the government to promote export-oriented industries as a prompt measure to increase foreign exchange reserves. There was a meagre development in the by and large business environment mainly because of restricting factors among which baburaj was at the top of the list.

Eighties: till this time the country along with the government had begun to appreciate the vainness of a hybrid economy on the pattern of the socialist USSR. There was increased action in the small and medium industry sector. Fractional amputation of high import duties and exorbitant commerce restrictions brought the fall of a new era in Indian entrepreneurship.

Nineties: The immediate and persistent efforts to liberalize the economy were called for because of the economic crisis at the beginning of this period. At last, the good time of the entrepreneur were indoors, the government policies turned the table to shift towards a market facet economy indicated the initiation of a fresh era which witnessed instantaneous success regarding the boost to the national economy within the initial few years. The whole environment was breezed with increased actions in all aspects of trade and the pick-up was led this time, by the small and medium industries.

Entrepreneurship in 21st Century in India

The new century began and it witnessed that the Indian entrepreneurs were ready to conquer the world. Confident by the preliminary success of the nineties even the government was also eager to lend a helping hand to the SMEs. The accessibility to a large and trained manpower at aggressive cost the Indian enterprise became most exigent across the globe. The classic Indian adoptability in reducing cost and working rigorously caused an impact that SMEs in India could compete with MNCs in a cutthroat fight.

This new era had also blessed us with the easy availability of capital. The economy was growing year after year. Another advantage for the Indian SMEs was the onset of services-oriented business concept which was robustly supported by technological advancements which helped the outsourcing of work abroad. The Indian entrepreneur had in fact reached on the globalstage and have a say towards the economic development of the nation. To achieve the goal of economic development, it is necessary to make expansion in entrepreneurship both ways qualitatively as well as quantitatively.

CONCLUSION

Entrepreneurship and economic development go hand in hand to make the development process sustainable. Present study of entrepreneurship development and its impact on Indian economy found

that though the numbers of business entrepreneurs are growing in India, the time series data analysis of the recent past shows that the growth of entrepreneurship definitely has its impact on the growth of GDP. But the reverse is not always true as the study has found that the growth of GDP does not necessarily mean the growth of entrepreneurship. With the introduction of GST in India since July 2017, the process of registering for tax payment and payment of taxation for small businesses has become easier and simpler. Therefore, with the introduction of GST, the new entrepreneurs are on a comfortable side as the trade among different states of India has now become easier as they have to pay a single tax to the central government. There are also increased threshold limits for new businesses for tax payment. But in the aspect of women entrepreneurship, we can say that if a less developed country like Ghana could make it on the top of the rank of women entrepreneurship, then why cannot India. Hence, greater number of women in India have to take sufficient initiative to break the glass ceiling and take their own business decision. Thus, we can say that the growth of entrepreneurship, whether it is small or big, formal or informal, impacts the economy with the creation of income and employment; but considering the society of India, we still run for jobs rather than starting new business. Hence, if India has to run on a sustainable long-run growth path, entrepreneurship development is going to be one of the most crucial factors. Thus, entrepreneurship is considered as the driving force of the economic development towards sustainability.

The Indian economy provides a revealing contrast between how individuals react under a government-controlled environment and how they respond to a market-based environment. The evidence presented here suggests that recent market reforms encouraging individual enterprise have led to higher economic growth in that country. The reasoning here is not new, although it is refreshing to discover that this "tried-and-true" reasoning applies to developing as well as to developed nations. Specifically, reliance upon a free market, with its emphasis upon individual self-interest in survival and wealth accumulation, can yield a wide range of economic benefits. In India those benefits have included, among other things, increased economic growth, reduced inflation, a smaller fiscal deficit, and higher inflows of the foreign capital needed for investment.

Entrepreneurs extend a midas touch to a venture, whether it belongs to public sector or private sector or joint sector in gaining speed, flexibility, novelty, and a strong sense of will power. They fetch a new visualization to the economic development of a nation. The study of entrepreneurship is valuable now a days because it enlightens entrepreneurs. Entrepreneurship boosts national income by producing new jobs as well as it also induces positive energy in economic growth by linking innovation and marketplace.

REFERENCES

Acharya, Shankar (2001). *India's Macroeconomic Management in the Nineties* (New Delhi, Indian Council for Research on International Economic Relations).

Anokhin, S., Grichnik, D., & Hisrich, R.D. (2008). The journey from novice to serial entrepreneurship in China and Germany: Are the drivers the same? *Managing Global Transitions, 6*(2), 117–142.

Bardhan, Pranab, (1997). Corruption and development: a review of issues, *Journal of Economic Literature*, vol. 35, September, pp. 1320-1346.

Barro, R.J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics, 106*(2), 407–443.

Baumol, W.J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *Journal of Political Economy, 98*(5), 893–921.

Bhalla, G.S., (2000). "Political economy of Indian development in the 20th century: India's road to freedom and growth," *Presidential Address at the 83rd Annual Conference of the Indian Economic Association*, University of Jammu, Jammu and Kashmir, 30 December.

Bosma, N., Jones, K., Autio, E., & Levei, J. (2008). Global Entrepreneurship Monitor, (2007). Executive Report. Babson Park, MA: Babson College, and London: London Business School.

Cooper (2003). Entrepreneurship: The past, The present, The future. In hand book of Entrepreneurship research.

Dhaliwal, A. (2016). Role of Entrepreneurship in Economic Development. *International Journal of Scientific Research and Management, 4*(6), 4262-4269.

Dhameja, S.K. (2002). *Women Entrepreneurs: Opportunities, Performance and Problems*. Deep Publisher (P) Ltd., New Delhi.

Global Entrepreneurship Monitor, (2016–17). India Report. Published by Global Entrepreneurship Research Association (GERA), London.

Government of India, 1984. *Committee on Trade Policies* (New Delhi, Ministry of Commerce).

Goyal, M., & Prakash, J. (2011). Women entrepreneur- ship in India-problems and Prospects. International Journal of Multidisciplinary Research, 1(5).

Gupta, S.P., (1999). "Development experience of the nineties and search for a new paradigm," *A.K. Dasgupta Memorial Lecture at the 82nd Annual Conference of the Indian Economic*

Hart, D.M. (2003). 'Entrepreneurship Policy: What it is and Where it came from'. In D. M. Hart (ed.) The Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance, Start-ups and Growth in the U.S. Knowledge Economy. Cambridge: Cambridge University Press.

Lall, S. (2001). Competitiveness Indices and Developing Countries: An Economic Evaluation of the Global Competitiveness Report. World Development, 29(9), 1501–25.

Landes, D. S. (1998). The wealth and poverty of nations: Why some are so rich and some are so poor. New York, NY: WW Norton

Maddison, A. (2001). The World Economy: A Millennial Perspective. Development Centre of the Organization for Economic Co–Operation and Development. Paris: OECD.

Oldham, G. R., & Cummings, A. (1996). Employee creativity: Personal and contextual factors. Academy of Management Journal, 39(3), 607–634.

Renu Arora, S.K. Sood (2014). *Entrepreneurship and Small Business*. Kalyani Publishers, New Delhi.

Sala-i-Martin, X. (1997). I just ran two million Regressions. American Economic Review, 87(2), 178–83.

Santhi, N., & Kumar, S.R. (2011). Entrepreneurship Challenges and Opportunities in India. *Bonfring International Journal of Industrial Engineering and Management Science, 1*, 14-16.

Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. Academy of Management Review, 25(1), 217–226.

Shukla M.B. (2016). Fundamentals of Entrepreneurship. Kitab Mahal Publishers, New Delhi.

Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of eco- nomic growth. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94.

Stam, E., & Stel, A. (2009). Types of Entrepreneurship and Economic Growth, Research Paper No. 2009/47, United Nations University, World Institute for Development Economics Research.

Stam, E., & Stel, A. V. (2009). Types of Entrepreneurship and Economic Growth, World Institute of Development Economic Research, Research Paper No. 2009/47, United Nations University.

Statistica (2018). Retrieved from https://www.statista.com/ statistics/720040/india-total-number-of-entrepreneurs- memorandums/

Swetha, T. & Rao, K.V. (2013). Entrepreneurship in India. *International Journal of Social Science and Interdisciplinary Research, 2*(7), 104-116.

Van, Stel, A., Carre, M., & Thurik, R. (2005). The effect of entrepreneurial activity on national economic growth. Small Business Economics, 24, 311–21.

Vasant Desai (2009). *Entrepreneurship and Small Business Management*. Himalaya Publishing House, New Delhi.

Zotto, C. D., & Gustafsson, V. (2008). Human resource management as entrepreneurial tool? Barret, Rowena and Mayson, Susan (Ed.) International Handbook of Human Resource Management and Entrepreneurship (pp. 89–110), Edward Elgar Publishing, UK.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Making Jails Productive: Industrial and Socio Economic Development: A case of DG Khan

Dr.Abida Kausar Chuadhary
Ghazi University, Pakistan
Abidach07@gmail.com

ABSTRACT

Innovative jail industries projects can be useful be helpful to improve socio-economic status of communities. Many prisoners are getting away from television and are going to involve productive works. Some are simply earning privileges; some are earning wages as compensations to crime victims. Others are hopping for new job skills that improve their chances for successful employment following release**.** Industrial development is a key to find solutions of both economic and social challenges. Proper utilization of natural and human resources is the main source of income generation and poverty evaluation and it became unplanned revolution and urbanization. Promoting modern industries and preserving traditional art and crafts and investing in scientific research with innovations are all important ways to facilitate sustainable development. Economic Development strategies have focused on rapid industrialization of agricultural and rural development as happened with DG Khan. The aim of this research is to analyze historical process of continuity and change that led the growth of trade and firms associated with Jail industries development in the modern history of DG Khan. Interdisciplinary research methods will consulted for result orientation for this case study with the help of original unpublished sources of police department.

Jail Productive Industrial Development DG Khan

INTRODUCTION

The Punjab prison department was established in 1854 as a part of Colonial Indian Police administration for the care, custody, correction and control of the persons confined in various jails. (PUNJAB PRISIONS: Government of the Punjab) Dr.C.Hathway was appointed as first Governor General of Punjab Prisoners in Colonial India.(Punjab Prisons) Central jail of DG Khan of Dera Ghazi Khan was commissioned in 1913 and extended in 1986 with jail colony of 78 Canals. (Punjab Prisons) Vocational Training is a pivotal part of the rehabilitation process whereby technical training and skills are imparted to the prisoners with a view to facilitating their re-adjustment in the society. All the Central Jails in the Punjab have factories and workshops to undertake vocational training programs for the prisoners in different trades like carpet weaving, carpentry, durri weaving, football stitching, uniform stitching etc. Not only does this prison industry impart skills to the prisoners but also act as a revenue generating component of the Punjab Prison.

In Multan, Dera Ghazi Khan and Dera Ismail Khan, the leaves of date palm trees were used for making small *chicks*; which was also an industry. Then, there was one paper manufactory at Jalalpur Pirwala, a town in the Lodhran *tehsil* of Multan district. The paper industry was once very successful

but declined like all other industries. There were only seven shops left; the income of each was estimated to be Rs. 120 per year. The workers were all Muslim *Khawajas*.[1] In the manufacturing of silk, four operations were included as: reeling from the cocoon, preparation for loom, dying and weaving. There were a few places in which all four operations were carried on. Probably Amritsar was the only place in the province in which reeling was done. Silk prepared for the loom at Peshawar, Kohat, Jalandhar, Amritsar, Lahore, Multan and Delhi.[2] Most of the silk used in Punjab was imported by western passes, notably Bolan and Multan obtained a portion of its supply in this way.[3] At Multan a steam cotton gin had been established by Sidhu Ram, Raangu Ram & Co., which employed 70 persons. A large business in weaving cotton goods for Afghanistan and adjoining countries was done in the districts of Shahpur, Jhang and Multan. [4]

Further, gold and silver works were famous and Multan had an important place in its trade. Multan was significant trade route as imports from Bahawalpur to Multan were shipped to Dera Ghazi and Dera Ismail via Multan. Every district was dependent for its supply of gold and silver on the large centers. However, the supply of gold and silver to Multan decreased up to 3/2 *lacs*; as part of these commodities was obtained directly from Europe and some part was re-exported to Europe. It was estimated that of 2 *lacs* of gold received annually in Multan, Rs. 70,000 were exported to Muzaffargarh, Dera Ismail Khan, Dera Ghazi Khan and Bahawalpur. [5] Another industry i.e. of carpet making had its traditional and classical image in historical Multan. Meanwhile, the industry had been introduced into jail and had entered into a new and distinct phase of its existence. Before 1862, however, the weaving of carpets had been introduced in some jails of Punjab. By the year 1864, the industry in jails developed from other local industries. We find that Rawalpindi and Lahore jails both sent carpets to the exhibitions where carpets from Multan seemed to make their first appearance. At the exhibition of 1883, the growth of industry was marked by the exhibition of carpets from Delhi jail, from the industrial school of Kasur and Hoshiarpur, from Multan and from Dera Ghazi Khan. In Multan, there were 42 carpet weaving shops with 50 weavers at work. No figures were given of the number of men employed in the jail, but the number was assumed to be small. A household industry also carried on in the jail in Multan.[6]

In addition, the industry of brass and copper vessels also flourished in the district of Multan, these vessels were a popular household item. In Multan, 16 factories were working according to the yearly report. The total workforce of 55 men worked in those factories. In 15 shops, one factory made *kansi* and the remaining factories generated brass-hammer work. Annual income generated from copper, brass and *kansi* was 20,700 rupees.[7]

A special Paper Machine was brought in the Punjab Exhibition of 1864 solely for the benefit of Kashmir. The only center of paper-making worthy of name was Jalapur Pirwala in the Lodhran *tehsil* of the Multan district. The industry was once extensive as the paper being largely used in the government offices and also exported to Bahawalpur and Dera Ismail Khan. In 1881, there were 52 private factories employing over 300 men and yielding an income of Rs. 8,071 per annum. Several years later, there were seven shops yielding an estimated income of 840 rupees, per Annum. There were now five factories only employing some 30 men and yielding about 600 rupees income. There were 4 families which carried on paper-making as a household industry. The paper was very coarse and unfit for anything but packing purpose.[8]

The wood manufacturing was also a large industry. It includes furniture, architectural wood work, carriage-building and musical instruments as main products. In Multan, people belonging to Sikh, Jain, Khokhar and Bhatti castes, were involved in the works of agriculture, architectural, furniture, turnery and combs. The number of employed persons was 1,300 in agricultural works; 200 for architectural works; 125 for furniture, 70 for turnery; and 25 for combs with annual income of 65,000. [9] There were six iron foundries in 1900, four in Delhi, one in Lahore and one in Sialkot,

making total turnout about Rs. 92,000 rupees. Steel trunks and boxes as well as surgical instruments were also made in large number in Multan, Lahore and Sialkot.[10]

Local history, since the middle of the nineteenth century, has aroused the interest of researchers and inquisitors who study the past of a certain region or community with the purpose of restoring collective and individual memory. At the scientific level, this reality is manifested in the multiplication of master's theses and doctoral theses on themes related to local history, fostering a wealth of innovative scientific knowledge and a new wave of historians interested in working on themes from different regions. . And this phenomenon fittingly applies to the case study of DG khanPromote regional histories through research project among national and international research communities**.**

To demonstrate the central importance of ongoing, systematic and sustainable research activities for the sound development of the Industrial Economy, and as an important subject for social and economic history. The present study is significant in many respects. In the last two decades, the studies appearing on colonial India demonstrate a visible shift of focus from macro level study to micro analysis. Various works covering subaltern themes and regional histories have appeared. The present study is a part of this historiographical movement. Therefore, the study is significant both from theoretical and practical stand points.

The routes and mechanisms through which research is communicated to places where it can make difference are many and varied. The ways in which research is then used are also complex. For example, research may directly influence changes in policy, practices and behavior. Or it may, in more subtle ways, change people's knowledge, understanding and attitudes towards social issues and improve their slandered of living.

This research is designed to stimulate thinking in the area of non-academic research impact by highlighting the conceptual, practical and methodological issues involved. In doing so, we review and comment on some of the key studies and reports in this area to date. As our purpose is to open out debate, we will draw simple conclusions, we will highlight crucial issues, including some key questions that help highlight the choices open to those developing

Work in this field.Work with a stronger ethnographic flavor has also been used to explore the complexities of Research applications in the way in which it draws attention to the unpredictable, non-linear and contingent nature of research impact processes

1- *Monograph on the Pottery and Glass Industries of the Punjab (1890-91)*, Lahore; 1892, p. 27.
2-*Monoraph of Iron and Steel Industries in the Punjab (1906-07)*, Lahore; 1908, p. 3.
3-*Monograph on Fibrous Manufactures in the Punjab (1889-90)*, Lahore; 1891, p. 17.
4-*Monograph on the Silk Industry of the Punjab, 1899*, Lahore; 1899, p. 15.
5- J,Geoghegan ,*Some Account of Silk in India, Calcutta;1872*, p. 74.
6- Monograph on the Carpet Making in the Punjab,1884, Lahore; 1885, pp. 2-9
7-*Monograph on the Gold and Silver Works of the Punjab (1888-89)*, Lahore; 1890, pp. 6-7.
8-*Monograph on the Carpet Making in the Punjab (1905-06)*, Lahore; 1906, pp. 6-7
9-*Monograph on Brass and Copper Ware in the Punjab in (1886-87)*, Lahore; 1888, p.1, Appendix A,Statics.
10--*Monograph on Brass and Copper Ware in the Punjab in (1886-87)*, Lahore; 1888, p.1, Appendix A, Statics
Gazetteer of Multan District (1901-1902), Lahore; 1902, p. 356.
Revised Settlement Report of the Multan District (1873-80), Lahore; 1880, p. 32.
Final Settlement Report of Multan District, 1921, Lahore; 1921, p. 7.
J.H. Morris, *Report on the Revised Settlement of the MooltanDistrcit in the Mooltan Division* (1855-59), Lahore; 1860, *Memo on the Assessment of Tahseel Multan*, Appendix B., p. 1.

Evaluation and Ranking of Selected Countries' Logistics Performance Index (LPI) in 2023: An Integrated LOPCOW-CRADIS Model

Assoc.Prof.Dr. Ahmet ÇALIK
Balıkesir University
ahmetcalik51@gmail.com
0000-0002-6796-0052

Prof. Dr. Ahmet ERGÜLEN
Balıkesir University
aergulen@gmail.com
0000-0002-6306-5261

ABSTRACT

The Logistics Performance Index (LPI) is a crucial metric of a nation's effectiveness in facilitating commerce and streamlining logistics operations in an era characterized by globalization and linked supply chains. This study uses a novel integrated model that combines the Logistics Performance Composite Weighting (LOPCOW) approach and the Country Risk and Development Index for Supply Chains (CRADIS) to provide a thorough comparative analysis and ranking of the LPI for particular countries. The study focuses on data from the World Bank's LPI for 2023 in an effort to provide insightful information about the logistics capacities of a few chosen nations. The suggested research methodology consists of two key parts. First off, the LOPCOW model makes it possible to weight and aggregate the many LPI sub-components, giving a detailed perspective on logistics performance aspects including infrastructure, customs efficiency, and tracking and tracing. Second, the inclusion of CRADIS elements enables a comprehensive assessment of the larger environment in which logistics activities take place. These factors include economic stability, political risk, and infrastructure resilience, among others.

Keywords: Logistics Performance Index (LPI), Integrated MCDM, LOPCOW, CRADIS.

INTRODUCTION

In an increasingly globalized world, the efficient movement of goods is paramount to economic growth and competitiveness (Sharipbekova and Raimbekov, 2018). The Logistics Performance Index (LPI) is developed and calculated by the World Bank, has emerged as a crucial tool for evaluating a country's logistics performance and its ability to facilitate trade and supply chain operations (Çalık et al., 2023). As nations strive to enhance their logistics capabilities and maintain a competitive edge in the global marketplace, the LPI serves as a valuable benchmarking tool, providing insights into key factors such as infrastructure quality, customs efficiency, and timeliness in delivery (Ekici et al., 2019).

The year 2023 stands as a pivotal moment in the realm of international logistics. The ongoing evolution of technology shifts in global trade patterns, and unforeseen disruptions have propelled logistics to the forefront of economic and strategic considerations. To navigate these complexities,

it is imperative to not only assess logistics performance but also to understand the broader context in which it operates.

This research endeavor seeks to address this need by presenting a comprehensive analysis and ranking of the LPI for all countries in 2023. However, our approach goes beyond conventional methodologies by integrating the Logarithmic Percentage Change-driven Objective Weighting (LOPCOW) model with the Compromise Ranking of Alternatives from Distance to Ideal (CRADIS). By combining these two distinct yet complementary models, we aim to provide a more holistic and nuanced perspective on the determinants of logistics performance.

The LOPCOW method can eliminate variances in entropy weight systems, resulting in more accurate and acceptable criterion weights (Nila and Roy, 2023), with its ability to weight and aggregate the various components of the LPI, allows us to delve into the intricacies of logistics performance, identifying strengths and areas for improvement. Concurrently, the usage of the CRADIS method provides the benchmarking scores of countries and evaluates their position among the others.

This paper unfolds as follows: Section II provides a comprehensive review of the literature on logistics performance assessment and the LPI, highlighting the gaps in existing methodologies that our integrated approach aims to address. Section III details the methodology, explaining the LOPCOW-CRADIS model. Section IV presents the application to the 2023 LPI data and the findings of our analysis, offering a comparative ranking of selected countries based on their integrated LPI scores. Section V discusses the implications of our findings for logistics policy and practice, and Section VI concludes with a summary of key takeaways and avenues for future research.

LITERATURE REVIEW

Nations, industries, and politicians have long valued the measurement and ranking of logistics performance. This section provides an overview of the pertinent literature, highlighting major topics, approaches, and research gaps.

Çalık et al. (2023), analyzed logistics performance of all countries using an integrated model. Analytic hierarchy process (AHP), fuzzy AHP, and Pythagorean fuzzy AHP methods are applied to acquire weights of criteria, the technique for order of preference by similarity to ideal solution (TOPSIS), vise kriterijumska optimizacija i kompromisno resenje (VIKOR), and combinative distance-based assessment (CODAS) methods are used the obtaining ranking of countries. Ulutaş and Karaköy (2019), determined the ranking of European Union countries by SWARA, CRITIC and PIV methodology. Weights of LPI were allocated to the six components using the Best Worst Method (BWM) are investigated by Rezaei et al. (2018). A survey of 107 experts from various nations discovered considerable disparities with the equal weights utilized in the present LPI. Özceylan et al. (2016) evaluated logistics performance of 81 provinces of Turkey using GIS, AHP, ANP, and TOPSIS methods. Ozmen (2019) examined the logistics competitiveness of OECD nations using 2016 data and determined that logistics quality and competence were the most relevant factors. Lu et al. (2019) developed an environmental LPI to assess 112 nations' overall performance in green transportation and logistics operations.

According to the literature, while there are several research that several multi criteria decision-making methods to tackle logistics performance analysis, usage of LOPCOW-CRADIS methods is scarce. To the best of our knowledge, the suggested LOPCOW-CRADIS model is the first to employ it in evaluating all counties logistics performance. The methods will be explained in depth in the following section.

RESEARCH METHODOLOGY

In this study, an integrated MCDM model with LOPCOW and CRADIS methodologies is suggested to analyze LPI of countries. The LOPCOW method is used to calculate the objective weights of criteria in the first stage. Following that, these weights are merged into the CRADIS approach, and countries are ranked using the CRADIS method.

LOPCOW Method

The steps of LOPCOW are as follows.

Step 1. Construct decision matrix.

Step 2. Normalize the decision matrix.

Step 3. Calculate the percentage values of each criterion.

Step 4. Compute the weights of criteria.

CRADIS Method

The steps of CRADIS are as follows.

Step 1. Construct decision matrix.

Step 2. Normalize the decision matrix.

Step 3. Weight the decision matrix.

Step 4. Determine the ideal and anti-ideal solution.

Step 5. Calculate deviations from ideal and anti-ideal solutions.

Step 6. Calculate deviation grades of individual alternatives from ideal and anti-ideal solutions

Step 7. Calculate the utility function for each alternative.

Step 8. Rank the alternatives.

Assessment of the Countries' Performances

The application of the multi criteria framework is demonstrated using 2023 LPI data to evaluate the logistics performance of all countries. The LPI 2023 report's include scores of six criteria (customs, infrastructure, international shipments, logistics competence and quality, timeliness, tracking and tracing scores) are used to analyze 139 countries. The section that follows describes how to use the LOPCOW method to define weight coefficients, followed by an evaluation of countries using the CRADIS approach.

The priority weight of each criteria is determined in the first stage of the proposed framework using the LOPCOW method. The data utilized for the study are shown in Table 1, which also serves as the initial decision matrix. The LPI web page (https://lpi.worldbank.org/international/global) provides data used for all calculations. The related steps are employed for the LOPCOW method and Figure 1 exhibits weights of criteria. In terms of results, the most essential driver for LPI are "international shipments".

After obtaining the weights of criteria, related steps of CRADIS method is applied to the decision matrix (indicated in Table 1) and the results are given in Table 3.

Table-1: Decision matrix

	Country	Customs Score	Infrastructure Score	International Shipments Score	Logistics Competence and Quality Score	Timeliness Score	Tracking and Tracing Score
1	Singapore	4,2	4,6	4,0	4,4	4,3	4,4
2	Finland	4,0	4,2	4,1	4,2	4,3	4,2
3	Denmark	4,1	4,1	3,6	4,1	4,1	4,3
4	Germany	3,9	4,3	3,7	4,2	4,1	4,2
5	Netherlands	3,9	4,2	3,7	4,2	4,0	4,2
6	Switzerland	4,1	4,4	3,6	4,3	4,2	4,2
7	Austria	3,7	3,9	3,8	4,0	4,3	4,2
8	Belgium	3,9	4,1	3,8	4,2	4,2	4,0
9	Canada	4,0	4,3	3,6	4,2	4,1	4,1
10	Hong Kong SAR, China	3,8	4,0	4,0	4,0	4,1	4,2
11	Sweden	4,0	4,2	3,4	4,2	4,2	4,1
12	United Arab Emirates	3,7	4,1	3,8	4,0	4,2	4,1
13	France	3,7	3,8	3,7	3,8	4,1	4,0
14	Japan	3,9	4,2	3,3	4,1	4,0	4,0
15	Spain	3,6	3,8	3,7	3,9	4,2	4,1
16	Taiwan, China	3,5	3,8	3,7	3,9	4,2	4,2
17	Korea, Rep.	3,9	4,1	3,4	3,8	3,8	3,8
18	United States	3,7	3,9	3,4	3,9	3,8	4,2
19	Australia	3,7	4,1	3,1	3,9	3,6	4,1
20	China	3,3	4,0	3,6	3,8	3,7	3,8
21	Greece	3,2	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9
22	Italy	3,4	3,8	3,4	3,8	3,9	3,9
23	Norway	3,8	3,9	3,0	3,8	4,0	3,7
24	South Africa	3,3	3,6	3,6	3,8	3,8	3,8
25	United Kingdom	3,5	3,7	3,5	3,7	3,7	4,0
26	Estonia	3,2	3,5	3,4	3,7	4,1	3,8
27	Iceland	3,7	3,6	3,3	3,5	3,6	3,7
28	Ireland	3,4	3,5	3,6	3,6	3,7	3,7
29	Israel	3,4	3,7	3,5	3,8	3,8	3,7
30	Luxembourg	3,6	3,6	3,6	3,9	3,5	3,5
31	Malaysia	3,3	3,6	3,7	3,7	3,7	3,7
32	New Zealand	3,4	3,8	3,2	3,7	3,8	3,8
33	Poland	3,4	3,5	3,3	3,6	3,9	3,8
34	Bahrain	3,3	3,6	3,1	3,3	4,1	3,4
35	Latvia	3,3	3,3	3,2	3,7	4,0	3,6
36	Qatar	3,1	3,8	3,1	3,9	3,5	3,6
37	Thailand	3,3	3,7	3,5	3,5	3,5	3,6
38	India	3,0	3,2	3,5	3,5	3,6	3,4
39	Lithuania	3,2	3,5	3,4	3,6	3,6	3,1
40	Portugal	3,2	3,6	3,1	3,6	3,6	3,2

41	Saudi Arabia	3,0	3,6	3,3	3,3	3,6	3,5
42	Türkiye	3,0	3,4	3,4	3,5	3,6	3,5
43	Croatia	3,0	3,0	3,6	3,4	3,2	3,4
44	Czech Republic	3,0	3,0	3,4	3,6	3,7	3,2
45	Malta	3,4	3,7	3,0	3,4	3,2	3,4
46	Oman	3,0	3,2	3,4	3,2	3,1	3,9
47	Philippines	2,8	3,2	3,1	3,3	3,9	3,3
48	Slovak Republic	3,2	3,3	3,0	3,4	3,5	3,3
49	Slovenia	3,4	3,6	3,4	3,3	3,3	3,0
50	Vietnam	3,1	3,2	3,3	3,2	3,3	3,4
51	Brazil	2,9	3,2	2,9	3,3	3,5	3,2
52	Bulgaria	3,1	3,1	3,0	3,3	3,5	3,3
53	Cyprus	2,9	2,8	3,1	3,2	3,5	3,4
54	Hungary	2,7	3,1	3,4	3,1	3,6	3,4
55	Kuwait	3,2	3,6	3,2	2,9	2,8	3,3
56	Romania	2,7	2,9	3,4	3,3	3,6	3,5
57	Botswana	3,0	3,1	3,0	3,4	3,3	3,0
58	Egypt, Arab Rep.	2,8	3,0	3,2	2,9	3,6	2,9
59	North Macedonia	3,1	3,0	2,8	3,2	3,5	3,2
60	Panama	3,0	3,3	3,1	3,0	3,4	2,9
61	Bosnia and Herzegovina	2,7	2,6	3,1	2,9	3,2	3,2
62	Chile	3,0	2,8	2,7	3,1	3,2	3,0
63	Indonesia	2,8	2,9	3,0	2,9	3,3	3,0
64	Peru	2,6	2,5	3,1	2,7	3,4	3,4
65	Uruguay	2,9	2,7	2,7	3,1	3,2	3,3
66	Antigua and Barbuda	2,2	2,7	2,9	2,9	3,4	3,2
67	Benin	2,7	2,5	2,9	3,0	2,7	3,2
68	Colombia	2,5	2,9	3,0	3,1	3,2	3,1
69	Costa Rica	2,8	2,7	2,8	2,9	3,2	2,9
70	Honduras	2,8	2,7	3,0	2,7	3,2	2,6
71	Mexico	2,5	2,8	2,8	3,0	3,5	3,1
72	Namibia	2,8	2,8	3,0	2,9	2,9	2,8
73	Argentina	2,7	2,8	2,7	2,7	3,1	2,9
74	Montenegro	2,6	2,5	2,8	2,8	3,2	3,2
75	Rwanda	2,5	2,9	2,4	3,0	3,1	3,0
76	Serbia	2,2	2,4	2,9	2,7	3,4	2,9
77	Solomon Islands	2,4	2,6	2,9	2,9	3,2	2,9
78	Sri Lanka	2,5	2,4	2,8	2,7	3,3	3,0
79	Bahamas, The	2,7	2,5	3,1	2,5	3,0	2,6
80	Belarus	2,6	2,7	2,6	2,6	3,1	2,6
81	Djibouti	2,6	2,3	2,5	2,8	3,6	2,7
82	El Salvador	2,4	2,2	2,6	2,7	3,2	2,9
83	Georgia	2,6	2,3	2,7	2,6	3,1	2,8
84	Kazakhstan	2,6	2,5	2,6	2,7	2,9	2,8
85	Papua New Guinea	2,4	2,4	2,6	2,7	3,3	3,0
86	Paraguay	2,4	2,5	2,7	2,6	3,0	2,8

87	Ukraine	2,4	2,4	2,8	2,6	3,1	2,6
88	Bangladesh	2,3	2,3	2,6	2,7	3,0	2,4
89	Congo, Rep.	2,3	2,1	2,6	2,9	2,9	2,7
90	Dominican Republic	2,6	2,7	2,4	2,6	3,1	2,4
91	Guatemala	2,3	2,4	2,8	2,7	2,6	2,7
92	Guinea-Bissau	2,7	2,4	2,9	2,9	2,4	2,3
93	Mali	2,6	2,0	2,6	2,5	3,1	2,7
94	Nigeria	2,4	2,4	2,5	2,3	3,1	2,7
95	Russian Federation	2,4	2,7	2,3	2,6	2,9	2,5
96	Uzbekistan	2,6	2,4	2,6	2,6	2,8	2,4
97	Albania	2,4	2,7	2,8	2,3	2,5	2,3
98	Algeria	2,3	2,1	3,0	2,2	2,6	2,5
99	Armenia	2,5	2,6	2,2	2,6	2,7	2,3
100	Bhutan	2,7	2,2	2,3	2,6	2,6	2,3
101	Central African Republic	2,4	2,6	2,1	2,9	2,6	2,4
102	Congo, Dem. Rep.	2,3	2,3	2,5	2,4	2,8	2,5
103	Ghana	2,7	2,4	2,4	2,5	2,7	2,2
104	Grenada	2,6	2,5	2,6	2,2	3,1	2,3
105	Guinea	2,4	2,4	2,2	2,7	2,5	2,7
106	Jamaica	2,2	2,4	2,4	2,5	2,9	2,8
107	Mauritius	2,4	2,5	1,9	2,5	3,1	2,9
108	Moldova	1,9	1,9	2,7	2,8	3,0	2,8
109	Mongolia	2,5	2,3	2,5	2,3	2,7	2,4
110	Nicaragua	2,0	1,9	2,8	2,8	2,9	2,4
111	Tajikistan	2,2	2,5	2,5	2,8	2,9	2,0
112	Togo	2,3	2,3	3,0	2,4	2,8	2,3
113	Trinidad and Tobago	2,2	2,4	2,5	2,4	2,9	2,5
114	Zimbabwe	2,2	2,4	2,5	2,3	2,8	2,7
115	Bolivia	2,1	2,4	2,5	2,4	2,4	2,5
116	Cambodia	2,2	2,1	2,3	2,4	2,7	2,8
117	Gabon	2,0	2,2	2,6	2,0	3,0	2,5
118	Guyana	2,3	2,4	2,1	2,6	2,6	2,2
119	Iraq	2,1	2,2	2,5	2,2	3,0	2,4
120	Lao PDR	2,3	2,3	2,3	2,4	2,8	2,4
121	Liberia	2,1	2,4	2,8	2,4	2,3	2,4
122	Sudan	2,1	2,3	2,4	2,4	2,7	2,3
123	Burkina Faso	2,0	2,3	2,4	2,4	2,4	2,2
124	Fiji	2,3	2,2	2,3	2,3	2,3	2,2
125	Gambia, The	1,8	2,3	2,6	2,3	2,6	2,4
126	Iran, Islamic Rep.	2,2	2,4	2,4	2,1	2,7	2,4
127	Kyrgyz Republic	2,2	2,4	2,4	2,2	2,4	2,3
128	Madagascar	1,8	1,8	2,9	2,2	2,6	2,0
129	Mauritania	2,1	2,0	2,2	2,5	2,8	2,5
130	Syrian Arab Republic	2,2	2,2	2,3	2,2	2,5	2,3
131	Venezuela, RB	2,1	2,4	2,0	2,5	2,5	2,3
132	Cuba	2,0	2,2	2,1	2,2	2,6	2,4

133	Yemen, Rep.	1,7	1,9	1,7	2,6	2,8	2,3
134	Angola	1,7	2,1	2,4	2,3	2,1	2,3
135	Cameroon	2,1	2,1	2,2	2,1	2,1	1,8
136	Haiti	2,1	1,8	2,3	2,0	2,5	2,1
137	Somalia	1,5	1,9	2,4	1,8	2,3	1,8
138	Afghanistan	2,1	1,7	1,8	2,0	2,3	1,6
139	Libya	1,9	1,7	2,0	1,9	2,2	1,8

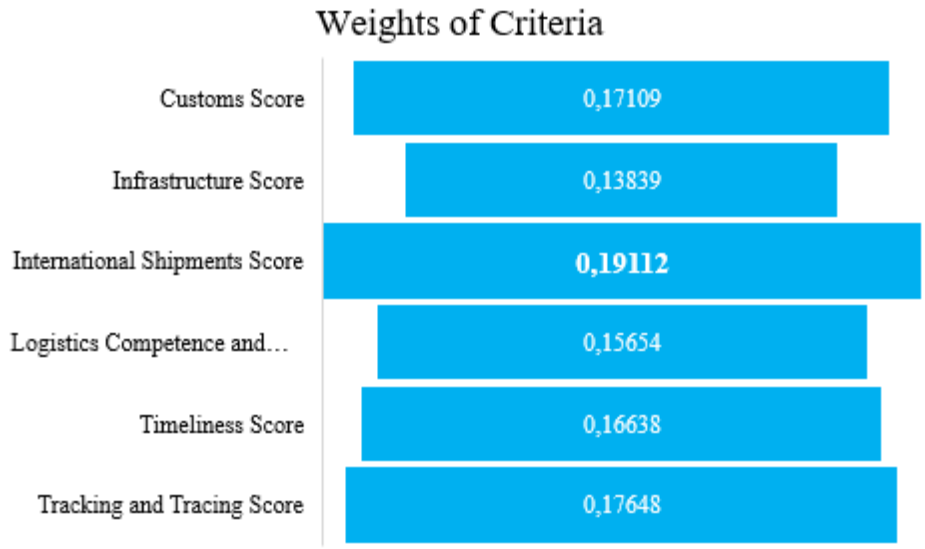

Figure 1. The weights of criteria

Table-2: The ranking of first twelve countries

Country	Rank
Singapore	1
Finland	2
Denmark	5
Germany	4
Netherlands	8
Switzerland	3
Austria	11
Belgium	7
Canada	6
Hong Kong SAR, China	9
Sweden	10
United Arab Emirates	12

CONCLUSION

In today's globalized world, evaluating and assessing a country's LPI is critical. The effectiveness of logistics operations influences not just national competitiveness but also the decisions of enterprises, policymakers, and stakeholders. In this context, the integrated LOPCOW-CRADIS model provided in this research study is critical.

Traditional LPI assessment approaches, while helpful, frequently lack the depth required to properly appreciate the complexities of logistics performance. These approaches typically focus on a one-dimensional examination of sub-components, making it difficult to establish meaningful comparisons or comprehend the larger environment in which logistical activities take place.

This study addresses these issues by presenting an integrated model that combines the LOPCOW model's deep examination of LPI components with the CRADIS model's consideration of a unique ideal and anti-ideal solution for all alternatives. The result is a more comprehensive view of logistics performance that goes beyond simply measuring infrastructure, customs efficiency, and delivery timeliness.

The importance of this study rests in its potential to empower decision-makers in a variety of industries. The integrated model can help policymakers identify the strengths and weaknesses in a country's logistics infrastructure, guiding strategic investments and policy decisions. Businesses can use the insights to improve their supply chain strategy, boost their trade competitiveness, and reduce risks connected with external factors. Furthermore, international trade players can use the integrated model to make educated decisions that improve their logistical efficiency and resilience.

Finally, as we negotiate an ever-changing and uncertain global economy, the combined LOPCOW-CRADIS model adds to a more nuanced knowledge of logistics performance, ultimately improving governments', businesses', and stakeholders' ability to make well-informed decisions. This research article lays the path for more thorough and strategic decision-making in international trade and logistics by bridging the gap between internal and external elements. This study's significance goes beyond 2023, assuring its relevance in an increasingly complicated and linked world.

References

Sharipbekova, K., & Raimbekov, Z. S. (2018). "Influence of logistics efficiency on economic growth of the CIS countries", **European Research Studies Journal**, 21(2), 678-690

Çalık, A., Erdebilli, B., & Özdemir, Y. S. (2023). "Novel Integrated Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Approach for Logistics Performance Index", **Transportation Research Record**, 2677(2), 1392-1400.

Önsel Ekici, Ş., Kabak, Ö., & Ülengin, F. (2019). "Improving logistics performance by reforming the pillars of Global Competitiveness Index", **Transport Policy**, 81, 197-207.

Nila, B., & Roy, J. (2023). "A new hybrid MCDM framework for third-party logistic provider selection under sustainability perspectives", **Expert Systems with Applications**, 121009.

Ulutaş, A., & Karaköy, Ç. (2019). "An analysis of the logistics performance index of EU countries with an integrated MCDM model", **Economics and Business Review**, 5(4), 49-69.

Rezaei, J., van Roekel, W. S., & Tavasszy, L. (2018). "Measuring the relative importance of the logistics performance index indicators using Best Worst Method", **Transport Policy**, 68, 158-169.

Özceylan, E., Çetinkaya, C., Erbaş, M., & Kabak, M. (2016). "Logistic performance evaluation of provinces in Turkey: A GIS-based multi-criteria decision analysis", **Transportation Research Part A: Policy and Practice**, 94, 323-337.

Ozmen, M. (2019). "Logistics Competitiveness of OECD Countries Using an Improved TODIM Method", **Sadhana**, 44, 108.

Lu, M., Xie, R., Chen, P., Zou, Y., & Tang, J. (2019). "Green Transportation and Logistics Performance: An Improved Composite Index", **Sustainability**, 11. 2976.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Role of Archived Documents in Studying the History of Orphanages

Buriyeva Xayriya Amanullayevna
Yusupova Dildora Jo‘raqulovna
National University of Uzbekistan
burieva73@mail.ru

ABSTRACT

The modern process of globalization is characterized by the rapid development of technology, but at the same time by an increase in people's employment and a limitation of time for care and attention to loved ones - parents and children. This leads to a number of social problems, including an increase in children deprived of parents. The increase in orphans, their life in orphanages, the activities of these social institutions - all this requires a more in-depth study in order to involve society in the social protection of children.

One of the important sources for studying the history of the activities of orphanages is archival documents, and in this thesis, based on materials from the Central State Archives of Tashkent, documentary information is provided about the work of orphanages in the Soviet period. Using archival sources, it is possible to more reliably trace the history of the activities and dynamics of growth of such social organizations, as well as assess the issues of care for orphans provided by the state and society.

MEHRIBONLIK UYLARI TARIXINI O‘RGANISHDA ARXIV HUJJATLARINING O‘RNI

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida har bir asr jamiyatning ma’lum yutuqlari va ayni vaqtda rivojlanishidagi salbiy jihatlari bilan ta’riflanadi. Bu borada XX-XXI asr boshlariga globallashuv jarayoni xos bo‘lib, undagi fan-texnika taraqqiyoti tufayli insonning turmush darajasi ko‘tarilishi, biroq mexanizatsiyalashtirishning keng tarqalishi qator muammolarni yuzaga keltirayotgani kuzatiladi. Jumladan, soha mutaxassislari ekologiyaning zararlanishi, inson immunitetining kuchsizlanishi, tug‘ilishning pasayishi, tabiiy resurslarning keskin kamayishi, iqlimning o‘zgarishini qayd etib, bularni umumbashariy muammolar qatoriga kiritadilar. O‘z navbatida, ta’kidlash joizki, jamiyat hayotida sun’iy vositalarning ko‘payishi hatto insonlar o‘rtasidagi munosabatlarga, ayniqsa insonparvarlik hisslarining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Texnika dunyosida mehnat faoliyatining aksariyat vaqtini o‘tkazuvchi insonlar uning bir qismiga aylanib, bir-birlari bilan kam muloqotda bo‘ladilar, natijada mehr-oqibat, rahm-shavqat, hushyorlik va ogohlik, g‘amxo‘rlik va e’tibor hislatlari kamayib boradi.

Mazkur muammoning xavfini bartaraf etish yo‘lida O‘zbekistonda mustaqil taraqqiyotning dastlabki yillaridan boshlab muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 1992 yil 8 dekabrda o‘n ikkinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o‘n birinchi sessiyasida O‘zbekiston

Respublikasining Kosntitutsiyasi qabul qilinib, uning eng asosiy jihalaridan biri, bu – qonunning inson manfaatlariga xizmat qilishi, deb belgilandi. Konstitutsiyada inson huquqlari va burchlariga hamda oila masalalari alohida boblarda yoritilgan (VII, VIII, IX, X, XI, XIV boblar)[2]. Davlat tomonidan ijtimoiy sohani rivojlantirish maqsadida tegishli qonunlar qabul qilinib, ularni bajarilishiga doir farmonlar chiqarildi, bayruqlar qabul qilindi. Bular qatorida quyidagilarni sanab o‘tish joiz[3]: “O‘zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoyalash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (1991 y., 18 noyabr), “Turar joylarni xususiylashtirish munosabati bilan kam ta’minlangan aholi qatlamlarini ijtimoiy muhofaza qilishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni (1992 y., 19 avgust), “Sog‘lom avlod uchun” Xalqaro nodavlat xayriya jamg‘armasining tashkil etilishi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni (1993 y., 23 aprel), “Sog‘lom avlod uchun” ordenining ta’sis etish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (1993 y., 6-7 may) va b.

Ijtimoiy ish jarayonini rivojlantirishda huquqiy asos bo‘lib xizmat qiluvchi meyoriy hujjatlarni o‘rganish bilan birga ijtimoiy hayotning tarixiy xususiyatlarini bilish ham alohida ahamiyatga ega. Albatta, ijtimoiy tarix – bu kengqamrovli tarixiy soha va u turli davrlar, hududlar, tarmoqlar bo‘yicha tadqiq etiladi. Bunday tadqiqotlar asrlar davomida jamiyatda mavjud ijtimoiy hayot holatini yoritadi va amaliy tavsiyalar beradi. Shu sabadan ularni o‘rganish ijtimoiy ish sohasini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy ish ta’limida ijtimoiy sohaga oid bilimlarni uning tarmoqlari va hududlari bo‘yicha talqin qilish samaralidir va bunda tarixiy hujjatlarda saqlanayotgan ma’lumotlar qimmatli manba hisoblanadi.

Xususan, quyida O‘zbekiston Respublikasi poytaxti Toshkent shahrida ijtimoiy himoya sohasining muhim bo‘limlaridan bo‘lgan – mehribonlik uylari tarixiga doir ayrim ma’lumotlarni arxiv hujjalari asosida keltirib o‘tamiz. Toshkentdaga mehribonlik uylari dastlab 1918 y. yetimxonalar (detskiy priyut) asosida tashkil etilgan. 1919 y. ularning faoliyatiga doir “Internatlar to‘g‘risida nizom” (“Polojeniye ob internatax”) joriy qilinib, bu yerda ta’lim berilmagani sababli, ular “Mehnat maktablari” (“Trudoviye shkoli”) deb atalgan; 1919 y. ularning soni 7 ta bo‘lgan. 1920 y. internatlarning soni 13 tani tashkil etib, bularda ta’lim berilishi yo‘lga qo‘yilgan. Mazkur maktablar keyingi yillarda o‘z ishini bolalar uylari hamda internatlar maqomida tashkil qilib, ular Turkiston xalq ta’limi komissarlari (“Turknarkompros”) hamda turli muassasalar hisobidan ta’minlangan. Ushbu maskanlar faoliyati turi, tartib raqami, bolarning milliy tarkibiga ko‘ra nomlangan, masalan: “1-sonli rus bolalar uyi” (“Detskiy dom № 1 russkiy”), “3-sonli qirg‘iz bolalar uyi” (“Kirgizskiy destkiy dom № 3”), “2-sonli o‘smirlar uyi” (“Dom podrotkov № 2”), “4-sonli rus internati” (“Internat № 4 russkiy”)[4].

Yuqorida qayd etilgan hujjat ma’lumotlariga ko‘ra, 1922 y. ularning tarkibi quyidagicha bo‘lgan: “Ijtimoiy tarkib bo‘yicha: 94 % bolalar qashshoq dehqon va ishchilarga, 6 % bolalar boshqa ijtimoiy guruhlarga tegishli. Millati bo‘yicha: 817 ta rus, 285 ta qirg‘iz[5], 120 ta tatar, 87 ta yahudiy, 55 ta polyak, 2 ta nemis, 1 ta fors, 1 ta fin. Bolalarning yoshi bo‘yicha: 3-7 yoshlilar soni 63 ta, 8-9 yoshli – 181 ta, 10-11 yoshli – 282 ta, 12-13 yoshli – 448 ta, 14-16 yoshli – 306 ta, 16-17 yoshli – 77 ta, 18 yoshli – 11 ta”.

Bu dargohlarda ta’lim berish bolaning 7 yoshidan boshlanib, ayni vaqtda mehnat faoliyati ham maxsus ishchilar va pedagoglar rahbarligi ostida tashkil qilingan. Masalan, qo‘l mehnatining turlaridan saboq berilgan: etikdo‘zlik, yog‘och ustasi, tikuvchilik, to‘quvchilik va h.k. Bolalar o‘z-

[2] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2009. – 7-13 б.

[3] Тюриков В., Шагулямов Р. По пути независимости. – Т.: Издательство литературы искусства имени Гафура Гуляма, 2000. – с.4-15.

[4] Toshkent shahar Markaziy davlat arxivi. 10-jamg‘arma, 1-ro‘yxat, 339-yig‘majild, 225-228-varaqlar.

[5] Qirg‘iz atamasi bu yerda tub yerli aholi vakillariga nisbatan qo‘llaniladi.

o‘ziga xizmat qilish qoidalariga amal qilib yashaganlar, ya’ni tozalik ishlari, texnik xodimlarga ko‘maklashish, xo‘jalik ishlarida qatnashish, bog‘da ishlash (yoz va kuz mavsumlarida) kabilar ularning zimmasiga yuklatilgan. 1921 y. dan boshlab bolalar uyi va internatlarda klub ishi yo‘lga qo‘yilib, jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mashg‘ulotlar ham olib borilgan.

Tarixiy hujjatlarda bolalar uylari va internatlar holatida boshqa ta’lim-tarbiya muassasalariga nisbatan kamchiliklar ko‘proq bo‘lib (oziq-ovqat ta’minoti, o‘quv jarayonining tashkil qilinishi, yashash sharoiti, tibbiy xizmat darajasi, gigiyena talablarining bajarilishi va h.k.), buni ushbu dargohlar asosan davlat tomonidan ta’minlanishi, budjet hisobida esa, mablag‘lar tanqisligi mavjudligi qayd etiladi[6]. Tabiyki, bunday vaziyat tarbiyachilarning sog‘ligi va dunyoqarashiga ham ta’sir ko‘rsatgan.

XX asr 80-yillarida Toshkentda 4 ta bolalar uyi faoliyat yuritgani ma’lum. 1995 yildan ular mehribonlik uylari deb nomlangan. 2008 y. mehribonlik uylari 5 ta bo‘lib (21-, 23-, 24-, 30-, 31-sonli), ularda 582 ta bola tarbiyalanadi. Mazkur muassasalar ikki yo‘nalishda faoliyat yuritadi: 3-7 yoshli bolalar uchun – bolalar bog‘chasi tartibida, 7-16 yoshlilar uchun – o‘rta ta’lim maktabi tartibida[7]. Mehribonlik uylarida bolalarning yashashi va ta’lim olishi uchun zarur sharoitlar yaratilgan. Biroq, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini ma’naviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, ularning madaniy rivojlanish imkonitlarini kengaytirish masalalarini nafaqat davlat tashkilotlari, balki butun jamiyatimiz zimmasiga yuklatilgan vazifalar qatorida qabul qilish lozim. Ayniqsa, O‘zbekiston yoshlarida oila qadri, ota-onalik burchi, zaiflarga rahm-shavqatli bo‘lish, nochorlarga yordam berish tuyg‘ularini shakllantirish, jamiyatda barkamol avlodni yetishtirish ishlariga o‘z hissasini qo‘shish jihatlarini tarbiyalash zarur. Bunda tarixiy voqeliklar, ularning ijobiy va salbiy oqibatlarini tadqiq qilish, xususan, mehribonlik uylarining tarixiga doir tarixiy hujjatlarni o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi.

[6] Toshkent shahar Markaziy davlat arxivi. 10-jamg‘arma, 4-ro‘yxat, 12-yig‘majild, 121-varaq; 1015-yig‘majild, 42-45-varaqlar.

[7] Тошкент. Энциклопедия. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2009. – 345 б.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Building Corporate Image: An Example of The Caravan And Wooden Furniture Sector in Bolu **(Kurumsal İmaj Oluşturma: Bolu'da Karavan ve Ahşap Mobilya Sektörü Örneği)**

İsmail ULUTÜRK
Abant İzzet Baysal University
ismailuluturk@yahoo.com
0009-0001-5571-1403

Prof. Dr. Himmet KARADAL
Abant İzzet Baysal University
hkaradal@gmail.com
0000-0002-8050-5564

ABSTRACT

In today's world, image has become very important for states, institutions and individuals. Image management, which has been conducted throughout history, is being done more widely and professionally today. In this study, image, corporate identity and image relationship and image dissemination issues were examined, literature review was conducted on these topics, and field research was made on corporate image activities in Bolu province related to this topic. Interviews were conducted with the officials and white collars of two companies engaged in production in the wooden furniture and caravan sectors in Bolu province on corporate image creation using semi-structured interview technique from qualitative research methods and the practices of the companies on corporate image issues were examined. The results obtained from the study, show that the companies have determined a human-centered production and marketing approach, and the companies are trying to improve their corporate image in this direction with the activities they have conducted in this area. It has been seen that the companies participating in the study are trying to create the perception of green-friendly producers through social media due to their green-friendly and reliability among their target groups.

Keywords: Corporate image, image management, social media, caravan, furniture.

ÖZET

Günümüz dünyasında devletler, kurumlar ve bireyler için imaj oldukça önemli hale gelmiştir. Tarih boyunca yapılan imaj yönetimi günümüzde daha yaygın ve daha profesyonel şekilde yapılmaktadır. Bu çalışmada imaj, kurumsal kimlik ve imaj ilişkisi ve imaj yaygınlaşması konuları irdelenerek bu başlıklar ile ilgili literatür taraması yapılarak konu ile ilgili Bolu ilinde kurumsal imaj çalışmaları üzerine saha araştırması yapılmıştır. Kurumsal imaj oluşturma konusunda Bolu ilinde ahşap mobilya ve karavan sektörlerinde üretim yapan iki firma yetkilileri ve beyaz yakalı personel ile nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmış ve firmaların kurumsal imaj konularındaki uygulamaları incelenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen sonuçlar, söz konusu firmaların insanı merkeze alan bir üretim ve pazarlama yaklaşımı

belirlediğini firmalar ve bu alanda yaptıkları çalışmalar ile kurumsal imajlarını da bu doğrultuda geliştirmeye çalışmakta olduklarını göstermektedirler. Çalışmaya katılan firmaların sosyal medya vasıtasıyla, hedef kitleleri nezdinde yeşile dost ve sağlamlıkları nedeniyle doğa dostu üretici algısını oluşturmaya çalışmakta oldukları görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: Kurumsal imaj, imaj yönetimi, sosyal medya, karavan, mobilya.

GİRİŞ

21. yüzyılda, küreselleşmenin ortaya çıkışı, işletmeler arasında kıran kırana rekabeti beraberinde getirmiştir. Günümüz dünyasında sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın her alanında örgütler, hatta ülkeler "benle ilgili kim ne düşünürse düşünsün" biçimindeki bir yaklaşımı bir tarafa bırakarak olumlu bir imaj oluşturma mücadelesine girişmişlerdir (Türkkahraman, 2004). Şirketin bu konuda bir şey yapıp yapmadığına bakılmaksızın her şirketin bir "imajı" vardır. Kurumsal imaj, paydaşların belirli şirket eylemlerinin yanı sıra ilgili endüstri ve ülke konularına ilişkin algılarına dayanarak oluşturulur (Zinkhan, 2001). Tabiatıyla, imaj oluşturmak kadar imajın yönetimi de oldukça önemli hale gelmiştir.

Önceleri imaj sadece toplumda yaşayanların birbirlerine kurum veya hizmet ile ilgili verdikleri geri bildirimden ibaret iken, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile imaj algısı, kişisel düşüncelerin aktarımından çok profesyonel bir şekilde insanların algısını toplu olarak yönlendirebilmeye dönüşmüştür. Günümüz dünyasında devletler, örgütler, işletmeler ve bireyler imajlarına daha çok dikkat etmekte ve imaj yönetimini ön plana çıkarmaktadırlar. İletişim ve teknolojinin gelişmesiyle birçok alanda imaj yönetiminin profesyonel örneklerini görmek mümkündür. Politikacılar, sanatçılar ve toplumun ileri gelenleri gerek sosyal medya gerekse kitle iletişim araçlarını yoğun biçimde kullanarak imaj yönetimin etkin örneklerini sergilemektedirler.

İstese de istemese de her örgütün bir kurumsal imajı vardır. Uygun şekilde tasarlanıp yönetildiğinde, kurumsal imaj, örgütün mevcut ve potansiyel müşteriler, çalışanlar ve gelecekteki personel, rakipler, ortaklar, yönetim organları ve genel halk dâhil olmak üzere çeşitli bileşenleriyle kalite, mükemmellik ve ilişkilere olan bağlılığının düzeyini doğru bir şekilde yansıtacaktır. Bundan dolayı imaj kavramı hem toplum hem de örgütler için lûgattaki en önemli kelimelerden biri haline gelmektedir.

Profesyonellerin temel hedefi kazanç elde etmek iken, imajını geliştirmek isteyen kişi ve kuruluşların hedefi ise toplum nezdinde kendi algılarının olumlu hale gelmesidir. Bu durum imaj yöneticilerinin tam zamanlı olarak toplumu imaj bombardımanına tutmalarını sağlamaktadır. Kapitalizmin vahşi ortamında sadece işinde çok iyi olanlar kazanç elde edebilmekte ve gelecek işleri için olumlu referans elde edebilmektedirler. Hal böyle iken, birçok imaj yöneticisinin gerçek olmayabilecek imaj öğelerini toplumun önüne atarak, sahte verilerle müşterilerinin olumlu imajını çok yükseltmelerine sebep olabilmektedir. Bu durum profesyonel anlamda imaj yönetimi hizmeti alan kişi ve kurumların imaj güvenliğinin sorgulanmasına sebep olabilmektedir. Her ne kadar riskleri olsa da imaj yönetimi günümüz dünyasında önemli alanlardan biri olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, imaj ve imaj yönetimi ile ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiş, sosyal medya ile ilgili gelişmeler analiz edilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İmaj Kavramı

İmaj kavramı Latince "imago" (resim) kökünden olup, insanın zihninde bir kişi, kurum, ürün ve/veya olaylar hakkında geliştirdiği bilişsel ve psikolojik bir resmi ifade etmektedir (Dinçer, 1998).

İmaj aynı zamanda bir nesne, olay ya da görüşün sembolik ve görsel temsilidir (Lull, 2000). İmaj kişiler üzerinde bir nesne, kurum ya da başka bir kişi hakkındaki düşünceleridir. Başka bir deyişle imaj, kişilerin zihninde yarattığı ve gelecekte olmasını çok istediği durumun, amaçları ve değerleri tam anlamıyla oluştuğunda neler olacağının bir resmidir. Gerçekliğin fiziksel veya hayali görsel sembolü olarak ifade edilmektedir.

İmaj kavramı, bir politikacıya, bir nesne ve ürüne veya bir ülkeye uygulanabilir. Kişisel davranışını ya da kalitesini değil, bir varlığın diğerlerinin zihninde ürettiği bütün izlenimi ifade eder (Dichter, 1985). Ayrıca imaj, kişilerin tarif ettiği, hatırladığı ve etkileşimde olduğu bir nesneye ilişkin anlamlar düzenidir. Bir kişinin belirli bir nesne hakkındaki inançları, fikirleri ve izlenimlerinin birbiriyle etkileşimlerinin bir sonucudur (Dowling, 1986).

İmaj kavramı, bir kişi ya da grubun bir nesneyle ilgili sahip olduğu inanç, tutum ve izlenimler bütününü belirtmek için kullanılır. İmaj davranışa yol gösterir ve onu şekillendirir (Barich ve Kotler, 1991). Modern süreçte insanın dünyayı algılama biçimi birincil derecede gözlem sayesinde gerçekleşmektedir. Gözlemlerimiz algımızı yönetmekteki en önemli girdilerin başında gelmektedir. Gözlemlerimiz ile elde edilen veriler çoğu kez anlam yüklemelerimizle değer kazanmaktadır.

Bireylerin temel ihtiyaçları dışında olup, üst sınıf göstergesi olarak sunulan tüm tüketim kalıp ve şekillerinin imaj kavramı ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlamda da imaj kavramını, üretilen ve belirli bir anda kavram haline getirilen bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür. Veblen (1899)'in de belirttiği şekilde, imajların ortaya çıkarılması, işletmelerin rekabetçi olma gereksinimiyle birlikte, tüketim toplumlarında ortaya çıkmıştır. Bu anlamda da tüketim toplumu olarak adlandırılan günümüzde, imaj üretilmesinin giderek daha fazla önem taşıdığı görülmektedir.

Örgütsel İtibar ve Örgütsel Kimlik

Örgütsel kimlik araştırmacıları genellikle iç üyelerin algılarına atıfta bulunmak için "örgütsel kimlik" terimini ve dış paydaşların algılarına atıfta bulunmak için "örgütsel imaj" veya "itibar" terimini kullanmayı kabul eder (Grimes, 2020). Rekabet baskılarına ve tanınma ve desteklenme arzusuna yanıt olarak işletmeler, kurumsal imajlarını ve itibarlarını güçlendirmek için her yıl milyonlarca dolar yatırım yapıyor. Konuyla ilgili en iyi stratejik düşüncenin önderlik ettiği işletme yöneticileri, kuruluşlarının benzersiz, özgün ve benzersiz olmayan niteliklerini seçerler ve bu imajı hem dış dünyaya hem de kendi çalışanlarının zihinleri ve kalplerine yansıtmanın çekici yollarını ararlar (Hatch, 2004).

Örgütsel itibar, örgütsel eylemlere dayanır ve bu eylemler, örgüt üyelerinin örgütün temel değerlerinin ne olduğuna dair algılarına dayanarak örgütü birlikte oluşturmalarına dayanmaktadır. **Örgütsel kimlik** iç paydaş eylemlerine ve algılarına dayanırken, **örgütsel itibar** dış paydaş algılarına dayanır. Örgütsel itibar bir paydaşın bir şirketi zaman içinde genel olarak değerlendirmesidir. Bu değerlendirme, paydaşın şirketle olan doğrudan deneyimlerine ve firmanın eylemleri hakkında bilgi sağlayan diğer iletişim ve sembolizm biçimlerine dayanmaktadır (Gotski ve Wilson, 2001, s. 29).

Örgütsel kimlik araştırması, bu uygulamalar için teorik bir temel ve stratejik konumlandırma, örgütsel farklılaşma, paydaş ilişkileri, çalışanların katılımı ve entegre iletişim ile ilgili ilgili soruları araştırmak için bir araştırma temeli sağlamaktadır. Çoğu formülasyonda kimlik teriminin birincil anlamı, kimliğin, bireyi diğerlerinden tanınabilir şekilde farklı (ve aynı sınıfın üyelerine benzer) olarak tanımlayan benliğin bir sınıflandırması olmasıdır. Bu, Erickson'un bireysel

kimlik olarak adlandırdığı kimlik duygusudur (Erickson, 1980). Bu kullanımda kimlik, tanımlama terimi ile bağlantılıdır. Kimlik, tanımlama işlevine hizmet eder ve kısmen teşhis yoluyla elde edilir.

İmaj yönetimi insanların kalplerine girmenin ve ticari hayatta başarılı olmanın temel unsurlarından biridir. İşletmelerin imaj yönetimine harcadıkları meblağlar, ileride devasa kar miktarı olarak kasaya geri dönmektedir. İmaj yönetimi bir nevi daha çok para kazanma eylemidir. Bir işletmenin faaliyetlerinin ve ürününün (markasının) imajı, önemli bir rekabet avantajı kaynağıdır ve bu nedenle stratejik bir varlıktır (Kolade, 2014).

Belirgin bir kimliğe sahip bir ürün, müşterileri çekmede avantajlıdır ve bu da ilerleyen aşamalarda üstün kurumsal performansa neden olur. Bununla birlikte, birçok işletme mevcut ve potansiyel müşterilere, tekliflerini yalnızca rakiplerinkinden ayırmakla kalmayıp, aynı zamanda akıllarında unutulmaz olumlu bir şekilde yerleştiren güçlü ve net bir mesaj iletmenin bilincinde değildir. Kurumsal imajı ve kurumsal performansı etkileyen ciddi bir konu da, işletmelerin kimliklerini marka sadakati ile doğru bir şekilde ilişkilendirememeleridir. Bu tür durumlarda imaj yönetimi işletmeler ve ürün/hizmet sağlayıcıları tarafından önemli bir husus haline gelmektedir.

Kurumsal kimlik, kuruluşun gerçekliği ve benzersizliğidir. Başlıca bileşenleri şirketin stratejisi, felsefesi, kültürü ve kurumsal tasarımıdır (Gray, 1998). Kurumsal kimliğin yönetimi, şirketin iş stratejisi, kilit yöneticilerinin felsefesi, kurum kültürü ve organizasyon tasarımı arasındaki devamlı etkileşimi içerir. Bu faktörlerin etkileşimi, firmayı diğerlerinden farklılaştırarak, 'kurumsal markasını' farklı kılar. Kurumsal kimlik, kurumsal bir stratejinin en görünür unsuru olduğu gibi, bir şirketin imajından en çok sorumlu olan tek unsurdur. Doğru konumlandırılmış ve yönetilen kurumsal kimlik sistemleri, halkın şirkete bakış açısını iyileştirebilir (Chajet, 1989). Doğru bir imaj kurumsal kimliğin oturmasına da faydalı olabilmektedir. Örneğin, piyasada sağlam ürünler üreterek bu yönde imaj geliştirmiş olan bir şirket, kurumsal anlamda da imajını bozmamak için sağlam ürünler üretmeye devam edecek politikaları içselleştirebilecektir. Şirketi belirli bir noktaya taşıyan imaj, aynı zamanda şirketin kimliğini de belirleyen en önemli done haline gelebilmektedir.

Örgütsel itibar bir varlık veya yükümlülük olabilir (Weigelt & Camerer, 1988). Olumlu itibara sahip kuruluşlar, daha kaliteli çalışanların iş başvurusunu çekebilir, daha fazla pazar payı elde edebilir, daha yüksek fiyatlar talep edebilir ve potansiyel yatırımcılar için daha caziptir (Fombrun, 1990). Kısacası, "olumlu bir kurumsal itibar, bir organizasyona rekabet avantajı sağlar" (Riel, 1997). Ayrıca, olumlu bir itibar, organizasyonel performansın kalitesini artırır (Fombrun, 1990). Örgütsel veya kurumsal imajına yatırım yapan birey veya kurumlar bunun getirisini er ya da geç elde etmektedirler.

Kimlik ve imaj terimleri birbirine benzer terimler olsa bile birbirinden farklı anlamlara gelmektedirler. Örgütsel kimlik örgütün temel değerlerine dayanmaktadır ve bu iç paydaşların "biz kimiz" algılarıyla ifade edilen ortak bir yapıdır. Örgütsel itibar (imaj) ise istikrarlı olmasına rağmen zaman içinde inşa edilen oldukça dinamik bir yapıdır (Massey, 2003).

İMAJ OLUŞTURMA VE YÖNETİMİ

Karavan Sektörü

Ülkemizde ve dünyada özellikle Covid-19 salgını sırasında ve sonrasında karavan sektörü önemli bir büyüme gerçekleştirdi. Hava yolu ile bulaşan bir virüs olan covid-19, dünyada birçok kişide görüldü ve özellikle 2020 ve 2021 yıllarında önemli bir ölüm sebebi haline geldi. İnsanların kalabalık, dolayısıyla virüs yayılımının yüksek olduğu yerlerden uzak durma arzusu nedeniyle tatil alışkanlıkları değişerek daha izole ve yalnız olabilecekleri tatil konseptlerine yönelmeye başladılar.

Kıvılcım (2020) salgın döneminde yaptığı bir çalışmada süreci doğru tahmin ederek insanların Covid-19 karantina süreci sonrası daha çok bireysel turlar tercih edeceği, doğaya ve doğal alanlara yöneleceği, kalabalıktan kaçınarak kırsal alanlarda daha izole bir tatil yapmak isteyeceğini tahmin etmiştir. İzole tatil türlerine örnek olarak da, münferit olarak kamp ve karavan turizmi veya glamping gibi outdoor tatillerin tercih edileceğini belirtmiştir.

İzole ve yalnız başına tatil yapılabilecek seçeneklerin en başında karavan sektörü gelmektedir. Türk Dil Kurumu'na göre karavan "bir otomobilin arkasına takılan, hem taşıt hem konut olarak kullanılan üstü kapalı araç" olarak nitelendirilmektedir (TDK). Moto karavan ise minibüs, otobüs veya kamyon gibi tek şaseli araçların yapısal değişikliğe uğratılmadan iç tasarımının ev yaşam alanı olarak dönüştürülmesiyle yapılan çekmek için ayrıca bir araç gerektirmeyen karavanlar olarak tanımlanabilir. İngiltere merkezli www.autotrader.co.uk web sitesi insanların karavan sahibi olma amaçlarını şu şekilde açıklamaktadır;

- Gezme özgürlüğü
- Arkadaşlarla birlikte olabilme özgürlüğü
- Ucuz bir tatil şekli olması
- Doğa sporları gibi hobilerinizle uyumlu olması
- Bağımsızlık hissi
- Alışılmamış olanı keşfetme imkânı
- Çocuklar için uygun olması
- Daha rahat olması
- Bir kulübün parçası olma imkânı
- Konaklanabilecek alanların neredeyse sınırsız olması

Bu tür motivasyon öğelerinin üzerine covid-19 ile gelen hastalık endişesi de eklendiğinde karavan sektörü için büyüme trendinin önü açılmış oldu. Bu dönemde dünyanın bir çok ülkesinde mevcut karavan üreticilerine yenileri eklenmiş, hâlihazırda üretim yapan firmalar ise üretim kapasitelerini arttırmışlardır (www.aa.com.tr). Talep artışının en yoğun olduğu kıta olan Avrupa'da Eylül 2020 Mart 2021 arasında tescil edilen karavan sayısı bir önceki yıla göre % 33,7 oranında artmıştır (www.oftso.org).

İlimizde de bu konuda çalışma yapılarak Bolu ilinin ilk karavan üretim tesisi Covid19 salgını sonrasında kurulmuş olup Bolu OSB'de çekme karavan üretimi yapmaktadır. Yurtiçi ve yurtdışına üretim yapan firma ağırlıklı olarak Avrupa pazarına çalışmaktadır. Fiberglas malzeme ile monoblok gövde prensibiyle ürettikleri karavanların temel özelliği kabuk kısmının tek parça olması ve su sızdırma, korozyon ve panellerin ayrılması gibi karavan problemlerinin yaşanmamasıdır. Galvanizli saç malzeme ile kendi şaselerini üreten firma, sektörde katma değerli üretim sayılabilecek karavan kontrol sistemlerini de kendi bünyesinde tasarlayıp üretmektedir.

Almanya, İngiltere, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa ve İsrail gibi ülkelerde bayilikleri bulunan firma, bayilik ağını arttırarak ihraç pazarlarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Kurumsal imaj için profesyonel firmalarla çalışan karavan firması bu alanda önemli yatırımlar yapmakta ve marka bilinirliği ve marka sadakati üzerine de çalışma yapan bayilerine destek vermektedir. Yeni bayilik anlaşması için gelen potansiyel müşterileri ile özel olarak ilgilenilmekte ve üretilen ürünleri öncelikli olarak bayi adaylarının deneyimlemesi sağlanmaktadır.

Sektöre sıfırdan ve yeni giren bir firma için pazar her ne kadar müsait şartlar sunsa da, pazarda yer edinmek ve belirli bir müşteri kitlesini yakalamak zor bir süreçtir. Özellikle 20 çalışandan fazla olan orta büyüklükteki işletmeler için kara geçme noktasına gelene kadar önemli bir sermaye desteği gerekmekte ve pazara ürün tutundurmanın mümkün olan en kısa sürede

gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda firma ve marka imajı oldukça önemli hale gelmektedir.

Ahşap Mobilya Sektörü

Ahşap mobilya, oturma, yatma, yemek yeme, dinlenme gibi kişisel ihtiyaçlar için, ayrıca sabit ya da taşınabilir şekilde eşya muhafaza amacına yönelik ahşap, metal, plastik, cam ya da bunların bir arada kullanımı ile imal edilen eşyalardır (Yazıcı, 2001). İlimiz coğrafi avantajları nedeniyle orman ürünlerinin oldukça fazla üretildiği bir lokasyonda bulunmaktadır. Gerek ham madde üretimi, gerekse nihai ürün üretiminde ülkemizde söz sahibi konumda olan ilimiz, bu alanda farklı girişimlere ev sahipliği yapmaktadır.

Orman Genel Müdürlüğü verilerine göre ilimiz 2020 yılında ülkemizde yapılan ve talaşlı üretim yapan ahşap sanayiine ham madde teşkil eden yuvarlak odun üretiminde ülkemizde 2. sıradadır.

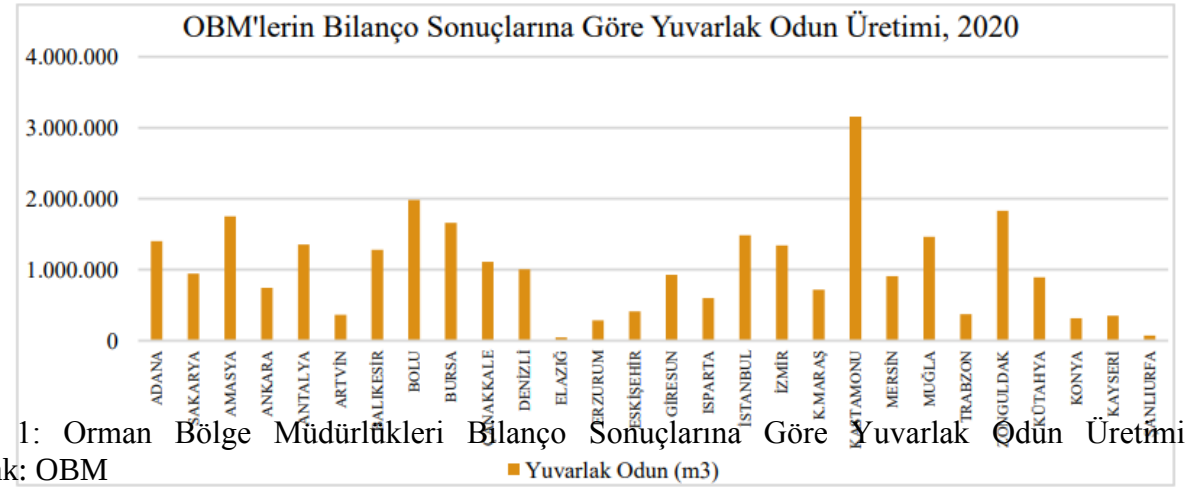

Tablo 1: Orman Bölge Müdürlükleri Bilanço Sonuçlarına Göre Yuvarlak Odun Üretimi
Kaynak: OBM

Ham madde üretiminin bol olduğu ilimizde talaşlı ve panel mobilya üretimi ülkemiz çapında önemli bir büyüklük gösteremese de, ilimizde bu konuda üretim yapan firmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaya katılmış olan ahşap mobilya firması 1958 yılında Bolu şehir merkezinde üretime başlayıp sonraki yıllarda taşındığı Bolu Organize Sanayi Bölgesinde 5000m2 alanda kurulu olan 2000m2 kapalı tesisinde üretim yapmaktadır. 2000li yılların başında; ev ve ofis mobilya grubuna yönelik ürün çeşitliliği ve üretim kapasitesindeki artışla formlu kontrplak üretimine ağırlık vermiştir. Bu kapsamda 2006 yılında Bolu OSB deki yeni fabrika yatırımını tamamlamış ve taşınmıştır. 2010 yılına gelindiğinde; yapılan araştırma ve sektörel analizler sonucu uzun zamandır planlanan ve ihracat ürünü olması hedeflenen grubun eğitim mobilyalarında olduğu, bununda ağırlıklı olarak okul öncesi eğitimde yoğunlaştığı görülmüş olup firma tarafından bu ürün grubunda üretime geçilmiş ve hâlihazırda temel olarak bu ürün grupları üretilmektedir.

Firma Avrupa'ya önemli oranda ihracat gerçekleştirme ve ilimizin ihracatına katkı sunmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak Bolu ilinde üretim yapmakta olan bir karavan ve ahşap anaokulu mobilyaları üreten 2 firmanın yönetim ve beyaz yaka kademesinde bulunan 7 kişi ile görüşme yapılmıştır. Çalışmaya karavan firmasından 4, ahşam mobilya firmasından 3 kişi katılmıştır. Firmaların kurumsal imaj

çalışmaları hakkında bilgi sahibi olmak adına katılımcılara 3 soru sorulmuş ve cevaplarına içerik analizi yapılarak bu çalışmada yer verilmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri şu şekildedir;

- Katılımcıların tamamı erkektir.
- Katılımcıların 4ü 24-40 yaş arası, 3ü ise 40 yaşından büyüktür. Yaşça en büyük katılımcı 48 yaşındadır.
- Katılımcıların 5i lisans, 1i ön lisans 1, de lise mezunudur.
- Katılımcıların 3ü firma sahibi/genel müdür konumunda olup kurumsal imaj ile ilgilenen çalışanlardan 2 tanesi departman müdürü 2 tanesi de mühendis kadrosundadır.
- Katılımcıların tamamı Bolu ilinde ikamet etmekte olup Bolu doğumludur.

SINIRLILIKLAR

Çalışma zaman ve maliyet kısıtlılıkları nedeniyle Bolu ilinde kurulan ve faaliyet gösteren sadece 2 firmada çalışan yönetici ve beyaz yaka seviyesindeki katılımcılarla yapılmıştır. Ayrıca her iki firma kısmen birbirine bağlı üretim sektöründe yer almaktadır. Ahşap mobilya sektörü karavan sektörüne ara malzeme tedarik eden sektörlerin başında gelmektedir. Daha detaylı bir imaj oluşturma ve imaj yönetimi araştırması için yapılacak araştırmalarda yazılım, hizmet ve turizm sektörleri gibi farklı sektörler eklenerek sektörel çeşitlilik arttırılabilir. Ayrıca oluşturulan imajın algısı ile ilgili olarak firma müşterileri ve nihai kullanıcıların da katılacağı nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılacağı daha geniş kapsamlı bir araştırma imaj oluşturma ve yönetimi konusunda hem üretici hem tüketici seviyesinde sonuç verme potansiyeline sahip olacaktır.

BULGULAR

Katılımcılara öncelikle "Firmanızın kurulduğu günden beri kurumsal imajını nasıl oluşturuyorsunuz? Size göre firmanızı rakiplerinden ayıran en önemli artısı nedir?" sorusu yöneltilmiş olup mensubu oldukları firmanın kurumsal imaj oluşturma süreçleri ile ilgili bilgi alınmaya çalışılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcılardan yönetici konumunda olanlardan 2 tanesi firma kurucusu olarak cevapladıkları bu soruda sıfırdan marka ve kurum imajı oluşturmanın zorluğuna dikkat çektiler. Karavan firmasında üst düzey yönetici olarak çalışan katılımcı bu zorluğa şu şekilde dikkat çekmiştir.

"Biz firmamızı küçücük bir atölyede kurduk. İlk üretimlerimizi tamamladıktan sonra potansiyel müşterilerimiz ile görüşmeye başladığımızda en önemli sorun üretim yerimiz olarak ortaya çıkmaktaydı. Üretim yaptığımız atölye hem görünüm hem de fiziksel ortam açısından uygun değildi. Üretimimiz tamamen el işçiliğiyle yapıldığından kalite sorunumuz yoktu ama üretim mekânı potansiyel müşterilerimiz için sıkıntı konusu olabiliyordu. Yeni fabrikamıza taşındıktan sonra bu sorun çözüldü. Biz kurumsal imajımızı oturtmak için, kaliteli üretim ve kullandığımız malzemeyi ön plana çıkarmayı tercih ettik. Ülkemizde ve dünyada fiberglas malzeme kullanarak karavan üreten çok az üretici var. Fiberglas el işçiliğinin yoğun olarak kullanıldığı bir malzeme olduğu için genel olarak tercih edilmiyor. Biz bu alanda kaliteli üretim yaptığımızı gittiğimiz her ortamda vurguladık ve potansiyel bayilerimizi gerçekten kaliteli ve sorunsuz bir karavan ürettiğimize ikna etmeyi başardık. Bizi diğer firmalardan ayıran en büyük fark da bu oldu zaten. Fiberglas malzeme ve kaliteli üretim bir nevi bizim kurumsal imajımız oldu." (Erkek 42 yaş)

Yine aynı firmada tasarımcı olarak çalışan M.T kurumsal imajın oldukça önemli olduğunu belirterek belirli bir tasarım dili oturtmaya çalıştıklarını ve sadece kullanılan malzemenin değil, tasarım dilinin de kurumsal imajlarına katkı yapacak hale gelmesini istediklerini belirtmiştir.

"İlk ürettiğimiz camper modeli damla (teardrop) tasarıma sahip bir modeldir. Fuarlarda veya karavanımızı tanıttığımız farklı etkinliklerde tasarımın oldukça dikkat çektiğini görüyoruz. Tasarımda akılda kalıcılık ve fonksiyonellik bizim için oldukça önemli. İleride piyasaya süreceğimiz bütün karavanlarımızın tasarımında bu iki ilkeyi uygulamaya çalışacağız." (Erkek 29 Yaş)

Firmanın kurucu ortağı ve finansal işlerini yürüten müdür ise verdiği cevapta sağlamlık konusuna dikkat çekerek, sağlam üretici imajını hem bayiler hem de son kullanıcılar nezdinde yerleştirmeye çalıştıklarını belirtti. Bunu sağlam için de bayilik anlaşması için gelen yabancılara üretim sürecinden kesitler göstererek ürün sağlamlığı ve sorunsuzluğuna dair olumlu fikir geliştirmelerinin amaçlandığını belirtti.

"Firmamıza bayilik için gelen yabancı ülke vatandaşlarına öncelikle fabrikamızı gezdiriyor ve üretim alanlarından belirli bölgeleri görmelerini sağlıyoruz. Karavanlarımızın özellikleri göstererek içerisinde bir süre kalmalarını ve ürünü hissetmelerini sağlamaya çalışıyoruz. Şaseyi bilindik markalardan hazır almayıp kendimiz ürettiğimiz için karavanın dengesi ve gidişi konusunda bazı alıcılar şüphe duyabiliyorlar. Biz de araç parkında bulunan bir karavanımızı arabanın arkasına takarak yol testi yapıyoruz ve karavanın yüksek hızlarda bile ne kadar stabil olduğunu potansiyel müşterimize deneyimletiyoruz. Bu deneyim birçok müşteriyi etkiliyor ve kaliteli üretim yaptığımıza ikna oluyor. (Erkek 35 Yaş)

Ahşap mobilya firmasında üst düzey yönetici olan E.S. kurumsal imaj oluşturma ile ilgili soruya verdiği cevapta Karavan firması yöneticilerine benzer şekilde ürünlerinin sağlamlığı ve fonksiyonelliği üzerinde önemle durulduğundan bahsetti. Potansiyel müşterilerinin gözünde sağlam ve uzun ömürlü ürünler üreten bir firma olarak kalmak istediklerini belirten E.S. katıldıkları fuarlarda ve diğer etkinliklerde buna çok dikkat çektiklerini belirtti.

"Biz gerçekten sağlam ürünler üretiyoruz. Ben bunu gayet iyi biliyorum ve bunu tüm potansiyel müşterilerimin de bilmesini istiyorum. Günümüzde tüketim çılgınlığı had safhaya ulaşmış durumda ve üretilen birçok ürün çok kısa kullanım ömrüne sahip. Biz müşterilerimiz ile iletişim kurduğumuz her durumda bunu belirtiyoruz. Uzun ömürlü üretim hem müşterilerimizin kaynaklarını hem de doğayı korumakta. Temel hammaddemiz ahşap olduğundan dolayı orman varlığımızı korumak için elimizdeki ham maddeyi en iyi şekilde işleyerek en sağlam ve en uzun ömürlü ürünü çıkartmaya çalışıyoruz. Müşterilerimiz çoğunlukla okullar ve kreşler olmakta. Bu nedenle uzun ömürlü kullanım onlar için de çok faydalı. Biz bu özelliğimizi her fırsatta belirtiyoruz. Bizi diğer firmalardan ayıran temel özelliğimizin de bu olduğunu düşünüyoruz." (Erkek 41 Yaş)

Katılımcılara yöneltilen ikinci soruda "Yönetici olarak kendinizi (varsa) eski yöneticiler ile kıyasladığınızda, kurumsal imaj alanında ne gibi farklı uygulamalar yaptığınızı düşünüyorsunuz? Sizden önce yönetici yoksa geçirdiğiniz dönem boyunca kurumsal imajınıza katkı sunacak ne gibi uygulamalar yaptınız?" sorusu sorulmuş ve sadece yönetici konumunda olan katılımcılardan cevap alınmıştır. Alınan cevapların genelinde yöneticilerin kurumsal imaja oldukça önem verdikleri ve bu konuda çalışmalar yaparak kurumsal imajın oturması ve gelişmesinin oldukça önemli olduğunun farkında olduklarını belirtmişlerdir.

"Kurumsal imajımızın gelişmesi için gerçekten çok çalıştık. Biz fabrika olduğumuz için nihai tüketici ile ilgilenmiyoruz. Nihai tüketiciler ile bayilerimiz ilgileniyorlar. Ama arkadaşlarımız ve bayilerimiz vasıtası ile sürekli olarak nihai tüketicilerin kullanıcı yorumlarını topluyoruz. Bu yorumlara göre ürün kalitemizi iyileştiriyoruz. Ayrıca kullanıcıların memnuniyet düzeylerini de ölçerek kendi kalitemizi takip ediyoruz. Firmamız yeni bir firma olduğu için benden önce bir yönetici olmadı. Ama ben kendimle yarışıyorum. Her yeni yılda, bir önceki seneden daha fazla performans göstermemiz gerektiğinin farkındayım. İlk kurulduğumuz zamanlarda maddi olarak zor

günler geçirmiş olmamıza rağmen tanıtım ve kaliteden asla ödün vermedik. Bizim için belki de en önemli yatırım bu olmuştur. Daha doğru dürüst ürün satamamış iken fuara katıldık ve insanlara ürettiğimiz ürünleri görme ve deneyimleme şansı verdik. Fuar konusu bizim gibi yeni kurulan bir firma için oldukça masraflı ama çok başarılı bir imaj çalışması oldu. Bundan sonraki dönemde marka bilinirliğimizi arttırmak üzere fuarlara katılmaya devam edeceğiz ve sosyal medya gibi son kullanıcıya ulaşabileceğimiz alanlara daha fazla zaman ve kaynak aktaracağız". (Erkek 48 Yaş)

Karavan firmasında dış ticaret müdürü ve sosyal medya sorumlusu olarak görev yapan Ö.E, henüz işyerinde yeni olduğunu fakat kurumsal imaj için sosyal medya kullanımının önemli olduğunu çok iyi bildiğini ve çalıştığı şirketin her ne kadar bayiler aracılığıyla ürün satsa da, üretici ve marka imajının son müşteri açısından önemli olduğunu belirterek sosyal medyaya ağırlık verdiğini belirtmiştir.

Biz insanlara sadece ürün satmıyoruz. Satmak istediğimiz aslında bir yaşam tarzı. Kendi firmamızı sadece karavan konusunda değil, yaşam tarzı konusunda da müşterilerin zihinlerinde konumlandırmaya çalışıyoruz. Ürettiğimiz ürünler ile sürekli doğaya çıkarak kaliteli resim ve videolar çekiyoruz ve burada sadece ürünü değil, doğanın kendisini de vurguluyoruz. Hayatla iç içe, hayata değer katan ürünler üretiyoruz ve insanların hayatlarına katabileceğimiz değeri gerçekten hissetmelerini istiyoruz. Bu yüzden sadece bayilik vermek değil, son kullanıcıların da yüreklerine dokunabilecek bir sosyal medya ve reklam kampanyası yürütüyoruz. Tek amacımız sadece bir üretici değil, aynı zamanda bir hayat tarzının temsilcisi olarak da algılanabilmek. (Erkek, 24 Yaş)

Ürünleri satın alırken ve kullanırken, müşteriler veya kullanıcılar genellikle ürünlerden bazı kritik görüntüleri veya kalite göstergelerini algılamayı beklerler. Tasarımcıların bu görüntüleri tasarladıkları ürünlerde sağlamaları gerekir (Chuang, 2001). Firmaların da birçoğu vurgulamak istedikleri özellikleri çarpıcı görüntüler eşliğinde müşterilerinin hafızalarına kazımak isterler. Bazı durumlarda görüntüler abartılı da olsa akılda kalıcılık için çok etkili olabilmektedir. Ahşap Mobilya firmasında pazarlama ve halkla ilişkiler sorumlusu olarak çalışan A.S, bu konuda farklı bir çalışma yaptıklarını ve bu çalışmanın üründen beklenen minimum standartlar konusunda oldukça abartılı olmasına rağmen mevcut ve potansiyel müşterilerinden çok iyi geri dönütler aldıklarını ve sağlam ürün üreten firma algısına bu çalışmanın olumlu etki yaptığını söylemiştir.

"Ürün gamımızda çok farklı ürünler olmakla birlikte anaokulu sandalyeleri üretimimiz oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Ortalama bir anaokulu öğrencisi 20 kilodur. Genellikle istenen de 60 kiloya kadar ürünün rahatlıkla taşımasıdır. Bizim ürettiğimiz sandalyelerin sağlamlığını ve uzun ömürlülüğünü vurgulamak için sandalyenin üstüne bir yetişkini oturtup resmini yayınlamak yerine biz 4 sandalyenin üstüne 1 tonluk bir araba koymayı düşündük. Bunu yaptık, sandalye başına ortalama 250 kiloluk bir ağırlık verdik ve sandalyelerimiz hiç zorlanmadan bu yükü taşıdı. Burada biz abartı yaptık tabii ki ama reklamımız çok ses getirdi. Biz burada sadece sandalyenin yük taşıma kapasitesine vurgu yapmadık. Onun sürekli oynayan hareketli olan çocukların yanında bile beklenen kullanım ömrü boyunca sapasağlam kalabileceğini gösterdik. (Erkek, 32 Yaş)

Katılımcılara son olarak "Firmanızın saygınlık ve itibarını nasıl buluyorsunuz, itibarınızın ve saygınlığınızın artması için neler yapmayı planlamaktasınız?" sorusu sorulmuş ve 2 firmadan 3 üst düzey katılımcının cevabı çalışmaya alınmıştır. Çalışmaya katılan firma yöneticileri şimdiye kadar genel olarak başarılı bir kurumsal imaj ve itibar oluşturduklarını düşünmektedirler. Genel olarak ihracat odaklı çalışmaları, bayi ve son kullanıcılardan aldıkları olumlu geri dönütler nedeniyle bu fikrin oluşmuş olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan İ.Ç. gelecek planları ile ilgili olarak şunları söylemiştir;

"Bütün önemli fuarlara gideceğiz. Gerekirse yıllarca kar etmeyeceğiz ama bütün fuarlara katılarak firmamızın ismini bu alanla ilgilenen herkese duyuracağız. Bizim istediğimiz çok ürün satmak değil aslında. Biz insanların bu özgürlüğü tatmalarını istiyoruz. Bu hayat tarzını, mobiliteyi, serbestlik duygusunu bilsinler istiyoruz. Bu duygularla beraber kurumsal imajımızı insanların zihnine kodlamak istiyoruz. İnsan doğaya döndükçe kendine dönmektedir, bu yüzden biz insanları doğaya çekerek özüne döndürmek istiyoruz. Şu ana kadar müşterilerimiz ve bayilerimizden kayda değer bir olumsuz geri bildirim almadık. Tavsiyeler aldık sadece ve ürün geliştirme sürecinde bu tavsiyeleri dikkate aldık hep. Genel olarak kurumsal saygınlığımız iyi düzeydedir diyebilirim, ama gelecekte sadece üretim yapan bir firma olarak değil, bir hayat tarzının temsilcisi olmak istiyoruz ve bu yönde çalışmalar yapmaya devam edeceğiz. (Erkek, 48 Yaş)

Görsel 2. Karavan ürün tanıtım resmi

Kaynak: Karavan Firması İnternet Sitesi (

Karavan firmasından firma ortağı ve üst düzey yönetici Y.C. ise konu hakkında diğer yöneticiyi destekler nitelikte cevap vermiş fakat çevre ve insan dostu üretici imajının da güçlendirilmek üzere gündemlerinin en üst sırasında olduğunu belirtmiştir.

Üretimimizin temel malzemesi cam elyafıdır (fiberglas). Bu üretim metodu karavan için çok sağlam bir kabuk ortaya çıkartmakta. Ek yeri olmadığı için sus sızdırma gibi sorunlar olmamakta. Üretimi emek yoğun ve insan gücüne dayalı. Makineleşmek çok zor bu konuda. İnsan emeği hep olacak bizde. İnsan işimizin hem temeli, hem destekçisi olacak. Ayrıca ürünlerimiz sorunsuz olduğu için daha az bakıma ihtiyaç duyacak, insanlar karavanlarını bakıma götürmek için harcayacağı yakıtı ve zamanı kendilerine ayıracaklar. Çevreye daha az karbon salınımı yaparak doğaya katkıda bulunacaklar ve bunun vicdani mutluluğunu taşıyacaklar. Biz firma olarak da doğayı korumaya doğrudan ve dolaylı olarak katkıda bulunmaya devam edeceğiz ve bunu her platformda anlatacağız. (Erkek 42 yaş)

Ahşap Mobilya Firması firması sahibi ve yöneticisi olan E.S. de bu konu ile ilgili olarak firmasının genel imajının olumlu olduğunu ve gelecekte de kurumsal müşterilerin yanında bireysel müşterilere hitap edecek butik ürünler çıkaracaklarını ve insanlara daha yakın ve samimi tasarımların olduğu bireysel mobilya üretimini düşündüklerini belirtti. Tasarım konusunda oldukça etkileyici ve insanların mutlu olabileceği ürünlerle evlerine misafir olacaklarını söyleyerek daha ailenin bir parçası gibi olmayı istediklerini söyledi.

"Biz üretimimizi tamamen kurumsal müşterilere yapmaktayız. Bu gayet karlı ve çerçevesi oldukça belirli bir iş modeli. Üretici için aslında çok rahat bir model. Burada insana dokunmamız sadece aracılar vasıtasıyla olmakta ve arada sanki bir bariyer olmakta. Gelecekte insana daha yakın olmak istediğimiz için nihai kullanıcıya direkt ulaşabileceğimiz ürünlere de yoğunlaşacağız. Aileden biri olarak görülmek en büyük hedefimiz. Nihai kullanıcıya direkt ulaşmak zahmetli evet ama biz insanı merkeze alan bir imaj oturtmak istiyoruz ve aileden biri olarak bilinmek istiyoruz. Tasarımda çok farklı öğeler kullanarak insanları mutlu etmek ve onlara dokunmak istiyoruz. Mevcut sağlamlık imajımızı koruyarak aile dostu olmak temel hedefimiz. (Erkek 41 Yaş)

BENZER ÇALIŞMALAR

Ko (2013) yaptığı çalışmada elde ettiği bulgular ile kurumsal imajların üç faktörden oluştuğunu belirtmektedir: sosyal sorumluluk, ürün imajı ve kurumsal itibar. Bu çalışmada kurumsal imajın üç faktöründen ürün imajı ve kurumsal itibarın, satın alma niyetleri üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğu görülmüştür. Çalışma sosyal sorumluluk aktivitelerinin de satın alma davranışı üzerinde etkilerinin bulunduğunu belirtmekle birlikte kurumsal imaj ve itibar oluşturmanın ve sağlam çevre dostu ürün imajı geliştirmenin de önemine vurgu yapmaktadır.

De Leaniz (2016) otel müşterileri üzerine yaptığı bir çalışmada, işlevsel ve duygusal yönlerden oluşan kurumsal imajın ve itibarın müşteri sadakati üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda kurumsal itibarın müşteri sadakati üzerindeki doğrudan etkisini kanıtlanmış olup, otel yöneticileri sürekli olarak müşterilerine yüksek kaliteli ürün ve hizmetlerle dürüstlük ve dürüstlükle hizmet vermeye odaklanmaları tavsiye edilmiştir. Sunulan ürünün kalitesinin kurumsal imaj ve itibara olumlu etki yaptığı görülmüş olan bu çalışma her ne kadar hizmet sektöründe yapılmış olsa da tüketici algılarını anlama açısından örnek teşkil etmektedir.

Liat (2014) yine otel müşterileri ile yaptığı araştırmada, otel işletmecilerinin sektördeki zorlu rekabetle başa çıkmalarını ve kar marjlarını artırmalarını sağlayan otel endüstrisi ile ilgili, hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, kurumsal imaj ve müşteri sadakati olarak listelenen dört kritik bakış açısının birbiriyle ilintili olduğunu ve otel işletmecilerinin Malezya'daki otel endüstrisinde uzun vadeli iş büyümesini teşvik etmeleri ve sürdürülebilirliği sağlamaları için yararlı olduklarını ortaya koymuştur. Bu ve önceki çalışmalarda kurumsal imajın müşteri sadakati üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna değinilmektedir. Yapılan araştırmada müşteri memnuniyetinin ve yansıtılan imaj faktörlerinin müşteri sadakatini etkilediğini göstermiştir.

Paylaşılan çalışmalarda araştırmacıların sunulan ürün ve hizmet kalitesi ile kurumsal imajın desteklendiği ve müşteriler nezdinde olumlu imaj oluşturduğundan bahsettikleri görülmektedir. Bu çalışmaya katılan firma temsilcilerinin de benzer konularda fikir beyan ettikleri görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İmaj ve imaj yönetiminin öneminin gittikçe arttığı günümüz dünyasında, toplum nezdinde karşılığı ve sempatisi olmayan bir kurum veya bireyin başarılı olma şansı neredeyse hiç yok gibidir. Toplum ve piyasa nezdinde var olmak, rakiplerinin önünde olmak ve kabul görmek gibi hedeflere ulaşılması imaj yönetimi ile mümkün olmaktadır. Bu yüzden imaj üretilmesi ve bunun yönetimi bireyler ve şirketler için hayati derecede önemlidir. Bu çalışmada yapılan literatür taramasında imajın bireyler ve işletmeler için önemine değinilerek Bolu'da kurulmuş ve üretim yapan 2 firmada yönetici konumunda olan katılımcılar ile görüşülerek kurumsal imaj ile ilgili olarak fikirleri alınmıştır.

Çalışma sonucunda her iki firmanın da ürün sağlamlığı ve kullanıcı dostu olmasına azami dikkat gösterdikleri ve bu konuları kurumsal imajlarının bir parçası yapmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. İnsanı merkeze alan bir üretim ve pazarlama yaklaşımı belirleyen firmalar, bu alanda yaptıkları çalışmalar ile kurumsal imajlarını da bu doğrultuda geliştirmeye çalışmaktadırlar. Newman (1957) ürün ile ilgili olarak "diğer şeylerin yanı sıra, bir ürün şekli, boyutu, rengi ve işlevleri nedeniyle bir semboldür. Bir sembol olarak önemi, bireysel ihtiyaçlar ve sosyal etkileşim ile ne kadar ilişkili olduğuna göre değişir. O halde bir ürün, baktıklarında veya kullandıklarında genellikle bilinçsizce başkalarına ilettiği anlamların toplamıdır" demektedir. Firmalarımız da ürünlerini bir sembol olarak sunmaktadırlar ve buna bir anlam yüklemeyi de başarmış görünmekteler.

Çevreye ve doğaya saygılı üretimin de amaç olarak edinildiği firmalarımızda, bu alanda fikirlerini potansiyel ve mevcut müşterileri nezdinde yayma bağlamında da çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Günümüzde çevreci üretimin artık bir mecburiyet olduğu ve gelecekte kanuni düzenlemelerin de bu konuda daha fazla sıkılaşabileceği göz önüne alındığında, firmalarımızın şimdiden bu alanda çalışmalar yaparak belirli bir mesafe aldıklarını görebilmekteyiz. Müşteriler de bu konuda hassas davranmakta ve kurumsal imajında doğa dostu olduğunu yerleştiren firmalar bu alanda daha başarılı olabileceklerdir. Bu nedenle pazarlamacıların, perakende satış yerinde stratejik pazarlamanın haritalanmasında tüketicinin algılanan etkinliğinin işlevini anlamaları gerekir (Ko, 2013). Çalışmaya katılan firmalarımız insanların algılarında yeşile dost ve sağlamlıkları nedeniyle doğaya dost üretici algısını oturtmaya çalışmaktadırlar. Bu, onlar için hem stratejik pazarlama hem de kurumsal imajın oluşturulması bağlamında görülmektedir.

KAYNAKÇA

Barich, H., & Kotler, P. (1991). A framework for marketing image management. *MIT Sloan Management Review, 32*(2), 94.

Chajet, C. (1989). The making of a new corporate image. *The Journal of Business Strategy, 10*(3), 18.

Chuang, M. C., & Ma, Y. C. (2001). Expressing the expected product images in product design of micro-electronic products. *International Journal of Industrial Ergonomics, 27*(4), 233-245.

De Leaniz, P. M. G., & del Bosque Rodríguez, I. R. (2016). Corporate image and reputation as drivers of customer loyalty. *Corporate Reputation Review, 19*, 166-178.

Dichter, E. (1985). What's in an image. *Journal of consumer marketing, 2*(1), 75-81.

Dinçer, Müjde Ker, (1998) Kişisel İmaj, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 7.

Dowling, G. R. (1986). Managing your corporate images. *Industrial marketing management, 15*(2), 109-115.

Erickson, H.E. (1980). Identity and the life cycle. New York: Norton, s. 109

Fombrun, C., & Shanley, M. (1990). What's in a name? Reputation building and corporate strategy. Academy of Management Journal, 33(2), s. 233-258.

Gray, E. R., & Balmer, J. M. (1998). Managing corporate image and corporate reputation. *Long range planning, 31*(5), 695-702.

Grimes, M. (2020). The Oxford handbook of organizational identity Michael G. Pratt, Majken Schultz, Blake E. Ashforth, and Davide Ravasi (Eds.), New York: Oxford University Press, 2018, s. 65

Gotsi, M., & Wilson, A. M. (2001). Corporate reputation: Seeking a definition. Corporate Communications, 6(1), s. 24-30.

Hatch, M. J., & Schultz, M. (Eds.). (2004). *Organizational identity: A reader*. OUP Oxford. s. 1

James Lull, Medya, İletişim, Kültür, Vadi Yayınları, İstanbul, 2000, s.240

J. W. Newman, Motivational Research and Marketing Management, (Boston, Massachusetts: Harvard University, Graduate School of Business Administration, Division of Research, 1957). S.100

Kıvılcım, B. (2020). COVID-19 (YENİ KORONAVİRÜS) SALGININ TURİZM SEKTÖRÜNE MUHTEMEL ETKİLERİ. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *4*(1), 17-27.

Ko, E., Hwang, Y. K., & Kim, E. Y. (2013). Green marketing'functions in building corporate image in the retail setting. *Journal of Business Research*, *66*(10), 1709-1715.

Kolade, O., & Ogunnaike, O. (2014). Organizational citizenship behaviour, hospital corporate image and performance. *Journal of competitiveness*, *6*(1), s. 36-49.

Liat, C. B., Mansori, S., & Huei, C. T. (2014). The associations between service quality, corporate image, customer satisfaction, and loyalty: Evidence from the Malaysian hotel industry. *Journal of hospitality marketing & management*, *23*(3), 314-326.

Massey, J. E. (2003). A theory of organizational image management: Antecedents, processes & outcomes. In *International Academy of Business Disciplines Annual Conference, Orlando, FL* s. 1-19.

Türkkahraman, M. (2004). Günümüzün büyüsü imaj ve gerçek hayat. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (30), 1-14.

Van Riel, C. B. M., & Balmer, J. M. T. (1997). Corporate identity: The concept, its measurement and management. European Journal of Marketing, 31(5), s. 340-355

Veblen, T., & GALBRAITH, J. K. (1973). *The theory of the leisure class* (Vol. 1899). Boston: Houghton Mifflin.

Weigelt, K., & Camerer, C. (1988). Reputation and corporate strategy: A review of recent theory and applications. Strategic Management Journal, 9, s. 443-454.

YAZICI, H., & KARAYILMAZLAR, S. (2001). Türkiye Ahşap Mobilya Sektörü Ve Ekonomik Gelişimi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, *3*(3). S. 2

Zinkhan, G. M., Ganesh, J., Jaju, A., & Hayes, L. (2001). Corporate image: a conceptual framework for strategic planning. In *American Marketing Association. Conference Proceedings* (Vol. 12, p. 152). American Marketing Association.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.aa.com.tr/tr/gundem/karavanda-talep-artisi-devam-ediyor/2439675 (E.T. 10.06.2023)

https://www.autotrader.co.uk/caravans/content/10-reasons-to-buy-a-caravan?refresh=true (E.T. 10.06.2023)

https://www.oftso.org.tr/indir/Turkiye-Karavan-Sektoru-Durum-Analizi-Raporu-2020.pdf (E.T. 10.06.2023)

https://5kkaravan.com/media (E.T. 13.06.2023)

https://www.enskids.com.tr/ (E.T. 13.06.2023)

https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane-sitesi/Yayinlar/Masif%20Ah%C5%9Fap%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Raporu.pdf (E.T. 13.06.2023)

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Auction Houses Perspective: Demand for Cultural-Art and Business Tourism[8]

Dr. Yusuf GEZER, LL.M.
YY-PMC Consultancy, U.K.
ygezer@yy-pmc.com
0000-0002-6722-467X

Dr. Eyüp AKTÜRK
Düzce University
eyupakturk@duzce.edu.tr
0009-0001-8347-3908

Prof. Dr. Said KINGIR
Sakarya Applied Sciences University
saidkingir@hotmail.com
0000-0002-5459-3484

ABSTRACT

Throughout history, arts, culture, artifacts, tourism, and travel have been the focal point of interest for many civilizations, and this intrigue continues to this day. Rooted in human creativity, arts and culture play a significant role in intercultural communication and the formation of individual identities. Travel stems from the human desire to explore, understand, and experience the world and its diverse cultures. In the contemporary era, the ever-evolving global economy intensifies the interactions between arts, business, and tourism.

This research aims to understand the burgeoning interest in arts and culture tourism, focusing on experiences and activities associated with the appreciation, consumption, and trade of artistic and cultural values. International auction houses emerge as pivotal entities in this market segment, drawing tourists, collectors, investors, and aficionados from all corners of the globe. This study offers a distinctive perspective by probing the demand dynamics for business and cultural-art tourism stemming from these international auction houses. Our findings elucidate the influential factors shaping this demand, the inherent market attributes, and the subsequent ramifications on the tourism industry, auction houses, and the host destinations.

The results of this research hold immense significance in decoding the intricate relationship between art, business, and tourism. Academics, practitioners, policymakers, auction houses, and host destinations aiming for sustainable growth in this expanding market segment will find the insights invaluable. Stakeholders seeking to leverage the amalgamation of arts and tourism can extract pivotal learnings from this study, thus fortifying cross-sectoral alliances. This research is instrumental in comprehending the nuances of arts and culture tourism intertwined with business,

[8] This conference paper is derived from the thesis titled "Investigation of The Demand for Business and Cultural-Art Tourism from International Auction Houses"

paving the way for strategic development of the market segment and augmenting the tourism prospects of host destinations.

Keywords: Auction, Tourism, Culture-Art Tourism, Auction Houses, Tourism Industry.

INTRODUCTION

As the global economy continues to expand and develop, the interaction between arts, business and tourism has become increasingly important. One of the key drivers of this phenomenon is the growing interest in arts and culture tourism, which encompasses a variety of activities and experiences related to the appreciation, consumption and trade of art and cultural assets. International auction houses have emerged as leading players in this market segment, attracting a variety of tourists, collectors, investors and enthusiasts from around the world. Analysing the demand for business and arts and culture tourism from international auction houses provides a unique opportunity to understand the factors influencing this demand, the characteristics of the market and the potential impact on the tourism industry, auction houses and host destinations.

By analysing the demand for business and arts and culture tourism from international auction houses, this thesis contributes to the understanding of the complex interplay between art, business and tourism. The findings of this study will be valuable for academics, practitioners and policymakers interested in the sustainable development of this growing market segment, as well as for auction houses and host destinations seeking to capitalise on the opportunities offered by the convergence of arts and tourism.

LITERATURE REVIEW

The auction market has developed significantly over the years, with an increasing number of international auction houses facilitating transactions for fine art, antiques and collectables. The demand for these auction houses is driven by a combination of factors such as a growing global economy, increasing disposable income and the expansion of arts and culture tourism. Therefore, it is crucial to understand the general profile of auction attendees in order to fully understand the market dynamics and preferences of this unique clientele.

Demographically, auction participants can be categorised into various categories based on factors such as age, gender and socioeconomic status. Research has shown that the majority of auction participants are middle-aged or older (McAndrew, 2018), with a higher proportion of male participants than female (Velthuis, 2011). This demographic profile is not surprising given that the purchase of art and collectables is often a function of wealth and disposable income, which tends to accumulate over time (Frey and Eichenberger, 1995). In terms of geographical distribution, auction participants are predominantly from high-income regions such as North America, Europe, and Asia (Bain and Company, 2019). The rise of affluent individuals from emerging markets such as China, Russia, and the Middle East has led to increased demand for luxury goods and cultural artefacts, accelerating the growth of the international auction market.

Auctions have become an important component of cultural and arts tourism as they facilitate the exchange of cultural goods and contribute to the preservation of cultural heritage (Stallabrass, 2004). Tourists attending auctions not only gain access to unique and valuable items but also experience the social and cultural aspects of the auction process, including the rituals and traditions associated with bidding, bargaining and celebrating successful purchases (Velthuis, 2007). In this

way, auctions offer tourists an immersive cultural experience, allowing them to participate in the local art scene and gain a deeper understanding of the culture and history of the destination (Plaza, 2008). The relationship between auction houses and tourism also influences the strategies and operations of auction houses. As arts and cultural tourism continues to grow, auction houses have sought to capitalise on this trend by holding sales in key tourist destinations and attracting high-net-worth individuals and collectors from around the world (McAndrew, 2018). International auction houses such as Christie's and Sotheby's have increasingly focused on marketing and promoting their sales to a global audience, leveraging their networks and expertise to attract tourists and collectors (Renneboog and Spaenjers, 2013).

In summary, auction houses play an important role in the development of business and arts and culture tourism, leveraging their expertise and networks to promote cultural experiences and drive economic growth. By understanding the dynamics of this relationship and encouraging cooperation between the auction and tourism sectors, destinations can capitalise on the potential of auction houses to attract high-spending tourists and support the development of the arts and culture tourism sector.

METHODOLOGY

The thesis topic is very important in terms of explaining the impact of auction houses on tourism mobility. Because there are very few studies analysing the effects of auction houses on the demand for cultural and business tourism. However, due to the recent increase in the tourism potential of cultural travel and the desire to have cultural value (works of art as tangible cultural items, exhibitions, antique markets), an increase in business travel has also been observed recently due to this structure. In this respect, it is possible to increase the investment potential of business tourism by selling art and cultural products at auctions as well as the effect of displaying them and developing them in terms of cultural ownership and collection of tourists. It is thought that the results of the thesis study will be useful for the public and private sectors in terms of whether auction houses are a new tourism trend in terms of tourism mobility and will be shared with cultural and tourism institutions and organisations that accept the research and information sharing.

RESEARCH METHODOLOGY

Firstly, in order to access the tourist data, the number of tourists coming to London for the locations of the auction houses was taken from the Office for National Statistics (Office for National Statistics, 2023) website. For the tourist numbers, the tourist numbers of the months in which the auctions were held were determined. For the auction data, the product catalogues were examined, and the averages of the lower limit value and upper limit value of the predetermined biddable prices for the product were taken. In addition, the sales price given to the product was used in Price Realised. Then, the averages of the total lower limit and upper limit values of the prices that can be bid for the products according to the auction days were taken, and the data we will work on were created.

As descriptive statistics, the number of tourists between 2012-2020 March, the number of tourists according to auction months in auction houses, auction prices according to auction houses, and final price (Price Realised) statistics of auction houses according to months are shown. The relationship between the number of tourists, catalogue prices and final price is examined. Then, regression analysis was performed by taking the prices that can be bid for auction as an independent variable and the number of tourists as a dependent variable.

Research Design and Assumptions

The research design of this study is to examine the impact of auction houses on the demand for business and cultural tourism and the nature of this interaction. In the research design, the general and specific characteristics of tourists travelling to auction houses will be examined through a sample focusing on specific auction houses in London. The assumptions are as follows;

Auction houses increase the demand for business and cultural tourism: Auction houses offer unique cultural experiences and valuable works of art, which attract both tourists and the business community. Therefore, auction houses can significantly increase tourism demand.

Tourists visiting auction houses have certain qualities: Tourists visiting auction houses are likely to have certain demographic, socio-economic or cultural attributes. These attributes can have a significant impact on their travel decisions and spending at auction houses. The location of auction houses affects the number of tourists: The location of auction houses can influence tourists' travel decisions. For example, auction houses in a large city such as London may attract more tourists than auction houses in a smaller town. Attendance at auctions affects the number of tourists and tourism expenditure: Auctions can cause tourists to spend more time in a place and spend more money. This can increase tourism demand and economic activity.

These assumptions will be tested and verified during the research process and data analysis phase. The research results will determine which of the assumptions are supported and which factors have the most influence on the business and cultural tourism of auction houses. The data collection tools to be used for this research include quantitative data collection methods and qualitative data collection techniques.

Internet Research: Auction houses' own websites and online catalogues provide auction details and artwork information. With the information obtained here, we can access which works were sold on which dates, starting prices and final sale prices. Official Statistics Databases: The UK Office for National Statistics website (Office for National Statistics, 2023) provides a monthly count of the number of tourists travelling to London. From this database, the number of tourists in the months coinciding with the auction dates will be collected.

Semi-structured interviews; Semi-structured interviews will be conducted with experts working in auction houses and tourists attending auctions. These interviews allow participants to gain a deeper understanding of auctions and their impact on business and cultural tourism.

Questionnaires; Questionnaires will be used to collect information on the demographics of tourists attending auctions, their motivation for travelling and their interest in auctions. Questionnaires can be distributed both online (e.g. via Google Forms) and offline.

Document Analysis; Annual reports, press releases and other official documents published by auction houses provide a better understanding of their operations, strategies and their relationship with the tourism sector. These data collection tools allow us to understand the impact of auction houses on the demand for business and cultural tourism and the general and specific characteristics of tourists attending auctions. The methods and data collection tools used were selected and utilised in accordance with scientific research standards.

Analysis and Discussion

Research has been conducted on the ten-year Islamic artefacts auctioned at Christie's and Sotheby's auction houses in England and the number of tourists visiting that region, and the relevant findings are shown below. In this analysis, the relationship between Islamic artefacts auctioned at

Christie's and Sotheby's auction houses in the UK and the number of tourists visiting the region in the same period was investigated. Our findings show that there is no significant correlation between the number of tourists and the average auction price and final price. In particular, there is almost no relationship between the number of tourists and the average auction price (-0.076) and a very low relationship between the number of tourists and the final price (-0.114). This indicates that an increase or decrease in the number of tourists does not directly affect auction prices. There may be much more influential factors in determining auction prices. For example, the unique characteristics of the artwork, the reputation of the artist, and the rarity or historical significance of the work may be important factors affecting prices. Moreover, the level of explanation of the average auction price by the number of tourists is very low (0.6 per cent). This indicates that fluctuations in the number of tourists do not play a significant role in determining the average auction price.

The fact that there is no significant relationship between auction exit price and the number of tourists suggests that tourists may not be influencing attendance or purchases at these auctions. The majority of tourists attending auctions are likely to have a general interest in the artefacts and come for the experience of visiting the auction. This means that prices may not have a decisive influence on the number of tourists. These findings suggest that tourist interest in auctions does not play a decisive role in the sale prices of artefacts. Auction houses should focus on the artistic and historical value of the artefacts rather than the number of tourists when determining the prices of the artefacts. Considering that fluctuations in the number of tourists do not have a significant effect on auction prices, instead of increasing their efforts to attract tourists, auction houses should focus on enriching the auction experience and improving the quality of the works.

CONCLUSION

At both Christie's and Sotheby's auction houses, auctions were generally held in April, May and October. It may be that these are the busiest times for auction houses, or perhaps these months are when auction houses attract the most visitors. Future research may seek to explain why auctions held during these months are so popular. Considering the relationship between the average auction price and the final price at both auction houses, Christie's shows a lower standard deviation (and hence less price fluctuation). This may suggest that Christie's may have more predictable pricing strategies compared to Sotheby's.

In conclusion, the number of tourists attracted to auctions does not seem to have a significant effect on the prices achieved for Islamic artefacts at auction. Instead, the initial price was found to significantly affect the final price of an artefact. Therefore, the most effective strategy for auction houses may be to focus on accurately setting the starting price for artefacts. According to the results obtained from the data analysis, there is no significant relationship between the number of tourists and the average auction starting price and final price. This indicates that changes in the number of tourists do not have a decisive effect on the average auction starting price or final price.

There may be several possible reasons for this situation. Firstly, tourists' interest in auctions may be related to the cultural and historical value of the artefacts rather than their prices. In addition, changes in the number of tourists are usually related to seasonal factors (holiday seasons, school holidays, etc.), and these changes have no effect on auction prices. In order to increase the tourist attraction potential of auctions, it may be suggested to develop strategies that emphasise the cultural and historical value of the artefacts instead of price policies. Furthermore, in order to increase tourists' interest in auctions, auctions should adopt integrated approaches with touristic activities in their promotion and marketing strategies. For example, auctions can organise special tours, workshops or thematic events for tourists to increase interest and participation in auctions.

In addition, it was concluded that other variables should be taken into consideration in addition to the number of tourists, to determine auction prices. These variables may include factors such as the artistic value of the artefacts, the reputation of the creator, and the historical significance of the artefact. Analysing these factors may help auction houses to determine the prices of the works more accurately.

REFERENCES

Abeysinghe, S., Manchanayake, I., Samarajeewa, C., Rathnayaka, P., Walpola, M. J., Nawaratne, R., & Alahakoon, D. (2018). Enhancing decision making capacity in tourism domain using social media analytics. *18th International Conference on Advances in ICT for Emerging Regions* (ICTer) (pp. 369-375). IEEE.

Akat, Ö. (1997). *Pazarlama ağırlıklı turizm işletmeciliği*, Bursa: Ekin Kitabevi

Akbay, R. (2010). The development of e-commerce in Turkey, *International Journal of E-Services and Mobile Applications*, 2(4), 1-11.

Alpullu, A., & Onur, A. K. (2018). The effect of sports tourısm and recreatıon sector perceptıon on student career plans, *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 20(2), 67-73.

Ashenfelter, O. (1989). How auctions work for wine and art, *Journal of Economic Perspectives*, 3(3), 23-36.

Briones, J. A., Tejeida, R., & Morales, O. (2009). Toward the Evolution of the Tourism's Conceptual System. *Proceedings of the 53rd Annual Meeting of the ISSS* - 2009, Brisbane, Australia, 1(1). Retrieved from https://journals.isss.org/index.php/proceedings53rd/article/view/1232.

Brumaru, P. A., & Taloş, A. M. (2011). Sociology of tourism. *Cinq Continents*, 1(2), 184-193.

Budak, T., & Saban, M. (2010). Müzayede Yoluyla Satılan Sanat Eserlerinin Vergilendirilmesi, Değerlemesi ve Amortismanı, *Maliye Dergisi*, 159, 167-182.

Bulow, J., & Klemperer, P. (1996). Auctions versus negotiations. *American Economic Review*, 86(1).

Çatı, K., & Tuna, H. (2007). Türkiye'nin tanıtım harcamaları ile turizm geliri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (2), 13-33.

Çizakça, M. (1996). *A comparative evolution of business partnerships: The Islamic world and Europe, with specific reference to the Ottoman archives*. Brill.

Edelman, B., & Ostrovsky, M. (2007). Strategic bidder behavior in sponsored search auctions. *Decision support systems,* 43(1), 192-198.

Eilat, Y., & Einav, L. (2004). Determinants of ınternational tourism: a three-dimensional panel data analysis. *Applied Economics*. 36. 1315-1327. 10.1080/0003684040001808 97.

Hollander, S. (1977). The reception of Ricardian economics. *Oxford economic papers,* 29(2), 221-257.

Holloway, J. C., (2009). *The business of tourism* (8 Ed.). Harlow: PT Financial Times.

Houser, D., & Wooders, J. (2006). Reputation in auctions: Theory, and evidence from eBay. *Journal of Economics & Management Strategy*, 15(2), 353-369.

Lickorish, L. J., & Jenkins, C. (1997). *An ıntroduction to tourism*. Oxford: ButterworthHeinemann.

Lim, C. (1997). Review of International Tourism Demand Models. *Annals of Tourism Research,* 24, 835-849.

Louargand, M. A., & McDaniel, J. R. (1991). Price efficiency in the art auction market. *Journal of Cultural Economics,* 53-65.

Parkes, D. C. (2001). *Iterative combinatorial auctions: Achieving economic and computational efficiency.* University of Pennsylvania.

Parkes, D. C., & Wellman, M. P. (2015). Economic reasoning and artificial intelligence. *Science,* 349(6245), 267-272.

Peng, B., Song, H., Crouch, G. I., & Witt, S.F. (2014). A meta-analysis of ınternational tourism demand elasticities. *Journal of Travel Research*, 54(5), 611–633

Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 20-23.

Yücel, S. Ü. (2004). Yayla turizmi, *TÜRSAB Dergi*, sayı: 244, 12-19.

Zortuk, M., ve Bayrak, S. (2013). Seçilmiş ülkelere göre Türkiye'nin turizm talebi. *Istanbul University Econometrics And Statistics E-Journal*, (19), 38-58.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Digital Management Approach: Future Projection

Prof. Dr. Abdullah Karaman
Selcuk University
akaraman@selcuk.edu.tr
0000-0001-7934-0451

Asst. Prof. Necdet Sezal
Mersin University
necdetsezal@hotmail.com
0000-0001-6046-9597

ABSTRACT

The idea of management and organization has passed through various stages and reached today. Classical, neo-classical, modern and post-modern stages were passed, respectively. In particular, the last quarter century has witnessed many post-modern developments. These were evaluated as new or current developments. In other words, these issues, many of which are evaluated in the context of recent developments and constitute the agenda in management, have formed post-modern management theories. These include "management by objectives, conflict and creativity management, stress management, crisis management, change management, organizational development, career management, team management, total quality management, reengineering, learning organizations, benchmarking, lean organization, knowledge management, network organizations, virtual organizations, agglomeration organization, adhocratic organization, forming strategic alliances" are in question.

Today, technological developments have increased at a dizzying pace. Smart factories are in operation. Unmanned technologies are on the agenda. Competition requires digitalization on a global scale. Digital targets have been set for individuals, societies and organizations. This understanding is primarily related to virtual organizations. In general, it also interacts with network organizations. Virtual organizations are constantly changing in order to adapt to changing new conditions. It is imperative that employees in virtual businesses adapt to rapid change. There is a need for highly skilled, reliable, well-educated employees who can use information technology in the most effective way in the virtual business. Employees will come together around a certain project thanks to their talents, and when the project is completed, they will start another new project and join a new business in another virtual organization. Network organizations, on the other hand, involve outsourcing, joint ventures, etc. They are organizational structures that cannot be considered apart from practices and emerge as a result of them. Under the conditions of globalization and intense competition, businesses have increasingly begun to focus on such practices in order to adapt to the environment, reduce costs and increase quality, getting rid of all excess cost elements and becoming lean.

In this study, first of all, post-modern management is included. This scope is described in virtual and network organizations. Then, the understanding of digital management was clarified. Finally, the future projection of digital management is discussed.

Keywords: Virtual Organizations, Understanding of Digital Management, Future of Digital Management.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Effect of Sand and Gravel Quarries on Channel Deformation (In The Example of the Gudyalchay River)

Yahyayev Vasif Farahman, PhD student
"Sukanal" Scientific-Research and Project Institute
vasif.yahyayev@azersu.az
0000-0003-2740-7938

ABSTRACT

The main purpose of this article is to study the deformations caused in the channel as a result of removing sand and gravel from the river bed. Removal of sand and gravel from river channels does not only cause deformation of the channel, but also has a serious impact on the infrastructure. In the article, the influence of the excavation works on the hydro technical facilities on the river channel was studied. In recent decades, intensive extraction of sand and gravel from the channel of the Gudyalchay River has caused erosion of the channel and disturbance of the soil structure. Satellite images, scour depth, channel stability and many formulas were used to study these effects. Anthropogenic factors that can affect channel deformations were analyzed.

During the conducted field-research works, it became clear that excavations carried out in different areas of the river create various hydraulic jumps along the river bed, which accelerates the washing ability of the channel. Excavations carried out in the river bed result in the deepening of the channel and the transformation of potential flow energy into kinetic energy in the longitudinal equilibrium profile of the river. Dam construction and flow regulation in the river, increases the flushing capacity of the channel downstream. As a result, the deep depressions formed in the course of the river reduced the safety of drainage and culverts, caused the top of these devices to be washed away, and at the same time, the posts of bridges and dikes located on the river were also washed away. Sewage flushing affects the seepage of turbid water into the drainage pipes, which clogs the pipes and reduces their service life.

The methods of evaluating the nature of soil particles transport in the channel and intra-channel deformations were analyzed.

Key words: River bed deformation, Gudyalchay river, morphometric parameters, orthophoto, satellite images, analyzed.

INTRODUCTION

The impact of human activity on river channels is one of the most important problems of the last century and is still increasing. Extensive research in this field has been conducted in different parts of the world. The impact of human economic activity on rivers affects channel deformation, water and sediment movement dynamics, and at the same time changes in the direction of the river. For instance, a dam was built on the Avacha river on the Kamchatka Peninsula in the northwestern part of the Russian Federation to reduce erosion and protect the downstream settlement from collapse.

Ermakova, Alexandra S. (2010). The research conducted in this direction in recent years shows that the presence of short and long-term effects on river channels as a result of human activity disrupts the stability of the channels. Removal of sand and gravel from the channel has been identified as the main cause of channel changes. For instance, in Imphal, the capital of Manipur state in India, between Motbung and Awang Leikinthabi, the Imphal river is one of the most altered rivers. Maharabam Anjali Devi, Lunghim Rongmei (2017). Extraction of sand and gravel in the river bed disrupts the stability of the channel. Quarries often extract sand and gravel from river beds illegally from mountain rivers, that negatively affects the river's flow and ecology. For instance, the ecological imbalance of gravel mining in the Skawica river, formed by the Czatozanka and Jałowiecki streams, in the rural area of Zawoja, Poland. After the flood in Slovakia, mining operations in the Bela river caused environmental damage. Artur Radecki-Pawlik, Anna Kidova, Milan Lehotsky, J. Russell Manson, Milos Rusnak (2019). Removal of sand and gravel from the channel affects the washing of the lower part of dams in mountain rivers and causes their damage. Khodzinskaya, A.G., Abramova, L.V., Kudryavtsev, G.M. (2022). The main effects of sand-gravel extraction is river bed expansion and channel deepening. The impact leads to damage to aquatic and coastal flora and fauna, water, air and soil pollution. As a result, deep canyons are formed as a result of soil structure disturbance in the excavated channel during the flood event. E.S. Rentier, L.H. Cammeraat (2022). As a result of channel scouring, increasing depth, the velocity in the river decreases sharply and these processes negatively affect the habitat of valuable fish species and prevent them from swimming upriver to spawn (Ferrari et al., 2018). As a result of long-term gravel extraction in the Salt river near the city of Phoenix, in the state of Arizona, 10 meters deep holes were formed in many avenues, which caused the weakening of the flow speed and the change of the river bed. Danny Chen (2011).

As a result of excavation works in the Tinau river, in Nepal, sand and gravel resources removed from the river have caused environmental pollution, changes in the chemical composition of the river, damage bridges and dams in residential areas, and the reduction and disappearance of fishing, which is a source of income for the population. At the same time, enormous sand and gravel mining has caused the destruction of the beautiful aesthetic landscape of nature in the Tinau River. Khet Raj Dahal, Subodh Sharma and Chatra Mani Sharma (2012).

At the same time, massive excavations conducted in the riverbed cause damage to the soil structure and acceleration of infiltration. Sanjaume and Pardo-Pascual, (2005). The regulation of the river flow and the continuous expansion of mining activities in the channel lead to the damage of the hyperemic zone (Hancock, 2002), and the failure of hydro technical facilities during floods (Gega and Bazo, 2017; Podimata and Yannopoulos, 2016). The regulation of the river flow by concrete dams and the expansion of quarrying activities lead to the disruption of the ecosystem both in the river and in the flood plain. (Hackney et al, 2020).

In the last 30 years, the extraction of sand and gravel from the mountain rivers of Azerbaijan has intensified. This process is mainly related to the implementation of construction and installation works after the conclusion of the “Oil contract” signed September 15, 1994. Starting from that time, the use of quarries in the river beds expanded. Basically the impact of human economic activity on channel stability in river beds has been poorly studied in Azerbaijan. The continuous extraction of sand and gravel in the channel leads to the deterioration of the ecosystem. (Abbasov and Smakhtin, 2013; Abbasov et al, 2022b). Such activities often occur because their negative effects have not been assessed. Taking these into consideration, one of the largest rivers of the Greater Caucasus, the Gudyalchay river, should be specially mentioned. The massive excavations conducted in the

Gudyalchay river caused serious changes in the channel, and even caused the gradual washing away of the drainages built in the bed of this river, the foundation of the bridge and dam (Ahmadov F.Sh., Abdulazimov R.U., Ahmadov F.Ch., (2022). Anthropogenic factors in channel deformations are so large that it is possible to analyze them with orthophoto satellite images. For instance, due to the supply of sand and gravel from the quarry located near the bridge in Valvalachay, the channel deepened by 7 meters and seriously washed away the piers of the bridge (Yahyayev, V. (2022). Excavations carried out in the river bed result in the deepening of the channel and the transformation of potential flow energy into kinetic energy in the longitudinal equilibrium profile of the river. Dam construction and flow regulation in the river increases the flushing capacity of the channel downstream. As a result, deep depressions created in the course of the river lowered the safety of drainage and sluice facilities, caused the top of these facilities to be washed away, and at the same time, the posts of bridges and dikes located on the river were washed away (Yahyayev, V. (2023). The general purpose of the research is to reduce the depth erosion of river excavations, to investigate the effect of excavations carried out in different places on channel deformation, high-level turbidity and the effect of dams built on mountain rivers with advection flow.

MATERIALS AND METHODS

The materials collected for the article are mainly taken from the field-research works of the authors. For this purpose, the results of hydrological measurements conducted in the research area were collected and systematized. The coordinates of the quarries used in the study were taken by the employees of the Hydrological Research Department of Sukanal Research and Project Institute, using a GPS device in the research area. In addition, expressions of I.I. Levi, B.M. Lokhtin, Velikov, M. Ch. Grishin and K. B. Grishan were used to calculate the channel stability. For the stable width of the channel, the statements of S.T. Altun, X.S. Shapiro, as well as the statements cited by Z.D. Kopaliani and V.S. Skhadadze in the mountain rivers of eastern Georgia, were used.

RESEARCH AREA

Gudyalchay is the largest river in terms of the area of the catchment basin and the volume of the annual flow among the rivers located entirely on the territory of Azerbaijan. Gudyalchay takes its source 1 km south of Tufan mountain at an altitude of 3000 m. Its upstream is called Khinaligchay river until it flows into Agchay river. Below Guba, the river is divided into two branches. The right branch is called Gudyalchay, and the left branch is called Kimilchay. Gudyalchay meets the Caspian waters near the village of Niyazabad. The length of Gudyalchay is 108 km, the catchment area is 799 km². Gudyalchay has 3 right and 4 left arms.

The average width of the basin is 7.4 km, the average absolute height is 1820 m. The highest peaks in Suayrji are Tufan peak (4250 m) and Kyzylgaya peak (3739 m). The basin has 99 km² of forest cover. The average slope of the river is 28‰, the density of the river network is 0,62 km/km². (Mammadov M.A. 2012).

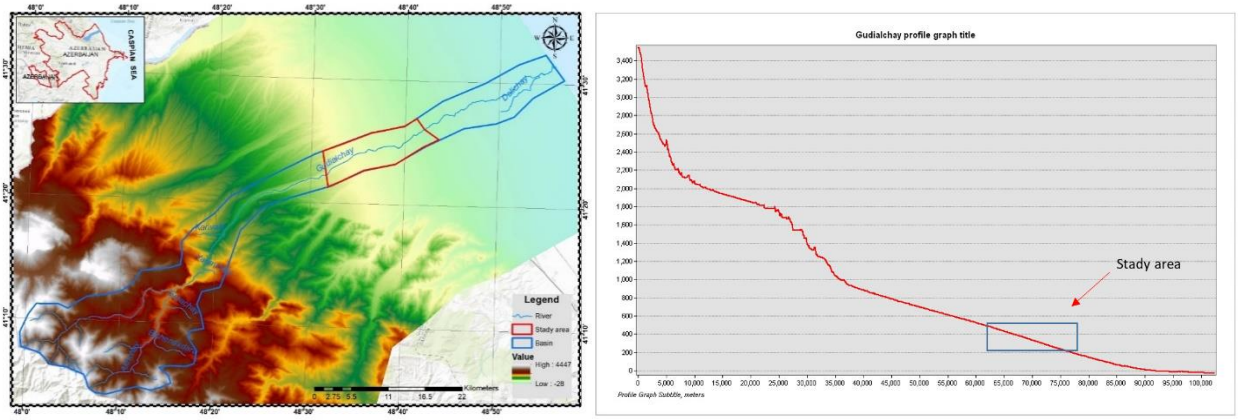

(a) (b)

Figure 1 Hypsometric map of Gudyalchay basin (a) and longitudinal equilibrium profile (b).

At the same time, Gudyalchay river plays a key role in the feeding of artesian and ground water in the region.

In connection with these issues, the river sections of the Gudyalchay river, where the irrigation and drainage facilities are located, were taken as the primary research object.

In the middle course, the river descends from the mountains to the plains, and in this part the slope of the river begins to decrease gradually. As a result of the decrease in the slope of the river, the water speed decreases sharply and the suspended sediments accumulate intensively. The sand and gravel accumulated in the take-off cones gradually reinforces the river bed, creating a fairly firm but easily washed soil. (Abbasov, R. 2018).

Figure 2. Gudyalchay river

During the research, 21 quarries were identified in Gudyalchay, their locations are shown in Figure 3. (Yahyayev, V. 2022).

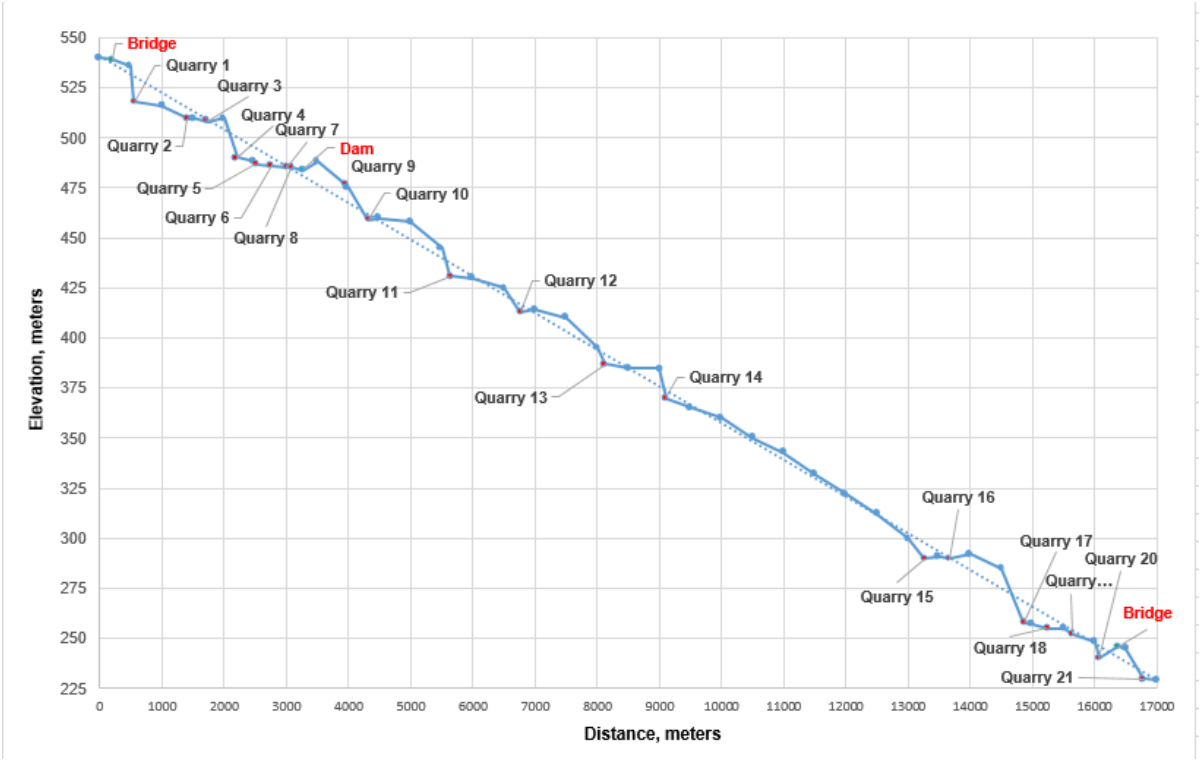

Figure 3. Location of quarries in Gudyalchay.

(Fig. 3) shows the convex areas created as a result of the excavation of the Gudyalchay deposit. The depressions are places where washing has taken place, and during subsequent excavations, this process will continue, deepening the river. Bumpy areas formed in the riverbed will be washed away as a result of the sawing process. During the subsequent excavations, new waterfalls caused the river bed to deepen again (Yahyayev, V. 2022).

Under certain conditions, sudden changes in the river bed over short distances create hydraulic jumps. During hydraulic splash, the rate of non-washout of fines at the bottom of the stream is very low. That is, the washing process will go even at the lowest speed. Where the quarry excavations are deep enough, the height of the river bottom changes more sharply, resulting in a "waterfall effect". Where waterfalls occur, the potential energy of the flow is converted into kinetic energy, which causes the river bed to be washed away more quickly. As a result of the formation of the waterfall, in the depressions dug in the slope of the river profile, water accumulates in these small pools, which regularly move backwards, because the points of contact are subject to washing (Abbasov, R., Yahyayev, V. 2023).

It should be noted that the course of the Gudyalchay river in the studied area mainly consists of sand, clay and gravel, and therefore the movement speed on the slope of the river profile as a result of erosion is quite high.

The coordinates and absolute heights of the quarries are presented in the table below.

Table 1. Coordinate and absolute height values of quarries in Gudyalchay

x	y	z
48.530673	41.375268	518
48.539298	41.379283	510
48.543015	41.380603	508
48.554703	41.381753	490
48.555726	41.384533	487
48.556708	41.385482	486
48.557708	41.386438	485
48.559298	41.387281	484
48.562881	41.387880	477
48.566403	41.389954	459
48.575163	41.399785	431

x	y	z
48.588738	41.400142	413
48.602814	41.404463	397
48.614015	41.404659	370
48.659752	41.410616	290
48.671499	41.418951	258
48.673291	41.422401	255
48.675291	41.423261	252
48.677204	41.424741	246
48.685738	41.425354	240
48.706758	41.425858	230

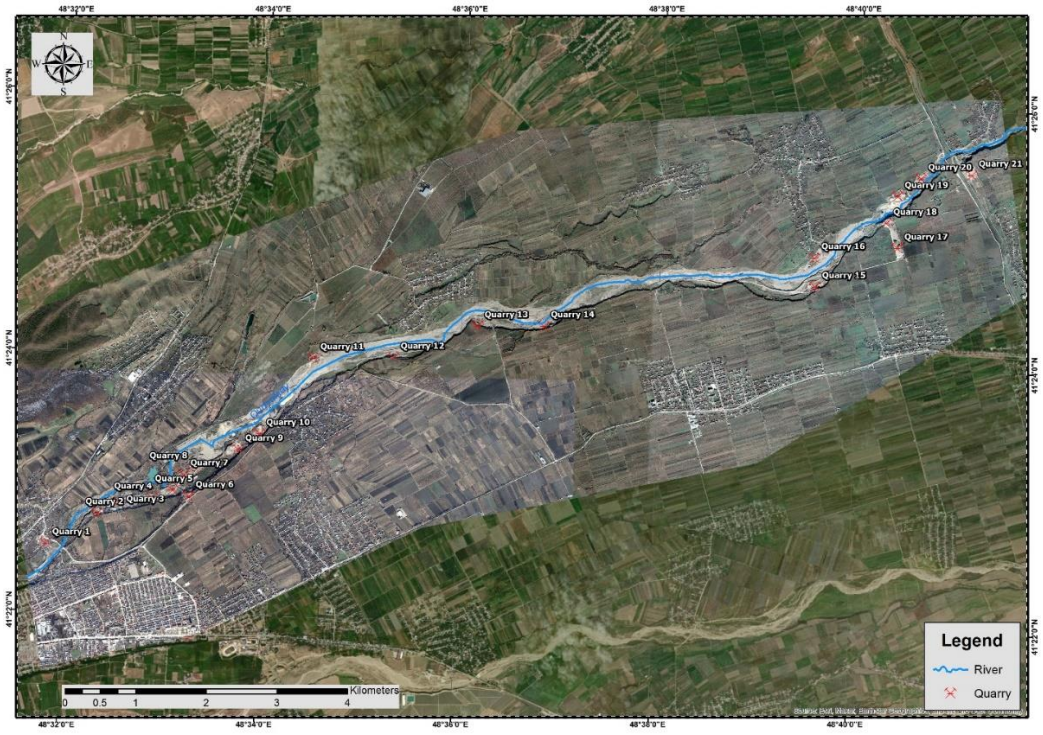

Figure 4. Location of quarries in Gudyalchay

As a result of the excavation works carried out in the river channel, the bottom of the inspection wells of many drains located in the channel were washed away and became in an emergency condition. In addition to the impact of the quarries, the reason for this is the change of the river direction and interference with tractors and other equipment. At this time, when the river passes through the part with drains, those parts are subjected to washing. If such interventions continue, the drains will fail, and serious problems will arise in the drinking water supply of Guba and Gusar regions. This can be clearly seen in figure 5.

Figure 5 . Emergency condition of drainage pipes in Gudyalchay

(a) (b)

Figure 6. Quarry (a) and broken bridge (b) in Gudyalchay.

Figure 6. In (b), in a relatively narrow part of the channel where washing is fast, the piers of the bridge have been subjected to washing, and the concrete pier has bent due to its inability to withstand the weight. Thus, the bridge is in a state of emergency and its use is restricted. The bridge was replaced with a new one.

Figure 7. In (a), the pile of the concrete embankment constructed 50 meters after the bridge near Quarry 1 is almost completely visible. After the concrete dam, a 15-meter-deep waterfall effect was created, where water was collected at a depth of 2-3 meters. This depth is gradually increasing. Soon the concrete will reach the end of the pile columns. If the bottom of the pillars loosens, this dam will collapse. Later, as a result of the sawing process, that part will be washed away and eventually reach the base of the bridge. As a result, the bridge will be damaged and will face the danger of collapse.

(a) (b)

Figure 7. Leaching process formed in the concrete embankment (a) and in the river valley (b) near the bridge in Gudyalchay.

Figure 7. As can be seen in (b), the channel has formed a 10-15 m deep ravine, which continues for several kilometers. Here, Quarry 2 and Quarry 3 quarries supply large gravel, so the bedrock composition of the channel consists of small gravel and granular sand. Such rocks cannot maintain the stability of the channel. The course is unstable in these parts. As a result of the rate of rock washing, the channel gradually deepens (about 2 m per year). If this process continues, deep canyons will be formed in that area, which will disrupt the ecological flow, accelerate infiltration, and completely destroy fish stocks. In addition, the quarries located in the area caused an increase in the turbidity of the river water during production. As a result of the laboratory analysis of the water sample taken from the river, it was found that the turbidity index is 2046.2 mg/l. This indicates that washing is going on intensively.

General inclination of the study area in the part where 21 quarries are located

$$\boldsymbol{i = \frac{518-230}{1700} = 0.017} \qquad (1)$$

Several factors increase the rate of leaching in rivers, the most important of which are slope gradient, quarrying gradient, streambed roughness, riverbed cross-section, flow velocity, turbidity, and velocity of suspended sediments in the stream. So the tendency is:

$$\mathbf{I = \frac{dh}{dl_1} + \frac{dh}{dl_2} + \frac{dh}{dl_3} + \cdots + \frac{dh}{dl_n} \geq 0,017} \qquad (2)$$

should be Although this number is negative at the outlet of the quarries, it is close to the natural inclination of the river in the general area.

Classification of rivers according to morphological indicators was carried out by B.M. Lokhtin. He attributes the stability of a river channel to the size and slope of its sediments. I.I. Levi summarizes the criteria of B.M. Lokhtin and Velikov and proposes to determine the stability of the medium according to the following statement:

$$\boldsymbol{L_e = \frac{d}{hi}} \qquad (3)$$

where d is the average diameter of the bottoms in the channel section, mm; h is the average depth, m; i is inclination, ‰ is. The average diameter of sediments in the study area in Gudyalchay is determined by granulometric composition and is d=0.055 m, i=0.017.

In M.Ch.Grish's expression (3), depth h was replaced by R - hydraulic radius:

$$\boldsymbol{Q_r = \frac{d}{Ri}} \quad (4)$$

Hydraulic radius in expression

$$\boldsymbol{R = A/W_p} \quad (5)$$

A is the cross-sectional area of the duct, $\boldsymbol{W_p}$ is the wetted perimeter. $\boldsymbol{W_p}$- is taken equal to B+ B10% in mountain rivers with small depths.

For the duct to be stable, $\boldsymbol{Q_r}$ should be 6.3÷13.8.

R≈h can be accepted because the depths in the course of mountain rivers are very small.

Then $\boldsymbol{Q_r}$=$\boldsymbol{L_e}$. (Ahmadov, F.Sh., Guliyev R.K., Abdulazimov R.U., 2021).

The hydraulic radius for quarries in the study area was calculated from expression (4).

Table 2. Hydraulic parameters in the parts where quarries are located in Gudyalchay.

Quarry №	B, m	i	H, m	A, m^2	W_p, m	R
1	74	0.05	0.34	25.2	81.4	0.31
2	68	0.02	0.51	34.7	74.8	0.46
3	47	0.009	0.73	34.3	51.7	0.66
4	45	0.05	0.37	16.7	49.5	0.34
5	81	0.015	0.4	32.4	89.1	0.36
6	57	0.02	0.46	26.2	62.7	0.42
7	62	0.01	0.56	34.7	68.2	0.51
8	53	0.009	0.58	30.7	58.3	0.53
9	39	0.055	0.39	15.2	42.9	0.35
10	75	0.05	0.37	27.8	82.5	0.34
11	77	0.04	0.38	29.3	84.7	0.35
12	72	0.05	0.38	27.4	79.2	0.35
13	78	0.05	0.36	28.1	85.8	0.33
14	78	0.025	0.44	34.3	85.8	0.40
15	76	0.045	0.36	27.4	83.6	0.33
16	77	0.006	0.57	43.9	84.7	0.52
17	78	0.053	0.35	27.3	85.8	0.32
18	76	0.02	0.5	38.0	83.6	0.45
19	69	0.02	0.43	29.7	75.9	0.39
20	52	0.03	0.46	23.9	57.2	0.42
21	53	0.04	0.38	20.1	58.3	0.35

Here B-channel width, i-inclination, h-average depth, A-channel cross-sectional area, W_p,

is the wetted perimeter, R is the hydraulic radius.

Now let's calculate the stability of Le və Q_r for 21 quarries according to formulas (2) and (3):

Table 3. Calculated values of expressions of I.I. Levy and M. Ch. Grishin.

Quarry №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
L_e	3.24	5.39	8.37	2.97	9.17	5.98	9.82	10.54	2.56	2.97	3.62
Q_r	3.56	5.93	9.21	3.27	10.08	6.58	10.80	11.59	2.82	3.27	3.98
Quarry №	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
L_e	2.89	3.06	5.00	3.40	16.08	2.96	5.50	6.40	3.99	3.62	
Q_r	3.18	3.36	5.50	3.73	17.69	3.26	6.05	7.03	4.38	3.98	

It is clear from the obtained results that the channel is unstable in quarries No. 1, 2, 4, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, It is stable in quarries № 3,5, 7,8, 16, 19.

K. B. Grishan suggests determining the stability of the medium according to the following complex. Grisha's function F(x) is taken as follows depending on the free fall speed and the width B of the channel:

$$F = M\left(\frac{x}{B}\right)\frac{1}{(gB)^{1/4}}\ , \qquad (6)$$

Applying the Chezi formula for the value M=1 and taking into account the known hydraulic dependencies, the expression (6) becomes as follows:

$$M = \left(\frac{h}{B}\cdot\frac{1}{F_r}\right)^{1/4}, \qquad (7)$$

Here:

$$F_r = \frac{v_{or}^2}{gh}; \qquad (8)$$

V_{av} is the average speed of the river flow, h is the average depth.
According to the Chezy formula

$$c = k(\frac{1}{n} * R^{\frac{1}{6}}) \qquad (9)$$

R is found with the help of expression (5). Here, k is the coefficient, its value is k=1.49 in mountain rivers, and n is the coefficient of bluntness, n=0.065 in mountain rivers. (Ahmadov, F.Sh., Abdulazimov R.U., Ahmadov, F.Ch.,. 2022).
At the same time, the construction of a dam on the river increases the washing capacity of the stream, preventing the introduction of bottom sediments.
In a river with a smooth bottom, the hydraulic gradient of the bottom and water surface is equal. However, in the course of dug rivers, sharp changes in the slope of the bottom often occur, and this is reflected in the speed of the flow. Therefore, a sharp change in inclination causes a significant change in flow rate. Such a situation is more evident in places where construction materials are extracted from the bottom of the Gudyalchay river. Thus, the speed in Chezy's formula takes the following form:

$$\mathbf{V = C\sqrt{Ri}} \qquad (10)$$

In the river, areas with different inclinations alterna
te each other, which causes frequent changes in the flow rate. At the same time, the construction of a dam on the river increases the washing capacity of the stream, preventing the introduction of bottom sediments. Abbasov, R. K., & Smakhtin, V. U. (2012).
The C-coefficient and V-velocity in the sections with 21 quarries in the study area are calculated in Table 4 below.

Table 4. Chezy coefficient and speed in Gudyalchay parts where quarries are located

Quarry №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
C	18.85	20.17	21.41	19.12	19.37	19.82	20.48	20.60	19.28	19.12	19.20
V	2.34	1.94	1.65	2.48	1.43	1.81	1.46	1.42	2.69	2.48	2.26
Quarry №	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
C	19.20	19.03	19.68	19.03	20.54	18.94	20.10	19.60	19.82	19.20	19.20
V	2.52	2.43	1.97	2.31	1.15	2.46	1.92	1.73	2.22	2.26	2.52

Now, the results obtained using Chezy's formula in expressions (7) and (8) can be illustrated in the table below.

Table 5. K.B. Grisha's values of F_r and M indicating the stability of the duct

Quarry №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
F_r	1.06	1.07	1.08	1.07	1.03	1.06	1.04	1.04	1.08	1.07	1.07
M	0.26	0.29	0.35	0.30	0.26	0.30	0.30	0.32	0.31	0.26	0.26
Quarry №	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
F_r	1.07	1.07	1.06	1.06	1.02	1.07	1.07	1.05	1.08	1.07	
M	0.26	0.26	0.27	0.26	0.29	0.25	0.28	0.28	0.30	0.29	

According to this statement, for a channel consisting of small-grained soils, when M>1, the channel is silted, M<1, the channel is washed.

In the parts of the channel where there are quarries, the process of washing is going on in the channel. S.T. Altunin, summarizing the classifications into existing classes, proposed the following expression for determining the stable width of the channel:

$$\boldsymbol{B = \frac{TQ^{0,5}}{i^{0,2}}}, \qquad (11)$$

Here

Q – channel forming flow, m^3⁄sec;

i is the slope of the bottom of the channel, for rivers with i<0.02;

T is a coefficient, T=0.7...1.1;

T=0.75 for mountain rivers; $L_e \geq 7$; $F_r > 0.5$

T=0.90 for foothill rivers; $L_e \geq 6$; $F_r > 0.5$

From the water consumption formula

$$\boldsymbol{Q = A * v_{avr}} \qquad (12)$$

Table 6. Change of water consumption in the parts where the quarry is located

Quarry №	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Q	59.0	67.3	56.8	41.3	46.3	47.5	50.7	43.6	41.0	68.8	66.0
Quarry №	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
Q	69.0	68.4	67.5	63.2	50.3	67.1	72.8	51.4	53.1	45.5	69.0

The maximum water consumption in Gudyalchay-Kupchal district was on 15.07.88 and was 232 m^3/s.

Z.D.Kopaliani, V.S.Skhadadze, according to their research in the mountain rivers of eastern Georgia, divide the course of the rivers into five types:

1. Parts under the influence of limiting factors (natural hardening, hardening, etc.).
2. Parts undergoing channel changes.
3. Sections divided into branches in mountainous water meadow.
4. Parts divided into arms in plain water meadow.
5. Meandering parts.

According to Z.D.Kopaliani and V.S.Skhadadze's research, the following expressions are proposed for determining the stable width of the river channel: (Ahmadov, F.Sh., Abdulazimov R.U., Ahmadov, F.Ch.,. 2022).

Width in the parts undergoing channel changes

$$\boldsymbol{B_y = \frac{5{,}25}{i^{0{,}33}}\left(\frac{Q}{\sqrt{g}}\right)^{0{,}4} = \frac{5{,}25}{0{,}017^{0{,}33}}\left(\frac{232}{\sqrt{9.81}}\right)^{0{,}4} = 112{,}6\ m;} \qquad (13)$$

In the river where 21 quarries have been excavated, the width of the channel varies from 39 to 81 m. At this time, the average width of this mare is:

$$\boldsymbol{B_{avr} = \frac{B_1 + B_2 \ldots\ldots B_{21}}{21} = 66{,}1\ m}$$

From the conducted analysis, it can be concluded that in order to ensure the stability of the channel, the width and depth of the channel should be provided for the passage of the channel-forming flow at the rate of non-washing of the bottom sediments according to the d_{av} value. In this case, in the cross-section of the channel $d<d_{av}$ - the washing of matches, for $d>d_{av}$, particles will settle down and the depth of unwashed $h=h_{max}$ will be formed along the constant width of the channel B. This depth is determined from the following expression: (Yahyayev, V. 2022).

$$\boldsymbol{h_{or} = 0{,}414\ (\frac{Q}{B*i^{0{,}17}})^{0{,}67} = 0{,}414\ (\frac{232}{112*0.017^{0{,}17}})^{0{,}67} = 1{,}07\ m}\ , \qquad (14)$$

Here

Q – channel forming maximum consumption, m^3/sec;

B – stable width of the channel, m;

The average speed at the time of maximum water consumption is determined according to Golubtsov's expression.

$$V_{avr} = 3,75 * h_{avr}^{0.5} * i^{0.17} = 1,94\ m/s \quad (15)$$

Since the displacement of bottom sediments of different sizes in the channel section takes place depending on the speed and consumption mode, the roughness also changes due to the displacement of soils in the channel sections under study. Therefore, when the average flow speed of the river is known, it is more appropriate to determine the coefficient of roughness on the basis of Chezy's formula, which is the most widely used for practical work. Based on this, the roughness coefficient is determined as follows: (Yahyayev, V. 2022).

$$n = \frac{h_{avr}^{2/3}\sqrt{i}}{V_{avr}} = 0,070 \quad (16)$$

where h is the average water depth in the channel section, m; i - hydraulic slope, v - average flow speed, m/sec. The roughness coefficient n obtained from expression (16) is almost the same as the roughness coefficient determined for mountain rivers.

The washing speed according to the average diameter of the ducts is calculated according to the following formula.

$$U \geq \sqrt{\frac{1.04 p_0 dg}{p}} \quad (17)$$

Here, p_0 is the density of duct structures, kg/m^3; p-flood-flood flow density, kg/m^3; d-is the average size of duct structures, m.

(17) washout rate:

$$U \geq \sqrt{\frac{1.04 * 2,65 * 0,055 * 9,81}{1,2}} = 1,11$$

The appropriate depth for washing then

$$h_y = \frac{1}{8,8} d * 10^{\frac{1,25v}{U}} = \frac{1}{8,8} 0,055 * 10^{\frac{1,25*1,94}{1,11}} = 1,22\ m \quad (18)$$

The washed part of the soil layer: (Ahmadov, F.Sh., Guliyev R.K., Abdulazimov R.U., 2021).

$$\Delta h = h_y - h_{avr} = 0,15\ m \quad (19)$$

Thus, when the flood passed, the wash layer of the channel was 0.15 m.

And transverse deformation of the duct

$$B_{def} = B_y - B_{avr} = 112,6 - 66,1 = 46,5\ m \quad (20)$$

was. (Yahyayev, V. 2022).

RESULTS

1. Coordinate and absolute height values of quarries in Gudyalchay have been determined.
2. The hydraulic parameters of the channel were calculated in the parts where the quarries are located in Gudyalchay.
3. Reports were made according to the expressions of the duct's stability, and the duct's stability was investigated in the parts of the quarry.

4. Changes in water consumption for quarries have been determined.
5. Due to the consumption of 232 m^3/s from the river in 15.07.1988, the width and depth deformations of the channel were determined in the quarry part.

REFERENCES

1. Yahyayev, V. (2023). “Determining channel deformation based on satellite images in Gusarchay”. “The development of the drinking water sector of Azerbaijan is connected with the name of the national leader H. Aliyev”. Scientific practical conference. Baku, 5 May 2023. P. 132-139.
2. Yahyayev, V., Ahmadov, F.Sh., Abdulazimov R.U., Ahmadov, F.Ch., (2023). “Study of the hydromorphometric parameters of the channel in the lower reaches of the rivers of the northeastern region of the Greater Caucasus (rivers between Samur and Valvalachay)”. “The development of the drinking water sector of Azerbaijan is connected with the name of the national leader H. Aliyev”. Scientific practical conference. Baku, 5 May 2023. P. 97-101.
3. Yahyayev, V. (2022). “Flood rısk assessment and solutions of the problem (ın the example of Kish rıver”. "Modern problems of geography: integration of science and education" International scientific practical conference. 29-30 November 2022, s.224-233.
4. Yahyayev, V. (2022). "Determining channel deformations in Valvalachay river based on satellite images and 3D modeling". "XXI century: Geospatial data and space information infrastructure" dedicated to the 50th anniversary of the establishment of the department of geodesy and cartography. Innovations, ways of effective use» International scientific practical conference, volume 1, December 6-7, 2022. p. 180-189
5. Yahyayev, V. (2022). “Assessment of channel deformations in the Kish river"., Water problems: a journal of science and technology. No. 2(20) P.28-37.
6. Abbasov, R., Yahyayev, V. (2023) “The impact of dams and sand-gravel extractions on the downstream channel deformations (in the example of the Goychay River)”. Springer, SWAM (p. 85-97).
7. Abbasov, R. (2018). “Community-based disaster risk management in Azerbaijan. Springer Briefs in Geography”. Springer, Cham
8. Abbasov, R. K., & Smakhtin, V. U. (2012). “Indexing the environmental vulnerability of mountain streams in Azerbaijan”. Mountain Research and Development, 32(1), 73-82.
9. Abbasov, R., Karimov, R., & Jafarova, N. (2022a). “Ecosystem and Socioeconomic Values of Clean Water. In Ecosystem Services in Azerbaijan” (p. 71-121). Springer, Cham.
10. Abbasov, R., Karimov, R., & Jafarova, N. (2022b). Mountain Ecosystem Values. In Ecosystem Services in Azerbaijan (p. 29-69). Springer, Cham.
11. 11. Ahmadov, F.Sh., Abdulazimov R.U., Ahmadov, F.Ch., (2022). "Evaluation of Kurekchay channel deformations"., Water problems: journal of science and technologies. No. 2(20) P.28-37
12. Ahmadov, F.Sh., Guliyev R.K., Abdulazimov R.U., (2021). "Determining the inundation depth of the channel of mountain rivers in floods and flood flows"., Water problems: journal of science and technologies. #1(17) P.82-88
13. Ahmadov, F.Sh., Abdulazimov R.U., Ahmadov, F.Ch.,. (2022). "Engineering solutions for flood and flood protection of water supply systems' subducts. (in the example of Gudyalchay and Gusarchay)". Water problems: Journal of Science and Technology, No. 1(19), p. 62-70.
14. Mammadov M.A. (2012). "Hydrography of Azerbaijan", 254 p.

15. Ermakova, Aleksandra S. (2010). “Human activities impact on mountain river channels (case study of Kamchatka peninsula rivers)”
16. Maharabam Anjali Devi, Lunghim Rongmei. (2017). “Impacts of Sand and Gravel Quarrying on the Stream Channel and Surrounding Environment”.
17. Artur Radecki-Pawlik, Anna Kidova, Milan Lehotsky, J. Russell Manson, Milos Rusnak. (2019). “Gravel and boulders mining from mountain stream beds”
18. Khodzinskaya, A.G., Abramova, L.V. & Kudryavtsev, G.M (2022). “Some Problems of the Excavation of Sand and Gravel Soils in Riverbeds and their Solution Paths”. Power Technol Engeener 55, 641–645.
19. E.S. Rentier , L.H. Cammeraat (2022).”The environmental impacts of river sand mining”.
20. Dany Chen (2011). “Modeling channel response to instream gravel mining. Sediment transport-Flow and morphological processes”., p. 125-140
21. Dahal, K. R., Sharma, S., & Sharma, C. M. (2012). “A Review of Riverbed Extraction and its Effects on Aquatic Environment with Special Reference to Tinau River”, Nepal. Hydro Nepal: Journal of Water, Energy and Environment, 11, 49–56.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Ascending Trajectory of India's Solar Water Heater Market

Jyoti MESHRAM
Team University, Uzbekistan
jyoti.meshram@teamuni.uz,
0009-0003-3756-0802

Anurag SHARMA
Management Development Institute of Singapore in Tashkent
asharma@mdis.uz,
0009-0001-4054-2678

ABSTRACT

India's solar water heater (SWH) market is rapidly expanding, projected to reach $180 million by 2023. This growth is propelled by heightened consumer awareness of SWH's cost-effectiveness and eco-friendliness, benefiting both residential and industrial sectors. Government-driven solar initiatives, technological advancements, and urbanization further fuel this momentum.

The SWH market in India is primarily unorganized, with local manufacturers dominating due to the allure of low-cost Chinese imports. These local suppliers cater to price-sensitive consumers by offering basic SWH models at nearly half the price of branded alternatives. Key players like Vikram, Emmvee, Tata BP, Anu Solar, and V-Guard, although commanding a smaller market share, are progressively establishing their presence in the industry.

Electric water heaters have historically held sway due to affordability, but SWH systems are gaining ground, thanks to their environmental merits. India's SWH industry consists of organized and unorganized segments, both actively enhancing their offerings to seize the market's considerable growth potential. The organized sector contends with high ownership costs, while the unorganized sector's lower-quality products translate to elevated maintenance expenses.

Over 80% of SWH installations occur in the residential sector, with growing acceptance in commercial and business establishments. Despite market fluctuations, the SWH sector displays resilience, bolstered by mounting hot water demand, supply chain enhancements, and rising incomes. The SWH market is poised to infiltrate more Indian households, notably propelled by new home construction, the advent of evacuated tube collectors (ETC), and improved supply chains. Factors such as electricity availability and house type influence SWH adoption, especially in regions with temperate climates. The residential sector's growth stems from surging hot water needs, rising incomes, and supply chain upgrades.

In sum, India's SWH market is on a robust growth trajectory, powered by factors like government incentives, heightened awareness, and an expanding middle class with increased disposable incomes. The sector anticipates sustained expansion, offering substantial prospects for both established entities and newcomers.

Keywords: SWH market, India, Solar water heater, Renewable energy, Residential sector, Government policies.

INTRODUCTION

1. The Growth Pathway

In recent years, there has been a substantial increase in the use of solar water heaters in India. As a result, the Indian SWH market was expected to reach a staggering $180 million by 2023 (BIS Research, 2021). This research report has attempted a study of the primary reasons of this significant growth and we tried to explore the many aspects of India's SWH market.

The development of India's SWH market from its infancy to its current rapid expansion can be attributed to a number of elements. These elements are summed up as below.

1.1. Raising Customer Awareness:

The increasing awareness and customer knowledge of the cost-effectiveness and environmental benefits of solar water heaters is the top driving force for the growth of SWH market (Wang & Ruan, 2019). As both the individuals and businesses are increasingly becoming conscious of their carbon footprint, SWH systems have emerged as an appealing alternative for the traditional water heating as they help these individuals and organizations reducing their carbon footprint and also the energy bills.

1.2. Initiatives of the Government:

Government efforts supporting solar products in India have played an important influence in the growth of the SWH market. These programs include financial incentives, subsidies, and legislative frameworks that promote the use of solar technologies (Ministry of New and Renewable Energy, 2021).

1.3. Technological Progress:

SWH technological advancements have been critical in increasing system efficiency and lowering costs (Sharma & Saini, 2019). Notably, the development of evacuated tube collectors (ETC) around 2000 had a significant market influence. Because of their improved performance and affordability, ETC-based SWH systems have grown in popularity.

1.4. Urbanization and Lifestyle Changes:

India's fast urbanization has resulted in a surge in demand for water heating solutions, particularly in metropolitan regions with strong increase in higher and middle-class homes. Smaller household sizes, higher discretionary expenditures, and changing lifestyles have fueled this desire even more (Shukla & Gahlot, 2020).

2. Market Trends

The Indian SWH market has numerous distinct dynamics, including a balance of organized and unorganized sectors.

2.1. Sectors: Organized vs. Unorganized:

In India, the SWH market is divided into organized and unorganized segments (Pandit & Bansal, 2018). The unorganized sector is dominated by local producers, who sell basic SWH models at competitive prices. Key players such as Emmvee, Tata BP, Anu Solar, and V-Guard, on the other hand, despite having a lesser market share, are making substantial progress.

2.2. Preference for Electric Water Heaters:

Electric water heaters have always been the preferred alternative due to their low cost (Gopal & Sharma, 2020). However, due to their environmental benefits and improved technology, SWH systems are gradually gaining popularity.

2.3. Dominance of residential sector: The residential sector accounts for more than 80% of SWH installations (National Institute of Solar Energy, 2020). While the residential sector continues to account for the majority of SWH demand, commercial and business facilities are increasingly implementing SWH systems.

3. Market Challenges and Opportunities:

While the SWH market in India displays immense growth potential, it is not without its challenges and opportunities.

3.1. Quality vs. Price:

One of the central challenges in the SWH market is the balance between quality and price. Local manufacturers in the unorganized sector offer lower-priced SWH systems, but these often come with maintenance issues (Kumar & Pal, 2017). Organized players, while offering higher-quality products, struggle with higher ownership costs.

3.2. Supply Chain Enhancement:

The SWH market's growth is contingent on supply chain improvements, particularly in terms of installation, commissioning, and maintenance services (Dutta & Banerjee, 2021). Enhancing the overall customer experience can further boost adoption rates.

3.3. Electricity Supply:

Electricity availability significantly impacts SWH demand. States with unreliable power supply, such as Karnataka, Uttar Pradesh, Bihar, and Punjab, face challenges in promoting SWH adoption (Energy Policy Institute, 2020).

3.4. Awareness Gap:

While awareness about SWH systems is growing, it remains relatively low in many regions. Bridging the awareness gap and educating consumers about SWH technology's advantages is crucial (Rai & Bansal, 2018).

4. Market Potential and Future Projections of SWH: The SWH market in India is still significantly untapped holding a great potential, there are a variety of reasons contributing to this.

4.1. Dominance of the Residential Sector:

Of all the installations of SWH, the residential market accounts for more than 80% (Rajvanshi, 2017). The residential sector's growth trajectory is stronger with the increase in disposable income and the real estate industry continues to grow.

4.2. SWH Market Penetration: SWH systems are used in almost 5.25 million households in 2022, and has a potential penetration of 1.78% of Indian households (Rajvanshi, 2017). The industries are also increasingly becoming adaptive to the SWH. With government mandates the demand in business sectors continues to increase. The hotel and healthcare industries are expected to reach 53% and 29% installations, respectively**.**

4.3. Policy Initiatives by the Government: Government policies and incentives shall make a positive impact on the SWH sector. Subsidies, rebates, and laws requiring SWH installation in specific building types are some of the government strategies to shift the power generation to renewable sources like solar energy (Ministry of New and Renewable Energy, 2020).

CONCLUSION

The expansion of solar water heater market in India has been swift in recent years, owing mostly to the increasing consumer awareness, supports from the state and central government, technological improvements in the sector, and changing consumer lifestyles. While the market is still facing challenges in terms of customer concerns about the quality (Kumar & Pal, 2017), the market offers a significant opportunity for both established players and newcomer firms. The SWH industry will keep the growth trajectory moving upwards as the India continues to adopt more renewable energy solutions (IRENA, 2018), contributing to a more sustainable and energy-efficient future and inching towards the SDG of clean energy (United Nations, 2015).

References:

1. BIS Research. (2021). Solar Water Heater Market: Global Opportunity Analysis and Industry Forecast, 2021-2026. BIS Research.
2. Dutta, S., & Banerjee, A. (2021). Supply Chain Management in the Solar Water Heater Industry: Challenges and Opportunities. Procedia CIRP, 98, 218-223.
3. Energy Policy Institute. (2020). Access to Clean Cooking Energy and Electricity: A State-Level Analysis of India. EPIC India.
4. EY. (2021). Solar Heat in Industrial Processes: Market Potential and Economic Impact in India. EY.
5. Gopal, C., & Sharma, A. (2020). Comparative Analysis of Electric and Solar Water Heaters: A Case Study in India. International Journal of Renewable Energy Development, 9(2), 193-204.
6. International Renewable Energy Agency (IRENA). (2018). Solar Heating and Cooling: Energy for a Secure Future. IRENA.
7. International Solar Energy Society (ISES). (2019). Solar Heat Worldwide 2019: Global Market Development and Trends in Concentrating Solar Systems. ISES.
8. Kumar, A., & Pal, S. (2017). Quality Assurance in Solar Water Heating Systems: A Review. Solar Energy, 152, 7-19.
9. Ministry of New and Renewable Energy (MNRE), Government of India. (2020). Guidelines for Solar Water Heater Installation. MNRE.
10. Ministry of New and Renewable Energy (MNRE), Government of India. (2021). Solar Water Heater. MNRE.
11. Ministry of Statistics and Programme Implementation, Government of India. (2022). Household Consumer Expenditure in India 2019-2020. MOSPI.
12. National Institute of Solar Energy (NISE). (2020). Annual Report 2019-2020. NISE.
13. Pandit, A., & Bansal, R. C. (2018). Market Share Analysis of Solar Water Heaters in India. International Journal of Renewable Energy Research, 8(2), 762-772.
14. Rai, V., & Bansal, N. K. (2018). Awareness and Perception of Solar Water Heating Systems in Urban India: A Case Study. Energy for Sustainable Development, 44, 101-110.
15. Sharma, R. K., & Saini, R. P. (2019). Review of Solar Water Heating Systems in India. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 101, 365-377.
16. Shukla, Y., & Gahlot, D. (2020). Urbanization and Its Implications on Energy Consumption in India: A Review. Sustainable Cities and Society, 63, 102455.
17. United Nations. (2015). Sustainable Development Goal 7: Affordable and Clean Energy. United Nations.
18. Wang, L., & Ruan, X. (2019). Factors Influencing Adoption of Solar Water Heaters: A Case Study in China. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 113, 109300.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Reception of Negative Content in Digital Games: GTA 5 Example

Dijital Oyunlardaki Olumsuz İçeriklerin Alımlanması: GTA 5 Örneği

Prof.Dr.Selami ÖZSOY
Bolu Abant İzzet Baysal University
selamio@gmail.com

ABSTRACT

One of the most played computer games today is the GTA series. GTA 5, released in 2013, has sold more than 90 million units. In the first part of this study, the GTA 5 game was experienced by the researchers and the violent and negative elements in the content were determined. It is designed to include the entire main story of the game and to be played by the student without any side missions and by downloading it from the extra package. The developments in the introductory part of the game can be summarized as follows: The game is broken, the bank card is started and a security guard is killed by the player, and the next part does not proceed. There are also production-related scenes in the play. In the first chapters and later stages of the game, it is seen that slang, insults and swear words are widely used with subtitles. During the continuation of the game, pornographic content can be accessed with the paid package. In the second part of the study, a semi-interview was recorded with 5 university students at Bolu Abant İzzet Baysal University who played GTA 5 games, and the focus group was recorded and the contents in the games were published on how they were received. It was emphasized that the participants, according to their own experiences, were affected by the negative content of children playing computer games. "Can you play GTA 5 with your brother?" They all give their "No" approval to their purchases. As a result, it is included in the content of GTA 5 that almost no society will be accepted. These contents can be grouped as violence, pornography, profanity, racism and immorality. This type of games can also be easily accessed by children under the age of 18. In exchange for the normalization of such games that involve negativity and are at stake. Non-adult access to games such as the GTA series should be limited.
Keywords: Computer games, GTA 5, violence.

ÖZET

Günümüzde en fazla oynanan bilgisayar oyunlardan biri GTA serisidir. 2013 yılında piyasaya sürülen GTA 5, 90 milyondan fazla satmıştır. Bu çalışmanın ilk bölümünde GTA 5 oyunu, araştırmacı tarafından deneyimlenerek, içeriğindeki şiddet ve olumsuzluk içeren unsurlar belirlenmiştir. Oyunun ana hikayesinin yarısının dahil edildiği çalışmada, kullanıcının herhangi bir yan görev yapmadan ve ekstra paket yüklemeden oynadığı kurgulanmıştır. Oyunun giriş bölümündeki gelişmeler şu şekilde özetlenebilir: Oyunun açılışı banka soygunu ile başlamakta ve bir güvenlik görevlisi, oyuncu tarafından öldürülmeden diğer bölüme geçilememektedir. Oyunda uyuşturucu üretimiyle ilgili sahneler de bulunmaktadır. Oyunun ilk bölümleri ve ilerleyen aşamalarında alt yazıyla argo, hakaret, küfür gibi sözlerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Oyun devam ederken ücret karşılığı eklenen paketlerle pornografik içeriklere ulaşılabilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde oynayan ve GTA 5 oyunu oynayan 5 üniversite öğrencisi ile yarı yapılandırılmış görüşme formuyla odak grup görüşmesi

yapılmış ve oyunlardaki içerikleri nasıl alımladıklarıyla ilgili görüşleri alınmıştır. Katılımcılar, kendi deneyimlerine göre bilgisayar oyunu oynayan çocukların, bunların olumsuz içeriklerinden etkilendiğini vurgulamıştır. Kardeşinize GTA 5 oyununu oynatır mısınız?" sorusuna katılımcıların hepsi "Hayır" cevabını vermiştir. Sonuç olarak hiçbir toplumda kabul edilmeyecek davranışların neredeyse tümü, GTA 5'in içeriğinde bulunmaktadır. Bu içerikler şiddet, pornografi, küfür, ırkçılık ve ahlaksızlık olarak gruplandırılabilir. Bu tip oyunlara, 18 yaş altındaki çocuklar tarafından da kolayca ulaşılabilmektedir. Olumsuzluk içeren söz ve davranışların bu tür oyunlar aracılığıyla normalleştirilebileceği açıktır. GTA serisi gibi oyunlara erişkin olmayan bireylerin erişiminin sınırlandırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgisayar oyunları, GTA 5, şiddet.

GİRİŞ

Fransız teorisyen Baudrillard, bir bilgisayarda oluşturulan sanal alem gibi günlük yaşamın gerçekliği içinde hiçbir göndergesi olmayan bir temsili ifade etmek için simulakr kavramını kullanmıştır. Baudrillard'a göre bu kavram, simülasyonlarda fiziksel alanın öncesinde var olan bir haritadır ve harita fiziksel alanı meydana getirir (Chandler ve Munday, 2018: 384). Bu kapsamda da bilgisayar oyunları, özellikle erken yaştaki bireyler için gerçekliği inşa eden haritalar olarak düşünülebilir

Dijital dünyanın içine doğan çocuklar, bilgisayar oyunları ile boş zamanlarını değerlendirmekte, eğlenmekte ve stres atmaktadır. Ancak bunun yanında, oyunlar içeriğindeki şiddet, ırkçılık, cinsellik, toplumsal cinsiyet gibi olumsuz öğeleri normalleştirerek çocukların bilinçaltına yanlış kodlamalar da yüklemektedir (Binark, 2009: 15).

Anlatıların oyuncuyu içine dahil edecek şekilde kurgulandığı dijital oyunlar, aktarmak istediği mesajı içinde barındırdığı kodlar aracılığı ile sistemli bir şekilde oyuncuya aktarır. Bir sinemada, tiyatroda ya da bir romanda izleyici veya okuyucu, hikâyeyi çoğu zaman üçüncü gözden gözlemler. Ancak dijital oyunların çoğunda oyuncu doğrudan seçtiği karakterin gözüyle hikâyenin içine dahil olur. Böylece hikâyenin kahramanı olan oyuncunun gözünde, gerçeklik ve sanallık farkı azalır. Özellikle çocuklar, kurgu ve gerçek arasındaki ayırımı yapamaz hale gelebilir. Erken yaştaki bireyler, içeriğinde olumsuz öğeler barındıran bu oyunları kısa ve uzun dönemde oynadıklarında oyun aracılığı ile kendilerine dayatılan olumsuz davranışları gündelik yaşamlarına taşıyabilmektedir. Örneğin, birey gerek gördüğünde şiddet unsularını sorun çözme yöntemi olarak görüp, olağan bir hareket gibi algılayabilmekte ve kendi hayatında uygulayabilmektedir (Yiğit Açıkgöz ve Yalman, 2018).

Günümüzde ailelerin önemli bir bölümü bilişim okur-yazarı olamamaları nedeniyle çocuklarını teknolojiden tecrit ederek korumaya çalışmaktadır. Ancak çocuklar arkadaş gruplarıyla internet kafelere yönelmekte, buradaki online oyunlar (Wolf Time, GTA Vice City, GTA San Anders) ile barlara, pavyonlara, sanal hayat kadınlarına, seri cinayetlere, sanal kumara, gelişim psikolojisine uygun olmayan cinsel içeriklere karşı savunmasız hâle gelmektedirler. Bireyler, gelişme dönemlerinde sanal dünyanın simülasyonlarına maruz kalmaktadırlar (Çalışkan ve Özbay, 2015).

Çocukların sanal dünyada oluşturulan kötülüklere en fazla maruz kaldığı oyunların başında GTA serisi gelmektedir. Günümüzde en fazla oynanan bilgisayar oyunlardan biri olan GTA 5, Rockstar Games tarafından 25 Ekim 2011 tarihinde, Grand Theft Auto 3'ün yayınından 10 yıl sonra duyurulmuştur. Oyun çıktığı günden itibaren en fazla satanlar listesinde yer almış ve 2018 yılına kadar 90 milyon adet satılmıştır. GTA gibi kült seriler özellikle genç bireyler tarafından yoğun bir

şekilde oynanmaktadır. Oyun kültüründe yeni nesil kendinden öncekileri örnek almakta ve büyüklerinin oynadığı bu tip oyunlara yönelmektedir. Özellikle GTA gibi oyunlar Z kuşağı gençlere göreceli olarak "özgür sanal dünyayı" sunduğu için daha da çekici gelmektedir. Erken yaştaki bireyler, içine doğdukları kültürde olumsuzlanan tüm davranışları bu tip oyunlarda tecrübe edebilmektedir.

Gerçekte var olmayan şehir isimlerinin kullanıldığı oyunda, 3 ana karakter ile yan karakterler bulunmaktadır. Bunlar uyuşturucu ve silah kaçakçısı, eski bir suçlu ve çete üyesidir. Oyunda kullanıcılara seçtiği karakterler ile zorunlu görevler verilmekte ve karşılığında oyun parası kazanılmaktadır. Oyun ortamı güçlü canlandırma yöntemleriyle sanki bir film ortamında geçiyormuş hissi uyandırmaktadır. Gerçek dünya ile oldukça kuvvetli bağlantısı bulunan oyunda kazanılan para sayesinde; yatırım yapmak, zengin bir yaşama kavuşmak, çete lideri olmak gibi yollar sunulmaktadır. Gerçek yaşamda kanunen ya da ahlaken yasaklanan birçok davranışın meşru kılındığı oyunda çocuk oyun kullanıcılarının bilinçaltına olumsuz etkiler bırakacak birçok öğenin kullanıldığı görülmektedir (Yiğit Açıkgöz ve Yalman, 2018).

Oyun "Grand Theft Auto", yani büyük otomobil soygunu ismini taşımaktadır. Oyun içerisinde "otomobil çalmak" ve paraya ihtiyaç duyulduğunda soygun yapmak normal bir durum olarak gösterilmektedir. GTA söyleminin incelendiği bir araştırmaya göre oyunda sadece şiddetle para elde etmeyi getirmemekte, aynı zamanda Kuzey Amerika'daki yoksulluk ve borçluluk suçu tetiklemektedir (Perez Latorre, 2015).

GTA türü oyunlar, sanal ortamdaki deneyimlerin gerçek hayata aktarımını mümkün kılmaktadır. Taylan ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırmada (2017) GTA Serisi oyunlarını oynayan çocuk ve gençlerin "Gerçek hayatta bilgisayardaki oyun karakterimin özelliklerini gösteririm" sorusuna verdikleri "Her zaman" yanıtı (%80), bu oyunu oynamayanların verdiği "Her zaman" yanıtının (%20) dört katı olarak gerçekleşmiştir. Oyun içerikleri de düşünüldüğünde bu oyunu oynayan bireyler; şiddet başta olmak üzere olumsuz davranışlara eğilim açısından büyük bir risk grubunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada GTA 5 oyununun içeriğindeki zararlı unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır. Dünya çapından popüler olan GTA 5 oyununun içeriğinin ortaya konulması ve bu içerikte bireyin gelişiminde ne gibi etkiler yapabileceği üzerinden bir tartışma yürütülmüştür.

YÖNTEM

GTA 5 oyunu, araştırmacılar tarafından deneyimlenerek, şiddet ve olumsuzluk içeren unsurlar belirlenmiştir. Bu unsurların belirlenmesine içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Bu araştırma oyunun sadece ana hikayesinin yarısı temel alınarak yapılmıştır. Oyunu oynayan kullanıcının, oyunun sadece ana hikayesine bağlı kalarak oynadığı düşünülerek hiçbir yan görev yapmadan ve ekstra paketler yüklemeden oynandığı kurgulanarak yapılmıştır. Oyun analizi yapılırken karakter / oyuncu, oyun dünyası ve oyun oynama aktiviteleri olarak üç kategoride incelenmiştir.

Oyunun nasıl alımlandığıyla ilgili nitel bir yöntemle veri elde edilmiştir. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nin Gazetecilik, Tarih, Turizm ve Fizik bölümlerinde okuyan ve GTA 5 oyununu oynayan 5 katılımcı ile 1 saat 35 dakika süren bir odak grup görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşme deşifre edilerek kodlanmış ve 6 tema altında sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılan odak grup görüşmesinde katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir: Kaç yıldır bilgisayar oyunu oynuyorsunuz? Bu oyunu ne kadar zamandır oynadınız ve oynuyorsunuz? GTA 5 oyunu hakkındaki düşünceleriniz? Bu oyunu çekici kılan sizce nedir? Oyunun içeriklerinden rahatsız

oldunuz mu? Çocuklar için bu oyundaki içeriklerin olumsuz bir etkisi olur mu sizce? Küçük kardeşinizin oynamasını ister miydiniz?

BULGULAR

Oyunun incelenmesi

Oyun 2004'te yaşanan bir banka soygunu göreviyle başlar. Oyunda geçen yer ve isimler hayalidir. North Yankton eyaletinin Ludendorff şehrinde geçen başarısız soygunu Michael Townley, Trevor Philips ve Brad Snider isimli karakterler düzenler. Bankadan paraları aldıktan sonra polislerle mücadele sırasında Brad, ajan Dave Norton tarafından öldürülür. Dave, Michael'ı da vurarak yaralar. Trevor takımı arkada bırakmadan polislerle çatışmaya devam etmek istese de Michael ona kaçmasını söyler. Trevor sivil bir kadını rehin alarak kaçmayı başarır. Sonraki sahnede Michael'ın cenazesi görünür. Ancak gömülen kişi aslında Brad'dir ve Michael yaşamaktadır ve cenazeyi uzaktan seyretmektedir. Michael Townley, San Andreas eyaletinin Los Santos şehrinde ailesiyle birlikte tanık koruma programına girerek "Michael De Santa" takma adını alarak yaşamaya başlar.

Oyun banka soygunu ile başlamakta ve kullanıcı bir güvenlik görevlisini öldürmeden diğer bölüme geçememektedir. Soygunun ardından polisten kaçarken oyuncunun yönettiği karakter bir polis aracının kaza yapmasına sebep olmaktadır. Ana karakterlerden biri polisten kaçabilmek için masum bir kişiyi rehin almaktadır. Zorunlu oynanması gereken bölümlerden birinde oyun karakteri araç çalmaktadır.

Oyun akışında Michael psikoloğu ile yaptığı görüşmede "ot içiyor" ifadesini kullanarak oğlundan şikayet eder. Bu sahnenin ardından baba Michael, "En azından ben onun yaşında bir şeyler için çabalıyordum" karşılığını verir. Psikolog, araba çalıp hırsızlık yaptığını belirtince Michael, "Elimdeki imkanlar bunlardı" karşılığını vermektedir. Michael bir başka bölümde mafyayla kavga ettiği için paraya ihtiyaç duyar ve para ihtiyacını mücevher çalarak sağlar.

GTA 5'te Franklin'in araç çaldığı sahneyi oyuncu mutlaka oynamak zorundadır. Oyunda "repo" kavramı "kiralanan arabalar geri gelmeyince illegal bir şekilde çalarak arabaları getirmek" olarak kullanılır. Franklin tarafından oğlunun kiraladığı arabası çalınan Michael, mekanı basar ve mekan sahibini döverek sorunu çözmeye çalışır. Parasını almak istedikleri başka bir sokak çetesi üyesine köpekle saldırı düzenlenir. Michael'in oğlu Jimmy, annesi hakkında aşağılayıcı sözler sarf eder ve bu konuşma oyuncuya espri gibi lanse ettirilmeye çalışılır. Franklin, Michael'in evine gittiğinde bir kargaşayla yaşanmaktadır. Michael, eşinin tenis öğretmeniyle beraber olduğunu öğrenmiştir. Karısıyla birlikte olan tenis hocasıyla konuşan Michael, tenis hocasının evi sandığı evi yıkar ve karısıyla hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eder. Hatta karısı Michael'i arayıp yeni tenis hocası istediğini belirtir.

Bilgisayar oyunu içeriklerinde Türkçe seçeneğinde bulunan alt yazı, argo ifadelerle doludur. Bir başka bölümde televizyon izlerken oğlunun ettiği küfürlerden rahatsız olan Michael oğlunu "Ne yapıyorsun lan sen" şeklinde uyarır. Jimmy de babasına "Git mal gibi televizyon seyret. Git porno izle" cevabı verir. Babası da sinirlenerek televizyonu kırar. Bu olay üzerine baba Michael, suçlu olduğunu düşünerek oğlundan özür diler. Burada sanki suçlu olan babaymış gibi çocuğun istediği gibi konuşmasında bir sorun olmayacağı izlenimi verilir.

Oyunda illegal olaylar, karakterler aracılığıyla sıradanlaştırılmaya çalışılmaktadır. Oyunun devamında oğluyla bisiklet sürmeye çıkan Michael, oğlundan, kızının porno film çekmeye gittiğini öğrenir. Kızının porno film çekeceğini öğrenen Michael, oğluna küfür ederek cevap verir. Kızını almak için gelen ve kavga eden Michael'in kızından aldığı cevap "Her yerde porno çekiyorlar" şeklinde olur. Michael kızından evlerinde pornografik film çekildiğini ve eşinin bunu sağladığını

öğrenir. Kızı, "Annem geçen yaz bizim evi onlara kiraladı" diyerek babasından bunu normal karşılamasını ister. Bu diyaloglar ile oyunun kullanıcıları üzerinde pornografi sıradanlaştırılmaktadır.

Oyunda kullanılan mekanlar da başlı başına olumsuzluklar taşımaktadır. Bir başka sahnede oyunun karakterlerinden Franklin striptiz kulübüne gider. Bu sahnenin ardından istenilirse oyuncu para karşılığında bir kadını soyundurarak dans yaptırabilmektedir. Oyunu oynayan herhangi bir yaştaki bireyin bunu yapması için bir engel bulunmamaktadır.

Oyunda kadın ve erkek arasında çarpık ilişkilere de sıkça rastlanmaktadır. Bu ilişkilerle birlikte yaşanan olumsuzluklar sonunda şiddet sahneleriyle sonuçlanmaktadır. Bir sahnede Trevor tanıdığı birisinin kız arkadaşıyla birlikte olmaktadır. Trevor'ın kız arkadaşıyla birlikte olmasına sinirlenen karakter "Yine benim kız arkadaşımla mı berabersin?" karşılığını verir. Trevor kendine hesap sorulması ardından adamı ayağıyla ezer ve küfrederek öldürür.

Oyunda çatışma sahnelerinin sayısı fazladır. Bu sahnelerin birinin sonunda Trevor arkadaşlarına uyuşturucu üretme emri verir. Ölmüş olduğunu düşündüğü eski arkadaşı Michael'i aratan Trevor adamına Michael bulunmazsa "Yoksa seni ve kuzenini öldürürüm" tehdidinde bulunur. Trevor akışuın devamında başkasının evinde zorla kalmaya kalkar. Jimmy, babasına karşı küfürlü ifadeler kullanır. Dans yarışmasına katılan Michael'in kızı, bu yarışmada erotik hareketler yapar. Sonrasında Trevor ve Michael yarışma sunucusuna soyunma cezası verir. Michael'in karısı ile yoga hocasının yoga yapma sahnesi, erotik ve pornografik görüntüler içermektedir.

Youtube üzerinden GTA 5 oynayan çocukların videoları izlendiğinde çocukların oyun içindeki kadınlara cinsel tacizde bulunduğu görülmektedir. Yine aynı videolarda oyun içerisindeki kadın karakterler, oyun senaryosu gereği yürüyüp uzaklaştıkları için oyuncular kadın karakterlere vurmakta ve ahlaksız sözler sarf etmektedirler. Bu şekilde davranan erkeklerin gerçek hayatta kadınlara olan yaklaşım tarzlarını etkileyebileceği öngörülebilir. Kadına şiddetin yoğun olarak sunulması, oyunun Avustralya'da yasaklanmasına sebep olmuştur (Bölüm Sonu Canavarı, 2014).

Oyun içerisindeki şiddet unsurlarını seçmek oyuncuya sanki oyuncunun tercihine bırakılmış gibi gösterilse de zorunlu yapılan görevlerin hepsinin şiddet ve suç unsuru içermesi, oyuncuyu sahte bir özgürlük alanına sokmaktadır.

Oyun içinde ırk ve sınıf ayrımcılığı vurgusu göze çarpmaktadır. Oyunda zengin olan kişilerin beyaz tenli olması, gelir durumu düşük olanların ise siyahi olması, hatta lüks araçların hepsinin içinde beyaz tenli karakterlerin olması ırkla bağlantılı sınıf ayrımı vurgusunu hissettirmektedir. Sadece siyahilerin suç işlediği ve onların bulunduğu bölgelerde suç oranının yüksek olduğu algısı oyun tarafından yansıtılmaktadır. Ayrıca oyun içinde siyahilerin çoğunlukla düşük gelir grubuna dahil olduğu, karakterlerin giysileri aracılığıyla vurgulanmıştır.

Oyun içi yapılan anketlerin sonucuna göre oyundaki en çok şiddete meyilli karakter olan Trevor'un da en popüler karakter olması bu tip oyunlarda çocukların şiddeti nasıl tecrübe ettiklerini göstermektedir. Oyunculara verildiği söylenen özgür dünyada ortaya negatif etkiler çıktığı görülmektedir.

Oyunun dikkat çekici özelliklerinden biri de cinsiyet ayrımcılığın hissedilmesi ve oyunun erkek egemen bir oyun olmasıdır. Oyun içerisinden kadın karakter kontrol edilememekte ve kadınlar başarısız iradesiz, sadece cinsel amaç ile kullanılıp kenara atılacak birer obje olarak gösterilmektedir. Bu yaklaşım, gelişim çağındaki bir çocuğun kadınları zihninde bu şekilde algılamasına sebep olabilir. Kadının bir meta olarak görüldüğü oyundaki kadın karakterlerin

giyimlerinin neredeyse tamamı dekoltelidir. Oyundaki kadın karakterler, oyunun ana karakterine beklenmedik bir zamanda oyuncuya açıkça bir gecelik ilişki teklif etmektedir.

Oyundaki diğer dikkat çekici bir unsur da kullanılan dilin kaba ve argo sözlerle dolu olmasıdır. Oyunda küfür eden erkeklerin daha sert ve güçlü olduğu imajı verilmekte ve güç kullanımından zevk alınması sağlanmaktadır. Örneğin Trevor adlı karakter, arkadaşının kız arkadaşıyla birlikte olduğu için tartıştığı arkadaşının kafasını botuyla ezerek parçalamıştır.

Oyunun yan görevleri suç işlemeye odaklıdır. Kaçakçılık, hırsızlık ya da kriz geçirme gibi yan görevler bulunmaktadır. Kriz geçirme adlı yan görevlerde ise Trevor sokaktaki birini sebepsiz yere rahatsız eder ya da sözlü taciz ettikten sonra isyan eder. Bu süreçte çevreden belli bir sayıdaki insanı kısa bir sürede öldürmesi istenir.

Oyundaki karakterler, haklı haksız herkese her durumda istedikleri gibi şiddet uygulayabilmektedir. Bu şiddetin karşılığı olarak bir yaptırım görmemektedirler. Oyunun da bireyi buna itmesinden dolayı saldırganlık oyuncunun zihninde normalleşmektedir.

Çeşitli internet sitelerinde oyun içindeki üç ana karakter olan Michael, Trevor ve Franklin için yapılan anketlerde Trevor en çok tercih edilen karakter olmuştur. İnternet üzerinde yapılan anketlere bakıldığında; gtaforums.com'da yapılan ankette en çok tercih edilen karakter 101 oy ile Trevor'dur. Thetoptens.com'daki sıralamaya göre kullanıcılar en çok Trevor'u seçmiştir. Kotaku sitesinde yapılan ankette toplam 40.264 kişi oy kullanmıştır. 15.261 kişi Michael, 13.753 kişi Trevor, 11.250 kişi ise Franklin tercihinde bulunmuştur (Kotaku, 2013). Ranker.com sitesinde yapılan ankette ''Hangi GTA 5 karakterini daha çok seviyorsunuz?'' sorusuna 248 kişi Trevor, 238 kişi de Michael demiştir (Ranker.com).

İnternet üzerinde yapılan anket sonuçlarına göre Trevor'un oyuncular tarafından daha çok sevildiği görülmektedir. Trevor, daha saldırgan bir tutuma sahiptir. Trevor, diğer karakterlere nazaran kadınlara daha az değer vermektedir. Bu karakterin hikâye kurgusuna bakıldığında istediği gerçekleşmediği her durumda şiddet uygulayan ve bu şiddeti uyguladıktan sonra kendisine ne kadar iyi geldiğini belirten ifadeler kullandığı görülmektedir. Oyun içinde yan görevlerle beraber karakterin öfke patlamalarını oyuncu istediği kadar deneyimleyebilmektedir. Bu öfke patlamaları olan yan görevler, akış içinde birdenbire oyun içindeki karakterlere sebepsiz yere sataşarak başlamaktadır.

Odak grup görüşmesi

5 katılımcıyla yapılan odak grup görüşmesinden elde edilen bulgular, "Oyun oynama motivasyonu", "oyundaki olumsuzluklar", "Oyundan çocukların etkilenme süreci", "şiddet unsurları", "ırkçılık", "cinsiyet ayrımcılığı", "oyunlardan para kazanma" başlıkları altında temalandırılmıştır.

Tablo 2- Odak grup görüşmesi katılımcılarının demografik bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Okuduğu bölüm	Oyun oynama süresi	GTA oynama süresi
K1	Erkek	22	Gazetecilik	10	10
K2	Erkek	23	Gazetecilik	5	4
K3	Erkek	22	Tarih	12	12
K4	Erkek	23	Turizm	6	6
K5	Erkek	21	Fizik	9	8

Oyunun oynanma motivasyonu

Katılımcılar, oyun oynama motivasyonlarını genel olarak oyundaki özgür ortam, gerçekliğe yakınlık ve bilinmezin keşfi olarak belirtmişlerdir.

Katılımcı 1, oyunun hikayesinin çok iyi olması ve oyun içinde istediğiniz çoğu şeyi yapabilmesinin oyunun kendisi için en cazip yönü olduğunu vurgulamıştır.

K1: "Oyun içerisinde görevler dışında istediğin her şeyi yapmakta özgürsün. Araba çalabilirsin, taksicilik yapabilirsin silah satın alabilirsin, yemek yiyebilirsin aslında ruh haline göre istediklerini yapabilirsin. Gerçekliğe yakın olması bakımından bu tarzda başka bir oyun yok."

K2: "Oyunda 51 bölge gibi böyle uzaylı mitler, daha doğrusu kocaayak gibi UFO bulma hayalleri olabilir. Bazı yerlerde eski karakterlerin cesedini bulabilirsiniz. Açık bir dünya olduğu ve büyük bir haritaya sahip olduğu için mıntıka temizliğini yapar gibi o sırları bulmanız lazım. Oyun insanlara bir gizem veriyor. Orada bulduğun zaman mutlu oluyorsun. Kimsenin gitmediği yerlere gidiyorsun"

K5: "Call of Duty olsun LOL olsun, GTA olsun bazen arkadaşlarımız ziyarete gidelim Counter oynayınca bunları genelde birbirimizle paylaşıyoruz. Mesela bazılarının hikayeleri çok güzel oluyor bir bakıyorsun aslında böyle değilmiş gerçekte böyle olmuş diyoruz"

K3: "Hayatımda ilk defa Amerika'yı GTA'da gördüm. Vice City'de Miami'de geçen bir oyunda çoğu Türk oraya gidince etkisinde kalır. O gece kulübünün olduğu sokağa gider. Oyunda şehirlerin aynı kopyaları canlandırılmıştır. Sokaklar, sahilleri filan hep aynıdır"

K1: "Ben lisede bilişim okudum. Bilişimde kendim oyun yapmıştım 3D yapmıştım ama yayınlamadım. Ama bir oyunu oynarken hikayeye önem verirdim. Oyun sadece zevk almak için değildi, kendimi geliştirdiğimi hissederdim."

Oyundaki olumsuzluklar

Katılımcılar, odak grup görüşmesinde oyundaki karakterlerin cinayet, rüşvet, uyuşturucu, şiddet, tecavüz, küfür gibi olumsuz davranışlar sergilediklerini ifade etmişlerdir.

K1 oyunda bazı aşamalarda polislerin rüşvet aldığını, kullanıcıların itfaiye arabasıyla polisi kovaladığını vurgulamıştır. Katılımcılar, oyundaki olumsuzluklarla ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır:

K1: "Aslında o şehirde çok fazla suç var. Onun sigara içmesi, uyuşturucu kullanması bile sıradan. Orada hükümet de yok. Bazı noktalarda polisler bile rüşvet alıyor. GTA 4'te mesela bir askeri oynuyoruz. Asker çok disiplinli bir adam. GTA 5'te Los Santos'ta 3 karakteri oynuyoruz. Biri psikopat bir suçlu, biri ordudan atılmış pilot, biri siyahi bir gangster. Biri de ana beyini oluşturan bir beyaz. Ana beyni genelde beyazlar oluşturuyor.

K1: "Oyunda biz bir karakteri aldığımızda sorunlar baş göstermeye onu düzeltmeye çalışır, düzeltir belli bir seviyeye gelir ondan sonra bir anda düşüşe geçersin yani bir olay patlak verir. Mesela polisler rüşvet alıyor, arkadaşlarınız seni satıyor ihanet ediyor onları öldürmek zorunda kalıyorsun. Bir bakıyorsun etrafında kimse kalmıyor. Aslında bir gelişim süreci var her GTA oyununda da bu var. Birkaç tanesinde hariç genelde arkadaşlarımızı öldürüyoruz"

K2, oyundaki ABD şehrinin yaşantısının çekici geldiğini vurgulayarak şunları anlatmıştır: "Oyuna girdiğimde içinde bir tane club gibi bir yer vardı hep herkes dans ediyordu. Oraya ayak uyduramıyorsun. Bir bakıyorsun silahı alıyorsun tarıyorsun. Hep şiddet olgusu var, o şiddetten besleniyorsun. Evet iyi mi geliyor, iyi gelmiyor. Ondan sonra bir sıkılıyorsun ya herkesi öldürüyorsun, hep ölüm var. Ben mesela motoru alıyordum, motordan bariyerlerden geçiyordum bir hız yapıyordum. Hız duygusunu yaşarken ve arabayı sürerken bir yere çarpmak istemiyorsun ama çarpıyorsun"

K3, GTA 5 oyununu oynama amacının bir tür similasyon yapmak olduğunu vurgulayarak, oyunu da bir similatör olarak tanımlamıştır: **"**Oyun Amerikan suç dünyasının yaşantısının belli dilimlerini her oyunda farklı şekilde lanse ediyor. Kronolojik olarak da o şekilde ilerliyor. Benim oynama amacım bir şekilde simülasyon. Geçmişte simülasyon imkansızdı ve insanların farklı ve alternatif ütopik bir dünya sunuyor. gerçek olsaydı diye düşünmemiştir sanırım. Gençler şimdi bunu parasız bir şekilde yaşayabiliyor. Bu simülasyon sana iyi geliyor. Ütopik bir dünya hayali var ve bu oyun onu besliyor. Filmlerde gördüğümüzün dışında bu simülasyonu deneyimleme imkanı buluyoruz. Sadece GTA'da değil PES gibi joystick kullanılarak oynanan oyunlarda da bu simülasyon deneyimlenebiliyor. Ben bu yanını seviyorum"

K4: "Oyunda insanları öldürüyorum kenevir yakıyorum, polis öldürüyorum, cinsel ilişki de dahil buna. Oyunda cinsel ilişki de var ama genelde net olarak bunu göstermiyorlar, mesela araba içerisinde oluyor. Bunların çoğu zorbalıkla yapılıyor. Aynı zamanda evlere çökme de var. Gerçek hayattan da para kazanabiliyorsun, buna rolplay diyoruz. Simülasyon modu yan görevlerde yapılıyor. GTA offline, bunu online haline getirilebiliyor. Bir yamayla Türk polisi de olabiliyorsun"

Oyundan çocukların etkilenme süreci

Katılımcılar, kendi deneyimlerine göre bilgisayar oyunu oynayan çocukların, bunların olumsuz içeriklerinden etkilendiğini vurgulamıştır.

K1, oyundaki görevlerin oynayanları etkileme sürecini şöyle anlatmıştır: "Oyunda bir sürü görevler var. Adam vurmak gibi aşamalardan sonra belli bir yere geldiğinde bir baron olabiliyorsun. Evet bir karakterle özdeşleşme demektir yani şey olmak istiyorum mafya olmak istiyorum benim için tanımlı geçerli sadece o hayatı görüyorum yani benim için tabii bazı küçük kardeşlerimiz bundan etkilenebiliyor. Görüp yaşayıp yapan var. Minecraft olsun GTA olsun

bunları yapanlar var ama ben hiçbir zaman öyle olmadım. Yani o yaşantıyı izlemek ve gözlemlemek istedim.

"Kardeşinize GTA oyununu oynatır mısınız?" sorusuna katılımcıların hepsi "Hayır" cevabını vermiştir. K5: "Küçük çocuklar bu tip oyunlardan kesinlikle etkilenir. Ben olsam oynatmam" K1: "Benim şahsi fikrim, yani 13 yaşına kadar oynatmayı tavsiye etmiyorum. 6-7 yaşlarında bunlar akıllarına giriyor."

K1: "Mesela benim 6 yaşında bir teyzemin çocuğu vardı, bir oyun oynuyordu. Çocuk, 'ben terörist olacağım polis öldüreceğim' diyordu. Bence oynayanları olumsuz etkiliyor. Bu çocuk daha yeni yeni dünyayı keşfediyor ve bu gerçeklikle karşılaşıyor" K4: "O küçük yaştaki çocuklar, dünyayı orada algılıyor. 10-13 yaşından küçüklerin bu oyunu oynamasını tavsiye etmiyorum."

K3: "GTA'da Amerikan tarzı bir hayat var. Bunun bize empoze edildiğini söyleyebiliriz. Ergenler suç özentisi olarak gördüklerinden daha fazla etkileniyorlar. Evden çıkmayan oyuncular, yaşı 40 bile olsa onlar da etkileniyor. Çünkü asosyal bir hayat yaşıyorlar. Sadece oraya gömüldükleri için. Şiddet eğilimleri onlarda daha fazla ilerliyor."

K4: "Benim kardeşim şu an 10 yaşında, 2 senedir PUBG oynuyor. O silahlanma modellerini biliyor. İşte şuraya geleceğim, kale burası böyle yapacağım diyor. Eskisi gibi saklambaç gibi sokak oyunları bitmiş top oynama yok. Hep evde bilgisayar başında"

K1: "Marvel'ın yaptığı oyunda kendini spiderman sanan çocuk kendini camdan aşağı atıyor. evet etkileniyor. 6-8 yaşlarını da dünyadan bihaber bir çocuğu oyunun başına oturur← sen hırsız olmak istiyorum terörist olmak istiyorum der."

K5: Sadece GTA değil her oyun tehlikelidir bence. Ben hala oynarım mesela yeri gelir sinir katsayıları artabiliyor. Online oyunlarda olsun diğerlerinde olsun aşırı küfür var. LOL'de mesela. GTA'da da var ama Türkçe olmadığı için bu anlaşılmıyor. San Andreas'ta her cümlede f… kullanılıyor.

K2: Mesela Minecraft çok masumane gözüküyor ama etkileniyor çocuklar. Bir arkadaşım ben Minecraft'ta domuz eti kesiyorum ve bu haram mı diye soruyor. Mesela 20 yaşındayım ben hâlâ oyunlarda sinir katsayıları artıyor rekabet söz konusu. Türkiye'deki oyuncuların çoğu küfür ediyor.

K4: "Bende bir gangsterlik özentisi oluşmadı. Ama mesela etrafımda çocuklar birbirlerine CJ, Carl Johnson diyor. Ana karakter Tommy Vercetti gibi psikopat bir adamı seviyor, Miami gömleğini giyiyor."

Şiddet unsurları

Katılımcılar, oyunun genelinde öfkeli karakterlerin yoğun olduğunu vurgulayarak şiddet unsurlarının fazlalığından bahsetmiştir.

K3: "GTA'nın popüler olmasının nedeni aslında Kurtlar Vadisi gibi filmlere dayanıyor bence. Toplum biraz sinirlidir ya, biraz da bunun sebebi budur"

K4: "Bunu birinin yaşantısını yönetmek gibi görüyorum. Amerika hayatı ilginç geliyor. Bir görevde polisle çatışıyorsun, hileyi yazıyorsun, bakıyorsun polis gidiyor. Yani sınırsız her şey. Kendini aklama var. Bazen polis oluyorsun, bazen itfaiyeci oluyorsun. Bazen karakola giriyorsun ve kızgınlık var. İnsanlar hep sinirli. Omuz attığında direkt vurmaya başlıyor mesela sana"

K2: “Oyunlarla stres atmak değil, oyunda zevk alan olabilir ama aynı zamanda çok da sinirlenen oluyor. Mesela oyunda ölüyor sinirleniyor, bir şey oluyor cihazını kıranlar var klavyesi parçalayanlar”

K1: “Oyunda bazı görevlerin var bazı görevler çok zor. Yani gerçekten kültleşmiş görevler var. Yapamayan var, geçenler var. Mesela helikopter görevi vardır dünyadaki herkes bilir. Sinir edici bir şeydir ve insanları sinirlendirir”

Irkçılık

Katılımcılar, oyunda ırkçılıkla ilgili çok fazla vurgu olduğunu ifade etmiştir. K3: Oyunda ırkçılıkla ilgili çok vurgu var. Mesela nigga kelimesi çok kullanılıyor. Mesela GTA’da sadece bir tane de siyahi polis vardı onu biz öldürüyorduk ama mesela kalan polislerin hepsi beyaz. Oyunun yıllar içindeki gelişiminde oyuncuları da görebiliyoruz aslında. K5: “Çete olaylarında Meksikalılar var. Asyalılar çetesi, Japon mafyası vardır. Çin mahallesindekiler tamamen terör suçlarıyla ilgilidir. K4: “Aslında kurgu da olsa ABD’nin bir tarafını bize gösteriyor. Ama hemen eline bir silah alıp gangsterlik vesaire ya da suç işlemeyi çocuklar yapıyor.”

K2: “Küçükken aklımda Amerika’ya gitme düşüncesi yoktu ama oyunu oynayınca gitme isteği uyandı. Amerika’yla ilgili fikir edindim. Niga kelimesini 13 yaşında öğrendim ve kötü olduğunu öğrendim Orada Amerikan tarzını sokaklarını vesaire ilk defa orada gördüm”

Cinsiyet ayrımcılığı

Katılımcılar, oyununu maskülen bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir. K5: “Seneye yeni bir versiyonu çıkacak, kadın karakterlerle oynayabileceğiz. Şu anda kadın karakterle yamalar aracılığıyla oynanabiliyor. Oynayanlar da çoğunlukla erkektir.” K2: “Oyunun süresi 15 bin saat. Kadın oyuncuların bunu bitirdiğini sanmıyorum”

Oyunlarda para kazanma

Katılımcılar, GTA5 gibi oyunların büyük finansal büyüklüğe sahip olduğunu vurgulamıştır: K1: “Bazı oyunlarda gerçek paralar kazanabiliyorsunuz. Mesela Counter Strike’ı hepimiz az çok biliyoruz mesela bu Counter Strike’da insanlar artık ticaret yapmaya başlıyor. Oyunda bir anahtar, Türkiye’de 30 lira. kasadan % 0.1 şansla sana skin vermek istiyorlar güzel bir ticaret. Bıçağın değeri de, yani bıçaktan bıçağa değişir minimal olarak söylüyorum 20.000 TL'den başlıyor 100.000 dolara 300.000 dolara kadar çıkabiliyor. Yani piyasa çok geniş.”

K5: Hesabını belli bir seviyeye getirip satanlar da var. Bizim için eğlence gibi gözükse de buzdağının görünmeyen kısmı çok büyük”

K1: “Genel anlamda zararlı bir süreçten bahsediyoruz. Ama işin sistemsel boyutuna bakarsanız büyük bir sermaye birikimi var. Bütün dünyadaki insanlar oynuyor yani, bu sadece Türkiye'de değil. Ama işte çocukları bir şekilde korumak lazım. Normalde GTA’da 13 yaş sınırı var ama isteyen oynayabiliyor.”

K2: “Bu oyunların diğer kazançları da var. Şapkası, tişörtü var. Koleksiyonerliği var. Ayrıca pahalı satıyorlar.”

K1, oyunların korsan şekilde oynanabildiğini, bunun da çeşitli zararları olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Crackli oyunları almak aslında suç ama insanlar alıyor. İçinde virüs olabilir, heklenme ihtimali olabilir, sizin bilgilerinizi alabilir, bankadaki hesabınızı boşaltabilir. Bitcoin yapabilir, kazı yapabilir. Yasal olmayan oyunlar riskli olabilir”

SONUÇ

Sonuç olarak hiçbir toplumda kabul edilmeyecek davranışların neredeyse tümü, GTA 5'in içeriğinde bulunmaktadır. Bu içerikler şiddet, cinsellik, ırkçılık ve kötü söz kullanımı olarak gruplandırılmıştır. Oyunun oynanması esnasında dikkati çeken unsurlardan biri, oyun içindeki karakterlerin sebepsiz olarak aniden şiddete başvurabilmesi olmuştur. Bu tip oyunlara, 18 yaş altındaki çocuklar tarafından da kolayca ulaşılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında olumsuzluk içeren söz ve davranışların bu tür oyunlar aracılığıyla meşrulaştırılabileceği açıktır. Bu tür oyunlara çocukların erişiminin engellenmesi gerekmektedir.

Oyunu oynayabilmek için 18 yaş sınırı olmasına rağmen, bu eşiğin altında olan bireylerin erişimde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Steam üzerinden tek tıkla satın alma imkanı olan oyunu herhangi bir yaştaki birey kolaylıkla edinebilir. Oyunun çocuklar için olumsuzluk taşıyan diğer bir bölümü ise modlardır. Oyun içerisindeki modlara herhangi bir arama motorunda yapılacak bir aramayla erişim imkanı bulunmaktadır. Mod geliştirmeyi bilen bireyler, genel ahlak kurallarına aykırı içerikler üretebilmektedir.

Bilişim çağı adı verilen ve kapitalizmin belki doğduğu dönemden daha vahşi bir şekilde uygulandığı günümüzde, teknolojiyi üreten kapital sahibi şirketler içeriğini de küresel olarak dünyaya pazarlamaktadır. Büyük meblağın döndüğü bilgisayar oyunu pazarına yön veren şirketlerin, engelleme yapılsa bile oyunun hedeflediği kitleye ulaşması için her yolu deneyeceği açıktır. GTA 5 örneğinde olduğu gibi doğrudan olumsuzluklar taşıyan bu bilgisayar oyunu içerikleri ile mücadelede devlet, internet yoluyla yayılan diğer içeriklerde olduğu gibi etkin bir rol üstlenmelidir. Ailelere de çocuklarının karşı karşıya kaldığı bu olumsuzlukların farkına vardırılması yönünde bilgilendirme yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda eğitim kurumlarında medya okuryazarlığı ile ilgili derslerin aktif hale getirilmesi önerilebilir. Bilgisayar oyunlarının zararlı içeriğiyle ilgili televizyonda kamu spotları yayınlanabilir. Bu mücadeleyle ilgili olarak yılda bir gün belirlenerek, bu günde yurt genelinde yapılacak faaliyetlerle farkındalık oluşturulabilir.

Bilgisayar oyunları günümüzde Z kuşağının en önemli eğlence ortamıdır. Bu oyunların gelecekte oynanma oranının artacağı ve yeni teknolojilerle oynanma şeklinin değişeceği öngörülebilir. Bu kapsamda kod yazımı eğitiminin üzerinde durulması ve zararlı unsur içermeyen yerli oyunların yazılımının teşvik edilmesi uzun vadede düşünülecek tedbirlerden biri olabilir.

Sarıkaya (2020) tarafından 18-25 yaş arası medya okuryazarlığı eğitimi almamış 10 öğrenciyle yapılan çalışmaya göre, katılımcıların büyük bir bölümü GTA oyunundaki cinsiyetçi ve ırkçı öğeler hakkında bir farkındalığa sahip olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu oyundaki cinsiyetçi ve ırkçı öğelerden ziyade oyuna gerçekçilik bakış açısıyla ele almıştır. Bu çalışmadan gençlerin oyun oynarken içeriklere karşı savunmasız olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Binark, M. (2007). Dijital Oyunlar: Sektör-İçerik ve Oyuncular. Folklor ve Edebiyat, 11-24.

Chandler, D. ve R. Munday (2018). Medya ve İletişim Sözlüğü, Çev. Babacan Taşdemir, İstanbul: İletişim.

Çalışkan, Ö. ve F. Özbay (2015). 12-14 Yaş Aralığındaki İlköğretim Öğrencilerinde Teknoloji Kullanımı Eksenli Yabancılaşma ve Anne Baba Tutumları: Düzce İli Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 442-443.

Horzum, M. B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159): 56-68.

Koçak, H., ve Köse, Z. (2014). Ergenlerin Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıkları ve Sosyalleşme Süreçleri Üzerine Bir Araştırma . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 31.

Pérez Latorre, O. (2015). The social discourse of video games analysis model and case study: GTA IV. *Games and Culture, 10*(5), 415-437.

Sağır, A. ve Aktaş, Z. (2019). Simulakr öznenin inşası: Belirsizliklerinden belirliliklere post-truth bir kayma. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 4(8): 1-19.

Sarıkaya, T. (2020). Irkçılık ve Cinsiyetçilik Ekseninde Oyunların Gençler Tarafından Alımlanması: Gta V Örneği. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 4(3), 27-52.

Taylan, H. H., H.Z. Kara ve A. Durğun (2017). "Ortaokul ve lise öğrencilerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri üzerine bir araştırma." *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(1): 78-87.

Yiğit Açıkgöz, F., Yalman, A. (2018). Dijital Oyunların Çocukların Kişilik ve Davranışları Üzerinde Etkisi: GTA 5 Oyunu Örneği. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (30): 163-180.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://gtatr.com/gta-5/karakterler/ (E.T. 01.05.2018)

https://gtaforums.com/topic/600744-who-is-your-favorite-main-character-in-gta-v/ (E.T. 01.05.2018)

https://www.thetoptens.com/grand-theft-auto-v-characters/ (E.T. 01.05.2018)

https://gtatr.com/gta-5/hikaye/ (E.T. 01.05.2018)

https://kotaku.com/declare-your-gta-v-allegiance-michael-franklin-or-tre-1389358050 adresinden alındı (E.T. 01.05.2018)

https://www.bolumsonucanavari.com/Haberler-Grand_Theft_Auto_V_Avustralyada_Yasaklandi-75238.htm (E.T. 01.05.2018).

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Role of Non-Governmental Organizations in the Development of Foreign Economic Relations: Foreign Economic Relations Board

Dış Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

Selma İPEK
İnönü University
ipekseli44@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6763-3000

ABSTRACT

Civil society plays an important role in the implementation of democracy and good governance. Various definitions have been made by various authors to give a broad view of what exactly civil society. However the phenomenon of civil society is generally understood as the institutional structure opposite to the state. In fact, civil society exists through the overlap of various processes in the interaction between people and organizations. Under the umbrella of civil society, there are forms of organization that are handled in connection with civil society such as voluntary associations, new social movements and networks. Non-governmental organizations exist in various fields ranging from politics to trade, from professional organizations to trade union structures. In this study, the contribution of civil society to commercial activities will be discussed. In this context, one of the organizations that can be given as an example of the use of civil society in order to increase the commercial volume and develop foreign economic relations in Turkey is DEİK, the Foreign Economic Relations Board. The organization, which has determined as its vision to direct economic and political developments at the regional and global level with the cooperation of the public, civil society and private sectors was established to monitor Turkey's economic, commercial, industrial and financial relations with foreign countries and international communities and to structure these relations. Within this framework Turkey-Uzbekistan Business Council was established in 1993 under the roof of DEİK Eurasian Business Councils, in order to develop the trade volume and economy of Uzbekistan and Turkey. Today Uzbekistan, has become one of the Eurasian countries in which Turkey invests the most. In this study, information is given about the general structure of DEİK, its activities related to trade relations between Turkey and foreign states and its impact on commercial relations with Uzbekistan in particular. In addition, since there are not many studies on the Foreign Economic Relations Board in the literature, it is aimed to contribute to the field in this sense.

Keywords: Civil Society, Economy, Commercial Relations.

ÖZET

Sivil toplum, demokrasinin ve iyi yönetişimin hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sivil toplumun tam olarak ne olduğuna dair geniş bir görüş vermek için çeşitli yazarlar tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bununla birlikte sivil toplum olgusu genel anlamda devletin karşıtı kurumsal yapı olarak anlaşılmaktadır. Esasında sivil toplum, insanlar ve kuruluşlar arasındaki etkileşimde, çeşitli süreçlerin çakışması yoluyla var olur. Sivil toplum çatısı altında gönüllü

dernekler, yeni toplumsal hareketler ve ağlar gibi sivil toplumla bağlantılı olarak ele alınan örgütlenme biçimleri bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları siyasetten ticarete, mesleki kuruluşlardan sendikal yapılanmalara varan çeşitli alanlarda varlık gösterir. Bu çalışmada sivil toplumun ticari faaliyetlere katkısı ele alınacaktır. Bu bağlamda Türkiye'de ticari hacmi arttırmak ve dış ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla sivil toplumun kullanılmasına örnek olarak verilebilecek örgütlerden biri DEİK yani Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'dur. Kamu, sivil toplum ve özel sektör işbirliği ile bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik ve siyasi gelişmelere yön vermeyi vizyon olarak belirleyen örgüt, Türkiye'nin yabancı ülkeler ve uluslararası topluluklarla olan ekonomik, ticari, sınai ve mali ilişkilerini izleyerek bu ilişkileri yapılandırmak üzere kurulmuştur. Bu çerçevede Özbekistan ile Türkiye'nin ticari hacmini ve ekonomisini geliştirmek üzere Türkiye Özbekistan İş Konseyi, DEİK Avrasya İş Konseyleri çatısı altında 1993'te kurulmuştur. Günümüzde Özbekistan, Türkiye'nin en çok yatırım yaptığı Avrasya ülkelerinden biri haline gelmiştir. Bu çalışmada DEİK'in genel yapısı, Türkiye ve dış devletler arasındaki ticari ilişkiler ile ilgili etkinlikleri ve özel olarak Özbekistan ile ticari ilişkilere etkisi hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca literatürde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu hakkında pek fazla çalışma bulunmadığından alana bu anlamda katkı sunulması amaçlanmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Ekonomi, Ticari İlişki.

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşları, hem ulusal hem de uluslararası alanda son dönemde büyük bir ilgi görmeye başlamıştır. Ticaret ve ekonomi alanında, kültürel ve sosyal alanda ortaya çıkan bu kuruluşlar, devletten tamamen bağımsız ya da devletlerin katkısının olduğu biçimde yapılanmaktadır. Özellikle ekonomik ve ticari alanda ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının devletlerce desteklenmesi, hem iş dünyasına hem de ekonomik ivmenin arttırılmasına katkı sunmaktadır. Devletlerin ticari ve ekonomik sivil toplum kuruluşlarını hem maddi hem de lojistik anlamda desteklemesi ve bu kuruluşların devlet ile ilişkili biçimde yapılandırılması son dönemlerde pek çok ülkede görülmektedir. Bu bağlamda Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), hem Ticaret Bakanlığına bağlı hem de gönüllü bir katılım ile oluşturulan bir sivil toplum kuruluşu olarak Türkiye'de kendine münhasır bir yerde bulunmaktadır. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarını ve bağımsız iş insanlarını bünyesinde bulunduran ve Ticaret Bakanlığına bağlı biçimde faaliyetlerini yürüten DEİK, çatı bir sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirilebilir. İşte bu çalışmada sivil toplum kavramından yola çıkarak sivil toplum kuruluşlarının devletler arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusunu 1987 yılında kurulan DEİK oluşturmaktadır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, zamanın Başbakanı Turgut Özal tarafından Türkiye'nin diğer devletler ile ticari ilişkilerinin güçlendirilmesi, ekonomik bir ivme kazanılması, dağınık görünen iş dünyası ve sivil toplum kuruluşlarının tek bir çatı altında faaliyetlerini yürütmesi amacıyla kurulmuştur. Türkiye'nin ihracat ve ithalat oranlarının dengeli biçimde yükseltilmesi, güçlü bir özel sektör ve iş dünyasının oluşturulması amacıyla kurulan DEİK Türkiye Özbekistan İş Konseyi ise araştırmanın başlıca öğesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ile DEİK'in Türkiye ve Özbekistan arasındaki ticari, ekonomik ve sosyal ilişkilere katkısı araştırılmaktadır. Literatürde DEİK ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar az olduğundan bu araştırma ile amaçlanan DEİK'in rolü ve etkinliği ile ilgili alandaki boşluğu gidermek ve bundan sonra yapılacak çalışmalar için literatüre katkı sunmaktır. Çalışmanın problemi, Türkiye Özbekistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere DEİK'in katkısı veya etkisi olup olmadığının tespit edilmesidir. Çalışmanın en önemli kısıtı, literatür konusundaki eksikliktir. DEİK üzerine yapılmış olan çok az akademik makale ve kitaba ulaşılmış ve bu konuda literatürde büyük eksiklik olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında karşılaşılan kısıtlar özellikle yazılı kaynak elde edilmesi ile ilgili olarak ortaya çıkmış; DEİK ile ilgili kaynak elde edilmesi adına DEİK'in web sayfası ve gazete arşivlerinden

faydalanılmış, araştırmacı tarafından DEİK İş Konseyi temsilcileri ile mülakatlar yapılarak veriler elde edilmiştir. DEİK, Türkiye'nin ekonomik ve ticari gücünü ve varlığını arttırmak, diğer devletlerle ekonomik ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesine katkı sunmak adına çok önemli bir kuruluştur. Turgut Özal'ın tabiriyle "DEİK Türkiye'nin Dışişleri Bakanı'dır", bu sebeple bu yöndeki akademik çalışmaların arttırılması ve yapıcı önerilerin getirilmesi, hem literatürdeki boşluğun doldurulması adına hem de DEİK'in gelişimine katkı sunulması adına önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın da önemi büyüktür ve bundan sonra yapılacak çalışmalara da yol açması hedeflenmektedir.

1. KAVRAMSAL LİTERATÜR

1.1. Sivil Toplum

Sivil toplum kavramının kökleri, Antik Yunana dayanır, kavram ilk kez Aristo tarafından kullanılmıştır. Aristo, "sivil" kavramı ile şehir yaşamı ile gelen hakları ve sorumlulukları vurgulamıştır. Sivil topluma dâhil olanlar, kavramın doğası gereği yurttaştır dolayısıyla yurttaşlar bir devletin hâlihazırdaki üyeleridir. Yurttaşlık beraberinde sorumluluk almayı, kurallara uymayı ve diğer yurttaşların haklarına müdahale etmemeyi de getirmektedir. Batı düşüncesinde yüzyıllar öncesinde var olan sivil toplum kavramının modern sivil toplum fikrine dönüşmesi 18. yüzyılda, Thomas Paine'den George Hegel'e kadar, sivil toplum kavramını devletlere paralel ancak devletlerden ayrı bir alan olarak geliştiren siyaset teorisyenlerinin önderliğinde ortaya çıkmıştır (Ghaus-Pasha, 2004: 5). Habermas'a göre sivil toplum birlikler, örgütler ve hareketlerden oluşur. Hegel, devlet ve sivil toplumun birbirine bağlı olduğunu düşünür ancak onların ilişkileri gergin ve karmaşık bir anlaşma gerektirir. 20. yüzyılda sivil toplum, popüler katılım, sivil düşünce, kamu alanı, kültür ve toplumculuk bakımından çeşitli kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Sivil toplumu, politik toplumun kapsamı dışında olan bir alan olarak değerlendiren Gramsci'ye göre; sivil toplum ile devlet arasında bir karşıtlık olduğu muhakkaktır. Gramsci, devletin siyasi toplum ve sivil toplumun bir araya gelişinden ortaya çıktığını savunmaktadır. Gramsci'ye göre, devlet devamlılığını garanti altına almak için egemenliğinin katı tarafını, yani zorlayıcı ve cezalandırıcı yanını ortaya çıkarırken sivil toplum egemenliğin ikna edici ve yumuşak yanını ortaya çıkarır (Çaha, 2007: 32).

Bir olgu olarak sivil toplum geçirdiği evrim sürecinde özgürlük ve demokrasi için bir araç olarak görülmüş hatta devletin karşıtı olarak değerlendirilmiştir. Kavramsal olarak devletle özdeş olmaktan başlayarak süreç içerisinde devletle aynı şeyin (modern toplumun) iki yüzü olarak görülmüştür ve nihayet günümüzde devlete yardımcı veya dengeleyici bir güç haline gelmiştir. Günümüzde, sivil toplumun devletin kapsamı dışında olduğu kesin olarak kabul edilir. Bununla birlikte, sivil toplum, devletin sınırları dışında olması nedeniyle devlete karşı veya zıt bir pozisyonda değildir. Sivil toplum, hane halkı (aile) ile devlet arasında, gönüllü birlik yapılarında ve kamu iletişim ağlarında kendini gösteren bir sosyal etkileşim alanıdır. Sivil toplum, yoğun, çeşitli ve çoğulcu bir ağ geliştiren özerk derneklerden oluşur. Sivil toplum, önemli bir 'üçüncü' sektör olarak yaygın bir şekilde kabul edilmiştir. Gücünün devlet ve piyasa üzerinde olumlu bir etkisi olabilir. Bu nedenle sivil toplum, şeffaflık, etkinlik, açıklık, duyarlılık ve hesap verebilirlik gibi iyi yönetişimi teşvik eden kavramların hayata geçirilmesinde giderek daha önemli bir araç olarak görülmektedir (Sharma, 2015: 601).

Sivil toplum, öncelikle politika analizi ve savunuculuk yaparak ardından devlet performansının ve kamu görevlilerinin eylem ve davranışlarının düzenlenmesi ve izlenmesi yoluyla; üçüncü olarak sosyal sermaye inşa ederek ve vatandaşların değerlerini, inançlarını, sivil normlarını ve demokratik uygulamalarını tanımlamalarını ve ifade etmelerini sağlayarak; dördüncü olarak belirli seçmenleri özellikle de kitlelerin savunmasız ve marjinalleştirilmiş kesimlerini, siyasete ve kamu işlerine daha fazla katılmak için harekete geçirerek ve son olarak ise kendi ve diğer toplulukların refahını artırmak için kalkınma çalışmaları yaparak iyi yönetişimi daha da ileri götürebilir. Devletten bağımsız, çoğulcu ve organize bir sivil toplum, demokrasi için gereklidir (Ghaus-Pasha, 2004: 5-7).

1.2.Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'de üçüncü sektörde yer alan kuruluşları anlatmak için kullanılan en yaygın kavram "sivil toplum kuruluşu" ifadesidir. Türk Dil Kurumuna göre "toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birlik, sivil toplum örgütü" olarak tanımlamaktadır (TDK). Ülkemizde STK'ların önemli bir kısmını vakıflar ve dernekler oluşturmaktadır. STK'lar, resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak faaliyet gösteren, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları yapan, ikna ve eylemlerle çalışan kurumlardır. Bunlar, üyelerini gönüllülük usulüyle kabul eden, çalışanlarını ise kimi zaman gönüllü kimi zaman da profesyonel olarak alan, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır. STK'lar faaliyet gösterdikleri alana dair yürüttükleri kampanyalarla ilgi çekmekte ve hedef kitleleri üzerinde "farkındalık" yaratmaktadırlar. Türkiye'de üçüncü sektör örgütlerine atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılan terim "Sivil Toplum Örgütü" dür. Ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının çoğu vakıf ve derneklerdir. Sivil toplum kuruluşları; siyasi, sosyal, kültürel, yasal ve çevresel konularda savunma, ikna girişimleri ve eylemler ile hükümet kurumlarının dışında bağımsız olarak faaliyet gösterirler. Sivil toplum kuruluşları gönüllülük esası ile faaliyet gösterip, bütçelerini üyelik ücretlerinden ve bağış veya fonlardan elde ederler. Kendi faaliyet alanlarında kampanyalar, etkinlikler, projeler düzenleyerek dikkat çekerler.

Son yıllarda, şu anda kalkınma sürecinin stratejik olarak önemli katılımcıları ve etkili ancak az kullanılan bir kalkınma aracı olarak kabul edilen STK'lara dünya çapında önemli bir ilgi artışı olmuştur. STK'ların artan popülaritesi, büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerde kamu sektörünün performansıyla ilgili yaygın hayal kırıklığına yanıt olarak ortaya çıkmış olabilir. Aslında, hükümetler bile STK'ları, özellikle artan yoksulluk sorununu ele almak için kurumsal yapının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.

Finansman konusunda bazı hükümetler, STK'lara destek sunar ve böylece hem faaliyetlerini yürütmelerine katkı sağlar hem de devlete karşı duydukları tepkileri bir ölçüde azaltır. STK'ların devletin yaptığı bazı görevleri faaliyet alanına alması ve belirli bir yerde konumlanması, bu yapıların devlete karşı durmalarına ve devletten tamamen ayrı bir oluşum haline gelmelerine de engel olur. Devletler, STK'ların gücünü fark ettiklerinde, onları korkutmak veya bastırmak yerine önemli mali yardımlarla destekleme yolunu tercih etmeye başlamıştır. Bununla birlikte, bu finansal yardımların etkileri ve sonuçları hakkında tartışmalar vardır. Yine de STK'ların beklenen kamusal faaliyetleri gerçekleştirebildiği ölçüde, bu yardımların artarak devam etmesi beklenmektedir (Şahin ve Uysal, 2007: 159).

Sivil Toplum Kuruluşları (STK'ler), kâr amacı gütmek yerine toplumsal faydayı hedefleyen ve bu nedenle devletten ayrı biçimde faaliyet gösteren örgütlerdir. Fakat STK'lar, şartların zorlaması nedeniyle sosyo-ekonomik ve politik dönüşümün önemli bir taşıyıcısı olarak ne tamamen devlet karşıtı ne de devlete alternatif bir yapıda olabilir. Çünkü devlet sivil toplum kuruluşlarını kendi politikaları ve programları kapsamına almıştır. Diğer ifadeyle, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) hem devletten bağımsızdır hem de devlet örgütlerinin bir parçasıdır. Hiçbir şekilde devlet ile bütünleşik veya devleti aşan bir yapıda olamayacakları gibi tamamen devletin kontrolü altında da olamazlar. Dolayısıyla STK'ların varlık göstermesinin temeli ne devlet faaliyetlerinin bir uzantısı olması ne de devletin yokluğunu veya zayıflığını göstermesidir (Sharma, 2015: 605-607).

2. ÖZBEKİSTAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Özbekistan Orta Asya'nın en yoğun nüfuslu ülkesidir, Eski İpek Yolu ticaret güzergâhı üzerinde yer alan ülke, Uzakdoğu ve Avrupa arasında geçiş yolu üzerindedir. Genç bir nüfusa sahip olan Özbekistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin parçalanması sonucu 1 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmış ve Özbekistan Cumhuriyeti adını aldı. Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıdı. 4 Mart 1992'de Türkiye ve Özbekistan arasında diplomatik ilişkilerin temeli atıldı. Otuz milyonu aşan nüfusu, köklü tarihi, zengin kültürel değerleri, ekonomik

potansiyeli ve stratejik konumu ile Özbekistan, Orta Asya'nın merkezinde yer alan önemli bir ülke olarak değerlendirilir (Ticaret Bakanlığı, 2023).
Türkiye Özbekistan ilişkilerinin başlangıcı olarak Türkiye'nin Taşkent'teki diplomatik temsilciliğinin Nisan 1992'de açılması ardından Özbekistan'ın Ankara Büyükelçiliğinin Ocak 1993'te faaliyete başlaması sayılabilir. Süreç içinde Türkiye ile Özbekistan arasında çeşitli nedenlerle ilişkiler bozulmuştur. 2008 yılında iki ülke arasında ticaretin arttırılması, endüstriyel ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Ticaret Konseyi kuruldu. Böylelikle her iki ülke arasında "en çok kayırılan ülke rejimi" uygulanmaya başlandı (Muradova, 2010). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kasım 2016'da Semerkant'a yaptığı ziyaret sonrasında Özbekistan ile Türkiye arasında uzun süredir durağan olan ilişkilerin gidişatı değişmeye başladı. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkileri canlandırmış ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Mirziyoyev, bu ziyaretin ardından, Cumhurbaşkanı olarak 21 yıl sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Özbek devlet adamı oldu. Özbekistan-Türkiye ilişkileri 2017'de stratejik ortaklık seviyesine yükselirken, Türkiye-Özbekistan Karma Ekonomik Komisyon toplantıları yapıldı. 2018'de iki liderin öncülüğünde Türkiye-Özbekistan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyini kuruldu. 2020 yılında da bu Konseyin ilk toplantısı Ankara'da yapıldı (İletişim Başkanlığı, 2023).

2.1.Özbekistan Türkiye Ticari İlişkileri

Türkiye Özbekistan ikili ticareti değerlendirildiğinde; **s**on 5 yılda dış ticaret hacminde yıllık ortalama %22 artış olduğu görülmektedir. Son beş yılda ihracat %25, ithalat %21 oranında bir artış göstermiştir. Son 5 yılda dış ticaret yapan firma sayısında yıllık ortalama %15 artış görülmektedir. 2022 verilerine göre firma sayıları ihracat alanında 6.074, ithalat alanında ise 835 tanedir. Dış ticarette ürün çeşitliliği anlamında ise ihracat alanında 942 adet ürün bulunurken ithalat alanında ise 310 adet ürün bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022). Geçen yıl Türkiye, 407 şirketle Özbekistan'da en fazla şirket kuran ülke oldu. Ocak 2023 itibarıyla ülkede faaliyet gösteren 2 bin 123 Türk sermayeli şirket var. Türkiye, Rusya ve Çin'den sonra Özbekistan'da en çok şirket kuran üçüncü ülkedir. Türk şirketleri en çok Taşkent, Semerkant ve Fergana bölgelerinde kurulmuştur. Özbekistan'da Türk iş adamları özellikle tekstil, inşaat, sanayi, sağlık, ticaret ve tarım alanlarında çalışmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2023).
Çin, Kazakistan, Rusya, Türkiye ve Güney Kore, Özbekistan'ın önemli ticaret ortaklarıdır. Özbekistan, petrol gazları, otomobiller, pamuk, bakır, altın, yaş meyve, çinko ve radyoaktif maddeleri ihraç etmektedir. Otomobil parçaları, ilaç, petrol yağları, ahşap ürünleri ve otomobiller Özbekistan'ın ithal ettiği ürünlerdir. Türkiye ile Özbekistan arasındaki ticarette öne çıkan ürünlerde ise sanayi ürünleri ön plana çıkmaktadır. Türkiye, Özbekistan'a kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler ve bunların aksam ve parçaları, plastik ve mamulleri, elektrikli makine ve cihazlar ve diğer ürünler ihraç etmektedir. Madencilik, Türkiye'nin Özbekistan'dan ithal ettiği ürünlerin ana kaynağıdır. Bakır ve bakır mamulleri, pamuk ve pamuklu mamuller, mineral yağ ve mineral yakıt, çinko ve gübre, Türkiye'nin Özbekistan'dan ithal ettiği madencilik ürünleridir (Hepaktan ve Çılbant, 2015: 99-100).

Grafik 1. Özbekistan'ın İhracatında İlk 10 Ülke (2022)

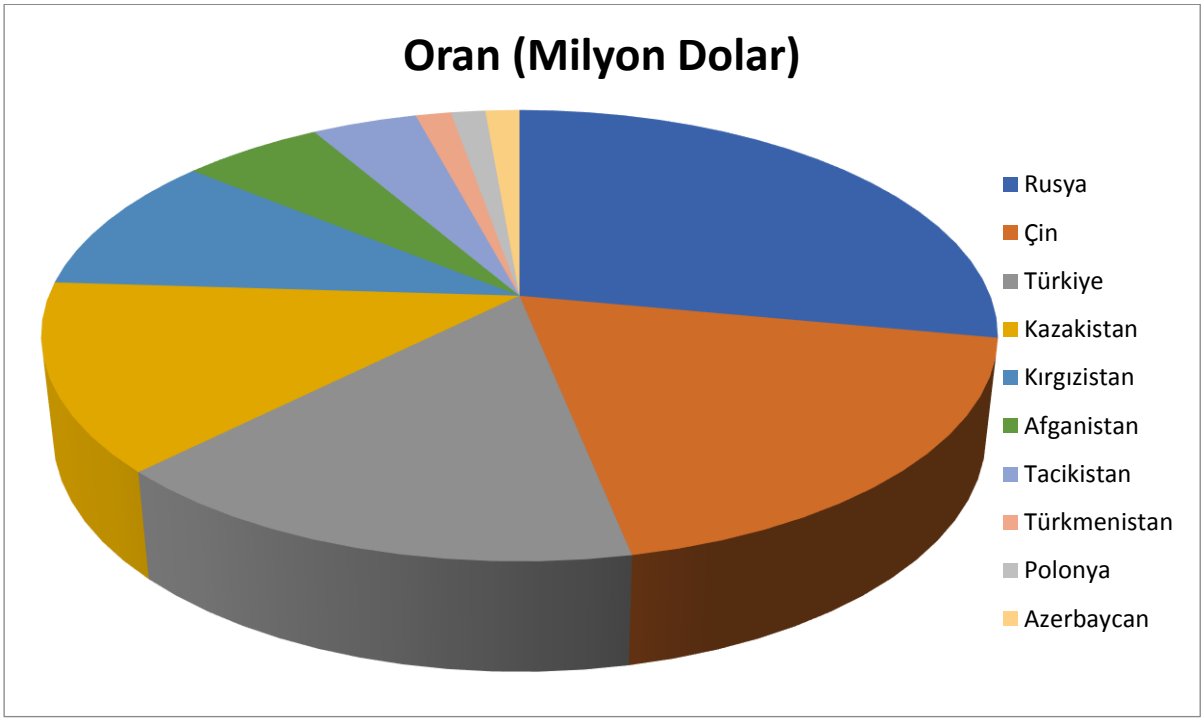

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi Bilgi Notu, 2023.

Grafik 2. Özbekistan'ın İthalatında İlk 10 Ülke (2022)

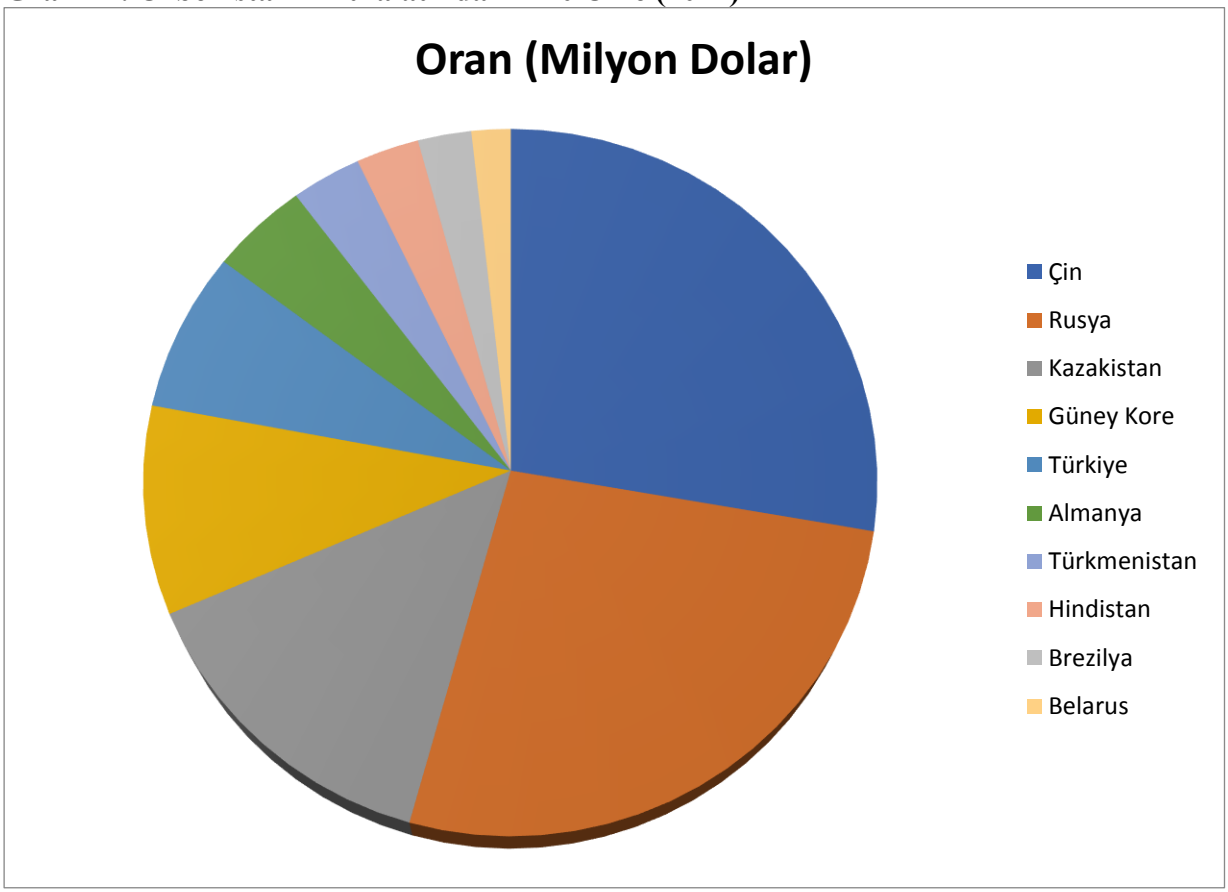

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi Bilgi Notu, 2023.

Grafik 3. Türkiye'nin Özbekistan'a İhracatı ve İthalatı

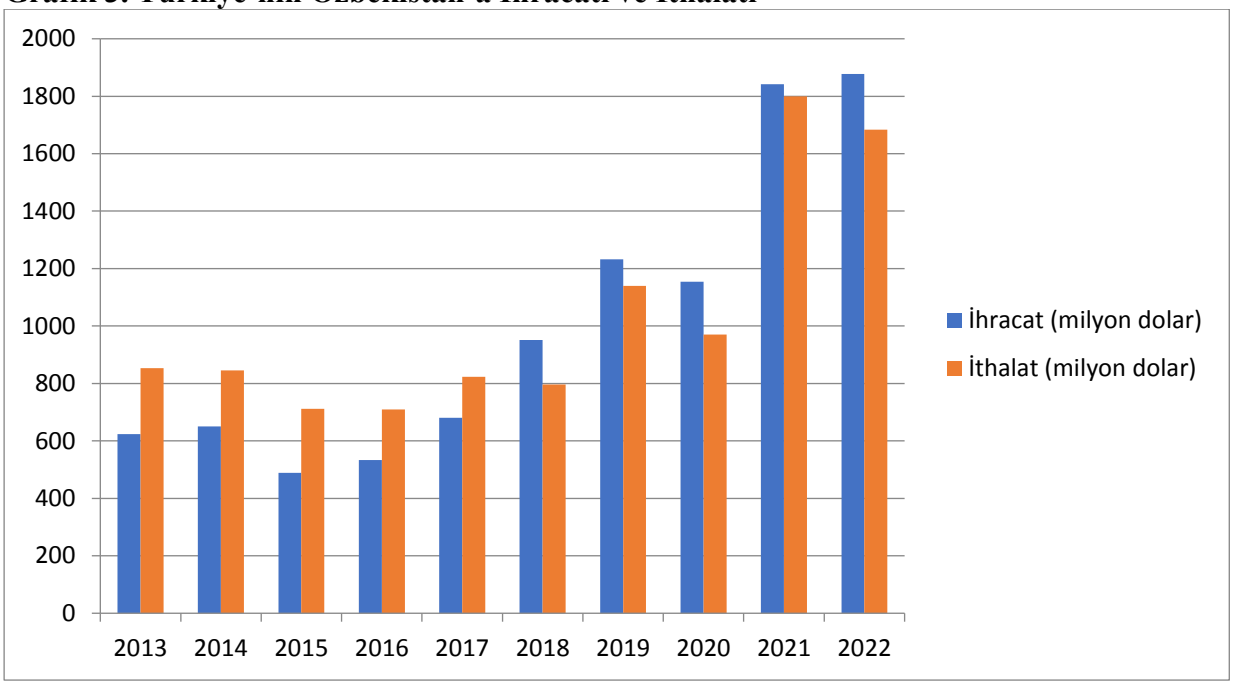

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi Bilgi Notu, 2023.

Türkiye'nin Özbekistan'a yaptığı ihracat ve ithalatta 2016'dan itibaren sürekli bir yükseliş olduğu, 2020 yılında ortaya çıkan pandemi döneminde bir düşüş yaşandığı ardından ticaretin yeniden ivme kazandığı görülmektedir. 2016 yılında 1 milyar 242 milyon dolar olan karşılıklı ticaret hacmi, 2020 yılında 2 milyar 101 milyon dolara ve 2021 yılında 3 milyar 645 milyon dolara yükselmiştir. Özbekistan'ın en fazla ticaret yaptığı beş ülke arasında Türkiye yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2023).

2018 yılında Özbekistan'da 364 Türk sermayeli şirket kuruldu. Özbekistan'da Türk sermayeli 1100 civarında şirket faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin bankacılık, ilaç, inşaat, otomotiv, ayakkabıcılık, turizm ve gıda sektörlerine yaptığı yaklaşık 1 milyar dolarlık yatırım, Özbekistan'ın ihracatına 300 milyon dolar katkı sağlayarak 50.000 kişiye istihdam olanağı yaratmıştır. Bugüne kadar Türk müteahhitlik şirketleri Özbekistan'da 2,7 milyar dolarlık müteahhitlik işleri yapmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2023).DEİK Türkiye Özbekistan İş Konseyi Başkanı Özgür Onur Özgüven'den alınan bilgiye göre (Mülakat, 17.10.2023); 2021 yılında iki ülke arasındaki karşılıklı ticari faaliyetler 3.6 milyar dolar, 2022'de ise 3.8 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Türkiye ile Özbekistan arasında 29.3.2022 tarihinde imzalanan ve 2023'te onaylanan Tercihli Ticaret Antlaşması ve diğer etkenlerle birlikte 2023 yılı hedefi ise 5 milyar dolarlık bir ticari hacme ulaşmaktır, ilerleyen yıllarda ise ticari hacmin 10 milyar dolara ulaştırılması hedeflenmektedir.

3. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU (DEİK)

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)'in temelleri, Türkiye'deki özel sektörün dış ekonomik ilişkilerinin yürütülmesi amacıyla Turgut Özal'ın yönlendirmesiyle 1985 yılında kurulan Türk Amerikan İş Konseyi ile atılmıştır. Türk Amerikan İş Konseyi kurulduktan sonra oldukça başarılı olmuş ve bu başarılı çalışmaları sonrasında dönemin TÜSİAD Başkanı Sakıp Sabancı'nın "Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi" kurulması önerisi, Turgut Özal'ın da o dönemler üzerinde düşündüğü iş konseylerinin bir çatı altında birleştirilmesi fikrini hayata geçirmesine sebep olmuştur. Başbakan

Özal; TİSK, TÜSİAD, TZOB gibi sivil toplum kuruluşlarının tek bir şemsiye altında toplanması ve işbirliği içinde sürtüşme olmadan çalışması talimatını verdi. Böylelikle dış ticaret için devletin de desteklediği bir önder sivil toplum kuruluşu girişimcilerin başını çekecekti. DEİK'in kurulması aslında 24 Ocak 1980 kararlarının bir gereği idi çünkü Türk özel sektörünün kurumsal bir yapıda; plan, program ve belirli bir strateji kapsamında hızla dışa açılmasını hayata geçiren faktörlerin başında geliyordu. Turgut Özal'a bir Davos toplantısı esnasında DEİK nedir sorusu sorulduğunda Özal, "DEİK Türk ekonomisinin Dış İşleri Bakanıdır" cevabını vermişti bu cevap Özal'ın DEİK'e biçtiği misyonu net biçimde göstermektedir (Altun, 2009: 113-127).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) çatısı altında 1986'da kurulmuş, 1987'de faaliyete başlamıştır. Özal, DEİK'in TOBB bünyesi altında kurulmasını bilhassa istemiştir çünkü TOBB'un geniş temsil kabiliyeti, kurulun kısa sürede etkinleşmesini sağlayacaktır. DEİK içinde ilk dönemlerde TÜSİAD'ın etkinliği fark edilir düzeyde idi. Özal, DEİK'in TOBB'a bağlı ancak çalışmalarında zaten hemen hepsi TÜSİAD'ın önde gelen üyeleri olan iş insanlarının bağımsız şekilde çalışacağı biçimde yapılanmasını istemişti nitekim bu şekilde de oldu (Altun, 2009: 116).

Türk-İngiliz İş Konseyi Eski Başkanı Ali Mansur'a göre; DEİK ihracatı organize etmek üzere kurulmadı, DEİK iki taraflı ekonomik ivmeyi yükseltmek, daha fazla mal alınıp satılabilmesi için gereken platformları kurmak amacıyla kuruldu ve iş konseyleri bir tür misyonerlik anlayışı içinde oluşturuldu. Eski TÜSİAD Başkanı Erkut Yücaoğlu'na göre; DEİK bütçesi küçük, gönüllülük enerjisi yüksek bir kuruluştu öyle ki iş konseylerinde yer alan iş insanları masraflarını, organizasyonlarını kendileri karşılardı. Özal DEİK'in ilk yıllardaki masraflarının yarısının Hazine tarafından karşılanması talimatını vermiş, sonraki yıllarda bu destek yüzde 5'lere kadar düşmüş 1995 yılında ise tamamen kaldırılmıştır. DEİK, TOBB'a bağlı olduğu dönemlerde herhangi bir tüzel kişiliğe sahip değildi. 2004 yılında 5174 Sayılı TOBB İle Odalar ve Borsalar Kanununun 58. maddesinde yapılan değişiklik ile tüzel kişiliğe sahip oldu (Altun, 2009: 132-142).

DEİK, 2014'te çıkarılan 6552 Sayılı "İş Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun" ile TOBB bünyesinden alınmış ve Ekonomi Bakanlığına bağlı bir kurul haline dönüştürülmüştür (Yerlikaya, 2015: 13-14). Günümüzde Ticaret Bakanlığına bağlı olarak faaliyetini sürdüren DEİK, toplamda 152 İş Konseyi, 144 İkili İş Konseyi, 6 Sektörel İş Konseyi ve Özel Amaçlı 2 İş Konseyi ile çalışmalarını sürdürmektedir. DEİK, Türkiye ile diğer ülkeler ve sektörler arasındaki işbirliğinin arttırılması, ticari ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Uluslararası düzeyde düzenlenen etkinliklerde Türkiye'de ve dünyanın çeşitli ülkelerinden iş insanları, siyasetçiler, üst düzey temsilci ve diplomatlar, girişimciler, bürokratlar, akademisyenler ve sivil toplum kuruluş temsilcileri bir araya gelmektedir. DEİK bünyesinde TOBB, MÜSİAD, Türkiye İhracatçılar Birliği, Türkiye Müteahhitler Birliği ve ASKON gibi önemli kuruluşların da yer aldığı 97 kurucu ve kurumsal üyeyi gönüllülük ilkesine bağlı kalarak bulundurmaktadır. DEİK, Genel Kurul, Yönetim Kurulu, İcra Kurulu ve Denetim Kurulu organlarından mütevellittir (DEİK, 2023).

DEİK, oldukça aktif biçimde ülkeler arası ticari ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla çalışmakta, özellikle ticari ilişkilere düzenli ve sistemli bir biçimde öncülük etmektedir. Bu bağlamda DEİK'in faaliyetlerini Ticaret Bakanlığı önderliğinde yürütmesi, bir sivil toplum kuruluşunun gönüllülük ve bağımsızlık esasına gölge düşürmemekte tam aksine bu durum ticari faaliyetlere katkı sunmakta ve diğer ülkeler nezdinde de saygınlık ve ciddiyet uyandırmaktadır. İrlanda İş Konseyi Başkanı Emre Yıldız'a göre (Mülakat, 02.10.2023);

"DEİK önderliğinde ticari faaliyetlerin yürütülmesi muazzam bir başarıyı beraberinde getirmekte ve DEİK'in konumlanışı ülkedeki ticari kesimin görünümü için bir bütünlük sağlamaktadır. Karşı kanat ülkelerde büyük bir itibarı olan DEİK'in katkıları yadsınamayacak düzeydedir. DEİK'in kurumsal yapısı ve işleyişinde son yıllarda büyük bir gelişme olmuştur. DEİK'e katılan ticari firma sayısı her geçen gün artmakta bununla birlikte kurumsal yapı ise daha da şeffaflaşmaktadır.

Oldukça güçlü bir yapı olarak girişimcileri destekleme anlayışı ile hem diasporamızın bulunduğu ülkelerde nitelikli bir varlık göstermesini sağlamakta hem de yurtiçinden girişimcilerin dış ülkelerle ticari faaliyetlerini arttırması yönünde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye bu düzlemde şu an gerçekten önemli bir noktadadır, DEİK'in önderliğinde İrlanda ile oldukça iyi ilişkiler kurulmuş, özellikle konut ve inşaat alanında bir ticari hacim yakalanmıştır. Türkiye-İrlanda arasında 600 milyon dolar olan ticaret hacmi 1 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca ticari etkinlikler dışında çeşitli kültürel ve sosyal etkinlikler, projeler, tanıtım günleri, fuarlar, eğitim vakıflarının etkinlikleri ile iki ülke arasındaki yakınlaşma da artmaktadır.

Öyle anlaşılmaktadır ki DEİK'in etkinliği ve mevcudiyeti Türk iş insanlarının diğer ülkelerde girişimler yapmasına büyük oranda katkı sunmakta ve onları cesaretlendirmektedir. Bu bağlamda DEİK'in yadsınamaz yararı faaliyet gösterilen her ülkede farklı düzeyde ve farklı alanlarda olsa da ekonomik faydanın yanı sıra sosyal ve kültürel etkileşimin sağlanması adına üstlendiği görev de inkâr edilemeyecek durumdadır.

3.1.Özbekistan Türkiye İlişkilerinde DEİK

DEİK Türkiye Özbekistan İş Konseyi, Avrasya İş Konseyleri kapsamında Türkiye ve Özbekistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için 1993'te kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu coğrafyadaki Türk devletleri ile ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Dönemin Dış İşleri Bakanı Hikmet Çetin, Türkiye'nin bu coğrafyada bir Pantürkizm politikası gütmediğini; bu ülkelerle aramızda ortak kültür, ortak değerler ve ortak dilin olduğunu ve ilişkilerin sağlam bir biçimde kurulmasını sağladığını belirtmektedir. Türkiye'nin amacı, bölgedeki Türk devletleri ile ortak kültüre sahip çıkmaktır. Bu ortak bağlar ve kültürel yakınlık, Türklerin Orta Asya'da benimsenmesini kolaylıkla sağlamıştır. Kimi iş insanı bu coğrafyada çok başarılı olmuş, Orta Asya'nın zorluklarına kısa sürede adapte olmuştur. Dönemin TOBB Başkanı Rona Yırcalı'ya göre; Orta Asya'da bugün ulaşılan ticari hacmin oluşmasında DEİK'in çok önemli katkıları olmuştur (Altun, 2009: 272-278).

İlk yıllarda Özbekistan'da nispeten küçük Türk firmaları yatırım yaparken günümüzde Özbekistan, büyük firmaların da konumlandığı önemli bir pazar haline dönüşmüştür. DEİK Türkiye Özbekistan İş Konseyi, iki ülkenin siyasetçilerini ve iş insanlarını bir araya getirerek önemli bir misyonu gerçekleştirmektedir. İki ülkenin en üst düzey yetkililerinin bir araya geldiği toplantılar ile ilişkilerin arttırılması yönünde çaba sarf edilmiştir. Ticari hacmin geliştirilmesi adına ön plana çıkan sektörlere odaklanılması ve bu yönde çalışmalar yapılması da İş Konseyinin geleceğe dair planları içindedir (DEİK, 2023).

Türkiye Özbekistan İş Konseyi Türkiye Tarafı Başkanı Özgüven Tasarım Mimarlık Yönetim Kurulu Başkanı Özgür Onur Özgüven'dir.

Karşı Kanat Kuruluşu Özbekistan Ticaret ve Sanayi Odası

olarak bulunmaktadır ve başkanı Özbekistan Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Davron Vahabov'dur. DEİK İş Konsey Başkanları iki yılda bir üyeler tarafından seçimle belirlenmektedir. Türkiye Özbekistan İş Konseyi Başkanı olarak 2022 yılından beri görev yapan Özgür Onur Özgüven, DEİK'in Özbekistan'daki varlığını şu sözlerle ifade etmektedir (Yüz yüze mülakat, 28.08.2023):

"Bir sivil toplum kuruluşu olarak DEİK'ten beklenti doğal olarak ülkeler arası ticaret hacminin arttırılmasıdır. Bu noktada her ne kadar DEİK, bir sivil toplum kuruluşu olarak örgütlenmiş olsa da Ticaret Bakanlığına bağlı oluşu ile devletin desteklediği bir kuruluş olarak misyonunu gerçekleştirmektedir. DEİK'in Özbekistan'da konumlandığı yer aslında bağımsız bir STK kuruluşu olmaktan ziyade Türk iş insanlarının varlığının güvencesi olmak ve Türkiye devletinin ticaret noktasında iş dünyasına destek olduğunu göstermektir. Sivil toplum kuruluşunun ekonomik ve siyasi anlamda desteklenmesi yoluyla dış ülkelerde ticari hacmin arttırılması dünyada yaygın biçimde uygulanan bir yöntemdir. Türkiye'yi temsil eden ticari oluşumların devlet tarafından etkin biçimde desteklenmesi göreceli biçimde sivil toplumun bağımsızlığından daha etkin bir misyon olarak

değerlendirilebilir. Çünkü hem ticaretin güçlenmesi hem de iki ülke arasında yakın siyasi ilişkilerin sağlanmasına bu vesileyle katkı sunulmaktadır. Ayrıca DEİK'in Türkiye'yi temsili ve beraberinde başarılı iş insanlarının Özbekistan'daki konumlanışı sosyolojik olarak da iki ülke arasındaki bağların güçlenmesini sağlamaktadır ve her ne kadar DEİK'in misyonu doğrudan bunu hedeflemese de iki ülke arasındaki ilişkilere dolaylı olarak sosyolojik bir katkı da sunmaktadır. DEİK'in faaliyetleri ve Özbekistan'daki varlığı ile sadece iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler beslenmemiş buna ilaveten sosyal ve kültürel ilişkilerde de önemli bir yol kat edilmiştir".

DEİK Türkiye Özbekistan İş Konseyi Başkanı tarafından Ocak 2022 ile Ekim 2023 arasında iki ülkenin siyasetçi ve devlet adamlarıyla iş toplantıları, resmi ziyaretler, yuvarlak masa toplantıları, bölgesel tanıtım ve bilgilendirme toplantıları, çalışma yemekleri, forumlar, webinarlar ve sempozyumlara katılım sağlanması gibi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler Özbekistan'da ve Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Ayrıca söz konusu dönem aralığında bu faaliyetlere ek olarak 16 Yürütme Kurulu Toplantısı/İş Konseyi Toplantısı düzenlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özbekistan, Türkiye'nin dış ticarette önemli bir partneridir. Sosyalist Bloktan ayrıldıktan sonra bağımsız ülkelerden biri olan Özbekistan, küresel ticaret için yeni bir pazar olarak öne çıkmıştır. Türkiye için ise durum köken ve tarihe de dayanan bir ilişkiyi getirmiş, Özbekistan ile Türkiye arasında uzun süredir var olan tarihi ve kültürel bağların güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle Türkiye, Özbekistan'ın dünya çapında tanınmasına ve uluslararası organizasyonlara katılmasına öncülük etmiştir. Fakat ne yazık ki iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, Özbekistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında beklentiyi karşılamayacak seviyede olmuştur. Bunun nedeni ise Özbekistan'ın uzun süredir Sovyet boyunduruğu altında olması ve Türki Cumhuriyetlerin dış ticarette Rusya'ya bağlı şekilde konumlanmasıdır. Rusya, dış ticaret istatistiklerine göre Özbekistan'ın ticari faaliyetlerinde ilk sırada yer almaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin de uluslararası ticaret hedeflerinde uzun zaman boyunca Avrupa Birliği'nin öncelikli olması da yakınlaşmayı geciktirmiştir. Bu bağlamda DEİK'in kuruluşu ve bu coğrafyadaki faaliyetleri bu durumun değişmesine ve karşılıklı etkileşimin artmasına büyük katkı sunmuştur. Öyle ki iki ülke arasındaki ticari, ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkilerin gelişiminde DEİK hayati bir konumda bulunmaktadır. DEİK'in Ticaret Bakanlığına bağlı olarak faaliyet göstermesi Türk iş insanlarının bu coğrafyada kabul görmesini kolaylaştırmakta ve her iki kanadın da birbirine karşı tutumunu şekillendirmektedir. DEİK; Özbekistan'da varlık gösteren girişimcilere önderlik yapmakta, siyasi ve diplomatik ilişkilerin kullanılması yoluyla iş dünyasına destek sunmaktadır. Elbette bu desteğin arttırılması, etkinliklerin desteklenmesi, planlamalar ve organizasyonlar yapılması önem taşımaktadır. Kurulduğu günden bu yana iki ülke arasındaki ilişkilerin hem ticari hem de sosyal anlamda gelişimine katkısı yadsınamaz ölçüde olan DEİK'in, etkinliğinin arttırılmasının sürecin daha da olumlu biçimde ilerlemesine büyük yararı olacaktır. Bu bağlamda DEİK'in bütçesinin güçlendirilmesi de üyelerin daha rahat biçimde hareket etmesine olanak sunacaktır. Ayrıca ekonomik ve siyasi ilişkilerin önem arz ettiği ülkelerdeki İş Konseyleri için iletişim ofisleri kurulması ve bu ofisler aracılığıyla çalışmaların takip edilmesi uygun olabilir. Bu ofislerde Ticaret Müşavirlerinin görevlendirilerek, iki kanat temsilcileri ve iş insanlarının koordinasyonun sağlanması ve iki ülke arasındaki etkinliklerin planlanması ve DEİK'in faaliyetlerinin profesyonel biçimde takip edilmesi, her iki ülkenin iş insanlarının desteklenmesi açısından etkili olabilir. İki ülke arasındaki ilişkilerin dengeli ve düzenli biçimde iyileştirilmesi adına ekonomik, sosyal ve kültürel etkinliklerin arttırılması, akademik çalışmaların ve etkinliklerin desteklenmesi, turizmin özendirilmesi süreci olumlu yönde etkileyecek diğer unsurlar olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Altun, M.(2009). Dış Dünyanın Anahtarı DEİK 1985-1997 Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun İlk Yılları, 1. Baskı, Ofset Yayınevi, Ankara.

Çaha, Ö. (2005). Sivil Toplumun Türkiye'deki Sorunları (Bölüm), 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat, Editör: A. Küçük, S. Bakan, A. Karadağ, 1. Baskı, Aktüel Yayınları, Ankara, 689-709.

Ghaus-Pasha, A. (2004)."Role Of Cıvıl Socıety Organızatıons In Governance", 6th Global Forum on Reinventing Government Towards Participatory and Transparent Governance 24 – 27 May 2005, Seoul, Republic of Korea.

Hepaktan,C.E., Çılbant, C.(2015). " Geçmişten Günümüze Türkiye İle Özbekistan'ın Dış Ticaret İlişkileri", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:14, Sayı:2, Haziran, s.s. 97-110.

Muradova, S.(2010). *Türkiye ve Özbekistan Arasındaki Sosyo-Ekonomik İşbirliği*, Tasam, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4447/turkiye_ve_ozbekistan_arasindaki_sosyo_-_ekonomik_isbirligi

Sharma, L. N. (2015). Concept, Structure and Functions of Civil Society. Indian Journal of Public Administration, 61(4), 601–610. doi:10.1177/0019556120150401

Şahin, M., Uysal, Ö.(2007). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma", Maliye Dergisi, Sayı 153,Temmuz-Aralık,ss. 1-13. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/msahin_ouysal.pdf

Yerlikaya, G.K.(2015). " Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği'nin Uluslararası Görevleri Ve Kurumları Kapsamında Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Sorununun Değerlendirilmesi", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:6 Sayı:, s.s. 1-32.

DEİK, 2023, https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda.

DEİK, 2023, https://www.deik.org.tr/turkiye-avrasya-is-konseyleri-turkiye-ozbekistan-is-konseyi?pm=28.

DEİK, 2023, https://www.deik.org.tr/ozel-amacli-is-konseyleri-dunya-turk-is-konseyi?pm=28.

DEİK, 2023, Business Diplomacy, https://www.youtube.com/watch?v=Pzk2SzkBlaw.

Dışişleri Bakanlığı, 2023, https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa

İletişim Başkanlığı, 2023, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-ozbekistan-ziyaretiyle-stratejik-iliskiler-en-ust-seviyeye-cikacak

Ticaret Bakanlığı, https://ticaret.gov.tr/data/5c2d32b613b876192c45b9b7/O%CC%88zbekistan_Genel_Ekonomi_Sunumu_2022.pdf

Türk Dil Kurumu (TDK), 2023, https:// tdk.gov.tr.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Evolution of the Brand in the Digital Environment

Markanın Dijital Ortamda Evrimi

Prof.Dr.Emekli K.Albay Korhan Levent ERTÜRK
Okan University

Dr. Sema GÜMÜŞ
Turkish Patent and Trademark Office
gumussema@gmail.com
0000-0002-9759-2027

Kıymetli Korhan Hocamın anısına[9]

ABSTRACT

Today, we are witnessing the digital revolution (Digitalization - Industry 4.0), which offers parameters that can affect all kinds of balances. In this context, systems are being restructured and communication and detection methods are being reconfigured. In this context, new technologies and new ways of perceiving the world have brought about a profound change in economic systems and social structures. Undoubtedly, the brand-oriented marketing sector is among those affected in this process. The digital revolution has been an important point of change for brands.

In this study, digital brand communication applications were examined in the context of digital marketing depending on the change being experienced. In the research, it will be tried to examine the effect of digital marketing studies on marketing communication for Getir and Trendyol Market brands, which are online e-commerce marketplace sites. The methodology of our study is based on semi-structured interview.

Keywords: brand, digital brand, digitalization, marketing communication

ÖZET

Günümüzde her türlü dengeleri etkileyebilen parametreler sunan dijital devrime (Dijitalleşme - Endüstri 4.0) tanıklık etmekteyiz. Bu bağlamda sistemler yeniden yapılandırılmakta, iletişim ve algılama metodları yeniden kurgulanmaktadır. Bu kapsamda yeni teknolojiler ve dünyayı yeni algılama biçimleri ekonomik sistemlerde ve sosyal yapılarda derin bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte etkilenenler arasında kuşkusuz marka odaklı pazarlama sektörü de yer almaktadır. Dijital devrim markalar için önemli bir değişim noktası olmuştur.

Bu çalışmada yaşanan değişime bağlı olarak dijital marka iletişimi uygulamaları dijital pazarlama bağlamında incelenmiştir. Araştırmada online e-ticaret siteleri olan Getir ve Trendyol Market markalarına yönelik dijital pazarlama çalışmalarının pazarlama iletişimine olan etkisi incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın metodolojisi, yarı yapılandırılmış mülakata dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: marka, dijital marka, dijitalleşme, pazarlama iletişimi.

[9] 21.02.2023 tarihinde yakalandığı amansız hastalığa yenik düşerek vefat etmiştir.

GİRİŞ

Günümüzde yeni teknolojiler ekonomik toplumsal, kültürel, yönetsel sistemlerde ve sosyal yapılarda köklü bir değişim ve gelişmenin yaşanmasına neden olmuştur. Bu değişimden nasibini alanlar arasında hiç kuşkusuz markalar ve markaların pazarlama stratejileri etkilenmiştir. Etkili marka iletişimi için tüketicilerle etkili iletişim kurmak için dijital araçlar büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda dijital dönüşüm sürecine uyum sağlayamayan markalar gelişme gösterememektedir. Bu durum işletmeler için de hayati önem taşımaktadır. Zira işletmeler, değişimle başa çıkabilecek, rekabet üstünlüğü elde edebilecek stratejiler geliştirerek sürdürülebilir bir dijital pazarlamaya odaklanmak zorundadır.

İnternetin yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerde pazarlamacılar, tüketicileri ürün ve hizmetleri koşulsuz satın alabilecek bireyler olarak görme eğilimindeydi. Çünkü tüketiciler ürün ve hizmetler hakkında kolaylıkla araştırma ve değerlendirme yaparak seçenekleri değerlendirme şansına sahip değildi. Onlar sadece ihtiyaçlarını karşılamak için ürün ya da hizmeti alma eğilimindeydi. Ancak dijitalleşme sonucunda tüketici artık ürün ya da hizmet ile ilgili araştırma yapar hale gelmiştir. Böylelikle tüketiciler için kendilerine fayda sağlayabilecek ürün ve hizmetlere daha kolay ulaşma imkânı ortaya çıkmıştır (Travis, 2001: 18).

Bu çalışma, Trendyol Market ve Getir e-ticaret sitesinin dijital pazarlama çalışmalarının pazarlama iletişimine olan etkisi tespit etmek amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat çalışması yapılmıştır. Toplamda 50 katılımcıya ulaşılmış olup araştırmaya 40 katılımcı dâhil edilmiştir. Görüşmelerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemlerinden tematik (kategorisel) analiz yöntemi kullanılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Marka Kavramı:

Marka, bir firmanın ürün veya hizmetlerini diğer firmaların benzer ürün veya hizmetlerinden ayırmak amacıyla geçmişten günümüzde gelen terim, sembol, isim ya da bunların kombinasyonu şeklindeki ibaredir (Gümüş: 2019:14). Etimolojik olarak Almanca'da "marke", Fransızca'da "marque" İngilizce'de brand anlamına gelen marka, ayırıcı nitelikler yoluyla karakterize edilmiş bir şeyin çeşitliliği olarak tanımlanabilir

Günümüzde yaşanmakta olan ekonomik ve teknolojik değişiklikler ile birlikte, firmaların ürettikleri ürün ve hizmetleri rakiplerinden ayırt edilebilmesini sağlayan marka, pazarlamada kişiyi ilgilendiren ve onlara kalite, güven anlamında enformasyon verebilme fonksiyonuna sahiptir. Marka, tüketicilerin ihtiyaç duydukları ve değer olarak gördükleri şeylerin merkezindedir. Özetle marka ticari ya da sınai bir kuruluşun ürünlerini diğer kuruluşların ürünlerinden ayırt etmek için kullanılmaktadır.

1.2. Pazarlama ve Pazarlama İletişimi Kavramı:

Marka kavramının giderek önem kazanması, onunla ilişkili birçok kavramda bulunmaktadır. Hatta pazarlamanın gerçekleşmesi marka yaratmakla mümkündür ve bu doğrultuda pazarlama sürecinin özünde hedef kitlenin aklında markanın inşa edilmesi yatmaktadır (Aakerson, 1991:10-12). Pazarlama, mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye transferini kolaylaştıran faaliyetlerin tümü olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile pazarlama, hedefe ulaşmada hem bireyleri hem de işletmeleri memnun edecek şekilde mal, hizmet ve fikirlerin fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılması aşamalarının planlanması ve yönetilmesi sürecidir.

Firmaların tamamlayıcı bir parçası olarak kabul edilen pazarlama, özellikle üretim kısmına yön vermektedir. Geleneksel pazarlama yaklaşımında öncelik üretim, ardından pazarlama amaçlanmaktadır. Ancak günümüzde bu yaklaşım değişme neden olmuştur. Pazarlama, üretimin ve hatta en önemli işlevlerden biri olan yatırımın önüne geçerek ve onları yönlendirir hale gelmiştir (Aksel vd., 2013, s. 153). Tüm bunlara dayanarak pazarlama kavramı bireylerin bakış açılarına bağlı olarak tüketici ile başlayıp tüketici ile bittiği belirtebiliriz.

1.3. Dijitalleşme:

Küreselleşmenin sonucunda toplumu tetikleyen dijitalleşme, anolog sistemden bilgisayar ortamına aktarılan veriler olarak tanımlanmakta olup bir işe geçme sürecidir. Yankın'a göre dijitalleşme, bir iş modelini değiştirmek ve yeni değer üretme imkanları için bilgi ve teknolojileri verimli bir şekilde kullanılmasıdır (Yankın, 2019:9). Dünyanın küçülmesi ve bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesi ile internet (Robertson, 1999: 21) sayesinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar sürekli etkileşim halinde olup teknoloji sayesinde enformasyon bir yerden diğer bir noktaya kolaylıkla aktarabilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki sürekli değişim sonucunda, internet kullanımının yaygınlaşması her alanda dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır.

Dijitalleşme olgusu teknolojinin sürekli değişmesi nedeniyle teknolojinin yakından takip edilmesi, tüketicilerim ihtiyaçlarının sürekli değişmesi ve buna bağlı ihtiyaçlara daha hızlı ve etkin cevap verebilmesi için çok önemlidir (Ertürk, 2008). İletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler, bilgi iletimi ve haberleşmeyi daha kolay hale getirerek dünyayı küçülterek küresel bir köy haline getirmiştir (Fındıkçı, 1996).

1.3.1. Dijital Pazarlama:

E-Ticaret olarak da adlandırılan dijital pazarlama, ürünlerin dijital ortamda tanıtan ve hedef kitlenin ikna edilerek satın alma yapmasını sağlayan mecradır. Teknolojinin her geçen gün gelişilmesi ile pazarlama anlayışında da yeni süreçler ve çalışmalar meydana gelmiştir. Bu çalışmalar sonucunda da e-ticaret kavramı ortaya çıkmıştır. Dünyadaki dengeleri değiştiren bu durum bireylerin alışveriş alışkanlıklarını da etkilemiştir. İslamoğlu, internetin ve akıllı cihazların hayatımıza girmesi ve hemen hemen birçok markanın internet üzerinden, e-ticaret yolu ile ulaşılabilir olmasından dolayı bireyler internet üzerinden alışveriş yapmaya başlamışlardır (İslamoğlu, 2011: 16). İşletmelerin ve bireylerin hayatında elektronikleşme arttıkça pazarlama alanına bağlı kavram ve süreçlerde değişim başlamıştır.

Teknoloji de yaşanan gelişmeler ve dünyanın küreselleşmeye başlaması ile üreticiler ürünlerini satabilmek amacı ile yeni pazar arayışına girmiştir. Bunun sonucunda da dünya tek bir pazar haline gelmiştir (Kayın, 2017:7). İnternetin yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerin pazarlama, tüketicileri ürün ve hizmetleri koşulsuz satın alabilecek bireyler olarak görme eğilimindeydi. Çünkü tüketiciler ürün ve hizmetler hakkında kolaylıkla araştırma ve değerlendirme yaparak seçenekleri değerlendirme şansına sahip değildi. Ancak dijital çağ ile birlikte bu durum değişiklik göstermiştir. Dijitalleşme sayesinde tüketicinin farklı seçenekleri keşfetmesi ve doğrudan markayla konuşması mümkün hale gelmiştir. Böylelikle tüketiciler için kendilerine fayda sağlayabilecek ürün ve hizmetlere daha kolay ulaşma imkânı ortaya çıkmıştır (Travis, 2001: 18). Dijital dönüşüme ayak uyduran markalar tüketiciyle bire bir iletişim halinde olması ile onların istek ve taleplerini hızlı bir şekilde öğrenerek pazarlama faaliyetlerini müşteri odaklı devam ettirebilmektedir.

Dijital pazarlama, geleneksel pazarlamaya kıyasla çok daha düşük maliyetlidir. Pratik olarak sınırsız içerik ve gerektiğinde içeriği kolayca güncelleme fırsatı tanımaktadır (Todor, 2016:52-53). Modern pazarlama olarak da tabir edilen dijital pazarlama ise, geleneksel pazarlamanın tersine ağırlıklı

olarak internet ortamında, blog sayfalarında, sosyal medya platformları ve çeşitli çevrimiçi iletişim forumlar olarak tabir edilen dijital kanallar sayesinde dünyanın farklı yerlerindeki tüketicilere ürün veya hizmetlerin pazarlanmasıdır.

1.3.2. Dijital Pazarlamadaki Marka Konumu:

Bilgisayar çağının başlaması ile sayısal dataların dijital mecralara iletilerek, her sektörde elektronikleşme ve dijitalleşmeye geçiş hali ticareti de etkisi altına almıştır. Bu etki, dijital pazarlama ve uygulamaların oluşmasına neden olmuştur (Akar ve Kayahan, 2007: 42). Pazarın küresel anlamda büyümesi ile işletmelerin geniş bir rekabet ortamı içerisinde yer almaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu rekabet ortamında, işletmeler amacına yönelik olarak gelişen teknolojiye uyum sağlamak için çalışmalar yapmaktadır. Dijital medyanın yükselişiyle, çeşitli kitlelerle etkin bir şekilde iletişim kurmak isteyen markalar (Nandan, 2005:264). Tüketicileri kendilerine ait dijital ortamlara çekmek ve burada tutmak için sürekli çalışmaktadır. Tüketicilerin markalara ait dijital mecralarda daha fazla vakit geçirmesi için belirlenen stratejiler dâhilinde içerikler üretilmektedir. İçerik, sadece dijital mecralarda paylaşılan ve tüketicileri satın almaya yönlendiren reklamların bir ifadesi değil, aynı zamanda tüketicilerin markayla etkileşimi sonucunda sahip olacağı kazanımları da anlatan bilgi bütünüdür. Başka bir deyişle içerik, tüketicilerin dikkatini çekebilecek ve markayla etkileşim kurmasını sağlayacak sürecin temelidir (Demir, 2019: 140). Tüm bunların yanı sıra içeriğin tüketiciye fayda sağlaması olmazsa olmazdır. Bu bağlamda hedef kitlesiyle etkileşimi artıran ve onların hayatına katkı sağlayan markalar her zaman daha değerli olmaktadır.

Dijital pazarlama nosyonu, ticaret ile teknolojinin birbirine entegre edilmesi için ekonomiyi canlandırmaya yardımcı olmaktır. Son dönemlerin olmazsa olmaz, değişimlerinden biri de dijitalleşmedir. Büyük ya da küçük her firma dijital dünyaya ayak uydurmak zorundadır. Bu dönüşüme ayak uydurmayan firmalar teknolojinin gerisinde kalmaktadır. Çünkü markalar dijital dönüşüme ayak uydurarak iş süreçlerini çok daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Hedef kitle nezdinde prestij olarak görünen dijitalleşme dönüşümü marka değerini yükseltilmesinde de etkili olmaktadır. İş süreçlerini daha hızlı ve takip edilebilir hale getirmektedir. Bununla beraber markanın dijital ortamda pazarlanması az çalışanla çok daha fazla iş yapılmasına da olanak sunmaktadır. Böylece giderler azalmakta olup operasyonun hızı artmaktadır. Özetle bir marka için dijitalleşme son derece kritik olup önem arz etmektedir. Marka bilinirliğinizi artıracak kurumsal kimliğinize etki ederek küresel platformda rekabet edilebilir hale getirecektir. Ayrıca etkin bir dijital pazarlama, marka değerini de artıran faktörler arasındadır.

Öte yandan dijital marka olmak için öncelikle klasik pazarlama modellerinden sıyrılıp bugünün sosyolojik boyutunun anlayarak hayata geçirilmesi gerekmektedir Sosyolojik boyuttaki eylemlerde ise markaların proaktif olması durumunda marka değer kazanmaya ve fark yaratmaya başlamaktadır. Bununla birlikte markaların dikkate etmesi gereken bir başka konu ise dijital dünyanın etkisine kapılıp bütün dijital süreçlerde de yer alınmaması gerekmektedir.

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, insanların gerek sosyal hayatlarında gerekse iş yaşamında önemli hale gelen internetin, firmaların yapmış oldukları dijital pazarlama çalışmaları ile bireyler üzerinde oluşturdukları marka evrimi incelemiştir. Bu doğrultuda, çalışmanın alanı daraltılarak Trendyol Market ve Getir e-ticaret sitesi seçilmiştir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma metodu olarak "Yarı Yapılandırılmış Mülakat" seçilmiştir. Nitel araştırma türlerinden biri olan bu mülakat, iki veya daha fazla kişi arasında belirli bir amaç doğrultusunda görüşülen kişilerin verilerine birinci elden ulaşılmak için yapılan görüşmelerdir (Altunışık vd., 2012: 93). Bu mülakatta araştırmacı, ele alması gereken konularla ilgili soruları hazırlamakta ve görüşülen kişinin verdiği cevaplar doğrultusunda farklı sorular sorabilmektedir. Çünkü araştırmacı, katılımcının vereceği yanıtlar doğrultusunda, ona yeni sorular sorabilmek için araştırmanın konusuna hâkim olmalıdır. Bu mülakat türündeki serbestlik, araştırmacının, mülakatı öğrenmek istediği konular çerçevesinde doğru bir biçimde yönlendirmesine ve konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmasına yardımcı olmaktadır.

Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanıldığı için görüşmeler yapılmadan önce sorular, belirli bir akış içerisinde ve amaç doğrultusunda hazırlanmıştır. Toplamda 50 katılımcıya ulaşılmış olup araştırmaya sadece 40 katılımcı dâhil edilmiştir. Mülakat görüşmesinde sorular açık uçlu olarak katılımcılara yöneltilmiş, gerektiğinde sorulara katılımcının isteği doğrultusunda açıklamalar eklenmiştir. Yine bazı katılımcıların verdikleri yanıtların ardından katılımcılara ek sorular ve örneklerle desteklenerek, daha açık cevaplar verilmesi istenerek devam edilmiştir. Bu açıdan standart bir soru formu olmakla birlikte, görüşme yapılmıştır. Katılımcılara, görüşme başlamadan önce araştırmacı, araştırma hakkında kısa bir bilgilendirme yapmıştır. Bununla birlikte görüşmelere başlamadan önce katılımcılardan, mülakatın ses kaydının veya yazılı notların alınması için de izin istenmiştir. Yalnızca 9 katılımcı ses kaydına izin vermiştir. Araştırmaya katılan diğer 31 katılımcıyla yapılan mülakatların detayları ise, soru kâğıdına not alınmıştır. Araştırmanın mülakat çalışmasının demografik özelliklerinin parametresi olarak çalışan, okuyan ve hem çalışan hem okuyan şeklinde üç farklı grup oluşturulmuştur. Mülakatlar, 11 Temmuz 2022 – 20 Eylül 2022 tarihleri arasında yapılmış olup katılımcıların verdikleri cevaplara bağlı olarak 10-25 dakika arasında sürmüştür.

Görüşmelerin çözümlenmesinde ise içerik analizi yöntemlerinden tematik (kategorisel) analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, belirli bir mesajın önce birimlere bölünerek, ardından bu birimlerin kategoriler halinde gruplandırılmasıdır. İçerik analizi yaklaşımı, görüşme verilerinin ve açık uçlu soruların analizinde sıklıkla başvurulan bir yöntemdir. Bu kapsamda incelenerek oluşturulmuş olan kriterlere ilişkin eldeki veriler tablolar halinde gösterilmiştir.

2.3. Araştırmanın Soruları

Yukarıda belirtilen araştırma amacı ve metodolojisi çerçevesinde araştırmayla ilgili geliştirilen araştırma soruları aşağıdaki şekli ile belirlenmiştir.

Araştırma Sorusu 1: Getir veya Trendyol Market markalarından alışveriş yapmayı neden tercih ediyorsunuz?

Araştırma Sorusu 2: Getir veya Trendyol Market markalarını ne sıklıkla kullanıyorsunuz?

Araştırma Sorusu 3: Getir veya Trendyol Market markalarının hizmetleri ihtiyaçlarınıza cevap veriyor mu?

Araştırma Sorusu 4: Getir veya Trendyol Market markalarının yaptıkları çalışmalar size "Yemek" konusunda ihtiyaçlarınızı karşılayabiliyor mu?

Araştırma Sorusu 5: Getir veya Trendyol Market markaları hangi mecralarda karşınıza çıkmaktadır?

Araştırma Sorusu 6: Getir veya Trendyol Market markalarından hangi ürün gruplarını satın alıyorsunuz?

Araştırma Sorusu 7: Getir veya Trendyol markalarının yapmış olduğu çalışmalar size kendinizi özel hissettiriyor mu?

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada online e-ticaret pazaryeri siteleri olan Getir ve Trendyol Market markalarına yönelik dijital pazarlama çalışmalarının pazarlama iletişimine olan etkisi gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen araştırma bulguları ve bulgulara ilişkin değerlendirmeler tablolar halinde sunulmuştur.

KATILIMCI	DOĞUM TARİHİ	CİNSİYET	MEDENİ DURUM	GELİR DÜZEYİ	EĞİTİM
K1	1986	KADIN	EVLİ	ORTA	Y. LİSANS
K2	1987	ERKEK	BEKÂR	ORTA	LİSE
K3	1981	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	ÜNİVERSİTE
K4	2004	KADIN	BEKÂR	DÜŞÜK	ÖĞRENCİ
K5	1983	KADIN	EVLİ	ORTA	ÜNİVERSİTE
K6	1980	ERKEK	EVLİ	ORTA	ÖNLİSANS
K7	1982	KADIN	EVLİ	ORTA	ÖNLİSANS
K8	1987	ERKEK	BEKÂR	YÜKSEK	ÜNİVERSİTE
K9	1978	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	Y. LİSANS
K10	1991	ERKEK	EVLİ	ORTA	ÜNİVERSİTE
K11	1997	KADIN	EVLİ	ORTA	ÜNİVERSİTE
K12	1991	ERKEK	EVLİ	ORTA	Y.LİSANS
K13	1996	KADIN	BEKÂR	ORTA	ÖN LİSANS
K14	1990	ERKEK	EVLİ	ORTA	ÜNİVERSİTE
K15	1997	KADIN	BEKÂR	ORTA	Y.LİSANS
K16	1980	ERKEK	EVLİ	ORTA	LİSE
K17	2004	KADIN	BEKÂR	DÜŞÜK	ÖĞRENCİ
K18	1984	KADIN	BEKÂR	YÜKSEK	DOKTORA
K19	1992	ERKEK	BEKÂR	ORTA	ÜNİVERSİTE
K20	1980	KADIN	BEKÂR	ORTA	LİSE
K21	1999	ERKEK	BEKÂR	ORTA	ÜNİVERSİTE
K22	1976	KADIN	BEKÂR	ORTA	ÜNİVERSİTE
K23	1973	KADIN	EVLİ	ORTA	ÖN LİSANS
K24	1981	KADIN	BEKÂR	YÜKSEK	DOKTORA
K25	1976	KADIN	EVLİ	ORTA	ÜNİVERSİTE
K26	1974	KADIN	EVLİ	ORTA	LİSE
K27	1987	KADIN	EVLİ	ORTA	DOKTORA
K28	1995	KADIN	BEKÂR	ORTA	ÜNİVERSİTE
K29	2001	KADIN	BEKÂR	DÜŞÜK	ÖĞRENCİ
K30	1981	KADIN	EVLİ	YÜKSEK	ÖN LİSANS
K31	1976	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	ÜNİVERSİTE
K32	1985	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	Y.LİSANS
K33	1982	KADIN	EVLİ	YÜKSEK	ÜNİVERSİTE
K34	1992	ERKEK	EVLİ	ORTA	ÜNİVERSİTE
K35	1969	KADIN	EVLİ	YÜKSEK	DOÇENT
K36	1965	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	PROFESÖR
K37	1966	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	PROFESÖR
K38	1969	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	PROFESÖR
K39	1971	KADIN	EVLİ	YÜKSEK	PROFESÖR
K40	1965	ERKEK	EVLİ	YÜKSEK	PROFESÖR

Tablodaki demografik özellikler incelendiğinde katılımcıların 22'sinin kadın, 18'inin erkek olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu evli olup 14 kişi ise bekârdır. Eğitim düzeyleri incelendiğinde ise 5 kişinin Profesör düzeyinde, 1 kişinin Doçent, 3 kişinin Doktora, 5 kişinin Yüksek Lisans, 14 kişinin Üniversite, 3 kişinin Üniversite Öğrencisi, 5 kişinin Ön Lisans ve 4 kişinin de Lise düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir.

Grafik 1 ve 2. Katılımcıların Medeni Durumu ve Cinsiyet Sayılarının Dağılımı

Grafik 3. Katılımcıların Yaş Sayılarının Dağılımı

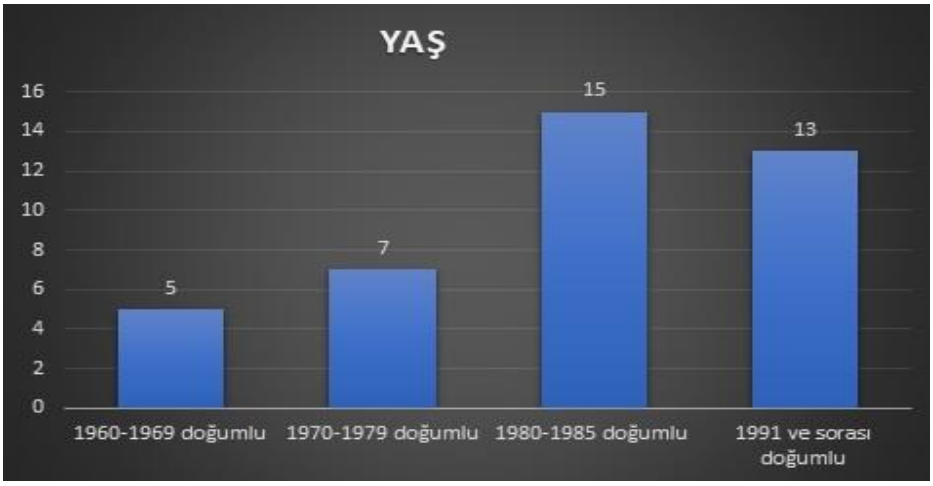

Katılımcıların yaş düzeyleri incelendiğinde ise 1960-1969 doğumlu olan 5 kişi, 1970-1979 doğumlu olan 7 kişi, 1980-1985 doğumlu olan 4 kişi, 1991 ve sorası doğumlu olan ise 13 kişiden

oluştuğu görülmektedir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların yaş ortalaması hesaplandığında, ortalamanın 37,5 olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu araştırmada en çok dikkat çeken konu katılımcılardan dijital araçlarla büyüyen kesim olan ve bunlara dijital yerliler olarak ifade edilen 1991 sonrası doğumlu olan katılımcıların Trendyol Market ve Getir markalarını daha fazla kullandığı görülmektedir. Bu kişilerin teknoloji ile büyümesi nedeniyle teknolojiye daha çabuk adapte olduğu sonucuna da ulaşabiliriz.

Grafik 4. Katılımcıların Gelir Düzeyleri Sayılarının Dağılımı

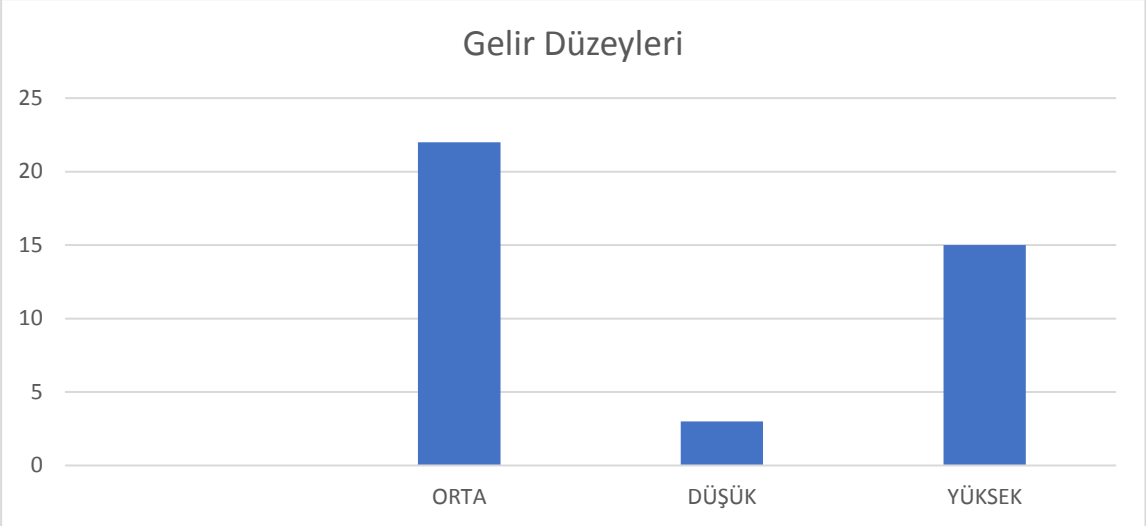

Katılımcıların aylık gelir rakamları belirlenirken asgari ücret esas alınmıştır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nda asgari ücretin Eylül 2022 için net 5.500,35 TL olarak belirlenmesine ilişkin karar, Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin bir parçası olan gelir düzeyi ile ilgili katılımcılara aylık gelirleri sorulduğunda cevap vermekte çekindikleri tespit edildiğinden gelir düzeyleri yüksek/orta/ düşük olarak kategorize edilerek sorulmuştur. Böylece katılımcıların, kategorize edilmiş gelir düzeylerine daha rahat cevap vermiştir.

Bu açıklamanın ardından katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde ise alınan cevaplar doğrultusunda yarısından fazlasının yani 22 kişinin (%55) orta düzey gelir grubuna sahip olduğu, 15 kişinin (%37,5) Yüksek gelir seviyesine sahip olduğu 3 kişinin de düşük gelir düzeyine sahip görülmektedir. Düşük gelir grubun ise üniversite öğrencisinden oluştuğu görülmektedir. Araştırmada dikkate çeken nokta ise belli bir gelir seviyesine sahip insanların e-ticaret sitelerinden alış veriş yaptığını ifade edebiliriz.

Tablo-1 Katılımcıların Getir veya Trendyol Market Markalarından Alışveriş Yapma Tercihlerinin İncelenmesi:

HIZLI	UYGUN FİYAT	PRATİK	ÇEŞİTLİLİK
14	4	16	6

Türkiye'nin e-ticaret sektörünün öncüleri arasında yer alan iki adet şirket belirlenmiş olup bu iki şirketin yarı yapılandırılmış görüşme kapsamında alınan cevapların sonuçları tablodaki verilerle elde edilmiştir. Tablo-1'de gösterildiği üzere katılımcıların bu iki markayı tercih etmelerindeki en önemli etkenlerinden ilkinin 16 katılımcının verdiği cevap doğrultusunda pratik olduğu, bunu takiben 14 katılımcı ile hızlı olduğu cevabı alınmıştır. Katılımcıların %15'nin (6 kişi) çeşitlilik

kriteri ile %10'nun (4 kişi) ise uygun fiyat politikası nedeniyle Getir veya Trendyol Market markalarından alışveriş yapmayı tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle kadın katılımcıların e-ticaret sitelerindeki alış veriş yapmayı tercih ettikleri de belirlenmiştir. Aynı araştırma ile evli kadın katılımcıların bekar katılımcılara nazaran Getir veya Trendyol Market markalarından alışveriş yapmayı tercih ettikleri de saptanmıştır. Sonuç olarak katılımcıların tek tuşla oturdukları veya bulundukları yerden her ihtiyaçlarını e-ticaret sitelerinden aldıklarını da söyleyebiliriz. Bu da ister kişilerin yaşam tarzları ile beraber alışveriş tarzlarını da değiştirmiştir. Takas usulü başlayan ticaret, küreselleşme soncunda teknolojinin yaygınlaşması ile katılımcıların arz ve talepleri doğrultusunda gelir düzeyinin ne seviyede olduğu fark etmeksizin tüketicilerin hızlı ve pratik olması ve zaman performansı bazında Getir ve Trendyol market markalarını tercih ettikleri varsayılabilmektedir. Bunun yanı araştırmaya katılan bazı katılımcıların bu soru özelinde verdikleri cevaplarda kaliteye önem verdikleri cevabı da alınmıştır. Ek olarak herhangi bir sorun söz konusu olduğunda anında müdahale edebilmesi gibi pek çok konuda problem çözümleri ile de bu iki e-ticaret sitesinin katılımcıların sempatisini kazandığı da saptanmıştır.

Grafik 3. Markaların Tercih Edilme Sayılarının Dağılımı

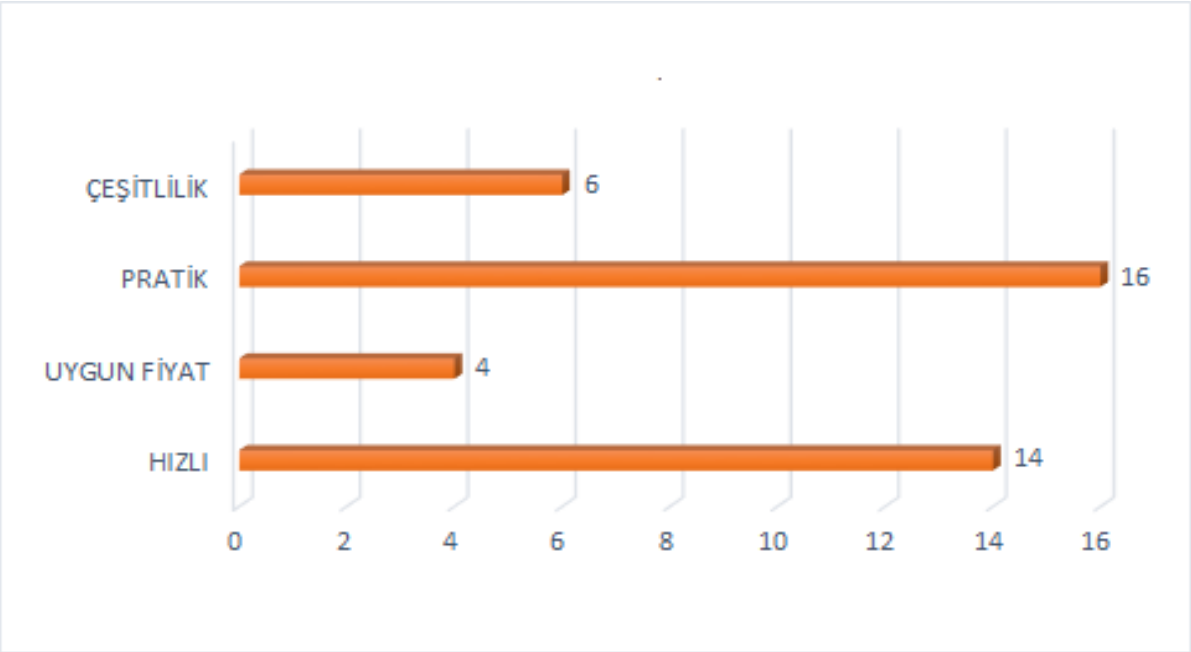

Tablo-2 Getir veya Trendyol Market Markaları Kullanım Sıklıklarının İncelenmesi:

GÜNLÜK	HAFTADA 1-3	AYDA 1-3	YILDA 1-3
2	10	17	11

Araştırmanın konusu dâhilinde hazırlanmış sorulardan alınan yanıtlar sonucunda katılımcıların Getir ve Trendyol Market markalarına yönelik olarak tablo değerIendirildiğinde aslında katılımcıların iki e-ticaret sitesini sıkılıkla kullanmadığı görülmektedir. Tablo dikkate alındığında 17 katılımcının "Ayda 1-3" kez kullandığı, 2 katılımcının da günlük olarak bu iki ticaret sitesini kullandığı saptanmıştır. Katılımcıların "Haftada 1-3" ve "Yılda 1-3" kullanımlarının ise birbirine

çok yakın olduğu görülmektedir. Bu soru kapsamında katılımcıların vakitlerinin dar olması nedeniyle alışveriş yapamama ya da günlük yorgunluk ya da iş yoğunluğu nedeniyle bu iki e-ticaret sitesinden alışveriş yaptıkları belirlenmiştir. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara nazaran e-ticaret sitelerini daha çok kullandığı görülmektedir. Bunun nedenin ise her iki internet sitesinin indirin kuponlarının etkili olduğu cevabının alınmasıdır. Ayrıca katılımcıların ekonomik durumları ile e-ticaret sitelerinde alışveriş yapma durumunun da orantılı olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Araştırma ile erkek katılımcıların ihtiyaçları, arzuları, beklentileri kapsamında geleneksel pazarlamayı daha tercih ettikleri sonucuna da ulaşılmıştır. Erkek katılımcıların alışveriş esnasında ürünleri dokunarak, son kullanma tarihlerine ya da ürün içeriklerine bakarak ürünleri deneyimleyerek alma eğilimde oldukları da araştırma ile tespit edilmiştir. Ek olarak katılımcıların kredi kartı bilgilerini paylaşmakta çekincelerinin olması da bu iki e-ticaret sitelerinden alışveriş yapmayı da etkilediğini söyleyebiliriz.

Tablo-3 Getir veya Trendyol Market Markalarının Katılımcıların İhtiyaçlarına Cevap Verme Durumunun İncelenmesi:

EVET	HAYIR	KISMEN	BİLGİM YOK
28	4	7	1

Yukarıda belirtilen bulgulara göre, *"Getir veya Trendyol Market markalarının hizmetleri ihtiyaçlarınıza cevap veriyor mu"* şeklindeki 3 numaralı araştırma sorusunun cevabı olarak adı geçen iki markanın da katılımcıların ihtiyaçlarına cevap verdiği tespit edilmiştir. Katılımcıların çok büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarına cevap verirken sadece %10'luk bir kısmının ise ihtiyaçlarına cevap vermediği görülmektedir. Bir katılımcının ise bu konuya ilişkin bilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca 7 katılımcıya yönetilen soru ile Getir veya Trendyol Market markalarının hizmetlerinin kısmen ihtiyaçlarına cevap verdiği yanıtı alınmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların verdikleri cevaplardan hareketle söz konusu iki markanın katılımcıların ihtiyaçlarını karşılanmasında; algılanan kalite, dürüstlük, iyi niyet gibi psikolojik değişkenleri ile birlikte anlayış, sempati ve desteğini kazanımı gibi etmenlerinde önemli olduğu sonucuna da ulaşılmaktadır. Ayrıca aynı araştırma sonucunda satın alma sürecinde maddi olanaklardan, ulusal değerlere, kişilerin yaşam tarzı ve psikolojik durumuna kadar pek çok unsura dikkat edilerek tüketim bu doğrultuda gerçekleştiği de tespit edilmiştir.

Tablo-4 Getir veya Trendyol Market Markalarının "Yemek" Konusundaki İhtiyaçların Karşılanması Durumunun İncelenmesi:

EVET	HAYIR	KISMEN
14	23	3

Tablo 4'de görüldüğü gibi, Getir veya Trendyol Market markalarının "Yemek" konusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun yemek ihtiyaçlarını karşılamadığı görülmektedir. Katılımcıların sadece %35'nin yemek konusunda ihtiyaçlarına cevap verdiği görülmektedir. Katılımcıların sadece 3'nün yemek ihtiyaçlarına kısmen cevap verdiği tespit edilmiştir. Katılımcılarla görüşme esnasında alınan cevaplarda bu iki firmanın market alışverişinden ziyade sadece Yemek konusunda e-ticaret hizmeti veren başka markalardan yemek sipariş verdiği cevabı alınmıştır. Bu iki markanın Yemek

konusunda hedef kitlenin beğenisini kazanamadığı, duygulara seslenmede yetersiz olduğu ve maliyet konusunda zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar geleneksel ve tutucu olup dijital uygulama ile satın alınan yemeklerin ihtiyaçlarına çok cevap vermediği yemeklerim soğuk, dağınık ve bununla birlikte restorandaki gibi anında müdahale durumu olmadığından bu platformlardan yemek alma konusunda direnç gösterdiği araştırma sonucu ile ortaya çıkmıştır.

Tablo-5 Getir veya Trendyol Market Markalarının Hangi Mecralarda Olduğunun İncelenmesi:

KATILIMCI	BILLBOARD	RADYO/TV	INT./OYUN UYG./GOOGLE	SOSYAL MEDYA	KENDİ UYGULAMASI
K1	X			X	
K2		X	X		
K3	X	X			
K4			X	X	
K5			X		X
K6				X	
K7			X	X	
K8			X	X	
K9	X			X	
K10				X	X
K11	X				
K12			X		
K13				X	
K14	X	X		X	
K15				X	X
K16				X	
K17				X	
K18		X	X	X	
K19		X		X	
K20				X	
K21	X	X		X	
K22				X	
K23		X	X		
K24	X	X			
K25		X			
K26		X			
K27				X	
K28				X	
K29				X	
K30				X	X
K31				X	
K32			X	X	
K33				X	
K34		X			
K35		X			
K36		X			
K37				X	
K38				X	
K39		X			
K40			X		

Tablo-5 incelendiğinde katılımcıların Trendyol Market ile Getir markalarını açık ara Sosyal Medya'da gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ez az ise kendi uygulamalarında karşılaştığı cevabı alınmıştır. Bu durum bize çalışmaya katılan kişilerin sosyal medyayı yoğun olarak kullandığı sonucuna ulaştırmaktadır. Bu minvalde insanların yaşanan dijitalleşme ile teknolojiye olan ilgisinin her geçen gün artarak devam etmesi ile Sosyal Medya kişiler üzerinde bir devrim niteliğindedir. Ayrıca teknoloji ile sosyal medya araçlarının yaşamın tüm alanlarına nüfus etmesi küresel köy haline dünyada, katılımcıların alışkanlıkları ve sosyalleşme biçimleri açısından değişim yaşanmasına neden olmuştur. Bu da aslında dijitalleşmenin hayatın merkezine konumlandığından dijital deneyim de sektör içerisinde oldukça ikna edici bir farklılaşma noktası haline geldiğini söylemek mümkündür. Yine araştırma verilerine göre sosyal medyanın marka farkındalığı ve markanın algılanan kalitesi üzerine etkili olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu durum sosyal medyanın katılımcıların günlük yaşamının bir parçası haline geldiğinden markalar ile katılımcılar arasındaki ilişkilerin kurulması, sürdürülmesi ve güçlendirilmesi için çok önemli bir araç olduğu çıkarımını da yapmak yanlış olmayacaktır. Zira sosyal medya, dijital dönüşüme uyum sağlayarak tüm markalar tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Tablo-6: Getir veya Trendyol Market Markalarından Hangi Ürün Gruplarını Satın Alımına İlişkin İnceleme:

KATILIMCI	KEDİ MAMA	İÇECEK	ATIŞTIRMALIK	KİŞİSEL BAKIM	TEMİZLİK	YEMEK	ŞARKÜTERİ	SEBZE/MEYVE	TEKNO/KİTAP
K1		X	X						
K2				X	X	X	X		
K3		X							
K4				X			X		
K5		X							
K6		X	X	X	X		X	X	
K7				X	X				
K8	X	X			X		X	X	
K9		X	X		X		X		
K10	X	X							
K11							X	X	
K12		X	X			X	X	X	
K13		X	X				X	X	
K14		X	X			X	X	X	
K15							X		
K16	X								
K17						X			
K18						X	X	X	
K19							X	X	X
K20							X	X	X
K21			X	X			X		
K22									
K23					X				
K24					X	X	X		
K25					X				
K26					X		X		
K27			X				X		
K28		X	X		X				
K29				X		X	X		
K30						X	X		
K31						X			
K32		X	X				X		
K33		X	X				X		
K34		X							
K35		X					X	X	
K36								X	
K37		X					X		
K38		X							
K39		X							
K40		X				X			

Tablo-6 incelendiğinde katılımcıların Getir veya Trendyol Market'ten en çok içecek ve şarküteri ile atıştırmalık ürün tercih ettiği görülmektedir. Bunları takiben ise Temizlik, Meyve ve sebze ile Kişisel Bakım ürünlerinin tercih edildiği görülmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar

kapsamında en az Kedi maması ile Kitap/Teknolojik ürünlerini aldıkları görülmektedir. Katılımcıların en çok içecek mallarını satın almasının nedeni aslında ürünlerin taşıma sorunu ile birlikte indirim kuponları ile bu ürünlerin piyasaya göre daha ucuza gelmesidir. Katılımcılar özelde verdikleri cevapla bütçe dostu olması ile bütçeye uygun kaliteli ürünlerin alımının söz konusu olduğunu ifade etmişlerdir. Tabloda katılımcılardan sadece iki kişinin Kitap/Teknolojik ürünler satın aldığı görülmektedir. Bu kişilerin özellikle her iki markalı ürünlerin alışveriş yaptıktan sonra belli bir ücret sonrası ulaşım ücretlerini ortadan kaldırmak için bu ürünlere yöneldikleri alınan cevaplarla öğrenilmiştir. Diğer katılımcılara bu iki katılımcı referans gösterildiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun bu iki ürünün deneyim sonucunda yani kitap ve teknoloji ürünlerini enine boyuna inceleyerek alınabilincek ürünler olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle dijital platformlu kitap siteleri de katılımcılara hatırlatıldığında Getir veya Trendyol Market markalarına göre bu sitelerde kitap künyesine ilişkin bilgilerin oldukça detaylı olduğu cevapları da alınmıştır.

Tablo-7: Getir veya Trendyol Market Markalarının Yapmış Olduğu Çalışmalar Size Kendinizi Özel Hissettiriyor Mu Sorusunun İncelenmesi:

EVET	HAYIR	KISMEN
12	25	3

Bu bulguların "Getir veya Trendyol Market markalarının yapmış olduğu çalışmalar size kendinizi özel hissettiriyor mu*"* şeklindeki 7 numaralı araştırma sorusunun cevabı olarak hayır cevabının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 62,5'nin Getir veya Trendyol Market markalarının kendini özel hissettirmediğini, %30'nun ise bu iki markanın kampanyalar ile kendini özel hissettirdiğini, 3 kişinin ise kısmen özel hissettirme durumunun olduğu cevabı alınmıştır. Katılımcıların ihtiyaçları, arzuları, beklentileri geleneksel pazarlamadan farklı olmadığı belirtmektedir. Bazı katılımcılar ise günümüzde artık her şeyin kolay bir şekilde elde edilmesinin normal bir çalışma olduğu görüşünü savunurken bazı katılımcılar ise özellikle özel anlaşmalar, kişiye özel indirim ve kampanyalar alışveriş yapmayı olumlu etkilediğini ifade etmektedir. Bu soru özelindeki araştırma verileri kapsamında ticaretin küreselleşmesi, küreselleşen pazarlarla birlikte firmaların da pazarlama stratejilerini küreselleştirdi. Benzer yiyecekler ile benzer tarzdaki modalı ürünler tercih edilebilir hale gelmiştir. Bunun sonucunda da kullandıkları ya da aldıkları aynı hizmeti farklılaştırmasını sağlayan tek unsur ise markalardır. Üretim ve tüketim aynı oranda arttığı pazarda iki firmada tüketicilerine sundukları hizmetlerinde özel kampanya ya da diğer stratejilerinde yetersiz olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Tarih boyunca yeni teknolojiler ve dünyayı yeni algılama biçimleri ekonomik sistemlerde ve sosyal yapılarda derin bir değişimi tutuşturduğunda her seferinde devrimler olmuş, birinci, ikinci ve üçüncü endüstri devrimleri gerçekleşmiştir. Dördüncü olan dijital devrim ileri teknolojiyi rekabet avantajına dönüştürmek için geçmişe göre daha keskin, hızlı ve kesin sonuç üreten ortam ve parametreler ortaya koyarken fırsat eşitliğini, yatay ve dikey entegrasyonu da beraberinde getirmiştir. Teknolojik değişimi katlanarak yeni dijital platformlar ve cihazlar ortaya çıkardığından işletmelerde teknolojinin bu hızına ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, yeni neslin teknoloji ile bağımlı ilişkisi de şirketlerin yeni nesil tüketicileri kazanmak için bu platformaların kullanımına geniş yer vermesine neden olmuştur.

Teknolojinin getirdiği yenikliklerle, üretimde yaşanan gelişmeler ve çeşitlilikle birlikte, zamanla, tüketim kültüründe de önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Günümüzde işletmeler geçmişe oranla daha fazla rekabet edebilir hale gelmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri, küreselleşme ile birlikte teknolojinin her geçen gün hızla gelişmesi ve beraberinde yeni akımların oluşmasıdır. Bu akımlar sayesinde markaların satış yerleri değişime uğramış ve beraberinde firmaların güvenilir olmasına önemli derecede etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Tüketimin bu duruma gelmesinde, markaların, pazarlama stratejilerinde fonksiyonel faydadan çok sembolik faydaya vurgu yapmalarının etkisi yadsınamaz seviyede olduğu da ifade edilebilmektedir.

Özellikle pandemi döneminde zorunlu kapanma ile birlikte hızla dijitalleşmek zorunda olan sektörlerden biri olan e-ticaret siteleri gerçekleştirdiği inovatif yaklaşımlar ile olmuştur. Bu bağlamda sistemler yeniden yapılandırılmakta, iletişim ve algılama metotları yeniden kurgulanmaktadır. Bu süreçte etkilenenler arasında kuşkusuz marka odaklı pazarlama sektörü de yer almaktadır. Gelişen bu teknolojiler aynı zamanda pazarlama araçlarını da değiştirmektedir. İnsanlar artık dünyanın bir ucundan, internet sayesinde kolayca alışveriş yapar hale gelinmiştir. Böylece mesafenin önemi ortadan kalkarak pazar alanı genişleyerek ttüketicilerin beklenti ve istekleri karşılanır olmuştur. Bununla birlikte adaptif süreç içinde yeni avantajlar ile katılımcılar zamandan ve mekândan bağımsız olarak, istek ve ihtiyaçlarını hızlı bir şekilde karşılar hale gelmiştir.

Bu çalışmada yaşanan değişime bağlı olarak dijital marka iletişimi uygulamaları dijital pazarlama bağlamında incelenmiştir. Araştırmada online e-ticaret pazaryeri siteleri olan Getir ve Trendyol Market markalarına yönelik dijital pazarlama çalışmalarının pazarlama iletişimine etkisi incelenmek için 40 kişi ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Varmış olduğumuz sonuç ise katılımcıların büyük çoğunluğunun bu iki e-ticaret sitesinden pratik olduğu için alışveriş yapmasıdır.

KAYNAKLAR

Aakerson, David A. (1991). Managing Brand Equity: Capitalizing on Vaule of A Brand Name, New York: The Free Maxwell Macmillan International.

Akar, E., Kayahan, C. (2007). Elektronik Ticaret ve Elektronik İş, Ankara: Nobel Basımevi.

Aksel, İ., Arslan, M. L., Kızıl, C., Okur, M. E. ve Şeker, Ş. E. (2013). Dijital İşletme. İstanbul: Cinius Yayınları.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, 7.Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Ertük K. L. (2008). Türkiye'de Bilimsel İletişim: Bir Açık Erişim Model Önerisi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Belge ve Bilgi Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Lisans Tezi.

Fındıkçı İ (1996) Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme, Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.

Gümüş S. (2019), Contribution of Digitalization to the Brand Registry Applications in the Context of Globalizations, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Communication andTechnology Congress CTC 2019, (17.04.2019)

İslamoğlu, A.H. (2011). Pazarlama Yönetimi. 1. Baskı. İstanbul: Beta

Nandan, S. (2005), "An Exploration of The Brand Identity-Brand Image Linkage: A Communications Perspective", Journal of Brand Management, Vol. 12 No.4 pp. 264– 278.

Robertson, R. (1999), Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür (Çeviri: Ü. H. Yolsal),

Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
Travis, D. (2001). Branding in the Digital Age. Journal Of Business Strategy, 22 (3), 14-18.
Todor, R. (2016). Blending Traditional And Digital Marketing, Bulletin Of The Transilvania University of Braşov Series V: Economic Sciences, Vol: 9 (58), No: 1, 51-56.
Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı, Edirne: Trakya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi Cilt:7 Sayı:2 (1-38).

9th International EMI Entrepreneurship &Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent / Uzbekistan

Linguostylistic pecularities of newspaper language

Senior teacher, Gulrukh GAFUROVA
Jizzakh State Pedagogical University
gulruh8586@mail.ru
ORCID 0000-0002-2757-1116

ABSRTACT

Speaking about the press, we should hasten to add that they have their peculiaritiesand characteristics. The most important phenomenon of the newspaper language is itscommunicative nature. The language of the media should be understandable for the masses The author of this article explores the place and growing role of newspaper and journalistic texts both in intralinguistic and intercultural communication, and on the other hand, the problem of various compensations as one of the means of pragmatic adaptation of newspaper and journalistic texts is currently an underdeveloped area. Next important peculiarity is the homogeneity of the newspaper language. Generally it is aprocess of expressing, describing or analyzing different phenomena, where language avoidsfrom stylistic extremes, because communicative role of the language, which is veryimportant in journalism, in this case makes secondary all the ways of all the expressive formsof stylistics. This creates linguistic layer devoid of stylistic methods where standardexpressions play an important role.

Key words: publicist, newspaper, journalistic, pragmatics, pragma, adaptation, compensation, vernacular, dialectisms, parallelism, ellipsis, parcellation, alternation.

INTRODUCTION

An important feature of the publicist style is a combination of two functions of language: informative and expressive. Using this style, the speaker does not only convey a certain amount of information, but also produces a certain effect on the hearer (or reader). The author's statement is superimposed a certain rating. Journalistic style is connected with emotional evaluation, not typical of any scientific or official style. The specific vocabulary of the publicist style can be attributed by stylistically colored words: developer, legate, extremist, positive, alternative, avant-garde and accomplishments so on words with social-evaluative nature. Sustainable colored words, characteristic only for the given identity is called journalistic phraseology. Their goal is to quickly and accurately convey information, for example: peace approach, local disputes, presidential campaign, the positive changes in the package of proposals, progress, ratification of a Treaty, etc.

In media discourse, many words and phrases that serve as "publicist" is painted only in a figurative sense. For example, words, steps, cooking, package, in the literal sense (quiet steps, homemade Fudge, a pint of milk) does not have the expressive coloring. Another hallmark of journalism is the presence of words with emotional assessment and expression which are of social, not authorative-individual character. In journalistic style another expressing is the barbarisms and borrowings. It is believed that from one year to the penetration of such language in print happens more often. So, journalism is characterized by the use of the singular number of the noun in the plural. Another feature of the publicist style is the use numerous amounts of plural nouns, for

example: moods, conversations, circles, search, freedom, etc. In some journalistic genres nouns are used in plural, some words are in special value.

Literature review. Nowadays, newspapers can be studied from the point of view of different analytical sciences as literature, politics, economy, technology and art. Many linguists made scientific researches on newspaper style such as A. Bell (1991)1, T. A. Znamenskaya (2005), C. Rich (2010), O.K. Denisova and L.P. Pozniak (2014). Stylistic features of the newspaper language and the headlines were studied by R. Fowler (1991), M. Swan (1995), D. Reah (1998), J. Morley (1998).2The main problem on which linguists do not agree is whether or not there are distinct styles in the spoken discourse. Another problem is the classification of functional styles that some linguists as R.G. Piotrovsky (1975), Y.S. Steponov (1986) state that there are no functional styles at all. However, functional styles have been divided into specific groups by some other scholars. For instance, Russian scientists such as I.R. Galperin, I.V. Arnold and Y.M. Screbnev made different classifications for functional styles. Functional styles consist subsystems differing with lexical, syntactical and phonetic features. With developing technology, newspapers were explored by many aspects and classified differently so the newspaper styles have many functions.

RESEARCH METHODOLOGY

Newspaper and magazine language is directly related to the newspaper publicistic style, more correctly, it is one of the ways expressing publicist style. This style generally has regulated nature and all its vocabulary, grammatical rules come from literary language area. By the help of newspaper style, we cover phenomena which are massive and comprehensive. It is logical that journalists are the ones who create news language in newspapers. But according to A. Bell, they are not the only ones who generate news copy but also there are editors, who cut and modify newspaper language to the standards of their newspaper style. So, we can conclude that the creation of the newspaper language is very multilayer and complex process in which more than two people are involved in (Bell 1991:7).

According to linguist Chakovskaya, besides being a way of communication, language is also a way of thinking, which, however, in addition to the communicative function has two more no less important functions in society which are function of impact and the function of persuasion (Чаковская 1997:9). The function of impact and communication are equally accomplished in fiction whereas in scientific, technical and general informative text communication takes place by the help of function of impact. Through, communication creatures exchange information, notions, emotions, feelings, skills, knowledge and so on. Saying communication, we do not understand only words, we also understand symbols, gestures and visuals. Thus, the act of communication is referred to as "transmission" (Muhammadali 2011:5). According to Oxford English Dictionary, communication is "the imparting or exchanging of information by speaking, writing, or using some other medium." (en.oxforddictionaries.com)

ANALYSIS AND RESULTS

Quite often in journalistic style we meet an imperative form of the verb in the appeals. Such forms are considered style-forming: People, protect the environment! Man, save the world from war! Frequent treatment, such as: Dear readers! Dear listeners! Dear viewers. In journalistic style we meet rhetorical sublime forms of the nouns of the 3rd forms in creative ways: life, power, blood, and publicist etc. which are marked.

In addition, in journalism we meet any kind of partitioning of the text, i.e., a structure in which some structural parts are connected in meaning within one syntactical whole. Text, position and intonation are removed, preposition (segmentation), postposition (percolation) take place.

In journalism (in contrast to the style of scientific and official styles) inverse word order is often used. Logical actualization is actively used in significant number in suggestions. In stylistic system of journalism conversational style occupies a middle position between scientific/official and business styles.

Newspaper style does not accept extremes. You can't use expressions, idioms, grammar and formative stylistic manifestations in official-business style. In this case speechbecomes more excessive unnatural and unconvincing. Newspaper style does not like bookishcharacter of recital. In this case, when the message is burdened with technical andprofessional terms, complications arise which are simply against to the accepted norms. First of all it becomes unavailable for an ordinary reader. Here the main layers of vocabularyshould be generally used words. These words are those which apply great frequency andwhich are used in various styles. Besides all these, such kinds of recitals might be excludednot only for the incomprehensible content but also for the fact that such kinds ofpublications are not appropriate for newspaper style. Hence, bookish style is unacceptable innewspaper language.

RESULTS AND DISCUSSION

The analysis of newspaper material showed that emotionality, expressiveness and evaluativeness arising from the use of phraseological units and their transforms have an invariant sign of encoding information, which is determined by the producer and projected by the recipient in the form of specific mental pictures. Information decoding, its interpretation (and then reproduction as the highest stage of perception) form the reader's empathic projection field adequate to the author's. In this case, the role of phraseological units becomes especially significant, since the individual perceives the phenomena of the external world through the prism of the system of cognitive-sensory guidelines and assessments created by him.

The perception of phraseological units makes it possible to streamline this system, "bring to a common denominator" the cognitive structure of knowledge of both the producer and the recipient, as a result of which mutual understanding arises and one can speak of communicative successes. The phraseological units extracted from the thesaurus of the personality of the communicants (journalist and reader) are included in speech activity, which makes it possible to identify the pragmatic intentions of the author, on the one hand, and on the other hand, the degree to which the addressee reflects the embodiment of these intentions.

As a result, a situation of concretization of phraseological units in the process of speech communication is created, which acquires special significance in the perception of transformed phraseological units. Phraseological units in a newspaper (obeying the requirements of the genre) must express a special, elevated, connotative content, while their maximum approximation to the text, the situation described, i.e. modification taking into account the requirements of the pragmatic conditionality of additional meanings.

The pragmatic approach to the construction of discourse determines the implementation of verbal blocks, interconnected by paralinguistic means; each sentence is built according to a certain scheme, each subsequent sentence is somehow connected with the previous one by lexical-structural means. Consequently, the external form for the recipient is not unexpected and does not have a semantic effect on him. In this regard, phraseological transforms and methods of their decoding become relevant.

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

Functional style is a device of communication. There is a number of functionalstyles and each of them has its own vocabulary means, syntactical constructions orphonetics. Each functional style depends upon the purpose of the text or thespecific conditions of communication in different situations. Publicistic style isused in the newspaper language and its function is to influence public

opinion.However, the classification of functional styles is a complex problem as differentlinguists introduce different classifications which are distinguished by certainfeatures.

The main function of newspaper style is to inform the reader. The news storieshave to be not only informative, the news has to be presented logically andobjectively, the language has to be clear and consecutive. The newspaper style hasa number of morphological, syntactical, lexical and compositional features. Thecombination of these linguistic features is used in order to save space, attract the readers' attention and make the language more interesting by the use of carefullyselected vocabulary.

Propaganda is a type of communication that attempts to persuade the audience forideological, political, or social purposes. Propaganda is obvious, explicit, andmanipulative; however, many newspapers borrow many techniques frompropaganda and they try to influence their audience.

Gatekeepers influence culture by deciding which stories are considerednewsworthy. Gatekeepers can promote social values either consciously orsubconsciously. The digital age has lessened the power of gatekeepers somewhat,as the Internet allows for nearly unlimited space to cover any number of events and stories; furthermore, a new gatekeeper class has emerged on the Internet as well.

REFERENCES

1. Bell, A., The language of the news media. London: Blackwell, 1991,6.
2. Bryant, J., Zillmann D., Perspectives on Media Effects. New Jersey: Lawrence Erlbaum,1986 ,7.
3. Elizabeth, M., Media Effects and Society. London: Erlbaum Associates, 2001,8.
4. Faustin M., Preventing Genocide by Fighting Against Hate Speech. International Journalof Advanced Research -2016.- V. 4-3. - P. 117-132,9.
5. Galperin, I., The Problems of Linguostylistics. Moscow: High school, 1988
6. Gafurova, G., THE DISCOURSE OF THE PUBLICIST TEXT. Volume 2022 / Issue 4, Article 11
7. Znamenskaya, T. A., 2005. Stylistics of the English Language. Moscow: KomKniga.
8. Чаковская, М., Текст как сообщение и воздействие (на материале английскогоязыка). Москва: Высшая школа, 1986

Activation of Critical Thinking Skills in Teaching English in Digital Learning Environments

Gulruh Majidova
Jizzakh State Pedagogical University

ABSTRACT

The main task of modern higher education is to reveal the abilities of each student, to educate a personality ready for life in a high-tech, competitive world. Modern society, and hence modern education, needs a free, creative person with certain qualities of thinking. Freedom of thinking implies its critical orientation, focused on creative and constructive activity, therefore, a qualitative characteristic of the thinking of a free person is critical thinking. In the article, in accordance with the goals put forward, the author of the study solved the following tasks: he developed and substantiated a set of initial provisions that form the theoretical and methodological foundations for the development of critical thinking of students in teaching a foreign language in a digital learning environment, revealed the essence and features of the development of critical thinking of students in the process of teaching a foreign language, determined the criteria and levels of development of students' critical thinking.

Key words: digital environment, critical thinking, technology, analyze, synthesize information, systematic approach, communication skills, creative thinking, solve tasks.

Annotatsiya

Zamonaviy oliy ta’limning asosiy vazifasi har bir talabaning qobiliyatini ochib berish, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Zamonaviy jamiyat, demak, zamonaviy ta'lim muayyan fikrlash fazilatlariga ega erkin, ijodiy shaxsga muhtoj. Fikrlash erkinligi uning ijodiy va konstruktiv faoliyatga yo'naltirilgan tanqidiy yo'nalishini anglatadi, shuning uchun erkin shaxs tafakkurining sifat xususiyati tanqidiy fikrlashdir. Maqolada, ilgari surilgan maqsadlarga muvofiq, tadqiqot muallifi quyidagi vazifalarni hal qildi: u chet tilini o'qitishda talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning nazariy va uslubiy asoslarini tashkil etuvchi bir qator dastlabki qoidalarni ishlab chiqdi va asosladi. tilni raqamli o‘quv muhitida o‘rganish, chet tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirishning mohiyati va xususiyatlarini ochib berdi, o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish mezonlari va darajalarini belgilab berdi.

Kalit so'zlar: raqamli muhit, tanqidiy fikrlash, texnologiya, tahlil qilish, axborotni sintez qilish, tizimli yondashuv, muloqot qilish qobiliyati, ijodiy fikrlash, vazifalarni hal qilish.

Аннотация: Главная задача современного высшего образования выявить способности каждого студента и воспитать человека, способного справляться с жизнью в высоко-технологичном, конкурентном мире. Современное общество, а значит, и современное образование нуждается в свободных и творческих личностях, обладающих особыми качествами мышления. Свобода мышления подразумевает критическую направленность на творческую и конструктивную деятельность, поэтому качественной характеристикой мышления свободной личности является критическое мышление. В данной работе автор рассмотрел следующие вопросы: разработал и продемонстрировал ряд предварительных правил, составляющих теоретико-методологическую основу развития критического мышления учащихся при обучении иностранному языку. Определил характер и особенности

развития критического мышления учащихся при изучении иностранных языков и иностранного языка в цифровой образовательной среде, а также выявил критерии и уровни развития критического мышления учащихся.

Ключевые слова: цифровая среда, критическое мышление, технология, анализ, синтез информации, системный подход, коммуникативные навыки, творческое мышление, решение задач.

INTRODUCTION

A foreign language is included in the block of compulsory disciplines of the higher education program. The most studied foreign language in most cpountries, English, in most universities is represented by three areas of study: the General English course, which focuses on the development of the main types of speech activity and the acquisition of basic linguo-cultural knowledge, the English language course for academic purposes (English for Academic Purposes), which studies the "language of complex texts", the style that is used when writing essays, various types of scientific works, for example, articles, dissertations and reports. The third direction of studying English at a university is English for Specific Purposes - English for professional purposes, which is a special functional variety of English that provides mutual understanding between specialists in a particular subject area. These three English language courses greatly contribute to the development of various cognitive skills, primarily critical thinking, which is a basic personal significant competence of a modern person and an important factor in professional competence.

MATERIALS AND METHODS

Digital literacy today is a topic that has become important for almost every person. Today, the importance of mastering digital technologies is quite obvious to everyone, especially in education. According to studies, more than 80% of citizens daily use the Internet using various kinds of gadgets. Information and communication technologies (ICT) have become an integral part of our daily lives. The modern world of domestic higher education is steadily facing the integration of these technologies into its practice. Now, not only technical disciplines require the introduction of digital technologies into the educational process, but also humanitarian subjects are taught using various kinds of technical means at different stages of education. In this regard, the participants in the educational process should be informationally competent, professionally literate and focused on raising the level of their digital culture. Teachers, at the moment, instead of their former role as a source of information and knowledge, have a new role - an administrator who accompanies students who have access to network sources. Therefore, a modern teacher should be able to: supplement the missing educational material, which involves knowledge of various types of resources, both printed and electronic, know how to detect and structure the information found, organize and transmit information in other ways that correspond to the current situation. However, many teachers are still experiencing difficulties in the use of digital technologies and are poorly oriented in the use of technical means, which prevents them from conducting online classes properly. This became especially obvious in the current epidemiologically difficult situation in the world, when everyone was transferred to a remote mode of work. Therefore, increasing the level of digital literacy and digital culture of modern teachers will undoubtedly improve the quality of both full-time and online forms of education. This need is also confirmed by documents, including UNESCO recommendations, statements of the UN General Assembly, and state educational standards of higher education of the latest generation.

The "father" of the modern interpretation of critical thinking is often called the American philosopher, psychologist and educator John Dewey. He called this type of thinking reflexive and defined it as "the active, persistent and careful consideration of any opinion, or supposed form of knowledge, in the light of the grounds on which it rests, and the analysis of the further conclusions to which it leads"[1,208]. The technology for developing critical thinking through reading and

writing was proposed by American scientists C. Temple, J. Steele, C. Meredith and S. Walter in the mid-90s of the twentieth century[2,223]. They explored the development of students' thinking skills necessary in all areas of life to make informed decisions and work with information. To date, there is no generally accepted approach to the definition of the concept of "critical thinking". What remains unchanged is the understanding that the latter is intended for the perception and evaluation of information. Thanks to critical thinking, a person is able to perceive and competently analyze incoming information, correlate it with his own ideas, question incoming information, his own judgments and, based on this correlation, draw conclusions or take any actions, apply the results to standard and non-standard situations, issues and problems.

In accordance with Uzbekistan State Educational Standards of Higher Education for Bachelor's and Master's Degrees, systemic and critical thinking are considered universal competence and require the formation of students of all training profiles of the ability to "search, critically analyze and synthesize information, apply a systematic approach to solve tasks "[in the areas of bachelor's degree] and "to carry out a critical analysis of problematic situations based on a systematic approach, to develop an action strategy" [in the areas of master's degree]. Since professional competencies are built on the basis of universal competencies, the formation of critical thinking is recognized as an important task of the educational process at a university.

For many students and teachers, critical thinking can be “turned off” for several reasons. For example, people do not notice “obvious mistakes if they are not in the mood to look for them,” because it is necessary to make an intellectual effort to detect them[3,376]. So, the latest wiki technologies give anyone the opportunity to edit Wikipedia, add or challenge translations of words in multilingual dictionaries. An inexperienced user is not always able to assess how appropriate this or that translation of a word is, whether it is worth trusting the information on the pages of an online encyclopedia. The “turning off” of critical thinking can also be explained by the fact that when we see or hear what we expect to see or hear, we get a feeling of “cognitive lightness” that prevents us from objectively assessing the situation[4,11-12]. That is why the familiar seems right and good, even if someone gives convincing data in favor of the fact that another (new) thing or idea is better (more correct, more profitable, etc.). Thus, some teachers continue to use textbooks published 20–30 years ago, despite the fact that a huge number of new editions have appeared over the years. Often we accept someone else's point of view under pressure from the public[5,14]. So, on the one hand, we spend more and more time on the Internet, but, on the other hand, we are afraid of the Internet “sucking” us[6,192], for example, we agree that teenagers become withdrawn and aggressive mainly because of computer games and lack of live communication.

The formation of critical thinking is one of the urgent tasks of modern education. It is no coincidence that on the websites of language schools, leading publishers of educational literature from different countries, you can find manuals, trainings, webinars devoted to the formation of critical thinking among students of different levels of training[7,144]. This topic is addressed by the authors of scientific and popular science publications, game methods[8,24-28]. The undying interest in the problems of critical thinking and the lack of a generally accepted definition of the concept, as well as the features of the current stage of development of a society living in conditions of high variability, uncertainty, complexity and ambiguity (VUCA-world) indicate that this topic is far from its logical conclusion. A modern specialist must be able to work with large amounts of information, while thinking quickly, dynamically, constantly changing, working in a team, etc. The concept of lifelong learning, which includes the development of critical thinking, is becoming a global trend and priority.

The development of critical thinking within the framework of the English language course is manifested in the fact that students learn to work with a large amount of information (reading, listening), collect and organize, critically process information, analyze and synthesize, formulate their own opinion on a specific issue (writing essays, research papers , literature review), recognize the problem, find ways to solve it, evaluate the evidence, draw conclusions and question them,

convince the interlocutor of the fidelity of their own judgment, listen and hear the interlocutor, respect the opinions of others, argue their decision (participation in the discussion, preparation and presentation report).

Many teachers write about the importance of applying the technology for developing critical thinking in foreign language lessons[9,83-88]. According to P. Facione, the core of critical thinking includes six cognitive skills: interpretation, analysis, evaluation, inference, explanation, and self-regulation[10,103]. D. Halpern identifies six characteristics of a person who thinks critically. These qualities, which require purposeful training, can be considered as a kind of steps towards the formation of critical thinking: readiness to plan one's own activities, flexibility of thinking, perseverance and perseverance in solving various problems, readiness to admit and correct one's mistakes, awareness of one's own path towards the goal, the ability to find compromise solutions[11,505]. Curiosity also contributes to the development of critical thinking, pushing us to investigate the issue.

RESULTS AND DISCUSSION

One of the important properties of the human brain is "the tendency to look for patterns in disparate data"[12,376]. However, it is higher education that is called upon to launch the reverse mechanism in the minds of students - to be able to see those situations where there are no patterns, to find errors in other people's and their own conclusions. An important role in this is played by the ability to quickly find information, evaluate its reliability, and choose from a huge amount of data relevant to the task, explaining, questioning or even refuting one's own hypothesis, one or another conclusion. It is in this that tomorrow's specialists need the help of not only a teacher who gives a narrow-profile course, but also a foreign language teacher. The latter can form in the future graduate the ability to independently work with sources of information in a foreign language and the habit of appealing to the opinion of the international scientific community, teach not only to read scientific texts, but also to accurately select the "correct" peer-reviewed scientific journal according to a set of features (belonging to an authoritative international database) scientific citation, journal rating, affiliation and citation level of authors, etc.), competently prove not only their own point of view, but also refute someone else's, citing arguments from personal research experience and international journals in the discipline under study. Obviously, the need to find, read, translate or retell an authoritative scientific article in English causes panic among many students, triggers the mechanisms of procrastination. At the university, it is important to gain positive experience in solving this problem in order to have access to the results of significant scientific discoveries, which are usually published in English, and to search for sources of information in English.

Within the educational environment, critical thinking is most often purposefully developed through reading and writing[13,29]. This is not surprising, because in writing the process of thinking becomes visible and, therefore, accessible to the teacher[14,249]. This is how you can find vulnerabilities in the argument. The habit of a modern student to regularly watch videos from the Internet is also used[15,83], building memory maps (mind maps)[16,143]. However, the development of effective thinking is impossible without participation in discussions, collective project activities[17,24]. One of the effective methods of work in teaching speaking and writing is the method of "brainstorming" (brainstorming), which allows you to generate a lot of ideas in a relatively short time and find a suitable solution. This method can also be used to develop the ability to think critically[18,24].

There are three main stages of brainstorming: problem formulation, idea generation, evaluation and selection of ideas. In the classroom, the first stage of brainstorming is most often omitted, since the teacher himself formulates the problem, divides students into groups. Brainstorming starts with generating ideas. At this stage, there are three options for working using Free Association, Visual Thinking, and Question and Answer techniques[19,192]. The "free association" technique is effective for generating ideas on a topic and for developing supporting

arguments. It is necessary to focus on any ideas that could potentially correlate with the topic. Students are faced with the task of offering as many associations as possible and fixing them on paper, blackboard and monitor.

To implement the "visual thinking" technique, any picture, photo, graphic image representing the topic is placed in the center of a sheet of paper, board, computer monitor. From the central image along the perimeter there are several more branches with other pictures detailing the theme. Topics and subtopics can be given titles. In this way, a visual map is built that will help in structuring, for example, an oral message or essay. During this stage, it is necessary to discuss ideas and proposals, find something rational in any proposal and try to combine intellectual findings into a single whole.

The Q&A technique involves asking students to come up with as many questions as they can about a topic without worrying about the answers. Questions can help identify issues related to a topic. Then you need to select the best questions and start thinking about the answers. However, the discussion of the answers can be postponed if the stage with questions turned out to be quite productive.

During the brainstorming, the teacher should not criticize and evaluate students, and the students themselves are not recommended to approve and criticize other people's ideas. It is recommended to record all the proposed options, even the most incredible and fantastic ones: the more suggestions there are, the more likely it is to find the right solution.

One of the important advantages of brainstorming is that communication skills and creative thinking are improved during work; ideas are generated in a comfortable creative atmosphere. The process of brainstorming involves the creation of chains of ideas, which usually leads to an intellectual explosion. In accordance with the intended type of speech activity, group or individual form of further work, the third stage of brainstorming (evaluation and selection of ideas) can be carried out at the current or next lesson, individually or in a group. The generation of ideas can be followed by a discussion in the classroom or homework in the form of writing an essay, preparing for a presentation of a report or oral presentation, etc.

CONCLUSION

Critical thinking is necessary for the implementation of any kind of speech activity in both native and foreign languages. Since there is still no generally accepted definition of this type of thinking, and teachers continue to state the fact of its insufficient formation among many students, the solution of this problem remains an urgent task of higher education. In the process of learning English at a university, the fulfillment of many tasks contributes to the “switching on” and improvement of the mechanisms of critical thinking. One of the effective methods of work is the brainstorming method, which is successfully combined with such types of work as reading texts on general scientific and professional topics, listening, listening to lectures, watching videos, holding discussions, preparing and presenting reports, writing essays and research papers in English .

REFERENCE

1. Власова О.В. Развитие критического мышления посредством работы с видео на занятиях иностранного языка // Евразийский гуманитарный журнал. 2017. № 1. С. 83–88.

2. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Пер. с англ. Н.М. Никольской. М.: Совершенство, 1997. 208 с.

3. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке. М.: Просвещение, 2011. 223 с.

4. Казанцева А. В интернете кто-то неправ! Научные исследования спорных вопросов. М.: АСТ: CORPUS, 2017. 376 с.

5. Кальбитцер Я. Цифровая паранойя: Оставайтесь онлайн, не теряя рассудка. Минск: Дискурс, 2018. 192 с.

6. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. СПб.: Каро, 2017. 144 с.

7. Развитие критического мышления на основе чтения текстов: учебное пособие (лабораторный практикум) / сост.: Н.Л. Московская, В.П. Старичкова, Е.А. Калиновская. Ставрополь: Изд-во «Северо-Кавказский федеральный университет», 2019. 98 с.

8. Смирнова С.А. Создание и применение Mind Maps как эффективное средство при изучении иностранного языка в вузе // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2017. № 1. С. 143–146.

9. Соснина Е.П., Старостина Н.Н. О влиянии критического мышления на качество освоения иностранного языка для специальных целей // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки. 2019. № 67. С. 29–37.

10. Туласынова Н.Ю. Использование проектной деятельности для развития навыков критического мышления студентов на занятиях по английскому языку // Гуманизация образования. 2009. № 4. С. 24−28.

11. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Питер, 2000. 505 с.

12. Activities to deepen critical thinking and higher-order thinking. A webinar from OUP. 29 ноября 2019 [Электронный ресурс]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XiJWWLg47mE (дата обращения: 28.11.2021).

13. Brainy Trainy. Критическое мышление. Мозговой тренажер для детей и взрослых. СПб.:ООО «Банда умников», 2020. https://www.wildberries.ru/catalog/14761617/detail.aspx

14. Butterworth J., Thwaites G. Thinking Skills. Critical Thinking and Problem Solving. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 348 p.

15. Clandfield L. Critical Thinking in English Language Teaching. Macmillan Education Webinar. February 29, 2016. URL: https://www.youtube.com/watch?v=qPjKB4KFyKc.

16. Cotton D., Falvey D., Kent S., Lebeau I., Rees G. New Language Leader Advanced Coursebook. Pearson Longman, 2015. 192 p.

17. Facione P.A. Critical Thinking: What it is and why it counts. Millbrae, CA: California Academic Press, 2020. URL: https://www.insightassessment.com/wpcontent/uploads/ia/pdf/whatwhy.pdf

18. Fisher A. Critical thinking: an introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 249 p.

9th International EMI Entrepreneurship &Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent / Uzbekistan

Innovation School in Jizzakh

Dildora SAFAROVA
Jizzakh State Pedagogical University
dorasafarova@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-3273-7667

Fotima ABDULLAYEVA
Jizzakh State Pedagogical University
abdullayevafotima@gmail.com

ABSTRACT

The private school “Jizzakh International School” in the NTM "Garden of Fairies" has been operating since 2018. The school currently has 450 students and 52 staff. In this school, specializing in English and mathematics, students are taught according to the 5Q system. Based on this system, students' talents develop in accordance with their interests along with the framework of logical thinking. The school's activities cover the period from 8.00 to 17.00, during which students are provided with three hot meals a day. The students' daily routine is organized according to a separate program, and their employment is ensured during the day. During the day, students study in subjects based on the state educational standard, as well as in various additional: creative, sports and subject circles. Natural science circles include subjects such as English, computer science, physics and mathematics, and English language circles are organized in accordance with the Cambridge Education System of England, while computer science lessons provide information about IT technologies and robotics.

Key words: IT Technologies, innovations, computer science, school activities, international experience, logical thinking, interest, IQ.

INTRODUCTION

In the private school “Jizzakh International School”, which is currently located in Portsmouth, England, in accordance with a memorandum signed with the private school “English Grammar School” and the Turkish private school “Istanbul American School”, once a year high school students are given the opportunity to study and improve their knowledge. knowledge. The establishment of such connections will further expand the knowledge of students, as well as provide patriotic youth with a broad worldview.

Currently, the school is rented out, but due to the fact that the number of students is growing day by day, and the rented school building is getting smaller, the founders of the school have developed a project for a new school building worth $ 250,000,000 billion.

THE MAIN PART

If the planned construction project of a private school is implemented, then such problems will be solved, which together with the improvement of students' knowledge will make a significant contribution to the development of domestic tourism. The new school project includes a theme park where children can come and spend weekends with their parents. Since this park is focused on the profession, children will be able to try themselves in a variety of fields. This gives students the

opportunity to gain knowledge not only on school days, but also on weekends, making time more meaningful. If a new school project is implemented, as mentioned above, then not only the students of this school will have the opportunity to study abroad, but also foreign students will have the opportunity to study at this school.

At school, teachers try to deal with each student individually. Since the language of instruction at school is Russian and English, the children entering our school study in different schools in different conditions, and mostly Uzbeks come from the classroom. Therefore, first of all, their psychology is studied and a separate program is compiled for each newly enrolled student. Only then will the student be able to fully participate in the classes.

At school, students receive basic education until noon, and in the afternoon - a tutor teacher. Such training helps students quickly adapt to school life, firstly, during the day the student will not be bored with one teacher, and secondly, the topic explained by the main teacher will be supplemented by a tutor teacher.

The private school Jizzakh International School has more than 10 additional circles, which are graduated depending on the age of the students. In elementary grades, such circles as: correct writing, correct reading, English, mental arithmetic, chess, natural sciences, gymnastics are handed over, and high school students receive new knowledge in such circles as: IELTS, computer science, terminology, sports.

Teachers are recruited to the school on the basis of interviews. Foreign language teachers need a language certificate. School teachers consist of teachers of the highest, first and second categories, and school teachers improve their knowledge throughout the year by participating in various advanced training courses organized in our country or abroad.

A monthly monitoring was organized at the Jizzakh International School to check students' knowledge, which consisted of open and closed tests. In addition, students attend quarterly group classes in STEM and science disciplines, submit projects, and also participate in very interesting laboratory classes. And for high school students, separate IELTS exams in English are organized every month.

A separate science month is held at the school every month, and every month science teachers prepare various fun contests, as well as open lessons. Among these competitions, the Brain-ring tournament is particularly popular, for which students prepare individually. In addition, all national or secular holidays are organized at the school. Students of each class are preparing for these holidays with great interest. At such events, students organize various song, dance and fun fairs.

Schoolchildren participate in subject Olympiads and take prizes. The school has a friendly atmosphere, and the newly arrived students are very well received by the students. The training system and the conditions created in our school please parents, especially it is very convenient for working parents during the day. Such parents have the opportunity to leave their children at school unattended during the day. Because in our school, students not only receive education, but are also provided with hot meals in 3 times, and also participate in various circles with pleasure. By the way, our school has a security system that ensures safe learning for every child. The school premises are equipped with modern technologies, which ensures high-quality education of students. In our school as a whole, all conditions and opportunities have been created for students to gain knowledge and become perfect people, and we think that every student who has been educated at our school will grow up to be a mature patriot in the future.

The motto of our school is “success begins with education", and we teach students based on the 5Q educational system.

What is the "5Q educational system"?

- It is a comprehensively thought-out system, and its main goal is a person. The reason is that "the world is good when a person is good." People may be different, but they are capable of great mental,

emotional, mental, bodily and social abilities. The goal of the 5Q system is to fully unleash these abilities that a person possesses and to raise students mentally healthy, mentally ill and unhealthy.

"What is 5Q?"

- 1. IQ (intelligence quotient) mental abilities.

The ability to understand.

Understanding without a template.

Improving the basic ability.

Objective: Aimed at improving students' ability to analyze and synthesize, solve problems, understand without patterns and explore.

2. EQ (emotion coefficient) emotional ability.

Familiarity and acceptance of one's identity.

I understand your feelings.

Emotion management and self-control.

Problem solving.

Art and aesthetics.

Purpose: to instill in students a sense of art and aesthetics through self-knowledge, understanding of others, control over their emotions and self-control.

3. KV (spiritual coefficient) of psychic abilities.

The Koran.

The science.

Poetry and literature.

Personal education.

Purpose: to provide age-appropriate and aptitude-appropriate education for the development of students' abilities in scientific, moral and spiritual terms.

4. CQ (communication coefficient) social (communicative) abilities.

Communication and communication.

Life experience is an ability.

Social abilities.

Social sensitivity.

Literary communication.

Purpose: education of communicative "ladies and gentlemen" in the state through communication skills, the ability to experience life and literary communication.

Kg (kinesthetic coefficient) of physical abilities.

Meal.

Sport.

Health.

Purpose: to introduce students to honest, clean and healthy nutrition, sports, the formation of a proper culture of a healthy lifestyle.

"How is this done in practice and what lessons are taught?"

1. The study of nature. Go out into nature weekly or once every 10 days. Studying in the bosom of nature, studying nature, he studies mountains, deserts, gardens and other natural structures.

2. Psychological help and concepts. Each child has intelligence, feelings, abilities that are different from other children, and they are treated individually. These abilities develop in accordance with the acquired knowledge and understanding.

3. The system of individual education of children, not general. Providing the child with additional information from the side with which he is experiencing learning difficulties. When raising children, not all the same tests are used. Take the exam on weekends in accordance with the "general learning scale" (i.e. re-request all lessons of the week). And to know which child should be given the most

attention in the new week separately, and give him some idea in this direction in separate hours of training.

4. Education of values.

To develop students' knowledge, morality and spirituality in accordance with their age and abilities, classes are held on the Koran, ethics, Islamic ethics, constitutional ethics, secular ethics, poetry and literature.

What is STEM?

STEM is an educational program developed to prepare primary and secondary students for college, graduate study and careers in the fields of science, technology, engineering and mathematics (STEM). In addition to subject-specific learning, STEM aims to foster inquiring minds, logical reasoning and collaboration skills.

The goal of STEM programs is to increase the supply of qualified high-tech workers in the U.S., bolster innovation, improve the country's competitive position globally and strengthen economic growth. STEM gained importance in the early 2000s following the publication of several reports. One 2005 report from the National Academies of Sciences, Engineering and Medicine entitled "Rising Above the Gathering Storm" emphasized the importance of science and technology jobs in fostering innovation, addressing societal problems and maintaining U.S. prosperity.

The Maryland State Department of Education developed a definition of STEM in 2012 that included the following seven standards of practice or skill necessary in a STEM program:

- learn and apply content
- integrate content
- interpret and communicate information
- engage in inquiry
- engage in logical reasoning
- collaborate as a team
- apply technology appropriately

Importance of STEM

STEM in higher education teaches students to think critically, prepares them for careers and creates professionals that can work across scientific disciplines to solve challenging problems.

STEM integrates multiple disciplines and trains students to use cross-disciplinary knowledge to solve problems. Additionally, STEM students take a rigorous and varied course load and develop a strong work ethic.

STEM programs promote a learn-by-doing approach. Students participate in real-world projects with real-world consequences. For example, students often participate in university research programs. This approach allows students to learn while also taking an active role in the development of emerging technology and groundbreaking research.

Universities hosting STEM programs benefit as well. They get credit for and revenue from new technologies the programs generate. For example, the University of Minnesota received $66 million from the National Institute of Allergy and Infectious Diseases to fund a program for antiviral drug development in 2022. The University was awarded this grant as a result of its innovative efforts in the initial response to the COVID-19 pandemic.

Having workers with STEM skills boosts the U.S. economy and helps the country compete globally. To maintain an adequate STEM workforce, the U.S government offers programs to help immigrants with skills in STEM subjects obtain work visas.

Reasons to consider majoring in a STEM field

There are many reasons to consider a STEM major. The following are some of them:

- **Challenging field of study.** If students want an engaging field of study that challenges them, STEM is the way to go.
- **Higher paying careers.** STEM offers students a chance at higher paying jobs. In 2021, the Bureau of Labor Statistics found that STEM occupations had almost double the annual mean wage compared to the national average for all occupations.
- **Make a difference.** STEM gives students the tools to apply themselves to real-world problems and develop innovative solutions to those problems.
- **Travel.** STEM majors often have study abroad programs that enable students to travel, study and possibly work overseas.
- **Job security.** STEM skills are sought after in many occupations and can translate well across occupations. Most STEM majors require rigorous problem-solving and critical-thinking skills, which are useful in almost any occupation.

CONCLUSION

Science education is the teaching and learning of science to school children, college students, or adults within the general public. The field of science education includes work in science content, science process (the scientific method), some social science, and some teaching pedagogy. The standards for science education provide expectations for the development of understanding for students through the entire course of their K-12 education and beyond. The traditional subjects included in the standards are physical, life, earth, space, and human sciences.

Science is a universal subject that spans the branch of knowledge that examines the structure and behavior of the physical and natural world through observation and experiment. Science education is most commonly broken down into the following three fields: Biology, chemistry, and physics. Additionally there is a large body of scientific literature that advocates the inclusion of teaching the Nature of Science, which is slowly being adopted into the national curricula.

REFERENCES

[1]. Ainscow M. Special needs in the classroom. A teacher education guide / Mel Ainscow. – L., 1994. – 137 p.

[2]. Alexander R., Rose J., Woodhead C. Curriculum Organisation and Classroom Practice in Primary Schools: A Discussion Paper – L.: HMSO, 1992. – 67 p.

[3]. Bachman L. Fundamental Considerations in Language Testing. – O.: Oxford University Press, 1990. – 408 p.

[4]. Chiesa D.L., Azizov U., Khan S., Nazmutdinova K., Tangirova K. Reconceptualizing Language Teaching: An In-service Teacher Education Course in Uzbekistan. – T.: Baktria press, 2019. – 208 p. URL: https://books.google.co.uz/books?id=qjRjzQEACAAJ.

[5]. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. England, Edinburg: Pearson. 2015. – 448 p.

[6]. Ryan A. The Oxford Tutorial: History and Myth // Tutorial education assessment conference. Lawrence University. March 31, 2007. – P. 2-10.

[7]. Ibragimova N.K. The importance of teaching English through games // Modern technologies of teaching foreign languages to young people: Proceedings of the republic-wide scientific-practical conference. - T., 2013. - 212 p.

[8]. Ibragimova F.Kh. Formation of interest in the culture of England among future English language teachers as a factor in professional improvement: Monograph. – T.: Fan va texnologiya, 2014. – 208 p.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Comparative analysis of the structure and semantics of phraseological units with “eye”, “hand” and “head”

Shoira Turaeva Muxtarovna
Jizzakh State Pedagogical University, **Uzbekistan**
shturaeva.english@gmail.com
shoira.turaeva.86@gmail.com
0000-0002-4132-8163

ABSTRACT

Lexico-semantic field ‘eye’ has not yet been investigated in the comparative aspect of the genetically non-related languages as English and Uzbek. In this article under the term ‘lexico-semantic field ‘eye’ we imply the system of linguistic units united under the invariant arche-sema ’eye’ with itssemantic niche in this feild and differing from other components by its morphological and syntactic structures, and meaningfully related to them differently, either by close or distant meaning, mono- and poly-functional, having paradigmatic and syntagmatic relations with each other and functionally active or passive in the field of expressing emotional-expressivecoloring.

Keywords: eye, hand, structure, morphology, expression, method.

INTRODUCTION

Like any other linguistic field lexico-semantic field ‘eye’ has its own surface structure and deep structure. Under the ‘deep structure’ we mean thegeneral archi-sema ‘eye’ in the comparing languages as well as the complex of ‘semas’ directly related to this archi-sema. Under the term ‘surface structure’ we imply different lexical units formed in accord with phonetic, lexical, and grammatical norms of the languages peculiar to oral and writtenforms of the language with their audial and visual forms and united around the general ‘sema’ ‘eye’. The study of the linguistic peculiarities of the o the language units constituting definite paradigmatic line and united into one general field withthe meaning ‘eye’ as it seems to us has theoretical and practical importance.

LITERATURE REVIEW

The analysis of the lexical units with the meaning (sema) ‘eye’ chosen from different dictionaries shows that the lexeme ‘eye’ in the comparing languages is of poly-semantic

character and, moreover, both in the combination of other components forming phraseological phrases and in the isolated form (taken alone) such lexical units denote different meanings. In this case we have to choose out of different meanings the one which suits ourinterest, i.e. invariant meaning ‘eye’ as an organ and process of vision. Thus taking into consideration this fact we analyzed the lexemes with the ‘sema’ ‘eye’ as they are presented in the dictionaries. We also studied the semantic peculiarities of other lexemes with the ‘sema’ ‘eye’ i.e. semantically related words to the stem ‘eye’.

The Webster’s ‘Third New International Dictionary of English’ states that the lexeme ‘eye’ as a substantive word is historically related to other genetically related languages.

In all of these languages the direct and the main (leading) meaning ofthe lexeme ‘eye’ and its counterparts in the related languages is “an organ of sight (vision).

METHODOLOGY

With the help of translation (interpretation) we tried to find out the other meanings of the lexeme ‘eye’-‘кўз’ in the comparing languages as they were presented in the dictionaries.

(1) ‘eye’ and its main components eye-brows (қош), eyelids (қовоқ), eye-lashes (киприк), inner space of the eye-apple (кўз олмаси) атd its surroundings.

(2) pupil (кўз олмаси) *(a girl with blue eyes)*;

(3) see (кўрмоқ), a keen eye for a significant detail, a good eye for whatis essential (зарур нарсани кўра (сеза) билмоқ)ʼ, an eye for beauty (сезгир, зеҳнли), *he has on artists eye*[10].

4) opinion (қараш, муносабат *(in the public eye)*

5) to stare (термулмоқ, тикилиб қарамоқ) *’ (under the eye of the employers)*

6) point of view (қараш, қоида нуқтаи назарида)*in the eye of the law.*

7) ʼthings resembling ‘eye’ (ring) (кўзга ўхіаш шакл (игнаниг кўзи, булоқнинг кўзи), etc.

Thus in Modern English the lexeme ‘eye’ has more than 20 meanings (semas)

The Defining dictionary of the Uzbek language’ published in 2006 (Ed. by A.Madvaliyev part 2) gives the following meanings of the lrxeme ‘кўз-eye’ as a substantive.

1. Инсон ва жониворларнинг кўриш органиʼ (The organ of vision, sight)*: Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди.(The crows does not peck each other’s eyes.)*

[10] Ipsen G. Der alle Orient und die Indogermanen.”Stand und Aufgaben der Sprach wissenschaft”? Festschrift fur W. Streitberg. Heidelberg, 2014.

2. Қараш, тикилиш, термулиш. (Stare, look): Мансур ҳамон индамас, кўзларини бир нуқтадан узмас эди. *(Mansoor kept a long silence, he was staring at one point.)*

3. Кўриш қобилияти. Хира кўзлар кўзи ожиз. (The ability of seeing.) *She used to sew skullcaps. Now her eyes are bad*[11].

4. Metaphoric use of the lexeme ‘eye-кўз. Булоқнинг кўзи.*(The eye of spring.)*

The component parts of this archi-sema are in hierarchic relations witheach other. This relation of ‘semas’ can be considered ‘hierarchic relation.

In the comparing languages variational meanings are often mixed with the archi-sema ‘eye-кўз’. In other words the archi-sema ‘eye-кўз’ stands in the center of the semantic field and other variational meanings occupy distantpositions in the peripheric zone (line) of the semantic field. For example

Variants of the archi-sema ‘eye-кўз’ with distant meaning form a complex of ‘semas’ not

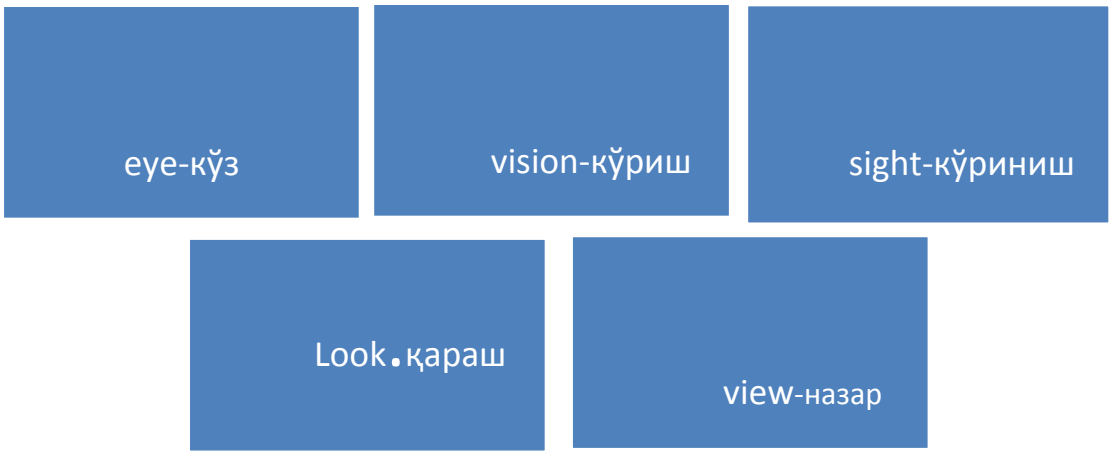

related to the meaning of archi-sema ‘eye-кўз’ as an organ of sight. For instance, ‘an eye for eye’ – қасос олмоқ (to revenge) , to be one’s eyes and ears - кўз-қулоқ бўлмоқ (to keep an eye on smb, to spy onsmb) .

The archi-sema ‘eye-кўз’and its variations can also be denoted bylexical units of different morphological structures: simple, compound, by phraseological units.

It should be taken into consideration that in the comparing languages the meanings of the substantive ‘eye-кўз’ and the verb ‘eye-кўз’ are expressed by means of derivatives and compound words[12] .

[11] Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатхини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш.-Т.Маънавият.2014.

[12] Ўзбек тилининг изоҳли луғати (2-жилд) –“Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Т., Давлат илмий нашрёти. 2006.

English	Uzbek
Eyeglass	Кўзойнак
Eyewitness	-(кўз билан кўрган) гувоқ
blue eyed	Кўккўз
Eyeless	Кўзсиз
to close one's eyes	(бирон нарсага) кўз юммоқ
in public eyes	ҳамманинг кўзи олдида
to keep one's eyes on	(бирон нарсага) кўз тикмоқ

These lexemes depending on their morphological structures are usuallyformed in English in accord with the following patterns:

1. N or V (simple roots)
2. N + N = N (compound roots)
3. N + suffix = N (derivative words with noun forming suffixes)
4. N + suffix + suffix = N (derivative words with double suffixes)
5. N + suffix = Adj (derivative words with adjective formingsuffixes)
6. N + N + suffix = Adj (derivative words of double adjectiveforming suffixes)
7. 7.N + suffix + suffix = N (derivative words of double nounforming and adjective forming suffixes)

In Uzbek lexemes united around the archi-sema 'кўз' are formed bymeans of the following patterns:

1. N or V (simple roots)
2. N + N = N (compound words with two nounal roots)
3. Adj + N = WC (combination of an adjective and a noun)
4. N + Adj = WC (combination of a noun and an adjective)
5. N+V=WC (combination of noun and and a verb)
6. N +га + participle = WC (combination of a noun and and a participle)
7. N +га (да, дан, и, ни, нинг) + V = WC (combination of a nounwith a case ending and a verb)

N + N + suffix = N (a derivative of two nouns and a suffix)

The above mentioned language variations are realized in the speech actand on the basis of these units there appear speech units with simple and complex meanings.

The lexemes of the semantic field of the archi-sema ‘eye-кўз’ can be divided into the following semantic groups[13]:

1) The lexemes denoting the movement of the eye as an organ of vision: to see, to look, to have a glance, to winkle, *to cry, to gaze, to stare, to have a look at, to peep, to tear.*

2) The lexemes denoting the colour of the eye as an organ of vision:

blue, black, red, reddened.

3) The lexemes denoting the form and the size of the eye as an organof vision: *screw, round, big, wide, narrow, small.*

On the basis of the above mentioned factors we defined the following types of meanings of the lexeme ‘eye’:

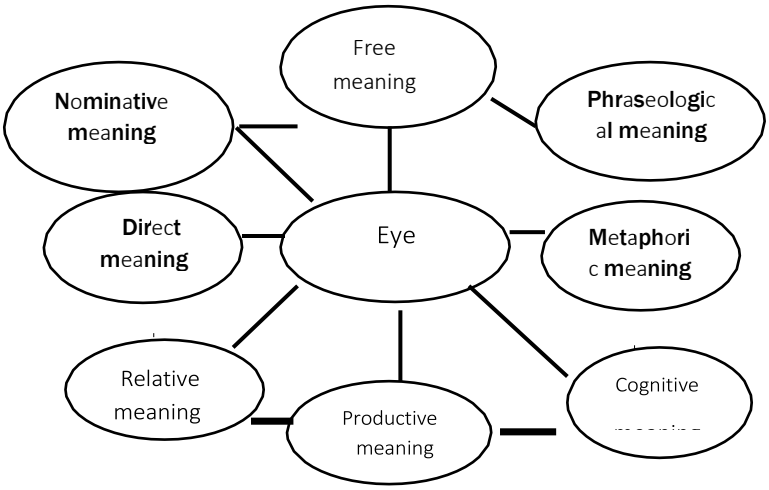

For instance, in the phrase ‘ a man’s eye’ the main ‘sema’ of the lexemeis ‘the organ of sight’ and this language unit has free and nominative meaning. But in the phrases *‘the eye of the spring’, needle eye* there appears its metaphoric (secondary) meaning. In the lexemes *to keep one’s eyes open (to be on the alert, to give an eye to smth (look after)* the lexeme denotes emotional-expressive meaning.

RESULTS

Somatisms belong to "the oldest layers of phraseology" and form the largest subgroup of

[13] Искандарова Ш. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш (шахс микромайдони).- филол. фанлари док. Дисс. автореферат-Т.2019.

phraseologisms in English and Uzbek. Beyond this remarkable quantitative aspect, they are of linguistic interest above all because their images derive from that physical, directly experienced and comprehensible human corporeality that plays a major role in our conceptualization of the world in all cultures. They are thus among those special phraseologisms that Lakoff calls “image able idioms”. Or to put it another way: they are characterized by a high degree of pictoriality. In general, somatisms have developed quite differently in different languages. This is even true for the European language family, although it not only shares the cultural heritage of Hippocrates and Galen of Pergamum, but above all also the etymological origins of the designations of body parts, the vast majority of which go back to the Indo-European period[14].

CONCLUSION

English and Uzbek phraseological units of the lexical-semantic field of "body parts" represent huge group phraseological units with specific features. Among them there are phraseological units of all types: phraseological unions, unity and combinations. Greatest the numbers ofsomatic phraseological units of the compared languages are phraseological units. They are different in their origin: bibleisms, mythologisms, phraseological units formed by rethinking in one of the compared languages. Phraseological units of English and Uzbek languages with component "part of the body" have increased interlingual phraseological equivalence. This is because the nuclei (i.e., words - names of body parts) are included in the high-frequency and primordial vocabulary each of the languages are similarly comprehended in the culture of both European countries and have a high phrase-forming activity, which increases degree ofinterlingual equivalence.

REFERENCES

Ipsen G. Der alle Orient und die Indogermanen.”Stand und Aufgaben der Sprach wissenschaft”? Festschrift fur W. Streitberg. Heidelberg, 2014.

Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатхини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш.- Т.Маънавият.2014.

Ўзбек тилининг изоҳли луғати (2-жилд) –“Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Т., Давлат илмий нашрёти. 2006.

Искандарова Ш. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш (шахс микромайдони).- филол. фанлари док. Дисс. автореферат-Т.2019.

[14] Xafizovna, R. N.. (2022). Discourse Analysis of Politeness Strategies in Literary Work: Speech Acts and Politeness Strategies. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, 123- 133.

Xafizovna, R. N.. (2022). Discourse Analysis of Politeness Strategies in Literary Work: Speech Acts and Politeness Strategies. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 5, 123- 133.

M.Yulduz Article expression of indefiniteness meaning in English and Uzbek languages - Asian Journal of Multidimensional Research, 2021 - indianjournals.com.

Structure and Semantics of Syllabic Abbreviations in English, Russian and Uzbek Languages

Avyasova Irina Rafailovna
Jizzakh State Pedagogical University, **Uzbekistan**
avyasova85@inbox.ru
0009-0002-8116-528X

ABSTRACT

This article explores the structure and semantics of syllabic abbreviations in three distinct languages: English, Russian, and Uzbek. It provides an analytical study on the morphological and semantic aspects attached to the use of syllabic abbreviations in these languages. Emphasizing that abbreviations are not merely shortened versions of words, this study underscores their semantic richness and structural complexities. The research investigates their formation, contextual usage, and nuances in meaning. The article also illuminates the sociolinguistic aspects involved in the syllabic abbreviations in these languages - reflecting how they represent cultural evolution, changing communication trends, and sociopolitical histories. The comparative focus reveals striking similarities and differences, adding another dimension to the comparative linguistics study. Overall, this research contributes significantly to the understanding of the complex nexus between language structure, abbreviation usage, and semantic variations across different linguistic contexts.
Key words: abbreviation, structure, semantics, semantic correlations, syllabic abbreviations, derivation, contractions.

INTRODUCTION

Research in recent years has shed light on many issues related to abbreviation. However, there is still “extremely much that is unclear regarding the lexical-semantic features of abbreviations and the patterns of their semantic development” (Borisov V.V. 1972, 15). This is mainly due to the fact that revealing the meaning of linguistic units or translating it into the language of semantic representation is a rather complex linguistic task. It is even more complex for such a specific linguistic sign as an abbreviation, and therefore its semantic aspect is still insufficiently studied. Many linguists pointed out that the semantics of abbreviations has not been studied (Kubryakova 1981; Eldyshev 1985; Zabotkina 1989).

The stumbling block when studying the semantics of abbreviations lies, first of all, in the fact that some linguists did not include abbreviated words in the word formation system, citing the fact that in the process of abbreviation an abbreviated word only duplicates a more disaggregated name and, in fact, is only a technical replacement one sign to another and, therefore, there is no indicator of word-formation derivatives - semantic shift.

LITERATURE REVIEW

The main objectives of this chapter are to establish and systematize the ways of forming English abbreviations, identifying types of incremental meanings, analyzing how, in the process of more or less long-term use, the linguistic semantics of an abbreviation changes, because, having arisen as a doublet of an expanded name, the abbreviation begins to live its own life and acquires either a

number of its own meanings, or, what happens more often, special connotations. The task of studying the semantics of abbreviations in its development, as far as we know, has not yet been set.

The problem of incremental meanings can have 3 aspects of consideration: the first of them is associated with establishing the motives for their appearance in the semantic structure of the abbreviation, the second with the study of the types and nature of these meanings, the third with elucidating the connection between word-formation meanings and incremental meanings, i.e. not expressed in the structure of the derivative.

Let's consider what are the semantic correlations between an abbreviation and its original expression (semantic identity/non-identity) in various types of abbreviations.

Syllabic abbreviations are formed by truncation of the material shell of a word to one or several syllables (Eldyshev A.N. 1985, 23). There are several known ways of creating new nominative signs associated with a decrease in the linear extent of the original motivating units, and the characteristics of each of these methods include both an indication of the original unit and an indication of the resulting unit.

The assignment of an abbreviation to one or another type depends, first of all, on the formal criterion chosen by the researcher. Is not it. Sapogova proceeds from the structural features of the original units, the reduction of which leads to the appearance of a structurally simpler sign, which the author considers as a truncation. In this case, there are three ways to form abbreviations.

The first is called semantic-syntactic. Its essence lies in the omission of a component of a stable phrase, cf.: vacum = vacuum cleaner, public = public house, morning = good morning, etc. The author claims that in this case a “peculiar” ellipse of the phrase occurs.

The second way to form truncated words is L.I. Sapogova considers the decomposition of a complex word into its component parts and calls it a morphological-syntactic abbreviation, cf.: law = parents in law, aid = medical aid, sitter = baby-sitter, etc.

And finally, the third method the author considers is phonomorphological reduction, the essence of which is that a new unit is isolated from the structure of the prototype according to the syllabic principle and represents a new unit that previously did not function independently, “an essential feature of a unit of phonomorphological reduction is discrepancy its boundaries with the boundaries of the morphological division of the prototype, cf.: croc = crocodile, bro = brother, etc.” (Sapogova L.I.1967, 25-28).

Next, the author tries to differentiate the research material, taking into account the specifics of the abbreviation itself, and contrasts phonomorphological abbreviations with two other types of abbreviations. At the same time, from our point of view, she comes to the correct conclusion about the need to distinguish cases of ellipse of a compound word or phrase from cases of phono-morphological abbreviation, because units formed as a result of the ellipse existed previously in the form of a word (Sapogova L.I.1967, 34-40), but continues to consider cases of the ellipse among syllabic abbreviations.

It should be noted that a number of authors classify elliptical words like car = motorcar, rail = railway as abbreviations (Segal M.M.1965, 5); (Podrezova K.N.1968, 53); (Nikanorova I.A.1971, 185). This is due to certain difficulties that arise when trying to draw a strict distinction between them.

On the other hand, some authors consider the phenomenon of the ellipse itself without any connection with the abbreviation (Silin 1974). A.N. Eldyshev rightly believes that "with an ellipse, there is actually a return to a word that already existed in the language. That is why among syllabic contractions it is impossible to consider units that retain complete formal identity with the word, with the same grammatical characteristics as the word. Here we should be talking not so much about abbreviation, but about the semantic method of word formation" (Eldyshev A.N.1984, 26).

Other processes, for example, reverse derivation, can also lead to shortening of the linear shell of a word, so it becomes difficult to distinguish between syllabic contractions such as hon = honey and can = candy, formed by truncation of a part of a word resembling an affix, and words formed by reverse derivation (cf. .: to peddle = peddlar). It should be borne in mind here that reverse derivation is almost always accompanied by a transposition of the remaining part of the word into another part of speech, which does not happen with syllabic abbreviation, where the abbreviation and its original unit belong to the same grammatical class of words.

Since the authors who studied syllabic contractions approached them from different positions, they used a whole set of different terms, which, accordingly, differently reflected the specific features of the phenomenon under study. Thus, they were called truncations, one-member syllable shortenings (Marchand H.1966, 357-360); (Soudek L.1967, 102), morphemic truncations (Segal 1965; Sapogova 1967), simple truncations and truncated units or truncated words (Podrezova 1968; Nikanorova 1971; Pavlov 1970), as well as syllabic contractions (Alekseev 1979; Eldyshev 1984).

METHODOLOGY

In this work, the term "syllabic abbreviation" (i.e. equal to a syllable) is used as the most successful, since when studying abbreviations it focuses the researcher's attention on the structural simplicity of this type and makes it possible to easily distinguish them from units that retain the syllables of different words in their composition, i.e. from compound syllabic abbreviations such as Interpol = International Police.

The classification of syllabic abbreviations is carried out taking into account both the abbreviations themselves and the original units for them and is aimed at determining that part of the prototype that is preserved and functions in the language in the form of a syllabic abbreviation.

In the works of many linguists already mentioned here (Marchand 1966; Soudek 1967; Podrezova 1968 and others) proposes a classification that best fits the goals of our research.
Syllable abbreviations are divided into four types depending on which part of the word is truncated:
1. Syllabic abbreviations in which the initial part of the word is preserved, and its final part is truncated (apokopa), cf.: lab = laboratory; cap = captain; vac = vacation; prof = professor.
2. Syllable abbreviations in which the final part is preserved and the initial part is truncated (apheresis), cf.: phone = telephone; chute = parachute; varsity = university; cello = violoncello.
3. Syllabic abbreviations, in which the middle part of the original word is preserved, and its beginning and end are truncated (marginal truncations), cf.: frig = refrigerator; tec = detective; flu = influenza.
4. Syllabic abbreviations, in which syllables from the initial and final parts of words are preserved, cf.: acty = activity; ego = cargo; ops = operator; specs = spectacles.

Among syllabic abbreviations, the vast majority are abbreviations in which the initial part is retained, and their final part is truncated, which confirms the idea of G. Marchand that this type of abbreviation is “the most productive type of truncation” (Marchand H.1966, 357-361).

The retained part of the word/part of the root morpheme, which is the carrier of the lexical meaning in the derived word, maintains strong associative connections with the names that motivated them, as well as a strong formal, and thereby semantic connection, cf.: acro ['ækrə] = acrobat - circus, 'акробат'; con = consul - 'консул'; cap = captain - 'капитан'; Russian **зам** = заместитель; **зав** = заведующий; **пом** = помощник.

These examples show that in the abbreviations acro, con, cap, as well as in the Russians зам, зав, пом, the meaning-bearing part of the word is preserved, which ensures the semantic identity of the meaning of the abbreviated and original units due to their formal similarity, i.e. such truncations are perceived as an ordinary word, but with less linear extension. But usually, as soon as the length of the word has changed, i.e. its form, the semantics also changes. In other words, when comparing syllabic contractions with their prototypes, a “shift” or transfer of meaning is detected, i.e. semantic non-identity between the abbreviation and the original word.

Let's analyze the stages of derivation and formation of the syllabic abbreviation jag = jaguar. The motivating full word has a direct nominative meaning, acting as a zoological term 'jaguar' (a large mammal of the cat family). The syllabic abbreviation jag at the moment of its emergence acquires not the direct meaning of its prototype 'large, fierce cat-like meat-eating animal', but a metaphorical one, in which “the signifier does not change, the signified changes” (Nikitin M.V.1974, 94), i.e. referent - “Jaguar” is no longer a mammal, but a brand of sports car, although it is called by the same meaning Jaguar. Thus, the word Jaguar realizes in metaphorical use various features from its direct meaning: graceful shape, length, speed of movement, etc.

The meaning of the syllabic abbreviation jag can be interpreted as “something resembling/similar to what is indicated by the direct meaning of the prototype”, i.e. smth is like smth. The change of referent, as well as the presence of the similarity predicate like, confirms the presence of metaphorical meaning in the semantic structure of the syllabic contraction jag. Having acquired the meaning 'sports car', which places the word in a certain class (not just a car, but a sports car), the syllabic abbreviation demonstrates a clear non-identity in comparison with its original unit. It should be noted that the abbreviated form is used only in relation to the referent 'car', and in relation to the other referent 'jaguar' (animal) only the full name is used.

Syllabic contractions, as previously stated, are usually formed by truncation of simple words. In rare cases, the prototype can be a complex word or phrase that is previously subjected to an ellipse, cf.: public house = public = pub. An example in our material is the abbreviation zoo, which was formed by reducing the word zoological, and it in turn was subject to an ellipse from zoological garden - 'park (usu public) in which many kinds of animals are kept for exhibition'. The syllabic abbreviation zoo, reduced to one syllable, immediately inherited during its formation the direct nominative meaning 'zoo', and the abbreviation “took root” so well in the language that in the spoken language it replaced its original unit.

It is known that due to the necessary or possible combination of features in a bundle (i.e., their joint occurrence), semes included in the intentionality of a concept imply some other semes that are not directly represented in it. “The totality of such implied semes constitutes the implication of a given meaning” (Nikitin M.V.1974, 96). At the same time, as M.V. Nikitin points out, “the implication ranges from obligatory and highly probable to unlikely and impossible.” For example, a sign (seme)

of diversity, disorder, noise, turmoil, etc. is not included in the intension of the syllabic abbreviation 'zoo', but with a high degree of probability it is implied to denote this concept and is included in the implied meaning of this abbreviation. The meaning of zoo, which appeared in Canada to designate the 'immigration center in Montreal', was formed on the basis of comparison, although the definition does not contain a direct indication of comparison, but it still contains an implicit sign of comparison: numerous immigrants, and therefore “the immigration center is similar to zoo". Further, in the slang style of speech, a meaning appears, also formed on the basis of a comparison of implicitly present features - 'nuclear particles'. The semantic structure of a syllabic abbreviation develops according to the same laws as that of full words, following the law of polysemy, which consists in the fact that “one sign form (or graphic sequence) is capable of containing a whole range of contents” (Ufimtseva A.A.1968,64).

RESULTS

Frequent marking of syllabic abbreviations with the marks colloquial, disdainful, slang. and so on. in dictionaries of abbreviations gives reason to believe that they are created as “stylistic variants of the original words” (Segal 1965; Sapogova 1967; Nikanorova 1971 and others). However, the stylistic coloring of such abbreviations is revealed only in comparison with the original unit and does not appear in all abbreviated units of this type, and only in the text. It should be especially emphasized in this regard that although there are cases of syllabic abbreviations that mark the style of speech, for the most part they relate to neutral vocabulary and can hardly be used as an expressive stylistic means.

The specificity of syllabic abbreviations is that, in relation to their prototypes, they exist as phonetic variants of the original words, and their complete isolation is possible only during long-term functioning in speech, when the prototype disappears from use, cf.: fan = fanatic; pub = public house; medic = medical student, etc., which have acquired complete semantic independence.

Second largest among syllabic abbreviations is a subclass of abbreviations in which the final part of the word is preserved and the initial part is truncated (apheresis), cf.: scope = telescope - 'телескоп'; van = caravan - 'караван'; bus = omnibus - 'омнибус'; varsity = university - colloquial 'университет'; tension = pretence - colloquial 'притворство, обман'; tenna = antenna - 'антенна'; tentiary = penitentiary - colloquial 'тюрьма'; lude = quaalude - slang. 'квалюд' (depressant); jams = pyjamas - 'пижама' etc. The word helicopter forms two types of truncations that are quite often used - heli and copter.

Comparison of the semantics of the resulting unit with its original one also shows that it is not completely identical, and sometimes non-identical, cf.: bus = omnibus. The syllabic abbreviation bus is used to denote 'a bus' (any one), and the prototype omnibus is used only to denote a 'double-decker bus' - a 'former name for a bus'. Both words are fixed in the language and function in parallel.

The word tash appeared as a result of truncation of the word moustache 'усы', but the meaning of the abbreviation is distinguished by a reduced stylistic coloring, and therefore is used in oral speech and military jargon.

There are also syllabic abbreviations that were formed by shortening the initial part of the word, inheriting the meaning of the prototype, i.e. at the moment of formation, the meanings were distinguished by their identity, but over time they developed special semantic features, cf.: glyph =

hieroglyph - 1) 'symbolic sign', 2) 'indicator'; mac = tarmac - Brit. 'tarmac road', 2) 'thermakadam', 3) 'pre-hangar concrete area'.

The third subgroup consists of syllabic contractions in which the middle part of the word (syncopation) is preserved, cf.: frig = refrigerator - 'холодильник'; ten(ny) = detention – for schools 'staying at school after classes'; lecky = electric train - British. dial 'электричка'; flu = influenza - colloquial 'грипп'; tec = detective - 'детектив, сыщик'.

There are few such syllabic abbreviations in our research material, and their meanings, compared with the original word, are focused on use in colloquial language, jargon, and dialects.

Finally, the fourth subgroup among syllabic abbreviations consists of abbreviations in which the middle of the word (contraction) is truncated, cf.: moy = money - colloquial. 'деньги'; miny = ministry - colloquial 'министерство'; vegan ['vegan, 'vi:gan] = vegetarian - 1) 'strict vegetarian', 2) 'a person who does not consume any meat or dairy foods'; t'ment = tournament - 'tournament, sports competition'; ladp = ladyship - Brit, 'rank/title of "lady"'.

A feature of such truncations and truncations of all subclasses/subtypes of syllabic abbreviations is their reduced coloring and, accordingly, their use is limited to spoken language, various jargons and slangs.

Why are these types of abbreviations created? As a rule, they redesignate various specialized names, overloaded with social and technical connotations and sometimes expressed in long and not always convenient words for everyday use. So, in a literary language it is, of course, preferable to use doctor, committee, accommodation, etc. instead of their abbreviated versions. But as soon as such vocabulary begins to be used in a relatively homogeneous circle of specialists, for example, one chemical laboratory, it is more convenient for those initiated into chemical terminology in oral speech to use aid instead of aldehyde - 'альдегид', adh instead of adhesive - 'адгезив', thiho = thixotropy - chem. 'тиксотропия', etc.

It is easy to notice that the main function of syllabic abbreviations - denomination - is preserved, i.e. they contribute to the formation of short, concise names on the basis of longer and less convenient for communication. These unique lexical units, which are part of the terminological vocabulary, have mainly neutral meanings.

From the point of view of the scope of use and purpose of syllabic abbreviations-truncations, three varieties can be distinguished:
1. Common, neutral words like metro = metropolitan; auto = automobile; cinema = cinematograph; stylo = stylograph; taxi = taximetre, etc., which entered the vocabulary of the language and practically replaced their prototype - the original forms, cf.: metro, auto, taxi, bus, etc.
2. Abbreviations with a pronounced stylistic characteristic, sometimes of a familiar nature. Often in dictionaries of abbreviations such abbreviations are marked colloquial, slang, dial, amer., british, cf.: con = consumption - slang. 'tuberculosis'; veg = vegetable - slang. av. sea mine; advert = advertisement - British decomposition 'advertisement; advertising'.
3. Abbreviations that are characterized by a “shift” (transfer) of meaning.

During the study of the semantics of abbreviations and the meanings of their original units, the semantic structure of which was described by us in terms of lexico-semantic variants, the following types of deviations in the semantics of abbreviations were discovered: 1) metaphor, 2) metonymy, 3) incremental meanings associated with various connotations.

a) expansion of meaning;
b) narrowing of meaning, cf.: pub = public house; comment = commemorative postage stamp - 'памятная почтовая марка';
c) compression, cf.: comms = communications - 'связь, служба связи, коммуникация';
d) redundancy, cf.: con = confidence (trick) - colloquial 'обман, надувательство';
e) ellipsis (the result of combining the processes of abbreviation and suffixation), cf.: blackie = blacksmith - 'кузнец'.

It is worth mentioning the fact that in modern English, syllabic abbreviations are widespread in colloquial speech, supplemented by the suffix -y, which give the abbreviations the form of a word, cf.: bachy = bachelor - 'холостяк'; bevy = beverage – 'напиток'.

In addition, formalized with the suffix -y, these syllabic abbreviations have an emotional connotation and can be used as diminutive names for objects or persons, cf.: Andy = Andrew; Betty = Elisabeth; Russian столик = стол; Толик = Анатолий.

The presence of a suffixal morpheme in the word-formation structure of a syllabic abbreviation allows us to classify it as a derivative with a special word-formation structure and raise the question of whether morphemic division of such formations is possible. Following E.S. Kubryakova, we believe that a form is considered “articulated if at least one of its components has a clear morphemic status” (Kubryakova E.S.1974, 55). In this regard, syllabic abbreviations, in the structure of which an affix is distinguished that was absent in the original word, can be considered as units representing a special type of affix abbreviations.

It is important to note the fact that having one word as a source of motivation, a purely syllabic abbreviation in its linear extent most often has one syllable (cf.: lab = laboratory; Gov. = Governor), but may have two syllables (cf.: memo = memorandum; admin = administration).

Syllabic abbreviations in Uzbek language are formed by combining the initial syllables of several words. This is a common method of forming abbreviations in many languages, including Uzbek.

The structure of syllabic abbreviations usually includes the first letters or syllables of each word in the original phrase or name. For example, the abbreviation “UzAvto” is derived from “Uzbekiston avtomobillari” (cars of Uzbekistan).

The semantics of syllabic abbreviations in the Uzbek language is closely related to their original phrases or names. They are usually used to simplify long or complex names and for ease of communication. However, without knowledge of the original phrase or context, the meaning of a syllabic abbreviation may be unclear.

It is important to note that the Uzbek language also uses other types of abbreviations, including initials and abbreviations. In addition, the structure and semantics of abbreviations may vary depending on the context and application.

CONCLUSION

Our material refutes the traditional point of view that “the formal reduction of a word does not lead to changes in its semantics, which is borrowed by the abbreviation sign” (Eldyshev A.N.1984, 96). We were able to identify some semantic “shifts” in the semantics of syllabic abbreviations.

Our material also showed that syllabic abbreviations, considered in isolation from their motivating word, demonstrate all the features inherent in unabridged words, and in this regard, a syllabic abbreviation can be considered as a means of replenishing the list of root and also derivative words of the English language.

As a result, it can be argued that it was the study of the nominative function of syllabic abbreviations and their semantic characteristics that served as the key to solving the problem of the word status of truncations.

The desire of a syllabic abbreviation to take the form of a simple word is accompanied by the development of its own semantic structure, in which either figurative meanings (metaphor, metonymy) or shades of meanings appear that were not in the original one.

The verbal status of syllabic abbreviations is also supported by the fact that in the process of their functioning they acquire all the grammatical forms inherent in a given language, cf.: gents, while there is a form gentlemen; Russian зам - замы.

The models by which syllabic abbreviations are formed have been identified, namely:
1) the final part of the word is truncated;
2) the initial part of the word is truncated;
3) the beginning and end of the source word are truncated;
4) the middle part of the original word is truncated.

The linear length of the resulting unit is one or two syllables of the original motivating word.

The scope of use and purpose of syllabic abbreviations shows three varieties: abbreviations with neutral semantics, with a pronounced stylistic characteristic, as well as abbreviations that have a transfer of meaning. Becoming an abbreviation, the new sign acquires either a new shade of meaning or a figurative meaning.

References

Alekseev D.I. Abbreviated words in Russian. Saratov: Publishing house Sarat. Univ., 1979. 199-327p.

Avyasova Irina. (2022). Specific Features of Using Abbreviation in English Military Discourse. *Texas Journal of Philology, Culture and History*, *13*, 22–26. Retrieved from https://zienjournals.com/index.php/tjpch/article/view/3022

AVYASOVA, I. THE SPECIFICITY OF THE FUNCTIONING AND TRANSLATION OF ENGLISH MILITARY ABBREVIATIO. 2022.

https://scienceweb.uz/publication/11404#:~:text=Avyasova%2C%20I.%20(2022).%20THE%20SPECIFICITY%20OF%20THE%20FUNCTIONING%20AND%20TRANSLATION%20OF%20ENGLISH%20MILITARY%20ABBREVIATIO.

Avyasova Irina, . “STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF ABBREVIATIONS”. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, vol. 3, no. 10, Oct. 2022, pp. 59-66, doi:10.37547/philological-crjps-03-10-08.

Avyasova I. THE WAY OF REFLECTING OF MILITARY TERMINOLOGY IN MILITARY DICTIONARIES //*Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal.* – 2023. – p. 1-7.

Avyasova Irina. (2023). THE SPECIFICITY OF THE FUNCTIONING AND TRANSLATION OF ABBREVIATIONS IN THE ENGLISH MILITARY DISCOURSE. *World Bulletin of Social Sciences*, *20*, 81-85. Retrieved from https://www.scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/2356

Borisov V.V. Abbreviation and acronymy. Military and scientific-technical abbreviations in foreign languages. M.: Military Publishing House, 1972. - p. 15, 101-103p.

Eldyshev A.N. Structure and motivation of abbreviated words (to the problem of interaction of formal-content features in a word): Abstract of thesis. dis. Ph.D. Philol. Sci. -M., 1984. 8,21,23-26,96 p.

Eldyshev A.N. Structure and motivation of abbreviated words (to the problem of interaction of formal-content features in a word): Abstract of thesis. Ph.D. dis. M., 1985. 2-23p.

Kubryakova E.S. Fundamentals of morphological analysis (Based on the material of Germanic languages). M.: Nauka, 1974. 55, 319 p.

Kubryakova E.S. Types of linguistic meanings. Semantics of a derived word. M.: Nauka, 1981. 5-13, 22-23, 70-71, 200 p.

Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-diachronic approach. Alabama: University of Alabama Press, 1966. 357-365p.

Nikitin M.V. Lexical meaning in words and phrases, special course on general and English lexicology / M.V. Nikitin. - Vladimir: VSPU, 1974. – 94-96p.

Nikanorova I.A. Truncated units such as “doc” and “por” in modern English (on the issue of the word and word variant): Author's abstract. Ph.D. dis. M., 1971. p. 22-24, 185p.

Podrezova K.N. Lexical abbreviations in modern French. Voronezh: Voronezh Publishing House, University, 1968. – 53p.

Pavlov V. G. Functioning of abbreviations in modern German. (Nomenclature and speech abbreviations). Cand. diss. M., 1970. p. 4, 40, 119p.

Sapogova L.I. On the reasons for abbreviation in the English language // Sat. works of graduate students Voronezh, state. un-ta. Humanitarian Sciences. Vol. 3, part 2. Voronezh: VSU, 1967.- 25-28, 34-40p.

Segal M.M. Abbreviations and abbreviations in modern English. Author's abstract. Ph.D. dis. L, 1965. 4-5, 24p.

Silin V.L. Lexical ellipse in Germanic languages. Comparative semasiological research. Kyiv: Vishcha school, 1974. 184p.

Soudek L. Structure of Substandard Words in British and American English. -Bratislava, 1967.-78, 102p.

Ufimtseva A.A. Word in the lexical-semantic system of language. M.: Nauka, 1968.-64p.

Zabotkina V.I. New vocabulary of modern English. M.: Higher. school, 1989.-189p.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Management Models and Public Policy for City Branding In Turkey 2023

Suna ÖZKUL
TEAM University
sunaozkul@gmail.com
ORCID: 0009-0005-7895-1353

ABSTRACT

With the globalization, cities had to compete to attract more tourists, more foreign investment and more talented professionals. Local authorities have begun to see city branding as a tool for having an advantage in this competition. In the World and Turkey, there have been an increase in the brand city discourse after 2010 specifically. Cities have begun to make brand city strategies.

In this study, public policies for city branding in Turkey are discussed chronologically. And it is discussed over Turkeys' Tourism Strategy, 2023 which is the first official governmental document about brand cities. TTS, 2023 is discussed in the context of stakeholder partnership which is one of the most crucial factors of city branding practices. As a conclusion; the main problems of city branding practices in Turkey are categorized under three titles; ownership, fragmentation and lack of internal dynamics. It is suggested as the solution for the first and second problems to constitute autonomous organization which is the main stakeholders take part in it. It is suggested to adopt the use of bottom-up approach as the solution for the lack of inner dynamics problem.

Key words: brand cities, place branding, stakeholder partnership, public policies for city branding, management models.

INTRODUCTION

There are over 300 cities in the world with a population of over one million (Moilanen & Rainisto, 2009), and these cities must compete with each other to attract talented professionals, international investors, and tourists to their cities (Seisdedos, 2006; Crombie, 2011; Parkerson and Saunders, 2004). The growing power of international media, the increase in consumer spending power, and the risk of cities becoming similar to each other have made this competition necessary (Hanna & Rowley, 2008). In this competitive environment, the idea of branding began to be considered an effective tool for cities to differentiate themselves from others (competitors) and improve their positions. This led to the idea of branding becoming a dominant and effective activity in city management (Ashworth & Kavaratzis, 2009).

This study will address the topic of city branding, which cities and countries from all over the world undertake with large budgets. The emergence of the city branding concept, which was introduced in the late 1990s (Anholt,1998) and has frequently been on the agenda in the world and Turkey since 2010 (Oğuztimur & Akturan, 2015), the impact of the management model on the success of city branding processes, and the policies and practices of brand cities in Turkey will be discussed.

This research is important as it is the first and only study discussing the management model of brand city policies and practices in Turkey. In this study, brand city studies in Turkey over the past fourteen

years have been analysed chronologically, and recommendations for future brand city studies have been made based on the resulting table.

Objective of the Study

To understand brand city policies implemented in Turkey through the Turkey Tourism Strategy 2023 document, which is the first manifestation of brand city public policies in Turkey.

To make recommendations for the development of successful brand city policies.

Research Question 1: How was the concept of city branding formed?

Research Question 2: What is the role of stakeholder partnership in the success of brand city studies?

Research Question 3: How have brand city policies developed in Turkey?

Research Question 4: What are the results when brand city policies implemented in Turkey are analyzed in the context of the organizational model?

Research Method: This research aims to describe the brand city public policies in Turkey chronologically. It is a qualitative study, and document review and interview techniques were used as data collection techniques.

The primary data of this study were obtained by analyzing the TTS 2023 document and the answers given to the parliamentary questions related to the subject. In addition, academic and semi-academic studies, print media, and websites were used as documents.

In addition, six in-depth interviews were conducted with people directly related to and responsible for the subject.

Use of the Brand Concept for Places

Kotler and Levy, who see cities as non-commercial organizations, stated in 1969 that city managers inevitably have to engage in marketing activities. In fact, city managers realized centuries ago that they needed to create a unique and strong image for their cities. However, the consideration of city branding as a separate subject began only a few decades ago (Houghton & Stevens, 2011, p. 52). Especially after 2000, cities and countries from all over the world began to see branding as a marketing strategy to support economic development (Crombie, 2011). Many governments around the world have allocated budgets for nation and city branding efforts and have assigned marketing gurus to develop and implement programs (Aronczyk, cited by: Crombie, 2011). According to a survey conducted in 2005, in which 28 cities from 12 different countries participated (Eurocities Questionnaire), the budget allocated for city marketing activities varies between 130,000 Euros and 10 million Euros (Seisdedos, 2006).

For example, Copenhagen Capacity, which manages branding project for Copenhagen, used a budget of three million Euros for branding activities in 2002 (Moilanen & Rainisto, 2009).

The budget allocated by the Seoul Metropolitan Government for city marketing efforts focused on Asia in 2006 was 2.5 million Dollars. However, with the change of the mayor in 2007, there began a significant transformation in the government's international marketing strategies. After examining the branding efforts of Singapore and Hong Kong, the Seoul Government observed that the annual investments of around 50 million dollars for city branding returned to Singapore and Hong Kong as tourism revenue. As a result, there was a historic increase in the branding budget, which was raised to 5.3 million Dollars in 2007, and by 2008, Seoul's branding budget was increased to 40 million Dollars (Kim and Kim, 2011). In Turkey, today, for instance, there is a significant influence of South Korean culture. It is evident that South Korean music bands, television series, films, the Korean language, cuisine, and cosmetic products hold a dominant position among the younger generation. In 2019, a master's thesis was written with the following topic: 'The reasons behind the students of Imam Hatip High School in Konya being admirers of South Korean TV series and films, and the factors contributing to their admiration.' This thesis received considerable attention in the Turkish media and was often criticized for being seemingly unnecessary and trivial in its subject matter. It appears that in 2019, the impact of Korean culture on Turkish youth had not yet been fully

recognized. However, in the present day, even my 12-year-old daughter is taking online Korean language lessons and possesses a deep knowledge of Korean culture. The recent $40 million investment by the new administration seems to have achieved significant success.

In 2010, as part of Sydney's branding efforts, the Project Brand Sydney Steering Committee recommended the establishment of a non-profit company. The government (New South Wales Government) approved the creation of a budget of 4 million dollars for the establishment of a company named 'Greater Sydney Partnership'. In this project, the government is just one of the founding sponsors, and there were other financial supports for the project (Council, 2010).

Definitions of Branding A brand is a name, term, design, symbol, or any other feature that identifies one seller's goods or service as distinct from those of other sellers (AMA, 2023). **Place Branding:** It is the organization of certain methods for the city to focus on its competitive identity and convey its unique characteristic promise, or the establishment of a framework (Baker, 2012).

General State of Place Branding Literature

Gertner (2011) examined 212 articles written on place branding and place marketing, published in 43 different journals between 1990 and 2009, based on various criteria. He found that most of the studies in the field of place branding lacked scientific rigor. This situation can be explained by the literature being still new and evolving and trying to find its theoretical and practical positions.

STAKEHOLDER PARTNERSHIP AS ONE OF THE SUCCESS FACTORS OF PLACE BRANDING PRACTICES

Stakeholder partnership is of critical importance for the success of place branding processes. To develop and implement effective city brand strategies, the main actors of the city need to be involved in the process together (Gelder, 2011; Houghton & Stevens, 2011). There is ample evidence that place branding efforts, where local actors are not included and these actors are alienated, have failed. The more stakeholders participate in branding efforts, the more concerns and doubts about the efforts are dispelled (Houghton & Stevens, 2011). However, the point of how stakeholders with very different agendas can come together for the city's interests is problematic. Sharing resources such as knowledge, money, authority, and skill among stakeholders can be within a clearly defined formal framework (Kanter, 1989; Berg & Braun, 1999; Zineldin, 2004. Cited by: Hankinson, 2009). However, branding processes fail due to the inadequacy of these tools that will bring stakeholders together (Houghton & Stevens, 2011). There are few academic studies on appropriate managerial solutions (Hankinson, 2009). However, when brand city applications are examined, successful city brand studies can be exemplified by management models such as the Sydney Example and Greater Sydney Partnership Ltd, Edinburgh Example and Destination Edinburgh Marketing Alliance Ltd (DEMA), City of London Corporation, and Barcelona examples. Below, the management model proposed by the Turkey Brand Project and the Turkey Promotion Council, which were tried to be established with some initiatives in 2003 but could not be implemented, will be discussed. Although the mentioned project could not be implemented, it is a noteworthy and valuable study in terms of the model it offers.

Example of the Turkey Brand Project and the Turkey Promotion Council

The Turkey Promotion Council is an initiative formed in 2003 by several organizations from the private sector. The aim of this initiative is to create a Turkey Brand by presenting a holistic communication model for Turkey's promotional strategy.

A participatory management model has been established in the Turkey Brand Project, which lasted for two and a half years and was carried out entirely with civil initiative. Expert panels were held with the participation of over 200 people. Expert panels have been organized on topics such as the European Union, tourism, Istanbul, foreign trade, foreign capital, culture and arts, gastronomy, fashion, popular culture, and religion. All these studies have revealed the absence of a Turkey values inventory. Questions such as where to start when discussing Turkey and what are the agreed-upon

values needed to be answered. In addition, it was revealed that market research was needed to determine how much the target foreign markets accepted the established values and how much these values appealed to the target markets (A. Molu, personal communication, 08.03.2016). However, the project did not have the resources to carry out these studies (TAK, 2003; A. Molu, personal communication, 08.03.2016). A draft law related to the subject was written. This draft law describes an independent organization model in which the public and private sectors act together.

When examining the management models of successful city brand projects, the following conclusions can be drawn regarding these models:

- If place branding processes are being designed, it is necessary to answer the question, "Who owns the process?" Because when it comes to a city or a country, it does not have a single and absolute owner; many different actors claim ownership in various ways. Therefore, establishing a management system is very challenging. The success of the management system can only be achieved by establishing an autonomous structure that has authority and can stand independently from all interest groups.
- Independent organizations have been established that enable the public and private sectors to work together. These organizations are usually set up as non-profit limited companies.
- A CEO has been appointed to head these organizations.
- The government has largely financed the projects, but at the same time, it has shared authority and responsibilities with other stakeholders.
- This process needs to be strengthened by other actors. There should be broad stakeholder participation.
- The government should not be the dominant stakeholder among these stakeholders. To ensure this, an autonomous structure should be established. The process should be managed with this autonomous structure.
- In this autonomous structure, a coordination model that operates on a horizontal plane should be developed.
- While the government provides financing for branding projects, it should also grant authority and responsibility to the private sector.

CHRONOLOGICAL BRAND CITY APPLICATIONS IN TURKEY

1- Brand City Gaziantep (Gaziantep Chamber of Industry, 2003)
2- Turkey Tourism Strategy 2023 (KTB, 2007)
3- Development Agencies (Ministry of Development, 2010)
4- GAP Region Tourism-Oriented Promotion and Branding Project (Ministry of Development, 2014)
5- Brand Cities as the Strategy of the Ministry of Environment and Urbanization (2015)
6- Brand city studies of other institutions

TURKEY TOURISM STRATEGY 2023 AS A MANIFESTATION OF CITY BRANDING POLICIES

The concept of a brand city first became the official policy of the government with the Turkey Tourism Strategy 2023 (TTS 2023) prepared by the Ministry of Culture and Tourism (MCT). The Turkey Tourism Strategy (2023) and the Turkey Tourism Strategy Action Plan were approved and came into effect on 02/03/2007, published in the Official Gazette.

TTS 2023 is the subject of the study as it is the first national document where city branding policies officially manifest. This national document, which addresses the tourism sector in a multifaceted manner, consists of goals, strategies, and actions. The document includes a total of sixteen strategies and 172 actions. The tenth of these strategies is the Urban-Scale Branding Strategy, which is explained as follows:

STRATEGY: "Branding our cities with rich cultural and natural values, making them an attraction point for tourists."
2023 GOALS: Plans and projects aimed at developing urban tourism in Ankara, Istanbul, Izmir, and Antalya will be implemented.
Cultural tourism will be revitalized and brand cultural cities will be established in the provinces of Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Mardin, Sivas, Şanlıurfa and Trabzon.
As mentioned above, urban tourism takes place in big cities at the metropolitan scale. Although the fifteen cities planned for branding do not meet this criterion, there is no information in the TTS 2023 document on which criteria these cities were determined. Murat Tek (2009) points out that there is no information on feasibility and impact analyses for the fifteen cities selected for branding, as well as the cost of the strategy. In addition, there is no answer as to why these fifteen cities were determined or selected for branding. However, based on the strategy's statement, "Branding our cities with rich cultural and natural values, making them an attraction point for tourists," it can be inferred that the fifteen cities were chosen because they have rich cultural and natural values. There is no other criterion mentioned in the TTS 2023 Document. At this point, it is reported that objections came from the provinces of Çanakkale, Çorum, Diyarbakır, and Van, which were not included in the brand city strategy (Tek, 2009). If the only criterion is thought to be having rich cultural and natural values, it is inevitable that similar objections will come from many other cities in Anatolia.

TTS 2023, Management of Branding Strategy
One of the sixteen strategies in the TTS 2023 Action Plan, the Organizational Strategy, plays a key role in implementing other strategies, including the brand city strategy. Therefore, this section will be focused on. The organizational strategy in TTS 2023 is expressed as follows:
STRATEGY: Establishing institutionalization at the council level to ensure the participation of public, private sector organizations, and NGOs related to the tourism sector at the national, regional, provincial, and point levels within the framework of the 'good governance' principle.
The organizational structure mentioned above is a prerequisite for the success of the 'brand city strategy.' Because stakeholders are significant elements of the city branding process. A variety of stakeholders should be included in this process. Stakeholders include all actors interested in the city's future, from citizens living in the city, local business sectors, national or international agencies, to various communities in the city (Houghton & Stevens, 2011). The Turkey Tourism Strategy 2023 document states that the success of the tourism sector can only be achieved by ensuring effective management and organization, and it mentions stakeholder relationships, including councils.

CONCLUSION: GENERAL PROBLEMS OF BRAND CITY STUDIES IN TURKEY

In the literature review, it was observed that stakeholder collaboration is an important success factor for city branding studies. As a result, it was observed that these studies were conducted by an independent organization in collaboration with the public and private sectors. These organizations are usually established as non-profit limited companies. Based on this result, the management model of brand city policies in Turkey was analyzed. According to this analysis, the following conclusions were reached.

Ownership Problem
One of the significant problems of place branding studies is the issue of ownership (Freire, 2011). The issue of ownership must be clearly resolved. Who is the authority for evaluation, decision, and execution? These questions need answers (A. Molu, personal communication, 08.03.2016). This can be achieved by establishing an independent organization jointly set up and invested in by public and private sector stakeholders. Thus, the private sector can also be involved in expenditures, authority, and evaluation. The address conducting city branding studies can thus be clearly determined.

The owner of the first brand city public policies in Turkey is the Ministry of Culture and Tourism, which prepared the Turkey Tourism Strategy 2023. However, since the Tourism Councils envisaged in TTS 2023 were not established, the management style presented in the institutional structure and governance model was not achieved. As a result, it remains unclear who is responsible for the coordination and management of the strategy. It is also unclear who will coordinate the action plan at the city level. However, practices have shown that the coordination of the strategy was given to the governorships. It is believed that this route was taken because the Provincial Tourism Councils could not be established. However, there is an exception in Kars. Only in Kars, the branding studies are conducted by the Serhat Development Agency, not the Governorship. The governorship is also involved in the studies. However, Development Agencies are not mentioned as stakeholders in the TTS 2023 Action Plan. So, agencies that weren't even listed as stakeholders suddenly became responsible for implementing the strategy. In conclusion, according to official documents, the owner of this strategy is the Ministry of Culture and Tourism (MCT), and depending on the situation, the implementers of the strategy at the city level are governorships and development agencies. However, as of 2016, it has been observed that there is no work on the ownership and implementation of the brand strategy in the Governorships and the provincial organizations of MCT.
In addition, in some cities, different institutions such as the Municipality, Provincial Directorate of Culture and Tourism, and Chambers of Commerce conduct entirely separate branding studies (I. Yüksel, oral interview, July 14, 2016). This situation indicates the ownership problem itself.
The solution to the problem, according to global brand city practices, is possible with a coordination management model where the public and private sectors work together. In the Turkish example, the Ministry of Culture and Tourism introduced the idea of city branding but has not yet established the planned management structure. There is no communication between individual studies conducted at the city scale. Thus, it can be concluded that the 'brand city' strategy envisaged in TTS 2023 could not be implemented due to the ownership problem.

Fragmentation Problem

While the TTS 2023 prepared by the Ministry of Culture and Tourism is still in effect, it is observed that the Ministry of Environment and Urbanization has also prepared another brand city strategic plan. The fact that two separate Ministries have prepared separate brand city strategic plans is a concrete example of fragmentation in national brand city policies. The fact that the Ministry of Culture and Tourism and the Ministry of Environment and Urbanization have prepared separate city brand strategies indicates that the city brand issue concerns many stakeholders. It has been revealed that making brand city policies and strategies is a study that both the Ministry of Culture and Tourism and the Ministry of Environment and Urbanization can undertake together. Brand city studies can be successfully concluded by ensuring coordination between ministries. In the TTS 2023 strategy of the Ministry of Culture and Tourism, the then Ministry of Environment and Forestry, now the Ministry of Environment and Urbanization, and the Ministry of Transport are shown as stakeholders. In contrast, there is no list of stakeholders in the brand city strategy of the Ministry of Environment and Urbanization. This situation can be expressed as a lack of horizontal communication and coordination between ministries.
Indeed, the fact that the Turkey Brand Project, which started in 2003, could not be implemented is explained by the lack of coordination between the Ministries. This project was worked on under the Prime Ministry, but when it came to execution, it could not be implemented due to the lack of coordination between stakeholders and the establishment of a management structure to ensure execution. Budget is an important issue in such coordination-required studies, and who will manage the budget and who will plan the strategy become critical decisions. Public bureaucracy can perceive such issues as a 'transfer of power'. It has been observed that the Ministry of Culture and Tourism perceived the project as a loss of power during the period the project was conducted (A. Molu, personal communication, 08.03.2016).

To reveal the fragmentation of brand city studies at the city scale, Gaziantep is a good example. Even in Gaziantep, where public and private institutions and organizations are highly motivated for brand city studies, the fragmentation problem has not been solved. Since 2003, brand city studies in Gaziantep have been conducted separately by three different institutions: first Gaziantep Chamber of Industry, then the Ministry of Culture and Tourism, and finally the Metropolitan Municipality In fact, the situation referred to as fragmentation (Hankinson, 2001) in the literature, which negatively affects the success of brand studies, is viewed optimistically by the Gaziantep Chamber of Industry. The Deputy Secretary-General of the Gaziantep Chamber of Industry stated that they would support any work done for Gaziantep, but they had no partnership with other brand studies in the city. Secretary-General İymen points out that the need for branding is understood by all institutions in the city.
In contrast, brand experts consider the separate initiatives of different actors in the city, even for the same purpose are waste of time and resources. They argue that a common strategy that all stakeholders agree on should be established (İlgüner & Asplund, 2011). Therefore, this fragmentation problem at the local and national scale is a factor that negatively affects the success of brand city policies.

Factor of Cities' Internal Dynamics
Within the framework of TTS 2023, cities planned for branding can be divided into three categories based on their performance:

1- Cities that did not conduct the branding work expected by the Ministry: Trabzon
2- Cities that conducted part of the branding work expected by the Ministry: Adıyaman, Edirne, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Mardin, Sivas.
3- Cities that conducted the branding work expected by the Ministry: Bursa, Gaziantep, Şanlıurfa, Amasya

Apart from these categories, Gaziantep constitutes a separate category. The Governorship of Gaziantep fulfilled its responsibility and conducted the work expected by the Ministry. However, Gaziantep through the initiatives of the Gaziantep Metropolitan Municipality continued its branding efforts using its internal dynamics, this time. One of the outcomes of these efforts was the inclusion of Gaziantep's cuisine in UNESCO's 'Creative Cities Network' in 2015. (http://unesco.org.tr/dokumanlar/duyurular/gaziantepuys.pdf). The contribution of these efforts to Gaziantep's branding should certainly be evaluated and analyzed. However, the point to be highlighted here is that, despite the fragmentation problem, branding efforts in Gaziantep somehow continued uninterrupted. Moreover, despite a significant disadvantage like the Syrian refugee crisis, the Municipality, Governorship, and GCI did not give up on their efforts. Although GCI did not collaborate, they stated that they supported the Municipality's efforts and supported any initiative beneficial for Gaziantep. Institutions in the city, even if they couldn't coordinate among themselves with the model they used, seem willing to work for their city. This situation can be interpreted as the institutions in the city having internal dynamics. Experienced administrators like Mayor Fatma Şahin certainly contribute to this dynamic. In conclusion, city branding is not a task that can be done forcibly. City branding requires intense energy, driven by the city's internal dynamics and demand from institutions in the city. This situation is clearly seen in the Gaziantep example.

Instead of central administration selecting cities for branding, adopting a bottom-up approach, giving all cities the opportunity for branding efforts, supporting interested cities in preparing a plan, pioneering the establishment of an organization in this direction, and acting as a financial guarantor can increase the likelihood of getting results from branding efforts. Because some cities in Turkey, like Ordu, Bilecik, and Muş, have internal dynamics and have prepared city branding strategies with

their means, even if they are not included in TTS 2023. Some cities, like Trabzon, are reluctant even though they are included in the strategy. The fact that only four out of the fifteen selected cities have completed their work is an important indicator at this point. In this case, instead of forcing cities lacking internal dynamics and unwillingness to work, working with willing cities that perform well will contribute to city branding success.

BIBLIOGHRAPHY

American Marketing Association, Dictionary. *Brand.* https://www.ama.org/topics/branding/ [accessed 07.09.2023].

Anholt, S. (1998). Nation- brands of the twenty-first century. *The Journal of Brand Management, 5* (6), 395-406. doi:10.1057/bm.1998.30

Ashworth, G. & Kavaratzis, M. (2009). Beyond the logo: Brand management for cities. *Journal of Brand Management*, *16* (8), 520- 532. doi:10.1057/palgrave.bm.2550133

Baker, B. (2012). *Destination Branding for Small Cities* (2. baskı). Portland, USA: Creative Leap Books.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem 21 Sekreterliği (2008). *Marka Kent Bursa Eylem Planı,* Bursa.

City of London Corporation. https://www.cityoflondon.gov.uk/about-the-city/about-us/Pages/key-officers.aspx [erişim tarihi 23 Şubat 2017].

Council. (2010). *Greater Sydney Partnership* (S050647). http://meetings.cityofsydney.nsw.gov.au/documents/meetings/2010/Council/100510/100510_council_minutes.pdf

Crombie, B. (2011). Branding Cities and Clusters for Economic Development. *ISM Journal of International Business*, *1* (3), 1-20.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2015-2017 Stratejik Planı, Yaşanabilir Çevre ve Marka Şehirler*. Ankara: Afşar Matbaacılık. (http://www.csb.gov.tr/db/strateji/editordosya/STRATEJIK%20_PLAN.pdf)

Freire, J. R. (2011). Branding Lisbon- Defining the Scope of the City Brand. Editör: K. Dinnie. *City Branding: Theory and Cases* (ss.138-149). UK: Palgrave Macmillan.

GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi, (2015). http://www.gap.gov.tr/gap-bolgesi-turizm-odakli-tanitim-ve-markalasma-projesi-sayfa-84.html [erişim tarihi 29 Mayıs 2017].

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2015-a). *Gaziantep Dünya Gastronomi Şehri Oldu* http://www.gaziantep-bld.gov.tr/haber/gaziantep-dunya-gastronomi-sehri-oldu-4287.html [erişim tarihi 3 Nisan 2017].

Gelder, S. V. (2011). City Brand Partnership Editör: K. Dinnie. *City Branding: Theory and Cases* (ss.36- 45). UK: Palgrave Macmillan.

Gertner, D. (2011). Unfolding and configuring two decades of research and publications on place marketing and place branding. *Place Branding and Public Diplomacy* 7(2), 91–106. doi:10.1057/pb.2011.7

Hankinson, G. (2001). Location branding: A study of the branding practices of 12 English cities. *Journal of Brand Management, 9*, (2),127-143. doi:10.1057/palgrave.bm.2540060

Hanna, S. & Rowley, J. (2008). An analysis of terminology use in place branding. *Place Branding and Pubic Diplomacy 4*(1), 61-75 doi:10.1057/palgrave.pb.6000084

Houghton, J.P. & Stevens, A. (2011). City Branding and Stakeholder Engagement. Editör: K. Dinnie. *City Branding: Theory and Cases* (ss.45-52). UK: Palgrave Macmillan.

İlgüner, M. & Asplund, C. (2011). *Marka Şehir.* İstanbul: Markating Yayınları.

Kim, Y. K. & Kim, P. E. (2011). Seoul City Branding: The Case of Seoul's International Brand Communication. Editör: K. Dinnie. *City Branding: Theory and Cases* (ss.190-197). UK: Palgrave Macmillan.
Kotler, P. & Levy, S.J. (1969). Broadening the Concept of Marketing. *Journal of Marketing, 33* (1), 10-15. doi: 10.2307/1248740
KTB (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2013.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
KTB (2009). *Adıyaman Milletvekili Şevket Köse'nin 7/8484 Esas Nol'lu Yazılı Soru Önergesine Bakanlığımızca Hazırlanan Cevap* (Sayı: B.16.0.SGB.0.10.01.00/610-133595). Ankara.
KTB (2012). *Manisa Miletvekili Sayın Erkan Akçay'ın 7/5973 Esas Nol'lu Yazılı Soru Önergesine Bakanlığımızca Hazırlanan Cevap* (Sayı: B.16.0.SGB.0.10.02.00/610-106058). Ankara.
Moilanen, T. & Rainisto, S. (2009). *How to Brand Nations, Cities and Destinations: A Planning Book for Place Branding.* UK: Palgrave Macmillan.
Oğuztimur, S. & Akturan, U. (2015). Synthesis of City Branding Literature (1988-2014) as a Research Domain. *International Journal Of Tourism Research*, *18* (4), 357-372. doi: 10.1002/jtr.2054
Parkerson, B. & Saunders, J. (2004). City branding: Can goods and services branding models be used to brand cities? *Place Branding, 1* (3), 242–264. doi:10.1057/palgrave.pb.5990026
Seisdedos, G. (2006). State of the Art of City Marketing in European Cities: *42nd IsoCaRP Congress*. İstanbul
Sevin, E. (2016- a). *Place Branding as Academic Discipline.* erişim 09 Temmuz 2016 http://placebrandobserver.com/author/efe-sevin/
Tek, M. (2009). Kamu Yatırımlarında Turizmin Yeri, Türkiye Turizm Stratejisi 2023'de Marka Kentler Projesi: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *20*, (2), 169-184 ANdoi:10.1155/2012/490647
The Drum News (2010). *Q&A with Kenneth Wardrop, CEO of Destination Edinburgh Marketing Alliance.* http://www.thedrum.com/news/2010/11/05/qa-kenneth-wardrop-ceo-destination-edinburgh-marketing-alliance [erişim tarihi 15 Ocak 2017].
TAK (2003). *Türkiye.* İstanbul. Ayşegül Molu.

GÖRÜŞMELER

Ayşegül Molu, sözlü görüşme, 08. 03.2016
Işın Yüksel, sözlü görüşme,14.07.2016
İsmail Kansız, sözlü görüşme, 29.01.2016
Uğur Toparlak, sözlü görüşme, 29.01.2016
Yusuf İymen, yazılı görüşme, 29.11. 2016

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Exploring the Impacts of Expatriation on Changing identities and Shopping behaviors

Dr.Serap EMIK
Higher Colleges of Technology, **United Arab Emirates**
serapemik14@gmail.com, semik@hct.ae.ac

ABSTRACT

With the arrival of globalization, the amount of expatriation is constantly increasing. While adjustment of expatriates to a new environment has gained great attention in literature, few studies are available on expatriate shopping behaviour. Particularly in the United Arab Emirates (UAE), where the expatriate population is much higher than the local population, studies on expatriation remain limited and tend to be descriptive in nature. The study questions include how expatriation influences individual identities and shopping behaviours to change, and why individuals go through changes in their identities and shopping behaviours when moving abroad and living an expatriate life? To answer these questions, this research explores the shopping behaviour of expatriate consumers, influenced by various factors in association with their shift in identity towards a new shopping behaviour.

Findings of this research aim to help businesses further understand possible changes in expatriate shopping behaviour. Based on the type of products, findings of this research can be linked to marketing communications, advertising communications, product development, and relationship management. Overall, ten themes emerged from the gathered data describing expatriates' general shopping habits, specifically from the aspect of their identities after moving abroad. The findings of this research shed light upon the fact that expatriation has a multi-dimensional impact on individuals' shopping behaviour and identity. This research explores and conceptualizes the influences of expatriation in change of individual identity and purchasing behaviour.

Keywords: Expatriates, Shopping behavior, Identity/change, Reflecting Identity/perception through Possessions, Use of Luxury products, Brands & Brand engagement, Hedonistic shopping, Social-media, Socialization, The Need to Fit in and belong.

1. INTRODUCTION

Within the past decade, consumer identity has risen in popularity among researchers in the literature of Marketing. As families develop their identity, they go through various interests and needs, expanding selective and fluid social interactions (Swartz et al. 2003). Research has also been conducted on the relationship between global identity and the decisions to purchase luxury products.

Moreover, around the world, the gross earnings of expatriates annually are on average just below USD 100,000 (USD 99,903) and their income increases around 25% after moving abroad. In fact, more than one in ten expatriates mention that their income has doubled after they moved out of their home countries. Nearly three quarters state that they were able pay off their debts or lifted up their savings after their move. Across the globe financial boost means expatriates are safe, assured and optimistic about their financial matters (Expatexplorer.hsbc.com 2018). Knowing the shopping preferences of expatriates, firms can look into upgrading their products and services. Firms may not appreciate that the lifestyles of expatriate's changes as dramatically as it does. This research

recommends firms various steps to further satisfy this particular consumer segment. It identifies different opportunities to sell new products and/or to upgrade products or develop new sales strategies. Therefore, the purpose of this research is to investigate the extent to which expatriation influences changes in individual identity and shopping behaviors. The aim is to develop a conceptual model that identifies the factors which may influence changes in expatriate consumer identities and shopping behaviors.

LITERATURE REVIEW

In the international human resource management (IHRM) literature the term 'expatriate' has been defined in several different ways. For instance, an 'expatriate' was named by Collings et al. (2007) as an 'internationally mobile manager', by Andresen and Biemann (2013) as a 'global manager', by Suutari and Taka (2004) as 'expatriate assignee' and by Toh and Denisi (2007) as a 'corporate expatriate'. According to Feldman and Bolino, 1999; Caligiuri and Lazarova (2002) to socialize continuously with host country individuals and other expatriates supports expatriates with an invaluable data that includes the norms, required behaviour of the new cultural environment declines the ambiguity on work and non-work-related matters. Social media is known as a communication tool using computer related technology.

'One's identity is defined as the totality of one's self-construal, in which how one construes oneself in the present expresses the continuity between how one construes oneself as one was in the past and how one construes oneself as one aspires to be in the future.' (Weinreich 1986, p. 500). Self-identity has been defined as: "What one is" "An integrated image of himself or herself as a unique person, which often includes ethnic identity" asking the question "Who am I?" (Bailey 2003). Self-image has been defined as the 'total subjective perception of oneself, including the body image individual competency etc.' (Coon 1994). Another definition of self-image has been done as 'one's mental picture of self, physical appearance, (Bailey 2003).

Bhutto, Bhutto and Samo claim that hedonic motivations are basically emotions and feelings that are associated to and driven from a consumer's impulsive shopping habits (Bhutto, Bhutto & Samo 2019). The authors argue that a consumer's impulsive shopping habits are quite applicable to a consumer's hedonic motivations. Asnawati and Wahvuni state that hedonic motivation has been a rising phenomenon in the 21st century and a motivation behind consumers' erratic and impulsive shopping habits because it is an enjoyable activity that does not consciously alert the consumer about the benefits of a product, and thus, the consumer would purchase said product without paying attention to the benefits and value it brings (Asnawati & Wahvuni 2018).

According to Tajfel (1972, p. 307) social identity is: "the individual's knowledge that he belongs to certain social groups together with some emotional and value significance to him of this group membership". An expending number of individuals obtain various identities due to the fact of living and working abroad (Bostrom & Sandberg 2011). Individuals determine their self-concept (identity) mainly from the social associations they are involved with. Hence, social identity is obtained within the people (Bonache, Langinier & Zárraga-Oberty 2016).

Psychology proposes that personal identity is not linked to social description only. In fact, to be a part of a specific group and to be related/named with a particular social identity does not inhibit individual's choosing on how much value to attribute to the various features of these social groups (Sen 1999, 2006). And this attributed value will be associated with various levels of interaction between an individual's background and existing traits, desired self-conceptions or self-images and the preferred of social groups, that will add to an individual's *personal identity*.

METHODOLOGY

This study was grounded on exploratory and qualitative and is based on two separate semi-structured interviews, conducted with expatriates residing in the UAE. The examination of this research was conducted without any pre-conceived opinions or ideas for the researcher to be able understand what the collected data would provide about the influences of expatriation on expatriate shopping behaviour. As a method of collecting data, this study conducted semi-structured, face to face and online interviews with mainly open-ended questions. The target population of this study were 21 to 65 years of age and different genders. A total number of 40 representatives of expatriates (in the UAE) with designations o minimum of administrative level and above, with a minimum amount of 10,000 AED monthly income.

FINDINGS

According to expatriates, influence stemmed from the social media groups, daily social interactions with friends, neighbours, and work colleagues or by the multi-cultural environment that expatriates are surrounded with. Expatriates in general were saying, if they choose to or not they are somewhat obliged to purchase certain products or services that were actually preferred by the people that they were surrounded with. Hence, the influence of the social environment and the pressure that comes with it is one major impact on expatriates' shopping preferences. Most expatriates mentioned that for shopping they either like to go to the malls or simply order online. They said they did not have to go out and that they preferred to order while chilling at home. Hence, either by displaying an identity they developed after moving abroad or by reflecting the style of life they have, expatriates impact each other's shopping behaviours and the reflection of their identities. And this impact is directly related to the social media that is a very strong communication tool and part of the daily life of expatriates.

The interesting point is that expatriates try to display a certain identity with the products they choose buy. However, the way they are being perceived by others is also a major reason in their choices of purchases. They believe that they are perceived differently with the items they choose to purchase. Therefore, they are inclined towards buying certain items that eventually would create a certain identity in others' minds. Many participants mentioned that they were buying things just for the sake of buying. They mentioned even if sometimes they would regret it afterwards, they enjoyed buying things that they did not need at all. The results revealed that expatriates are inclined towards hedonic purchases. Most expatriates added to the pleasure of buying, the fact that they felt very successful and proud of themselves.

The consumption of luxury items was mentioned by many participants somehow as a necessity or as a part of expatriate life. Whether or not they had high incomes, most participants mentioned that it was a necessity to have luxury products. They all mentioned that any item that is known to be very expensive would either reflect a better and more respectable image or it would make their lives easier and more comfortable in many ways. Expatriates claimed that to own luxurious items would make one look successful, and they would be respected by everyone in anyplace they go. Therefore, they claim that they would like to purchase at least one item that counts as luxurious. For example, an expensive car that is considered as luxurious. Many expatriates argued that owning luxurious products will totally change their life styles.

Similar to buying luxurious products, expatriates like to follow certain brands. While some said they still like to follow the brands they used to know back home, some others mentioned that they encountered so many brands they never knew before. There are also the ones that are not able to find the brands that they had back home. At the bottom of following brands and the admiration for them, there are the considerations of looking for good quality, durability of the product and again presenting an identity that is respectable and accepted by the society. One major reason for

expatriates choosing to buy certain branded items, is the identity they like to present using these well-known brand names.

CONCLUSION

The findings of this study indicated that their new social environments have a great impact both in their identities and their shopping behaviours as expatriates. These individuals and their opinions resulted as having great impact on expatriates shopping decisions. The experiences shared by the participants indicate that expatriates are greatly influenced by their social surroundings when it comes to purchasing preferences and decisions and their identities. The pressure they claim to feel comes from their social environments. The new social environment they are living in and the individuals in this new environment greatly influence expatriates' shopping habits.

Additionally, this study informs readers how and why expatriates are influenced and how these influences cause changes in their identities and shopping behaviours. Identification of these influences contribute in both theoretical and practical aspects. Studying expatriates has clearly developed our understanding of the role of consumer identity in individual shopping behaviour and on luxury/hedonistic shopping. This research has solid contributions to the academic world. Taking this study as a basis, researchers will be able to further examine the expatriate shopping behaviour and identity phenomenon. This study identified and developed an understanding of the implications of changing expatriate consumer identities and their shopping behaviours, which informs the strategies. Hence, based on the type of products, findings of this research can be linked to many aspects of firms' strategies related to marketing, advertising communications, customer services, product management and relationship management.

In light of the findings of this thesis, firms can develop new strategies for providing the expatriate consumer segment with further product and services. For instance, presenting new products and services in certain ways, as described in this thesis, will enable expatriate consumers to smoothly decide to purchase their desired products. Therefore, this research will provide the firms with the knowledge of: Opportunities to sell new products services, upgrade their consisting products, develop new sales strategies and increase their profit margins. Hence, this study provides guidance to future researchers and contributes to the expatriate consumer population globally and in the UAE.

Despite the very fact that the development and completion of this research has been a great pleasure and an enormous experience for the author, during the entire conduction of this study, there have been numerous times when the author came across with various aspects that can be listed as limitations. Listening to the stories and experiences of the participants without interfering or sharing her own opinion was also not very easy. Majority of the participants spoke English, as their second or third language. The questions were paraphrased and explained repeatedly, which took this took more time of the participants and some were showing signs of lack of interest. In these instances, the author tried to give additional effort to keep the participants focused and avoid boredom. At times, the author felt that participants' answers were somehow contradicting each other. Hence, to avoid misunderstanding or misinterpretation, the author tried to ask the questions in other ways, or sometimes by provided examples that will clearly explain the question.

References

Adams, B. (2014). *I think therefore I am. I think. The complexity and diversity of identity*. Published doctoral thesis. Tilburg, The Netherlands: Tilburg University.

Adams, B. & van de Vijver, F. (2015). The many faces of expatriate identity. *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 49, pp. 322-331.

Ahuvia, A. (2005). Beyond the Extended Self: Loved Objects and Consumers' Identity Narratives. *Journal of Consumer Research*, vol. 32 (1), pp. 171-184.

Allard, T., Babin, B. & Chebat, J. (2009). When income matters: Customers evaluation of shopping malls' hedonic and utilitarian orientations. *Journal of Retailing and Consumer Services*, vol. 16 (1), pp. 40-49.

Andresen, M., Bergdolt, F., Margenfeld, J. & Dickmann, M. (2014). Addressing international mobility confusion – developing definitions and differentiations for self-initiated and assigned expatriates as well as migrants. *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 25 (16), pp. 2295-2318.

Arnold, M. & Reynolds, K. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, vol. 79 (2), pp. 77-95.

Asnawati & Wahyuni, S. (2018). The Influence of Hedonic Shopping Motivation to The Impulse Buying of Online-Shopping Consumer on Instagram. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, vol. 74 (2), pp. 99-107.

Atahan Yilmaz, M. & Koçoğlu, D. (2018). Hedonic and Utilitarian Aspect of Traditional Retail Shopping. *European Scientific Journal*.

Auty, S. & Elliott, R. (1998). Fashion involvement, self-monitoring and the meaning of brands. *Journal of Product & Brand Management*, vol. 7 (2), pp. 109-123.

Banister, E. & Hogg, M. (2007). Negative symbolic consumption and consumers' drive for self-esteem. *European Journal of Marketing*, vol. 38 (7), pp. 850-868.

Belk, R. (1988). Possessions and the Extended Self. *Journal of Consumer Research*, vol. 15 (2), p. 139.

Bailey, J. (2003). Self-image, self-concept, and self-identity revisited. *Journal of the National Medical Association*, vol. 95(5), pp.383-386.

Bhutto Samo, M., Bhutto, T. & Samo, F. (2019). Revealing Youngsters' Impulsive Buying Behavior through Hedonic Shopping Motivations. *European Journal of Business and Management*.

Bonache, J., Langinier, H. & Zárraga-Oberty, C. (2016). Antecedents and effects of host country nationals negative stereotyping of corporate expatriates. A social identity analysis. *Human Resource Management Review*, vol. 26 (1), pp. 59-68.

Brewer, M. (2003). *Intergroup relations*. Buckingham: Open University Press.

Caligiuri, P. & Lazarova, M. (2002). A model for the influence of social interaction and social support on female expatriates' cross-cultural adjustment. *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 13 (5), pp. 761-772.

Cantor, N. & Schneider, R. (1986). How to study history. Arlington Heights, Ill.:Harlan Davidson.

Carnevale, M., Yucel-Aybat, O. & Block, L. (2014). The added value of contextual motivations on consumer–brand relationships of self-gifts. *Journal of Brand Management*, vol. 21 (5), pp. 396-407.

Chen, W. (2010). Internet-Usage Patterns of Immigrants in the Process of Intercultural Adaptation. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, vol. 13 (4), pp. 387-399.

Collings, D., Scullion, H. & Morley, M. (2007). Changing patterns of global staffing in the multinational enterprise: Challenges to the conventional expatriate assignment and emerging alternatives. *Journal of World Business*, vol. 42 (2), pp. 198-213.

Coon, D. (1994). Essentials of psychology. St. Paul/Minneapolis:West Pub. Co.

Cresswell, J. & Poth, C. (2018). *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five approaches*. 4th ed. London: Sage.

Creyer, E. (1997). The influence of firm behavior on purchase intention: do consumers really care about business ethics?. Journal of Consumer Marketing, vol. 14 (6), pp. 421-432.

Crowne, K. (2013). Cultural exposure, emotional intelligence, and cultural intelligence. *International Journal of Cross Cultural Management*, vol. 13 (1), pp. 5-22.

Curasi, C., Price, L. & Arnould, E. (2004). How Individuals' Cherished Possessions Become Families' Inalienable Wealth. *Journal of Consumer Research*, vol. 31 (3), pp. 609-622.

Curasi, C., Price, L. & Arnould, E. (2004). How Individuals' Cherished Possessions Become Families' Inalienable Wealth. *Journal of Consumer Research*, vol. 31 (3), pp. 609-622.

Deetz, S. (1990). Reclaiming the subject matter as a guide to mutual understanding: Effectiveness and ethics in interpersonal interaction. *Communication Quarterly*, vol. 38(3), pp.226-243.

Dictionary, E. (2018). EXPATRIATION | *meaning in the Cambridge English Dictionary*. [online]. [Accessed 31 Oct. 2018]. Dictionary.cambridge.org. Available at: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/expatriation

Epp, A. & Price, L. (2008). Family Identity: A Framework of Identity Interplay in Consumption Practices. *Journal of Consumer Research*, vol. 35 (1), pp. 50-70.

Epp, A. & Price, L. (2010). The Storied Life of Singularized Objects: Forces of Agency and Network Transformation. *Journal of Consumer Research*, vol. 36 (5), pp. 820-837.

Escalas, J. & Bettman, J. (2005). Self-Construal, Reference Groups, and Brand Meaning. *Journal of Consumer Research*, vol. 32 (3), pp. 378-389.

Expatexplorer.hsbc.com (2018) [online]. [Accessed 7 October 2018]. Available at: https://www.expatexplorer.hsbc.com/survey/files/pdfs/overall-reports/2017/YouGov_HSBC_Report_Final.pdf

Feldman, D. & Bolino, M. (1999). The impact of on-site mentoring on expatriate socialization: a structural equation modelling approach. *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 10 (1), pp. 54-71.

Ferraro, R., Escalas, J. & Bettman, J. (2011). Our possessions, our selves: Domains of self-worth and the possession–self link. *Journal of Consumer Psychology*, vol. 21 (2), pp. 169-177.

Finaccord.com. (2018). PRESS RELEASE: Global Expatriates: Size, Segmentation and Forecast for the Worldwide Market. [online]. [Accessed 30 Oct. 2018]. Available at: http://www.finaccord.com/press-release_2018-global-expatriates-size,-segmentation-and-forecast-for-the-worldwide-market.htm

Frese, M. (2015). Cultural Practices, Norms, and Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 46 (10), pp. 1327-1330.

Fu, C., Shaffer, M. & Harrison, D. (2005). PROACTIVE SOCIALIZATION, ADJUSTMENT AND TURNOVER: A STUDY OF SELF-INITIATED FOREIGN EMPLOYEES. *Academy of Management Proceedings*, vol. 2005 (1), pp. L1-L6.

Gao, L., Wheeler, S. & Shiv, B. (2009). The "Shaken Self": Product Choices as a Means of Restoring Self-View Confidence. *Journal of Consumer Research*, vol. 36 (1), pp. 29-38.

Gibson, C., Hardy, J., Baur, J., Frink, D. & Buckley, M. (2015). Expectation-based interventions for expatriates. *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 49, pp. 332-342.

Grelecka, J. (2016). *What factors affect expatriate adjustment? Study of differences between self-initiated and assigned expatriates in Poland*. Henrique Duarte, ISCTE Business School, Department of Human Resources and Organisational Behaviour.

Hackley, C. (2005) *Communicating with the fragmented consumer*. Admap (March), pp.13-15.

Harari, M., Reaves, A., Beane, D., Laginess, A. & Viswesvaran, C. (2018). Personality and expatriate adjustment: A meta-analysis. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, vol. 91 (3), pp. 486-517.

Hawkins, M. & Rome, A. (2019). Identity relevant possessions. Journal of Strategic Marketing, pp. 1-21.

Higgins, T (1987). Self-Discrepancy: *A Theory Relating Self and Affect*, Psychological Review 94(3), pp. 219-340.

Hippler, T., Caligiuri, P., Johnson, J. & Baytalskaya, N. (2014). The development and validation of a theory-based expatriate adjustment scale. *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 25 (14), pp. 1938-1959. [Accessed 24 October 2019].

Helsley, R. & Zenou, Y. (2014). Social networks and interactions in cities. *Journal of Economic Theory*, vol. 150, pp. 426-466.

Ho, F. & Mussap, A. (2019). The Gender Identity Scale: Adapting the Gender Unicorn to measure gender identity. Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity, vol. 6 (2), pp. 217-231.

Hogg, M. & Reid, S. (2006). Social Identity, Self-Categorization, and the Communication of Group Norms. *Communication Theory*, vol. 16 (1), pp. 7-30.

Hollywood, L., Armstrong, G. & Durkin, M. (2007). Using behavioural and motivational thinking in food segmentation. *International Journal of Retail & Distribution Management*, vol. 35 (9), pp. 691-702.

Horváth, C. & Adıgüzel, F. (2018). Shopping enjoyment to the extreme: Hedonic shopping motivations and compulsive buying in developed and emerging markets. *Journal of Business Research*, vol. 86, pp. 300-310.

Jankus, D. (2016). Effects of Cognitive Biases and Their Visual Execution on Consumer Behaviour in E-Commerce Platforms. *Master in International Marketing. ISM University of Management and Economics.*

Johnson, A. R., Matear, M., & Thomson, M. (2011). A coal in the heart: Self-relevance as a post-exit predictor of consumer anti-brand actions. *Journal of Consumer Research*, vol.38 (1), pp.108–125.

Kashima, E. S., & Abu-Rayya, H. M. (2014). Longitudinal associations of cultural distance with psychological wellbeing among Australian immigrants from 49 countries? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 45, pp. 587–600. http://dx.doi.org/10.1177/0022022113519857

Kastanakis, M. N., & George, B. (2014). Explaining variation in conspicuous luxury consumption: An individual differences' perspective. *Journal of Business Research*, vol.67 (10), pp.2147–2154.

Kaplan, A. & Haenlein, M. (2010) 'Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media', *Business Horizons*, vol. 53, pp. 59–68.

Kim, S. & Arthur, L.B. (2003), "Asian-American consumers in Hawaii: the effects of ethnic identification on attitudes toward and ownership of ethnic apparel, importance of product and store-display attributes, and purchase intention", *Clothing and Textiles Research Journal*, vol. 21 (1), pp. 8-18.

KINNEAR, T.C., BERNARDT, K.C. & KOTLER, K.A. (1995). *Principles of Marketing*. 4th ed. New York: Harper Collins publishers.

Kleine, S. S., Kleine, I. I. I. R. E., & Allen, C. T. (1995). How is a possession "me" or "not me"? Characterizing types and an antecedent of material possession attachment. *Journal of Consumer Research*, vol.22 (3), pp.327–343.

MALLALIEU, L. (2000). An examination of the influence of consumer motivation on salesperson appraisal and emotional response to salesperson behaviour. *PhD. Unpublished Thesis. Blacksburg University, Blacksburg.*

Mohajan, H. (2018). Qualitative Research Methodology in Social Sciences and Related Subjects. *Journal of Economic Development, Environment and People*, vol.7 (1), p.23.

Mihalcea, R. (2008). CONSUMER IDENTITY AND IMPLICATIONS FOR THE BRAND. *Academy of Economic Studies Bucharest*, vol.2, pp.10-50.

Moynagh, M. & Worsley, R. (2002) Tomorrow's consumer: The shifting balance of power. *Journal of Consumer Behaviour*, vol.1 (3), pp. 293-302.

Olenski, S. (2012). *Are Brands Wielding More Influence in Social Media Than We Thought?* [online] Available at: http://www.forbes.com/sites/marketshare/2012/05/07/are-brands-wielding-more-influence-in-social-media-than-we-thought/#679c2f117748

Selmer, J. 2006. Adjustment of business expatriates in Greater China: a strategic perspective. *International Journal of Human Resource Management,* vol.17 (12), pp. 1994-2008.

Kohonen, E. (2008). The impact of international assignments on expatriates' identity and career aspirations: Reflections upon re-entry. *Scandinavian Journal of Management*, vol.24, pp.320–329. http://dx.doi.org/10.1016/j.scaman.2008.08.004

Ritchie, J., Lewis, J. & Elam, G. (2003a). Designing and selecting samples. In: Ritchie, J. and Lewis, J. (eds.) Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers. London: Sage.

SCHIFFMAN, L.G. & KANNUK, L.L. (2007). *Consumer Behaviour*. 9th ed. New Jersey: Pearson/ Prentice Hall.

Schouten, J. W., McAlexander, J. H., & Koenig, H. F. (2007). Transcendent customer experience and brand community. *Journal of Academy of Marketing Science*, vol. 35(3), pp. 357–368.

Sen Amartya (1999) Reason Before Identity: The Romanes Lecture, Oxford University Press.Sen Amartyam, (2006) Identity and Violence: The Illusion of Destiny, Allen Lane.

Shteynberg, G., Gelfand, M. J., & Kim, K. (2009). Peering into the "magnum mysterium" of culture. Journal of Cross-Cultural Psychology, vol.40, pp.46-69.

Silverstein, M. J., & Fiske, N. (2003). Luxury for the masses. Harvard Business Review, vol.81 (4), pp.48–57.

Stroppa, C. & Spieß, E. (2010). Expatriates social networks: the role of company size. *The International Journal of Human Resource Management*, vol. 21 (13), pp. 2306-2322.

Stryker, S. and Burke, P. (2000). The Past, Present, and Future of an Identity Theory. Social Psychology Quarterly, 63(4), p.284.

Suutari, V. & Taka, M. (2004). Career anchors of managers with global careers. Journal of Management Development, vol. 23 (9), pp. 833-847.

Swartz, T., Gerstel, N., Clawson, D. & Zussman, R. (2003). Families at Work: Expanding the Bounds. Contemporary Sociology, vol. 32 (4), p. 441.

Tajfel, H. (1972). Some developments in European social psychology. European Journal of Social Psychology, vol. 2 (3), pp. 307-321.

Takeuchi, R. 2010. A critical review of expatriate adjustment research through a multiple stakeholder view: Progress, emerging trends, and prospects. Journal of Management, 36(4): 1040-1064.

Tate, C. C., Ledbetter, J. N., & Youssef, C. P. (2013). A two-question method for assessing gender categories in the social and medical sciences. Journal of Sex Research, 50, 767–776. http://dx.doi.org/10.1080/ 00224499.2012.690110

Tauber, E. M. (1972). Why Do People Shop? Journal of Marketing, 36, 46-49. https://doi.org/10.1177/002224297203600409

Teijlingen, V. E., Rennie, A. M., Hundley, V., and Graham, W. (2002). The Role of Pilot Studies in Midwifery Research. Midwives: The Official Journal of the Royal College of Midwives, 5(11), 372-374.

Toh, S. & DeNisi, A. (2007). Host country nationals as socializing agents: a social identity approach. *Journal of Organizational Behavior*, vol. 28 (3), pp. 281-301.

Tucker, M., Bonial, R. & Lahti, K. (2004). The definition, measurement and prediction of intercultural adjustment and job performance among corporate expatriates. *International Journal of Intercultural Relations*, vol. 28 (3-4), pp. 221-251.

Van Der Walt, A., Marx, J. & Jooste, S. (1998). Marketing Management.. 3rd edn. Cape Town: Juta and Co.

Weinreich, P. (1985). Rationality and irrationality in racial and ethnic relations: A metatheoretical framework. Ethnic and Racial Studies, vol. 8 (4), pp. 500-515.

Wentland, D. (2003). A New Practical Guide for Determining Expatriate Compensation: The Comprehensive Model. Compensation & Benefits Review, vol. 35 (3), pp. 45-50.

What is the Framework method? | NVivo FAQ (2019) [online]. [Accessed 5 October 2019]. Available at: https://www.qsrinternational.com/nvivo/support-overview/faqs/what-isthe-framework-method

Willer, D., Turner, J., Hogg, M., Oakes, P., Reicher, S. & Wetherell, M. (1989). Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory. *Contemporary Sociology*, vol. 18 (4), p. 645.

Wong, C., Law, K. & Wong, P. (2004). Development and Validation of a Forced Choice Emotional Intelligence Measure for Chinese Respondents in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Management*, vol. 21 (4), pp. 535-559.

Wright, B., Carver, C. & Scheier, M. (2000). On the Self-Regulation of Behavior. Contemporary Sociology, vol. 29 (2), p. 386.

Yamazaki, Y. & Kayes, D. (2004). An Experiential Approach to Cross-Cultural Learning: A Review and Integration of Competencies for Successful Expatriate Adaptation. *Academy of Management Learning & Education*, vol. 3 (4), pp. 362-379.

Yang, C., Wu, H., Zhu, M., Brian, G. & Southwell. (2004). Tuning in to fit in? Acculturation and media use among Chinese students in the United States. Asian Journal of Communication, vol. 14 (1), pp. 81-94.

Yang, J., Ma, J., Arnold, M. & Nuttavuthisit, K. (2018). Global identity, perceptions of luxury value and consumer purchase intention: a cross-cultural examination. Journal of Consumer Marketing, vol. 35 (5), pp. 533-542.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Knowledge Management Practices in Central Asia: Case of Uzbekistan's Hospitality Organizations

Furkan Arasli
Eastern Mediterranean University
araslif@yahoo.com
Orcid: 0000-0002-2726-9662

Erdogan Ekiz
Central Asian University
erdogan@centralasian.uz
Orcid: 0000-0002-9643-6663

ABSTRACT

Globally, knowledge-based management practices are vital for the competitiveness of organizations. In consideration of Grant's knowledge management model, organizations must facilitate the amalgamation, distribution, reproduction, and upkeep of procedural know-how on a daily basis. For organizations, the means of tapping into their knowledge expertise highly depend on the synergy of knowledge-friendly practices within organizational settings. To authors' knowledge, the explicit and implicit classifications of knowledge is yet to be housed for Uzbekistan's hospitality organizations. Moreover, literature houses limited knowledge management studies except for developed western markets (e.g., USA, UK, and Oceania). Accordingly, this study aims to investigate the knowledge application practices of hospitality workers' (peer-to-peer and bottom to top). Upon the approval of the organizations, questionnaires will be distributed to organizational members of Uzbekistan's hospitality organizations (top management, middle-management, and employees). Thus, this study aims to house theoretical and practical implications on the knowledge application practices (amalgamation, distribution, reproduction, and upkeep of procedural know-how). Theoretically, this study is amongst the first studies to centralize Central Asian hospitality organizations from the lens of knowledge management practices. Practically, understanding the stand of Uzbek hospitality sector with the competitive, innovative, customer and employee centric dependency of knowledge management may provide setting-specific insights for practitioners.

Key words: Knowledge Management, knowledge application, knowledge sharing, knowledge acquisition, service industry, Central Asia.

Innovative Entrepreneurship: Problems and Prospects of Development in Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Gaukhar Niyetalina
Turan University, Kazakhstan
g.niyetalina@turan-edu.kz, gniyetalina@gmail.com
0000-0002-2004-0603

ABSTRACT

This article describes the development and current state of innovative entrepreneurship in Kazakhstan, in the context of the processes of internationalization and globalization, as well as the prospects for the development of these activities in Kazakhstan. It has been revealed that the Government of Kazakhstan is focused on the development of innovative entrepreneurship in the field of small and medium-sized businesses, since it considers them the main driver of economic growth, a source of budget revenue and providing jobs for the working population of the country. In addition, at the legislative level, there are incentives to attract foreign investment and the influx of capital into SMEs from developed countries, as has been happening for several decades in other countries, such as China, Malaysia, etc. The processes of globalization of the world economy, actively promoted by transnational corporations, had a positive impact on China's economy, transforming it from a backward communist country into one of the world's leading economic powers.

The economy cannot function without a high-quality technology production sector. In order to perform it efficiently, it is necessary to establish a connection between science and business. The first step towards establishing communication between them is supporting innovative entrepreneurship, which becomes the highest level of commercialization of high-tech technologies with high value added.

Key words: innovation, entrepreneurship, commercialization, small and medium-sized businesses, globalization.

INTRODUCTION

The basis of modern socio-economic development of any national economy is scientific and technical potential, which depends not so much on favorable natural and climatic conditions and the favorable geographical location of the country, but on the availability of intellectual, creative human resources.

At the XXI century, globalization has remained the leading trend of the modern world economy, since it is observed even in countries where other trends are weak. Developing countries, participating in the processes of trans nationalization, integration and post-industrialization are not so active due to their backwardness in the economy and the level of technology development, they are at the same time strongly oriented towards the world market of goods, services, capital, labor and knowledge. At the same time, the basis of the current socio-economic development of any national economy is the scientific and technical potential, which depends not only on the favorable natural and climatic conditions, favorable geographical location of the country, but on the availability of intellectual, creative human resources.

Innovative research that optimizes production resources, including raw materials, as well as the time spent on production, in order to implement the results of such developments in production processes, has been relevant for several centuries, since the First Industrial Revolution. Each new industrial revolution adds weight to research and development, bringing the criterion of innovation to a new, higher level. The last industrial revolution introduced the idea of "Industry 4.0" – Smart technologies completely built on the principles of digitalization and application of innovations.

The economy of the country, both at the national level and at the level of individual companies, depends entirely on the level of innovative development, the quality of scientific developments and the degree of their implementation in the production process. Research and development are the integral element, which yields a new phase in economic development. With this reason, "new industrial countries" of Southeast Asia –the "Asian tigers" – developed according to the state programs with an innovative development vector. Kazakhstan is no exception: one program of industrial and innovative development replaces and complements another.

Innovations had been identified as a strategic priority for the development of the Republic of Kazakhstan. Initially, the tasks of innovative development of Kazakhstan were reflected in the Strategic development plan 2010.

The state program of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019 is a continuation of the previous program; it is aimed at "creating conditions for the effective development of the manufacturing industry" [1]. This program gave a new impulse to the development of innovations.

An important stage in the development of the system of commercialization of scientific developments in Kazakhstan was the adoption of the Law "On commercialization of the results of scientific, scientific and technical activities" in 2015, which is aimed at encouraging individual authors and scientific organizations to develop activities for the commercialization of scientific developments.

The Strategy "Kazakhstan-2050" – Address of the Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan – focuses on the fact that private companies are stimulated to invest in research and innovation, in order to domestic technologies would have demand in the world market. At the same time, innovation and research is not the main goal, it is to get real benefits. Research should be based on the experience of several generations of scientists, their scientific schools and special information and knowledge gathered over years of work. As a probabilistic vector of development is the transfer of technologies available in other countries, as well as participation in large-scale research projects.

Digitalization of the economy and other spheres of life plays an important role in the innovative development of the country, which was reflected in the "Digital Kazakhstan" program adopted in 2017. This program is aimed primarily at the digital transformation of the country: the development of IT infrastructure, Internet access, speed and quality of data processing, IT security, etc. For enterprises, this program means the possibility of transition to the "Smart industry", that is the introduction of "Smart technologies" into production processes.

MAIN PROVISIONS

Entrepreneurship and innovation are the tools that allow the country to get rapid and high-quality development. Entrepreneurship plays a significant role in the growth of new jobs and the development of new industries. Interest in entrepreneurship has risen following global financial growth as a means of increasing quantity and wealth in the economy. Entrepreneurship is the driving force behind the application of innovation and sophisticated technology [2].

Table 1 – Factors contributing to the development of innovative entrepreneurship

Group of factors	**Factors**
Economic, technological	Availability of a reserve of financial, material and technical resources, advanced technologies, necessary economic and scientific-technical infrastructure, government programs for financing innovation activities; financial incentives for innovative activities
Political, legal	Legislative measures to encourage innovation, government support for innovation
Organizational and managerial	Flexibility of organizational structures, democratic management style, predominance of horizontal information flows; self-planning, allowing for adjustments; decentralization, autonomy, formation of target, problem groups, reengineering
Socio-psychological and cultural	Moral encouragement, public recognition; providing opportunities for self-realization, liberation of creative labor. Normal psychological climate in the work team

The efficiency of technological entrepreneurship in the Kazakhstani modern economy can be assessed by analyzing the dynamics of innovation indicators, which is a defining feature of this type of entrepreneurship. According to official data, innovative activity in Kazakhstan was recorded in 11.5% (3.2 thousand companies) at the end of 2020 and 10.5% at the end of 2021. As of December 1, 2022, the number of enterprises registered in Kazakhstan is 512,465, which is 6.9% (35,216) more than in 2021 (as of January 1, 2022) [3].

Human capital is quite such a significant subject of competition between countries, since the use of high-quality human capital, in the form of talents, in conjunction with education and science, creates capital (commercialization of the results of the activities of technology entrepreneurs).

Today, the Republic of Kazakhstan aims to create an innovative ecosystem where technological entrepreneurship could develop and grow on a scale. The development of technological entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan is directly affected by the development of the national innovation system, which today has several gaps in the system of functioning and assistance in the accumulation of innovations.

According to the Global Innovation Index (GII), developed by Cornell University, INSEAD Business School and the World Intellectual Property Organization, and reflecting the potential of innovation and its results, the leaders in innovation in 2023 are Switzerland, Sweden, the USA, the UK, Singapore, Finland, the Netherlands, Germany, Denmark and South Korea.

Within Central and Southern Asia, India continues to lead, maintaining its 40th position overall. India leads the lower middle-income group, performing strongly in every innovation pillar

except for Infrastructure. The Islamic Republic of Iran is 2nd within the region once again, at 62nd position. Kazakhstan has 81st position overall and takes over 3rd position within the region (Figure 1), gaining two ranks and displacing Uzbekistan to 4th, which retains its 82nd position overall. Only Kazakhstan and Nepal (108th) within the region go up the rankings. Kazakhstan tops in Infrastructure (59th), thanks to its good performance in Government's online service (8th) and E-participation (15th).

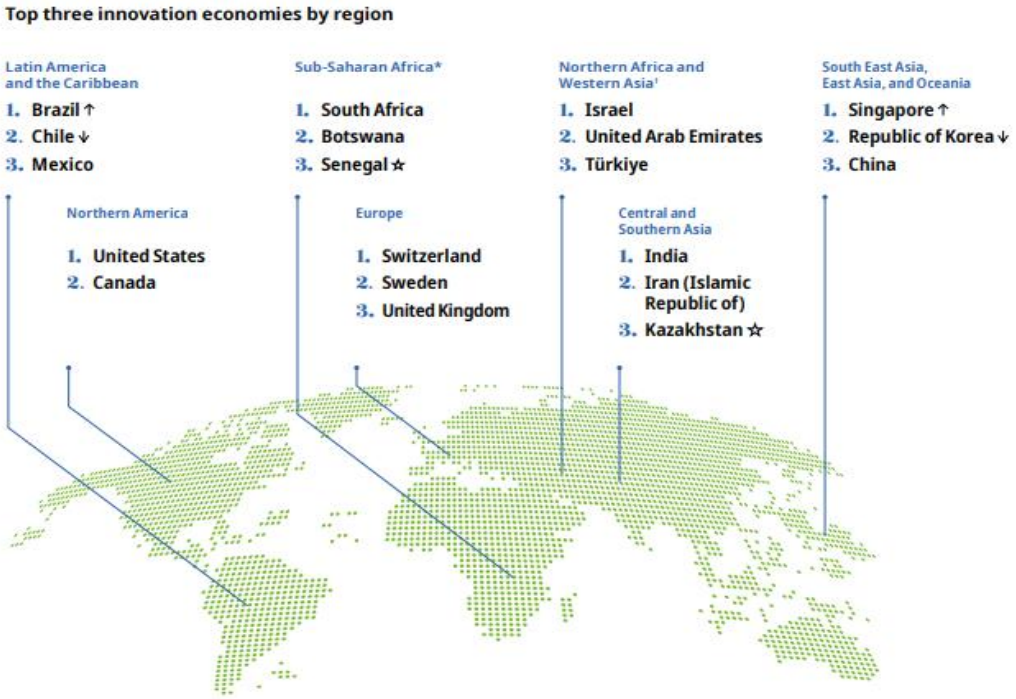

Figure 1 - Global leaders in innovation, 2023
Note: Source [5].

The Republic of Kazakhstan ranks 81rd among 132 countries and territories of the world; 75th place in 2021, 83th in 2022 (Table 1). Such a fluctuation in the GII indicates the vulnerability of the country in the implementation of innovative, techno-entrepreneurial projects. The Global Innovation Index includes seven analytical blocks. The strongest country positions of Kazakhstan are observed in such blocks as Human capital and research and Infrastructure: 59 places. The weakest links in the national ecosystem of innovation development are the results of Creative outputs and Knowledge and technology outputs: 90 and 83 places [5].

Table 1 - Rating of the Republic of Kazakhstan in the Innovation index, 2023.

Criteria	**2021**	**2022**	**2023**
Institutions	45	52	61
Human capital and research	66	60	59
Infrastructure	58	58	59
Business sophistication	78	68	75
Knowledge and technology outputs	86	81	83
Creative outputs	110	118	90
Note: Compiled based on the source [5]			

Based on the analysis of the above data, it can be concluded that, according to the global ranking in the Republic of Kazakhstan, the most lagging behind and hindering the development of the business environment is a rather low level of innovative ties. "Knowledge and Technology

Outcomes" is ranked 81 (86 in 2021), where the weakest link is the knowledge impact factor (productivity growth, new businesses, software spending % of GDP, ISO 9001 quality certifications, high-tech manufacturing). As a result, it becomes clear that, according to the data presented, the top 3 factors hindering the effectiveness of the results of knowledge and technology include insufficient spending on software, certification of teaching staff and high-tech production.

Analyzing the indices of innovative development of foreign countries, we can notice a slowdown in the dynamics of technological progress and the introduction of technologies. Compilers of the 2023 Global Innovation Index note a slowdown in labor productivity growth. As the authors of the Global Index note, a more careful and attentive attitude to innovative ecosystems can open the doors to a new era of innovative development, the impetus for which will be set by innovative waves determined by digital technologies and "deep science" [6].

The Kazakhstani practice of improving the performance of technological entrepreneurship has its own characteristics. For these purposes, the country uses a program-targeted approach, which provides for effective interaction between scientific organizations and business in the innovation sphere, through the implementation of joint technological programs. Such programs are being developed to enhance cooperation between the state, science, and business in order to develop promising areas of technology, ensure a continuous flow of funding for companies conducting research, and improve the system for providing grants and maintaining innovative partnerships. Today the effectiveness of the practical implementation of state programs remains extremely low. At the heart of everything is the development of the national innovation system.

The Republic of Kazakhstan sets the goal of technological development through the development and growth of digitalization, science and innovation. For 2021, the growth in the contribution of science to the development of the country is 25%. This indicator includes the share of commercialized scientific developments in the total amount of applied scientific research financed from the budget. According to the national project "Technological breakthrough through digitalization, science and innovation" for 2021-2025, this indicator should reach a growth of 10% and reach 35% in 2025 [4].

Kazakhstan has a developed infrastructure for the cultivation and introduction of innovations, the development of technological entrepreneurship, which will further contribute to improving the competitiveness of the country. The innovation ecosystem consists of many institutions ("Astana Hub" international techno park of IT startups, "Park of Innovative Technologies" autonomous cluster fund, JSC "QazTechVentures", JSC "National Agency for Innovation Development "Qazinnovations") that contribute to the development of technological entrepreneurship. The World Bank "Stimulating Productive Innovations" project is being implemented [15]. NURIS innovation cluster of Nazarbayev University, Fintechhub at the AIFC, the International Center for Green Technologies and Investment Projects, the Center of the Fourth Industrial Revolution, opened in 2021, are functioning. It is also worth mentioning the institute of Baiterek Foundation, SEC, FEZ, industrial zones, development centers under akimats.

However, despite the developed infrastructure, its efficiency does not quite reach the best indicators.

Let us analyze the greatest growth in innovative products for the period from 2010 to 2020. We can characterize this decade by an increase in the volume of innovative products by almost 10 times. However, the volume of innovative products in 2021 compared to 2020 decreased by 16.1% and amounted to 1,438,708.5 million tenge. Innovative products were sold in the amount of 1318106.1 million tenge. Analyzing the current KAZ DATA information, we can see that the second half of 2022 is more stable compared to the analyzed period of 2021 [7]. During the reporting period of 2021, 2960 enterprises in the country had innovations. Compared to 2020, the number of enterprises with innovations decreased by 9.3%.

Innovative passivity can be the result of both personal reasons and external ones. In the scientific community, largely, all studies are focused on the study of external factors affecting

innovative passivity. However, because of the analysis of the materials listed above, and the work done by the state to improve the NIS, the authors conclude that the development of innovative activity, minimization of innovative passivity, and further development of the economy can be influenced by the personal experience and cultural characteristics of entrepreneurs. In the post-industrial countries, many entrepreneurs come from the middle class and wealthy families. However, most entrepreneurs in Asian countries come from low-income families. Low-income entrepreneurs face very different challenges than their wealthy counterparts in the West.

In order for high-tech production to develop in the Republic of Kazakhstan, the author recommends paying attention to improving the system of payments for intellectual property, as well as increasing the import of high-tech goods through the allocation of subsidies, grant support, loans on preferential terms, for the purpose of further import of high-tech goods.

Nevertheless, it is worth noting that incentives are being created in Kazakhstan to increase the interest of companies in the development of innovative products, services, and the introduction of new technologies. At the legislative level, enterprises are provided with conditions that provide for the prospects and benefits of their long-term investment in R&D and innovation. Work is also underway to increase interest in entrepreneurship among young people.

REFERENCES:

1 State program of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019// URL: https://primeminister.kz/ru/page/view/gpiir

2 Nuralim A.E., Niyetalina G.K. Problems and prospects of the technological entrepreneurship: experience of the Republic of Kazakhstan. Bulletin of "Turan" University. 2023;(1):240-253. https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-1-240-253

3 Ministry of Innovation Affairs of Japan (2021)// URL: https://www.mofa.go.jp

4 Portal of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan: "On the innovative activities of enterprises in the Republic of Kazakhstan"// URL: https://www.stat.gov.kz/official/industry/23/statistic/5

5 Global Innovation index 2023// URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf

6 Global Innovation index 2022// URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf

7 Results of market research in Kazakhstan in the innovative application KazDATA// URL: https://kazdata.kz

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Research on entrepreneurial intentions and activity of Kazakhstani students

Prof.Dr.Saltanat Tamenova
Turan University, Kazakhstan
s.tamenova@turan-edu.kz
Orcid: 0000-0002-2656-6040

ABSTRACT

Today, the global research of entrepreneurship development is studying the formation of entrepreneurial intentions and entrepreneurial activity in general, as well as youth entrepreneurship. Since 2016, the University of Turan has been the national coordinator of the global student entrepreneurship research project - GUESSS (Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey) www.guesssurvey.org. This article presents the results of a study based on a survey of Kazakhstani students as part of a global survey of student entrepreneurial spirit.
The research methodology was developed by scientists from Swiss universities, the University of St. Gallen and the University of Bern. Students from different regions of Kazakhstan took part in three waves of the GUESSS survey (2016, 2018, 2021). Based on the metadata of these surveys, student career preferences, driving forces and characteristics of student's entrepreneurship at the global and national level were determined.
The results of the study show trends in the development of entrepreneurial intentions and activity of Kazakhstani students, as well as find out how the university environment and program learning influence the development of business skills of students. The influence of such personal factors as self-efficacy and locus of control on the formation of entrepreneurial intentions of students was studied, alongside the university context and programm learning.The results also indicate an interdependence between these factors, which further influences entrepreneurial intentions and attitudes of students.
Key words: Students' Entrepreneurship, Entrepreneurial Intentions, Entrepreneurial Activity, University Environment.

INTRODUCTION

Global research of Entrepreneurship is studying the formation of entrepreneurial intentions and activity in general, as well as Youth Entrepreneurship. An entrepreneurial mission was added to the educational and research mission of Universities. It is necessary to create a university environment for the development of entrepreneurial intentions and activity of students.

The research was carried out through participation in the GUESSS project. The global GUESSS team - scientists from the University of St. Gallen and the University of Bern (Switzerland) are developing a high-quality online survey tool. The national GUESSS team conducted a survey of students at Kazakhstani universities and prepared a national report. The results of the study allowed us to generate new knowledge and identify the main drivers influencing the formation and development of student entrepreneurship. The drivers of entrepreneurial intentions and their impact on the career plans of Kazakhstani students are considered. The strength of this study is that we examine students' short- and long-term career plans.

METHODOLOGY

The research is based on models for predicting entrepreneurial intentions: Ajzen's theory of planned behavior (TPB), Shapero's model of entrepreneurial events (SEE). Based on these two models, researchers have presented a linear model of entrepreneurship (Krueger et al., 2000), which allows us to determine such personal characteristics as entrepreneurial self-efficacy and a person's readiness to start an entrepreneurial activity. Sieger et al (2016) explore the social identity of entrepreneurs. They also use the GUESSS database and deal with the same entrepreneurship issues. The main goal of the study - to develop unique insights into the entrepreneurial intentions and activity of Kazakhstani students in comparison with global trends. The following scientific issues are discussed in detail, including the following: entrepreneurial intentions and career preferences of students (1), the influence of the university, family and society on the development of students' entrepreneurial intentions(2), features of student entrepreneurship at the global and national level (3). The study was conducted based on metadata from GUESSS Kazakhstan national surveys (2016, 2018, 2021)

The 2021 survey involved 2,791 students from more than 30 universities in Kazakhstan. The following regional coverage of respondents was presented: Southern Kazakhstan - 65.7%, Central Kazakhstan - 33.93%, Northern Kazakhstan - 0.72%, Western Kazakhstan - 0.15%. Additionally, regional diversity has increased in comparison to the GUESS 2018 report results. The most active regions in the sample were Jambul (Taraz), Almaty (South Kazakhstan), the country's capital - Nur-Sultan, and Karaganda (North Kazakhstan). Along with this, In comparison with the GUESSS - Kazakhstan 2018, the range of specialties of respondents expanded: technical universities - 36%, pedagogical universities - 27%, interdisciplinary and economic institutions - 25%, and medical institutions - 12%.

RESULTS AND DISCUSSION

Students' choice of an entrepreneurial career, as well as creating their own business, depends on individual intentions and activity. Meanwhile, economic, historical, cultural and institutional factors also influence individual decisions and stimulate entrepreneurial activity. The positive trends in the development of entrepreneurial intentions and activity of Kazakhstani students deserve special attention. As shown in fig. 1,Kazakhstan ranks third in 2021 in terms of the largest share of potential and active entrepreneurs: potential entrepreneurs - 67.4%, active entrepreneurs - 21.8%. Survey data show that high rates of entrepreneurial intentions and student activity are typical for developing countries such as Nigeria, Ukraine, Iraq, Iran. The low level of these indicators is shown by a survey of students from countries with developed economies such as Japan, Switzerland, and Germany.

A quarter of all Kazakh students surveyed demonstrate uncertainty in the short term after graduation, not to mention over a five-year period. Entrepreneurial intentions after completing their studies at a university increased from 11.6% (2018) up to 18.92% (2021) and exceed the global sample (18%) After graduation, 18.2 % plan to work in an SME with the equivalent of 250 full-time employees for five years before starting a business venture. Research on students' entrepreneurial goals shows the following trends: 67.4% are trying to start their own business, 21.8% currently have their own business or work for themselves.

Entrepreneurship education in Kazakhstani universities is at the stage of formation. Kazakhstan is beginning to support the entrepreneurial activities of young entrepreneurs through the creation of a startup ecosystem. Universities offer business incubators, special classes and other opportunities to stimulate student entrepreneurship.

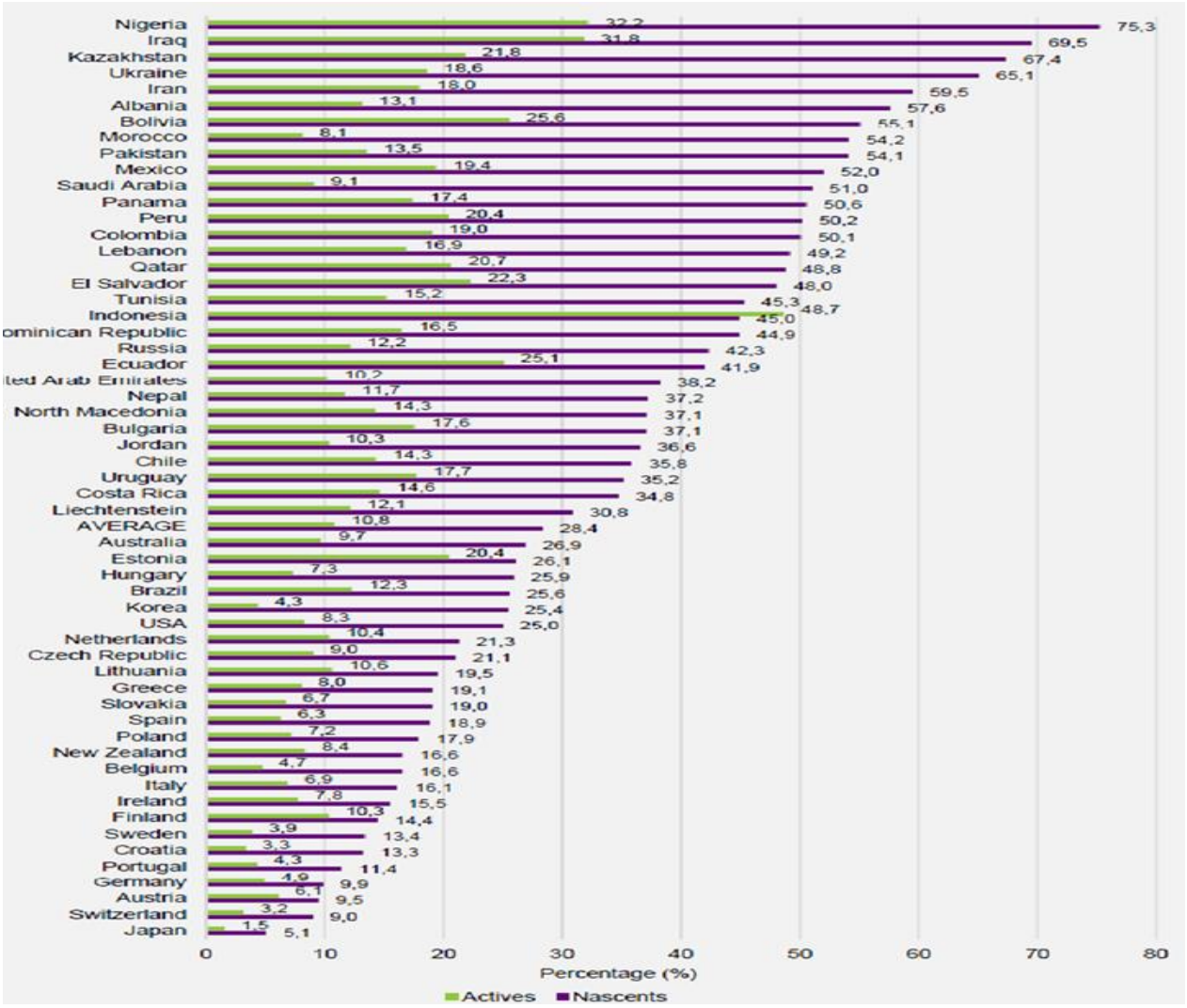

Figure 1. Shares of nascent and active entrepreneurs across countries (N=267’366)

The survey results showed that on a seven-point scale, students rated the university’s entrepreneurial climate at 4.3, while in the global sample it was 4.4. At the same time, 41.5% of respondents did not attend entrepreneurship courses, students chose entrepreneurship as an elective course - 18%, completed the mandatory part of the entrepreneurship training program - 18.7%, and participated in a special program for entrepreneurs - 12.3%.

The influence of family and society is an important factor for students' entrepreneurial activity. According to the National Bureau of Statistics of Kazakhstan, the country has 21.8% of the self-employed population. A survey of Kazakhstani students showed that the vast majority 68% (N=1901) said their parents were corporate employees, only 32% (N=894) stated that their parents or one parent are self-employed. The survey showed that family and society have a positive influence on students’ entrepreneurial intentions: family support – 87.4%, close friends – 82.1%, fellow students – 79.7%.

CONCLUSION

In the context of innovative economic development, it is necessary to increase the motivation of students to create their own business. World university practice shows that the attractiveness and development of an entrepreneur’s career in a university environment is demonstrated by business incubators. In recent years, government support programs for entrepreneurship have made an

important contribution in Kazakhstan. Kazakhstan is in 3rd place (out of 58 countries) in the index of potential student entrepreneurs (67.4%), which indicates the presence of great potential for the development of student entrepreneurship

The results of the study confirm that the development of students' entrepreneurial intentions is enhanced through university training programs: university courses helped to better understand the attitudes, values and motivations of entrepreneurs, as well as the actions taken to start their own business. The study of the influence of family and sociocultural context on the formation of entrepreneurial intentions of students shows a positive trend.

Thus, the study of entrepreneurial intentions and entrepreneurial activity of students allows us to improve the policy, as well as the practice of introducing innovation and entrepreneurship at the university.

RECOMMENDATIONS

Survey data and research results can be used to determine strategic directions for the development and support of student entrepreneurship.

International longitudinal studies provide valuable long-term predictions regarding the development of students' entrepreneurial intentions.

Conducting surveys and analyzing data at the national level is necessary to obtain detailed information about the drivers of student entrepreneurship.

RESTRICTIONS

Caution must be exercised when extrapolating the results to all students in Kazakhstan due to the voluntary nature of the survey.

REFERENCES

1. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50, 179-211.
2. Shapero, A. and Sokol, L. (1982) The Social Dimensions of Entrepreneurship. In: Encyclopedia of Entrepreneurship, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 72-90.
3. Krueger, N., Reilly, M.D., & Carsrud, A.L. (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. Journal of Business Venturing, 15, 411-432.
4. Sieger, P., Fueglistaller, U., & Zellweger, T.M. (2016). Student Entrepreneurship 2016: Insights From 50 Countries
5. Sieger P., Raemy L., Zellweger T., Fueglistaller U., Hatak I. Global Student Entrepreneurship 2021: Insights From 58 Countries. St.Gallen/Bern: KMU-HSG/IMU-U. 2021
6. Sudibor O.,TurgumbayevaA.EntrepreneurialIntentions andBehavior of Students attending Kazakhstani Universities. Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey 2016. National Report Kazakhstan. Almaty: Turan University, 2016.
7. Tazabekova K.A., Tamenova S.S., Sudibor O.L., Nurtaeva D.K., Iskakova A.B., Gerasimova N.S., Kuznetsova G.Kh., NusupekovaA.B.,Amangeldieva N.S., NurkeevA.S. National report GUESSS Kazakhstan – 2018. Almaty: Turan University, 2019. 64 p
8. Tamenova S., Baizyldayeva U., Nurmukhanova G., Razakova D., Turgumbayeva A., Yeralina E.,Seitbatkalova A., Zhakhanova Z., Sekerbayeva A. National report GUESSS Kazakhstan– 2021.Almaty:TuranUniversity,2022. 40p

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The AIoT Renaissance: Business Strategies for a Post-Pandemic World

Assoc. Prof. Dr. A.Mohammed ABUBAKAR
Antalya Bilim Universitesi, Türkiye.
mohammed.abubakar@antalya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1163-0185

Assoc. Prof. Dr. Abdallah Alsaad
University of Hafr Al-Batin, Saudi Arabia
aasaad@uhb.edu.sa
ORCID: 0000-0003-1286-6170

Prof. Dr. İbrahim Sani MERT
Antalya Bilim Universitesi, Türkiye.
ibrahim.mert@antalya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2850-1865

ABSTRACT

Breakthroughs witnessed during the 4th industrial revolution are characterized by the emergence of smart, intelligent, and autonomous systems driven by the integration of machine learning, the Internet of Things (IoT), and artificial intelligence (AI). The rationality of AI has been a subject of debate, particularly regarding its ability to adapt and learn in response to new environmental variations. The COVID-19 outbreak exposed several limitations in AI technologies. This paper aims to shed light on the intricate relationship between AI and IoT, highlighting how they intertwine to operationalize artificial intelligence of things (AIoT) in the business realm. Specifically, it explores the use of updated data acquired through IoT devices to enhance the reliability and accuracy of predictions and recommendations generated by AI and machine learning systems. To achieve this, the paper conducts a systematic review of commentaries and research work to provide a comprehensive understanding of AIoT. From a policy standpoint, this paper underscores the potential for the amalgamation of AI and IoT to act as a catalyst for business sustainability in the post-COVID-19 era and future pandemics. It is worth noting that several AI systems struggled to adapt to sudden changes in consumption patterns and preferences, resulting in inaccurate predictions and recommendations during the COVID-19 pandemic. This paper stands as one of the pioneering efforts to unveil the possibilities of AIoT amidst the COVID-19 pandemic, shedding light on both

the opportunities and challenges for AIoT during and after this era. The conclusion offers practical recommendations for businesses and policymakers.

Keywords*:* Internet of things, Artificial intelligence, Post Covid-19, Digital transformation.

Artificial Intelligence of Things (AIoT)

The convergence of AI and IoT result to the term Artificial Intelligence of Things (AIoT) which many believe will redefine the future of industrial automation through improved human-machine interactions, data management and predictive analytics (Gomes et al., 2020). IoT generate vast data requiring human processing, while AI augments IoT's capabilities by analyzing data for intelligent decision-making. AIoT's architecture has six key facets: collection, storage, processing, analysis, control, and the additional dimension of "Act," enabling proactive responses. This synergy leads to self-correcting and self-healing systems as opposed to the traditional trained AI systems. The combination of AI and IoT, constituting AIoT, enhances each other's strengths, resulting in a cooperative power.

AIoT in the industries

AIoT capabilities have been deployed in factories and public spaces to track body signals, enforce safety measures, and enhance operational efficiency. This integration has facilitated improved tracking and monitoring in various sectors, from courier services reducing transit time to airports utilizing IoT devices for cabin crew and traveler tracking (Ai et al., 2020; Luo et al., 2020). Medical professionals have benefited from AIoT's ability to monitor patients' vital signs and predict health complications, enabling early intervention. In retail, AIoT enables innovations like self-order kiosks, reducing physical interactions and improving sanitation measures. AIoT has emerged as a critical solution for the manufacturing, construction, and automotive industries. Connected devices and advanced analytics technologies offer agility in managing, optimizing, and monitoring operations in real time. These tools empower the prediction of emerging manufacturing issues, analyze root causes, recommend solutions, predict their effectiveness, and assess impacts on other activities. AIoT enables self-organization, smarter production planning, and demand-driven production by utilizing data from internal and external environments. It also aids in customer-centric product development, equipment maintenance, energy optimization, and real-time monitoring of manufacturing processes (Lee et al., 2020; Tao et al., 2018). The integration of AIoT facilitates efficient inventory management, real-time supply chain integration, and workplace safety monitoring through smart cameras, sensors, drones, and robots. These advancements lead to cost reduction, minimized human interaction in factories, improved operational control, enhanced

quality, organizational learning, and better financial performance for these industries (Khan et al., 2020; Tao et al., 2018).

Limitations of AIoT

The use of AIoT in organizations presents both potential benefits and significant challenges. While it holds promise to enhance organizational agility and efficiency, its contribution to performance remains uncertain and largely drawn from limited successful cases. AIoT is also seen as a tool for surveillance capitalism, exploiting personal data for commercial gain, raising ethical concerns about privacy invasion and manipulation (Zuboff, 2019). Other challenges for AIoT implementation include the need for organizational change, struggles in adapting strategic decision-making processes, and data storage and management due to the vast amount of generated data (Merendino et al., 2018). The potential for cyber-attacks, lack of explainability in decision-making, and the requirement for social acceptance add to the complexities (Lee & Jae, 2020). Moreover, the interconnected nature of AIoT systems poses risks of widespread failure, impacting various industries (Kaplan & Haenlein, 2019; Zheng et al., 2017).

Conclusion

Due to AI's limitations, businesses are deploying AIoT for better customer experiences, decision-making, efficiency, and productivity. While these technologies are useful in times of crises like COVID-19, they also raise ethical concerns.

References

Ai, T., Yang, Z., Hou, H., Zhan, C., Chen, C., Lv, W., ... & Xia, L. (2020). Correlation of chest CT and RT-PCR testing in coronavirus disease 2019 (COVID-19) in China: a report of 1014 cases. *Radiology*, 200642

Gomes, P., Magaia, N., & Neves, N. (2020). Industrial and Artificial Internet of Things with Augmented Reality. In: Mastorakis G., Mavromoustakis C., Batalla J., Pallis E. (eds) *Convergence of Artificial Intelligence and the Internet of Things. Internet of Things* (Technology, Communications and Computing). Springer, Cham

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Digital transformation and disruption : On big data , blockchain , artificial intelligence , and other things. *Business Horizons*, (xxxx), 2018–2020. http://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.07.001

Khan, W. Z., Rehman, M. H., Zangoti, H. M., Afzal, M. K., Armi, N., & Salah, K. (2020). Industrial internet of things : Recent advances , enabling technologies and open challenges R. *Computers and Electrical Engineering*, *81*, 106522. http://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2019.106522

Lee, I., & Jae, Y. (2020). Machine learning for enterprises : Applications , algorithm selection , and challenges. *Business Horizons*. http://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.10.005

Lee, J., Singh, J., Azamfar, M., & Pandhare, V. (2020). Chapter 8 - Industrial AI and predictive analytics for smart manufacturing systems. In M. Soroush, M. Baldea, & T. F. B. T.-S. M.

Edgar (Eds.), (pp. 213–244). Elsevier. http://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-12-820027-8.00008-3

Luo, H., Tang, Q. L., Shang, Y. X., Liang, S. B., Yang, M., Robinson, N., & Liu, J. P. (2020). Can Chinese medicine be used for prevention of corona virus disease 2019 (COVID-19)? A review of historical classics, research evidence and current prevention programs. *Chinese Journal of Integrative Medicine*, 1-8

Merendino, A., Dibb, S., Meadows, M., Quinn, L., Wilson, D., Simkin, L., & Canhoto, A. (2018). Big data, big decisions: The impact of big data on board level decision-making. *Journal of Business Research*, *93*(November 2017), 67–78. http://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.08.029

Tao, F., Qi, Q., Liu, A., & Kusiak, A. (2018). Data-driven smart manufacturing. *Journal of Manufacturing Systems*, *48*(January), 157–169. http://doi.org/10.1016/j.jmsy.2018.01.006

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2017). An overview of blockchain technology: Architecture, consensus, and future trends. In *2017 IEEE international congress on big data (BigData congress)* (pp. 557–564).

Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, London: UK.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Women Empowerment in Globally Developing Uzbekistan

Dilbar Tursinbaeva
Berdakh Karakalpak State University
alfyasadullaeva@gmail.com

Alfiya Sadullaeva
Berdakh Karakalpak State University
sadullayeva_a@karsu.uz
0000-0002-6342-6047

ABSTRACT

This article shows the importance of empowering women and their achievements through the process of globalization. Every developed country was once developing one, every history was once reality, every professional of their work was first of all someone's former student. In the history of every person, country and the whole world, every detail has a special meaning. But the importance of learning, education and most importantly the importance of women in education and culture has been and will be one of the most necessary factors in all aspects of world development. Among many famous personalities around the world, there are also women who worked and wanted to show their talent and did a very good job. Women embodied all the beauty, strength, femininity and hope with which they raise their children – the future.

Since ancient times, since the development of culture, history and literature, women gradually began to show their talents and what they are capable of, which in turn attracted the attention of the whole world. In the literature of every country there are such women writers as J.K. Rowling, Jane Austen, Virginia Woolf, Anna Akhmatova, Zulfiya, and many other women who made a great contribution to literature. This article is about the contribution of women to the process of globalization and their support in our country.

Key words: Heroine Tumaris, poetess Zulfiya, Iroda Tulyaganova, today's new opportunities for women.

INTRODUCTION

Each country is proud of its history, cultural heritage, customs and traditions. It is especially beautiful for its literature, art and music. The entire history of humanity has undergone through many trials, but still the historical heritage of each culture remains the same, which shows the real valuable wealth of mankind. Additionally, we can say that women have played an integral role in history.

As a great example of strength, power and leadership, but also tenderness and maternal love we can mention heroine Tumaris. In the early period of society, she was a famous woman who lived in the 6th century BC.[1] The queen of the Massagetae, who fought against enemies, against Persian King Cyrus for the freedom and peaceful life of her inhabitants. She wanted justice and peace. Despite female weakness, she was able to defeat the enemy and became a legend of all time.

There are a lot of legends and tales about Tumaris, which show us her love for her homeland, love for her inhabitants and faith in truth and kindness. She is a patriot, she is a mother, she is a leader, she is a queen, but most importantly she is a woman. She is weak in soul, strong in power.

LITERATURE REVIEW

When we talk about the spiritual growth of society we can not forget the literature. As Nikolay Chernyshevsky, Russian literary critic and journalist, says:

- Literature -is a textbook of life

Of course, literature is the development of the entire society, culture and mind. It represents the greater truth that people strive for. It seems to make life easier and allows people to find their true self.

The novels of great Uzbek writers like “Khamsa” by Alisher Navoi, “Days gone by” by Abdulla Kadiriy, “Navoi” by Oybek became the beginning and example for the birth of another great novels of Uzbek literature. Among these great novels and poems, writers and poets, one woman showed her talent and power of words. Great poetess Zulfiya. In her artistic work, Zulfiya glorified her people and their centuries-old traditions. Her work glorifies the mother, the keeper of the family hearth.

A brilliant artist, a subtle connoisseur of the soul of a simple working man, a brave fighter for equal rights for Eastern women in society, a poetess and writer, created works of various genres: poems, ballads, elegies, lyric poems, stories, essays, journalistic articles and newspaper articles correspondence. The creative path of Zulfiya, a poetess and journalist, prose writer and publicist, is marked by a tireless search for the most expressive forms of displaying poetic truth, images of simple and noble working people. Thus, by reading and studying the life and work of Zulfiya, you can find out what her mother was like. She was a quiet, modest, and very literate woman. She managed to do all the household chores in the village and she also raised Zulfiya, a poetess, with such a quiet and calm voice and character.

The heroes of her early works are poor farmers, shepherds, simple women-mothers – people of that part of society in which the poetess herself grew up and whose fates are close and understandable to her.

METHODOLOGY

Great people’s poet of Uzbekistan and Karakalpak literature Ibrayim Yusupov wrote a poem for Zulfiya in karakalpak language emphasizing her love for her homeland, ordinary people and human simplicity.

QÍZÍŃ GÓZZAL BOLSÍN, SHAYÍRA BOLSÍN
(Ózbekstan xalıq shayırı Zulfiyaǵa)

Appaq tań hámileli bolǵanda kúnge,
Eń jaqtı juldızlar iǵbal báhárinde.
Sıbırlasıp aytqan bılay dep túnde:
Búgin sáhár shaǵı shadlıqqa tolsın,
Ay jarlıqap, temirshiniń úyinde,
Qız tuwılıp, atı Zulfiya bolsın.
Aytqan: kózlerińde juldız bolsın dep,
Kewlinde gózzallıq gúllep tursın dep,
Gúressin, qıylansın, bárin jeńsin dep,
Ózbek qızı búlbil bir góya bolsın,
Jeti iqlım oǵan qulaq túrsin dep,
Ismi kim degende – Zulfiya bolsın.

The translation of this poem is that Ibrayim Yusupov wants every beautiful girl to be named Zulfiya. And the poem begins with the fact that in one family of an ordinary worker early in the morning a daughter is born and fate gives her a difficult but happy life.

Among the successful women in the field of sport great example is Iroda Tulyaganova. The most successful Uzbek tennis player, 16th racket in the world, and now vice-president of the Asian Tennis Federation. Tulyaganova has career-high Women's Tennis Association (WTA) rankings of 16 in singles (reached in June 2002) and 28 in doubles (September 2002). She won three singles titles and four doubles titles on the WTA Tour.

RESULTS

In every country there a lot of these kind of examples of strong and educated women. In any sphere of life, in any profession and in any country in the world, a woman has a special place. Firstly, she is a Mom, whether she is a mother or a future mother, she is still a symbol of tenderness and love. But if you give the opportunity and believe in her, then a woman can fully show her selftalent and professional love, she just needs the support and the opportunity for development. As the proverb says in our culture:

"If you educate your son, you will raise one family; if you educate your daughter, you will raise the whole Motherland."

The true meaning of this proverb is about the importance of women's education and development. Because every family is a small Motherland which has own rules, own holidays. And of course the real basis of all families are women. Mostly, the one who is responsible for raising children is Mother – woman . The children will do what they are looking at, that's you women will affect their children completely.

As our people say: Heaven is under the feet of the mother. This proverb has a very deep meaning. This proverb leads us to ensure that every person respects and values their grandmothers, mothers, sisters and daughters. Therefore, every daughter and sister is a future mother and will be the hearth of the family and the main educator of the future.

We have great examples of educated, talented and creative women in our country. Of course we have lots of opportunities to develop, to be creative and innovative.

In 1999 the State Prize named after Zulfiya was established -a prize awarded to gifted girls aged 14 to 30 years, studying in educational institutions of all types, distinguished by exemplary behavior, diligence and social activity, for special achievements in the field of literature, culture, art, science, education and social activities.

The award ceremony coincides with International Women's Day. The bonus is equal to 50 times the minimum wage; in addition, prize winners are enrolled in higher education institutions without exams.

Another very big support for women in our country is that the Government pays for the education of all women studying for a master's degree in state universities. This opportunity has become a very important motivation for women to study for a master's degree and become a professional in their field of activity.

Logically, many girls will study for a free master's degree, which means women with higher education can provide education and upbringing to their children from an early age. Therefore, the future of our country will be built on the knowledge and skills of our future generation.

Moreover, in Berdakh Karakalpak State University such opportunities also have seen the process. In order to support talented, gifted and well educated young girls the competition " Dawir qizlari" – "The ladies of the age" is taking place. This competition is held in order to find the most talented and creative girls and encourage them by the administration of the university.

Then, annually on International Women's day to Mother's of girls who are well-behaved and managed to show all of their activeness during the academic year the administration of the University gives Honourable Mention, which is of course the real support and way of Thanksgiving for Mothers.

Such broad opportunities for women open very large doors for us for the further development of society. Our country has all the opportunities for education, the implementation of various goals and

projects aimed at the accelerated development of the country. The government supports students studying abroad and provides a number of other opportunities for in-depth development.

CONCLUSION

It's up to us to draw conclusions and start changing ourselves for the better side. We all have the opportunity and time to achieve our goals, but most importantly we need desire. The desire to change for the better, to become a real part of our Motherland, to become a professional in our sphere, to become a member of society and to be worthy generations of our great ancestors.

References:

Osim M. To'maris tarixiy qissalar. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
Yusupov I. Ómir saǵan ashıqpan. Nókis: Qaraqalpaqstan, 1999.
Sadullaeva A. Qaraqalpaq kórkem shíǵarmalar kontekstinde muhabbat koncepti //Globallashuv davrida tilshunoslik va adabiyotshunoslik taraqqiyoti hamda ta'lim texnologiyalari. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 200-201.
Nizamaddinovna S.A. VERBALISATION OF THE CONCEPT "MUHABBAT"(LOVE) IN THE WORKS OF KARAKALPAK POET AJINIYAZ QOSIBAY ULY //湖南大学学报 (自然科学版). – 2022. – T. 49. – №. 07.
Sadullaeva A. "TERBENBES" ROMANÍNDA 'MUHABBAT' TÚSINIGI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – C. 1957-1961.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Development of Family Entrepreneurship in The Service Sector

Prof.Dr. Shadieva Gulnora Mardievna
Samarkand Institute of Economics and Service, **Uzbekistan**
gulnora.shodiyeva@mail.ru
0000-0001-7078-8815

Kuvandikov Shukhrat Oblokulovich
Samarkand Institute of Economics and Service, **Uzbekistan**
kuvandikovsuhrat78@gmail.com
0000-0003-0909-4026
Tel: +998979293818

ABSTRACT

The article provides a scientific and practical recommendation to assess the development trends of the service sector and reveal the role of family entrepreneurship in these processes, to identify existing problems based on the analysis of the effectiveness of the support system for family business entities, and to create a methodological basis for improving the local self-employment mechanism of the population. and the development of proposals is set as a goal

In this, the effectiveness of the state financial support resources allocated under the "Every family is an entrepreneur" program in the regions of the Republic of Uzbekistan was evaluated and the description of the regions according to the "family entrepreneurship development" index was developed.

Also, based on the connection of family entrepreneurship with the development of the service sector and regions, proposals were made for strengthening legal guarantees and promising directions for increasing the efficiency of family entrepreneurship. Summarized conclusions based on the suggestions and recommendations presented in the article are aimed at self-employment, poverty reduction and family welfare improvement based on the development of family entrepreneurship.

Keywords: service, service sector, service activities, family business, family business in the service sector.

INTRODUCTİON

Improving the population's quality of life and securing employment depends on the service sector's sustainable development. These objectives guide the content of the policies put in place in our republic to promote the growth of the service industry. The reform of the service sector in our nation is thus given particular priority. In this respect, the priority areas for service supply and the growth of the service sector in our nation are outlined as follows in the Strategy of Actions on Five Priority Areas of Growth of the Republic of Uzbekistan in 2017–2021:

- Increasing the role and proportion of services in the creation of the gross domestic product; fast growth of the service sector;

- to radically alter the make-up of the services offered, first and foremost because of their contemporary, high-tech sorts.

Furthermore, resolution No. 55 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, dated February 26, 2016, "On the program for the development of the service sector in 2016-2020," outlines crucial operational steps for the growth of the service industry.The extension and support of various organizational and legal forms of entrepreneurship in this sector, as well as the development of the service sector in the near future, are all supported by these delineated responsibilities.

LITERATURE REVIEW

In the examination of this literature, we looked up the definition of the word "service" in many dictionaries. It is common knowledge that the word "service" originates in the English language (service) and that its Uzbek translation refers to the ideas of assistance, assistance, and service. In this context, we have examined methods from scientific sources. The term "service" specifically comes from the English word "service," which implies "providing household services to the population," Service (service to the public, service)", "service," and "service" are used as terms and have similar meanings. The idea of "service" is seen in these works as being consistent, comparable, synonymous, complimentary, and equal to the concepts of "service provision" and "service."Various sources treat service as an activity. Specifically, service is a unique type of human activity meant to meet the demands of clients by offering the services that people, social groups, or organizations need. Services are defined as the actions of entities or organizations that are intended to qualitatively meet the requirements and interests of people or businesses via the provision of services in a variety of sectors of endeavor. Additionally, service activity (our translation, Sh.K.) is a category of activity intended to suit people's requirements by offering customized services. It is accurate to assume that service is an activity and that service is the outcome of service activity if we begin from the fundamental premises of such methods. Finding and introducing new service kinds into various sectors of the national economy in order to meet consumer demand is at the heart of corporate activity in the service sector. (Our Sh.K. translation is used. A family firm in the service industry can also be described in light of this. According to us, a family business in the service sector refers to commercial operations that offer a range of services using family resources including labor and property.

METHODOLOGY

We began by examining the socioeconomic foundation of the term "service" before moving on to examine the growth of the service sector and the role that family companies played in it. The words "service" and "service" have recently risen to the top of the list of notions in our social life. A situation like this might also be considered a key aspect of the innovative and digital economy. So, from both a scientific and practical standpoint, study on service activity is crucial. In order to do this, a variety of justifications for the terms "service" and "service" were researched in scientific sources. The Google search engine returned 1,320,000 sources when the keywords "service", "service industry entrepreneurship," and "ponyatie servis i usluga" were used. The most frequently mentioned sources among these were chosen for examination. Additionally, annotated dictionaries were employed. Numerous studies' comparisons of the essence, definition, and other facets of the notions "service" and "service" were conducted.

RESULTS

The overall amount of services produced in this industry and the number of people engaged in their creation define the growth of the service sector in our nation. The service industry has expanded significantly in recent years, according to international practice. This sector influences the growth of all other sectors and industries, especially in the circumstances of the creative economy, and it has a respectable position in the GDP. However, the way that the service industry is developing varies from nation to nation. This necessitates the creation of categorization evaluation criteria for the sector's growth in each nation. To achieve this, it is appropriate to first analyze them as a group before grouping them according to a certain conditional threshold value.

In light of this, A. According to Balaeva, a factor used to categorize nations into developed or developing groups is the proportion of GDP devoted to the service industry. Depending on the many indices of the service sector's contribution to GDP, the author claims that the world's nations may be conditionally split into four categories. The first group consists of nations where the service sector's GDP contribution is greater than 70%. This includes the Netherlands (72.0%), Belgium (73.2%), France (75.8%), the United States (73.1%), Luxembourg (80.1%), and Great Britain (72.7%). Austria (67.0%), Finland (65.9%), Italy (69.6%), and Spain (67.3%) make up the second group of nations. Norway (59.0%), Costa Rica (62.6%), Colombia (57.8%), Zimbabwe (59.5%), Morocco (53.8%), and Chile (51.6%) make up the third group of nations. The fourth group consists of nations having a population below 50%. Rwanda, Ghana, Botswana, Mali, and more nations fall under this category. This statistic was 54.2% in Kazakhstan, 48.0% in Belarus, and 50-55% in Russia, according to the CIS nations. In Uzbekistan in 2017, the service industry accounted for 47.3% of the country's GDP and 38% of all jobs. These show that the service sector in our nation is typical of emerging nations, but it has to grow by 22.7 percent (70%-47.3%) to be in the top group of nations. In reality, the growth of the service sector has become essential for addressing the wants and desires of the people on the one hand and is also a necessary prerequisite for the nation to join the developed nations on the other. Based on this, we decided to look at the prospects for growing family companies in the service industry.

Family business is another factor in the growth of the service industry in our nation. In 2019, there were 24137 family businesses active in the economy, compared to 8348 in 2017. Figure 1 illustrates how the increase in 2019 was nearly three times larger than in 2017. Looking at the different economic activities carried out by family businesses in our republic, as of January 1, 2018, 38.6% of them were engaged in industry, 20.2% in lodging and food services, 15.4% in trade, 12.0% in agriculture, forestry, and fisheries, 1.3% in information and communications, 1.2% in construction, 1.1% in transportation and storage, and 9.3 percent in other activities.[15]

[15] Compiled by the author on the basis of the data of the State Statistical Committee of the Republic of Uzbekistan

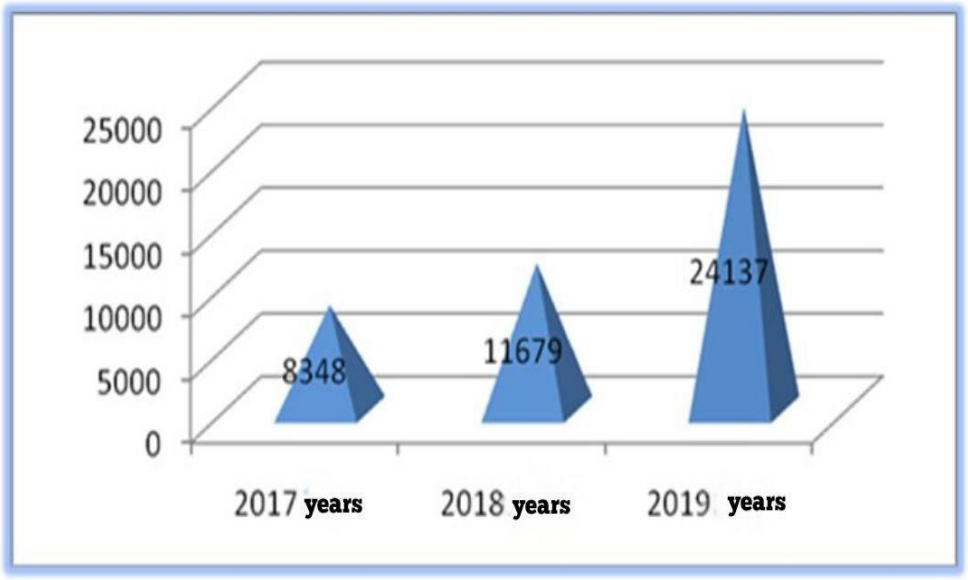

Source: compiled by the author based on the information of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan

Figure 1. Number of family businesses operating in Uzbekistan (units)

In 2017, 40.8% of the net income from the sale of products (goods, works, and services) in family enterprises came from the industrial sector, 33.1% from trade, 11.1% from living and eating, 3.3 percent from agriculture, forestry, and fisheries, 3.0 percent from construction, 0.8% from transportation and storage, and 7.9 percent from businesses involved in other eco Summarizing these sorts of activities by production (44.1%), services (48%), and other forms of activities (7.9%) reveals a disproportionate tendency. Studying the potential and circumstances of family firms in the service sector is therefore crucial.

Trade, living, and catering services account for a sizable portion of family company activity. This form of activity is divided into three categories: family-owned stalls and stores, public catering (the production of various traditional meals, the arrangement of various festive tables by companies and organizations, and population marriages and ceremonies). It held 44.2 percent of the market (Figure 2).

At the moment, as part of the reform process in our Republic's housing construction and communal complexes, the demands of the population for maintenance and construction services are being met to some extent by family business organizations in these sectors as well. It should be noted that the number of services provided within the scope of these activities remains minimal. As a result of such operations, family businesses contributed just 3% of total net income (Figure 2). However, owing to the active progress of reforms in this area, the population's requirements for house building and community services are likely to be satisfactorily addressed in the near future.

Naturally, family businesses are also finding their place in the areas of household services, transportation, and storage. This type of activity includes the rental and repair of cultural household and household equipment, providing high-level transport services to the population, the delivery of household items (household and cultural household equipment, tools), furniture, building materials, and consumer goods. Light transport includes such services as the repair of equipment, the production, processing, and storage of food products, the cultivation and storage of potatoes, vegetables, fruits, and other products in farming, and the storage of productive animals and plants. This type of activity accounted for 0.8 percent of net income (Figure 2).

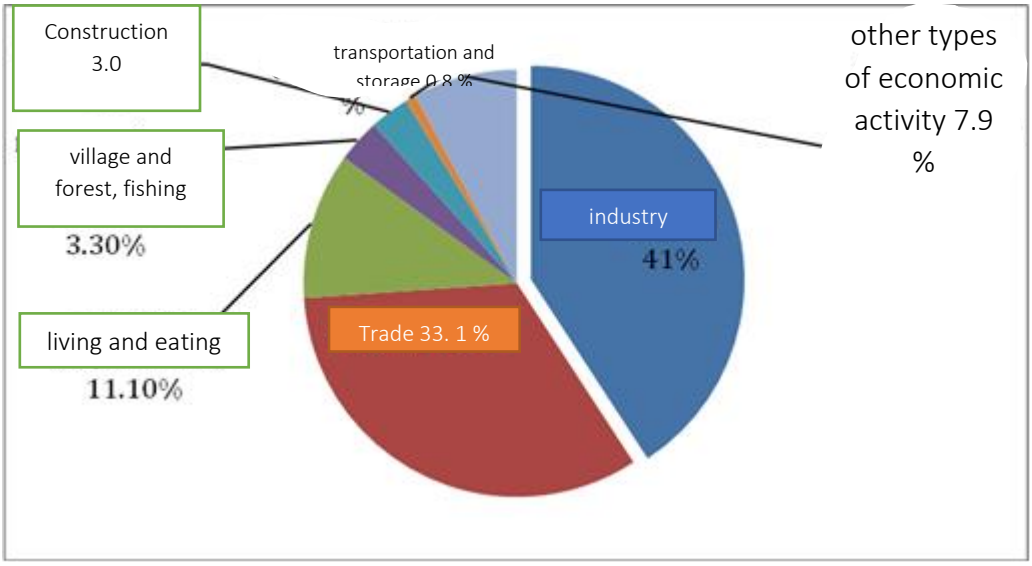

Source: compiled by the author based on the information of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan.

Figure 2. As of January 1, 2017, in Uzbekistan, the volume of net income from the sale of products (goods, works, and services) in family enterprises by types of economic activity (in%)

It can be seen from these that the main role in the activities of family enterprises is played by mediation, i.e., services related to the delivery of goods and services from producers to consumers are provided. This covers a large number of family businesses, trades, and household services. Family enterprises of this type, together with other enterprises, provide tangible and intangible services to the population. Material services include trade, catering, transport, communication, household, and communal services. The services provided by family enterprises ensure the satisfaction of a person's various material needs.

CONCLUSION

In the growth of family entrepreneurship in the sphere of services, the following tendencies have been observed:The service sector is quickly expanding in the innovative economy and has an influence on the growth of all sectors and industries. Positive trends are being seen, such as an increase in the number of family businesses, an increase in the percentage of successful businesses, and an increase in the number of persons working in the sector of service. To analyze the growth of family business in this sector, we propose that data on the development of family entrepreneurship, namely the proportion of total volume of services and information on various service directions, be published in journals.

Comprehensive and socially necessary services are provided by family enterprises throughout the country. In this regard, the development trends and characteristics of family businesses in the service sector are different in different fields of activity. However, there are still no criteria for evaluating the development of family businesses for each of these types of activities. For this purpose, it is appropriate to develop a methodology for calculating the development of family businesses in different areas of the service industry.
In future studies, researching family businesses in the service industry in terms of the following types of activities will provide the right methodological direction:

- Trade and catering services (retail, national cuisine, and restaurants); national crafts, repair services, and household goods;

- computer and modern information technology services (such as internet cafes, small printing houses, mobile connections, and "paynet");
- transportation services;
- photo and beauty salons (rental of bridal gowns and wedding equipment, etc.).

REFERENCES

Shadiyeva, G., & Kholmirzaeva, G. (2022). FAMILY BUSINESS AND ITS DEVELOPMENT. Eurasian Journal of Academic Research, 2(8), 148-151.

Shadieva, G., & Saidmurodov, F. (2022). DEVELOPMENT OF NATIONAL TOURISM AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF ITS COMPETITIVENESS. Eurasian Journal of Academic Research, 2(8), 115-124.

Шадиева, Г. М., & Кувандиков, Ш. О. (2022). РОЛЬ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ. Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions, 59-63.

Mardiyevna, S. G., & Abdusamatovich, J. J. (2022). SANOAT 4.0 KONSEPSIYASI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI RISKLAR. Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions, 712-721.

Пардаев, М. Қ., & Шодиева, Г. М. (2001). Оила хўжалиги иқтисодиёти ва тадбиркорлиги. Самарқанд, СамКИ, 151.

Shadieva, G. M. (2022). SOCIO-ECONOMIC CONCEPT OF" FAMILY ECONOMY". Confrencea, 1(1), 239-243.

Mardievna, S. G., & Zhamshedovich, K. Z. (2023). SYNERGETICS AND ITS ROLE IN SOLVING PROBLEMS OF FAMILY BUSINESS. British View, 8(1).

Mardievna, S. G., & Zhamshedovich, K. Z. (2023). THE ROLE OF FAMILY BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF THE SERVICE INDUSTRY. Thematics Journal of Commerce and Management, 7(1).

Шадиева, Г., & Шакирова, Ф. (2021). ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШГА ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШУВИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ РАСМИЙЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ. Экономика и образование, (5), 381-384.

Mardievna, S. G., & Zhamshedovich, K. Z. (2023). THE ROLE OF FAMILY BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF THE SERVICE INDUSTRY. Thematics Journal of Commerce and Management, 7(1).

Шадиева, Г. М. (2022). ОИЛА ХЎЖАЛИГИ ФАРОВОНЛИГИНИ ОШИРИШДА ОИЛАВИЙ БИЗНЕСНИНГ РОЛИ. Архив научных исследований, 2(1).

Shadieva, G. M., & Kulmuradova, R. (2022). THE ROLE OF FAMILY BUSINESS IN IMPROVING THE STANDARD OF LIVING AND ENSURING THE WELL-BEING OF THE POPULATION. British View, 7(4).

Шадиева, Г. (2021). Оила тадбиркорлигини ривожлантиришда инновацияларнинг айрим назарий жиҳатлари. Экономика и образование, (1), 121-126.

Shadieva, G. M., & o'g'li Isoqulov, Z. S. (2022). WAYS TO REDUCE POVERTY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(12), 957-962.

Mardiyevna, S. G., & Ugli, A. U. A. (2023). PROVIDING EMPLOYMENT OF THE POPULATION IN RURAL AREAS IN THE DIGITAL ECONOMY. Research Focus, 2(1), 7-10.

Pardaeva, O. M., & Shodieva, G. M. (2020). The role of family entrepreneurs in society development. American Journal of Economics and Business Management, 3(5), 194-200.

Шадиева, Г. (2021). ОИЛА ТАДБИРКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ АЙРИМ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ. Экономика и образование, (1), 121-126.

Shadiyeva, G., & Isoqulov, Z. (2023). NARPAY TUMANIDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH VA AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA AHOLI XOHISH ISTAKLARI. Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук, 3(3).

9th International EMI Entrepreneurship &Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent / Uzbekistan

Foreign Experience in Training Future English Language Teachers at Higher Educational Institutions

Ulugbek JABBAROV
Tashkent State Pedagogical University
jabborovulugbek1985@gmail.com

Assoc.Prof.Dr.Anora JABBAROVA
Jizzakh State Pedagogical University
jabbarova.anora86@gmail.com

ABSTRACT

Advanced pedagogical experience related to scientific recommendations gives a high pedagogical effect, arouses great interest in the public, and has a positive effect on public practice. For example, in the 80s of the 20th century, many teachers thoroughly studied problem-based education, creatively connected it with their own pedagogical experience, and enjoyed the advanced experience. Later, they successfully developed students' cognitive activity and independence, and passed on their experience to others through lectures and open classes. they started The basis of pedagogical experience is its novelty. News varies in importance and scope. In this sense, we can talk about different types of pedagogical experience. It is important that both the teacher and students feel the novelty. Advanced experience is not limited to privacy, but instead seeks and finds a new solution to this or that problem.

Key words: best practice, foreign experience, terms, pedagogical experience, pedagogic laws, principles, pedagogical methods, pedagogical parameters.

INTRODUCTION

Setting the place and importance of the teacher in human life is one of the most important issues. The knowledge, skills and qualifications that future teachers receive in pedagogical higher education institutions are not sufficient for full mastery and practical application of the secrets of the teaching profession. Only on the basis of school practice, live experience of the educational process, this knowledge will have the necessary depth and flexibility, become a real guide for action and make it possible to achieve effective results in education and upbringing.

Therefore, gathering and improving one's own experience should be a constant task not only of young teachers, but of every teacher during his career.

In modern scientific and pedagogical literature, there is no single approach to defining the essence of concepts such as "pedagogical experience", "advanced experience", "innovative (innovative) experience".

Literature review. Problems of improving professional and pedagogical competences of future specialists in the continuous education system of our republic R. Kh. Djuraev, R. G. Isyanov, O. M. Musurmanova, N. A. Muslimov, A. T. Nurmanov, B. S. Abdullaeva, K. Researched in the scientific works of J. Riskulova, D.I. Rozieva. Scientific-methodical aspects of teaching foreign languages in the continuous education system M.Kh.Artikova, L.T.Akhmedova, J.J.Jalolov, N.Ibragimova, G.T.Makhkamova, M.Saidullaeva, O.Sotiboldiev, S.Kh. Developed by the Faizullinas. In the studies of G.S. Kinjaeva, D. Tursunova, M.M. Yuldasheva, the process of learning foreign languages based on a professionally oriented approach is highlighted. In her dissertation, G.N.Pirmanova justified the need to study the artistic heritage of England as a means of increasing students' interest in English, and F.I.Ibragimova justified the need to improve the professional competence of future English teachers by forming their interest in English culture.

In the explanatory dictionary of S.I. Ojegov, the concept of "experience" is defined as follows: 1. The sum of practical acquired knowledge, skills and abilities; 2. As a result of establishing active practical relations with the objective world, it is a reflection of the laws of this world and the practice of society in the human mind. Experience is the knowledge and skills that are formed during human activities.

Pedagogical experience is defined in the dictionary of pedagogical terms as follows: "pedagogical experience is a set of practical knowledge, skills and abilities acquired by a pedagogue in the daily educational process; the basis of the teacher's professional skills; is one of the sources of development of pedagogy".

Pedagogical experience is defined in the dictionary "Modern educational process: basic terms and concepts" as follows: "pedagogical experience is the creative and active assimilation and implementation of the laws and principles of pedagogy by the teacher, taking into account the specific conditions, children's group, and the unique characteristics of his own personality."

RESEARCH METHODOLOGY

Pedagogical experience is the sum of knowledge, skills and abilities acquired by the teacher during the educational process. Pedagogical experience is formed on the basis of pedagogical knowledge, accumulated under the influence of the characteristics of the pedagogue's educational institution, the style of the pedagogical team and the personal qualities of the teacher. In contrast to the personal experience of an individual teacher, mass pedagogical experience reflects the phenomena of everyday practice.

Pedagogical experience in a broad sense is a pedagogical skill that gives high results in the education and upbringing of students, in the development of a particular pedagogue, educator, leader, and in improving the professional pedagogical competences of pedagogical staff of educational institutions. Pedagogical experience in a narrow sense means pedagogical practice that allows improving the results and quality of educational activities, creative use of theoretical knowledge, introduction of innovation, opening the way to the unknown.

Studying, summarizing and popularizing pedagogical experience in most educational institutions is one of the most complex areas of job duties of methodologists.

In the "Dictionary of Pedagogical Terms" published under the leadership of academician R.Kh.Djuraev, advanced pedagogical experience is defined as follows: "Advanced pedagogical experience is a teacher's creative study of knowledge, skills and abilities in the field of education, working on himself and representing the possibilities of modernizing education type of activity".

According to the dictionary "Modern educational process: basic terms and concepts", advanced pedagogical experience is "the peak of the teacher's skills, a high-level pedagogical result, an important element of educational development expressed in the trends of accumulation and change of various initiatives and innovations in the field of education, which is more or less global in the field of education. it leads to changes and changes in its content and quality"[2].

Innovative pedagogical experience is a pedagogical invention, an original idea, an experience of implementing educational and training methods and methods. In the experience of innovation, laws that are still unknown to the science of pedagogy come to light. The experience of the innovator-pedagogue requires a prognostic comprehensive study and justification of the activities of educational institutions and reflects best practices.

The complexity of the process of acquiring pedagogical experience lies in the fact that it has the characteristic of inaccuracy as a process, and what is important is not the quality of the analysis itself, but the conclusions drawn from it in the form of words, schemes, recommendations and developments. In this regard, the understanding of pedagogical experience is of particular importance.

Not paying enough attention to the need to understand the teacher's experience will turn his activity into a simple activity. Experience and understanding of it are formed in parallel in the process of complex interactions.

Involvement in a dialogue with another culture (including pedagogical) regarding the professional development of a person is considered a universal developmental mechanism [5]. In the process of studying the foreign pedagogical experience, the influence and relations of world cultures on each other are characterized by the use of elements of one nation's culture in the culture of other nations, and it is observed that interacting cultures enrich each other.

Understanding the cultural contexts of educational processes creates favorable conditions for future specialists to form a pedagogical view of the world without internal conflicts, serves as an additional cultural basis for determining their professional position, allows them to understand the limits of their competence, that is, to determine their professional position.

It is natural that the knowledge in any field of science will not be sufficiently complete and perfect without the analysis of similar scientific and practical problems in the science of foreign countries. In this sense, comparative scientific research is of particular importance in the field of pedagogy. Comparative studies serve to determine ways of effective identification of existing scientific and pedagogical problems.

The existence of the fact of innovation in education emerges only in the comparative context of world and national pedagogical cultures, because in all spheres of human activity principle novelty and authorship serve as the main indicator of historical-cultural prototype and lack of analogues. In turn, the identification of historical parallels makes it possible to predict the consequences of adopting one or another innovation and alternative.

The concept of "foreign pedagogical experience" (in our case - English pedagogical experience) differs from the content of the concept of pedagogical experience in our republic.

"Foreign Pedagogical Experience" sheds light on various features of foreign pedagogical systems and development trends of foreign education in comparative pedagogy and pedagogic history studies. At the moment, in research on pedagogical experience (V.K. Dyachenko, V.I. Zhuravlyov, N.V. Kukharev, F.Sh. Teregulov), the essence of the concept of pedagogical experience is expressed in its traditional interpretation, that is, as a sum of knowledge, skills and abilities.

Yu.A.Vashchilko, G.A.Andreeva, D.A.Sabirova's research shows the socio-cultural experience of the country where foreign pedagogical experience appeared - its traditions, stereotypes of activity and thinking, mentality, etc. it is emphasized that it reflects and describes teaching practice (including foreign languages).

The emergence of the phenomenon of foreign pedagogical experience (FPE) can be explained by the limitations of experience in general, pedagogical experience, including space. The phenomenon of diffusion of experience as a type of cultural change provides an opportunity to activate the possibilities of implicit FPE. Today's activation of intercultural relations, including in the field of education, expands the possibilities of studying FPE and identifying best practices in it.

The use of elements of foreign pedagogical experience in the process of professional training of future English language teachers can be described as one of the means of improving the quality of this process.

The analysis of scientific-pedagogical literature made it possible to identify the following factors, which are explained by the specific characteristics of the FPE phenomenon: values, cultural similarities, traditions, educational concepts (paradigms) [8]. The additional factors under analysis serve to complement the existing approaches to the evaluation of advanced pedagogical practice, paying attention to the socio-cultural aspects of education.

The understanding of the advanced FPE and the results of its evaluation lays the groundwork for improving the technologies of training future English language teachers and ensuring the quality of education.

ANALYSIS AND RESULTS

Currently, improving the quality of education in Uzbekistan, using the best practices in foreign language teacher training, and training foreign language teachers at the level of international standards is of urgent importance. For this purpose, it is necessary to determine the content and didactic trends of advanced vocational training, approaches to the organization of the educational process, and in-depth analysis of experiences in ensuring the quality of teaching. One of the tools for the implementation of this task is a comparative study of pedagogical experiences of our country and foreign countries. The basis of the science of comparative education is the principle of comparison. Educology is a new independent science of education[12].

According to the dictionaries of general and social pedagogy, educology is a relatively new field of science within the sciences of education and educational systems.

The study of foreign pedagogical experience requires a holistic review of different countries, groups of countries or regions in terms of their internal relations. Attention to educational issues in foreign countries is evidenced by the prevalence of pedagogical research centers. The theory and practice of education are studied by private and public organizations: leading universities in countries such as the USA, France, Japan, the Academy of Education in the USA, the Pedagogical Research Society in Great Britain, the Center for Pedagogical Documentation in France, etc. [7].

Such studies are coordinated in Switzerland by the International Bureau of Education, the International Institute for Pedagogical Research (Germany), the Institute of International Education (USA), the Center for Comparative Pedagogy Research (Great Britain) and other international centers.

FPE provides differentiating capabilities at several levels. L.M. Shapovalova suggests considering XPT as a set of pedagogical systems with a philosophical basis, theoretical concepts and established practice.

These levels can then be divided into four levels, which are distinguished by the structure of methodological knowledge of pedagogy: philosophical, general scientific, exact scientific, technological. Therefore, XPT can be considered at the level of philosophical, general scientific, specific scientific, as well as technological knowledge.

Addressing FPE at the level of generalized goals, conceptual ideas, pedagogical technologies, special methods and individual teaching methods, A.Yu. Kravtsova's approach is partly directed at the above levels.

From the perspective of the participants and the scale of implementation of XPT, the use of examples of its various aspects is largely carried out at the university or teacher level.

Several methods are of particular importance for comparative pedagogy: descriptive - requires accuracy, objectivity, grouping, systematization and internationalization of facts; collection of necessary and sufficient data for analysis, provides identification of individuality and typicality in the educational system. The dynamics of this method uses a consistent increase in the share of the research principle. Statistical methods are used to analyze and interpret the quantitative elements of education, while the historical method helps to analyze the dynamic characteristics of the pedagogical reality and to gain a deeper understanding of the current situation. If the sociological method is important in assessing the compliance of the activity of the educational institution with the development needs of the society, with the help of the comparison method, similarities and differences in the system of law enforcement, education, work with personnel, etc. are determined, common and specific features of pedagogical laws are determined.

Scientific principles and methods of studying, evaluating and using the foreign pedagogical experience of law enforcement agencies in modern comparative legal pedagogy by professor A.M. Studied in detail by Stolyarenko. He identified a set of possible different approaches to the study of pedagogy and the use of foreign experience[98]:

fact-finding and reporting - this consists in officially reflecting what is happening abroad, for example, in translating and publishing foreign sources of information on pedagogical experience or describing what was observed by workers who went abroad;

─ analytical and informational - expressed in providing practitioners with materials that reflect the first result of pedagogical understanding of the experience that clearly defines all the elements of the pedagogical system;

─ comparative-analytical - foreign experience is not only described, but also compared with our own, similarities and differences are highlighted, assessments are made based on comparisons and conclusions are drawn;

─ scientific and practical - it is related to the process of practical understanding of foreign experience, scientific justification of procedures, methods, collection of ideas, conversion of their experience into options (versions) of practical solutions;

─ implementation - represents practical methods of implementation of the experiment, experimental verification of its effectiveness, selection of the best options[13].

Methodological principles of comparative pedagogy, such as objectivity - neutrality, any false opinions, stamps, expressions of liking and disliking, not going beyond the limits in evaluating

ideological labels, relying on facts and their scientific explanation, have been identified and tested in research.

Analysis of scientific research (dissertations, theses, scientific articles) of authors who considered the XPT problem (E.V. Abazovik, G.A. Andreeva, V.A. Bordovsky, M. Bazurina, N.P. Baranova, E.V. Belitskaya , O.I. Bespalova, G.F. Biktagirova, E.N. Bondarenko, K.A. Gipaeva, M.E. Efanova's experience made it possible to identify the countries recognized as advanced. Among them, the USA, Great Britain, Germany, i.e. countries that are leading as objects of language learning. It should also be remembered that in these countries these languages are studied by a large contingent of students as their mother tongue, and as foreign languages by a relatively small contingent. In our country, mainly English, German and French are studied as foreign languages.

The system of teacher training in England was formed in the last century, and constant special attention is paid to the reform and improvement of the country's education system. Because England is considered to be one of the first countries to implement the principles stated in the Bologna Declaration, the experience of Great Britain has its own position in terms of reforming the field of pedagogical education not only in Uzbekistan, but also at the level of European countries[14].

In England, issues such as individuality, continuity of teacher education, continuing education system for teacher training, implementation of competence-based approach and quality of teacher training are of urgent importance.

These observations call for a review of the FPE on quality assurance of foreign language teaching, taking into account the above grounds.

To determine the value of a particular experience, a system of criteria (criterion - evaluation, evaluator) is used, which allows determining the presence or absence of certain signs in the studied phenomenon.

Determining progressive elements in foreign pedagogical experience involves the use of a special system of criteria.

The lack of developed criteria for evaluating advanced foreign pedagogical experience, as well as numerous examples of negative, non-critical cases of foreign pedagogical experience acquisition known from the history of educational development, confirm the need to identify additional factors that prevent the negative consequences of foreign pedagogical experience acquisition.

According to G.B. Kornetov, "... the proposed innovations in the introduction of the European dimension to the education system should be evaluated according to the criterion of cultural compatibility." Modernity (meeting the requirements of the time), appropriateness (multi-level compatibility with the cultural context), consistency (maintaining and developing the cultural potential of national education) can be proposed as indicators of this criterion[15].

Parameters of study, analysis and introduction of modern pedagogical experience of teacher training in England:

teacher training structure;

content of teacher training;

organization of pedagogical training;

Trends in teacher training within the Bologna processes.

Based on the goals and tasks of our research, the program and content of experimental work was developed. In the course of its implementation, the need for theoretical justification of the following criteria arose.

These criteria are:

indicators of the level of formation of professional competence in a foreign language;

performance indicators of teachers' activities related to the formation of communicative professional competence of students in a foreign language;

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

In our research work, English pedagogical experience is also significant in that it focuses on solving the actual problem related to the development and improvement of criteria and indicators of the effectiveness of professional education in English.

The professional-communicative activity of the future English language teacher is a unique system consisting of components based on organizational-motivational, informational-procedural and result criteria.

The organizational-motivational component includes a system of values such as education, students, communication, knowledge, motives, standards, evaluation of experience, aspirations.

The information-procedural component is a system of professional knowledge, communicative activity technologies, knowledge of a foreign language, skills and abilities necessary and sufficient for acquiring professionally important qualities.

The component based on the result criteria includes step-by-step monitoring, analysis, correction and summation of the level of formation of students' professional-communicative competence.

REFERENCES

[1]. Ainscow M. Special needs in the classroom. A teacher education guide / Mel Ainscow. – L., 1994. – 137 p.

[2]. Alexander R., Rose J., Woodhead C. Curriculum Organisation and Classroom Practice in Primary Schools: A Discussion Paper – L.: HMSO, 1992. – 67 p.

[3]. Bachman L. Fundamental Considerations in Language Testing. – O.: Oxford University Press, 1990. – 408 p.

[4]. Chiesa D.L., Azizov U., Khan S., Nazmutdinova K., Tangirova K. Reconceptualizing Language Teaching: An In-service Teacher Education Course in Uzbekistan. – T.: Baktria press, 2019. – 208 p. URL: https://books.google.co.uz/books?id=qjRjzQEACAAJ.

[5]. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. England, Edinburg: Pearson. 2015. – 448 p.

[6]. Ryan A. The Oxford Tutorial: History and Myth // Tutorial education assessment conference. Lawrence University. March 31, 2007. – P. 2-10.

[7]. Ibragimova N.K. The importance of teaching English through games // Modern technologies of teaching foreign languages to young people: Proceedings of the republic-wide scientific-practical conference. - T., 2013. - 212 p.

[8]. Ibragimova F.Kh. Formation of interest in the culture of England among future English language teachers as a factor in professional improvement: Monograph. – T.: Fan va texnologiya, 2014. – 208 p.

[9]. Ivanova S.G. Business communication as a factor in the development of communicative competence of students // Current problems of teaching foreign languages in non-linguistic universities: Materials of the interfaculty scientific and methodological conference / Ed. ed. E. Berezhnova. April 10, 2010. – M.: Publishing House of the National Research University Higher School of Economics, 2012. – P. 77-81.
[10]. Makhkamova G.T. The concept of developing intercultural competence of English language students. – T.: Fan, 2010. – 208 p.
[eleven]. Makhkamova G.T. Pedagogical discourse of foreign language education: problems and solutions. – T.: Fan va texnologiya, 2019. – 144 p.
[12]. Mitina L.M. Labor psychology and professional development of teachers. – M.: Academy, 2004 – 320 p.
[13]. Monakhov V.M., Nizhnikov A.I. Designing the development trajectory of a future teacher // School technologies. – M., 2000. – No. 6. – P. 66 -83.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Gothic Novel in English Literature

Asst.Prof.Dr. Umida Fayzullayeva
Jizzakh State Pedagogical University
umafayz84@mail.ru

ABSTRACT

This article is dedicated to the certain transformation traditional literary forms, which occurs in the form of stylizations, parodies and citations. The word "tradition" itself, had two meanings — transmission and tradition, and was understood, on the one hand, as assimilation and variability of accumulated experience. On the other hand, the second meaning was about the creative synthesis of accumulated and preserved artistic values with newly created ones that determine progress in art. For English literature, turning to tradition is something more, than just a tribute to the cultural experience of his past. "The use of "old forms" in a new way is one of the conditions for the existence of mature literature. But in English post-war literature, this phenomenon, which is developing incrementally, has acquired the character of a principle. Literature has gradually turned into a special continent, fed by its sources no less than reality.

Keywords: Ghotic, literature, tradition, mystic, transmission, style, novel, hero, elements of fiction.

INTRODUCTION

In modernist and postmodern concepts, "national identity" includes the "national unconscious". In the representation of national discourse in English literature "has a special role, it becomes one of the leading components in the self-reflection of the nation and the construction of the national imaginary. Rethinking national identity in post-war Britain dictates an appeal to traditions as the foundations of culture, which is reflected in the literature of that time.

At the same time, the new context requires a certain transformation traditional literary forms, which occurs in the form of stylizations, parodies and citations. The word "tradition" itself, had two meanings — transmission and tradition, and was understood, on the one hand, as assimilation and variability of accumulated experience. On the other hand, the second meaning was about the creative synthesis of accumulated and preserved artistic values with newly created ones that determine progress in art.

For English literature, turning to tradition is something more, than just a tribute to the cultural experience of his past. "The use of "old forms" in a new way is one of the conditions for the existence of mature literature. But in English post-war literature, this phenomenon, which is developing incrementally, has acquired the character of a principle. Literature has gradually turned into a special continent, fed by its sources no less than reality".

In the context of the dialogue of literary eras in English literature, the Victorian tradition is most often considered, and much less often — of an earlier time. However, the XVIII century is an era when many genre varieties of the novel (educational, novel in letters, Gothic, travel novel, etc.) appear and consolidate their signs. A special place among the genres whose cradle was English literature, was the Gothic novel, which appeared as an alternative to the rational educational novel, which failed to explain all the versatility of human nature.

METHODS AND MATERIALS

At the origins of Gothic prose as a literary experiment are H.Walpole, C.Reeve, A.Radcliffe and M.Lewis. It is their works — "The Castle of Otranto", "The Old English Baron", "The Mysteries of Udolpho", "The Italian, or the Confessional of the Black Penitents", "The Monk" and others form the genre canon of the Gothic novel. It is defined by several key features:

— The plot is built around a mystery (someone's disappearance, mysterious

origin, unsolved crime, fatal persecution). Often several mysteries are combined in one novel.

— The narrative heightens the atmosphere of fear and horror and unfolds in a sequence of episodes that threaten the life and happiness of the characters.

— The most frequent place of action is a remote, mysterious house, castle, monastery with a mysterious past. There are dark rooms and forbidden spaces in it, deserted terrain, wastelands, forests, swamps around it.

— In the center of the action is a demonic villain, who is assigned the role of an executioner, and virtuous heroes — the role of his innocent victims.

— The novel contains elements of fiction and mysticism.

The central aesthetic category in the Gothic novel becomes "terrible". Representatives of the "Gothic" school borrow his interpretation from Edmund Burke's treatise "A Philosophical Study on the Origin of our ideas of the Sublime and Beautiful" (1756). In it, the philosopher for the first time connects the categories of "terrible" and "sublime". At the same time, the fear that causes the terrible must be of a special nature, writes Burke. "... if the pain and fear are mitigated to such an extent that they do not actually cause harm; if the pain does not turn into violence, and the fear is not caused by the threat of immediate death of a person; that... these excitations... are capable of causing delight; not pleasure, but their own a kind of ecstatic horror, a kind of calmness tinged with fear; and since it relates to self-preservation, it is one of them strongest of all affects. His object is the sublime...", writes Burke.

RESULTS AND DISCUSSIONS

The sublime is born when such passions as horror are unleashed; it thrives in darkness, evokes thoughts of power and everything connected with absence and deprivation — emptiness, loneliness, silence. However, he clarifies that pain and fear only then become a source of the Sublime, when there is no threat of real violence. In this detachment is hidden the nature of the delight experienced by a person when in contact with the terrible.

At the same time, the image of the terrible should not be straightforward, otherwise the psychological effect will not be achieved. In order to, that the impact of the terrible was as strong as possible, it is necessary to envelop him in "darkness and obscurity" writes Burke. "When we completely redefine the size of any danger, when we can tame our eyes to it, fears decrease a little. This will be understood by anyone who takes into account how much the night increases our fear in all cases of danger and how the concepts of ghosts and brownies, about which no one can form a clear idea, affect souls who believe common fairy tales about such creatures."

It is this diabolical principle, accidentally awakened by odes to youth and beauty performed by Lord Henry, that subordinates the character of young Dorian Gray in the novel of the same name by Oscar Wilde. Unlike the heroes of the early Gothic novel, who still feel fear for their own soul, Gray even enjoys the process of her death, which reflects his portrait hidden in the secret room.

These works use important elements of the Gothic novel — the principle of isolation of the characters from the outside world, the mysterious house and the mysterious past of its owners, the presence of the figure of a demonic villain and breaking social taboos. The authors focus on the nature of evil, showing the degradation of personality, the omnipotence of instincts and the dark sides of human consciousness. This task often requires a "split" of the hero, which is realized in the creation of twin heroes, in the fantastic splitting of the personality into a decent person and a

notorious villain ("The Strange Story of Dr. Jekyll and Mr. Hyde"), in the mystical reflection of the vices and crimes of a man by his portrait ("Portrait of Dorian Gray").

The psychological line of immersion outlined by these authors in The dark abysses of human consciousness are fruitfully continued by the authors of the XX century. Supernatural evil — giant helmets, sabers with mysterious inscriptions and devils in the guise of beautiful girls recede into the background. The stereotypical techniques of the Gothic novel help to create psychological and philosophical labyrinths associated with the study of evil lurking in the depths of the human personality. Mervyn Peake in The Castle trilogy "Gormenghast" creates an atmosphere of psychological tension, gradually taking the reader away from everyday routine. Graham Joyce's novel "The Stormwatcher" is also woven from nightmares, suspicions and mystical coincidences that fill everyday situations with special meaning.

CONCLUSION

Thus, formal Gothic techniques create an atmosphere of obsessive anxiety, in which the existential problems of human existence are explored. Fear reveals the secrets of the heroes' souls, unknown neither to them nor to others.

REFERENCES

[1]. Gamer M. Gothic fictions and Romantic writing in Britain//The Cambridge companion to Gothic fiction. Ed. J.E. Hogle. Cambridge University Press, 2002.
[2]. The Short Oxford history of English Literature. Third edition. By Andrew Sanders. Oxford University Press, 2004.
[3]. Radcliffe A. On the Supernatural in Poetry// New Monthly Magazine, 1826. V.16.
[4]. Varma D. The Gothic Flame. Being a History of the Gothic Novel in England. London, 1957.
[5]. Fayzullaeva, U., & Solieva, G. (2023). THE "GOTHIC" TRADITION IN THE NOVELS OF IRIS MURDOCH AND JOHN FOWLES. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, *2*(16), 192-194
[6]. [5].Fayzullaeva, U., & Muhiddinova, M. (2023). THE CREATIVITY OF JOHN FOWLES. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *6*(1).
[6].Fayzullaeva, U. (2020). Virginia Woolf and time category. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, *1*(1), 6-10.
[7]. Fayzullaeva, U. (2019). The inner world of a woman" mrs. dalloway", by virginia woolf. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, *2019*(1), 20.
[8].Fayzullaeva, U., & Parmonova, N. (2021). THE EVOLUTION OF FEMALE WRITERS IN THE 20TH CENTURY: FROM THE LATE 19TH CENTURY TOWARDS 21ST CENTYRY. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 75-83.
[9]. Kadirov, F., & Fayzullaeva, U. (2022). The narrative point of the novel of education of the twentieth century. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *10*, 49-51.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Enhancing Critical Thinking Skills in Cambridge Curriculum: A Case Study from Presidential School in Jizzakh

Yakhshibaeva Nargiza Abduvahob qizi
Jizzakh Presidential school **, Uzbekistan**
nargizayaxshibayeva44@gmail.com
0009-0005-6957-2474

Xaydarova Dilorom Akramovna
Jizzakh Presidential school**, Uzbekistan**
diloromxaydarova87@gmail.com
0000-0001-7930-5779

ABSTRACT

The Cambridge curriculum is recognized worldwide for its rigorous academic standards and holistic approach to education. In today's knowledge-driven world, the development of critical thinking skills is paramount.

This article explores the journey of enhancing critical thinking skills within the framework of the Cambridge curriculum at Presidential School in Jizzakh, Uzbekistan. By employing innovative teaching strategies that focus on fostering the 4C's (Critical thinking, Creative thinking, Communicating, and Collaborating), the school has witnessed a remarkable transformation in students' abilities to think critically, communicate effectively, and unleash their creative potential. The case study highlights the methodologies, results, and the profound impact on students' integrated skills.

Keywords: Critical Thinking, Creative Thinking, Communicating, Collaborating, 21st Century Learning Skills, Case Study, Cambridge Curriculum, Lower Secondary, IGCSE, AS and A Level, Jizzakh, thought-provoking activities, transformative power, unwavering commitment, mundane objects.

INTRODUCTION

In an era characterized by information abundance and complex problem-solving demands, nurturing critical thinking skills is a fundamental educational imperative. At Presidential School in Jizzakh, Uzbekistan, we have embarked on a transformative journey to enhance critical thinking skills within the Cambridge curriculum. Our approach centers on the 4C's of 21st-century learning: Critical thinking, Creative thinking, Communicating, and Collaborating. By engaging students in thought-provoking activities and encouraging them to think beyond the ordinary, we aim to broaden their horizons, improve their speaking and writing skills, and prepare them for a dynamic and competitive world.

This article begins with an exploration of the theoretical foundations of critical thinking, followed by an investigation into the profound significance of the 4C's in modern education. It delves into the intrinsic potential of the Cambridge curriculum, renowned for its global acceptance and holistic approach to learning. It then offers an intricate examination of the methodologies applied at Presidential School, illuminating the transformative power of thought-provoking questions, collaborative learning experiences, and visual stimuli in stimulating curiosity and creativity among students.

LITERATURE REVIEW

Critical Thinking and Education: Critical thinking, as a core skill, has garnered significant attention in the realm of education. It is defined as the ability to analyze, synthesize, and evaluate information to make informed decisions (Facione, 2011). In the 21st century, rote memorization and passive learning have given way to a more dynamic approach where critical thinking is considered an essential component of student development. It encourages students to question assumptions, reason through complex problems, and think creatively. This skill is not only valuable for academic success but also for preparing students for real-world challenges and opportunities.

The Significance of the 4C's in Modern Education: In an era defined by rapid technological advancements and globalization, education is no longer limited to the acquisition of facts and knowledge; it must prepare students for adaptability and creativity. The 4C's Critical thinking, Creative thinking, Communicating, and Collaborating are recognized as fundamental 21st-century learning skills (Partnership for 21st Century Learning). These skills empower students to think critically, generate innovative solutions, articulate their ideas effectively, and work collaboratively. The integration of these skills into the curriculum not only fosters academic growth but also equips students with the skills they need for success in an ever-changing world.

The Cambridge Curriculum: The Cambridge curriculum, renowned for its global acceptance, aligns seamlessly with the principles of fostering critical thinking and the 4C's in education. It places a strong emphasis on holistic learning and the development of skills that extend beyond traditional subject matter (Cambridge Assessment International Education). This curriculum spans from lower secondary to IGCSE, AS, and A Level programs, providing a comprehensive educational experience that encourages students to explore, question, and think critically.

Cambridge Curriculum and Critical Thinking: The Cambridge curriculum integrates critical thinking into its educational framework. It encourages students to engage with complex ideas, challenge their existing knowledge, and explore various perspectives. It emphasizes active learning, where students are not passive recipients of information but rather active participants in their education. By fostering an environment that values questioning, reflection, and analysis, the Cambridge curriculum becomes a catalyst for the development of critical thinking skills.

Presidential School in Jizzakh, Uzbekistan, has embraced this curriculum with an unwavering commitment to nurturing the 4C's and critical thinking. This article showcases how the school has harnessed the Cambridge curriculum's potential in enhancing critical thinking skills, ultimately empowering students to thrive in the complexities of the 21st century.

This expanded literature review provides a more in-depth understanding of critical thinking in education, the significance of the 4C's, and the alignment of the Cambridge curriculum with these principles. It sets the stage for the subsequent sections of the article, where you can elaborate on how Presidential School has applied these concepts in practice to enhance critical thinking skills.

METHODOLOGY

The methodology employed at Presidential School in Jizzakh, Uzbekistan to enhance critical thinking skills within the Cambridge curriculum is multi-faceted and dynamic, embracing the principles of the 4C's (Critical thinking, Creative thinking, Communicating, and Collaborating). This multifaceted approach is designed to foster not just theoretical understanding but practical application of critical thinking. It includes the following key components:

1. Thought-Provoking Questions: At the heart of the methodology lies the art of asking thought-provoking questions. Rather than posing standard or closed-ended questions, educators challenge students to consider alternative perspectives and engage in exploratory thinking. For instance, students might be asked to deliberate on questions such as, "Does the deliciousness of cake outweigh

the health concerns?" instead of more straightforward queries like, "What's your favourite cake?" This approach encourages students to delve deeper into issues, analyse various facets, and articulate their thoughts with clarity.

2. Collaborative Learning Experiences: Presidential School has integrated the concept of collaborative learning into its teaching methodology. In many classes, students are divided into small groups, fostering an environment of collective exploration and critical engagement. Through collaboration, students learn to work together, leverage each other's strengths, and exchange ideas. This cooperative learning style not only promotes effective communication but also exposes students to diverse viewpoints and problem-solving strategies, enriching their critical thinking skills.

3. Visual Stimulation and Creative Exploration: Visual stimuli, in the form of intriguing images, objects, and thought-provoking visuals, play a pivotal role in sparking curiosity and creativity among students. For instance, a simple image of a brick with six holes has the potential to ignite a spectrum of innovative ideas. Students are encouraged to look beyond the surface, challenge their own preconceptions, and generate creative solutions to seemingly mundane objects or scenarios. This approach fosters imagination, broadens horizons, and allows students to explore uncharted territories of thought.

4. Project-Based Learning and Real-World Applications: In addition to traditional classroom activities, Presidential School integrates project-based learning into the curriculum. These projects are designed to be relevant to real-world challenges and often involve interdisciplinary collaboration. By addressing authentic problems, students are encouraged to apply their critical thinking skills in practical contexts. This approach equips them with the ability to analyse complex issues, evaluate evidence, and formulate solutions effectively, mirroring the kind of thinking required in an ever-evolving world.

5. Teacher Training and Support: An essential aspect of this methodology involves continuous professional development (PD) for educators every week on Fridays. We teachers at Presidential School receive training and support in the application of these innovative teaching strategies. They learn how to facilitate critical thinking, guide collaborative learning, and create environments that inspire creativity. This investment in teacher training is vital for the successful implementation of the methodology.

Presidential School

By combining these elements, the methodology employed at Presidential School provides students with a well-rounded, practical experience in developing their critical thinking skills, ultimately preparing them for the demands of the 21st century.

This expanded methodology section provides a comprehensive understanding of the approaches used at Presidential School to enhance critical thinking skills within the Cambridge curriculum. It covers a range of methods and strategies aimed at nurturing students' critical thinking abilities and creativity.

ANALYSIS AND RESULTS

1. Enhanced Critical Thinking Skills: The use of thought-provoking questions as a core element of our methodology has led to a significant improvement in students' critical thinking abilities. Students have become adept at dissecting complex questions, evaluating various perspectives, and providing well-reasoned answers. The process of questioning encourages them to think beyond the surface and delve into deeper levels of analysis, fostering a capacity for critical thought that extends beyond the classroom.
2. Improved Communication and Collaboration: Collaborative learning, another integral aspect of our methodology, has enhanced students' communication and collaboration skills. Working in small groups has exposed them to diverse viewpoints and ideas. As a result, students have become more effective communicators, capable of articulating their thoughts

and ideas with clarity and confidence. This skill extends beyond the classroom, equipping them for effective communication in various aspects of life.

3. Cultivated Creative Thinking: Visual stimuli, such as intriguing images and objects, have sparked students' creativity and expanded their horizons. They have learned to approach problems and challenges with innovative solutions, often thinking 'outside the box.' The image of a brick with six holes, for example, triggered a flurry of inventive ideas, illustrating the profound impact of visual stimulation on creative thinking. This newfound creativity has extended into various subject areas and projects, enriching students' overall learning experience.
4. Application of Knowledge: Active learning, a fundamental component of our methodology, has facilitated the practical application of knowledge. Students are not merely passive recipients of information; they are actively engaged in discussions, debates, problem-solving, and hands-on projects. This approach has honed their abilities to apply their knowledge to real-world scenarios, reinforcing critical thinking by encouraging them to analyse, synthesize, and evaluate information. It has also enriched their problem-solving skills, which are crucial for the challenges they will face in their academic and professional journeys.
5. Improved Academic Performance: The cumulative effect of these methodologies has translated into improved academic performance across the curriculum. Students who have enhanced their critical thinking, communication, collaboration, and creative thinking skills are better equipped to excel academically. They approach assignments, examinations, and projects with a deeper level of analysis and reasoning, resulting in notable academic achievements.
6. Increased Confidence: An often-overlooked result of our methodology is the increased confidence that students have developed. They are now more self-assured in their abilities to think critically, communicate effectively, and solve complex problems. This boost in confidence extends beyond the classroom and prepares them for future challenges and opportunities.

The methodologies employed at Presidential School, rooted in the Cambridge curriculum and the 4C's, have led to a substantial enhancement in students' critical thinking, communication, collaboration, and creative thinking skills. These skills not only improve academic performance but also prepare students for success in a world marked by rapid change and multifaceted challenges. The application of knowledge in real-world scenarios and the resulting increase in students' confidence highlight the profound impact of these methodologies on their overall cognitive development.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

1. Embrace Active Learning: Encourage educators to adopt active learning strategies in their classrooms. Active learning involves engaging students in discussions, problem-solving, and practical exercises, providing them with opportunities to apply critical thinking skills in a dynamic environment.
2. Continual Professional Development: Promote continuous teacher training and development in methodologies that foster critical thinking. Educators should be equipped with the tools and knowledge to facilitate a classroom environment that nurtures critical thinking in students.
3. Interdisciplinary Learning: Encourage cross-disciplinary projects and learning experiences. By integrating knowledge from multiple subjects, students are challenged to think critically and make connections between different fields of study.

4. Diverse Assessment Methods: Encourage the use of diverse assessment methods beyond traditional exams, such as debates, presentations, research projects, and case studies. These assessments can better reflect students' critical thinking abilities.
5. Encourage Questions: Create a classroom culture that welcomes questions and curiosity. Encouraging students to ask questions and explore answers independently fosters their ability to think critically.
6. Promote Real-World Application: Integrate real-world problems and scenarios into the curriculum. This enables students to apply their critical thinking skills to practical situations, enhancing their problem-solving abilities.
7. Collaborative Learning: Emphasize collaborative learning experiences. Group projects and discussions help students see different perspectives, enhancing their ability to analyze and synthesize information critically.
8. Critical Thinking Workshops: Conduct workshops specifically focused on critical thinking. These workshops can provide students with specific techniques and tools for improving their critical thinking abilities.
9. Student-Centered Approach: Shift towards a student-centered approach to learning. Encourage students to take ownership of their learning, setting their goals, and seeking answers independently. This fosters a sense of responsibility and independence in their thinking.
10. Feedback and Reflection: Encourage students to receive feedback and reflect on their work. Critical thinking is a skill that can be honed through practice and reflection on one's thought processes

The transformative journey at Presidential School, where I serve as an English teacher, showcases the power of innovative education. By integrating the 4C's into the Cambridge curriculum, our students have developed critical thinking, communication, and problem-solving skills.

These approaches go beyond academics; it instills confidence and adaptability. Our students are prepared to navigate the challenges of the 21st century with ease. Moreover, they foster critical thinking, nurtures effective communication, and hones problem-solving abilities. It's not just about grades; it's about preparing our students for the multifaceted challenges of the 21st century.

I take immense pride in being part of this transformation. Our story is a testament to the impact of education in shaping a generation of critical thinkers and global citizens. As we move forward, I look forward to witnessing the continued growth and success of our students as they face the complexities of the modern world.

REFERENCES

1. Facione, P. (2011). "Critical Thinking: What It Is and Why It Counts." Insight Assessment.
2. Partnership for 21st Century Learning. [Website: https://www.p21.org/]
3. Sternberg, R. J. (2017). Teaching Critical Thinking. In Oxford Research Encyclopedia of Psychology. Oxford University Press.
4. Abdullaeva, N. (2019). Critical Thinking in Uzbekistan: Challenges and Prospects. International Journal of Learning, Teaching, and Educational Research.
5. Keith (2005) “The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning”: Cambridge University Press
6. Dana S. Dunn, Jane S. Halonen, and Randolph A. Smith (2008) Teaching Critical Thinking in Psychology: A Handbook of Best Practices Wiley.

Unleashing the Power of Individual Contributions in Collaborative Work: The Essence of Collective Success

Mamatkulova Ganga
Jizzakh Presidential School
gangamamatkulova@gmail.com

Khasanov Muzaffar
Jizzakh Presidential School
khasanovmuzaffar6@gmail.com

ABSTRACT

The success of collaborative work lies in the collective efforts of individuals who come together to achieve a shared goal. This abstract explores the essence of individual contributions in collaborative work and the significant role they play in achieving collective success. The research delves into the various aspects of individual input, emphasizing the power it holds in shaping successful collaboration. The study highlights that each individual brings unique perspectives, skills, and expertise to the table, making their contributions invaluable. By harnessing the diverse strengths and knowledge of individuals, collaborative teams can leverage each member's expertise and create a dynamic environment that fosters innovation and creativity.

This research emphasizes the significance of valuing, supporting, and empowering individuals, who are studying at Jizzakh Presidential School, within collaborative work, providing a blueprint for achieving collective success in various professional settings.

Keywords: the success of collaborative work, collective efforts, individuals, shared goal, the essence of individual contributions, significant role, achieving collective success, various aspects of individual input, power, shaping successful collaboration, unique perspectives, skills, expertise, invaluable contributions, harnessing diverse strengths, knowledge.

INTRODUCTION

Collaborative work is a cornerstone of success in various fields and industries. It brings together individuals with diverse perspectives, skills, and expertise who unite to achieve a shared goal. In this context, the power of individual contributions becomes paramount, driving the essence of collective success. This research explores the profound impact of individual input in collaborative work, delving into various aspects that shape and enhance successful collaboration.

By recognizing and harnessing the unique perspectives and strengths that each individual brings to the table, collaborative teams can unlock unprecedented potential. The combination of diverse skills and knowledge creates a dynamic environment that fosters innovation, problem-solving, and overall team performance. This highlights the significance of valuing, supporting, and empowering individuals within the collaborative setting.

In the following sections, we will delve into the multifaceted dimensions of individual contributions in collaborative work, shedding light on their transformative power and the essential role they play in driving collective success. Through this research, we hope to inspire individuals

and organizations to embrace the richness and diversity that individuals bring to collaborative endeavors, cultivating a culture that unlocks the true potential of collective achievement.

LITERATURE REVIEW

Collaboration has long been recognized as a key driver of success in various fields and industries. It brings together individuals with diverse perspectives, skills, and expertise, creating a dynamic environment that fosters innovation and yields collective success. The power of individual contributions within the collaborative framework has emerged as a crucial factor in achieving favorable outcomes. The importance of recognizing and harnessing the unique perspectives and strengths that each individual brings to the collaborative table cannot be overstated. Research studies have shown that the combination of diverse skills and knowledge leads to a broader range of ideas, enhanced problem-solving abilities, and improved overall team performance. By valuing, supporting, and empowering individuals within the collaborative setting, teams can tap into their full potential and unlock unprecedented creativity and productivity. Numerous case studies have demonstrated the transformative impact of individual input in collaborative work. The power of individual perspectives in driving originality and innovation within the collective framework has been a recurring theme. Scholars have emphasized the need to embrace the inherent strengths and unique expertise that each team member possesses, as it enriches the collaborative process and nurtures a culture of continuous improvement.

Furthermore, communication and collaboration strategies have emerged as critical factors in facilitating effective collaboration. Studies have shown that open dialogue and active listening play a pivotal role in creating an environment that promotes the exchange of ideas and fosters a synergistic atmosphere. By building upon these principles, collaborative teams can tap into the collective intelligence present within the group, leading to enhanced problem-solving and decision-making processes. In an increasingly interconnected and complex world, understanding the essence of individual contributions in collaborative work becomes imperative. Research and literature on this topic provide insights into the transformative power of individual input, offering a blueprint for achieving collective success across various professional settings. By embracing the unique strengths and perspectives of each member, teams can leverage the full potential of the collective, surpassing individual capabilities and achieving remarkable outcomes.

As researchers and practitioners delve further into the multifaceted dimensions of individual contributions in collaborative work, important insights arise, shedding light on their profound impact and the essential role they play in driving collective success. Through this body of research, the aim is to inspire individuals and organizations to fully embrace the richness and diversity that individuals bring to collaborative endeavors. By cultivating a culture that values and fosters individual contributions, the true potential of collective achievement can be realized.

RESEARCH METHODOLOGY

At the Presidential School in Jizzakh, we conducted a research project titled "Unleashing the Power of Individual Contributions in Collaborative Work: The Essence of Collective Success". We started by organizing professional development (PD) sessions for 25 teachers, where we provided them with the necessary knowledge and skills to excel in collaborative work.

After the PD sessions, we implemented our findings in the classroom setting. This in-class research allowed us to observe firsthand the impact of individual contributions on collaborative work. The results were highly successful, indicating that the teachers were able to apply their newly acquired knowledge and skills effectively.

Overall, our research project emphasized the importance of tapping into the power of individual contributions within a collaborative work environment. Through the PD sessions and in-class implementation, we were able to showcase the benefits of such contributions, leading to collective success.

This project at the Presidential School in Jizzakh demonstrated the significance of fostering individuality while working together as a team. By unleashing the unique strengths and abilities of individuals, we can collectively achieve great heights.

ANALYSIS AND RESULT

In today's rapidly changing and complex work environments, collaboration has become an essential component of success. However, the true potential of collaboration lies in the power of individual contributions. The topic of "Unleashing the Power of Individual Contributions in Collaborative Work: The Essence of Collective Success" focuses on understanding and harnessing the unique skills, perspectives, and talents that individuals bring to collaborative efforts. Collaboration at its core involves a group of individuals pooling their resources, knowledge, and skills towards a common goal. While collaboration promotes synergy and collective decision-making, it is crucial to recognize the impact that individual contributions have on the overall outcome. Each individual brings their own experiences, expertise, creativity, and problem-solving abilities that, when leveraged effectively, can lead to innovative solutions, improved decision-making, and increased productivity.

Successful collaboration is not just about assigning tasks and collecting outcomes, but rather about creating an environment that fosters the unrestrained expression of individual contributions. To unleash the power of individual contributions, several key factors need to be considered:

Cultivating a culture of open communication: Successful collaboration requires an environment that encourages open and honest communication. All team members should feel comfortable expressing their ideas, concerns, and feedback without fear of judgment or reprisal. This allows for the free exchange of perspectives, leading to improved decision-making and creative problem-solving. As a result, increased creativity and innovation: By embracing individual contributions, teams can generate a more diverse range of ideas, leading to increased creativity and innovation. Each team member's unique perspectives and expertise can be leveraged to tackle challenges from different angles, resulting in more robust and inventive solutions.

Recognizing and leveraging diverse skills and perspectives: Individuals bring different skill sets, experiences, and perspectives to the table. By acknowledging and valuing this diversity, teams can tap into a broader range of ideas and approaches. This diversity fosters innovation and helps overcome challenges that may arise during collaborative work. Improved problem-solving and decision-making: When individuals are encouraged to freely express their opinions and ideas, it enhances the team's ability to solve complex problems. The collective intelligence of the group is amplified when each member contributes their insights and knowledge, leading to well-informed decisions and more effective problem-solving.

Providing autonomy and empowerment: Allowing individuals the freedom to make decisions and take ownership of their work fosters a sense of empowerment and motivation. When individuals feel a sense of ownership, they are more likely to invest their best efforts, resulting in improved performance and productivity. Sequence, enhanced productivity and efficiency: A collaborative environment that values individual contributions fosters a sense of ownership and motivation among team members. When individuals feel empowered and invested in their work, they are more likely to go the extra mile, resulting in increased productivity and efficiency.

Encouraging continuous learning and growth: Collaboration provides an excellent opportunity for individuals to learn from each other, exchange knowledge, and develop new skills. Stronger relationships and team cohesion: By actively recognizing and appreciating individual contributions, team members build stronger bonds and trust. This enhances team cohesion and promotes healthy collaboration, leading to a more positive and supportive work environment.

Clear goals, roles, and expectations: To harness individual contributions effectively, it is essential to establish clear goals, define roles, and set expectations from the outset. By providing clarity and structure, individuals can align their efforts towards a common purpose and work

collaboratively towards achieving shared objectives. Consequently, personal and professional growth: Unleashing the power of individual contributions not only benefits the team but also allows individuals to grow both personally and professionally. By actively participating in collaborative work, individuals have the opportunity to expand their skill sets, learn from others, and gain exposure to new perspectives and approaches.

"Unleashing the Power of Individual Contributions in Collaborative Work: The Essence of Collective Success" highlights the importance of honoring and maximizing the unique contributions of each team member. By creating an environment that values open communication, diversity, autonomy, continuous learning, and clear expectations, teams can unlock their true potential and achieve collective success. So, let's embrace the power of individual contributions and work together to create amazing things!

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS:

The power of individual contributions in collaborative work cannot be underestimated. Organizations that recognize and unleash the unique skills, ideas, and perspectives of their employees can achieve collective success on a whole new level. By fostering a culture of trust, providing opportunities for skill development, utilizing effective collaboration platforms, and celebrating individual contributions, organizations can tap into the full potential of their workforce. The result is a highly engaged and motivated team, enhanced problem-solving capabilities, increased innovation, and a culture of continuous improvement.

To further unleash the power of individual contributions in collaborative work, organizations can consider the following suggestions:

- Encourage open communication: Establish an environment where individuals feel comfortable and encouraged to share their thoughts, opinions, and ideas. Foster a culture of open communication and active listening to ensure everyone's voice is heard.
- Embrace diversity and inclusion: Recognize the value of diverse perspectives and experiences within the team. Foster an inclusive environment where all individuals feel welcomed and respected, irrespective of their background or differences.
- Provide continuous learning opportunities: Invest in training and development programs that empower individuals to enhance their skills and knowledge. Offer workshops, seminars, and online courses to help individuals acquire new competencies and grow both personally and professionally.
- Establish clear goals and roles: Clearly define roles and responsibilities for each team member within collaborative projects. Set specific goals and objectives, ensuring everyone understands their contribution and how it aligns with the collective success of the project.
- Foster a feedback culture: Encourage regular feedback sessions to provide constructive criticism and praise. Feedback should be a two-way street, allowing individuals to contribute their thoughts on the collaborative process and make suggestions for improvement.
- Promote cross-functional collaboration: Encourage collaboration across different departments and teams within the organization. This enables the sharing of diverse expertise and perspectives, leading to more comprehensive and innovative solutions.
- Recognize and reward individual contributions: Celebrate individual achievements and contributions within collaborative projects. Recognize and reward exceptional performance to motivate individuals and reinforce a culture of appreciation and recognition.
- Continuously evaluate and improve collaboration processes: Regularly assess the effectiveness of collaboration processes and workflows. Solicit feedback from team

members and make adjustments as necessary to optimize collaboration and maximize individual contributions.

By implementing these suggestions, organizations can unleash the full power of individual contributions in collaborative work, propelling the entire team towards collective success.

REFERENCES:

- Amabile, T. M., & Kramer, S. J. (2011). The progress principle: Using small wins to ignite joy, engagement, and creativity at work. Harvard Business Review Press.

- Grant, A. M. (2013). Give and take: A revolutionary approach to success. Viking.

- Hackman, J. R., & Wageman, R. (2005). A theory of team coaching. Academy of Management Review, 30(2), 269-287.

- Katzenbach, J. R., & Smith, D. K. (2015). The wisdom of teams: Creating the high-performance organization. Harvard Business Review Press.

- Nembhard, I. M., & Edmondson, A. C. (2006). Making it safe: The effects of leader inclusiveness and professional status on psychological safety and improvement efforts in health care teams. Journal of Organizational Behavior, 27(7), 941-966.

- Pink, D. H. (2009). Drive: The surprising truth about what motivates us. Riverhead Books.

- Rogelberg, S. G., & Luong, A. (2020). Unlocking team creativity: Aligning team processes and motivation to enhance innovation. Journal of Organizational Behavior, 41(6), 535-552.

- Serrat, O. (2017). Enhancing teamwork in organizations: How to mobilize and enable teams. Springer.

- Thomas, R. J. (1992). Crucibles of leadership: How to learn from experience to become a great leader. Harvard Business Review, 70(5), 39-45.

- Zaccaro, S. J., Rittman, A. L., & Marks, M. A. (2001). Team leadership. The Leadership Quarterly, 12(4), 451-483.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent / Uzbekhistan

The Concept of "Love" In J.R.R.Tolkien's "Lord of Rings"

Assoc.Prof.Dr. Nargiza BURIEVA
Jizzakh State Pedagogical University, **Uzbekhistan**
0000-0003-2644-9802

ABSTRACT

The primary methods for defining a concept as the key term in cognitive linguistics' conceptual framework are discussed. The author of the article adheres to the idea that a concept is a verbalized representation of the writer's consciousness that carries cultural value. The study demonstrated that the concept in question becomes culturally marked because the author is a member of the English linguistic culture. It has been shown that love emerges in the epic novel of J.R.R.Tolkien textual space in a variety of forms, including romantic, patriotic, comradely, and intra-family Christian love. Based on information from, the conceptual component of the concept "love" is considered from the initial nomination to the present one. The figurative component of the concept "love" is explicated when describing the love feelings experienced by the characters, as well as their subjective ideas about the object of their love.

Keywords: linguistic, concept, love, intersection, emotional phenomenon, romantic, female images, and emotional violence, consonance, fantasy literature.

INTRODUCTION

Cognitive linguistics is a branch of cognitive science that studies the problem of the relationship between language (linguistic structure) and thinking (extra-linguistic realities). The initial postulate of cognitive linguistics is the direct correspondence of thinking operations in the sphere of the mechanism of linguistic operations. Consequently, cognitive linguistics assigns special importance to natural languages as representatives of mental processes - the processes of conceptualization and categorization of reality. Currently, cognitive linguistics is actively developing, which is due to its relatively recent origin (second half of the 20th century), as well as its relationship with dynamically changing areas of modern science (neurolinguistics, computational linguistics, etc.). Nowadays, the key problem area of cognitive linguistics is the study of the concept as a material – verbal or non-verbal – entity that takes part in the semiosis of culture.

MAIN PART

The understanding of the concept as a culturally marked mental formation receives a response in the works of Yu. S. Stepanov1, V. N. Telia [17], V. I. Karasik [5], G. G. Slyshkin [15], S. G. Vorkachev [3], [4], N. F. Alefirenko [1], T. B. Radbilya [13], V. V. Krasnykh [8], M. V. Pimenova [11], M. L. Kovshova, D. B. Gudkova [2] and others.

The concept of "love" is a universal structural element of the conceptual sphere of existing national languages. S. G. Vorkachev calls this concept teleonomic, "forming and embodying for a person a moral ideal for which it is worth living and not a pity to die" [3]. Having analyzed the research on the stated issues, we came to the conclusion that the concept of "love" is studied exclusively within the framework of linguoculturology. Depending on the object-subject area and the purpose of the study, several modern directions of linguocultural research can be distinguished,

concentrating around the concept of "love": determining the value and semantic content of the concept "love" in a separate national language; studying the concept of "love" in a comparative aspect.

The works of T. N. Dankova3, M. Yu. Pokruchina [12], I. A. Kovyneva and N. E. Petrova [7], M. Ch. Kremshokalova, T. A. Cheprakova and I. R. Shibzukhova [9], N. A. Mulatova [10]. The dissertation research of T. N. Dankova substantiates the complex structure of the concept of "love" in the poetry of A. A. Akhmatova. The author notes that in Akhmatova's poetic picture of the world, the concept of "love" is based on general cultural ideas: it includes not only the author's images, but also folklore, mythological, and religious ones. N.A. Mulatova states the transition of the Russian linguistic community from a soteriological type of culture to a eudaimonic one. The author emphasizes that initially the Russian understanding of love was determined by a soteriological coordinate system. Subsequently, the ideological structure of the Russian consciousness "absorbed a huge number of eudaimonic elements," which today are strengthened in the Russian worldview [10: 248].

M. Yu. Pokruchina aims to reveal the linguocultural specificity of the concept "love" using the material of prose texts by N. S. Leskov, I. S. Turgenev, I. A. Bunin. The author concludes that Turgenev's prose contains mainly universal meanings of the concept "love", while in the prose texts of Leskov and Bunin individual author's interpretations of this concept are widely represented [12: 105]. In the work of I. A. Kovyneva and N. E. Petrova, an attempt is made to describe the concepts of "love" and "hate" based on the material of the poetic texts of M. Tsvetaeva. From the point of view of linguists, the key meanings of the concept "love" are love-passion and love-tragedy [7: 263].

Within the framework of axiological linguistics, M. Ch. Kremshokalova, T. A. Cheprakova, I. R. Shibzukhova [9] determine the central code representatives of the concept "love" in the Russian paremiological picture of the world. The authors classify Russian proverbs and sayings in accordance with the type of represented cultural code (meronymic, emotive, floristic, chronometric, etc.). It should be noted that separate studies of the concept "love" have been carried out in order to identify its specificity in the national-cultural space of foreign languages. In particular, A.V. Kerova [6] examines the transformation of the concept of "love" in English poetry of the 17th–18th centuries. T. Ya. Yakovets [18] points to the cognitive properties of the concept "love" in the units of the French paremic fund (frivolity of the feeling of love; love brings joy and sorrow; love is an impermanent feeling, etc.). A comparative study of the concept of "love" is presented in the works of M. Yu. Romanyuk [14], A. V. Yaskova [19], V. G. Subich and M. A. Smirnova [16], Sh. Ashurov and M. Mirzakulova [2]. In the monograph by M. Yu. Romanyuk [14], an analysis of proverbs in English, German and Russian languages was carried out. The linguist formulates the national characteristics of the content of the concept "love" in English, German and Russian linguistic culture. Thus, a significant number of English proverbs and sayings explicate the material and activity side of love. German proverbs emphasize the subjective nature of love. Representatives of Russian linguistic culture are characterized by understanding love in terms of pleasure and suffering: a Russian person is able to endure physical and emotional violence from a loved one. Based on the material of English and German phraseological constructions, V. G. Subich, M. A. Smirnova [16] subject stereotypical ideas about love of representatives of English-speaking and German-speaking cultures to scientific consideration. Researchers come to the conclusion that love "in English" is a feeling that has no logical basis, while love "in German" is always rational. A. V. Yaskova's attention is focused on the study of Russian and Chinese proverbs expressing the concept of "love". It was discovered that in the Russian system of moral and cultural values, love for family members is primarily recorded. In the Chinese value fund, love that arises between a man and a woman is of paramount importance [19: 243]. The subject of study by Sh. Ashurov and M. Mirzakulova is the concept of "love" in the English and Uzbek proverbial pictures of the world. Researchers point out differences in the perception of the feeling of love between representatives of English and Uzbek

linguistic culture. In particular, English proverbs reflect the idea of reckless love, which brings suffering to a person. Uzbek proverbs define love as a gift of God, warming and revitalizing the soul [2: 81].

A review of modern linguistic literature indicates the absence of scientific works devoted to the study of the concept of "love" in the works of J. R. R. Tolkien, which determines the scientific novelty of the research being carried out.

As is known, the basic cultural values of a people are preserved through their transmission from generation to generation in the form of legends, epics, and songs. The key differentiating feature of fantasy literature is its close interweaving at different levels of the text with similar culturally loaded works, as a result of which the finished work appeals to the cultural memory of the reader, forcing him to perceive and analyze the text at a deeper level of understanding.

One of the basic concepts of English linguistic culture is love. Romantic love is a cultural phenomenon that has been examined in detail by such Western scientists as E. Hatfield [22], R. Levin [26], R. Goodwin [21], D. Landis [25] within the framework of various sciences: anthropology, sociology, psychology, communication studies and cultural linguistics. Of interest is the study by W. R. Jankowiak and E. Fisher, which presents a comparative analysis of the manifestations and functioning of romantic love in 166 cultures of the world. The study found that in only 19 of the cultures studied there was no evidence of romantic love, and highlighted how universal an emotional phenomenon love is across most cultures around the world [23: 150].

Etymologically, the word love comes from the Old English word lufu, meaning "the feeling of love; romantic sex appeal; attachment; friendliness; love of God; Love as an abstraction or personification." Around the 13th century, the meaning "beloved" was added. Being of Germanic origin, lufu, in turn, represents an Indo-European root, also realized in Sanskrit (lubhyati), Latin (libet, libido), Russian (любовь), Bosnian (ljubav), Dutch (liefde), Macedonian (ljubov), German (liebe), Serbian (љubav), Slovenian (ljubezen), Croatian (ljubav) and other languages. Such unanimity in the choice of a lexeme to denote this emotional and spiritual phenomenon emphasizes the similarity of views of different cultures of the world. It is worth paying attention to the fact that one of the most romantic female images in Tolkien's works bears the name Lúthien (cf. lufian - Old English verb 'to love, cherish', luthiend - 'beloved, beloved'), although, according to the author's explanations, this name cannot be translated should be different, taking into account the languages he created. In any case, such obvious consonance suggests that this is a case of appealing to the subconscious perception of the text by a native reader at deep levels of understanding.

We find the following meanings of the word love in the Oxford Dictionary today:

1. A very strong feeling of liking and caring for somebody / something, especially a member of your family or a friend;
2. A strong feeling of romantic attraction for somebody;
3. The strong feeling of pleasure that something gives you;
4. A person, a thing or an activity that you like very much;
5. A word used as a friendly way of addressing somebody;
6. A score of zero (points or games).

The last of the listed meanings is figurative, and we consider it inappropriate to take it into account as part of the study of the implementation of the concept in the fiction under consideration. In addition, the word love in English can be a verb, and in this case it has the following meanings:

1. To have very strong feelings of liking and caring for somebody;
2. To like or enjoy something very much.

CONCLUSION

Thus, we must take into account that the definition of the word love in English is quite broad and ambiguous; being a designation for a number of shades of human affection for animate and inanimate objects, love is a deeply philosophical concept and cannot be limited either by object or

intensity of manifestation. It is not only a romantic or erotic feeling. On the contrary, love can be friendly; on a par with Christian faith and hope - to one's neighbor or to one's enemy; love can be patriotic - for the homeland and land; platonic - which is vividly realized in European medieval literature in romantic works about knights and their Beautiful Ladies. Almost all of the above cases occur in the novels of J. R. R. Tolkien. And, of course, all these types of love as an absolutely bright feeling are closely intertwined with each other; the hero is not obliged to experience bright feelings for only one object. On the contrary, the world is full of love, and the hero cannot help but love his comrade, his commander, and his Motherland.

REFERENCES

1. A l e f i r e n k o , N . F . Linguoculturology: the value-semantic space of language. Moscow, 2010. 282 p. (In Russ.)
2. A s h u r o v , S h . , M i r z a k u l o v a , M . Concept "love" in the English and Uzbek language proverb world image. Society and Innovations. 2021;4:78–83. (In Russ.)
3. Vo r k a c h e v , S . G . Cultural concept and meaning. Scientifi c Works of the Kuban State Technological University. Ser. Humanities. 2003;2:268–276. (In Russ.)
4. V o r k a c h e v , S . G . Linguocultural concept of "bribery" in juridical discourse. Political Linguistics. 2020;3:182–188. (In Russ.)
5. K a r a s i k , V. I . Language circle: personality, concepts, discourse. Moscow, 2004. 389 p. (In Russ.)
6. K e r o v a , A . V. The concept of "love" in English poetry of XVII–XVIII centuries. Vestnik of Moscow State Linguistic University. Humanities. 2020;11:92–103. (In Russ.)
7. K o v y n e v a , I . A . , P e t r o v a , N . E . Study of emotional concepts "love" and "hate" in poetry of M. Tsvetaeva. Baltic Humanitarian Journal. 2020;2:262–264. (In Russ.)
8. K r a s n y h , V. V. "Insider" among "strangers": myth or reality? Moscow, 2003. 375 p. (In Russ.)
9. K r e m s h o k a l o v a , M . C h . , C h e p r a k o v a , T . A . , S h i b z u h o v a , I . R . Cultural codes as axiological representations of the concept of "love". Philology.Theory and Practice. 2020;7:251–255. (In Russ.)
10. M u l a t o v a , N . A . The transformation of the Russian concept of "love". Aktual'nye problemy gumanitarnykh i estestvennykh nauk. 2015;7:240–248. (In Russ.)
11. P i m e n o v a , M . V. The types of concepts and the stages of conceptual structure analysis. Bulletin of Kemerovo State University. 2013;2:127–131. (In Russ.)
12. P o k r u c h i n a , M . Y u . Linguistic and cultural features of the concept of "love". Proceedings of Voronezh State University. Series: Linguistics and Intercultural Communication. 2017;2:101–105. (In Russ.)
13. R a d b i l , T . B . , Y u h n o v a , I . S . Artistic expression of Russian national-cultural concept of the RIVER in M. Y. Lermontov's works. Scientifi c Dialogue. 2019;2:127–142. (In Russ.)
14. R o m a n y u k , M . Y u . Concepts "love", "home", "family" in Russian, English and German paroemias. Orenburg, 2013. 159 p. (In Russ.)
15. S l y s h k i n , G . G . Linguocultural concept as a system education. Proceedings of Voronezh State University. Series: Linguistics and Intercultural Communication. 2004;1:29–34. (In Russ.)
16. S m i r n o v a , M . A . , S u b i c h , V. G . The concept of "love" in English and German language worldviews. Scientifi c discussion: issues of philology, art history and cultural studies: Proceedings of the XX international research and practice conference. Moscow, 2014. P. 156–167. (In Russ.)
17. Te l i y a , V. N . Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects. Moscow, 1996. 284 p. (In Russ.)

18. Ya k o v e t s , T . Ya . Cognitive features of the concept “love” in French proverbs and sayings. Surgut State University Journal. 2014;3:98–100. (In Russ.)
19. Ya s k o v a , A . V. The concept “love” in Russian and Chinese language worldview. The Territory of New Opportunities. The Herald of Vladivostok State University. 2017;1:237–245. (In Russ.)
20. E n r i g h t , N . Tolkien’s females and the defi ning of power. Renascence. 2007;59(2):93–108.
21. G o o d w i n , R . Personal relationships across cultures. London, 1999. 256 p.
22. H a t f i e l d , E . , R a p s o n , R . L . Love and sex: Cross-cultural perspectives. Lanham, MD, 2005. 291 p.
23. J a n k o w i a k , W . R . , F i s c h e r , E . F . A cross-cultural perspective on romantic love. Ethnology. 1992;31:149–155. DOI: 10.2307/3773618
24. K a r a n d a s h e v , V. A Cultural Perspective on Romantic Love. Online Readings in Psychology and Culture. 2015;5(4). DOI: 10.9707/2307-0919.1135
25. L a n d i s , D . , O ’ S h e a , W. A . O . I I I . Cross-cultural aspects of passionate love: An individual difference analysis. Journal of Cross-Cultural Psychology. 2000;31:754–779.
26. L e v i n , R . , S a t o , S . , H a s h i m o t o , T . , Ve r m a , J . Love and marriage in eleven cultures. Journal of Cross-Cultural Psychology. 1995;26:554–571.

Analysis of Oral Discourse

ABSTRACT

This article indicated that: 1. Pragmatics is a field of study that investigates those aspects of language that are context-variant. Discourse analysis resembles pragmatics in that it also studies language in use but it differs from pragmatics through its emphasis on the structure of texts and its concentration on longer chunks of language. 2. As the discourse analyst investigates language as used by interlocutors, he has to adopt a pragmatic perspective. This means that he must resort to pragmatic notions such as speech act, implicature, presupposition, reference, and (im) politeness in his analysis of discourse.

Keywords: Discourse analyst, pragmatics, language, consideration, phrases, linguistic and semantic properties.

Discourse belongs to a category of terms that are recurrently employed in all sorts of context. It may be used interchangeably with text to denote longer chunks of written or spoken language. Additionally, It may refer to the semantic representation of some connected sentences, or it could refer to various communication on a specific issue, e. g. human rights

Thus, discourse analysis is possible to be interpreted in a number of diverse ways and can accordingly be conducted in different fashions. It is an interdisciplinary field of inquiry.

Driven by the desire to differentiate sentences from propositions, and propositions from utterances, a group of theorists have endeavored to go beyond the sentence boundary and to become concerned with the meaning of discourse around the beginning of the seventies. Their basic assumption is centred on the fact that besides the well-known linguistic units pertaining to the diverse levels characterizing a language, one is capable of postulating a another unit of analysis which goes well beyond the boundary of the sentence

Previously, Brown and Yule, assert that analyzing discourse means analyzing language in action. Consequently, it is unlikely to be confined to the clarification of linguistic formulas excluding the goals and tasks that those formulas are proposed to accomplish in human issues. Hence, a discourse analyst devotes himself/herself to conducting an investigation of what language is utilized for.

The discourse analyst needs to take a pragmatic perspective when doing discourse analysis. Thus, he has to take into consideration the context in which a fragmentary discourse appears. This is due to the fact that specific linguistic units like deictic forms demands contextual clues to be understood. Puig states that discourse is likely to be considered as a linguistic component, or as an interactive level attached to that who creates it. In the latter case, discourse is regarded as a coherent whole. Hence, specific linguistic units are proposed as indications of the cohesion of a text. These include devices such as prounouns, definite descriptions and discursive anaphoric nominal. As for the structure of discourse, it is possible to distinguish between local and global structures. Whereas the

former has to do with the individual speech acts and their connectedness, the latter relates to the series of speech acts as a whole. For instance, one may locally issue an assertion followed by a request, but with the entire sequence of speech acts one may globally produce a speech act of request. Put differently, the global structure pertains to the global function of the utterance.

Pragmatics versus Discourse Analysis. Cutting (2002:2) believes that pragmatics and discourse analysis have much in common in the sense that both investigate context, text and function. Both fields concentrate on the significance of words in communication and how interlocutors convey more than the words they utilized. Additionally, both of them study discourse and text focusing on how pieces of language become significant and integrated for their users. Furthermore, the two fields are interested in function. For instance, in order to interpret a piece of discourse such as We are not amuse, pragmatics and discourse analysis will take into consideration the fact that Queen Victoria had been in a long depression, resulted from the death of her husband. Her words were a reply to a joke which her courtiers had just made. Analysts will infer that her intention was to stop them attempting to make her laugh and lift her out of the depression. Similarly, Puig states that the two domains, pragmatics and discourse analysis, move behind the formal description of phrases and concentrate on upper components, for instance, speech acts and conversational turns. Moreover, both approaches investigate context and its structuring. Nevertheless, pragmatics exerts more effort to the identification of the speaker's intention in addition to the recovering of the covert ingredients which the hearer needs to access. As for the divergence of pragmatics and discourse analysis, Coulthard says that discourse analysis examines how stretches above the sentence level are knitted together. Moreover, discourse analysis has to depict the construction of suprasentential text or social transaction through forcing a certain apparatus on the data either overtly or covertly. To draw the borderlines between the two fields, Puig believes that, whereas discourse analysts focus on the elucidation of the implied components within the language without considering anything external, pragmatics utilizes diverse domains of human affairs to appropriately interpret utterances. For example:

A: You should hurry up a little in persuading them, because we're all in a hurry to do all that
B: Do you read the papers?

In order to interpret B's response, A has to infer that it is based on conversational implicature. That is, B's reply implies if you read the newspapers, you will know that I have done so many times. Such aspect of meaning is pragmatic because it is not explicitly stated in the utterance but has to be inferred depending on the context (ibid). The two notions of context and intention are vital to pragmatics. It is worth mentioning that no other approaches to language have made use of such concepts. Whereas in discourse analysis, context refers to something static in nature and external to the speaker, in pragmatics it signifies something personal and dynamic. That is, it is not offered at the beginning, but is created by the interlocutors utterance by utterance (ibid: 3). As for intention, pragmatics assumes that success in the overall interpretation of an utterance involves a recognition of the speaker's intention. According to Sauerland and Schumacher, 2015: 6), Grice proposes that two notions of meaning need to be distinguished. The first is the speaker's meaning, i. e. a reconstruction of the speaker's intention when producing that utterance. The second is the sentence meaning, i. e. the semantic representation of the grammar allocated to a sentence. For instance, when a happy father says to his wife the boys have arrived, his intention may be to make her attentive to the fact that their sons will soon be home. However, a robber, a Mafiosi, or a policeman producing the very sentence can easily be understood to have a totally different intents. The example above indicates that diverse utterances grounded on the same sentence meaning can convey various speaker's meaning.

Discourse Pragmatics. This kind of study shows where the two fields in question meet. According to Van Dijk, the term discourse pragmatics refers to the hybrid field of investigating which comes into being as a result of the collaboration between pragmatics and discourse. There

are numerous discoursal researches that can be called pragmatic as they are more concerned with language in use than with syntax. Discourse pragmatics concentrates on speech acts such as assertions, promises, questions, congratulations and the like. Moreover, it focuses on how such social acts are performed by language users and those that are performed in texts. It stresses the idea that speech acts typically occur in series as in conversations, where one speech act supplies a motivation for a forthcoming one as in It's stuffy in here. Could you please open the window?. Horn and Kecskes state that discourse pragmatics is an attempt at widening the realm of pragmatics via emphasizing the importance of the social and cultural restrictions for interaction besides the linguistic and semantic properties of utterances. It aims at producing a sophisticated image of the functions and connectedness of pragmatics and discourse in the process of interactional and intercultural interaction. Accordingly, there are two versions of discourse pragmatics: interactional and intercultural. As for interactional discourse pragmatics, Verschueren regards it as a cognitive, social and cultural approach to linguistic phenomena. This recent field of inquiry stresses the idea that pragmatic research has to take into consideration social and cultural restrictions on language use in addition to the expression of intention. On the other hand, intercultural discourse pragmatics is grounded on the assumption that interculturality is a phenomenon that is not merely interactionally and socially bonded but also depends on identifiable cultural models and norms representing speech communities to which interlocutors belong.

Discourse Pragmatics. This kind of study shows where the two fields in question meet. According to Van Dijk, the term discourse pragmatics refers to the hybrid field of investigating which comes into being as a result of the collaboration between pragmatics and discourse. There are numerous discoursal researches that can be called pragmatic as they are more concerned with language in use than with syntax. Discourse pragmatics concentrates on speech acts such as assertions, promises, questions, congratulations and the like. Moreover, it focuses on how such social acts are performed by language users and those that are performed in texts. It stresses the idea that speech acts typically occur in series as in conversations, where one speech act supplies a motivation for a forthcoming one as in It's stuffy in here. Could you please open the window?. Horn and Kecskes state that discourse pragmatics is an attempt at widening the realm of pragmatics via emphasizing the importance of the social and cultural restrictions for interaction besides the linguistic and semantic properties of utterances. It aims at producing a sophisticated image of the functions and connectedness of pragmatics and discourse in the process of interactional and intercultural interaction. Accordingly, there are two versions of discourse pragmatics: interactional and intercultural. As for interactional discourse pragmatics, Verschueren regards it as a cognitive, social and cultural approach to linguistic phenomena. This recent field of inquiry stresses the idea that pragmatic research has to take into consideration social and cultural restrictions on language use in addition to the expression of intention. On the other hand, intercultural discourse pragmatics is grounded on the assumption that interculturality is a phenomenon that is not merely interactionally and socially bonded but also depends on identifiable cultural models and norms representing speech communities to which interlocutors belong.

Trends in Pragmatics. Horn and Kecskes believe that pragmatics is primarily an utterance-based field. Nevertheless, because utterance is not that easy to define and because utterance meaning is determined both by the linguistic components of a specific utterance and subsequent utterances, pragmatics has looked for meaning elements inside and outside the utterance. Consequently, three different approaches to pragmatics have emerged. The first approach is referred to as pragma-semantics. It is pursued by the inheritors of Paul Grice and numerous scholars with a referential-logical background and with diverse degrees of commitment to truth-conditionality. It concentrates on the construction of meaning through cognitive and formal models.

A second trend, labeled pragma-dialogue, endeavors to attract attention to the dialogic nature of interaction through stressing the idea that interactants are actors who both act and react. Hence,

the speaker-hearer not only interprets but also reacts to the other interactant's utterance. The dialogic principle identifies dialogue as a chain of actions and reactions. Another trend is pragma-discourse which goes beyond the utterance and shows a special consideration to socially determined linguistic behavior. It can be assumed that the crucial difference between pragmatics proper and discourse is that whereas the former concentrates on individual utterances(organized set of words) in context, the latter focuses on an organized set of utterances. The relation between the components of utterances and the components of discourse is somewhat similar. It is assumed that discourses, just like utterances, possess properties of their own. Hence, an utterance is not the sum of the lexical items that forms it, nor is discourse the sum of the utterances that made it. Both single utterances and sequences of utterances are needed in order to uncover what is conveyed by interactants. It is worth mentioning that all the three trends discussed above try to discuss the issue of the speaker meaning, which is the basis of all of pragmatics.

Politeness. According to Paltridge, politeness is an area of pragmatics that is of concern to people interested in looking at language from a discourse perspective. It is proposed that politeness and face are important for understanding why people decide to say things in a certain way in spoken and written discourse. The most influential work in politeness theory is Brown and Levinson's. They assert that their notion of face is based on that of Goffman's and the English folk notion of face, which ties up with notions of being embarrassed, humiliated or losing face. Face refers to the public self-image that every individual wishes to maintain for himself. Their concept of face is broken down into positive and negative face. For Brown and Levinson, politeness is the reflection of respect of the interlocutor's face. In interpersonal communication, participants wish to sustain each other's face, and want to defend it whenever it is threatened. The underlying assumption is that face is vulnerable. That is, some acts are threatening social harmony and therefore involving softening or mitigation by means of a wide spectrum of linguistic strategies (Geyer, 2008:16). Previously, Lakoff proposes a conversational-maxim approach to politeness. As a conversational maxim, politeness can be considered as an extension of the cooperative principle, where Grice's maxims are complemented by other rules or principles. That is, in this model, the interpersonal rule be polite supplements the cooperative principle which she rephrase as the rule be clear. Similarly, Leech suggests additional interactive maxims completing Grice's cooperative principle. He places politeness within the domain of interpersonal rhetoric, which is associated with social goals rather than illocutionary aims. For him, some verbal acts are inherently impolite, while others are inherently polite. Consequently, politeness involves reducing the influence of impolite acts and enhancing that of polite ones. It is asserted that the shortcoming of these pragmatic models is their extreme dependence on utterance-level. That is, politeness is presumed to be predicated by the speaker and not the outcome of the hearer's valuation of the speaker's behavior, and mitigation is considered to be intended for certain discourse fragments. Therefore, several modern studies have stressed the need to go beyond the analyst's interpretation and to take into account.

Impoliteness. Impoliteness is a key notion in the areas of pragmatics and discourse analysis. Culpeper states that whereas numerous studies have been conducted on politeness strategies, little work has been done on communicative strategies whose goal is to attack one's interlocutor and cause disharmony. For him, impoliteness is very much the parasite of politeness. Bousfield considers impoliteness as the broad opposite of politeness. That is, while politeness seeks to mitigate face-threating acts, impoliteness constitutes the communication of deliberately gratuitous and conflictive verbal face-threatening acts which are purposefully conveyed. It is asserted that defining impoliteness constitutes a real challenge. This is due to the fact that although some behaviours are typically impolite, they will not always be so in all situations. Therefore, impoliteness depends on how one perceives what is said and done and how that relates to the situation. Moreover, impoliteness requires:

(a) a mental attitude held by a participant and comprised of negative evaluation beliefs about certain behaviours in certain social contexts, and

(b) the activation of that attitude by those incontext behaviours. Based on what has been said , impoliteness can be defined as a negative attitude towards specific behaviours occurring in specific contexts. For the successful performance of impoliteness, and according to Bousfield, the intention of the speaker to cause offence must be recognized by those in a recipient role. That is, impoliteness does not occur where one rather than both participants intends/perceives face-threats. As for impoliteness strategies, Culpeper tries to build a framework for impoliteness in relation to Brown and Levinson (1987) politeness strategies. He shows that politeness superstrategies have their opposite impoliteness superstrategies, which are means of attacking face rather than enhancing it. Mills asserts that there has been a discursive turn in politeness research. That is, theorists are no longer satisfied to tackle politeness and impoliteness as if they were realized through employing isolated phrases and sentences. It is obvious that politeness and impoliteness are judgements regarding linguistic phenomena, and judgements are typically constituted over a number of turns or even over much longer stretches of interaction. Additionally, theorists who adapt a discursive approach normally focus on issues of context. Hence, they do not concentrate on politeness at the level of the phrase or sentence, and do not presume that politeness is somehow inherent in the words used.

Cognitive linguistics is the study of how language relates to the human mind. Definitional for this line of research is the so-called cognitive commitment, formulated by Lakoff. This is the commitment to coordinate linguistic research with what is known about mind and brain from the neighboring sciences also exploring cognition, in particular psychology and neuroscience.

Other important (and early) formulations of similar ideas in modern linguistics belong, inter alia, to Chafe 1974, Kacnel'son 1972, Zvegincev 1996 (written in the 1970s), A. E. Kibrik 1983, van Dijk and Kintsch 1983. Actual work done under the official heading of Cognitive Linguistics does not always live up to the standards of the cognitive commitment, but it seems that having this criterion in mind is extremely important. After all, boundaries between sciences are often accidental, arbitrary, of a historical nature, while the object of study – the mind – is one and undivided.

Language has two major functions and two corresponding modes of existence that can be called, using the computer metaphor, *on-line* and *off-line*. The on-line mode of language is communicative transfer of various kinds of information between individuals. The central phenomenon belonging to this mode is natural discourse, as it unfolds dynamically in real time. The off-line mode of language is information storage. One of the central phenomena characteristic of this mode is the relatively stable system of lexical semantics. Grammar is also often viewed in an off-line way, as a system of mappings between forms and functions.

A cognitive analysis as intended does not *at all* exclude a further social analysis. Indeed, many aspects of cognitive representations and processing are themselves social -- such as the socially shared knowledge and other beliefs, as well as the jointly constructed social aspects of the context. Indeed, discourse processing and understanding is studied at all levels as part of a communicative event, as a form of social interaction, for which in fact it provides a further cognitive basis: also action and interaction derives its meanings, functions and coordination from cognitive representations that ongoingly monitor it. In that respect a theoretically adequate account of discourse as social interaction is unthinkable without a cognitive component, in the same way as a cognitive account is incomplete without a social component that explains structures of context, as well as the acquisition, change and uses of socially shared representations such as knowledge and other beliefs.

"Cognitive analysis" of discourse, however, is NOT the same as a psychological study of discourse *processing.* Psychology focuses on the structures and processes of mental representations, and does so, for instance, with experiments, or using other forms of evidence of what actually goed on in the mind. So, cognitive analysis is not going to measure reading or reaction times, or any other method psychologists use to test their hypotheses.

Cognitive analysis is focused on discourse and its structures, but derives its terms from the theory of discourse processing. For instance, in order to be able to specify the conditions of discourse coherence -- that is, an essential property of (semantic) discourse structure -- we need cognitive notions such as mental models and knowledge. In this case we could not care less whether such an analysis is rather linguistic or psychological -- because meaning and its properties are simply the object of both, and we are thus working in a boundary area where linguistics and psychology overlap.

A cognitive analysis, thus, is an analysis of those properties of discourse that are accounted for in terms of cognitive concepts, such as various types of mental representation.

Indeed, there are structures of discourse that are rather generally accepted as being properties of discourse, but which in fact are usually defined in cognitive terms, such as metaphors, overall topics or themes, coherence, presupposition, relevance, and so on.

Thus, a topic or macroproposition is not necessarily expressed in a text (although it might, for instance in a Headline or Conclusion category of some schematic structure), but something *assigned* to discourse by language users. In many respects it is thus part of the (global) meaning of the text, but its definition is given in terms of propositions that are assigned or derived from discourse by language users in processes of understanding or production. A presupposition can only be properly defined in terms of knowledge that is assumed to be shared with recipients. Similarly, a metaphor cannot be accounted for only in semantic terms, but needs to be described and explained in terms of cognitive processes, representations or the structures of knowledge. And finally, all discourse meanings and discourse processing are based on knowledge, but knowledge is not a linguistic but a cognitive category. In other words, many of the interesting properties of discourse require a cognitive analysis, whether or not they traditionally were (also) accounted for in linguistic semantics.

Thus, modern discourse semantics is both linguistic, as well as cognitive (as well as social, for that matter).

Although ALL of semantics is thus also cognitive, a cognitive analysis focuses in particular on those aspects of discourse meaning that are accounted for in cognitive terms. This means that we do not so much focus on the meanings of words and sentences, which can also be accounted for in classical linguistic semantics, but rather on those properties of text and talk that can only be accounted for in cognitive terms. In the rest of this introductory note, we shall discuss some of these 'cognitive' aspects of discourse meaning.

Elements of cognitive analysis. As suggested, a cognitive analysis may be given of all semantic structures (and indeed other structures) of discourse. In what follows, however, a limited number of typical discourse structures are mentioned which specifically (also) need a cognitive analysis. We begin by global meaning structures and then pay attention to more local meanings of discourses and sentences.

Topics. Topics are formally defined as (macro) propositions that can be derived from sequences of (macro) propositions of a text. However, an empirically more adequate definition of topics is given in terms of the global meaning assigned to or inferred from (fragments of) discourse by language users. Such a global meaning may be subjective or biased -- it need not be the same for the speaker and the recipient, nor for various recipients. Indeed, topics may thus be defined as the top (macro) propositions of the Text Representation or of the mental model assigned to the text by speaker/writer or recipient.

How do we know this? Well, language users often provide their (own, subjective) summaries of a text, and such a summary in many respects expresses the macrostructure of the text. This global inference of topics by the language user is not ONLY based on word or sentence meanings of discourse, but also needs vast amounts of knowledge that is NOT provided by the text, but by the knowledge representations of the language users. A cognitive analysis of topics, then, involves spelling out those knowledge items (or information) that were used or need to be used by participants in order to derive (their) topics from a given text -- for instance as expressed in headlines, titles or conclusions.

Implications and implicatures. Much semantic analysis of discourse casually uses the notion of 'implication', in the same way as pragmatic analysis uses the related notion of 'implicature'. However, implications and implicatures are strictly speaking not part of the semantic representation of a text, as traditionally defined, but propositions *inferred* from (the meaning of) actually expressed words, phrases, clauses or sentences of discourse. Again, there is a formal definition in terms of semantic entailment (implication based on the meaning of terms, e.g., 'dead' entails 'not alive', etc.), but in most discourse analysis that would neither be sufficient, nor indeed necessary. Implication in discourse is used in a much less strict way, and we may say that if two states are at war, this usually implies that they fight and use arms and armies to do so. This is not a logical implication, nor merely part of the meaning of 'war', but rather propositions derived from our socially shared knowledge about wars. Thus, spelling out the (cognitive) implications of a proposition expressed in the text, means to list (some of) the propositions that may be derived from this propositions given a relevant domain of knowledge. Such a list may be very long, and hence impractical, so that we usually spell out only those implications that are relevant in the current context. One of the elements of this context (NB: a mental model of the reader or the analyst !!!) may be our assumptions about the intentions of the speaker/writer. In that case we say: By saying A, the speaking probably implies that B, C and D. Or we can specify our own model of the context, and say: For me, A implies E, F or G.

The same is true for (pragmatic) implicatures, which are inferences based not only on meaning, but on 'meaning' of speech acts or other communicative acts in specific contexts. Thus, not responding to a question may 'implicate' that the recipient does not want to continue speaking about a topic.

We see that this (as well as all other) cognitive operations are always formulated in relation to a specific ***context****, for instance the intentions, goals or beliefs of speakers/writers and recipients.*

Presuppositions. Presuppositions are a specific type of implications. In formal terms, a proposition is a presupposition of *p* when it is implied by *p* as well as by *non-p*. Thus, the proposition 'John used to beat his wife' is a presupposition of 'John stopped beating is wife' because it is implied by the latter proposition, as well as by the proposition 'John did not stop beating his wife'.

As in the other examples discussed here, however, we favor a more realistic, psychological account of presuppositions. In such an account, a presupposition of a proposition *p* is any proposition that must be true (or rather: accepted by the participants) for *p* to be meaningful (understandable) for the language users. In other words, presuppositions are simply the set of meaning conditions of a sentence: what we must know in order to understand a sentence (or sequence of sentences). Thus, whereas the proposition that 'John is dead' generally implies that (we believe that) John is no longer among the living, the presupposition set of such a proposition would include such propositions as 'John died', 'John probably died because of an illness, accident or homicide', etc.

The "linguistic" nature of presuppositions is given by the fact that presuppositions are not just any odd piece of knowledge we may have to understand a part of discourse, but the fact that there are expressions in the text that express or otherwise signal such presupposed propositions. Thus, if we say that 'even the terrorists took pity of the victims,' then the use of "even" presupposes that

terrorists are usually pitiless. The same is true for many other expressions (the use of the definite article 'the' often presupposes the existence of something), as well as preposed *that*-clauses, as in 'That the elections were rigged, was regretted by all politicians' which presupposes that the elections were indeed rigged.

In discourse analysis, and especially in critical discourse analysis, presupposition analysis especially focuses on those presuppositions that suggest that some proposition is (accepted to be) true, but in fact is not true at all, or at least controversial. Thus, if police or media report that energetic action is being undertaken against the "rising crime among minorities", such an expression may falsely presuppose (or indirectly assert) that the crime rate among minorities is indeed rising.

Local coherence. Discourse is coherent not only when it is globally coherent (has a topic), but also when its respective sentences (propositions) are locally or sequentially coherent. Such coherence was originally often accounted for in terms of meaning relations between subsequent propositions. However, we now usually define coherence simply in terms of mental models: A text is coherent if its has a mental model; or more psychologically: a text is coherent for A is A is able to assign a mental model to it. In other words, A is able to imagine a situation in/for which the text could be true. In other words, when cognitively analyzing the coherence of the text, we examine the relations between its subsequent propositions, and establish relative to what mental model the text makes sense. This kind of coherence may also be called 'referential' or 'extensional' because it is defined in terms of the (mental models of the) events the text is about.

There is however also a form of coherence based on meaning, propositions and their (functional) relations, for instance when a sentences B is a Generalization, Specifiation, Example, Consequence, Presupposition, etc of sentence A. Again, such functional relations are not (only) based on conceptual knowledge (as in the fact that a chair is a piece of furniture), but also on broader world knowledge (what chairs look like, are used for etc.). Again, such relationships between propositions may be critically studied, e.g., when someone says that all Moroccans are fanatic as a generalization of the specific sentence that Mohamed is a fanatic. Thus, both for the study of referential coherence as for the study of this kind of 'intensional' coherence, we need to spell out the knowledge or beliefs needed for participants to be able to establish this coherence.

Lexical meanings; connotations. In the same way as propositions may have implications and presuppositions, also word meanings may have specific 'implications', often called 'connotations'. These connotations are not always -- or seldom -- in the dictionary, but often assigned on the basis of the cultural knowledge of the participants. Thus, we may describe the same group from different political perspectives and thus wind up being its ally, or its enemy, e.g. when we describe them as 'terrorists' or freedomfighters'. In this case, the first word has rather negative connotations, whereas the second is rather negative. In both cases, we activate our social knowledge about these groups, and then depen on point of view (and perspective).

Referances:

1 Barton, David. 2007. Literacy: An Introduction to the Ecology of Written Language. Oxford: Wiley-Blackwell.

2 Chafe, William. 2006. “Reading aloud”. In Spoken English, TESOL and Applied Linguistics. Challenges for Theory and Practice, ed. by Rebecca Hughes, 53-71. London: Palgrave McMillan.

3 Crystal, David. 1994. “What is Standard English?” Concorde (English-Speaking Union), 24-6.

4 Crystal, David. 1995. “Speaking of Writing and Writing of Speaking.” Longman Language Review 1, 5-8.

9th International EMI Entrepreneurship &Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent / Uzbekistan

Category of Expressiveness of Punctuation Marks in Linguistics

Khayriniso Bakhtiyarovna Ganiyeva
Jizzakh State Pedagogical University

ABSTRACT

The category of expressiveness in punctuation marks within the field of linguistics is a multifaceted and rich area of study. It delves into the ways punctuation influences the emotions, and structure of language, offering valuable insights into the multifunctional world of written and spoken communication. In linguistic analysis, punctuation marks extend far beyond their grammatical roles, becoming essential tools for conveying meaning, tone, and emotion. This category of expressiveness encompasses the study of how punctuation marks, such as exclamation points, ellipses, and question marks, serve as potent indicators of emotions, emphasis, and interpretations in written and spoken language.

Key words: Punctuation marks in Linguistics, Expressiveness of punctuation, Comparative analysis**.**

INTRODUCTION

Punctuation marks are used as important graphic tools in the expressive and logical description of the written speech, in its condensing, and in showing the mutual logical-grammatical relations of the parts of the written text. The role of punctuation marks is incomparable in determining the semantic and grammatical relations between the content, shades of meaning, syntactic parts (content) of the written text. Punctuation, on the one hand, gives the writer the opportunity to express his written speech clearly, correctly and expressively, and on the other hand, it creates the opportunity for the reader to understand the idea of a certain text as expressed by the writer, according to the writer's purpose, that is, a This punctuation mark is understood by the reader in the same sense and function as the punctuation mark is used by the writer.

The punctuation system of English and Uzbek languages is very complex and has a wide range of use. Despite the fact that various aspects of it have been studied at different language levels, there are still problems in understanding the content of the text. Although the important aspects of punctuation marks in expressing various meanings are observed by writers, the stylistic aspect, including the stylistic possibilities of punctuation marks, the set of punctuation marks and their stylistic functions, have not been sufficiently researched by linguists.

"In addition to the unique aspects of the set of systemized punctuation marks, it also embodies a number of expressive linguistic-stylistic possibilities." Consequently, the fact that the punctuation

marks showing expressiveness do not correspond with the syntactic aspects of expressiveness indicates the uniqueness of the punctuation system of the language. The use of systematic punctuation marks in an artistic or journalistic text contrary to the rules is based on expressiveness. Also, in illuminating the concept of punctuation expressing expressiveness, it can be demonstrated by considering punctuation marks as units that reflect expressive meaning. It should be noted that the unique use of punctuation marks by the author is related to his certain method or style, and helps the writer to express his style by means of punctuation marks. It is known that the very concept of "style" indicates the non-compliance of punctuation units with the norm of use in written text. His system ensures that punctuation marks are used normatively, as opposed to expressively, and they are based on the mutual compatibility of structural and structural means of punctuation and punctuation situations.

LITERATURE REVIEW

The lexeme of expressiveness has different interpretations in explanatory dictionaries. We can witness that the views on the concept of expressiveness by several linguists, including Ye.M.Galkina-Fedoruk, V.V.Vinogradov, G.A.Zolotova, G.N.Akimova, V.N.Telia, have not achieved uniformity. Summarizing the results of the observations, it is worth noting that "the category of expressiveness is a set of semantic-stylistic signs of language units that provide the scope of use in the communication process as a means of subjective expression of the speaker's attitude to the addressee or the content of the speech. As a result of the practical implementation of the expressive units of the language, "an opportunity to express the speaker's mental state is created in the speech." From this description, it is understood that expressive means can be included in the sphere of language, and expressiveness can be included in the sphere of speech, which creates the possibility of being aware of the mental state. The tradition of attributing expressiveness to speech categories is based on the views of Sh.Bally, who emphasizes that it belongs to speech, which is equal to the sphere of influence of expressiveness, unlike intellectual. Such a distinction is important in understanding the nature of expressive punctuation phenomena.

Usually, in the process of analysis of artistic text, the categories of expressiveness and emotionality are confused, separate and dissimilar concepts, that is, as Y. M. Galkinoy-Fedoruk noted, "emotion manifested in language always acquires expressiveness. is enough, but the expressiveness reflected in the language is not always emotional. Therefore, the concept of "expressiveness" is broader than "emotion".

G.N. Akimova also researched the lexemes of "emotion" and "expressiveness" separately, "shows the instability, involuntaryness of emotion, its connection with human inner experiences, and expressiveness as a means of influence is used in the speech process." The user uses language units in accordance with his purpose. Therefore, punctuation is of great importance in the speech expression of human inner experiences through the means of language.

RESEARCH METHODOLOGY

The grammatical structure of English and Uzbek languages is considered the logical-grammatical basis of the punctuation of these languages. Therefore, the use of punctuation marks in the process

of written speech has its own scientific-theoretical and social-practical basis. Punctuation is a window of writing, punctuation marks are used to clearly express the purpose of written speech and facilitate its understanding. They are a tool that determines the meaningful, grammatical, tonal relationships, syntactic division of written speech, ensures and demonstrates stylistic fluency. Also, punctuation marks are of great importance in defining aspects such as the type, nature of structure, and emotional features of the sentence according to the purpose of expression. Punctuation, which is considered a material unit of writing, was used from the beginning in connection with the logical and grammatical aspects of speech. The use of punctuation marks as one of the means of expressing human thoughts and feelings ensured its systematization and stability. It is known that one of the main concepts of linguostylistics is expressiveness (hereinafter: expressiveness), an important concept for analysis in the study of expressive syntactic phenomena of the literary language and in determining the expressive nature of punctuation marks.

Also, with the help of punctuation marks, the author leads the reader to solitude and encourages him to persevere in his world. In order to clarify our point, let's analyze the following text from the story "The Tell-Tale Heart" by Edgar Allen Poe:

"I gasped for breath - and yet the officers heard it not. I talked more quickly – more vehemently; but the noise steadily increased. I arose and argued about trifles, in a high key and with violent gesticulations; but the noise steadily increased. Why would they not be gone? I paced the floor back and forth with heavy strides, as if excited to fury by the observations of the men - but the noise steadily increased. Oh God! What could I do? I foamed – I raved – I swore! I swung the chair on which I had been sitting, and grated it on the boards, but the noise arose over all and continuously increased. It grew louder - louder - louder! And still the men chatted pleasantly, and smiled. Was it possible they didn't hear? Almighty God! - no, no! They heard! - they suspected! - they knew! - they were making a mockery of my horror! – this, I thought, and this I think.”

The irregular comma separation of the sentences "this, I thought, and this I think" in the text, trying to exaggerate the logical coherence, served to distort the repetitiveness of the character's frenzy, on the contrary. To what extent the use of anaphora in the author's speech shows the sequence of reality turns our imagination upside down, darkens the window of perception, and with this, the character's confused thoughts and the gross violation of syntaxes by means of excessive repetitions pull the reader into a bottomless fantasy trap. From hyphens, exclamation points, inappropriate question marks, and even capitalization in some cases, the inefficient use shows the character's emotional fear and reminds the reader that he is reading at the same time. Also, if the punctuation marks are removed while leaving the content of the text unchanged in order to evaluate the gradual expression of temptation, the colorfulness expressed in it loses its meaning.

In addition, we can witness that a certain standard that regulates punctuation marks conforms to Poe's rules when it is expressed in Poe's story. The author encourages the reader to interpret the story beyond the existing rules of punctuation, that is, according to his own standards.

In short, the most important aspect of Edgar Poe's story, apart from punctuation, is the author's ability to make the reader hear the inner voice of the author. At the same time, the repeated and repeated use of punctuation marks, including the hyphen, and the inappropriate expression of the exclamation mark tried to show the character's inner feelings not in words, but through symbols.

We observe the use of punctuation marks in the following sentences from the Uzbek artistic text:

Men sizning foydangizni o‘ylayman. Arava kishinikimi? Qovunni tushirib olaman shu yerda. Anov yerda usta Toshto‘lat bor, bilarsiz. Arava ishida farang! Qovunning puliga aravani tuzattirasiz. Egasi xafa bo‘lmaydi. (O.)

The text is logically and grammatically divided into seven independent parts - divided into seven sentences. This is clear from the use of periods, question marks, and exclamation points in this example. Interrogations, exclamation marks, and periods in the text indicate the completion of parts, as well as the purpose of expression and emotional aspects of those parts. So, the question mark, exclamation mark and periods in the text perform two main tasks: a) the logical-grammatical completion of the sentence; b) indicates the purpose observed from this sentence and the emotional states in it. Although the comma in the fourth sentence also fulfills a logical-grammatical task, its function is different from the function of questions, exclamation points and full stops: the comma indicates the separation of the previous part from the next part. We will not show all the functions of the use of punctuation marks in written speech separately, but we will limit ourselves to emphasizing their common aspects and the most common cases in the process of written speech. Also, punctuation marks not only express the general semantic relations specific to the whole sentence, but also have the characteristic of expressing the semantic relations specific to the parts of the sentence.

It is known that punctuation marks perform two main functions in the text, including semantic and expressive. However, signs cannot create expressiveness without other means of language. "Any punctuation mark can acquire expressiveness, when it is appropriate to understand its basic meaning, knowing the possibilities and places of its application"

ANALYSIS AND RESULTS

To date, the role of punctuation marks in interpreting the content of an artistic work and creating it is incomparable. According to linguists, punctuation is a special part of the semasiology system, which becomes an invisible but sharper tool of the writer when creating a written text. Punctuation marks not only serve to organize the syntactic and semantic system of the written text, but also "give information about the existence of the idea and the attitude expressed in it."

Therefore, they also appear as a means of conveying information, and through such a feature, the ability of the author to skillfully use punctuation marks is clearly reflected.

Also, "with the help of punctuation marks, in addition to the tone of the artistic text, it also shows the gestures and actions expressed in it." In addition, while showing the growth of speech sounds in the written text, it determines the structure of the speech weight and the emotional evaluative aspects of the author's tone. Precisely for this reason, punctuation marks are not only a text creator, but also a means of expressing the expressive side of the content.

Punctuation marks, considered a material means of writing, were used from the beginning in connection with the logical and grammatical aspects of speech. The use of punctuation marks as one of the means of expressing human thoughts and feelings ensures its systematization and stability.

When analyzing these aspects of English writer Edgar Allen Poe's use of punctuation marks in his story "The Tell-Tale Heart", his knowledge in this regard is commendable. In Edgar Allen Poe's story "The Tell-Tale Heart," the self-deprecating, infuriating, and heart-wrenching expression is expressed through what medium? Lishi has interested all linguists. They found that punctuation was the tool that increased the effectiveness of the text of Allan Poe's story rather than the syntactic structure. Because Edgar Poe's skillful use of punctuation, which is more important than words with powerful and magical power, shows the superiority of punctuation over words.

Most linguists call the question of the author's unique use of punctuation marks as author's mark, author's punctuation, irregular punctuation, poetic punctuation, and so on.

Punctuation in a broad sense is understood as the use by the author of various genres of text that does not comply with the rules of the system of punctuation marks aimed at expressing certain visual means. At the same time, it is possible to understand in a narrow sense the specific, consistent and systematic method of a single author.

There is no consensus on these two views on punctuation. In modern linguistics, there are three views regarding the use of punctuation marks by a writer in a unique way:

1. Use of punctuation marks in all types of text in accordance with the rules established by the author;

2. Irregular expression of punctuation marks, inconsistent with the rules existing in the punctuation system;

3. Punctuation marks that perform the main task in expressing the content of the text.

N.S. Valgina admits that "punctuation marks are related to the uniqueness of the writer."

Such symbols are created by means of "the tendency of the author to certain methods, and not by subordination to the requirements of the context or content."

Using the author's method of using symbols, speech units - dynamism, fluency, pronunciation of pure and fast sounds, i.e., the author's method of using punctuation marks to express expressiveness has a unique tone.

The use of punctuation marks by the author is inextricably linked with the specific content of the text, stylistic aspect of the regulated system of punctuation marks.

At this point, it is permissible to quote the following opinion of A.V. Kanafyeva, "it is difficult to understand the punctuation marks used by the writer based on their specific aspects, and it can be fully understood only when all their features are taken into account."

The author considers this situation "belonging to the entire artistic text, along with vocabulary and grammar, it is one of the powerful figurative and expressive tools." Thus, there are two aspects of the author's unique use of punctuation. If the first aspect is emphasized by linguists as requiring the violation of the grammatical norm, the second one recognizes that the scope of use of punctuation marks will expand even more by "breaking" the rules based on the norm.

However, A.P. According to Shapiro, "non-observance of the existing rules is not considered to be a violation, on the contrary, it is an extension and deepening of their use in works of art." Such rules can be called "violation" by the author with the help of the used punctuation mark, the tendency to illuminate the meaning that the reader did not expect.

It is known that there are two views in linguistics about the author's unique way of using punctuation marks:

a) punctuation marks used by the author form a set of strict rules in accordance with the punctuation standard. Such signs should be stylistically based;

b) that the punctuation used by the author in expressing the content of the artistic work has the main function. In such cases, it can be recognized that the punctuation marks are expressed according to the grammatical norm. However, in both cases, the use of punctuation is directed towards the author's goals.

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

Justifies that the presence of punctuation marks in the text is one of the most important means of clarifying the idea. In some cases, inappropriately used punctuation marks cause a misunderstanding of the content and purpose of the text, affecting the complete communication of the author's purpose to the reader. Therefore, it is possible to correctly interpret the content of the text by gaining knowledge about the possibility of punctuation for various purposes, including the criteria for expressing artistic meaning, to organize the internal connections of the text. In addition, the possibilities of invariant and variant forms, which ensure the formation of a set of punctuation marks reflected in the graphics of the text, and the development trends of text punctuation marks were determined. Due to the fact that not all writers are equal in their ability to use punctuation at the level of art, they face various difficulties while translating works written in English, blindly understanding the meaning expressed by means of punctuation marks. . So, the rules of punctuation were created in accordance with the norms formed during the development of the literary language, and each punctuation mark, in addition to its own meaning, also serves to explain the meaning expressed by the writer. Understanding the content of the text directly depends on the knowledge and skills of punctuation marks, and these marks, like musical notes, show the right way to perceive the thought intended by the author. Also, punctuation not only emphasizes the meaning of a word, but also breaks the chain of semantic and grammatical relations in it and can fundamentally change it, the modern system of punctuation - punctuation embodies such features.

REFERENCES

1.G’aniyeva X .The signification of punctuation marks in emotiona expression in English, “TAFAKKUR ZIYOSI” ilmiy-uslubiy jurnali 2021/2-son

2.The king's English : Fowler, H. W. (Henry Watson), 1858-1933

3.Назаров К., Эгамбердиев Б. Ўзбек тили ишора-имло қоидалари. Т.: Ўқитувчи, 1996. – 68 б

4.Дзякович Е.В. Стилистический аспект современной пунктуации: Экспрессив. пунктуац. приемы: Дисс. ... кан. филолог. наук. –Москва, 1995. –193 с.
5.Adorno Theodor. W., and Weber Nicholsen, Shierry, 'Punctuation Marks', The Antioch Review Vol. 48, No. 3, Poetry Today (Summer, 1990), pp. 300-305.
6.Brody, Jennifer DeVere. Punctuation: Art, Politics, and Play. Durham, NC: Duke University Press, 2008. /P.136
7.Garrett M.F. (1975). The analysis of sentence production. In G. H. Bower (Ed.), The psychology of learning and motivation (pp. 133-177). New York: Academic Press
8.Gordon I. Practical punctuation of the English language. – London.: Heinemann Educational Books, 1978. – P.40.
9.G'aniyeva X .Using punctuation marks in english language, **Mental Enlightenment Scientific – Methodological Journal** DOI: https://doi.org/10.37547/mesmj-V4-I1-07
10. G'aniyeva X The main factors of punctuation (Syntactic) Development in English and Uzbek languages, 8th International Entrepreneurship Social Sciences Congress, **17-19 November** 2022

The Evolution of English Teaching Strategies in Primary School Environments in Uzbekistan

Sadikova Saodat Minovarovna
Jizzakh State Pedagogical University
sadikovasaodat9@gmail.com
0000-0003-2529-065X

ABSTRACT

This article discusses the issues of improving the productivity of the English language classes in primary grades, problems with these efforts, and solutions to these problems. Additionally, suggestions for improving secondary school education are provided. The role of the English language is growing day by day in all areas of life, as are the requirements for learning it. In our country, English is taught in primary grades alongside other subjects. But nowadays, withthe spread of internet gaming and modern gadgets, such as mobile phones, it has become difficult for schoolchildren to concentrate their attention on studies as well as on learning new languages. In such cases, teachers and parents should resort to innovative teaching methods such as the use of educational mobile applications to capture pupils` attention and make learning effective and interesting.

Keywords: new program, self-study, reforms, innovative approach,project, gadgets, education system, primary schools, level of productivity.

INTRODUCTION

In recent times, Uzbekistan has undergone reforms spanning various sectors, including industry, healthcare, and the educational spectrum encompassing primary, secondary, and tertiary levels. The inauguration of privateeducational institutions, ranging from kindergartens to universities, reflects this change. Furthermore, decrees from the President of Uzbekistan, Sh. Mirziyoyev,underscores the nation's commitment to elevating the teaching standards and ensuring advanced technological infrastructure across all learning platforms. It's pivotal to highlight the significance of introducing foreign languages, especially English, at a tender age. The growing penchant for English, seen as a dominant language compared to others in the nation, has led to its incorporation as a core subject from the elementary grade level. Given that first graders primarily assimilate knowledge through visual and auditory means, the pedagogical approach needs to cater to such learning modalities. Furnishing them with clear foundational insights will undeniably amplify their linguistic competencies and overall grasp of the language.

Notably, until 2015, the curriculum in Uzbekistan introduced English post-primary school, primarily to avoid overburdening young learners. However, global pedagogical trends indicate that early immersion in a foreign language facilitates quicker and more efficient acquisition. Crucially, the effectiveness of this early introduction hinges on deploying the appropriate teaching methodology. Given that first-graders are navigating the shift from preschool to primary settings — transitioning from a kindergarten environment to a structuredschool system — they often grapple with adaptation challenges.

To ensure a seamless transition, it's imperative to bridge the world of imagination, where fairy tales and games reign, with the realm of structured learning. This convergence can be achieved through playful and engaging tasks that not only captivate young minds but also foster effective learning. Such an approach ensures that the educational activities remain stimulating and not overwhelming for these budding learners.

LITERATURE REVIEW

Early Immersion and its Benefits: Research has consistently highlighted the cognitive advantages of early foreign language instruction. Studies by Hakuta, Butler, and Witt (2000) and Genesee (1987) suggest that children who begin learning a second language at a younger age demonstrate better linguistic proficiency in the long run than those who start later. This early immersion is believed to capitalize on the neurological plasticity of young learners, enabling them to grasp linguistic nuances with greater ease.

Uzbekistan's Historical Approach: Historically, Uzbekistan's educational framework veered towards introducing English at the post-primary level. This decision was grounded in a pedagogical belief that younger children might find it challenging to cope with the demands of a foreign language, on top of their foundational curriculum. However, a comparative study by Nikolov and Curtain (2000) argues that early introduction not only benefits linguistic acquisition but also fosters intercultural understanding, cognitive flexibility, and a positive attitude towards foreign cultures.

Modern Trends and the Need for Integration: The global pedagogical shift leans towards an integrated approach to learning, where imagination and structured learning coalesce. Pellegrino and Hilton (2012) emphasize the importance of learning environments that cater to students' innate curiosity, creativity, and eagerness to understand the world around them. This is especially pivotal for first-graders transitioning from a free-form preschool setting to a more structured primary school environment. The transition can be challenging; hence, educators are urged to weave imaginative play and storytelling into their teaching methodologies. As Vygotsky (1978) posited, the integration of play into learning activities can act as a powerful mediator in the zone of proximal development, promoting both cognitive and socio-emotional growth.

RESEARCH METHODOLOGY

In primary schools, English instruction primarily depends on the guidanceof the teacher. When a student fails to grasp the content of a lesson, it disrupts thecontinuity of their systematic learning. Given the typical class size, with an average of 35-40 students, providing individualized attention within a 45-minutetimeframe becomes a formidable challenge. This limitation can significantly compromise the effectiveness of foreign language instruction. Regrettably, many parents lack proficiency in English. This means that when it comes to homeworkand reinforcing new content, they're unable to support their children. Consequently, the young learner might struggle to tackle assignments independently.

Addressing this issue calls for innovative interventions. One pivotal question arises: How can we facilitate a learning environment where both students and their parents can collaboratively engage in language acquisition, without the direct intervention of a teacher, within the confines of their home? Methods of teaching language to children:

- Games stand out as one of the most impactful pedagogical tools. For children aged between five and nine, who naturally engage in playful activities, incorporating games resonates with their inherent understanding of play structures, conditions, and rules. This familiarity not only heightens their positive emotions but also amplifies their interest in language learning. Additionally, introducing a competitive element in these games harnesses their innate resourcefulness and intelligence, as the allure of winning a reward becomes a motivating factor. This competitive spirit can be beneficial for their futureendeavors. Importantly, games foster an environment where

children can bolstertheir self-esteem, as the fear of reprimand or criticism is diminished, allowing them to freely practice and experiment with the new language.

- Young learners exhibit distinct psycholinguistic traits. They possess a finite memory capacity coupled with a rapid rate of forgetfulness. Furthermore, their mechanical memory is often more dominant than their logical memory. When exposed to a foreign language in a classroom setting, these students oftengravitate towards echoing certain phrases or sentences they hear.

- Launching one's journey in foreign language acquisition should prioritize listening and speaking. Identifying the right set of tools and methodologies for classroom instruction is the subsequent step. In doing so, educators need to factor in the distinct physical, social, emotional, and cognitive developmental attributesof young learners. These include characteristics like short-term memory retention, fluctuating attention spans, heightened visual capabilities, and an inclination towards intricate cognitive tasks. It's paramount to acknowledge that children, by nature, are listeners before they become speakers. Today’s youth arehyperactive, and their lives do not revolve around rolling pins, catching up, or football, and even less so, textbooks, as they did about 50 years ago. A computer,mobile phone, tablet, and other gadgets have become an integral part of their livesand even their friendships have long taken the place of these sports entertainments. To solve the above problem, it is necessary to take into account their aspirations and interests. If students are interested in gadgets, is it not advisable to provide knowledge through them?

ANALYSIS AND RESULTS

The "Easy Enjoyable English" initiative aims to elevate the efficiency of English language instruction in primary schools through the integration of a specialized mobile application. While numerous mobile apps exist for English learning, this particular program is uniquely tailored based on school textbooks. This design enables students to independently reinforce and practice their schoollessons from the comfort of their homes. Central to the program's philosophy is the belief that students' enjoyment in learning is pivotal to enhancing educationalquality. As reforms and improvements are being championed across various sectors, it's imperative for the education sector to also evolve and innovate, givenits critical role in shaping enlightenment and progress.

The primary school English textbook for first-graders incorporates visuals,succinct phrases, and words in alignment with each unit's theme. Every unit is divided into four lessons, taught interactively in the classroom where teachers lead pronunciations and students follow suit. However, revisiting lessons independently at home becomes a challenge for students due to the absence of expert guidance and their parents' unfamiliarity with English. Addressing this, the highlighted mobile application becomes instrumental in facilitating self-learningfor these young learners. The app simplifies lesson content, presents tasks in

textual format complemented by audio features, and introduces voicing in three languages - enabling students to grasp correct pronunciations and simultaneouslyunderstand translations in both Russian and Uzbek. This digital tool not only supports online but also offline education. It's an invaluable resource for budding educators keen on imparting knowledge to upcoming generations. Learning languages, after all, is always beneficial, acting as windows to diverse worlds andcultures. Through languages, we bridge the gap between different cultural realms.

The main goals of this project are:

- Enhancing the efficiency of English instruction in primary schools by introducing visual digital resources for students' independent learning.
- Launch an English mobile application tailored for elementary school students on the Google Play Market, ensuring its accessibility to any child eager to independently master English.
- This innovative tool empowers not just the young learners but also offers parents the chance to

embark on the English learning journey alongside their children, right from the comforts of their homes. This not only reinforces children's learning but also serves as a delightful opportunity for parents to familiarize themselves with the language.

- Elevate the educational standards in schools and equip educators with tools to deliver English lessons in a more engaging and enjoyable manner.

Expected results from the **Easy Enjoyable English** mobile app: Currently, we are in the process of developing a mobile application tailored forprimary-grade students to learn English. The application is designed to organizephrases and words categorically based on various themes. It also features a seriesof exercises crafted to aid students in retaining the material and grasping the topiccomprehensively. A standout feature of this app is its auditory component:students can listen to the pronunciation of words and phrases in English andreceive translations in both Russian and Uzbek. This means, that upon selectinga word or phrase, the student can hear its English articulation followed by its translation, facilitating autonomous learning while ensuring comprehension andauditory engagement.

Employing a mobile application to enhance English language instructionin primary schools offers the following advantages:

- Broadens students' horizons and imagination.
- Offers visual aids to bolster understanding.
- Heightens student engagement and curiosity during lessons.
- Facilitates independent practice and self-paced learning.
- Elevates the overall quality and outcomes of education.
- Caters to anyone eager to grasp fundamental English language concepts.
- The app is versatile, supporting both online and offline learning modes.
- It proves to be a valuable tool for students studying both in Russian and Uzbekmediums.

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

Conclusions:

• Technological Integration and Efficacy: The study clearly showcases that the "Easy Enjoyable English" app is not just a supplementary tool but a potential game-changer in the realm of primary English education in Uzbekistan. The significant rise in student engagement and test scores post-app integration serves as a testament to this.

• Bridging Educational Gaps: Traditional teaching methods, while foundational, often lack the dynamic, interactive elements that today's digital natives crave. The app, with its immersive and interactive design tailored to the national curriculum, effectively bridges this pedagogical divide. This ensures that students are not only engaged but also develop a deeper and more comprehensive understanding of the English language.

• Preparing for a Digital Future: As the world moves rapidly towards digitalization, introducing students to technology-aided learning at an early age prepares them for future academic and professional environments. The success of the "Easy Enjoyable English" app exemplifies the potential benefits of this approach.

Suggestions:

• National Curriculum Integration: Given the app's proven efficacy, it would be prudent for educational authorities to consider its nationwide integration. By doing so, students across the country can reap the benefits, ensuring a uniformly enhanced English learning experience.

• Iterative Development: The digital world is ever-evolving. To maintain the app's relevance and effectiveness, periodic updates based on educator and student feedback, as well as emerging pedagogical methodologies, are essential. This ensures that the app remains a cutting-edge tool in English instruction.
• Long-Term Study and Adaptation: While the immediate benefits of the app are evident, it's crucial to understand its long-term impacts on students' linguistic abilities, retention rates, and application in real-world scenarios. Future research endeavors should focus on tracking these long-term outcomes and adapting the app accordingly.
• Diversification and Expansion: Beyond the English language, there's potential to replicate the success of the "Easy Enjoyable English" app for other subjects or languages. Such diversification can further enhance the overall educational landscape of Uzbekistan, preparing students more holistically for global challenges.
In summary, the integration of tailored educational technology, as showcased by the "Easy Enjoyable English" app, offers a bright and promising path forward for Uzbekistan's primary educational sector. By adopting and adapting such innovations, the country can ensure its students are well-equipped to thrive in a globalized, digital world.

Literature:

1. Vygotsky's (1978) Zone of Proximal Development.
2. Fred Genesee | Montréal. Is early second language learning really better? Evidence from research on students in CLIL programs. (1987)
3. Kenji Hakuta, Yuko Goto Butler and Daria Witt “How Long Does It Take English Learners to Attain Proficiency?” (2000) The University of California Linguistic Minority Research Institute Policy Report 2000-1
4. Marianne Nikolov, Helena Curtain, Council of Europe, European Centre for Modern Languages. Young Learners and Modern Languages in Europe and Beyond, (2000).
5. James W. Pellegrino and Margaret L. Hilton, Editors; Committee on Defining Deeper Learning and 21st Century Skills; Center for Education; Division on Behavioral and Social Sciences and Education; National Research Council “Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century” 2012
6. Sadikova Saodat(2020) REFLECTION OF LINGOCULTUROLOGICAL PECULIARITIES IN PHRASES , Mental Enlightenment scientific - Methodological Journal : Vol 2020 : Iss . 2 , Article 14. Available at : https : //uzjournals.edu.uz/tziuj/vol 2020 /iis2,144 .
7. Sadikova S. (2020) . Different methods of translating phraseological units from one language into another . Academicia An International MultidisciplinaryResearch Journal .
8. Sadikova S. (2023) , INGLIZ TILINI BOSHQA FANNLAR ORQALI O'QITISH , XORIJIY TILNI O'RGANUVCHI O'QUVCHILARI UCHUN ÒQITISH . ÒRGANISH VA BAHOLASH International scientific practicalconference XXI century skills ir language 373.167.1 : 030.9
9. Sadikova S. (2023) . МУСТАКИЛ ИШЛАРНИ ТАХЛИЛ КИЛИШ ЖАРАЕНИГА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ: ТАСНИФ ВА ТАХЛИЛ.

9th International EMI Entrepreneurship &Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent / Uzbekistan

The Writing Style of Theodore Dreiser in "SisterCarrie" and his Other Works

Sadikova Saodat Minovarovna
Jizzakh State Pedagogical University
sadikovasaodat9@gmail.com
0000-0003-2529-065X

ABSTRACT

This article delves deep into the narrative techniques and linguistic choicesof Theodore Dreiser, one of the most significant American writers of the 20th century. Despite severe criticisms of his language being likened to "stagnant molasses" and being contrasted unfavorably to contemporaries like F. Scott Fitzgerald, Dreiser's dedication to American naturalism and the portrayal of authentic life experiences remains undeniable. A central theme across Dreiser's novels is the exploration of identity and theinfluence of societal structures on his characters. In novels like "Sister Carrie," he delineates the dynamics of passions like attraction and desire, pushing the boundaries of societal conventions of the time. Dreiser's portrayal of characters, particularly females like Carrie, is multifaceted. While she appears passive and malleable to the whims of male characters, this "unwillingness" can also be viewed as a strategic concealment of her innermost feelings. Symbolism is another powerful tool in Dreiser's repertoire. The "window" serves as a poignant metaphor, highlighting external societal pressures that bear down on individual choices. His use of chance and fate, exemplified in characters like Hurstwood and Clyde, adds a deterministic tone, emphasizing life'sunpredictable nature.

However, Dreiser's most potent critique might lie in his exploration of the traditional family structure, especially through sibling relationships. Often, the family institution emerges as a source of tension, conflict, and hypocrisy, with Dreiser using characters like Robert and Lester Kane in "Jenny Gerhardt" as conduits to display the inherent flaws and moral ambiguities.

Keywords: literary critics, excessively lengthy, exceptional writer, literature, protagonist, a highly-skilled, first-rate writer, straightforwardly informative, novels.

INTRODUCTION

Dreiser's novels often resonate with readers because of his unwavering commitment to depicting the raw, unvarnished truth of life. Although his writing style, characterized by naturalistic tendencies and deviations from accepted linguistic norms, has been controversial among critics, it serves as a powerful vehicle for conveying the intricacies of early 20th-century American life. Despite criticism, Dreiser's impressive narrative techniques, his exploration of the blurred boundariesbetween personal desires and social compulsions, and his insightful exploration of the role of chance in shaping destinies ensure his lasting legacy in the annals of American literature.

Theodore Dreiser, famous for his intricate portrayals of early 20th-century American life, has often been the subject of intense literary critique. Many have called his writing style awkward, citing issues like poor syntax and overly verbose sentences. One often-criticized example is the beginning of his novel "Sister Carrie", which starts with "It was in August 1889," leaving readers puzzled about what "it" alludes to. Nevertheless, many experts recognize Dreiser's undeniable talent. Some suggest that his unpolished style intentionally reflects the complexities of real life, letting readers

evolve with the main character. Yet, not all are impressed; some evendubbed him the most flawed yet meritorious writer in literary history.

LITERATURE REVIEW

Many experts, like John Flanagan, argue that Dreiser's intentional representation of reality sets him apart as an accomplished writer. This unique style, he suggests, invites readers to grow in understanding with the story's lead. However,critics like Donald Pizer [1] and Julian Markels [2] highlight various linguistic errors, emphasizing their concern with Dreiser's writing approach. Even though James Phalen acknowledges these shortcomings, he views Dreiser as a commendable writer [3]. Flanagan breaks down Dreiser's errors into verbal and structural categories, conceding that these might be off-putting for some. Dreiser's distinct use of language, evident in "Sister Carrie's" opening line, is seen by some asa tactic to intentionally disorient readers. In essence, while Theodore Dreiser's stylistic choices might be contentious, critic John Flanagan contends that Dreiser's aim to mirror the genuine complexitiesof life sets him apart as an outstanding writer. Flanagan posits that Dreiser's raw depiction of truth, even if it comes across as unrefined, offers readers an immersive,evolving experience [4]. Conversely, some critics maintain reservations about his writing techniques.

Dreiser employs a distinctive linguistic approach in his works, evident in sentences like "It was in August 1889" from "Sister Carrie." Rather than just indicating the time, the vague use of "it" creates ambiguity for the reader. Dreiser underlines the interplay between fiction and reality by setting his fictitious event inan actual historical context. This blending is further exemplified in his portrayal of department stores, where he presents a mix of subjective viewpoints and potential scenarios. Even though Dreiser's prose is often criticized for its perceived messinessand syntactical issues, he strives for a raw representation of life, offering readers anunfiltered version of the truth that unfolds alongside the story's main characters.

In "Sister Carrie", Dreiser initially describes Drouet as a representative for a manufacturing house, with his name being revealed only later. This is typical of Dreiser's style, which many find awkward and confusing, as seen in sentences like,"The, to Carrie, very important theatrical performance was to take place at the Avery..." and "They had young men of the kind whom she, since her experience with Drouet, felt above, who took them out."[5]. Nonetheless, as a naturalist author, Dreiser aims for a genuine depiction of life, believing that overly polished prose could dilute this authenticity. He provides readers with a mirror to real-life experiences, unfolding in tandem with the main character's journey. For Dreiser, his writing style mirrors life's unpredictability and chaos, utilizing language to convey his perceptions, where elements come together as coherently as they can [6]. Theodore Dreiser's An American Tragedy has faced significant critique fromliterary pundits who often dismiss it as one of the weaker canonical novels. Many ofthese critics argue that Dreiser failed to grasp the nuances of sentence rhythm and tone. Moreover, they find his prose lacking in lyricism, riddled with worn-out clichés, and burdened by a pretentious, formulaic language. When set against F. Scott Fitzgerald's The Great Gatsby, which was released in the same timeframe, Dreiser's prose seems to lag, reminiscent of molasses, while Fitzgerald's writing flows seamlessly like a pristine mountain stream [7]. Notwithstanding these critiques, Dreiser's works stand tall as iconic pieces of American naturalism. His unique style is thought to stem from his portrayal of the duality of the self, oscillating between its anonymous and public facets [8]. Upon setting foot in Chicago, Carrie is immediately confronted by the bleakness of poverty and struggle. Yet, the city also unveils her a realm of splendorand allure. As depicted in the narration, she is deeply contemplative of the bustlingcrowds, towering structures, and the majesty of Chicago's urban landscape [9]. Kaplan suggests that Dreiser meticulously crafts the novel's opening, bifurcating Chicago into dichotomous territories: the nocturnal world symbolizing liberty and yearning and the daytime realm symbolizing the grind, where dreams are snuffed out by stark actualities.

METHODOLOGY

Throughout the novel, Dreiser underscores the disparity between two realities, using textual contradictions to highlight the façade of identities shaped by linguisticconstructs. This duality manifests in the characters, who grapple with the tension between consumerism and heartfelt expression. For instance, though refusing to wed Carrie, Drouet parades around as if they're married. Likewise, Carrie, while pretending to be with Drouet, finds solace in his financial generosity. Dreiser employs a somewhat antiquated narrative style, delving deep into the biographies ofhis characters, laying significant stress on their familial lineage. Notably, the novel features at least five families that foster a conducive environment for their offspring,emphasizing emotional growth, ethical values, and societal duties. The intricacies of sibling dynamics frequently surface in Dreiser's narratives.In her scholarly work, Sandra W. Ruinard sheds light on Jenny Gerhardt's selfless sacrifices for her siblings. However, Dreiser doesn't solely focus on positive familialties; he also navigates the murkier waters of sibling rivalry and bitterness. A prime example is the relationship between Robert and Lester Kane in Jenny Gerhardt. Robert, portrayed as "reserved and principled," epitomizes a strict moral compass. Yet, his penchant for romance and apprehension about matrimony paint him as lessdominant compared to his lesser-accomplished brother, Lester. Lester's perception of Robert's stern demeanor and "unyielding business strategies" is encapsulated in the observation: "He embodies a fusion of a stringent Presbyterian ethic with an eastern knack for seizing opportunities." [10]. This sentiment underscores thefriction between the brothers and their divergent beliefs about success and virtue.

Upon hearing whispers of Lester's clandestine affair with Jenny in the novel "Jenny Gerhardt," Robert, although still voicing his ethical beliefs, internally recognizes that an eventual clash with his brother is unavoidable. This tension culminates when Louise uncovers Lester's illicit relationship. Robert, content in hismarriage, adopts a lofty stance, distancing himself from Lester on moral grounds, insinuating that their ethical views are now too divergent for discourse. He also prods Lester about upholding the family's honor. This scene is poignant not for its overt dialogue but for its underlying unsaid implications, emphasizing the simmering resentment between the siblings.

In "Jenny Gerhardt," Dreiser deftly utilizes allegory and irony to lampoon societal norms and conventional family frameworks. Robert, Jenny's elder sibling, is emblematic of societal conventions, established traditions, and familial prestige. While he vociferously champions family honor, he emerges as cold-hearted, calculative, spiteful, and duplicitous. Dreiser's skepticism of orthodox family valuesis laid bare in the dichotomy between the elder sibling, who, despite his moral posturing, is devoid of moral compass, and the younger rebel, who, though going against societal expectations, exudes genuine warmth and compassion. Through thisjuxtaposition, Dreiser insinuates that often, the model child in conventional familiesmight be masking hypocrisy, whereas the outlier, the supposed 'black sheep,'embodies true, albeit unacknowledged, humane virtues [11].

Recurrent in Dreiser's literary works is the motif of sibling animosity, reflecting familial frailty. Dorothea and Orville Barnes, in "The 'Genius'," epitomizefamily esteem, yet their arrogance and maltreatment of their kin is palpable, especially when Orville callously reprimands Etta during their father's funeral rites.Similarly, in "Genius," Angela Blue's rivalry with her seemingly more appealing younger sibling, Marietta, is subtly hinted at. Both "Sister Carrie" and "Jenny Gerhardt" exhibit tumultuous sibling relationships, further underscoring the fissuresin conventional family dynamics. Through these portrayals, Dreiser articulates a critical perspective, depicting familial bonds not as bastions of strength, but often ascauldrons of discord and vulnerability. The theme of identity acquisition permeates Dreiser's novels, illustrating thatone's sense of self often emerges from personal actions and choices. Dreiser crafts the enigmatic persona of Carrie, a character-driven more by an aspiration for affluence and opulence than the tangible assets themselves.

Symbolism, notably the recurring motif of the window, punctuates Dreiser's metaphorical language, epitomizing the external forces that mold characters' ethics and mask their authentic selves. Dreiser often takes a satirical approach to this symbolism.

His unique linguistic blend, weaving ironic phrases with a touch of nostalgic moralism and amalgamating it with literary, cultural, and ideological lexicons, paints a vivid portrait of multifaceted modern identities. Despite naysayers deriding his stylistic choices, Dreiser's narrative illuminates the intricacies of contemporary self-conception.

ANALYSIS AND RESULTS

Through his tales, Dreiser underscores how societal molds influence and oftentimes distort character trajectories. His linguistic nuances emphasize the moral degradation of characters like Carrie, and in juxtaposition, the disparity between her and Hurstwood becomes glaring in their descriptions. Hurstwood's speech is tinged with pretense, a stark contrast to Carrie's inner conflict between the raw language of naturalism and a consumer-driven absolution of guilt. This disparity offers a feminist interpretation, as Hurstwood's drift into sentimentalism challenges the conventional patriarchal molds.

In Dreiser's universe, serendipity often intervenes in the lives of characters. Hurstwood's allure to Carrie, coupled with his duplicitous portrayal of his marital situation, serves as a testament. While Hurstwood's cultivated demeanor ensnares Carrie, she becomes cognizant of his deception only when it's too late. Such ironies in the narrative spotlight the vulnerabilities of Dreiser's characters as they grapple with societal judgments and external determinants [12]. The intense magnetism between Carrie and Hurstwood forms the backbone of Dreiser's narrative. Their passion, visceral and fervent, starkly contrasts with the more tepid relationships of other characters. But Dreiser's portrayal of this ardor had to tread carefully, adhering to the societal norms and literary conventions of the era. Hurstwood's unbridled passion often usurps his rationality. His fervent desires propel him towards drastic measures, emphasizing emotion over intellect – a narrative choice that was relatively uncommon for the period. His obsession with Carrie pushes him to extremes, leading to dishonest actions like embezzling funds from his employer. The allure of Carrie is so overpowering that Hurstwood's second significant deception involves spiriting her away from Chicago. Under the pretense of visiting a supposedly ailing Drouet, he duplicitously takes her to Montreal, effectively kidnapping her under false pretenses. Carrie, characterized by her mix of naivety and innate wariness, initially resists this sudden diversion. But her adaptable nature and the allure of novelty soon sway her, making her receptive to this unplanned sojourn. While her moral compass isn't the most robust, Carrie does entertain fleeting thoughts about the prospects of her newfound life. Hurstwood, however, descends deeper into deception. Not only does he conceal his embezzlement, but he also ensnares Carrie into a faux marital arrangement, passing them off as "Mr. and Mrs. George Wheeler". When later confronted about the legitimacy of their union, Hurstwood deflects, and the bigamous nature of their relationship doesn't elicit a strong moral response from Carrie, further highlighting her flexible ethical stance [13].

Theodore Dreiser's engagement with the capriciousness of fate and the inevitable hand of destiny in shaping human lives is a consistent theme throughout his novels. While his protagonists often possess agency and intent, their lives often veer off course due to unforeseen circumstances or sheer accidents. Whether it's Hurstwood's inadvertent theft or Clyde's botched plans that lead to tragic consequences, Dreiser underscores that, despite human designs, life often unfolds in ways beyond one's control. Such a deterministic perspective aligns with the broader naturalist literary tradition, where characters often find themselves at the mercy of larger, uncontrollable forces, whether societal, environmental, or, as in Dreiser's case, the inexorable wheel of fate [14].

CONCLUSIONS AND SUGGESTIONS

In conclusion, Theodore Dreiser, despite various criticisms, occupies a venerable position in American literature. His explorations of ambition, desire, morality, and societal constraints in the backdrop of urban America offered readersa poignant reflection of the human condition. While Dreiser's prose might not always be the paragon of literary refinement, it is imbued with an unflinching realism and apalpable empathy toward his characters. This unique blend of detailed societal scrutiny and profound human insight ensures that Dreiser's legacy remains undiminished, offering succeeding generations a window into the multifaceted tapestry of early 20th-century American life.

Theodore Dreiser's novels, especially "Sister Carrie", bring to light the complexities of the female experience within the context of early 20th-century American society. His depiction of women, particularly Carrie, transcends a simplistic understanding of gender dynamics. Instead, Dreiser delves deep into the intricate interplay between societal expectations, individual desires, and the manifold challenges faced by women in a predominantly patriarchal milieu.

The metaphor of Carrie as an "anchorless, storm-beaten little ship" captures her vulnerability, as she navigates a world fraught with challenges. This metaphor isa prime example of Dreiser's strategy to depict Carrie not merely as a passive recipient of life's whims, but rather as someone constantly affected by forces beyond her control, much like a ship on turbulent seas. By painting her as "helpless", Dreiserunderscores her powerlessness in the face of societal pressures, and the male-dominated world she finds herself in. However, it would be reductionist to label Carrie solely as a passive entity. While outwardly she may appear submissive, succumbing to the desires and dictates of men, an undercurrent of resistance and self-awareness runs through her character.Her so-called "unwillingness" is a nuanced portrayal of her internal struggles and strategic acquiescence. It can be interpreted as a conscious strategy, a façade she maintains to navigate a world where resistance could be more detrimental thansubtle defiance.

Carrie's relationships with the men in her life provide a prism through whichDreiser critiques the overarching societal norms. Even as these men appear to dominate her, Carrie's internal dialogues, her silences, and her small acts of defiancereveal her ability to maneuver within these constraints. It's a dance of power dynamics, where Carrie learns to use her position to achieve her ends, even if it involves appearing passive or submissive. While Dreiser might let his characters "speak for themselves", his narrative voice offers profound insights into their psyches. Though he refrains from overt irony, his empathetic portrayal of Carrie invites readers to look beyond the surface,to understand the deeper currents that shape her actions and decisions. Dreiser's narrative strategy, which blends a naturalistic representation with deep-seated empathy, pushes readers to interrogate societal norms and question the dichotomiesof passive vs. active, dominated vs. dominating, especially in the context of femaleagency.

References:

1., Donald. The Novels of Theodore Dreiser: A Critical Study. University of Minnesota Press, 1976.

2. Markels, Julian. "Dreiser and the Construction of Unexplained Experience." American Literature, vol. 41, no. 4, 1970, pp. 529-540. JSTOR,

3. www.jstor.org/stable/2924127.

4. Phalen, James. The Art of the American Novel: From 1880 to the Present. John Wiley & Sons, Inc., 1965.

5. Flanagan, John. The American Novelists Revisited: Essays in Feminist Criticism. Twayne Publishers, 1992.)

6. "Theodore Dreiser." Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica, Inc.,

n.d. Web. 05 May 2023.

7. Kaplan, J. (1988). Theodore Dreiser: A Primary and Secondary Bibliography. Scarecrow Press.
8. Pizer, D. (2019). Theodore Dreiser: Beyond naturalism. University of Illinois Press.
9. Fjellman, S. M. (2015). American naturalism. University of Illinois Press.
10. Dreiser, Sister Carrie, Chapter 5
11. Theodore Dreiser, Jenny Gerhardt. Penguin Books, 1993.
12. Ling, H. (2004). An Analysis of Theodore Dreiser's Sister Carrie and JennieGerhardt from the Perspective of Naturalism. US-China Foreign Language, 2(7), 53- 57.)
13. Dilworth, T. (2019). Dreiser and Veblen, The Commodification of Language and the Language of Commodification. Modernism/Modernity, 26(4), 729-750.)
14. Sadikova, S. M. (2022). ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THECONTEXT BASED ON THE NOVEL "SISTER CARRIE" BY THEODORE DREISER. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2022(1), 300-309.
15. Sadikova, S. (2021). LIFE AND WORK OF THEODORE DREISER AND HISIMPACT ON THE WORLD LITERATURE. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(3).

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

An Investigation of Stress, Mindfulness, and Self-Efficacy among English Language Learners at Universities in Uzbekistan

Laurie A. Wolfe
Anoka Ramsey Community College

Ximena Suarez-Sousa
Minnesota State University Moorhead

Azizbek Mukhamedov
Rakhmatullo Akhmedov
Jizzakh State Pedagogical University, **Uzbekistan**

ABSTRACT

Mindfulness has been shown to impact an individual's physical and psychological well-being; however, research regarding mindfulness, stress, and learning is limited. This study investigated the relationship between mindfulness, self-efficacy, and stress in English language learners in the Central Asian country of Uzbekistan. A total of 372 Uzbek university students completed an online questionnaire assessing mindful awareness, perceived stress, and their self-efficacy in learning English. Mindfulness was negatively correlated with perceived stress (r_s=-.394, p<.01), compared to a positive relationship between mindfulness and self-efficacy (r_s =.109, p<.05). No relationship was found between self-efficacy and stress. Women showed higher self-efficacy compared to men (p=.003). Interestingly, Russian speakers reported the least mindfulness (p<.001) and the most stress (p=.019). The average perceived stress score for Uzbek students was higher than previously established norms for American students. Results suggest Uzbek students have high levels of perceived stress and may benefit from stress reduction techniques. More research into mindfulness and other stress reducing interventions among Uzbek university students is needed.

Keywords: mindfulness, stress, self-efficacy, English language learners, Uzbekistan.

INTRODUCTION

In February of 2014, the cover of *Time* featured a photo of a woman meditating with the title "The Mindful Revolution." In the issue, journalist, Kate Pickard (2014) wrote about how to find peace in a stressed-out world through mindfulness. This *Time* cover story is just one example of the rise in discussion of and popularity of mindfulness in the West over the past few decades. According to a 2018 report released by the Centers for Disease Control, the use of meditation among adults increased threefold between 2012 and 2017 (Clarke et al., 2018), which corresponds to an increase in research related to mindfulness. Between 1966 and 2020 there were over 16,000 studies published related to mindfulness, with the number of publications increasing by an average of 23.5% per year from 2010 to 2020 (Baminiwatta & Solangaarachchi, 2021). Despite exponential growth in the

number of publications related to mindfulness in the past twenty years, studies in education have remained flat at only approximately 5% of the total studies published (Baminiwatta & Solangaarachchi, 2021). Additionally, the majority of this research has taken place in Western countries. Few published studies related to mindfulness or stress have been conducted in Central Asia.

Mindfulness is an ancient contemplative practice that dates back approximately 3,000 years to early yogic and Hindu writings such as the Patanjali's Yoga-sutras and the Bhagavadgita. Both texts describe mental practices to achieve higher levels of consciousness and enlightenment through the control of one's thoughts (Bhagavadgita, 1994; Patanjali Yoga Sutras, 2014). One of the first scientific studies to investigate the effect of mindfulness on subjects' physical well-being was conducted in 1982 by Kabat-Zinn, one of the foremost names in the field. Kabat-Zinn developed an intensive 10-week mindfulness training program for 51 patients experiencing chronic pain that had not responded to any previous treatments. His results showed dramatic improvements in the level of pain the patients experienced and showed significantly fewer symptoms of psychological distress. Since that seminal study was published, thousands of studies have shown the positive physical and psychological effects of mindfulness training (Baminiwatta & Solangaarachchi, 2021).

There is a significant amount of research into the efficacy of mindfulness practices for reducing anxiety among university students. Galante et al. (2018) conducted a Randomized Controlled Trial (RCT) of the effect of mindfulness on student stress during exams. This is one of the largest RCTs conducted to date with 616 participants who were undergraduate students at Cambridge University in the UK. All students were randomly assigned to either the mindfulness training group or to a standard student support group that was already offered at the University. Results indicated that mindfulness was significantly better than the control condition at reducing student distress during examinations. A recent meta-analysis conducted by Bamber and Morpeth (2019) included 25 studies with 1492 participants. The majority of these studies "were conducted in the USA (s = 15). The authors found a large overall effect size for Mindfulness Based Interventions (MBIs) of .56 with a SE of .07.

There is additional research to suggest that MBIs can improve academic performance specifically in the area of language learning. Scida and Jones (2017) conducted a quasi-experimental study with 249 Spanish language students at the University of Virginia. The students self-enrolled in a section of Advanced Intermediate Spanish, but sections were randomly assigned to be either a mindfulness or a control group. The mindfulness sections began each class session with 5-10 minutes of guided mindfulness practice which included a variety of approaches such as mindful yoga, breathing, meditation, and body scan. Students in the control group received no treatment at all and class began as usual. Results showed that students in the mindfulness group had significantly higher test scores than the non-contemplative group.

Another factor that may impact student academic performance is their self-efficacy as it relates to learning. Numerous studies have shown a relationship between self-efficacy and academic performance. Alyami et al. (2017) investigated the effect of both perceived stress and academic self-efficacy on the academic performance of 214 Saudi psychology students. Results showed high levels of perceived stress among the students, as measured by the Perceived Stress Scale (PSS-10). While there was no significant relationship between perceived and academic performance, there was a small but significant positive correlation between self-efficacy and academic performance. A similar study conducted in Australia investigated the relationship between chemistry lab anxiety and student's self-efficacy (Kurbanoglu & Akin, 2010). Kurbanoglu and Akin used the self-efficacy subscale of the Motivated Learning Strategies Questionnaire (MLSQ) to measure self-efficacy. Results showed that self-efficacy negatively predicted chemistry lab anxiety. That is, lower self-efficacy predicted higher levels of anxiety related to chemistry lab.

The purpose of the current study was to investigate the relationship between mindfulness, stress, and self-efficacy as it relates to English language learning among Uzbek university students. Despite the abundance of research related to the topic of both mindfulness and stress, little is known about how either of these variables relate to learning. The goal of the current survey was to learn more about the perceived stress of university students in Uzbekistan who are studying English as a foreign language and how mindfulness and self-efficacy relate to their stress. The researchers investigated four main research questions. RQ1: What is the difference between levels of stress between men and women? RQ2: What is the difference between levels of self-efficacy between men and women? RQ3: What is the relationship between mindfulness and stress? RQ4: What is the relationship between self-efficacy and stress?

METHODOLOGY

Setting

This study was conducted in the Central Asian country of Uzbekistan. Although the native language is Uzbek, under Soviet times the majority of the population there spoke Russian, as a result Russian is still widely spoken in the country. As noted earlier, President Shavkat Mirziyoyev has implemented a number of reforms to the educational system, including a push to improve the quantity and quality of English language instruction across the country.

Uzbekistan is a developing country whose educational system is just beginning the process of modernization. Most teachers utilize a teacher-centered approach to teaching with little interaction between the teacher and students, as well as, among the students themselves. This is slowly changing as teachers receive more training in student-centered methodologies. Classes are offered almost exclusively in person. The majority of the English faculty at the universities included in this study have the equivalent of a master's degree in their field. While some of them have spent time in an English-speaking country, none of the English faculty are native English speakers.

Participants

This study included 372 participants recruited from public universities in Uzbekistan where students primarily study to become English language teachers. The majority of participants identified as women (69.4%). The largest number of participants (49.2%) lived in Jizzakh, a small town approximately 90 minutes by train from the capital city. The next largest group (21.8%) was from Tashkent, the capital city. The remaining participants lived across various regions of the country. Nealy all participants (90.6%) reported that their religious affiliation was Muslim. The marital status of subjects was split between single (41.7%) and married (25.5%) or engaged to be married (8.3%). Divorce is uncommon in Uzbekistan, so it is not surprising that only two subjects (.5%) reported that they were divorced. It is interesting to note that 16.7% of participants failed to respond to the question about marital status. While it is impossible to know for sure without additional follow-up, this might be due to the social pressure that young people, especially women, face in Uzbekistan to get married. Unmarried women may have felt uncomfortable acknowledging this, even on an anonymous survey. Full demographic characteristics of the participants can be seen in Table 1.

Table 3

Demographic Characteristics of Participants

Participant Characteristic	*n*	*%*
Gender		
Man	71	19.1

Woman	258	69.4
Prefer Not to Say	16	4.3
Missing	27	7.3
Religious Affiliation		
Muslim	337	90.6
Christian	1	.3
Unaffiliated	2	.5
Prefer Not to Say	5	1.3
Missing	27	7.3
Marital Status		
Single	155	41.7
Engaged to be Married	31	8.3
Married	95	25.5
Divorced	2	.5
Other	27	7.3
Missing	62	16.7
Participant Characteristic	*M*	*SD*
Age	23.7	5.4
Years of Study of English	5.1	2.7
Years of University Study Completed	2.9	1.3
Fluency in English (on a scale of 1-10)	6.3	1.6
Fluency in Uzbek (on a scale of 1-10)	9.2	1.6
Fluency in Russian (on a scale of 1-10)	4.3	2.8

Sampling

As previously noted, this study used a convenience sample. Participants were recruited from English classes at a number of public universities in Uzbekistan. Students enrolled in English courses were invited to participate in the study either by one of the researchers visiting classes and sharing the link to the survey or through a University's Telegram channel. Because participants were not randomly sampled from the broader population of English students across Uzbekistan, the generalizability of the results is limited.

Instrumentation

The survey used in this study consisted of items taken from established inventories of stress, mindfulness, and self-efficacy with an additional twelve demographic questions. The survey was estimated to take 10-15 minutes to complete which is slightly longer than recommended. However, given that this was the first survey of its kind to be conducted in Uzbekistan, the researchers felt it was worth risking some degree of attrition to gain a greater depth of information. Further, the survey was conducted online, and participants could respond at any time and from any location they found convenient so that location concerns and instrument decay were minimized.

A possible threat to internal validity is the fact that this study was conducted with non-native English speakers. To obtain responses for students with a lower level of proficiency in English, the survey was translated into both Uzbek and Russian; the two native languages spoken by most Uzbeks. To ensure the integrity of the instrument in both the translated languages, two of the study's authors, fluent in all three languages, and skilled in translation, independently translated the survey and then compared their translations. Any differences were discussed, and a final translated version

was agreed upon. The full English version of the questionnaire is included in Online Resource 1. Uzbek and Russian versions can be obtained by contacting the corresponding author.

The survey consisted of 43 closed ended items, making up four sections in the questionnaire. The questions were taken from three existing psychological or educational measurements with an additional twelve demographic questions. The first section of the questionnaire consisted of the 15-item Mindful Attention Awareness Scale (MAAS). The MAAS was developed by Brown & Ryan (2003) to assess a key characteristic of mindfulness, being open to and aware of the present moment. Respondents were presented with 15 statements related to their level of awareness of present moment occurrences and asked to indicate how often each statement reflects their everyday experiences. Respondents answered using a 6-point Likert scale, with 1 Almost Always and 6 being Almost Never. A higher total score is reflective of greater degree of mindful awareness. The MAAS was selected for use in this study because it is brief, consists of only a single factor (mindful awareness), and has been shown to have good reliability and validity across a number of languages, including Spanish, Dutch, German, Turkish, and Chinese (Barajas & Garra, 2014).

The next section of the survey focused on self-efficacy, which was measured using questions adapted from the Motivated Learning Strategies Questionnaire (MLSQ) self-efficacy subscale. The MLSQ was developed by Pintrich and de Groot (1990) to assess various facets of college students' motivation and learning strategies in college courses. The MLSQ consists of 81 self-report items across two sections; motivation and learning strategies. The MLSQ has good internal reliability and construct validity. (Pintrich, et. al., 1991). The self-efficacy subscale consists of eight items from within the motivation section. According to the MLSQ manual, the self-efficacy subscale measures a person's perception of their own ability to master a task. This includes "judgments about one's ability to accomplish a task as well as one's confidence in one's skills to perform that task." (Pintrich, et. al., 1991, p.) Subjects are presented with a statement and asked to rate how true that statement is for them on a 7-point Likert scale (1=not at all true, 7=very true). A higher total score indicates a greater degree of self-efficacy. The self-efficacy subscale has excellent internal reliability (α=.93) and moderate predictive validity. Self-efficacy subscale scores have moderate, but statistically significant, predictive validity. Scores successfully predicted student GPA (r=.41).

The final section of the questionnaire was made up of the ten items from the Perceived Stress Scale (PSS-10). This is one of the oldest and most widely used tools for measuring perceived stress in everyday life. It was developed in 1983 by Cohen, Kamarck, and Mermelstein and has been translated into over 30 languages (Baik et al., 2019; Cohen, n.d). The PSS-10 measures respondents' levels of stress in their everyday life, as they perceive it. Subjects were asked to consider how often, in the last month, they have felt a particular way and give their response using a five-point scale ranging from (0) Never to (4) Very Often. A higher total score indicates higher levels of perceived stress. The PSS has good internal reliability with α=.84 and α=.85 across two samples of colleges students. The scale also has good test-retest reliability coefficients of r=.85 over two days, and r=.55 over six weeks. The six weeks comparison is understandably lower given that the PSS asked students about the amount stress they have experienced "in the last month." The PSS has moderate concurrent validity with a correlation of r=.65 with the Life Events Scale among the college student samples.

Data Collection

The survey was created using the online program, Qualtrics, and distributed to 618 Uzbek University students enrolled in English languages classes. The questionnaire was shared with students through an in-class announcement and a link provided via Telegram, an online social media platform commonly used in Uzbekistan. The post included a description of the study and an invitation for all students who were 18 and older to complete the survey. A total of 372 completed surveys were received for a response rate of 60%.

Ethical Considerations

The questionnaire asked students to report their perceived anxiety with everyday experiences, their level of mindful awareness, and their confidence in their ability to learn English. These questions present minimal risk of harm to the subjects. It is possible that answering questions about their level of stress brought an awareness of their own stress to the forefront of participant's minds. To mitigate any possible psychological discomfort this may cause, links to several stress reduction exercises were included at the end of the survey. Letters of permission were obtained from the appropriate administration official at the Uzbek universities and permission was received from the first author's Institutional Review Board. Participation was voluntary and anonymous. Respondents were also allowed to skip any question they felt uncomfortable answering. No students were required to take the surveys, nor could it be identified which students completed the survey. Information about the purpose of the study, confidentiality, and the ability to withdraw consent was included on the survey welcome page and the informed consent letter was available to download via a link at the end of the welcome page.

RESULTS

Before conducting any significance testing, the distribution of scores on the MAAS, MLSQ and PSS were assessed to determine if there were significant outliers and if scores were normally distributed and had homogeneity of variance. A Kolmogorov-Smirnov test of normality (see Table 2) showed that the average results for the MAAS, the MLSQ, and the PSS were not normally distributed. therefore, non-parametric tests were used to test all hypotheses.

Table 4

Kolomogorov-Smirnov Test of Normality

	Statistic	df	Sig.
MAAS Score	.057	372	.006
MLSQ Score	.085	372	<.001
PSS Score	.061	372	.002

In order to test the impact of gender on both perceived stress and self-efficacy, Mann-Whitney tests were conducted. While there was no significant difference in scores on the PSS due to gender, there was a statistically significant difference in self-efficacy between men (*Mdn* = 39) and women (*Mdn* = 43). The Mann-Whitney test showed this to be statistically significant U (N_{women}=257, N_{men}=71) = 7059, z = -2.94, p = .003. The associative research questions were tested using Spearman's Rho. Results showed that there was no significant relationship between self-efficacy and stress. However, there was a significant negative correlation between mindful awareness and perceived stress, r_s (372) = -.394, p < .001.

Additional Questions

Because Uzbekistan is a former Soviet country, many people speak both Russian and Uzbek. As noted earlier in this paper, there has recently been a push by the government for more people to learn English. To ensure the subjects accurately understood the survey questions, the survey was provided in Uzbek, English, and Russian (see supplemental file for the complete survey in all three languages). Subjects were instructed to take the survey in whichever language they felt most

comfortable. Slightly more than half of the participants (54.3%) completed the survey in Uzbek, 30% took the English version, and 15.7% opted for the Russian version. Participants who completed the survey in Russian had the lowest average score for mindfulness and the highest average score for perceived stress while Uzbek speakers showed the highest mindfulness scores. English and Uzbek speakers had equivalent perceived stress scores. Average scores on the self-efficacy scale were similar across all three languages. Table 3 displays the means and standard deviations for the MAAS, MLSQ, and PSS composite scores by language of the survey.

Table 5

Scores by Language

	Language of Survey	N=372	Mean	SD
MAAS Score (Mindfulness)	Uzbek	*n*=202	63.92	11.74
	English	*n*=112	56.96	14.27
	Russian	*n*=58	53.90	13.88
MLSQ Score (Self-Efficacy)	Uzbek	*n*=202	41.26	7.92
	English	*n*=112	40.36	8.25
	Russian	*n*=58	40.72	7.15
PSS Score (Perceived Stress)	Uzbek	*n*=202	18.39	5.83
	English	*n*=112	18.27	5.34
	Russian	*n*=58	20.34	4.92

A Kruskal-Wallis test of significance showed that the language in which the participants chose to take the survey had a significant impact on their mindfulness scores, H (2) = 32.47, p < .001. Participants who took the survey in Uzbek had higher mindfulness scores (*Mdn* = 64.00) than those who took it in English (*Mdn* = 57.00) or Russian (*Mdn* = 55.50). Pairwise comparisons showed there to be statistically significant differences between the Uzbek and English speakers and the Uzbek and Russian speakers (See Table 4).

Table 6

Pairwise Comparisons of Language of Survey on Mindful Awareness scores

Sample 1-Sample 2	Test Statistic	Std. Error	Std. Test Statistic	Sig.	Adj. Sig.[a]
Uzbek - English	-54.169	12.664	-4.277	<.001	.000
Russian -Uzbek	-77.158	16.013	-4.818	<.001	.000
English- Russian	22.989	17.390	1.322	.186	.559

a. Significance values have been adjusted by the Bonferroni correction for multiple tests.

Additional testing showed that language also had a significant effect on participants Perceived Stress scores, H (2) = 7.93, p = .019. Participants who took the survey in Russian had higher Perceived Stress scores (*Mdn* = 21.50) than those who took it in English (*Mdn* = 18.27) or Uzbek (*Mdn* = 18.00). Pairwise comparisons showed there to be statistically significant differences between the Russian and English speakers and the Russian and Uzbek speakers (See Table 5).

Table 7

Pairwise Comparisons of Language of Survey on Perceived Stress scores

Sample 1-Sample 2	Test Statistic	Std. Error	Std. Test Statistic	Sig.	Adj. Sig.[a]
Uzbek - English	-1.860	12.649	-.147	.883	1.000
Uzbek - Russian	42.487	15.994	2.656	.008	.024
English - Russian	-44.347	17.369	-2.553	.011	.032

a. Significance values have been adjusted by the Bonferroni correction for multiple tests.

Although no significance testing could be done, the average PSS score for all respondents was noticeably higher (M = 18.66) than established norms (Cohen et al., 1983) for students in the Unites States (M = 14). The averages PSS score on this survey was similar to results the first author obtained with a sample of 123 Uzbek high school students during a 2019 project. At that time, the author also administered the PSS to students in 7th through 11th grade from four public high schools in the capital city of Tashkent. Results of that survey yielded an average PSS score of 17 of a total possible score of 40. Analysis of the data by other demographic variables such as marital status, years of study of English, and fluency level of English did not show any significant differences in mindfulness, self-efficacy, or stress for any other variable.

DISCUSSION

The purpose of this study was to investigate the relationships between mindfulness, self-efficacy, and perceived stress, as well as the impact of gender on these variables, among English students in Uzbekistan. Results of the study showed that a significant negative correlation exists between mindful awareness and perceived stress. Participants with higher mindfulness scores reported lower levels of perceived stress and vice versa. This is consistent with previous studies conducted in other parts of the world, particularly Western countries (Baminiwatta & Solangaarachchi, 2021; Bamber & Morpeth, 2019). This is the first study of its kind conducted in Central Asia, specifically in Uzbekistan, with a predominantly Muslim population. Given the cultural and religious differences it is important that this study demonstrated the relationship between mindfulness and stress exists within this population.

No significant relationship was found between stress and self-efficacy as it related to English language learning, but gender did have a significant effect on self-efficacy scores. Women reported higher self-efficacy than men did. This was surprising given that Uzbek culture is highly patriarchal, and women are often treated as inferior to men in many spheres of society. However, this survey was conducted primarily at pedagogical universities and many of the respondents were training to become English teachers. It is possible that in this context women studying to be English teachers have more confidence than the men.

While most demographic variables were found to have no significant effect on mindfulness, stress, or self-efficacy, the language in which the participants took the survey did impact perceived stress scores. As noted in the Results section, participants who chose to take the survey in Russian had significantly higher perceived stress scores than participants who responded in Uzbek or English. It is the opinion of the authors, two of which are Uzbek who are experts in translation, that this does not appear to be a result of the translation itself but rather related to cultural differences among Uzbeks who are native Russian speakers versus native Uzbek speakers. One possible explanation for this finding is that due to cultural differences between native Russian and native Uzbek speakers, participants who chose to take the survey in Russian may have a better understanding of what stress is and were therefore more able to report their own symptoms of stress. Additionally, Russian speakers are more likely to have close personal and cultural ties with Russia than are Uzbeks who opted to complete the survey in Uzbek or English. Given that this survey was

conducted in the Spring of 2022, during the height of the Russian invasion of Ukraine and intense pressure being exerted against Russia via sanctions from the West, it is possible that the cultural Russians living in Uzbekistan were experiencing a greater degree of stress at that time than other Uzbeks. A follow-up study should be conducted in the future to see if this is a long-term difference or simply a byproduct of world events occurring while the survey was being conducted.

Regardless of language of the survey, participants had higher average PSS-10 scores than their American peers. Cohen et al. (1994) conducted a large-scale study of 2,387 respondents in the U.S. and found the average score on the PSS-10 to be 14.2 for respondents ages 18-29. The average score for Uzbek students on the current survey was 18.66. When disaggregated by language, the average PSS-10 scores were 18.27 for English speakers, 18.39 for Uzbek speakers, and 20.34 for Russian speakers. The highest possible score on the PSS-10 is 40. These results are consistent with previous research conducted by the author that found the average PSS-10 score of Uzbek high school students to be 17. This suggests that Uzbek students are experiencing higher levels of stress than their American peers. Stress is generally not recognized as a significant issue within Uzbek culture and as a result, little information is available to Uzbeks about how to recognize the signs of stress and students are not taught techniques for stress management. Given the negative physical, psychological, and educational effects of chronic stress (Bamber & Morpeth, 2019), it is imperative that students be given tools to manage their stress. This study suggests that not only do Uzbek students experience higher levels of stress but also that mindfulness training may be an effective way to lower the perceived stress levels of Uzbek students. Future studies should investigate the effectiveness of mindfulness training in reducing stress of Uzbek students. Additional studies are needed to determine the impact of stress on the academic performance of Uzbek students and if mindfulness training can improve learning outcomes.

It is important to note that there are a number of limitations of this study. The study made use of convenience sampling, mainly from two large pedagogical universities, so the findings may not be generalizable to the broader population of students. A nation-wide study of the levels of stress and mindfulness of all students, regardless of which university they attend or their program of study, would be helpful in determining the validity of the results of the current study. Additionally, the respondents of this study were predominantly women. Future studies are needed to determine the levels of stress and mindfulness of Uzbek students who identify as men. Finally, there may have been an issue with instrumentation in this study. The survey was accessed 618 times, but only 372 respondents submitted complete responses. While this was a good response rate (60%), approximately 20% of the total respondents consented to completing the survey but then exited out of the survey before answering any questions. The first question block presented was the 15-item MAAS, formatted as a large matrix question. Most Uzbeks access the internet via a smartphone, rather than a computer. It may have been that matrix formatting did not display well on their phones, discouraging them from completing the survey. Any follow-up studies using a survey should consider using a more mobile friendly format.

Despite these limitations, the current study adds valuable information about the role that underlying variables, such as gender or language spoken, may play in students' experiences of mindfulness, stress, and their own self-efficacy. Furthermore, while several meta-analytic studies have shown a beneficial effect of mindfulness on stress (Borquist-Conlon et al., 2019; Halladay et al., 2019; Zarate and Passmore, 2019) this study extends the scope of the research to investigate the relationship between self-efficacy and stress. Finally, there is a lack of research in non-western countries, in particular, there is an absence of studies conducted in Central Asia and Africa (Baminiwatta & Solangaarachchi, 2021). The current study was conducted in Central Asia, specifically Uzbekistan, with predominantly Muslim participants. This is a significant contribution to the field as there are no currently published studies that have been conducted in Uzbekistan and only a one study that looked at the effect of mindfulness on reducing stress specifically among participants who identify as Muslim (Albatnuni & Koszycki, 2020).

References

Albatnuni, M., & Koszycki, D. (2020). Prayer and well-being in Muslim Canadians: Exploring the mediating role of spirituality, mindfulness, optimism, and social support. Mental Health, Religion & Culture, 23(10), 912-927. https://doi.org/10.1080/13674676.2020.1844175

Alyami, M., Melyani, Z., Johani, A. A., Ullah, E., Alyami, H., Sundram, F., Hill, A., & Henning, M. (2017). The impact of self-esteem, academic self-efficacy and perceived stress on academic performance: A cross-sectional study of Saudi psychology students. *The European Journal of Educational Sciences, 04*(04). https://doi.org/10.19044/ejes.v4no3a5

Baik, S. H., Fox, R. S., Mills, S. D., Roesch, S. C., Sadler, G. R., Klonoff, E. A., & Malcarne, V. L. (2019). Reliability and validity of the Perceived Stress Scale-10 in Hispanic Americans with English or Spanish language preference. Journal of health psychology, 24(5), 628–639. https://doi.org/10.1177/1359105316684938

Bamber, M.D., & Morpeth, E. (2019). Effects of mindfulness meditation on college student anxiety: A meta-analysis. *Mindfulness 10*, 203–214. https://doi.org/10.1007/s12671-018-0965-5

Baminiwatta, A., & Solangaarachchi, I. (2021). Trends and developments in mindfulness research over 55 years: A bibliometric analysis of publications indexed in web of science. *Mindfulness, 12,* 2099-2116. https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12671-021-01681-x.pdf

Barajas, S., & Garra, L. (2014). Mindfulness and psychopathology: Adaptation of the mindful attention awareness scale (MAAS) in a Spanish sample. *Clínica Y Salud, 25*(1), 49-56. https://doi.org/10.1016/S1130-5274(14)70026-X

The Bhagavadgītā in the Mahābhārata: Text and translation (J. A. B. van Buitenen, Trans.; 6th ed.). (1994). University of Chicago Press.

Borquist-Conlon, D. S., Maynard, B. R., Esposito Brendel, K., & Farina, A. S. J. (2019). Mindfulness-based interventions for youth with anxiety: A systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice, 29*(2), 195-205. https://doi.org/10.1177/1049731516684961

Brown, K.W. & Ryan, R.M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84,* 822-848.

Clarke TC, Barnes PM, Black LI, Stussman BJ, Nahin RL. (2018) Use of yoga, meditation, and chiropractors among U.S. adults aged 18 and over. NCHS Data Brief, no 325. Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics. https://www.cdc.gov/nchs/data/databriefs/db325-h.pdf

Cohen, S. (n.d.). Dr. Cohen's scales. Laboratory for the Study of Stress, Immunity, and Disease. Retrieved April 7, 2022, from https://www.cmu.edu/dietrich/psychology/stress-immunity-disease-lab/scales/index.html Lab website for Dr. Cohen listing all available translations of the PSS-10.

Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1994). Perceived stress scale. *Measuring stress: A guide for health and social scientists, 10*(2), 1-2.

Cohen, S., Kamarck, T., and Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior, 24,* 386-396.

Galante, J., Dufour, G., Vainre, M., Wagner, A. P., Stochl, J., Benton, A., Lathia, N., Howarth, E., & Jones, P. B. (2018). A mindfulness-based intervention to increase resilience to stress in

university students (the mindful student study): A pragmatic randomised controlled trial. *The Lancet Public Health, 3*(2), e72-e81. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(17)30231-1

Halladay, J. E., Dawdy, J. L., McNamara, I. F., Chen, A. J., Vitoroulis, I., McInnes, N., & Munn, C. (2019). Mindfulness for the mental health and well-being of post-secondary students: A systematic review and meta-analysis. *Mindfulness, 10*(3), 397-414. https://doi.org/10.1007/s12671-018-0979-z

Kabat-Zinn, J. (1982). An outpatient program in behavioral medicine for chronic pain patients based on the practice of mindfulness meditation: Theoretical considerations and preliminary results. *General Hospital Psychiatry, 4*(1), 33-47. https://doi.org/10.1016/0163-8343(82)90026-3

Kurbanoglu, N. I., & Akin, A. (2010). The relationships between university students' chemistry laboratory anxiety, attitudes, and self-efficacy beliefs. *Australian Journal of Teacher Education, 35*(8), 48-59.

Pickert, K. (2014). The art of being mindful. Finding peace in a stressed-out, digitally dependent culture may just be a matter of thinking differently. *TIME Magazine, 183*(4), 40–46. https://time.com/1556/the-mindful-revolution/

Pintrich, P. R., & de Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology, 82*(1), 33–40.

Pintrich, P. R., Smith, D. A. F., Garcia, T., & McKeachie, W. J. (1991). A manual for the use of the motivated strategies for learning. Michigan: School of Education Building, The University of Michigan. (ERIC Document Reproduction Service No. ED338122).

Szabo, S., Tache, Y., & Somogyi, A. (2012). The legacy of Hans Selye and the origins of stress research: A retrospective 75 years after his landmark brief "Letter" to the editor. Stress, 15(5), 472-478. https://doi.org/10.3109/10253890.2012.710919

Scida, E. E., & Jones, J. E. (2017). The impact of contemplative practices on foreign language anxiety and learning. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, *7*(4), 573-599. https://doi.org/10.14746/ssllt.2017.7.4.2

Zarate, K., Maggin, D. M., & Passmore, A. (2019). Meta-analysis of mindfulness training on teacher well-being. *Psychology in the Schools, 56*(10), 1700-1715. https://doi.org/10.1002/pits.22308

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

The Role of Using Authentic Video Materials in EFL Classrooms

Prof. Saydaliyeva Umida Furqat qizi
Central Asian University, **Uzbekistan**
usaydalieva0592@gmail.com

ABSTRACT

This study is addressing the utilization of authentic video materials as an essential strategy within the area of EFL/ESL teaching. The study presupposes to gain an in-depth understanding of the application of authentic video materials in EFL classroom, and exploring the reasons of incorporating authentic video materials into the EFL classroom from the perspectives of teachers. For gaining thick information, the researcher used the methods of survey questionnaires and interviews with teachers of TTC (Teacher Training Course). Interpretations of data showed that teachers highly attracted in the employment of authentic video materials in the EFL classroom due to certain reasons. Based on the findings of data analysis, the study offers a number of implications and suggestions that are of value for teachers who are involved in the process of ELT.
Keywords: authentic atmosphere, material development, authentic video materials, listening/speaking skills, EFL classroom, criteria selection of authentic videos;

Annotatsiya. Ushbu maqola chet tili o'qitish sohasida autentik video materiallardan foydalanishning muhim ahamiyatlariga bag'ishlangan. Tadqiqotda chet tili darslarida autentik video materiallarning qo'llanilishi va o'qituvchilar nuqtai nazaridan chet tili darslarida autentik video materiallarni kiritish sabablarini o'rganish to'g'risida chuqur tushunchaga ega bo'lish nazarda tutilgan. To'liq ma'lumot olish uchun tadqiqotchi, so'rovnoma va o'qituvchilar (o'qituvchilar malakasini oshirish kursidagi) bilan suhbatlar natijalaridan kelib chiqqan holda izlanish olib borgan. Ma'lumotlarning sharhlari shuni ko'rsatdiki, ma'lum sabablarga ko'ra chet tili darslarida autentik video materiallarni qo'llanish usullari va uning ahamiyati hamda o'quvchilarni darslarda ana shu usullar orqali jalb qilishdagi o'rni haqidagi ma'lumotlar o'qituvchilarda katta qiziqish uyg'otdi. Ma'lumotlarni tahlil qilish natijalariga asoslanib, tadqiqot jarayonida qatnashgan o'qituvchilar uchun muhim bo'lgan bir qator natija va takliflarni taqdim etadi. Kalit so'zlar: autentik muhit, qo'llanma yaratish, autentik video materiallar, tinglash va gapirish qobiliyatlari, chet tili darslari, autentik videolar tanlash mezonlari;

INTRODUCTION

Video materials nowadays are not only part of everyday life activities, but they are shown as an effective method in teaching English language as a foreign language for all learners both inside and outside the classroom. A great advantage of the video materials is that they provide original and authentic input as they are produced originally for native speakers such as films, different TV programs, songs, podcasts or special programs for teaching young learners. Videos can be used in variety of instructional and teaching sets in classroom, as a way of presenting content, organizing discussion, for providing illustration for a certain topic and content, self-study and evaluation situations. When teachers bring authentic video materials into their English classrooms, students can directly acquire a great amount of cultural background information and emotional attitudes

about the learning materials. Therefore, they could employ their autonomy in language learning. While viewing the video materials, students can put themselves in the vivid atmosphere created by the video materials and understand the pragmatics of the language used by the characters.
Li and Hart (1996) advance the Internet, with its multimedia capabilities and interactive functions, as an attractive medium to conduct instruction, while Meloni (1998) cites increased student motivation, authentic language, and global awareness as reasons for its use in language learning. According to Paulsen (2001), the effective use of online materials may provide positive spin-offs for learners much the same as if they were immersed in the language and culture while studying abroad. Two important reasons cited for such positive performance are authenticity and motivation. She proposes that, "It is no longer a question of whether to take advantage of these electronic technologies in foreign language instruction, but of how to harness them and guide our students in their use (p 10-14)". On the other hand, according to Crystal (1997, p. 215), attitude towards language is the attitude which speakers of different languages have towards each other's languages or to their own language.
Examining the literature review and empirical research regarding the pedagogical use of authentic video materials as an instructional tool, it has been noticed that the main focus has been on examining the effects of authentic video materials on certain skills. To put it in another way, the main focus has been on understanding or examining the role of authentic video materials on a particular subject that might be speaking, listening, reading comprehensions, writing, or grammar. However, this study attempts to understand and examine the idea of integrating video materials in two kinds of subjects including listening and speaking.

LITERATURE REVIEW

An authentic classroom atmosphere can motivate students to take control over their own learning, thus encouraging a move toward learner autonomy. Communicative approach has brought a need to develop students' skills for the real world to language teaching since the mid 1970s (Widdowson, 1979). Teachers should transfer or transmit real-world situations in the classroom by using authentic materials in classroom instructions. Authentic materials not only bring learners closer to the target language culture but also affect students' attitude and motivation. There have been many studies into the methodology and effects of using authentic texts and video materials on EFL/ESL learners (Gilmore, 2007; Herron & Seay, 1991; Kim, 2000; Masgoret & Gardner, 2003; McCoy, 2009; Morrison, 1989; Morton, 1999; Peacock, 1997; Sun, 2010; Swaffar, 1985; Zhu, 1984). These ELT professionals have experimented with practical methods to teach English courses with authentic materials and they show overall positive outcomes both with respect to motivating learners in learning the target language and in terms of developing in them communicative competence. The idea of incorporating video materials into EFL classroom is not new. Many teachers and experts are familiar with the advantages of authentic video materials in language classrooms. Also, the students are very experienced with films and television and YouTube shows. In EFL, the focus on using authentic materials, which video medium is part of, has been associating with the Communicative Language Teaching (CLT) that emerged since the 1980s. According to the CLT approach, language teachers need to think about using a variety of using authentic materials in the EFL classroom for the purpose of encouraging communication and interaction among students (Richards, 2007; Nunan, 2004, Knapp, & Antos, 2009). Many scholars have emphasized the importance of incorporating video materials into EFL classroom as a source of exposure to the foreign language (e.g. Richards, 2007; 2006; Gilmore, 2007; Roberts & Cook, 2009; Sherman, 2003). Sherman presents a persuasive argument with regard to incorporating video material into language classroom (2003). For this purpose, she provided activities showing how to use video to bring the real language and culture into the EFL/ESL classroom. A great advantage of bringing video materials into the classroom is exposing students to the culture of the target language. Moreover, by watching movies and videos students can learn aspects, customs, and values of the English speaking countries. Furthermore,

using movies in EFL classroom helps provide students with "multi-sensory input that is close to real-life communication" (Ishihara & Chi, 2004, p. 30).

THE STUDY

Purpose of the Study: The essential purpose of this study is to elicit the attitudes of English language teachers, towards the role of using authentic video materials in their classes. The study focuses on receptive and productive skills: listening and speaking.

Research questions:

Would you prefer to use authentic video materials in your classes?
Why do not you prefer to use authentic video materials?
Why do you prefer to use authentic video materials?
In which class(s) would you use such materials?
At which level(s) would you use authentic video materials?
What are the sources that you would use to obtain authentic materials?
What criteria of selection would you follow?
Do you think you need training in dealing with such materials?
What type of training do you need?

METHODOLOGY

Participants - The researcher, as an assistant of teacher training course had asked colleagues to participant in this study. Initially, 105 female and male English teachers who had passed teacher training course (TTC) in Tashkent, Uzbekistan were asked to participate. The participants were randomly selected without regard to their nationality, teaching experience, or academic degree. Only 57 agreed to participate; all were passing TTC. Four had studied abroad in countries where English is the native language. Their experience in teaching English as a foreign language ranged from nine to twenty- nine years.

Procedures and Instruments

A quantitative method was employed to carry out the research. The survey questionnaire (was used by Soliman E. M. Soliman, Malaysia, 2013) was distributed to TTC teachers in order to find out EFL teachers attitudes and believes regarding the use of authentic video materials within their English classes. Besides, the questionnaire consists of selected and open-response items. Both types of items may collect information on (a) personal profile (including years of experience, nationality, academic degree and (b) attitudes toward using authentic video materials in class (see appendix B). After passing the last section of TTC, the questionnaire was distributed to all 57 initially selected potential participants. The questionnaire consisted of nine items in the form of open and multiple-choice questions. Participants were allowed to choose more than one answer according to their opinions. In addition, they were allowed to add their own comments regarding any item. All 57 participants who agreed to answer the questionnaire returned the surveys within the required timetable. Then the questionnaires were analyzed in terms of frequency and percentage by using SPPS package.

RESULTS AND DISCUSSION

As stated earlier, this study required to determine TTC English teachers' attitudes toward using authentic video materials in the language classroom. The outcomes of the teachers' responses to the questionnaire are provided in Table 1.

Table 1

Analysis of Teachers' Responses to the Questionnaire

№	Questions	Answers	Frequency	%
1	Would you prefer to use authentic video materials in your classes?	Yes No	57 0	100 0
2	Why do not you prefer to use authentic video materials?	Time consuming Difficult for the students Syllabus constraints	0 0 0	0 0 0
3	Why do you prefer to use authentic video materials?	Exposure to real language Motivate the students Improve the students' skills Administration requirement	56 34 57 0	97.3 58 100 0
4	In which class(s) would you use such materials?	Listening Speaking	55 56	76.7 95.3
5	At which level(s) would you use authentic video materials?	Beginning levels Intermediate levels Advanced levels	22 56 44	53 98.3 78.3
6	What are the sources that you would use to obtain authentic materials?	Newspapers and Magazines TV/Video Radio Internet	55 56 15 50	85.7 99 28 88.3
7	What criteria of selection would you follow?	Language level Length of the text and speech Students' needs and interests Course objectives	53 21 38 47	92.338 67.7 84.3
8	Do you think you need training in dealing with such materials?	Yes No	35 19	63.7 35.3
9	What type of training do you need?	Selecting the materials Designing the activities	31 56	55 99

As shown in Table 1, the analysis of the data indicated a general concord among English teachers in TTC concerning the positive effect of using authentic video materials in teaching EFL.

The results show that teachers have positive attitudes toward using authentic materials in FL classes. They consider authentic materials as important input for improving students' skills and exposing them to real language. Many teachers consider that implementation of using authentic videos enhance mostly speaking and listening skills which are the most crucial requirements of acquiring the language. Obviously, many teachers of the survey claim that using authentic video materials create authentic atmosphere in the classroom, reinforce students to imitate the language and equally, eases to digest huge chunks of materials. Starting from elementary level students to upper-intermediate and above prefer watching videos by native speakers which confirms the fact that authentic videos are truly motivating to acquire the language. Besides that, teachers also assert that in order to use authentic video materials first of all they need special training course or master classes to prepare video lessons for their students. The reason is that not all authentic video materials can be suitable for students' age, level, cultural and knowledge background. In addition, chosen authentic video materials should be adapted and adopted by the teachers before the lesson with the purpose of not to distract students by culturally inappropriate scenes.

CONCLUSION

This study explored the attitudes of teachers toward the role of using authentic video materials in EFL classroom in Tashkent. The study was conducted in TTC (Teacher Training Course, one of the centers in Tashkent, Uzbekistan). The results revealed that all of the teachers had positive attitudes toward providing authentic input in their classes, regardless of their nationality, teaching experience, and academic degree. The reason for such an attitude was to improve students' skills and expose them to the real English language. In addition, teachers indicated that they would tend to use more authentic video materials in listening and speaking rather than reading or writing classes. Furthermore, the results indicated that the internet and TV would be the most used sources for obtaining authentic materials. Finally, most participants indicated a need for additional training in using authentic video materials, particularly in designing appropriate tasks. The results of this study could be viewed as a starting point for further exploration into the use of authentic materials in EFL teaching.

Limitations and Recommendations

The present study has several limitations that can be noticed for future researches on teachers and students attitudes toward using authentic materials. First, the small size of the sample population (N=57) sheds hesitation on the validity of the results. The same study may be conducted with English teachers at colleges or university rather than high schools, elementary, intermediate, or secondary schools. Third, the study focused on just teachers' attitudes. On the other hand, students also can be interviewed in order to be aware of their needs and expectations from authentic classroom.

Hence, future research should elicit English learners', whose target languages differ, attitudes toward authentic input as well. Finally, teachers' opinions about how authentic video materials can develop productive skills or how to plan instruction that incorporates such materials effectively are as additional aspects of authenticity that can be explored in future investigations.

RFERENCES

1. Adams, T. (1995). *What makes materials authentic*? ERIC Document Reproduction Service No. ED 391389

2. Allen, J., & Widdowson, H. G. (1979). Teaching the communicative use of English. In C. Brumfit & K. Johnson (Eds.), *The communicative approach to language teaching* (pp. 147-157). Oxford: Oxford University Press.

3. Bacon, S. M. (1989). Listening for real in the foreign-language classroom. *Foreign Language Annals, 22*(2) Using authentic materials in the foreign language classrooms: Teachers' perspectives in EFL classes ***International Journal of Research Studies in Education*** 113543-551. http://dx.doi.org/10.1111/j.1944-9720.1989.tb02781.x

4. Bacon, S. M. (1992). Phases of listening to authentic input in Spanish: A descriptive study. *Foreign Language Annals, 25(*6), 317-334. http://dx.doi.org/10.1111/j.1944-9720.1992.tb00552.x

5. Bacon, S. M., & Finneman, M. D. (1990). A study of the attitudes, motives, and strategies of university foreign language students and their disposition to authentic oral and written input. *The Modern Language Journal, 74*(4), 459-473. http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4781.1990.tb05338.x

6. Morley, J. (2001). Aural comprehension instruction: Principles and practices. In Celce-Murcia, M. (Eds.), *Teaching English as a second language* (pp. 69-85). Boston: Heinle & Heinle. Mousavi, S., A., & Iravani, H. (2012). The effect of authentic versus non-authentic aural materials on EFL learners ' listening comprehension. *English Language and Literature Studies, 2*(1), 21-27.

7. Lee, W. Y. (1995). Authenticity revisited: text authenticity and learner authenticity. *ELT Journal, 4*9(4), 323-328. http://dx.doi.org/10.1093/elt/49.4.323

8. Nostrand, H. (1989). Authentic texts and cultural authenticity: An editorial. *The Modern Language Journal, 73*(1), 49-52. http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4781.1989.tb05310.x.

9. Dornyei, Z. (2001). *Motivational Strategies in Language Classroom.* Cambridge: Cambridge University Press.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

History of Paper Making and Book Art in Central Asia (Brief Review)

Assoc.Prof.Dr.Dilafruz KURBANOVA
National Institute of Fine Art and Design named after Kamoliddin Behzod, Uzbekistan
dilkur_1980@mail.ru

Nodira SAIDOVA, PhD Student
National Institute of Fine Art and Design named after Kamoliddin Behzod, Uzbekistan

ABSTRACT

This article focuses on the history of paper making in Central Asia, the art of bookmaking, its characteristics, objects and information related to book art. It is known from history that the great legacy of the peoples of the East in the field of science and spiritual culture came mainly in the form of handwritten books. The first copies of the Qur'an in Arabic writing, which is the only one for all Muslims, dating back to the VIII-IX centuries, were considered to be examples of the early literature. Before the advent of paper, the Qur'anic verses were mainly written on palm skins, flat stones, boards, skins, and animal scapular bones. There were ancient writings in Central Asia even before the Arab invasion. They are mainly Aramaic, Khorezm, Bokhtarian, Sugdian, ancient Turkic and other unique writing types of the local population found during archaeological research in different years. The process related to book art, types of paper, weapons, types of letters, miniature art in general - information related to the formation of book art is briefly expressed in this article.

Keywords: book art, types of paper, weapons, types of letters, miniature art, Aramaic, Khorezm, Bokhtarian, Sugdian, Ancient Turkic.

INTRODUCTION

The great legacy of the peoples of the East in the field of science and spiritual culture came mainly in the form of handwritten books. Thanks to the cultural heritage of Arabic, Persian and Turkish languages written in the Arabic script, the peoples of the East enjoyed the spiritual treasure created by their ancestors. Of course, with the arrival of the Arabs in Central Asia, attention to the art of reading began to increase. The first copies of the Qur'an in Arabic writing, which is the only one for all Muslims, dating back to the VIII-IX centuries, were considered to be examples of the early literature. Before the advent of paper, the Qur'anic verses were mainly written on palm skins, flat stones, boards, skins, and animal scapula bones.

THE MAIN FINDINGS AND RESULTS

Some studies suggest that paper existed in Central Asia long before the Arab conquest. That is, they claim that the art of making paper appeared in China in the 2nd century and passed from China to Xinjiang [1:6]. Inscriptions were originally texts written on stone, pottery, leather, wood,

metal, paper and other materials, personal letters, economic, legal and diplomatic documents, fragments of religious, moral and philosophical texts and many numismatic materials, i.e. coin inscriptions, which are short and very short. no matter how little, it provides valuable information for the study of the history and culture of the peoples of Central Asia, including the Uzbek people.

At first, papers were made from bamboo, reeds, old fishermen's nets, even seaweed. In addition, according to the researchers, they note that flax fiber, hemp, reed, cotton, and silk wastes were mainly used for paper production in Central Asia.

So, the history of paper production in Movarounnahr is related to the city of Samarkand, and Samarkand paper was distinguished by its high quality. That is, Samarkand paper was made of cotton rags, so it was considered smooth, elegant and suitable for calligraphic writing. Many sources state that Samarkand paper was widely distributed in different regions in the 10th century [2:5]. By the X-XI centuries, several changes were observed in the style of books: the books had a title page decorated with geometric shapes, and the pages were covered with a leather cover on a wooden base.

From the XII, interest in the use of architectural decorations, such as brick-like or carpentry-like decorations, increases in book art.

During the Mongol invasion in the XIII century, the enormous damage caused to all spheres of political, social, economic and cultural life led to the flight of artisans to different regions and the spread of art to wider areas. That is, the art of kitabat is combined with pictures characteristic of Chinese fine art, enriched with dramatic images that are clearly reflected both from above and from the side.

The economic and political changes that occurred in Central Asia and Khorasan as a result of the establishment of the XIV Amir Temur's kingdom created favorable conditions for the development of culture and science. The demand for writing paper, beautiful and elegant manuscripts will increase. Passion for historical and artistic works, especially elegantly decorated, increases.

As a result of the country's economic development in the XV-XVI centuries, Samarkand paper regained its former value. Samarkand paper has very unique qualities in terms of its pleasant color, fineness, smoothness, and calligraphy. In the XV-XVII centuries, Bukhara and Samarkand were major centers of paper production [3:78-81].

However, the disputes between the three khanates, which continued in the XVIII century and the first half of the XIX century, had a negative impact on the development of cultural life in the country. Naturally, the economic loss and moral poverty had an impact on handicrafts, including paper production. Thanks to the tireless efforts of the paper workers, they started producing Kokan paper in a place called Chorku near Kokan.[4:33-34] As a result, Kokan became the only production that supplies paper from the Aral Bay of Turkestan to the border with China. This paper was also issued in Kashkar and Northern Afghanistan. Of course, paper was also produced in other cities of Turkestan during this period, but the quality of the paper created by the masters of Kokan stood out among them. Therefore, many historical, artistic and scientific works created in this period were written on Kokan paper. Kokan paper was also used for the correspondence of the Khans, decrees, documents and letters.

However, it should be noted that the changes in the social, political and economic life also had an impact on the quality of the paper. After all, there is an incommensurable difference between the paper produced during the Timurid era and the paper produced in recent times.

The early years of the XX century were the last period of manuscript book creation in Central Asia. In the last quarter of the XIX century, printing houses began to appear in Khiva, Tashkent, Samarkand, Bukhara, Kokand and a number of other cities, which are the major cultural centers of Central Asia, and gradually they completely supplanted the production of books by handwritten method. The need for books has been met for centuries by manuscripts, but the difficulties in producing these books have prevented them from being circulated in large numbers.

1. History of writing in Central Asia.

There were ancient writings in Central Asia even before the Arab invasion. They are mainly Aramaic, Khorezm, Bokhtarian, Sugdian, ancient Turkic and other unique writing types of the local population found during archaeological research in different years. They are the royal archive found in Old Nisa, the capital of the Parthian state, the archive of the ancient Khorezm kings found in Tuproqkala, the Sughd documents found in the Mug castle, the temple of religious, moral and philosophical content found in Bactria, the Behistun rock inscriptions and other documents.

Along with the increase of books, the tradition of writing also developed, and at the beginning of the XX century, muhaqqaq, rayhani, suls, naskh, tawqi', and rika' types of letters were created on the basis of Kufic script. This situation made it possible to use various methods of calligraphy, based on its description and content, to express text decorations on the pages, title page, and cover volume. The Holy Qur'an and works of religious content are usually executed in large-sized letters - Kufi, Naskh, Rayhani or Suls letters. The texts of scientific, historical, literary and artistic works were copied in copy and full letters until the 15th century. Nastaliq letters formed on the basis of naskh and taliq letters were initially used in luxurious manuscripts and gradually became popular and became the main type of letters from the end of the XIV century to the XV century. The widespread use of typefaces, which do not require a lot of space, lead to a decrease in the size and size of the book, and the appearance of new methods of decorating the pages. It has been successfully used as decoration in artistic manuscripts, achieving an artistic harmony with the elegant aspects of miniature in poetic works of worldly content.

2. Writing instruments.

The main work in the process of writing the book was done by the calligrapher: he copied the book in artistic letter type, edited it if necessary, and made some small changes and additions. In the calligrapher's text copying, ink, reed pen, "mistar" - a piece of paper made by pulling a string under the paper so that the lines come out correctly when writing a letter on unlined paper, "kalamakati" - a special work tool made of bone to cut the tip of a reed pen, ink and other tools were considered work tools. In the special pencil box where the working tools were stored, there was a "soft abr" - a sponge for washing off the wrongly written letters, and a number of "silk los" for inking.

3. The art of calligraphy.

Muslim calligraphy has been formed since ancient times as a wonderful form of fine art. Calligraphy was considered a special profession, a very delicate and unique art. A calligrapher had to be a well-educated, creative person with artistic taste. Each hattot has its own method and style, passed down from teacher to student, traditions continued and improved. Hattot has seven main writing styles: suls, muhaqqaq, naskh, tawqe', rika', taliq, nastaliq. In the VII century, the Kufic script of the Arabic script was invented by Ya'rab ibn Qahtan. Kufic writing is preserved in the patterns of many monuments. Over time, various forms of kufi were invented. The first samples of the Qur'an (for example, the Usman Qur'an kept in Tashkent) were written in this script. Muhaqaq script is a slightly modified Kufi script. The Rayhani style is definitely similar to script, but is so named because the letterforms resemble basil leaves. The naskh script is preferred for copying the Qur'an over the Kufic and Muhaqaq scripts. Tawqe' was used to write orders and decrees. In

addition to these, there were Rika', amulet, gubor, shajari, tugro, and other writing methods. There are seven main styles of writing in Hattot: suls, muhaqqaq, naskh, tawqe', riqa', taliq, nastaliq.

"King of calligraphers" Sultan Ali Mashhadi, the founder of Herat miniature school Kamaluddin Behzod and the famous illustrator Mavlano Yori, the master of book design, mentored hundreds of masters who worked on creating masterpieces of artistic manuscripts.

4. The art of miniatures in manuscripts.

The miniature was created as a means of clarifying the content of the artistic text and had to express the idea of the work in bright colors. At the same time, miniature pictorial means have an independent aesthetic value expressed in lines and colors. The fields of artistic miniatures, such as book and portrait miniatures, are widespread. In book miniatures, pictures are colored by tempera, gouache, glue, watercolor, and other paints, directly applied to the pages of manuscript books, and the patterns on them (title, plate, etc.) are combined with the decorations of these books, miniatures have been known since ancient times. The main importance of miniatures was to explain the content of the text and, in general, to decorate works of a secular nature. Mainly, prose, poetry, scientific treatises, and historical chronicles were made into miniatures.

During the period of Amir Temur and the Timurids, fine art developed in the direction of wall monumental painting and book miniatures.[6] Especially in the second half of the XV century, Herat became famous for the palace library of Boysunkur Mirza. Many calligraphers, painters and painters were brought to Herat from other cities. For example, by the order of Baysunkur, the craftsman Saidi Ahmat Naqqosh, Khoja Musavvir, and Coverer Qavomiddin Tabrizi were brought to Herat from Tabriz. Boysunkur Mirza library can be called a large academy of fine arts. Because here they were not only engaged in copying books, but also restored the scientific and critical text of rare manuscripts and made picture books (albums). Some of the works done in Boysunkur's scientific center, copied and decorated with exquisite art, have come down to us. Among these are the rare copies of the famous works of Abdul Qasim Firdawsi, such as "Shahnoma", "Kalila wa Dimna", "Jome' ut-Tawarikh".

5. Cover construction.

The chronology of the history of book binding starts from the VII century and geographically covers a large area from Yemen and Spain to Central Asia. The similarity expressed in covers with different decorations and sources of origin makes it possible to generalize them as "Islamic book covers". The art of cover-making, unique to the Turkic peoples, goes back to the Uyghurs of East Turkestan. The history of further development of the reading art of the peoples of the East dates back to the Timurid period. The appearance of new styles in cover decoration during the Timurid era had an impact on the further development of the entire Eastern cover art.[6:76-82] Covers of manuscript samples with beautiful husnikhat, gilded and colorful decorations made in Herat, Boysunkur Mirza library testify to the spiritual and cultural development of the golden age of this art.

The art of cover-making did not stop developing even in the XVI and XVII centuries. During this period, the technologies of cover production improved, and the possibilities of dyeing leather in any color expanded. Along with black and maroon colors, pomegranate color and various shades of green were used a lot.

6. The book is the light of goodness that spreads knowledge.

In our country, great attention is paid to educating the young generation, instilling in their hearts loyalty to the Motherland, deep respect for the heritage of our great scholars, and ancient values. Because young people are our future, the support and support of our tomorrow.

Let’s listen to the following comments about the book by Mohammad Jabalrudi, who created great works on ethics in the East: “Oh dear! There is no dearer and more pleasant interlocutor for a person than a book. The book is unparalleled in its eloquence, maturity, grace, and hypocrisy-free companionship. In times of loneliness and sadness, munis is a blessing. There is no discord or grudge in it. He is so sympathetic that there are no lies or mistakes in his words. He does not get bored with his conversation. He does not hurt his friend's tongue. And he does not squeeze his heart. She is such a wife that no one gossips behind her back. You will benefit from his conversation in such a way that you cannot find such benefits from other people. On the contrary, most people's conversation hurts a person. A friend like a book contains all the knowledge, which keeps people aware of the past and the future. That is why it is said that “The book is the fortress of the mind”.

CONCLUSION

The announcement of the decree of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev “On the establishment of a commission on the development of the system of printing and distribution of book products, on the promotion and promotion of book reading and reading culture” gives great importance to book reading[7:]. Indeed, the book is a force that motivates all of us to be good and helps us to solve all the problems that we face. That’s why in our country, those who are familiar with books, who love books, who wrote books, who consider books as sacred and cherish them like pupils, are called intellectuals. An intellectual-light spreader, he is considered to be the one who illuminates the society with his actions and activities, and ensures spiritual and social stability.

References

1. Sobirov M.M. The art of literature. - Tashkent, 2018. - P.6.
2. Rahmonkulova M. From the history of Central Asian book art: Cover design (XV-XIX centuries). - Tashkent, 2015. - P.5.
3. Salimov M. The secret of the famous Samarkand paper.// Heritage. -Tashkent, 2017. - P.78-81.
4. Habibullaev. N. History of paper production in Central Asia. - Tashkent: Science, 1992. - P.39, 40.
5. Norkulov N, Nizomiddinov I. Plates from the history of miniatures. T. Publishing house of literature and art named after Gafur Ghulam, 1970.
6. Saidova, N. Some principles of the development of the art of cover-making (in the case of Central Asia). Scientific-practical journal of “National Institute of Painting and Design named after Kamoliddin Behzod”. - Tashkent, - . 2022/1(9) No. - P. 76-82.

President of the Republic of Uzbekistan on 12.01.2017 Decree No. F-4789 “On the creation of a commission for the development of the system of printing and distribution of book products, the promotion and promotion of book reading and reading culture

9-th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent, Uzbekistan

The Means and Style of Creating an Image on The Stage of Puppet Theater

Mamura Karimbaevna UMARKHODJAEVA
The National Institute of art and design named after Kamoliddin Bekhzod, Tashkent, **Uzbekistan**
shohruzahon81@mail.ru

Abstract. This article tells about the role of the actor in the puppet theater, its features, styles and instruments in the process of creating an image. The author describes the every stage of creating a new play on the stage.

Purpose: raising a spiritually healthy generation as children with a pure heart, fresh spirit, kindness based on national values, samples of world culture, bringing them into the world of theatrical art is the main goal of puppet and young audience theater.

Methods: theoretical-analytical, comparative, generalization

Results: the actor of the puppet theater transfers his emotions, feelings, and spirit to the puppet and gives life and spirit to the inanimate body. Unseen on the stage, puppets teach the audience about life and natural phenomena, guide them to the right path, and help them distinguish between good and bad.

Scientific novelty: the role of the puppeteer in the puppet theater, its unique aspects, methods and tools in the process of image creation is to be researched.

Practical significance: the information presented in the article can be used theoretically by the students of the 1st courses of the puppet theater acting education of the art higher education institution.

Key words: puppet, actor, stage, image, technology, culture, director, theater, creator, screen, play.

Introduction

After the recognition of our republic as an independent state on a global scale, many good deeds were carried out in the sphere of spirituality and culture. In particular, special attention is paid to the development of the art of the puppet theater. After all, fifty percent of the population of our republic is children. Devotion to the motherland, passion for elegance and beauty are born in the hearts of children in this place. It is here that for the first time, children, accompanied by their parents, educators and teachers, get acquainted with such a miraculous art as theater.

The main task of puppet and young audience theater is to bring up a spiritually healthy generation on the basis of national values, world culture as pure-hearted, spiritually refreshed, kind-hearted children, to introduce children to the world of art.

Today, a number of State puppet theaters in our republic serve young spectators. Their repertoire includes works by national and foreign authors on various topics. Most of our theaters are creative societies, known not only in our republic, but also in the neighbor republics, and the world.

They were on trips to Pakistan, the United States, Kazakhstan, India, Russia and other countries, where they also introduce the Uzbek puppet theater to the audience.

For the development of this unique art form and its high prestige in the world, it is necessary to have fully developed, professional masters who can meet the requirements of the times. Whether it is a film director or an actor, the most important thing is to be a capable, talented, skilled owner of the chosen field.

The Main part

It is known that what kind of personality a person grows depends on the social environment that surrounds him. A similar art of acting can also occur and form under the influence of a certain social environment. It is impossible to create without interruption from the development of society. On the contrary, a deep knowledge of the laws of nature and social life that surround the creator comes to hand in his skill in his field.

The actor of the puppet theater should first of all be selective, observant. He is obliged to know the way of life, folk traditions, the psychology of people, mostly children, their characteristic qualities, nature and animal world. This is an incredibly necessary virtue for the actor. That's just the fact that his performed roles fascinate the audience. "The puppet player is a miracle worker" – wrote M.Kadyrov. – "The doll, which at another time is no different from an ordinary children's toy, comes to life when the artist is put into his hands, begins to breathe, creates a thought, think on the riddles of society and life, tells about love, friendship, justice and honesty, that is, begins to live with a human life".[16] [1, 5] The puppet player presents to the viewer, animating the image of a puppet character in a conditional life which is written by a playwright and which the director took to the stage. The actor of puppet theater gives an idea of the behavior of the image, the manner of speech that should create while getting acquainted with the staged play. It does not matter whether it is an image of a boy, a dragon, or a bird. The actor should be able to find the essence of the image, the idea that he wants to convey to the viewer through the interpretation of this image. The puppet player, standing behind the screen creates a stage image to the hero, reflected by the playwright, absorbing his vital observations, spirit, and mood. Behind the screen, the actor must be able to think and move freely about his puppet. Because, during the performance, the actor of the puppet theater should not only create an image, but also, unlike the actors of the dramatic theater, stand behind the screen and, without being visible to the audience, raise the performing personage doll above his head and move on.

The words spoken on the stage should be taken as they are said by the puppet in which the actor is playing. To the word harmony it is necessary that the lips of the doll shake, hands, feet, body come to action. Because the audience perceives life, nature, the animal world through puppets performed by the actor. This means that the actor plays the heavy puppet character by raising it for hours during the performance. If he is not free behind the screen during this process, the puppet in his hand will either lose its position on the screen, or it may freeze in a position to bend to one side. So, for a puppet theater actor, body freedom is a necessity. He should be able to speak both in the back of the screen, and move freely, and move the puppets.

The actor of the puppet theater creates a holistic, perfect image by transferring his feelings to the puppet personage, hidden behind the doll or invisible. So, the factor that gives the audience the interpretation of the image in the puppet theater, is a stage doll. The actor should approach the image not only from the point of view of the essence of the role, but first of all pay attention to the external features of the puppet. Then he can explain the purpose of the puppet actor behind the screen. Therefore, the features of the puppet, such as its appearance and the specific character and behavior given to it by the author, are taken into account in the process of creating the image. The actor

[16] Қодиров М.Х. Ўзбек халқ томоша санъати. Т., Ўқитувчи, 1981, 58-б. – Kadirov M.X. Uzbek folk art. T., Ukituvchi, 1981, p.58.

himself must determine the behavior of the personage that he takes to the stage, its relationship with the surrounding world, its leading behavior and its supreme goal in the process of giving characterization to the images. Only then the interpretation of the image will turn out correctly and clearly. The full-fledged performance of the created images on the stage of the puppet theater is determined by its connection with the puppet play. And the quality of the play is determined by the skill of the actor of the puppet theater. The actor of the puppet theater should know how to manage all kinds of dolls.

In general, the types of dolls are an expression from the following.

1. With gloves. 2. Walking stick doll (wired). 3. Doll with the help of threads (marionette). 4. A controlled dummy (tablet) in an open way. 5. Shadow doll. 6. Mask (mask) doll.

Depending on the type of theater puppets, their management styles are also different. This is because the construction techniques of different types of dolls are different from each other. The puppet theater can be imagined in harmony with the work of the director, actor, music, fine arts-artist. The stage director is a person who unites all the branches. However, should not forget about the main object of the actor is the work of the artist, the puppet master, who creates the puppet in puppet theater. After all, the free movement of the actor, finding the essence of the image, determining the character depends on the artist.

The artist and the puppet master reflect the emotions and the character on the face in the process of making the puppet. The actor completes and clarifies it with his performance. The actor animates the puppet and moves it, creating a holistic image through it. It turns out that the actor will, first have to master the technique of directing, playing a theatrical puppet, and then, through this doll, create an image, taking into account all his possibilities.

When we say the actor of the puppet theater, two poles come to our eyes. But if the inanimate subject is a doll, then one is an actor who gives a soul to this inanimate fabric, that is, enriches with his own feelings. If in the previous works the puppet actors were limited to carrying dolls, showing the beautifully made little ones to the audience that were the product of artist and sculpture, then now the actor does not hide behind the doll. Maybe he can revive the lifeless doll. There is a situation when "The doll is not with the actor, the actor is with the doll" [17]. [2, 125] After all, the doll in the hands of the actor is not only the work of the artist, sculptor, who made it, but also the product of the work of the actor who gave him his soul. [3]

"No matter how much a puppet artist and designer try to express their ideas through a dead soul-puppet, it in the hands of the actor, no matter how hard he tries to express next to him, he only comes to life in the hands of the actor, next to him, in collaboration or in conflict." [18]. So, the work of an actor in a puppet theater, the position he occupies, is very responsible.

The actor is also the creator of his time, a progressive person, an educator to some extent. The acting art has an extremely fast and lively impact on the audience. It is known that the actor must live with his thoughts, the world of his image, which he creates on the stage. As for the actor of the puppet theater, it will be a little more difficult. The reason is the feeling for the doll in his hands, the forgiveness is alien. Only because of the talent of the actor the doll begins to live with his life on the stage. In the process of working with the doll, the doll itself is an inanimate fabric, the image of the puppet actor clearly sees the movement in the mirror inside the stage, and then moves it to the doll in his hand. Then the plastic movement of the doll on his hands will go live. Of course, for this, the actor must know the elements of attention, imagination and fantasy, behavior, conditions, «if», body freedom, attitude, evaluation, tempo-rhythm, in short, acting skills.

Before the puppet actor is being acquainted with the puppet, he is introduced to the play written by the playwright, the image that he is supposed to create. He imagines the image he wants to create. If in this process the imagination of the actor does not fit with the appearance of the puppet,

[17] Смирнова Н.И. "Искусство игращих кукол". М., 1983, 125 бет. – Smirnova N.I. "The art of playing puppet". M., 1983, p.125.

[18] Ўша манба. – see source.

then the future image is unlikely to succeed. In these cases, when the actor is not satisfied with his puppet, it is advisable to comment on the sketch before making the puppet.

Whether the actor is able to act on stage in such a way that he is able to attract the audience with this dignity, his actions should come out alive and natural, so that they forget about him for a moment, but watch the puppet he animated. Let the audience forget that this is a lifeless puppet and make sure that a real child, or beetle, moving the wind on stage. This is evidenced by the diligence, technique of the actor. The main thing is not that the actor animated the doll with his performance, but when he was able to create a certain image on the stage.

The puppet theater begins to live with the life of its hero, as soon as the actor takes the doll in his hands, without being visible to the viewer behind the screen. Only skillful performers will be able to achieve this. After all, the doll can be played simply, even without any emotions. But this will not be a real creation.

In the puppet theater, almost all components are inanimate. In this theater, not only the stage equipment and props are fake, but also the puppet in the hands of the actor is a lifeless character made of different fabrics. The actor moves the puppet in front of the audience, helping them to see, feel the lifeless objects that surround it on stage. Therefore, it is difficult to create a holistic, broad-minded image on the stage without clearly understanding the level of opportunity of each animate and inanimate character created on the stage of the puppet theater.

It is necessary that the actor of the puppet theater is well aware of the doll he is performing, can emphasize its structure, technology, visual aspects. Only then can the actor find the puppet feelings in his hand, the appropriate speech, movement, voice. Artists and sculptors should help them. If the facial expression on the doll's face is reflected not in motion, but in an unchanged form, the actor can not cope with this condition no matter how hard he tries. After all, the doll's face is reflected in the spirit for a moment.

A puppet theater actor is educated and brought up like other actors. However, they do not even have specific, distinguishing signs. First of all, they do not give the viewer an appearance of themselves, but rather communicate with puppets. Secondary, they also share a relationship with their partners through a dummy. In some cases, when heavy, bulky puppets are directed by three or four actors at a time, a single stage image will not emerge without such creative intimacy. Or, during a performance, an actor can create several incomparable images of each other. For a puppet theater actor, holding a puppet is like putting on a hair-beard, wearing clothes when entering a role for a dramatic actor. The image he creates enters the psyche. There are a number of exercises in the process when the actor works with the puppet. The reason is that in order to create an image in a play that lasts for an hour or an hour and a half, the actor must be able to move freely with the puppet.

One of the most necessary aspects for the actor of the puppet theater is the mobility of his hands. "The actor's hand is the heart of the puppet" [19] - said S. Obraztsov in his time. [4, 78] In fact, the hand, which is the most active member of the human body, demonstrates the power of magic more clearly in puppet theater. The characters in the playwright's work, the puppets born with the creative support of the artist and the puppet master, come to life and act with the hands of the actor. This means that the hands of a puppet theater actor must be mobile, hardened, resilient. It is necessary to achieve the same movement of both hands. Because, firstly, the actor of the puppet theater can create several images in one performance, and secondly, has to play with the doll up for hours. This, in turn, tires the hand. At such times, he will be able to work comfortably by moving the doll from one hand to the other. "The art of puppetry can be compared to music. He, too, can

[19] Сперанский Е. "Повесть о странном жанре". М., 1971 й, 78-бет. – Speransky Ye. "The story of a strange genre". M., 1971, p.78.

express himself through the instrument in his hand, for which he must have mastered it perfectly”. [20] [5]

Conclusion

In puppet theater, words and sounds play a role in the process of image creation. Because words and sounds must be born from the face mask of the puppet characters and their appearance. In puppet theater, along with the image of human beings, animal or nature scenes often speak aloud. In puppet theater, there is a distinctive sound of trees, flowers, snakes, deer, and so on. But, in life, we have never heard or seen them talk or laugh. For example: what a flower is, the character of flowers, beautiful, delicate, carefree, life-loving, pleases people with its beauty. So there is no sound in the flower, but, it has to speak on the play. Of course, such a character will have to find a pleasant, delicate voice.

The fact that the actor of the puppet theater, like all creative people, is self-sacrificing in his profession, does not require proof of the need to work tirelessly on the image. Unlike other actors, his weapon is a puppet, a means of creating an image. The puppet theater actor transfers his feelings, emotions, psyche to the puppet and gives life and soul to the inanimate body. Without being seen on stage, the viewer is told about life in the means of puppets, insists on invigorating the phenomena of nature, teaches them, begins the right path, help to distinguish the good from the bad. In this auspicious work, he is closely assisted by an artist-sculptor, puppet master, director, composer. After all, the impressive, live performance of a puppet depends on the primary actor, and then on these creators.

In conclusion, it can be said that the role of the actor in puppet theater, its peculiarities, methods and means in the process of image creation were studied.

List of Literature:

1. Kadyrov M.X. Ўзбек халқ томоша санъати. (“Uzbek folk art”) T., Ўқитувчи, 1981, p.58.
2. Smirnova N.I. “Искусство играющих кукол”. (“The art of playing puppet”.) M., 1983, p.125.
3. That source.
4. Speransky Ye. “Повесть о странном жанре”. (“The story of a strange genre”.) M., 1971, p.78.
5. Demmeny Ye. “Призвание кукольник”. (“Vocation puppeteer”). M., Искусство, 1986.

Information about the author

Umarkhodjaeva Mamura Karimbaevna - Student of doctoral, Head of the head of the graduate department, The National Institute of Art and Design named after Kamoliddin Bekhzod, Tashent city, Uzbekistan

Address: Tashkent city, str.Mironshokh, 123.

E-mail: shohruzahon81@mail.ru

[20] Деммений Е. “Призвание кукольник”. М., Ис-во, 1986 й. – Demmeny Ye. “Vocation puppeteer”. M., Iskusstvo. 1986.

9-th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent, Uzbekistan

Study of main of genres of painting and their development in Uzbekistan in the second half of 20th century

Umida Temurovna AKHMEDKHODJAEVA
PhD researcher
Kamoliddin Bekhzod Institute of Fine Arts and Design, Tashkent, Uzbekistan
umida-fazilova@mail.ru

ABSTRACT

This article is devoted to the study and main trends of the development of genres in the painting of Uzbekistan in the second half of the 20th century. In the second half of the 20th century, the cultural paradigm underwent a sharp transformation due to political-social and historical-cultural changes. The national painting schools emerged in Uzbekistan triggered formation of new ideas and views in the artistic process. Trends of shifting from existing thematic schemes and "normativity" and stylistic changes were observed. A cohort of national artists of the new generation put forward innovative ideas such as withdrawing from the ideological canonical laws that prevailed in painting, creating new aesthetic ideals, and gradually getting rid of the spirit of subordination. During this period, leading genres appeared in painting, and the characteristics of their formation were different. The range of methodological aspects in art studies and the problems of renewal of traditional approaches require interdisciplinary efforts.

Keywords: Genres in painting, cultural paradigm, socialist realism, impressionistic tendency, decorativism, artistic form, personal exhibition, ethnocultural identity.

INTRODUCTION

In the second half of the 20th century, cultural paradigm underwent a sharp transformation due to political-social and historical-cultural changes. Emergence of national painting schools in Uzbekistan gave impetus to formation of new ideas and views in the artistic process. Trends of departure from existing thematic schemes and "normativity" and stylistic changes were observed. Pleiades of national artists of new generation put forward innovative ideas such as withdrawing from ideological canonical laws that prevailed in painting, creating new aesthetic ideals, and gradually getting rid of the spirit of subordination.

1. STUDY OF FINE ARTS IN UZBEKISTAN

Systematic study of fine arts of Uzbekistan began in 30s of 20-th century. First publications were in the form of small articles. In 1933, A. Podkovirov and Yu. Arbat published articles about Uzbek artists in "Uzbekistanskaya Pravda" newspaper issues accessed on November 30 and December 15. In 1934, based on information collected from exhibition of Uzbek artists held in Moscow that year, B.M. Nikiforov's article was published in the 11th issue of "Literature critic" magazine.[1]

In 1935, V.N. Chepelev published his first monograph called "Iskusstvo sovetskogo Uzbekistana". In this monograph, existing artistic traditions in painting of Uzbekistan in 1920-1930, as well as challenges of revolutionary time were shown. This monograph emphasized the lack of formed national traditions in easel painting, emergence of new decorative style and realistic-decorative trend that was a product of impressionistic and romantic interpretation of the Orient, disappearance of formalistic tendencies, negative influence of old religious views on fostering of national artists. He also gave information about the 1st (1928) and 2nd (1933) exhibitions of republican artists held in Tashkent. For the first time among other monographic studies, he attempted to analyze processes in Uzbek painting, plot, theme and style of artworks exposed at the exhibition, problem of "documenting" characters within socio-psychological interpretation, problem of standardization of types of character, elimination of orientalism in images. Although painting in Uzbekistan was in its early stage of development and had a number of problematic aspects, V.N. Chepelev positively assessed painting of the period studied in his monograph and noted that there was a potential for further development.[2]

F.I. Schmidt, who lived in Tashkent in 1935, wrote scientific articles about the new form of painting of Uzbekistan. Since he was directly involved in organization and holding of exhibitions, he described in details artistic processes, trends and researches conducted by artists of that period. According to the researcher, "national character" would have remained only in the theme of artworks, until Uzbek national artists would not fully explore the techniques of artistic expression in easel painting. [3]

In 1940, Boris Vladimirovich Weimarn, an orientalist and historian of Soviet art, wrote a book entitled "Iskusstvo Sredney Azii" dedicated to architecture, decorative-practical art and fine art of people of Central Asia. In this book, B.V. Weimarn focused more on fine art of Soviet Uzbekistan among Central Asian republics. The author's approach to this book (explained material, information scheme) was close to the concept of V. N. Chepelev's monograph, enriching it with more information. B.V. Weimarn focused on artists of Tashkent and Samarkand art schools and highlighted several problematic aspects, likewise V. Chepelev did. Such facts that there were very few national painters and graphic artists, that works did not reflect pictures of historical past of Uzbekistan, that artists did not study in depth the unique aspects of the nature of Uzbekistan and domestic scenes related to it, pointed out that increasing absorption of Western impressionist style, superficial and documentary reflection of plots in the works of older generation of artists was still an evidence of continuing formalistic and naturalistic tendencies.[4]

The book "Izobrazitelnoe iskusstvo Uzbekistana" by art historian R.H. Toqtash contained analytical information about art history of Soviet Uzbekistan. In the post-war period, study of fine arts of Soviet Uzbekistan was entrusted to departments of Research Institute of Fine Arts of Uzbekistan Academy of Sciences and Research Institute of History and Theory of Fine Art of Uzbekistan Academy of Sciences located in Tashkent. [1]

3. METHODOLOGY OF STUDY

In their monographic studies, art historians, scientists and artists who worked in Tashkent gradually studied development of fine arts of Uzbekistan in different periods and genres. These were: G.A. Pugachenkova, S.M. Krukovskaya, M.V. Müntz, N.M. Abramova, V.A. Meshkeris, G.N. Chabrov, V.N. Kedrin, G.A. Akbalyan. The first major project of the department was collective work "Izobrazitelnoe iskusstvo Sovetskogo Uzbekistana" (Ocherk istorii jivopisi, grafiki, skulptury) published by researchers of Institute of Fine Art Studies in 1957 in Tashkent. This fundamental study covered development of fine art in Uzbekistan from ancient times to the beginning of 50s of 20th century. Abstract of this book stated that: "These essays, written as the first experience

summarizing the path of Uzbek fine art, cannot fully cover all the events and problems of Uzbek art culture. This is the task of Uzbek fine art studies in the next stages". The first chapter of this book written by Galina Anatolyevna Pugachenkova contained comprehensive study of scientific material covering the period of fine art development in Uzbekistan from ancient times to 1917. The fourth chapter of this book was dedicated to art of the Second World War, and its content was outstanding. It worth mentioning that study of Uzbekistan's fine art development from 1917 to the beginning of 1950s in separate stages has led to one-sidedness and duplication in the studies. Moreover, studies, opinions and analyses about this period were made based on the Soviet ideology requirements and instructions. To a certain extent, authors neglected talented Uzbekistan artists and did not study in-depth a complex and contradictory creative path of each major artist. However, despite such imperfections, this book reflected important history of artwork of artists of Uzbekistan. It served as an important foundation for future research in this direction. [5]

L.A. Jadova's book "Sovremennaya jivopis Uzbekistana" published in 50s also commented on development of painting in Uzbekistan. The author compared artistic process in painting of Uzbekistan in 1920s and 1930s with the state of fine art in 1950s and 1960s and tried to theoretically analyze differences between them. In this book, gradual development of works by representatives of older generation, such as N. Karakhan, U. Tansikbayev, was studied in details, and the author did not limit with empirical research, on the contrary, the main artistic trends of Western European and Russian Soviet painting at the end of 19th century and the first half of 20th century were included in the analysis of fine arts development. But L.A. Jadova's method of analysis was not aimed at balancing artist's skills and deficiencies by means of a mechanical calculating a sum of positive and negative aspects of any talented work of art, but rather showed that creative expediency and world perception of painter were at different levels. In 1957, album of paintings "Izobrazitelnoe iskusstvo Uzbekskoy SSSR" was published. Introductory text of this album was written by M. Müntz and L. Rempel, and was presented as a short and popular essay covering fine art of Soviet Uzbekistan. Two years later, book "Khudojniki Sovetskogo Uzbekistana" was published in Tashkent by a group of Uzbek art historians. This book contained creative and biographical essays dedicated to artists of Uzbekistan. In 1960, book "Iskusstvo Sovetskogo Uzbekistana. Ocherki" by B.V. Weimarn and N.V. Cherkasova was published. This book was rich in black-and-white and color photographs, and included a complete bibliography on fine arts of Soviet Uzbekistan, as well as titles of catalogs of individual exhibitions of All-Union and Uzbek artists. In the essays, historical development of fine arts landscape in Uzbekistan was covered chronologically in details, and it had become an important source for studying painting, graphics, and sculpture of Uzbekistan.[6] In 1962, publishing house "Sovetsky Khudojnik" published the album of paintings called "Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Tajikistan artists of the USSR", introduction of which was written by A.D. Legodayeva.

In 1967, this publishing house published a collection of art critics' essays called "Iskusstvo molodyx" by M. Khalaminskaya. One of the sections of this collection was dedicated to creativity of young painters of Uzbekistan, graduates of I.E. Repin Institute of painting, sculpture and architecture in Leningrad. Their works were exposed at exhibitions in the second half of 1950s. Margarita Khalaminskaya had selected only interesting and meaningful articles from professional art historians in her collection. During the period of Soviet Uzbekistan, historical development and recognition of poster as a separate independent genre began with October Revolution and continued until early 60s of 20-th century. V. Dolinskaya gave detailed information about poster art in her scientific sources. Uzbek art critic A. Umarov dedicated his postgraduate thesis to portrait art of Uzbekistan. His book "Portretnaya jivopis Uzbekistana", published in 1968, was written as the first serious scientific experiment summarizing development of portrait genre in painting of Uzbekistan. The Uzbekistan portrait genre of the period before 1917 was studied based on research created by

A.A. Semyonova, L.I. Rempel, G.A. Pugachenkova, and K.V. Trever. New methods and forms of painting genre of Uzbekistan was analyzed by V.L. Lakovskaya in her monograph "Uzbekistan's post-war easel painting". By 1960s-1980s, dynamics of researching national art schools in art criticism increased. In particular, in 1972, monograph "Izobrazitelnoe iskusstvo Uzbekistana" by R.H. Toqtash was published. In this large-scale study, characteristics of fine arts of this period were analyzed. Researches of those years highlighted features of socio-historical process in formation of national schools.[7] Russian art historian Leonid Zinger studied Soviet portrait art. In the book "Sovetskaya portretnaya jivopis 1917-nachala 1930-x godov", which he wrote in 1978, he provided analytical information about artistic solution of image of Soviet man, formed on the basis of socialist realism, which flourished during October Revolution, in portrait painting. He drew attention to several problematic issues in Soviet portrait. Namely, he particularly covered specification of realistic portrait in painting, problem of mimesis, portrait of contemporary and historical person, portrait-type, portrait-painting, group portrait, genre boundary, space and time in portraiture, easel and majesty, tradition and innovation, etc. In addition, L. Zinger's book focused on portraits created by A. Nikolayev (Usto-Mo'min), P. Benkov and O. Tansikboyev.[8] Many monographs and albums of I. N. Bulkina were dedicated to artworks of young artists of Uzbekistan. G.I. Babadjonova was the author of a book about work of stained-glass window artist I. Lipen and a number of educational manuals on synthesis of art. Among monographic scientific studies that were dedicated to personal creative pursuits of Uzbek artists, B.V. Weimarn's "Orol Tansikboyev" (1958) and B.M. Nikiforov's "Pavel Petrovich Benkov" (1967) deserved high recognition. In addition, many books, albums and brochures dedicated to the work of artists such as I. Ikromov, V. Kaidalov, A. Abdullayev, B. Khammadi, and R. Timurov were published at that time. Upon request of the Ministry of Culture of Uzbekistan and Scientific Council of A. N. Ostrovsky Tashkent Institute of Theater and Art Studies, in 1965, a decision was made to train specialists in art studies at Tashkent Institute of Theater and Art Studies. In the same year, Department of "History and Theory of Fine Art" was established and headed by famous art historian L. I. Rempel. In the study of painting in world art, the main goal was to analyze creativity of national identity, stylistic aspects of art historians, features of artistic process, traditional principles and bright factors. In Uzbekistan, since 1990s, artistic process in historical and cultural context was conducted on a serious level based on new methodological approaches. At the beginning, special attention was paid to the national idea in the works.

4. FINDINGS

In the research of A. Hakimov and N. Ahmedova, analysis of art history in an interdisciplinary approach was used to determine principles of painting development in Uzbekistan. In their research, for the first time, new issues were raised in the study of painting of 20th century, an attempt was made to explain unique complexities of historical and cultural development of art, and new approaches were reflected in the studies of ethnocultural identity principles.[9]

Independence achieved in 1991 made it possible to formulate a strategy for choosing a national paradigm in art along with changing economic models and ideological environment. The range of methodological aspects in art studies and the problems of renewal of traditional approaches require interdisciplinary efforts. This is in line with modern trends in humanity studies.

CONCLUSION

In the article, main trends of the development of genres in the painting of Uzbekistan in the second half of the 20th century are studied. Within the research, monographic studies of art historians, scientists and artists who worked in Tashkent dedicated to the studies of fine arts development in Uzbekistan in different periods and genres are also studied.

REFERENCES:

1. Taktash R.H. Izobrazitel'noe iskusstvo Uzbekistana vtoraja polovina XIX v. -50-ie godi XX v. (Fine art of Uzbekistan in the second half of the 20th century. -50s of the XX century) – Tashkent: Izd.lit.i iskusstva, 1972. – 272s. (in Russian)
2. Chepelev V. Iskusstvo Sovetskogo Uzbekistana. (Art of Soviet Uzbekistan) – L.: Izd. Leningradskogo oblastnogo sojuza sovetskih hudozhnikov, 1935. – 130 s. (in Russian)
3. Shmitd F. O nacional'noj forme zhivopisi Uzbekistana. (About the national form of painting in Uzbekistan) 1937. Arhiv biblioteki GMI. – Inv № 166. – 40 s. (in Russian)
4. Vejmarn B.V. Iskusstvo Srednej Azii. (Art of Central Asia) – Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe izdatel'stvo “Iskusstvo”, 1940.-189c. (in Russian)
5. Red.kollegija. Izobrazitel'noe iskusstvo Sovetskogo Uzbekistana (ocherk istorii zhivopisi, grafiki, skul'ptury). (Editorial board. Fine Arts of Soviet Uzbekistan (Essay on the History of Painting, Graphics, Sculpture))-Tashkent, 1957-180 s. (in Russian)
6. Zhadova L. Sovremennaja zhivopis' Uzbekistana. (Modern painting of Uzbekistan) – Tashkent, Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudozhestvennoj literatury UzSSR. 1962. – 112 s. (in Russian)
7. Ahmedova N.R. Zhivopis' Central'noj Azii XX veka: tradicii, samobytnost', dialog. (Painting of Central Asia of the 20th century: traditions, originality, dialogue.) – Tashkent: 2004. – 205 s. (in Russian)
8. Zinger L. Sovetskaja portretnaja zhivopis' 1917–nachala 1930 godov. (Soviet portraiture of 1917 – early 1930s)– M.: Izob. iskusstvo, 1978.–295 s. (in Russian)
9. Xasanova N.S. Istoki zarozhdenija iskusstvovedenija v Uzbekistane: osnovnye etapy stanovlenija. (The origins of art history in Uzbekistan: the main stages of formation) Vestnik MGUKI 2015. #6 (68).266-270 s. (in Russian).

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Museums of the Republic of Karakalpakstan in the XX-XXI centuries: main historical stages, problems and development strategies

XX-XXI yüzyıllarda Karakalpakistan Cumhuriyeti Müzeleri: ana tarihsel aşamalar, sorunlar ve gelişme stratejileri

Ishanova Muzaffara
National Institute of Fine arts and Design named after Kamoliddin Bekhzod, **Uzbekistan**
muzaffara2727@gmail.com

ABSTRACT

Museums of the Republic of Karakalpakstan are an integral part of the treasury of the invaluable world heritage of mankind. The cultural and natural heritage of this region is widely represented in them. The development of the museum deal in Karakalpakstan was preceded by a long and interesting history. Thus, the organization of museum work in Karakalpakstan is connected with the historical and cultural processes that took place in Uzbekistan at the end of the 19th century. During this period, the first museum expositions were created in the city of Tashkent, and the first exhibition-exposition was organized in the city of Petro-Alexandrovsk (now the city of Turtkul). It exhibited finds discovered on the dry part of Lake Istemes in 1876–1880. These were ceramic and metal objects, metal plates with an inscription about the construction of the mosque and ethnographic materials. For the first time, scientific studies of traditional life were carried out by ethnographers based on the materials of their scientific expeditions since the 1930s. Scientists N.A. Baskakov, N.V. Torchinskaya and Karakalpak scientist K. Aimbetov actively participated in the organization of the first museum. The older the museum became, the more its collection was replenished with new exhibits collected from the population and found as a result of archaeological and ethnographic expeditions led by such famous scientists as S.P. Tolstov, T.A. Zhdanko, A.L. Melkov, Ya. Gulyamov and A.S. Morozova. The art of the Karakalpaks was diligently studied by the Russian artist, archaeologist and ethnographer I.V.Savitsky.

The purpose of the study is a scientific analysis of the current state of museums in Karakalpakstan, the preservation and development of the museum network as the basis of a single cultural space, the development of replenishment of museum collections, the methodology for effective museum documentation, the study of museum objects, research and development to ensure museum activities; scientific restoration and conservation of museum objects, protection, preservation, restoration of objects that are part of the museums of the republic.

The research work will consider the historical stages, issues of storage, exhibiting, problems and development of existing museums in Karakalpakstan. That is why it is important to study this topic. This study is carried out within the framework of the priority direction of the development of science and technology of the republic “Spiritual, ethical and cultural development of a democratic and legal society, the formation of an innovative economy”.

Keywords: Karakalpakstan, museums, cultural heritage, conservation, protection, preservation, restoration of museum objects.

ÖZET

Karakalpakistan Cumhuriyeti Müzeleri, insanlığın paha biçilmez dünya mirası hazinesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bölgenin kültürel ve doğal mirası, bunlarda geniş ölçüde temsil edilmektedir. Karakalpakstan'daki müze anlaşmasının gelişmesinden önce uzun ve ilginç bir tarih yaşandı. Böylece, Karakalpakistan'daki müze çalışmalarının organizasyonu, 19. yüzyılın sonunda Özbekistan'da meydana gelen tarihi ve kültürel süreçlerle bağlantılıdır. Bu dönemde Taşkent şehrinde ilk müze sergileri oluşturuldu ve ilk sergi-sergisi Petro-Alexandrovsk şehrinde (şimdiki Turtkul şehri) düzenlendi. 1876-1880'de İstemes Gölü'nün kuru kesiminde bulunan buluntuları sergiledi. Bunlar seramik ve metal objeler, caminin inşası ile ilgili yazıtlı metal levhalar ve etnografik malzemelerdi. 1930'lardan itibaren ilk kez etnograflar tarafından bilimsel keşif gezilerinin malzemelerine dayalı olarak geleneksel yaşamla ilgili bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Müze yaşlandıkça, koleksiyonu yeni sergilerle o kadar dolduruldu. Bu sergiler halktan toplanmış ve S.P. Tolstov, T. A. Zhdanko, A.L. Melkov, Ya.Gulyamov ve A.S. Morozova gibi ünlü bilim adamlarının önderliğindeki arkeolojik ve etnografik keşif gezilerinin bir sonucu olarak bulundu. Karakalpakların sanatı, Rus sanatçı, arkeolog ve etnograf I.V.Savitsky tarafından özenle incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, Karakalpakistan'daki müzelerin mevcut durumunun bilimsel bir analizi, tek bir kültürel alanın temeli olarak müze ağının korunması ve geliştirilmesi, müze koleksiyonlarının yenilenmesinin geliştirilmesi, etkili müze belgeleme metodolojisi, müze faaliyetlerinin sağlanması için müze nesnelerinin incelenmesi, araştırma ve geliştirme; müze nesnelerinin bilimsel restorasyonu ve konservasyonu, cumhuriyet müzelerinin bir parçası olan nesnelerin korunması, muhafazası, restorasyonu.

Araştırma çalışması, Karakalpakstan'daki mevcut müzelerin tarihsel aşamaları, depolama, sergileme sorunları, sorunları ve gelişimi ele alınacaktır. Bu yüzden bu konuyu incelemek önemlidir. Bu çalışma, cumhuriyetin bilim ve teknolojisinin gelişmesinin öncelikli yönü "Demokratik ve yasal bir toplumun manevi, etik ve kültürel gelişimi, yenilikçi bir ekonominin oluşturulması" çerçevesinde yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karakalpakistan, müzeler, kültürel miras, müze nesnelerinin bilimsel restorasyonu ve konservasyonu, korunması, muhafazası.

INTRODUCTION

In the 21st century, museums are undergoing a significant modification of traditional forms of work, differing from the museum activities of the 20th century. Museums of the Republic of Karakalpakstan are an integral part of the treasury of the invaluable world heritage of mankind. The cultural and natural heritage of this region is widely represented in them.

With the introduction of a new system on the territory of Karakalpakstan in the mid-1920s, measures began to be taken to reorganize the economy, life and culture of the people, the whole way of life, which required a serious and comprehensive study of the settlement and population of the people, the features of their social system. The initial questions for studying the history of Karakalpakstan in 1920-1930 were the national-ethnic and tribal composition of the population, the definition of the settlement of peoples, and the compilation of an ethnographic map.

Culture, life, language, customs and traditions of the Karakalpaks have long been studied by scientists who came from Russia, including A.L. Melkov is an ethnographer, artist, photographer whose name is associated with a new stage in the systematic and comprehensive ethnographic study of the Central Asian-Kazakhstan region. In 1928, A.L. Melkov headed the Karakalpak ethnographic expedition. Two years of field work resulted in two clothing collections, as well as more than 700 photographic prints stored in the collection of the Museum of Anthropology and Ethnography of Russia. Members of the expedition had to study historical monuments and collect exhibits. In 1929, local historians organized an exhibition in the city club of the city of Turtkul. It featured the national clothes of the Karakalpaks, ancient manuscripts, household utensils, books, photographs of historical monuments, and paintings. Moscow students A.N.Baskakov, A.Davletov, N.V.Torchinskaya and Karakalpak scientist K.Aimbetov, an ethnographer from Tashkent A.Morozova, who worked as part of the Karakalpak ethnographic expedition, took an active part in organizing this exhibition.

Not only Russian scientists studied the heritage of the Karakalpak region, but also scientists and researchers from abroad. The famous Swiss traveler, writer and photographer Ella Maillart made several trips around the Soviet Union since 1930, including in 1932 she traveled for seven months in Central Asia. Postponing his departure to Russia, in 1932, E. Maillart decides to get to the Aral Sea, having learned that an elusive and proud tribe lives in the Karakum desert. E. Mayyar sets off along the Amu Darya on a steamboat and arrives in Turtkul, - at that time it was the capital of Karakalpakstan, and along the way she takes many historical shots of that period. Today, her entire photo archive is stored in Lausanne (Switzerland), in the Elysee Museum.

The largest scientific expedition in history, which worked on the territory of Karakalpakstan, was the Khorezmian archaeological and ethnographic expedition. The Khorezmian archaeological and ethnographic expedition of the Institute of Ethnography of the Academy of Sciences of the USSR (1937–1997) was the largest and longest expedition not only in the Soviet Union, but also in world archaeological practice. The Khorezmian expedition was founded and led by the outstanding archaeologist and ethnographer S.P. Tolstov for nearly four decades. He called Khorezm “Central Asian Egypt” and devoted his life to the study of its tangible and intangible heritage. Thanks to the Khorezm expedition, the problems of history, archeology and ethnography were studied, in particular, the ancestors of the Karakalpak people.

In the middle of the 20th century, with the advent of such a unique personality as I. V. Savitsky, an artist, restorer and ethnographer, great changes took place in the development of the museum business of Karakalpakstan. The phenomenal contribution of Igor Savitsky is that he founded the State Museum of Arts of the Republic of Karakalpakstan, and also formed the collections of this museum. Arriving in this region, Savitsky begins to collect objects of folk arts and crafts, and after the founding of the museum - unique paintings by unknown and unrecognized artists, which made up the collection of Russian avant-garde. The unique collection gathered here is recognized as the best art collection in the entire Asian region. It includes the most complete collection of works of the Russian avant-garde and has a total number of more than 100 thousand exhibits. The museum's collection includes the folk and applied art of the Karakalpaks, the Uzbek avant-garde, and the most ancient artifacts of archeology.

Over the past 30 years, the state has paid great attention to the museum deal in the country. So, in the late 1990s of the 20th centuries, the Berdakh Museum was founded in Nukus, dedicated to Karakalpak literature and ethnography, and now a museum of literature. And in 1997, the Karakalpak branch of the Academy of Arts of Uzbekistan was founded, in whose exhibition halls the works of contemporary artists are exhibited, and more recently, activities have been carried out to revive and preserve traditional Karakalpak crafts at the Crafts Development Center. In the same

period, a private museum was organized in Karakalpakstan - the House-Museum of the Shamuratovs.

Over the past 30 years, the state has paid great attention to museum work in the country. So, in the late 1990s of the 20th century, the Berdakh Museum was founded in Nukus, dedicated to Karakalpak literature and ethnography, and now a museum of literature. And in 1997, the Karakalpak branch of the Academy of Arts of Uzbekistan was founded, in whose exhibition halls the works of contemporary artists are exhibited, and more recently, activities have been carried out to revive and preserve traditional Karakalpak crafts at the Crafts Development Center. In the same period, a private museum was organized in Karakalpakstan - the House-Museum of the Shamuratovs.

The State Museum of History and Culture of the Republic of Karakalpakstan is one of the oldest museums in all of Central Asia. The museum has a history of about 90 years, and its exposition includes more than 80 thousand exhibits, among which there are really valuable and rare ones, for example, a stuffed animal of the last Turanian tiger, an extinct species. The exhibits are constantly replenished, thanks to archaeological excavations, as well as cooperation with universities and academies. The exposition is located in thematic halls: nature, archeology, ethnography and modern history of the region. The halls of nature are very interesting, they are especially popular with children and give an idea of the flora and fauna of the republic. The Department of Archeology contains models of ancient settlements and objects found during excavations. The most interesting is the exposition of craftsmen, with embroideries, woven carpets, jewelry, musical instruments. Presented here is the traditional dwelling of the local population - the Karakalpak yurt.

The Literature Museum is a unique and very interesting museum containing expositions on the culture, history, and ethnography of Karakalpakstan. The museum was opened in 1997, at the Karakalpak University, in honor of the 100th anniversary of the birth of the great poet, historian and thinker Berdakh, who is considered the first historian of the Karakalpak people. The museum building was specially designed and built at the Karakalpak University and decorates the city with its intricate architectural design.

The exposition halls of the House-Museum of the Shamuratov family reflect the close ties of Karakalpak literature and art with Uzbek, Russian, Kazakh, Turkmen and Azerbaijani cultures. The museum was opened in 1998 by the children of Amet and Ayimkhan Shamuratov. The main part of the exposition is the personal belongings of the spouses: photographs, books, documents, portraits, concert attributes. The museum collection is also represented by handicrafts of the Karakalpaks: carpet weaving, household items, jewelry, items of the recent past.

The Museum of Ecology in Muynak is a small but interesting museum, opened in 1980, and the re-exposition was made in 2018. The exposition includes materials on the history of the region, samples of flora and fauna, art objects and masterpieces of folk craftsmen. Particular attention is paid to the canvases of the Karakalpak artists R.T. Matevosyan and F.Yu. Madgazin, whose work is devoted to the theme of the Aral Sea and the Amudarya River.

The research work considers the historical stages, issues of storage, exposure, problems and development of existing museums in Karakalpakstan. That is why it is important to study this topic.

Summing up, we could say that from the 1920s to the present time, the main cultural layer was formed, collecting and the main ground was being prepared for the creation of museums in Karakalpakstan, which was facilitated by the research work of various scientists from near and far

abroad. And, in turn, museums have played a significant role in the cultural, economic, social life of the region. Museums and museum activities have undergone a widespread transformation, which contributed to the development of museum theory and practice in Karakalpakstan. They began to promote regional values, strengthen cultural identity, organize social activities and intercultural interaction, expanding their role in the field of education, participating in the economic development of the region.

REFERENCES

Kydyrniyazov Z. Formation and development of local history of Karakalpakstan (1920-1930s). International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 7(19), 2019.

Central State Archive of the Republic of Karakalpakstan, File.26, inventory.1, file.351, page.5

Kamalov S. Headquarters of Soviet Science - 250 years. Herald of Karakalpak branch of the Academy of Sciences of the SSRUz. 1974. No. 5, page.48.

Kamalov S., Germanova V. Moscow - Karakalpakstan. Nukus, 1986.

Kamalov S., Germanova V. Soviet Russia and Karakalpakstan: international cooperation and fraternal mutual assistance. // Social Sciences of Uzbekistan (ONU), 1983, No. 1; Kamalov S., Germanova V. At the origins of the study of the cultural heritage of the Karakalpak people. // ONU, 1994, #1-2

Maillart Ella K. Turkestan Solo. The Long Riders' Guild Press. P.334.

http://www.elysee.ch/

Babanazarova M. Igor Savitsky. Artist, Collector, Museum Founder. London: Silk Road Publishing House, 2011. – 80 p.

Arzhantseva I.A. Khorezm. History of discoveries and research. Ethnographic album. Ulyanovsk: LLC "Artishok", 2016. - 288 p.

Zhdanko T.A. Essays on the historical ethnography of the Karakalpaks (tribal structure and settlement in the 19th - early 20th centuries). M.-L., 1950.

Knorozov Yu. V. Selected works / Comp. and resp. ed. M. F. Albedil. - St. Petersburg.: MAE RAS, 2018. - 594 p.

Itina M.A., Levina L.M., Nerazik E.E., Rapoport Yu.A. To the 60th anniversary of the Khorezm expedition // EO. 1966. #6. P.19-33

Zhdanko T.A. Karakalpaks of the Khorezm oasis // Proceedings of the Khorezm archaeological and ethnographic expedition. V.I, M., 1952.

Zhdanko T.A., Nurmukhamedov M.K., Kamalov S.K. Karakalpaks (a brief outline of history from ancient times to the present day). T. 1971.

Dosumov Ya.M. Essays on the History of the Karakalpak ASSR. T. 1960.
Bogoslovskaya I. Collection of memoirs about T.A. Zhdanko. T. 2021.
Kamalov S.K. Karakalpaks in the XVII-XIX centuries. T.1968.
History of the Karakalpak ASSR. T. 1986.
Kamalov S., Kosbergenov R., Kosymbetov I. Together forever. N. 1973.
Kamalov S.K., Ubbiniyazov Zh.U., Koshchanov A.K. From the history of the Karakalpaks. T.1988.

Kydyrbay Saypov. Collection of memories. N.2012.
Selected works from the collection of the State Museum of Arts of the Republic of Karakalpakstan named after I.V. Savitsky. Nukus-Tashkent, 2015.
Louvre in the desert. Album T. Tasvir. 2017.

Assouline Y. Avant-garde orientalists. (Tribute to Igor Savitsky). NY. Assouline publishing. 2021.

Babanazarova M. Souvenirs of Savitsky. T. Baktria press publishing. 2022.

9-th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent, Uzbekistan

Factors that caused the origin of the art of calligraphy and it is development.

Kalbayeva Maftuna
PhD researcher
National Intitute of Fine Arts and Design named after Kamoliddin Bekhzad, Uzbekistan
imaf_planet@mail.ru

ABSTRACT

In the article, the ideas of the origin of the traditional writing culture created with the potential of our respected ancestors, that is, the art of calligraphy, and the ideas of the efforts made and being made to pass it on to future generations, are put forward. If we take a look at our past, we can witness that there were a number of mature writings in our country even before the Arabic script. Before the Arab conquest, the people of Central Asia were familiar with phonetic alphabets, and in the 3 **rd** century BC, they used Sogdian, Khorezmian, Parthian, Bakhtarian scripts as "national" scripts in our country. It was not difficult for the peoples of Central Asia to master the writing system introduced after the Arab conquest, because they had the above-mentioned high writing culture. The almost proportionality of the movement of the pen in Arabic writing with the writings of the peoples of Central Asia, and the fact that this writing is written from right to left with a broad pen and black color (ink) not only allows the writing to be quickly mastered, but also the possibility of raising it to a high level of artistic perfection by the people.

Keywords: "national" scripts, phonetic alphabets, Arab conquest, broad pen.

INTRODUCTION

Gave according to historical sources, in the early periods of Islamic culture, four different scripts were used in Arab countries. These are "Hatti Makkii", "Hatti Madini", "Hatti Basri" and "Hatti Ko`fi". Among these writings, "Hatti Ko`fi" spread widely in ancient Iran and Central Asia. It is surprising that the letters of the "Ko`fi" letter were written without any dots in those times. Naturally, this score created certain difficulties in reading the writing. Because of this, later this letter had to be reformed and prompted the discovery of "points" and "movement" signs. However, this type of letter became more and more difficult to handle, as a result, it gave way to the "Naskh" letter. "Naskh" letter is a little easier for work, it allowed to use "points" and "movement" signs without mistake.

خطی چنانکه اگر ابن مقله زنده شود
تراشهٔ قلم او مقله بر دارد

This beautiful type of calligraphy was discovered by an Arab calligrapher named Abu Ali Mukhammad ibn Muqla (886-940) during the period of the Ko`fi calligraphy. In this honor, the following verse was written in Persian:

1-picture

This letter is so beautiful that if Ibn Muqla is resurrected,

He collected the scraps of the pen that wrote it with his eyelashes. *(1-picture*)

The number of letters in the alphabet based on “Ko`fi” and “Naskh” letters was 28. Since the Persians and Turkic peoples could not find the letters of several sounds in their languages, they added 4 more letters to this alphabet. These are these letters: *(2-picture)*

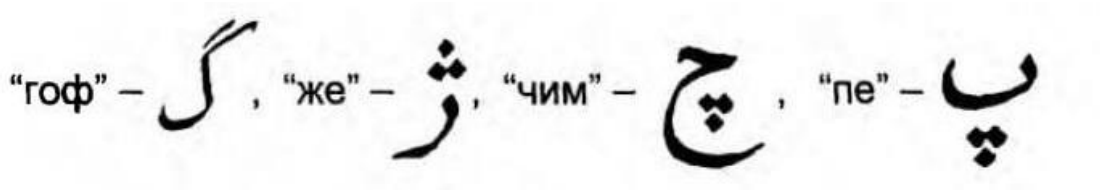

2-picture. Four new letters

Thus, the letters of the alphabet used in Persian and Turkic languages reached 32. This alphabet was widely spread among all Turkic peoples and served the development of science and literature for centuries. It is worth noting one more thing that from the day when the Turkish word was written in this alphabet for the first time, it became a national script. On the basis of this, for many centuries, the national writing in the Arabic alphabet developed in Eastern countries, including Turkestan, and a number of unique letters were created on the basis of the Naskh letter. The most famous of these letters are “Hatti Sunbuli”, “Hatti Suls”, “Hatti Rayhani”, “Hatti Devani”*(4-picture)*, “Hatti Talik”, “Hatti Nastalik” *(3-picture)* and “Hatti Shikasta”. Among these letters, “Hatti Suls” and “Hatti Nastalik” began to be widely used in Central Asia, including Uzbekistan.

3-picture. “Hatti Nastalik”

4-picture. “Hatti Devani”

METHODOLOGY

Among the books, “Hatti Naskh” was used more in religious literature and copying of religious works under the name “Hatti Qur`an”. The titles of miraculous books, and later the names of the works, were written in “Hatti Suls”, and this work itself was written in “Hatti Nastalik”. Especially the classic ghazals, which are the beauty of our national literature, were further embellished in “Hatti Nastalik”. This writing was widely used in all fields of science and art. As soon as the Nastalik letter became popular, it captivated everyone and soon spread throughout the people of the East. For the calligraphers of that time, the elegance of this type of letter was very acceptable. In “Hatti Nastalik” the letters are not lined up like soldiers in a row like in some writings, but based on a deep logic, they show an elegant pattern. [21] This is the reason why the letter of Nastalik rose to the level of high art.

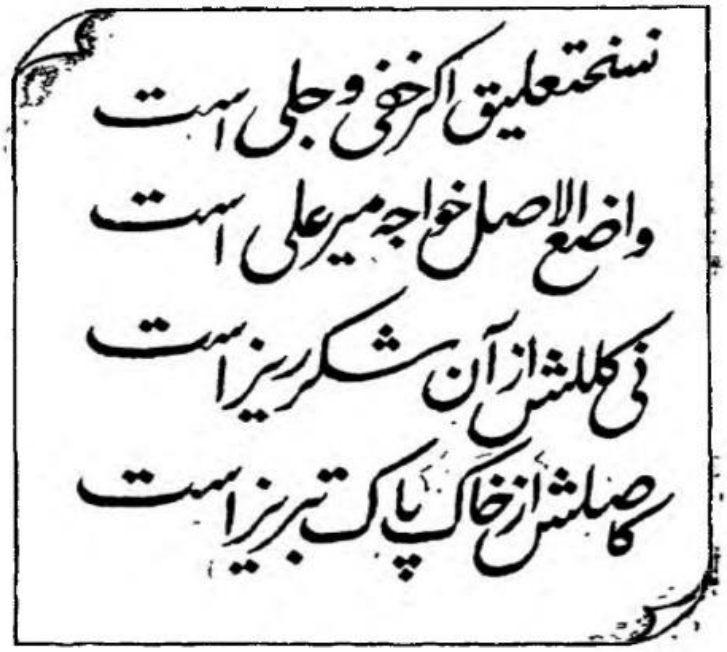

5-picture a poem about “Hatti Nastalik”

In the decision of the President of the Republic of Uzbekistan issued in recept years “On additional measures to further improve the activities of the Center of Islamic Civilization”, as amended by the decision PQ-126 OF February 10, 2022, there is no Islamic history and culture, to increase knowledge on the art of writing, conservation and restoration of ancient manuscripts, lithographs and historical documents, to restore the art of paper, cover making and calligraphy, to organize training courses on the study of Islamic sources and the School of Literacy and it was emphasized that the young generation should learn the art of calligraphy. In order to develop this art from in Uzbekistan, in the 20 **th** century, calligraphers in large libraries began to reproduce copies of handwritten books. For example, a group of calligraphers started working in the National Library of Uzbekistan named after Alisher Navoi. After the establishment of the Intitute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of Uzbekistan in 1943, qualified calligraphers: Ibodulla Odilov, Abdukadir Murodov, Abdulla Nosirov, Usman Karimov and others gathered here, and they began to restore, copy and make description sheets of prestigious manuscripts. By the 80s of the 20 **th** century, the art of reading was revived by a group of people. Khabibulla Salikh, Abdulla Mirsoatov, Tokhtamurod Zufarov, Alisher Shomuhammedov and others contributed greatly to this.

[21] Зуфаров. Хат таьлими. 15 page.

FINDINGS

Calligraphy is one of the unique types of visual art, it is not only in the art of literature, but also in our national architecture, among all types of folk decorative art, among the forms and methods of artistic decoration in the field of miniature and other arts. Has been serving to write its content and essence in practical and artistic forms. Also, the art of calligraphy as a form of artistic creativity is being created by the skilled calligraphers of today for the interior and exterior of the houses.

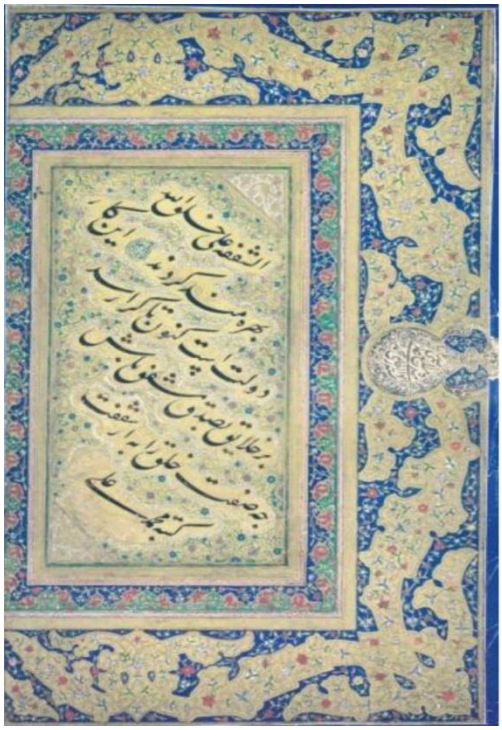

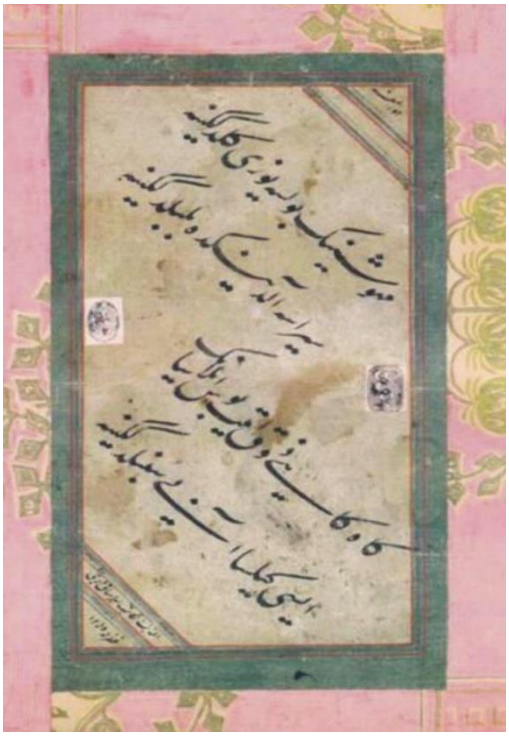

6-picture. More complicated. Nastalik, Kokan, 1256/1840. Calligrapher Mukhammad Ali Khan. Paper, gold water, ink, watercolor.

7-picture. More complicated. Nastalik, Bukhara, XIX century. Calligrapher Mirzo Sarimsakbek Dizakhi (Jjizzakhi), (1836-37). Paper, abri bohar,ink, watercolor.

The extent to which the culture and spirituality of each nation is connected with universal values, it is contribution to the history of world development and it is place is determined. Not only in the East, but also in the whole world, the national culture of the Uzbek people spans a long historical period. Originally, the development of national culture and spirituality was connected with writing. The epigraphy of the Muslim East, in particular, of Central Asia, is rich in tradions. He has always made it possible to express the deep meanings of the sayings, philosophical thoughts, and saying in divine texts in compact forms. Naturally, the content of these inscriptions is directly related to the monument itself and it is function. In architectural monuments, we see special inscriptions dedicated to the names of builders, engineers, calligraphers and sometimes masters, the year or period of construction. However, writing on architectural structures, mausoleums or household items (clothes, dishes) was not only a text, but olso a special decoration for monuments (mausoleums, mosques,etc).[22]

[22] Х.Х.Джураевю диссертация 102page.

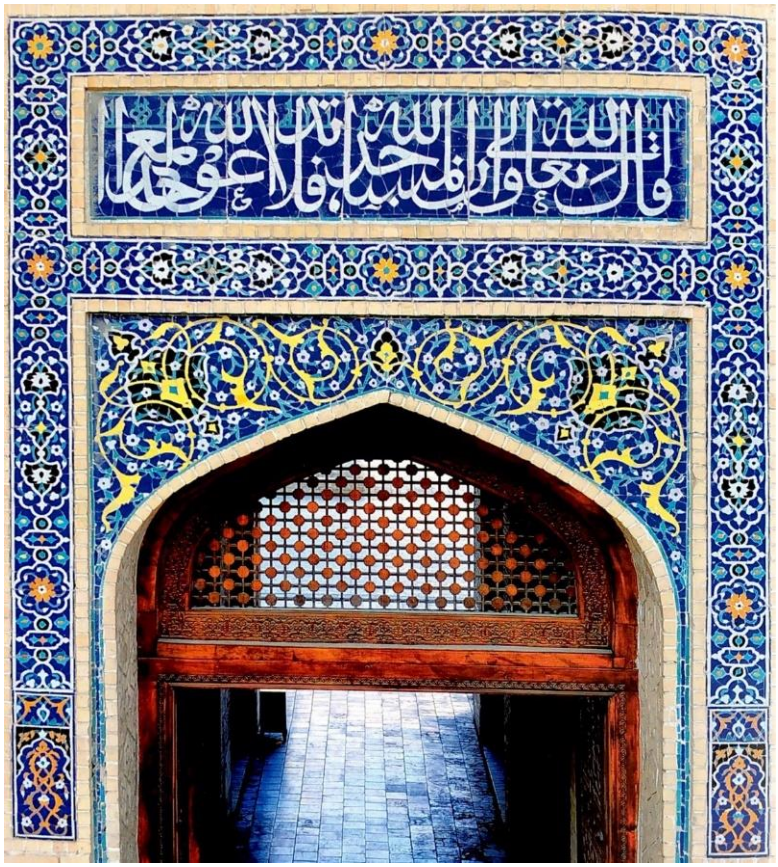

8-picture. Kalon Jome Mosque, Bukhara- they wrote the 18th verse of Surah "Demon" of the Holy Qur`an on the entrance gate of the mosque. 1982.

CONCLUSION

In conclusion, it can be said that day by day new directions and new styles of calligraphy are being introduced as a form of artistic creation among qualified calligraphers, including young calligraphers.

REFERENCES:

1. Зуфаров. Хат таьлими. 15 page.
2. Х.Х.Джураевю диссертация 102page.
3. Abdug`afur Razzoq Buxoriy "Eski o`zbek yozuvi" 2009yil.
4. Муродов А. Ўрта Осиё хаттотлик санъати тарихидан. - Тошкент,1971.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Üniversite Öğrencilerinin Pandemi Döneminden Sonra Katıldıkları Sınavlara Yönelik Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi

Selime Güntaş Işık
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
selime.guntas@asbu.edu.tr

Ömer Gökel
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
omer.gokel@asbu.edu.tr

Sibel Süzek Birkollu
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
sibel.suzek@asbu.edu.tr

ABSTRACT

In this study, it was aimed to find out the exam anxiety of the students who continue their education in Ankara Social Sciences University TRNC Academic Unit, such as age, gender, mother's education level, father's education level, class, relationship status, income level, employment status, number of people they reside in, and a chronic illness. In this study, it was aimed to examine the variables of mental health status, presence of a psychological disorder, and presence of focusing problems. In line with this general purpose, the Exam Anxiety Inventory was used to determine the exam anxiety levels of students. The sample of the research consists of 114 university students who continue their education in the academic year of 2021-2022 at Ankara Social Sciences University TRNC Academic Unit and are determined by the easily accessible sampling method. One-way analysis of variance and t-test were used to determine whether there were significant differences between the variables used in the study and exam anxiety. As a result significant differences were found between the gender, relationship, psychological discomfort, treatment and father education status of the participants and their test anxiety scores. However, no difference were found between the participants' mother's education level, class level, income level, employment status, number of people they live with, and concentration problems.
Keywords*: pandemic, exam, anxiety, university students.*

ÖZET

Bu araştırmada Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesinde (ASBÜ-KKY) öğrenimlerine devam eden öğrencilerin sınav kaygısının yaş, cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, sınıf, ilişki durumu, gelir düzeyi, herhangi bir işte çalışma durumu, ikamet ettikleri kişi sayısı, kronik bir rahatsızlığı bulunma durumu, psikolojik bir rahatsızlığı bulunma durumu ve odaklanma problemi bulunma durumu değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini ASBÜ-KKY'de 2021-2022 eğitim öğretim yılında öğrenimlerine devam eden ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenen 114 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların sınav kaygısı puanları Sınav Kaygısı Ölçeği ile ölçülmüştür. Araştırmada kullanılan değişkenler ile sınav kaygıları arasında anlamlı farklar bulunup

bulunmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi ve t testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların cinsiyet, ilişki, psikolojik rahatsızlık, tedavi görme ve baba eğitim durumları ile sınav kaygısı puanları arasında anlamlı farklar bulunurken, anne eğitim durumu, sınıf düzeyleri, gelir düzeyleri, herhangi bir işte çalışma durumları, birlikte ikamet ettikleri kişi sayısı ve odaklanma problemi bulunma durumları arasında herhangi bir fark bulunamamıştır.
Anahtar kelimeler: pandemi, sınav, kaygı, üniversite öğrencileri.

GİRİŞ

Tüm Dünya 2020 yılına 31 Aralık 2019'da Çin'de başlayıp sonrasında dünya geneline yayılan koronavirüs (Covid-19) salgınıyla girmiştir (Tekindal, Ege, Erim ve Gedik, 2020; Kulu, Özsoy, Gürler ve Özbeyli, 2021). Yediden yetmişe her bireyi etkileyen ve tüm dünyayı etkisi altına alan ve pandemi olarak ilan edilen bu süreç, insanlığı son dönemde derinden etkileyen bir durum haline gelmiştir (Kiyat ve diğ., 2020, Şevgin ve diğ., 2020). Bir anda ortaya çıkan ve bütün dünya geneline hızlı bir şekilde yayılan bu salgınla birlikte can kayıpları artmaya başlamış ve insanlarda korku, endişe, stres, baş ağrısı, anksiyete ve depresyon gibi olumsuz belirtilen görülmesine sebep olmuştur (Göksu ve Kumcağız, 2020; Rajkumar ve ark., 2020).

Covid-19 küresel salgını ciddi bir sağlık tehdidi olmasının yanı sıra aynı zamanda ekonomik, sosyal, psikolojik ve eğitim açısından da pek çok olumsuz sonuçlara neden olmuştur (Yaşar, 2021). Neredeyse tüm ülkelerin her yerinde okullar uzun süre kapalı kalmış, yüz yüze eğitim durdurulmuştur (Bozkurt vd., 2020). Temel bir ilke hakkı sayılan eğitimin (UN, 1984) bir an önce başlaması çerçevesinde; yeni normal olarak adlandırılan pandemi sonrasında harmanlanmış öğrenme (blended learning) uygulamasına geçilmiş ve eğitim hibrit şeklinde verilmeye başlanmıştır (Güntaş ve diğ., 2020).

Dünyada ve Türkiye'de devam eden Covid-19 pandemisi, acil eylem planı kapsamında ilk olarak uzaktan eğitim ile daha sonra yüz yüze eğitime geçişi sağlamıştır. Bu dönem, özellikle üniversite öğrencileri açısından birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özellikle öğrencilerin karşılaştıkları sorunlardan dolayı stres ve kaygı düzeylerinin aşırı derece arttığı görülmüştür (Othman ve ark., 2019).

Bu bağlamda literatüre Covid-19 ve eğitim perspektifinde bakıldığında; Covid-19 pandemi sürecinde eğitimin temel öğeleri olan öğrencilerin nasıl etkilendikleri, yeni eğitim yöntemlerine ilişkin bakış açılarının neler olduğu, Covid-19 salgınını nasıl gördükleri, bu salgından etkilenme düzeyleri, yeni normale nasıl baktıkları, yüz yüze eğitime adapte olma ve sınav kaygıları konusunda sınırlı çalışmaların (Tanhan, 2020) olduğu görülmektedir. Literatür taramasının bir diğer sonucuna bakıldığında Covid-19 salgınının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde fiziksel, sosyal, ruhsal, maddi olarak olumsuz şekilde etkilediği (Kara, 2020; Serin ve Koç, 2020) ifade edilmektedir. Genel kız ve erkek öğrencilerin kaygı düzeyi incelendiğinde de kız öğrencilerinin daha fazla olumsuz etkilendikleri, kaygı düzeylerinin erkeklerinkine göre daha yüksek çıktığı, aşırı stres, endişe ve çabuk sinirleme davranışlarının fazla olduğu söylenebilmektedir (Acar vd., 2020).

Kaygı, kavram olarak bakıldığında 20. yüzyılda literatürde yer almaya başlamıştır (Koç, 2014). İngilizcede anksiyete olgusunun karşılığıdır (Bozkurt, 2012). Her bireyin yaşantısı boyunca birtakım olaylar ve durumlar karşısında olumsuz etki oluşturan ifade olarak tanımlanabilir (Serim, 2016). Sınav kaygısında da aynı durumun söz konusu olduğu ve olumsuz etki oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sınav kaygısı da her öğrenci üzerinde olumsuz bir etki oluşturmakla birlikte akademik süreci de olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Aydın ve Bulgan'a göre (2017) sınav kaygısı bir değerlendirme sonucunda beklenen netice alınmadığında duyulan rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifade ile değerlendirme amaçlı yapılan sınavda arzu edilen performansın gösterilememesidir (Zengin, 2019).

Sınav kaygısı olarak;

- Sadece sonuç odaklı olunması,
- Verimli çalışamama,
- Başarısızlık hissi,
- Doğru beslenmeme,
- Aşırı uykusuzluk
- Kıyaslama,
- Aile baskısı,
- Motive olamama
- Endişeli ve üzüntülü olmak
- İştahın gitmesi vb. gibi etmelerin sınav kaygısına neden olduğu söylenebilir (Başoğlu, 2007).

Özel ve Karabulut (2018), sınav kaygısı ile başa çıkma yollarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Kontrollü nefes alıp verme,
- Doğru beslenme,
- Stresle başa edebilme,
- Hayata olumlu bakabilme,
- Egzersizler.

Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde İspanya'da yapılan bir araştırmada, 3.480 bireyin Covid 19 pandemi sürecinde %18,7'sinde depresyon, %15,8'inde travma sonrası stres bozukluğu, %21,6'sında ise kaygı bozukluğu olduğu bulunmuştur (González Sanguino ve ark., 2020). Bir başka çalışmada da benzer bir durum ile karşılaşılmış, Covid-19'un yaygın anksiyete bozukluğu, panik bozukluk, ölüm korkusu ve depresif duygu durum gibi olumsuz psikolojik durumları tetiklediği ön görülmüştür (Lee et all., 2020). Pandemi sonrası yapılan çalışmalar incelendiğinde ise pandemiyle birlikte kaygı ve stresin üniversite öğrencilerinin günlük yaşantılarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyerek geleceğe yönelik olumsuz görüşleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Öz Ceviz ve ark., 2020).

Bu küresel salgının, günlük yaşamda meydana gelen değişim ve zorlukların yanı sıra özellikle gençlerin hayata bakış açıları ve motivasyonlarının olumsuz şekilde etkileyebilme potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir. İleriye dönük belirsizliklerle ve korkularla dolu bir ortamda hayatlarına ve geleceklerine dair belirsiz, şüpheli ve endişeli bakan gençlerin kaygı yaşamaları oldukça olası bir sonuçtur. Bu varsayımdan hareketle bu çalışmada üniversite öğrencilerinin gelecek kaygıları ile kariyer geleceği algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Literatür incelendiğinde bugüne kadar yapılan çalışmalarda, insanların geleceğini ve sağlığını tehdit eden Covid 19'un özellikle sağlık sektörü olmak üzere farklı meslek gruplarındaki insanlar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Aker ve Mıdık, (2020) ve Özdede ve Cinel Şahin, (2020) yapmış oldukları çalışmalarında özellikle tıp öğrencileri üzerinde Covid19 stres düzeylerini araştırmaya yöneliktir. Sosyal bilimler alanındaki çalışmalara bakıldığında, öğrencilerin Covid-19 sürecindeki gelecek kaygıları ve kariyer algılarına ilişkin çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Kariyer alan yazınında bir değerlendirme yapıldığında pozitif psikoloji ve özellikle de gelecek kaygısı ve kariyer geleceği algısı ile ilgili sınırlı sayıda araştırma olduğu saptanmıştır. Tüm bu sonuçlar doğrultusunda bu çalışmanın hem kariyer literatürüne katkı yapması hem de zorlu Covid-19 pandemi dönemi ve sonrasında etkili bir kariyer yönetimi için öğrencilere ve kariyer danışmanlarına yol göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, Covid-19 sürecinden etkilenen üniversite öğrencilerinin gelecek kaygılarının ne düzeyde olduğu, pandemi döneminden sonra katıldıkları yüz yüze sınavlarda yaşadıkları sınav kaygılarının belirlenmesi, gelecek kaygısının kariyer geleceği algıları ile ilişkisi, kariyer gelecekleri ile ilgili beklentilerini karşılama amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesinde öğrenimlerine devam eden öğrencilerin sınav kaygısının

yaş, cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, sınıf, ilişki durumu, gelir düzeyi, herhangi bir işte çalışma durumu, ikamet ettikleri kişi sayısı, kronik bir rahatsızlığı bulunma durumu, psikolojik bir rahatsızlığı bulunma durumu ve odaklanma problemi bulunma durumu değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada betimsel tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmiş veya şimdiki zamandaki bir olayı olduğu gibi açıklayan, öğrenmenin başarılması ve kişide istenilen davranışların oluşması için uygulanan süreçlerin tümüdür. Genel tarama modelinde, birçok kişiden oluşan bir evrende, evrenle ilgili genel bir değerlendirmeye ulaşmak için evrenin hepsi veya evrenden alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde tarama yapılmaktadır (Karasar, 2011).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesinde öğrenimlerine devam öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Yerleşkesinde 2021-2022 eğitim öğretim yılında öğrenimlerine devam eden ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenen 121 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Ancak çalışmaya katılan 7 öğrencinin uygulama formunu eksik ve hatalı doldurmalarından dolayı araştırma kapsamına alınmamış olup, 114 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, 2006 yılında Bahçeci tarafından geliştirilen beş alt boyut ve 34 maddeden oluşan Sınav Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı (Cronbach alfa) 0,87 olarak bulunmuştur (Bahçeci, 2006). Ölçekten elde edilen puanlar doğrultusunda 34 ile 78 puan arası düşük, 79 ile 125 puan arası orta ve 126 ile 170 puan arası ise yüksek düzeyde kaygı olarak puanlanmaktadır. Bununla birlikte ölçekten alınacak en düşük puan 34, en yüksek puan ise 170 olarak ifade edilmektedir (Bahçeci, 2009). Bu çalışmada Sınav Kaygısı Ölçeği güvenirlik katsayısı 0,81 olarak belirlenmiş olup uygulanan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine ve sınav kaygılarına ilişkin durumlarına göre Sınav Kaygısı Ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılmasına geçilmeden önce normal dağılıma uyum QQ plot ve çarpıklık-basıklık değerleri ile incelenmiş ve normal dağılıma uyduğu görülmüştür. Öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine Sınav Kaygılarının durumlarına göre Sınav Kaygısı Ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılmasında bağımsız değişken iki kategorili ise bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla kategorili ise ANOVA kullanılmış ve ileri analiz olarak Tukey testi ve LSD tercih edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların söz konusu değişkenler ile sınav kaygıları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen analizler SPSS 26 programı ile analiz edilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma için Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bilimsel Yayın ve Etik Kurulunun 76621 sayılı ve 23 Mayıs 2023 tarihli kararı ile onay alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine, Sınav Kaygısı Ölçeğine ilişkin verilere ve katılımcıların ölçekten aldıkları puanlara ilişkin verilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Sınav Kaygısı Ölçeği Güvenilirlik Analizine Ait Bilgiler

Boyutlar	Madde numaraları	Orijinal çalışma cronbach alpha	Cronbach alpha
Başkalarının Görüşü	7-8-11-12-13-17-18-21-26-27-29-30-31-34 (14 madde)	0,83	0,75
Kendi Görüşümüz	9-10-16-20-25-28- 32-33 (8 madde)	0,69	0,84
Gelecek İle İlgili Endişeler	1-5-6-14-15-19 (6 madde)	0,84	0,77
Hazırlanmak İle İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı	2-3-24 (3 madde)	0,89	0,76
Zihinsel ve Bedensel Tepkiler	4-22-23 (3 madde)	0,87	0,74
Sınav Kaygısı Ölçeği	Tüm maddeler	0,87	0,81

Tablo 1'de görüldüğü gibi ölçeğin ''Başkalarının Görüşü'' alt boyutuna ait güvenirlik katsayısı 0,75, ''Kendi Görüşünüz'' alt boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı 0,84, ''Gelecek ile Endişeler'' alt boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı 0,77, ''Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı'' alt boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı 0,76, ''Zihinsel ve Bedensel Tepkiler'' alt boyutuna ilişkin güvenirlik katsayısı ise 0,74 olarak belirlenmiş olup, ölçeğin tüm alt boyutlarının güvenirlik katsayılarının oldukça güvenilir olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Sınav Kaygısı Ölçeği normallik analizi

Maddeler /Alt boyutlar	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Başkalarının Görüşü	,599	-,257
Kendi Görüşümüz	,642	,022
Gelecek İle İlgili Endişeler	-,107	-,839
Hazırlanmak İle İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı	,263	-,382
Zihinsel ve Bedensel Tepkiler	,202	-,564
Sınav Kaygısı Ölçeği	,373	,405

Tablo 2'de görüldüğü gibi çalışmada kullanılan Sınav Kaygısı Ölçeği ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1,96 değerleri arasında yer almasından dolayı Tip I ve Tip II hatalara dikkat etmek amacıyla analiz sürecinde parametrik testler kullanılacaktır.

Tablo 3. Katılımcıların demografik özellikleri

Özellikler		Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	52	45,6
	Erkek	62	54,4
Yaş	18-21 arası	62	54,4
	22-25 arası	32	28,1
	26-29 arası	15	13,2
	30 ve üstü	5	4,4
Anne eğitim durumu	İlkokul	25	21,9
	Ortaokul	24	21,1
	Lise	41	36,0
	Üniversite	18	15,8
	Lisansüstü	6	5,3
Baba eğitim durumu	İlkokul	14	12,3
	Ortaokul	23	20,2
	Lise	33	28,9
	Üniversite	32	28,1
	Lisansüstü	12	10,5
Sınıf	Üniversite Hazırlık	7	6
	Lisans 1	30	26,3
	Lisans 2	29	25,4
	Lisans 3	27	23,7
	Lisans 4	21	18,6
İlişki Durumu	İlişkisi var	53	46,5
	İlişkisi yok	61	53,5
Gelir Düzeyi	0-2825 TL	33	28,9
	2826 TL – 5650 TL	21	18,4
	5651 TL – 8475 TL	28	24,6
	8476 TL – 9999 TL	16	14,0
	10000 TL ve üzeri	16	14,0
İstihdam durumu	Okuyor	66	57,9
	Çalışıyor	27	23,7
	Hem okuyor hem çalışıyor	21	18,4
Evde ikamet eden kişi sayısı	1-3 kişi	54	47,4
	4-6 kişi	36	31,6
	7-9 kişi	14	12,3
	10 kişi ve üzeri	10	8,8
Kronik bir rahatsızlığınız var mı?	Evet	29	25,4
	Hayır	85	74,6
Psikolojik bir rahatsızlığınız var mı?	Evet	27	23,7
	Hayır	87	76,3
Odaklanma probleminiz var mı?	Evet	51	44,7
	Hayır	63	55,3
Psikolojik tedavi aldınız mı?	Evet	39	34,2
	Hayır	75	65,8

Tablo 3'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin %45,6'sı kadın, %54,4'ü ise erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %54,4'ü 18-21 yaş arası, %28,1'i 22-25 yaş arası, %13,2'si 26-29 yaş arası, %4,4'ü ise 30 yaş ve üzerindedir. Öğrencilerin anne eğitim durumları incelendiğinde ise %21,9'u ilkokul, %21,1'i ortaokul, %36'sı lise, %15,8'si üniversite, %5,3'ü ise lisansüstü mezun oldukları görünmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin baba eğitim durumları ise %12,3'ü ilkokul, %20,2'si ortaokul, %28,9'u lise, %28,1'i üniversite, %10,5'i lisansüstü mezun olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %6,1'i mezun üniversite hazırlık durumunda, %26,3'ü lisans1 sınıfında, %25,4'ü lisans2 sınıfında, %23,7'si lisans3 sınıfında, %18,6'sı lisans 4 sınıfındadır. Katılımcıların %46,5'nin ilişkisinin olduğu, %53,5'nin ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Katılımcıların gelir düzeyine bakıldığında %28,9'nun 0-2825 arasında

olduğu %18,4'ünün 2826-5650 arasında olduğu, %24,6'sının 5651-8475 arasında olduğu, %14'ünün 8746-999 arasında olduğu, %14'ünün ise 10000 üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların %57,9'u okumakta, %23,7'si çalışmakta, %18'4'ü hem okumakta hem çalışmaktadır. Katılımcıların %44,7'si odaklanma problemi yaşamakta %55,3'ü odaklanma problemi yaşamamaktadır. Katılımcıların %34,2'si psikolojik tedavi almıştır %65,8 ise almamıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin SKÖ puanlarına göre karşılaştırılması neticesinde yaş (F=1,426; p=,230>,05), anne eğitim durumu (F=1,520; p=,201>,05), sınıf düzeyleri (F=,914; p=,475>,05), gelir düzeyleri (F=,241; p=,868>,05), herhangi bir işte çalışma durumları (F=,193; p=,825>,05), birlikte ikamet ettikleri kişi sayısı (F=1,113; p=,347>,05), ve odaklanma problemi (t=2,424; p=,017>,05) bulunma durumlarına ilişkin gerçekleştirilen analizler sonucu herhangi bir fark bulunamamıştır (p>.05).

Bununla birlikte cinsiyet, ilişki, psikolojik rahatsızlık, tedavi görme ve baba eğitim durumları ile sınav kaygısı puanlarının karşılaştırılması neticesinde anlamlı farklar bulunmuş ve sonuçları Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Üniversite öğrencilerinin sınav kaygısı ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları toplam puanların değişkenlere göre karşılaştırılması

Değişkenler	Statü	Başkalarının Görüşü	Kendi Görüşünüz	Gelecek ile İlgili Endişeler	Zihinsel ve Bedensel Tepkiler	Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı	Sınav Kaygısı
		$\bar{X}$ + S	$\bar{X}$ + S	$\bar{X}$ + S	$\bar{X}$ + S	$\bar{X}$ + S	$\bar{X}$ + S
Cinsiyet	Kız	2,39±0,75	2,14±0,97	2,14±1,06	2,96±2,69	2,99±1,07	2,96±1,10
	Erkek	2,70±0,81	2,62±0,90	2,92±1,11	2,82±2,46	2,73±0,96	2,82±1,12
	t değeri	2,612	2,094	1,359	0,688	0,489	2,94
	p değeri	0,010*	0,177	0,626	0,183	0,,493	0,038*
İlişki Durumu	Var	0,85±0,11	0,86±0,11	1,09±0,14	1,04±0,14	0,89±0,12	0,67±0,09
	Yok	1,13±0,14	1,01±0,12	1,10±0,14	1,13±0,14	1,09±0,13	0,88±0,11
	t değeri	1,007	0,092	0,366	2,436	2,302	1,182
	p değeri	0,316	0,927	0,715	0,016*	0,021*	0,231
Psikolojik Rahatsızlık	Var	2,74±1,08	2,76±1,00	3,35±0,86	2,93±0,97	2,98±1,03	2,89±0,71
	Yok	2,24±0,96	2,08±0,87	2,85±1,13	2,82±1,58	2,85±1,02	2,42±0,79
	t değeri	2,272	3,430	2,449	0,540	0,453	2,934
	p değeri	0,025*	0,001*	0,017*	0,0592	0,651	0,005*
Psikolojik Tedavi Alma Durumu	Evet	2,61±1,14	2,61±1,00	3,18±0,92	3,00±0,97	2,88±1,01	2,77±0,75
	Hayır	2,23±0,92	2,05±0,86	2,86±1,16	2,82±1,18	2,83±1,03	2,40±0,79
	t değeri	1,963	3,116	1,588	0,858	0,245	2,418
	p değeri	0,052	0,002*	0,116	0,807	0,393	0,005*
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	2,23±0,91	2,2±0,91	2,89±1,27	3,00±1,00	3,02±1,01	2,48±0,59
	Ortaokul	2,10±0,90	1,98±0,92	3,07±1,01	2,34±0,66	2,88±1,02	2,31±0,63
	Lise	2,75±1,07	2,57±1,03	3,28±0,98	3,34±1,07	2,88±1,03	2,90±0,84
	Üniversite	2,36±0,99	2,22±0,87	2,93±1,07	2,88±0,84	2,88±1,04	2,52±0,77
	Lisans üstü	1,88±0,88	2,2±0,75	2,04±0,91	2,13±1,19	2,88±1,05	1,94±0,76
	F değeri	2,463	1,920	3,206	5,708	0,245	4,321
	p değeri	0,049*	0,112	0,016*	0,000*	0,393	0,003*

**p<0,05*

Tablo 4'te öğrencilerin Sınav Kaygısı Ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları toplam puanların cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda katılımcıların sınav kaygısı ölçeği ve ölçeğin alt boyutları olan ''Kendi Görüşünüz'' ''Gelecek ile İlgili Endişeler'' ''Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı'' ''Zihinsel ve Bedensel Tepkiler'' den alınan puanlar ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiş olup (p>.05), kadın ve erkek katılımcıların puanları benzer çıkmıştır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin "Başkalarının Görüşü" alt boyutu puanları ve Sınav Kaygısı Ölçek geneli puanları ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmaktadır (p<.05). Söz konusu anlamlı farkın ise kadın öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

İlişki durumuna göre katılımcıların sınav kaygısı ölçeği ile ölçeğin alt boyutları olan ''Başkalarının Görüşü'' ''Kendi Görüşünüz'' "Gelecek ile İlgili Endişeler'' den alınan puanların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p>.05). Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" alt boyutu puanları ve "Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı" alt boyutu puanları ile ilişki durumu değişkeni arasında istatistiksel olarak ise anlamlı farklar bulunmuştur (p<.05). Söz konusu anlamlı farkın da ilişkisi olmayan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

Psikolojik rahatsızlık durumu ile sınav kaygısı ölçeğinin "Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı" ile "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" alt boyutlarından alınan puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (p>.05). Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Sınav Kaygısı Ölçeği ile "Başkalarının Görüşü", "Kendi Görüşürüz" ve "Gelecek ile İlgili Endişeler" alt boyutlarından aldıkları puanlar ile psikolojik rahatsızlığı puanları arasında fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<.05). Psikolojik rahatsızlığı olan üniversite öğrencilerinin sınav kaygı puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu durum psikolojik tedavi alan öğrenciler için de geçerli olduğu araştırmanın bir diğer bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Psikolojik tedavi alma durumları ile sınav kaygısı puanlarının karşılaştırılmasında ise "Kendi Görüşünüz" alt boyutu ile ölçek genelinden alınan puanların istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (p<.05). Psikolojik tedavi alan üniversite öğrencilerinin sınav kaygı puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Baba eğitim düzeyi ile Sınav Kaygısı Ölçeği puanlarının karşılaştırılmasında, Sınav Kaygısı Ölçek geneli ile "Başkalarının Görüşü" ve "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Baba eğitim düzeyi lise olan üniversite öğrencilerinin Sınav Kaygısı Ölçek genel puanları ile "Başkalarının Görüşü" ve "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" puanları, baba eğitim düzeyi ortaokul ve lisans üstü olan üniversite öğrencilerinin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Sınav Kaygısı Ölçeği alt boyutu olan "Gelecek ile İlgili Endişeler" alt boyutundan aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir (p<.05). Söz konusu farkın baba eğitim düzeyi lise ve lisans olan katılımcılar lehine olduğu görülmektedir. Katılımcıların baba eğitim durumlarına göre Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı" ve "Kendi Görüşünüz" alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmadığı saptanmıştır (p>.05). Baba eğitim durumlarına bakılmaksızın öğrencilerin "Kendi Görüşünüz" alt boyutu puanları benzerdir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada üniversite öğrenimlerine devam eden öğrencilerin sınav kaygısı seviyeleri ile yaş, cinsiyet, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, sınıf, ilişki durumu, gelir düzeyi, herhangi bir işte çalışma durumu, ikamet ettikleri kişi sayısı, kronik bir rahatsızlığı bulunma durumu, psikolojik bir rahatsızlığı bulunma durumu ve odaklanma problemi bulunma durumu arasında herhangi bir

fark olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyet, ilişki, psikolojik rahatsızlık, tedavi görme ve baba eğitim durumları ile sınav kaygısı puanları arasında anlamlı farklar bulunurken yaş, anne eğitim durumu, sınıf düzeyleri, gelir düzeyleri, herhangi bir işte çalışma durumları, birlikte ikamet ettikleri kişi sayısı ve odaklanma problemi bulunma durumlarına ilişkin gerçekleştirilen analizler sonucu anlamlı farklılık bulunmadığı saptanmıştır.

Anlamlı farklar bulunan değişkenler incelendiğinde; cinsiyet ile sınav kaygısı puanlarının karşılaştırılmasında sadece başkalarının görüşü ve ölçeğin genelinden elde edilen puanların sınav kaygısı üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda başkalarının görüşünün sınav kaygısını etkilediği özellikle erkek öğrenciler üzerinde daha çok etkisinin olduğu söylenebilmektedir. Erkek öğrencilerin çevreleri tarafından olumsuz değerlendirme endişesiyle sınav kaygısı yaşadıkları düşünülmektedir. Kız öğrencilerin erkeklerden daha düşük puan almasına karşın ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Gürtekin (1993), Gülveren (1996) ve Turunç-Sipahi'ye (1995) göre sınav koşulları, öğrenilmiş kaygı dürtüsünü ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda kaygı, yetersizlik, çaresizlik, ceza beklentisi, benlik saygısında azalma ve terk etme gibi sonuçlar oluşabilmektedir. Böylece öğrencilerin sınav performansları ve eğitimle ilgili hedeflerine ulaşmadaki azim olumsuz etkilenebilmektedir (Akt. Aydın, 2016).

Tan'ın (2020) çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre katılımcıların sınav kaygısı puanlarının karşılaştırılmasında biyolojik boyut hariç diğer tüm boyutlarda de ölçeğin genelinde anlamlı farklar bulunmuştur. Kız öğrencilerin puan ortalaması erkek öğrencilerden yüksek çıkmıştır. Benzer sonuç Aydın'ın (2016) çalışmasında da elde edilmiş ve cinsiyetin öğrencilerin sınav kaygısını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet ve kaygı seviyesi arasındaki farkın belirlenmesine yönelik yapılan diğer çalışmalarda ise bu araştırmanın sonuçlarından farklı bulgular elde edilmiştir. Delibaş ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında, kadınların SKÖ puanları erkeklerden yüksek bulunmuş ancak ortalamalar arasındaki fark anlamlı bulunmamıştır. Çakıcı'nın 2021 yılındaki çalışmasında ise sınav kaygısı puanlarının cinsiyete ve öğrencinin yaşına göre anlamlı bir farkının olmadığı bulunmuştur. Konuyla ilgili yapılan farklı çalışmalarda da cinsiyet ve sınav kaygısı arasında herhangi bir farklılaşma bulunamazken kız öğrencilerin sınav kaygısı düzeyi erkeklere oranla daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlara göre de kızların sınavlarda daha çok kaygılandığı söylenebilmektedir (Wren ve Benson, 2004; Güler ve Çakır, 2016; Onuk, 2017; Brandmo, Bråten, ve Schewe 2019, Karaşahin, 2020; Özcan, 2021).

Araştırmadaki diğer bir değişken olan ilişki durumu ile sınav kaygısı puanlarının karşılaştırılmasında katılımcıların sınav kaygısı ölçeği ile ölçeğin alt boyutları olan ''Başkalarının Görüşü'' ''Kendi Görüşünüz'' "Gelecek ile İlgili Endişeler'' den alınan puanlar ile ilişki durumu puanları arasında herhangi bir fark bulunamamıştır ($p>.05$). Bununla birlikte diğer alt ölçekler olan "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" ve "Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı" puanları ile ilişki durumu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur ($p<.05$). Böylece öğrencilerin sınavlara hazırlık ve özellikle gelecekle ilgili beklentileri (iş, aile kurma, statü vb) konusundaki olumsuz düşünceleri zihinsel ve bedensel tepkilerini etkilemekte ve sınav kaygılarında artış görülmektedir diyebiliriz. Çakıcı'nın (2021) araştırmasında da erkek öğrencilerin gelecek kaygıları kız öğrencilerden fazla bulunmuştur. Aydın'ın (2016) çalışmasında ise kız öğrencilerin kaygı puanları daha yüksek çıkmıştır. Bunun nedenlerinin de kızların daha duygusal, karamsar ve olumsuz yaşam olayları karşısında daha zayıf olmalarından kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, geleneksel toplumlarda kızların baskı altında olması ve toplumsal değerlere bağlı yetiştirilmesi, çevreden çekinme, kendine güvensizlikleri ve ailenin baskısı gibi nedenlerin de etkili olduğu bildirilmiştir.

Psikolojik rahatsızlık durumlarına göre öğrencilerin sınav kaygısı ölçeğinin "Hazırlanmak ile İlgili Endişeler ve Genel Sınav Kaygısı" ile "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" alt boyutlarından aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p>.05$), bununla birlikte Sınav Kaygısı Ölçeği geneli ile "Başkalarının Görüşü", "Kendi Görüşürüz" ve "Gelecek ile İlgili Endişeler" alt boyutlarından aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p<.05$). Psikolojik rahatsızlığı olan üniversite öğrencilerinin sınav kaygı puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu durum psikolojik tedavi alan öğrenciler için de geçerli olduğu araştırmanın bir diğer bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınav kaygısı, öğrencilerdeki performansı düşürmekte ve ciddi psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Ancak bundan önce psikolojik sorunların gelişmesinde etkili olan sebeplerden bahsedilmelidir. Örneğin sınıf farklılıkları, çevre, aile, akademik başarısızlık, ekonomik sebepler, yanlış tercih, üniversite ortamına adapte olamama, istediği üniversitede olamama, uyku kalitesi, ruhsal rahatsızlıklar, sağlık durumu vb nedenlerin psikolojik sorunların gelişmesinde etkili olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu etkenlerin çokluğu veya azlığı kişiyi olumsuz etkileyebilmekte ve psikolojik sorunlara neden olabilmektedir. Bu sorunlarını çözemeyen kişinin sınavlarda da sorun yaşayacağı ve kaygı düzeylerinin de yüksek çıkmasının olası olduğu düşünülmektedir.

Diğer bir boyut olan psikolojik tedavi alma durumlarında ise öğrencilerin "Kendi Görüşünüz" alt boyutu ile ölçek genelinden aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p<.05$). Psikolojik tedavi alan üniversite öğrencilerinin sınav kaygı puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, başkaları ile sağlıksız ilişkilerin zihinsel sağlık ve refah üzerindeki olumsuz etkilerini anımsatmaktadır. Çünkü sağlıksız ilişkiler kötü olunca, sağlıklı ilişkiler bizi korumaktan çok stresle başa çıkma yeteneğimizi olumsuz etkileyebilir (Fairbrother, 2011). Psikolojik tedavi alan ve sağlıksız ilişkileri olan bir öğrencinin de sınav kaygısının yüksek olması beklenebilir. Özakpınar'ın da (2002) bahsettiği gibi eğer bir öğrenci zihinsel teknikleri kullanarak etkin ve verimli bir şekilde sınavlara hazırlanma imkanına sahip değilse bu sorun çözülmeden sadece psikolojik tedavi alınması olumsuz tepkilerin ve şikâyetlerin ortaya çıkmasını önleyemez.

Araştırmaya katılan öğrencilerin baba eğitim durumları ile sınav kaygısı puanlarının karşılaştırılmasında da "Kendi Görüşünüz" boyutu hariç diğer alt boyut ve ölçek genelinden aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p<.05$). Baba eğitim düzeyi lise olan üniversite öğrencilerinin ölçeğin genelinden aldıkları puanlar ile "Başkalarının Görüşü" ve "Zihinsel ve Bedensel Tepkiler" puanları, baba eğitim düzeyi ortaokul ve lisans üstü olan üniversite öğrencilerinin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlara göre baba eğitim düzeyinin öğrencilerin sınav kaygısını etkilediği, baba eğitim seviyesinin artmasıyla çocuklardaki sınav kaygısının azaldığı söylenebilmektedir. Kabalcı'nın (2008) çalışmasında da baba eğitim seviyesinin artmasıyla çocuklardaki sınav kaygısının azaldığı, anne eğitim seviyesinin ise sınav kaygısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak konuyla ilgili yapılan farklı çalışmalarda bu bulguyu destekleyen sonuçlar elde edilememiştir.

Çapulcuoğlu ve Gündüz'ün (2013) yaptığı araştırmada ise anne ve baba eğitim düzeyinin sınav kaygısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını tespit edilmiştir. Anne-baba eğitim seviyesinin kaygı üzerindeki etkileriyle ilgili Yalçınkaya'nın 2011 yılındaki çalışmasında anne-baba eğitim seviyesinin öğrencilerin sınav kaygılarında herhangi bir değişikliğe neden olmadığı bulunmuştur. Benzer şekilde Softa ve arkadaşlarının (2015) ve Özdemir'in (2017) çalışmalarında da sınav kaygısı ile anne-baba eğitim durumu arasında ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlara göre anne-baba eğitim seviyesinin çocukların sınav kaygısını etkilemediği söylenebilmektedir.

Elde edilen bu bulgular ışığında üniversite öğrencilerinin pandemi döneminden sonra katıldıkları sınavlara yönelik kaygı düzeylerinin cinsiyet, ilişki durumu, psikolojik rahatsızlık, tedavi görme ve baba eğitim durumlarından etkilendiği; yaş, anne eğitim durumu, sınıf düzeyleri, gelir düzeyleri,

herhangi bir işte çalışma durumları, birlikte ikamet ettikleri kişi sayısı ve odaklanma probleminden ise etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Covid 19 Pandemi süreci yaşam tarzımızı, alışkanlıklarımızı, davranışlarımızı, tüketim tarzımızı kısacası birçok şeyimizi değişikliğe uğratmıştır. Hemen hemen her kesimi etkileyen bu süreç öğrenciler üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Örnek olarak teknoloji bağımlılığı, ders çalışma alışkanlığında değişiklikler, akademik başarıda düşüş, gelecekle ilgili beklentilerde değişim, tembellik, umursamazlık gibi belirtiler sıralanabilmektedir. Dolayısıyla pandemi sonrası yüz yüze eğitime geçişte eski alışkanlıkların adaptasyon sorunlarıyla birlikte kaygı seviyelerini yükseltebileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte geçmiş yıllarda bir üniversite mezunu olmak bir işe girebilmek için en garanti seçenek iken günümüzde üniversitelerin artması, iş imkanlarının azalması ve açılan bölümlerde atanma sorunlarının yaşanması gibi sebeplerle öğrencilerin kaygı seviyeleri yükselmektedir. Bu etkenler öğrencilerin sınavlardan önce daha fazla bu konulara odaklanmalarına ve sınavlara verilen önem derecesinin bu kriterlere göre değişmesine neden olabilmektedir. Buna ilaveten yaşanılan yer, aile ortamı, pandemi gibi salgın hastalıkların artması, afetler, ders başarısı, maddi sorunlar, yanlış üniversite ve bölüm tercihi, adaptasyon, ruhsal rahatsızlıklar, sağlık durumu vb nedenler psikolojik sorunlara etki edebilmektedir. Ayrıca, mesleki kaygı, iş bulamama, yuva kuramama, mezuniyet sonrası hayata yönelik planlar ve sorumluluklar gibi etkenler de bireyin kaygı seviyesini artırabilmektedir. Dolayısıyla birbirini tetikleyen etkenlerin incelendiği daha çok üniversite ve farklı bölümlerden katılımcılarla gerçekleştirilecek çalışmaların yapılmasının gerektiği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Acar, K., Mor, A., Baynaz, K. ve Arslanoğlu, E. (2020). "An ınvestigation on anxiety states of students in faculty of sport sciences during COVID-19". *International Journal of Disabilities Sports and Health Sciences,* 3(1), 66-73.

Aker, S. ve Midik, Ö. (2020). The Views of Medical Faculty Students in Turkey Concerning The COVİD-19 Pandemic. *Journal of Community Health,* 45, 684-688, Doi: 10.1007/s10900-020-00841-9.

Aydın, E. (2016). *Üniversite giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin sınav kaygılarının farklı değişkenlere göre incelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.

Aydın, U. ve Bulgan, G. (2017). Çocuklarda sınav kaygısı ölçeğinin Türkçeye uyarlaması. *İlköğretim Online.* 16(2), 887-899.

Bahçeci, D. (2006). *Anatomi dersinde portfolyo kullanmanın öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özellikleri üzerine etkisi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bahçeci, D. (2009). Portfolyo değerlendirmenin sınav kaygısı, çalışma davranışı ve tutum üzerine etkisi. *Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 169-182.

Başoğlu, S. T. (2007). *Sınav kaygısı ile özgüven arasındaki ilişkinin erinlik döneminde incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bozkurt, S. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınav kaygısı, matematik kaygısı, genel başarı, matematik başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ve Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education,* 15(1), 1-126. https://doi.org/10.5281/zenodo.3878572

Brandmo, C., Bråten, I., ve Schewe, O. (2019). Social and personal predictors of test anxiety among Norwegian secondary and postsecondary students. *Social Psychology of Education,* 22(1), 43-61.

Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013) Öğrenci tükenmişliğini yordamada stresle başaçıkma, sınav kaygısı, akademik yetkinlik ve anne-baba tutumları. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 3 (1), 201–218.

Çakıcı, A. (2021). Sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik ertelemeleri ile sınav kaygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 24(46), 855-875. https://doi.org/10.31795/baunsobed.855584

Çiçek, İ., Tanhan, A. ve Tanrıverdi, S. (2020). COVID-19 ve eğitim. *Milli Eğitim Dergisi,* 49(1), 1091-1104. doi: 10.37669/milliegitim.787736

Delibaş, L., Bilir, İ., Dürmüş, G., Ekren, A., ve Çelikli, S.(2020). Öğrencilerin sınav kaygı düzeyinin kardiyopulmoner resüsitasyon uygulama sınavı başarıları ile ilişkisi: paramedik örneği. *İnönü*

Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi, 8(3), 862-873. doi:10.33715/inonusaglik.706588

Fairbrother, N. (2011). Social support. *Issue of Visions Journal,* 6(4), 7.

González-Sanguino, C., Ausín, B., Castellanos, M. Á., Saiz, J., López-Gómez, A., Ugidos, C., ve Muñoz, M. (2020). Mental health consequences during the initial stage of the 2020 coronavirus pandemic (Covıd-19) in Spain. *Brain, Behavior, And Immunity*. https://Doi.Org/10.1016/J.Bbi.2020.05.040

Göksu, Ö. ve Kumcağız, H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Turkish Studies,* 15(4), 463-479.

Güntaş, S., Güneyli, A., & Gökbulut, B. (2020). Evaluation of e-learning and self-efficacy levels of Turkish teacher candidates in Turkish education as a foreign language course based on blended learning. *Revista Argentina de Clínica Psicológica,* 29(5), 834-847.

Güler, D., ve Çakır, G. (2016). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısını yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *4*(39).

Kabalcı, T. (2008). *Akademik başarının yordayıcısı olarak benlik saygısı, sınav kaygısı ve sosyo-demografik değişkenler.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Kara, Y. (2020). Pandemi sürecindeki öğrenci deneyimleri: Bakırköy ilçesi örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 7(7), 165-176.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

Karaşahin, S. (2020). *Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ile yeme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Kiyat, İ., Karaman, S., Ataşen, G. I., & Kiyat, Z. E. (2020). Yeni koronavirüs (covid-19) ile mücadelede hemşirelik. Türk Hemşireler Derneği Dergisi, 1(1), 81-90.

Kulu, M., Özsoy, F., Gürler, E. B. & Özbeyli, D. (2021). COVID-19 Salgınının Diş Hekimleri Üzerinde Yarattığı Gelecek Kaygısı ve Stresin Değerlendirilmesi. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 14 (1), 103-112.

Lee, S. M., Kang, W. S., Cho, A. R., Kim, T., & Park, J. K. (2020). Psychological impact of the 2015 MERS outbreak on hospital workers and quarantined hemodialysis patients. Comprehensive Psychiatry, 87, 123–127.

Onuk, T. (2017). *Ergenlerde kişilik özelliklerinin sınav kaygısı ve okula bağlanma stilleri üzerindeki etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi, İstanbul.

Othman, N., Ahmad, F., El Morr, C., Ritvo, P. (2019). Perceived impact of contextual determinants on depression, anxiety and stress: a survey with university students. Int J Ment Health Syst, 5(1),13-17.

Özakpınar, Y. (2002). *Verimli çalışmanın psikolojik koşulları*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Özdede, M. ve Cinel Şahin, S. (2020). Views and anxiety levels of turkish dental students during the Covid-19 pandemic. *Journal of Stomatology*, 73 (3), 123-128, DOI: https://doi.org/10.5114/jos.2020.96867.

Özdemir-Kurt, E. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal destek algılarıyla ilgili olarak sınav kaygısı ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Özcan, S. (2021). *Ergenlerde başarı odaklı motivasyon düzeyi ile sınav kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Öz Ceviz, N., Tektaş N., Basmacı G. Ve Tektaş, M. (2020). Covid 19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen değişkenlerin analizi. Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi, 3(2), 312-329.

Özel, Y. & Karabulut, A. B. (2018). Günlük yaşam ve stres yönetimi. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 48-56.

Polat, S. (2018). *Üniversite sınavlarına hazırlanan öğrencilerin aileden aldıkları sosyal destek ile anksiyete durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.

Rajkumar, R. P. (2020). COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. Asian Journal of Psychiatry, 52(220),102066. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102066.

Serim, S. (2016). Sınav Kaygısı İle Geleceğe Yönelik Umut Beklentisi Arasındaki İlişki: 17- 18 Yaş Arası Lise Son Sınıf Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Serin, Emre ve Can Koç, Mustafa (2020). "Examination of the eating behaviours and depression states of the university students who stay at home during the corona virus pandemic in terms of different variables", Progress in Nutrition, 22(1),ss. 3-43.

Şevgin, H., Durar, E., Keleş, İ., & Durmuş, M. (Ekim, 2020). Corona virüsü (covid-19) salgını sürecinde hemşirelerde psikolojik sağlamlik düzeylerini etkileyen değişkenlerin ıncelenmesi. 4. Uluslararası Sağlık Bilimleri Konferansı. IHSC 2020 Proceeding Book (s. 558-566). Dicle University, Diyarbakır, Turkey. Erişim Adresi:http://www.inesegconferences.org/ihsc2020/wp-content/uploads/2020/12/IHSC.

Softa, H.K., Karaahmetoğlu, G.U., ve Çabuk, F. (2015). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *23*(4), 1481-1494.

Tan, C. (2020). *Çocuk ve ergenler için sınav kaygısı ölçeğinin biyopsikososyal modelle geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Tanhan, Ahmet. (2020). "COVID-19 sürecinde online seslifoto (OSF) yöntemiyle biyopsikososyal manevi ve ekonomik meseleleri ve genel iyi oluş düzeyini ele almak: OSF'nin Türkçeye uyarlanması. [Utilizing online photovoice (OPV) methodology to address biopsychosocial spiritual economic issues and wellbeing during COVID-19: Adapting OPV to Turkish.]",Turkish Studies, 15(4).
https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44451 .

Tekindal, M., Ege, A., Erim, F. & Gedik, T. E. (2020). Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla COVID-19 Sürecinde Yaşlı Bireyler: Sorunlar, İhtiyaçlar ve Öneriler. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi *Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 1-6.

UN. (1948). Universal Declaration of Human Rights. https://www.un.org/en/universaldeclaration-human-rights/index.html

UNESCO. (2020a). School closures caused by Coronavirus (Covid-19). UNESCO. https://en.unesco.org/covid19/educationresponse.

UNICEF. (2020). UNICEF and Microsoft launch global learning platform to help address COVID-19 education crisis. UNICEF. https://www.unicef.org/press-releases/unicefand-microsoft-launch-global-learning-platform-help-address-covid-19-education.

Wren, D. G., ve Benson, J. (2004). Measuring test anxiety in children: Scale development and internal construct validation. *Anxiety, Stress & Coping*, *17*(3), 227-240.

Zengin, E. (2019). *Ergenlerde Anne Baba Tutumları İle Sınav Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Ortaokul Örneği.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Parameters and Variables Analysis in Natural Disaster Management: Kahramanmaraş-Centered Earthquakes Example[23]

Prof. Dr. Adnan Celik
Selcuk University
adnancelik@selcuk.edu.tr
0000-0002-8538-9937

ABSTRACT

Different management theories have been developed for individuals, organizations and institutions. There were classical approaches in the 1900s and neo-classical approaches in the 1930s. In the following periods, both theories have been subjected to various criticisms. Because they were insufficient in solving management and organizational problems. Their approach to individuals and organizations from very different and extreme perspectives necessitated finding a middle way in this regard. Thus, new research and new approaches have come to the fore. Modern management and organization theories, which have been on the agenda since the 1960s, are important in this context. This approach tried to eliminate the shortcomings of classical and neo-classicals. He also tried to harmonize their positive aspects. In fact, this theory handled and interpreted the attitudes and suggestions of classical and neo-classicals from a new and different perspective and tried to reach a synthesis. "General Systems Theory" supported this new rational view. In the following periods, it was discussed in two separate sub-titles. In other words, the "System Approach" and the "Contingency Approach" were born in this way.

The system is the whole formed by the combination of interconnected and related parts. This structure contains various features and concepts. In its generally accepted form, the following can be shared; "System and subsystem relationship; Environment; Closed and open systems; Limits; Variables and parameters; positive and negative entropy; Balanced state and dynamic balance; Feedback mechanism; Different input-output relationship". In this study, "variables" and "parameters" were emphasized. In all systems, there are factors that affect the structure and functioning of the system. Those that are within the system boundaries are called variables, and those outside of them are called parameters. Closed systems are generally affected by variables, while open systems are affected by both variables and parameters.

Natural disasters are events that negatively affect human life. In some cases, they may develop gradually. Sometimes, they can affect our lives suddenly. This includes earthquakes, storms, tornadoes, floods, floods, volcanoes, forest fires, severe cold, landslides, rockfalls, avalanches, drought and famine. Some may be of human origin. Nuclear-biological-chemical accidents, transportation accidents, industrial accidents, accidents caused by overcrowding, immigrants and displaced persons, etc. can be listed in this context.

This study has been prepared for the analysis of parameters and variables in natural disaster management. The study focuses on natural disasters in general and destructive earthquakes in particular. In this study, firstly, literature information is explained. First of all, the concepts of parameters and variables are introduced within the scope of the system approach. Natural disaster and its management were clarified. Then, the analysis of parameters and variables in natural disaster

[23] This paper is dedicated to my brother Fatih Celik, who died in the earthquake, and to all the people we lost.

management was carried out for Kahramanmaraş-centered earthquakes. The study is concluded with conclusions and recommendations.

Keywords: System Approach, Parameter, Variable, Natural Disaster Management, Kahramanmaraş-Centered Earthquakes.

INTRODUCTION

When the history of management thought is examined, we encounter classical approaches in the 1900s and neo-classical approaches in the 1930s. It is seen that modern management and organization theories have been on the agenda since the 1960s. These have evolved into "system" and "situation" approaches. When a system is mentioned, interconnected and related parts come to mind. The aim is to bring these together and form a whole. The systems approach includes features such as; "system-subsystem, environment, closed-open system, boundaries, variable-parameter, positive-negative entropy, balanced state-dynamic balance, feedback, different input-output relationship". As can be seen, parameters and variables are concepts that are among the features of the system approach.

Natural disasters are events that negatively affect human life. In some cases, they may develop slowly. Sometimes, they can affect our lives suddenly. Earthquakes, storms, tornadoes, floods, floods, volcanoes, forest fires, severe cold, landslides, rockfalls, avalanches, drought and famine can be counted within this scope. Some may be of human origin. Nuclear-biological-chemical accidents, transportation accidents, industrial accidents, accidents caused by overcrowding, immigrants and displaced people, etc. can be listed in this context.

This paper was prepared to reveal the analysis of parameters and variables in natural disaster management. The study consists of three separate headings. First, the literature was shared. Here, system approach, parameters, variables and natural disaster management issues are explained respectively. The methodology title is about the problem, purpose and importance of the research, as well as the research method and scope. Findings and discussion constituted the third title. Here, first the analysis of parameters and variables in natural disaster management is clarified. Then, "parameter and variables analysis in natural disaster management" was conducted specifically for earthquakes centered in Kahramanmaras. At the end of the study, general evaluations were made. There are not yet sufficient number and quality studies regarding the relevant literature. Therefore, it is believed that some useful information is generated at the preliminary level.

1. LITERATURE REVIEW

1.1. System Approach and Features

Different management theories have been developed for individuals, organizations and institutions. There were classical approaches in the 1900s and neo-classical approaches in the 1930s. In the following periods, both theories were subjected to various criticisms. Because they were inadequate in solving management and organizational problems. The fact that they approach individuals and organizations from very different and extreme angles has necessitated finding a middle ground on this issue. Thus, new research and new approaches were needed. System thinking is also important in this context.

The concept of system undoubtedly has a historical background. However, as a theory, it gained momentum at a scientific meeting organized by the "American Association for the Advancement of Science" in California in 1954. Here; Karl Ludwig von Bertalanffy "interscience system concept"; Kenneth Ewart Boulding presented the topics of "the interaction of general system theory and

management science". Margaret Mead “Organizations & Cultural Evolution”; Anatol Rapoport drew attention to the topics of "game theory and social network analysis". The work titled "General Systems Theory as a New Discipline" written by William Ross Ashby in 1958 is also noteworthy. Bertalanffy clarified the issue further in later periods. For example, the report titled "General Systems Theory and a New View of the Nature of Man" prepared for the American Psychiatrie Association in 1967 attracted a lot of attention (Bertalanffy, 1967; Bertalanffy, 1968: 5-27).

Bertalanffy is one of the pioneers of the "General Systems Theory (Interdisciplinary Thought) School". In 1954, he formed the Society of General Systems Research (now ISSS). He is famous for drawing attention to the interaction of biology, cybernetics and social sciences. Following the work of the author and his followers, the idea of "modern organization" has become widespread, especially since the 1970s. First of all, business organizations began to be seen as open systems. As a result, the "system" and "situation" approaches that make up the modern structure have provided significant gains (Celik, 2022: 250; Simsek & Celik, 2023a: 150).

System approach is a method, a way of thinking and a management philosophy used in examining certain events, situations and developments. The "system" that forms the basis of this approach is a whole consisting of certain parts. In other words, the system; It can be defined as a whole that consists of certain parts, has certain relationships between these parts, and these parts also have a relationship with the external environment (Bertalanffy, 1968: 36-41; Simsek, 1991: 80-81; Eren, 2017: 45-46). The open systems approach is about “a shift in mindset from seeing the parts to seeing the whole, from seeing people as helpless reactors to seeing them as active participants shaping their own realities, from reacting to today to designing tomorrow.” Indeed, the essence of open system thinking lies in a change of mentality (Sahin, 1996: 2; Simsek & Celik, 2023a: 151).

System is the whole formed by the combination of interconnected and related parts. Based on this, the system approach also interacted with various issues. There was a focus on the following points: “Interactions between technical and social variables, internal and external environmental impact, possible strategies, alternative options, application examples and management systems”. Naturally, in doing these, managers are encouraged to view the organization as a whole. In addition to this holistic perspective, it may be recommended to focus on the parts of the system separately (Mullins & Christy, 2013: 57-69; Akkus & Alevok Izci, 2018: 236). The systems approach includes features such as; “system-subsystem, environment, closed-open system, boundaries, variable-parameter, positive-negative entropy, balanced state-dynamic balance, feedback, different input-output relationship”. In this study, only "parameter" and "variable" issues are discussed.

1.2. Parametre

Parameter is used for an independent element that has its own properties. The concept is based on the combination of the ancient Greek words "para" meaning "beside" and "metron" meaning "measure". Parametron is named after the word parameter in Modern Latin. It has been widely mentioned in the disciplines of mathematics and statistics. In social sciences, it has been defined in different forms. Especially in management science, there were those who used the concept of "environment" in a similar sense. However, perimeter refers to the physical distance around an object. A parameter, on the other hand, can contain or describe something physically or abstractly. They have also been seen as boundaries that define the scope of a particular process or activity (Parameter, 2023a; Parameter, 2023b).

General systems theory rejects closed systems. It predicts that previous limitations can be overcome within an open system. According to this idea, in all systems there are factors that closely affect the structure and functioning. Those that are outside the system are called parameters. Open systems are affected by both variables and parameters (Bertalanffy, 1968: 36-41; Simsek & Celik, 2023a: 153).

Explanations can be made specific to organizations. For example, “strategic plans” specify where the business wants to go and why. In other words, they express what the main goals will be for the organization as a whole. They also include deciding on the policies to be followed in their realization. They are related to factors caused by the economic and technological environment beyond the control of the organization. They try to predict the future direction of external factors. They attach importance to shaping the behaviors that expected developments may lead to. As a result of strategic planning, even the organization's field of activity may change (Simsek & Celik, 2023a: 35).

The following elements are important within the scope of organizational parameters (Simsek & Celik, 2023b: 37):

1. National Environment: Customer or consumer preferences; Suppliers or sources of supply; Competitors; Financial Institutions; State and public institutions; Society and political structure; Non-governmental organizations; unions; Media.

2. International Environment: Multinational or global companies; International legal legislation; International non-governmental organizations; International economic and social unions; International financial institutions; Global media.

Acceptance of the external environment also indicates the existence of the above parameters. Issues that closely affect behavior in organizations are accepted. Here, "individual, group, organization, environment" interactions come to the fore. Paradigmally accepted introversion evolves into extroversion with the new philosophy. It may become easier to move away from gloomy predictions about the future (Bertalanffy, 1968: 36-4; Mullins & Christy, 2013: 6).

1.3. Variable

Variable is based on the Latin concepts "variare" and "variabilis". Translated into French and English as “vary” and “variable”. It refers to situations that "can take different numerical values" according to the disciplines of mathematics and statistics. A calculation may contain data items whose value may change. In other words, a tendency to deviate from the format may be observed or data appearing in different formats may be encountered. Various definitions have been made within the scope of social sciences. It has been seen to be closely related to the tendency to change in the social structure or the act of changing. Sometimes it was also used for social elements that were not continuous. Particularly in management science, it has been associated with “changeable” and “adaptable” situations by managers. Here, the effectiveness of management's control area is emphasized. In this respect, issues that are prone to change or change have been highlighted (Variare, 2023; Variable, 2023).

In all systems, there are factors that affect the structure and functioning of the system. Those that are within the system boundaries are called variables. Closed systems are often influenced by variables. In open systems, there are both variable and parameter effects (Bertalanffy, 1968: 36-41; Simsek & Celik, 2023a: 153).

Explanations can be made specific to organizations. For example, “tactical plans” show how to achieve the goals specified in strategic plans. Here, it is decided how strategic plans can be implemented. They are also related to the factors under the control of the business (Simsek & Celik, 2023a: 35).

Within the scope of organizational variables, the following immediate or local environment elements are important (Simsek & Celik, 2023b: 37):

- Improvement actions for customers or consumers,

- Employees of the business (employees, personnel or employees),

- Managers,

- Owner and/or partners.

Issues such as "demography, employment and social security, education, health, finance, competitiveness, innovation and quality of life" (Acar et al., 2022: 15) have the feature of "parameters" in general. These or their derivatives can be considered "variable" when regulated within the authority and responsibility of the organizational management.

1.4. Natural Disaster Management

Disasters can be discussed under two headings: natural and man-made. Natural disasters are mostly caused by physical events. In this context, "earthquake, flood, drought, hurricane, tsunami, epidemics, etc." can be sorted. Human-caused disasters are caused by human errors. These include "structural deficiencies, industrial explosions, chemical leaks, accidents, terrorist activities, etc." can be sorted. Disasters of any kind are harmful to humanity. It disturbs society. It can cause serious damage to living beings, property, economies and the environment. Depending on their size and severity, they strain a community's capacity to cope. Therefore, effective combat against natural disasters is necessary. However, this may not always happen. Problems such as high population density, management gap, lack of planning, poor preparation, lack of first aid and rescue must be overcome. If the problems are not solved, major losses of life and property may inevitably occur (Disaster Management, 2022; Thattai, et al., 2017: 1). Some countries may be relatively successful. Others may have difficulty implementing even a basic preparation system.

Disasters may not be completely preventable. However, one must be prepared for these. It is necessary to struggle for natural disaster management. Disaster prevention efforts and coordinated responses save lives. Negativity on society can be reduced. Professionals in disaster management play important roles in preventing suffering, protecting people's livelihoods, and helping communities recover. Disaster management is the process of effectively preparing for and responding to disasters. It involves strategically organizing resources to reduce damage caused by disasters. It also includes a systematic approach to managing disaster prevention, preparedness, response and recovery responsibilities (Disaster Management, 2022).

2. METHODOLOGY

2.1. Problem of the Research, Purpose and Importance

When natural disasters are not managed effectively, they reach life-threatening levels. For this, natural disaster management activities are needed. Undoubtedly, the concept and scope of every natural disaster may not be the same. Its effects may also vary. Some of these may contain "parameter" and some may contain "variable" properties. In this study, first of all, "parameter and variables analysis in natural disaster management" was tried to be explained. In other words, the interaction between different issues such as "system approach, parameters, variables and natural disaster management" is aimed. Then, the example of earthquakes centered in Kahramanmaras is discussed. The information obtained was comparatively analyzed. Thus, an effort was made to create a conceptual basis for future studies. The fact that there are not yet sufficient number and quality studies in this field makes this study noteworthy.

2.2. Research Method and Scope

This study focuses on natural disasters in general and devastating earthquakes in particular. The study includes conceptual and theoretical evaluation. For this reason, literature review was preferred. Information obtained from literature and popular sources has been evaluated comprehensively. First of all, general literature on "system approach, parameters, variables and

natural disaster management" topics was shared. Then, the earthquakes that occurred in Turkey on February 6, 2023 (Pazarcik, Elbistan and Yayladagi) were examined. In the light of archive information and current evaluations; "Parameter and Variables Analysis in Natural Disaster Management Particular to Kahramanmaras Centered Earthquakes" was carried out. At the end of the study, noteworthy suggestions are listed for the relevant circles.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

3.1. Parameter and Variables Analysis in Natural Disaster Management

The scope of the report that Bertalanffy prepared for the "American Psychiatrie Association" in 1967 is remarkable. Here, general system theory and cybernetic interactions are at the forefront. First of all, the acceptance of the external environment of the system (the outside world and the other universe) was requested. Secondly, the boundaries of the system (physically or logically defined lines) were mentioned. Thirdly, attention was drawn to the interface (inputs and outputs) of the system. Finally, the environment or conditions (structural factors or some variables that change over time) are mentioned (Bertalanffy, 1968: 5-27).

Today, it is generally accepted that every organization is an open system. Every organizational structure where individuals come together, operate for a purpose and undertake various tasks must be like this. This is a natural element of organizational life for public administrations and private businesses. Other structures also need to meet the open system approach. Voluntary organizations or non-governmental movements should also accept this (Diken & Celik, 2023: 111-112). Because for every organization there is an internal and external environment. These environments consist of many factors. The relevant factors have been introduced in the previous descriptions.

There are serious increases in disasters and the damages they cause. In recent years, the number of natural and man-made disasters has increased inexorably. The problem becomes bigger for those who are caught unprepared for these. So planning is important. It should be known that any neglected precaution will increase the impact of the disaster. Attention should be drawn to the roles of responsible institutions in disaster management. Methods and tools for cost-effective and sustainable interventions are also important. Thinking of saving in this direction is almost suicide. Management weaknesses should not be tolerated. Inter-institutional coordination is essential. With infrastructure maintenance, the problem can be solved at its source or negativities can be reduced. For effective disaster management, causal factors must be examined and managed effectively. It is necessary to evaluate to what extent society can withstand a disaster. Some communities are more vulnerable than others. For example, poorer communities have fewer resources to prepare themselves for a storm or recover from flood damage. Disaster management also includes analysis of exposure to losses. For example, homes built below sea level may be more vulnerable to flooding if a hurricane hits. By any means, natural disaster management must be made effective. For example, houses may not be built on fault lines or floodplains. People can be relocated to safer areas. Problematic areas can be planned as outdoor recreation areas. Wildlife attractions or hiking trails can also be built in such places (Adnan et al., 2015; Disaster Management, 2022). It is important to determine the parameters and/or variables on these issues. Their analysis is needed. Every improvement, no matter what size, should be considered significant.

Natural disaster management undoubtedly requires the existence of many institutions or organizations. Especially the central and provincial organizations of the public administration are important. Collaborations at the international level are also important. Non-governmental organizations in the field should be known. Effective communication with volunteer organizations should be maintained. "The goal of information sharing and open communication should not be deviated from. There is no need for secrecy in an anonymous matter that will affect everyone

closely. The information shared is only necessary for the shared purpose. Data and information are valuable as long as they are shared accurately, up-to-date, timely and securely (Tekin & Celik, 2023: 49).” No matter what, the main purpose is to protect living beings. Life should be sustainable for everyone. Settlements should also be reviewed. It is important to make these places livable. An effective natural disaster management can be used beneficially. Parameters and variables that may cause problems need to be analyzed. Likewise, remedial aspects should also be implemented. Thus, the possible impact of the disaster can be eliminated from the beginning. Or it can be resolved with the most loss. In such cases, housing, food and health problems must be resolved quickly. If this is not possible, tent cities and container living spaces should be created quickly. Then, permanent modern cities should be established. Commercial and industrial areas also need to be protected or reconstructed. Those employed here should be ensured to work safely. -In case of a sudden disaster, a logistic plan should be prepared for the provision of health services, basic aid, rescue and first aid. Living spaces need to be reconstructed after a disaster. Technological innovations can save lives in human intervention. Unmanned aerial vehicles can be used. Various sensors can be developed. Geolocation systems are important. Laser scanners, thermal cameras and navigation devices can also be used usefully. Effective communication and information are essential in disaster response. All types of first aid should be learned, starting with heart massage. Logistics are also important for many rescue and evacuation operations in dangerous areas. The shelter and health of those who go to rescue should also be considered. The status and capacities of airlines, ports, railways and roads should be determined. Storage facilities should be able to provide service easily in case of disaster. The crisis management center should supervise these and provide reports to the public (Adiguzel, 2019: 222).

3.2. “Parameter and Variable Analysis in Natural Disaster Management” in the Case of Kahramanmaras Centered Earthquakes

An earthquake occurred on February 6, 2023, at 04:17 Turkey time, with the epicenter in Pazarcık (Kahramanmaras) (Mw 7.7; focal depth = 8.6 km). Subsequently, another earthquake occurred centered in Elbistan at 13:24 (Mw 7.6; focal depth = 7 km). On February 20, 2023, at 20:04, another major earthquake of Mw6.4 magnitude occurred, with the epicenter in Hatay Yayladagi. Earthquakes negatively affected the provinces of "Kahramanmaras, Gaziantep, Sanliurfa, Diyarbakir, Adana, Adiyaman, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya and Elazig". The earthquake also caused destruction in Syria. These earthquakes, declared as level four, were recorded as the largest disasters in recent history. The rupture lengths and magnitudes of the earthquakes have been compared to the earthquakes that destroyed San Francisco in 1906. The number of personnel assigned to search and rescue is 115,688 people (11,488 people came to help from 90 different countries). The total population of the earthquake zone in 2022 is 14,013,196 people. This figure is 16.4% of the country's demographics. In the earthquake, 13.9% of Türkiye's surface area was affected. As of April 22, 2023, the death toll is 50,783 people. Many injured people were treated. Various socio-psychological problems have come to the fore. More than half a million buildings were damaged. Communication and energy infrastructure was damaged. When production and employment came to a halt, significant financial losses occurred (Afad, 2023a; Afad, 2023b; Afad, 2023c; SBB, 2023: 6; TRT Haber, 2023; NASA, 2023).

The deadliest earthquakes may not be the strongest earthquakes ever recorded. Losses are generally closely related to "the depth of the earthquake, population density and durability of structures". In addition, whether natural disaster management is effective or not is also important. In terms of our subject, recorded major earthquakes can be analyzed. Here, the "years, magnitudes and death toll" of some major earthquakes recorded since 1950 are shared; 1.Assam-Tibet (1950 - 8.6 – 780); 2.Kamchatka-Russia (1952 - 9.0 – 0); 3.Valdivia-Chile (1960 - 9.5 - 1.655); 4.William-Alaska (1964 - 9.2 – 128); 5.Rat-Alaska (1965 - 8.7 – 0); 6.Ancash-Peru (1970 – 7.9 - 70,000); 7.Tangshan-China (1976 – 7.5 – 242,000); 8. Indian Ocean-Indonesia (2004 - 9.3 – 227,898); 9. Kashmir-Pakistan

(2005 – 7.6 – 87.351); 10.Nias-Indonesia (2005 – 8.6 – 1.313); 11.Wenchuan-China (2008 – 8.0 – 87,587); 12.Sumatra-Indonesia (2009 - 7.6 – 1.115); 13.Bio-Chile (2010 - 8.8 – 521); 14.Tōhoku-Japan (2011 - 9.1 – 19,759); 15.Gorkha-Nepal (2015 – 7.8 – 8.964); 16.Sulawesi-Indonesia (2018 – 7.5 – 4.340)" (Rafferty, 2015; Ritchie, 2018).

When earthquakes are examined closely, the importance of "Natural Disaster Management" becomes apparent. There are differences between those who implement this adequately and those who do not. Natural disaster management is undoubtedly closely affected by some factors. In this study, attention is drawn to the dimension of parameters and variables. The following opinion can be shared in terms of the destructive effects of earthquakes; "Parameters undoubtedly concern the external environment. Maybe institutions or states may not be able to improve all of these. However, everything that can be done must be put into practice. The variables dimension is completely different. So most of these can be fulfilled easily. "Those who do not fully implement even these may face serious problems."

The most important issue for disaster management is the sustainability of living life. Some processes can be mentioned in terms of disaster management. First of all, the "preparation" phase is important. Natural disasters should be detected with early warning systems, if possible. However, this may not be enough for earthquakes. The "prevention" phase can be considered for general disaster management. But this is difficult for earthquakes. In other words, physical earthquakes will continue to occur. Special disaster management should be implemented for earthquakes. In very big problems, the aim may be to "get out with the least loss" or "reduce the damages". Potential damage and suffering from an earthquake can be reduced with preventive and/or remedial measures. Here, effective earthquake regulation practices are needed. If possible, residential areas should be kept away from fault lines. Another issue is the "intervention" phase. Let's say we were faced with an earthquake. First of all, the negative impact needs to be reduced. For this purpose, selected country examples can be studied. Japan and some developed countries can survive earthquakes with minor losses. "Recovery" and "sustainability" stages can be taken into consideration at every stage of disaster management. Especially after the earthquake, life needs to be restored to its former state.

RESULTS AND GENERAL EVALUATION

The study focused on natural disasters in general and devastating earthquakes in particular. In this area, there are not yet sufficient number and quality of epidemics, but significant values remain. First of all, the information obtained from the literature and popular sources was evaluated. Comparative analysis of the information obtained is a basic scope that can be stored in future data. Interaction between different ranges such as "system approach, parameter, variable and natural disaster management" is aimed. Additionally, these details were evaluated specifically for Kahramanmaras-centered earthquakes. Following this study, the following recommendations can be made to relevant circles:

- Every living creature has the right to live in a sustainable and healthy environment. This is what "natural disaster management" is for. Disaster management may not be able to fully prevent every disaster. However, it can help focus on causal factors. Thus, manageable risks are not ignored. Developed countries have accepted the concept of "professional and strategic disaster management".

- Disaster management practices require the existence of many issues at strategic and tactical levels. First of all, knowledge-based decisions and practices are needed. Policies should be based on sharing "correct" and "useful" information. Strategic decision makers should closely follow developing technology and changing environmental conditions. These; They have to take into account every element at the environmental, national and international level when determining policy. Examples of natural disaster management at the global level should be transferred to relevant institutions with

the glocalization approach, if necessary. In other words, the saying "think globally, act locally" can be adopted.

- In natural disaster management, human resources strategy is very important. Central administration, local government or other organizations should be made dynamic. Each level; It should consist of people with technical knowledge and intellectual ability. Staff must be constantly trained for timely and on-site intervention. Human resource needs must be met. Authorities and responsibilities should be balanced. Mental models are also important. Stakeholders should be supported to reveal their horizons and visions. Problems can be overcome more easily by those who develop their "thinking" and "questioning" skills. In this way, "learning individual-learning organization-learning nation" cooperation can be achieved more easily.

- Crisis management plans should be prepared for possible natural disasters. Those related to the external environment or macrostructure can be regulated at the parameter level. Those related to individuals can be improved at the variable level. All legislation in this direction should be determined as state policy. Changing external environmental conditions should be closely monitored and reorganization should be made when necessary. Before encountering disasters, preliminary preparation stages must be carried out. "Natural disaster awareness" should be instilled in everyone. Physical exercises and psychological training should be institutionalized. Buildings that do not comply with zoning and earthquake legislation should not be allowed. Centers that will evaluate early warning signals for disasters should be expanded. Machine parks should be created in risky areas. Advanced technological equipment support should be provided here. First aid and emergency response devices are important. Unmanned vehicles, digital sensors and laser scanners may provide benefits. Access to the site should be kept open. Logistics services should not be disrupted. Uninterrupted communication must be ensured. There is a need for individuals to become aware. Both the builder and the person who will reside there should know the reality of the earthquake. Family protection units are needed. Everyone should participate in first aid training and drills. Property owners should be encouraged to have earthquake insurance.

Two different benefits were obtained with this study. First of all, known theoretical information was associated with cases. Secondly, an effort has been made to produce preliminary information within a certain system. Noteworthy, understandable and applicable suggestions have been developed for practitioners and/or researchers. However, as in every study, there are some limitations here. One of them is that not all elements of natural disaster types have been addressed (the subject was Kahramanmaras-centered earthquakes). Another issue is the field testability of approaches such as change management or organizational development in line with the recommendations. It would be beneficial to fulfill these issues in future studies.

REFERENCES

Acar, S. et al. (2022). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2022*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını, No.8/35, Ankara (ISBN: 978-605-7679-34-5)

Adiguzel, S. (2019). Logistics management in disaster. *Journal of Management, Marketing and Logistics (JMML)*, 6(4): 212-224. DOI: https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1173, Access: 02.04.2023.

Adnan, A., Ramli, M. Z. & Abd Razak, S. K. M. (2015). Disaster management and mitigation for earthquakes: Are we ready? 9th Asia Pacific Structural Engineering and Construction Conference (APSEC 2015) & 8th Asean Civil Engineering Conference (ACEC 2015). 3-5 November 2015, Kuala Lumpur.

Ashby, W. R. (1958). General Systems Theory As A New Discipline. Plenum Press, New York.

Akkus, B. & Alevok Izci, N. (2018). Sistem yaklaşımı, kavramları ve yönetim. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2018): 223-237.

AFAD (T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2023/a). Kahramanmaraş-Pazarcık'ta Meydana Gelen Deprem Hk. Basın Bülteni-1. Available at: https://www.afad.gov.tr/kahramanmaras-pazarcikta-meydana-gelen-deprem-hk-basin-duyurusu-1, Access: 06.02.2023.

AFAD (2023/b). Kahramanmaraş-Pazarcık'ta Meydana Gelen Deprem Hk. Basın Bülteni-14. Available at: https://www.afad.gov.tr/kahramanmaras-pazarcikta-meydana-gelen-deprem-hk-basin-bulteni14, Access: 08.02.2023.

AFAD (2023/c). Kahramanmaraş-Pazarcık'ta Meydana Gelen Deprem Hk. Basın Bülteni-20. Available at: https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-basin-bulteni-20, Access: 09.02.2023.

Bertalanffy, K. L. V. (1950). An outline of general system theory. The British Journal for the Philosophy of Science. 1(2): 139-164.

Bertalanffy, K. L. V. (1955). General systems theory. Main Currents in Modern Thought, 11(1955): 75–83.

Bertalanffy, K. L. V. (1967). "General Systems Theory and a New View of the Nature of Man". Paper presented at the annual meeting of the American Psychiatric Association (Transcript available: BCSSS Archive, 1968, Vienna).

Bertalanffy, K. L. V. (1968). General System Theory: Foundations, Development Applications (Revised edition 2015). George Braziller Inc., New York.

Celik, A. (2022). "Postmodern Yönetim Tarzları ve Örgüt Bireyinde Yabancılaşma". Kitap içinde: *Ekonomi, Finans ve İşletme Yönetimi Alanında Güncel Gelişmeler III* (ss.247-258). Ed. Alican Umut, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara (E-ISBN: 978-625-433-688-1).

Diken, O. F. & Celik, A. (2023). *Personel Güçlendirme, Örgütsel Başarı ve Motivasyon Etkileşimi.* Eğitim Yayınevi, Konya.

Disaster Management (2022). What is disaster management? Understanding emergencies from prevention to mitigation. Available at: https://publichealth.tulane.edu/blog/what-is-disaster-management/, Access: 17.03.2023.

Eren, E. (2017). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 16.Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

Mullins, J. L. & Christy, G. (2013). Management and Organisational Behaviour. 10th Edition. Pearson Education Limited, Essex.

NASA (2023). Earthquake damage in Türkiye. Available at: https://landsat.visibleearth.nasa.gov/view.php?id=150949, Access: 25.10.2023.

"Parameter" (2023a). Vocabulary.com Dictionary. Available at: https://www.vocabulary.com/dictionary/parameter, Access: 27.06.2023.

"Parameter" (2023b). WordSense Online Dictionary. Available at: https://www.wordsense.eu/Parameter/, Access: 27.06.2023.

Rafferty, J. P. (2015). Rafferty, The 6 deadliest earthquakes since 1950. Available at: https://www.britannica.com/list/6-deadliest-earthquakes, Access: 18.03.2023.

Ritchie, H. (2018). What were the world's deadliest earthquakes? Available at: https://ourworldindata.org/the-worlds-deadliest-earthquakes, Access: 18.03.2023.

Sahin, S. (1996). İşletmelerde yeni yönetim felsefesi: Öğrenen organizasyonlar. *Finansal Forum*, 27Aralık 1996, 1-22.

SBB (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı). (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu (SBB Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu). ss. 1-140. Available at: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf, Access: 31.03.2023.

Simsek, M. S. (1991). *Yönetim Bilimi.* Atatürk Üniversitesi İİBF. Z. F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayını, No.100, Erzurum.

Simsek, M. S. & Celik, A. (2023a). *Yönetim ve Organizasyon.* 23. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya.

Simsek, M. S. and Celik, A. (2023b). *İşletme Bilimine Giriş.* 28. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi.

Thattai, D. V. et al. (2017). Natural disaster management in India with focus on floods and cyclones. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 80(2017/012054): 1-8. DOI: https://doi: 10.1088/1755-1315/80/1/012054, Access: 09.03.2023.

Tekin, E. & Celik, A. (2023). *Yönetim Bilişim Sistemleri, Bilgi Paylaşım Davranışı Ve Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri Etkileşimi*. Eğitim Yayınevi, Konya.

TRT Haber (2023). Depremde can kaybı 50 bin 783. Available at: https://www.trthaber.com/haber/gundem/depremde-can-kaybi-50-bin-783-762132.html, Access: 22.04.2023.

"Variable" (2023); "Variare" (2023); WordSense online dictionary. Available at: https://www.wordsense.eu/variable/ ; https://www.wordsense.eu/variare/, Access: 02.07.202.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Forest ecosystems management in post-communist Romania

Assoc.Prof.Dr.Dumitru GOLDBACH
Bucharest University of Economic Studies
dumitru.goldbach@mk.ase.ro
0000-0001-6664-3349

Asst.Prof.Dr.Fatih PEKTAS
Aksaray University
fatihprktas@hotmail.com.tr
0000-0003-3653-1607

Asst. Prof.Dr.Fatih AKYOL
Kırşehir Ahi Evran University
akyolfatih77@hotmail.com

Phd. Student Mircea POPA
Bucharest University of Economic Studies
mirceapopa2@yahoo.com

ABSTRACT

Land use dynamics have transformed the Earth's ecosystems to an unprecedented extent (Foley et al., 2005). Long-term forest changes, in particular, have major consequences for ecosystem functioning, carbon storage, climate regulation and biodiversity (DeFries et al., 2004, Newbold et al., 2015). Globally, forest cover loss increased from roughly 7% in 1700 to over 21% in 1990 (Ellis et al., 2013, Goldewijk, 2001) although several countries in Europe and Asia experienced forest transition (Mather, 1998) in late 19th and early 20th century (Meyfroidt and Lambin, 2011) and are currently increasing in forest cover, and carbon sequestration (Erb et al., 2013, Rautiainen et al., 2010). Even though deforestation is declining in some countries (Gold et al., 2006), forest loss due to harvesting and natural disturbances remains high in many areas of the globe (Hansen et al., 2013, Potapov et al., 2014). Forest change is clearly related to socio-economic, political, institutional and environmental drivers (Lambin et al., 2001) but uncertainty about the role of past land uses, also referred to as path dependency, remains a concern for land change assessments. Long term human influence on forests can create legacies that may affect ecosystem functioning, structure and management of ecosystems for centuries (Foster et al., 2003, Munteanu et al., 2015) but the link between past and contemporary land management practices is still poorly understood.

Forest ecosystems are a prime example of the heated debates that have arisen around how forests should be managed, and what services and benefits they should deliver. The European transitions in governance to and from communist regimes have had significant impacts on forests and their management. Unstable legislative and institutional changes prior to, during, and after a communist regime, combined with unique remnant areas of high-conservation-value forests, make Romania an ideal case study to explore the social–ecological transitions of forest landscapes. The aim of this paper is two-fold. First, we present the origins of, the evolution of, and the current state of forest management and ownership in Romania during transitions between the communist (1945–1989),

and EU periods (2007–). Second, we focus on the enablers and barriers in Romania towards sustainable forest management as defined by pan-European forest policies. We used a semi-systematic, five-step scientific literature review on forest ownership, governance, and management in Romania. The analysis shows that both enablers (e.g., forest certification) and barriers (e.g., redundancy and the questionable effectiveness of the network of protected areas; illegal, unsustainable, and unreported logging; loopholes in the legislative framework) have contributed to the current approaches to interpreting forests, forestry, and forest management. The installation of the communist regime translated into sustained wood yield forest management under singular forest ownership, which opposed the previous system and forest ownership pluralism. In the post-communist period, forestland restitution led to significant legislative changes. Both communist and post-communist policies related to forests have shaped the evolution of forest landscape management in Romania, thus stressing the need to learn from the past towards securing sustainable forest management into the future. These lessons provide insights on both positive and negative drivers of forest management, which can contribute to smooth future transition towards more sustainable forest management practices. That's why the study is reveling also the keys of a good management of forests in Romania, that will provide the health of the intire nature of Romania and a big part of the continent.

Although forested areas have increased in Europe in the 20th century (Fuchs et al., 2014, Gold et al., 2006, Munteanu et al., 2014), forest disturbance in the past decades is high in Eastern Europe (Griffiths et al., 2014, Hansen et al., 2013) and the forest composition and age structure are altered (Munteanu et al., 2015, Vilén et al., 2012). Contemporary patterns of forest harvesting in Europe vary among countries and have been explained by a suite of factors including site conditions, forest resource availability (Levers et al., 2014), institutional and political context (Baumann et al., 2011, Kuemmerle et al., 2007), ownership structures (Kuemmerle et al., 2009b) and level of protection (Butsic et al., unpublished; Knorn et al., 2012b). However, most of these factors can act at different spatial and temporal scales and their effects can change over time, so that the links between past drivers and contemporary change remain unclear.

Eastern Europe represents a particularly interesting natural experiment for studying the relationship between past and contemporary forest change in relation to land tenure, political systems and conservation efforts because the region has a long history of human use (Giosan et al., 2012), very good data records starting as early as the 18th century (Timár et al., 2010) and experienced multiple shifts in institutions, land tenure, and socio-economic pressures both in time and space (Munteanu et al., 2014). Furthermore, current rates of forest harvesting are high (Griffiths et al., 2014) and controversial (Knorn et al., 2012a, Kuemmerle et al., 2009a), but their relationship to past forest management is still largely unexplored.

Our goal here was to examine the connections between historical forest management (as depicted by historical forest cover, species composition, age structure and harvesting) versus contemporary forest patterns in Romania. Specifically, we investigated how past and contemporary forest disturbances (harvesting or natural disturbances which are often followed by salvage logging) are related to ownership structures, forest composition and forest age distribution. We explored possible cause-effect relationships based on forestry census data and remote sensing estimate and focused on lingering effects of historical management in contemporary forests, such as altered forest composition, age structure and shifting disturbance patterns related to forest ownership.

Keywords: Aviation Safety, Bibliometric Analysis, Web of Science, Biblioshiny, VOSviewer.

Introduction

We studied forest legacies in Romania (238,381 km^2) because the region represents an ideal natural experiment of changing forest management over time. Currently all forests in Romania are managed under the same legislation and consistent forest management plans (Ioras and Abrudan, 2006), but the region has historically experienced very different forest management regimes because it was split between the Habsburg and Ottoman Empires during the 18th and the 19th century (Munteanu et al., 2015).

Gappes in the Way of Sustainable Forest Management

Illegal Forest Cutting

When it comes to illegal forest cutting, two main phases are prevalent: (1) The first surge of illegal logging that took place during the post-communist transition and (2) the continuation of this unlawful practice after 2010. Both phases included infringements on harvest regulations (unauthorized logging) and criminal law (timber theft), together with other forestry-related illegal activities (e.g., the illegal trade of wood and wood products, illegal timber processing) (Nichiforel, L et. all, 2014).

It should be highlighted that unlawful harvesting in Romania is partially caused by the fact that there are still private forests that are not covered by forest management plans (about 700,000 ha, as estimated by Schmithuesen and Hirsch [apud Kallimanis, A.S., et all, 2021])—although the law demands it. Another factor that contributes to the illegality of wood exploitation is the cumbersome, restrictive Romanian legal framework, which various forest agents find ways to elude (Bouriaud, L.; Marzano, M., 2016).

Referring to the first issue, Bouriaud (Bouriaud, L.; Marzano, M., 2016) reported that massive illegal logging and overharvesting are prominent in private forests compared to state-owned ones. Additionally, Bouriaud and Niskanen (Bouriaud, L.; Marzano, M., 2016) stated that timber robbery prevailed more in private forests during the post-communist transition. It is estimated that up to 1 M m^3 of wood was illegally exploited yearly in 1992–2002 (Beckmann, A.; Abrudan, I.V, 2015) and that, by 2005, 15% of the private forests of the time were already exploited (Irimie, D.L.; Essmann, H.F, 1998). Irimie and Essmann (Irimie, D.L.; Essmann, H.F, 1998) argued that the massive cutting in the first two stages of the restitution process was motivated by the poor design and implementation of the restitution laws, as well as by the market pressure that characterized the transition to capitalism. Inadequate law enforcement, weak administrative capacity, and corruption (Davidescu, S.; Buzogány, A., 2021) may also be added to the convergence of factors that amplified the phenomenon of illegal felling. Under conditions of unsecured ownership, the new forest owners wanted to obtain immediate profit or, as Dragotescu (2004) points out, poverty was the driver of forest exploitation immediately after restitution.

Greenpeace Romania reports (2021) indicate that approximately 8.8 M m^3 of wood was illegally exploited in 2008–2012 and that 20 M m^3 of timber was not accounted for by official papers in 2013–2018. The latter number was picked up by a letter of formal notice sent to the Romanian government in 2020 by the European Commission, but several forestry scientists contested its validity. The identified cases of illegal cutting reached a maximum in 2013–2014 (45,511 identified

cases), decreasing up to 2016 (9443 identified cases), and then slowly increasing to 11,449 identified cases in 2018 (Figure 1). However, there are two main motives to be cautious about when analyzing these data: the Greenpeace Romania reports include only the law infringements that were detected—not their totality—and they should not be taken out of context to enhance the datafication of the forestry crisis narrative.

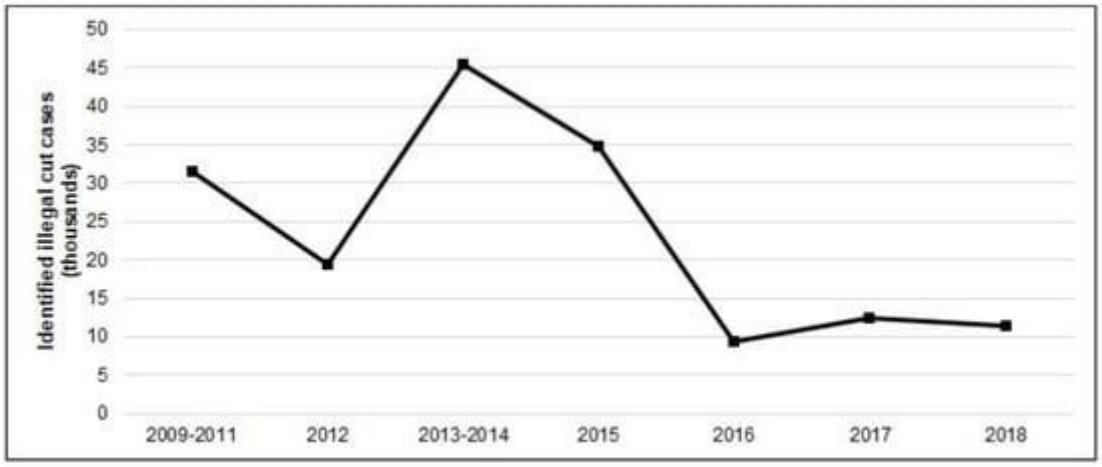

Figure 1. The evolution of identified illegal cutting cases in Romania, 2009–2018

The harvesting of trees in protected forests represents another illegal practice that has taken place in Romania, as several studies have called attention to (Petrişor, A.I.; Petrişor, L.E., 2021). Munteanu et al. (2020) and Butsic et al. (2017) concluded that state-controlled forest ownership patterns, such as the ones in Poland and Ukraine, are linked to fewer forest cutting disturbances in protected areas, whereas the forest restitution process may be correlated with a higher propensity for forest disturbance inside protected areas. Knorn et al. cautioned that a definite nexus between forest restitution and their findings regarding the increase in forest disturbance rates in the protected areas of the Northeastern Romanian Carpathians since 1989 may not be formulated, but they also argued that natural disturbances are rare.

Another illegal practice refers to the harvesting of valuable healthy trees registered as sanitation cuttings because the harvesting age and diameter imposed by forest management plans are to be reached long after the trees meet their maximum commercial value. Schulze et al. (2014) call this the "cut the best and leave" system, since the trees of the highest economic quality are targeted during thinning and sanitary cuts, leaving the stand with unsaleable, small, and poorly formed trees. Besides the aforementioned practice, the overestimation of tree ages, together with afforestation that was planned but never implemented, completes the list of illegal practices that happen in the country of interest.

Vasile and Iordăchescu (2022) cogently argued in their narrative-based analysis of illegal forest cutting in Romania that this is a multifaceted subject, one that was presented by the media and propagated through social media platforms only in relation to its sensational, worrisome characteristics, portraying a crisis of Romanian forests. This image is contradicted by scientific works that ascertain forest regeneration efforts and afforestation works and that aim to explain to the public that the media misuses the term "deforestation" and that it provides data that are not subject to fieldwork-based validation. In turn, the reassurance promoted by the paper in question is contradicted by National Forest Inventory statistics: in every year of the past decade, the volume of

timber that has been cut was double the legal amount(EIA - Environmental Investigation Agency,2022).

The narrative of illegal logging has nurtured the vilification of various forestry stakeholders (i.e., "*rural dwellers in mountain areas and local state forestry agents, timber business operators (of all scales), as well as higher state officials involved in forest control, or prominent politicians*") (Vasile and Iordăchescu, 2022), as well as the transformation of several NGOs (e.g., Client Earth, EuroNatur, Greenpeace, Agent Green) into heroes that brought the public's attention to the "conservation drama" (Iordachescu, G., 2020).This division is volatile, as certain actors have changed roles in time, but the ongoing narrative has fueled social tensions and violence. In 2019, the conflictual situation advanced to physical attacks on foresters. In return, requests for firearms were made, which may be considered a first step towards the militarization of forestry. Subsequently, during the COVID-19 pandemic, forests were guarded by the army and police. The narrative became political bait, as political parties put the battle against illegal forest cutting on their electoral agendas. This coordinated the tightening of forest exploitation restrictions, negatively affecting the communities that rely on forests for sustenance.

Overall, FAO and UNECE (Nicorescu, A.I.; Hălălișan, A.F., 2021) designate illegal logging in Romania as a key challenge to the implementation of SFM, which is also acknowledged by different forestry stakeholders. Considering the high importance of Romania's ecosystems for European biodiversity, illegal felling raises reasonable concerns, backed by numerous voices that call for better monitoring systems. The steps taken to resolve the problem relate to the creation of an anti-corruption agency focusing on forestry in 2015, the introduction of the EUTR (Palaghianu, C.; Nichiforel, L, 2018), the implementation of timber traceability with the Integrated System for Timber Monitoring (SUMAL), and other smartphone applications that allow citizens to verify the legality of wood transports (e.g., Forest Inspector, which was launched in 2016 and gained 100,000 downloads in the following months).

Unfortunately, the implementation of some of these measures was delayed, as in the case of EUTR, which was enforced in 2014, 6 years later than the legal adoption of SUMAL (Davidescu, S.; Buzogány, A, 2021). Another example is the malfunctional status of SUMAL in 2017–2020, caused by the government's lack of interest in financing an update of its procedures. These proofs of mismanagement constituted grounds for the suit initiated by the European Commission against the Romanian government in 2020, as well as the violation of the Habitats Directive 92/43/CEE, the directive concerning the access of the public to environmental information (2003/4/CE), and the directive on the environmental assessment (2001/42/EC) (Iordachescu, 2020). As a result, the Romanian government financed timber tracking technologies, committed to increasing the capacities of forestry-related law enforcement institutions (Iordachescu, 2020), prohibited clearcutting in nature reserves, and updated the Forest Code to include more forestry infringements and punish forestry-related crimes more severely.

Challenges Faced by the Forest Management

The second research question focuses on the challenges faced by forest management in Romania, which evolved differently under both the communist and democratic regimes. In the first case, the peculiar economic situation of early communist Romania and the high debt of the country determined high rates of logging (1965, 1982–1985), which were then followed by offsetting

measures (e.g., to extend the forest cover through forest plantations) (Munteanu, C, et all, 2016). Forest management switched its focus from high yields of wood to a more balanced approach that promoted carbon storage under the "cut and leave" system. Later on, the inclusion of Romania in the EU put forward international environmental governance, but the implementation of promoters of sustainable development proposed by the EU (e.g., the introduction of N2k sites) had prevalently negative social effects and little efficiency.

In Romania, many forest management weaknesses were inherited from the communist regime (1945–1989), and the improper design and implementation of the forest restitution process, together with institutional unsteadiness, aggravated these drawbacks. It can be argued that the very legislative instruments that coordinate forestry are the ones that hinder the advancement towards SFM according to Scriban et al. (2020). Although only about half of forest area in the country is owned by the state (Munteanu, C, et all, 2016), a top-down governance structure is still present, and the interests of non-industrial private owners have yet to be integrated in forest management plans.

Hapa (2019) argued that many policy programs operate under the premises of "*sustaining forest capacity for perpetual wood yield and satisfying user needs on forest goods and services*", promoting closer-to-nature forestry; however, their implementation falls short of meeting these goals due to a high level of bureaucracy and the group identity issues of the forest staff. Long rotations (>100 years) aim to support natural disturbance-based forest management, which may be considered a trademark of SFM, as this practice tries to find a balance between nature conservation and economic needs. By mimicking "*natural tree mortality patterns and forest structures at multiple scales in forest management*", the latter may reduce the ecological damage derived from timber harvesting to a minimum. On the other hand, the extensive Romanian age class forest management system and the associated forestry legislation fall far from this target, leading to the cutting of healthy trees and their inclusion in the category of sanitary cuttings because their harvesting is legally permitted long after they reached their maximum commercial value (Bouriaud, L.; Marzano, M., 2016).

There are certain steps that have been taken toward developing SFM, some of which were possible due to public mobilization and transnational advocacy networks, such as the promotion of forest certification and the development of timber tracking technologies. Another example is the support of the state for SFM in private forests, manifested as of 2015, by exempting the owners in question from paying land taxes for certified forests.

However, the roles of forest certification as a promoter of SFM and of illegal forest logging as a barrier on its way must be carefully considered. The benefits of forest certification may be blurred by their bureaucracy-increasing effect, which leads to overly formalist management systems. Given that the Romanian forest legislative framework has been reported as overly prescriptive, the ascendant trend of forest certification may reduce its role as a promoter of SFM in the long term. On the other hand, Buliga and Nichiforel (2021) argue that "the additional effect of certification in the context of a stringent regulatory framework is less about setting higher standards in FM [forest management] but instead mainly about contributing to a better enforcement of the existing legal rules. Legislative frameworks are necessary, but mandated, detailed, prescriptive requirements may not always lead to the most sustainable outcomes. The Romanian examples show that even in a stringent legal system, governance approaches relying on civil society and market-based mechanisms are more effective at addressing the legality and sustainability of forest-based supply chains when the reactions of governmental agencies are slow".

In addition, illegal forest logging is, rather, an umbrella term that encompasses wood-based products that were unlawfully harvested. This type of exploitation happens both on a small scale—unauthorized, small-volume logging performed by local communities to acquire household wood—and on a larger scale—unauthorized logging and timber theft performed within both state forests and other large forest holdings. These forms of illegal felling, although unaccounted for by forest management plans, have different impacts on SFM and forest cover dynamics, with the latter being more detrimental than the former. Therefore, illegal forest cutting should not be automatically considered unsustainable, as some forms of unlawful (i.e., unreported) felling have little effect on the level of SFM.

The problems confronted by the forestry sector in Romania are shared by other post-communist/socialist countries, although the forest privatization patterns vary within this cluster. After the fall of this political regime, two trajectories emerged concerning forest ownership: (i) the pluralization of ownership to different degrees—specific to Romania, the Czech Republic, Poland, Slovakia, Serbia, the Baltic states, and the states of the former Yugoslavia or (ii) the maintenance of the state monopoly in terms of forest land ownership, a situation specific to the Russian Federation, Belarus, and Ukraine (Scriban, R.E, et all, 2019). The forestry systems of the countries in the first category went through major changes to adapt to democratic values and markets, and after 30 years of evolution, there are several shared outcomes that stand out:

- The lengthy forest restitution process in Romania, the Czech Republic, Croatia, Serbia, and the Baltic states;
- The high ownership fragmentation in Romania, Serbia, Slovakia, and the Baltic states;
- The unlawful wood exploitation taking place throughout ex-communist countries to different extents ;
- The dominance of the top-down approach to forest management in Romania, Poland, Estonia, Serbia, the Czech Republic, and Slovakia;
- The lack of financial support from the state in Romania, Slovakia, Slovenia, and Serbia;
- The restrictive and cumbersome forestry legislation applied in Romania, Lithuania, Serbia, and Slovakia;
- The lack of forestry-related training for the private owners in Romania, Slovenia, Serbia, Estonia, and Latvia, as well as their weak political power;
- The communication chasm between private forest owners and forest management institutions in Romania and the Baltic states;
- The overlapping protection level of many forest areas in Romania and Lithuania;
- Missing updates for land ownership registers and cadasters that lead to unclear or disputed forest ownership throughout the ex-communist block;
- The poorly developed transport infrastructure in forest areas located in Romania, Croatia, and Slovenia.

Specific windows of opportunity to innovate forest management vary among post-communist countries. FSC forest certification proved to have positive social and ecological effects in Croatia, Serbia, and Slovenia, as well as in Romania(Halalisan, A.F.; Abrudan, I.V.; Popa, B., 2018). In this regard, Maesano et al.(2020) provided a forest certification map of Europe, which shows that the post-communist countries present different degrees, developments, and types of forest certification. Elbakidze et al. (2016) reviewed Lithuania's generalized certification standard and found that this standard was insufficient in terms of maintaining biological diversity. In response, a national FSC certification standard was created in 2020 with the aim to improve social and ecological aspects, including a voluntary set-aside increase of 100% (i.e., from 5% to 10%) (Forest Stewardship Council, 2020). As to whether this has improved the consequences on the ground still needs to be evaluated.

Another initiative aiming to strengthen SFM and the protection of forests in the Baltic states is a woodland key habitat program, which was adapted from Sweden. Although this woodland key habitat initiative promotes improved biodiversity conservation by setting aside small, high-value natural habitat patches, their small size, lower quality, limited long-term survival, and low connectivity hampers their role as substantial contributions to biodiversity conservation (Angelstam, P, et all, 2020). Another novel initiative is the growing interest in forest owners' associations in the Baltic states, which, together with EU and state funds, form important premises for a more sustainable approach to forestry based on "*young stand tending, reforestation of damaged areas, Natura 2000 payments*"(Maesano et al., 2020).

That different stakeholders and actors define terms like forest, forestry, and forest management differently is a primary challenge for the implementation of SFM. Current debates about forests revolve around two different worldviews. One is that forests are complex ecosystems that should be used such that all values are maintained and sustained, and that they can withstand disturbances of various kinds (i.e., being resilient). The other views forests as cropping systems, the purpose of which is to maximize the production of raw industrial material to support a growing bioeconomy. Thus, there is a necessity to find a balance between these two extremes towards reaching SFM.

Well-functioning societies are based on effective hard and soft infrastructures. Hard infrastructures are roads; railways; power lines; and pipelines for water, information, and communication. Soft infrastructures refer to society's knowledge base, democratic institutions, the financial system, and a country's informal rules and norms. The foundation for both hard and soft infrastructures is ultimately natural capital in the form of resources and functions provided by functioning and resilient ecosystems. Debates about climate and biodiversity are good examples of the challenges of conserving and building green infrastructures. Traditional village systems represent a collaborative approach aimed at multifunctional landscapes. This needs to be complemented with sufficient areas of functionally connected networks of primary and old-growth forests.

Romania and the other post-communist/socialist countries of Central and Eastern Europe would benefit from switching the focus of their forest management systems to biodiversity promotion and close/closer-to-nature approaches. By increasing the retention of deadwood, emulating natural forest disturbance and tree diversity through retention forestry, greater landscape structural variation is attainable (Larsen, J.B, et all, 2022). A major step towards promoting biodiversity policies is to implement informative and educational programs aimed at making the purpose of this forest management approach clear to local communities. This would facilitate the implementation of such policies, help integrate the needs and interests of local people, and lead to harmonious

collaborations. There is certainly a need for regionally and culturally adapted approaches to landscape stewardship and forest management, which are underpinned by evidence-based knowledge about how to achieve SFM based on both forest naturalness and cultural landscape values and benefits.

Conclusion

Romania is an interesting case study regarding the effects of the post-communist transition on forest ownership, forest management, and forestry legislative framework. The country stands out from the other post-socialist/communist states through its three-phase forestland restitution process and through its "cut and leave" approach to forest management, which proved to be detrimental to the sustainable management of its biodiversity-rich forests. On the other hand, there are many negative legacies of forestry from the communist period that Romania shares with other countries in Central and Eastern Europe.

Under the new market economy regime, forest management in Romania shifted from one focused on the sustained yield of wood to one based on low thinning, rotations that exceed 100 years for all main tree species, and the prohibition of large-scale clearcuts. This change was partly motivated by the accession of Romania into the EU, which put forward the prerogatives of international environmental governance.

Confronting the problems of restrictive forestry legislation, reliance on technical norms, highly fragmented forest ownership, strong communication barriers between forest and forestry actors—partly motivated by cultural and historical factors—and the illegal logging that initiated an ominous narrative concerning unsustainable forest management, Romania's forestry sector has taken steps towards meeting the goals of SFM, but the journey has just commenced. The main promoter of sustainable management that is recurrent in the scientific literature is forest certification, but the risk of it also becoming a promoter of bureaucracy and overly formal forest management systems is rarely mentioned. Moreover, some of the barriers that hinder progress in this direction (i.e., illegal logging) should be examined with caution, as their effects vary in terms of impact and relevance to SFM.

Discussing the impact of the post-communist transition on forest management and forest ownership, together with the challenges associated with the quest for sustainable forest management, this literature review presents the forestry-related transformations that have taken place in Romania. As the understanding of the past represents a key element for improving the present and the future, this paper offers perspectives on what needs to be halted, changed, or continued in order to set optimistic outlooks for forest management in a country that benefits from high-value forests, but not from its historical political background.

Similar studies on potential future changes to ecosystem service provisioning in the Carpathian region are rare. Existing research on land cover changes in the Carpathian region, however, suggests that their consequences are complex (Griffiths et al. 2012, 2014; Knorn et al. 2013). This study complements the understanding of a variety of possible consequences of forest cover changes and also addresses the spatial component of this issue.

The spatial assessment differs from other similar scale studies on ecosystem services. Previous studies have analyzed ES, often focusing only on the current land cover (Burkhard et al. 2010; Egoh

et al. 2008; Grêt-Regamey et al. 2008; Nedkov and Burkhard 2012). Our study, however, quantified in spatial terms the potential future changes to ES. Using two scenarios based on a set of changes to the Romanian forest policy, we investigated how future changes to the forest cover can result in either gains or losses to ES.

This study offers an explanation on the consequences of increased deforestation trends. Seen as a means of regional economic development, forest harvesting can result in a variety of different consequences. First of all, deforestation due to clear-cut forest harvesting results in short-term financial gains, but at the same time decreases the potential of the forest to provide a steady and continuous flow of wood resources. The alternative scenarios result in a 66.7% higher loss of tree cover. This affects the potential for wood provision in the form of traditional forest harvesting methods more than the business as usual scenario. Secondly, deforestation can result in a local increase in landslide risk, posing a threat to livelihoods and infrastructure. This was analyzed by modeling the changes to landslide susceptibility using the same static variables (elevation, slope, geology), while changing the land cover according to future forest scenarios. The business as usual scenario resulted in a 7.9% lower loss and a 28.5% higher net gain of the landslide regulation ecosystem service compared to the alternative scenario. Our results thus indicate that short-term gains from forest harvesting can have negative consequences in the form of increased landslide risk.

Forest expansion as the dominant future land use change in the area has positive and negative consequences to human well-being. On the one hand, it can result in the decrease in high nature value grasslands, leading to lower biodiversity levels, loss of significant habitats and a more homogeneous landscape (Fischer et al. 2008; MacDonald et al. 2000; Zimmermann et al. 2010). On the other hand, it can result in a lower risk to landslides, as areas covered with forests have a lower landslide susceptibility than areas covered with grasslands or low-intensity agricultural areas. The fact that it is less likely that a landslide occurs on a forested area is not surprising, as evidence shows the positive influence of vegetation for soil reinforcement (Schmidt et al. 2001). Reforestation therefore has the ability to increase slope stability and can be considered as a landslide risk reduction or soil and water conservation measure (Phillips and Marden 2005; Mansourian and Vallauri 2014). This is a trade-off between increased safety and economic gains (e.g., lower damages on infrastructure), and a lower cultural value of the landscape.

Using a spatially explicit pixel-based approach we were able to identify the spatial distribution of the gains and losses to ES. Pixels that have witnessed these changes are, however, subject to uncertainty, related to input data and the models used. Firstly, uncertainty is defined by the accuracy of the classified land cover maps serving as an input in forest change simulation. Secondly, the accuracy of the future forest change allocation model also implies that locations of future changes are subject to uncertainty (Malek et al. 2015a). However, the projected future scenarios are considered acceptable, as their accuracy is comparable with other high-resolution land cover change studies (Kamusoko et al. 2013; Maeda et al. 2011; Soares-Filho et al. 2002). Moreover, our susceptibility model also has a certain level of uncertainty, defined by both the model and the mapped landslide data used in the analysis. Finally, due to data scarcity our approach dealing with assessing the changes to wood and biodiversity provision is based on expert opinion. All these errors are aggregated in final maps and affect the results. Therefore, the results have to be analyzed through the prism of possible inconsistencies and errors when looking at the exact locations of these changes. We suggest the results should be discussed as suggestions for most plausible areas, where changes to ES might occur in the future.

For future research we suggest additional analysis of changes to ES provisioning. In case of resource provision, this could be performed with more detailed data and spatial distribution of forest types, age and quality. Moreover, data regarding the ownership and economic value of forests could improve the assessment of potential tradeoffs of future forest harvesting and forest expansion. In terms of biodiversity provision, deforestation and forest expansion can also have other consequences than the loss of HNV grassland, like changes to habitat fragmentation and landscape connectivity (Körner et al. 2005). This might affect vital habitats of large European carnivores present in the area (van Maanen et al. 2006). When analyzing potential changes to landslide regulation, improved spatial and temporal resolution of landslide data could allow the use of more elaborate runoff models. Improving the data and the models can lead to prioritization of locations where measures for regulation of ecosystem services degradation can be considered. Moreover, other simultaneous processes of land cover change, such as urban expansion, could be considered (Malek et al. 2015b). These can be performed as reforestation or technical measures or grassland protection together with incentives for low-intensity agriculture. Through more accurate results, the approach could so fully utilize its decision support potential and could lead to more informed grassland and forest management.

Future forest cover changes can have a variety of effects to the environment, which is why it is useful to apply the ecosystem services (ES) concept to analyze a variety of potential consequences of such changes. In this study, we focused on biodiversity support and landslide regulation. To analyze the changes to ES provisioning in this data-scarce area, we applied two proxy indicators, describing the gains and losses of a particular ES.

The alternative scenario projected a 66.7% higher deforestation compared to the business as usual scenario. Both scenarios result in the loss of biodiversity support due to their prevalent transition of forest expansion. The scenarios also differ in terms of changes to landslide regulation. The business as usual scenario results in a 7.9% lower loss of landslide regulation potential compared to the alternative scenario, as a result of deforestation. On the other side, it also results in a 28.5% higher regional net gain of landslide regulation potential compared to the alternative scenario, as a consequence of the simulated forest expansion.

Despite the uncertainties of the data and models applied, the comparison of the two scenarios provides valuable information on the consequences of future forest harvesting. This helps to enable vital decision support when assessing forest harvesting policies and informing decision makers on potential gains and losses of future development. Finally, the approach supports the prioritization of areas where losses to ecosystem service provisioning are more likely to occur.

References

Andersen, E., Baldock, D., Bennet, H., Beaufoy, G., Bignal, E., Brouwer, F., et al. (2003). *Developing a high nature value indicator*. Copenhagen: European Environment Agency.

Bălteanu, D., & Popovici, E. A. (2010). Land use changes and land degradation in post-socialist Romania. *Romanian Journal of Geography, 54*, 95–105.

Baumann, M., Kuemmerle, T., Elbakidze, M., Ozdogan, M., Radeloff, V. C., Keuler, N. S., et al. (2011). Patterns and drivers of post-socialist farmland abandonment in Western Ukraine. *Land Use Policy, 28*, 552–562. doi:10.1016/j.landusepol.2010.11.003.

Bignal, E. M., & McCracken, D. I. (1996). Low-intensity farming systems in the conservation of the countryside. *Journal of Applied Ecology, 33,* 413–424. doi:10.2307/2404973.

Bohateret, V. M. (2012). Readjusting Romania's forestry policy with a view to the year 2050. *Journal of Settlements and Spatial Planning, 1,* 27–42.

Boitani, L., & Linnell, J. D. C. (2015). Bringing large mammals back: Large carnivores in Europe. In H. M. Pereira & L. M. Navarro (Eds.), *Rewilding European landscapes* (pp. 67–84). Cham: Springer. doi:10.1007/978-3-319-12039-3_4.

Bonham-Carter, G. (1994). *Geographic information systems for geoscientists: Modelling with GIS*. Oxford: Pergamon.

Burkhard, B., Kroll, F., & Müller, F. (2010). Landscapes' capacities to provide ecosystem services: A concept for land-cover based assessments. *Landscape*. doi:10.3097/LO.200915.

Castro, A. J., Martín-López, B., García-LLorente, M., Aguilera, P. A., López, E., & Cabello, J. (2011). Social preferences regarding the delivery of ecosystem services in a semiarid Mediterranean region. *Journal of Arid*

Davidescu, S.; Buzogány, A. Cutting Deals: Transnational Advocacy Networks and the European Union Timber Regulation at the Eastern Border. *Int. Spect.* **2021**, *56*, 105–118.

Egoh, B., Reyers, B., Rouget, M., Richardson, D. M., Le Maitre, D. C., & van Jaarsveld, A. S. (2008). Mapping ecosystem services for planning and management. *Agriculture, Ecosystems and Environment, 127,* 135–140. doi:10.1016/j.agee.2008.03.013.

Fischer, M., Rudmann-Maurer, K., Weyand, A., & Stöcklin, J. (2008). Agricultural land use and biodiversity in the alps. *Mountain Research and Development, 28,* 148–155. doi:10.1659/mrd.0964.

Fisher, B., Turner, R. K., & Morling, P. (2009). Defining and classifying ecosystem services for decision making. *Ecological Economics, 68,* 643–653. doi:10.1016/j.ecolecon.2008.09.014.

Giurgiu, V. (2004). *Silvologie: Gestionarea durabilă a pădurilor României* (Vol. III B). Bucharest: Editura Academiei Române.

Glade, T. (2003). Landslide occurrence as a response to land use change: A review of evidence from New Zealand. *Catena, 51,* 297–314. doi:10.1016/S0341-8162(02)00170-4.

Greenpeace Romania Reports, Illegal Cuts of Romania's Forests, 2009–2011, 2012, 2013–2014, 2015, 2016, 2017, 2018. Available online: **https://www.greenpeace.org/romania/ro/campanii/paduri/publicatii/** (accessed on 15 May 2023).

Grêt-Regamey, A., Bebi, P., Bishop, I. D., & Schmid, W. A. (2008). Linking GIS-based models to value ecosystem services in an Alpine region. *Journal of Environmental Management, 89,* 197–208. doi:10.1016/j.jenvman.2007.05.019.

Grêt-Regamey, A., Brunner, S. H., & Kienast, F. (2012). Mountain ecosystem services: Who cares? *Mountain Research and Development, 32*(S1), S23–S34. doi:10.1659/MRD-JOURNAL-D-10-00115.S1.

Griffiths, P., Kuemmerle, T., Baumann, M., Radeloff, V. C., Abrudan, I. V., Lieskovsky, J., et al. (2014). Forest disturbances, forest recovery, and changes in forest types across the Carpathian ecoregion from 1985 to 2010 based on Landsat image composites. *Remote Sensing of Environment, 151,* 72–88. doi:10.1016/j.rse.2013.04.022. **(special issue on 2012 ForestSAT)**.

Griffiths, P., Kuemmerle, T., Kennedy, R. E., Abrudan, I. V., Knorn, J., & Hostert, P. (2012). Using annual time-series of Landsat images to assess the effects of forest restitution in post-socialist Romania. *Remote Sensing of Environment, 118,* 199–214. doi:10.1016/j.rse.2011.11.006.

Hussin, H., Zumpano, V., Reichenbach, P., Sterlacchini, S., Micu, M., van Westen, C., et al. (2016). Different landslide sampling strategies in a grid-based bi-variate statistical susceptibility model. *Geomorphology, 253,* 508–523. doi:10.1016/j.geomorph.2015.10.030.

INSSE. (2013). Romanian National Institute of Statistics Data Portal [WWW Document]. http://www.insse.ro/. Accessed 5 Nov 2014.

Kamusoko, C., Wada, Y., Furuya, T., Tomimura, S., Nasu, M., & Homsysavath, K. (2013). Simulating future forest cover changes in Pakxeng District, Lao People's Democratic Republic (PDR): Implications for sustainable forest management. *Land, 2,* 1–19. doi:10.3390/land2010001.

Irimie, D.L.; Essmann, H.F. Forest property rights in the frame of public policies and societal change. *For. Policy Econ.* **2009**, *11*, 95–101.

Knorn, J., Kuemmerle, T., Radeloff, V. C., Keeton, W. S., Gancz, V., Biriş, I. A., et al. (2013). Continued loss of temperate old-growth forests in the Romanian Carpathians despite an increasing protected area network. *Environmental Conservation, 40*(02), 182–193. doi:10.1017/S0376892912000355.

Körner, C., Spehn, E., Ohsawa, M., Berge, E., Bugmann, H., Groombridge, B., et al. (2005). Mountain systems. In *Millennium Ecosystem Assessment. Current state and trends: Findings of the condition and trends working group. Ecosystems and human well-being* (vol. 1). Washington DC: Island press.

Kozak, J., Estreguil, C., & Troll, M. (2007). Forest cover changes in the northern Carpathians in the 20th century: A slow transition. *Journal of Land Use Science, 2,* 127–146. doi:10.1080/17474230701218244.

Kuemmerle, T., Müller, D., Griffiths, P., & Rusu, M. (2008). Land use change in Southern Romania after the collapse of socialism. *Regional Environmental Change, 9,* 1–12. doi:10.1007/s10113-008-0050-z.

Larsen, J.B.; Angelstam, P.; Bauhus, J.; Carvalho, J.F.; Diaci, J.; Dobrowolska, D.; Gazda, A.; Gustafsson, L.; Krumm, F.; Knoke, T.; et al. *Closer-to-Nature Forest Management*; From Science to Policy 12; European Forest Institute: Joensuu, Finland, 2022.

Lee, S., & Choi, J. (2004). Landslide susceptibility mapping using GIS and the weight-of-evidence model. *International Journal of Geographical Information Science, 18,* 789–814. doi:10.1080/13658810410001702003.

Lerman, Z., Csaki, C., & Feder, G. (2004). Evolving farm structures and land use patterns in former socialist countries. *Quarterly Journal of International Agriculture, 43,* 309–336.

MacDonald, D., Crabtree, J., Wiesinger, G., Dax, T., Stamou, N., Fleury, P., et al. (2000). Agricultural abandonment in mountain areas of Europe: Environmental consequences and policy response. *Journal of Environmental Management, 59,* 47–69. doi:10.1006/jema.1999.0335.

Maeda, E. E., de Almeida, C. M., de Carvalho Ximenes, A., Formaggio, A. R., Shimabukuro, Y. E., & Pellikka, P. (2011). Dynamic modeling of forest conversion: Simulation of past and future scenarios of rural activities expansion in the fringes of the Xingu National Park, Brazilian Amazon. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation, 13,* 435–446. doi:10.1016/j.jag.2010.09.008.

Malek, Ž., Boerboom, L., & Glade, T. (2015a). Future forest cover change scenarios with implications for landslide risk: An example from Buzau Subcarpathians, Romania. *Environmental Management, 56,* 1228–1243. doi:10.1007/s00267-015-0577-y.

Malek, Ž., Scolobig, A., & Schröter, D. (2014). Understanding land cover changes in the Italian Alps and Romanian Carpathians combining remote sensing and stakeholder interviews. *Land, 3,* 52–73. doi:10.3390/land3010052.

Malek, Ž., Zumpano, V., Schröter, D., Glade, T., Balteanu, D., & Micu, M. (2015b). Scenarios of land cover change and landslide susceptibility: An example from the Buzau Subcarpathians, Romania. In G. Lollino, A. Manconi, F. Guzzetti, M. Culshaw, P. Bobrowsky & F. Luino (Eds.), *Engineering geology for society and territory* (Vol. 5, pp. 743–746). Cham: Springer.

Mansourian, S., & Vallauri, D. (2014). Restoring forest landscapes: Important lessons learnt. *Environmental Management, 53*(2), 241–251. doi:10.1007/s00267-013-0213-7.

MARDR. (2012). Programul Naţional de Dezvoltare Rurală 2007–2013. National Rural Development Program.

Micu, M., & Bălteanu, D. (2013). A deep-seated landslide dam in the Siriu Reservoir (Curvature Carpathians, Romania). *Landslides, 10,* 323–329. doi:10.1007/s10346-013-0382-8.

Muică, N., & Turnock, D. (2008). A toponomical approach to the agrarian history of the Pătârlagele depression (Buzău Subcarpathians, România). *Human Geographies, 2*(2), 28–49.

Müller, D., Kuemmerle, T., Rusu, M., & Griffiths, P. (2009). Lost in transition: Determinants of post-socialist cropland abandonment in Romania. *Journal of Land Use Science, 4,* 109–129. doi:10.1080/17474230802645881.

Nedkov, S., & Burkhard, B. (2012). Flood regulating ecosystem services: Mapping supply and demand, in the Etropole municipality, Bulgaria. *Ecological Indicators, 21,* 67–79. doi:10.1016/j.ecolind.2011.06.022.

Nichiforel, L.; Deuffic, P.; Thorsen, B.J.; Weiss, G.; Hujala, T.; Keary, K.; Lawrence, A.; Avdibegović, M.; Dobšinská, Z.; Feliciano, D.; et al. Two decades of forest-related legislation changes in European countries analysed from a property rights perspective. *For. Policy Econ.* **2020**, *115*, 102146

Oszlányi, J., Grodzińska, K., Badea, O., & Shparyk, Y. (2004). Nature conservation in Central and Eastern Europe with a special emphasis on the Carpathian Mountains. *Environmental Pollution, 130,* 127–134. doi:10.1016/j.envpol.2003.10.028.

Ozdemir, A., & Altural, T. (2013). A comparative study of frequency ratio, weights of evidence and logistic regression methods for landslide susceptibility mapping: Sultan Mountains, SW Turkey. *Journal of Asian Earth Sciences, 64,* 180–197. doi:10.1016/j.jseaes.2012.12.014.

Paracchini, M. L., Petersen, J.-E., Hoogeveen, Y., Bamps, C., Burfield, I., & van Swaay, C. (2008). *High nature value farmland in Europe*. Ispra: European Commission Joint Research Centre, Institute for Environment and Sustainability.

Petrişor, A.I.; Petrişor, L.E. Recent land cover and use in Romania: A conservation perspective. *Present Environ. Sustain. Dev.* 2021, *15*, 81–92.

Phillips, C., & Marden, M. (2005). Reforestation schemes to manage regional landslide risk. In T. Glade, M. G. Anderson & M. J. Crozier (Eds.), *Landslide hazard and risk* (pp. 517–547). New York: Wiley.

Pontius, R., & Santacruz, A. (2014). Quantity, exchange, and shift components of difference in a square contingency table. *International Journal of Remote Sensing, 35,* 7543–7554. doi:10.1080/2150704X.2014.969814.

QGIS Development Team. (2015). QGIS geographic information system. Open Source Geospatial Foundation Project.

Regmi, N. R., Giardino, J. R., & Vitek, J. D. (2010). Modeling susceptibility to landslides using the weight of evidence approach: Western Colorado, USA. *Geomorphology, 115,* 172–187. doi:10.1016/j.geomorph.2009.10.002.

Scheffer, M., Brock, W., & Westley, F. (2000). Socioeconomic mechanisms preventing optimum use of ecosystem services: An interdisciplinary theoretical analysis. *Ecosystems, 3,* 451–471. doi:10.1007/s100210000040.Schelhaas, M. J., van Brusselen, J., Pussinen, A., et al. (2006). *Outlook for the development of European forest resources: A study prepared by the European Forest Sector Outlook Study (EFSOS).* Geneva: United Nations Economic Commission for Europe (UNECE).

Schmidt, K. M., Roering, J. J., Stock, J. D., Dietrich, W. E., Montgomery, D. R., & Schaub, T. (2001). The variability of root cohesion as an influence on shallow landslide susceptibility in the Oregon Coast Range. *Canadian Geotechnical Journal, 38,* 995–1024. doi:10.1139/t01-031.

Schröter, D., Cramer, W., Leemans, R., Prentice, I. C., Araújo, M. B., Arnell, N. W., et al. (2005). Ecosystem service supply and vulnerability to global change in Europe. *Science, 310,* 1333–1337.

Soares-Filho, B. S., Cerqueira, G. C., & Pennachin, C. L. (2002). Dinamica: A stochastic cellular automata model designed to simulate the landscape dynamics in an Amazonian colonization frontier. *Ecological Modelling, 154,* 217–235. doi:10.1016/S0304-3800(02)00059-5.

Spatharis, S., Roelke, D. L., Dimitrakopoulos, P. G., & Kokkoris, G. D. (2011). Analyzing the (mis)behavior of Shannon index in eutrophication studies using field and simulated phytoplankton assemblages. *Ecological Indicators, 11,* 697–703. doi:10.1016/j.ecolind.2010.09.009.

Schulze, E.D.; Bouriaud, L.; Bussler, H.; Gossner, M.; Walentowski, H.; Hessenmöller, D.; Bouriaud, O.; Gadow, K.V. Opinion paper: Forest management and biodiversity. *Web Ecol.* 2014, *14*, 3–10.

Swift, M. J., Izac, A.-M. N., & van Noordwijk, M. (2004). Biodiversity and ecosystem services in agricultural landscapes: Are we asking the right questions? *Agriculture, Ecosystems and Environment, 104,* 113–134. doi:10.1016/j.agee.2004.01.013.

Taff, G. N., Müller, D., Kuemmerle, T., Ozdeneral, E., & Walsh, S. J. (2009). Reforestation in Central and Eastern Europe after the breakdown of socialism. In H. Nagendra & J. Southworth (Eds.), *Reforesting landscapes* (pp. 121–147). Netherlands: Springer.

Thiery, Y., Malet, J.-P., Sterlacchini, S., Puissant, A., & Maquaire, O. (2007). Landslide susceptibility assessment by bivariate methods at large scales: Application to a complex mountainous environment. *Geomorphology, 92,* 38–59. doi:10.1016/j.geomorph.2007.02.020.

Troy, A., & Wilson, M. A. (2006). Mapping ecosystem services: Practical challenges and opportunities in linking GIS and value transfer. *Ecological Economics, 60,* 435–449. doi:10.1016/j.ecolecon.2006.04.007.

van Maanen, E., Predoiu, G., Klaver, R., Soulé, M., Popa, M., Ionescu, O., et al. (2006). *Safeguarding the Romanian Carpathian ecological network. A vision for large carnivores and biodiversity in Eastern Europe*. Brasov: Icas Wildlife Unit.

van Westen, C. J., Rengers, N., & Soeters, R. (2003). Use of geomorphological information in indirect landslide susceptibility assessment. *Natural Hazards, 30,* 399–419. doi:10.1023/B:NHAZ.0000007097.42735.9e.

Vasile, M.; Iordăchescu, G. Forest crisis narratives: Illegal logging, datafication and the conservation frontier in the Romanian Carpathian Mountains. *Political Geogr.* **2022**, *96*, 102600.

Verburg, P. H., de Koning, G. H. J., Kok, K., Veldkamp, A., & Bouma, J. (1999). A spatial explicit allocation procedure for modelling the pattern of land use change based upon actual land use. *Ecological Modelling, 116,* 45–61. doi:10.1016/S0304-3800(98)00156-2.

Verkerk, P. J., Zanchi, G., & Lindner, M. (2014). Trade-offs between forest protection and wood supply in Europe. *Environmental Management, 53*(6), 1085–1094. doi:10.1007/s00267-014-0265-3.

Vintila, R., Munteanu, I., Radnea, C., Turnea, D., Curelariu, G., Nilca, I., et al. (2013). *Sistemul Informatic Geografic al Resurselor de Sol ale României la scara 1:200.000 (Geographic information system of Romanian soil resources, scale 1:200.000)*. Romania: ICPA Bucharest.

Zimmermann, P., Tasser, E., Leitinger, G., & Tappeiner, U. (2010). Effects of land-use and land-cover pattern on landscape-scale biodiversity in the European Alps. *Agriculture, Ecosystems and Environment, 139,* 13–22. doi:10.1016/j.agee.2010.06.010.

Zumpano, V., Hussin, H. Y., Reichenbach, P., Balteanu, D., Micu, M., & Sterlacchini, S. (2014). A landslide susceptibility analysis for Buzau County, Romania. *Romanian Journal of Geography, 58,* 9–16.

Analysis of Occurrence, Causes and Solutions of Landslides on Highways

Karayollarda Heyelanların Oluşumu, Nedenleri ve Çözümlerinin Analizi

Prof. Xudaykulov Rashidbek Mansurjonovich
Tashkent State Transport University
Rashidbek_19_87@mail.ru

Xayitov Xayotjon Xikmat o‘g‘li
Tashkent State Transport University
xayotjonxayitov91@gmail.com

ABSTRACT

Landslides cause serious environmental problems. Roadside landslides are a natural phenomenon caused by steep slopes and rainfall. One of the main problems caused by landslides on highways is the serious impact on road safety. In addition, this affects the road infrastructure, worsening the condition of roads. This article presents the results of a study of landslides that occurred on the section 183-291 km of the A-373 “Tashkent-Osh” highway.
Keywords: Highways, geological, geophysical, landslides, earthquakes, landslides, morphological.

ÖZET

Heyelanlar önemli çevre sorunlarına neden olmaktadır. Karayolu kenarındaki heyelanlar, dik yamaçlar ve yağışlardan kaynaklanan doğal bir olaydır. Karayollarında meydana gelen heyelanların en önemli sorunlarından biri trafik güvenliğini olumsuz yönde etkilemesidir. Ayrıca yol durumuna zarar vererek yol altyapısını da etkiler. Bu makalede A-373 “Taşkent – Oş” karayolunun 183-291 km'lik kesiminde meydana gelen heyelanlara ilişkin çalışmanın sonuçları sunulmaktadır.
Anahtar kelimeler: Karayolları, jeolojik, jeofizik, heyelan, deprem, kayan kütle, morfolojik.

GIRIŞ

Dağlık bölgelerde karayollarında meydana gelen heyelanların nedenleri incelendiğinde heyelanların çoğunlukla elverişsiz jeolojik koşullar, aşırı yağışlardan kaynaklandığı ve bazı bölgelerde karayollarının aktif deprem bölgelerinde yer aldığı, kayaların çok dik olduğu ve kendi durgunluğunu sürdüremediğini görebiliriz (Şekil 1).

Ayrıca söz konusu bilgiler dikkate alındığında dağlık bölgelerdeki karayollarının ekonomik göstergelerinin düz alanlardan geçen karayollarına göre çok daha yüksek olduğunu görmekteyiz (Tablo 1).

Tablo 1. Karayollarının ana unsurlarının ekonomik karşılaştırması

Karayolunun elemanı	Belirli iş türleri için maliyetler, %,	
	Düz alanlarda	Dağlık bölgelerde
Yol tabanı	15...18	45...50
Yol kaplaması	45...50	10...15
Yapay yapılar	10	34

Tablo 1'de görüldüğü gibi dağlık bölgelerde en büyük harcama yol temellerine yapılmaktadır. Çünkü dağlık bölgelerde yol taban inşaatı yamaçlarda ve heyelan riski olan yerlerde yapılmaktadır [1].

Yukarıdaki tüm faktörlere bağlı olarak yol inşaatı sırasında, hatta işletme ve bakım sırasında kaya, heyelan gibi doğal afetler meydana gelir ve trafik güvenliğini olumsuz etkiliyor.

Şekil 1. Kayaların hareketi

Ülkemizde uluslararası öneme sahip yollardan biri olan A-373 "Taşkent – Oş" karayolu da dağlık bölgelerde meydana gelen heyelanlar nedeniyle yük ve yolcu hareketinin güvenliğini olumsuz etkilemektedir ve bazı durumlarda olumsuz olaylar da meydana gelir [2-4]. Karayolu ağında meydana gelen heyelanların sınıflandırılması, karayolu trafik güvenliği üzerindeki etkileri, büyüklükleri ve bölgesel dağılımları ile ekonomik değerleri hakkında bir veri tabanı oluşturulmasına olanak sağlar. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, karayolu ağında trafik güvenliğini olumsuz yönde etkileyen heyelanların takibini yapmak, risk analizlerini hesaplamak ve heyelanın meydana gelmesi muhtemel noktaları tespit etmektir [5].

Araştırma nesnesi ve yönü

Araştırma alanı, uluslararası öneme sahip A-373 "Taşkent-Oş" karayolunun 183-291 km'si arasında yer almaktadır. Bu çalışma alanı doğrudan dağlık bir alan olarak değerlendirilmekte olup, A-373 karayolunun yamaçlarında çok sayıda heyelan görülmektedir (şekil 2).

Şekil 2. A-373 karayolu kenarında kaya düşmesi

Yukarıda bahsedilen heyelan, araştırma objesinde meydana gelen dağ heyelanlarının açık bir örneği olup, bu heyelan A-373 karayolunun 258.0 km'sinde meydana gelmiştir. Bu heyelanın araştırma sırasında alanın yüzeyinin kalınlığı 6 metreye kadar olan löslerden, alt kısmının ise heyelana ait granit, granodiyorit ve porfir gibi kayalardan oluştuğu tespit edilmiştir. A-373 karayolunun 258,0 km'sinde Taşkent-Vadiy istikametinde sol taraftaki yolun üst yamacında otoyolun 15 metre yüksekliğinden 130 m^3 hacimli taşlar düşmüş.

Tüm heyelanlarda olduğu gibi bu heyelanın da temel nedeni yamaçta akan toprağın yağış nedeniyle stabilitesinin bozulmasıdır. Ayrıca, yerin olumsuz jeolojik yapısı, aktif deprem bölgesinde yer alması, yol kenarındaki kayaların morfolojik olarak çok dik konumu gibi nedenler de heyelan oluşumunu tetikleyebilmektedir.

Karayollardaki heyelanlara uygulamalı çözümler

Karayollarında gözlenen heyelanların ana nedeni yüzey ve yeraltı sularının etkisidir. Araştırmaya göre heyelan hareketinin hacmi, türü, hızı, oluşum nedenleri, yol sınıfı ve hizmet ömrü dikkate alınarak birçok farklı yaklaşımla çözüm projeleri hazırlanıyor (Şema 1) [6]. Oluşum derinliğine bağlı olarak heyelan ve heyelanlar için aşağıdaki çözümlerin kullanılması uygundur:

Yüzey değiştirmelerinde: yüzey ve yer altı drenaj sistemleri, drenaj, yüzeydeki kayan kütlenin uzaklaştırılarak yüzeyin ayarlanması, şevlerin güçlendirilmesi;

Derin yer değiştirmelerde çözümler: eğimlerin düzenlenmesi, ankrajlı istinat kazıklarının, kazıkların inşası, yol kenarında hendeklerin oluşturulması ve yatay drenajların inşası.

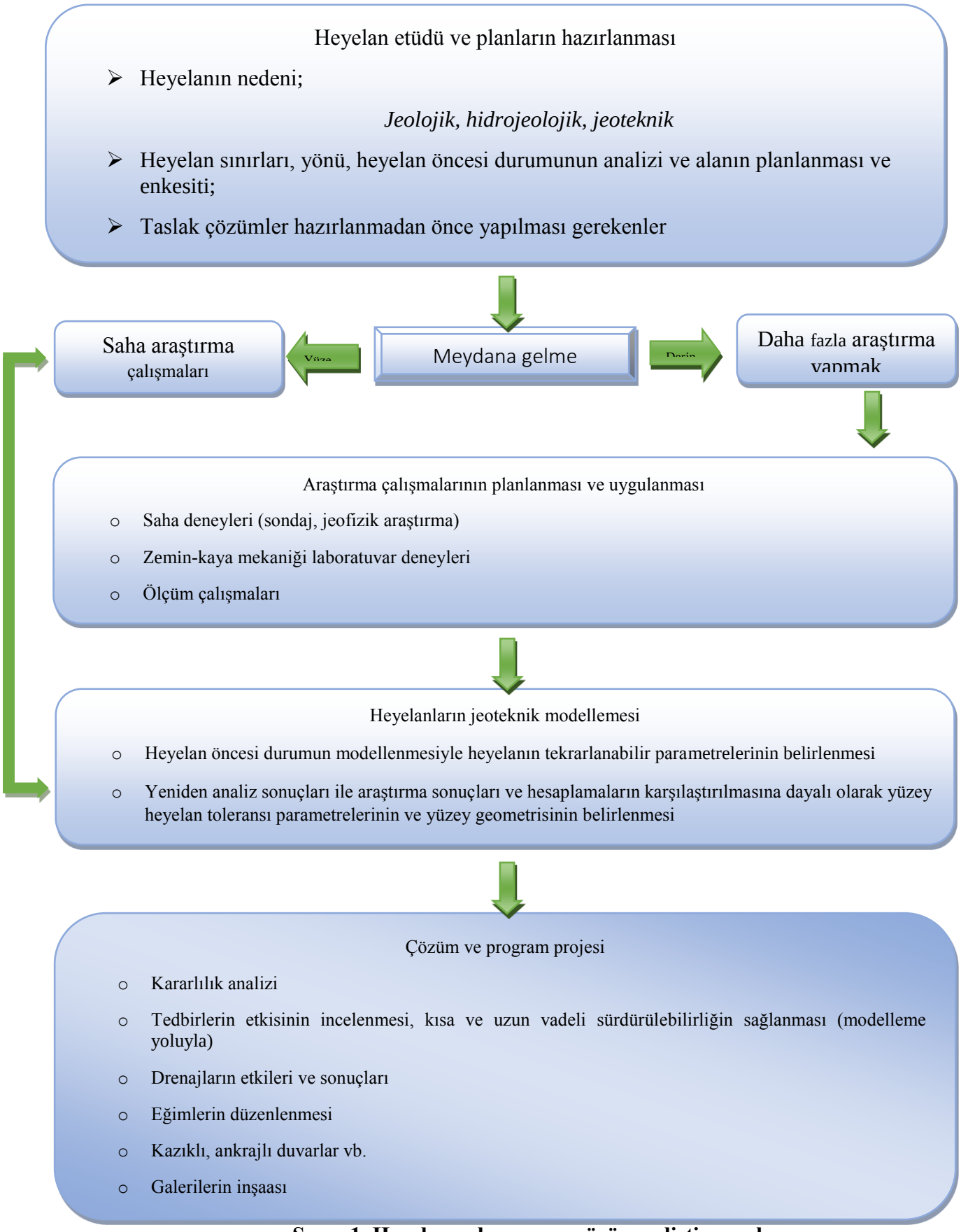

Şema 1. Heyelan çalışması ve çözüm geliştirme planı

SONUÇ

Bu makalede A-373 “Taşkent-Oş” karayolu üzerinde meydana gelen ve gelmesi muhtemel heyelanlar incelendi ve kısmen ele alındı. Heyelanların nedenlerinin araştırılmasından, önleyici tedbirlere kadar önerilerde bulunuldu. Buna göre heyelanların oluşumu esas olarak yağışların ve yeraltı sularının etkisine bağlıyken, dağılımları ve oluşum süreçleri kayaların ve dağların jeolojisi ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca, heyelanlara karşı alınacak önlemler - faaliyetler ve kullanım koşulları anlatılarak önerilerde bulunuldu.

KAYNAKLAR

1. Б.Б. Каримов, А.М. Алиев “Автомобильные дороги вусловиях гор и жаркого климата” Том 1. Москва 2014-г.
2. Mehmet PARLAK - “Karayolu Kenarındaki Heyelan Bölgesinin Bazı Toprak Özelliklerinin Belirlenmesi: Lapseki-Şevketiye (Çanakkale) Örnek Çalışması” Araştırma Makalesi. Türkiye 2020. yıl
3. Nefise AKÇELİK, Zuhal ETKESEN, A. Gürkan GÜNGÖR, Maviş AKYÜZOĞLU, Şenda BOZKURT, Engin MISIRLI, İlkay TİMUR – “Karayollarında heyelanlar ve çözüm örnekleri” Araştırma Makalesi. Türkiye 2002. Yıl
4. Буфеев Федор Константинович “Моделирование оползней скольжения, приуроченных к склонам исторических природнотехнических систем, сложенных техногенными грунтами” Москва 2016-г
5. В.И. Жуков, Т.В. Гавриленко “Изыскания и проектирование автомобильных дорог в сложных условиях”. Красноярск 2019-г.
6. İbrahim ANAÇALİ, Ahmet ŞİRİN – “Heyelan tanimlama ve veri oluşturma kılavuzu” ANKARA. 2015. Yıl.

9-th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent, Uzbekistan

The theme of love and family in the work of Akmal Nur

Shirin Mahmudovna KARIMOVA
The National Institute of art and design named after Kamoliddin Bekhzod, **Uzbekistan**
shirin_k93@mail.ru

ABSTRACT

The article is devoted to the theme of love and family in the works of Akmal Nur. The theme of love and family is as relevant as ever, especially in our Central Asian mentality. Love for loved ones, the concept of sacredness to the family and family traditions - this is one of the main and striking themes in the works of Akmal Nur.

Keywords: Family, love, Akmal Nur, canvas, artist, creativity, modern, famous, painting, coloring.

INTRODUCTION

Every true artist creates his world – that spiritual space in which his thoughts and feelings are permeated. This is a kind of world order where certain heroes are born and live, actions take place, and time and space are counted. Uzbek artist Akmal Nur also completed his symbolic world - a very strange world, at the crossroads of the real and unreal, visually tangible and mythical. The world seems familiar and at the same time opens up new facets, new angles, and new interpretations [3].

Akmal Nuruddinov's paintings are very close to people regardless of age, nationality, profession, religion, and worldview. The artist has achieved in his work not only a high level of artistic and professional skill but also the nobility and enlightenment of the spirit that originated in him from a young age. Such beautiful paintings can only be created by people with high spiritual culture, so Akmal Nur can be called an artist, poet, artist, and philosopher.

Akmal Nur works exclusively in painting because painting is his element, through which he fully expresses himself, conveying his feelings, thoughts, and experiences. Do not deny the diversity of stylistic solutions in the work of A.Nur, the integrity of his artistic worldview, but only confirms the idea of the dynamism of his research, the focus of the Master on philosophical reflection and plastic expression [1].

Akmal Nuriddinov (Akmal Nur) was born in 1959 in Namangan. In 1978 he studied at the Republican Art School named after Benkov, and in 1984 at the Uighur Institute of Theater and Fine Arts "Manon". His first teachers were Ibrahim Mamadaliev (he worked in Namangan in a traditional color) and Sokolov Ivan Yakovlevich (a teacher at the Benkovsky Art School).

Akmal Nur's works glorify good and evil, the clash of light and darkness, the triumph of good and light, and spiritual values. The changes brought by independence, love, family happiness, honesty, and piety were reflected. The artist's works are very bright and vital. We observe these aspects when we look at the works. The main motif has many meanings, such as an apple, a pomegranate, a boat, an image of the moon, a symbolic image, and a metaphor. Family values and tender feelings are reflected in every work of the artist. White is the artist's favorite color. "An artist should know history," Akmal Nur said. The artist is fond of literature [3].

The largest representatives of Uzbek and world literature are Alisher Navoi, Bobur, Yesenin, Pushkin, ErkinVakhidov, Abdulla Aripov, ShavkatRahmon, and ZeboMirzayeva enjoy their works. That is why we can observe the works of the creator and hear the sounds of the spirit in him, and when the time comes, become the heroes of the work with the help of imagination. In his works you see a philosophical solution, you enter his world. When you look at the artist's work, it seems as if you are talking to him.

I would like to note one more fact that the artist did not create under the pseudonym Nur before he went on a trip to India. The critic turns to the artist, saying why your name not Akmal Nuriddin or Akmal Nur according to the rules of the East, although he admits that he saw the light in his work. In the general opinion, it is necessary to be an artist himself so that Akmal Nuriddinov feels this natural, spiritual experience. Since 1992, this name has become the main handwriting of the artist [2].

Among his works are the trilogy "Life begins" ("Khatboshlamokda"); "Fountain of Hope" ("Umidbuloji"); "The View of the Ancestors" ("Azhdodlarnazari") (1987); "Kushan Village" ("Kushan kishlogi"); "Dawn" ("Tong"); "The Legend of Kushan" ("Kushan afsonasi") (1988); "Family" ("Oil") (1990); "Darvish" ("Darvish"); "The Fate of the city" ("Shahar takdiri"); "Night and Day" ("Tun vakun"); "Forgotten Values" ("Unutilgankadriyatlar"); "Sweet Dream" ("Shirin tush") (1992); "Taj Mahal" ("Tojmahal"); "Garden of Love" ("Muhabbat gods") (1993); "Apple of Love" ("Ishqolmasi"), "Day and night. Darkness and light", "Tun wakun. ZulmatvaZiyo" (1995); "Jayhun", "Flight of Thought" ("Jayhun", "Fikrparvozi") (1996), "Tawhid" ("Tawhid") (1997); "Rishtan still life" ("Rishton still life"); "Ilkhomparie" ("Ilkhomparie") (1998); "Valley of Love" ("Mukhabbatvodiisi"), "Armon" ("Armon") (2000); "Fairy on the Moon" ("Oh ustidagipari") (2001); The success and fame of the artist brought "Heavenly Trinity", "Mother" (2003).

Later "Izhor" (2014); "More melodies in the heart" ("Dildayanaohanglar") (2015); "Angel of Hope" ("Umidfarishtasi") (2015); "Conversation in Urbino" ("Urbinodagisukhbat") (2015); "Drinking Chinese tea" ("Hitoychachoiichmoklik") (2017); "Gurrak" (2017); "Rose Fragrance" ("Atirgulningmuattarhidi") (2017); "Autumn" ("Kuz") (2018); "Conversation" ("Sukhbat") (2018); "In the Sky" ("Osmonda") (2020); "Visol", "Meeting" ("Visol", "Decorate") (2020); "He" ("U") (2021); "Good afternoon" ("Yakshikun") (2021) impresses the audience with its compositional solution, interpretation of plots, breadth of color philosophy.

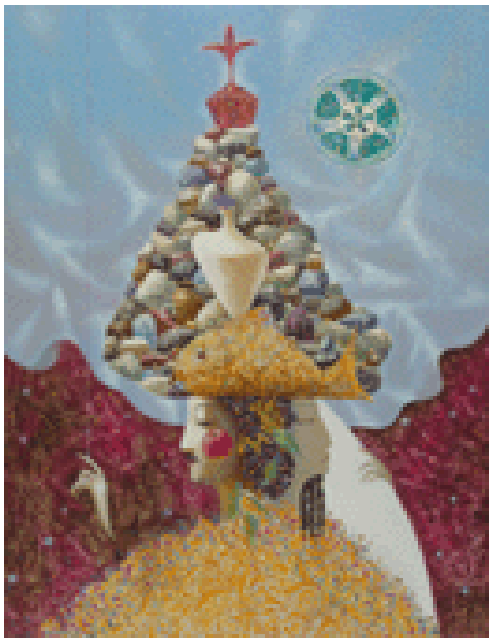

Figure 1. My world. Akmal Nur.

The artist's creative activity was highly appreciated, and in 1990 he became a full member of the Academy of Arts of Uzbekistan. In 2005, he was awarded the title of People's Artist of Uzbekistan. In 2012, he was appointed Chairman of the Academy of Arts of Uzbekistan, where he still heads the Academy. In 2019, by decree of the President of the Republic of Uzbekistan, he was awarded the Order "For Valiant Services".

The artist's works are kept in museums in Uzbekistan, Morocco, China, the USA, India, and Switzerland, as well as in major countries such as the Netherlands, Germany, Belgium, Australia, Israel, Canada, and Turkey.

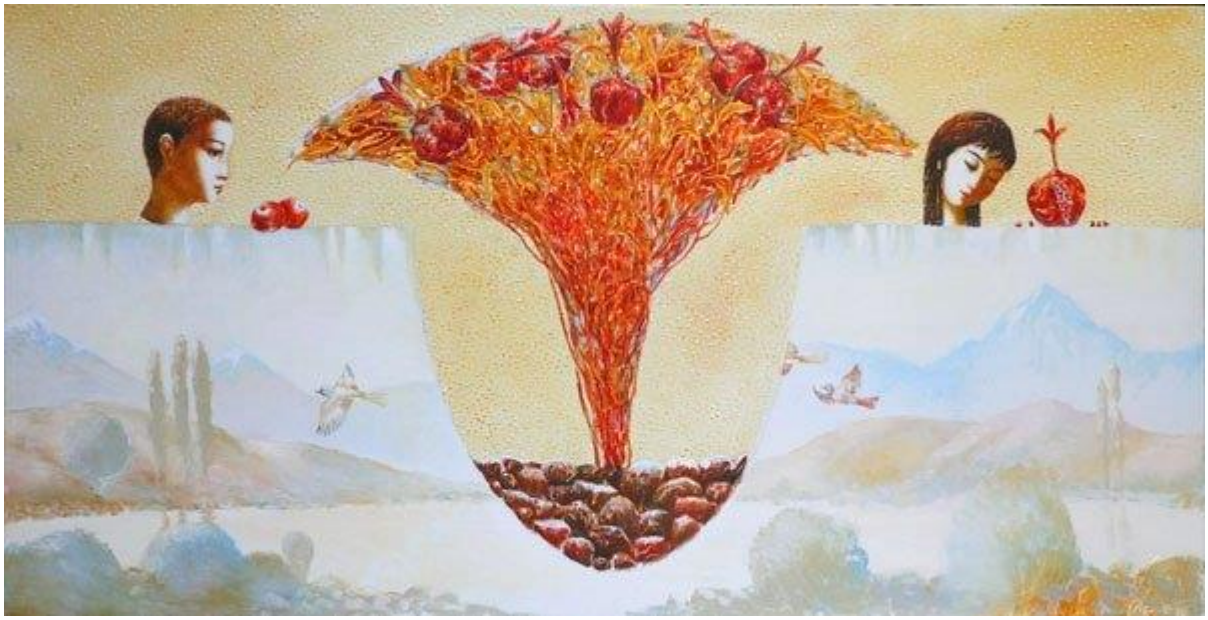

Figure 2. The mysterious river

The artistic perception of works of art is taught in depth in higher educational institutions. Because in the image and plot of each work there is a symbolic meaning, a philosophical idea. Customs, traditions, patriotism, devotion to the Motherland. In this regard, the work of Akmal Nur is of great importance.

Looking with keen eyes at his works, we can make sure that he sang our nationalism, full of strong philosophical views, and feelings that touch the strings of the heart. The following is a philosophical and psychological analysis of one of the artist's works "Good Afternoon" using the "Blitz-question-blitz" method.

Akmal Nur can be called a romantic, she sings the theme of love, communicating with the audience in the language of songs. This is an artist in whose formation a large place was occupied by popular culture. The theme of love in the works of Akmal Nur becomes an expression of the soul, the inner world of the artist. Anyone who has a pure and gentle soul, and who knows how to love beautifully, can create paintings dedicated to this wonderful feeling. That's probably why he has such boundless purity, humanity, openness, and kindness [2].

A true artist does not need logos and awards. "Only in research do we understand the full significance of our life path," Akmal Nur said. In a story about his work, Akmal Nur once said that a dervish was asked what he was looking for, and he wandered the earth for a long time, and what did he want to find? He replied: "I am what is wrong with me." The artist's creativity and his whole life is also a search for himself, and thanks to these searches his works were born.

Akmal Nur always tries to look deeper into the spirit of the created image. He is not interested in subtle external details, facial features, and similarities. "I need to convey my perception. God

created the world so perfectly," Akmal Nur said, "that it seems silly to me to try to repeat it exactly." "The world inside me" is a fish, or rather a silhouette of a fish in which a girl is enclosed – for the author, this image symbolizes beauty and purity. If you study the works of A.Nur, you can see that all of them are dedicated to loving. First meetings, wedding ceremonies, the expectation of a child, the birth of a new person.

Thus, looking at the works of Akmal Nur, trying to delve into the essence and philosophy, enjoying what is depicted, the viewer remains in the artist's paintings for a long time, because a true artist always leaves the viewer with freedom of feelings and thoughts. As it is said in one poem by an unknown Japanese poet: "What I did not say is stronger than what I said." These are such canvases as "A bird that flew in a dream", "Spring of Hope", "A Doirist in love", "Divine Bonds", "Fragrance of Love", "Apple of Love", "Bukhara Bride", "Flight of Thought", "Mysterious River", "Stork's Nest", "Fusion of Souls", "Spring of Hope", "Divine Ray" and many, many others. The element of Akmal Nur is a painting in which every stroke is permeated with his feeling. The artist does not just work on the painting, he lives in this process and enjoys it. To paint is equivalent to breathing, thinking, and loving.

REFERENCES:

1. 1. Akhmedov M.B. and Khasanova M.Z. Kalamtasvir. – T.: IZKHOD-PRINT, 2021. 188 p
2. . 2. Bulatov S.S., Soipova M.S. Badiytakhliltamoyillari [Principles of artistic analysis]. –T.: Fan wa technology, 2016. 260 p.
3. 3. Siddikova Sh. Akmal Nur izhodidamukhabbatmavzusi (magisterlikdesirtatsiyasi) [The theme of love in the exodus of Akmal Nur (Master's thesis)]. –T.: K.Behzodnomidagi MRDI, 2019.

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Women Entrepreneurship and Sustainable Development: Global Trends and the Case of Türkiye and Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. H. Elif KUTLUGÜN
TEAM University
elif_kutlugun@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-0676-6536

ABSTRACT

Women play a significant role in the development of countries socially, culturally and economically. They have the necessary skills to create and sense opportunities for innovation and socially responsible business leadership, which eventually leads to sustainable development. However, gender differences in the labor market are hard to ignore and the difference between men and women is significant especially when entrepreneurship is concerned. Although half of the working age population is women, they are underrepresented in many fields. It is estimated that underrepresentation of women in the workforce may result in unrealized gains which could eventually translate into an increase in global domestic product.

When the UN Sustainable Development goals are concerned, women entrepreneurship becomes even more important. The UN's 2030 Agenda on sustainable development and 17 SDGs aim to draw a roadmap for the development of sustainable communities. It is highlighted in SDG number 5 that women play a pivotal role in coping with global challenges such as gender, hunger, poverty, education, reduced inequalities and human rights. Therefore, in order to attain sustainable development goals and eventually create sustainable societies and economies, women entrepreneurship needs to be seriously taken into account. Nonetheless, it is well-known that entrepreneurship is a deeply gendered issue as well. This study aims to evaluate women entrepreneurship by reviewing the literature in detail and analysing the situation of women in various countries specifically focusing on women entrepreneurship in Turkey and Uzbekistan. It is the researcher's hope that the facts and figures compiled in this study help academics, business people and bureaucrats to take the necessary measures that promote women entrepreneurship for a sustainable and more developed global economy.

Key words: Women entrepreneurship, sustainable development, sustainable development goals, entrepreneurship.

INTRODUCTION

Women's entrepreneurship is considered to be one of the most significant components of economic development. Especially in emerging markets, women`s entrepreneurial activity is crucial for economic growth (Allen et al., 2007). However, although there is some evidence to show that the number of women entrepreneurs is on the rise, the level of male entrepreneurship is higher (Tsyganova and Shirokova, 2020). Although there seem to be differences between different countries when women entrepreneurship is considered, it can be observed that women have less

experience in business, their businesses are undercapitalized, their business growth is slower, and women tend to take fewer risks and are not confident enough in their businesses (Langowitz and Minniti, 2007). It is agreed by a lot of economists and researchers that female entrepreneurs are necessary to achieve healthy and balanced economic and social development (Kearins and Shaefer, 2017).

Moreover, women's entrepreneurship is closely related to sustainability. Environment, equity and economy are three concepts represented by the term 'sustainability' (Wasiluk, 2013). Gender equality and the empowerment of women are among the objectives of Sustainable Development Goals (SDGs). These 17 goals can be categorized into three groups: the economic dimension, the social dimension, and the environmental dimension. The economic dimension is related to cost-efficiency to gain profits, business opportunities, risk reduction, etc. The social dimension is about the health and safety of the people, the welfare of the society, and respect for laws and regulations, and the environment dimension is linked to improving efficiency, use of resources, and the environmental impact of certain activities (Laukkanen and Tura, 2020). Adki (2014) highlights that women's entrepreneurial activity is highly important to reach sustainable economic growth and social development/ Thus, it is crucial to think about the place of women in society and their role in economic and social development to attain sustainable development goals.

However, in a world where women are significantly disadvantaged due to a variety of reasons, the number of women entrepreneurs is lower than men and it is pointed out that gender equality is not only a matter of basic human rights, it is also necessary to attain sustainable development (Lopez and Alvarez, 2018). This study aims to present a general review of women entrepreneurship and analyze the situation of women entrepreneurs in Turkiye and Uzbekistan, and hopes to pinpoint some implications that will help increase the number of women entrepreneurs and give more chances to Uzbek and Turkish women and eventually support the economic and social development of Uzbekistan and Turkiye.

Gender Differences in Entrepreneurship

Gender differences in business are an ongoing issue globally (Carter, 2000). There is a variety of reasons for the problem. Men are more likely than women to start a business and when women start a venture, they usually start with a small capital and their enterprises are usually very small (OECD, 2012a). The belief that 'entrepreneurship' is not a woman's job and that women are not exposed to women who can be role models to them as entrepreneurs could be two possible reasons that explain the reason why women are not interested in entrepreneurship.

Not only cultural reasons but also reasons related to the market failures seem to keep women behind. Unfortunately, the fact that people who are not so wealthy and who are less experienced as entrepreneurs get to have small credit support. Moreover, when compared with men, the number of women who study scientific fields and who hold executive positions is lower. Also, women do not have a lot of experience in business and their business growth is not fast. This might indicate that women tend to take less risk and may lack the confidence to expand their businesses (Langowitz and Minniti, 2007). Grilo and Irigoyen (2006) also state that risk aversion is a common issue for women and women progress slower than men in the entrepreneurial process. Altogether, these factors explain to some extent why there are not as many women entrepreneurs as men (OECD, 2012a) even though the number of women who own an enterprise has increased gradually (Godwin et. al.' 2006).

Some studies show that women and men run businesses differently, they differ in terms of their experiences and background, they try to attain different goals and the way they structure their

businesses is also different (Verheul et al., 2006). They tend to enter sectors that have low entry barriers, low-profit margins and there is usually high competition in the sectors they enter (Verheul and Thurik, 2001). In addition, women prefer to grow their businesses slowly and they are not highly likely to want to grow (Jennings and Cash, 2006).

Financial support is one of the various factors that directly have an impact on entrepreneurial activity. There is evidence showing that it is harder for women to obtain financial support (Buttner, 2001). Muravyev (2007) highlights that women entrepreneurs unfortunately suffer from discrimination while trying to get a loan from the bank. The possibility of women entrepreneurs getting a loan is 5.4 percent lower than male entrepreneurs and interest rates are also 0.6 percent higher for women. While setting up their activity, women invest a lower amount of funds in their startup. For example, in France, 40% of female entrepreneurs invested less than 4000 Euros in their business in 2006. Similarly, in the USA, the majority of enterprises owned by women were started with a capital of less than 5,000 dollars. However, the reason why women may be starting their business with such little capital and not asking banks for help can be related to some other reasons as well. Cole and Mehran (2009) point out that women tend not to apply for loans due to fear of rejection. The reason behind this fear of rejection seems to be related to not having enough knowledge about finances and accounting (Coleman and Robb, 2012).

In addition, it has been observed that women interact with others in a smaller circle and their contact is most of the time with other women (Aldrich, 1989). This might be caused by other responsibilities of women in the home. Moreover, for women who work from home, there is the risk of more isolation and the inability to expand their professional network (Moore and Buttner, 1997). This also means that women entrepreneurs cannot reach venture capitalists and angel investors because they make their investment decisions based on the feedback they get from their networks and the number of women that are members of these networks is very low (Hochberg *et al,* 2007).

When we compare the differences between men and women in terms of what motivates them to become entrepreneurs, we can see that more women than men start their ventures for reasons that are not financial, such as job satisfaction, the possibility of making a difference in their community or better work-life balance. Women believe that self-employment allows them to be more flexible in managing work and family life. More women become entrepreneurs out of necessity, as they have limited options to enter the job market. This is the primary reason for the high rates of women entrepreneurship in emerging and developing economies. (Brush et al. 2010).

It has been pointed out in many studies that a lot of the businesses that were owned by women are in the service and retail industries. For example, in America, businesses that are owned by women operate in wholesale and retail, construction, finance, insurance, real estate, and manufacturing (Swinney et al. 2006).

However, we can say that there has been some improvement in women's entrepreneurship when we consider OECD countries. The gap between male and female entrepreneurs has been decreasing gradually. The difference in the proportion of men and women who are self-employed decreased in 25 out of 31 OECD countries between 2000 and 2019. Although this progress is significant, it should be noted that it is partly due to a decrease in the number of self-employed men. Nevertheless, we do not see the same progress when we look at the number of men and women who employ others. The difference between men and women who employ other employees has increased after the year 2000. Moreover, women still face challenges in acquiring entrepreneurship skills and gaining access to finance. Unfortunately, the COVID-19 pandemic has disproportionately affected

women entrepreneurs because women entrepreneurs were working in sectors such as retail and tourism where containment and social distancing impacted the most (OECD, 2021).

Global Trends in Entrepreneurship Among Women

In the year 2021, one of the most significant developments in women's entrepreneurship was observed in the Middle East and Africa. Despite having high entrepreneurial intentions, the region has low startup rates. However, there is considerable attempt to change this trend among the countries in this region. When Latin America & Caribbean region are analyzed, it can be seen that there is a very high rate of startup activity, and established business ownership for women. However, the number of women that quit entrepreneurial activity is also very high.. (GEM, 2022).

According to Global Entrepreneurship Monitor's 2021-2022 report, in line with past years, women in Central and East Asia have demonstrated the highest rates of established business ownership in the world. Kazakhstan is observed to be the country where women's entrepreneurial activity is the highest, but unfortunately the number of women who exit business is extremely high too. Japan, on the other hand, is at the opposite end of the spectrum with extremely low rates of intentions, participation, and exit for women.

Women in Europe have the lowest participation rates and entrepreneurial intentions when compared to other regions worldwide, even though gender parity rates in Europe are generally higher. However, women from high-income countries in Europe and North America are highly involved in high-potential startup activity. It is concerning to note that there are still significant gender differences in entrepreneurial perceptions in these regions, despite being home to some of the most impactful and privileged women entrepreneurs globally. These women face substantial barriers to success in their business environments, which is a cause for concern regarding gender equity (GEM, 2022).

According to the results of the studies carried out by the OECD in various years, it is possible to say that there is some improvement regarding the gender gap in self-employment. The table below (OECD, 2021) shows the change in the gender gap between the years 2000-2019 for the solo self-employed:

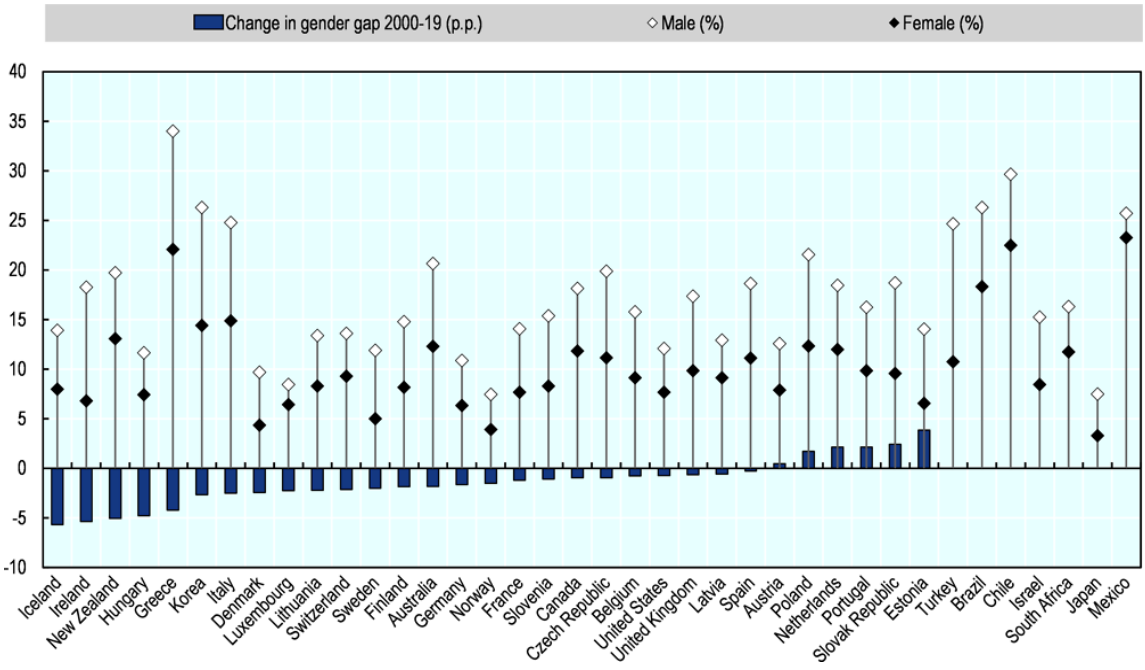

In the period between 2000 and 2019, there was a worrying increase in the gender gap among self-employed individuals who have employees. This group of entrepreneurs has significant economic and social impacts when compared to solo self-employed individuals. In approximately two-thirds of OECD countries, the gap between the proportion of self-employed women and men with employees grew. The gap is observed to have increased the most in the Slovak Republic and Switzerland, while it narrowed in some countries like Portugal and Korea. It is observed that women-owned businesses are comparatively smaller than men-owned businesses. In many OECD countries, more than 70% of self-employed women operate in the services sector, while only about 50% of men do the same (OECD/EU, 2019).

Women's businesses are often found in sectors with low barriers to entry, high competition, low productivity, and low-profit margins, where companies usually stay small and are low-value-added enterprises. Furthermore, when working hours are compared, self-employed women seem to work less than self-employed men, However, they work more hours than women that are on a standard employment plan (OECD/EU, 2019).

Women's Entrepreneurship in Uzbekistan

The Constitution of Uzbekistan guarantees equal rights and freedoms to all citizens, regardless of their sex, race, ethnic origin, language, religion, social background, convictions, or personal or social status (Article 18). Men and women are guaranteed equal rights under Article 46. Uzbekistan signed the CEDAW and the United Nations Declaration and Action Platform from Beijing in 1995. To comply with these international agreements and declarations, the Government of Uzbekistan passed a new Family Code in 1998, which updated the existing family law (Mee, 2001).

Shavkat Mirziyoyev was elected as the President of the country in 2016. In February of the following year, the new government of Uzbekistan put forth a comprehensive and wide-ranging Action Strategy. Additionally, to monitor successful implementation of the Action Strategy, a national committee was established covering the period from 2017 to 2021. Improving the socio-political situation of women in Uzbekistan was one of the goals specified in the action plan (UNDP, 2017).

Uzbek women entrepreneurs mostly work in low-profit service industries like food and non-food trade, baking, cooking, sewing, and tailoring. They usually start their own business out of necessity and hold another full-time job or take it as an addition to their weekend household duties. They stress the need for expanding financial inclusion and enhancing entrepreneurial abilities (Bayramov et al, 2023). The European Bank for Reconstruction and Development and the World Bank conducted household surveys II and III in late 2010 and 2015 respectively. The survey covered almost 1500 households in Uzbekistan and had a specific section on entrepreneurial activities. One of the questions asked was, "Which job would you choose if given a choice?" 52% of the women who responded selected enterprises that were owned by the state as their main preference. By 2015, the percentage of women involved in self-employment dropped from 28% in 2010 to 14% (UNDP, 2017).

It can be said that the government of Uzbekistan has been cooperating with a variety of organizations to be able to accelerate the development of Uzbekistan in many fields. When we analyze the 2022 UN Country Annual Results Report for Uzbekistan, we can see that the United Nations (UN) and the Government of Uzbekistan promoted sustainable tourism to improve the livelihoods of local communities by preserving their culture. As a result, 253 local craftspeople, including women and youth, gained skills in traditional craftsmanship and entrepreneurship, leading to enhanced job opportunities and income generation. Moreover, over 600 people, 90% of whom

were women, improved their knowledge, skills, and capacity for alternative income-generating activities. Furthermore, The UN Uzbekistan has stated in their annual report that in cooperation with the government, they have been this supporting micro, small, and medium-sized businesses (MSMEs) and aiming to empower local communities through innovative business practices. UN Uzbekistan has stated in their report that they had fostered a gender-responsive policy, legal, regulatory, and practical measures, providing 16 gender-responsive recommendations to the government on improving private sector development policies (UN Uzbekistan, 2023). Furthermaore, Uzbekistan has taken steps to support women's entrepreneurship, including the establishment of the Small Business and Entrepreneurship Development Agency under the Ministry of Economy and Industry in 2019 (Sabirdjanovna, 2022).

The UNDP Report (2017) gives us a comprehensible report on women's entrepreneurship. Accordingly, eighty percent of individual female businesses are concentrated in the retail sale of food and non-food items, bakery, and tailoring. One reason for women to choose these sectors might be that there is not a lot of government bureaucracy for these sectors.

Uzbek women entrepreneurs generally tend to work from home independently unfortunately without having access to credit opportunities. However, despite these challenges, they remain highly motivated. Most Uzbek women entrepreneurs start their businesses out of necessity, as a means of escaping poverty and unemployment. As a result, they either juggle it alongside another full-time job or work on it during their free time, usually on weekends. It has been stressed by a lot of Uzbek women entrepreneurs that they need financial support and need to be supported to have the necessary skills to carry out the job that they are carrying out. After graduating from college, many young women in Uzbekistan face difficulty finding employment and do not have access to adequate childcare and support for parenthood. In addition, there is a shortage of mentors for aspiring female entrepreneurs (UNDP Uzbekistan, 2017).

The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) has an active portfolio of 54 projects in Uzbekistan, with a total investment of EUR 1.488 million. As of December 2021, the EBRD has invested a cumulative total of more than EUR 2.858 million in Uzbekistan. Of this investment, 66% is directed towards sustainable infrastructure projects, such as waste and water management, while 24% is invested in financial intermediaries. The remaining 10% of the investment goes towards industry, commerce, and agribusiness. Gender-inclusive growth is a priority for the EBRD in Uzbekistan and Central Asia. In 2021, the EBRD invested a record amount of USD 690 million in Uzbekistan (Matvienko and Lesikhina, 2022). Currently, TEAM University and the European Bank are implementing an educational program known as 'Moving Up', which aims to support women entrepreneurs. The program's objective is to provide women entrepreneurs with the essential skills required to enhance their businesses, increase their profits, manage staff, and overcome any challenges they may encounter in their business endeavors.

Women’s Entrepreneurship in Turkiye

Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the secular and modern Turkish Republic, implemented several reforms that aimed to provide equal opportunities for both men and women to become active members of society. Atatürk's reforms were extensive and included major rights for Turkish women, such as outlawing polygamy, legalizing divorce, and most notably granting women's suffrage in 1930 (Guvenç, 2006). This was a significant development for Turkish women, who gained the right to vote earlier than women in Europe.

In Turkiye, there has been considerable effort to empower women through a variety of organizations. Ministry of Family and Social Policies, Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB), Women Entrepreneurs Association of Turkey (KAGİDER), Turkish

Employment Agency (İŞKUR), Turkish Industry and Business Association (TUSIAD), The General Directorate of Women's Status (KSGM), Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK), a variety of non-governmental organizations, Universities, Chambers of commerce have developed policies and projects to be able to empower women in many different ways (Dulger, 2018).

Moreover, the Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan (2018-2023) is a collaborative effort between public institutions, local governments, universities, non-governmental organizations, professional organizations, the private sector, and other relevant organizations. It aims to empower women in Turkey and is coordinated by the Ministry of Family and Social Policies (Annadovletova, 2022).

Despite all the effort and work, it would be unrealistic to say that women are at the stage they should be. According to the TUIK Entrepreneurship Research, only 8.8 percent of all employers in Turkey were women in 2017, and only 18.9 percent of employer enterprises had female owners. Unfortunately, women's employment and entrepreneurship in Turkey have not yet reached the expected levels, as per government data. Turkey, along with Sweden, Slovenia, Greece, and Egypt, is among the five countries where entrepreneurship inequality is the highest (Amanda et al, 2019). Based on, TUIK's January 2021 labor force statistics, in October 2020, 61.1% of employed individuals were male and 26.4% were female, while 11.5% of unemployed individuals were male and 15.5% were female. Due to the prevailing gender role in society, a woman should strive to balance between her family life and work. generally, more women are employed in professions and positions such as teachers, nurses, and secretaries, cleaning women, which is usually seen as an extension of the role of mother and wife (Gökakın, 2000).

It has been pointed out that women entrepreneurs face many challenges, including stereotypes about women's roles in society, inadequate education, negative reactions from family members, excessive workloads, difficulty in obtaining financing, greater pressure on women to establish credibility compared to men, and the need to use their freedom more effectively. Moreover, the complexity of the historical, cultural, social, economic, financial, and institutional environments should also be taken into account (Sahin, 2009).

CONCLUSION

Women have proven themselves in many fields, including entrepreneurial activity. However, to empower them in society and help them become successful businesswomen who can contribute directly to the economy, more steps need to be taken. Providing incentives, financial assistance, and education to women seem to be effective measures, but they are not enough. Women in both Uzbekistan and Turkiye, whose hardworking hands can be seen everywhere, need role models, educational opportunities, and basic technology, especially in rural areas. There should be a clear attempt to tackle the issues of discrimination and the traditional view that dictates that women should stay at home and only deal with domestic chores. This change would only be possible if there was a continuous effort to educate society in many different ways.

Not only higher education but also education starting from primary school should aim at erasing the stereotypes dictating that the place of the woman is her home. The change should start in people's mentality and be supported by necessary laws, and regulations: incentives and education programs. To this end, governmental and nongovernmental organizations should work hand in hand and widen the scope of programs to support women and to educate the public.

Additionally, although there has been some effort to support women entrepreneurs by providing financial aid or by organizing educational programs, we do not have clear extensive

research that shows us what these programs have achieved and what more is to be done. For this reason, there seems to be a need for extensive qualitative and quantitative research that analyzes the issue deeply, the effectiveness of the steps taken to empower women, and future action that should be taken.

REFERENCES

Allen, I. E., Langowitz, N., & Minniti, M. (2007). Global entrepreneurship monitor. *2006 report on women and entrepreneurship*, *3*(1), 54-88.

Adki, S., 2014. Role of Women Entrepreneurship in Sustainable Development of India, International Journal of Innovative Technology & Adaptive Management, vol.01, issue 05

Aldrich, H. (1989), "Networking among women entrepreneurs", In O. Hagan, C. Rivchun, & D. Sexton (Eds), Women-owned businesses, 103-132, New York: Praeger

Annadolvletova, E. (2022). THE CURRENT SITUATION OF WOMEN ENTREPRENEURS IN MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN TURKEY AND EU COUNTRIES. *International JOURNAL OF SOCIAL HUMANITIES SCIENCES RESEARCH*, *9*(79), 119-125.

Bayramov, V., Islamli, N., & Mammadov, E. (2023). Assessment of Gender Equality & Women's Empowerment in the Post-Soviet Space. *Available at SSRN 4323803*.

Brush, C., De Bruin, A., Welter, F., & Allen, E. (2010). Gender embeddedness of women entrepreneurs: An empirical test of the 5 "M" Framework. *Frontiers of Entrepreneurship Research, Wellesley, MA: Babson College*, *30*(8), 1-12.

Buttner, H. (2001). Examining female entrepreneurs' management style: An application of a relational frame. Journal of Business Ethics, 29(3), 253–270.

Carter, S. (2000). Gender and enterprise. In S. Carter & D. Jones-Evans (Eds.), Enterprise and Small Business: Principles, Practice and Policy, (pp. 168–181). London: Prentice Hall

Cole, R. A., & Mehran, H. (2009). Gender and the availability of credit to privately held firms. Paper first presented at the Kauffman-Federal Reserve Conference on Entrepreneurial Finance, Cleveland Ohio, March 11–12, 2008.

Coleman, S. and A.M. Robb (2012), A Rising Tide, Financing Strategies for Women-owned Firms, Stanford University Press.

Dülger, M. (2018). Women entrepreneurs in Turkey: A contemporary analysis. In *Examining the Role of Women Entrepreneurs in Emerging Economies* (pp. 23-52). IGI Global.

GEM (Global Entrepreneurship Monitor) (2022). Global Entrepreneurship Monitor 2021/22 Women's Entrepreneurship Report: From Crisis to Opportunity. London: GEM.

Godwin, L., Stevens, C., & Brenner, N. (2006). Forced to Play by the Rules? Theorizing How Mixed-Sex Founding Teams Benefit Females Entrepreneurs in Male-Dominated Contexts. Entrepreneurship: Theory and Practice, 30(5), 623–642.

Grilo, I., & Irigoyen, J. (2006). Entrepreneurship in the EU: to wish and not to be. Small Business Economics, 26(4), 305–318.

Güvenç, B. (2006). The other: Turks' quest for identity and image. Istanbul: Alkım Publishing House

Gokakin, Z.Ö. (2000), "Doksanlı Yılların Yeni Kahramanları: Türkiye'de Girişimci Kadın Profili," 8. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı (Nevşehir): 109-123.

Hochberg et al. (2007), "Whom you know matters: Venture capital networks and investment performance". The Journal of Finance (2007)

Jennings, J., & Cash, M. (2006). Females' entrepreneurship in Canada: Progress, puzzles and priorities. In C.G. Brush, N.M. Carter, E.J. Gatewood, P.G. Greene, & M.M. Hart (Eds.), Growth oriented females entrepreneurs and their businesses—A global research perspective, (pp. 53–87). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Kearins, K., & Schaefer, K. (2017). *Women, entrepreneurship and sustainability* (pp. 48-61). London, UK: Routledge.

Langowitz, N., & Minniti, M. (2007). The entrepreneurial propensity of women. *Entrepreneurship theory and practice*, *31*(3), 341-364.

Lopez, T., & Álvarez, C. (2018). Entrepreneurship research in Latin America: a literature review. *Academia Revista Latinoamericana de Administración*, *31*(4), 736-756.

Laukkanen, M.; Tura, N. The potential of sharing economy business models for sustainable value creation. J. Clean. Prod. 2020, 253, 120004.

Mee, W. (2001). Country Briefing Paper: Women in the Republic of Uzbekistan. *Asian Development Bank. Retrieved April*, *15*, 2008.

Moore, D.P. and E.H. Buttner (1997). Women entrepreneurs: Moving beyond the glass ceiling. Thousand Oaks.

Muravyev, A. (2007). Entrepreneurs' Gender and Financial Constraints: Evidence from International Data. http://www.gsom.pu.ru/files/upload/niim/news/2007/260907/dp706.pdf (accessed February 15, 2009)

OECD (2012a), Closing the Gender Gap: Act Now, OECD Publishing, Paris, (www.oecd.org/gender

OECD (2021), Entrepreneurship Policies through a Gender Lens, OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/71c8f9c9-en.

OECD/EU (2019), The Missing Entrepreneurs 2019: Policies for Inclusive Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/3ed84801-en.

Sabirdjanovna, K. D. (2022). Problems and Solutions to Further Increase the Activity of Women's Entrepreneurship in New Uzbekistan. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, *3*(10), 29-34.

Şahin, E. (2009). Kadin Girişimcilik ve Konya İlinde Kadin Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (17), 286-309.

Tsyganova, T., & Shirokova, G. (2010). Gender differences in entrepreneurship: Evidence from GEM data. *Organizations and markets in emerging economies*, *1*(1), 120-141.

UN (2022), UN Country Annual Results Report Uzbekistan, https://uzbekistan.un.org/en/241301-uzbekistan-united-nations-country-results-report-2022

UNDP Uzbekistan. (2017). Women Entrepreneurs in Uzbekistan: Challenges and Opportunities https://www.undp.org/uzbekistan/publications/women-entrepreneurs-uzbekistan-challenges-and-opportunities

Verheul, I., & Thurik, R. (2001). Start-up capital: "Does gender matter?" Small business economics, 16, 329–345

Verheul, I., Van Stel, A., & Thurik, R. (2006). Explaining female and male entrepreneurship at the country level. Entrepreneurship and Regional Development, 18 (2), 151–183.

Wasiluk, K.L. Beyond eco-efficiency: Understanding CS through the IC practice lens. J. Intellect. Cap. 2013, 14, 102–126.

Classification of parcelled sentences, stylistic units of parcellation in translation studies

Kurbonova Nasiba Sobir kizi
Jizzakh State Pedagogical University
@nasibakurbanova1333@gmail.com
0000-0002-1255-8461

ABSRACT

This article delves into the concept of "parcellation" in linguistic analysis and translation, tracing its historical development and contemporary relevance. The term "parcellation" has been a subject of terminological ambiguity in academic discourse, varying in interpretation across linguistic traditions. In the early 20th century, structural linguists such as Ferdinand de Saussure and Leonard Bloomfield laid the foundations for structural linguistics, emphasizing the division of language into structural elements for analysis. They highlighted the significance of breaking down sentences into smaller units to grasp their overall meaning and structure. In the realm of translation, the concept of parcellation gained prominence in the 1970s and 1980s, particularly through the work of translators like Evgeny Nida and Katarina Reiss. They advocated for segmenting sentences during the translation process, making it easier to analyze and provide accurate translations, especially for complex sentences.

Contemporary translation practice frequently employs "parcellation" to depict the division of sentences into smaller segments for translation. This approach considers syntactic, semantic, and pragmatic factors, helping translators focus on individual segments and produce contextually appropriate translations.

Key words: oxymoron, epiphora, anaphora, gradation, inversion, comparison, rhetorical question, impex, zevgma, anadiplosis, polypot, syllepsis.

INTRODUCTION

Parcellation is a syntactic structure of a text that uses the deliberate division of a connected thought into its components in order to enhance the expression of emotions, describe the state of the subject, describe inner speech, etc. Particle structures are the most convenient and effective way to introduce the intonation features typical of oral speech into the literary text. In spoken speech, the tone is extremely free and unique. Especially, instead of the usual smooth, standard syntactic forms of expression, the use of lively, dynamic and naturally formed sentences is one of the most characteristic features of colloquial speech. Various interruptions, confusions of expression, and mental incompleteness can occur in conversational speech in connection with certain mental states. "Logical shift, structural break, semantic-intonational jump characteristic of parcellation creates a scattered, ring-shaped, syntactic construction consisting of compact parts." Such non-normative structures do not create difficulties for communication participants in understanding the idea. Rather, they allow the listener to quickly, easily, and clearly understand the passage being emphasized compared to a "one-line" statement.

LITERATURE

In literature, there are many artistic means of creating descriptive and expressive features of speech. First of all, it includes features and stylistic units:

- oxymoron
- epiphora
- anaphora
- gradation
- inversion
- comparison
- rhetorical question

Parcellation is an intonational division of a sentence, dividing it into semantic segments and punctuating with the help of final punctuation marks: -MAN? are you Did you give me the phone? What nonsense! - I don't understand, - said Nikitin.

In translation, parcellation is the initial part of the process of transferring a text from one language to another. This part is important for translators to analyze the text, determine which segments go with which segments, and determine the overall translation strategy.

Oxymoron is a stylistic form of artistic speech that combines definitions or concepts that are opposite in meaning and leads to a new semantic quality.

This literary term is derived from Greek. The word oxymoron literally means "naughty-dumb." An oxymoron is a speech expression consisting of a sharply opposite, internally contradictory combination with meaningful signs in defining an event. For example, we call these expressions oxymoron: bitter joy; audible silence; loud silence; hot ice; sweet pain; true lie; sincere liar; screaming silence; a long time; the original copy. The given examples combine the definitions or characteristics of the phenomena, the meanings of which are contradictory to each other, resulting in a new semantic quality that helps to create an expressive artistic image. Oxymoron, like antithesis, is built on the opposite side, but as part of this stylistic form, they are not opposed, but united into a whole. Opposite thoughts create a new image and reflect the inconsistency of life events. Although such definitions of this phenomenon are contradictory in nature, but in a metaphorical sense, they coexist peacefully and together create a vividly expressive image that the artist wants to convey to his readers. Epiphora. To determine what an epiphora is, we turn again to artistic figures of speech. First, let's find out what a stylistic figure is. This is an unusual speech turn, its special syntactic structure, the writer rests to strengthen the artistic word. Along with anaphora, simile, comparison, inversion, epiphora is also used. This term is of Greek origin: epiphora literally means "repetition".

Anaphora is a stylistic form of speech consisting of repetition of initial tones, words, phrases and syntactic structures, a turn of poetic speech.

Anaphora is a certain word or sounds that is repeated at the beginning of a text, several stanzas or stanzas. They are necessary to fix speech segments and ensure the clarity of the entire poem. The term is derived from the ancient Greek word anaphora, which means "to remove". For example, in Alexander Sergeyevich's poem, you can find the repeated anaphora "Zotan" at the beginning of the first two lines. This increases the sense of the signs of the approaching fall., a feeling of sadness appears. Like any repetition, these, wherever they occur, give the poem a certain intensity, as if directing attention to a particular word or idea. The same applies to other stylistic and rhetorical figures, but, unlike, for example, epithets or units, anaphora, its fixed location - is the same as its initial state. "In order not to fall into a trap, not to get lost in the dark ... .. Make a plan on the map. "

In this case, the word "for" lists all the difficulties that you will face if you do not make a plan. echoing similar sound elements at the beginning: "Our weapons are our songs, our gold are the rousing voices." Anaphora is one of the signs of artistic speech. In the work, this stylistic tool is used by wordsmiths in order to strengthen the semantic and logical emphasis of the most important

ideas in an emotionally solemn, majestic tone, and to combine structures of other structural and syntactic levels.

Anaphora is a turning period of poetic speech consisting of the repetition of the same words, phrases, sound combinations, syntactic devices, parts of complex sentences, phrases, periods, paragraphs in a prose literary work.

Gradation. The Latin word gradatio translates as "gradual rise". This term has a characteristic meaning for expressions. An ascending or direct gradation is called menopause, and a descending gradation is called anticlimax. Often writers use direct gradation.

A vivid example of rising gradation can be found in the famous work "The Tale of the Goldfish" {Pushkin}:

I don't want to be a black farmer

I want to be very rich;

I want to be beautiful;

I don't want to be a princess

Inversion (lat. unversio - to replace) is a change in the usual order of the parts of a sentence. In language, Inversion has two functions: semantic and asemantic. The semantic task of inversion is to give speech an emotional and expressive spirit by emphasizing a part of the sentence, for example, Where is this old man going in this situation? - Where will this old man go in such a situation?!, and the semantic function of interrogative sentence (especially in Romance and Germanic languages), composition, rhythm, weight, and rhyme is absent in poetry. For example, did he leave?; It was my first time asking for consent). Inversion is not only a stylistic, but also a syntactic-stylistic (syntacticpoetic) phenomenon. It is often found in colloquial language, fiction, especially poetry.

A simile is a stylistic device based on a figurative comparison of two objects or situations. Comparison is a stylistic form of speech. Equalizing relations can be established between some objects and events of reality, which is a very difficult task for a writer. But this unusualness is the whole power of comparison as a stylistic tool in artistic discourse. A comparison is a shadow of the meaning that the writer wants to give, illuminating a phenomenon or concept. In fiction, it is created in several ways: from comparative compounds "how", "like", "exactly", "what", "As if": On the Red Square, as if for centuries Concepts are unclear through districts. It flashed incessantly in the sky like boring, long, branching lightning. They not only caught fire, but also trembled like the wings of a dying bird. in instrumental case: Farewell tears flowed like old birches cut in the hail. (N.A. Nekrasov) Relative form of a relative or an adjective: No animal is stronger than a cat. (I.A. Krylov) lexically - with the words "similar", "similar": Pyramidal poplars are like mourning prisoners. (A. Serafimovich). It was like a clear evening ... (M. Yu. Lermontov).

A rhetorical question is a stylistic form in the form of a question that does not require an answer, which is used in literature to draw the reader's attention to the topic under discussion. To understand what a rhetorical question is in literature, let's look at how it is structured and why it serves.

A rhetorical question is a type of question What is a question? In our life we often use questions. A question is an appeal to the interlocutor in order to obtain information about something or to identify uncertainty, to clarify something. At the moment, a question is being asked to find something of interest to the person. The countess, who constantly raises the question in the car: who greeted us? do you know you are an orphan (Charles Dickens. The Adventures of Oliver Twist). Interrogative words are formed in the form of sentences with a logical emphasis on the main word and a special intonation that increases the tone of the voice at the end of the sentence. A rhetorical question is a stylistic form of speech. Note that a direct question requires an answer. But not all questions require an answer. Since ancient Rome, in jurisprudence, in literature, there are figurative means of expressing speech - a rhetorical question, which is a stylistic form of speech, and the comparison of anaphora epiphora gradation with figurative means such as oxymoron inversion and

others applies in practice. Addressing the audience with a rhetorical question is an effective technique. It turns the speaker's or writer's monologue into a secret communication with the audience, because with its help, the listeners' or readers' attention is activated. The audience is invited to participate in the conversation and discussion of the raised issue. A rhetorical question does not require an answer at all, but it serves to emotionally confirm or deny what has been said.

METHODOLOGY

Apart from these parcelling units, there are several other parcelling units. Due to the fact that these units are rarely used, there is very little information about them in science. They are as follows:

•Simpex
•Zevgma
• Anadiplosis
• Polypot
• Syllepsis

Parcellation is the process of translating a word or expression into another language in the field of linguistics. "Simpex" (also written as "syntactic simplex" or "simplex construction") in linguistics represents a translatable part of a complex word or expression, which is constructed from variable words or expressions with the same syntactic method or device.

"Simpex" is a type of syntactic construction studied in linguistics. Based on this analysis, it is defined that expressions or words are added and translated in Uzbek language in additional ways during the translation process.

As an example of this topic, I will give the following example:

"His mother cooks really very well."

This sentence begins with "His mother cooks" and translates the word "cooks" (she prepares good food) with "really very well".

"Simpex" is studied in terms of features of syntactic structures and devices that need to be analyzed and translated in the field of linguistics. This method is one of the convenient and useful techniques that will help language learners a lot in practice.

A "sympex" in linguistics is a complex word or expression made up of words, phrases or sentences that change using syntactic structures or devices. This linguistic method can be observed in works or sentences in this way. The following examples are for sympex:

I saw her talking to the teacher.

In this example, the concept of "talking to the teacher" is located in one line and is being translated using the linguistic method.

Zeugma [English, German, French zeugma. zeugnynai - to bind] - philol. a stylistic tool consisting of two words or two sentences that do not correspond to each other; used for comic effect. For example, - "it's raining on the street and two students, one at the university, the other in halos."

- "She broke his car and his heart"

In parcellation, "zeugma" is the process of describing and translating an event or process in the field of linguistics with one or more words or expressions. Zeugma in linguistics refers to the use of a word by not affecting other words or expressions of close or distant meaning. Because the word zeugma is short, this phenomenon is described in various linguistics books and scientific articles. The following examples are examples of the phenomenon of "zeugma", showing the habits and translations of words or expressions:

"She opened the door and her heart to the stray puppy."

In this example, a sentence beginning with "She opened the door" uses the word "door" and the word "heart" together with "opened." This is an example of a zeugma, where the effect of the translation is enhanced by a few words.

Anadiplosis is the literary term for a rhetorical device in which a writer or speaker uses a word near the end of a sentence and then repeats that word to begin the next sentence. Anadiplosis

is used to draw attention to a particular thing or concept. Repetition of a word draws attention to it as the main point of a text or speech. This word does not have to be the very first word in the sentence; rather, it should be near the beginning of the sentence at the end of the previous sentence. For example:

1. "When I give, I give myself."

The rhetorical method "anadiplosis" is a stylistic unit used in the field of linguistics. In this method, one word or the last part of the content or another part of the thought is repeated several times. In anadiplosis, repeated words or parts may occur close together or in the middle of a sentence.

For example:

"I study Uzbek, I know Uzbek well."

In this example, the word "Uzbek language" is repeated in the anadiplosis method.

"I went to work, I was tired of going, the pieces of my tiredness burned to pieces."

In this example, the words "I left", "I was tired", "the pieces of my tiredness burned and burned" are repeated in the anadiplosis method.

The stylistic method of anadiplosis is used in rhetorical works and poems and is used to express the sentence in an interesting, interesting and impressive way. The phenomenon of anadiplosis in parcellation can also be formed in the process of translation and is one of the rhetorical methods used.

Sylleps (dr. Greek - "catch") - a syntactic design of semantically heterogeneous elements in the form of a series of homogeneous sentences, a stylistic form. Silleps gives the impression of nervousness, carelessness in the works of the charming style, Silleps is sometimes considered a synonym for pleasure. For example:

"A noble is famous behind a tower, a merchant is in his shop"

with phraseological variation:

"Kumushka's eyes and teeth turned red" - from the phrase "eyes turned red" and the phraseological word "teeth";

with semantic heterogeneity:

"And full of sounds and chaos" (A. S. Pushkin, "The Poet") - consciousness and its reason are united

Sellipsis is one of the stylistic methods used in the field of rhetoric (linguistics). In this method, the meaning of the sentence or part of the words is not successfully displayed. The method of ellipsis involves words, phrases, or parts that are distinguished by preservation of meaning or brevity of expression.

The ellipsis technique is used in literature, rhetorical works, and linguistics, and is used to shorten, speed up, or make the expression of sentences more impressive. This method is acceptable in rhetoric, but can be very effective in environments where scrutiny and precision are needed in the elucidation of meaning. As Bernard Dupriez notes, "There is little agreement among rhetoricians about the difference between syllepsis and zeugma," and Brian Vickers notes that even the Oxford English Dictionary confuses syllepsis and zeugma. In modern rhetoric, the two terms are often used interchangeably to refer to a figure of speech in which the same word is used in different senses to others.

In addition, we can include the concept of Polypot in the translation process. Polypot is a new concept and is derived from the word Polit found in medicine. In medicine, this term refers to benign glands that appear in the body, mainly in the intestines. In linguistics, this term is a change of context due to inconveniences that arise in the translation process. For example, instead of words that are contrary to our moral values, behavior is to give up without losing the meaning: shit- jin hursin.

All right, shut the fuck up and get in the car!

This sentence can be translated in two ways:

1. That's it, shut up and get in the car!
2. Enough, get out of the car without saying a word!

CONCLUSION

In conclusion, the term "parcellation" plays a pivotal role in linguistic analysis and translation studies, with its significance evolving over time. Initially introduced with varying interpretations, it has become a crucial concept for dissecting complex linguistic structures.

This journey through the history of parcellation has revealed two distinct periods: its inception in the 1940s and widespread recognition in the 1960s. During this time, early linguists aimed to incorporate parcelization into linguistic discourse, though it did not gain immediate prominence.

Parcellation has been associated with various terminologies and interpretations, leading to terminological ambiguity. Russian academic usage has favored the term "parcellation," while contemporary English-language scholarship prefers terms like "sentence fragments" or "fragments of a sentence." These terminological variations have presented challenges in understanding and addressing parcellation-related issues.

Despite its early setbacks, parcellation resurged in the early 2000s, particularly within the realm of pragmatic linguistics. Researchers have explored its role in syntactic, semantic, and discourse processes, and it has gained renewed attention as a fundamental phenomenon in contemporary syntax analysis.

Overall, parcellation has evolved to encompass a wide range of linguistic traditions and terminologies, making it a subject of ongoing research. The diverse interpretations underscore the need for standardization in academic discourse.

As linguistic analysis continues to advance, parcellation remains a valuable tool for dissecting complex linguistic structures and enhancing the precision and context-appropriateness of translations. It will likely continue to shape the field of linguistics and translation studies in the years to come

References:

Smith, J. (2020). Parcellation in Linguistic Analysis. Academic Press.

Богоявленская Юлия Валерьевна, (2003). Парцелляция в русском и французском языках: структурные и семантико-синтаксические особенности : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 : Екатеринбург, 220 с. РГБ ОД, 61:05-10/518.

Литвиненко Е.В., (1984). Семантическое и синтаксическое осложнение структуры предложения в результате обособления и парцелляции его компонентов (опыт диахронического исследования): автореф.дис. ... д-ра филол нвук. Киев.

Ванников Ю.В., (1955), Явление парцелляции в современном русском языке: автореф. ... дис. канд. филол. наук.

Исмаил Казымов, (1989). Парцелляция в азербайджанском языке. Азербайджанский язык и литература.. No 2. С. 17-19.

Мешедиев А., (1985). Некоторые особенности разговоре на языке фельетона (парцелляция). Вестник Академии Наук Азербайджанской ССР. Серия литературы, языка и искусства, No 2.

Максимов Л.Ю., (1996). Присоединение, парцеляция и текст. Русский язык в школе. No 4.

Мясищева Н.Н., (1993). Разговорный синтаксис как источник обновления современной художественной прозы в нем парцеляции: дис... канд. филол. наук. Симферополь,.

Ванников Ю.В., (1979). Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи. М..

Абдуллаев Афган. Актуальное членение и текст. Издательство Университета Хазар.Баку.

ЛУиченко Р.П., (1971). Интонационные характеристики парцелляции в современном не-мецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук.

М., Цумарев А.Э., (2003). Парцелляция в современном газетной речи: автореф.. дис. канд. филол. наук. М.,. 27 с.

N.S.Qurbanova, A.Mamatov. (2023). Parcellation in linguistic analysis and translation: A historical and contemporary perspective.

А. А. Дидбаридзи, (2017). Природа парцеллированных конструкций(в русском и английском языках).

Тошалиев И. Хозирги узбек тили. Синтаксис. Синтактик ва синтагматик кайта булиниш. Парцелляция. -Тошкент: «Zar qalam».

9th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress,
7-10 November 2023, Tashkent/Uzbekistan

Activation of Critical Thinking Skills in Teaching English in Digital Learning Environments

Gulruh Majidova
Jizzakh State Pedagogical University

ABSTRACT

The main task of modern higher education is to reveal the abilities of each student, to educate a personality ready for life in a high-tech, competitive world. Modern society, and hence modern education, needs a free, creative person with certain qualities of thinking. Freedom of thinking implies its critical orientation, focused on creative and constructive activity, therefore, a qualitative characteristic of the thinking of a free person is critical thinking. In the article, in accordance with the goals put forward, the author of the study solved the following tasks: he developed and substantiated a set of initial provisions that form the theoretical and methodological foundations for the development of critical thinking of students in teaching a foreign language in a digital learning environment, revealed the essence and features of the development of critical thinking of students in the process of teaching a foreign language, determined the criteria and levels of development of students' critical thinking.

Key words: digital environment, critical thinking, technology, analyze, synthesize information, systematic approach, communication skills, creative thinking, solve tasks.

Annotatsiya

Zamonaviy oliy ta’limning asosiy vazifasi har bir talabaning qobiliyatini ochib berish, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalashdan iborat. Zamonaviy jamiyat, demak, zamonaviy ta'lim muayyan fikrlash fazilatlariga ega erkin, ijodiy shaxsga muhtoj. Fikrlash erkinligi uning ijodiy va konstruktiv faoliyatga yo'naltirilgan tanqidiy yo'nalishini anglatadi, shuning uchun erkin shaxs tafakkurining sifat xususiyati tanqidiy fikrlashdir. Maqolada, ilgari surilgan maqsadlarga muvofiq, tadqiqot muallifi quyidagi vazifalarni hal qildi: u chet tilini o'qitishda talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning nazariy va uslubiy asoslarini tashkil etuvchi bir qator dastlabki qoidalarni ishlab chiqdi va asosladi. tilni raqamli o‘quv muhitida o‘rganish, chet tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirishning mohiyati va xususiyatlarini ochib berdi, o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish mezonlari va darajalarini belgilab berdi.

Kalit so'zlar: raqamli muhit, tanqidiy fikrlash, texnologiya, tahlil qilish, axborotni sintez qilish, tizimli yondashuv, muloqot qilish qobiliyati, ijodiy fikrlash, vazifalarni hal qilish.

Аннотация: Главная задача современного высшего образования выявить способности каждого студента и воспитать человека, способного справляться с жизнью в высоко-технологичном, конкурентном мире. Современное общество, а значит, и современное образование нуждается в свободных и творческих личностях, обладающих особыми качествами мышления. Свобода мышления подразумевает критическую направленность на творческую и конструктивную деятельность, поэтому качественной характеристикой мышления свободной личности является критическое мышление. В данной работе автор рассмотрел следующие вопросы: разработал и продемонстрировал ряд предварительных

правил, составляющих теоретико-методологическую основу развития критического мышления учащихся при обучении иностранному языку. Определил характер и особенности развития критического мышления учащихся при изучении иностранных языков и иностранного языка в цифровой образовательной среде, а также выявил критерии и уровни развития критического мышления учащихся.

Ключевые слова: цифровая среда, критическое мышление, технология, анализ, синтез информации, системный подход, коммуникативные навыки, творческое мышление, решение задач.

INTRODUCTION

A foreign language is included in the block of compulsory disciplines of the higher education program. The most studied foreign language in most cpountries, English, in most universities is represented by three areas of study: the General English course, which focuses on the development of the main types of speech activity and the acquisition of basic linguo-cultural knowledge, the English language course for academic purposes (English for Academic Purposes), which studies the "language of complex texts", the style that is used when writing essays, various types of scientific works, for example, articles, dissertations and reports. The third direction of studying English at a university is English for Specific Purposes - English for professional purposes, which is a special functional variety of English that provides mutual understanding between specialists in a particular subject area. These three English language courses greatly contribute to the development of various cognitive skills, primarily critical thinking, which is a basic personal significant competence of a modern person and an important factor in professional competence.

MATERIALS AND METHODS

Digital literacy today is a topic that has become important for almost every person. Today, the importance of mastering digital technologies is quite obvious to everyone, especially in education. According to studies, more than 80% of citizens daily use the Internet using various kinds of gadgets. Information and communication technologies (ICT) have become an integral part of our daily lives. The modern world of domestic higher education is steadily facing the integration of these technologies into its practice. Now, not only technical disciplines require the introduction of digital technologies into the educational process, but also humanitarian subjects are taught using various kinds of technical means at different stages of education. In this regard, the participants in the educational process should be informationally competent, professionally literate and focused on raising the level of their digital culture. Teachers, at the moment, instead of their former role as a source of information and knowledge, have a new role - an administrator who accompanies students who have access to network sources. Therefore, a modern teacher should be able to: supplement the missing educational material, which involves knowledge of various types of resources, both printed and electronic, know how to detect and structure the information found, organize and transmit information in other ways that correspond to the current situation. However, many teachers are still experiencing difficulties in the use of digital technologies and are poorly oriented in the use of technical means, which prevents them from conducting online classes properly. This became especially obvious in the current epidemiologically difficult situation in the world, when everyone was transferred to a remote mode of work. Therefore, increasing the level of digital literacy and digital culture of modern teachers will undoubtedly improve the quality of both full-time and online forms of education. This need is also confirmed by documents, including UNESCO recommendations, statements of the UN General Assembly, and state educational standards of higher education of the latest generation.

The "father" of the modern interpretation of critical thinking is often called the American philosopher, psychologist and educator John Dewey. He called this type of thinking reflexive and defined it as "the active, persistent and careful consideration of any opinion, or supposed form of

knowledge, in the light of the grounds on which it rests, and the analysis of the further conclusions to which it leads"[1,208]. The technology for developing critical thinking through reading and writing was proposed by American scientists C. Temple, J. Steele, C. Meredith and S. Walter in the mid-90s of the twentieth century[2,223]. They explored the development of students' thinking skills necessary in all areas of life to make informed decisions and work with information. To date, there is no generally accepted approach to the definition of the concept of "critical thinking". What remains unchanged is the understanding that the latter is intended for the perception and evaluation of information. Thanks to critical thinking, a person is able to perceive and competently analyze incoming information, correlate it with his own ideas, question incoming information, his own judgments and, based on this correlation, draw conclusions or take any actions, apply the results to standard and non-standard situations, issues and problems.

In accordance with Uzbekistan State Educational Standards of Higher Education for Bachelor's and Master's Degrees, systemic and critical thinking are considered universal competence and require the formation of students of all training profiles of the ability to "search, critically analyze and synthesize information, apply a systematic approach to solve tasks "[in the areas of bachelor's degree] and "to carry out a critical analysis of problematic situations based on a systematic approach, to develop an action strategy" [in the areas of master's degree]. Since professional competencies are built on the basis of universal competencies, the formation of critical thinking is recognized as an important task of the educational process at a university.

For many students and teachers, critical thinking can be “turned off” for several reasons. For example, people do not notice “obvious mistakes if they are not in the mood to look for them,” because it is necessary to make an intellectual effort to detect them[3,376]. So, the latest wiki technologies give anyone the opportunity to edit Wikipedia, add or challenge translations of words in multilingual dictionaries. An inexperienced user is not always able to assess how appropriate this or that translation of a word is, whether it is worth trusting the information on the pages of an online encyclopedia. The “turning off” of critical thinking can also be explained by the fact that when we see or hear what we expect to see or hear, we get a feeling of “cognitive lightness” that prevents us from objectively assessing the situation[4,11-12]. That is why the familiar seems right and good, even if someone gives convincing data in favor of the fact that another (new) thing or idea is better (more correct, more profitable, etc.). Thus, some teachers continue to use textbooks published 20–30 years ago, despite the fact that a huge number of new editions have appeared over the years. Often we accept someone else's point of view under pressure from the public[5,14]. So, on the one hand, we spend more and more time on the Internet, but, on the other hand, we are afraid of the Internet “sucking” us[6,192], for example, we agree that teenagers become withdrawn and aggressive mainly because of computer games and lack of live communication.

The formation of critical thinking is one of the urgent tasks of modern education. It is no coincidence that on the websites of language schools, leading publishers of educational literature from different countries, you can find manuals, trainings, webinars devoted to the formation of critical thinking among students of different levels of training[7,144]. This topic is addressed by the authors of scientific and popular science publications, game methods[8,24-28]. The undying interest in the problems of critical thinking and the lack of a generally accepted definition of the concept, as well as the features of the current stage of development of a society living in conditions of high variability, uncertainty, complexity and ambiguity (VUCA-world) indicate that this topic is far from its logical conclusion. A modern specialist must be able to work with large amounts of information, while thinking quickly, dynamically, constantly changing, working in a team, etc. The concept of lifelong learning, which includes the development of critical thinking, is becoming a global trend and priority.

The development of critical thinking within the framework of the English language course is manifested in the fact that students learn to work with a large amount of information (reading, listening), collect and organize, critically process information, analyze and synthesize, formulate

their own opinion on a specific issue (writing essays, research papers , literature review), recognize the problem, find ways to solve it, evaluate the evidence, draw conclusions and question them, convince the interlocutor of the fidelity of their own judgment, listen and hear the interlocutor, respect the opinions of others, argue their decision (participation in the discussion, preparation and presentation report).

Many teachers write about the importance of applying the technology for developing critical thinking in foreign language lessons[9,83-88]. According to P. Facione, the core of critical thinking includes six cognitive skills: interpretation, analysis, evaluation, inference, explanation, and self-regulation[10,103]. D. Halpern identifies six characteristics of a person who thinks critically. These qualities, which require purposeful training, can be considered as a kind of steps towards the formation of critical thinking: readiness to plan one's own activities, flexibility of thinking, perseverance and perseverance in solving various problems, readiness to admit and correct one's mistakes, awareness of one's own path towards the goal, the ability to find compromise solutions[11,505]. Curiosity also contributes to the development of critical thinking, pushing us to investigate the issue.

RESULTS AND DISCUSSION

One of the important properties of the human brain is "the tendency to look for patterns in disparate data"[12,376]. However, it is higher education that is called upon to launch the reverse mechanism in the minds of students - to be able to see those situations where there are no patterns, to find errors in other people's and their own conclusions. An important role in this is played by the ability to quickly find information, evaluate its reliability, and choose from a huge amount of data relevant to the task, explaining, questioning or even refuting one's own hypothesis, one or another conclusion. It is in this that tomorrow's specialists need the help of not only a teacher who gives a narrow-profile course, but also a foreign language teacher. The latter can form in the future graduate the ability to independently work with sources of information in a foreign language and the habit of appealing to the opinion of the international scientific community, teach not only to read scientific texts, but also to accurately select the "correct" peer-reviewed scientific journal according to a set of features (belonging to an authoritative international database) scientific citation, journal rating, affiliation and citation level of authors, etc.), competently prove not only their own point of view, but also refute someone else's, citing arguments from personal research experience and international journals in the discipline under study. Obviously, the need to find, read, translate or retell an authoritative scientific article in English causes panic among many students, triggers the mechanisms of procrastination. At the university, it is important to gain positive experience in solving this problem in order to have access to the results of significant scientific discoveries, which are usually published in English, and to search for sources of information in English.

Within the educational environment, critical thinking is most often purposefully developed through reading and writing[13,29]. This is not surprising, because in writing the process of thinking becomes visible and, therefore, accessible to the teacher[14,249]. This is how you can find vulnerabilities in the argument. The habit of a modern student to regularly watch videos from the Internet is also used[15,83], building memory maps (mind maps)[16,143]. However, the development of effective thinking is impossible without participation in discussions, collective project activities[17,24]. One of the effective methods of work in teaching speaking and writing is the method of "brainstorming" (brainstorming), which allows you to generate a lot of ideas in a relatively short time and find a suitable solution. This method can also be used to develop the ability to think critically[18,24].

There are three main stages of brainstorming: problem formulation, idea generation, evaluation and selection of ideas. In the classroom, the first stage of brainstorming is most often omitted, since the teacher himself formulates the problem, divides students into groups. Brainstorming starts with generating ideas. At this stage, there are three options for working using

Free Association, Visual Thinking, and Question and Answer techniques[19,192]. The "free association" technique is effective for generating ideas on a topic and for developing supporting arguments. It is necessary to focus on any ideas that could potentially correlate with the topic. Students are faced with the task of offering as many associations as possible and fixing them on paper, blackboard and monitor.

To implement the "visual thinking" technique, any picture, photo, graphic image representing the topic is placed in the center of a sheet of paper, board, computer monitor. From the central image along the perimeter there are several more branches with other pictures detailing the theme. Topics and subtopics can be given titles. In this way, a visual map is built that will help in structuring, for example, an oral message or essay. During this stage, it is necessary to discuss ideas and proposals, find something rational in any proposal and try to combine intellectual findings into a single whole.

The Q&A technique involves asking students to come up with as many questions as they can about a topic without worrying about the answers. Questions can help identify issues related to a topic. Then you need to select the best questions and start thinking about the answers. However, the discussion of the answers can be postponed if the stage with questions turned out to be quite productive.

During the brainstorming, the teacher should not criticize and evaluate students, and the students themselves are not recommended to approve and criticize other people's ideas. It is recommended to record all the proposed options, even the most incredible and fantastic ones: the more suggestions there are, the more likely it is to find the right solution.

One of the important advantages of brainstorming is that communication skills and creative thinking are improved during work; ideas are generated in a comfortable creative atmosphere. The process of brainstorming involves the creation of chains of ideas, which usually leads to an intellectual explosion. In accordance with the intended type of speech activity, group or individual form of further work, the third stage of brainstorming (evaluation and selection of ideas) can be carried out at the current or next lesson, individually or in a group. The generation of ideas can be followed by a discussion in the classroom or homework in the form of writing an essay, preparing for a presentation of a report or oral presentation, etc.

CONCLUSION

Critical thinking is necessary for the implementation of any kind of speech activity in both native and foreign languages. Since there is still no generally accepted definition of this type of thinking, and teachers continue to state the fact of its insufficient formation among many students, the solution of this problem remains an urgent task of higher education. In the process of learning English at a university, the fulfillment of many tasks contributes to the “switching on” and improvement of the mechanisms of critical thinking. One of the effective methods of work is the brainstorming method, which is successfully combined with such types of work as reading texts on general scientific and professional topics, listening, listening to lectures, watching videos, holding discussions, preparing and presenting reports, writing essays and research papers in English .

REFERENCE

1. Власова О.В. Развитие критического мышления посредством работы с видео на занятиях иностранного языка // Евразийский гуманитарный журнал. 2017. № 1. С. 83–88.

2. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Пер. с англ. Н.М. Никольской. М.: Совершенство, 1997. 208 с.

3. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке. М.: Просвещение, 2011. 223 с.

4. Казанцева А. В интернете кто-то неправ! Научные исследования спорных вопросов. М.: АСТ: CORPUS, 2017. 376 с.

5. Кальбитцер Я. Цифровая паранойя: Оставайтесь онлайн, не теряя рассудка. Минск: Дискурс, 2018. 192 с.

6. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. СПб.: Каро, 2017. 144 с.

7. Развитие критического мышления на основе чтения текстов: учебное пособие (лабораторный практикум) / сост.: Н.Л. Московская, В.П. Старичкова, Е.А. Калиновская. Ставрополь: Изд-во «Северо-Кавказский федеральный университет», 2019. 98 с.

8. Смирнова С.А. Создание и применение Mind Maps как эффективное средство при изучении иностранного языка в вузе // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2017. № 1. С. 143–146.

9. Соснина Е.П., Старостина Н.Н. О влиянии критического мышления на качество освоения иностранного языка для специальных целей // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки. 2019. № 67. С. 29–37.

10. Туласынова Н.Ю. Использование проектной деятельности для развития навыков критического мышления студентов на занятиях по английскому языку // Гуманизация образования. 2009. № 4. С. 24−28.

11. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Питер, 2000. 505 с.

12. Activities to deepen critical thinking and higher-order thinking. A webinar from OUP. 29 ноября 2019 [Электронный ресурс]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XiJWWLg47mE (дата обращения: 28.11.2021).

13. Brainy Trainy. Критическое мышление. Мозговой тренажер для детей и взрослых. СПб.:ООО «Банда умников», 2020. https://www.wildberries.ru/catalog/14761617/detail.aspx

14. Butterworth J., Thwaites G. Thinking Skills. Critical Thinking and Problem Solving. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 348 p.

15. Clandfield L. Critical Thinking in English Language Teaching. Macmillan Education Webinar. February 29, 2016. URL: https://www.youtube.com/watch?v=qPjKB4KFyKc.

16. Cotton D., Falvey D., Kent S., Lebeau I., Rees G. New Language Leader Advanced Coursebook. Pearson Longman, 2015. 192 p.

17. Facione P.A. Critical Thinking: What it is and why it counts. Millbrae, CA: California Academic Press, 2020. URL: https://www.insightassessment.com/wpcontent/uploads/ia/pdf/whatwhy.pdf

18. Fisher A. Critical thinking: an introduction. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 249 p.

(GMT +5)

9th International EMI
Entrepreneurship & Social Sciences Congress
7-10 November 2023 / Central Asian University - Tashkent / Uzbekistan (www.emissc.org)

CONGRESS PROGRAM

With **174 papers** prepared by **274 academics** from **134 institutions** and **23 countries**: Türkiye, Canada, UK, USA, TRNC, Romania, Argentina, Albania, Uzbekistan, Azerbaijan, Kyrgyzistan, Kazakhstan, Pakistan, Philippines, Nigeria, UAE, Ethiopia, New Zealand, Poland, Saudi Arabia, Bahrain, Libya, India.

Presentations will be in English & Turkish (Program Özbekistan saatine göre olup, **Türkiye'den 2 saat ileridir)**
There are 3 virtual conference rooms: Tashkent, Bukhara, and Samarkand
For presentations, zoom ID and links will be shared with participants before the congress

7 November 2023	**11:00-19:00: Online Parallel Sessions (19:30: Closing session and best paper awards)**

8 November 2023 09:00-10:00	Registration
8 November 2023 **10:00-11:00**	Opening Speeches Assoc.Prof.Dr.**Mohammed ABUBAKAR**, General Coordinator of EMI Congress Prof.Dr. **Himmet KARADAL,** Chair of EMI Congress Prof.Dr.**Mustafa TÜMER, Rector,** Eastern Mediterranean University (**TRNC**) Prof.Dr. **Erdogan EKIZ**, Central Asian University, **Uzbekistan** Prof.Dr.**Alex CANDOR**, TEAM University, **Uzbekistan** Dr.**Farhod Rizayev, Vice Rector,** Central Asian University, **Uzbekistan** Prof.Dr.**Bakhodir Khatamovich Turaev**, **Vice Rector**, Tashkent State Transport University, **Uzbekistan** Assoc.Prof.Dr.**Dilafruz KURBANOVA, Vice Rector,** National Institute of Fine Arts, **Uzbekistan** Prof.Dr.**Saeed SHOBEIRI**, Teluq University (**Canada**) Prof.Dr.**İbrahim Sani MERT,** Antalya Bilim University Prof.Dr.**Abdullah KARAMAN**, Selçuk University Prof.Dr.**Christopher RUSSELL, Dean**, Canterbury Christ Church University (**UK**) **Uzbekistan Folk Dances and Music Concert**

Note: EMI congress sessions are to be recorded in accordance to the General Data Protection Regulation (GDPR) and KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI KANUNU (KVKK). By joining the congress sessions, you automatically consent to such recordings. If you do not consent to being recorded, discuss your concerns with the host or do not join the congress sessions.

11:15-11:45	**Coffee break**
8 November 2023 **11:45-13:15**	**Opening Session:** ***"The Entrepreneurship and Social Sciences in Turkic World"*** **Moderators:** Prof.Dr. **Erdogan EKIZ** & Prof.Dr. **Himmet KARADAL** Mr. **Fesih Zeki MERT,** CEO of Van Horne, **Canada** Prof.Dr.**Saltanat Tamenova,** Turan University, **Kazakhstan** Dr.**Gaukhar Niyetalina**, Turan University, **Kazakhstan** Prof.Dr.**Adnan ÇELİK**, Selçuk University Dr.**Serap EMİK,** Hihher College of Technology (**UAE**) Prof.Dr.**Serpil AĞCAKAYA,** Süleyman Demirel University Prof.Dr. **Funda YALIM**, İstanbul Nişantaşı University Prof.Dr.**Bülent KARA,** Niğde Ömer Halisdemir University Prof.Dr.**Selami ÖZCAN**, Yalova University Prof.Dr.**Selami ÖZSOY**, BAİBU Assoc.Prof.Dr.**Farogat SHAKİROVA,** Tashkent State Transport University, **Uzbekistan** Assoc.Prof.Dr.**Dababrata CHUWDRY,** Canterbury Christ Church University (**UK**) Assoc.Prof.Dr.**Dumitru GOLDBACH,** Bucharest University (**Romania**)
13:15-14:00	**Lunch** at **CAU Canteen**
14:00-17:30	**Parallel Sessions (face to face presentations) - (Dinner** at **19:00** at **Human House Gallery**)
9 November 2023	**09:00-17:00: Tashkent City Tour (Madrasah Kukaldash, Chorsu Bazaar, Traditional Uzbek lunch, Mosque Minor, TV Tower, Amir Temur Square.**

ONLINE PARALLEL SESSIONS

7 November 2023 Tashkent Parallel Sessions

(Session Manager: **Rasim KESKİN**)

Tashkent	7 Nov. 2023	Moderator
	11:00-12:30	Prof.Dr.Mazlum ÇELİK Prof.Dr.Siham EL-KAFAFI
	13:00-14:30	Assoc.Prof.Dr.İnci Fatma KURTULGAN Dr.Mustafa Kemal AKGÜL
	14:30-16:00	Prof.Dr.Muhsin HALİS Asst.Prof.Dr.Eda TELLİ
	16:00-17:30	Assoc.Prof.Dr.İnci ERDOĞAN TARAKÇI Assoc.Prof.Dr.Özgür ÇARK
	17:30-19:00	Assoc.Prof.Dr.Gülaçtı ŞEN Rasim KESKİN

Tuesday, 7 November 2023: Bukhara Parallel Sessions

(Session Manager: **Dr.Hülya ER** & Lecturer Murat ER)

Bukhara Sessions	7 November 2023	
	11:00-12:30	Assoc.Prof.Dr.Murteza HASANOĞLU Dr.Abdullah Zübeyr AKMAN
	13:00-14:30	Prof.Dr.Esra KARABACAK Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA
	14:30-16:00	Prof. Dr. Orhan ELMACI Assoc.Prof.Dr.Gözde MERT
	16:00-17:30	Prof.Dr.Bülent GÜLÇUBUK Assoc.Prof.Dr.Bahar TÜRK
	17:30-19:00	Assoc.Prof.Dr.Birsel AYBEK Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA

Tuesday, 7 November 2023: Samarkand Parallel Sessions

(Session Manager: **Dr.Neslihan DUMAN** & Asst.Prof.Dr.Menekşe Şahin KARADAL)

Samarkand Sessions	7 Nov.2023	Moderator
	11:00-12:30	Prof.Dr.Şevki ÖZGENER Assoc.Prof.Dr. Erdal ŞEN
	13:00-14:30	Prof.Dr.Yavuz DEMİREL Dr.Neslihan DUMAN
	14:30-16:00	Prof.Dr.Adnan KALKAN Assoc.Prof.Dr.Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU
	16:00-17:30	Prof. Dr. Ferudun KAYA Prof.Dr.Kemal Can KILIÇ
	17:30-19:00	Prof. Dr. Said KINGIR Assoc.Prof.Dr.Yahya Can DURA

ONLINE PARALLEL SESSIONS

7 November 2023 Tashkent Parallel Sessions

Tashkent	7 Novem. 11:00-12:30	Moderator	Prof.Dr.Mazlum ÇELİK Prof.Dr.Siham EL-KAFAFI

1. Crisis Entrepreneurship: Navigating and Innovating in Turbulent Times - **Prof.Dr.Siham EL-KAFAFI**
2. Techniques of Line Balancing for Productivity Improvement - **Lioul MEKONNEN, Mequanint BIRHAN**
3. Debt Distress in South Asia - **Asst.Prof.Dr Swati Jain**
4. Relationship between women entrepreneurship and the gender gap in G20 countries - **Safna. AP**
5. The Entrepreneurial Mindset and Self-Employment Intention of High School Learners - **Salkynbayeva Fatima Davitbayevna, Assoc.Prof.Dr. Tayauova Gulzhanat Zhubatkanovna, Assoc.Prof.Dr. Yesturlieva Aigul Iklasovna**
6. Importance off Low-Cost Carriers in Aviation Industry and Their Impacts on Countries' Economies - **Gökhan DÖLEK, Prof.Dr.Mazlum ÇELİK**
7. Towards an Ongoing Security Pension Scheme to foster economic and social development: Protecting against Instability and Insecurity in the Workforce in the Gulf Region – **Prof.Dr.Adel AHMED**

Tashkent	7 Novem. 13:00-14:30	Moderator	Assoc.Prof.Dr.İnci Fatma KURTULGAN Dr.Mustafa Kemal AKGÜL

1. Asrın Felaketi Sonrası Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine Göre Nereden Nereye? - **Assoc.Prof.Dr.İnci Fatma KURTULGAN, Assoc.Prof.Dr.Zümrüt Hatice ŞEKKELİ**
2. Sürdürülebilir Uzay Girişimleri: İş Büyümesini Çevresel Sorumlulukla Dengelemek - **Asst.Prof.Dr.Ayşe Meriç YAZICI**
3. Dijitalleşen Dünyamızda Verimlilik Kavramının Yeniden Yükselişi - **Dr.Mustafa Kemal AKGÜL**
4. Aydınlık Üçlü İle İlgili Literatür Taraması - **Dr.Salih SERBEST**
5. Mülkiyet-Saha Teknikleriyle Sosyal Veri Üretimi - Harita Yük. Müh. **Yasemin KULEYİN**
6. Rekabette Kızıl Kraliçe Etkisinden Kurtulmanın Yolu Mavi Okyanus Stratejisi ve Değer İnovasyonu mu? - **Asst.Prof.Dr. Leyla İÇERLİ, Dr.Gül BİLEN**
7. Gazi Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Devlet Politikası Olarak Verimlilik Anlayışı; Rasyonel Yönetimle Kaynakların Etkin Kullanılması - **Dr.Mustafa Kemal AKGÜL**
8. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Şehircilik ve Mimarlık Yaklaşımına Yönelik Güncel Öneriler - **Şule Nur ERASLAN**

Tashkent	7 Novem. 14:30-16:00	Moderator	Prof.Dr.Muhsin HALİS Asst.Prof.Dr.Eda TELLİ

1. Fintek İnovasyon Yönetimi: Uluslararası Karşılaştırmalı Türkiye Modeli - **Bilal Benna HAKSAL, Assoc.Prof.Dr.M.Şahin GOK**
2. Girişimci Esnekliğinin Kavramsal Çerçevesi - **Asst.Prof.Dr.Eda TELLİ, Prof. Dr.Kürşat ÖZDAŞLI**
3. Strateji Okullarının Varsayımlarında Örtüşen ve Ayrışan Alanlarının Araştırılması - **Dr.Bayram BOLEL, PhD.Student Aysel KAÇAN, Prof.Dr.Muhsin HALİS**
4. Bebek ve Çocuk Giyim İşletmelerindeki İllüstrasyon ve Teknik Çizim Süreçlerinin Tasarımcı Görüşleri Kapsamında Değerlendirilmesi - **Lecturer Yelda EGELİ, Prof.Dr.Hatice HARMANKAYA**
5. Yeşil İnsan Kaynakları Yönetiminin Hizmet Kalitesine Etkisi – **Assoc.Prof.Dr. Gül GÜN, Uzm.Özge AYAZ**
6. Finansal Okuryazarlığın Bireysel Girişimcilik Yönelimi İle İlişkisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama - **Assoc.Prof.Dr.Yunus ZENGİN**
7. The Relationship Between Perceived Job Insecurity and Employee Voice During the COVID-19 Pandemic - **Assoc.Prof.Dr.Dilek Işılay ÜÇOK**
8. Today's Young People Tomorrow's Entrepreneurs:Entrepreneurship Training in Schools - **Ömer SOYDAL**

ONLINE PARALLEL SESSIONS

7 November 2023 Tashkent Parallel Sessions

Tashkent	7 Novem. 16:00-17:30	Moderator	Assoc.Prof.Dr.İnci ERDOĞAN TARAKÇI Assoc.Prof.Dr.Özgür ÇARK

1. Girişimci Yılmazlığı - **Assoc.Prof.Dr.Özgür ÇARK**
2. Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Analizi - **Assoc.Prof.Dr.Tunga BOZDOĞAN**
3. Pazarlamada Oyunlaştırma Tekniklerinin Müşteri Sadakatine Etkisi - **Nur Banu Güneş KUŞÇU, Asst.Prof.Dr.Serap YÜCEL**
4. 5 Yıldızlı Şehir Otellerinde Mobbingin Örgütsel Güvene Etkisi: Mersin İli Örneği - **Assoc.Prof.Dr.İnci ERDOĞAN TARAKÇI, Zeliha Şükriye ŞENGÜLEN**
5. Customer Experience For Food and Beverage Businesses: The Case of Tripadvisor - **Prof.Dr.Abdullah KARAMAN, Assoc.Prof.Dr.Simge ŞALVARCI**
6. Yiyecek İçecek İşletmelerinde İş Yaşam Dengesinin Mesleki Doyuma Etkisi - **Ecemnaz Kamer TATLICI, Assoc.Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI**
7. Mesleki Tükenmişliğin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma - **Hale KAZMA, Assoc. Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI**

Tashkent	7 Novem. 17:30-19:00	Moderator	Assoc.Prof.Dr.Gülaçtı ŞEN Rasim KESKİN

1. Girişimcilik Eğitimi Alan Kişilerin Girişimcilik Özellikleri ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Şile Bezi Kolektif Tasarım Merkezi Örneği – **Assoc.Prof.Dr.Gülaçtı ŞEN, Rasim KESKİN**
2. Üniversite-Sanayi İş Birliği Ekosistemindeki Teknokentlerin, Ar-Ge, Teknoloji ve İnovasyon Faaliyetleri Açısından Değerlendirilmesi: Marmara Teknokent Örneği - **Rasim KESKİN, Asst.Prof.Dr.Gülaçtı ŞEN, Deputy General Manager Deniz YAYLA**
3. Demographics and consumption culture as factors of sustainable development - **Şevket MUSTAFAZADE**
4. Verimlilik, Sorunlar ve Beklentiler Ombudsman Enstitüsü (Kazakistan ve Türkiye örneğinde) - **Ainur ASHIRBEKOVA**
5. Climate Change Education: Importance and Implications For A Sustainable Future In India - **Asst.Prof.Dr.Vishnu Laxman, Vivek V.**
6. Assessing the Effects of Violent Conflicts on Women's Livelihoods Opportunities in Nigeria - **Oluwasegun OGUNSAKIN**
7. Kırgızistan'da Kadın Girişimciliği Dinamikleri - **Aysuluu BEYŞENOVA, Asst.Prof.Dr.Seyil NAJİMUDİNOVA**
8. Islamic Discourse on Entrepreneurship: Insights from the Pious Caliphate - **Syed Farooq Mohyud Din, Hafiz Sifarish Ali, Dr.Muhammad Qasim Butt**

ONLINE PARALLEL SESSIONS

Tuesday, 7 November 2023: Bukhara Parallel Sessions

Bukhara Sessions	7 November 2023	Moderator
	11:00-12:30	Assoc.Prof.Dr.Murteza HASANOĞLU Dr.Abdullah Zübeyr AKMAN
	13:00-14:30	Prof.Dr.Esra KARABACAK Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA
	14:30-16:00	Prof. Dr. Orhan ELMACI Assoc.Prof.Dr.Gözde MERT
	16:00-17:30	Prof.Dr.Bülent GÜLÇUBUK Assoc.Prof.Dr.Bahar TÜRK
	17:30-19:00	Assoc.Prof.Dr.Birsel AYBEK Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA

Bukhara	7 Novem. 11:00-12:30	Moderator	Assoc.Prof.Dr.Murteza HASANOĞLU Dr.Abdullah Zübeyr AKMAN

1. Yönetimde Örgütsel Çeviklik: Bibliyometrik Bir Analiz - **Dr.Abdullah Zübeyr AKMAN, Assoc.Prof.Dr. Meral ERDİRENÇELEBİ**
2. The Unchanging Ideology of the West in the Changing World Order: Islamophobia - **Assoc.Prof.Dr.Murteza HASANOĞLU, Assoc.Prof.Dr.Nesrin SÜLEYMANLI**
3. The role of education in achieving Sustainable Development Goals - **Mirtalib GUBADOV**, PhD Candidate
4. Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Çerçevesinde İran-Rusya İlişkileri - **Tuba ÇAKMAK ZIBEROVSKI**
5. Konstrüktivizim Bağlamında Sırbistan-Kosova İlişkileri - **Bejtula ZIBEROVSKI**
6. Historical Study of the City Bukhara and its Diverse Culture and Storehouse of Religious and Philosophical Knowledge - **Dr.Muhammad Umar Riaz Abbasi**
7. Futures: Perspectives of Education in San Luis, Argentina 2032 - **Prof.Sergio QUIROGA**
8. Digital Competencies, Borderless Implementation and Multiverstiy Innovation In One Asian University - **Prof.Dr. Macarıo G. GAYETA**

Bukhara	7 Novem. 13:00-14:30	Moderator	Prof.Dr.Esra KARABACAK Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA

1. Grafik Tasarımda Yeni Yaklaşımlar: Yapay Zeka Destekli Tasarım Örnekleri – **Res.Asst.Mahmut Rıfkı ÜNAL, Lecturer Bahar AKBULAK**
2. A Textical Evaluation of Atatürk's Oratory - **Prof.Dr.Esra KARABACAK**
3. Ahmet Yesevi Türbesindeki Yazı Sanatı ve Süslemeleri - (2022-2023) - **İsmail KAVÇAKAR**
4. Yeni Medya Okuryazarlığının Finansal Okuryazarlık Üzerine Etkisi: Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma - **Dr.Gülin Tuğçe SÖYLEYİCİ, Ali SÖYLEYİCİ**
5. Azerbaycan Türkçesi ve diğer Türk dillerinin lehçelerinde durum kategorisi - **Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA**
6. Study of the morph semantic development of ancient lexemes of Turkic origin - **Rena Nazim gizi Süleymanova**
7. Ulusal lider Haydar Aliyev'in dil reformları - **Gülnar MUHTARZADE**
8. "Kitabi-Dada Korkud" destanındaki isimlerin Sümer diliyle karşılaştırılması - **Dr.Könül HASANOVA**

ONLINE PARALLEL SESSIONS

Tuesday, 7 November 2023: Bukhara Parallel Sessions

Bukhara	7 Novem. 14:30-16:00	Moderator	Prof. Dr. Orhan ELMACI Assoc.Prof.Dr.Gözde MERT

1. Entegre Raporlama Uyum Skoru İle Entelektüel Sermaye Arasındaki İlişkinin Holistik Analizine Yönelik Amprik Bir Çalışma - **Prof. Dr. Orhan ELMACI, Gürbüz Onur GÜLBAHAR**
2. Entrepreneurship state after pandemic: Chinese case - **Auyezkhan Aisulu, Sekerbayeva Aigerim**
3. Collecting and publishing historical eposes - **Prof.Dr.Bakyt AİTBAYEVA**
4. Dil öğretiminde bilgi teknolojilerini kullanmanın yeni olanakları - **Prof.Dr.Bakyt AİTBAYEVA**
5. Başarıyı Ölçmeye Yönelik Veriye Dayalı Bir Yaklaşım: Performans Yönetiminde Genetik Algoritmalar - **Res.Assist.Furkan İlker AKIN, Assoc.Prof.Dr.Gözde MERT**
6. A Study on Identıfıcatıon of Leadership Styles, Traits and Competencies of The Head Teachers of Higher Secondary Schools - **Dr.Faiyaz Ahammad**
7. Relationship between Bully Victimization and Self-harm: Moderating Role of Body Dysmorphic Features and Borderline Personality Features – **Miss.Farah Gillani, Arsham Noor, Ambreen, Ammara Ijaz, Hafsah Attaullah, Hinna**
8. Midlife Crisis Scale for Pakistani Middle Adulthood Population: Translation and Adaptation of Midlife Challenges Scale - **Farah Gillani, Dr.Wizra Saeed, Dr.Muhammad Faran**

Bukhara	7 Novem. 16:00-17:30	Moderator	Prof.Dr.Bülent GÜLÇUBUK Assoc.Prof.Dr.Bahar TÜRK

1. Nöropazarlama Yaklaşımının Sağlık Turizminde Kullanılmasına Yönelik Öneriler - **PhD.Student. Şennur AŞIKOĞLU, Assoc.Prof.Dr. Davut KARAMAN**
2. Dünyanın ve Türkiye'nin Ortak Geleceğinin Bir Girişimcilik Kaygısı: Aile Çiftçiliği - **Res.Assist. Gülşah EREN, Prof.Dr.Bülent GÜLÇUBUK**
3. Ortak Risk Paylaşımı Temelinde Yaygınlaşan Bir Girişimcilik: Topluluk Destekli Tarım - **Muhsin Arif AKKAYA, Prof.Dr.Bülent GÜLÇUBUK**
4. Digital Twin Technology and Digital Entrepreneurs: On The Trail of Digital Transformation Towards A Sustainable Future - **Assoc.Prof.Dr.Bahar TÜRK**
5. Havalimanındaki Paydaşların Yer Hizmetleri Açısından Atık Yönetimi Sisteminin Değerlendirilmesi - **Assoc.Prof.Dr.Didem RODOPLU ŞAHİN, Research Assistant Sevdiye KEMİK, Lecturer Şebnem TAMER**
6. Girişimcilik Davranışında Düzenleyici Odak Teorisi İle Planlı (Causation) ve Doğaçlama (Effectuation) Karar Süreçleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması – **Prof.Dr.Ramazan UYGUN, Selver KAHRAMAN KIYMAZ**
7. Hemşirelerin Örgütsel Aidiyet Algılarının İç Girişimcilik Düzeylerine Etkisi: Bir Araştırma - **Dr.Gülfer Büyüktaş GAYIR, Dr.Zübeyir ÖZÇELİK**
8. Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ve Girişimciler Açısından Z Kuşağı Tüketicilerin Algılarının Önemi - **Assoc.Prof.Dr. Selda ENE**

Bukhara	7 Novem. 17:30-19:00	Moderator	Assoc.Prof.Dr.Birsel AYBEK Asst.Prof.Dr.Yegane Kurbet kızı KAHRAMANOVA

1. Maarifçi -realist nəsrdə və milli ictimai düşüncədə İslam (XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri) - **Məhrux Əfsərağa qızı Dövlətzadə**
2. Relative words and their functions in the Azerbaijani language - **Dr.Sahila İBRAHİMOVA**
3. Ümumtürk ədəbi dilində bədii üslubun normativ inkişaf xüsusiyyətləri (İ.Həsənoğlu və Y.Əmrə əsərləri kontekstində) - **Asst.Prof.Dr. Afaq ZEYNALOVA**
4. Azerbaycan dili lehçelerinde kullanılan bazı ünsüzlerin Türk dillerinin Kıpçak grubuyla karşılaştırmalı analizi - **Dürdane Aliyeva**
5. Əlirza Nabdil Oxtayın Azərbaycan Ədəbiyyatında Mövqeyi - **Dr.Vüsalə İslam qızı Əsəsdova**
6. Attitude towards modality category in Azerbaijani linguistics - **Nərmin Mehdiyeva**
7. Common motifs in Turkish world epics over - **Assoc.Prof.Dr.Babayeva Malahat Ramiz gizi**
8. Öğretmenlerin Perspektifinden Öğretmen Meslek Etiği Olgusunun İncelenmesi: Fenomenolojik Bir Çalışma - **Sevda DEMİR, Assoc.Prof.Dr.Birsel AYBEK**

ONLINE PARALLEL SESSIONS

Tuesday, 7 November 2023: Samarkand Parallel Sessions

Samarkand Sessions	7 Nov.2023	Moderator
	11:00-12:30	Prof.Dr.Şevki ÖZGENER Assoc.Prof.Dr. Erdal ŞEN
	13:00-14:30	Prof.Dr.Yavuz DEMİREL Dr.Neslihan DUMAN
	14:30-16:00	Prof.Dr.Adnan KALKAN Assoc.Prof.Dr.Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU
	16:00-17:30	Prof.Dr.Kemal Can KILIÇ Dr.Hülya ER
	17:30-19:00	Prof. Dr. Said KINGIR Assoc.Prof.Dr.Yahya Can DURA

Tuesday, 7 November 2023: Samarkand Parallel Sessions

Samarkand	7 Novem. 11:00-12:30	Moderator	Prof.Dr.Şevki ÖZGENER Assoc.Prof.Dr. Erdal ŞEN

1. İşletme Fakültelerinden Mezun Çalışanlar Açısından Kariyer Uyum Yetenekleri ve İşveren Çekiciliği Kariyer Değiştirme Niyetini Etkiler Mi? -**Asst.Prof.Dr.Üyesi Seher ULU, Prof.Dr.Şevki ÖZGENER**
2. Açıkça Konuşma Davranışının Örgütsel Politik Davranışlar Üzerine Etkisinde İşe Tutkunluğun Düzenleyici Rolü - **Prof.Dr.Şevki ÖZGENER, Selda TOPAL**
3. Koç Hangi Yetkinliklere Sahip Olmalı? - **Assoc.Prof.Dr.Gülbeniz AKDUMAN, Assoc.Prof.Dr.Zeynep HATİPOĞLU**
4. Data-Driven Transformation of Organizations in the Digital Revolution - **Assoc. Prof. Dr. Erdal ŞEN, PhD C. Orkun ARK**
5. Sağlık Kurumlarının Yenilikçilik Performansı ile Çalışanların Belirsizliğe Toleransının ve Risk Alma Eğilimlerinin İncelenmesi – **Dr.Ayhan TERZİBAŞ, Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÖCEL, Nejat GULİYEV**
6. Sağlık Çalışanlarının Sosyal Sermayesinin Girişimcilik Eğilimleri ile İlişkisi - **Assoc.Prof.Dr.Yusuf ÖCEL, Dr.Ayhan TERZİBAŞ, Merve ALTUNKAYA, Şeymanur ATEŞ**
7. Satış Tutundurma Çabaları - **Assoc.Prof.Dr. Ramazan ASLAN, Assist. Nursel KARATAŞ**
8. İletişimin Dijitalleşmesi ile Ortaya Çıkan Habercilik Şekli – **Dr.Özge TOPÇU**

Samarkand	7 Novem. 13:00-14:30	Moderator	Prof.Dr.Yavuz DEMİREL Dr.Neslihan DUMAN

1. Kültür İle Girişimcilik Algısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Üniversite
2. Öğrencilerine Yönelik Karşılaştırmalı Çalışma - **Prof.Dr.Yavuz DEMİREL, Dr.Balgasm Ali ALMASRATİ**
3. Bireylerin Rekreasyonel Faaliyet Olan Yüzme Sporuna Bakış Açıları - **Instructor Ast.Ümmühan GÜLNAR, Assoc.Prof.Dr.Sefa USTA**
4. Education in Uzbekistan, after the fall of the USSR - **Jean-Paul Mouawad**
5. Buhara Emirliği ile Osmanlı devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihinden (XVIII-XIX yüzyılın başı) - **Assoc.Prof.Dr. Rakhmonkulova Zumrad**
6. Historical-linguistic analysis of ethnic names settled in the territory of Azerbaijan in the early Middle Ages (based on the materials of ancient monuments) - **Dr.Gülbəniz Mehdiyeva**
7. The oldest phonological ending of words of Turkish origin - **Aynur Murad gizi Namazova**
8. Örgütsel Muhalefetin Yenilikçi Davranışlar ve Örgütsel Çeviklik Üzerine Etkisi - **Dr.Neslihan DUMAN, Prof.Dr.Himmet KARADAL**

ONLINE PARALLEL SESSIONS

Tuesday, 7 November 2023: Samarkand Parallel Sessions

Samarkand	7 Novem. 14:30-16:00	Moderator	Prof.Dr.Adnan KALKAN Assoc.Prof.Dr.Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU

1. Diagnosing Heart Attack Risk with Logistic Regression and Decision Tree Algorithms - **Res.Asst.Aslı GÖDE, Prof.Dr.Adnan KALKAN**
2. Teknopark Şirketlerinin Başarısını Değerlendirmeye Yönelik Bir Ölçüm Modeli: Performans Prizması - **Assoc.Prof.Dr.Sibel ÖZAFŞARLIOĞLU, Prof.Dr.Himmet KARADAL**
3. Engelleri Ortadan Kaldıran Engelli Girişimciliği:İlham Veren Bir Engelli Girişimci Örneği "halukcerez.com" - **Assoc.Prof.Dr. Ebru ERTÜRK, Assoc.Prof.Dr.Meral ERDİRENÇELEBİ**
4. Sağlık ve Yönetici Kelimeleri İle İlgili Tezlerin Bibliyometrik Analizi İle İncelenmesi - **Asst.Prof.Dr.Aslı KAYA**
5. Amerika'nın Orta Asya'daki Hegemonyası - **Taha Barut**
6. Entrepreneurship and Economic Development: The Indian Perspective - **Asst.Prof.Dr.Mohd Taqi, Asst.Prof.Dr.Manju Babu, Mr. Rashid Siddiqui**
7. Making Jails Productive: Industrial and Socio Economic Development: A case of DG Khan - **Dr.Abida Kausar Chuadhary**
8. Ergenlerin Yaşadıkları Bölgeye Göre Duygu Düzenleme Zorlukları - **Dr.Oğuzhan KOCA**

Samarkand	7 Novem. 16:00-17:30	Moderator	Prof. Dr. Ferudun KAYA Prof.Dr.Kemal Can KILIÇ

1. Algılanan Yönetici ve Örgütsel Desteğin Çalışanların Psikolojik Sözleşme İhlali Algıları Üzerindeki Etkisi - **Prof.Dr.Kemal Can KILIÇ, Tuğba SOYMAN**
2. Türk Bankacılık Sektörünün Onyılı Lopcow-Cocoso Modeli İle Bir Araştırma: 2013–2022 Dönemi - **Asst.Res.Serkan ÇELİK, Prof. Dr. Ferudun KAYA**
3. Evaluation and Ranking of Selected Countries'Logistics - Performance Index (LPI) in 2023: An Integrated LOPCOWCRADIS Model - **Assoc.Prof.Dr.Ahmet ÇALIK, Prof.Dr.Ahmet ERGÜLEN**
4. The Role of Archived Documents in Studying the History of Orphanages - **Buriyeva Xayriya Amanullayevna**
5. Unveiling Child Visitation Rights for Non-Custodial Parents: An In-Depth Comparative Study across Islamic, International, and Pakistani Jurisdictions - **Mahwish Nazir, Samina Ashraf**
6. Exploratory Study of the use of Generative AI at Universities in Kyrgyzstan - **Assoc.Prof.Dr. Elira TURDUBAEVA**
7. Çalışma Grubu Tanımlama, Grup Uyumu ve Gruba Güvenin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Dair Bir Meta-Analiz Perspektifi - **Asst.Prof.Dr.Ahmet ERKASAP**
8. Kurumsal İmaj Oluşturma: Bolu'da Karavan ve Ahşap Mobilya Sektörü Örneği - **İsmail ULUTÜRK, Prof.Dr.Himmet KARADAL**

Samarkand	7 Novem. 17:30-19:00	Moderator	Prof. Dr. Said KINGIR Assoc.Prof.Dr.Yahya Can DURA

1. Auction Houses Perspective: Demand for Cultural-Art and Business Tourism - **Dr. Yusuf GEZER, LL.M., Dr. Eyüp AKTÜRK, Prof. Dr. Said KINGIR**
2. Türkiye Alan Yazınında Kadın Girişimciliği Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi - **Res. Assist. Dr. Fatma ARSLAN**
3. Ar-Ge Belgeli İşletmelerde Eko-İnovasyonun Öncül ve Çıktıları Üzerine Analitik Bir İnceleme - **Asst.Prof.Dr. Nurcan Hakan ÇIRAKLAR, Mustafa Tuğşen TUĞRUL**
4. ARIMA ve LSTM Modelleri Kullanılarak Türkiye için Dış Ticaret Hacimlerinin Tahmin Edilmesi - **Asst.Prof.Dr.Orhan ÖZAYDIN, Assoc.Prof.Dr.Yahya Can DURA, Asst.Prof.Dr.Tuğba BAŞ, Asst.Prof.Dr.Nesibe Manav MUTLU**
5. Statü Kaygısı ve İntikam Niyeti Arasındaki İlişkide Kişilik Özelliklerinin Aracılık Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir İnceleme - **Lecturer Dr.Canan BAYSAL, Lecturer H. Esra KARATÜRK**
6. Duygusal Tükenmenin Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları Üzerindeki Etkisi: Meta-Analitik Bir İnceleme - **Asst.Prof.Dr.Ahmet Hakan ÖZKAN**
7. Entelektüel Sermaye ile Kızıl ve Mavi Okyanus Stratejilerinin Akademik Performans Ölçütleri Üzerindeki Etkisi - **Dr.Selma KOCA**
8. Yükseköğretim Kurumlarında Bilgi Yönetimi ve Örgütsel Yeniliğin Entelektüel Sermaye ve Kızıl Okyanus Stratejisi Üzerindeki Etkisi - **Dr.Selma KOCA**

7 November 2023	19:30: Closing session and best paper awards

FACE TO FACE SESSIONS

8 November 2023 Parallel Sessions

URGENÇ	8 November 2023	Moderator
	14:00-15:30	Prof.Dr.İbrahim Sani MERT Prof.Dr.Abdullah KARAMAN
	16:00-17:30	Prof.Dr.Selami ÖZSOY Prof.Dr.Bülent KARA
	17:30-18:30	Prof.Dr.Selami ÖZCAN

NAMANGAN	8 November 2023	Moderator
	14:00-15:30	Prof.Dr.Saltanat TAMENOVA Assoc.Prof.Dr. A.Mohammed ABUBAKAR
	16:00-17:30	Assoc.Prof.Dr. Nargiza BURIEVA Asst.Prof.Dr. Umida FAYZULLAYEVA
	17:30-18:30	Prof.Dr.Serpil AĞCAKAYA Prof.Dr.Funda YALIM

FERGANA	8 November 2023	Moderator
	14:00-15:30	Prof. Saydaliyeva Umida Furqat qizi Assoc.Prof.Dr.Dilafruz KURBANOVA
	16:00-17:30	Prof.Dr.Adnan ÇELİK Prof.Dr.Saeed SHOBEIRI
	17:30-18:30	Assoc.Prof.Dr.H. Elif KUTLUGÜN Assoc.Prof.Dr.Hakan ÇORA

FACE TO FACE SESSIONS

8 November 2023 URGENÇ Parallel Sessions

URGENÇ	8 November 14:00-15:30	Moderator	Prof.Dr.İbrahim Sani MERT Prof.Dr.Abdullah KARAMAN

1. Digital Management Approach: Future Projection - **Prof. Dr. Abdullah KARAMAN, Asst. Prof. Necdet SEZAL**
2. Havalimanı Özel Güvenlik Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları ve İşe Adanmışlıklarının İş Becerikliliğine Etkisi: Sosyal Cesaretin Düzenleyici Rolü - **Prof.Dr. İbrahim Sani MERT, Assoc.Prof. Dr.Cenk TUFAN, Assoc.Prof.Dr Özlem Yaşar UĞURLU**
3. The Effect of Sand and Gravel Quarries on Channel Deformation (In The Example of the Gudyalchay River) - **Yahyayev Vasif Farahman,** PhD student
4. A Study on the Views of Tourism Guidance Students on Perceptions of Distance Education - **Assoc.Prof.Dr.Kürşad SAYIN, Research Assistant Yiğit BURAK**
5. From The Perspective of Travel Agencies Managers; Interns - **Assoc.Prof.Dr. Kürşad SAYIN, Doğan YILMAZ**
6. The Ascending Trajectory of India's Solar Water Heater Market - **Jyoti MESHRAM, Anurag SHARMA**

15:30-16:00	Coffee BREAK

URGENÇ	8 November 16:00-17:30	Moderator	Prof.Dr.Selami ÖZSOY Prof.Dr.Bülent KARA

1. Dijital Oyunlardaki Olumsuz İçeriklerin Alımlanması: GTA 5 Örneği - **Prof.Dr.Selami ÖZSOY**
2. Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizin Ortaya Çıkardığı Sosyal İlişki Biçimleri - **Prof.Dr.Bülent KARA, Kübra İNAN**
3. Dış Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu - **Selma İPEK**
4. Markanın Dijital Ortamda Evrimi - **Prof.Dr.Emekli K.Albay Korhan Levent ERTÜRK, Dr.Sema GÜMÜŞ**
5. Linguostylistic pecularities of newspaper language - **Senior teacher, Gulrukh GAFUROVA**
6. Activation of Critical Thinking Skills in Teaching English in Digital Learning Environments - **Gulruh MAJIDOVA**
7. Innovation School in Jizzakh - **Dildora SAFAROVA, Fotima ABDULLAYEVA**

URGENÇ	8 November 17:30-18:30	Moderator	Prof.Dr.Selami ÖZCAN

1. Yapay Zeka ve Büyük Verinin Girişimcilik Üzerindeki Etkisi: Bir Bibliyometrik Analiz - **Prof.Dr.Selami ÖZCAN, Res.Asist.Mustafa YILMAZ**
2. Comparative analysis of the structure and semantics of phraseological units with "eye", "hand" and "head" - **Shoira Turaeva Muxtarovna**
3. Structure and Semantics of Syllabic Abbreviations in English, Russian and Uzbek Languages - **Avyasova Irina Rafailovna**
4. Management Models and Public Policy for City Branding In Turkey 2023 - **Suna ÖZKUL**
5. Exploring the Impacts of Expatriation on Changing identities and Shopping behaviors - **Dr.Serap EMIK**
6. Knowledge Management Practices in Central Asia: Case of Uzbekistan's Hospitality Organizations - **Furkan Arasli, Erdogan Ekiz**

FACE TO FACE SESSIONS

8 November 2023 NAMANGAN Parallel Sessions

NAMANGAN	8 November 14:00-15:30	Moderator	Prof.Dr.Saltanat TAMENOVA Assoc.Prof.Dr. A.Mohammed ABUBAKAR
1.Innovative Entrepreneurship: Problems and Prospects of Development in Kazakhstan -**Assoc. Prof. Dr. Gaukhar Niyetalina** 2.Research on entrepreneurial intentions and activity of Kazakhstani students - **Prof.Dr.Saltanat Tamenova** 4.The AIoT Renaissance: Business Strategies for a Post-Pandemic World - **Assoc.Prof.Dr. A.Mohammed ABUBAKAR, Assoc. Prof.Dr.Abdallah ALSAAD, Prof.Dr.İbrahim Sani MERT** 5.Women empowerment in globally developing Uzbekistan - **Dilbar Tursinbaeva, Sadullaeva Alfiya** 6.Hizmet Sektöründe Aile Girişimciliğinin Geliştirilmesi - **Shadieva Gulnora Mardievna, Kuvandikov Shukhrat Oblokulovich**			
15:30-16:00	**Coffee BREAK**		
NAMANGAN	**8 November 16:00-17:30**	**Moderator**	**Assoc.Prof.Dr. Nargiza BURIEVA Asst.Prof.Dr. Umida FAYZULLAYEVA**
1. Foreign Experience in Training Future English Language Teachers at Higher Educational Institutions – **Ulugbek JABBAROV, Assoc.Prof.Dr.Anora JABBAROVA** 2. The Gothic Novel in English Literature - **Asst.Prof.Dr. Umida Fayzullayeva** 3. Enhancing Critical Thinking Skills in Cambridge Curriculum: A Case Study from Presidential School in Jizzakh - **Yakhshibaeva Nargiza Abduvahob qizi, Xaydarova Dilorom Akramovna** 4. Unleashing the Power of Individual Contributions in Collaborative Work: The Essence of Collective Success - **Mamatkulova Ganga, Khasanov Muzaffar** **5.** The Concept of "Love" In J.R.R.Tolkien's "Lord of Rings" - **Assoc.Prof.Dr. Nargiza BURIEVA** **6.** Analysis of Oral Discourse - **Mavlanova Dildora Saidnazarovna** 7. Category of Expressiveness of Punctuation Marks in Linguistics - **Khayriniso Bakhtiyarovna Ganiyeva** 8. The Writing Style of Theodore Dreiser In "Sister Carrie" and His other Works - **Sadikova Saodat Minovarovna**			
NAMANGAN	**8 November 17:30-18:30**	**Moderator**	**Prof.Dr.Serpil AĞCAKAYA Prof.Dr.Funda YALIM**
1. KOSGEB Destekleri Kapsamında Kobilere Yönelik Mali Teşviklerin Ekonomik Etkisi: Isparta Alan Araştırması - **Prof.Dr.Serpil AĞCAKAYA, Uzman Doğuhan TANRIVERDİ** 2. Türkiye'deki Yerli ve Yabancı Sermayeli İlaç Firmalarının Kurumsal Web Sitelerinin Diyalojik İletişim Açısından İncelenmesi - **Prof.Dr.Funda YALIM, Ecz.Beyza ŞENGÜL** 3. Covid-19 Bağlamında Sağlık Hizmetlerinde Maliyet Etkililik Çalışmalarına Yönelik İnceleme - **Gizem KETREZ, Elif Nisa PARKAN** 4. Uluslararası Alanyazında İlaç Etiketleme Çalışmaları: Bibliyometrik Bir Analiz - **Lecturer Elif Nisa Parkan, Lecturer Gizem Ketrez** 5. An Investigation of Stress, Mindfulness, and Self-Efficacy among English Language Learners at Universities in Uzbekistan - **Laurie A. Wolfe, Ximena Suarez-Sousa, Azizbek Mukhamedov, Rakhmatullo Akhmedov**			

FACE TO FACE SESSIONS

Tuesday 8 November 2023 FERGANA Parallel Sessions

FERGANA	8 November 14:00-15:30	Moderator	Prof. Saydaliyeva Umida Furqat qizi Assoc.Prof.Dr.Dilafruz KURBANOVA

1. The Role of Using Authentic Video Materials in EFL Classrooms - **Prof. Saydaliyeva Umida Furqat qizi**
2. History of Paper Making and Book Art in Central Asia (Brief Review) - **Assoc.Prof.Dr.Dilafruz KURBANOVA, Nodira SAIDOVA**
3. Art of the Puppet Theater of Uzbekistan - **Mamura Karimbaevna UMARKHODJAEVA**
4. The Means and Style of Creating an Image on The Stage of Puppet Theater - **Mamura Karimbaevna UMARKHODJAEVA**
5. Study of main of genres of painting and their development in Uzbekistan in the second half of 20th century - **Umida Temurovna AKHMEDKHODJAEVA,** PhD researcher
6. XX-XXI yüzyıllarda Karakalpakistan Cumhuriyeti Müzeleri: ana tarihsel aşamalar, sorunlar ve gelişme stratejileri - **Ishanova Muzaffara**
7. Factors that caused the origin of the art of calligraphy and it is development - **Kalbayeva Maftuna**
8. Üniversite Öğrencilerinin Pandemi Döneminden Sonra Katıldıkları Sınavlara Yönelik Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi - **Selime Güntaş Işık, Ömer Gökel, Sibel Süzek Birkollu**

15:30-16:00	Coffee Break

FERGANA	8 November 16:00-17:30	Moderator	Prof.Dr.Adnan ÇELİK Prof.Dr.Saeed SHOBEIRI

1. The Impact of Change-Driven Lifestyle on Consumer Purchasing Decisions: A Comparative Study of North America and Turkey - **Assoc.Prof. Dr.İnci ERDOĞAN TARAKÇI, Prof.Dr.Saeed SHOBEIRI**
2. Parameters and Variables Analysis in Natural Disaster Management: Kahramanmaraş-Centered Earthquakes Example - **Prof.Dr.Adnan ÇELİK**
3. Forest ecosystems management in post-communist Romania - **Assoc.Prof.Dr.Dumitru GOLDBACH, Asst.Prof.Dr.Fatih PEKTAS, Asst.Prof.Dr.Fatih AKYOL, Phd.Student Mircea POPA**
4. Karayollarda Heyelanların Oluşumu, Nedenleri ve Çözümlerinin Analizi – **Prof. Xudaykulov Rashidbek Mansurjonovich, Xayitov Xayotjon Xikmat o'g'li**
5. Okul Öncesi Kurumlarda Çalışan Öğretmenlerin Bakış Açısıyla Kadın Girişimciliği: Fenomenolojik Bir Araştırma - **Asst.Prof.Dr.Gözde SUNMAN, Lect.İrem TURGUT**
6. Vijilantizm: Türkçe İsim Önerisi Ve Ölçek Uyarlama Çalışması - **Prof.Dr.Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Assoc.Prof.Dr.Ayşe GÖKÇEN KAPUSUZ**
7. The theme of love and family in the work of Akmal Nur - **Shirin Mahmudovna KARIMOVA**

FERGANA	8 November 17:30-18:30	Moderator	Assoc.Prof.Dr.H. Elif KUTLUGÜN Assoc.Prof.Dr.Hakan ÇORA

1. Border and Refugee Policies in the Ottoman Empire, A Brief Review - **Assoc.Prof.Dr.Hakan ÇORA, Dr.Ali Nazmi ÇORA, Assoc.Prof.Dr.Elnur Hasan MIKAIL**
2. Women Entrepreneurship and Sustainable Development: Global Trends and the Case of Türkiye and Uzbekistan - **Assoc.Prof.Dr.H. Elif KUTLUGÜN**
3. The Evolution of English Teaching Strategies In Primary School Environments in Uzbekistan - **Sadikova Saodat Minovarovna**
4. Classification of Parcelled Sentences, Stylistic Units of Parcellation in Translation Studies - **Kurbonova Nasiba Sobir kizi**
5. Activation of Critical Thinking Skills In Teaching English In Digital Learning Environments - **Gulruh Majidova**

Congress Participants' Institutions

1.	**Academy of Public Administration of Azerbaijan**
2.	**Adıyaman University**
3.	**Akdeniz University**
4.	**Aksaray AFAD**
5.	**Aksaray University**
6.	**Al Farabi Kazakh National University**
7.	**Alanya Alaaddin Keykubat University**
8.	**Aligarh Muslim University**
9.	**Amity University**
10.	**Ankara University**
11.	**Ankara Social Sciences University**
12.	**Anoka Ramsey Community College**
13.	**Antalya Bilim University**
14.	**Arrows Research Consultancy Limited (ARCL)**
15.	**Azerbaijan State Pedagogical University**
16.	**Azərbaycan Texniki Universiteti**
17.	**Baba Saheb Ambedkar Education University**
18.	**Bahrain Polytechnic**
19.	**Bahria University**
20.	**Bakı Slavyan Universiteti**
21.	**Bee Corp.**
22.	**Berdakh Karakalpak State University**
23.	**Bolu Abant İzzet Baysal University**
24.	**Bucharest University**
25.	**Burdur Mehmet Akif Ersoy University**
26.	**Bursa Uludağ University**
27.	**Canterbury Christ Church University**
28.	**Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov**
29.	**Central Asian University**
30.	**Çukurova University**
31.	**Diyarbakır Provincial Health Directorate**
32.	**Doğuş University**
33.	**Dokuz Eylul University**
34.	**Dumlupınar University**
35.	**Düzce University**
36.	**Eastern Mediterranean University**
37.	**Ekiti State University**
38.	**Erciyes University**
39.	**Eskişehir Osmangazi University**
40.	**Gaziantep University**
41.	**Gebze Technical University**
42.	**Ghazi University**
43.	**GITAM Business School**
44.	**Giresun University**
45.	**Government College University Lahore**

46.	**Hakkari University**
47.	**Hasan Kalyoncu University**
48.	**Hihher College of Technology (UAE)**
49.	**Hoca Ahmet Yesevi International Kazakh-Turkish University**
50.	**IGNOU**
51.	**International Islamic University**
52.	**International Kazakh-Turkish University**
53.	**Istanbul Finance and Technology Base**
54.	**İnönü University**
55.	**İstanbul Arel University**
56.	**İstanbul Bilgi University**
57.	**İstanbul Fenerbahçe University**
58.	**İstanbul Gedik University**
59.	**İstanbul Gelişim University**
60.	**İstanbul Kültür University**
61.	**İstanbul Nişantaşı University**
62.	**İstanbul Okan University**
63.	**İstanbul Rumeli University**
64.	**İstanbul University**
65.	**İzmir Demokrasi University**
66.	**Jizzakh Presidential School**
67.	**Jizzakh State Pedagogical University**
68.	**Johnson Controls (Aegean Free Zone)**
69.	**Kahramanmaraş Sütçü İmam University**
70.	**Kapadokya University**
71.	**Karabük University**
72.	**Karananoğlu Mehmetbey University**
73.	**Kars Kafkas University**
74.	**Kastamonu University**
75.	**Kayalar Holding**
76.	**Kayseri University**
77.	**Kırgızistan-Türkiye Manas University**
78.	**Kırklareli University**
79.	**Kırşehir University**
80.	**Kocaeli University**
81.	**Konya Turkish Telecom Social Sciences High School**
82.	**Libya Misrata University**
83.	**Maltepe University**
84.	**Management Development Institute of Singapore in Tashkent**
85.	**Marmara University**
86.	**Mersin University**
87.	**Ministry of Health, Republic of Turkey**
88.	**Ministry of Industry and Technology**
89.	**Ministry of National Education**
90.	**Ministry of Youth and Sports**
91.	**Minnesota State University Moorhead**
92.	**Mizan Tepi University**
93.	**Munzur University**
94.	**National Institute of Fine Art and Design named after Kamoliddin Behzod**
95.	**National University of Modern Languages**
96.	**National University of Uzbekistan**
97.	**Near East University**

98.	**Necmettin Erbakan University**
99.	**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University**
100.	**Niğde Ömer Halisdemir University**
101.	**Osmaniye Korkut Ata University**
102.	**Pamukkale University**
103.	**Philippine Christian University**
104.	**Politechnika Warszawska University**
105.	**Punjab University**
106.	**Samarkand Institute of Economics and Service**
107.	**San Luis National University**
108.	**Selcuk University**
109.	**Sirt University**
110.	**Sukanal Scientific-Research and Project Institute**
111.	**Tashkent State Pedagogical University**
112.	**Tashkent State Transport University**
113.	**TDMMB (Türk Dünyası Mühendis Mimarlar Birliği)**
114.	**Te Wananga o Aotearoa, Auckland**
115.	**TEAM University**
116.	**Teknopark İstanbul**
117.	**Teluq University**
118.	**The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan**
119.	**Topkapi University**
120.	**Trakya University**
121.	**Turan University**
122.	**Turkish Patent and Trademark Office**
123.	**Turkish Statistical Institute Presidency**
124.	**TÜBİTAK Marmara Teknokent**
125.	**University of Allahabad**
126.	**University of Central Asia & International Ala-Too University (Kyrgyzstan)**
127.	**University of Hafr Al-Batin**
128.	**Usak University**
129.	**Valahia University of Târgoviste (Romania)**
130.	**Van Horne Co.(Canada)**
131.	**Wolkite University**
132.	**Yalova University**
133.	**Yessenov University**
134.	**YY-PMC Consultancy, U.K.**